

DUMITRU D. BOGHIAN

*

COMUNITĂȚILE CUCUTENIENE DIN BAZINUL BAHLUIULUI
THE CUCUTENIAN COMMUNITIES/IN THE BAHLUI BASIN
LES COMMUNAUTÉS CUCUTÉNIENNES DU BASSIN DE BAHLUI

SERIA ARHEOLOGIE

DUMITRU D. BOGHIAN

**COMUNITĂȚILE CUCUTENIENE
DIN BAZINUL BAHLUIULUI**

*

**THE CUCUTENIAN COMMUNITIES
IN THE BAHLUI BASIN**

*

**LES COMMUNAUTÉS CUCUTÉNIENNES
DU BASSIN DE BAHLUI**

SERIA ARHEOLOGIE

DUMITRU D. BOGHIAN

COMUNITĂȚILE CUCUTENIENE DIN BAZINUL BAHLUIULUI

DUMITRU D. BOGHIAN

**COMUNITĂȚILE CUCUTENIENE
DIN BAZINUL BAHLUIULUI**

*

**THE CUCUTENIAN COMMUNITIES
IN THE BAHLUI BASIN**

*

**LES COMMUNAUTÉS CUCUTÉNIENNES
DU BASSIN DE BAHLUI**

EDITOR: CONSTANTIN-EMIL URSU

**EDITURA BUCOVINA ISTORICĂ
EDITURA UNIVERSITĂȚII „ȘTEFAN CEL MARE” SUCEAVA**

SUCEAVA/2004

Proiectul a fost realizat în cadrul Editurii Bucovina Istorică Suceava

Director editură: ec. Laura URSU

Tehnoredactare și coperta: drd. Constantin-Emil URSU
Traduceri: Sergiu Ruptaș, Alexandru Dan Boghian (English)
Otilia Ignătescu (Français)

REFERENȚI: Nicolae Ursulescu
Marin Dinu

DESCRIEREA CIP A BIBLIOTECII NAȚIONALE A ROMÂNIEI
BOGHIAN, DUMITRU

Cultura Cucuteni în Bazinul Bahluiului / Dumitru D. Boghian; cuv. înainte:
Nicolae Ursulescu

Ed.: Constantin-Emil Ursu. – Suceava: Bucovina Istorică; Editura Universității din
Suceava, 2004

Bibliogr.

Index

ISBN 973-86046-9-9

ISBN 973-666-101-6

Ursu, Constantin-Emil (ed.)

Ursulescu Nicolae (pref.)

902(498 Cucuteni) (28 Bahlui)

Toate drepturile rezervate

©Editura Bucovina Istorică Suceava 2004

Str. Lazăr Vicol-4-E56bis-B-2, Suceava - 720245, Romania

tel. (+04)-0744-694018; (+04)-0744-523628

e-mail: bucovina_istorica@k.ro

CUVÂNT ÎNAINTE

În anul împlinirii a 120 de ani de la descoperirea stațiunii eponime a fascinantei civilizații cu ceramică pictată, care a propulsat neoliticul de pe teritoriul României printre marile valori ale preistoriei universale, era firesc să apară noi lucrări dedicate culturii Cucuteni – ca o dovadă că arheologia românească, prin slujitorii ei, deși adeseori furată de atracția altor perioade mai „politizate” și, deci, cu impact mai mare la public, nu pregetă să se dedice și studiilor „de suflet”.

Desigur, se poate pune întrebarea dacă mai este necesar să mai studiem și să scriem despre cultura Cucuteni, căreia i s-a dedicat până acum o bibliografie impresionantă, atât de către cercetători români, cât și de către cei din numeroase alte țări. La prima vedere, întrebarea poate să pară justificată, dar un moment de reflecție ne arată că lucrurile nu stau deloc așa.

În primul rând, pentru că locul culturii Cucuteni în timp și în spațiu cu greu ar putea fi egalat de alte fenomene istorice. Avem de-a face cu o civilizație care evoluează, de-a lungul mai multor faze, pe parcursul a aproximativ un mileniu și într-o extensie spațială extrem de vastă (circa 350.000 km²), un adevărat „imperiu” carpato-niprovian, aflat actualmente în componența mai multor state (România, Republica Moldova, Ucraina și, parțial, Polonia).

În al doilea rând, pentru că populația creatoare a acestei culturi ne-a lăsat un număr impresionant de așezări (circa 2000 numai pe teritoriul actual al României), dintre care numai extrem de puține au fost cercetate sistematic, altele doar sondate, în timp ce marea majoritate e cunoscută doar din descoperiri întâmplătoare. Însă, experiența ne arată că fiecare săpătură întreprinsă într-o așezare cucuteniană aduce elemente noi, surprinzătoare, pentru că originalitatea și inventivitatea creatorilor aparținând acestei populații sunt cu totul remarcabile. Prin descoperirile de până acum, cunoaștem doar o mică parte dintr-un orizont material și spiritual care, dincolo de faptul că se înscrie printre cele mai remarcabile realizări ale neoliticului și eneoliticului european, ne uimește mereu prin profunzimea ideilor și simbolurilor utilizate, transmise prin intermediul obiectelor făurite de acești oameni ce au trăit cu circa 6000 de ani înaintea noastră.

Este, deci, firesc să dorim să cunoaștem și să înțelegem cât mai mult din mesajul de peste milenii al acestei populații creatoare de civilizație, pe care o încorporăm, cu nedisimulată satisfacție și mândrie, în istoria națională, ca un prinos important al spațiului carpatic la istoria universală.

În plus, cu toate că s-a scris destul de mult despre cultura Cucuteni, nu avem încă o sinteză amplă despre acest mare fenomen. E drept că s-au schițat câteva microsinteze de bună valoare (datorate unor specialiști de marcă, precum Vl. Dumitrescu, Tatjana Passek, Linda Ellis, Mircea Petrescu-Dîmbovița, Anton Nițu, Dan Monah, Cornelia-Magda Mantu – pentru a cita numai pe câțiva dintre ei) și s-au redactat câteva monografii de așezări (Cucuteni, Hăbășești, Izvoare, Trușești, Drăgușeni, Târpești, Poduri, Preutești-*Haltă* ș.a.), dar s-a mers mai puțin pe linia realizării unor monografii zonale, care să trateze problematica acestei culturi, din diverse unghiuri de vedere, pentru microregiunile din componența vastei arii a complexului cultural Cucuteni-Tripolie-Ariușd. Or, este firesc ca pe un teritoriu atât de vast să apară variante locale, cu particularități atât în evoluție, cât și în aspectul cultural general. Considerăm că doar prin editarea a cât mai multor monografii de sit și a unor monografii de variante zonale (de felul celor întocmite de regretații colegi Ștefan Cucoș și Victor Sorochin pentru zona Subcarpaților Moldovei și, respectiv, pentru aspectul Drăgușeni-Jura) vom putea să ne apropiem de realizarea acelui vis al unei ample monografii a Cucutenilor.

Iată de ce ne bucură să avem în față această carte a colegului și colaboratorului nostru Dumitru Boghian, merituos membru al corpului profesoral al Universității din Suceava, care,

mergând pe linia tratării monografice a unei zone, ne oferă o imagine de ansamblu a culturii Cucuteni din Bazinul Bahluieului, una din cele mai dense și semnificative regiuni de locuire cucuteniană, acolo unde, nu întâmplător, se află și renumita stațiunea eponimă de pe Cetățuia Băicenilor.

Materializare a numeroși ani de cercetare dedicați acestei zone, încă din anii studenției, apoi în deceniul petrecut ca profesor în orașul de pe malurile Bahluieului (unde a lăsat în urmă, printre altele, o interesantă și valoroasă colecție cucuteniană la muzeul aflat în incinta liceului din Târgu Frumos), precum și a suitei de studii despre Cucuteni (care au culminat cu teza de doctorat din 1998), lucrarea de față ne dezvăluie un cercetător avizat al fenomenului cucutenian. Deși are ca obiect de studiu doar o anumită zonă locuită de comunitățile cucuteniene, a cărei amplă descriere geografică ne introduce în specificul respectivului ambient ecologic, totuși, monografia apelează din plin la o largă privire comparativă cu celelalte regiuni ale marelui complex cultural, scoțând astfel în evidență atât asemănările, cât și particularitățile materialului și evoluției zonale.

Într-o ordine firească sunt prezentate așezările și complexele de locuire, diferitele categorii de materiale și obiecte, create și folosite de cucutenieni, precum și aspecte ale vieții spirituale. Densitatea locuirii din zonă e ilustrată prin repertoriul descoperirilor, ca și printr-un judicios material cartografic. Ca în orice monografie arheologică, materialele discutate în text sunt pe larg ilustrate, multe dintre ele fiind rezultatul cercetărilor autorului.

Cartea, de dimensiuni impresionante, ne oferă astfel o imagine veridică a multitudinii de aspecte care compun tabloul civilizației cucuteniene, chiar dacă numai dintr-o secvență spațială limitată. Se introduce astfel în circuitul științific un nou pilon – nu lipsit de importanță – la edificiul unei viitoare mari sinteze a ansamblului culturii Cucuteni.

O carte scrisă cu trudă și migală trebuie citită în același fel, pentru a extrage din ea tot ceea ce autorul a vrut să ne comunice. Va fi sarcina specialiștilor să se aplece, cu interes și spirit critic, asupra acestei cărți și să-și formeze singuri o părere obiectivă.

Nouă nu ne rămâne decât să-i mulțumim autorului că ne-a pus la dispoziție această parte din gândirea și pasiunea sa, închisă între copertile unei cărți.

23 aprilie 2004

Nicolae Ursulescu

LISTA ABREVIERILOR

- AA.** – Arta și Arheologia, Iași, I-XIV, 1927-1938
AAC – Acta Archaeologica Carpathica, Cracovia
AADAI – Archäologische Anzeiger Deutsche Archäologische Institut, Berlin
Ac. Rom. Bull. de la Sect. Hist. – Academie Roumaine. Bulletin de la Section Historique, București
Acta MP – Acta Musei Porolissensis, Zalău
Actes VII – CISPP – Actes de VII-e Congrès Internationales des Sciences Préhistorique et Protohistorique, Praga, 1971
Actes VIII – CISPP – Actes de VIII-e Congrès Internationales des Sciences Préhistorique et Protohistorique, Beograd, 1973
AIM – Arheologičeskie Issledovanij Moldavji, Chișinău
Aluta – Aluta. Studii și Comunicări, Sfântu Gheorghe
American Journal of Archaeology – The American Journal of Archaeology, Cambridge
AM – Arheologia Moldovei, Institutul de Istorie și Arheologie, Iași
AMM – Acta Moldaviae Meridionalis, Vaslui
AMN – Acta Musei Napocensis, Muzeul de Istorie a Transilvaniei, Cluj-Napoca
Anatolica – Anatolica, Istanbul
AO – Arheologičeskie Otkrytia, Moscova
Apulum – Apulum, Acta Musei Apulensis, Muzeul de Istorie Alba-Iulia
Arch. Hung. – Archaeologia Hungarica, Budapesta
Arheologija – Arheologija, Kiev
Arheologia – Arheologia, Sofia
Arhiva – Arhiva, București
ARMSI – Academia Română. Memoriile Secțiunii Istorice, București
Arta – Arta, București
AȘU-Iași – Analele Științifice ale Universității “Al. I. Cuza” Iași
Atti VI-CISPP – Atti del VI Congresso Internazionale delle Scienze Preistoriche e Protostoriche, Roma, 1965
AUSSR - * Arheologija Ukrainskoj SSR**, Naukovo Dumka, Kiev, 1985
Banatica – Banatica, Muzeul Județean de Istorie, Reșița
BAI – Bibliotheca Archaeologica Iassensis, Iași
BAR – British Archaeological Reports, International Series, Oxford
BCMI – Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice, București-Craiova-Vălenii de Munte
Bericht RGK = Ber Röm-Germ Kommission – Berichten der Römisch-Germanischen Kommission, Frankfurt am Main
BHN – Bibliotheca Historiae Naturalis, Muzeul de Științe Naturale, Piatra Neamț
BMA – Bibliotheca Memoriae Antiquitatis, Piatra Neamț
BMN – Bibliotheca Musei Napocensis, Cluj-Napoca
BSAP – Bulletin de la Société d'Anthropologie de Paris, Paris
BSRG/BSRRG – Buletinul Societății Române (Regale) de Geografie, București.
Carpica – Carpica, Muzeul Județean de Istorie (“Iulian Antonescu”), Bacău
CA – Cercetări Arheologice, Muzeul Național de Istorie, București
CCA – Cronica Cercetărilor Arheologice, Comisia Națională de Arheologie, București
CC (SN) – Codrul Cosminului (Serie nouă) – Analele științifice ale Universității “Ștefan cel Mare”, Suceava, Seria Istorie
CI (SN) – Cercetări Istorice, (Serie nouă) Muzeul de Istorie al Moldovei (Complexul Muzeal Moldova), Iași
CNA – Cronica Numismatică și Arheologică, București
Cucuteni aujourd'hui – Cucuteni aujourd'hui, BMA, II, Piatra Neamț, 1996
Cultură și civilizație – Cultură și civilizație la Dunărea de Jos, Muzeul Județean de Istorie, Călărași
Cumidava – Cumidava, Muzeul Județean Brașov
Dacia – Dacia. Revue d'archéologie et d'histoire ancienne, I (1924) – XII (1947); SN, I (1957), București
Danubius – Danubius, Muzeul Județean de Istorie, Galați

- DEXLR** – *** *Dicționarul Explicativ al Limbii Române*, Ed. Academiei, București, 1975
- Din trecutul județului Botoșani** – Din trecutul județului Botoșani, Muzeul Județean de Istorie, Botoșani, 1973 (1974)
- DIVR** – *Dicționar de Istorie Veche a României. (Paleolitic-sec. X)*, sub redacția lui D. M. Pippidi, Ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1976
- Dolgozatok-Travaux** – Dolgozatok-Travaux de la Section Numismatique et Archaeologique du Musée National de la Transylvanie, Cluj, I-X, 1910-1919
- EAIVR** – *Enciclopedia Arheologiei și Istoriei Vechi a României*, coordonator științific C. Preda, Ed. Enciclopedică, București, vol. I, 1994, vol. II, 1996
- Ed.** - Editura
- Hierasus** – Hierasus, Muzeul Județean de Istorie, Botoșani
- Istros** – Istros, Muzeul de Istorie a Brăilei
- JMV** – Jahresschrift für Mitteldeutsche Vorgeschichte für das Landesmuseum in Halle, Halle/Saale, Berlin
- JPEK** – Jahrbuch für Prähistorische und Ethnographische Kunst, Berlin
- KS** – Kratkie Soobščeniia, Moscova
- KSIA** - Kratkie Soobščeniia Instituta Arheologii, Akademie Nauk SSSR, Moscova
- KSIIMK** - Kratkie Soobščeniia Instituta Istoriĭ Materialnoj Kultury, Moscova
- Lucr. Sem. Geogr. "D. Cantemir"** – Lucrările Seminarului de Geografie "D. Cantemir", Universitatea "Al. I. Cuza", Iași
- Materiale** – Materiale și Cercetări Arheologice, București
- MA** – Memoria Antiquitatis. Acta Musei Petrodavensis, Piatra Neamț
- MASP** – Materialy po Arheologija Severnogo Pricernomorija, Kiev
- MIA** – Materialy i Issledovanija po Arheologija SSSR, Moscova
- MN** – Muzeul Național, Muzeul Național de Istorie a României, București
- mss.** – manuscris
- Orizonturi** – Orizonturi, Stuttgart
- Peuce** – Peuce, Complexul Eco-Muzeal, Tulcea
- Pontica** – Pontica, Muzeul Național de Istorie și Arheologie, Constanța
- Préhistoire Européene** - Préhistoire Européene, Bruxelles
- Preistoria Alpina** – Preistoria Alpina, Trento
- Proc. Prehist. Soc.** – Proceedings of the Prehistoric Society, Cambridge, London
- PZ** – Prähistorische Zeitschrift, Leipzig-Berlin
- RAJI** – V. Chirica, M. Tanasachi, *Repertoriul Arheologic al Județului Iași*, Ed. Junimea, Iași, vol. I, 1984, vol. II, 1985
- RAJB** – Al. Păunescu, P. Șadurschi, V. Chirica, *Repertoriul arheologic al județului Botoșani*, București, 1976, 2 vol.
- Raport MNA** – Raportul asupra activității Muzeului Național de Antichități pe anii 1942-1943, București
- REF** – Revista de Etnografie și Folclor, București
- Rev. Arh.** – Revista Arhivelor, București
- Rev. Muz.** – Revista Muzeelor, București
- RIAF** – Revista pentru Istorie, Arheologie și Filologie, București
- Romanian Review** – Romanian Review, București
- RPAN** – Revista de Preistorie și Antichități Naționale, București
- RSP** – Rivista di Studi Preistorische, Florența
- SA** – Sovetskaja Arheologija, Moscova
- SAA** – Studia Antiqua et Archaeologica, Universitatea "Al. I. Cuza", Iași
- SAI** – Studii și Articole de Istorie, București
- S. Antr.** – Sovetskaja Anthropologija, Moscova
- SASTUMA** – Saarbrücker Studien und Materialien zur altertums Kunde, Saarbrücken
- SCIV(A)** – Studii și Cercetări de Istorie Veche (și Arheologie), București
- SC-Sibiu** – Studii și Comunicări, Sibiu
- SCSG** – Studii și Comunicări, Sf. Gheorghe
- SCȘ-Iași** – Studii și Comunicări Științifice, Iași
- Slov. Arh.** – Slovenska Arheologia, Bratislava
- SP** – Studia Praehistorica, Sofia
- STRATUM plus** - STRATUM plus (VAŠ), Arheologičeskĭj Jurnal, Sankt Peterburg-Kišiniov-Odessa

-
- Suceava (AMJ/AMNB)** – Suceava. Anuarul Muzeului Județean (Anuarul Muzeului Național al Bucovinei), Suceava
- Symposia Thracologica** – Symposia Thracologica, Institutul Român de Tracologie, București
- Terra** – Terra, Societatea Națională de Geografie, București
- TD** – Thraco-Dacica, Institutul Român de Tracologie, București
- Zb. Nar. Muz.** – Zbornik Narodna Muzeia v Praze, Praga
- ZfA** – Zeitschrift für Archäologie, Berlin
- ZfE** - Zeitschrift für Ethnologie, Berlin-Braunschweig
- ZOAO** – Zapiski Odesskogo Arheologičeskogo Obščestva, Odessa
- ZOOID** - Zapiski Odesskogo Obščestva, Istorij i Drevnostei, Odessa

BIBLIOGRAFIE

- Alaiba, 1999** – Alaiba Ruxandra-Elena, *Cultura Cucuteni în Podișul Bârladului*, Rezumatul tezei de doctorat, Iași, 1999
- Alaiba, 2002** – *Cercetări arheologice la Chetrești – Capul Dealului, jud. Vaslui, campaniile 1988, 1992, în „CF” (SN), XVIII-XX, 2002, p.33-87*
- Aldea, 1972** – Aldea Al. I., *Șantierul arheologic Ghibom (com. Berghin, jud. Alba)*, în “Apulum”, 10, 1972, p. 3-18
- Aldea, 1974** – Aldea Al. I., “*Altarul*” *magico-ritual descoperit în așezarea neolitică de la Ghibom (com. Berghin, jud. Alba). Contribuții la studiul religiilor preistorice*, în “Apulum”, 12, 1974, p. 40-47
- Alexandrescu, 1961** – Alexandrescu A. D., *O vtoroj faze Dokukutenskoj kultury*, în “Dacia”, NS, V, 1961, p. 21-37
- Ambrojevici, 1927-1932** – Ambrojevici C., *L'époque néolitique de la Bessarabie du nord-ouest*, în “Dacia” III-IV, 1927-1932, p. 27-44
- Andrieșescu, 1912** – Andrieșescu I., *Contribuții la Dacia înainte de romani*, Iași, 1912
- Andrieșescu, 1929** – Andrieșescu I., *Des survivances paléolithiques dans le milieu néolithique de la Dacie*, în “ARMSP”, XV, 1929, p. 4-7
- Andronic, Neamțu, Dinu, 1967** – Andronic Al., Neamțu Eug., Dinu M., *Săpăturile arheologice de la Curtea Domnească din Iași*, în “AM”, V, 1967, p. 167-218
- Andronic, Neamțu, Dinu, 1970** – Andronic Al., Neamțu Eug., Dinu M., *La résidence princiere de Iassy*, în “Dacia”, NS, XIV, 1970, p. 335-388
- Așezări** – Zaharia N., Petrescu-Dîmbovița M., Zaharia Em., *Așezări din Moldova. De la paleolitic până în sec. al XVIII-lea*, Ed. Academiei, București, 1970
- Atlasul cadastrului apelor, vol. I, 1964** - *** *Atlasul cadastrului apelor din Republica Populară Română*, București, 1964, vol. I
- AUSSR, 1971** - *** *Arheologija Ukrainskoj SSR*, „Naukovo Dumka”, Kiev, 1971
- AUSSR, 1985** - *** *Arheologija Ukrainskoj SSR*, „Naukovo Dumka”, Kiev, 1985
- Bălțeanu, 1997** – Bălțenu Cezarina Ana, *Anthropology*, în Silvia Marinescu-Bâlcu et alii, *Archaeological researches at Bordușani-Popină*, în „CA”, X, 1997, p. 35-144
- Bâgu, Mocanu, 1984** – Bâgu Gh., Mocanu A., *Geologia Moldovei*, Ed. Tehnică, București, 1984
- Bârzu, 1992** – Bârzu Ligia, *Preistoria*, București, 1992
- Băcăuanu et alii, 1981** – Băcăuanu V. și colab., *Podișul Moldovei. Natură, om, economie*, Ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1981
- Băcăuanu, 1968** – Băcăuanu V., *Câmpia Moldovei. Studiu geomorfologic*, Ed. Academiei, București, 1968
- Băcăuanu, Nimigeanu, 1992** – Băcăuanu V., Nimigeanu V., *Câmpia Moldovei*, în *Geografia României*, vol. IV, Ed. Academiei, București, 1992, p. 491-492.
- Băncilă, 1962** - Băncilă I., *Geologie*, EDP, București, 1962
- Beilekči, 1978** - V.S. Beilekči, *Rannij eneolit nizovej Pruta i Dunaja*, “Știința”, Chișinău, 1978, p. 10-17, 125-130
- Beldiceanu, 1885** – Beldiceanu N., *Antichitățile de la Cucuteni*, în “RIAF”, V, 1885, p. 187-192
- Bem, 1998-2000** – Bem C., *Elemente de cronologie radiocarbon. Ariile culturale Boian-Gumelnița-Cernavoda I și Precucuteni-Cucuteni/Tripolie*, în „CA”, XI, partea I, 1998-2000, p. 337-359
- Bem, 2002** – Bem C., *A Special Type of Aeneolithic Dwelling. Unicum or Deficiency of Conservation*, în „Studii de Preistorie”, 1/2001, București, 2002, p. 153-191.
- Bem, Monah, 2002** – Bem C., Monah D., *Săpăturile din caseta B*, în D. Monah et alii, *Poduri. com Poduri, jud Bacău*, în „CCA. Campania 2001”, CIMEC, București, 2002.
- Benac, Marijanovič, 1993** – Benac A., Marianovič Br., *Les Balkans du nord-ouest*, în *Atlas du Néolithique européen*, vol. I, *L'Europe orientale*, Liège, 1993.
- Berciu, 1961** – Berciu D., *Contribuții la problemele neoliticului din România în lumina noilor cercetări*, Ed. Academiei, București, 1961
- Berciu, 1966** – Berciu D., *Hamangia*, Ed. Academiei, București, 1966

- Berciu, 1966** – Berciu D., *Zorile istoriei la Carpați și la Dunăre*, Ed. Științifică, București, 1966
- Berlescu, 1955** – Berlescu N., *Așezările cucuteniene de la Războieni și Prigoreni Mici*, în “SCȘ-Iași”, VI, 1955, 3-4, p. 151-155
- Berlescu, 1964** – Berlescu N., *Plastica cucuteniană din vechile colecții ale Muzeului de Istorie a Moldovei*, în “AM”, II-III, 1964, p. 67-104
- Bernard, Vitebsky, 1999** – Bernard C., Vitebsky P., *Moartea*, în *Dicționar de etnologie și antropologie*, coordonatori Pierre Bonte, Michel Izard, Ed. Polirom, Iași, 1999, 442-445
- Beșliu, Lazarovici, Olaru, 1993** – Beșliu C., Lazarovici Gh., Olaru A., *O piesă de cupru din Sălaj și câteva probe teoretice privind analizele de cupru preistoric aflate în Muzeul de Istorie a Transilvaniei din Cluj*, în „ActaMP”, 1993
- Bibikov, 1953** – Bibikov S.N., *Poselenie Luka-Vrubleveckaja na Dnestre*, în “MIA”, 38, 1953
- Bibikov, 1954** – Bibikov S.N., *Arheologičeskoe raskopki u poselenji Popenki i Jury*, în “KSIIMK”, 56, 1954, p. 205-210
- Bibikov, 1962** – Bibikov S.N., *Iz istorji kamennyh serpov na Jugo-Vostoke Evropy*, în “SA”, 1962, 3, p. 3-24
- Bibikov, 1969** – Bibikov S.N., *Drevnie kremne vyrabotki v srednem Podnestrovija*, în „Zb. Nar. Muz.”, Praga, 20, 1-2, 1969, p. 3-6
- Bichir, 1964** – Bichir Gh. *Autour du problème des plus anciens models des chariots découverts en Roumanie*, în “Dacia”, NS, VIII, 1964, p. 67-86
- Bikbaev, 1993** – Bikbaev V., *Simbolistica cosmică a ornamentului amforelor faciale în cultura Cucuteni-Tripolie*, Comunicare la Colocviul Internațional “Manifestări religioase la triburile Cucuteni-Tripolie”, Iași, 17 iunie 1993
- Blasco Sancho, 1992** – Blasco Sancho Maria Fernanda, *Tafonomia y Prehistoria. Metodos i procedimientos de investigation*, Zaragoza, 1992
- Boghian, 1995** – Boghian D., *Unele considerații referitoare la vasele cucuteniene cu decor ornitomorf pictat, descoperite la Buznea (oraș Târgu Frumos)*, în “CC”, SN, 1(11), 1995, p. 195-203
- Boghian, 1995a** – Boghian D., *Unele considerații asupra utilajului litic al complexului cultural Precucuteni-Cucuteni/Tripolie (I)*, în „CC”, SN, 1 (11), 1995, p. 7-42
- Boghian, 1996** – Boghian D., *Unele considerații asupra utilajului litic al complexului cultural Precucuteni-Cucuteni-Tripolie, II*, în “CC”, SN, 2(12), 1996, p. 4-36
- Boghian, 1996a** – Boghian D., *Unele considerații asupra utilajului litic al comunităților Precucuteni-Cucuteni-Tripolie*, în vol. “Cucuteni aujourd’hui”, “BMA”, II, Piatra Neamț 1996, p. 276-342
- Boghian, 1997** – Boghian D., *Nouvelles découvertes des vases cucuteniens de culte dans le département de Iași*, în “SAA”, III-IV, 1997, p. 63-74
- Boghian, 2000** – Boghian D., *La plastique du complexe Precucuteni-Cucuteni dans le bassin de Bahlui*, în „SAA”, VII, 2000, 221-244
- Boghian, 2001** – Boghian D., *Quelques considérations sur les aspects régionaux du complexe culturel Cucuteni-Tripolie*, în „MA”, XXII, 2001, 71-114
- Boghian, Mareș, Niculică, 2001** – Boghian D., Mareș I., Niculică Bogdan-Petru, *Fetești, jud. Suceava, „La Schit”*, în „CCA. Campania 2000”, CIMEC, București, 2001, p. 82-84
- Boghian, Ignătescu, Mareș, Niculică, 2002** – Boghian D., Ignătescu S., Mareș I., Niculică Bogdan-Petru, *Fetești, jud. Suceava, „La Schit”*, în „CCA. Campania 2001”, CIMEC, București, 2002, p. 132-136 și pl. 51-52
- Boghian, Mihai, 1987** – Boghian D., Mihai C., *Le complexe de culte et le vase à décor ornithomorphe peint, découverts à Buznea (départ. de Iași)*, în vol. “La civilisation de Cucuteni en contexte européen”, în „BAI”, I, Iași, 1987, p. 313-324
- Boghian, Tudose, 1994** – Boghian D., Tudose S., *Considerații preliminare asupra utilajului litic din așezarea precucuteniană de la Târgu Frumos*, în “AM”, XVII, 1994, p. 147-174
- Boghian, Ursulescu, Cotiugă et alii, 2003** – Boghian D., Ursulescu N., Cotiugă V. et alii, *Târgu Frumos, jud. Iași*, în „CCA. Campania 2002”, CIMEC, București, 2003, p. 323-324
- Bojadjiev, Dimov, Todorova, 1993** – Bojadjiev J., Dimov T., Todorova Henrietta, *Les Balkans orientaux*, în *Atlas du Néolithique européen*, vol. I, L’Europe orientale, Liège, 1993
- Bolomey, 1973** – Bolomey Al., *Noi moduri de abordare a cercetării preistoriei*, în “SCIV”, 24, 1973, 4, p. 622-632
- Bolomey, 1983** – Bolomey Al., *Noi descoperiri de oase umane într-o așezare cucuteniană*, în “CA”, VI, 1983, p. 159-174

- Bolomey, Marinescu-Bîlcu** – Bolomey Al., Marinescu-Bîlcu S., *Industria osului în așezarea cucuteniană de la Drăgușeni-Ostrov*, în “SCIVA”, 39, 1988, 4, p. 331-350
- Borziac, Dergačev, 1978** – Borziac I.A., Dergačev V.A., *Raskopki na tripol'skom poselenji Jablona I*, în “AO”, 1978, p. 16-21
- Botezatu, Monah, 2001** – Botezatu D., Monah D., *Un craniu uman descoperit în nivelul Cucuteni A₂ de la Poduri-Dealul Ghindaru*, D. Monah et alii, *Poduri. com Poduri, jud Bacău*, în „CCA. Campania 2000”, CIMEC, București, 2001, p. 194-195
- Botzan, 1984** – Botzan M., *Apele în viața poporului român*, Ed. Ceres, București, 1984
- Bratčenko, Sapošnikova, 1985** – Bratčenko, S.N., Sapošnikova, O. G., *Katakombnaja kulturno-istoričeskaja obščinost*, în “AUSSR”, Kiev, 1985, p. 407-411
- Braudel, 1994** – Braudel F., *Gramatica civilizațiilor*, Ed. Meridiane, București, 1994
- Brudiu, 1975** – Brudiu M., *Despre două sceptre de piatră descoperite în sud-estul Moldovei*, în “SCIVA”, 26, 1975, 2, p. 169-175
- Brudiu, 1986** – Brudiu M., *O străveche inovație tehnică – foalele – descoperită la Crasnaleuca, comuna Coțușca, jud. Botoșani*, în “Hierasus”, VI, 1986, p. 7-13
- Brudiu, Coman, 1979** – Brudiu M., Coman G., *Un nou sceptru de piatră descoperit în sud-estul Moldovei*, în “SCIVA”, 30, 1979, 1, p. 101-104
- Bujoreanu, 1937-1938** – Bujoreanu Șt., *Noua colecție de obiecte preistorice de la Cucuteni a Muzeului de Antichități Iași*, în “AA”, 13-14, 1937-1938, p. 23-29
- Burdo, 1993** – Burdo N. B., *Rannyi etap formirovanija Tripil's'koj kulturi*, în “Arheologija”, 3, 1993, p. 19-29
- Burger, 1987** – Burger G., *Betrachtungen über die Steppenvölker und ihren Einfluss in Südosteuropa*, în vol. “La civilisation de Cucuteni en contexte européen”, „BAI”, I, Iași, 1987, p. 223-235
- Burtănescu, Țurcanu, 1997** – Burtănescu Fl., Țurcanu Senica, *Un nou sceptru eneolitic descoperit în Moldova*, în „TD”, XVIII, 1-2, p. 75-96
- Butură, 1978** – Butură V., *Etnografia poporului român*, Cluj-Napoca, 1978
- Buțureanu, 1889** – Buțureanu Gr. C., *Notiță asupra săpăturilor și cercetărilor făcute la Cucuteni*, în “Arhiva”, I, 1889, p. 257-271
- Buțureanu, 1897** – Buțureanu Gr. C., *Preistoria popoarelor arice*, Iași, 1897
- Buzilă, 1977-1979** – Buzilă A., *Metode de restaurare și conservare în Laboratorul Muzeului Județean de Istorie, Piatra Neamț*, în “MA”, IX-XI, 1977-1979, p. 719-732
- Cantacuzino, 1967** – Cantacuzino Gh., *Necropola preistorică de la Cernica și locul în neoliticul românesc și european*, în “SCIV”, 18, 1967, 3, p. 379-397
- Cantacuzino, 1969** – Cantacuzino Gh., *The Prehistoric Necropolis of Cernica and its Place in the Neolithic Cultures of Romania and of Europe in the Licht of Recent Discoveries*, în “Dacia”, NS, XIII, 1969, p. 45-59
- Cârciumaru, 1996** – Cârciumaru M., *Paleoetnobotanica*, Ed. Glasul Bucovinei, Rădăuți-Iași, 1996
- Cârciumaru, 2001** – Cârciumaru M., *The Physical and Biological Environment at Present and the Distant Past*, în Marinescu-Bîlcu Silvia, Bolomey Alexandra, *Drăgușeni. A cucutenian Community*, Ed. Enciclopedică, București, Wasmuth Verlag, Thübingen 2001, p. 11-20.
- Cârciumaru, Monah, 1977-1979** – Cârciumaru M., Monah F., *Raport preliminar privind semințele carbonizate de la Poduri-“Dealul Ghindaru”*, în “MA”, IX-XI, 1977-1979, p. 699-708
- Cârciumaru, Monah, 1985** – Cârciumaru M., Monah F., *Reconsiderări asupra determinărilor de semințe carbonizate de la Frumușica și Valea Lupului*, în “SCIVA”, 36, 1985, 4, p. 351-352
- Cârciumaru, Monah, 1987** – Cârciumaru M., Monah F., *Déterminations paléobotaniques pour les cultures Precucuteni et Cucuteni*, în vol. “La civilisation de Cucuteni en contexte européen”, „BAI”, I, 1987, p. 167-174
- Cârciumaru, Muraru, Cârciumaru, Otea, 1977-1979** – Cârciumaru M., Muraru, A., Cârciumaru, Em., Otea, A., *Contribuții la cunoașterea surselor de obsidian ca materie primă pentru confecționarea uneltelor paleolitice de pe teritoriul României*, în “MA”, IX-XI, 1977-1979, p. 561-604
- Cârciumaru, Popovici, Cosac, Dincă, 2002** – Cârciumaru M., Popovici Dr., Cosac M., Dincă Rodica, *Spectrographic Analysis of Neo-Eneolithic Obsidian Samples and Several Considerations About the Obsidian Supply Sources*, în „Annales d'Université Valahia Târgoviște”, Section d'Archéologie et d'Histoire, Tome II-III, 2000/2001, Târgoviște, 2002, p.116-126
- Casal, 1978** – Casal J. M., *Civilizația Indusului și enigmele ei*, Ed. Meridiane, București, 1978

- Cauvin, Cauvin, 1985** - Cauvin M.C., Cauvin J., *Traces d'utilisation sur les outils de pierre*, în Lichardus, J., Lichardus-Itten, Marion, *La Protohistoire de l'Europe*, PUF, Paris, 1985, p. 619-620
- Černjakov, 1993** - Černjakov, N. T., *Meste Tripil's'koj kulturi v starodavnoj istorji Evropi*, în "Arheologija", 3, 1993, p. 5-18
- Černyh, 1978** - Černyh E. N., *Aibunar. A Balkan Cooper Mine of the Fourth Millenium BC*, în "Proc. Prehist. Soc.", 44, 1978, p. 203-217
- Černyh, 1978a** - Černyh E. N., *Metallurgičeskie provinčji i periodizacija epohi rannego metalla na territorij SSSR*, în "SA", 1978, 4, p. 53-82
- Černyš, 1962** - Černyš E. K., *K istorji naselesenija eneoliticeskogo vremeni v srednem Podnestrovja*, în "MIA", 102, 1962
- Černyš, 1967** - Černyš E. K., *Tripol'skie masterskie po obrabotke kamnja*, în "KSIA" AN SSSR, 111, 1967, p. 60-67
- Chapman, 1988** - Chapman, John, *The Vinča Culture of South-East Europe*, BAR-Intern. Series, 117 (I-II), 1988
- Childe, 1956** - Childe V. G., *Făurirea civilizației*, Ed. Științifică, București, 1956
- Childe, 1967** - Childe V. G., *De la preistorie la istorie*, Ed. Științifică, București, 1967
- Chiribuță, 1977-1979** - Chiribuță P., *Observații preliminare asupra tehnologiei ceramice din faza B₁, de la Ghelăiești-"Nedeia" (jud. Neamț)*, în "MA", IX-XI, 1977-1979, p. 709-717
- Chirica et alii, 2001** - Chirica V., Văleanu M., Văcaru S., Berescu Cr., Davidescu G. și studenți, *Podu Iloaiei, com. Podu Iloaiei, jud. Iași, Punct Șesul Târgului*, în „CCA.Campania 2000”, CIMEC, București, 2001, p. 189
- Chirica, 1970** - Chirica V., *Ateliere paleolitice și epipaleolitice de prelucrare a uneltelor*, în "MA", II, 1970, p. 7-18
- Chirica, 1977-1979** - Chirica V., *Locuiri aurignaciene pe terasele Prutului dintre Ripiceni și Miorcani. Relațiile lor cu locuirile contemporane de pe terasele Bistriței*, în "MA", IX-XI, 1977-1979, p. 23-27
- Chirica, 1983** - Chirica V., *Un vas antropomorf descoperit la Scânteia-Iași*, în "Hierasus", V, 1983, p. 71-78
- Chirica, 1995** - Chirica C., *Les vases anthropomorphes du Néolithique-Énéolithique de la Roumanie*, în "Préhistoire Européene", VII, 1995, p. 203-224
- Chirica, Mihai, Boghian, 1983** - Chirica V., Mihai C., Boghian D., *Noi cercetări de teren la contactul dintre Podișul Sucevei și Câmpia Moldovei*, Comunicare la Sesiunea Muzeului de Istorie Botoșani, noiembrie, 1983
- Chirica, Tanasachi, 1977** - Chirica V., Tanasachi M., *Un brăzdar de plug din corn de cerb, descoperit la Dolhasca (jud. Suceava)*, în "Suceava" (AMJ), IV, 1977, p. 309-311
- Ciudin, Popovici, Chirica, 1981-1982** - Ciudin N., Popovici Dr., Chirica V., *Date preliminare privind așezarea Precucuteni III, de la Chiperești-Iași*, în "CI", SN, XII-XIII, 1981-1982, p. 101-111
- Ciurea, 1938** - Ciurea V., *Catalog. Muzeul Fălticeni*, Fălticeni, 1938
- Ciurea, 1938a** - Ciurea V., *Contribuții la preistoria județului Baia. Stațiunea de la Costești, Fălticeni*, 1938
- Cojocaru, 1981-1982** - Cojocaru M., *Cercetări de suprafață în comuna Bârnova*, în „CI” (SN), XII-XIII (1981-1982), 253-260
- Coman, 1980** - Coman G., *Statornicie și continuitate. Repertoriul arheologic al județului Vashui*, Ed. Litera, București, 1980
- Coman, 1986** - Coman M., *Mitologie populară românească*, Ed. Minerva, București, 1986
- Comșa, 1966-1967** - Comșa E., *Über die Verbreitung und Herkunft einiger von den Jungsteinzeitlichen Menschen auf dem Gebiete Rumäniens verwendeten Werkstoffe*, în "Evkönyve-Szeged", 1966-1967, p. 25-33
- Comșa, 1969** - Comșa E., *L'usage de l'obsidienne à l'époque néolithique dans le territoire de la Roumanie*, în "AAC", XI, 1969, 1, p. 5-15
- Comșa, 1971** - Comșa E., *Données sur la civilisation Dudești*, în "PZ", 46, 1971, 2, p. 195-249
- Comșa, 1974** - Comșa E., *Istoria comunităților culturii Boian*, Ed. Academiei, București, 1974
- Comșa, 1976** - Comșa E., *Caracteristicile și însemnătatea cuptoarelor de ars oale din aria culturii Cucuteni-Ariușd*, în "SCIVA", 27, 1976, 1, p. 22-33
- Comșa, 1977** - Comșa E., *Despre figurinele "en violon" din aria culturii Gumelnița*, în "Pontica", X, 1977, p. 45-51

- Comșa, 1980** – Comșa E., *Despre obiectele de mobilier din epoca neolitică de pe teritoriul României*, în “Pontica”, XIII, 1980
- Comșa, 1980a** – Comșa E., *Die Kupferverwendung bei den Gemeinenschaften der Cucuteni-kultur in Rumänien*, în “PZ”, 55, 2, 1980, p. 197-219
- Comșa, 1983** – Comșa E., *Creșterea animalelor domestice în cursul epocii neolitice pe teritoriul Moldovei*, în “Hierasus”, V, 1983, p. 63-70
- Comșa, 1986** – Comșa E., *Considerații cu privire la pieptănătura în cursul epocii eneolitice pe teritoriul României*, în “Cultură și civilizație la Dunărea de Jos”, II, 1986, p. 51-60
- Comșa, 1987** – Comșa E., *Neoliticul pe teritoriul României. Considerații*, Ed. Academiei, București, 1987
- Comșa, 1987a** – Comșa E., *Les relations entre les cultures Cucuteni et Gumelnița*, în vol. “La civilisation de Cucuteni en contexte européen”, „BAI”, I, Iași, 1987, p. 81-88
- Comșa, 1989** – Comșa E., *Unele date despre îmbrăcămintea în epoca eneolitică de pe teritoriul României*, în “Hierasus”, VII-VIII, 1989, p. 39-46
- Comșa, 1990** – Comșa E., *Complexul neolitic de la Radovanu*, în “Cultură și civilizație la Dunărea de Jos”, Călărași, VIII, 1990
- Comșa, 1991** – Comșa E., *La culture de Boian*, în vol. “Le Paléolithique et le Neolithique de la Roumanie en contexte européen” BAI, IV, Iași, 1991, p. 225-249
- Comșa, 1993** – Comșa E., *La Roumanie meridionale*, în *Atlas du Néolithique européen*, vol. I, *L’Europe orientale*, Liège, 1993
- Comșa, 1995** – Comșa E., *Figurinele antropomorfe din epoca eneolitică pe teritoriul României*, Ed. Academiei, București, 1995
- Comșa, 1995a** – Comșa E., *Mormintele preistorice descoperite în intervalele dintre movilele funerare de la Glăvăneștii Vechi*, în “MA”, XX, 1995, p. 60-77
- Comșa, 1996** – Comșa E., *Ocupațiile principale ale comunităților culturii Cucuteni din Moldova*, în vol. “Cucuteni aujourd’hui”, „BMA”, II, Piatra Neamț, 1996, p. 263-276
- Comșa, 1996a** – Comșa E., *Viața oamenilor din spațiul carpato-danubiano-pontic în milenii 7-4 î.Hr.*, EDP, București, 1996
- Comșa, Galbenu, Aricescu, 1962** – Comșa E., Galbenu D., Aricescu A., *Săpăturile de la Techirghiol*, în “Materiale”, VIII, 1962, p. 165-171
- Comșa, Dimitriu, 1976** – Comșa E., Dimitriu Suzana, *Ceramică*, în „DIVR”, Ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1976, p. 151-156
- Coquet, 1999** – Coquet M., *Marcaj corporal*, în *Dicționar de etnologie și antropologie*, coordonatori Pierre Bonte, Michel Izard, Ed. Polirom, Iași, 1999, 402-403
- Costăchescu, 1931** – Costăchescu M., *Documente moldovenești înainte de Ștefan cel Mare*, Iași, vol. I, 1931
- Costea, Coșuleț, 1987** – Costea F., Coșuleț S., *Un topor de aramă cu brațele “în cruce”, descoperit la Drumul Carului (com. Moeciu, jud. Brașov)*, în “Cumidava”, XIV, 1987, p. 5-7
- Coteț, 1967** – Coteț P., *Europa și Asia. Geografie fizică*, București, 1967
- Cotoi, Grasu, 2000** – Cotoi Ovidiu, Grasu Ctin, *Unelte din piatră șlefuită din eneoliticul Subcarpaților Moldovei*, Ed. Corson, Iași, 2000
- Crâșmaru, 1970** – Crâșmaru A., *Contribuții la cunoașterea neoliticului din împrejurimile Săvenilor, jud. Botoșani*, în “SCIV”, 21, 1970, 2, p. 267-286
- Crâșmaru, 1970** – Crâșmaru A., *Drăgușeni. Contribuții la o monografie arheologică*, Bacău, 1977
- Crișan, 1986** – Crișan I. H., *Spiritualitatea geto-dacilor*, București, 1986
- Crișan, 1993** – Crișan I. H., *Civilizația geto-dacilor*, București, 1993
- Cucoș, 1970** – Cucos Șt., *Reprezentări antropomorfe în decorul pictat cucutenian de la Ghelăiești (jud. Neamț)*, în “MA”, II, 1970, p. 101-113
- Cucoș, 1971** – Cucos Șt., *Reprezentări de încălțăminte în plastica cucuteniană de la Ghelăiești (jud. Neamț)*, în “MA”, III, 1971, p. 65-78
- Cucoș, 1971a** – Cucos Șt., *Noi reprezentări antropomorfe pictate pe ceramica cucuteniană*, în “Carpica”, IV, 1971, p. 91-100
- Cucoș, 1973** – Cucos Șt., *Un complex ritual cucutenian ritual cucutenian descoperit la Ghelăiești (jud. Neamț)*, în “SCIV”, 24, 1973, 2, 207-214
- Cucoș, 1973a** – Cucos Șt., *Ceramica neolitică din Muzeul Arheologic Piatra Neamț*, „BMA”, I, Piatra Neamț, 1973

- Cucoș, 1974-1976** – Cucuș Șt., *Săpăturile de la Văleni-Piatra Neamț*, în “MA”, VI-VIII, 1974-1976, p. 52-71
- Cucoș, 1975** – Cucuș Șt., *Două vase zoomorfe neolitice*, în “Carpica”, VII, 1975, p. 10-21
- Cucoș, 1977-1979** – Cucuș Șt., *Ceramica de tip “C”, din aria culturii Cucuteni*, în “MA”, IX-XI, 1977-1979, p. 63-92
- Cucoș, 1978** – Cucuș Șt., *Decorul spiralic al fazei Cucuteni B*, în “Carpica”, X, 1978, p. 55-88
- Cucoș, 1983** – Cucuș Șt., *Faza Cucuteni B în zona subcarpatică a Moldovei*, Rezumatul tezei de doctorat, Iași, 1983
- Cucoș, 1987** – Cucuș Șt., *La fin de la culture Cucuteni dans le contexte de l'énéolithique du Bas-Danube*, în vol. “La civilisation de Cucuteni en contexte européen”, „BAI”, 1987, p. 125-132
- Cucoș, 1989** – Cucuș Șt., *Unele considerații cu privire la unele probleme ale eneoliticului final de la est de Carpați*, în “Carpica”, XX, 1989, p. 61-67
- Cucoș, 1989a** – Cucuș Șt., *Locuințele eneoliticului final în zona subcarpatică a Moldovei*, în “Carpica”, XX, 1989, p. 53-61
- Cucoș, 1993** – Cucuș Șt., *Complexe rituale cucuteniene de la Ghelăiești, jud. Neamț*, în “SCIVA”, 44, 1993, 1, p. 59-68
- Cucoș, 1999** – Cucuș Șt., *Faza Cucuteni B în zona subcarpatică a Moldovei*, „BMA”, VI, Piatra Neamț, 1999
- Cucoș, Muraru, 1977-1979** – Cucuș Șt., Muraru A., *Studiu tipologic și petrografic al uneltelor litice din câteva așezări Cucuteni B*, în “MA”, IX-XI, 1977-1979, p. 605-642
- Cucuteni, 1997** – Monah D., Monah F., Mantu C.-M., Dumitroaia Gh., *Cucuteni. The Last Great Chalcolithic Civilisation of Europe*, București-Thessaloniki, 1997
- Cvek, 1993** – Cvek E. K., *Religijni ujavlennja naselennja Tripil'ja*, în “Arheologija”, 3, 1993, p. 85-90
- Cvek, 1996** – Cvek E. K., *Structure of the Eastern Tripolye Culture*, în vol. “Cucuteni aujourd'hui”, „BMA”, II, Piatra Neamț, 1986, p. 89-113
- Dascălu, 1910** – Dascălu C., *Săpăturile de la Cucuteni Sept./Oct. 1909 și 1910*, în „BCMI”, 3, 1910, p. 195-196
- Dascălu, 1911** – Dascălu C., *Săpăturile de la Cucuteni și colecția Buțureanu*, în „BCMI”, 4, 1911, p. 106-107
- Dergačev, 1978** – Dergačev V. A., *Vyhvatinski mogil'nik*, Chișinău, 1978
- Dergačev, 1980** – Dergačev V. A., *Pamjatniki pozdnego Tripol'ja*, „Știința”, Chișinău, 1980
- Dergačev, 1993** – Dergačev V. A., *Modeles des établissements de la culture Tripolie*, în “Préhistoire Européenne”, V, 1993, p. 101-118
- Dergačev, Manzura, 1991** – Dergačev V. A., Manzura I. V., *Pogrebal'nye komplekсы pozdnego Tripol'ja*, „Știința”, Chișinău, 1991
- Dergačev, Sorochin, 1986** – Dergačev V. A., Sorochin V. Ja., *O zoomorfnom skipetre iz Moldavji i proniknovenji stepnyh eneolitičeskich plemen v Karpato-Dunajskie zemli*, în „Izvestia” AN MSSR, 1, 1986, 54-65
- Deshayes, 1976** – Deshayes Jean, *Civilizațiile Vechiului Orient*, Ed. Meridiane, București, 1976, vol. I-III
- DEX, 1975** – *Dicționar Explicativ al Limbii Române*, Ed. Academiei, 1975
- Diamandi, 1890** – Diamandi G., *Nouvelles idoles de Coucoutei, Roumanie*, în “BSAP”, I, 4-série, 1890, p. 406-408
- Dinu, 1954** – Dinu M., *Șantierul arheologic Valea Lupului*, în “SCIV”, 5, 1954, 1-2, p. 246-256
- Dinu, 1955** – Dinu M., *Descoperirile de la Valea Lupului, Iași*, în “AȘU-Iași”, I, 1955, 1-2, p. 65-86
- Dinu, 1955a** – Dinu M., *Șantierul arheologic Valea Lupului*, în “SCIV”, 6, 1955, 3-4, p. 701-706
- Dinu, 1957** – Dinu M., *Șantierul arheologic Valea Lupului*, în “Materiale”, III, 1957, p. 161-178
- Dinu, 1959** – Dinu M., *Șantierul arheologic Valea Lupului*, în “Materiale”, V, 1959, p. 247-267
- Dinu, 1959b** – Dinu M., *Șantierul arheologic Valea Lupului*, în “Materiale”, VI, 1959, p. 203-215
- Dinu, 1968** – Dinu M., *Quelques considérations sur la période de transition du Néolithique à l'époque du Bronze sur la territoire de la Moldavie*, în „Dacia”, NS, XII, 1968, p. 129-139
- Dinu, 1978** – Dinu M., *Complexul cultural Horodiștea-Foltești*. Rezumatul tezei de doctorat, Iași, 1978
- Dinu, 1980** – Dinu M., *Le complexe Horodiștea-Foltești et le problème de l'indoeuropéanisation de l'espace carpatho-danubien*, în “Actes du II-e Congrès International de Thracologie”, București, 1980, p. 35-42
- Dinu, 1980a** – Dinu M., *Afinități între culturile Horodiștea-Erbiceni, Foltești-Cernavoda II și Coșofeni. Contribuții la problema etnogenezei tracilor nordici*, în “AȘU-Iași”, S III, Istorie, XXVI, 1980, p. 1-8

- Dinu, 1987** – Dinu M., *Quelques remarques sur la continuité de la céramique peinte du type Cucuteni durant les civilisation Horodiștea-Erbiceni et Gorodsk*, în vol. “La civilisation de Cucuteni en contexte européen”, BAI, I, Iași, 1987, p. 133-143
- Dinu, 1995** – Dinu M., *Sur le début de l'agriculture et du système patriarcal dans le centre et le sud-est de l'Europe*, în “SAA”, II, Iași, 1995, p. 59-75
- Dinu, 1995a** – Dinu M., *O nouă variantă cucuteniană a tipului de topor cu brațele în cruce*, Comunicare la Sesiunea Științifică “Realizări deosebite ale arheologiei de la est de Carpați”, dedicată aniversării a 80 de ani de viață a academicianului M. Petrescu-Dîmbovița, 3 iunie 1995
- Dinu, 1995b** – Dinu M., *Quelques considérations sur la nécropole tumulaire daco-gétique découverte à Cucuteni (dép. de Iassy)*, în “SAA”, II, 1995, p. 103-126
- Dinu, Măgirescu, Boghian, 1983-1984** – Dinu M., Măgirescu Liliana, Boghian D., *Unele considerații asupra necropolei daco-getice descoperite la Cucuteni (jud. Iași)*, în “CI”, (SN), XIV-XV, 1983-1984, p. 115-130
- Dinu, Măgirescu, Boghian, 1985** – Dinu M., Măgirescu Liliana, Boghian D., *Un tumul cu morminte princiare daco-getice la Cucuteni, jud. Iași*, în “AȘU-Iași”, XXXI, SN, sect. III, Istorie, 1985, p. 17-26
- Dinu, Marin, 2003** – *Une découverte appartenant à la culture de Cucuteni à Bălțați (dép. de Iași)*, în „SAA”, IX, 2003, p. 75-96
- DIVR** – *Dicționar de istorie veche a României*, Ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1976
- Dodd-Oprîțescu, 1983** – Dodd-Oprîțescu Anne, *Vecinii estici și nord-estici ai triburilor Cucuteni-Tripolie*, în “SCIVA”, 34, 1983, 3, p. 222-234
- Dodd-Oprîțescu, Mitrea, 1983** – Dodd-Oprîțescu Anne, Mitrea, I., *Les sceptre de pierre de Mogoșești-Siret, dép. de Iași, Roumanie. Problèmes d'origine et de datation*, în “TD”, IV, 1983, 1-2, p. 5-11
- Dodd-Oprîțescu, Mitrea, 1983a** – Dodd-Oprîțescu Anne, Mitrea, I., *Sceptrul de piatră de la Mogoșești-Siret, jud. Iași. Problema originii și datării*, în “Carpica”, 15, 1983, p. 69-98
- Dodd-Oprîțescu, 1981** – Dodd-Oprîțescu Anne, *Ceramica ornamentată cu șnurul în aria culturilor Cucuteni și Cernavoda I*, în “SCIVA”, 32, 1981, 4, p. 511-528
- Dragomir, 1962** – Dragomir I. T., *Unele considerații cu privire la modul de construcție al locuințelor culturii Cucuteni-Tripolie*, în “SCIV”, 13, 1962, 2, p. 393-398
- Dragomir, 1971** – Dragomir I. T., *Așezarea neolitică fortificată din aria aspectului cultural Stoicani-Aldeni de la Suceveni*, în “MA”, III, 1971, p. 143-155
- Dragomir, 1977-1979** – Dragomir I. T., *Principalele rezultate ale săpăturilor arheologice de la Berești-“Dealul Bulgarului” (1981), județul Galați*, în “MA”, IX-XI, 1977-1979, p. 93-140
- Dragomir, 1980** – Dragomir I. T., *Elemente stepice Cucuteni “C” descoperite la Berești (jud. Galați)*, în “SCIVA”, 31, 1980, 4, p. 547-557
- Dragomir, 1983-1984** – Dragomir I. T., *Un vas suport cucutenian – Hora de la Berești*, “AMM”, V-VI, 1983-1984, p. 85-98
- Dragomir, 1983** – Dragomir I. T., *Eneoliticul din sud-estul României. Aspectul cultural Stoicani-Aldeni*, Ed. Academiei, București, 1983
- Dragomir, 1987** – Dragomir I. T., *Un vase-suport cucutenian – La ronde de Berești*, în vol. “La civilisation de Cucuteni en contexte européen”, „BAI”, I, 1987, Iași, p. 289-300
- Dragomir, 1992** – Dragomir I. T., *Considerații privind neoliticul și eneoliticul din sud-estul Moldovei*, în “Danubius”, XIII-XIV, 1992, p. 23-74
- Dragomir, 1996** – Dragomir I. T., *Eneoliticul cucutenian din sudul Moldovei*, în “Cucuteni aujourd’hui”, BMA, II, Piatra Neamț, 1996, p. 233-251
- Dragomir, 1996a** – Dragomir I. T., *Monografia arheologică a Moldovei de sud, I*, în “Danubius”, XVI, Galați, 1996
- Drașovean, 1996** – Drașoveanu Fl., *Cultura Vinča târzie (faza C) în Banat*, Timișoara, 1996
- Drașovean, 1998** – Drașoveanu Fl., *Art and Black Magic in Vinča Culture*, în vol. „The Late Neolithic of the Middle Danube Region”, International Symposium on the Problems of the Transition from Middle to Late Neolithic in the Middle Danube Region, June 1997, Timișoara, România, Ed. Eurobit, Timișoara, 1998, p. 205-212
- Dumitrescu, 1926-1927** – Dumitrescu Vl., *La cronologia della ceramica dipinta dell'Europe Orientale*, în „Ephemeris-Dacoromana”, IV, Roma, 1926-1927, p. 257-308
- Dumitrescu, 1931** – Dumitrescu Vl., *Notes concernant l'ornementation peinte zoomorphe et humaine de la Roumanie et Susiane*, București, „Bucovina”, 1931, 17 p

- Dumitrescu, 1927-1932** – Dumitrescu Vl., *La station préhistorique de Bontăești*, în “Dacia”, III-IV, 1927-1932, p. 98-114
- Dumitrescu, 1927-1932a** – Dumitrescu Vl., *Une nouvelle station à céramique peinte dans le nord-ouest de la Moldavie*, în “Dacia”, III-IV, 1927-1932, p. 115-149
- Dumitrescu, 1934** – Dumitrescu Vl., *Notes sur Cucuteni*, în „Istros”, I, 1934, p. 187-200
- Dumitrescu, 1941-1944** – Dumitrescu Vl., *Funde in Bezirk Baia (Moldau)*, în “Dacia”, IX-X, 1941-1944, p. 521-530
- Dumitrescu, 1941-1944** – Dumitrescu Vl., *La station préhistorique de Traian (départ. de Neamț, Moldavie). Fouilles des années, 1936, 1938 et 1940*, în “Dacia”, IX-X, 1941-1944, p. 11-114
- Dumitrescu, 1955** – Dumitrescu Vl., *Câteva precizări cu privire la sculpturile în formă de capete de cal din RPR și URSS*, în “SCIV”, VI, 1955, p. 925-936
- Dumitrescu, 1960** – Dumitrescu Vl., *Complexul cultural Cucuteni*, în *** *Istoria României*, Ed. Academiei, București, vol. I, 1960
- Dumitrescu, 1961** – Dumitrescu Vl., *K voprosu o kremnevyyh toporah v Moldove*, în “Dacia”, V, 1961, p. 95-103
- Dumitrescu, 1963** – Dumitrescu Vl., *Originea și evoluția culturii Cucuteni-Tripolie (I)*, în “SCIV”, 14, 1963, 1, p. 51-78;
- Dumitrescu, 1963a** – Dumitrescu Vl., *Originea și evoluția culturii Cucuteni-Tripolie (II)*, în “SCIV”, 14, 1963, 2, p. 285-308
- Dumitrescu, 1964** – Dumitrescu Vl., *Considérations et données nouvelles sur le problème du synchronisme des civilisations Cucuteni et Gumelnița*, în “Dacia”, NS, VIII, 1964, p. 54-71
- Dumitrescu, 1965** – Dumitrescu Vl., *Principalele rezultate ale primelor săpături din așezarea neolitică târzie de la Căscioarele*, în “SCIV”, 16, 1965, 2, p. 215-238
- Dumitrescu, 1967** – Dumitrescu Vl., *Hăbășești. Satul neolitic de pe Holm*, Ed. Meridiane, București, 1967
- Dumitrescu, 1968** – Dumitrescu Vl., *Cu privire la platformele de lut ars ale locuințelor unor culturi eneolitice*, în “AMN”, V, 1968, p. 389-395
- Dumitrescu, 1970** – Dumitrescu Vl., *Édifice destiné au culte découvert dans la couche Boian-Spanțov de la station tell de Căscioarele*, în “Dacia”, NS, XIV, 1970, p. 5-25
- Dumitrescu, 1972** – Dumitrescu Vl., *Quelques aspects des synchronismes des cultures néo-énéolithiques*, în “Actes du II-e Congrès International des Études Sud-Est Européens”, tome II, Histoire, Atena, 1972, p. 21-51
- Dumitrescu, 1973** – Dumitrescu Vl., *Einige Fragen zur Cucuteni-kultur im Lichte der Ausgrabungen bei Drăgușeni (NO der Moldau, S.R. Rumänien)*, în “ZfA”, 7, 1973, p. 1-20
- Dumitrescu, 1973 (1974)** – Dumitrescu Vl., *Unele probleme ridicate de așezarea cucuteniană de la Drăgușeni (jud. Botoșani)*, în “Din trecutul județului Botoșani”, 1973 (1974), p. 33-47
- Dumitrescu, 1974-1976** – Dumitrescu Vl., *Însemnări în legătură cu unele sincronisme*, în “MA”, VI-VIII, 1974-1976, p. 23-34
- Dumitrescu, 1974** – Dumitrescu Vl., *La cronologia dell'eneolitico Romeno alla luce degli esami C¹⁴*, în “Preistoria Alpina”, 10, 1974, Trento, p. 99-105
- Dumitrescu, 1974a** – Dumitrescu Vl., *Cronologia absolută a eneoliticului românesc în lumina datelor C¹⁴*, în “Apulum”, XII, Alba-Iulia, 1974, p. 23-39
- Dumitrescu, 1974b** – Dumitrescu Vl., *Aspecte regionale în aria de răspândire a culturii Cucuteni, în cursul primei sale faze de dezvoltare*, în “SCIVA”, 25, 1974, 4, p. 545-554
- Dumitrescu, 1974c** – Dumitrescu Vl., *Arta preistorică în România*, Ed. Meridiane, București, 1974
- Dumitrescu, 1976** – Dumitrescu Vl., *Remarques à propos des certains aspects régionaux dans l'aire de diffusion de la culture Cucuteni, pendant sa première phase (A)*, în “Festschrift für Richard Pittioni zum Siebzigsten Geburtstag”, Viena, 1976, p. 167-176
- Dumitrescu, 1976a** – Dumitrescu Vl., *Probleme privind sincronismele unor culturi eneolitice*, în “SCIVA”, 27, 1976, 3, p. 355-362
- Dumitrescu, 1979** – Dumitrescu Vl., *Arta culturii Cucuteni*, Ed. Meridiane, București, 1979
- Dumitrescu, 1993** – Dumitrescu Vl., *Oameni și cioburi*, în “Cultură și civilizație la Dunărea de Jos”, Călărași, XI, 1993
- Dumitrescu b, 1927-1932** – Dumitrescu H., *La station préhistorique de Ruginoasa*, în “Dacia”, III-IV, 1927-1932, p. 58-87
- Dumitrescu b, 1952** – *Șantierul arheologic Traian*, în „SCIV”, 3, 1952, p. 121-140

- Dumitrescu b, 1954** – Dumitrescu H., *O descoperire în legătură cu ritul de înmormântare în cuprinsul ceramicii pictate Cucuteni-Tripolie*, în “SCIV”, 5, 1954, 3-4, p. 399-430
- Dumitrescu b, 1955** – Dumitrescu H., *Afinități între cultura Trichterbecher și cultura Cucuteni-Tripolie*, în “SCIV”, VI, 1955, 3-4, p. 917-922
- Dumitrescu b, 1955a** – Dumitrescu H., *Șantierul arheologic Traian (1954)*, în „SCIV”, 6, 1-2, p. 459-478
- Dumitrescu b, 1957** – Dumitrescu H., *Découvertes concernant un rite funéraire magique dans l'aire de la civilisation de la céramique peinte du type Cucuteni-Tripolie*, în “Dacia”, NS, I, 1957, p. 97-116
- Dumitrescu b, 1958** – Dumitrescu H., *Deux nouvelles tombes cucuténiennes à rite magique découvertes à Traian*, în “Dacia”, NS, II, 1958, p. 407-423
- Dumitrescu b, 1960** – Dumitrescu H., *Antropomorfne izobraženija na sosudah iz Traiana*, în “Dacia”, NS, IV, 1960, p. 31-52
- Dumitrescu b, 1961** – Dumitrescu H., *Connections Between the Cucuteni-Tripolye Cultural Complex Areal the Neighbouring Eneolithic Cultures in the Licht of the Utilisation of Golden Pendants*, în “Dacia”, NS, V, 1961, p. 65-93
- Dumitrescu b, 1968** – Dumitrescu H., *Un modèle de sanctuaire découvert dans la station énéolithique de Căscioarele*, în “Dacia”, NS, XII, 1968, p. 381-394
- Dumitrescu b, 1973** – Dumitrescu H., *Sur une nouvelle interprétation du modèle de sanctuaire de Căscioarele*, în “Dacia”, NS, XVIII, 1973, p. 311-316
- Dumitrescu c, 1973** – Dumitrescu Horia, *La représentation du corp humain dans la plastique cucutenienne d'après les figurines stries*, în “Actes VIII CISPP”, Beograd, 1973, p. 448-450
- Dumitrescu et alii, 1950** – Dumitrescu Vl. și colab., *Șantierul arheologic Hăbășești*, în “SCIV”, 1, 1950, 1, p. 33-40
- Dumitrescu et alii, 1951** – Dumitrescu Vl. și colab., *Șantierul arheologic Hăbășești*, în “SCIV”, 2, 1951, 1, p. 77-93
- Dumitrescu, Bănățeanu, 1965** – Dumitrescu Vl., Bănățeanu T., *Charrue primitive en bois de cerf, découvert dans la station néolithique de Căscioarele*, în “Dacia”, NS, IX, 1965, p. 59-64
- Dumitrescu, Bolomey, Mogoșanu, 1983** – Dumitrescu Vl., Bolomey Al., Mogoșanu Fl., *Esquisse d'une préhistoire de la Roumanie*, București, 1983
- Dumitrescu, Vulpe, 1987** – Dumitrescu Vl., Vulpe, Al., *Dacia înainte de Dromihete*, București, 1987
- Dumitrescu b et alii, 1953** – Dumitrescu H., Mateescu C., Dragomir I. *Șantierul de la Traian*, în „SCIV”, 4, 1-2, 1953, 45-66
- Dumitroaia, 1980-1982** – Dumitroaia Gh., *Sondajul arheologic de la Vânători-Neamț*, în “MA”, XII-XIV, 1980-1982, p. 15-30
- Dumitroaia, 1983-1985** – Dumitroaia Gh., *Plastica antropomorfă de la Răucești (jud. Neamț)*, în “MA”, XV-XVII, 1983-1985, p. 21-42
- Dumitroaia, 2000** – Dumitroaia Gh., *Comunități preistorice din nord-estul României. De la Cultura Cucuteni până în bronzul mijlociu*, „BMA”, VII, Piatra Neamț, 2000
- Dumitroaia, 2001** – Dumitroaia Gh., *Trei scrisori adresate profesorului Ion Andrieșescu*, în “MA”, XXII, 2001, 531-541
- Eliade M, 1978** – Eliade M., *Aspecte ale mitului*, București, 1978
- Eliade M, 1990** – Eliade M., *Încercarea Labirintului*, Cluj-Napoca, 1990
- Eliade M, 1992** – Eliade M., *Istoria credințelor și ideilor religioase*, Ed. Universitas, Chișinău, 1992
- Eliade M, 1992a** – Eliade M., *Meșterul Manole*, Iași, 1992
- Eliade M, 1992b** – Eliade M., *Tratat de Istoria religiilor*, București, 1992
- Eliade M, 1994** – Eliade M., *Nostalgia originilor*, București, 1994
- Eliade M, 1995** – Eliade M., *Sacrul și profanul*, Ed. Humanitas, București, 1995
- Eliade M, 1995a** – Eliade M., *De la Zalmoxis la Gengis-han*, Ed. Humanitas, București, 1995
- Eliade M, 1996** – Eliade M., *Fierari și alchimiști*, Ed. Humanitas, București, 1996
- Ellis, 1984** – Ellis Linda, *The Cucuteni-Tripolye Culture: A. Study in Technologie and the Origins of Complex Society*, BAR – Int. Series, 217, Oxford, 1984
- Ellis, 1987** – Ellis Linda, *Population Growth, Food Storage and Ceramic Manufacturing Center in pre Bronze Age Europe*, în vol. “La civilisation de Cucuteni en contexte européen”, „BAI”, I, Iași, 1987, p. 175-192

- Ellis, 1996** – Ellis Linda, *Cultural Boundaries and Human Behavior: Method, Theory and Late Neolithic Ceramic Production in the Carpathian-Pontic Region*, în vol. “Cucuteni aujourd’hui”, „BMA”, II, Piatra Neamț, 1996, p. 75-88
- Emandi, 1996** – Emandi Emil Ioan, *Habitatul urban și cultura spațiului*, Ed. Glasul Bucovinei, 1996
- Evseev, 1983** – Evseev, I., *Cuvânt-simbol-mit*, Ed. Facla, București, 1983
- Florescu Bobu, 1964** – Florescu Bobu Florea, *Urme ale începuturilor artei ceramice în România. Ceramica lucrată din suluri de lut*, în “REF”, IX, 1964, 6, p. 578-588
- Florescu, 1959** – Florescu A.C., *Săpăturile de salvare de la Andrieșeni*, în “Materiale”, V, 1959, p. 334-340
- Florescu, 1959a** – Florescu A.C., *Șantierul arheologic de la Trușești*, în “Materiale”, V, 1959, p. 183-186
- Florescu, 1966** – Florescu A.C., *Observații asupra sistemului de fortificare al așezărilor cucuteniene din Moldova*, în “AM”, IV, 1966, p. 23-38
- Florescu, Florescu, 1999** – Florescu A. C., Florescu M., *Șantul de apărare*, în **Petrescu-Dîmbovița et alii, 1999, 222-230**
- Frazer, 1980** – Frazer, J. G., *Creanga de aur*, Ed. Minerva, București, 1980, vol. I-V
- Gâță, 2000** – Gâță Gh., *A Technological Survey of the Pottery*, în Silvia Marinescu-Bîlcu, Alexandra Bolomey, *Drăgușeni. A Cucutenian Community*, București-Tübingen, 2000, 111-129
- Georgiev, 1961** – Georgiev, G., *Kulturgruppe der Jungstein und Kupferzeit von Trazien (Sudbulgarien)*, în vol. “L’Europe à la fin de l’âge de pierre”, Praga, 1961, p. 75-80
- Gheorghiu, 1910** – Gheorghiu C.V., *Stațiunea arheologică preistorică “Cetățuia”-Băiceni*, Târgu Frumos, 1910, I, p. 1-13, II, p. 1-7
- Gheorghiu, Lupu-Bratiloveanu, 1992** – Gheorghiu E., Lupu-Bratiloveanu N., *Podișul Sucevei*, în *Geografia României*, vol. IV, Ed. Academiei, București, 1992
- Ghetov, 1980** – Ghetov L., *Sur le problème des sceptrs zoomorphes en pierre*, în “SP”, Sofia, 3, 1980, p. 91-96
- Gheție, Mateesco, 1973** – Gheție B., Mateesco C. N., *L’utilisation des bovines à la traction dans le néolithique moyen*, în “Actes VIII CISPP”, Beograd, 1973, p. 454-461
- Gimbutas, 1973** – Gimbutas M., *The Gods and the Goddesses of the Old Europe, 7000-3500 BC*, Londra, 1973
- Gimbutas, 1980** – Gimbutas M., *The Temples of Old Europe*, în “Archaeology”, decembrie, 1980, p. 41-50
- Gimbutas, 1987** – Gimbutas M., *Old European Deities. With Emphasis on Images from the Cucuteni Culture*, în vol. “La civilisation de Cucuteni en contexte européen”, „BAI”, I, 1987, Iași, p. 99-124
- Gimbutas, 1989** – Gimbutas M., *The Language of the Goddesses*, San Francisco, 1989
- Gimbutas, 1989a** – Gimbutas M., *Civilizație și cultură*, Ed. Meridiane, București, 1989
- Gimbutas, 1991** – Gimbutas M., *The Civilisation of the Goddess. The World of the Old Europe*, San Francisco, 1991
- Gohman, 1958** – Gohman J. J., *Čerep rebenka iz rannetripol’skogo poselenja Luka-Ustinskaja*, în “S. Antrop.”, 4, 1958, p. 123-132
- Greeves, 1975** – Greeves T.A.P., *The Use of Cooper in the Cucuteni-Tripolye Culture of South-east Europe*, în “Proc. Prehist. Soc.”, 41, 1975, p. 158-165
- Gridan, 1983** – Gridan T., *Petrologia-știință a rocilor*, Ed. Albatros, București, 1983
- Gusev, 1995** – Gusev S.O., *Tripil’s’ka kultura seredn’ogo Pobužžja rubežu IV-III, tys do n.e.*, Vinnița, 1995
- Haimovici, 1962** – Haimovici S., *Sravitel’noe izučenie faunisticeskih ostatkov epoh neolita i bronzy u Valea Lupului*, în “AȘU-Iași”, SN, sect. II, Științe naturale, a. Biologie, tom. VIII, 1962, fasc. 2, p. 291-326
- Haimovici, 1969** – Haimovici S., *Studiu preliminar al resturilor de faună descoperite în săpăturile din 1961 în stațiunea neolitică de la Cucuteni-Băiceni*, în “AM”, VI, 1969, p. 317-319
- Haimovici, 1987** – Haimovici S., *Quelques problèmes d’archéozoologie concernant la culture de Cucuteni*, în vol. “La civilisation de Cucuteni en contexte européen”, „BAI”, I, Iași, 1987, p. 157-165
- Haimovici, 1997** – Haimovici S., *Observații cu privire la resturile animaliere descoperite în stațiunea cucuteniană din faza A₄ de la Bălțați (jud. Iași)*, în „CI”, SN, XVI, 1997, p. 31-37.
- Haimovici, 2003** – Haimovici S., *The human bone with posible marks of human teeth found at Liveni site (Cucuteni Culture)*, în „SAA”, IX, 2003, 97-100

- Haimovici, Coroliuc, 1997** – Haimovici S., Coroliuc Anca, *The Study of the Archaeo-zoological Material Founded in the Pit no. 26 of the Precucuteni III Settlement at Târgu Frumos – Baza Pătule*, în „SAA”, VII, Iași, 2000, p. 169-206.
- Hartuiche, 1977-1979** – Hartuiche N., *Un sceptru de piatră zoomorf descoperit în Bulgaria*, în “MA”, IX-XI, 1977-1979, (1985), p. 453-464
- Hașotti, 1997** – Hașotti P., *Epoca neolitică în Dobrogea*, Constanța, 1997
- Hașotti, Popovici, 1992** – Hașotti P., Popovici, D.N., *Cultura Cernavoda în contextul descoperirilor de la Hârșova*, în “Pontica”, XXV, 1992, p. 15-44
- Hăbășești** – Dumitrescu Vl. și colab., *Hăbășești. Monografie arheologică*, Ed. Academiei, București, 1954
- Hilgers, 1969** – Hilgers W., *Lateinische Gefäßnamen. Bezeichnungen Funktion und Formen Römischer Gefäße nach den antiken Schriftquellen*, Düsseldorf, 1969
- Höckmann, 1968** – Höckmann O., *Die Menschengestaltige Figuralplastik der Sudosteuropäischen Jungsteinzeit und Steinkupferzeit*, Hindelsheim, 1-2, 1968
- Höckmann, 1968a** – Höckmann O., *Zu Formenschatz und Ursprung der Schematischen Kykladen plastik*, în “Berliner Jarbuch für Vor-und Frühgeschichte”, 8, 1968
- Höckmann, 1987** – Höckmann O., *Gemeinsamkeiten in der Plastik der Linearkeramik und der Cucuteni-Kultur*, în “La civilisation de Cucuteni en contexte européen”, „BAI”, I, Iași, 1987, p. 89-98
- Hodges, 1968** – Hodges H., *Artefacts. An Introduction to Early Materials and Technology*, Londra, 1968
- Hoffmann, 1973** – Hoffmann E., *Problematic der bandkeramischen Brandbestattungen in Mitteleuropa*, în “JVM”, 57, 1973, Berlin, p. 71-103
- Horedt** – Horedt K., *Die Wietenbergkultur*, în “Dacia”, NS, IV, 1960, p. 107-138
- Horedt** – Horedt K., *Istoria societății primitive*, EDP, București, 1970
- Hvoiko, 1901** – Hvoiko V.V., *Kamennyi vek Srednego Pridneprov'ja*, în “Trudy XI Arheologiceskogo siezda v Kieve v 1899 g.”, tom. I, Moscova, 1901, p. 736-813
- Hvoiko, 1913** – Hvoiko V.V., *Drevnje obitateli Srednego Pridneprov'ja i ih kultura Doistoriceskogo vremena*, Kiev, 1913
- Iconomu, 1996** – Iconomu C., *Contribuții la istoricul cercetărilor arheologice de la Cucuteni*, în vol. “Cucuteni aujourd'hui”, „BMA”, II, Piatra Neamț, 1996, p. 171-174
- Iconomu, 1998** – Iconomu C., *Cercetări arheologice în așezarea precucuteniană de la Trifești-Iași*, în „AM”, XXI, 1998, p. 5-27.
- Iconomu, Ciudin, 1993** – Iconomu C., Ciudin N., *Cercetările arheologice din așezarea Chiperești-Iași*, în “AM”, XVI, 1993, p. 15-30
- Ielenicz, 1999** – Ielenicz M., *Dealurile și podișurile României*, Ed. Fundației “România de Măine”, București, 1999.
- Ionesi, 1971** – Ionesi L., *Flișul paleogen din bazinul Văii Moldovei*, Ed. Academiei, București, 1971
- Iordache, 1996** – Iordache, Gh., *Ocupații tradiționale pe teritoriul României. Studiu etnologic*, Ed. Academiei, București, 1996, vol. III
- Ivanov, 1976** – Ivanov I., *Les fouilles archéologiques de la nécropole chalcolithique à Varna (1972-1975)*, în “SP”, 1-2, 1976, p. 13-26
- Ivanov, 1978** – Ivanov I., *Treasures of the Varna Chalcolith Necropolis*, Sofia, 1978
- Ivanov, 1978** – Ivanov I., *Die Schätze der Warnaer chalkolitischen Necropole*, Sofia, 1978
- Ivanov, 1989** – Ivanov I., *La nécropole chalcolithique de Varna et des sites lacustres voisines*, în vol. “Le premier or de l'humanité en Bulgarie, V-e millénaire”, 1989, p. 39-56
- Jovanovici, 1971** – Jovanovici B., *Metalurgija eneolitskogo perioda Jugoslavije*, Beograd, 1971
- Jovanovici, 1982** – Jovanovici B., *Rudna Glava. Najstarije rudarstvo bakra na Centralnom Balcanu*, Bar-Beograd, 1982
- Junghans, Sangmeister, Schröder, 1968** – Junghans S., Sangmeister E., Schröder M., *Kupfer und Bronze in der frühen Metallzeit Europa*, Berlin, 1968
- Kalicz, 1993** – Kalicz N., *Le bassin du Danube moyen, la plaine pannonienne*, în *Atlas du Néolithique européen. L'Europe orientale*, ERAUL, Liège, 1993
- Kandyba, 1937** – Kandyba O., *Schipenitz. Kunst und Geräte eines Neolithischen Dorfes*, Viena-Leipzig, 1937
- Kernbach, 1989** – Kernbach V., *Dicționar de mitologie generală*, Ed. Enciclopedică, București, 1989

- Klush, 1981** – Klush H., *Considerații critice pe marginea necesității respectării tehnologiei tradiționale în producerea ceramicii populare*, în “Studii și comunicări de istorie a civilizației populare din România”, vol. I, Sibiu, 1981, p. 256-265
- Kolcin, Krug, 1965** – Kolcin B.A., Krug Iu. O., *Fiziceskoe modelirovanije syrodutnogo procesa proizvodstva železa*, în vol. “Arheologija i estestvennye nauki”, Moscova, 1965, p. 196-215
- Kolešnikov, 1993** – Kolešnikov O.G., *Tripil's'koe domobudivnictvo*, în “Arheologija”, Kiev, III, 1993, p. 63-74
- Korobkova, 1987** – Korobkova G. F., *Hozjaistvennyi komplekxy rannyh zemledel'cesko-skotovodceskih obščestv Juga SSSR*, Nauka, Leningrad, 1987
- Kremeneckij, 1991** – Kremeneckij K. V., *Paleoekologija drevnejšich zemledel'tsev i skotovodov russkoj ravniny*, “Nauka”, Moskva, 1991
- Kutzian-Bugnar, 1963** – Kutzian-Bognar I., *The Early Cooper Age Cemetery of Tiszapolgar-Basatanya*, în “Arch. Hung.”, 42, 1963
- Kutzian-Bugnar, 1972** – Kutzian-Bognar I., *The Early Cooper Age in the Carpathian Basin*, în “Arh. Hung.”, 48, 1972
- Kutzian, 1944** – Kutzian I., *A Körös kultura*, în “Dissertationes Pannonicae”, S. II, III, Budapesta, 1944, vol. II
- Larina, 1994** – Larina O., *Culturi din epoca neolitică*, Chișinău, 1994
- Larina, 1994a** – Larina O., *Culturi din epoca neolitică*, în “TD”, XV, 1-2, 1994, p. 41-66
- Larina, 2003** – Larina O., *Pozdnetripol'skije pogrebenije gorodineštskogo tipa na Dnestre*, în vol. „Interferențe cultural-cronologice în spațiul nord-pontic”, Chișinău, 2003, p. 57-80
- László, 1911** – László F., *Háromszék vármegyei praemikenaci jellegű telepek (Stations de l'époque prémycénienne dans le Comitat de Háromszék)*, în “Dolgozatok-Travaux”, II, 2, Cluj, 1911, p. 12-85
- László, 1914** – László F., *Ásotások az erősdí ostelepen (1907-1912), I, Közlemény (Fouilles à station primitive de Erösd (1907-1912). I, Communiqué* în “Dolgozatok-Travaux”, V, 2, Cluj, 1914, p. 279-417
- László, 1924** – László F., *Les formes des vases peints d'Ariuşd*, în “Dacia”, I, 1924, p. 1-27
- László, 1966** – László A., *Cercetări arheologice în aşezarea Cucuteni A-B de la Huşi*, în “AM”, IV, 1966, p. 7-22
- László, 1969** – László A., *Aşezarea daco-getică de la Băiceni (sec. IV-II î.Hr.)*, în “AM”, VI, 1969, p. 65-90
- László, 1970** – László A., *Vase neolitice cu fețe umane descoperite în România. Unele considerații privind tema feței umane pe ceramica neolitică din bazinul dunărean*, în “MA”, II, 1970, p. 39-74
- László, 1987** – László A., *Un chapitre de l'histoire de la recherche de la civilisation Ariuşd-Cucuteni-Tripolie: les fouilles d'Ariuşd dans le premier quart de notre siècle*, în vol. “La civilisation de Cucuteni en contexte européen”, „BAI”, I, Iași, 1987, p. 49-57
- László, 1988** – László A., *Date noi privind tehnica de construcție a locuințelor neolitice*, în “AM”, XII, 1988, p. 22-33
- László, 1993** – László A., *Le sud-est de la Transylvanie dans le néolithique. Nouvelles données et considérations*, în vol. “The Fourth Millenium B.C. Proceedings of the International Symposium Nessebur”, 28-30 August 1992, (edited by P. Georgieva), Sofia, 1993, p. 62-76
- László, 1993a** – László A., *Așezări întărite ale culturii Ariuşd-Cucuteni în sud-estul Transilvaniei. Fortificarea aşezării de la Malnaş-Băi*, în “AM”, XVI, 1993, p. 24-50
- László, 1997** – László A., *Datarea prin radiocarbon în arheologie*, București, 1997
- László, 2000** – László A., *Some Data on House-Building Techniques and Foundation Rites in the Ariuşd-Cucuteni Culture*, în „SAA”, VII, 2000, 245-252
- Lazarovici, 1979** – Lazarovici Gh., *Neoliticul Banatului*, „BMN”, IV, Cluj-Napoca, 1979
- Lazarovici, 1986** – Lazarovici Gh., *Sanctuarul neolitic de la Parța*, în “Documente noi descoperite și informații arheologice”, București, 1986, p. 14
- Lazarovici, 1989** – Lazarovici Gh., *Das neolitische Heiligtum von Parța*, în “Varia archeologica Hungarica”, II, 1989, Budapesta, p. 149-174
- Lazarovici, 1990** – Lazarovici Gh., *Über neo-bis aeneolitische Befestigungen aus Rumänien*, în “JVM”, 73, 1990, p. 93-117
- Lazarovici, 1991** – Lazarovici Gh., *Grupul și stațiunea Iclod*, Cluj, 1991
- Lazarovici, 1993** – Lazarovici Gh., *Les Carpathes meridionales et la Transylvanie*, în *Atlas du Néolithique européen*, vol. I, L'Europe orientale, Liège, 1993

- Lazarovici, Drașovean, Maxim, 2001** – Lazarovici Gh., Drașovean Fl., Maxim Zoia, *Parța. Monografie arheologică*, Ed. Waldpress, Timișoara, 2001
- Lazarovici, Lazarovici, Țurcanu, 2003** – Lazarovici Cornelia – Magda, Lazarovici Gh. C., Țurcanu Senica, *Ruginoasa, com. Ruginoasa, jud. Iași, Punct Dealul Drăghici*, în „CCA. Campania 2002”, CIMEC, București, 2003, 263-265
- Lazarovici, Lazarovici** – Lazarovici Cornelia-Magda, Lazarovici Gh., *The new archaeological research at Ruginoasa – Dealul Drăghici. Part I, Architecture*, în „SAA”, IX, 2003, p. 41-74
- Lazarovici, Pop, Beșliu, Olaru, 1995** – Lazarovici Gh., Pop D., Beșliu C., Olaru A., *Conclusions to the geochemical analyses of some copper sources and objects*, în „AMN”, 31/1 1995
- Lazurcă, 1991** – Lazurcă E., *Ceramica cucuteniană în contextul așezării gumelnițene de la Carcaliu (jud. Tulcea)*, în “Peuce”, X, 1991, p. 13-19
- Leeuw, 1990** – Leeuw der van E. Sander, *Pottery Manufacture: Some Complications for the Study of Trade*, în vol. “Pots and Pottery”, Los Angeles, ed. a VI-a, 1990, p. 55-70
- Leroi-Gourhan, 1968** – Leroi-Gourhan A., *La Préhistoire*, PUF, Paris, 1968
- Leroi-Gourhan, 1983** – Leroi-Gourhan A., *Gestul și cuvântul*, Ed. Meridiane, București, 1983, vol. I-II
- Lessandro, 1995** – *Pertrasierunt benefaciendo. In memoria di Demetrio et Meluța Marin* (a curo di Domenico Lessandro), *Quaderni di Invigilata Lucernis*, 3, Dipartimento di Studi Classici e Cristiani, Università di Bari, 1995, p. 215-224.
- Lichardus, Lichardus-Itten, 1985** – Lichardus, J., Lichardus-Itten, Marion, *La Protohistoire de l'Europe*, PUF, Paris, 1985
- Lichardus, Lichardus-Itten, 1993** – Lichardus, J., Lichardus-Itten, Marion, *Das Grab von Reka-Devnija (nord-ost Bulgarien), ein Beitrag zu den Beziehungen zwischen Nord und West Pontikum in der frühen Kupferzeit*, în “SATSUMA”, 1993, 2
- Lichardus, Vladar, 1964** – Lichardus, J., Vladar, I., *Zu Problemen der Ludanice Gruppe in der Slowakei*, în “Slov. Arh.”, XII, 1964, 1, p. 125-136
- Luca, 1996** – Luca A. S., *Un complex de fundare al locuinței la Turdaș-Luncă (jud. Hunedoara)*, în vol. “Istorie și tradiție în spațiul românesc”, vol. II, Sibiu, 1996, p. 1-4
- Luca, 1999** – Luca A. S., *Sfârșitul eneoliticului pe teritoriul intracarpatic al României. Cultura Bodrogheresztúr*, Alba Iulia, 1999
- Macarovici, 1968** – Macarovici N., *Muzeul de Istorie Naturală din Iași*, Ed. Meridiane, București, 1968
- Makarevici, 1960** – Makarevici M., *Ob ideologiceskih predstavlenijah u tripol'skih plemen*, în “ZOO”, 1960, I, 34, p. 290-301
- Mansuelli, 1978** – Mansuelli A. Guido, *Civilizațiile Europei vechi*, Ed. Meridiane, București, 1978, 2 vol.
- Mantu-Lazarovici et alii, 2002** – Cornelia – Magda Mantu-Lazarovici, Gh. Lazarovici, C. Hriban, Carmen Ungureanu, M. C. Văleanu, *Ruginoasa, com. Ruginoasa, jud. Iași, Punct Dealul Drăghici*, în „CCA. Campania 2001”, CIMEC, București, 2002, 272-274.
- Mantu, 1991** – Mantu Cornelia-Magda, *Vases anthropomorphes du site Cucuteni A₃ de Scânteia (dép. de Iași)*, în vol. “Le Paléolithique et le Néolithique de la Roumanie en contexte européen”, „BAI”, IV, Iași, 1991, p. 328-334
- Mantu, 1992** – Mantu Cornelia-Magda, *Reprezentări antropomorfe pe ceramica așezării Cucuteni A₃ de la Scânteia (jud. Iași)*, în “SCIVA”, 43, 1992, 3, p. 307-315
- Mantu, 1993** – Mantu Cornelia-Magda, *Plastica antropomorfă a așezării Cucuteni A₃ de la Scânteia*, în “AM”, XVII, 1993, p. 51-67
- Mantu, 1993a** – Mantu Cornelia-Magda, *Anthropomorphic Representations from the Precucuteni and Cucuteni Cultures*, în “Anatolica”, XIX, 1993, p. 129-142
- Mantu, 1994** – Mantu Cornelia-Magda, *Plastica zoomorfă în așezarea Cucuteni A₃ de la Scânteia*, în “AM”, XVII, 1994, p. 161-168
- Mantu, 1995** – Mantu Cornelia-Magda, *Câteva considerații privind cronologia absolută a neo-eneoliticului în România*, în “SCIVA”, 46, 1995, 3-4, p. 213-235
- Mantu, 1998** – Mantu Cornelia-Magda, *Cultura Cucuteni. Evoluție, cronologie, legături*, „BMA”, V, Piatra Neamț, 1998
- Mantu, Botezatu, Kromer, 1994** – Mantu C.-M., Botezatu D., Kromer B., *Un mormânt dublu de înhumăție din așezarea cucuteniană de la Scânteia (jud. Iași)*, în “AMN”, XXXI, I, 1994, p. 86 și urm.
- Mantu, Știrbu, Buzgar, 1995** – Mantu C.-M., Știrbu M., Buzgar N., *Considerații privind obiectele din piatră, os și corn de cerb din așezarea cucuteniană de la Scânteia (1985-1990)*, în “AM”, XVIII, 1995, p. 115-132

- Mantu, Țurcanu, 1999** – Mantu C.-M., Țurcanu S. și colaboratorii, *Scânteia. Cercetare arheologică și restaurare*, Ed. Helios, Iași, 1999
- Mantu, Vlad, Niculescu, 2001** – Mantu Cornelia-Magda, Vlad Ana-Maria, Niculescu Gh., *Painting Pigments for Ceramic Decoration in the Cucuteni-Tripolye Cultural Complex*, în vol. „Festschrift für Gheorghe Lazarovici. Zum 60. Geburtstag”, Ed. Mirton, Timișoara, 2001
- Mantu, Vlad, Niculescu, 2002** – Mantu Cornelia-Magda, Vlad Ana-Maria, Niculescu Gh., *Pigmenții de pictură în complexul cultural Cucuteni-Tripolie*, în „CI” (SN), XVIII-XX, 2002, p. 9-31
- Manzura, 1994** – Manzura I.V., *Culturi eneolitice în zona de stepă*, în “TD”, XV, 1994, 1-2, p. 93-101
- Manzura, Sava, 1994** – Manzura I.V., Sava, E., *Interacțiuni “est-vest” reflectate în culturile eneolitice și ale epocii bronzului din zona de nord-vest a Mării Negre, (Schită cultural-istorică)*, în “MA”, XIX, 1994, p. 144-145
- Mareș, 1995** – Mareș I., *Modele de lu ars reprezentând locuințe și sanctuare eneolitice descoperite pe teritoriul României*, în “Suceava” (AMNB), XX, 1995, p. 23-44
- Mareș, 1996** – Mareș I., *Quelques considérations concernant le trône de Lipcani*, în vol. “Cucuteni aujourd’hui”, „BMA”, II, Piatra Neamț, 1996, p. 63-68
- Mareș, 2002** – Mareș I., *Metalurgia aramei în neo-eneoliticul României*, Ed. Bucovina Istorică, Suceava, 2002
- Mareș, Cojocaru, 1995-1996** – Mareș I., Cojocaru I., *Prelucrarea cuprului în cultura Cucuteni-Tripolie (topoarele-ciocan și topoarele cu două brațe dispuse în cruce)*, în “Suceava” (AMJ/AMNB), XXIII, 1995-1996
- Marijanovič, 1993** – Marijanovič Br. *Les Balkans centraux et la Pannonie du sud*, în *Atlas du Néolithique européen*, vol. I, *L’Europe orientale*, Liège, 1993
- Marin, 1948** – Marin, Meluța, *La plastica antropomorfa cucuteniana nella Dacia*, în „RSP”, III, 1948, 1-2, p. 17-57
- Marin-Miroslav, 1951** – Marin-Miroslav Meluța, *Stațiunea neo-eneolitică de la Costești (jud. Baia)*, în “Orizonturi”, Stuttgart, 3, 1951, 7-12, p. 89-98
- Marinescu-Bîlcu, 1964** – Marinescu-Bîlcu S., *Réflets des rapports entre les civilisations de Hamangia et de Precucuteni dans la plastique precucutenienne de Târpești*, în “Dacia”, NS, VIII, 1964, p. 307-342
- Marinescu-Bîlcu, 1965** – Marinescu-Bîlcu S., *Un „atelier” néolithique pour la taille des haches en silex*, în “Arheologické rozledy”, Praga, XVII, 19, 1965, p. 5-12
- Marinescu-Bîlcu, 1968** – Marinescu-Bîlcu S., *Unele probleme ale neoliticului moldovenesc în lumina săpăturilor de la, Târpești*, în “SCIV” 19, 1968, 3, p. 396-401
- Marinescu-Bîlcu, 1972** – Marinescu-Bîlcu S., *Asupra unor aspecte ale raporturilor dintre culturile Precucuteni și Hamangia*, în „Pontica”, V, 1972, p. 29-36
- Marinescu-Bîlcu, 1972-1973** – Marinescu-Bîlcu S., *Tipurile de așezări și sistemele de fortificație din cuprinsul culturii Precucuteni*, în “MA”, IV-V, 1972-1973, p. 55-65
- Marinescu-Bîlcu, 1973 (1974)** – Marinescu Bîlcu S., *Așezări precucuteniene din Câmpia Moldovei*, în “Din trecutul județului Botoșani”, Botoșani, 1973 (1974), p. 27-32
- Marinescu-Bîlcu, 1974** – Marinescu-Bîlcu S., *Cultura Precucuteni pe teritoriul României*, Ed. Academiei, București, 1974
- Marinescu-Bîlcu, 1974a** – Marinescu-Bîlcu S., *„Dansul ritual” în reprezentările plastice neo-eneolitice din Moldova*, în “SCIVA”, 25, 1974, 2, p. 167-180
- Marinescu-Bîlcu, 1974b** – Marinescu-Bîlcu S., *La scultura in argila della cultura Precucuteni*, în “RSP”, XXIX, Firenze, 2, 1974, p. 339-346
- Marinescu-Bîlcu, 1977** – Marinescu-Bîlcu S., *Unele probleme ale plasticii antropomorfe neo-eneolitice din România și legăturile sale cu Mediterana Orientală*, în “Pontica”, X, 1977, p. 37-43
- Marinescu-Bîlcu, 1977a** – Marinescu-Bîlcu S., *Câteva observații asupra sculpturii în lut a culturii Hamangia și influențele ei asupra plasticii precucuteniene*, în “Peuce”, VI, 1977, p. 13-17
- Marinescu-Bîlcu, 1977b** – Marinescu-Bîlcu S., *Unele probleme ale fazei Cucuteni A în lumina săpăturilor arheologice de la Topile*, în “CI”, SN, VIII, 1977, p. 130-152
- Marinescu-Bîlcu, 1977-1979** – Marinescu-Bîlcu S., *Începutul și etapele culturii Precucuteni și relațiile sale cu cultura Tripolie*, în “MA”, IX-XI, 1977-1979 (1985), p. 419-428
- Marinescu-Bîlcu, 1980** – Marinescu-Bîlcu S., *Unele aspecte ale legăturilor dintre neo-eneoliticul românesc și culturile egeice și microasiatice*, în “Pontica”, XIII, 1980, p. 57-65
- Marinescu-Bîlcu, 1981** – Marinescu-Bîlcu S., *Târpești. From Prehistory to History in Eastern Romania*, BAR-International Series, 107, Oxford, 1981

- Marinescu-Bîlcu, 1983** – Marinescu-Bîlcu S., *Cercetările de la Drăgușeni (Botoșani)*, în “Materiale”, XV, 1983, p. 83-84
- Marinescu-Bîlcu, 1989** – Marinescu-Bîlcu S., *Ceramica cucuteniană de la Drăgușeni: tradiții, creații proprii, aspecte regionale*, în “SCIVA”, 40, 1989, 3, p. 215-239
- Marinescu-Bîlcu, 1993** – Marinescu-Bîlcu Silvia, *Les Carpathes orientales et la Moldavie*, în *Atlas du Néolithique européen*, vol. I, *L'Europe orientale*, Liège, 1993
- Marinescu-Bîlcu, 1996** – Marinescu-Bîlcu S., *La contribution de Vladimir Dumitrescu pour définir le concept de complexe culturel Ariușd-Cucuteni-Tripolye et pour la connaissance de ses origines et son évolution interne*, în vol. “Cucuteni aujourd’hui”, „BMA”, II, Piatra-Neamț, 1996, p. 26-38
- Marinescu-Bîlcu, 1997** – Marinescu-Bîlcu S., *Unele considerații pe marginea organizării interne a unora din așezările complexului Precucuteni-Cucuteni*, în “Préhistoire du Bas-Danube”, Călărași, 1997, p. 166-175
- Marinescu-Bîlcu, Ionescu, 1967** – Marinescu-Bîlcu S., Ionescu, B., *Catalogul sculpturilor eneolitice din Muzeul Raional Oltenița*, Sibiu, 1967
- Marinescu-Bîlcu, Cârciumar, Muraru, 1981** – Marinescu-Bîlcu S., Cârciumar M., Muraru A., *Contributions to the Ecology of Pre and Proto-historic Habitations at Târpești*, în “Dacia”, NS, XXV, 1981, p. 7-33
- Marinescu-Bîlcu, Cârciumar, Muraru, 1977-1979** – Marinescu-Bîlcu S., Cârciumar M., Muraru A., *Contribuții la ecologia locuirilor pre și protoistorice de la Târpești*, în “MA”, IX-XI, 1977-1979 (1985), p. 644-684
- Marinescu-Bîlcu, Bolomey, Cârciumar, Muraru, 1984** – Marinescu-Bîlcu S., Bolomey, Al., Cârciumar, M., Muraru, A., *Ecological Economic and Behavioral Aspects of the Cucuteni A₄ Community at Drăgușeni*, în “Dacia”, NS, XXVIII, 1984, p. 41-46
- Marinescu-Bîlcu, Ceacăru, 1995** – Marinescu-Bîlcu, S., Ceacăru D., *Un vas cultic cucutenian de la Izvoare-Piatra Neamț*, în “MA”, XIX, 1995, p. 97-114
- Marinescu-Bîlcu et alii, 1997** – Marinescu-Bîlcu și colab., *Archaeological Researches at Bordușani-Popină (Ialomița County). Preliminary Report*, în “CA”, X, 1997, p. 70-100
- Marinescu-Bîlcu, Bolomey et alii, 2001** – Marinescu-Bîlcu Silvia, Bolomey Alexandra, *Drăgușeni. A cucutenian Community*, Ed. Enciclopedică, București, Wasmuth Verlag, Tübingen 2001, p. 11-20
- Marinescu, 1969** – Marinescu Fl., *Așezări fortificate neolitice din România*, în “SC-Sibiu”, 14, 1969, p. 72-81
- Markeviči, 1970** – Markeviči V.I., *Mnogosloinoe poselenje Novye Rusești*, în “KSIA”, 123, 1970, p. 56-68
- Markeviči, 1981** – Markeviči V.I., *Pozdnetripol'skie plemena severnoj Moldavji*, “Știința”, Chișinău, 1981
- Markeviči, 1985** – Markeviči V.I., *Dalekoe-Blizkoe. Mărturii ale trecutului*, “Timpul”, Chișinău, 1985
- Markeviči, 1996** – Markeviči V.I., *Două vase zoomorfe eneolitice din Rep. Moldova*, în vol. “Cucuteni aujourd’hui”, „BMA”, II, Piatra-Neamț, 1996, p. 253-262
- Martiniuc, Ungureanu, 1970** – Martiniuc C., Ungureanu Al., *Județul Iași. Caracterizare geografică*, în “Terra”, II (XXII), 1970, 1, p. 141-151
- Martiniuc, Chirica, Nițu, 1977** – Martiniuc C., Chirica V., Nițu A., *Poziția geomorfologică și cultural-cronologică a așezării Cucuteni A de la Iași-„Splaiul Bahlui”*, în “SCIVA”, 28, 1977, 2, p. 185-194
- Masson, 1976** – Masson V.M., *Ekonomia i socialnoj stroi drevnyh obščestv*, „Nauka”, Leningrad, 1976
- Matasă, 1937-1940** – Matasă C., *Deux stations à céramique peinte de Moldova*, în “Dacia”, VII-VIII, 1937-1940, p. 73-84
- Matasă, 1946** – Matasă C., *Frumușica. Village préhistorique à céramique peinte dans la Moldavie du Nord, Roumanie*, București, 1946
- Matasă, 1964** – Matasă C., *Așezarea eneolitică Cucuteni B de la Târgu Ocna-Podei*, în “AM”, II-III, 1964, p. 11-66
- Matasă, 2001** – *Amintiri*, în vol. „In Memoriam Constantin Matasă”, îngrijit de Gh. Dumitroaia, „BMA”, X, Ed. Constantin Matasă, Piatra Neamț, 2001
- Mateescu, 1940** – Mateescu C.N., *O nouă stațiune preistorică în cercul ceramicii pictate: Costești-Baia*, în “RPAN”, II-IV, 1940, p. 63-70
- Mateescu, 1970** – Mateescu C.N., *Contributions à l'étude des fossés néolithiques du Bas-Danube. La fossé de la station Vădastra*, în “Actes VII CISPP”, Praga, 1970, p. 456-458

- Mateescu, 1972** – Mateescu C.N., *Der Graben der Niederlassung von Vădastra. Beitrag zum Studium der neolithischen Graben an der unteren Donau*, în “Dacia”, NS, XVI, 1972, p. 29-37
- Mateescu, 1978** – Mateescu C.N., *Contributions to the Study of Neolithic Dwellings in Romania. A Dwelling of the Second Phase of the Vădastra Culture (Middle Neolithic)*, în “Dacia”, NS, XXIII, 1978, p. 75-81
- Maxim-Alaiba, 1983-1984** – Maxim-Alaiba R., *Locuința nr. 1 din faza Cucuteni A₃ de la Dumești (Vaslui)*, în “AMM”, V-VI, 1983-1984, p. 95-105
- Maxim-Alaiba, 1987** – Maxim-Alaiba R., *Le complexe de culte de la phase Cucuteni A₃ de Dumești (Vaslui)*, în vol. “La civilisation de Cucuteni en contexte européen”, în „BAI”, I, 1987, Iași, p. 269-286
- Maxim-Alaiba, 1992** – Maxim-Alaiba R., *Tehnici de ornamentare prin pictură a ceramicii preistorice, pe baza coloranților minerali*, în “Symposia Thracologica”, 9, 1992, p. 81-83
- Maxim, 1999** – Maxim Zoia, *Neo-Eneoliticul din Transilvania. Date arheologice și matematico-statistice*, „BMN”, XIX, 1999
- Maxim-Kalmar, Tarcea, 1999** – Maxim-Kalmar Zoia, Tarcea L., *Analiza matematică și statistică a ceramicii și plasticii civilizației Cucuteni de la Trușești-Țuguiea*, în **Petrescu Dîmbovița et alii, 1999**, p. 647-674
- Maxim, Maxim, 2001** – Maxim Zoia, Maxim Ioana, „The Hand” in the Neo-Eneolithic, în vol. „Festschrift für Gheorghe Lazarovici. Zum 60. Geburtstag”, Ed. Mirton, Timișoara, 2001, 275-279.
- Mehedinți, 1986** – Mehedinți S., *Civilizație și cultură*, Ed. Junimea, Iași, 1986
- Mellaart, 1967** – Mellaart J.S., *Çatal Hüyük. A Neolithic Town in Anatolia*, New York, 1967
- Mellaart, 1970** – Mellaart J.S., *Haçilar. Excavations at Haçilar*, Edinburgh, 1970, vol. I-II
- Mihai, 1972-1973** – Mihai C., *Așezările cucuteniene de la Giurgești și Buznea, în zona Târgului Frumos*, în “Danubius”, VI-VII, 1972-1973, p. 11-13
- Mihai, Boghian, 1977-1979** – Mihai C., Boghian D., *Complexul cucutenian de cult descoperit la Buznea (orașul Târgu Frumos)*, în “MA”, IX-XI, 1977-1979 (1985), p. 429-452
- Mihalcu, 1996** – Mihalcu M., *Fața nevăzută a formei și culorii*, Ed. Tehnică, București, 1996
- Monah, 1972-1973** – Monah D., *Câteva observații asupra vaselor eneolitice cu tub de scurgere*, în “MA”, IV-V, 1972-1973, p. 269-275
- Monah, 1976** – Monah D., *Sondajul de salvare din așezarea neo-eneolitică de la Vermești*, în “Carpica” VI, 1976, p. 15-25
- Monah, 1978** – Monah D., *Datarea prin C¹⁴ a etapei Cucuteni A₂*, în “SCIVA”, 29, 1978, 1, p. 33-41
- Monah, 1978-1979** – Monah D., *Idoli “en violon” din cultura Cucuteni*, în “CI”, SN, IX-X, 1978-1979, p. 163-175
- Monah, 1982** – Monah D., *Câteva observații asupra cauzelor și efectelor exploziei demografice cucuteniene*, în “Carpica”, XIV, 1982, p. 33-38
- Monah, 1982a** – Monah D., *O importantă descoperire arheologică*, în “Arta”, 7-8, 1982, p. 11-13
- Monah, 1984** – Monah D., *Messages over Millennia*, în “Romanian Review”, 9, 1984, p. 17-30
- Monah, 1980-1982** – Monah D., *Topoare de aramă și de bronz din județele Neamț și Bacău*, în “MA”, XII-XIV, 1980-1982, p. 31-37
- Monah, 1987** – Monah D., *La datation par C₁₄, du complexe culturel Cucuteni-Tripolye*, în vol. “La civilisation de Cucuteni en contexte européen”, în “BAI”, I, 1987, Iași, p. 67-79
- Monah, 1991** – Monah D., *L’exploitation du sel dans les Carpates Orientales et ses rapports avec la culture Cucuteni-Tripolie*, în vol. “Le Paléolithique et le Néolithique de la Roumanie en contexte européenne”, “BAI”, IV, 1991, Iași, p. 387-400
- Monah, 1991a** – Monah D., *Influences au traditions Vinča dans la plastique anthropomorphe de Cucuteni-Tripolie*, în “Banatica”, 11, 1991, p. 297-304
- Monah, 1992** – Monah D., *Grands thèmes religieux réflète dans la plastique Cucuteni-Tripolie*, în “MA”, XVIII, 1992, p. 188-197
- Monah, 1997** – Monah D., *Plastica antropomorfă a culturii Cucuteni-Tripolie*, „BMA”, III, Piatra-Neamț, 1997
- Monah, 2003** – Monah D., *Quelques réflexions sur les trésors de la Culture Cucuteni*, în „SAA”, IX, 2003, p. 129-140
- Monah et alii, 1982** – Monah D., Cucoș Șt., Popovici D., Antonescu S., *Săpăturile arheologice din tell-ul cucutenian Dealul Ghindaru, com. Poduri, jud. Bacău*, în “CA”, V, 1982, p. 9-22

- Monah et alii, 1983-1985** – Monah D., Popovici D., Dumitroaia Gh., Bujor A., *Raport preliminar asupra săpăturilor arheologice de la Poduri-“Dealul Ghindaru” (1984-1985)*, în “MA”, XV-XVII, 1983-1985, p. 9-20
- Monah, Cucos, 1985** – Monah D., Cucos Șt., *Așezările culturii Cucuteni din România*, Ed. Junimea, Iași, 1985
- Monah et alii, 1986** – Monah D., Cucos Șt., Popovici D., Dumitroaia Gh., *Noi date C₁₄ din nivelurile aparținând culturii Precucuteni din stațiunea de la Poduri-“Dealul Ghindaru”, jud. Bacău*, în “CA”, VIII, 1986, p. 137-142
- Monah, Dumitroaia, 1996** – Monah D., Dumitroaia Gh., *Un vase à silhouettes anthropomorphes peintes découvert à Poduri-“Dealul Ghindaru” (dép. de Bacău)*, în vol. “Cucuteni aujourd’hui”, „BMA”, II, Piatra-Neamț, 1996, p. 39-48
- Monah a, 1977-1979** – Monah F., *Amprunte de frunze descoperite în stațiunea arheologică de la Poduri-Dealul Ghindaru, jud. Bacău*, în “MA”, IX-XI, 1977-1979 (1985), p. 685-691
- Monah a, 1992** – Monah F., *Amprunte de plante descoperite în așezări eneolitice din Moldova*, în “AM”, XV, 1992, p. 185-189
- Monah a, 2001** – *Flora și vegetația cormofitelor din lunca Siretului*, „BHN”, I, Piatra Neamț, 2001
- Monah, Monah, 1996** – Monah F., Monah D., *Macrorestes végétaux découvertes dans les niveaux Cucuteni A₂ et B₁ de Poduri-“Dealul Ghindaru”*, în vol. “Cucuteni aujourd’hui”, „BMA”, II, Piatra-Neamț, 1996, p. 46-62
- Monah, Bâra, Monah, 1983-1985** – Monah F., Bâra I., Monah D., *Observații asupra compoziției depozitelor de cereale din așezarea Precucuteni III de la Poduri-“Dealul Ghindaru”*, în “MA”, XV-XVII, 1983-1985 (1987), p. 249-261
- Monografia geografică, 1960** – *Monografia geografică a RPR*, Ed. Academiei, București, 1960
- Morintz, 1962** – Morintz S., *Tipuri de așezări și sisteme de fortificație și împrejmuire în cultura Gumelnița*, în “SCIV”, 13, 1962, 2, p. 273-282
- Morintz, 1963** – Morintz S., *O așezare Boian fortificată (șanțurile de apărare de la Spanțov)*, în “SCIV”, 14, 1963, 2, p. 275-284
- Movșa, 1964** – Movșa T.G., *Novoe pozdnetripol’skoe poselenje Cviklovcy v Srednem Podnestrov’je*, în “SA”, 1964, 1, p. 131-145
- Movșa, 1964a** – Movșa T.G., *Tripil’ske pohovannja s Cviklivci*, în “Arheologija”, 1964, 16, p. 213-222
- Movșa, 1965** – Movșa T.G., *Mnogoslinoe poselenje Solonceni II*, în “KSIA”, 1965, 105, p. 92-95
- Movșa, 1971** – Movșa T.G., *Gončearnyi centr tripol’skoj kultury na Dnestre*, în “SA”, 1971, 1, p. 228-233
- Movșa, 1972** – Movșa T.G., *Periodizacija i hronologija seredn’ogo ta pizdn’ogo Tripil’ja*, în “Arheologija”, 5, 1972, p. 5-12
- Movșa, 1984** – Movșa T.G., *Hronologija Tripol’ja-Kukuteni i stepnye kultury epohi rannego metalla v ee sisteme*, în “Problemy arheologij Podneprov’ja”, Dnepropetrovsk, 1984, p. 60-83
- Movșa, 1988** – Movșa T.G., *Tomašev’ka local’na grupa tripol’skogo-kukutenskoj obščinosti*, în “SP”, Sofia, 9, 1988, p. 84-109
- Muller, 1999** – Muller J.-C., *Șefie*, în *Dicționar de etnologie și antropologie*, coordonatori Pierre Bonte, Michel Izard, Ed. Polirom, Iași, 1999, p. 657-658
- Muraru, 1987** – Muraru A., *Considérations sur le materiel lithique utilisé par les tribus Cucuteni*, în vol. “La civilisation de Cucuteni en contexte européen”, „BAI”, I, Iași, 1987, p. 193-199
- Mutihac, Ionesi, 1974** – Mutihac V., Ionesi L., *Geologia României*, Ed. Tehnică, București, 1974
- Nandriș, 1987** – Nandriș J., *Romanian ethnoarchaeology and the emergence and development of Cucuteni in the European context*, în vol. *La civilisation de Cucuteni en contexte européen*, „BAI”, I, Iași, 1987, p. 201-222.
- Năstasă, 1983-1984** – Năstasă L., *Unele date în legătură cu istoricul descoperirilor de la Cucuteni*, în “AMM”, V-VI, 1983-1984, p. 517-524
- Năstasă, 1994** – Năstasă L., *H. Schmidt și civilizația cucuteniană*, în “Dacia literară”, SN, V, 13 (2), 1994, p. 26-32
- Neamțu, 1970** – Neamțu V., *Aratrul fără plaz. Contribuții la cunoașterea vechilor unelte de arat pe teritoriul României*, în “MA”, II, 1970, p. 423-438
- Neamțu, 1975** – Neamțu V., *La technique de la production céréalière en Valachie et en Moldavie jusqu’au XVIII-è siècle*, București, 1975

- Necrasov, 1987** – Necrasov O., *Données anthropologiques concernant la population du complexe Cucuteni-Ariușd-Tripolie*, în vol. “La civilisation de Cucuteni en contexte européen”, „BAI”, I, Iași, 1987, p. 145-156
- Necrasov, Știrbu, 1971** – Necrasov O., Știrbu M., *L'élevage et la chasse chez les tribus de la culture de la céramique peinte Cucuteni-Ariușd*, în “Actes VII CISPP”, Praga, vol. II, 1971, p. 1304-1310
- Necrasov, Cristescu, Botezatu, Miu, 1990** – Necrasov O., Cristescu M., Botezatu D., Miu G., *Cercetări paleoantropologice privitoare la populațiile de pe teritoriul României*, în “AM”, XIII, 1990, p. 173-223
- Nestor, 1932** – Nestor I., *Der Stand der Vorgeschichtsforschung in Rumänien*, în “22 Bericht RGK”, 1932
- Nestor, 1935-1936** – Nestor I., *Céramique peinte de style ancien à Schipenitz (Bukowine)*, în “Dacia”, V-VI, 1935-1936, p. 121-133
- Nestor, 1959** – Nestor I., *Cu privire la periodizarea etapelor târzii ale neoliticului din RPR*, în “SCIV”, 10, 1959, 2, p. 247-264
- Nestor et alii, 1951** – Nestor I. și colab., *Șantierul Valea Jijiei*, în “SCIV”, 2, 1951, 1, p. 69-75
- Nestor et alii, 1952** – Nestor I. și colab., *Șantierul Valea Jijiei*, în “SCIV”, III, 1-4, 1952, p. 19-111
- Nestor, Zaharia, 1968** – Nestor I., Zaharia Eug., *Sur la période de transition du néolithique à l'âge du bronze dans l'aire des civilisations Cucuteni et Gumelnița*, în “Dacia”, NS, XII, 1968, p. 17-44
- Nestor, 1973** – Nestor I., *Considerații asupra semnificației cercetărilor arheologice ale lui László Ferenc* în “SCSG”, 1973, p. 24-25
- Nica, 1987** – Nica M., *Sur la plus ancienne céramique peinte de l'époque néolithique de la Roumanie (les découvertes de Cârcea et Grădinile)*, în vol. “La civilisation de Cucuteni en contexte européen”, „BAI”, I, Iași, 1987, p. 29-41
- Nicolăescu-Plopșor, 1960** – Nicolăescu-Plopșor, C.S., *Un atelier neolitic pentru confecționarea vârfulor de săgeți “Grindul lui Mușat” Orlea*, în “SCIV”, 11, 1960, 2, p. 366-371
- Nicolăescu-Plopșor et alii, 1951** – Nicolăescu-Plopșor și colab., *Raport asupra activității șantierului Rast-Dolj*, în “SCIV”, 2, 1951, 1, p. 267-278
- Nikolov, 1989** – Nikolov V., *Das früneolithische Haus von Sofia-Slatina. Eine Untersuchung zur vorgeschichtlichen Bautechnik*, în „Germania”, 67, 1, Mainz, p. 1-49
- Nițu, 1947-1949** – Nițu A., *Despre reprezentarea piciorului divin în plastica neo-eneolitică carpato-dunăreană*, în “Apulum”, III/1, 1947-1949, p. 3-31
- Nițu, 1948** – Nițu A., *Reprezentarea altarului cu două coloane pe ceramica Turdaș (Transilvania)*, în “Publicațiile Institutului de Istorie Națională «A.D. Xenopol»”, 1948, p. 3-19
- Nițu, 1955** – Nițu A., *Așezarea cu ceramică de factură precucuteniană de la Târgu Negrești*, în “SCȘ-Iași”, seria a III-a, Științe sociale, VI, 1955, 1-2, p. 1-20
- Nițu, 1967** – Nițu A., *Reprezentări antropomorfe în decorul plastic al ceramicii de stil Cucuteni A*, în “SCIV”, 18, 1967, 4, p. 549-560
- Nițu, 1968** – Nițu A., *Reprezentări umane pe ceramica Criș și liniară din Moldova*, în “SCIV” 19, 1968, 3, p. 387-394
- Nițu, 1969** – Nițu A., *Cu privire la derivația unor motive geometrice în ornamentația ceramicii bandate*, în “AM”, VI, 1969, 7-40
- Nițu, 1970** – Nițu A., *Reprezentări feminine dorsale pe ceramica neo-eneolitică carpato-balcanică*, în “MA”, II, 1970, p. 75-100
- Nițu, 1971** – Nițu A., *Vase antropomorfe ale ceramicii Stoicani-Aldeni în sudul Moldovei*, în “CI”, SN, VII, 1971, p. 77-102
- Nițu, 1972** – Nițu A., *Reprezentări zoomorfe plastice pe ceramica neo-eneolitică carpato-dunăreană*, în “AM”, VII, 1972, p. 9-96
- Nițu, 1972-1973** – Nițu A., *Vase zoomorfe cucuteniene*, în “Danubius”, V-VI, 1972-1973, p. 15-25
- Nițu, 1973** – Nițu A., *Reconsiderarea Ariușdului*, în “SCSG”, 1973, p. 57-124
- Nițu, 1975** – Nițu A., *Decorul zoomorf pictat pe ceramica Cucuteni-Tripolie*, în “AM”, VIII, 1975, p. 21-35
- Nițu, 1975a** – Nițu A., *Reprezentarea păsării în decorul pictat al ceramicii cucuteniene din Moldova*, în “CI”, SN, VI, 1975, p. 45-54
- Nițu, 1977** – Nițu A., *Continuitatea ceramicii pictate între culturile Cucuteni-Tripolie și Gorodsk-Usatovo*, în “CI”, SN, VIII, 1977, p. 145-212
- Nițu, 1978-1979** – Nițu A., *Criterii actuale privind clasificarea complexelor ceramice și periodizarea culturii cucuteniene, I*, în “CI”, SN, IX-X, 1978-1979, p. 93-162

- Nițu, 1980** – Nițu A., *Criterii actuale privind clasificarea complexelor ceramice și periodizarea culturii cucuteniene, II*, în “CI”, SN, XI, 1980, p. 135-222
- Nițu, 1984** – Nițu A., *Formarea și clasificarea grupelor de stil Cucuteni AB și B ale ceramicii pictate Cucuteni-Tripolie*, Iași, 1984
- Nițu, 1922** – Nițu A., *Les catégories dynamiques du décor géométrique de la céramique peinte de Cucuteni-Tripolie*, în “AM”, XV, 1992, p. 5-22
- Nițu et alii, 1971** – Nițu A., Buzdugan C., Eminovici C., *Descoperirile arheologice de la Gura-Văii (municipiul Gheorghe Gheorghiu-Dej)*, în “Carpica”, IV, 1971, p. 31-80
- Nițu et alii, 1971a** – Nițu A., Buzdugan C., *Așezarea cucuteniană de la Vișoara*, în “Carpica”, IV, 1971, p. 95-112
- Nițu et alii, 1971b** – Nițu A., Cucos Șt., Monah D., *Ghelăiești (Piatra Neamț) I. Săpăturile din 1969 în așezarea “Nedeea”*, în “MA”, III, 1971, p. 11-64
- Nițu, Chirica, 1987** – Nițu A., Chirica V., *Deux vases cucuteniens aux caractères anthropomorphes récemment découvertes dans le dép. de Iași*, în vol. “La civilisation de Cucuteni en contexte européen”, „BAI”, I, Iași, 1987, p. 287-288
- Nițu, Chirica, 1989** – Nițu A., Chirica V., *Două vase cucuteniene cu caractere antropomorfe recent descoperite*, în “Hierasus”, VII-VIII, 1989, p. 17-38
- Nițu, Bazargiuc, 1980** – Nițu A., Bazargiuc V., *Considerații cu privire la ceramica Cucuteni A-B pe baza descoperirilor recente*, în “AM”, IX, 1980, p. 19-62
- Nițu, Mantu, 1983-1984** – Nițu A., Mantu C.M., *Teme plastice antropomorfe și zoomorfe ale ceramicii cucuteniene de stil A de la Poienesti (Vaslui)*, în “AMM”, V-VI, 1983-1984, p. 75-83
- Nițu, Șadurschi, 1994** – Nițu A., Șadurschi, P., *Săpăturile de salvare de la Stânca Doamnei (sat Stânca-Ștefănești, jud. Botoșani)*, în “Hierasus”, IX, 1994, p. 181-193
- Oanță, 1997** – Oanță S., *Probleme ale eneoliticului târziu din bazinul Dunării mijlocii și inferioare*, în Romanian Journal of Archaeology, 1997, apar.archaeology.ro/so_artrja.htm
- Obreja, 1979** – Obreja Al., *Dicționarul geografic al județului Iași*, Ed. Junimea, Iași, 1979
- Odobescu, 1887** – Odobescu Al., *Scrieri literare și istorice*, București, vol. II, 1887
- Oișteanu, 1989** – Oișteanu A., *Motive și semnificații mito-simbolice în cultura tradițională românească*, Ed. Minerva, București, 1989
- Olariu-Paveliuc, 1981** – Olariu-Paveliuc Angela, *Arta populară în zona Botoșaniului. Ceramica populară*, Botoșani, 1981
- Olteanu, 1983** – Olteanu Șt., *Societatea românească la cumpănă de milenii (sec. VIII-X)*, Ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1983
- Otte, Beldiman, 1995** – Otte M., Beldiman C., *Sur les objets paléolithiques de parure et d'art en Roumanie: une pendeloque en os découverte à Mitoc département de Botoșani*, în “MA”, XX, 1995, p. 35-70
- Ostroščenko, Mocja, 1989** – Ostroščenko V.V., Mocja, O.P., *Obrjad kremacji y Starodovn'ogo naselennja territorji Ukraini*, în “Arheologija”, 1989, 2, p. 20-22
- Ovkinnikov, 1996** – Ovkinnikov E., *Ritual Models of Stoves*, în vol. “Cucuteni aujourd'hui”, „BMA”, II, Piatra Neamț, 1996, p. 115-119
- Pandrea, 2001** – *Observații referitoare la plăcuțele rombice din lut descoperite în așezări Gumelnița din nord-estul Munteniei și sudul Moldovei*, în „Studii de preistorie”, 1, 2001, București, 2002, p. 105-114
- Pantazică, 1974** – Pantazică M., *Hidrografia Câmpiei Moldovei*, Ed. Junimea, Iași, 1974
- Passek, 1935** – Passek T.S., *La céramique tripolienne*, Moscova, 1935
- Passek, 1941** – Passek T.S., *Tripil's'ka kultura*, Kiev, 1941
- Passek, 1949** – Passek T.S., *Periodizacija tripol'skih poselenji*, în “MIA”, 10, 1949
- Passek, 1950** – Passek T.S., *Tripol'skie poselenja na Dnestre*, în “KSIIMK”, 32, 1950, p. 40-56
- Passek, 1952** – Passek T.S., *Raskopki tripol'skih poselenji na srednem Dnestre*, în “KS”, 51, 1952, p. 57-70
- Passek, 1961** – Passek T.S., *Rannezemledel'ceskie (tripol'skie plemena Podnestrovija)*, în “MIA”, 84, 1961
- Patay, 1974** – Patay P., *Die hochkupferzeitliche Bodrogkeresztur kultur*, în “55 Ber. Röm.-Germ. Kommission”, 1974 (1975), p. 1-71
- Paul, 1967** – Paul I., *În legătură cu problema locuințelor de suprafață cu platformă din așezările culturilor Petrești și Cucuteni-Tripolie*, în “SCIV”, 18, 1967, 1, p. 3-27
- Paul, 1992** – Paul I., *Cultura Petrești*, Ed. Mouseion, București, 1992

- Pavel, 1990** – Pavel Emilia, *Studii de etnologie românească*, Ed. Junimea, Iași, 1990
- Pălăguță, 1998** – Pălăguță I., *Some results of study of Cucuteni-Tripolye decoration technique*, în „31 International Symposium on Archaeometry”, Budapest, Hungary, 27 Aprilie-1 May 1998, *Program și Abstract*, p. 107
- Pălăguță, 1999** – *Problemy izučeniia spiral'nyh ornamentov tripol'skoj keramiki*, în „STRATUM plus”, 2, 1999, 148-159
- Păunescu, 1970** – Păunescu Al., *Evoluția uneltelor și armelor de piatră cioplită pe teritoriul României*, Ed. Academiei, București, 1970
- Păunescu, 1993** – Păunescu Al., *Ripiceni-Izvor. Paleolitic și mezolitic. Studiu monografic*, Ed. Academiei, București, 1983
- Păunescu, Tudose-Țurcanu, 1996** – Păunescu Al., Tudose-Țurcanu Senica, *Belcești, jud. Iași*, în „CCA”, Campania 1995
- Pântea, 1983-1984** – Pântea C., *Noi date privind tehnica picturală în cultura Cucuteni*, „AMM”, V-VI, 1983-1984
- Peleșcișin, 1985** – Peleșcișin N.A., *Kultura voronkovidnyh sosudov*, în “AUSSR”, 1985, p. 275-280
- Petre, 1987** – Petre Gh., *Unelte de piatră aflate în colecția Muzeului Județean Gorj*, Târgu Jiu, în “SCIVA”, 38, 1987, 2, p. 159-165
- Petre-Govora, 1995** – Petre-Govora Gh., *O preistorie a nord-estului Olteniei*, Ed. Petras, Râmnicu-Vâlcea, 1995
- Petrequin, Petrequin, 1988** – Petrequin Anne-Marie, Petrequin P., *Le Néolithique des lacs. Préhistoire des lacs Chalain et de Clairvaux (4000-2000 av. J.-C)*, Éditions Errance, Paris, 1988.
- Petrequin, Jeunesse, 1996** – Petrequin P., Jeunesse C (editori), *La hache de pierre, carrières vosgiennes et échange de lames polies pendant le Néolithique (5400-2100 av. J.-C)*, Éditions Errance, Paris, 1996.
- Petrescu-Dîmbovița, 1963** – Petrescu-Dîmbovița M., *Die wichtigsten Ergebnisse der archäologischen Ausgrabungen in der neolitischen Siedlung von Trușești (Moldau)*, în “PZ”, XLI, 1963, p. 171-186
- Petrescu-Dîmbovița, 1966** – Petrescu-Dîmbovița M., *Cucuteni*, Ed. Meridiane, Colecția Monumentele patriei noastre, București, 1966
- Petrescu-Dîmbovița, 1968** – Petrescu-Dîmbovița M., *Principalele rezultate ale noilor săpături arheologice de la Cucuteni-Băiceni*, în “SAI”, XI, 1968, p. 15-26
- Petrescu-Dîmbovița, 1969** – Petrescu-Dîmbovița M., *Unele probleme privind legăturile culturii Cucuteni cu culturile neo-eneolitice din sud-estul Europei*, în “Danubius”, II-III, 1969, p. 11-19
- Petrescu-Dîmbovița, 1965** – Petrescu-Dîmbovița M., *L'évolution de la civilisation de Cucuteni à la lumière de nouvelles fouilles de Cucuteni-Băiceni*, în “RSP”, XX, 1, 1965, Firenze, p. 157-181
- Petrescu-Dîmbovița, 1970** – Petrescu-Dîmbovița M., *Nouvelles fouilles archéologiques à Cucuteni-Băiceni*, în “Actes VII CISPP”, Praga, 1970
- Petrescu-Dîmbovița, 1987** – Petrescu-Dîmbovița M., *L'importance des fouilles archéologiques de Cucuteni*, în vol. “La civilisation de Cucuteni en contexte européen”, BAI, I, Iași, 1987, p. 19-27
- Petrescu-Dîmbovița, 1987a** – Petrescu-Dîmbovița M., *Probleme der Cucuteni-Kultur im Lichte der neuen archäologischen Forschungen*, în “Acta Praehistorica et Archaeologica”, 19, 1987, p. 19-29
- Petrescu-Dîmbovița, 1994** – Petrescu-Dîmbovița M., *Ioan Andrieșescu ctitor al arheologiei preistorice românești*, în „Memoriile Secției de Științe Istorice și Arheologie, Academia Română”, Seria IV, Tom XIX, 1994, p. 33-43.
- Petrescu-Dîmbovița, 1997** – Petrescu-Dîmbovița M., *Ioan Andrieșescu, cel mai apropiat colaborator al lui Vasile Pârvan*, în „Carpica”, XXVI/1, 1997, p. 265-277.
- Petrescu-Dîmbovița, 1996** – Petrescu-Dîmbovița M., *Quelques considérations sur la position chronologiques de la station appartenant à l'etape Cucuteni A de Trușești dans le cadre de cette etape*, în vol. “Cucuteni aujourd'hui”, „BMA”, II, Piatra Neamț, 1996, p. 15-26
- Petrescu-Dîmbovița et alii, 1953** – Petrescu-Dîmbovița M. și colab., *Șantierul Hlincea-Iași*, în “SCIV”, 4, 1953, 1-2, p. 312-334
- Petrescu-Dîmbovița et alii, 1962** – Petrescu-Dîmbovița M., Florescu A.C., Florescu M., *Șantierul arheologic Trușești*, în “Materiale”, VIII, 1962, p. 227-233
- Petrescu-Dîmbovița, Morintz, 1978** – Petrescu-Dîmbovița M., Morintz, S., *Aspecte și probleme privind istoria veche a Chinei*, în “SCIVA”, 29, 1978, 3, p. 397-406
- Petrescu Dîmbovița et alii, 1999** – Petrescu-Dîmbovița M., Florescu M., Florescu A. C. et alii, *Trușești. Monografie arheologică*, București-Iași, 1999

- Petrescu, Stoica, 1997** – Petrescu Paul, Stoica Georgeta, *Dicționar de artă populară*, Ed. Enciclopedică, București, 1997
- Petrikovits, 1972** – Petrikovits von H., *Grundsätzliches zur Beschreibung römische Gefäßkeramik*, în “Novaesium V. Limes Forschungen”, 11, 1972, p. 117-143
- Pittard, 1904** – Pittard E., *Ossements humaines néolithiques provenant de la station de Cucuteni et déposées a l'Université de Iassy*, în “Bulletin des Sciences”, XII, 5, 6, București, 1904, p. 365-378
- Pogoževa, 1983** – Pogoževa A. P., *Antropomorfnaia plastika Tripol'ja*, Novosibiirsk, 1983
- Popescu, 1937-1940** – Popescu D., *La tombe à ocre de Casimcea*, în “Dacia”, VII-VIII, 1937-1940, p. 85-91
- Popov, 1973** – Popov S.I., *Arheologičeskie pamjatniki okrestnostej s. Jablona, Glodeanskogo raiona*, în “AIM”, 1973, p. 15-22
- Popovici, 1983** – Popovici D., *Câteva observații privitoare la metalurgia cuprului pe teritoriul României*, în “MN”, VII, 1983
- Popovici, 2000** – Popovici D., *Cultura Cucuteni Faza I. Repertoriul așezărilor (I)*, „BMA”, VIII, Piatra Neamț, 2000
- Popovici, 2002** – Popovici D., *Exchanges During the Eneolithic Period. Case Study of the Cucuteni Culture*, în „Annales d'Université Valahia Târgoviște”, Section d'Archéologie et d'Histoire, Tome II-III, 2000/2001, Târgoviște, 2002, p.87-99
- Popovici, Simiciuc, 1978** – Popovici D., Simiciuc C., *Figurinele de lut din vechile colecții ale muzeelor din județul Suceava*, I, în “Suceava” (AMJ), V, 1978
- Popovici, Simiciuc, 1979-1980** – Popovici D., Simiciuc C., *Figurinele de lut din vechile colecții ale muzeelor din județul Suceava*, II, în “Suceava” (AMJ), 1979-1980
- Popovici, Buzdugan, Alexoaie** – Popovici D., Buzdugan C., Alexoaie I., *Așezarea cucuteniană de la “Balta lui Ciobanu”*, com. Roma, jud. Botoșani, în “CA”, IX, 1992, p. 12-28
- Popușoi, 1971** – Popușoi Eug., *Aspecte vestimentare în plastica de la Igești*, com. Blăgești, (jud. Vaslui), în “Carpica”, IV, 1971, p. 89-94
- Popușoi, 1979** – Popușoi Eug., *Un topor-ciocan de tip Vidra descoperit la Lupești (jud. Vaslui)*, în “SCIVA”, 30, 1979, II, p. 301-303
- Popușoi, 1987** – Popușoi Eug., *La plastique du type Cucuteni de Igești (dép. de Vaslui)*, în vol. “La civilisation de Cucuteni en contexte européen”, „BAI”, I, Iași, 1987, p. 263-267
- Popușoi, 1990-1992** – Popușoi Eug., *Câteva considerații asupra unui grup de locuințe din așezarea Starčevo-Criș de la Trestiana*, în “AMM”, XII-XIV, 1990-1992, p. 21-44
- Puha, Stratone** – Puha E., Stratone N., *Antropologia filosofică*, Iași, 1995
- Platon, 1988** – Platon N., *Civilizația egeeană*, Ed. Meridiane, București, 1988, vol. I
- Radunčeva, 1971** – Radunčeva A., *Zapredznačenieto na neakoi glineni eneolitniivotinski figurki*, în “Arheologia”, Sofia, II, 1971, p. 14-24
- Rapoport, 1972** – Rapoport A., *Pour une anthropologie de la maison*, Dunod, Paris, 1972
- Renfrew, 1969** – Renfrew C., *The Development and Chronology of the Early Cycladic Figurines*, în “American Journal of Archaeology”, 73, 1969, p. 1-25
- Rice, 1990** – Rice M. Prudence, *The Archaeological Study of Specialized Pottery Productions: Some Artefacts of Method and Theory*, în vol. “Pots and Potters. Current Approaches in Ceramic Archaeology”, Los Angeles, ed. a VI-a, 1990, p. 45-54
- RAJI, I, II** – Chirica V., Tanasachi M., *Repertoriul Arheologic al Județului Iași*, Ed. Junimea, Iași, vol. I, 1984; vol. II, 1985
- Roman, 1981** – Roman P., *Modificări în structura etno-culturală a Europei de sud-est în eneoliticul târziu*, în “SCIVA”, 32, 1981, 2, p. 241-245
- Roșka, 1941** – Roșka M., *Die Sammlung Zsofia von Torma*, Cluj, 1941
- Roșu, Ungureanu, 1977** – Roșu Al. Ungureanu I., *Geografia mediului înconjurător*, București, 1977
- Rusev, 2003** – Rusev N., *Novyi realističeski skipetr epohi eneolita iz Moldavji*, în vol. „Interferențe cultural-cronologice în spațiul nord-pontic”, Chișinău, 2003, p. 53-56
- Rutkowski, 1980** – Rutkowski B., *Arta egeeană*, Ed. Meridiane, București, 1980
- Rybakov, 1965** – Rybakov B.A., *Kosmogonja i mifologija eneolitičeskih zemledel'cev*, în “SA”, 1, 1965
- Rybakov, 1965a** – Rybakov B.A., *Kosmogonja i mifologija eneolitičeskih zemledel'cev*, în “SA”, 2, 1965
- Ryndina, 1971** – Ryndina N.V., *Drevneyšee metalloobrabotyvajuščee proizvodstvo vostočinoj Evropy*, Moscova, 1971
- Ryndina, 1983** – Ryndina N.V., *Raboty tripol'skoj ekspeditji*, în “AO”, 1983

- Ryndina, Indenblum, Kolosova, 1993** – Ryndina N.V., Indenblum G.V., Kolosova V.S., *Sul'fidnye mednye plavči v metallurgij pozdnego eneolita severo-vostočinyh Balkan*, în vol. "The Fourth Millenium BC, Proceeding of the International Symposium Nessebur", 28-30 august, 1992, Sofia, 1993, p. 137-145
- Sanie, 1995** – Sanie S., *Din istoriei culturii și religiei geto-dacilor*, Iași, 1995
- Sârbu, 1993** – Sârbu V., *Credințe și practici funerare, religioase și magice în lumea geto-dacilor*, Galați, 1993
- Sârbu, 1996** – Sârbu V., *Sacrificii și înhumări rituale de oameni și animale în / sub locuință în lumea tracică*, în vol. "Istorie și tradiție în spațiul românesc", vol. II, Sibiu, 1996, p. 7-21
- Scorpan, 1995** – Scorpan C., *Terminologie arheologică selectivă. Tezaur de termeni*, Ed. Majadahonda, București, 1995
- Schmidt, 1902** – Schmidt H., *Die Keramik der verschiedenen Schichten*, in W. Dörpfeld, *Troja und Ilion*, Athens, 1902, p. 296-298; <http://www.varchive.org/schorr/troy.htm#17>
- Schmidt, 1911** – Schmidt H., *Veränfiger Bericht die Ausgrabungen 1909-1910 in Cucuteni*, în "ZfE", 1911, p. 583-603
- Schmidt, 1923-1924** – Schmidt H., *Die Ausgrabungen von Cucuteni und Sărata-Monteoru in Lichte der ägäischen Vorgeschichte (Vortrag)*, în "AADA", 1923-1924
- Schmidt, 1924** – Schmidt H., *Prähistorischen aus Ostasien*, în "ZfE", 1924, p. 56-62
- Schmidt, 1932** – Schmidt H., *Cucuteni in der Oberen Moldau*, Berlin-Leipzig, 1932
- Schuster, 1996** – Schuster Cr., *Despre cărucioarele din lut ars din epoca bronzului de pe teritoriul României*, în "TD", XVII, 1-2, 1996, p. 117-137
- Seferiadis, 1993** – Seferiadis Ch. I. M., *La Grece*, în *Atlas du Néolithique européen*, vol. I, *L'Europe orientale*, Liège, 1993
- Semenov, 1965** – Semenov S.A., *Experimental'nyi metod izučeniya pervobytnoj tehniki*, în vol. "Arheologija i estestvennyi nauki", Moscova, 1965, p. 216-233
- Sergheev, 1963** – Sergheev G.P., *Rannetripol'skoj klad u s. Kărbuna*, în "SA", 1963, 2, p. 135-151
- Skafida, Toufexis, 1994** – Skafida Evangelia, Toufexis Georgios, *Figurines de la fin de l'époque néolithique en Thessalie (Grèce centrale)*, în vol. „Relations Thraco-Illyro-Helléniques”, Bucarest, 1994, p. 12-24
- Slătineanu, Stahl, Petrescu, 1959** – Slătineanu B., Stahl P. H., Petrescu P., *Arta în RPR – Ceramica*, ESPLA, București, 1959
- Sorochin, 1991** – Sorochin V. Ia., *Orudija truda i hozjaistvo plemen srednego Tripol'ja Dnestrovsko – Prutskogo mezhdureci'ja*, „Știința”, Chișinău, 1991
- Sorochin, 1991a** – Sorochin V. Ia., *Outils de l'habitat tripolien Jablona I*, în vol. „Le Paléolithique et le Néolithique de la Roumanie en contexte européenne”, în „BAI”, IV, 1991, p. 401-419
- Sorochin, 1993** – Sorochin V. Ia., *Modalități de organizare a așezărilor complexului cultural Cucuteni-Tripolie*, în „AM”, XVI, 1993, p. 69-85
- Sorochin, 1994** – Sorochin V. Ia., *Civilizațiile eneolitice din Moldova*, Chișinău, 1994
- Sorochin, 1994a** – Sorochin V. Ia., *Civilizațiile eneolitice din Moldova*, în "TD", XV, 1-2, 1994, p. 67-92
- Sorochin, 1996** – Sorochin V. Ia., *Locuințele așezărilor aspectului regional Drăgușeni-Jura*, în vol. "Cucuteni aujourd'hui", „BMA”, II, Piatra Neamț, 1996, p. 201-232
- Sorochin, 1997** – Sorochin V. Ia., *Considerații referitoare la așezările fazei Cucuteni A-Tripolie B I din Ucraina și Republica Moldova*, în "MA", XXI, 1997, p. 7-81
- Sorochin, 2002** – Sorochin V., *Aspectul regional cucutenian Drăgușeni-Jura*, „BMA”, XI, Piatra-Neamț, 2002
- Sorochin, Borziac, 2001** – Sorochin V., Borziac I., *Plastica antropomorfă din așezarea cucuteniană de la Iablona I, jud. Bălți*, în „MA”, XXII, 2001, 115-136
- Stănescu, Poghirc, 1992** – Stănescu I., Poghirc P., *Podișul Bârladului*, în *Geografia României*, vol. IV, Ed. Academiei, 1992
- Stojanovski, 1942** – Stojanovski K., *Antropologia preistoriczna Polski*, în "Proce. Antrop.", II, 1942, Cracovia
- Strauss-Levi, 1978** – Strauss-Levi Cl., *Antropologie structurală*, București, 1978
- Svešnikov, 1956** – Svešnikov I.K., *Mogilnik v s. Žvenigorod L'vovskoj oblasti (lineino-lentočinoj keramiki)*, în "KSIIMK", 63, 1956, p. 45-65
- Svešnikov, 1985** – Svešnikov I.K., *Kultura šarovidnyh amfor*, în "AUSSR", Kiev, 1985, p. 280-286
- Szekely, 1957** – Szekely Z., *Cercetările și săpăturile de salvare executate de Muzeul raional din Sfântul Gheorghe în anul 1955*, în "Materiale", III, 1957, p. 149-154

- Szekely, 1962 – Szekely Z., *Sondaj executat de Muzeul din Sfântu Gheorghe*, în “Materiale”, VIII, 1962, p. 328-334
- Szekely, 1967 – Szekely Z., *Unelte de aramă și de bronz din Transilvania*, în “SCIV”, 18, 1967, 2, p. 327-333
- Szekely, 1976-1977 – Szekely Z., *Contribuții la problema fortificațiilor și formelor de locuire din sud-estul Transilvaniei*, în “Aluta”, VIII-IX, 1976-1977, p. 50-65
- Szekely, 1987 – Szekely Z., *La position d'Ariuşd dans le cadre de la civilisation Cucuteni*, în vol. “La civilisation de Cucuteni en contexte européen”, „BAI”, I, Iași, 1987, p. 259-262
- Șandru, Băcăuanu, Ungureanu, 1972 – Șandru I. Băcăuanu V., Ungureanu Al., *Județul Iași*, Ed. Academiei, București, 1972
- Suceava-Cetatea Neamțului, 1954 – Șantierul arheologic Suceava-Cetatea Neamțului, în “SCIV”, 5, 1954, 1-2, p. 257-324
- Șimon, Șerbănescu, 1987 – Șimon M., Șerbănescu Done, *Considerații privind reprezentarea simbolică a piciorului uman în aria culturii Gumelnița*, în “Cultură și civilizație la Dunărea de Jos” III-IV, Călărași, 1987, p. 29-34
- Šiška, 1968 – Šiška S., *Tiszapolgarsko kultura na Slovensku*, în “Slov. Arh.”, 16, 1968, p. 61-175
- Ștefan, 1925 – Ștefan Gh., *Les fouilles de Căscioarele*, în “Dacia”, II, 1925, p. 138-197
- Ștefan, 1937-1940 – Ștefan Gh., *Un nouveau modèle d'habitation de l'énéolithique valaque*, în “Dacia”, VII-VIII, 1937-1940, p. 93-96
- Tafrali, 1933-1934 – Tafrali O., *Antichitățile de la Cucuteni și Muzeul de Antichități di Iași*, în „AA”, 9-10, 1933-1934 (1935), p. 51-54
- Tafrali, 1935-1936 – Tafrali O., *Stațiunea preistorică din punctul Boghiu*, în „AA”, 11-12, 1935-1936, p. 15-16
- Tănase, 1980 – Tănase Al., *Thanatos și Eros în spațiul culturii românești*, în “Eseuri de filosofie și artă”, București, 1980
- Teleghin, 1982 – Teleghin D. Ja., *Radiocarbone i arheomagnite datyvannja Tripil's'koj kulturi*, în “Arheologija”, 52, 1982, p. 10-21
- Teleghin, 1985 – Teleghin D. Ja., *Dnepro-doneckaja kultura*, în “AUSSR”, Kiev, 1985, p. 165-170
- Teleghin, 1985a – Teleghin D. Ja., *Srednestogovskaja kultura i pamjatniki Novodanilovskogo tipa v Podniprov'je i stepnom Levoberežja Ukrainy*, în “AUSSR”, Kiev, 1985, p. 305-320
- Teleghin a, 1987 – Teleghin, N.A., *Kamennye orudija neoliticeskih kultur Jugo-Zapada SSSR*, în vol. “Chipped Stone Industries of the Early Farming Cultures in Europe”, Varșovia, 1987, p. 543-557
- Teodor, 1996 – Teodor S. E., *Sistemul Compas. Studiu de morfologie analitică numerică aplicat ceramicii uzuale din perioada migrației slavilor*, Muzeul Național de Istorie, București, 1996
- Titov, Erdeli, 1980 – Titov V.S., Erdeli I., *Arheologija Vengrij kamennyi vek*, Moscova, 1980
- Todorova, 1981 – Todorova H., *Die Kupferzeitliche Äxte und Beile in Bulgarien*, PBF, IX, 14, München, 1981
- Todorova, 1983 – Todorova H., *Kupferzeitliche Siedlungen in Nordost-Bulgarien*, München, 1983
- Todorova et alii, 1983 – Todorova H. și colab., *Ovčearovo*, Sofia, 1983
- Topoleanu, Jugănar, 1995 – Topoleanu F., Jugănar G., *Așezarea de tip Babadag de la Niculițel-“Cornet” (jud. Tulcea). Săpăturile de salvare efectuate în 1988*, în “Peuce”, XI, 1995, p. 204-208
- Tudor, 1961 – Tudor D., Alexandru I. Odobescu arheolog, în vol. Odobescu Al., *Istoria Arheologiei*, Ed. Științifică, București, 1961
- Tudor, 1972 – Tudor E., *Topoare de aramă eneolitice din colecția Muzeului Național de Antichități*, în “SCIV”, 23, 1972, 1, p. 19-30
- Tufescu, 1937 – Tufescu V., *Dealul Mare-Hârlău. Observări asupra evoluției reliefului și așezărilor omenesti*, în „BSR(R)G”, București, tom. LVII, 1937
- Tufescu, 1940 – Tufescu V., *O regiune de vie circulație: “Poarta Târgului Frumos”*, „BSR(R)G”, București, tom. LIX, 1940, p. 329-431
- Tufescu, 1981 – Tufescu V., *Ecologie și activitate umană*, București, 1981
- Ujvari, 1972 – Ujvari I., *Geografia apelor României*, Ed. Științifică, București, 1972
- Ursachi, 1991 – Ursachi V., *Le dépôt d'objet de parure énéolithique de Brad, com. Negri, dép. de Bacău*, în vol. “Le Paléolithique et le Néolithique de la Roumanie en contexte européen”, „BAI”, IV, Iași, 1991, p. 335-386
- Ursulescu, 1983 – Ursulescu N., *Primele culturi neolitice pe teritoriul Moldovei*, Rezumatul tezei de doctorat, Iași, 1983
- Ursulescu, 1984 – Ursulescu N., *Evoluția culturii Starčevo-Criș pe teritoriul Moldovei*, Suceava, 1984

- Ursulescu, 1984-1985** – Ursulescu N., *Considerații istorice privind tipurile de așezări ale culturilor Starčevo-Criș și ceramicii liniare în Moldova*, în “Suceava” (AMJ), XI-XII, 1984-1985, p. 96-110
- Ursulescu, 1990** – Ursulescu N., *Preocupări ale abatelui Henri Breuil privind unele descoperiri arheologice din România*, în “AȘU-Iași”, Istorie, XXXVI, 1990, p. 127-130
- Ursulescu, 1991** – Ursulescu N., *La civilisation de la céramique rubanée dans les régions orientales de la Roumanie*, în vol. “Le Paléolithique et le Néolithique de la Roumanie en contexte européen”, „BAI”, IV, Iași, 1991, p. 188-224
- Ursulescu, 1993** – Ursulescu N., *La typologie et l'organisation interne des établissements des premières civilisations néolithiques de la Moldavie*, în “AM”, XVI, 1993, p. 11-14
- Ursulescu, 1994** – Ursulescu N., *Apariția înmormântărilor tumulare și a incinerăției la est de Carpați*, în “MA”, XIX, 1994, p. 193-199
- Ursulescu, 1994a** – Ursulescu N., *Aspecte ale spiritualității cucuteniene în lucrările cercetătoarei Meluța Marin*, în “Pontica”, XXVII, 1994, p. 19-24
- Ursulescu, 1995** – Ursulescu N., *Prémises du phénomène de l'urbanisation dans l'histoire ancienne de la Roumanie*, în “SAA”, II, 1995, p. 75-86
- Ursulescu, 2000** – Ursulescu N., *Le Professeur Marin Dinu a 75e anniversaire*, în „SAA”, VII, Iași, 2000, p. 21-28
- Ursulescu, 2001** – Ursulescu N., *Neoliticul timpuriu*, în *** *Istoria Românilor*, vol. I, coord. M. Petrescu-Dîmbovița, Al. Vulpe, Ed. Enciclopedică, București, p. 124-133
- Ursulescu, 2001a** – Ursulescu N., *Dovezi ale unei simbolistici a numerelor în cultura Precucuteni*, în „MA”, XXII, 2001, 51-67
- Ursulescu, Batariuc, 1987** – Ursulescu N., Batariuc P.V., *L'idole androgyne de Mihoveni (dép. de Suceava)*, în vol. “La civilisation de Cucuteni en contexte européen”, „BAI”, I, Iași, 1987, p. 308-312
- Ursulescu, Dergačev, 1991** – Ursulescu N., Dergačev, V.A., *Influences de type Vinča dans le néolithique ancien de la Moldavie*, în “Banatica”, 11, 1991, p. 157-192
- Ursulescu, Boghian, 1996** – Ursulescu N., Boghian, D., *Influences méridionales dans la phase finale de la civilisation Précucuteni*, Comunicare la Simpozionul Internațional “Viața pe malul Dunării acum 6500 de ani”, București, 14-17 noiembrie 1996
- Ursulescu, Boghian, 1996a** – Ursulescu N., Boghian, D., *Principalele rezultate ale cercetărilor arheologice din așezarea precucuteniană de la Târgu Frumos (jud. Iași) I*, în “CC”, SN, 2(12), Suceava, 1996, p. 38-72
- Ursulescu, Boghian, 1996b** – Ursulescu N., Boghian, D., *Târgu Frumos-Baza Pătule*, în „CCA. Campania 1995”, Brăila, 1996, p. 127
- Ursulescu, Boghian, 1997** – Ursulescu N., Boghian, D., *Târgu Frumos-Baza Pătule*, în „CCA. Campania 1996”, București, 1997, p. 77-78
- Ursulescu, Boghian, 1997-1998** – Ursulescu N., Boghian, D., *Principalele rezultate ale cercetărilor arheologice din așezarea precucuteniană de la Târgu Frumos (jud. Iași) II*, în “CC”, SN, 3-4 (13-14), 1997-1998, p. 13-42
- Ursulescu, Boghian, 2000-2001** – Ursulescu N., Boghian D., *Influences méridionales dans la phase finale de la civilisation Précucuteni*, în „CC”, SN, nr. 6-7/2000-2001, p. 11-20
- Ursulescu, Merlan, 1997** – Ursulescu N., Merlan V., *Isaia*, în „CCA. Campania 1996”, CIMEC, București, 1997, p. 32;
- Ursulescu, Tencariu, Merlan, 2001** – Ursulescu N., Tencariu F. A., Merlan V., *Noi date privind sistemul de fixare a pereților în cultura Precucuteni*, în „Carpica”, XXXI, 2002, p. 13-18;
- Ursulescu, Merlan, Tencariu, 2001** – Ursulescu N., Merlan V., Tencariu F. A., *Isaia, com. Răducăneni, jud. Iași*, în „CCA. Campania 2000”, CIMEC, București, 2001, 110-112
- Ursulescu, Boghian, Cotiugă, Merlan, 2001-2002** – Ursulescu N., Boghian D., Cotiugă V., Merlan V., *Noi date despre complexe de cult din cultura Precucuteni*, în „Sargeția”, XXX, 2001-2002, p. 61-78
- Ursulescu, Merlan, Tencariu, 2002** – Ursulescu N., Merlan V., Tencariu F. A., *Isaia, com. Răducăneni, jud. Iași*, în „CCA. Campania 2001”, CIMEC, București, 2002, 160-162
- Ursulescu, Merlan, Tencariu, Văleanu et alii, 2003** – Ursulescu N., Merlan V., Tencariu F. A., Văleanu M. C. și studenți, *Isaia, com. Răducăneni, jud. Iași*, în „CCA. Campania 2002”, CIMEC, București, 2003, 158-160

- Ursulescu, Ignătescu, 2003** – Ursulescu N., Ignătescu S., *Preutești – Haltă. O așezare cucuteniană pe valea Șomuzului Mare*, Casa Editorială „Demiurg”, Iași, 2003
- Ursulescu, Boghian, Cotiugă, 2003** – Ursulescu N., Boghian D., Cotiugă V., *L'autel peint de l'habitat de Târgu Frumos (dép. de Iași) appartenant à la civilisation Précucuteni (Énéolithique ancien)*, în „SAA”, IX, 2003, p. 27-40
- Ursulescu, Boghian, Cotiugă, 1998** – Ursulescu N., Boghian D., Cotiugă V., *Târgu Frumos-Baza Pătule*, în „CCA Campania 1997”, Călărași, 1998, p.77-78
- Ursulescu, Boghian, Cotiugă, 1999** – Ursulescu N., Boghian D., Cotiugă V., *Târgu Frumos-Baza Pătule*, în „CCA. Campania 1998”, București, 1999, p. 120-121
- Ursulescu, Boghian, Cotiugă, 2000** – Ursulescu N., Boghian D., Cotiugă V., *Târgu Frumos-Baza Pătule*, în „CCA. Campania 1999”, Deva, 2000, p. 106-107
- Ursulescu, Boghian, Cotiugă, Haimovici et alii, 2001** – Ursulescu N., Boghian D., Cotiugă V., Haimovici S., Istina L., Coroliuc A., *Târgu Frumos, jud. Iași, Punct: Baza Pătule*, în „CCA. Campania 2000”, CIMEC, București, 2001, 252-254, pl. 68
- Văleanu, 2002** – Văleanu M. C., *Situl arheologic „Colina lui Drăghici”* în Mantu et alii, *Ruginoasa, com. Ruginoasa, jud. Iași*, în „CCA. Campania 2001”, CIMEC, București, 2002, p. 272-273
- Văleanu, 2003** – Văleanu M. C., *Omul și mediul natural în neo-eneoliticul din Moldova*, Ed. Helios, Iași, 2003
- Văleanu, 2003 a** – Văleanu M. C., *Așezări neo-eneolitice din Moldova*, Ed. Helios, Iași, 2003
- Văleanu, Chirica, 1999-2000-2001** – Văleanu M., Chirica V., *Cercetări arheologice de teren în Podișul Moldovei*, în „Suceava (AMNB)”, XXVI-XXVII-XXVIII, 1999-2000-2001, p. 11-45
- Velikanova, 1975** – Velikanova M. S., *Paleoantropologija Prutsko-Dnestrovskogo mezhdurecija*, Moscova, 1975
- Videjko, 2002** – Videjko M. Yu, *Trypillya Culture Proto-Cities. History of Discovery and Investigations*, Kiev, 2002, p. 103-125, <http://www.iananu.kiev.ua/privatl/pages/Widejko/txt/cities.html>
- Vinogradova, 1972** – Vinogradova N. M., *Pamjatniki perehodnogo etapa Tripol'je BI-BII Podnestrov'je*, în “SA”, 1972, 1, p. 36-56
- Vinogradova, 1973** – Vinogradova N. M., *Pamjatniki perehodnogo etapa Tripol'je BI-BII v Pobuže i Podneprov'je*, în “KSIA”, 134, 1973, p. 20-27
- Vinogradova, 1983** – Vinogradova N. M., *Tripol'skie plemena Dnestrovsko-Prutskogo mezhdurecija v period rastcveta tripol'skoj kultury*, „Știința”, Chișinău, 1983
- Vinogradova, Beilekči, Bârnea 1974** – Vinogradova N. M., Beilekči V. S., Bârnea P. P., *Raskopki na tripol'skogo poselenja v Starom Orhee*, în “AIM 1972 g”, 1974, p. 63-77
- Vinokur, Gucal, Penjak, Timoșciuk, Jakubovski, 1984** – Vinokur I.S., Gucal A.P., Penjak S.I., Timoșciuk B.O., Jakubovski V.I., *Dovidnik z arheologij Ukraini (Hmelnic'ka, Cernivec'ka, Zakarpats'ka oblasti)*, „Naukovo Dumka”, Kiev, 1984
- Voevodski, 1936** – Voevodski N. M., *K izučanju gončearnoj tehnike pervobytno-komunističeskogo obščestvo na territorji lesnoj zony Evropejskoj čeastoj RSFSR*, în “SA”, 1936, 1, p. 51-79
- Volontir, 1990** – Volontir Nina, *Dinamica învelișului vegetal și modificările climatice în holocen din ținutul de sud-est al RSS Moldova*, în “Lucr. Semin. Geogr. <<D. Cantemir>>”, 10, 1990, p. 65-69
- Vulcănescu, 1985** – Vulcănescu R., *Mitologie română*, Ed. Academiei, București, 1985
- Vulpe, 1938** – Vulpe R., *Figurine thériomorphe de la civilisation Cucuteni B*, în “JPEK”, 12, 1938, p. 58-65
- Vulpe, 1937-1940** - Vulpe R., *Les fouilles de Calu*, în „Dacia”, VII-VIII, 1937-1940, p. 13-68
- Vulpe, 1957** – Vulpe R., *Izvoare. Săpăturile din 1936-1948*, Ed. Academiei, București, 1957
- Vulpe, 1973** – Vulpe Al., *Începuturile metalurgiei aramei în spațiul carpato-dunărean*, în “SCIV”, 24, 1973, 2, p. 221-234
- Vulpe a, 1975** – Vulpe Al., *Die Äxte und Beile in Rumänien*, în “PBF”, II, München, 1975
- Vulpe b, 1944** – Vulpe Ecaterina, în *Raport asupra activității științifice a Muzeului Național de Antichități în anii 1942 și 1943*, București, 1944
- Weinberg, 1951** – Weinberg S., *Neolithic Stone Figurines and Aegean Intervelations*, în “American Journal of Archaeology”, 55, 1951, p. 121-135
- Zaec, 1974** – Zaec I. I., *Tripol'skoe poselenje Kliščev na Južnom Buge BI-BII*, în „SA”, 1974, 4, p. 184-200

- Zaec, 1975** – Zaec I. I., *Drevnye zemledel'ny srednego tečenija Južnogo Buga v vtoroj polovine IV tys do n.e. (po materialam tripol'skogo poselenja Kliščev, Tyvrovskogo raiona, Vinnickoj oblasti, Avtoreferat disertacii kandidata istoriceskih nauk, Moscova, 1975, 19 p.*
- Zaec, Ryžov, 1974** – Zaec I. I., Ryžov S. N., *Poselenje tripol'skoj kultury Kliščev na Južnom Buge, Kiev, 1992*
- Zagnji, Rusakov, 1982** – Zagnji Ju. F., Rusakov O. M., *Archeomagnitye variacii geomagnitogo polya Jugo-Zapada SSSR, Kiev, 1982*
- Zaharia, 1955** – Zaharia N., *Recunoașteri arheologice executate de Muzeul Național de Antichități din Iași, în anul 1953, în cuprinsul Moldovei, în "SCIV", 6, 1955, 1-2, p. 287-297*
- Zaharia, 1955a** – Zaharia N., *Cercetări de suprafață efectuate în Moldova în cursul anului 1954, în "SCIV", 6, 1955, 3-4, p. 894-912*
- Zaharia, 1961** – Zaharia N., *Descoperiri paleolitice în Moldova, efectuate între anii 1942-1957, în „AM”, I, 1961*
- Zaharia, Petrescu-Dîmbovița, Zaharia, 1956** – Zaharia N., Petrescu-Dîmbovița M., Zaharia Em., *Cercetări arheologice în orașul Iași și în împrejurimi, în „SCȘ”-Iași, VII, 2, 1956*
- Zaharia, 1996** – Zaharia Eug., *Demografie, în „EAIVR”, vol. II, București, 1996*
- Zaharuk, Teleghin, 1985** – Zaharuk, J. N., Teleghin, D. Ja., *Kultura lineino-lentočinoj keramiki, în “AUSSR”, Kiev, 1985, p. 125-132*
- Zbenovici, 1974** – Zbenovici V. G., *Pozdnetripol'skie plemena severnogo Pricernomorija, „Naukovo-Dumka”, Kiev, 1974*
- Zbenovici, 1989** – Zbenovici V. G., *Ranniy etap tripol'skoj kultury na territory Ukrainy, „Naukovo-Dumka”, Kiev, 1989*
- Zin'kovskij, 1976** – Zin'kovskij K. V., *O metodah izučenija domostroitel'stva plemen tripol'skoj kultury, în “MASP”, 8, 1976*

CAP. I INTRODUCERE

Cercetarea complexului cultural Cucuteni-Tripolie, una dintre cele mai de seamă manifestări ale neoliticului și eneoliticului european, ocupă un loc important în ansamblul preocupărilor istoriografice pre- și protoistorice, obținându-se, până în prezent, rezultate deosebite în conturarea caracteristicilor vieții materiale și spirituale ale purtătorilor acestuia.

În același timp, noile cercetări contribuie la îmbogățirea materialului documentar referitor la această civilizație, prin aducerea la lumina zilei de noi dovezi materiale și spirituale, provenind din diferite situri arheologice, prin publicarea vechilor săpături, dar, mai ales, prin restudierea și reinterpretarea acestora, la nivelul cunoașterii actuale, aplicându-se de multe ori, metode moderne de studiere și de reconstituire a tabloului istoric eneolitic, inclusiv prin asamblarea rezultatelor obținute în fapte și procese de antropologie culturală.

În acest context, cercetarea arheologică microzonală ocupă un loc distinct în peisajul cercetării istorice generale, pentru toate epocile, oferind detalii semnificative ale evoluției comunităților umane, care ajută la o mai bună cunoaștere și înțelegere a civilizațiilor arheologice, ca societăți, ca entități etno-culturale pre-, protoistorice și istorice.

O importantă microzonă este reprezentată de bazinul hidrografic al unui râu, care poate îmbina trăsăturile diferitelor forme de relief, constituind o unitate geografică naturală, și determinând o anumită coeziune a evoluției istorice a comunităților umane, care au locuit în regiunea respectivă, mediul și omul aflându-se într-o strânsă interdependență.

Astfel, comunitățile umane au creat entități social-economice, materiale, spirituale, structurate teritorial, cu o anumită individualitate într-un spațiu mai larg, dar și cu importante legături cu regiunile vecine, cu care s-au aflat într-o strânsă relație, devenind, în această accepțiune, zone și microzone „etnografice” pre- și protoistorice.

De aceea, în lucrarea de față, ne-am propus să abordăm dezvoltarea comunităților umane eneolitice creatoare ale civilizației Cucuteni, care au trăit între mijlocul mileniului al V-lea până la jumătatea celui următor (avându-se în vedere datele radiocarbon calibrate – BC), în Bazinul Bahluiului, microregiune geografică aflată, aproximativ, în centrul spațiului carpato-nistrian, reunind, într-un tot unitar, trăsăturile celor trei subunități de relief – Câmpia Moldovei, Podișul Sucevei, Podișul Central Moldovenesc, ale Podișului Moldovei. Acest spațiu geografic a marcat, uneori, în chip decisiv și pozitiv viața materială și spirituală a purtătorilor acestei civilizații, conferind un anumit specific al devenirii lor istorice.

Astfel, după prezentarea complexei situații geografice, proprie Bazinului Bahluiului, a istoricului cercetărilor, periodizării și cronologiei așezărilor cucuteniene din acest teritoriu dat, am trecut în revistă elementele creațiilor materiale și spirituale: așezările, locuințele și complexe gospodărești interioare și exterioare, sistemele de apărare, uneltele și armele din silex, piatră, corn, os, lut și aramă, obiectele diverse, ceramica, plastica antropomorfă și zoomorfă, obiectele de cult și problema înmormântărilor, caracteristice comunităților umane eneolitice, care au trăit, în microzona pe care am studiat-o, relevând ori de câte ori a fost cazul, trăsăturile specifice ale acestora, dar și cele comune, prin care s-au articulat în ansamblul complexului cultural Cucuteni-Tripolie.

În sprijinul analizei făcute, am adăugat un bogat material ilustrativ, legat de domeniile cercetate, rezultat din prelucrarea descoperirilor cunoscute sau a celor inedite, și un repertoriu al stațiunilor cucuteniene, identificate în zona Bazinului Bahluiului, pe baza acestor informații încercând să ne formăm o imagine, cât mai completă și mai reală, în limitele cunoașterii noastre, asupra evoluției acestor comunități eneolitice din spațiul teritorial dat.

Pentru întocmirea prezentei lucrări, am studiat o bogată literatură de specialitate, generală și specială, românească și străină, precum și materiale arheologice inedite, rezultate din săpăturile mai vechi sau mai noi, sau din propriile noastre cercetări, încercând să întregim cunoașterea acestei secvențe preistorice.

În acest context, gândurile noastre, de deosebită recunoștință și mulțumire, se îndreaptă spre academicianul Mircea Petrescu-Dîmbovița, de ale cărui îndrumări competente, sprijin și informații, ne-am

bucurat pe întregul parcurs al elaborării prezentei lucrări, care a constituit inițial teza de doctorat *Cultura Cucuteni în Bazinul Bahluiului*, susținută în ședință publică pe data de 26 iunie 1999. Mulțumim și membrilor Comisiei de doctorat care au evaluat această lucrare, de ale căror sfaturi, îndemnuri și critici am ținut seama în conceperea actualelor conținuturi și a unei forme îmbunătățite, pe care le supunem analizei cititorilor.

În același timp, suntem și vom rămâne profund recunoscători profesorilor: Marin Dinu și Nicolae Ursulescu, care ne-au permis cercetarea unor materiale inedite, ca cele de la Cucuteni-Băiceni – *Dâmbul Morii* sau Târgu Frumos – *Baza Pătule*, ca să le amintim pe unele dintre cele mai importante, ne-au sfătuit și împreună cu care am colaborat în cadrul unor săpături, care au contribuit la formarea noastră profesională. Nu putem să nu ne amintim, cu aceeași recunoștință, de regretatul profesor Constantin Mihai, cu care am colaborat la descoperirea și cercetarea unor stațiuni cucuteniene din zona Târgu Frumos și cu care am organizat Muzeul de Istorie, Arheologie și Etnografie de la Liceul „Ion Neculce” din această localitate, care adăpostește multe dintre piesele valorificate în prezenta lucrare.

De asemenea, mulțumim călduros tuturor celor care, cu încrederea, gândul sau fapta, cu informații și idei, ne-au ajutat, sprijinindu-ne direct sau indirect în această întreprindere, și pe care, cu scuzele de rigoare, nu-i menționăm nominal. Nu în ultimul rând, mulțumim Editurii Bucovina Istorică care, în vremuri în care supraviețuirea economică continuă să fie un deziderat, și-a luat greaua sarcină a suportării cheltuielilor publicării prezentului volum, familiei și colegilor de catedră pentru sprijinul moral acordat, făcând, fiecare în parte și toți laolaltă, posibilă elaborarea și editarea acestei lucrări.

Deși cuprinde multe materiale inedite și interpretări, credem noi, interesante, într-o încercare de sinteză, care am dorit să reprezinte o prezentare mai completă asupra locuirii cucuteniene din Bazinul Bahluiului, suntem conștienți de limitele acestei lucrări, izvorâte din diferite motive obiective și subiective, și considerăm că reprezintă numai un stadiu al cercetării, reflectând nivelul actual al cunoașterii, susceptibil de numeroase îmbunătățiri și revizuri la timpul viitor, mai ales, prin extinderea săpăturilor arheologice și aplicarea, mult mai curajoasă, a metodelor moderne, interdisciplinare de studiu. De aceea, socotim că lucrarea pe care o supunem atenției cititorului constituie numai o încercare, o bază pentru noi cercetări arheologice, așa cum ne-am propus pentru viitor, și pentru alte construcții istorice și nu o încheiere a acestora, solicitând o analiză obiectivă, care să ne fie utilă în demersurile viitoare, pentru care mulțumim încă o dată.

CAP. II

ISTORICUL CERCETĂRILOR

Situată în preajma celui mai important centru economic, administrativ, cultural și științific al Moldovei, orașul Iași, zona aflată în discuție a polarizat, relativ de timpuriu, atenția arheologilor și istoricilor. De aceea, cercetarea așezărilor și caracteristicilor civilizației Cucuteni, din zona bazinului râului Bahlui, se suprapune în bună măsură, peste începuturile investigațiilor arheologice de la răsărit de Carpați, aflate în prima jumătate a secolului al XIX-lea.

Astfel, după o serie de descoperiri, între care se vor fi aflat și materiale arheologice cucuteniene, din păcate necunoscute, care au fost adăpostite în Muzeul de Istorie Naturală din Iași (înființat în 1834) (**Macarovici, 1968, 5**), primele stațiuni cucuteniene, din zona Bazinului Bahluiului, au fost semnalate în răspunsurile trimise de învățătorii și preoții din județul Iași și parțial din fostul județ Baia la “Cestionarul” lansat de Alexandru Odobescu, în anul 1871 (**Odobescu, II, 1887, 157-160; Tudor, 1961, 14-15; RAJI, I, 13-14**). Aceste răspunsuri nu au putut fi valorificate ulterior, în totalitate, din cauza pierderii unor toponime sau a impreciziei descrierii acestora.

Totuși, cu acest prilej a fost semnalată stațiunea eponimă de la Cucuteni-Băiceni – *Cetățuia* (**RAJI, I, 15**), care a intrat statornic în atenția specialiștilor, începând cu anul 1884, când folcloristul ieșean Th. Burada atrăgea atenția autorităților asupra diferitelor materiale arheologice care se distrugau și se pierdeau, odată cu extragerea pietrei de pe dealul *Cetățuia* (**Petrescu-Dîmbovița, 1966, 5 și urm; Monah, Cucos, 1985, 16**), și l-a determinat pe Nicolae Beldiceanu să efectueze primele cercetări cu caracter științific. Acesta a efectuat, la 29 mai/10 iunie 1885, un prim sondaj în așezarea de pe *Cetățuia*, sesizând importanța acestei stațiuni cucuteniene (**RAJI, I, 14**). La aceste prime sondaje arheologice a fost asociat și D. Butculescu (**Beldiceanu, 1885, 187 și urm**), iar după declanșarea disputei dintre cei doi, lui Beldiceanu i s-a alăturat, în 1887, Grigore C. Buțureanu (**Monah, Cucos, 1985, 16**).

Ambii au întrepris, în anii următori, noi sondaje arheologice într-o serie de stațiuni: Belcești (1895-1896), Ceplenița, Stroești (Todirești) (1897), descoperind și materiale cucuteniene (**Monah, Cucos, 1985, 15-16**). În anul 1885, D. Butculescu a realizat un sondaj pe dealul *Cătălina* de la Cotnari, prilej cu care au fost aduse la lumina zilei obiecte de piatră, os, corn de cerb și ceramică (**Monah, Cucos, 1985, 15-16**).

Din anul 1888, conducerea cercetărilor de la Cucuteni-Băiceni-*Cetățuia* a fost preluată de către Grigore C. Buțureanu, care se documentase atât în ceea ce privește metodele de săpătură din vremea respectivă (sub forma puțurilor), cât și asupra încadrării culturale și cronologice a materialelor descoperite. În acest an a întreprins un sondaj arheologic la Cucuteni și G. Diamandi (**Monah, Cucos, 1985, 15-16**).

Sprijinit de Al. Odobescu, Grigore C. Buțureanu a prezentat descoperirile de la Cucuteni – Băiceni la cel de-al X-lea *Congres Internațional de Antropologie și Arheologie Preistorică* de la Paris, care a avut loc în anul 1889, în lucrarea *Notes sur Coucuteni et plusieurs autres stations de la Moldavie du Nord*, care s-a bucurat de unanime aprecieri (**Petrescu-Dîmbovița, 1966, 5; Petrescu-Dîmbovița, 1987, 19**). Tot la această manifestare științifică au mai comunicat, despre unele descoperiri de la Cucuteni-Băiceni-*Cetățuia*, Al. Odobescu și G. Diamandi. Probabil că în această perioadă, arheologul german Hubert Schmidt, care efectua cercetări în Orient (la Anau, azi în Turkmenistan), a luat cunoștință de descoperirile de la Cucuteni și a fost impresionat de apropierea ce se puteau observa între ceramica pictată cucuteniană și cea orientală din Iran și Siria de nord, născându-se, în spiritul său, dorința de a realiza săpături în stațiunea românească.

Într-un timp, din cauza dificultăților materiale, cercetările arheologice s-au reluat pe *Cetățuia* de la Cucuteni-Băiceni în anul 1895, cu materialele adunate constituindu-se colecțiile cu piese cucuteniene ale lui N. Beldiceanu și Gr. C. Buțureanu (**Monah, Cucos, 1985, 17; Ionomu, 1996, 171-174**). De asemenea, în lucrarea *Preistoria în România*, redactată în 1898, Grigore C. Buțureanu descria pe larg descoperirile făcute în așezarea de la Cucuteni-Băiceni – *Cetățuia* și Rădășeni-Fălticeni, operă, din păcate, pierdută, în momentul de față (**Monah, Cucos, 1985, 17**).

Alte materiale arheologice cucuteniene, adunate în această etapă de pionierat a cercetărilor din acest domeniu, au fost publicate într-o serie de reviste din epocă: *Arhiva, Contemporanul, Epoca*,

Viitorul, Revista pentru Istorie, Arheologie și Filologie etc., insuficient întrebuințate în istoriografia contemporană. O mențiune aparte merită cercetările întreprinse pe *Cetățuia* de la Cucuteni-Băiceni, între 1908-1909 și 1910, de către C. V. Gheorghiu, care, deși amatoriste, s-au materializat în publicarea unei scurte notițe în anul 1910 (Gheorghiu, 1910, I-II, *passim*).

O altă etapă de cercetare a culturii Cucuteni, inclusiv în zona Bazinului Bahluiului, debutează odată cu anul 1909, când arheologul german Hubert Schmidt, de la *Berlin Museum für Völkerkunde*, statornic colaborator al lui W. Dörpfeld în Orient (Siria de Nord și Turkmenistan – Anau), a început săpături metodice, de amploare, pe *Cetățuia* de la Cucuteni-Băiceni, pentru a elucida legăturile dintre civilizațiile cu ceramică pictată de la Dunărea de Jos, Peninsula Balcanică și cele orientale (Petrescu-Dîmbovița, 1966 3 și urm; Petrescu-Dîmbovița, 1987, 19; Schmidt, 1932, 1).

Astfel, cu aprobarea statului român, având ca asistent, în problema fortificațiilor, pe Gerhard Bersu, H. Schmidt a desfășurat prima campanie de săpături în septembrie-noiembrie 1909 (Năstasă, 1983-1984, 517; Năstasă, 1994, 26; Ionomu, 1996, 166). În anul următor, în perioada septembrie-11 octombrie, H. Schmidt a întreprins cea de-a doua campanie de săpături de pe *Cetățuia* de la Cucuteni-Băiceni și a sondat și „așezarea din vale” (*Talsiedlung*) de la *Dâmbul Morii*, având ca delegați, din partea statului român, pe Ion Andrieșescu și Constantin Dascălu (Petrescu-Dîmbovița, 1966, 5 și urm; RAJI, I, 14; Monah, Cucoș, 1985, 15; Ionomu, 1996, 166 și urm).

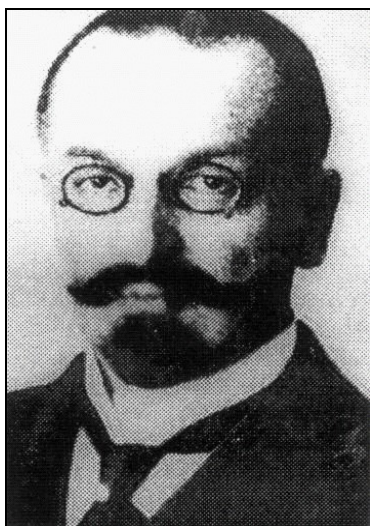

Fig.1. Hubert Schmidt

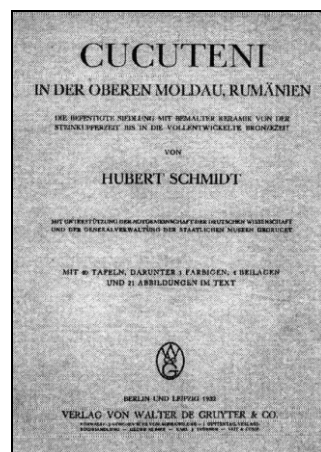

Fig. 2. Monografia/The monography/La monographie *Cucuteni in der Oberen Moldau* (1932)

Spre deosebire de metoda puțurilor, întrebuințată la sfârșitul secolului al XIX-lea de specialiștii români, H. Schmidt, având o bogată experiență de teren, a folosit metoda secțiunilor și casetelor, obținându-se primele observații stratigrafice ale depunerilor arheologice de pe *Cetățuia*, care, coroborate cu cele de la *Dâmbul Morii* și cu o riguroasă analiză a formelor și decorurilor ceramicii pictate, i-au permis să stabilească principalele faze de evoluție, A și B, ale culturii Cucuteni, și să postuleze existența unei faze intermediare A-B (Schmidt, 1911, 583-603; Schmidt, 1923-1924; Schmidt, 1924, 56; Petrescu-Dîmbovița, 1966, 5 și urm.; Petrescu-Dîmbovița, 1987, 19-20). O mențiune aparte merită, în acest sens, notele preliminară redactate și publicate de C. Dascălu, în care a prezentat rezumativ principalele cercetări efectuate pe *Cetățuia* de la Cucuteni-Băiceni, însoțite de o serie de considerații personale (Dascălu, 1910, 195-196; Dascălu, 1911, 106-107; Nestor, 1932, 40, notele 131 și 133*; Ionomu, 1996, 166 și urm.).

Beneficiind de experiența anterioară a analizării ceramicii descoperite la Troia (Schmidt, 1902, 296 și urm.), H. Schmidt a studiat cu atenție, vreme de mai bine de două decenii, materialele arheologice provenite din cele două stațiuni (*Cetățuia* și *Dâmbul Morii*) de la Cucuteni-Băiceni, și a elaborat prima monografie temeinică a culturii Cucuteni (Schmidt, 1932, *passim*) care păstrează, peste ani, nealterată valabilitatea multora din concluziile emise, mai ales în ceea ce privește stabilirea formelor și grupelor

* C. Dascălu a sesizat între fazele A și B, pe *Cetățuia*, existența unui strat intermediar, care ar corespunde fazei Cucuteni A-B (Dascălu, 1910, 195; Nestor, 1932, 40, notele 131, 133), nesesizat de specialiștii germani (Petrescu-Dîmbovița, 1987, 20), idee împărtășită apoi, e drept vremelnic, și de către H. Schmidt (Schmidt, 1911, 582-602; Schmidt, 1924, p. 137; Schmidt, 1932, 75, nota 1).

stilistice ale ceramicii pictate, fiind o lucrare de referință a oricărei întreprinderi științifice legate de această civilizație.

Aceste cercetări, alături de cele efectuate la sfârșitul secolului al XIX-lea de Vikenti V. Hvoiko la Tripolie, pe Nipru (Ucraina) (**Hvoiko, 1901, 736-813**), și de cele întreprinse de Ferencz László la Ariușd (SE Transilvaniei) (**László, 1911, 181 și urm; László, 1914, 279 și urm; László, 1924, 1-27; Nestor, 1973, 24-25; László, 1987, 49-57**), la începutul secolului al XX-lea, au contribuit, în chip determinant, la definirea, în istoriografie, a complexului cultural cu ceramică pictată Ariușd-Cucuteni-Tripolie.

Începând cu perioada interbelică, se observă o lărgire a preocupărilor de cercetare a așezărilor culturii Cucuteni, care au căpătat un mai accentuat caracter științific, sub toate aspectele, impulsionate fiind de rezultatele obținute în stațiunea eponimă.

În acest context, amintim sondajul realizat la Cucuteni-Băiceni-Cetățuia, în anul 1925, de cunoscutul preistorician Henri Breuil, care efectua o vizită de documentare în țara noastră (**Ursulescu, 1990, 127-130**). În vara anului 1926, Hortensia Dumitrescu a întreprins un sondaj de 444 m² pe *Colina Drăghici* din satul Ruginoasa (com. Ruginoasa, jud. Iași), unde fusese semnalată, de către revizorul D. Drăgușanu din Drăgușeni (jud. Baia, azi Suceava), o așezare Cucuteni A, fiind aduse la lumina zilei însemnate vestigii arheologice, încadrate în etapa A₃ a acestei faze (**Dumitrescu b, 1927-1932, 58-87; Dumitrescu, 1993, 63-67**).

Puțin mai târziu, în toamna anului 1927, Ion Andrieșescu și Ion Nestor, însoțiți de învățătorul Dumitru Atudorei din Hândrești, au efectuat, în zonă, un sondaj arheologic pe *Dealul Cănepăriei* din localitatea Fedeleșeni (jud. Roman, azi com. Strunga, jud. Iași), descoperind materiale ceramice pictate cu bandă îngustă (datate azi Cucuteni A_{3b}, după A. Nițu), piese ceramice Cucuteni "C" timpurii și cunoscutul sceptor de piatră în formă de cap de cal (**Andrieșescu, 1929, 4-7; Nestor, 1932, 39; Dumitrescu, 1934, 187-200; Mateescu, 1940, 64; Hăbășești, 554; Petrescu-Dîmbovița, 1994, 33-43; Petrescu-Dîmbovița, 1997, 265-277**), care au fost valorificate, doar parțial, în literatura de specialitate. Cu acest prilej au fost cercetate perieghetic și alte stațiuni din împrejurimile satului Hândrești (**Dumitroaia, 2001, 533**). Același pasionat învățător semnală, ulterior, într-o scrisoare adresată lui I. Andrieșescu, din păcate nedată, o serie de așezări preistorice printre care și un sit cucutenian de pe *Dealul Buznei* lângă Târgu Frumos (**Dumitroaia, 2001, 534**)**.

Peste câțiva ani, în 1934-1935, Oreste Tafrali, ajutat de V. Manoliu și E. Condurachi, a realizat mici sondaje arheologice în cele două stațiuni Cucuteni A de la Podișu-*Dealul Boghiului* (com. Bălțați), descoperind o serie de materiale arheologice interesante (**Tafrali, 1933-34, 51-54; Tafrali, 1935-1936, 15 și urm.**).

În anii 1937 și 1939, Vasile Ciurea și, în 1939, Constantin Matasă a întreprins săpături arheologice în stațiunea Costești-*Cier* (jud. Baia, azi Iași), introducând în circuitul științific materiale ceramice și de folosință gospodărească, foarte importante, din fazele Cucuteni A, sfârșit de A-B și Cucuteni B (**Ciurea, 1938, 28-31; Ciurea, 1938a 3-11; Mateescu, 1940, 63-69; Matasă, 1941, 73-84; Matasă, 2001, 129**).

Câțiva ani mai apoi, în 1942, un colectiv al Muzeului Național de Antichități, condus de Ecaterina Vulpe, a sondat așezarea cucuteniană din faza A, de la Giurgești-*Dealul Mănăstirii* (**Vulpe b, 1944, 38**), materiale rămase din păcate nevalorificate, iar Meluța Miroslov-Marin (asistentă de șantier și, ulterior, profesor universitar la Universitatea din Bari) a sondat stațiunea de la Costești-*Cier* (**Marin, 1947 passim; Miroslov-Marin, 1951, 89-98; Ursulescu, 1994a, 19-24; Lessandro, 1995, 215-224**), cunoscută deja dinainte. În același timp, au fost semnalate și alte stațiuni cucuteniene printre care poate fi citată așezarea Cucuteni B de la Prigoreni Mici-*Cimitir* (**Tufescu, 1940, 354**).

O nouă etapă de dezvoltare a cunoscut cercetarea stațiunilor culturii Cucuteni din Bazinul Bahluiului după cel de-al doilea război mondial. În procesul de organizare a cercetării culturii Cucuteni au fost cuprinse toate zonele est-carpătice. Cercetările metodice de amploare, executate de colective formate din mai mulți arheologi experimentați și studenți practicanți sau cercetările perieghetice realizate, pe spații largi, în zone mai puțin cunoscute, au dus la îmbogățirea semnificativă a cunoștințelor despre civilizația Cucuteni.

În acest context, la loc de frunte se situează cercetările metodice de la Hăbășești (com. Strunga, jud. Iași). Astfel, pe parcursul a două campanii (17 iunie-10 august 1949 și 10 iulie-2 octombrie 1950), un colectiv de cercetare, condus de Vladimir Dumitrescu și compus din H. Dumitrescu, M. Petrescu-

** Nu este vorba de stațiunea Buznea-Siliște/După Grădini, cum credea Gh. Dumitroaia (**Dumitroaia, 2001, 534, nota 1**), ci de situl Cucuteni A de la Buznea-*Dealul Beci* (**vezi corpusul descoperirilor**).

Dîmbovița, N. Gostar, preotul C. Matasă și studenții pe atunci C. Tudic, Achim Popescu, Adrian Florescu, I. T. Dragomir, I. Purice, P. Căpățână, a cercetat integral stațiunea cucuteniană de pe *Holmul* de la Hăbășești. Aceasta a fost prima așezare cucuteniană din România cercetată exhaustiv. În cei aproximativ 12000 m² săpați, au fost dezvelite 44 de locuințe, 85 de gropi, vetre și cuptoare, un însemnat material litic, osteologic, metalic, ceramic și de cult, provenind din stațiunea Cucuteni A, înconjurată de două șanțuri de apărare (**Dumitrescu et alii, 1950, 33-40; Dumitrescu et alii, 1951, 77-94; Dumitrescu et alii, Hăbășești, passim; Dumitrescu, 1967; Dumitrescu, 1993, 169-179; Marinescu-Bîlcu, 1996, 32-33**). În campania din 1950, a fost sondată și stațiunea Cucuteni B de la Fedeleșeni-*La Cruce în Fundoaie* (**Gostar, în Hăbășești, 554-587**). Bogatul material arheologic, recoltat cu acest prilej, a fost publicat în monografia model a acestei stațiuni, lucrare de referință pentru cercetările similare (**Hăbășești, passim**).

În deceniul al șaselea al secolului al XX-lea, în cadrul activității Șantierului arheologic Valea Jijiei sau în mod independent, au fost efectuate atât cercetări metodice cât și perieghetice în Bazinul Bahluiului, semnalându-se numeroase așezări cucuteniene, care au completat harta acestei civilizații în zonă.

Astfel, între anii 1953-1955, Marin Dinu a condus lucrările arheologice de salvare de la Valea Lupului – *Fabrica Chimică* (azi *Antibiotice SA Iași*), unde a fost cercetată și o intensă locuire Cucuteni B₁ și B₂, din care s-a recuperat un bogat material arheologic și s-au făcut observații asupra modului de construcție a locuințelor, anexelor și cuptoarelor pentru ars ceramica (**Nestor et alii, 1951, 57-59; Dinu, 1954, 246 și urm; Dinu, 1955, 65 și urm; Dinu, 1955a, 701 și urm; Dinu, 1957, 161 și urm; Dinu, 1959, 247 și urm; Dinu, 1959b, 203 și urm.**), nevalorificate, din păcate, în întregime până în prezent.

Tot la începutul aceluși deceniu, I. Nestor, M. Petrescu-Dîmbovița, soții Nicolae și Emilia Zaharia, au întreprins ample cercetări de teren care au avut ca urmare descoperirea multor stațiuni cucuteniene și în zona Bazinului Bahluiului, valorificate în lucrări cu caracter special sau în cunoscuta lucrare de sinteză *Așezări din Moldova*, primul repertoriu de proporții pentru spațiul est-carpatic (**Zaharia, 1955, 287-297; Idem, 1955a, 897-912; Nestor et alii, 1952; Zaharia, Petrescu-Dîmbovița, Zaharia, 1956; Zaharia, 1961; Așezări passim**).

În același timp și context, Natalia Berlescu a investigat o serie de stațiuni cucuteniene, semnalate din perioada interbelică: Războieni – *Dealul Boghiului* și Prigoreni Mici (azi Ion Neculce) – *Cimitir*, aducând noi date în legătură cu acestea (**Berlescu, 1955, 156 și urm.; Nestor et alii, 1952, 27**), sau valorificând științific, ulterior, plastica antropomorfă aflată în colecțiile Muzeului de Istorie a Moldovei, în cadrul căreia se aflau piese descoperite și în așezările din această zonă (**Berlescu, 1964, 167-204**).

Merită amintite, pentru această perioadă, sondajele realizate de M. Dinu, în stațiunea de tip Horodiștea-Erbiceni de la Uricani – *Dealul Uricanilor* (com. Miroslava) (**Dinu, 1959, 247-255**) și de M. Petrescu-Dîmbovița la Hlincea (Iași) (**Petrescu-Dîmbovița et alii, 1953, 316**). În această din urmă localitate, pe lângă vestigii din alte epoci istorice, a fost identificată și o sporadică locuire Cucuteni A.

Cu prilejul săpăturilor de salvare și a cercetărilor metodice, efectuate, de Al. Andronic, Eugenia Neamțu și Marin Dinu, în anii 1958, 1960–1961, în zona *Curții Domnești* din Iași (aflată pe terasa inferioară a Bahluiului), au fost descoperite: locuințe, ceramică, unelte și alte piese, aparținând unor locuiri precucuteniene, Cucuteni A₃ și Cucuteni B₂ (**Andronic, Neamțu, Dinu, 1967, 167-218; Andronic, Neamțu, Dinu, 1970, 335-388**).

Materiale Cucuteni B₂, rămase din păcate nepublicate, au fost identificate și cu prilejul săpăturilor de salvare întreprinse de regretatul arheolog N. N. Pușcașu, în anii 1976–1978, pe amplasamentul Hotelului Moldova din Iași, arătând că așezarea din această fază avea o mare întindere (**Informații N. N. Pușcașu; materiale inedite Complexul Muzeal Moldova**).

Tot în municipiul Iași, în anii 1975–1976, cu ocazia unor lucrări edilitare, în zona Podul Roș – *Splai Bahlui*, au fost recuperate de C. Martiniuc, V. Chirica și A. Nițu piese ceramice și alte vestigii, provenite dintr-o stațiune Cucuteni A_{3b} (**Martiniuc, Chirica, Nițu, 1977, 185-194**), situată în șesul Bahluiului, pe prima terasă, de luncă, din albia majoră a acestui râu, cercetări care, din păcate, nu au fost continuate.

Un capitol deosebit de important al studierii comunităților culturii Cucuteni, în general, deci și a celor din Bazinul Bahluiului, îl reprezintă reluarea cercetărilor metodice, în perioada 1961–1966, din stațiunile *Cetățuia* și *Dâmbul Morii* de la Cucuteni-Băiceni, conduse de M. Petrescu-Dîmbovița și Marin Dinu, sub a căror competentă îndrumare și-au făcut ucenicia numeroși arheologi.

Aplicându-se o metodologie modernă, verificată pe șantierele anterioare și săpându-se suprafețe importante din cele două stațiuni, s-au stabilit cu precizie fazele și etapele de evoluție a locuirilor din cele două așezări. Pe baza noilor date, au fost aduse completări periodizării culturii Cucuteni, cunoștințelor despre modul de întemeiere a așezărilor, de construire a locuințelor și sistemelor de fortificare, despre

caracteristicile complexelor gospodărești și spirituale (Petrescu-Dîmbovița, 1965, 169 și urm.; Petrescu-Dîmbovița, 1966, 5-35; Petrescu-Dîmbovița, 1968, 15-26; Petrescu-Dîmbovița, 1969, 11-19; Florescu, 1966, 23-35). Săpăturile, întreprinse în anii 1977–1978 și 1989, au dus la verificarea constatărilor anterioare, în special, precizarea mai exactă a celor două etape de evoluție a stațiunii Cucuteni A-B de la *Dâmbul Morii* și a întinderii acesteia (Informații M. Dinu; materiale inedite Seminarul de Istorie Veche al Universității “Al. I. Cuza” Iași). Aceste materiale arheologice, foarte bogate și însemnate pentru întregirea imaginii despre civilizația Cucuteni, așteaptă o amplă și binemeritată valorificare monografică.

Cercetări însemnate s-au realizat, în perioada postbelică, și în ceea ce privește moștenirea și destinul istoric al civilizației Cucuteni. Astfel, în anii 1966–1969, Marin Dinu a întreprins ample cercetări arheologice în așezările de la Erbiceni – *Dealul Sărăturilor* și *Dealul Mănăstirea*, în urma cărora au fost stabilite trăsăturile culturii Horodiștea-Erbiceni, subliniindu-se evoluția culturală a acesteia din civilizația Cucuteni (Dinu, 1968, 129-139; Dinu, 1978, *passim*). Cu acest prilej au fost semnalate și o serie de stațiuni Cucuteni B din această zonă.

În calitate de membru al colectivului de cercetare arheologică de la Cucuteni – *Dealul Gosanu*, Dumitru Boghian a realizat, în anul 1980, un sondaj de 120 m² în așezarea Cucuteni A-B₂ de la Săcărești – *Suhat*, completând harta locuirilor cucuteniene în zona stațiunii eponime (Materiale inedite Seminarul de Istorie Veche al Universității “Al. I. Cuza” Iași). În campania din anul 1981, M. Petrescu-Dîmbovița a sondat așezarea Cucuteni A₃ de la Băiceni – *Dealul Mănăstirii* (*La Dobrin*), descoperind și patru morminte de înhumăție, greu de atribuit cultural, din cauza lipsei inventarului (Materiale inedite).

În anul 1981, Dinu Marin a efectuat un sondaj de salvare în stațiunea de la Bălțați – *Dealul Mândra*, încadrată în faza Cucuteni A₄ (A_{3b}), de unde s-au recuperat interesante materiale arheologice care completează tabloul locuirilor din zonă (Dinu, Marin, 2003, 75-96)

Vaste cercetări arheologice de teren au fost întreprinse de-a lungul multor decenii, urmărindu-se realizarea unui *Repertoriu Arheologic al României* și a repertoriilor județene, în cazul nostru cel al județului Iași. Au fost mobilizate colective de cercetători de la Muzeul de Istorie al Moldovei și de la Institutul de Arheologie Iași, pentru verificarea vechilor semnalări și identificarea de noi stațiuni, inclusiv cucuteniene.

De asemenea, pasionați învățători și profesori de istorie au efectuat, singuri sau împreună cu unii elevi, cercetări de suprafață în perimetrul localităților unde își desfășurau activitatea, realizând bogate colecții arheologice școlare, în cadrul cărora materialele cucuteniene ocupă un loc de frunte. În această activitate, s-au remarcat, în zona aflată în discuție, Marcel Tanasachi (Clubul Elevilor Iași), Enache Gheorghe (Belcești), Constantin Todi (Podul Iloaiei), Alistar Didi (Erbiceni), Costin Nicu-Ioan (Popești), regretatul profesor Constantin Mihai, întemeietorul Muzeului Școlar de Arheologie și Etnografie Târgu-Frumos, și autorul acestor rânduri (*RAJI*, I, 11).

Prin această activitate, numai în zona Târgu-Frumos au fost identificate peste 20 de noi stațiuni cucuteniene, dintre care se remarcă materialele descoperite în: așezarea Cucuteni A de la Giurgești – *Dealul Mănăstirii*, așezările Cucuteni B de la Buznea – *Siliște*, Prigoreni Mici (Ion Neculce) – *Fosta Livadă cu vișini* și din așezarea Cucuteni A de la Hoisești-Dumești – *Lângă pod* (Mihai, 1972-1973, 11-13; Mihai, Boghian, 1977-1979, 429-452; Boghian, Mihai, 1987, 313-324; Chirica, Mihai, Boghian, 1983; Boghian, 1995, 195-203; Boghian, 1997, 63-74). De asemenea, cercetările de suprafață mai noi au condus la identificarea altor situri cucuteniene, care completează harta acestor locuri în zona de referință (Văleanu, Chirica, 1999-2000-2001, 11-44; Văleanu, 2003 a, *passim*)

Multe descoperiri cucuteniene din Bazinul Bahluiului au fost reunite în amplul *Repertoriu arheologic al județului Iași*, care reprezintă o lucrare de referință pentru toate cercetările arheologice prezente sau viitoare (*RAJI*, I, II *passim*). Unele situri cucuteniene din Bazinul Bahluiului sau din apropierea acestuia, inedite sau cunoscute anterior au avut de suferit de pe urma activităților antropice, fie ele și constructive, care au dus la distrugerea unor importante complexe și contexte eneolitice și pierderea unei cantități apreciabile de vestigii arheologice.

Astfel, în anul 2000, în urma modernizării DN 28, a fost afectat situl Podu Iloaiei – *Șesul Târgului*, săpăturile de salvare finanțate de Complexul Muzeal „Moldova” din Iași conducând și la descoperirea de materiale arheologice Cucuteni B (Chirica et alii, 2001, 189). Tot în anul 2000, prin deschiderea unei cariere de exploatare a gresiei sarmațiene, a fost distrusă o parte însemnată a sitului de la Ruginoasa-*Dealul Drăghici*. În acest context, au fost reluate cercetările metodice în această așezare, care au condus la obținerea unor noi date legate de tipul și sistemul de construcție al locuințelor (bordeie?) și fortificațiilor, de cronologia internă a locuirilor și specificul inventarului arheologic (Mantu-Lazarovici

et alii, 2002, 272-274; Lazarovici, Lazarovici, Țurcanu, 2003, 263-265; Lazarovici, Lazarovici, 2003, 41-74).

Ulterior, în anul 2003, în cadrul lucrărilor de construire a unui pod de beton peste râul Bahlui, în dreptul localității Hoisești, com. Dumești, jud. Iași, a fost distrusă o mare parte a stațiunii Hoisești-Lângă Pod, cercetările de salvare întreprinse de un colectiv condus de N. Ursulescu nereușind să studieze decât parțial complexele arheologice și recupereze unele materialele arheologice afectate.

Folosim aceste rânduri pentru a atrage atenția autorităților locale asupra necesității conservării, în cadrul unui comportament responsabil, ecologic și patriotic, a patrimoniului cultural național, fiecare sit arheologic având o valoare unică, pentru a se evita, pe viitor, agresarea conștientă sau inconștientă a istoriei noastre.

În același timp, noile cercetări arheologice, întreprinse în Bazinul Bahluiului, au pus în evidență existența unor importante stațiuni precucuteniene, dintre care se detașează cea de la Târgu-Frumos – *Baza Pătule* (Ursulescu, Boghian, 1995, 93-94; Ursulescu, Boghian, 1996b, 127; Ursulescu, Boghian, 1997, 77-78; Boghian, Tudose, 1994, 147-157; Ursulescu, Boghian, 1996a, 38-72; Ursulescu, Boghian, 1998, 13-42), cu elemente care anunță faza Cucuteni A, care, alături de cele din apropiere, de la Chiperești - *Țăruș* (Ciudin, Popovici, Chirica, 1981-1982, 101-111; Iconomu, Ciudin, 1993, 15-30), Larga Jijia (Alexandrescu, 1961, 21-37), Andrieșeni (Florescu, 1959, 334 și urm.), Trifești (Iconomu, 1998, 5-27), Isaiia (Ursulescu, Merlan, 1997, 32; Ursulescu, Tencariu, Merlan, 2001, 13-18; Ursulescu, Merlan, Tencariu, 2001, 110-112; Ursulescu, Merlan, Tencariu, 2002, 160-162; Ursulescu, Merlan, Tencariu, Văleanu et alii, 2003, 158-160) și alte așezări din Câmpia Moldovei (Marinescu Bîlcu, 1973(1974), 27-32), ne arată că, în această zonă, ca și în cele vecine, nașterea culturii Cucuteni s-a făcut printr-o evoluție firească a populațiilor anterioare precucuteniene, într-un cadru geografic foarte prielnic evoluției istorice.

Cercetărilor de teren li s-au adăugat numeroase studii speciale, monografii și lucrări de sinteză, ale lui Vl. Dumitrescu, R. Vulpe, M. Petrescu-Dîmbovița, E. Comșa, M. Dinu, A. Nițu, Silvia Marinescu-Bîlcu, D. Monah, A. László, N. Ursulescu, Șt. Cucoș, Cornelia – Magda Mantu-Lazarovici, Gh. Dumitroaia, D. N. Popovici, I. Mareș și mulți alții, la care se adaugă o pleiadă de cercetători străini, cărora ne cerem scuze că nu îi menționăm, și care au contribuit, fiecare în parte și toți laolaltă, la conturarea mai exactă a caracteristicilor civilizației Cucuteni, constituind baza practică și ideatică a oricărei reconstituiri istorice a acestei culturi, chiar și atunci când se urmărește o abordare microzonală.

Cercetările arheologice, efectuate în această zonă, pe parcursul a mai bine de un secol, au avut o deosebită importanță pentru cunoașterea civilizației Cucuteni, deoarece Bazinul Bahluiului, aflat aproximativ în centrul Moldovei și al cucutenianului propriu-zis (situat în spațiul carpato-nistrean), reflectă microzonal evoluția generală a acestei culturi eneolitice.

CAP. III

OMUL ENEOLITIC ȘI MEDIUL GEOGRAFIC ÎN BAZINUL BAHLUIULUI*

Mediul geologico-geografic din Holocen a favorizat foarte mult evoluția comunităților umane neolitice și eneolitice, deoarece marile civilizații au înflorit acolo unde natura a fost mai darnică cu indivizii și diferitele societăți (Roșu, Ungureanu, 1977, *passim*; Tufescu, 1981, *passim*; Mehedinți, 1986, 253-265; Braudel, 1994, 40-47; Puha, Stratone, 1995, 178-187).

Un exemplu de peisaj natural, foarte prielnic desfășurării activităților omenești, în toate timpurile, este oferit de cadrul geografic al bazinului râului Bahlui (fig. 3), care udă partea de sud-vest a Câmpiei Moldovei, la contactul cu Podișul Sucevei și Podișul Central Moldovenesc, alcătuind, toate trei împreună, Podișul Moldovei (Băcăuanu et alii, 1981, *passim*; Văleanu, 2003, 26-39), cu o extindere mult mai mare. Astfel, din cei aproximativ 2000 km², cât reprezintă suprafața bazinului hidrografic al Bahluiului (Obreja, 1979, 17-18), circa 550 km² se află în Podișul Sucevei și în Șaua Ruginoasa – Strunga, aproximativ 1350 km² în Câmpia Moldovei, și numai aproape 100 km² în Podișul Central Moldovenesc, rezultând de aici necesitatea tratării caracteristicilor acestor unități de relief în zona lor de contact. Având în vedere punctele sale extreme, regiunea de care ne ocupăm poate fi încadrată între 47° 00' 33" și 47° 31' latitudine nordică și între 26° 42' și 27° 44' 21" longitudine estică, aflându-se aproximativ în centrul spațiului carpato – nistrean. Cea mai mare parte a zonei geografice a Bazinului Bahluiului, cuprinde sud-vestul Câmpiei Moldovei, având din acest punct de vedere o evoluție similară cu aceasta. Având în vedere această împreunare, ale celor trei subunități ale Podișului Moldovei, în zona bazinului hidrografic al Bahluiului, rezultă o deosebită complexitate a trăsăturilor geologico-geografice ale regiunii, așa cum vom vedea în continuare.

Câmpia Moldovei, numită și Câmpia sau Depresiunea Jijiei și Bahluiului, face parte, împreună cu Câmpia Bălților, din Depresiunea Prutului mijlociu (*Monografia geografică*, 1960, vol. I, 246; Băcăuanu, 1968, 9; Ielenicz, 1999, 69-70). Între cele două subunități de relief există asemănări vizibile, ambele fiind componente ale Podișului Moldo-Volhyno-Podolian (Coteț, 1967, 159-160).

Din punct de vedere geografic, Câmpia Moldovei cuprinde un sector nordic, denumit **Câmpia (Podișul) Jijiei superioare și a Bașului** și un sector sudic, desemnat drept **Câmpia (Podișul) Jijiei inferioare și a Bahluiului**, acoperind cea mai mare parte a județelor Botoșani și Iași, din zona de nord-est a României. Linia de demarcație între cele două sectoare trece aproximativ prin localitățile Nicolae Bălcescu – Chitoveni – Prisăcani – sud de Hlipiceni – Rânghilești – Ilișeni (fig.4) (Băcăuanu, 1968, 21, 195-203; Ielenicz, 1999, 70).

La rândul său, sectorul Câmpiei Jijiei inferioare și Bahluiului a fost subdivizat în două subsectoare: cel al Câmpiei sau Depresiunii Jijiei inferioare și Miletinului și cel al Câmpiei sau Depresiunii Bahluiului și Bahluietului, hotarul dintre cele două zone trecând pe linia cumpenei de ape dintre Bazinul Bahluiului și cele ale Miletinului și Jijiei inferioare. În mod firesc, și aceste subsectoare pot fi subîmpărțite, cel al zonei aflate în discuție în: Câmpia Bahluiului mijlociu, Câmpia Bahluietului și Câmpia Bahluiului inferior.

Trecând la discutarea caracteristicilor Câmpiei Moldovei, s-a stabilit că aceasta este o unitate geomorfologică relativ recentă (Pliocen-Cuaternară) și a avut evoluție paleo-geomorfologică asemănătoare cu a zonelor vecine, fiind situată, în întregime, pe Platforma Moldovei, care se leagă spre ENE de Masivul Ucrainean și de Platforma Rusă, făcând parte din așa-numitul scut baltic precambrian (Băcăuanu, 1968, 22). Evoluția paleozoică și mezozoică a dus la realizarea, în diferite etaje cronologice, a structurii geologice cunoscute (Băcăuanu, 1968, 22-26), dintre care, ne interesează, pentru tematica abordată, orizonturile de silexuri cretace spălate și resedimentate, argilele și marnele, intercalate cu straturi subțiri de nisipuri și gresii slab cimentate sarmațiene (volhyniene și basarabiene) (Băcăuanu, 1968, 25-31).

* O variantă a acestui capitol a fost publicată în „CC”, SN, nr. 6-7 (16-17), 2000-2001, p. 37-52.

Evoluția pliocenă și cuaternară a Câmpiei Moldovei i-a conferit înfățișarea actuală, asupra ei acționând elementele climatice, hidrografice, biogeografice, tectonica, structura și componenta litologică. O parte a reliefului este sculptat în depozitele sarmațiene, cu grosimi variabile, reprezentate în majoritate prin argile în intercalații cu marne, nisipuri, lentile de gresii și prundișuri. Peste aceste depozite marine, s-a așternut o pătură subțire și discontinuă de luturi loessoide, aluvio-coluviale și eluviale (**Băcăuanu, 1968, 40-47; Băcăuanu, Nimigeanu, 1992, 491-492**).

Repartiția teraselor râurilor și pâraielor din partea de sud a Câmpiei Moldovei, în special ale Bahluiului și Bahluietului, ne arată că rețeaua hidrografică a avut o direcție relativ stabilă, s-a adâncit continuu și s-a dezvoltat printr-o puternică eroziune regresivă în cuprinsul Bazinului superior. În același timp, din cauza altitudinii mai joase decât a Bazinului Siretului, Bazinul Bahluiului a făcut unele captări spre vest, lărgindu-se progresiv (**Băcăuanu, 1968, 42-45; Ielenicz, 1999, 69-70**).

Climatele temperate, cu nuanțe continentale pliocene și cuaternare, mai ales în perioadele glaciare și interglaciare, au contribuit mult la dezvoltarea reliefului și proceselor geomorfologice din partea sudică a Câmpiei Moldovei. Astfel, se pot explica alternanțele mai groase de prundișuri și nisipuri din terasele râurilor și pâraielor, diferențele de granulometrie dintre terasele cu altitudini diferite, originea unor terase și glacisuri, acestea datorându-se măririi sau scăderii succesive a puterii de transport a rețelei hidrografice, prin climatele care au favorizat o scurgere mai bogată sau mai redusă (**Băcăuanu, 1968, 53-54**).

În mod firesc, condițiile de mediu au influențat flora și fauna zonei, iar acestea, alături de factorul antropic, au contribuit, în Holocen, la modelarea reliefului. A rezultat relieful actual, care este relativ nou. În partea de sud, Câmpia Moldovei se etajează de la NV spre SE, cele mai înalte dealuri din zonă fiind Dumbrava-Hodora (240 m), Cărbunăriei-Ceplenița (227 m), Aroneanu-Iași (215 m), Rediu-Aldei (209 m), Breazu-Iași (206 m), Izmana-Belcești (204 m), Dodolea-NE Hârlău (203 m), Cârlig-Iași (202 m) (**Șandru, Băcăuanu, Ungureanu, 1972, 16-17**). Cea mai joasă altitudine se află în șesul Bahluiului, la confluența cu Jijia. Față de altitudinile extreme, înălțimile interfluviilor și șesurilor oscilează între 125-150 m, astfel că relieful actual, al părții de sud a Câmpiei Moldovei, prezintă un aspect larg vălurat, cu interfluvii colinare și deluroase, cu lărgimi de aproximativ 700-800 m și platouri joase, cu înălțimi ce se repetă pe suprafețe întinse, fragmentate de văile râurilor (**Șandru, Băcăuanu, Ungureanu, 1972, 16-17**). Unele forme au contururi domoale, cu înclinări prelungi spre sud-est și, uneori, cu câte o coastă abruptă spre nord și nord-vest, oferind, privite de pe rama sud-estică a Podișului Sucevei, imaginea unei câmpii autentice, în care văile râurilor s-au adâncit, în medie cu 50-70 m. În lungul văilor principale (Bahlui, Bahluiet, Valea Oilor, Gurguiata), amplitudinea maximă a reliefului poate ajunge până la 170-190 m (**fig. 5-6**) (**Șandru, Băcăuanu, Ungureanu, 1972, 16-17**).

În Câmpia Jijiei inferioare și Bahluiului (Câmpia Iașilor), relieful structural este destul de slab reprezentat, dintre cele mai importante fiind, în zona supusă discuției, Coasta Iașului, Coasta Bahluiului și Coasta Bahluietului (**Băcăuanu, 1968, 65-70; Șandru, Băcăuanu, Ungureanu, 1972, 18**). Relieful sculptural este bine reprezentat în Câmpia Jijiei inferioare și Bahluiului prin interfluviile fără cuvertura aluvială și coluvială, dintre care, în partea de sud-est a acesteia, sunt: Jijioara-Bahlui, Jijia-Bahlui-Bahluiet și suprafețele interfluviale de la sud de valea Bahluiului, cu forme estompate, larg vălurate, acoperite uneori de o cuvertură de luturi loessoide eluviale, afectate, de-a lungul timpului, de spălări, procese torențiale și alunecări succesive (**Băcăuanu, 1968, 65-70; Șandru, Băcăuanu, Ungureanu, 1972, 18-19**).

Pe lângă tipurile de relief evidențiate mai sus, în sud-vestul Câmpiei Jijiei inferioare și Bahluiului, este prezent și relieful de acumulare, mai ales în lungul văilor mai importante, la contactul dintre diferite trepte de relief sau la atenuările de pantă, reprezentate prin șesuri, terase, conuri de dejecție, glacisuri coluviale și proluviale (**Băcăuanu, 1968, 65-70; Șandru, Băcăuanu, Ungureanu, 1972, 18-19**).

Șesurile sunt forme de relief postglaciare și holocene, având dimensiuni diferite de la o vale la alta. Grosimea aluviunilor din șesurile Bahluiului și Bahluietului ajunge la 17 m, în cazul primului, și până la 4 m, la Dădești, în cazul secundului, fiind alcătuite, în general, din depozite mai nisipoase, lentile de prundișuri la bază și pături mai argiloase la suprafață (**Băcăuanu, 1968, 65-70; Șandru, Băcăuanu, Ungureanu, 1972, 18-19**). În cazul Bahluiului, șesul are o lățime de 1 km, în cursul superior și 2, 5 km, în cel inferior, iar în cel al Bahluietului până la 800 m, spre vărsare. În șesurile actuale, se găsesc numeroase cursuri vechi și meandre părăsite, unele colmatate, așa cum se observă, pentru Bahlui, la Hoisești-Dumești, Lețcani, Valea Lupului, Iași, și, pentru Bahluiet, la Sârca și Podu Iloaiei (**Băcăuanu, 1968, 65-70; Șandru, Băcăuanu, Ungureanu, 1972, 18-19**). În lungul malurilor albiilor minore, se observă un microrelief destul de variat, compus, de obicei, din două trepte, reprezentate de terasele de luncă de 1-3 m și 4-6 m, de grindurile paralele cu malurile, de conuri de dejecție, coșcove și grădiști, de

diferite dimensiuni, complet individualizate sau în curs de desprindere de versante (**Băcăuanu, 1968, 65-70; Șandru, Băcăuanu, Ungureanu, 1972., 19-20**).

Terasele fluviatile (**fig. 5-7**) sunt dispuse de-a lungul văilor principale, ale părții de sud-vest a Câmpiei Jijiei inferioare și Bahluiului, lipsind pe văile secundare. Aceste forme de relief se prezintă ca trepte, situate deasupra șesului actual, de diferite vârste, Pliocen - Cuaternare și diferite altitudini, așa cum se vede din **tabelul I**, conform lui V. Băcăuanu. Pe lângă acestea, mai există o serie de terase locale, izolate sau cuprinse într-o cuvertură mixtă aluvio-coluvială, care se întâlnesc pe văile râurilor Cârjoaia, Cotnari, Buhalnița, Valea Oilor. Din studierea amplasamentelor stațiunilor cucuteniene, se observă că acestea au fost întemeiate, în toate fazele de evoluție a civilizației, pe terasele cuaternar-holocene I-III și mult mai rar pe terasele cuaternare IV-V (**tabelul II**).

În structura granulometrică a aluviunilor râurilor, din partea de sud-vest a Câmpiei Jijiei inferioare și Bahluiului, se observă diferențieri. La baza aluviunilor teraselor superioare, predomină prundișurile, în vreme ce, în cazul teraselor inferioare, abundă nisipurile, prundișul fiind slab reprezentat (**Băcăuanu, 1968, 146-147; Șandru, Băcăuanu, Ungureanu, 1972, 20-22**). Modalitățile de formare și repartitia teritorială a teraselor ne arată că râurile din această zonă și-au păstrat direcția cursului din Pliocen, suferind doar nesemnificative deplasări laterale (**Băcăuanu, 1968, 146-147; Șandru, Băcăuanu, Ungureanu, 1972, 20-22**).

TERASA	BAHLUIUL		NICOLINA	BAHLUIEȚ	VALEA VOINEȘTI CUCUTENI	VÂRSTA
	Hodora	Iași				
T I	+10	8-10	+ 10	10	+ 10	Q III-H
T II	20-25	+ 20	20		20	Q ² III
T III	30-40	30-35	30	40	30-35	Q ¹ III
T IV	60-70	60-70	60-70	65	70	Q II
T V	100	95-105	100-105	95-105	95	Q I
T VI	120	+ 120	125	110	-	P IV-Q I
T VII	140	130-140	135	132	-	P IV
T VIII	-	160-170	-	-	-	P IV

Tabelul I. Terasele unor cursuri de apă din Bazinul Bahluiului (apud V. Băcăuanu)

Glacisurile de acumulare, coluviale, proluviale sau mixte completează acest tip de relief și se află la baza versantelor, la trecerile dintre anumite trepte ale versantelor și interfluviilor și pe flancurile slab înclinate ale colinelor, dealurilor și platourilor. Se formează, mai ales, la periferia șesurilor principale și la confluențele mai importante, fiind reprezentate prin conuri de dejecție conjugate, unite prin acumulări coluviale, având o vârstă holocenă (**Băcăuanu, 1968, 146-147; Șandru, Băcăuanu, Ungureanu, 1972, 20-22**). Acestea au fost adesea utilizate ca amplasamente pentru așezări de către cucutenieni.

Se remarcă glacisurile proluviale și proluvio-coluviale din șesul Bahluiului, care este flancat de numeroase conuri de dejecție cum sunt cele ale văilor: Buhalniței, Iosupenilor, Spinoasei, Ilenei, Uricanilor, Găurenilor, Nicolinei, Ciricului, Vămeșoaiei, Vlădicenilor, Tomeștilor, Chiriței (**Băcăuanu, 1968, 189-194; Șandru, Băcăuanu, Ungureanu, 1972, 22**). Glacisuri coluvio-proluviale se întâlnesc la baza versantelor din văile subsecvente ale Bahluiului și Bahluietului și la contactul dintre rama înaltă a Podișului Sucevei și Podișului Central Moldovenesc (cu pante accentuate de 10-15°) cu suprafața Câmpiei Moldovei, având înclinări mult mai slabe decât părțile superioare ale abrupturilor (**Băcăuanu, 1968, 189-194; Șandru, Băcăuanu, Ungureanu, 1972, 22**).

Prezența sectoarelor văilor orientate în lungul zonelor de contact (ale Bahluiului și Bahluietului) și pătrunderea afluenților lor, dinspre vest și sud, au contribuit la fragmentarea glacisurilor și, chiar, la înlocuirea acestora cu alte forme de relief. În zonele de contact, glacisurile holocene îmbracă formațiuni deluviale pleistocene, având, în compoziție, materiale antrenate din rama înconjurătoare, provenite din Dealul Mare – Hârlău, Șaua Ruginoasa – Strunga sau din Podișul Central Moldovenesc: prundișuri, nisipuri, argile, fragmente de gresii, conglomerate și chiar roci dure, mai mult sau mai puțin rulate (**Băcăuanu, 1968, 189-194; Șandru, Băcăuanu, Ungureanu, 1972, 22**). Glacisurile coluviale, mai dezvoltate, se găsesc pe laturile văilor Bahluiului și Bahluietului, întrepătrunzându-se cu terasele și formațiunile eluviale (**Băcăuanu, 1968, 189-194; Șandru, Băcăuanu, Ungureanu, 1972, 22**).

În Câmpia Jijiei inferioare și Bahluiului, o importanță aparte o au depresiunile de contact, situate în apropierea ramei înalte din jur, care prezintă un relief mai coborât, cu forme mai domoale, cu o energie mai redusă și cu însemnate acumulări aluvio-coluvio-proluviale: Depresiunea Hârlău-Hodora și Depresiunea Bârnova-Voinești (**Băcăuanu, 1968, 201-203; Șandru, Băcăuanu, Ungureanu, 1972, 22**).

Depresiunea Hârlău-Hodora se află mai la sud de Depresiunea Frumușica, la baza abruptului puternic al Dealului Mare, fiind separate, între ele, de dealuri cu altitudini de aproximativ 200 m. Are o formă alungită pe direcția NV-SE (12 km) și o lățime de 4 km, suprapunând valea Bahluiului, și este limitată la vest de Dealul Mare (Zagavia, Fetești, Buhalnița, Cotnari), la sud de coasta Cârjoaiei (D. Măgura și Hodora), cu o deschidere mai largă spre Balș, spre răsărit de Dealul Cireșului și Dealul Morii-Ceplenița (**Băcăuanu, 1968, 201-203; Șandru, Băcăuanu, Ungureanu, 1972, 22**). Spre vestul depresiunii există un relief sculptural, cu o fragmentare și o energie mai accentuată, în timp ce în fundul acesteia și pe flancul estic, predomină relieful de acumulare aluvială, coluvială și proluvială, format din depozite nisipo-argiloase, cu lentile de nisipuri grosiere și pietrișuri, cu o grosime totală de 6-8 m (**Băcăuanu, 1968, 201-202; Obreja, 1979, 70-71**).

Depresiunea de contact Bârnova – Voinești este situată în sudul zonei discutate, la baza coastei înalte a Podișului Central Moldovenesc. Aceasta este alungită pe direcția est-vest, între Bârnova și Horlești, pe 20 km, cu lățimi între 2 și 6 km. Depresiunea Bârnova – Voinești este mai clar delimitată spre est și sud, relieful este estompat cu înălțimi între 70 și 150 m, cu forme domoale. Afluenții din cursul superior al Nicolinei au depus materiale nisipoase, nisipo-argiloase, fragmente de gresii și calcare sarmațiene, puțin rulate, cu o grosime de până la 8 m (**Băcăuanu, 1968, 202-203; Obreja, 1979, 70**).

În marginea sa de vest, Bazinul Bahluiului cuprinde o parte din extremitatea sud-estică a Podișului Sucevei, reprezentată prin porțiunea sudică a Dealului Mare – Hârlău și Șaua Ruginoasa – Strunga. Delimitarea acestuia de Câmpia Moldovei se face printr-un abrupt cuestiform, cu o energie de 200-300 m, pe linia localităților Feredeni – Deleni – Hârlău – Cotnari – Cucuteni – Târgu Frumos – Crivești – Strunga – Hândrești – Buda (**Șandru, Băcăuanu, Ungureanu, 1972, 22; Băcăuanu et alii, 1981, 63; Gheorghiu, Lupu – Bratiloveanu, 1992, 459; Văleanu, 2003, 28-31**).

Fundamentul Podișului Sucevei este format din formațiuni cristaline, de vârstă precambriană, asemănător, în bună măsură, cu infrastructura Câmpiei Moldovei și Podișului Central Moldovenesc. Zona din Podișul Sucevei care intră în Bazinul Bahluiului, are un fundament alcătuit din șisturi verzi (aflate la apus de linia Hârlău – Târgu Frumos) (**Băcăuanu et alii, 1981, 17-18**).

Relieful regiunii este sculptat în depozite geologice compuse dintr-o alternanță de argile, argile nisipoase și nisipuri, care aparțin, în partea de sud-est, basarabianului. În unele cazuri, în aceste depozite se găsesc mai multe niveluri de gresii și calcare oolitice sarmațiene. Deasupra acestora se află depozitele cuaternare. Structura orografică este dată de un ansamblu de culmi și platouri structurale înalte, dintre care, în zona supusă discuției, se remarcă Dealul Mare – Hârlău, forma de relief cu cea mai mare altitudine din Podișul Sucevei (587 m) (**Băcăuanu et alii, 1981, 263-264; Șandru, Băcăuanu, Ungureanu, 1972, 23-24; Gheorghiu, Lupu – Bratiloveanu, 1992, 459-460**).

Masivul Dealul Mare – Hârlău este alcătuit din două culmi principale, separate de un sector mai coborât, corespunzător Bazinului superior al Bahluiului, unde se află, de altfel, și cea mai scăzută altitudine din Podișul Sucevei, 140 m în amonte de Hârlău. Culmea vestică, sau Dealul Mare propriu-zis, este mai îngustă spre partea nordică a Bazinului Bahluiului și se extinde progresiv spre sud, ajungând la lățimea de aproximativ 20 km, la latitudinea Hârlăului, în timp ce culmea estică, cea a Holmului, este alcătuită din dealurile Holm, Lespezi și Pietrăria, din stânga văii Bahluiului, având dimensiuni și înălțimi mai reduse. Relieful său are forme larg boltite și trepte nivelate de denudație, care reflectă constituția geologică a acestuia (**fig. 11-12**) (**Tufescu, 1937, passim; Șandru, Băcăuanu, Ungureanu, 1972, 24-25; Băcăuanu et alii, 1981, 264; Gheorghiu, Lupu – Bratiloveanu, 1992, 460-461**).

În Dealul Mare – Hârlău, se află cele mai întinse platouri structurale din Podișul Moldovei. Platforma structurală Broscăria – Laiu, cu înălțimi între 370 și 400 m, se află între localitățile Ruginoasa, Vascani, Hărmănești, Todirești, Stroești, Cucuteni, fiind un “platou de o netezime ideală”... “ciudad crâmpiei de câmpie înaltă” (**Tufescu, 1937, passim; Șandru, Băcăuanu, Ungureanu, 1972, 24-25; Băcăuanu et alii, 1981, 264; Gheorghiu, Lupu – Bratiloveanu, 1992, 460-461**). La nord de satul Sticlăria și la VSV de Hârlău, se găsește o altă suprafață orizontală, platforma structurală Sângeap. Gama formelor structurale este completată, în Dealul Mare-Hârlău, cu custe clasice, cum sunt: coasta Bahluiului, aflată în amonte de Hârlău, coasta Buhalniței, corespunzătoare flancului nordic al dealului Cătălina, și coasta Cârjoaia (**fig. 8-9, 12**) (**Tufescu, 1937, passim; Șandru, Băcăuanu, Ungureanu, 1972, 24-25; V. Băcăuanu et alii, 1981, 264; Gheorghiu, Lupu – Bratiloveanu, 1992, 460-461**). Acestea au oferit numeroase locuri prielnice pentru întemeierea habitatului cucutenian ierarhizat.

Relieful sculptural este prezent pe versantele văilor și pe flancul estic al Dealului Mare – Hârlău, procesele geomorfologice actuale fiind deosebit de active. S-au creat, astfel, văi relativ înguste și adânci, a căror obârșie înaintază treptat spre vest, iar unele versante, cu caracter de cuestă, sunt modificate prin alunecări (**Șandru, Băcăuanu, Ungureanu, 1972, 26-27**).

La sud de masivul Dealul Mare – Hârlău, se află situată Șaua Ruginoasa–Strunga, regiune geografică cu relieful sub 300 m altitudine, cu aspect de curmătură, care face legătura între Podișul Sucevei, căruia îi aparține, și Podișul Central Moldovenesc, și înlesnește circulația din valea Siretului în Câmpia Moldovei **Error! Bookmark not defined.** De aceea, această diviziune geografică, a Podișului Sucevei, a fost cuprinsă de V. Tufescu în așa-numita *Poartă a Târgului Frumos* **Error! Bookmark not defined.** (**fig. 10**) (**Tufescu, 1941, 332 și urm.**).

Situată la sud de văile Cârjoaia și Bădilița, Șaua Ruginoasa – Strunga este alcătuită din platouri joase, cu suprafețe fragmentate, orientate, de regulă, NV-SE, sculptate în roci mai moi, argilo-nisipoase. Dintre formele de relief structurale, se remarcă, în această zonă, cusele etajate ale pâraului Crivești, afluent de dreapta al Bahluietului, la SV de Târgu Frumos, și abruptul din zona de contact cu Câmpia Moldovei, pe linia Strunga – Hândrești. În urma eroziunii selective, s-a născut relieful sculptural al Șei Ruginoasa – Strunga, interfluviile dintre văile pâraielor Reditu – Crivești și dintre acestea și Bahluiet, iar relieful de acumulare este reprezentat de șesurile înguste ale primelor două ape, în partea de VSV de Târgu Frumos (**fig. 9-10**) (**Băcăuanu, 1968, 69; Șandru, Băcăuanu, Ungureanu, 1972, 24-30; Băcăuanu et alii, 1981, 264-265; Gheorghiu, Lupu – Bratiloveanu, 1992, 460-462**).

Spre sud, Bazinul Bahluiului se intersectează cu partea de nord a Podișului Central Moldovenesc. Delimitarea Câmpiei Moldovei de Podișul Central Moldovenesc se face pe aliniamentul: est Hândrești – Osoi (Sinești) – Horlești – Voinești – Mogoșești – Ciurea – Tomești, iar granița acestuia din urmă cu Podișul Sucevei trece prin localitățile Hândrești – Stănița – Sagna (**Băcăuanu, 1968, 9; Băcăuanu et alii, 1981, 297; Gheorghiu, Lupu – Bratiloveanu, 1992, 460; Stănescu, Poghiric, 1992, 520**). Spre Câmpia Moldovei limita este foarte clară, mergând în lungul abruptului de peste 200 m al Coastei Iașilor.

Zona de interferență, dintre Câmpia Moldovei și Podișul Central Moldovenesc, are un fundament specific Platformei Moldovenești, în partea sa sudică. Partea nordică a Podișului Central Moldovenesc este sculptată în depozite basarabiene și kersoniene, alcătuite din argile, marne, nisipuri și orizonturi de gresii și calcare, relieful prezentându-se sub forma dealurilor și platourilor întinse, larg bombate, cu un pronunțat caracter structural, cu înălțimi de peste 400 m (D. Tănăsă – 466 m, D. Bârnova – 416 m). Astfel, latura nordică a Podișului Central Moldovenesc domină cu 200-300 m Câmpia Moldovei, fiind, în același timp, și cumpăna de ape dintre Bazinul Bahluiului și Bazinul Bârladului (**Stănescu, Poghiric, 1992, 521**).

În partea nordică a Podișului Central Moldovenesc, Coasta Iașilor reprezintă o regiune de denudație selectivă, îmbinând platourile structurale și cusele cu dimensiuni variabile (**Stănescu, Poghiric, 1992, 522**), din lungul unor râuri și pâraie, din cadrul bazinului aflat în discuție.

Dată fiind îngemănarea, în Bazinul Bahluiului, a celor trei subunități ale Podișului Moldovei, cu tipuri de relief variate, rezultă o complexitate deosebită a geomorfologiei acestuia precum și a celorlalte caracteristici geografice.

Din punct de vedere climatic, în partea de VNV a Bazinului Bahluiului, se resimt influențe din Podișul Sucevei, cu precipitații anuale de peste 600 mm, o temperatură medie anuală de 8°C, vânturi dominante de NNV-SSE, și o temperatură medie, vara, de 20°C (**Martiniuc, Ungureanu, 1970, p. 141**), și influențe dinspre Podișul Central Moldovenesc, spre sud, cu precipitații anuale cuprinse între 450-600 mm, cu o temperatură medie anuală între 8°C și 9,8°C, în funcție de altitudine, și vânturi dominante de NV, SE, S și N (**Băcăuanu et alii, 1981, 67**), accentuând caracterul continental al climei Câmpiei Jijiei inferioare și Bahluiului.

Climatul acesteia din urmă este temperat continental, cu o temperatură medie anuală de 9, 4°C, la Iași, precipitațiile medii anuale oscilează în jurul valorii de 500 mm, scăzând, uneori, sub 400 mm, maxima lunii iunie fiind peste 30°C, iar minima lunii ianuarie sub -30°C, fiind influențată de masele de aer nord-vestice și estice (**Șandru, Băcăuanu, Ungureanu, 1972, 36-41**).

Deși cantitatea anuală de precipitații atmosferice este destul de scăzută, rețeaua hidrografică a fost mereu în stare să satisfacă necesitățile de apă ale grupelor umane, astfel explicându-se și densitatea de locuire din Bazinul Bahluiului, în toate epocile istorice (**fig. 3**).

Bahluiul ($S = 1959 \text{ km}^2$, $L = 110 \text{ km}$) este cel mai lung afluent al Jijiei și izvorăște din Dealul Mare – Hârlău, de la o altitudine de 500 m, din zona de răsărit a comunei Tudora (jud. Botoșani). În sectorul superior, cursul Bahluiului poate fi considerat ca subsecvent și are pante relativ mari (în medie 6, 7 m/km), în direcția înclinării formațiunilor sarmațiene spre SE, din acest motiv lipsind, cu o singură

excepție, afluenții de stânga. Astfel, de pe stânga Bahluiului, primește singurul său afluent de pe această parte a cursului superior, Bahluiul Mic ($S = 16 \text{ km}^2$, $L = 6 \text{ km}$), în vreme ce, din dreapta, din Dealul Mare primește: Valea Mare ($S = 24 \text{ km}^2$, $L = 8 \text{ km}$), Cetățuia (Valea lui Loghin) ($S = 18 \text{ km}^2$, $L = 5 \text{ km}$), Buhalnița ($S = 34 \text{ km}^2$, $L = 14 \text{ km}$), Măgura (Văcăria sau Cârjoaia) ($S = 36 \text{ km}^2$, $L = 22 \text{ km}$) și Putina ($S = 26 \text{ km}^2$, $L = 6 \text{ km}$) (Ujvári, 1972, 542-543; Pantazică, 1974, *passim*).

Intrând în cursul mijlociu, Bahluiul primește, de pe stânga, Vulpoiului ($S = 10 \text{ km}^2$, $L = 5 \text{ km}$), Gurguiata ($S = 127 \text{ km}^2$, $L = 31 \text{ km}$), Lungu ($S = 21 \text{ km}^2$, $L = 10 \text{ km}$), Durușca ($S = 24 \text{ km}^2$, $L = 9 \text{ km}$) și Totoiești ($S = 24 \text{ km}^2$, $L = 12 \text{ km}$). Cel mai important afluent de dreapta, primit de Bahlui în cursul mijlociu, este Bahluietul (Bahluiășul) ($S = 558 \text{ km}^2$, $L = 50,1 \text{ km}$), care își are obârșia în Dealul Lacului, din partea de sud a Dealului Mare-Hârlău, la o înălțime de 310 m.

Bahluietul are, în cursul superior, până la Târgu Frumos, o înclinare destul de accentuată (7, 8 m/km), colectând, ca afluenți, pe stânga: Pășcănia (Chetrosu) ($S = 12 \text{ km}^2$, $L = 10 \text{ km}$), Probota (Valea Bunei) ($S = 14 \text{ km}^2$, $L = 6 \text{ km}$), Cucuteni (Valea Oardei) ($S = 16 \text{ km}^2$, $L = 10 \text{ km}$), iar de pe dreapta Rediul ($S = 42 \text{ km}^2$, $L = 11 \text{ km}$), toate izvorând din Șaua Ruginoasa-Strunga. În aval de Târgu Frumos, până la Podu Iloaiei, în cursul său inferior, Bahluietul primește, în special, afluenți de dreapta, dinspre Podișul Central Moldovenesc, pâraie, în general mici, cu pante mari și scurgere continuă sau semipermanentă: Ciunca (Cristești) ($S = 82 \text{ km}^2$, $L = 13 \text{ km}$), Albești ($S = 54 \text{ km}^2$, $L = 15 \text{ km}$), Sinești ($S = 97 \text{ km}^2$, $L = 17 \text{ km}$) și Hărpășești (Dudău) ($S = 28 \text{ km}^2$, $L = 11 \text{ km}$), iar de pe stânga Valea (Pârâul) Oii (Broscăria/Recea) ($S = 91 \text{ km}^2$, $L = 31 \text{ km}$). Bahluietul creează o vale destul de largă, care debușează în cursul inferior al Bahluiului, în piața de ape de la Podu Iloaiei (Ujvári, 1972, 542-543; *Atlasul cadastrului apelor*, vol. I, 1964, 203-204).

Primind Bahluietul, în aval de Podu Iloaiei, putem considera că Bahluiul intră în cursul său inferior, caracterizat printr-o vale largă, cu unele îngustări locale, iar panta longitudinală scade sub 1 m/km (0, 35 m/km între Lețcani și Iași și 0, 23 m/km în aval, până la vărsarea în Jijia). Ca afluenți, Bahluiul primește din dreapta, dinspre Coasta Iașilor, Valea Voinești ($S = 131 \text{ km}^2$, $L = 14 \text{ km}$), Pârâul Mare ($S = 20 \text{ km}^2$, $L = 8 \text{ km}$) și Nicolina ($S = 171 \text{ km}^2$, $L = 18 \text{ km}$). De pe partea stângă, Bahluiul inferior primește Hoiseștiul ($S = 27 \text{ km}^2$, $L = 11 \text{ km}$), Ileana ($S = 20 \text{ km}^2$, $L = 7 \text{ km}$), Bogonos ($S = 36 \text{ km}^2$, $L = 9 \text{ km}$), Valea Lupului ($S = 18 \text{ km}^2$, $L = 9 \text{ km}$), Rediu (Fundul Văii) ($S = 12 \text{ km}^2$, $L = 7 \text{ km}$), Căcaina ($S = 60 \text{ km}^2$, $L = 21 \text{ km}$), Cîrîc ($S = 56 \text{ km}^2$, $L = 19 \text{ km}$), Chirița ($S = 44 \text{ km}^2$, $L = 16 \text{ km}$) și Orzeni ($S = 24 \text{ km}^2$, $L = 11 \text{ km}$) (Ujvári, 1972, 542-543; *Atlasul cadastrului apelor*, vol. I, 1964, 203-204).

Principalele văi, ale Bahluiului, Bahluietului, Pârâului Oii și Gurguiatei, brăzdează, de la NV spre SE, Câmpia Moldovei, în partea ei de sud, sculptând-o împreună cu afluenții lor și dându-i aspectul unei câmpii înalte vălurite, deosebit de prielnică întemeierii a nenumărate așezări umane eneolitice, caracteristică care s-a păstrat și în celelalte epoci istorice.

Alături de această rețea hidrografică de suprafață, în zonele de SE ale Podișului Sucevei și de N a Podișului Central Moldovenesc, se găsesc importante pânze freatice (Ujvári, 1972, 39), care alimentează fie apele de suprafață, fie se manifestă sub forma unor izvoare de versant, care au jucat un rol important în întemeierea așezărilor cucuteniene din zonă, determinând, din nefericire, în cazul unor precipitații abundente, alunecarea unor porțiuni importante din unele stațiuni.

Relieful variat și complex al Bazinului Bahluiului este acoperit de o gamă diversă de soluri zonale. Peste loessurile de vârstă glacială sau tardiglacială s-au așternut cuverturi, în special, de cernoziomuri obișnuite și levigate, care se întâlnesc atât pe platourile interfluviale joase, cu altitudini sub 200 m, pe terasele văilor principale și chiar pe versantele slab înclinate (Băcăuanu, 1968, 70-145 *passim*; Băcăuanu et alii, 1981, 158-177; Șandru, Băcăuanu, Ungureanu, 1972, 48, 49-50).

În zona Șeii Ruginoasa – Strunga, pot fi întâlnite petice de soluri cernozomice levigate, care sunt integrate regiunilor forestiere (pratoziomuri), în vreme ce pe rama vestică a Dealului Mare-Hârlău și pe cea nordică a Podișului Central Moldovenesc, s-au format soluri argilo-iluviale cenușii (Șandru, Băcăuanu, Ungureanu, 1972, 50-51; Băcăuanu et alii, 1981, 160-167).

Pe văile secundare și în unele sectoare ale văilor principale sunt prezente solurile hidromorfe (lăcoviștile și semilăcoviștile), dezvoltate pe depozite lutoase-argiloase sau argiloase, de natură fluvială, solurile halomorfe ("sărăturile") și solurile slab dezvoltate. De-a lungul unor râuri, Bahluiul și Bahluietul, se întâlnesc aluviunile și solurile aluvionare (Șandru, Băcăuanu, Ungureanu, 1972, 51-52; Băcăuanu et alii, 1981, 170-172).

Aceste soluri, cu excepția celor hidromorfe și halomorfe, au o deosebită fertilitate, și, deși erau subțiri și neevoluate în neolitic și eneolitic, au favorizat dezvoltarea unei vegetații mixte, în care câmpurile cultivate aveau o deosebită importanță, pentru dezvoltarea comunităților cucuteniene. În același

timp, solurile împreună cu rețeaua hidrografică și regimul climatic, au influențat, în funcție de relief, dezvoltarea unei vegetații bogate, care la rândul său, a favorizat diversitatea faunei.

În linii generale, în Bazinul Bahluiului se întâlnește o vegetație de silvostepă, în zonele aparținând Câmpiei Moldovei, în timp ce, în cele de trecere la Podișul Central Moldovenesc și la Podișul Sucevei, sunt prezente pădurile de foioase (**Șandru, Băcăuanu, Ungureanu, 1972, 52; Băcăuanu et alii, 1981, 130-147**), evident mult mai extinse în vechime.

Silvostepa este reprezentată printr-o vegetație ierboasă xeromezofită și xerofită, în amestec cu trupuri de pădure de stejar și șleauri (trupuri de pădure amestecată), și era mult mai restrânsă, în această zonă, în neo-eneolitic. Ca ierburi xeromezofite și xerofite se remarcă asociațiile de păiuș (*Festuca vallesiaca*, *F. pseudovina*, *F. sulcata*), colilie și negară (*Stipa joanis*, *S. capillata*). Credem că pajiștea “Fânețele din valea lui David”, aflată în apropierea Iașilor, ne poate oferi o imagine a unei supraviețuiri a vechii silvostepe.

Cursurile de apă, din Bazinul Bahluiului, au o vegetație mixtă higrofită și higrohalofită (**Șandru, Băcăuanu, Ungureanu, 1972, 53**), în cadrul căreia stuful (*Phragmites communis*) a avut o mare căutare în vechime, mai ales pentru acoperirea locuințelor, paravanelor și realizarea anexelor gospodărești.

Pădurea a avut o mare extindere și în Bazinul Bahluiului, până în evul mediu existând întinse masive forestiere, care l-au făcut pe M. Costăchescu să vorbească de “codrii merei ai Cârlișăturii” (**Costăchescu, 1931, vol. I, 32; Tufescu, 1941, 343-347**). În mod evident, odată cu extinderea câmpurilor cultivate din neolitic și eneolitic, s-a restrâns și silvostepa și pădurea, fapt evidențiat prin cercetările arheobotanice și sporo-polinice. Din pădurile de altădată, se păstrează, la contactul Câmpiei Moldovei cu Podișul Central Moldovenesc și cu Podișul Sucevei, trupuri și pălcuri forestiere formate din stejar (*Quercus robur*), carpen (*Carpinus betulus*), ulm (*Ulmus campestris*), tei (*Tilia alba*, *T. cordata*), jugastru (*Acer campestre*), frasin (*Fraxinus excelsior*), cireș sălbatic (*Cerasus avium*), amestecate la margine, cu diferite specii de arbuști: păducel (*Crataegus monogyna*), corn (*Cornus mas*), alun (*Corylus avellana*), porumbar (*Prunus spinosa*) etc. (**Șandru, Băcăuanu, Ungureanu, 1982, 52-54; Băcăuanu et alii, 1981, 130-147**), dovedind o structură destul de puțin modificată față de neolitic și eneolitic (**Kremeneckji, 1991, passim**), materializată mai mult printr-o restrângere a suprafețelor forestiere decât o modificare a compoziției acestora, prin prezervarea arborilor și arbuștilor sălbatici fructiferi. Urme ale unor specii de arbori și arbuști fructiferi au fost documentate, prin cercetări arheobotanice, în alte stațiuni precucuteniene și cucuteniene, din afara zonei de care ne ocupăm (**Vulpe, 1957, 260, 263; Monah, 1985, 685-691; Monah, 1992, 185-189; Cârciuamaru, Monah, 1987, 174; Monah, Monah, 1996, 49-62**).

Pe firul principalelor văi ale râurilor, din zonă, se aflau, odinioară, lunci, așa cum se mai păstrează doar în cursurile superioare, formate astăzi din salcie (*Salix alba*, *S. fragilis*), ulm (*Ulmus campestris*), plop (*Populus alba*) etc. (**Șandru, Băcăuanu, Ungureanu, 1972, 54; Băcăuanu et alii, 1981, 141-143**).

Începând cu neoliticul și mai ales din eneolitic, efortul constructiv al diferitelor comunități umane, folosirea lemnului în diferite domenii ale vieții materiale, mai ales drept combustibil și pentru utilaje, defrișările pentru terenuri agricole etc., au avut ca urmare, probabil, restrângerea pădurii primare și în Bazinul Bahluiului, ca de altfel în întreaga depresiune a Prutului mijlociu (**Marinescu-Bîlcu, Bolomey, Cârciuamaru, Muraru, 1984, 41-42; Cârciuamaru, 2001, 11-20; Monah a, 2001, p. 32-33**) și formarea și exploatarea pădurii secundare de foioase, cu toate avantajele și dezavantajele acestui proces. Această restrângere a mediului forestier a început, parțial, în Atlantic, odată cu răspândirea comunităților Starčevo-Criș și liniar ceramice la răsărit de Carpați și a continuat, diferit și în proporții variate de la zonă la zonă și de la așezare la așezare, în timpul complexului cultural Precucuteni-Cucuteni (**Marinescu-Bîlcu, Cârciuamaru, Moraru, 1981, 7-16; Marinescu-Bîlcu, Cârciuamaru, Moraru, 1977-1979, 643-654; Kremeneckji, 1991, 80-139**) sau în cazul unor stațiuni ale neoliticului european (**Petrequin, Petrequin, 1988, 17-39**). În aceste condiții, limitele dintre zona de silvo-stepă și vegetația celorlalte subunități din Câmpia Moldovei și Bălților a rămas aproape aceleași în neolitic și eneolitic (**Kremeneckji, 1991, passim**).

Cu toată restrângerea și modificarea pădurii, zona Bazinului hidrografic al Bahluiului avea probabil un caracter silvo-stepic, asemănător cu cel al întregii Depresiuni a Prutului mijlociu (Câmpia Moldovei și Bălților), favorabil pentru cultivarea plantelor și creșterea animalelor. Caracterul puternic stepizat al peisajului de astăzi este rezultatul unor modificări climatice din Subboreal (mai rece și mai uscat) (**Kremeneckji, 1991, 174-175**) și a unei puternice intervenții antropice, în epocile istorice ulterioare (Subatlantic), când s-au instalat și s-au dezvoltat numeroase și puternice fenomene de eroziune. Tot din neolitic și eneolitic, au devenit familiare, și în peisajul zonei Bazinului Bahluiului, câmpurile

cultivate cu o serie de cereale și leguminoase, mediul natural fiind din ce în ce mai mult modificat antropic.

Într-un cadru vegetal atât de variat, se dezvoltă astăzi o faună bogată și diversă, specifică compartimentelor de silvostepă sau pădure. Între animalele de silvostepă, în Bazinul Bahluiului sunt prezente: rozătoarele (popândăul (*Citellus citellus*), șoarecele de câmp (*Apodemus agrarius*), cățelul pământului-orbetele (*Spalax microphthalmus*), în așezări, șoarecele de casă (*Mus musculus*), la care se adaugă diferite variante de șobolani (*Rattus species*), migrați dinspre stepele nord-pontice și iepurele de câmp (*Lepus europeus*), păsările [prepeleța sau pitpalacul (*Coturnix coturnix*), potârnichea (*Perdix perdix*), diferite păsărele – grauri (*Sturnus vulgaris*), prigorii (*Merops apiaster*), ciocârlii (*Alauda arvensis*), presuri (*Emberiza sp.*) etc.], reptilele [vipera de fâneată (*Vipera berus*), șarpele de casă (*Natrix natrix*), șopârla de câmp (*Lacerta sp.*)], amfibiile [buhaiul de baltă (*Bombinator sp.*), batracieni], gasteropode, insecte, mamifere de apă, păsări de apă [rațe (*Anas platyrhynchos*) și gâște sălbatice (*Anser anser*), barza albă (*Ciconia ciconia*), mai ales în lacuri, bălți și locuri mlăștinoase), pești (cleanul (*Leuciscus cephalus*), bibanul (*Perca fluviatilis*) și crapul (*Cyprinus carpio*), în unele bălți și ape curgătoare) (Șandru, Băcăuanu, Ungureanu, 1972, 55-57; Băcăuanu et alii, 1981, 151-155).

În ecosistemul de pădure, se întâlnește o faună mult mai bogată, care s-a restrâns treptat, odată cu reducerea masivelor forestiere. Astfel, în pădurile de foioase se întâlnesc: căpriorul (*Capreolus capreolus*), cerbul (*Cervus elaphus*), mistrețul (*Sus scrofa ferus*), lupul (*Canis lupus*), vulpea (*Canis vulpes*), nevăstuica (*Mustela nivalis*), dihorul (*Mustela putoris*), bursucul (viezurele) (*Meles meles*), pisica sălbatică (*Felis silvestris*), diferite rozătoare de pădure: pârși de stejar (*Eliomys quercinus*), iepurele (*Lepus sp.*), avifauna de pădure [ciocănitori (*Dendrocopos major*), huhurezi (*Strix aluco* și *S. urelensis*), pițigoi (*Parus major*), silvidele (*Sylva*), fringillidele (*Fringilla*), turdidele (*Turdus*), alaudidele (*Alauda*) etc.], reptilele [vipera neagră (*Vipera sp.*), șarpele de pădure, șarpele de alun (*Coronella austriaca*), năpârca (*Anguis fragilis*), gușterul (*Lacerta viridis*)], batracieni, gasteropode și insecte (Șandru, Băcăuanu, Ungureanu, 1972, 55; Băcăuanu et alii, 1981, 149-151).

Cercetările arheozoologice efectuate în unele stațiuni precucuteniene și cucuteniene din Bazinul Bahluiului vorbesc despre marile similitudini dintre biotopul eneolitic și cel de astăzi, evident cu unele modificări (Haimovici, 1969, 317-319; Necrasov, Știrbu, 1971, 1304-1310; Hăbășești, 601-606, apendicele IV-V; Haimovici 1987, 158-165; Haimovici, 1997, 31-37; Haimovici, Coroliuc, 2000, passim).

Această faună sălbatică este caracteristică unei zone de silvostepă, amestecată cu păduri întinse de foioase, cu atât mai mult cu cât, în zona de care ne ocupăm, acestea sunt, așa cum arătam mai sus, într-o strânsă împletire. Masivele forestiere, unele primare și altele probabil secundare, cu o densitate mică de arbori, erau formate, în special, din *Quercetum mixtum*, în care domina gorunul (*Quercus robur*), alcătuind dumbrăvi cu multe luminișuri, mai mult sau mai puțin extinse, liziere și un mare număr de arbuști și mocirle, asemănătoare, parțial, cu cele din zona precarpatică (pericarpatică), dar diferite de cele aflate spre sud-est.

Cerbul și mistrețul viețuiau în păduri bătrâne, prima specie hrănindu-se cu vegetația din poiene și ierburile subarboricole, în vreme ce secunda trăia de pe urma literei bogate în ghindă și, probabil, jir, mediu forestier în care „se afla acasă” și ursul. Căpriorul și bourul pot fi considerate specii care trăiesc într-un cadru de pădure tânără, subarboricol, de luminiș și lizieră, unele asemenea spații putând lua naștere și în urma acțiunii antropice, în jurul așezărilor, (Haimovici, 1987, 165-166; Marinescu-Bîlcu, Cărciumaru, Muraru, 1985, 643-644, 650-652, 653-654; Volontir, 1990, 65-69, fig. 1-2; Haimovici, Coroliuc, 2000, 187-188), prin defrișări, după care terenurile epuizate erau lăsate în pârloagă mai lungă sau mai scurtă. În același timp, rețeaua hidrografică era mult mai bogată decât astăzi, râurile și pâraiele având lunci mai extinse cu arbori și arborete de esență moale, mediu în care castorul găsea condiții favorabile de viață (Haimovici, Coroliuc, 2000, 187-188).

Situațiile prezentate par să fie oarecum asemănătoare pe întreg arealul Podișului Moldo-Volhyno-Podolian, care a fost locuit de comunitățile eneolitice de tip Precucuteni – Cucuteni/Tripolie cu diferențe specifice de la zonă la zonă și de la un interval temporal la altul (Văleanu, I, 2003, 229-237). Evident, extinderea cercetărilor arheobotanice și arheozoologice va conduce la obținerea unor necesare precizări de detaliu.

În concluzie, putem arăta că am insistat asupra caracteristicilor mediului geografic al Bazinului Bahluiului, deoarece acesta a favorizat, prin formele de relief, rețea hidrografică, tipuri de sol, vegetație și faună, locuirile umane, pe parcursul evoluției complexului cultural Precucuteni – Cucuteni/Tripolie, constatându-se o extraordinară densitate a așezărilor omenești, subliniind, încă o dată, interacțiunile dintre natură și comunități preistorice. În contextul perioadei finale a optimului climatic, de la sfârșitul Atlanticului și începutul Subborealului (aprox. 4600-2500 BC), condițiile geografice și-au păstrat

caracteristicile favorizante pentru locuirea cucuteniană, contribuind în bună măsură la înflorirea acestei civilizații, iar atunci când au existat variații climatice, acestea nu au fost bruște și comunitățile umane eneolitice s-au adaptat realităților cu care se confruntau.

* * *

De pe culmile cele mai înaintate spre sud-est, ale Podișului Sucevei, și cele mai înaintate spre nord, ale Podișului Central Moldovenesc, se deschide, de la nord-vest spre sud-est, panorama amfiteatrului Bazinului Bahluiului, compus din spinările larg vălurite ale dealurilor, străbătute de numeroase cursuri de apă, formând partea de sud-vest a ondulatei Câmpii a Moldovei. Posedând locuri deschise și însoțite, cu soluri fertile, zona a favorizat cultivarea plantelor și creșterea animalelor, iar locurile adăpostite, apărate de mai multe ori natural, au permis supraviețuirea comunităților umane. În același timp, zona la care ne referim, face trecerea din Bazinul Siretului mijlociu în cel al Prutului mijlociu și între cele trei subunități de relief ale Podișului Moldovei, fiind în toate epocile preistorice și istorice o regiune de intensă circulație umană, care și-a pus amprenta asupra caracteristicilor civilizațiilor dezvoltate și în acest spațiu, parte componentă a teritoriului est-carpatic.

CAP. IV

AȘEZĂRI, LOCUINȚE, COMPLEXE GOSPODĂREȘTI ȘI SISTEME DE FORTIFICARE

Comunitățile cucuteniene au acordat o atenție deosebită **întemeierii, organizării și gestionării superioare a habitatului și spațiului comunitar și casnic, privat** (întemeierea așezărilor, locuințelor, complexelor gospodărești, construirea fortificațiilor și locurilor de cult), cu profunde implicații pragmatice, sociale și cu conotații spirituale. De modul de alegere a locului pentru întemeierea noii așezări, de resursele zonei și posibilitățile de exploatare a acestora, de felul de organizare internă a locuirii și relațional externă, inclusiv de raporturile cu alte așezări vecine, mai apropiate sau mai îndepărtate, depindea evoluția ulterioară a membrilor săi, dezvoltarea economică, modul de trai și de gândire al lor.

Supraviețuirea unei comunități umane, într-un anumit interval temporal, se putea realiza prin asigurarea stabilității și nedeteriorarea resurselor economice și alimentare, a capacităților de a rezista la diferite atacuri, deoarece a existat, dintotdeauna, o competiție naturală între grupele de populații, chiar și între cele aparținând altor specii, vegetale și animale, și toate componentele fizice ale mediului (**Bolomey, 1973, 622**). De aceea, a existat, și în spațiul de la est și sud-est de Carpați, o strânsă corelare între caracteristicile geografice ale locului de întemeiere a așezării și tipul de locuire realizat, atât în ceea ce privește organizarea, întinderea și durata de existență a acesteia, cât și caracteristicile economiei practicate de comunitatea respectivă, sesizabilă la nivelul tuturor culturilor arheologice cunoscute (**Marinescu-Bîlcu, 1974, 17-24; Comșa, 1974, 124-142; Comșa, 1991, 234-235; Ursulescu, 1983, passim; Ursulescu, 1984, passim; Ursulescu, 1984-1985, 96 și urm; Ursulescu, 1991, 207-209; Ursulescu, 1993, 11-14; Ursulescu, Tencariu, Merlan, 2001, 13-18; Zbenovici, 1989, 14-46; Hașotti, 1997, 23-28, 63-68**).

IV. 1. AȘEZĂRILE

Înflorirea civilizațiilor eneolitice din spațiul nostru, ca, de altfel, și în alte teritorii, a fost urmarea realizării unui echilibru între condițiile oferite de mediul natural – necesitățile individuale și colective – tipul de așezare – economie (**Beilekçi, 1978, 10-17, 125-130; Dragomir, 1983 20-30; Paul, 1992 16-21; Hașotti, 1997 76-85, 125-130; Monah, Cucos, 1985 41-51, 178-185; Markeviči, 1981, passim**). În aceste condiții, foarte bine adaptați la ecosistemul pe care l-au populat și dispunând de o importantă tradiție anterioară, moștenită de la purtătorii civilizației Precucuteni, cucutenienii au dezvoltat știința practică de întemeiere a așezărilor, realizând o varietate de tipuri.

Cunoștințele despre așezările cucuteniene și caracteristicile lor au evoluat odată cu extinderea și aprofundarea cercetărilor acestei civilizații. O vreme s-a întrebuițat clasificarea așezărilor cucuteniene după formele de relief în care au fost amplasate, ajungându-se la stabilirea a trei categorii de locuri: **de altitudine mare** (terase-superioare, promontorii înalte, cueste, vârfuri de dealuri); **de altitudine medie** (terase medii) și **de altitudine joasă** (terase inferioare, conuri de dejecție, glacisuri etc.), încercându-se o corelarea tipurilor respective cu fazele de evoluție ale culturii Cucuteni. S-a realizat chiar o imagine a pendulărilor succesive a așezărilor, de la o fază la alta; **Cucuteni A** – așezări pe înălțimi, **Cucuteni A-B** – modificări climatice care ar fi avut ca urmare coborârea așezărilor în forme mai joase de relief, **Cucuteni B** – alte modificări climatice care ar fi dus la o nouă urcare a așezărilor pe locuri mai înalte (**Așezări, 32-33; Monah, Cucos, 1985 42-43**).

Odată cu intensificarea cercetărilor și înmulțirea descoperirilor realizate în siturile civilizației Cucuteni (și Tripolie), s-au constatat cazuri în care unele așezări ocupă amplasamentele mai vechi, ale unor locuri precucuteniene, așa cum întâlnim la Izvoare (**Vulpe, 1957, passim**) și Târpești (**Marinescu – Bîlcu, 1981, 3-6, 50-51; Marinescu – Bîlcu, Cârciumar, Muraru, 1977-1979, 643-684; Marinescu – Bîlcu, Cârciumar, Muraru, 1981, 7-33**) și s-a stabilit că nu există o predilecție, pe faze, pentru anumite forme de relief (**Cucos, 1983, 2-5, Cucos, 1999, 25-37**).

Avându-se în vedere faptul că, la răsărit de Carpați, există, în linii generale, o continuitate arheologică și etnologică a multor forme ale culturii materiale din neolitic și eneolitic și până în evul

mediu (cel puțin), s-a acordat o anumită atenție, în cercetarea locuirilor cucuteniene, principiul interdisciplinar geografico-etnografic, ajungându-se la concluzia că au existat două tipuri de așezări: **compacte și răsfirate** (inclusiv așezările deschise) (Monah, Cucos, 1985, 43)). Ulterior, a apărut necesitatea nuanțării celor două tipuri de așezări, aplicarea istorică a acestora la condițiile epocii eneolitice și racordarea la realitățile furnizate de descoperirile arheologice (Cucos, 1989, 61-62; Cucos, 1999, 25-26).

Credem că este necesară nuanțarea și detalierea acestor tipuri de așezări, deoarece există diferențieri, de la o zonă la alta, și chiar deosebiri, în cadrul aceleiași zone geografice, lucru care se poate, de altfel, lesne observa, și prin analiza atentă a materialului etnografic. De asemenea, credem că tipurile de așezări trebuie corelate cu **diferitele detalii ale formelor de relief**: terase joase de luncă, terase medii și înalte, ale unor pârauri și râuri, pante line de deal, dealuri puțin înalte, promontorii (pinteni) cu pante abrupte pe două-trei părți, *tell*-uri etc. (Monah, Cucos, 1985, 43), cu **caracterul acestora**: așezări deschise, așezări fortificate, și cu **durata de existență a lor**: așezări sezoniere, cu orizonturi subțiri, așezări stabile, dovedind niveluri groase de locuire. Totodată, e nevoie să se țină cont și de **ierarhizarea așezărilor cucuteniene**, unele dintre acestea având o poziție centrală, cheie, într-o anumită microzonă, fiind în majoritatea cazurilor fortificate, în jurul lor gravitând alte așezări deschise, de diferite dimensiuni.

Organizarea internă a așezărilor cucuteniene (și tripoliene) a constituit o altă direcție de cercetare, discutându-se, în literatura de specialitate, despre existența unor planuri preconceptuate în dispunerea locuințelor, despre o anumită grijă în „sistemizarea” spațiului locuibil, despre ierarhizarea în interiorul acestora, stabilindu-se trei tipuri de “aranjare” a caselor: **în cerc** (cercuri concentrice, oval), **în șiruri paralele și în grupuri** (Monah, Cucos, 1985, 44; Sorochin, 1993, 69-86; Dergačev, 1993, 101-118; Marinescu – Bîlcu, 1997, 165-174), dictate probabil de anumite criterii de organizare socială, comunitară, familială, spirituală, și de considerente practice legate de dimensiunile și formele amplasamentului natural, de numărul locuitorilor și tipul de economie.

După întinderea lor, așezările cucuteniene (și tripoliene) au fost clasificate în: **așezări mici**, sub 1 ha și cu până la 20 de locuințe; **așezări mijlocii**, 1-2 ha și 20-50 de locuințe; **așezări mari**, cu 2-5 ha și 50-100 de locuințe; **așezări foarte mari**, peste 5 ha și 100 de locuințe (Monah, Cucos, 1985, 43); și **așezări gigantice**, cu suprafața de zeci și sute de ha și mii de locuințe (Monah, Cucos, 44; Sorochin, 1993, 83; Dergačev, 1993, 106; Marinescu – Bîlcu, 1997, 170-171).

Trecând la analiza așezărilor cucuteniene și complexelor gospodărești din Bazinul Bahluiului, menționăm că vom ține cont de realizările obținute, în acest domeniu, în perioada anterioară, și vom încerca să abordăm acest subiect prin prisma relațiilor ecologice preistorice.

Din literatura de specialitate și prin cercetări proprii de teren, am repertoriat, în Bazinul Bahluiului, un număr de 363 așezări cucuteniene, amplasate în formele de relief după cum se observă din tabelul alăturat, în care am cuprins, pentru comparație, și așezările precucuteniene și cele de tip Horodiștea-Erbiceni:

FAZA	NUMĂR TOTAL AȘEZĂRI	DIN CARE					
		Terasa inferioare (T I)	Terasa medii (T II – III)	Terasa superioare (T IV – V)	Promon- torii	Șes	Neloca- lizate
Cucuteni A	150	50	28	25	30	2	15
Cucuteni A– B	12	4	3	0	5	0	0
Cucuteni B	122	44	20	16	25	0	17
Cucuteni neprecizat	79	14	17	16	7	2	23
TOTAL	363	112	68	57	67	4	55
Precucuteni II - III	31	14	10	0	4	0	3
Horodiștea- Erbiceni	81	16	15	26	13	1	10

Tabelul II. Repartizarea numerică a stațiunilor eneolitice din Bazinul Bahluiului, în funcție de înălțimea reliefului

Trebuie să arătăm că, în categoria teraselor inferioare, am inclus și așezările care se aflau într-o formă joasă a reliefului de acumulare: interfluvii, conuri de dejecție, glacisuri, etajele de alunecare, toate

aflate în vecinătatea imediată a unor cursuri de apă. Tot în această categorie trebuie cuprinse și așezările aflate azi în șesul Bahluiului și care se aflau în preistorie pe prima terasă de luncă sau pe conuri de dejecție, fiind afectate de depunerea unor straturi de aluviuni, așa cum se observă la Iași – *Splai Bahlui* (Martiniuc, Chirica, Nițu, 1977, 185-190) (fig. 7b-c), Hoisești-Dumești – *Lângă Pod* (Boghian, 1997, 63-65), Holboca – *Canton 282* și Brătuțeni-Miroslava – *La Râpă* (Așezări, 172; RAJI, I, 235).

Din parcurgerea tabelului prezentat anterior, reiese, cu claritate, că în Bazinul Bahluiului nu există o predilecție pentru ocuparea unor forme de relief pe etapele din fazele de evoluție a culturii Cucuteni. Cu toate acestea, este evident că au fost preferate, în toate fazele, formele joase de relief, caracteristică ce poate fi pusă în legătură cu specificul agrar al comunităților cucuteniene din această microzonă, bazat pe exploatarea terenurilor aluvionare, fertile și cu umiditate cvasipermanentă, firesc legat și de creșterea vitelor. Acest lucru nu exclude caracterul agrar al comunităților care au ocupat celelalte forme de relief, deoarece datorită noilor tehnici de exploatare au fost luate în cultură și podurile de terasă (Monah a, 2001, 33), dar ele vădesc și alte caracteristici.

De altfel, esențiale erau, în cazul comunităților cu economie agrară, așa cum au fost cele cucuteniene, la întemeierea unei așezări: apa (10 puncte într-un clasament al priorităților), terenurile agricole (5 puncte), terenurile de pășunat (3 puncte), sursele de combustibil (3 puncte) și sursele de materii prime și materiale de construcții (1 punct) (Bolomey, 1973, 624-625), caracteristici verificabile și în cazul siturilor din microzona Drăgușeni (Crâșmaru, 1977, *passim*; Marinescu – Bîlcu, Bolomey, 2000, *passim*) sau a celor din zona subcarpatică a Moldovei (Cucoș, 1999, 25-37).

Așa cum am arătat, când am prezentat cadrul natural al Bazinului Bahluiului, această microzonă a oferit condiții deosebit de favorabile comunităților umane eneolitice, astfel explicându-se și densitatea deosebită a așezărilor. Abordând într-un studiu de caz așezările cucuteniene din Bazinul Bahluiului, cercetate metodic: Hăbășești, Cucuteni-Băiceni-Cetățuia și *Dâmbul Morii*, Ruginoasa, Costești, Giurgești, Valea Lupului, Buznea etc., se poate arăta că fiecare în parte, și toate laolaltă, se ridică către un punctaj maxim, fapt elocvent pentru raportul existent între ecosistem și habitatul uman.

Dintre așezările fazei **Cucuteni A**, amplasate în forme joase de relief, pot fi amintite, pe lângă cele deja menționate: Dorobanț (Aroneanu) – *Coadă Iazului*, Bălțați – *Canton CFR 38-39*, Bălțați – *Iazul 3* (*Dealul Mândra*), Bălțați *Confluența Bahluiet* – *Pârâul Gugii*, Ulmi (Belcești) – *La Odaie* și *La Curte*, Cristești (com. Brăiești) – *Lacurile-La izvoare*, Ciurea – *Tinoasa*, Bârlești – *La Moară* și *Pe loturile Totoieștilor*, Iași – *Curtea Domnească*, Hlincea (fig. 17 b), Buznea – *Valea Lupului/II-Recea II*, Boureni (com. Tg. Frumos) – *Bejeneasa*, Războieni (com. Tg. Frumos) – *În față la ferma Centru*, Lețcani – *Vatra satului*, Crivești (com. Strunga) – *În Hârtop* ș.a. (Așezări, 169, 171, 177, 185, 189, 211; RAJI, I, 42, 45, 47, 54, 55, 65, 79, 142-143; RAJI II, 379, 417-418; Andronic, Neamțu, Dinu, 1967, 168-278; Petrescu-Dîmbovița și colab, 1955, 587-601), (pl. I), (vezi Repertoriul).

Pentru faza **Cucuteni A-B**, deși numărul stațiunilor semnalate și cercetate este mic, se observă că unele așezări au fost amplasate, de asemenea, pe terasele joase și toate formele reliefului de acumulare. Astfel, au fost așezările descoperite la: Bârlești – *La Moară* și *Pe loturile Totoieștilor* sau Crivești – *În Hârtop* (Așezări, 171, 185; RAJI, I, 142-143; RAJI, II, 379), unele suprapunând stațiuni din faza anterioară, (pl. II), (vezi Repertoriul).

O situație asemănătoare fazei Cucuteni A, se întâlnește și în cazul așezărilor **Cucuteni B**, numărul stațiunilor situate pe trepte joase de relief, fiind aproximativ la fel de mare, existând numeroase exemple de suprapunere a unor niveluri de locuire precedente. Asemenea așezări s-au descoperit la Dorobanț (Aroneanu) – *Coadă Iazului*, Bălțați – *Canton CFR 38-39* și *Confluența Bahluiet* – *Pârâul Gugii*, Ulmi (Belcești) – *La Odaie* și *La Curte*, Bârlești – *La Moară*, Iași – *Curtea Domnească*, Crivești – *În Hârtop*, Lețcani – *Vatra satului* (Așezări, 169, 185, 189, 211; RAJI, I, 42, 45, 47, 54 – 55, 142-143; RAJI II, 379; Andronic, Neamțu, Dinu, 1967, 168-278) etc. În același timp, există și așezări Cucuteni B amplasate în forme joase de relief cu un singur nivel de locuire, ca cele de la: Lețcani – *Valea Ilenii*, Sârca (com. Bălțați) – *Lutărie*, Cristești (com. Brăiești) – *Cristioaia*, Valea Lupului (com. Rediu) – *Fabrica Chimică*, Costești (com. Costești) – *Podiș I*, Buznea (com. Tg. Frumos) – *Siliște*, Strunga – *Calda* ș.a. (Așezări, 206 - 208; RAJI, I, 48, 65, 214; RAJI, II, 377, 426 – 428; Dinu, 1955, 65 – 84; Mihai, Boghian, 1977 – 1979, 429 – 430), (pl. III), (vezi Repertoriul).

Foarte probabil, aceste așezări, aflate în forme joase de relief, erau deschise, având doar garduri de împrejmuire, nedescoperindu-se, până în prezent, urmele unor ample construcții de fortificare antropică. Ele erau întemeiate în imediata apropiere a terenurilor de cultivat și pășunat, existând cazuri când, la marginea așezărilor, se construiau și cuptoarele pentru confecționat ceramica, în apropierea surselor de argilă și apă, un caz interesant fiind reprezentat de stațiunea Hoisești (com. Dumești) – *Lângă Pod*. În alte situații, ca cele de la Strunga – *Calda* și Crivești (com. Strunga) – *Hârtop*, situarea habitatului

cucutenian în preajma unor puternice izvoare de versant sau a unor mici lacuri naturale a condus ulterior la degradarea acestor situri, prin fenomenele de alunecare și eroziune. Într-un alt caz, stațiunea de la Dumbrăvița (Ruginoasa) – *Tarlaua Iezerul* s-a dezvoltat în jurul unui lac de înălțime (pe platou), apărut ca urmare a acțiunii unor puternice izvoare venite din pânza freatică, locuitorii exploatând resursele acestuia

Considerăm că, alături de așezările cucuteniene aflate în forme joase de relief, ar trebui incluse și stațiunile cu altitudine relativă medie, deci acelea situate pe terasele medii și pantele înclinate ale unor dealuri de dimensiuni mici, deoarece, din preistorie și până în prezent, pâraiele și râurile s-au adâncit în albia lor, modificând, “înălțând”, ulterior, sensibil poziția în care se găsesc astăzi respectivele locuiri. Astfel, crește considerabil numărul așezărilor aflate în proximitatea imediată a albiilor râurilor, permițându-ne să ne formăm o altă imagine despre dispunerea, în spațiul geografic de altădată, a locuirilor cucuteniene, din toate fazele de evoluție, decât cea cunoscută până acum din literatura de specialitate.

Deși mai puține, decât în primele două categorii de amplasamente, așezările cucuteniene aflate pe forme înalte de relief, terase superioare, martori de eroziune, promontorii, sunt totuși destul de numeroase. Multe din aceste promontorii au fost apărate natural, prezentând, și astăzi, pante abrupte pe două sau trei laturi, iar, în zonele mai lesnicioase de acces, cucutenienii au realizat șanțuri completate sau nu cu valuri de apărare, oferindu-le caracterul unor mici și puternice cetăți, denumire care a pătruns, de altfel, și în toponimia locală.

Dintre stațiunile **Cucuteni A**, situate în poziții înalte sau relativ înalte și, mai ales, pe promontorii, pot fi menționate cele de la: Cucuteni-Băiceni – *Cetățuia* (**fig. 15**), Hăbășești – *Holm* (**fig. 16; 19 a**), Ruginoasa – *Colina Drăghici* (**fig. 17 a**), Filiași – *Dealul Mare* (*Boghiu*), Giurgești – *Dealul Mănăstirii*, Costești – *Cier*, Dumești – *Coasta Viei*, Târgu-Frumos – *Dealul Beci* (**Schmidt, 1932, 3–5; Petrescu-Dîmbovița, 1966, 5–6; Hăbășești, 5–9; Dumitrescu, 1927–1932, 56–57; Marin, 1951, 89–90; Așezări, 217, 222; RAJI, I, 133; RAJI, II, 417–419, 433**) etc., care, prin altitudinea lor dominantă, supravegheau zona înconjurătoare, uneori până la mari distanțe.

În faza **Cucuteni A-B**, numărul așezărilor amplasate în poziții înalte este relativ mai mic, putând fi amintite cele de la: Cucuteni-Băiceni – *Cetățuia* (**fig. 20 a**), Podu-Iloaiei – *Văleanca*, Vascani (com. Ruginoasa) – *Lutărie*, Crivești – *Holm* (**Petrescu-Dîmbovița, 1966, 5–6; Așezări, 185, 296; RAJI, II, 309, 353, 379**) ș.a.

Amplasarea unor așezări în locuri înalte se menține și în faza **Cucuteni B**, de multe ori acestea ocupând aceleași spații ca și comunitățile din fazele anterioare, așa cum sunt, de exemplu, stațiunile de la: Cucuteni-Băiceni – *Cetățuia*, Costești – *Cier*, Podu-Iloaiei – *Văleanca*, Vascani – *Lutărie*, Crivești – *Holm* (**Petrescu-Dîmbovița, 1966, 5–6; Marin, 1951, 89–90; Așezări, 185, 296; RAJI, II, 309, 353, 379**) etc. Se cunosc și așezări de înălțime specifice doar pentru faza Cucuteni B: Hodora (com. Cotnari) – *Dealul Calafat*, Podu Iloaiei – *Țiclău*, Holm (com. Podu-Iloaiei) – *Dealul Podișu*, Dumbrăvița (com. Ruginoasa) – *Tarlaua Iezerul* (**Așezări, 196; RAJI, I, 99; RAJI, II, 307, 309, 352–353; Nestor și colab., 1952, 28–29**) etc.

Existența așezărilor cucuteniene de înălțime, fortificate, în toate fazele de evoluție a culturii Cucuteni, presupune prezența unei ierarhizări a locuirilor cucuteniene din bazinul hidrografic al Bahluiului, (**Nandriș, 1987, 207–208**). De asemenea, nu trebuie exclusă nici existența unei eventuale ordonări între așezările ierarhizate, dar cercetările arheologice metodice vor fi singurele în măsură să ofere răspunsurile la această delicată problemă.

Astfel, din studierea amplasării stațiunilor cucuteniene, în teritoriul supus discuției, se observă o grupare a unor așezări aflate în poziții joase, deschise, cu o suprafață relativ mai mare, în jurul unor locuiri de înălțime, fortificate natural și antropice, care ocupă un loc geografic central, de regulă la confluența unor cursuri de apă secundare cu cele mai mari, de-a lungul cărora se situau drumurile în vechime. Asemenea așezări domină fie o întreagă vale mai mică sau porțiuni din cursurile pâraielor și râurilor mai mari. Asemenea grupări, care credem că nu sunt numai ipotetice, se pot vedea în toate fazele de evoluție ale culturii.

Pentru faza **Cucuteni A**, se conturează grupările: din jurul stațiunii Ruginoasa – *Colina Drăghici*, cuprinzând așezările contemporane aflate de o parte și de alta a cumpenei de ape dintre Bazinul Bahluiului (respectiv al Prutului) și cel al Siretului, în partea de nord a Șei Ruginoasa-Strunga, de-a lungul acestei căi de trecere; în jurul stațiunii de la Hăbășești – *Holm*, în partea de sud a Șei Ruginoasa-Strunga; în jurul stațiunilor de la Giurgești – *Dealul Mănăstirii* și Costești – *Cier*, în jurul cărora gravitau așezările de pe cursul superior al Bahluietului; stațiunea Târgu-Frumos – *Dealul Beci*, înconjurată de așezările din prima parte a cursului mijlociu al Bahluietului; cele din jurul stațiunii eponime Cucuteni-

Băiceni – *Cetățuia*, care domină întreaga vale a Băiceniilor și cursul mijlociu al pârâului Recea (Valea Oilor); din jurul stațiunilor Filiași – *Dealul Mare* și Podișu – *Dealul Boghiu*, cuprinzând așezările de pe cursul mijlociu și inferior al pârâului Valea Oilor până la confluența cu Bahluietul; din jurul stațiunii Maxut com. (Deleni) – *Gurguiata*, conținând așezările de pe Valea Gurguiata; din jurul stațiunii Pârcovaci (Hârlău) – *Dealul Sângeap*, care supraveghea așezările din Bazinul superior al Bahluiului; stațiunea Erbiceni – *Iazul Ursului/În Curcan* cuprinzând așezările Cucuteni A din prima parte a Bazinului mijlociu al Bahluiului; în jurul stațiunii Cosițeni (Podu-Iloaiei) – *SE de sat*, pentru așezările de pe cursul inferior al Bahluietului și confluența acestuia cu Bahluiul; în jurul stațiunii Dumești – *Dealul Dumești – Coasta Viei*, pentru cursul mijlociu și inferior al Bahluiului etc.

Asemenea locuri geografice centrale, constituite din așezări de înălțime, fortificate, se întâlnesc și în fazele **Cucuteni A-B** și **Cucuteni B**, multe suprapunând locuirile anterioare, așa cum am văzut când am discutat despre poziționarea spațial-altitudinală a acestor stațiuni. Aceasta denotă păstrarea, vreme mai îndelungată, a caracterului de centru economic, tribal, militar și religios, a tipului de așezare aflat în discuție, grupând în jurul lor mai multe comunități gentile (poate chiar teritoriale incipiente). Înțelese astfel lucrurile, nu ar mai părea ca niște curiozități așezările foarte bogate din punct de vedere material și spiritual, asemănătoare cu descoperirile din alte arii culturale vecine și contemporane; Tiszapolgár-Bodrogkeresztúr (Românești-Gornești) (Bognar-Kutzian, 1963, *passim*; Bognar-Kutzian 1972, *passim*; Patay, 1974, 1-71; Titov, Erdeli, 1980) sau Gumelnița (cum sunt cele de la Varna) (Ivanov, 1976, 13-26; Ivanov, 1989, 39-56).

În ceea ce privește dimensiunile așezărilor cucuteniene din zona Bazinului Bahluiului, arătăm că acestea au avut, în toate fazele de dezvoltare, suprafețe diferite, în funcție de mărimea terenului de amplasament, numărul locuitorilor, importanță, destinație, devenire (evoluție sau involuție) etc. Astfel, s-au descoperit: **așezări mici**, de până la un hectar, cum sunt cele de la Costești (com. Costești) – *Cier* și Ruginoasa – *Colina Drăghici*, prima etapă de locuire, pentru faza **Cucuteni A** (Ciurea, 1938, 3-4; Marin, 1951, 90-91; Dumitrescu b 1927-1932, 56-58), și Ion Neculce (com. Tg. Frumos) – *La Cimitir* (Berlescu, 1955, 156) și Buznea (Tg. Frumos) – *Dealul Brocea*, specifice fazei **Cucuteni B**; **așezări mijlocii**, cu o suprafață de 1-2 hectare, cele mai numeroase, așa cum sunt cele de la Hăbășești (Strunga) – *Holm* și Cucuteni-Băiceni – *Cetățuia* (1, 5 ha), Giurgești (com. Costești) – *Dealul Mănăstirii*, Filiași (com. Bălțați) – *Dealul Mare*, Boureni (Balș) – *Dealul Bejeneasa*, Hoisești (Dumești) – *Lângă Pod*, încadrate în faza **Cucuteni A**, Crivești (Strunga) – *Holm* și Săcărești (com. Cucuteni) – *Suhat* (fig. 18a), datate în faza **Cucuteni A-B**, Buznea (Tg. Frumos) – *Siliște*, Ion Neculce (Tg. Frumos) – *Fosta livadă cu vișini*, Târgu Frumos – *Capu Calului*, pentru faza **Cucuteni B** (Hăbășești, 5-6; Schmidt, 1932, 3-6; Petrescu-Dîmbovița, 1966, 5-6; Așezări, 185, 222; RAJI, I, 116; RAJI, II, 379, 416-420; Boghian, 1997, 65-65); **așezări mari**, cu o suprafață cuprinsă între 2 și 5 hectare, Belcești – *Pe Huc*, Bălțați – *Iazul 3* (*Dealul Mândra*), Cotnari – *Cătălina*, Vânători (com. Popricani) – *Dealul Rufeni*, pentru faza Cucuteni A, Cucuteni-Băiceni – *Dâmbul Morii*, datată în faza Cucuteni A-B, Popești – *În Țigănimie*, pentru faza Cucuteni B (Florescu, 1970, 110-117; Petrescu-Dîmbovița, 1966, 37; Așezări, 170, 172, 212, 225; RAJI, I, 45, 51, 94-95; RAJI, II, 314, 325); **așezări foarte mari**, cuprinse între 5 și 10 hectare, așa cum sunt: Iași – *Curtea Domnească*, pentru fazele Cucuteni A și B, Valea Lupului (Rădăuți) – *Fabrica Chimică* (aproximativ 8 hectare) (fig. 22) și Dumbrăvița (Ruginoasa) – *Tarlaua Iezerul* (estimată la circa 10 ha), încadrate în fazele Cucuteni B (Andronic, Neamțu, Dinu, 1967, 168-278; Dinu, 1976, 604-605; RAJI, II, 352-353). În stadiul actual al cercetărilor, este puțin probabil ca în Bazinul Bahluiului să fie descoperite **așezări uriașe (gigantice)**, cum au fost semnalate în spațiul de la răsărit de Prut și Nistru (Monah, Cucos, 1985, 44; Sorochin, 1993, 69-86; Dergačev, 1993, 101-118; Šmaglji, 1980, 198-213; Videiko, 1993, 52-62).

Există, în cazul unor așezări mici, posibilitatea ca acestea să fi fost anexe ale unor stațiuni mai mari apropiate și contemporane sau parțial contemporane. Așa ar fi stațiunile de la Costești (com. Costești, lângă Tg. Frumos) – *Cier*, ce poate fi considerată o anexă a așezării Giurgești (Costești) – *Dealul Mănăstirii*, Ion Neculce (Tg. Frumos) – *Cimitir* care poate fi legată de așezarea Ion Neculce (Tg. Frumos) – *Fosta livadă cu vișini* și Buznea (Tg. Frumos) – *Dealul Brocea*, care poate fi pusă în relație cu cea de la Buznea – *Siliște*. Din aceste așezări-anexă au putut evolua, prin extindere, stațiuni de sine stătătoare, explicându-se cum, prin “roirea” unor locuitori din așezarea-mamă, au luat ființă alte locuiri cucuteniene (Monah, 1982, 33-38; Monah, Cucos, 1985, 48-50; Ellis, 1984, 172-182; Ellis, 1987, 175-177).

Această constatare poate fi legată și de faptul că unele așezări au ocupat, la întemeierea lor, suprafețe restrânse, mărindu-se succesiv, în diferite etape de evoluție, așa cum se observă foarte bine la Hăbășești – *Holm* (Hăbășești, 199-201) și Cucuteni-Băiceni – *Dâmbul Morii* (Informații amabile

M. Dinu, cu mulțumirile noastre). Astfel, în primul caz, așa cum sublinia și Vl. Dumitrescu, așezarea a fost întemeiată pe „botul” dealului (locuințele 1-13), pentru ca mai apoi locuirea să se extindă spre centrul și vestul pintenului. Această evoluție spațială a stațiunii de la Hăbășești poate fi surprinsă și prin unele contexte stratigrafice ale locuințelor din așezare. În cel de-al doilea caz, așezarea Cucuteni A-B₁, aflată pe promontoriul de SE, delimitată de restul dealului printr-un șanț de apărare, avea circa 2 ha, pentru ca, în etapa Cucuteni A-B₂, locuirea să se extindă dincolo de șanț, pe laturile de est și nord-nord-vest ale dealului, depășind arealul inițial și încadrându-se în categoria stațiunilor mari.

Legat de durata de existență a așezărilor cucuteniene din zona Bazinului Bahluiului, se poate arăta că au fost semnalate stațiuni care au fost locuite doar o scurtă perioadă de timp, fiind situri cu o ocupare sezonieră, neexistând un strat de cultură propriu-zis, ci numai materiale arheologice sporadice, sau acesta este foarte subțire, și stațiuni cu o locuire îndelungată, prezentând niveluri groase de locuire, sesizate și prin cercetările de specialitate, rezultate din activitatea umană, desfășurată pe același loc, timp de 1-3 generații.

Evident, durata unei așezări cucuteniene a fost strâns legată de modul de utilizare a resurselor disponibile și tipul de economie practicat. Având în vedere că aceste comunități eneolitice au avut o economie de producție, bazată pe cultivarea plantelor, creșterea animalelor și practicarea unor meșteșuguri casnice și comunitare, se pare că au manifestat preocupări de realizare a unui echilibru în exploatarea ecosistemului pe care l-au locuit.

Deși au practicat o agricultură destul de înaintată, pentru vremea respectivă, prin folosirea unui plug primitiv, cu un râmoc din corn de cerb, tractat de bovine domestice (**Gheție, Mateescu, 1970, 454-461; Hăbășești, 505; Dumitrescu, Bănățeanu, 1965, 59-64; Martiniuc, Chirica, Nițu, 1977, 189-190, fig. 3; Dinu, 1995, 61-63; Mantu, 1995, 125, fig.9/1; Mantu, Turcanu, 1999, 73-74, fig. 63-66**), poate și întrebuințarea unor elemente incipiente de irigare gravitațională, în albiile unor cursuri de apă (**Botzan, 1984, 33-45**), cucutenienii au trebuit să aplice, în mod natural, sistemul itinerant al culturii plantelor, în “moină”, deoarece un sol cultivat neîntrerupt, timp de 3-4 ani, cu același soi de cereale, fără măsuri de îmbunătățire a lui, duce la scăderea drastică a producției, fiind necesară, pentru regenerare, o perioadă de minimum 20 de ani (**Bolomey, 1973, 624-625**).

De aceea, așezările sezoniere au putut avea caracterul unor tabere de muncă, agricole și/sau pastorale, în timp ce așezările stabile constituiau locurile unde se locuia permanent sau se revenea, de multe ori ciclic, în arealul pe care-l gestionau, putându-se explica astfel, parțial, cazurile de continuitate de locuire în stratigrafie orizontală (continuitatea mobilă), un exemplu corespunzător fiind oferit de zonele Cucuteni – Băiceni, Strunga – Hăbășești – Crivești, Vascani – Giurgești – Costești, Românești – Erbiceni, Podu Iloaiei – Lețcani etc.

În același timp, despre durata de funcționare a unei așezări cucuteniene mai pot furniza informații: tipurile de locuințe folosite, refacerile acestora, perioada de întrebuințare, avându-se ca bază de calcul: existența unei construcții = aproximativ o generație, deci circa 20 – 30 de ani (**Markeviči, 1981, 75-85**), fiind posibile și cazuri speciale, așa cum vom vedea atunci când vom trata acest subiect, în subcapitolul următor.

Luând în considerare numărul mare de așezări cucuteniene descoperite, s-a vorbit, pe bună dreptate, de existența unei veritabile explozii demografice (**Monah, 1982, 33-38; Monah, Cucos, 1985, 48-50; Ellis, 1984, 172-182; Ellis, 1987, 175-177**), care ar fi avut, ca urmare, în condițiile modificărilor climatice ale trecerii către Subboreal, epuizarea terenurilor cultivabile și decăderea treptată a civilizației. Cu toate acestea, explozia demografică cucuteniană este stabilită doar relativ și global pe faze de evoluție, deoarece nu există o clasificare a așezărilor pe etape și secvențe în cadrul fazelor, o evidență cvasicompletă a numărului de locuințe din cadrul așezărilor, o imagine clară a dinamismului devenirii cucuteniene (cu episoadele de evoluție și decădere), posibilitatea stabilirii cât mai exacte a spațiului locativ din cadrul locuințelor sau a repartizării efortului constructiv pe membrii colectivității, la care se adaugă lipsa necropolelor, deocamdată.

De aceea, singura stațiune cucuteniană, din Bazinul Bahluiului, în care se pot face considerații de ordin demografic este cea de la Hăbășești (Strunga)-*Holm* (**Hăbășești, 18-201**), cercetată în întregime (**fig. 16**). Considerând toate cele 44 de locuințe, din această așezare, contemporane, D. Monah propune o suprafață locativă de 5 m² pentru fiecare locuitor, pe care o raportează la întinderea fiecărei case, obținând, în final, o populație ipotetică de 468-496 oameni (**Monah, Cucos, 1985, 48-49**), apropiată și de alte estimări, mai ales acelea făcute pentru situl de la Trușești (**Petrescu-Dîmbovița, 1999, 197**).

Chiar dacă această problemă va rămâne multă vreme pe tărâmul ipotezelor, viitoarele cercetări de demografie cucuteniană vor trebui să aibă în vedere că așezările omenești sunt niște “organisme” economico-sociale dinamice, care nu au fost lipsite de fenomene evolutive și involutive, care sunt mai

greu de surprins numai pe baza izvoarelor arheologice. Astfel, trebuie luați în considerare numeroși factori: nu toate locuințele dintr-o așezare au fost contemporane, așa cum au arătat cercetările de la Trușești (**Maxim-Kalmar, Tarcea, 1999, 670-673**), nu toți locuitorii existau în momentul întemeierii așezării și construcției locuințelor, nu toate construcțiile au servit ca locuințe, unele fiind anexe, sanctuare, case de adunare a comunității sau a conducătorilor acesteia, spațiul locativ și spațiul pentru utilități nu a fost același tot timpul și pentru toți indivizii, indiferent de vârstă, sex și ocupații, după cum evoluția sporului natural al populației, exprimat prin diferența dintre nașteri și decese a fost grevat de alte elemente cu caracter demografic: stadiul social-economic, hrană, confortul habitatului, boli și molime, calamități naturale, războaie etc. (**Zaharia, 1996, 42**). De asemenea, nu trebuie exclusă existența unor construcții supraetajate, care evident, duc la creșterea suprafeței spațiului locuibil. În același timp, este necesar să se țină cont de calculele indicilor demografici pentru perioadele preistorice, protoistorice și istorice, pentru alte civilizații eneolitice contemporane, din SE Europei sau Orient.

Trecând la discutarea organizării interne a locuințelor în cadrul așezărilor cucuteniene, trebuie să arătăm că aceasta poate fi cunoscută, cu o mai mare precizie, doar la Hăbășești (Strunga) – *Holm*, în cazul celorlalte stațiuni fiind doar presupusă, avându-se în vedere atât stadiul săpăturilor cât și lipsa unor prospecțiuni moderne, prin aerofotogrametrie, măsurare a rezistivității electrice a solului sau cu magnetometrul cu protoni.

Se consideră că stațiunea Hăbășești – *Holm* prezintă două sau trei grupe de locuințe, dispuse, potrivit părerii descoperitorului, după planuri aproximativ circulare: primul cerc, având în centru locuința nr. 1, cuprinzând un număr de 14 locuințe (L 1-L 14), un al doilea cerc, plasat aproximativ în centrul așezării, având în centru locuința nr. 15, care are în interiorul său 21 de locuințe (L 15-L 34 și L 39), fiind tangent cu cel anterior în dreptul locuinței nr. 2, și un al treilea cerc, de dimensiuni mai mici, format din doar nouă locuințe (L 35-L 38 și L 40-L 44), aranjate în jurul locuinței nr. 14 (**Hăbășești, 199-201**).

Această dispunere a locuințelor, în grupe cvasicirculare, se aseamănă, în parte, cu satele cu plan circular, care sunt cunoscute în alte așezări Precucuteni-Cucuteni-Tripolie: Târpești, Ruseștii Noi, Kolomišciina etc. (**Marinescu-Bîlcu, 1981, 51; Passek, 1949, 18 și urm; Sorochin, 1993, 75**), și, în parte, cu cele compuse din mai multe grupări de case ca la Druța (Râșcani), Jablona I, Glavan, Traian – *Dealul Fântânilor* etc. (**Sorochin, 1993, 76-84, fig. 10; Dumitrescu, 1960, 63; Monah, Cucos, 1985, 444**).

Există și părerea după care planul stațiunii de la Hăbășești cuprinde trei grupe diferite de locuințe dispuse, fiecare, potrivit unei forme rectangulare: **I** – loc. 1 – 14, **II** – loc. 15 – 34; **III** – loc. 35 – 44.), între acestea existând puncte comune, de comunicare (**Ursulescu, 1995, 77, nota 2**).

După părerea noastră cea mai plauzibilă dispunere a locuințelor din așezarea de la Hăbășești – *Holm* este cea propusă de Vl. Dumitrescu, cu amendamentul că ne aflăm în fața unor grupări circulare, mai mult sau mai puțin regulate, care se observă și în cazul altor stațiuni, în care se consideră că locuințele erau amplasate în șiruri paralele: Trușești, Hangu-Chirițeni, Putinești etc. (**Petrescu-Dîmbovița, 1957, 4; Petrescu-Dîmbovița, 1959, 63-66; Petrescu-Dîmbovița, 1999, 196-197; Monah, Cucos, 1985, 44; Markeviči, 1973, 107; Sorochin, 1993, 78, fig. 2**).

Astfel de grupări circulare, existente în cadrul aceleiași așezări, presupun existența mai multor ginți, înrudite sau nu între ele, care compun o comunitate teritorială (sătească) incipientă patriarhală, diferită de organizarea socială neolitică, pentru a căror cunoaștere va trebui să facem apel la istoria religiilor și la antropologia culturală (**Lévi - Strauss, 1978, 120-195; Eliade, 1992, 52-53**).

În acest sens, credem că importante au fost unele tradiții neolitice mai vechi, poate Starčevo-Criș și liniar-ceramice (**Ursulescu, 1984-1985, 96-100; Ursulescu, 1993, 11-14**) și influențele primite din partea civilizațiilor eneolitice contemporane, mai ales Boian, Gumelnița și Aldeni-Stoicani-Bolgrad (a se vedea stațiunile de la Radovanu, Căscioarele etc.), ultimele folosind atât dispunerea locuințelor în șiruri cât și cea în grupuri circulare, evident determinate de forma așezărilor, mai ales a celor de tip *tell* (**Comșa, 1987, 129-135; Comșa, 1990, 68-80; Dumitrescu, 1965, 215-237**).

Din păcate, în afară de stațiunea menționată mai sus, nu mai beneficiem de alte informații referitoare la modul de dispunere și organizarea internă a altor stațiuni cucuteniene din Bazinul Bahluiului, și, de aceea, considerăm că această problemă constituie o însemnată direcție de cercetare pentru viitor, cu atât mai mult cu cât există săpături destul de ample în unele situri precum Cucuteni-Băiceni – *Cetățuia* și *Dâmbul Morii*, Valea Lupului (Rediu) – *Fabrica Chimică*. De asemenea, ar trebui abordate, cu mai mult curaj, cercetările interdisciplinare, în special metodele moderne de prospectare arheologică, pentru completarea rezultatelor obținute din săpături.

IV. 2. LOCUINȚELE

Întemeierea, organizarea și gestionarea spațiului casnic (privat) cucutenian a presupus depunererea unui important efort constructiv pentru realizarea locuințelor și a celorlalte anexe, deoarece acestea, prin materialele folosite, formă, dimensiuni și distribuie, vorbesc despre capacitatea de adaptare a oamenilor la mediul geografic (**Mehedinți, 1986, 105-108**), răspunzând necesităților socio-culturale și de asigurare a adăpostului (**Rapoport, 1972, 26-115 passim**). În acest domeniu, purtătorii civilizației Cucuteni au dat dovadă de o deosebită capacitate de creație și ingeniozitate, pe baza unor cunoștințe deosebite de știință aplicată, empirică, inductivă, continuând, pe o treaptă superioară, tradițiile neoliticului și eneoliticului carpato-danubiano-pontic și sud-est european.

De asemenea, locuințele și modul de dispunere în așezări au avut un loc și rol central în viața omului eneolitic, fiind legate de modul de concepere a microcosmosului, reprezentând o *imago mundi*, în acest spațiu desfășurându-se majoritatea momentelor vieții acestor oameni, de la naștere până la moarte. M. Eliade arăta, în acest sens: “casa este sanctificată, în parte sau în întregime, printr-un simbolism ori ritual cosmogonic. Așezarea într-un anume loc, construcția unui sat sau a unei case implică așadar o hotărâre de cea mai mare importanță, pentru că aceasta privește existența însăși a omului: este vorba, de fapt, de crearea propriei <lumi> și de asumarea responsabilității de a o păstra și de a o reînnoi (...) Orice construcție și orice inaugurare a unei locuințe noi echivalează într-un fel cu un nou început, cu o nouă viață”(Eliade, 1995, 53).

Locuințele complexului cultural Cucuteni-Tripolie au atras atenția specialiștilor încă de la începuturile cercetărilor, cunoașterea îmbogățindu-se, ulterior, adunându-se o serioasă literatură (**Passek, 1949, 7 și urm.; Hăbășești, 180-201; Dragomir, 1962, 393-398; Paul, 1967, 3-24; Paul, 1992, 22-37, fig. VII-XIII; Dumitrescu, 1968, 389-395; Comșa, 1974, 143-168; Comșa, 1987, 137-140; Marinescu – Bîlcu, 1974, 23-37; Markeviči, 1981, 75-86; László, 1988, 22-33; Cucos, 1989, 53-61**). Cu toate acestea, stăruie și astăzi numeroase întrebări cu privire la modul de construcție al locuințelor, probleme care trebuie lămurite prin efortul conjugat al arheologilor, arhitecților, etnologilor, antropologilor și chiar al istoricilor religiilor.

În acest sens, s-au obținut deja, însemnate progrese, în ceea ce privește înțelegerea modului de realizare al platformelor de lut ars, numite **ploščadki** în literatura rusă, și a momentului arderii acestora, felului de construcție a pereților: din „montanți” și furci de lemn, prinse într-o „talpă” din bărne, pe care au fost împletite plase de nuiele, peste care erau aplicate lipiturile de lut în amestec cu pleavă, așa-numita **pomesteală**. De asemenea, s-a clarificat modul de edificare a acestor construcții la partea superioară, printr-un acoperiș „în două ape”, și s-au lansat o serie de ipoteze interesante, legate de existența unor clădiri cu mai multe etaje, sau folosirea piloților (pilonilor) de lemn, așa cum lasă să se înțeleagă unele modele miniaturale de locuințe.

În sprijinul reconstrucțiilor ipotetice a locuințelor cucuteniene, au fost și sunt folosite analogiile cu alte descoperiri, provenind din civilizațiile contemporane, vecine, înrudite, și chiar analogiile etnografice, cu realitățile din zonele care au conservat, în unele cazuri, până în zilele noastre, unele sisteme preistorice și protoistorice ale structurilor de habitat.

Din cercetările întreprinse în ultimul timp, se impune, tot mai mult, ideea că, în cadrul habitatului cucutenian și tripolian, au existat mai multe sisteme de construire a locuințelor (**Cucos, 1989, 53-81**), unele dintre acestea fiind legate de păstrarea unor tradiții, de condițiile locale de ecosistem (condiții geografice, loc de așezare, resurse), de puterea economică a membrilor comunităților, de stadiul de evoluție al așezării, de influențele receptate de unele triburi sau de capacitatea lor de creație.

În aceste condiții, este firesc să apară unele diferențieri între locuințele de la începuturile așezării și cele din etapa de deplină evoluție a comunității, între cele din diferite faze și secvențe temporale ale civilizației, între casele din așezările durabile și cele din stațiunile sezoniere, între diferitele regiuni geografice: câmpie, Subcarpați, depresiunile intramontane carpatice, între structurile de habitat din regiunile cu „tradiție de locuire” și altele de-abia “cucerite”.

De asemenea, credem că se pot stabili diferențieri între locuințele aflate în așezările amplasate de-a lungul unor trasee comerciale, cele de influență, și cele din stațiunile izolate, între clădirile destinate locuirii cotidiene și cele cu destinație specială, de cult, sau între tipurile de economie, caracterul așezărilor (deschise și fortificate) și felul și trăsăturile locuințelor.

După cum s-a observat, până în prezent, a fost firesc să se manifeste deosebiri în ceea ce privește dimensiunile locuințelor (în funcție de puterea economică și numărul membrilor familiei, destinația clădirii), numărul acestora și modul de organizare în cadrul așezărilor, un rol particular jucându-l

„explozia demografică cucuteniană și tripoliană” (Monah, 1982, p. 33 și urm.; Monah, Cucos, 1985, 48 și urm.), factor favorizant al acestora fiind, printre altele, sanitatea habitatului, cu un „confort” destul de ridicat pentru acea perioadă.

Astfel, au fost definite, de-a lungul evoluției complexului Precucuteni-Cucuteni-Tripolie, următoarele tipuri de locuințe: bordeie (locuințe adâncite și semiadâncite) (Marinescu-Bîlcu, 1968, 408; Marinescu-Bîlcu, 1974, 30; Zbenovici, 1989, 20-30; Ursulescu, Boghian, 1996, 40-41, fig. 5; Černyš, 1962, 26-32; Sorochin, 1996, 201-203, 213, 216-219; Dragomir, 1977-1979, 94-95; Dragomir, 1996, p. 232-237; Szekely, 1959, 196-198; Szekely, 1962, 325; Gusev, 1995, 64-71; Zaec, Ryžov, 1992, 10-64 passim), locuințe de suprafață fără platformă (colibe) (Marinescu-Bîlcu, 1974, 25-26, 29, 31-32; Zbenovici, 1989, 21, 30, 42-43; Dragomir, 1977-1979, 95-96; Dragomir, 1996, 14-15; Dragomir, 1996, 235; Nicolăescu-Plopșor, Petrescu-Dîmbovița 1959, 52-53; Petrescu-Dîmbovița, 1959, 63-66; Nicolăescu-Plopșor, 1959, 42; Ferenczi, Ferenczi, 1975, 45-67; Nițu, Șadurschi, 1994, 182; Marinescu-Bîlcu, 1977, 129; Dumitroaia, 1980-1982, p. 16; Zaec, Ryžov, 1992, 11-64 passim), locuințe de suprafață cu platformă (Passek, 1949, 7 și urm.; Hăbășești, 180-201; Dragomir, 1962, 393-398; Paul, 1967, 3-24; Paul, 1992, 22-37, fig. VII-XIII; Dumitrescu, 1968, 389-395; Comșa, 1974, 143-168; Comșa, 1987, 137-140; Marinescu – Bîlcu, 1974, 23-37; Markeviči, 1981, 75-86; László, 1988, 22-33; Cucos, 1989, 53-61), locuințe cu structură de stâlpi (László, 1988, 22-33), locuințe-atelier (Marinescu-Bîlcu, 1997, 166; Dergačev, 1993, 101-118), locuințe etajate (Markeviči, 1981, 75-88; Ellis, 1984, 49-54, fig. 16 și 17; Cucuteni, 197, 60-63; Zaec, Ryžov, 1992, 11-64 passim; Gusev, 1995, 83-84; Kolečnikov, 1993, 63-74), locuințe de cult (Makarevici, 1960, 290-301; Monah, 1982, 11-13; Monah, Cucos, Popovici, Antonescu, Dumitroaia, 1983, 3-22; Cucos, 1973, 207-214, fig. 1-4; Mihai, Boghian, 1977-1979, 429-435; Boghian, Mihai, 1987, 313-323).

Un loc aparte, în cunoașterea arhitecturii și sistemului de construcție al locuințelor cucuteniene, este ocupat de cercetările întreprinse în Bazinul Bahluiului, unde au fost descoperite aproape toate tipurile prezentate mai sus, relevând o continuitate organică, complexă, și în acest domeniu.

Astfel, în așezarea precucuteniană târzie de la Târgu Frumos – *Baza Pătule* a fost descoperită o **locuință-bordei**, săpată în lutul galben, de la 0.90-1.00 m față de suprafața actuală de călcare, având o adâncime reală de aproximativ 1 m. Această locuință, aparținând secvenței de început a așezării, a avut o formă ovală, cu diametrele 6 x 4 m, și prezenta vestigiile arheologice masate în jurul vetrei, situată aproximativ în centrul construcției, iar, pe latura sudică, intrarea era în trepte (Ursulescu, Boghian, 1996, 40-41, fig. 5). Asemenea tipuri de locuință au mai fost descoperite și în alte stațiuni aparținând complexului cultural Precucuteni-Tripolie A la: Târpești, Bernovo Luka, Luka Vrubleveckaja, Lencăuți, Sabatinovka II, Holercani, Cormani etc., prezentând diferite adâncimi și forme: ovale, circulare, rectangulare cu colțurile rotunjite sau în forma cifrei 8 (Marinescu-Bîlcu, 1968, 408; Marinescu-Bîlcu, 1974, 30; Marinescu-Bîlcu, 1981, 10-30; Zbenovici, 1989, 20-30).

O discuție interesantă s-a deschis în literatura de specialitate cu privire la locuințele – bordei din așezările de înălțime ale fazei Cucuteni A, prilejuită de redeschiderea cercetărilor metodice pe *Colina Drăghici* de la Ruginoasa (Mantu Lazarovici et alii, 2002, 272-274; Lazarovici, Lazarovici, Turcanu, 2003, 263-265). Potrivit autorilor noilor cercetări, în zona șanțului de apărare au fost descoperite trei bordeie cucuteniene (B. 1, B. 5 și B. 6), cu mai multe niveluri, fiecare cu vatră și podeaua realizată din pământ galben sau piatră, două mai mici, aproximativ rectangulare, și celălalt mai mare, având ca inventar ceramică de foarte bună calitate (Mantu Lazarovici et alii, 2002, 273; Lazarovici, Lazarovici, Turcanu, 2003, 263-265; Lazarovici, Lazarovici, 2003, 48-53).

Inițial, gropile bordeielor au servit pentru extragerea lutului, cele mai mari fiind întrebuințate ulterior pentru locuit, iar cele mai mici pentru „colectarea” deșeurilor menajere. În interiorul acestora, au fost crățate, în pământul de săpat, locuri mai înalte pentru amenajarea vetrelor sau lavițe și „podiumuri”, ca elemente „naturale” de mobilier, intrările se aflau pe partea opusă vânturilor dominante, mai ales spre sud și sud-est, acolo unde existau, de regulă, câteva trepte. Există cazuri când pereții interiori erau fățuiți cu grijă, și se realiza un schelet din pari (stâlpi), pentru sprijinirea acoperișului, din paie și stuf.

Locuința-bordei (adâncită și semiadâncită) nu mai este semnalată, cel puțin deocamdată, în alte stațiuni din zona la care ne referim, dar este prezentă, în proporții diferite, în stațiunile complexului Ariușd-Cucuteni-Tripolie, ca tip unic sau în asociere cu locuințele de suprafață, cu platformă sau fără platformă, așa cum s-au descoperit la Nezvisko, Cuconești Vechi, Vasilievka, Putinești II și III, Jablona I, Berești, Reci - *Telek*, Kliščev, Voroșilovka (Černyš, 1962, 26-32; Sorochin, 1996, 201-231; Popov, 1973; Borziac, Dergačev, 1978; Sorochin, 1993, 78-79; Zaec, Ryžov, 11-64 passim; Gusev, 1995, 64-71; Dragomir, 1977-1979, 94-95; Székely, 1959, 196-198; Székely, 1962, 325) etc.

Locuințele de suprafață fără platformă reprezintă un tip simplu de construcție și sunt prezente, în regiunea la care ne referim, tot de la sfârșitul fazei Precucuteni III, fiind identificate în stațiunea de la Târgu Frumos – *Baza Pătule* (Ursulescu, Boghian, 1996, 40-41, fig. 5.). Acestea se găsesc sub forma unor aglomerări de materiale arheologice: lutuiei de pereți cu impresiuni de nuiete și pari, vetre, fragmente ceramice, unelte de silex, piatră, os, piese de cupru, plastică, deșeuri gospodărești, instalații – vetre și cuptoare interioare etc. Dimensiunile și formele acestor locuințe nu se pot delimita cu precizie, fiind, de cele mai multe ori, estimate, dar credem că nu erau deosebite de cele ale locuințelor de suprafață cu platformă, rectangulare. Forma rectangulară a acestui tip de locuințe este ilustrată, de altfel, de cele mai multe din modelele miniaturale din lut, descoperite în arealul Cucuteni-Tripolie și în cel al complexului cultural vecin, Gumelnița-Karanovo VI (Mareș, 1995, 23-44).

Se pare că locuințele de suprafață fără platformă erau construite pe o ramă, o „talpă” din bârne, fixată, câteodată, pe lespezi de piatră la colțuri sau în punctele „nodale”, în care se „plantau” parii sau furcile de susținere a pereților și acoperișului. Uneori aceasă talpă putea fi îngropată în pământ, într-un șanț de fundație, așa cum s-a constatat la Fetești (com. Adâncata, jud. Suceava) – *La Schit*, în cazul L. 1/2000, cu platformă (Boghian, Ignătescu, Mareș, Niculică, 2002, 134). Nu este exclus să apară și pereți realizați pe stâlpi (furci), înfiți în pământ, după cum se proceda în așezarea cucuteniană de la Târgu Berești (Dragomir, 1962, 393-394, nota 3). Ultima manieră de construire și fixarea a pereților pare să fie confirmată de cercetările recente de la Isaiia (com. Răducăneni, jud. Iași) – *Balta Popii* (Precucuteni II-III), unde s-a observat că la construcția unor locuințe cu platformă (nr. 7, 8 și 8 A) s-a utilizat tehnica îngropării unor stâlpi-montanți în șanțuri de fundație (Ursulescu, Tencariu, Merlan, 2002, 13-18) și Hoisești (com. Dumești) – *Lângă Pod* (Cucuteni A) (Cercetări inedite 2003). Este posibil ca numărul redus de cazuri în care s-a stabilit că locuințele de suprafață erau ridicate pe stâlpi să se datoreze și unor vicii de procedură în cadrul săpării unor asemenea complexe, care erau, de regulă, individualizate pe un fel de podiumuri.

Pereții propriu-ziși erau confecționați din împletituri de nuiete sau chiar bețe mai groase, „plasele” fiind realizate când lemnul era „verde” și se putea îndoi ușor, chiar în jurul parilor (furcilor), întărind scheletul lemnos. La partea superioară a parilor se încheia o „centură”, alcătuită dintr-o ramă de bârne, peste care se puneau căpriorii acoperișului și învelitoarea din „plase” de paie sau stuf. În pereți se rezervau locurile pentru ferestre și uși, de formă rotundă sau rectangulară cu colțurile rotunjite.

În mod evident, așa cum s-a procedat întotdeauna, locul pentru ridicarea noii locuințe era pregătit, nivelat și curățat de materialele care existaseră anterior, și purificat, „sfântit”. Suprafețele interioare și exterioare ale pereților erau unse, lipite, „muruite”, cu lut amestecat cu paie, pleavă și alte vegetale, tocate destul de mărunț, care, după uscarea, permitea o bună izolare termică, și erau făcute atent, cu un strat de argilă mai fină și chiar vopsite cu roșu sau alb-gălbui.

Asemenea locuințe au avut fie o singură vatră, și atunci se consideră că au avut o singură încăpere, sau mai multe vetre și camere, fumul, rezultat de la focul care se făcea, ieșind direct prin acoperișul fără pod al casei simple. În apropierea vetrelor, se aflau gropile menajere din locuințe, în care se regăsesc, adesea, fragmente ceramice, deșeuri alimentare, cenușă, măturătură de vatră etc. Pe lângă pereți, erau dispuse vasele cu provizii și apă, lavițele de pământ, alte piese de mobilier.

Acest tip simplu de locuință a fost folosit, la răsărit de Carpați, până în contemporaneitate, găsindu-se analogii etnografice, uneori până la identitate, în modul de construire al caselor din Câmpia Moldovei și zona etnografică Iași (Pavel, 1990, 16-17).

Analizând locuințele de la Hăbășești – *Holm*, se observă că s-au descoperit și construcții care prezintă foarte puține fragmente de lipituri de podea, cu amprente de bârne, reprezentând fie bazele unor pereți, fie porțiuni reduse de platformă, în dreptul vetrelor sau al unor complexe gospodărești. Astfel, în categoria locuințelor simple, credem că ar putea fi incluse construcțiile nr. 5, 6, 7, 29, cu foarte puține lipituri de platformă (*Hăbășești*, 42-52, pl. XII-XV, p. 122-124, pl. XXXIX), și construcțiile nr. 22 și 39, în care erau prezente doar lipiturile de pereți și vatra (*Hăbășești*, 96-98, 155-156, pl. XXXI, XLVIII), cazuri asemănătoare cu unele descoperiri de la Trușești (Petrescu-Dîmbovița, 1999, 187). De asemenea, există locuințe, așa cum este cea cu nr. 36, în care se observă atât prezența unei suprafețe de platformă, și o altă parte, fără platformă (fig. 29).

În același timp, s-a stabilit că unele locuințe din așezările de la Ruginoasa (Cucuteni A) (Dumitrescu H., 1927-1932, 61) și Cucuteni-Băiceni – *Cetățuie* (Cucuteni B) (Schmidt, 1932, 6-7; Petrescu-Dîmbovița, 1966, 21, fig. 3), au fost ridicate pe solul care acoperea Platforma Sarmațiană, având podeaua realizată parțial din lut, parțial din piatră care forma structura geologică a respectivelor amplasamente naturale, bazele pereților fiind ridicate pe șiruri de pietre care alcătuiau o „temelie” (fig. 25a-b). Noile cercetări de la Ruginoasa completează cunoștințele anterioare, L. 3 și L. 4 cu toate

extinderile și refacerile aducând date importante cu privire la modul de ridicare a pereților, pe anumite fundații de piatră (Mantu Lazarovici et alii, 2002, 273, Lazarovici, Lazarovici, Turcanu, 2003, 263-265; Lazarovici, Lazarovici, 2003, 53-71), și întăresc ideea existenței, la comunitățile cucuteniene, a mai multor tradiții și soluții constructive, din care unele vorbesc de adaptabilitatea acestora.

În stațiunile Cucuteni A-B din Bazinul Bahluiului sunt cunoscute locuințe de suprafață fără platformă doar la Săcărești – *Suhat*, cu podeaua realizată din argilă bătătorită și pereții subțiri din furci și nuiiele, unse cu lut amestecat cu elemente vegetale (**Materiale inedite**). Acest tip de locuință, a fost atestat și în faza Cucuteni B la Buznea – *Siliște*, unde locuința-sanctuar nu prezenta platformă propriu-zisă, ci numai o lutuială simplă, de aproximativ 5 cm grosime, aplicată pe nivelul antic de călcare. Forma acesteia era rectangulară (10 x 6 m), fiind reconstituită după aglomerarea materialelor arheologice și a lipiturilor de perete (Mihai, Boghian, 1977-1979, 429; Boghian, Mihai, 1987, 313).

În ceea ce privește structura arhitectonică a acestei construcții, arătăm că era realizată pe o talpă din bârne, pereții din furci și împletituri de nuiiele, axul lung al acestora fiind pe direcția NNE-SSV. Se remarcă anumite reprezentări plastice pe pereții locuinței, în special o mulură în formă de spic, care trebuie legată de caracterul și destinația clădirii (Mihai, Boghian, 1977-1979, 429; Boghian, Mihai, 1987, 313). Acest tip de locuință, de suprafață fără platformă, de la Buznea, exista alături de locuințele de suprafață cu platformă, și trebuie pusă în legătură cu destinația sa sau cu alte considerente, poate de ordin social și religios, deoarece construcții asemănătoare au mai fost descoperite și în alte stațiuni Cucuteni A: Hangu (Nicolăescu-Plopșor, Petrescu-Dîmbovița, 1959, 52-53; Petrescu-Dîmbovița, 1959, 63-66; Nicolăescu-Plopșor, 1959, 42), și Cucuteni B: Mugeni (Harghita) (Ferenczi, Ferenczi, 1975, 45-47), Ștefănești Stânca – *Stânca Doamnei* (Nițu, Șadurschi, 1994, 182) și Roma – *Balta lui Ciobanu* (Popovici, Buzdugan, Alexoiaie, 1992, 12-16).

Locuințele de suprafață cu platformă reprezintă cele mai însemnate construcții cucuteniene de locuit, acest tip evoluat presupunând o concepție arhitectonică cvasiunitară și un efort economic și constructiv deosebit, repercutate într-un confort superior.

În spațiul est-carpatic, locuințele de suprafață cu platformă sau cu porțiuni de platformă apar de la nivelul civilizației Precucuteni-Tripolie A, așa cum s-au descoperit la: Traian – *Dealul Viei*, Larga Jijiei (Marinescu-Bîlcu, 1979, 25, 28-29), Grenovka, Bernașevka, Lencăuți, Okopy (Zbenovici, 1989, 20-46; Bibikov, Zbenovici, 1985, 194-197; Sorochin, 1994, p. 58), Isaiia (Ursulescu, Merlan, 1997, 32; Ursulescu, Merlan, Tencariu, 2001, 110-112; Ursulescu, Merlan, Tencariu, 2002, 160-162; Ursulescu, Tencariu, Merlan, 2002, 13-18), Târpești (Marinescu-Bîlcu, 1974, 30-31; Marinescu-Bîlcu, 1981, 30-50), Târgu Frumos (Ursulescu, Boghian, Cotiugă, 1998, 77-78; Ursulescu, Boghian, Cotiugă, 1999, 120-121; Ursulescu, Boghian, Cotiugă, 2000, 106-107) ș.a. La început porțiunile de platformă și platformele erau realizate fără o substrucție lemnoasă masivă, direct pe solul de călcare sau pe un simplu pat de crengi, frunze și alte materiale vegetale, pentru ca, din faza Precucuteni II-Tripolie A₁, să fie construite platforme pe butuci despicați în camerele de locuit, utilizate mai ales în anotimpurile umede și reci, în zonele de depozitare a cerealelor (?), a vetrelor și cuptoarelor.

Trecerea la folosirea tipului superior de locuință reflectă atât evoluția internă a nivelului de civilizație a purtătorilor acestui complex cultural, probabil o serie de mutații climatice, materializate în creșterea gradului de umiditate, cât și anumite influențe primite pe diferite căi, de la culturile: Vinča-Turdaș, Hamangia, Tisza, Vădastra, Petrești și aspectul cultural Aldeni-Stoicani-Bolgrad (Drașovean, 1996, 34-39; Lazarovici, Drașovean, Maxim, 2001, 85-190; Comșa, 1971, 206-207; Comșa, 1990, 81-91; Comșa, Galbenu, Aricescu, 1962, 165-171; Mateescu, 1978, 65-71; Paul, 1992, 22-37; Dragomir, 1983, 20-30; Hașotti, 1997, 24-25), care, la rândul lor, au receptat alte modele din partea eneoliticului și începutului epocii bronzului din spațiul egeo-anatolian (Rutkowski, 1980, 13-16; Platon, 1988, 121-166; Lichardus, Lichardus-Itten, 1985, 232-236, 241, 252, 255-256, 259, 267, 292; Benac, Marijanović, 1993; Bojadjev, Dimov, Todorova, 1993; Kalicz, 1993; Marijanović, 1993; Seferiadis, 1993), dar reprezintă și o adaptare, la mediul și condițiile concrete de viață din arealul carpato-balcanic.

Acest tip superior de locuință se întâlnește în Bazinul Bahluiului încă de la sfârșitul fazei Precucuteni III, fiind prezent, ulterior în toate așezările și etapele fazei Cucuteni A, reprezentând o dezvoltare a celor precedente. În acest sens, merită a fi amintite locuințele nr. 8 și 11 de la Târgu Frumos – *Baza Pătule*, aparținând orizontului al III-lea de locuire din această așezare (probabil Cucuteni A₁), care prezintă bucăți masive de lutuiei de podea, păstrând impresiunile trunchiurilor de copaci despicați și lutuiei de pereți, de diferite dimensiuni, purtând urme de pari, furci, nuiiele împletite, leături, imprimate în lutul crud, care s-a aplicat peste infrastructura și structura lemnoasă a locuinței (Ursulescu, Boghian, Cotiugă, 1998, 77-78; Ursulescu, Boghian, Cotiugă, 1999, 120-121; Ursulescu, Boghian, Cotiugă, 2000, 106-107).

Mai greu de reconstituit, după vestigiile arheologice rămase, sunt pereții locuințelor, reprezentând elevația acestora, și partea superioară, învelitoarea acoperișului. În acest scop, sunt utile puținele observații făcute în teren, modelele de lut ale locuințelor și sanctuarelor, și, așa cum mai arătăm, analogiile etnografice.

Astfel, se consideră că cele mai multe locuințe de suprafață cu platformă aveau o formă rectangulară, cu colțurile în unghi drept sau rotunjite, rar fiind reconstituite alte forme. În literatura de specialitate este citată doar o locuință rotundă, la Mihoveni (com. Șcheia, jud. Suceava) – *Cahla Morii* (Cucuteni B) (Ursulescu, Batariuc, 1987, 309). Mai sunt cunoscute și modele/”machete” de locuințe circulare sau rectangulare cu colțurile rotunjite.

De regulă, pereții locuințelor cu un singur palier aveau o înălțime cuprinsă între 1, 40-1, 50 și 2 m, dar nu se poate cunoaște înălțimea „zidurilor” locuințelor etajate, cu două paliere. Astfel, la Trușești, pereții locuinței XLVIII au fost estimați ca având 2 – 2,05 m înălțime (Petrescu-Dîmbovița, 1955, 167; Petrescu-Dîmbovița, 1999, 100-104, 189), iar la Cucuteni-Băiceni – *Cetățuia* de aproximativ 2 m (Petrescu-Dîmbovița, 1966, 21). La Târgu Frumos, în campania din 1998, a fost identificat un perete al L. 11 de 1, 40-1, 50 m înălțime (Ursulescu, Boghian, Cotiugă, 1999, 120-121). De asemenea, este destul de greu de stabilit compartimentarea interioară a locuințelor de suprafață, mai ales atunci când nu se descoperă urme de pereți despărțitori.

În ceea ce privește dimensiunile locuințelor de suprafață cu platformă, se poate arăta că există o variabilitate a acestora putând fi decelate următoarele categorii: **a) locuințe mici** – până la 25 m²; **b) locuințe mijlocii** – între 25 și 50 m², **c) locuințe mari** – între 50 și 100 m², **d) locuințe foarte mari** – peste 100 m², fiind în legătură cu evoluția numerică și economică, a familiilor care le-au locuit, sau cu anumite destinații speciale.

Analizând locuințele de suprafață cu platformă descoperite în Bazinul Bahluiului, se observă unele asemănări cu situația existentă în alte stațiuni cucuteniene, dar și unele elemente de specificitate. Astfel, la Cucuteni-Băiceni – *Cetățuia*, în nivelul de locuire din faza Cucuteni A, au fost descoperite, încă din timpul primelor cercetări, locuințe de suprafață cu platforme de lut, fapt confirmat și de săpăturile postbelice (Schmidt, 1932, 6-7; Petrescu-Dîmbovița, 1966, 20-21). Nu știm, dar este posibil ca situația să fie similară și pentru locuințele de la Ruginoasa (Dumitrescu, 1927-1932, 61; Mantu Lazarovici et alii, 2002, 273, Lazarovici, Lazarovici, Țurcanu, 2003, 263-265), supoziție care va trebui verificată la timpul viitor.

O parte din locuințele Cucuteni A de la Cucuteni-Băiceni – *Cetățuia*, Hăbășești – *Holm* (fig. 26-30) și Iași – *Splai Bahlui* au avut platforma construită în modul, considerat de acum, clasic: pe butuci despicați, lodbe și alte bucăți de lemn, despicate sau nu. Din observațiile făcute, cu ocazia cercetărilor arheologice, s-a constatat că înainte de construirea locuinței, terenul se amenaja, fiind curățat de vegetație, sau era nivelat, pentru a se obține o suprafață orizontală. În acest fel s-a procedat, probabil, în așezarea de la Iași – *Splai Bahlui*, unde, sub lipiturile de platformă, a fost descoperit un strat de cenușă și arsură, provenit de la defrișarea prin foc a respectivei zone (Martiniuc, Chirica, Nițu, 1977, 185-197), fapt observat și la Fetești (com. Adâncata, jud. Suceava) – *La Schit* (Boghian, Mareș, Niculică, 2001, 82-84). În cazurile în care au existat alte locuiri pe amplasamentul de construcție, se proceda la aceeași curățire și nivelare a terenului, materialele fiind aruncate în gropi menajere.

Urma apoi etapa purificării spațiului de construit, „sfînșirea” acestuia și îndeplinirea unor ritualuri de fundație, care, deși nu au fost sesizate în așezările cucuteniene din Bazinul Bahluiului, au fost puse în evidență în alte stațiuni: Drăgușeni – *Ostrov*, Vermești – *Cetățuia*, Traian – *Dealul Fântânilor*, Ghelăiești – *Nedeia*, Poduri – *Dealul Ghindaru*, Malnaș (Monah, 1976, 14; Marinescu-Bîlcu, 1983, 83-84; Dumitrescu, Dumitrescu, 1959, 166, 173; Nițu, Cucos, Monah, 1971, 59; Monah, Cucos, Popovici, Antonescu, 1982, 10; Monah, 1995, 11-13; László, 2000, 245-252).

Credem că aceste ritualuri de fundație se realizau la construirea tuturor locuințelor în forme mai simple sau mai complexe, în funcție de însemnătatea construcției, dar probabil că nu toate au fost sesizate arheologic. Nu excludem existența ritualurilor de fundație și pentru așezările cucuteniene din Bazinul Bahluiului, unele gropi și materiale arheologice, descoperite sub locuințe, putând să aibă această destinație, după cum s-a constatat la Hăbășești, sub L. 10 și groapa 58 de sub vatra L. 28 (*Hăbășești*, 63, 122).

Aceste ritualuri de fundație trebuiau să asigure trănicia locuinței, fecunditatea și bunăstarea locatarilor, practici magice, de acest fel, perpetuându-se până azi, în spiritualitatea oamenilor din spațiul est-carpatic, vorbind de perenitatea unor forme ale mentalului religios (Luca, 1996, 1-4; Sârbu, 1996, 7-21; Oîșteanu, 1989, 72-105; Eliade, 1992, *passim*; Eliade, 1995, 171-200).

După aceasta începea construcția propriu-zisă a locuinței, într-o ordine și cu materiale prestabilite. Suntem de părere că în așezările cucuteniene existau meșteri în prelucrarea lemnului (dulgheri), care se ocupau cu construirea locuințelor, cu realizarea pieselor de mobilier și a altor accesorii. Acești meșteri lucrau scheletul masiv, de lemn, al locuinței: talpa casei, stâlpii și furcile, rama acoperișului, căpriorii, despica buștenii în lodbe și blăni pentru platformă etc. (fig. 32).

Mai întâi, cu lodbele și blănilor, despicate longitudinal din bușteni, erau podite încăperile locuinței. În funcție de necesități, dar și de posibilități, era podită întreaga suprafață a viitoarei locuințe, sau numai unele zone, numai unele încăperi sau chiar porțiuni dintr-o cameră. Considerăm că erau podite, cu platformă, camerele în care se locuia iarna, cele destinate păstrării unor provizii alimentare, sau, în cazul familiilor mai înstărite, întreaga suprafață a casei. Este greu de sesizat dacă o asemenea platformă era realizată în interiorul unei tălpi, sau existau cazuri când marginile acesteia jucau rolul unei prispe.

Majoritatea observațiilor, făcute până în prezent, au putut stabili că lodbele substrucției lemnoase erau dispuse perpendicular pe axul lung al locuinței, fiind, de regulă, paralele cu laturile scurte. Există și cazuri în care locurile dintre lodbele, care nu erau întotdeauna paralele, erau completate cu alte bucăți de lemn, mai subțiri, așa cum se proceda și atunci când rămăneau intervale între capetele butucilor despicați și marginea suprafeței rectangulare a platformei. Urmele lodbelor se păstrează, ca amprente negative, pe lutuile masive, care se aplicau ulterior.

Trebuie avut în vedere faptul că locurile pentru unele instalații interioare: sobe, cuptoare, vetre, gropi menajere și gropi pentru fixarea vaselor, erau rezervate inițial, atunci când se construia platforma. Peste aceste platforme din lodbe de lemn, se aplica un strat de lut bine frământat, cu cantități variabile de nisip și vegetale, care avea o grosime diferită, cuprinsă între 5 și aproximativ 20 cm, cu sau fără refaceri ulterioare.

Una dintre problemele mult discutate, în cazul locuințelor cucuteniene, este legată de arderea intenționată sau nu a respectivelor platforme de lut. Fără a relua discuțiile pro sau contra arderii intenționate a platformelor cucuteniene, arătăm că subscriem la ipotezele avansate de Vl. Dumitrescu (*Hăbășești*, 176-184; Dumitrescu, 1968, 389-395), în rezolvarea acestei chestiuni, **focul devenind**, astfel, **un factor tehnologic** (focul de construcție) în procesul de ridicare a locuințelor (Kolešnikov, 1993, 63-73), fapt observat și în cazul unor civilizații neolitice timpurii (Sofia-Slatina, Karanovo I-II/Protosesklo) (Nikolov, 1989, 39-44) așa explicându-se soliditatea și uniformitatea arderii acestor podele.

Trebuie să arătăm că stăruie, totuși, o serie de neclarități, care vor trebui explicate prin cercetările ulterioare și prin experimente arheologice. Astfel, este greu de explicat lipsa cărbunilor provenind de la arderea parțială, în condiții anaerobe, „coacerea” părții superioare a lodbelor, care s-au aflat în contact nemijlocit și destul de îndelungat cu argila fierbinte, atunci când era arsă intenționat, în condiții oxidante, la temperaturi de peste 500°C, chiar dacă asemenea vestigii au fost descoperite în mediul culturii Petrești (Paul, 1967, 8). În același timp, se observă, în unele cazuri, că arderea platformelor s-a făcut în mod inegal, căpătând nuanțe diferite.

Acest lucru, este cu atât mai dificil de explicat în cazul platformelor suprapuse, prin refacerea pe același loc, fiecare nouă platformă având propriul suport lemnos, așa cum a fost locuința nr. 15 de la Hăbășești (*Hăbășești*, 183-184), sau în cazul refacerilor succesive ale fătuilelor, în decursul timpului. De aceea, credem că nu trebuie exclus că platforma, împreună cu refacerile și fătuilele ulterioare, au suferit cea de-a doua ardere, odată cu distrugerea accidentală (intenționată ?) a locuinței, prin incendiu, **focul fiind**, în acest caz, **un factor distructiv** (Kolešnikov, 1993, 63-73), restul substrucției lemnoase narse, din podini și pereți, dispărând în mod natural, prin putrezire.

Vestigii ale unor platforme masive, realizate pe substrucție lemnoasă, au fost descoperite la: Hăbășești (*Hăbășești*, 183-202) (fig. 26-30), Ruginoasa (Dumitrescu, 1927-1932, 61), Cucuteni-Băiceni - Cetățuia (Schmidt, 1932, 6-7; Petrescu-Dîmbovița, *Cucuteni*, 1966, 20-21), Filiași - Dealul Boghiu și Podișu - Dealul Boghiu (Tafrali, 1935-1936, 15 și urm; Berlescu, 1955, 153 și urm), Costești - Cier (Ciurea, 1938, 3-12; Matasă, 1938-1940, 74-75), Giurgești - Dealul Mănăstirii/Chestrosu, Iași - Splai Bahlui (Martiniuc, Chirica, Nițu, 1977, 185-197), Cucuteni-Băiceni - Dealul Mănăstirii (La Dobrin), Hoisești-Dumești - Lângă Pod, Păușești-Dumești (*RAJI*, I, 134), Erbiceni - Iazul Ursului/În Curcan (Așezări, 192; *RAJI*, I, 140), pentru faza Cucuteni A, Cucuteni-Băiceni - Dâmbul Morii (Petrescu-Dîmbovița, 1966, 33) (fig. 20b)*, Cucuteni-Băiceni-Cetățuia (Petrescu-Dîmbovița, 1966, 20-21), Bârlălești - La Moară (*RAJI*, I, 142-143), Vascani - Lutărie (Așezări, 296; *RAJI*, II, 353), pentru faza

* Informații dr. Marin Dinu cărui îi mulțumim încă odată. De asemenea, am utilizat, cu permisiunea dr. M. Dinu, și însemnările realizate ca student practicant și membru în colectivul de cercetare în anii 1977-1978 și 1989.

Cucuteni A-B, Belcești - *În deal la Crețu (RAJI, I, 53)*, Hodora - *Dealul Calafat (Așezări, 196; RAIJ, I, 99)*, Prigoreni - *Livada cu vișini*, Buznea - *Siliște*, Târgu Frumos - *Capul Calului (Materiale inedite)*, Valea Lupului-Iași (**Dinu, 1955, 66-67. Dinu, 1957, 163-164**), Sprânceana-Erbiceni - *După Sat (RAJI, I, 146)* Iași - *Curtea Domnească (Andronic, Neamțu, Dinu, 1967, 187)*, pentru faza **Cucuteni B**.

Peste acest planșeu de lemn și lut, ars sau nu, se construia talpa locuinței realizată din trunchiuri de arbori, cioplite sub formă de bârne dispuse și îmbinate într-o ramă dreptunghiulară. Modul de îmbinare a respectivei structuri nu este cunoscut, dar se poate bănuî, pe baza analogiilor etnografice din zonă, că se realiza prin dăltuirea unor lăcașuri speciale în care se prindeau capetele bârnelor și se fixau cu cuie de lemn. De asemenea, este posibil ca această talpă să fi fost „învelită” în lutul pereților, cu care forma un corp comun, construcția având astfel o mai mare stabilitate. Realizarea tălpii și a pereților despărțitori pe platforma arsă în prealabil, oferea o rezistență și o durabilitate mai mare scheletului lemnos al casei.

Urmele unei asemenea tălpi, construite din bârne, au fost descoperite la Traian - *Dealul Fântânilor (Dumitrescu, Dumitrescu, 1959, 168-169)*, Trușești (**Petrescu-Dîmbovița, 1957, 4; Petrescu-Dîmbovița, 1999, 195**), Hlăpești (**Cucoș, 1999, 160-161**), Drăgușeni (**Marinescu-Bîlcu, Bolomey, 2000, 25-42, fig. 27-28**) iar la Hăbășești - *Holm* au fost identificate resturi evidente ale unor pereți despărțitori în cadrul locuințelor prezentându-se sub forma unor ușoare alveolări, transversale pe platformă, ca urmare a tasării sub greutatea construcției (**Hăbășești, 150, 187, fig. 2**), și, de aceea, trebuie să ne așteptăm să fie găsite și în alte cazuri.

De asemenea, în bârnele ramei-talpă și ale bazelor de pereți, se săpau, din loc în loc, lăcașuri în care se fixau, ulterior, stâlpii, furcile verticale, parii ce constituiau montanții, „armăturile” scheletului lemnos ușor și a învelișului de lut. Intervalele la care erau dispuse aceste elemente de structură nu se cunosc, dar se poate presupune că erau de 1, 20-1, 50-2 m, poate chiar mai mici, deoarece altfel pereții, cu înălțimi cuprinse între 1, 50 și 2 m. își pierdeau rezistența și se încovoiau atât pe verticală cât și pe orizontală.

În același timp, au fost descoperiți și stâlpi de perete de locuință care perforau platforma, cum au fost semnalati în cazul L. 37 de la Hăbășești și la Valea Lupului (**Hăbășești, 148-151, pl. XLVII; Dinu, 1955, 67**), punând problema existenței variantei de casă cu stâlpii înfiți în sol sau prinși în lutuiala masivă a podelei, prezentând asemănări cu descoperirile de la Ariușd și Malnaș (**László, 1914, 323-378, 401-414; László, 1988, 25-30**), sau cu cele din civilizația Petrești (**Paul, 1992, 31-37**), cu atât mai mult cu cât locuințe pe stâlpi-furci (piloți), prinși în gropi, au fost identificate la Târgu Berești - *Dealul Băzanu*, Drăgușeni - *Ostrov*, Druță I (Rep. Moldova) (**Dragomir, 1962, 393-394, nota 3; Marinescu-Bîlcu, Bolomey, Cărciumaru, Muraru, 1984, p. 1-2; Marinescu-Bîlcu, Bolomey, 2000, 29; Sorochin, 1996, 215**), sau au fost evidențiate de analogiile etnografice. Credem că nu trebuie exclusă nici posibilitatea realizării pereților pe stâlpi prinși în șanțuri de fundație, despre care am vorbit mai înainte, sau sub forma unor platforme construite pe „picioare” și butuci, așa cum s-a descoperit la Buceșani (Gumelnița B1) (**Bem, 2002, 153-192**).

Dacă modul de realizare a platformelor locuințelor de suprafață și felul de îmbinare cu substructura lemnoasă au comportat și vor mai suscita discuții, modalitatea de construire a pereților se pare că este mult mai clară. Astfel, în jurul stâlpilor sau furcilor, erau confecționate împletituri de nuiele, dispuse orizontal, întretesute cu bețe mai groase, acolo unde lemnul se afla în cantitate suficientă, sau erau făcuți din plase de stuf, în zonele de câmpie. De asemenea, în pereți se rezervau locurile pentru uși și ferestre. Folosirea diferitelor sisteme de construire a pereților este ilustrată de amprente păstrate pe lutuilele de perete arse, provenind, mai ales, de la împletiturile de nuiele (**fig. 31**).

În aceste cazuri, se obținea o carcasă ușoară și rezistentă, care căpăta trăinicie mai mare prin ungere cu lut, amestecat în cantități variabile cu nisip, tocătură de paie și pleavă sau alte vegetale, care, mai apoi, se finisa atent și, câteodată, se spoia și picta, ca la Frumușica și Târpești (**Matasă, 1946, 35, pl. 3/2a; Marinescu-Bîlcu, 1981, 30-50**), sau pe fațade erau aplicate motive ornamentale în relief, spiraliforme, așa cum s-a descoperit la Târgu Berești - *Dealul Bulgarului (Dragomir, 1977-1979, 94-95)*. Ca elemente arhitectonice, se mai foloseau diferite „capitelluri” și muluri de lut, așa cum sunt cele identificate la Ruginoasa (**Dumitrescu, 1927-1932, 61**) și Buznea (**Piesă inedită Muzeul Târgu Frumos**), asemănătoare cu cele descoperite la Frumușica, Trușești, Ariușd (**Matasă, 1946, 35, pl. 3/3-3a; Petrescu-Dîmbovița et alii, 1954, 9; Dumitrescu, 1974, 473, fig. 483**), vorbind despre capacitatea purtătorilor civilizației Cucuteni de a-și înfrumuseța locuințele.

Considerăm că nu trebuie exclus, pentru zonele în care materialul lemnos se afla la îndemână, confecționarea pereților din bârne, încheiate la colțuri în diferite sisteme, mai ales „în cheotori”, după cum presupune și I. Paul pentru anumite locuințe ale civilizației Petrești (**Paul, 1992, 36-37**). Cantitatea mare de material combustibil din componența locuințelor, aglomerarea lemnurilor de foc, a paielor și

furajelor (?) în așezări, pe lângă case, explică arderea deosebit de intensă, accidentală, neintenționată, uneori până la scoroficare și vitrifiere, a lipiturilor de podea și perete.

La partea superioară a pereților, pe furci se sprijinea cea de-a doua ramă, realizată din bârne-grinzii îmbinate, ce constituia baza acoperișului. Pe aceasta se așezau căpriorii, în sistemul „în două ape”, peste care se așezau plasele de paie și stuf ale acoperișului, care constituiau învelitoarea propriu-zisă a locuinței.

Nu trebuie exclusă nici reconstituirea, întrebuințată pentru locuințele tripoliene, potrivit căreia, în unele cazuri, se realiza, la partea superioară a pereților, un planșeu, tot din butuci despicați, unși cu lut, care constituia podul propriu-zis al casei, unde se putea fie locui, fie păstra anumite provizii, constituind așa-numitele locuințe etajate (**Markeviči, 1981, 76-88, fig. 18-19, 45-46**).

Asemenea locuințe de suprafață cu platformă asigurau foarte bine echilibrul termic, fiind răcoroase vara și călduroase iarna, și erau mult mai bine apărate împotriva umezelii.

În ceea ce privește dimensiunile locuințelor cucuteniene, din Bazinul Bahluiului, arătăm că sunt, în majoritate, mici și mijlocii, mai rar mari și foarte mari. Astfel, la Hăbășești – *Holm*, în primul cerc, cinci locuințe erau până la 50 m², 8 până la 100 m² și doar una peste 100 m², în vreme ce în cel de-al doilea cerc erau 18 locuințe până la 50 m², 11 până la 100 m² și doar una peste 100 m². Ca locuințe foarte mari, trebuie menționate, la Hăbășești, L 1 = 135 m² și L 15 = 150 m² (**Monah, Cucos, 1985, 49, fig. 75**). Se observă astfel, că, din totalul celor 44 de locuințe din această stațiune, mai mult de jumătate erau mici și mijlocii, 19 erau mari, și doar două foarte mari, fapt care trebuie pus fie pe seama unei stratificări economico-sociale a membrilor comunității cucuteniene, care a locuit pe *Holmul* de la Hăbășești, fie reflectă o anumită diferențiere numerică a familiilor. Situația de la Hăbășești se aseamănă cu cea de la Trușești (**Petrescu-Dîmbovița, 1999, 186-187**).

Locuințe de suprafață cu platformă, de mari dimensiuni, au mai fost descoperite, în Bazinul Bahluiului, și la Cucuteni-Băiceni - *Dâmbul Morii*, unde au fost cercetate două asemenea construcții de 100, și, respectiv, 134 m² (**Petrescu-Dîmbovița, 1965, 246-252; Petrescu-Dîmbovița, 1966, 33**), situație similară cu cele de la Druță (L 2 = 111 m²), Putinești III (L 2 = 132 m²), Drăgușeni (trei locuințe peste 100 m²) (**Ryndina, 1983; Marinescu-Bîlcu, Bolomey, Cărciumaru, Muraru, 1984, 1-2; Marinescu-Bîlcu, Bolomey, 2000, 35-41; Sorochin, 1996, p. 219**) și Trușești (**Petrescu-Dîmbovița, 1999, 186**), dar nu se cunosc, deocamdată, case gigantice, de tipul celor de la Corlăteni – *Țarină*, de 200 și, respectiv, 300 m² (**Nestor, 1952, 84-89**).

Dacă locuințele de mici dimensiuni erau unicamerale, cele mijlocii, mari și foarte mari, erau compartimentate în două până la patru încăperi, ale căror urme nu au fost întotdeauna sesizate arheologic. De multe ori, locuințele mari erau lungi, rectangulare, iar camerele se delimitau prin realizarea unor pereți transversali pe axul longitudinal. Din observațiile făcute, a rezultat că, în multe cazuri, axul lung al locuinței se afla perpendicular pe direcția vânturilor dominante, intrările fiind pe laturile scurte sau în părțile adăpostite.

De asemenea, în cadrul locuințelor sau în preajma acestora existau anexe gospodărești, pentru păstrarea, în special, a proviziilor de hrană, adăposturi pentru animale și furaje, încăperi-ateliere, locuri de cult etc., ceea ce face ca reconstituirea demografică să fie relativă. Nu se cunosc, deocamdată, în spațiul dintre Carpați și Prut, locuințe în forma literelor L sau T, de felul celor descoperite în Ucraina (**Sorochin, 1997, 13**).

După cum arătam, la începutul capitolului, în literatura de specialitate s-a emis, folosindu-se drept analogii, unele modele de lut ale locuințelor tripoliene, ipoteza existenței unor case etajate (**Markeviči, 1981, 75-88; Ellis, 1984, 49-54, fig. 16 și 17; Cucuteni, 197, 60-63; Zaec, Ryžov, 1992, 11-64 passim; Gusev, 1995, 83-84; Kolečnikov, 1993, 63-74**), puse în legătură cu progresele generale realizate în cadrul eneoliticului de la răsărit de Carpați.

Fără a nega existența unor asemenea construcții, destinate probabil cultului, sau cu alte funcționalități, ne exprimăm totuși rezerva că, nu toate descoperirile, și în special din Rep. Moldova, analizate de V. I. Markeviči, pot fi puse în legătură cu asemenea locuințe, luându-se ca elemente de referință doar existența unor platforme suprapuse pe același loc, care au fost considerate ca aparținând, cea inferioară – podelei, platformei propriu-zise a casei, iar cea superioară – plafonului, care constituia și podeaua etajului superior.

De altfel, asemenea platforme suprapuse, nederanjate în orientarea lodelor care constituiau substrucția lemnoasă, au fost descoperite și la Hăbășești – *Holm*: L. 25, L. 27 și L. 44 (**Hăbășești, 103-110, 113-116, 170-175**) (**fig. 27**), dar credem că acestea pot fi interpretate, mai degrabă, ca reconstrucții, completări ale platformelor, pe același loc, în diferite etape temporale, sau prăbușiri ale unor pereți masivi, peste platforma propriu-zisă a locuinței. Am ajuns la această concluzie deoarece, atunci când

locuința ardea, în urma incendiilor accidentale sau nu, pereții și plafoanele, respectiv podeaua etajului superior, nu cădeau exact peste podeaua inferioară, suprapunându-se aproape perfect, ci distrugerea construcției se făcea haotic, în funcție de locul de izbucnire a incendiului, propagarea focului, intensitatea arderii, cantitatea de material combustibil din substrucția lemnoasă etc., deși nu trebuie să excludem, în unele cazuri, și prăbușirea unor etaje superioare (Markeviči, 1981, 76-88, fig. 18–1945–46; Zin'kovskij, 1982, p. 24 și urm.).

În asemenea cazuri, inclusiv lipitura de planșeu superior, dispusă pe eventualele lodbe despicate, căpăta aspectul lipiturii de perete, fiind foarte greu de identificat, cu atât mai mult cu cât, rămânând la partea de deasupra a masei de lutuală arsă, în condiții de aer liber și intemperii, s-au răvășit și fărâmițat foarte mult, chiar când este vorba de complexe închise, și, de aceea, trebuie căutate alte elemente care să vorbească, din punct de vedere arheologic, despre existența construcțiilor etajate.

Deocamdată, în zona Bazinului Bahluiului, nu s-a precizat existența locuințelor-ateliere, deși pot fi identificate indicii arheologice pentru sesizarea acestora, în special pentru prelucrarea silexului și ceramicii la Hăbășești, Cucuteni-Băiceni – *Cetățuie și Dâmbul Morii*, Valea Lupului.

În ceea ce privește **modelele miniaturale de lut**, ale unor edificii descoperite în aria Cucuteni-Tripolie, arătăm că acestea trebuie încadrate în două categorii, între care există evidente apropieri și deosebiri, atât ca mod de realizare și destinație sau semnificație. De la început trebuie să precizăm că astfel de piese sunt cunoscute în neoliticul și eneoliticul carpato-balcanic din civilizațiile: Sesklo, Starčevo-Criș, Vinča, Dudești, Tisa, Petrești, Boian-Gumelnița, vorbind de complexa spiritualitate a purtătorilor acestora, răspândindu-se și în mediul complexului cultural Cucuteni-Tripolie (Gimbutas, 1989, 106-113 și nota 33, 278-280 – Radu Florescu; Mareș, 1995, 22-44; Markeviči, 1981, fig. 46/1-2, 78/1-3; Ellis, 1984, fig. 16; Movša, 1988, 84, 109, fig. 1; Todorova, 1983, 38-56, fig. 23/1-5, 24, 25/1 – Ovčearovo, fig. 23/6 – Radingrad, fig. 25/2-3 – Poljanica, 179, fig. 112 – Tyrgoviște).

Prima categorie este reprezentată de modelele de locuințe, confecționate destul de realist, indicând concepțiile arhitectonice și modul de construcție al unor asemenea clădiri, care sunt prezente în toate civilizațiile amintite mai sus, cu rol bine determinat în practicile magico-religioase, legate de cultul fecundității și fertilității, de sacralizarea spațiului locuibil, și, de aceea, sunt considerate și sanctuare, fără a avea certitudinea că au fost întrebuințate în acest scop.

De aceea, considerăm că destul de numeroasele modele de locuințe de lut ars pot oferi indicii asupra tipurilor și modurilor de construcție a caselor cucuteniano-tripoliene, fie că este vorba de cele de suprafață, cu sau fără platformă, fie de cele etajate. În acest sens, marea majoritate a modelelor de locuință, numite și „machete”, sunt redată cubic sau paralelipipedic, cel mai adesea cu acoperișul realizat în două ape. Pe multe asemenea modele, se observă felul de realizare a pereților, pe furci și nuiiele, acoperite cu lut, modalități de ornamentare a fațadelor, elemente arhitectonice decorative și maniera în care era construit acoperișul, în sistemul căpriorilor încrucișați la vârf, peste care se așezau plase de paie sau stuf (Aldeni – Ștefan, 1937-1940, 93-96, fig. 2/a-d; Costești IV – Markeviči, 1981, fig. 78/1; Căscioarele – Ștefan, 1925, 138, 145, 156, fig. 14/1-2; Dumitrescu, 1965, 217-224, fig. 3/1-5; Vorosilovka – Gusev, 1995 220-225, fig. 72), pe care unii specialiști consideră că au fost unse cu lut.

Cea de-a doua categorie este reprezentată de modelele de locuințe de cult, în care cuprindem toate „machetele” realizate pe „picioare”, considerate și locuințe etajate, cu decor incizat și pictat sau cu „scene casnice”, redată plastic, constituind copii ale unor sanctuare descoperite în neoliticul și eneoliticul balcano-carpatic și anatoliano-eggean.

La rândul lor aceste „machete” pot fi încadrate în două variante: rectangulare, prezentând caracteristicile unor locuințe pe stâlpi, sau rectangulare cu colțurile rotunjite și circulare, pe patru-șase picioare sau pe un picior, gol la interior, ușor evazat, modelat ca și vasele suport sau vasele cu picior, la interiorul cărora sunt redată scene plastice cu semnificație cultică (Dobrovody, Čičerkovska, Šušková, Popudnija – Movša, 1988, fig. 1; Ghelăiești – Cucoș, 1993, 59-68, fig. 1-4; Ovčearovo - Todorova și colab., 1976, 54).

În ceea ce privește destinația modelelor de locuințe etajate, nu este exclus ca pe lângă reprezentarea unor sanctuare, în care se realiza legătura cu divinitatea, cu spațiul uranian, să se fi redat și construcții cu rol utilitar, „turnuri de observare”, pentru a reacționa rapid, în cazul unor invazii dușmane (Todorova, 1983, fig. 25/2-3 – Poljanica), completând sistemul defensiv.

De asemenea, nu excludem ca, unele modele miniaturale de locuințe, în special cele cu piciorușe, să reprezinte, de fapt, piese de mobilier, de felul așa-numitelor lăzi de zestre, modele de lăzi pentru păstrarea cerealelor, „hambare”-silozuri, sau modele de cuptoare, așa cum sunt cunoscute și etnografic (Petrescu, Stoica, 1997, 78, 299-300).

Referitor la spațiul interior al locuințelor, trebuie să arătăm că era compartimentat, era organizat diferit, în funcție de necesitățile și destinațiile acestuia. Astfel, în interiorul locuințelor, mono sau pluricelulare, s-au descoperit instalații de încălzit și pregătire a hranei, vetre și cuptoare, locuri amenajate pentru râșnit, piese de mobilier, paturi și lavițe de lut, care nu puteau fi deplasate, mese, scaune, gropi menajere și pentru vasele de provizii etc.

Cuptoarele din interiorul locuințelor au fost construite în spații special rezervate, la realizarea platformei, și au fost ridicate pe un schelet lemnos, pari și nuiele destul de groase, care era uns apoi, la interior și exterior cu lut bine frământat, amestecat cu nisip, obținându-se o pastă densă. Asemenea cuptoare aveau o formă conică, cu baza rectangulară sau circulară, interiorul acestuia era unicameral sau bicameral, camera pentru foc era despărțită de camera de ardere printr-un grătar perforat. Cuptorul se termina, la partea superioară, cu un fel de horn de lut, cilindric, pentru evacuarea fumului, care ieșea în podul locuinței. De regulă, cuptoarele erau amplasate lângă un perete, lateral sau în partea opusă intrării.

Cuptoarele, aflate la interiorul unor locuințe cu platformă, au fost descoperite la Hăbășești – *Holm* (*Hăbășești*, 64, L. 11, 76-77, L. 15) (**fig. 33/2-6**), Cucuteni-Băiceni – *Cetățuia* și *Dâmbul Morii* (*Petrescu-Dîmbovița*, 1966, 5-36; informații M. Dinu, căruia îi mulțumim călduros), asemănătoare, ca manieră constructivă și funcționalitate, cu cele din alte stațiuni cucuteniene și tripoliene, așa cum se constată și în cazul modelelor de locuințe, prezentate convențional-realist, redând scene casnice ca la Dovbrovody, Čičerkovka, Šušková, Popudnja, Berezovka (*Movša*, 1988, **fig. 1**; *Ovkinnikov*, 1996, 115-119, **fig. 2**; *Markeviči*, 1981, **fig. 20, 45, 67**), ale familiei terestre și/sau cerești.

Vetrele din interiorul locuințelor cucuteniene, din Bazinul Bahluiului, au fost, de asemenea, construite în locuri special destinate, în cadrul încăperilor, având, în fazele Cucuteni A și A-B formă circulară și/sau rectangulară, în faza Cucuteni B, pe lângă acestea, au apărut și vetre cruciforme, cu capetele rotunjite, fixate în platformă sau portabile, fiind destinate, probabil, și cultului. În general, modul de construire al vetrelor interioare este asemănător cu cel folosit pentru vetrele exterioare. Pe pământul bătătorit, în locul special rezervat în platforma locuinței, se aplica un strat de argilă bine amestecată cu nisip în compoziție, de aproximativ 10-20 cm grosime, care se fățuia cu mare atenție, obținându-se o suprafață plană, bine netezită. De jur împrejurul corpului propriu-zis al vetrei se realiza parapetul (marginea ridicată), numit și „gardină”, înalt de aproximativ 30 de cm, conic în profil, rotunjit la partea superioară, confecționat din același lut ca și vatra, sau din argilă amestecată cu vegetale tocate (**fig. 33/1, 7-8**).

Datorită focului deschis care se realiza pe vetre, argila căpăta nuanțe deosebite, de la alb-gălbui până la roșu-cărămiziu, deteriorându-se, cu timpul, în spărturi mozaicale. În cazul în care, după o folosință îndelungată, vetrele se deteriorau, suprafețele acestora erau refăcute cu același lut nisipos.

Lavițele și paturile de lut erau un fel de podiumuri paralelipipedice, construite, de regulă, lângă pereții camerelor, fiind realizate din argilă amestecată cu vegetale și arse. În mod firesc, aceste piese de mobilier, erau completate cu altele: mese, scaune și accesorii din lemn, care nu s-au păstrat din punct de vedere arheologic, dar care au existat, așa cum ne arată modelele miniaturale întrebuințate în diferite practici magico-religioase, și pe care le vom trata într-un capitol separat.

Cuptoarele și vetrele reprezentau locurile centrale, „inimile” locuințelor, cunoscându-se numeroase cazuri de refaceri pe același loc. Vetre interioare au fost descoperite la Hăbășești - *Holm* în L. 3, 10, 14, 17, 20, 24, 25, 27, 28, 30, 33, 40, 41, 44 (*Hăbășești*, 31-172, 189-192), la Cucuteni-Băiceni – *Cetățuia* și *Dâmbul Morii* (*Petrescu-Dîmbovița*, 1966, 5-36), Valea Lupului (*Dinu*, 1955, 66-67).

De asemenea, interioarele locuințelor au fost dotate, probabil, în funcție de posibilități, cu **rogojini** și alte **împletituri**, **covoare** (?) și **piei argăsite** și **blănuri**, folosite atât din motive estetice, pentru înfrumusețare, alături de pictură (spoire) și **muluri** (reprezentări plastice), cât și pentru rațiuni utilitare, legate de sporirea confortului și realizarea izolării termice a încăperilor.

Depart de a fi o problemă rezolvată, modul de construire și funcționalitatea locuințelor cucuteniene, sunt destul de bine cunoscute. Din cercetările realizate, se observă că purtătorii culturii Cucuteni din Bazinul Bahluiului, ca de altfel din întregul areal de evoluție al civilizației, nu au întrebuințat o soluție arhitectonică unică, ci, în procesul de adaptare dinamică la mediu, au construit și folosit mai multe tipuri de locuințe.

În același timp, trebuie să subliniem că, nu toate complexele descoperite, considerate ca locuințe, au servit în acest scop, nefiind exclusă o funcționalitate diversă a construcțiilor: case, adăposturi, paravane, bucătării de vară, hambare și, nu în ultimul rând, sanctuare etc., trebuind să percepem așezările cucuteniano-tripoliene în dinamica vieții lor și în continuitate culturală.

Cercetările interdisciplinare: traseologice, sporo-polinice, coprolitologice etc., vor contribui, fără îndoială, alături de experimentul arheologic și metoda etnografică, la luminarea multor aspecte din acest domeniu al habitatului cucutenian.

Locuința a constituit, și pentru cucutenieni, un important răspuns cultural, dat nevoilor primare de adăpost, de asigurare a securității individuale și comunitare, și, de aceea, s-a repercutat deosebit de puternic în spiritualitatea eneolitică. Astfel, vatra, cuptorul din locuință și locuința, în ansamblu, au ocupat un loc central în viața cucutenienilor și, de aceea, au devenit un micro-spațiu sacru (Vulcănescu, 1985, 448-452), modelele miniaturale de cuptoare, locuințe și așezări fiind utilizate în practicile cultice. Locuințele cucuteniene, asamblate în așezări, ne explică modul de concepere a microcosmosului eneolitic, reprezentând o *imago mundi* (Eliade, 1992, 44-45; D. Monah, 1997, 44-50), în acest spațiu desfășurându-se majoritatea momentelor vieții acestor oameni, de la naștere până la moarte.

IV. 3. COMPLEXELE GOSPODĂREȘTI EXTERIOARE

În toate așezările cucuteniene cercetate, în zona Bazinului Bahluiului, au fost descoperite diferite complexe gospodărești, care, alături de locuințe, ne oferă o imagine despre dinamica locuirii și caracteristicile acesteia. În acest loc, vom aborda doar complexele gospodărești care au existat în așezări, amplasate în afara locuințelor: gropi menajere și de provizii, vetre deschise, cuptoare în aer liber, cuptoare pentru ars ceramica, „atelieri” etc.

Gropile reprezintă importante complexe arheologice închise, care ne pot oferi imagini despre evoluția civilizației materiale dintr-o stațiune. Cele mai numeroase au fost, în cadrul tuturor așezărilor, **gropile menajere**, situate, de regulă, în afara locuințelor și în apropierea unor spații unde s-au desfășurat activitățile gospodărești. Aceasta denotă o anumită preocupare a oamenilor din vechime pentru păstrarea curățeniei în cadrul așezărilor în care au locuit.

Inițial, aceste gropi, de forme diferite, au fost săpate pentru extragerea lutului galben (argila), atât de necesar construcției locuințelor, anexelor și confecționării ceramicii, plasticii și pieselor de mobilier sau instalațiilor. Nu excludem nici posibilitatea ca unele din gropile circulare neregulate, în plan, cu fundul mai mult sau mai puțin plat, de mai mari dimensiuni, să fi fost întrebuințate, la începutul așezării unei comunități într-un nou loc, ca locuințe-bordei, așa cum este atestat la Berești – *D. Bulgarului* (Dragomir, 1977-1979, 95-96) și în multe stațiuni cucuteniene-tripoliene de la răsărit de Prut și Nistru (Sorochin, 1994, 77; Sorochin, 1996, 201-221). În această situație s-ar afla și gropile nr. 39, 51, 56, 61 și 62, de la Hăbășești – *Holm* (Hăbășești, p. 80, 99-101, 120, 131, 137-138).

Avându-se în vedere uneltele de săpat de care dispuneau cucutenienii, apare ca firească diversitatea de forme sub care se găsesc gropile descoperite în așezări. Cele mai frecvente forme ale **gropilor** sunt cele **de pungă**, cu partea superioară mai mult sau mai puțin gătită, **de sac, cilindrice**, cu partea superioară în formă de pâlnie, **de clopot** sau **de formă alveolată**, de diferite mărimi și adâncimi.

Pereții gropilor cucuteniene se prezentau diferit în profil: verticali, oblici ușor, în afară sau spre interior, neregulați, în trepte, iar fundul: plat, înclinat, alveolat, bombat etc. Aceste laturi ale gropilor au fost, foarte adesea, afectate de crotovinele săpate de animalele rozătoare sau de cornovine, oferindu-le un aspect neregulat, de multe ori.

Umplutura acestor gropi atestă adesea destinația lor. Astfel, conținutul gropilor se individualizează foarte bine, mai ales în partea inferioară, prin care aceste complexe se adâncesc în lutul galben (loess), steril din punct de vedere arheologic. De regulă, gropile au fost umplute în timp, parțial cu sol din nivelul în care au fost săpate, cu straturi de arsură, cenușă, resturi osteologice, lutuiei de podea și de pereți, ceramică de factură fină și grosieră, unelte întregi și fragmentare din os, corn, piatră, silix, cupru, podoabe, plastică etc., provenite din stratul de cultură sau aruncate cu prilejul amenajărilor periodice din așezare.

În așezările cucuteniene din Bazinul Bahluiului, au fost descoperite toate tipurile de gropi menajere amintite, cu diferite diametre, adâncimi și umpluturi, amplasate în imediata apropiere a vetrelor și cuptoarelor exterioare sau lateral în spatele locuințelor. Pot fi menționate cele aproape 55 de gropi de la Hăbășești – *Holm*, aflate în afara locuințelor, dintre care se remarcă groapa nr. 80 (fântână (?), de 6 m adâncime (Hăbășești, 21-176, 198-199), care constituie un record pentru vremea respectivă, gropile de pe *Cetățuia* de la Cucuteni-Băiceni și *Dâmbul Morii* Cucuteni-Băiceni (Petrescu-Dîmbovița, 1966, 7-35), Ruginoasa – *Colina Drăghici* (Dumitrescu, 1927-1932, 58), cele de la Vascani (Ruginoasa) – *Lutărie* (Așezări, 296; *RAJI*, II, 353), groapa nr. 1/1980 de la Săcărești (Cucuteni) – *Suhat* (fig. 18 b-d) și Valea Lupului (Rediu) – *Fabrica Chimică* (Dinu, 1954, 246-251; Dinu, 1955, 701-707).

O referință aparte se poate face pentru gropile care conțineau un bogat material arheologic, mai ales plăci perforate de cuptor, ceramică, plastică, cenușă, descoperite la marginea așezărilor Giurgești (Costești) – *Dealul Mănăstirii**, Bălțați – *Iazul 3/D. Mândra* (Dinu, Marin, 2003, 72-96) sau unele gropi de la Hăbășești – *Holm* (gr. 26) (*Hăbășești*, 67-68), umplute cu deșeuri, rebuturi de șarjă și resturi ale cuptoarelor pentru ars ceramica, dezafectate după folosință.

Pe lângă aceste tipuri, se remarcă **gropile de provizii**, care aveau, cel mai adesea, **formă de clopot**, unele de dimensiuni apreciabile. Spre deosebire de primele, gropile de provizii au fost amenajate cu o mai mare atenție. După săpare, pereții acestor gropi au fost fie unși cu lut și arși, pentru întărire și ferirea de animalele rozătoare, așa cum s-a procedat în cazul gropii 2/1980 de la Săcărești (Cucuteni) – *Suhat*, sau numai arși, așa cum era marea groapă de la Valea Lupului (Reditu) – *Fabrica Chimică* (Dinu, 1955, 701-707), în care s-au găsit, de altfel, resturi de cereale carbonizate, denotând o grijă deosebită pentru păstrarea resurselor alimentare, așa cum este cunoscut și în cazul altor stațiuni.

Vetrele exterioare au fost caracteristice, fără nici o îndoială, tuturor stațiunilor cucuteniene, făcând, probabil, parte, alături de cuptoarele din afara locuințelor, dintr-un fel de „bucătărie de vară”, anexe aflate în aer liber sau, poate, erau amplasate în construcții ușoare, servind preparării hranei. Formele acestora erau diferite: fie rotunde și/sau ușor ovale, fie rectangulare, având, în toate cazurile, o margine ridicată, numită impropriu „gărdină”, pentru a se evita răspândirea cenușii și cărbunilor. În apropierea acestor vetre, se aflau, uneori, gropi pentru evacuarea cenușii și altor resturi de ardere sau unele vase întrebuințate în gospodărie.

După modul de construire a acestor instalații, se pot distinge **vetre simple** și **vetre evaluate**, denotând acumularea unei bogate experiențe în domeniu, transmisă de-a lungul întregii evoluții a complexului cultural cucuteniano-tripolian.

Vetrele simple erau construite direct pe solul de călcare din vechime, după o sumară amenajare (îndreptare) a acestuia, în locurile mai ferite de vânt din așezare sau la adăpostul unor paravane ușoare. Apoi se realiza marginea ridicată, de formă rectangulară, cu colțurile rotunjite sau circular-ovală, cu secțiunea conică, din „colaci” de argilă, bine înmuiată și amestecată, densă, asemănătoare cu cea din care era confecționată ceramica fină. Din observațiile arheologice, se pare că marginea înaltă era lăsată să se usuce și după aceea era realizată suprafața propriu-zisă a vetrei, deoarece, la distrugere, numai rar, fac corp comun.

Vatra propriu-zisă era realizată din lut foarte fin, amestecat omogen, cu nisip foarte mărunț, care se „așternea” într-un strat consistent de circa 10 cm grosime, în interiorul marginii înalte. Suprafața superioară a vetrei se netezea (fățuia) cu grijă, obținându-se o „podină” plată pe care se puneau vasele, înconjurare de lemnele de foc. Argila amestecată cu nisip foarte fin ducea la formarea unor lipituri dense și rezistente, cu deosebite calități termice, de păstrare a căldurii și asigurarea a unor temperaturi constante și durabile. Datorită temperaturilor înalte atinse, atunci când se făcea focul și a folosinței îndelungate, suprafața superioară a vetrei căpăta o culoare alb-gălbuie, dar nisipul împiedica vitrifierea argilei. Există cazuri când, prin arderea îndelungată, suprafața vetrei se deteriora și se proceda la refacerea porțiunilor distruse.

Secțiunile efectuate prin diferite vetre simple au arătat că suprafața deteriorată are o grosime de 3-4 cm, iar „patul” propriu-zis de 5-7 cm. Pământul, pe care se realiza vatra, căpăta în decursul timpului o culoare cafenie-cărmizie. Din cauza folosirii îndelungate, suprafața superioară a vetrei se spărgea în bucățele poligonale, în plan orizontal, aproape prismatice, în reprezentare spațială, cunoscute sub denumirea de „spărturi (lipituri) mozaicale”, atât de caracteristice (*Hăbășești*, 189-192; Markeviči, 1981, 85-88).

De asemenea, din cauza tasării terenului pe care era așezată vatra, câteodată chiar deasupra unor gropi mai vechi, cu rol cultic (?), și a folosirii îndelungate sau a arderii inegale, suprafața superioară a vetrei, inițial plană, se denivela, la descoperire prezentând neregularități și refaceri.

Astfel de vetre exterioare simple au fost descoperite la: Hăbășești – *Holm* (cele de lângă locuințele nr. 1, 8, 9, 25, 27, 28, 39), având o suprafață de circa 1 m² (*Hăbășești*, 20-28, 52-55, 57-60, 103-110, 113-120, 153-155) și Cucuteni-Băiceni – *Cetățuia* (Petrescu-Dîmbovița, 1966, 7-8).

Vetrele evaluate prezintă multe asemănări cu vetrele simple, au forme rectangulare, circulare, ovale, marginea înaltă de împrejmuire și o suprafață apropiată de cele precedente. Se deosebeau de acestea prin modul de construire a corpului propriu-zis al vetrei: peste solul îndreptat, se realiza un „pat” din pietre plate de râu sau din pietriș, peste care se așternea un strat de lutuială din lut cu nisip, în care

* Este vorba de două gropi cercetate de Constantin Mihai în anul 1971. Materiale inedite Muzeul Tg. Frumos.

erau prinse fragmente ceramice, de regulă fine, pictate, iar nivelul superior era confecționat doar din argilă amestecată cu nisip fin, fiind fățuit cu grijă. Această vatră multistratificată avea o rezistență deosebită și, bineînțeles, calități aparte în ceea ce privește obținerea unor temperaturi ridicate și în păstrarea căldurii. În unele cazuri, din cauza intensei folosiri, suprafața superioară a vetrei se deteriora și era refăcută. Spărturile de vatră erau, de asemenea, prismatice, mozaicale, deosebindu-se radical de restul lutuierilor.

Asemenea vetre evolute au fost descoperite la Cucuteni-Băiceni – *Dâmbul Morii* (fig. 19 b) (Petrescu-Dîmbovița, 1966, fig. 32)* și Valea Lupului (Reditu) – *Fabrica Chimică* (Dinu, 1954, 246-251; Dinu, 1955, 701-707), dovedind progresele înregistrate de purtătorii culturii Cucuteni din Bazinul Bahluiului, în acest domeniu.

Cuptoarele exterioare constituie importante instalații, care se aflau în stațiunile cucuteniene, folosite, unele, pentru încălzit, coptul pâinii și gătit și, altele, pentru arderea ceramicii. Au existat cuptoare construite la suprafața solului și cuptoare ridicate deasupra unor gropi, unde a funcționat camera de foc. Cuptoarele aveau forme diferite, asemănătoare cu vetrele: rectangulare, cu colțurile rotunjite, circulare, ovale sau de potcoavă.

La începutul construirii unui cuptor, oamenii eneolitici amenajau terenul, de multe ori în apropierea sau deasupra unei gropi, după care treceau la realizarea propriu-zisă a lucrării. Pereții cuptoarelor se realizau din benzi, „colaci” de argilă amestecată cu pleavă și alte resturi vegetale. Presupunem că elevația cuptorului se realiza pe un schelet lemnos, care juca și rolul de armătură, din împletituri de nuiele și crenguțe, astfel putându-se explica existența unor lipituri de cuptor care poartă urmele unor astfel de impresiuni, așa cum s-a observat și la Trușești (Petrescu-Dîmbovița, 1999, 188).

Cel mai vechi cuptor, construit în acest fel, se cunoaște, în Bazinul Bahluiului, la Târgu-Frumos – *Baza Pătule* (Precucuteni III – Cucuteni A₁ ?), într-o anexă de lângă locuința de suprafață cu platformă nr. 8, având o formă ovală atât în plan cât și în elevație, cu vatră și cupolă (Ursulescu, Boghian, Cotiugă, 1999, 120-121), asemănător cu cele descoperite la Dumești – *Între Pâraie* (jud. Vaslui) (Alaiba, 1999, 11).

În unele cazuri între camera de foc, care putea să aibă sau nu vatră, și camera de sus, de ardere sau coacere, se puneau una sau două plăci, de formă triunghiulară sau rectangulară, cu laturile arcuite, de dimensiuni variabile (de exemplu la Hăbășești – *Holm* cu lungimea de 0, 52 sau 0, 49 m (Hăbășești, 193, fig. 8), cu găuri neperforate total, plasate pe niște rosturi speciale, confecționate sau arse anterior, care jucau rolul de „grătare”. Focăria avea o deschidere pentru alimentarea cu combustibil și evacuarea cenușii, în timp ce camera de ardere (coacere) prezenta, la rândul său, o deschidere pentru introdus și scos produsele din cuptor și poate un mic horn (?) Referitor la destinația acestor din urmă cuptoare, persistă unele nelămuriri, care vor trebui elucidate prin cercetările ulterioare.

Astfel de cuptoare s-au descoperit la Hăbășești – *Holm* (de lângă locuința nr. 9, cuptorul dintre locuințele 9 și 10, asociat cu groapa 24, cuptoarele de lângă locuințele 15, 18, 21, 22, 23, 35 și 36) (Hăbășești, 74-148, 192-198) și la Cucuteni-Băiceni – *Cetățuia* (Schmidt, 1932, pl. 36, 3; Petrescu-Dîmbovița, 1966, Cucuteni, p. 5-35), deși E. Comșa nu le include în rândul cuptoarelor de olărit. Cu toate acestea, nu excludem nici această posibilitate, deoarece în interiorul lor se puteau arde unele vase de dimensiuni mai reduse, avându-se în vedere volumul general al cuptoarelor și volumul camerei superioare, aproximativ 1 m³, pentru primul caz, și 0, 5 m³, pentru cel de-al doilea. Produsele introduse în camera de ardere, indiferent de natura lor, se coceau foarte bine, la o temperatură destul de ridicată, controlată probabil, în funcție de necesități.

Cuptoarele de olărit prezintă multe asemănări cu primul tip de cuptoare, diferențele constând, în principal, în dimensiunile mai mari și, evident, volumul mult mai mare al camerei de ardere a ceramicii. Așa cum reiese din unele studii efectuate, precum și din observațiile de teren, aceste cuptoare erau amplasate, mai întotdeauna, în afara sau la marginea așezărilor, deoarece, din cauza cantității mari de material combustibil și al temperaturilor cu care se lucra, erau surse potențiale de incendii.

Studiind cuptoarele de ars ceramică, din arealul culturii Cucuteni-Tripolie, E. Comșa a stabilit existența a două tipuri: **simple**, atestate în zona aspectului Ariușd și parțial în faza Cucuteni A, și **evolute**, zise „cuptoare cu reverberație”, în fazele Cucuteni A, A-B și B (Comșa, 1976, 22-33), pentru celelalte regiuni, considerate ca o invenție a comunităților eneolitice locale. În stadiul actual al cercetărilor se poate arăta că acest ultim tip de cuptor este prezent în neoliticul anatolian-egean destul de devreme (complexul Seslo) (Seferiadis, 1993)

* Asemenea vetre au fost descoperite, potrivit informațiilor furnizate de M. Dinu, și în campaniile 1977-1978.

Construcția acestor cuptoare necesita cunoștințe tehnice deosebite și o importantă forță de muncă, toate acestea pledând, alături de standardizarea unor forme și decoruri ceramice, pentru existența olăritului ca meșteșug de sine stătător, în cadrul unei economii și societăți complexe.

De asemenea, credem că aceste cuptoare evaluate de ars ceramica pot fi clasificate în două subtipuri: construite la suprafață (în locuință-atelier sau în exterior) și în groapă special amenajată. Între acestea există doar diferențe nesemnificative.

Deocamdată, în zona Bazinului Bahluiului, nu au fost atestate cuptoarele de olărit, evaluate, construite în locuințe-atelier, dar nu este exclus ca unele plăci perforate, care au servit ca „grătare” descoperite la Hăbășești – *Holm* și Cucuteni-Băiceni – *Cetățuia* (**Hăbășești, 192-198, fig. 8; Schmidt, 1932, pl. 36, 3**) să provină de la astfel de instalații. Asemenea cuptoare de olărit mai sunt cunoscute la Hangu-Chirițeni; (**Nicolăescu-Plopșor, Petrescu-Dîmbovița, 1959, 52-53; Petrescu-Dîmbovița, 1959, 63-66**), Scânteia (**Mantu, Țurcanu, 1999**) ș. a. Credem că modul lor de construcție nu diferă cu nimic față de cuptoarele cu destinație gospodărească ci au doar alte dimensiuni.

Mult mai complicată era construirea unui cuptor evoluat pentru ars ceramica, construit deasupra unei gropi special săpată. Se obținea, pe de o parte, lutul necesar ridicării părții superioare și confecționării ceramicii, pe de altă parte o economie de material și efort.

Inițial se săpa groapa, în care urma să funcționeze camera de foc, „focăria”, cu adâncimi variabile de la – 0, 45 m, la Glăvăneștii Vechi și – 0, 65 m, Valea Lupului (Rediu) – *Fabrica Chimică* (**Nestor et alii, 1951, 63, 136-139, nota 1; Dinu, 1957, 164-165; Comșa, 1976, 24-26**), până la – 1, 50 m, așa cum se cunoaște la Costești IX (cuprinzând și o mare parte din pereții superiori) (**Markeviči, 1981, 131-132, fig. 96**). În groapă, se cruța un martor de pământ, dispus aproximativ în centru, care constituia suportul pentru grătarul perforat, împărțind „focăria” în două despărțituri. De asemenea, în fața „focăriei” se săpa un locaș, pentru cel care alimenta focul, și, probabil, trepte de acces. Suportul de pământ cruțat, pereții camerei de foc și gurile de foc erau făcute, cu o deosebită grijă, cu lut amestecat cu nisip fin. În plan aceste gropi aveau forme diferite, circulare și ovale, cu diametre de până la 1, 50 m.

Pe suportul din centrul focăriei și pe o treaptă special săpată în peretele gropii, întrebuițându-se sau nu cornete de lut, drept console, se fixa grătarul, perforat sau semiperforat, realizat dintr-o placă unică sau din două bucăți. În cazul în care se descoperă plăci de cuptor perforate, cu formă predeterminată, înseamnă că acestea erau confecționate și, probabil, arse înainte de construirea cuptorului. Dacă la Hăbășești – *Holm*, Cucuteni-Băiceni – *Cetățuia*, (**Hăbășești, 193-194, fig. 8; Schmidt, 1932, fig. 36, 3**), Giurgești (Costești) – *Dealul Mănăstirii*, Bălțați – *Iazul nr. 3/D. Mândra* (**Dinu, Marin, 2003, 76-96**) s-au descoperit astfel de plăci, întregi sau fragmentare, la Valea Lupului (Rediu) grătarul cuptorului păstrat se prezintă sub forma unei singure bucăți (**Dinu, 1957, 164-165.**), realizată pe conuri orizontale dispuse radial pe suport, având o grosime de circa 20 cm. Orificiile, practicate în grătar, erau dispuse aproximativ radial, alternând cele cu diametrul mic (4-6 cm) cu acelea cu diametrul mai mare (10-15 cm). Această grosime mare a plăcii „grătarului” în faza Cucuteni B permitea susținerea, în condiții de siguranță, a unei șarje destul de grele.

De jur împrejurul „grătarului” se ridica, din „colaci” de lut amestecat cu pleavă și nisip, suprapuși, camera de ardere a vaselor, care era, de asemenea, circulară în plan orizontal și tronconică sau conică în spațiu. Din păcate nu s-a păstrat nici o elevație a părții superioare a unui cuptor de ars ceramica, în acest caz fiindu-ne utile descoperirile de la Costești IX (**Markeviči, 1981, 131-132, fig. 96**), precum și analogiile etnografice. Grosimea pereților de lut, ai camerei superioare, ajunge până la 20 de cm, având în vedere deschiderea bazei și înălțimea cupolei, care erau cuprinse între 1, 30-2 m.

Se pare că această cameră superioară avea o „gură”, o intrare proprie, „încărcarea” cu vase făcându-se numai după ce s-a realizat cuptorul, prin această deschidere cu diametrul de aproximativ 0, 60 m, după care era astupată cu lipitură. În cazul în care pereții camerei superioare erau constituiți din cei ai gropii, în care a fost săpat cuptorul, umplerea acesteia cu vase se realiza pe deasupra, așa cum ne arată analogiile etnografice, prin vârful cupolei lăsându-se un orificiu, prin care se asigura tirajul și evacuarea fumului, în condițiile unei arderi controlate a ceramicii. Chiar dacă pereții camerei superioare nu aveau calitățile cărămizii refractare de mai târziu, arderea vaselor se făcea la temperaturi care puteau ajunge până la 900-1200°C, în condițiile unei atmosfere supraîncinse, cu atât mai mult cu cât meșterii olari cucutenieni puteau folosi niște foale primitive, cu duze (ajutaje) de lut, (care sunt interpretate, cel mai adesea, ca idoli masculini *phaloi*) (**Brudiu, 1986, 7-13; Hăbășești, fig.50; Matasă, 1946, 80, pl. LVIII/440; Dragomir, 1977-1979, 103, fig. 25-26; Cucoș, 1974-1976, 51, fig. 5.3; 21.4-5, 7-9; 24.2-4, 6; Monah, 1997, 90-91, 106-107, 128, fig. 83, 85, 125. 3-6, 128. 6, 212. 9, 165. 1-5; Mantu, Țurcanu, 1999, Petrescu-Dîmbovița, 1999, fig. 380. 9-10, 13-14**) cu care puteau întezi focul în „focărie” sau printr-un orificiu, special practicat în peretele sau deschiderea camerei superioare, insuflând aer în această

încăpere, ridicând temperatura și controlând (dirijând) „coacerea” oxidantă a ceramicii*. Pentru a se evita deformarea și arderea inegală a vaselor, probabil, pe „grătar” se puneau și vâlătuci mici de lut și numai după aceea se puneau produsele.

Datorită folosirii unor asemenea cuptoare, pentru arderea mai multor șarje, și a temperaturilor obținute, la fiecare procedură, pământul din jurul lor era înroșit pe grosimi diferite, de la 10 la 20 cm. După încetarea arderii și după răcirea cuptorului, vasele erau scoase și se trecea la refacerea cuptorului în vederea realizării unei noi șarje. În cazul deteriorării unui asemenea cuptor era întrebuințat, probabil, în calitate de groapă menajeră, în interiorul său găsindu-se deșeuri specifice: plăci fragmentare, ceramică rebutată, fragmente de pereți etc., așa cum am văzut atunci când am discutat despre gropi.

Din punctul de vedere al terminologiei întrebuințate, considerăm că trebuie să se renunțe la noțiunea de „cuptor cu reverberație” (Comșa, 1976, 28; Ellis, 1984, 130-170, Ellis, 1987, 178-179; Scorpan, 1995, 40), atunci când se vorbește de cuptoarele cucuteniene de ars ceramica, pentru aceste instalații evaluate fiind mai corectă denumirea de **cuptoare cu curent de aer dirijat**, acoperind mai bine conținutul procesului tehnologic descris mai sus.

În general, ca mod de construcție și funcționare, cuptoarele evaluate de la Valea Lupului se aseamănă cu cele de la Glăvăneștii Vechi, Costești, Koșilovče-Oboz și Žvanec (Movša, 1971, 228-233), denotând existența unei concepții cvasiunitare în acest domeniu meșteșugăresc.

Mai mult, relativa standardizare a formelor și decorurilor ceramicii și existența unor grupări de cuptoare, în anumite așezări, în toate fazele de evoluție a culturii Cucuteni, inclusiv în Bazinul Bahluiului, vorbesc de prezența unor **centre de olărit**, cu însemnate implicații în economia de producție și schimb a comunităților eneolitice, și, de ce nu, în modul de reconstituire al societăților străvechi, de către cercetătorii de azi, așa cum arătau T.G. Movša și E. Comșa ș. a. (Movša, 1971, 228-233; Comșa, 1976, 23-33; Markeviči, 1981, 126-134; Ellis, 1984, 130-170; Ellis, 1987, 179-180).

Considerăm, sub rezerva verificării prin cercetări ulterioare, că asemenea centre de olărit au existat, în Bazinul Bahluiului, la Costești (com. Costești) – Cier, Bălțați – Iazul nr. 3/D. Mândra și Valea Lupului (Rediu) – *Fabrica Chimică*, deservind comunitățile contemporane, dintr-un anumit areal.

Toate aceste instalații pirotehnice, aflate în aer liber sau în interiorul unor locuințe, constituiau, în condițiile existenței în așezări a unor cantități însemnate de combustibil, furaje, rezerve de hrană, materiale inflamabile, veritabile și perpetue pericole, care au dus la distrugerea mării majorități a stațiunilor cucuteniene cunoscute.

În afară de aceste complexe gospodărești și meșteșugărești, în stațiunile cucuteniene au mai fost descoperite **locuri pentru confecționarea utilajului litic**, dovedite de existența unor aglomerări de piese finite asociate cu spărturi și deșeuri, ca la Târgu Frumos – *Baza Pătule*, Hăbășești (Dumitrescu, în *Hăbășești*, 230-232), sau pentru desprins pielea de pe carcasele de animale sacrificate sau vâdate, pentru tranșat și prelucrat subprodusele, ca la Târgu Frumos – *Baza Pătule* și Săcărești (Cucuteni) – *Suhat*.

Chiar dacă există indicii, foarte clare, despre practicarea unor meșteșuguri adecvate epocii, uneori într-un sistem deosebit de evoluat (confecționarea unui utilaj și armament divers, metalurgia aramei, confecționarea ceramicii), principalele ocupații ale comunităților cucuteniene din Bazinul Bahluiului au fost totuși cultivarea plantelor și creșterea animalelor.

Astfel, întemeierea habitatului cucutenian a fost, așa cum arătam mai sus, indisolubil legat de acestea, în multe situri descoperindu-se urme ale acestor ocupații, existând, probabil, terenuri destinate cultivării plantelor, cu alternanța, „odihna”, acestora (perioade de pârloagă), spații pentru pășunat, arii de vânătoare, fiecare sit având o specializare proprie, vânătoarea și culesul păstrându-și o mare importanță.

În acest context, prin cercetări arheobotanice s-a stabilit că oamenii de la Hăbășești (Cucuteni A) cultivau *Triticum vulgare* L., *Triticum compactum* Host, *Triticum compactum* globiforme și mazărice (*Vicia vilosa*) (*Hăbășești*, 506), iar cei de la Valea Lupului (Cucuteni B), *Triticum vulgare*, *Triticum compactum* Host, *Triticum monococcum* (56, 5%), *Triticum dicoccum* (43, 3%), *Hordeum vulgare* (0, 1%) și *Agrosera githago* (0, 1%) (Necrasov, Știrbu, 1971, 1304-1310; Cârciumaru, Monah, 1985 b, 351-352), în vreme ce, în alte așezări cucuteniene contemporane, din Moldova și Basarabia, în care s-a acordat o deosebită atenție cercetărilor arheobotanice, s-a identificat o gamă mult mai largă de plante cultivate (Marinescu-Bîlcu, Cârciumaru, Muraru, 1981, 7-33; Marinescu-Bîlcu, Cârciumaru, Muraru, 1985, 644-684; Marinescu-Bîlcu, Bolomey, Cârciumaru, Muraru, 1984, 41-46; Cârciumaru, Monah, 1985 b, 699-708; Cârciumaru, Monah, 1987, 167-173; Monah, Băra, Monah,

* Asemenea piese, descoperite în multe așezări cucuteniene, au fost utilizate, probabil, și în metalurgia aramei

1987, 249-261; Monah, Monah, 1996, 49-62; Monah b, 2001, 33; Markeviči, 1981, p. 105-119; Sorochin, 1991, 105-119; Sorochin, 1997, 10-11).

Cercetările arheozoologice, efectuate pe materialul osteologic obținut din unele stațiuni precucuteniene și cucuteniene din Bazinul Bahluiului, au arătat multe asemănări ale biotopului preistoric cu cel actual, fiind cunoscute destul de bine mamiferele mai mari și mult mai puțin, din cauza lacunelor de studiere, micromamiferele, fauna piscicolă și malacologică.

Astfel, în stațiunea de la Târgu Frumos – *Baza Pătule* (Precucuteni III) au fost identificate materiale arheozoologice provenind de la următoarele animale sălbatice: bouri (*Bos primigenius* Boj.), căprior (*Capreolus capreolus*), cerb (*Cervus elaphus*), mistreț (*Sus scrofa ferus*), urs (*Ursus arctos*), cal (*Equus caballus*), cu statut incert în ceea ce privește domesticirea, castor (*Castor fiber*), lup (*Canis lupus*), melci (*Helix*) și scoici de apă dulce (*Unio* sp.) (Haimovici, Coroliuc, 2000, *passim*). De la Hăbășești (Cucuteni A₃) au fost recuperate oase de mistreț (*Sus scrofa ferus*), căprioară (*Capreolus capreolus*) și cerb (*Cervus elaphus*), melci (*Helix pomatia*) și scoici (*Unio crassus batavus*) (Hăbășești, 601-606, **apendicele IV-V**), provenite, evident în urma vânătorii și culesului, iar de la Bălțați – *Iazul nr. 3/Dealul Mândra* (Cucuteni A₄), din cauza cercetărilor restrânse, un lot limitat de mistreț, cerb și căprior (Haimovici, 1997, 31-37).

În nivelurile Cucuteni A, A-B și B, de pe *Cetățuia* de la Cucuteni-Băiceni au fost determinate următoarele specii de animale sălbatice: cerbul (*Cervus elaphus*), bourul (*Bos primigenius* Boj.), mistrețul (*Sus scrofa ferus*), căpriorul (*Capreolus capreolus*), iepurele (*Lepus europeus*), bursucul (*Meles meles*), elanul (*Alces alces*), calul (*Equus caballus* L.), iar pentru etapa Cucuteni B₂ și lupul (*Canis lupus*), ursul (*Ursus arctos*) și castorul (*Castor fiber* L.) (Haimovici, 1969, 317-319; Necrasov, Știrbu, 1971, 1304-1310), neexistând, deocamdată, date asupra faunei malacologice. Din așezarea Cucuteni B, de la Valea Lupului, provin materiale osteologice de la cerb (*Cervus elephus*), căprior (*Capreolus capreolus*), bour (*Bos primigenius*), mistreț (*Sus scrofa ferus*) și cal (*Equus caballus*) (Haimovici, 1962, 313-314; Haimovici, 1987, 158-165). Această faună era specifică unei zone de silvostepă amestecată cu întinse păduri de foioase, primare și secundare, alcătuite din stejăriș amestecat – *Quercetum mixtum*.

De altfel, așa cum am văzut la cadrul geografic, prin alternanța dintre pădure și terenurile de cultivat și/sau pășunat lua naștere, printr-o intensă acțiune antropică, pădurea secundară, acest fapt putându-se observa și din studierea grosimii materialului lemnos utilizat pentru construirea platformelor de locuințe și anexelor gospodărești*.

În cadrul turmei de animale domestice, erau prezente la Târgu Frumos – *Baza Pătule*: bovinele (*Bos taurus*), ovicaprinele (*Ovis aries* și *Capra hircus*), porcul (*Sus scrofa domesticus*), o rasă de câine (*Canis familiaris*), mai mare decât cele cunoscute până în prezent pentru neolitic și eneolitic (Haimovici, Coroliuc, 2000, 171-187). La Hăbășești (Cucuteni A₃), pe lângă bovinele de talie mică sau mare, au fost determinate două tipuri de ovine (una țurcană și alta neidentificată), două rase de porci domestici, (una de baltă, cu râțul lung și alta obișnuită) și câini (Hăbășești, 601-605), care erau folosiți pentru pază, în fața amenințării animalelor sălbatice, atât a așezărilor cât și a turmelor, ca însoțitori la vânătoare și, poate, pentru hrană, în perioadele mai puțin prielnice, situație parțial asemănătoare cu cea din siturile de la Cucuteni-Băiceni – *Cetățuia* (Cucuteni A₃) (Haimovici, 1969, 317-319; Necrasov, Știrbu, 1971, 1304-1310) și Bălțați – *Iazul nr. 3/Dealul Mândra* (Cucuteni A₄) (Haimovici, 1997, 31-37). Trebuie menționat că, în toate stațiunile menționate, oasele de animale domestice sunt predominante față de cele de animale sălbatice, situație similară cu cea din marea majoritate a stațiunilor cucuteniene.

Pentru nivelul Cucuteni A-B de la Cucuteni-Băiceni – *Cetățuia*, au fost analizate două loturi de materiale osteologice, dintre care oasele de animale domestice se situează între 81, 28 % și 87, 46 %, predominând bovinele (*Bos taurus*), porcinele (suidele) (*Sus scrofa domesticus palustris*), de talie mică, ovicaprinele și câinele (Haimovici, 1969, 317-319; Necrasov, Știrbu, 1971, 1304-1310), observându-se o continuitate din faza anterioară, cu excepția creșterii procentuale a porcului și scăderea cantitativă a

* Prin studiul construcțiilor din cadrul neoliticul lacurilor, s-au stabilit următoarele raporturi între grosimea grinzilor și stâlpilor și tipurile de pădure/pârloagă: 8-30 cm – pădure primară, 8-15 cm – pădure secundară incipientă, rezultată în urma unei pârloage lungi, 8-10 cm și sub aceste dimensiuni – pădure secundară avansată, în urma unor pârloage scurte (Petrequin, Petrequin, 1988, 21-24). Luând în calcul aceste analogii, pentru judecarea substrucției lemnoase a locuințelor cu platformă (nr. 8 și 11) de la Târgu Frumos – *Baza Pătule* (Ursulescu, Boghian, Cotiugă, 1998, 77-78; Ursulescu, Boghian, Cotiugă, 1999, 120-121; Ursulescu, Boghian, Cotiugă, 2000, 106-107), putem concluziona, cu probabilitatea de rigoare, că în jurul acestui sit se afla o pădure secundară de foioase, destul de evoluată, mai mult sau mai puțin extinsă.

ovicaprinelor, care poate fi pusă pe seama unei modificări în specializarea turmei de animale de la Cucuteni-Băiceni – *Cetățuia*.

Pentru faza Cucuteni B, din zona Bazinului Bahluiului provin două loturi de materiale osteologice care au fost analizate, de la Cucuteni-Băiceni – *Cetățuia*, și un lot de la Valea Lupului. Astfel, din nivelurile Cucuteni B₁ și Cucuteni B₂ de la Cucuteni-Băiceni-*Cetățuia*, au fost recuperate loturi osteologice de animale domestice, cuprinse între 70, 09 % și 71, 99% (procentaje generale recalculat), între care predomină bovinele, urmate de ovicaprine, porcine și câini (**Haimovici, 1969, 317-319; Necrasov, Știrbu, 1971, 1304-1310**). La Valea Lupului, animalele domestice erau reprezentate de 74, 23% din materialul osteologic, în care majoritatea o dețineau bovinele secondate de ovicaprine. Bovinele erau gracile, de tipul *brachyceros*, oile făceau parte din subspecia *Ovis aries palustris* Rut iar caprele din tipul *Capra hircus*, porcinele erau mici de tipul *palustris*, în vreme ce câinii aparțineau tipurilor *Canis familiaris palustris* și *Canis familiaris intermedius* Woldrich (**Haimovici, 1962, 313-314; Idem, 1987, 158-165**).

Din datele prezentate, se observă o asemănare între animalele crescute de diferite comunități cucuteniene, din zona Bazinului Bahluiului, de-a lungul întregii evoluții a complexului cultural Precucuteni – Cucuteni. În același timp, se sesizează o anumită uniformitate a animalelor crescute de comunitățile cucuteniene, în întregul Podiș al Moldovei, această regiune fiind foarte propice atât cultivării plantelor cât și creșterii mamiferelor domestice, două din principalele ocupații ale acestor triburi, evident cu pondere diferită de la stațiune la stațiune (**Comșa, 1983, 63-66, fig. 2-3; Comșa, 1996a, 263-276; Comșa, 1996b, 163-176; Korobkova, 1987, passim**).

În mod firesc, animalele domestice furnizau necesarul de carne, lapte, piei, lână, oase, al acestor comunități eneolitice, culesul și vânătoarea având un caracter secundar, cu ponderi diferite în asigurarea hranei și materiilor prime pentru încălzăminte, îmbrăcăminte, unele unelte și podoabe.

Toate acestea vin să întregască imaginea despre complexitatea habitatului cucutenian, despre modul de viață al comunităților eneolitice, rămânând în sarcina cercetărilor viitoare descifrarea multiplelor probleme, aflate în diferite stadii ale ipotezelor de lucru, atât prin descoperirea de noi izvoare cât și prin rejudecarea și aprofundarea celor deja cunoscute.

IV. 4. Sisteme de fortificare

Dintre toate progresele înregistrate de comunitățile neolitice și eneolitice, în planul vieții materiale, se detașează fortificarea așezărilor, prin sisteme naturale sau antropice, simple sau mai complexe, în strânsă legătură cu însemnătatea, destinația locuirii și provocările din epocă. Firește, trecerea la apărarea așezărilor sau numai a unora reflectă atât evoluția economico-socială și politico-militară din această perioadă cât și o serie de modificări de concepție, în ceea ce privește organizarea complexă și protejarea habitatului, în fața unor atacuri venite fie din partea animalelor sălbatice, fie din partea altor comunități umane, mânite de diferite motive.

Asemenea sisteme de apărare, constând, cel mai adesea din șanțuri care împrejmuiu așezarea, pe una sau mai multe laturi, sunt atestate de timpuriu, în spațiul carpato-danubiano-pontic, încă din vremea civilizațiilor Starčevo-Criș (fazele III-IV) (**Nica, 1987, 34; Chicideanu, Comșa, Conovici, Avram, 1996, 153-155**) și Vinča (**Comșa, 1987, 130**), după care se transmit civilizațiilor următoare, care evoluează spre eneolitic: Vădastra (**Mateescu, 1970, 56; Mateescu, 1972, 29-37; Marinescu, 1969, 72-73**), Boian (**Morintz, 1963, 275 și urm.; Comșa, 1974, 124-142; Comșa, 1987, 129; Comșa, 1990, 9-11, Comșa, 1991, 235**), grupul cultural Iclod (**Lazarovici, 1991, 7**) și cultura Precucuteni (**Dumitrescu, Dumitrescu, 1970, 46-48; Marinescu-Bîlcu, 1974, 20-23; Marinescu-Bîlcu, 1977-1979, 55-65**); dovedind legături cu eneoliticul sud-est și est-central european (**Lichardus, Lichardus-Itten, 1985, 267, 280-291**).

Preluând aceste tradiții locale și unele noi influențe, venite din partea eneoliticului egeo-anatolian și balcanic, civilizațiile eneolitice din spațiul carpato-danubiano-pontic, în special cele clasice: aspectul cultural Aldeni-Stoicani-Bolgrad (**Dragomir, 1971, 143-155; Dragomir, 1983, 30-32**), culturile Gumelnița (Vidra/Gumelnița A₁, **Morintz, 1962, 273-282**; Căscioarele/Gumelnița B₁, **Dumitrescu, 1965, 215-234**) și Sălcuța (Verbicioara, și Sălcuța, **Berciu, 1961, 164-166**), la care se adaugă civilizația Cucuteni, despre care vom vorbi în continuare, au realizat diferite sisteme de fortificare a așezărilor, uneori foarte complexe.

Așa cum am văzut în subcapitolul referitor la așezări, în mediul civilizației Cucuteni se observă o strânsă interdependență între tipul de așezare, poziția sa, funcționalitatea acesteia și existența sistemelor de fortificație. Astfel, încă din faza Cucuteni A, continuând tradițiile culturii Precucuteni, se conturează

principalele tipuri de fortificații, care vor evolua sub diferite aspecte, pe parcursul civilizației cu ceramică pictată, în special **șanțurile de apărare**, asociate sau nu cu **valuri**.

Încă din anii 1909-1910, cu prilejul cercetărilor sistematice de la Cucuteni-Băiceni – *Cetățuia*, efectuate de H. Schmidt și G. Bersu, au fost descoperite și cercetate cele două șanțuri de apărare, unul încadrat în faza Cucuteni A, cel interior, și celălalt în Cucuteni B, cel exterior (**Schmidt, 1932, 9-12, 114-115, fig. 1, anexa 2**), care completau fortificarea naturală a stațiunii, pe laturile de N, E și S. Profilurile celor două șanțuri erau în formă de pâlnie sau în V, cel interior având o lățime de 3-4 m, la partea superioară, și o adâncime de 3 m, în timp ce cel exterior prezenta o lățime mai mare, de 6-7 m, deschidere maximă, și o adâncime tot de 3 m (**fig. 24/2a-c**).

Constatările făcute la Cucuteni-Băiceni – *Cetățuia*, pentru șanțul Cucuteni A, au fost completate prin cercetările și observațiile din stațiunea Ariușd – *Tyisk* și în alte așezări din SE Transilvaniei (**László, 1911, 178-179, 180-181**). De asemenea, H. Schmidt a încercat o reconstituire a unui val adiacent șanțului interior (**Schmidt, 1932, 114-115, fig. 30**). Se contura astfel, încă de atunci, existența, pentru faza Cucuteni A, a unui sistem complex de fortificare a așezărilor, cu șanț și val de apărare.

Cercetările ulterioare, dintr-o serie de stațiuni cucuteniene, inclusiv din Bazinul Bahluiului, datând din faza A, au condus la completarea cunoștințelor despre sistemele de apărare ale unor așezări aparținând acestor comunități eneolitice.

Astfel, la Hăbășești – *Holm*, la fortificația naturală, cu pante abrupte, a așezării de aici, pe laturile de N, E și S, locuitorii, din faza Cucuteni A, au adăugat două șanțuri antropice, paralele, aflate la 15-20 m vest de ultimele locuințe (șanțul interior), și la distanță de 10-20 m unul de altul. Cele două șanțuri aveau, fiecare, profilul în formă de V și un traseu ușor arcuit, unind pantele de N și S. Șanțul exterior avea o lungime de 121 m, o lățime cuprinsă între 5 și 7, 10 m și o adâncime inițială variabilă 2, 25-3, 55 m, în vreme ce șanțul interior avea o lungime de 123 m, o lățime de 3, 50-7, 25 m și o adâncime de 1, 50-2, 75 m (**Petrescu-Dîmbovița, 1954, 203-223, pl. VIII/4, LVI-LVIII; Dumitrescu, 1967, 23-35**), fiind considerate de A. C. Florescu fortificații simple, fără o complexitate deosebită (**Florescu, 1966, 25-27, fig. 2-3**) (**fig. 24/1a-b**).

Deși nu s-au observat alte elemente de fortificare, Vl. Dumitrescu nu a exclus posibilitatea ca șanțul interior, ale cărui capete nu atingeau pantele să fi fost umplut cu apă, iar între șanțuri sau numai lângă unul să fi existat o palisadă, presupusă pe baza umpluturii, constând în resturi de cărbuni și lipituri, scurse în ele (**Hăbășești, p. 501-504**), care le-ar fi sporit considerabil eficacitatea. Trebuie făcută totuși o observație. Între capătul de NV al șanțului interior și cel de SE există o diferență de nivel de aproape 4 m (99 și respectiv 95 m), ceea ce ar fi făcut ca apa să se fi scurs spre sud-est și, de aceea, numai această porțiune ar fi putut fi umplută cu apă, ceea ce infirmă ipoteza de mai sus.

Rămâne, totuși, în discuție existența unei palisade, care poate fi presupusă fie în exteriorul șanțului din afară, fie între cele două șanțuri, cu atât mai mult cu cât a fost descoperită construcția nr. 45 (**Hăbășești, p. 501-504**), aflată, probabil, în dreptul unei intrări în așezare. Se poate presupune, chiar, existența unei intrări *à chicane*, trecerea realizându-se peste un pod de lemn, dispus peste șanțul exterior, în dreptul construcției nr. 45, (care, probabil, se putea ridica în caz de primejdie), apoi se ocolea capătul de NV al șanțului interior, unde credem că exista, cel puțin, o porțiune de gard.

De asemenea, trebuie luată în calcul, evident cu titlu de ipoteză, existența unui gard de lemn, care înconjură așezarea de jur împrejur, și care contribuia la sporirea eficienței fortificațiilor naturale sau a șanțurilor de apărare, așa cum s-a descoperit în cazul stațiunii de la Iclod (**Lazarovici, 1991, 7**).

Modul de realizare a șanțurilor de la Hăbășești – *Holm*, forma și traseul lor se aseamănă cu cele ale altor fortificații, de aceeași natură, săpate în loess, pământul din interior fiind utilizat pentru confecționarea ceramicii și construcția locuințelor, analogii găsindu-se la Trușești – *Țuguia* (**Florescu, 1959, 183 și urm.; Petrescu-Dîmbovița, 1963, 171 și urm., fig. 1; Florescu, Florescu, 1999, 222-230**), Topile (Valea Seacă) – *Dealul Crâșmei* (**Marinescu-Bîlcu, 1977, 130-133, fig. 1 și 2**) etc., unele delimitând stațiuni bine apărate, de tipul *à épéron barré*. Au existat și cazuri, așa cum se observă la Târpești, când, în unele sectoare, șanțul, realizat la începutul fazei Cucuteni A, a suprapus parțial șanțul anterior, din faza Precucuteni III, iar în alte segmente mergea paralel cu acesta, fiind dublat, probabil, de un gard (**Marinescu-Bîlcu, 1981, 50-51; Marinescu-Bîlcu, Cărciumaru, Muraru, 1977-1978, 653; Marinescu-Bîlcu, Cărciumaru, Muraru, 1981, 7-33**).

Noile cercetări de la Cucuteni-Băiceni – *Cetățuia*, desfășurate în anii 1961-1966, au permis verificarea și completarea cunoștințelor anterioare, referitoare și la sistemul de fortificație al așezărilor Cucuteni A și B din acest punct. Cu acest prilej, A. C. Florescu a cercetat cele două șanțuri de apărare, cunoscute de la începutul secolului, aducând noi clarificări (**fig. 23**).

Astfel, șanțul interior, aparținând locuirii Cucuteni A₃ din această așezare, a fost săpat, din cauza condițiilor geologice locale specifice, în placa de gresie calcaroasă, cochiliferă, și în nisipurile de vârstă sarmațiană, care se aflau, în acele timpuri, sub un strat vegetal foarte subțire, conferind particularități deosebite sistemului de fortificare. De aceea, piatra și nisipul au fost depuse în partea de est a taluzului interior, realizându-se un adevărat val, ceea ce a confirmat ipotezele anterioare (Florescu, 1966, 27-28, fig. 6). Se construia, astfel, o fortificație deosebit de eficace, care lega, printr-un traseu puțin arcuit, laturile de nord și sud ale așezării.

Profilul șanțului avea tot o formă de V, prezentând o lățime maximă la gură, de aproximativ 4 m și o adâncime de 2 m, la care se adăuga înălțimea valului, care, din păcate, nu a putut fi stabilită, constituind, împreună, un obstacol destul de greu de trecut, chiar și în cazul în care nu era dotat cu gard sau palisadă. Totuși, noi considerăm, pe baza descoperirilor de la Iclod, că, de jur împrejurul așezării, de-a lungul pantelor, înclinate la aproximativ 60-70°, și pe val, cucutenienii au construit un gard sau o palisadă, sporind considerabil eficacitatea fortificațiilor naturale, completate cu cele antropice.

Această variantă complexă a sistemelor de apărare Cucuteni A, constatată la Cucuteni-Băiceni – *Cetățuia*, are, probabil, analogii în descoperirile mai noi de la Ruginoasa, pe care o încadrăm în Bazinul Bahluiului, chiar dacă această se află pe cumpăna de ape (Lazarovici, Lazarovici, Turcanu, 2003, 263-265; Lazarovici, Lazarovici, 2003, 46-48). Aceste sisteme de fortificație sunt asemănătoare cu cele din cadrul aspectului Ariușd: Malnaș-Băi, Sfântu Gheorghe, Bixad (László, 1914, 178-182; Székely, 1976-1977, 50 și urm; László, 1993, 33-50) sau din arealul răsăritean, zona Prut-Nistru, la Polivanov Jar III (Passek, 1952, 57 și urm; Movșa, 1985, 206) și Coconești Vechi I* (Markeviči, 1981, 72). În același timp, sunt evidente o serie de asemănări și deosebiri între sistemele de apărare ale civilizației Cucuteni, faza A, și cele ale civilizației Gumelnița-Karanovo VI (Lichardus, M. Lichardus-Itten, 1985, 373-374; Hașotti, 1997, 77-82).

În zona Bazinului Bahluiului, s-au mai descoperit și alte stațiuni Cucuteni A de înălțime care, pe lângă fortificațiile naturale, au avut șanțuri de apărare, prezentându-se astăzi sub forma unor alveolări prelungi, mai mult sau mai puțin evidente la suprafața actuală a solului, și care, din nefericire, nu au făcut obiectul unor cercetări sistematice.

Asemenea fortificații se observă la: Costești (com. Costești) – *Cier*, unde urmele unui evident șanț de apărare sunt vizibile pe latura de vest a stațiunii Cucuteni A, actualmente afectat de realizarea unui drum de țară, dar cercetările metodice efectuate nu au atins și problema sistemului de fortificație, Giurgești (Costești) – *Dealul Mănăstirii*, unde șanțul de apărare închide promontoriul triunghiular, la Filiași (com. Bălțați) – *Dealul Boghiu*, Tg. Frumos – *Dealul Beci*, Erbiceni – *Iazul Ursului/În Curcan (Așezări, 192; RAJI, I, 140)*. În lipsa unei încadrări clare, nu știm în ce măsură așezarea Valea Ursului (Miroslava) – *Cetățuia*, cu sistemul ei de fortificare, compus din șanț de apărare și val, pe laturile de est și vest, din care se mai păstrează un segment de val, lung de 20 m și lat de 4 m, în partea de răsărit și un altul, lung de 6 m cu înălțimea medie de 0,70 m, în partea de apus (RAJI, I, 239), poate fi încadrată în faza Cucuteni A. Cu toate acestea, sistemul de apărare, al acestei stațiuni cucuteniene, pare destul de interesant, indiferent în ce fază ar fi fost construit.

În absența unor cercetări sistematice, nu se pot face aprecieri asupra profilurilor acestor șanțuri, observațiile de teren arătând doar că acestea au avut un traseu liniar, ușor arcuit, sau semicircular, în plan orizontal. Rămâne în sarcina cercetărilor viitoare să precizeze dacă și așezările Cucuteni A deschise, situate pe forme joase de relief sau pe terase medii și cueste, au fost fortificate sau dacă cunoscuta stațiune Fedeleşeni – *Dealul Cănepăriei* a avut și sisteme de apărare.

În faza Cucuteni A-B a continuat fortificarea așezărilor, pentru zona Bazinului Bahluiului, fiind foarte importante descoperirile de la Cucuteni-Băiceni – *Dâmbul Morii* și *Cetățuia*.

Așezarea de la Cucuteni-Băiceni – *Dâmbul Morii* se află pe un martor de eroziune, orientat NV-SE, fiind apărată natural, pe laturile de ENE și VSV, de cursurile a două pâraie, Recea și Morii și șesul acestora, probabil, inundabil în vechime, în zona de confluență, în aval de stațiunea arheologică. Cercetările din anii 1961-1966 au pus în evidență complexitatea locuirii de la Cucuteni-Băiceni – *Dâmbul Morii*, clarificându-se și unele aspecte ale sistemului de apărare de acolo. Astfel, s-a putut stabili că, în prima etapă de evoluție a fazei Cucuteni A-B (Cucuteni A-B₁), în care așezarea a ocupat partea de SE a martorului de eroziune, a fost realizat un șanț de apărare, în partea de NNW a locuirii, destul de aproape de ultimele locuințe, închizând o suprafață de aproximativ 2 ha. Acest șanț avea un profil de pâlnie, cu o deschidere maximă, la gură, de cca. 4 m și o adâncime de 2,60 m, unind laturile de NNE și VSV ale stațiunii (Florescu, 1966, 29; Petrescu-Dîmbovița, 1966, 21).

* Așezarea de la Cuconești Vechi I a fost fortificată, în partea dinspre câmpie, cu două șanțuri și valuri arcuite.

Prin maniera sa de realizare, șanțul de apărare de la Cucuteni-Băiceni – *Dâmbul Morii* se aseamănă cu felul în care au fost săpate șanțurile de la Traian – *Dealul Fântânilor*, care aveau același profil de pâlnie (V), lățimi variabile de 4-7 m și adâncimi cuprinse între 2 și 4 m (**Dumitrescu, 1955, 469 și urm.; Dumitrescu, 1957, 115; Dumitrescu, Dumitrescu, 1960, 174 și urm.; Dumitrescu, 1961, 102; Dumitrescu, Dumitrescu, 1962, 249 și urm.; Florescu, 1966, 30, fig. 7-8**). Chiar dacă așezarea de la *Dâmbul Morii* este fortificată natural, prin cursurile pâraielor Recea și Morii, ne apare ca logic ca șanțul de apărare să fi fost completat cu un gard sau, poate, cu o palisadă, care înconjura locuirea de jur împrejur, asigurându-i o reală protecție, fapt care va trebui clarificat prin cercetările viitoare.

La un moment dat, la începutul etapei Cucuteni A-B₂, șanțul de apărare a fost acoperit și locuirea de la *Dâmbul Morii* s-a extins până în partea de NV a matorului de eroziune, unde a continuat o vreme*, fără a se ști, deocamdată, dacă noul amplasament a avut o altă fortificație. Același fenomen se observă și la Traian – *Dealul Fântânilor* unde primul șanț de apărare, de forma aproximativă a unui semicerc, încheia prima etapă de locuire de acolo, în vreme ce șanțul al doilea fortifica așezarea, din faza ei maximă de dezvoltare, când a atins o suprafață de circa 5 ha (**Florescu, 1966, 31-34**).

De asemenea, este important de arătat că, în așezarea Cucuteni A-B₂ de la Săcărești - *Suhat*, nu au fost identificate urmele unor sisteme de fortificare, cu toate că cea de a treia secțiune a șanțului de control a depășit marginea propriu-zisă a locuirii, această stațiune fiind fortificată doar natural, prin pantele abrupte de pe cele trei laturi, care se ridicau deasupra pârâului Probota (Valea Bunei).

În lipsa altor semnalări de așezări Cucuteni A-B fortificate, în Bazinul Bahluiului, se poate concluziona că, și în această fază, cele mai însemnate stațiuni, cu o durată de funcționare mai îndelungată, au fost fortificate prin diferite sisteme, în timp ce locuitorii din stațiunile mai puțin importante nu-și fortificau, probabil, habitatul. O situație similară se întâlnește în spațiul dintre Prut și Nistru, unde au fost semnalate, pentru această fază, fortificații la Butești I, Badragii Vechi IX, Badragii Noi II – *Ostrov* (**Markeviči, 1981, 72**), asemănătoare, în parte, cu cele de la apus de Prut.

Edificatoare, pentru modul de realizare a sistemelor de fortificație din faza Cucuteni B, sunt descoperirile din stațiunea Cucuteni-Băiceni – *Cetățuia*, deja menționată anterior. Pentru faza Cucuteni B₁ se poate constata, în urma observațiilor făcute de A. C. Florescu, că sistemul de fortificare al acestei așezări a fost complex, compus din șanț de apărare, val și contraval, cu un traseu ușor curbat, aflate la aproximativ 5 m vest de șanțul din faza Cucuteni A.

Cel de-al doilea șanț, de pe *Cetățuia* de la Cucuteni-Băiceni, avea o formă de pâlnie, în V, fiind săpat, ca și șanțul Cucuteni A, în placa sarmațiană de gresie și în nisipul amestecat cu piatră. De aceea, taluzurile prezintă un fel de trepte și, pentru rezistență, au fost întărite cu lespezi mari legate cu nisip. A rezultat un șanț cu adâncimea inițială de 2, 50-3 m și o deschidere maximă, la partea superioară de 7-9 m. Cu materialul scos din șanț, compus din piatră și nisip, a fost amenajat, pe malul de E, spre așezare, un val, realizat din straturi de lespezi mari, iar la partea superioară din piatră amestecată cu nisip, având la bază, o lățime de 12-13 m, și o înălțime de 1, 10-1, 30 m, acoperind, în totalitate, șanțul și valul Cucuteni A. Spre vest, tot din piatră și nisip, a fost ridicat un contraval, cu înălțimea actuală de 0, 30-0, 50 m, care, împreună cu valul, sporeau considerabil rolul defensiv al șanțului și eficiența acestuia (**Florescu, 1966, 32-34, fig. 6; Petrescu-Dîmbovița, 1966, 15-18**) (**fig. 23**).

Acest sistem de apărare a funcționat pe întreaga durată a locuirii Cucuteni B₁, deoarece așezarea din faza Cucuteni B₂ a depășit-o pe cea din etapa anterioară, răspândindu-se la vest de acest șanț, fără a se ști dacă a mai fost realizată o nouă fortificație. Considerăm, de asemenea, că acest sistem complex de apărare al locuirii Cucuteni B de la Cucuteni-Băiceni – *Cetățuia* era completat, probabil, cu un gard sau cu o palisadă, care înconjura și așezarea, transformând-o într-o fortificație redutabilă, pentru acele timpuri. Nu se cunosc, până acum, alte detalii legate de intrarea în așezare sau referitor la modul de trecere al șanțului, dar credem că nu existau mari diferențe față de fazele anterioare.

În spațiul cuprins între Carpați și Prut mai este cunoscută, pentru faza Cucuteni B, fortificația stațiunii de la Fetești – *La Schit* (com. Adâncata), care prezintă adaptări la condițiile concrete de evoluție ale acestui sit (**Boghian, Ignătescu, Mareș, Niculică, 2002, 132-136; cercetări inedite 2003**). În spațiul cuprins între Prut și Nistru, fazei Cucuteni B și începutului civilizației următoare le aparțin așezările care prezintă sisteme simple sau complexe de fortificare de la Brânzeni III, Gordinești II și Costești IV (**Markeviči, 1981, 72-74**), în Republica Moldova, și Žvanec – *Šorb*, în Ucraina (**Movša, 1985, 233**). Dintre acestea se remarcă sistemul complex de fortificare de la Costești IV, care avea trei șanțuri și trei valuri și o posibilă palisadă pe primul val (**Markeviči, 1981, 72-73**).

* Cercetări inedite 1977-1978. Informații dr. M. Dinu căruia îi mulțumim încă o dată

În concluzie, în zona Bazinului Bahluiului, ca de altfel în întreg arealul de dezvoltare al civilizației Cucuteni, se observă o continuitate a sistemelor de apărare și o adaptare creatoare a acestora la caracteristicile locului de amplasare al așezărilor și la tipul siturilor. De asemenea, este evidentă legătura între durată de funcționare a așezărilor și fortificarea lor, precum și între poziția centrală, a unora dintre acestea, în cadrul unui grup de stațiuni contemporane, și complexitatea sistemelor de apărare.

Așa cum arătam în subcapitolul anterior, există, în Bazinul Bahluiului, stațiuni cucuteniene ierarhizate (Nandriș, 1987, 207-208; Ellis, 1984, 171-199), cele care ocupau locuri fortificate natural, cu aspectul unor „acropole”, erau apărate și de sisteme construite antropice. Nu credem că greșim, dacă considerăm asemenea așezări centrale, întărite natural și antropice, ca fiind centre tribale ale unor teritorii ocupate de anumite comunități cucuteniene, în cadrul unei societăți structurate pe ranguri sociale, cu atât mai mult cu cât, pentru realizarea și întreținerea sistemelor de apărare, se cerea un efort uman colectiv deosebit.

Legat de funcționalitatea șanțurilor și valurilor, care împrejmuiiau total sau parțial așezările neolitice și eneolitice, inclusiv a celor cucuteniene, s-au emis diferite păreri. Astfel, s-a considerat că șanțurile neolitice și eneolitice simple au reprezentat lucrări de delimitare a așezărilor, cu scopul de a împiedica răspândirea turmei de animale domestice și pătrunderea animalelor sălbatice, având caracterul unor ocoale sau țarcuri (Lazarovici, 1990, 93-117; Mateescu, 1970, 456; Marinescu-Bîlcu, 1974, 21), sau au avut un rol de protejare a spațiului sacru al locuirii (Lazarovici, 1990, 112; Marinescu-Bîlcu, 1981, 24; Ursulescu, Boghian, 1996, 37, nota 7), care era, în miniatură, imaginea modelului cosmogonic din eneolitic (Eliade, 1992a, 52-53; Eliade, 1992 b, *passim*).

Fără a nega importanța acestor destinații ale șanțurilor de împrejmuire a așezărilor neolitice și eneolitice, cel mai evident rol al respectivelor construcții considerăm că era cel de fortificare a siturilor, cu atât mai mult cu cât au fost completate cu valuri și garduri sau palisade, chiar dacă existența acestora este doar presupusă, deocamdată, în cadrul civilizației Cucuteni. De altfel, prezența palisadelor este mai mult decât logică, fără ele sistemele de apărare neavând o valoare defensivă reală.

Înflorirea aproape generală a așezărilor cucuteniene, în cadrul unei societăți asemănătoare, în multe privințe, cu cele orientale (Casal, 1978, *passim*), microasiatice, sud-est europene și central-europene, ce presupune o ierarhizare pe ranguri și categorii sociale, în care aristocrația gentilică și tribală avea un rol de seamă, existența unor conflicte intercomunitare, deplasarea nepașnică spre spațiul est-carpatic a unor triburi răsăritene, cum au fost cele ale grupului cultural Suvorovo-Novo Danilovsk-Chvalynsk-Srednyi Stog și ale civilizației Cernavoda I (Manzura, Sava, 1994, 143-171; Manzura, 1994, 93-101), contactele cu alte arii culturale și civilizații, au dus la fortificarea habitatului cu sisteme mai simple sau mai complexe, în funcție de posibilitățile fiecărei comunități sau grupe de comunități.

Existența unor așezări puternic fortificate, la nivelul epocii eneolitice, densitatea demografică deosebită, existența unor structuri economice avansate, a unor structuri organizatorice, sociale și politice, în cadrul sistemului *chefferie/chiefdom* (Muller, 1999, 657-658), au fost, fără îndoială, factori esențiali în dezvoltarea și supraviețuirea civilizației Cucuteni, aproape un mileniu.

În concluzie la acest capitol, se poate arăta că habitatul cucutenian, în întregul său, a împletit, în mod organic, elementele fizice ale așezării (teritoriu, populație, economie) cu devenirea temporală a acestora. S-a realizat astfel un habitat cultural în cadrul căruia s-a manifestat o ierarhie și dispunere strictă a locurilor, clădirilor, ocupațiilor, oamenilor, așezările manifestându-se ca spații deschise. De aceea, studierea așezărilor cucuteniene ar trebui să se afle la interferența dintre geografia și demografia istorică și istoria mentalităților, cu atât mai mult cu cât unele dovedesc multe asemănări cu lumea eneolitică anatoliană și egeeană.

CAP. V

UTILAJUL ȘI ARMAMENTUL CUCUTENIAN DIN BAZINUL BAHLUIULUI

Studiarea uneltelor și armelor produse și întrebuințate de comunitățile cucuteniano-tripoliene, în general, și cele din Bazinul Bahluiului, în special, are o importanță deosebită, pentru reconstituirea complexei economii și a modului de viață al acestora, prin care, oamenii eneoliticului, s-au adaptat permanent și dinamic, la condițiile ecosistemului în care au trăit. De altfel, uneltele și armele de silex, piatră, corn, os și aramă constituiau mijloacele de muncă și luptă, care au permis practicarea diferitelor ocupații din lumea eneolitică, tehnologia lor fiind deosebit de complexă, necesitând cunoștințe și deprinderi speciale, ceea ce a determinat individualizarea unor meșteșuguri, care au depășit sfera casnicului și satisfăceau necesitățile membrilor întregii comunități sau chiar ale celor vecine.

V. 1. MATERII PRIME

Din ansamblul utilajului realizat și folosit de comunitățile cucuteniene, din Bazinul Bahluiului, în toate fazele de evoluție, se detașează, numeric și calitativ, uneltele și armele confecționate din piatră, încadrate, în contextul mai larg, al vastului complex cultural Cucuteni-Tripolie.

La nivelul eneoliticului, s-au realizat însemnate progrese în identificarea și procurarea surselor de materie primă, perfecționarea tehnicilor de cioplire și retușare, obținându-se unelte superioare ca funcționalitate și productivitate. Astfel, utilajul de silex a permis practicarea eficientă a majorității ocupațiilor eneolitice, contribuind la producerea altor mijloace de producție, chiar dacă „industria litică” a fost depășită de producția ceramică (Mansuelli, 1978, I, 59; Lichardus, Lichardus-Itten, 1985, 334-335; Horedt, 1970, 92-93; Comșa, 1987, 110-113; Bârză, 1992, 36-37).

Se observă că prelucrarea silexului devine un meșteșug de sine stătător, comunitar (Masson, 1976, 58-64), transmis din generație în generație, în anumite familii, practicându-se în anumite ateliere „specializate” (Marinescu-Bîlcu, 1965, 5 și urm.; Nicolaescu-Plopșor, 1960, 366-371; Comșa, 1974, 171), care, de altfel, au fost atestate, cu mult înainte, încă din paleoliticul mijlociu și superior (Chirica, 1970, 7-18; Chirica, 1977-1979, 23-27; Păunescu, 1993, 62, 91, 117).

Silexul întrebuințat de meșterii cucutenieni din Bazinul Bahluiului, precum și unele produse finite, au fost aduse de la diferite distanțe, pe calea schimburilor intertribale, realizate uneori pe spații foarte întinse (Monah, 1991, 395-398; Boghian, 1996 ; Boghian, 1996a; Popovici, 2002, 89-91).

Prin tradiționalitatea sa susținută, prin tehnicile de cioplire și retușare, prin tipurile de roci, din care a fost confecționat, utilajul litic cioplit, în special cel din silex, servește la stabilirea apartenenței cronologice și culturale a unor așezări, chiar și a acelor care conțin ceramică, precum și la evidențierea legăturilor, care au existat, în diferite momente, între diverse arii culturale (Korobkova, 1987, 48).

Aflate la intersecția unor însemnate căi culturale și comerciale, comunitățile cucuteniene din Bazinul Bahluiului au utilizat, pentru confecționarea uneltelor și armelor, în principal, diferite varietăți de **roci sedimentare**: silexul de Prut, Nistru, balcanic, volhyno-podolian, central-moldovenesc, de Vrancea, silicolitul, jaspuri, gresii, marne, tufuri vulcanice, și numai secundar, **rocile vulcanice (magmatice)** – granit, obsidian, bazalt, serpentinit, și **rocile metamorfice** – șisturile (*gneis*-urile).

Silexul sau **silexitul** face parte dintre rocile sedimentare și ocupă locul principal, evident în proporții diferite, între materiile prime litice, folosite de comunitățile cucuteniene din diverse zone, pentru realizarea utilajului cioplit.

Silexul, numit și cremene, este un dioxid de siliciu (SiO_2), care face parte din grupa cuarțului, și are duritatea 7 pe scara Mohs, fiind foarte rezistent la distrugerea mecanică și chimică. Este amorf, hidratat, uneori amestecat cu impurități, având o culoare specifică compoziției minerale din zona de petrogenză. Se găsește în depozitele bugloviene, cretacice, sub forma nodulilor sau bulgărilor, acoperiți cu un strat calcaros, numit cortex. Silexul prezintă, la lovire, o spărtură concoidală, lamelară sau așchială, cu laturile deosebit de tăioase, fiind foarte potrivit pentru confecționarea uneltelor și armelor cioplite și retușate.

Prin desilicifiere, în mediu alcalin, silexul se „patinează” (se alterează), căpătând o culoare albicioasă sau alb-albăstruie, mată (**Băncilă, 1962, 13; Gridan, 1983, 102; Muraru, 1987, 193-199**). În diferite stațiuni cucuteniene, din Bazinul Bahluiului, Hăbășești, Cucuteni-Băiceni – *Dâmbul Morii*^{*}, Valea Lupului (**Hăbășești, 231; Dinu, 1957, 164**), s-au descoperit și silexuri calcinate, în urma incendiilor, care, prin pierderea apei, devin albicioase, iar, datorită temperaturii, friabile.

Dintre varietățile de silex, în Bazinul Bahluiului, comunitățile cucuteniene au întrebuițat cel mai mult silexul de Prut, având în vedere plasarea, unității geografice de care ne ocupăm, în partea terminală a cursului Prutului Mijlociu.

Silexul de Prut se caracterizează printr-o deosebită omogenitate, duritate și spărtură concoidală perfectă, iar, în funcție de mineralizare, are culori variate: de la alb-lăptos la negru-cenușiu sau negru, cu sau fără pigmentații calcaroase, albicioase, fiind translucid sau opac. S-a format în depozitele cretacice din NE Moldovei, în zona Prutului Mijlociu, fiind exploatat intens, încă din paleolitic, din zăcămintele, cu iviri la zi, de la Liveni, Rădăuți-Prut, Ștefănești, Ripiceni, Mitoc. Bolovanii de silex sunt de dimensiuni mijlocii, se prelucreează ușor (**Mutihac, Ionesi, 1974, 34-35; Băcăuanu et alii, 1981, 22; Marinescu-Bîlcu, Cărciumaru, Muraru, 1977-1979, 647-656; Muraru, 1987, 193-194; Cucos, Muraru, 1977-1979, 605-607**), dând piese de mărimi medii și, mai rar, mari. Este posibil, ca prin extinderea cercetărilor, în zona Prutului mijlociu, să se descopere stațiuni în care s-a prelucrat primar silexul, așa cum s-au identificat în zona Nistrului mijlociu. Cantitatea mare de silex de Prut, folosită în zona la care ne referim, se datorează distanțelor relativ scurte, față de sursele de aprovizionare, sau, poate, utilizării unor bolovani rulați, culeși din aval de aceste surse.

Silexul de Nistru, deși are aceeași vârstă cretacică, ca și cel de Prut, se deosebește de acesta printr-o mineralizare diferită, care îi conferă o culoare predominantă gri-deschis sau alb-lăptoasă (chiar alb murdar), netransparentă, uneori cu puncte albicioase, datorate unor microconcrețiuni calcaroase. Această varietate de silex, are o granulație puțin mai robustă decât silexul de Prut, dar are aceleași calități: omogenitate, spărtură concoidală, duritate și se prelucreează foarte ușor (**Zbenovici, 1989, 47-48**).

Pieseile lucrate din această varietate de silex, par să fi fost aduse în așezări, sub formă de prefabricate și produse finite, din zona Nistrului mijlociu, unde comunități cucuteniano-tripoliene au dezvoltat o importantă „industrie a silexului”, așa cum ne demonstrează descoperirile de la Komarovo, Cormani, Ojevo, Nezvisko, Polivanov Jar III și II, precum și exploatările, cu puțuri și galerii, de la Studenița (muntele Beloj, r. Kamenet-Podolsk) (**Passek, 1950, 40-56; Passek, 1961, passim; Černyš, 1967, 60-67; Bibikov, 1969, 3-6; Movša, 1985, 208; Vinokur, Gucal, Penjak, Timoščuk, Iakubovskji, 1984, 57, 135, 154, 157**), iar în stațiunile cucuteniene de la noi lipsesc nucleeele și deșeurile de prelucrare.

Silexul balcanic are o calitate deosebită, prezentând o culoare cafenie deschisă, uneori cu pete albicioase, opacă, având o spărtură concoidală regulată. Se găsește în mai multe locuri din Muntenia, Dobrogea și N-E Bulgariei, sub formă de bolovani, mai mari decât cei din silex de Prut și Nistru (**Comșa, 1966-1967, 25-33; Comșa, 1987, 88**). Din aceste zone, comunitățile gumelnițene au purtat spre nord prefabricate și produse finite din acest silex, unele piese ajungând și în Bazinul Bahluiului.

Silexul volhynian provine din zăcămintele aflate în zona Jitomir sau din unele zăcămintele ca cel de la Korobčîn (raionul Kirovograd) (<http://www.iananu.kiev.ua/privatl/pages/Widejko/txt/cities.html>; **Videjko, 2002, 103-125**), are o calitate bună și culori variate: gri închis, negru opac sau translucid. O varietate a acestui silex, are o culoare fumurie deschisă, învârstat cu benzi gri sau cafenii deschis, fiind, de asemenea, adus în stațiunile cucuteniene, printre care și cea de la Giurgești, tot sub formă de prefabricate sau chiar produse finite (**Sorochin, 1991, 134**).

Silexul central-moldovenesc și cel de Vrancea, având calități inferioare și găsindu-se rar, au fost întrebuițate doar în foarte puține cazuri.

Silicolitul a fost mai puțin folosit, pentru realizarea utilajului litic cioplit, și, mult mai mult, pentru confecționarea uneltelor și armelor șlefuite. Această rocă conține până la 90% dioxid de siliciu, este destul de omogenă, dar, spre deosebire de silex, este mai puțin dură, 6, 5 pe scara Mohs. Datorită unei cantități sporite de impurități, cuprinse în perioada de petrogeneză, silicolitul are o spărtură neregulată, mult inferioară silexului.

Silicolitul are culori diverse, de la alb-gălbui până la negru-cenușiu. În mediu alcalin, își pierde silica, la fel ca și silexul, „patinându-se” (alterându-se), iar, în cazul desilicifierii totale, capătă aspectul unei marne, ca prezentare și consistență. Sursele de silicolit se află în depozitele oligocene, situate pe întreaga lungime a flșului Carpaților Orientali, fiind întrebuițat, mai ales, în stațiunile cucuteniene din

^{*} Informații dr. Marin Dinu căruia îi adresăm mulțumirile noastre.

zonă (Marinescu-Bîlcu, Cârciumaru, Muraru, 1977-1979, 650-659, tab. 1-3; Cucos, Muraru, 1977-1979, 611-613, tab. 1-9; Muraru, 1987, 194-196, tab. 1-2).

În unele cazuri au fost utilizate diferite accidente silicioase locale (silexuri și chaille-uri), care pot avea, uneori, caracteristici asemănătoare cu a rocilor cunoscute și sunt prezente în zona de flîș carpatic sau în Platforma Moldovenească (Ionesi, 1971, *passim*; Băgu, Mocanu, 1984, *passim*; Cotoi, Grasu, 2000, 46)

Jaspul este un chert feruginos, de obicei roșu, galben, brun sau negru, fiind asociat cu rocile calcaroase din Carpații Orientali și Munții Harghitei (Gridan, 1983, 96-97; *Hăbășești*, 245). Pieseile confecționate din această rocă sunt foarte puține, cum au fost cele descoperite la Hăbășești (*Hăbășești*, 245), lucrate din jaspuri silicifiate, foarte dure, sau din jasp cu vine verzui.

Gresiile sunt roci detritice cimentate, din care s-au lucrat anumite piese cioplite, șlefuite și perforate. În așezările cucuteniene din Bazinul Bahluiului, s-au întrebuințat gresiile silicioase, mai rar cele cuarțoase, cu deosebite calități mecanice, ajungând la o duritate de 6, 5 pe scara Mohs. Gresiile litice erau compuse din particule, cu diametre care variază între 0, 1-2 mm, și culori diferite, în funcție de mineralizare, de la cenușiu la brun, negru, verzui sau roșiatic. Din gresii, cu granulații foarte fine și fine, s-au lucrat lame și așchii mijlocii sau masive, așa cum se observă la Cucuteni-Băiceni, Giurgești și Costești.

Aceste tipuri de roci se găsesc, în cantități apreciabile, în flîșul Carpaților Orientali, în structura Podișului Moldo-Volhyno-Podolian și în albiile râurilor, sub formă de bolovani rulați (Gridan, 1983, 96-97; Băncilă, 1962, 29; Cucos, Muraru, 1977-1979, 613-614; Muraru, 1987, 194; Cotoi, Grasu, 2000, 49-50).

Marnele sunt roci sedimentare care conțin argile și materiale calcaroase cimentate, fiind, în general, roci moi, de diferite culori, în funcție de elementele componente, de la roșiatic, la gri sau negru, în special cele bituminoase. Datorită rezistenței mecanice slabe, au fost utilizate pentru confecționarea unor unelte, întrebuințate în activități mai ușoare. Aceste roci sunt larg răspândite în regiunea subcarpatică și în Podișul Moldovei (Băncilă, 1962, 29; Gridan, 1983, 99; Băcăuanu et alii, 1981, 20-22; Marinescu Bîlcu, 1974, 45-49; Cotoi, Grasu, 2000, 47-48), fapt care a favorizat utilizarea lor, pe scară extinsă, de către comunitățile eneolitice.

Tuful vulcanic, rezultat din cenuși vulcanice cimentate, numit și **cinerit**, are un aspect mai grosier, aspru, de culoare cenușie sau negricioasă, și provine, în special, tufurile andezitice, din depozitele pliocene inferioare, aflate în jurul masei andezitice Călimani-Harghita sau din Subcarpații Moldovei de sud (Valea Troțușului și Cașinului). Aceste tufuri au fost folosite pentru confecționarea unor așchii tăioase, așa cum s-a descoperit la Hăbășești (Băncilă, 1962, 29-30; *Hăbășești*, 245).

Rocile vulcanice (magmatice) au calități mecanice deosebite și, de aceea, unele au fost utilizate pentru realizarea unor piese litice cioplite.

Obsidianul este o sticlă vulcanică și se clasifică între rocile magmatice acide, având o duritate deosebită de 6, 5-7 pe scara Mohs. Nodulii de obsidiană sunt asociați cu depozitele de perlit.

Obsidianul prezintă, la lovire, o spărtură concoidală, are diferite grade de opacitate și culori variate, de la alb-cenușiu, fumuriu sau oliv, fiind transparentă sau translucidă. Macroscopic se aseamănă, parțial, cu silexul, are calități apropiate de acesta, chiar superioare, în ceea ce privește tăietura (Comșa, 1969, 5-15; Cârciumaru, Muraru, Cârciumaru, Otea, 1977-1979, 561-604; Marinescu Bîlcu, Cârciumaru, Muraru, 1977-1979, 660; 1977-1979, 615; Muraru, 1987, 194-195). De aceea, din obsidian s-au confecționat lame, așchii și vârfuri de săgeată, așa cum sunt piesele inedite de la Cucuteni-Băiceni – *Dâmbul Morii*, în Bazinul Bahluiului, sau Podei – Târgu Ocna (Păunescu, 1970, 190, anexa II/11i), în partea de sud-vest a Moldovei. Se pare că obsidianul, ajuns la răsărit de Carpați, provine din zăcămintele aflate în zona Tokaj, sau, poate, de la Orașul Nou (Satu Mare) sau din alte zone (Insula Melos, Slovacia, Armenia) (Comșa, 1969, 5-15; Cârciumaru, Muraru, Cârciumaru, Otea, 1977-1979, 561-604; Marinescu-Bîlcu, Cârciumaru, Muraru, 1977-1979, 660; 1977-1979, 615; Muraru, 1987, 194-195; Cârciumaru, Popovici, Cosac, Dincă, 2002, 116-126). Pieseile finite erau aduse la răsărit de Carpați peste lanțul muntos, pe calea schimburilor intertribale (Cvek, 1996, 93; Popovici, 2002, 89-90).

Granitul este cea mai cunoscută rocă magmatică acidă, având, de cele mai multe ori, o culoare cenușie. Este o rocă cu o rezistență mecanică deosebită, de aceea, a servit ca materie primă pentru confecționarea unor topoare și ciocane cu gaură pentru coadă, așa cum sunt, probabil, piesele de la Valea Lupului și Belcești – *Scarchi*. Zăcămintele, de unde se putea procura această rocă, se află fie în Dobrogea, la Măcin, Iacobdeal și Greci, fie în infrastructura Platformei Moldo-Volhyno-Podoliene, unde granitele

arhaice apar la zi, în văile Nistrului, Bugului și Niprului (**Băncilă, 1962, 19, 113-117; Gridan, 1983, 166-169; Mutihac, Ionesi, 1974, 147-148**).

Bazaltul, rocă magmatică bazică, cu o textură masivă, compactă, este dur, greu și are o culoare neagră. La Hăbășești, s-au descoperit „nuclee”, lame și așchii, în total 20 de exemplare, lucrute local, din bazalt adus din zona vulcanică a Carpaților Orientali, de la Racoșu de Jos, în Munții Perșani, și de la Braniște, pe Mureșul superior (**Băncilă, 1962, 21-22; Gridan, 1983, 175-176; Hăbășești, 242**).

Dintre rocile metamorfice, cu aspect intermediar între cele magmatice (eruptive) și cele sedimentare, comunitățile cucuteniene din Bazinul Bahluiului, au întrebuințat **șisturile cristaline**, provenind din cristalinul Carpaților Orientali (**Băncilă, 1962, 49-50; Gridan, 1983, 223-259, 282**), care au calități mecanice bune pentru realizarea topoarelor, și **șistul cloritos**, cu aceleași calități mecanice bune și o culoare verzuie, folosit pentru confecționarea pieselor șlefuite și perforate, răspândit tot în cristalinul Carpaților Orientali, mai ales în zona Tulgheșului (**Gridan, 1983, 275-277; Cotoi, Grasu, 2002, 51-52**). Din categoria șisturilor verzi face parte și **serpentinitul**, între care apare intercalat. Are o culoare verde-cenușie, cu luciu satinat, sticlos, gros, cu duritatea 4 pe scara Mohs, și provine din depozitele cretacice din Carpații Orientali (**Gridan, 1983, 259**).

Șistul argilos este una din rocile cele mai răspândite în cristalinul carpatic, prezentându-se relativ compact. Are o duritate mică, o culoare cenușie-închisă, fiind o formă de trecere spre filit, caracteristici care au determinat folosirea acestuia pentru piese care nu necesitau o rezistență mecanică deosebită (**Gridan, 1983, 258-259**).

Din cele prezentate, rezultă că purtătorii culturii Cucuteni, din Bazinul Bahluiului, au utilizat, în majoritate, roci de „import”, pentru confecționarea utilajului litic cioplit, șlefuit și perforat, procurate fie direct, sub formă de materie primă, fie sub formă de prefabricate și produse finite, în cadrul schimburilor, cu alte comunități înrudite sau nu, ocazie cu care au receptat și unele influențe, din mediile culturale vecine.

De asemenea, arătăm că majoritatea uneltelor și armelor din piatră cioplită, șlefuită și perforată, au fost lucrute, probabil, în ateliere existente în așezările cucuteniene din Bazinul Bahluiului, de unde au fost recuperate: nuclee aflate în diferite stadii de cioplire, produse primare de debitaj – lame și așchii, produse finite, deșeuri și rebuturi, inclusiv de perforare. Astfel de materiale litice au fost descoperite la Hăbășești (**Hăbășești, 224-245**), Cucuteni-Băiceni – *Cetățuia* și *Dâmbul Morii*, Valea Lupului, Buznea etc. și numai puține au fost aduse pe calea schimburilor intercomunitare.

Alături de materiile prime litice, comunitățile cucuteniene din Bazinul Bahluiului au întrebuințat, pentru realizarea uneltelor, armelor și podoabelor de os și corn, materii prime organice, dure, scheletice, osteologice, cornulare și elemente de dentiție, provenind de la animale domestice și sălbatice.

Creșterea animalelor domestice și vânătoarea, au oferit, nu numai o însemnată cantitate de carne și alte esențiale produse animaliere, ci și menționatele materii prime organice. Astfel, pentru confecționarea uneltelor și armelor s-au întrebuințat oase rezistente: metapodii, peronee, tibii, canoane, metatarsii, femure, astragale, falange, coaste, scapule, humerusuri, recuperate de la animale domestice: bovine, ovine, caprine, suide, canide, și sălbatice: bour, cerb, căprior, mistreț. De asemenea, pentru unele unelte și podoabe s-au utilizat oase tubulare de păsări, dentiție prelucrată: canini de cerb și defense de mistreț, și materiale cornulare de bovine, căprior și cerb (**Bolomey, Marinescu-Bîlcu, 1988, 331-350**).

Materialele osteologice, cornulare și dentiția, au fost prelucrate de meșteri specializați, în ateliere care existau, credem, în cadrul fiecărei așezări, unde s-au descoperit asemenea piese, în diferite stadii de confecționare, sau în anumite centre, ca cele de la Berești și Jablona I (**Dragomir, 1977-1979, 97-98, 104, fig. 7-14; 28/1-3; Dragomir, 1996, p. 139-142, fig. 1-7; Sorochin, 1991, 139-140**), unde s-a găsit o cantitate însemnată de asemenea unelte și arme.

Prelucrarea osului, cornului și dentiției se realiza prin cioplire, prin percuție și spargere intenționată, despicare, prin tehnica renurajului, folosindu-se așchii și burine de silex, secționare, cu firul umed și nisip, abraziune, utilizându-se un substrat dur, cu granulație diferită, perforare, cu ajutorul străpungătoarelor și burinelor de silex, șlefuire etc. (**Bolomey, Marinescu-Bîlcu, 1988, 352**), așa cum ne arată și studiile traseologice și tafonomice (**Otte, Beldiman, 1995, 35-70; Blasco Sancho, 1992, passim**).

Unelte de lut: fusaiiolele, greutățile pentru războiul de țesut și plasele de pescuit, diferiții suporti etc., au fost confecționate din aceeași pastă ca și ceramica uzuală, gospodărească, și arse în cuptoare, la diferite temperaturi, căpătând culori diverse: cărămiziu-brun, cenușiu, roșu-cărămiziu etc.

Deși puține, unelte și armele de aramă, alături de podoabe, au avut un rol deosebit, în așezările cucuteniene din Bazinul Bahluiului. Astfel, prin utilajul de aramă, comunitățile cucuteniene din zonă se încadrează în contextul mai larg al complexului cultural din care fac parte, reprezentând, la rândul său,

ramura răsăriteană a centrului metalurgic nord-tracic, balcano-carpatic (Ryndina, 1971, 89 și urm.; Mareș, 2002, *passim*).

În mod evident, arama folosită de comunitățile cucuteniano-tripoliene provenea din import, fiind adusă, din zonele de exploatare, probabil, sub formă de materie primă prelucrată inițial (bare, „turte”, „lingouri”) sau produse finite. Zonele de aprovizionare cu aramă se găseau în mediile complexelor culturale Gumelnița-Karanovo VI, Vinča C-D și Tiszapolgár-Bodrogkeresztúr, unde era cunoscută extragerea minereurilor de cupru, reducerea acestora, prelucrarea locală și realizarea unor capete de serii de unelte, arme și podoabe (Junghans, Sangmeister, Schröder, 1968 *passim*; Ryndina, 1971 *passim*; Černyh, 1978, 53-82; Todorova, 1981, *passim*; Černyh, 1978 a, 203-217; Jovanovici, 1971; Jovanovici, 1982; Šiška, 1968, 61-175; Popovici, 1983, *passim*), dar nu trebuie exclusă nici utilizarea unor resurse cuprifere transilvănene și chiar nord-est carpatice (Beșliu, Lazarovici, Olaru, 1993; Lazarovici, Pop, Beșliu, Olaru, 1995; Mareș, 2002, 55-61).

Nu trebuie exclusă nici confecționarea locală a unor unelte, arme și podoabe de aramă, în anumite ateliere, ale unor meșteri metalurghi itineranți, așa cum s-a presupus pentru Hăbășești, unde s-au descoperit creuzete, piese componente de foale, fragmente de piese de cupru și produse depuse într-un depozit, situație asemănătoare cu cele de la Polivanov Jar III, Ruseștii Noi I, Ariușd și Nezvisko (Greeves, 1975, 159-160; Ryndina, 1971, 138; Hăbășești, 267-271; Sorochin, 135-136). Probabil, acești meșteșugari se deplasau de-a lungul unor trasee și realizau piese la comanda unor conducători de comunități.

De-a lungul complexului cultural Precucuteni-Cucuteni-Tripolie, s-au stabilit trei mari etape de evoluție a prelucrării aramei: **I**- caracteristică pentru Precucuteni-Tripolie A; **II**- pentru faza Cucuteni A-Tripolie B I; și **III**, cuprinzând piesele din fazele Cucuteni A-B și B-Tripolie B I-B II, B II și C I-γ I, pe parcursul acestora metalurgia cuprului cunoscând o dezvoltare, de la forme simple: baterea metalului nativ la rece și la cald și obținerea unor piese simple, la metode perfecționate: reducerea metalului din minereurile polimetalice, topirea și turnarea metalului în forme deschise, monovalve, sau în forme închise, bivalve, și chiar tripartite, și finisarea atentă a produselor din sârmă sau tablă, prin îndoire, sudare, tăiere, perforare, polizare, decorare (Greeves, 1975, 175; Comșa, 1980, 197-219; Vulpe, 1973, 221-234).

Chiar dacă sunt puțin numeroase, piesele de aramă din așezările cucuteniene din Bazinul Bahluiului sunt relativ variate tipologic, fiind semnalate încă din etapele Precucuteni III, în stațiunea de la Târgu Frumos – *Baza Pătule* (Ursulescu, Boghian, 1997-1998, 13-42; Boghian, Ursulescu, Cotiugă, 2003, 324) (fig. 62/2-10).

După această trecere în revistă a materiilor prime, din care au fost confecționate uneltele și armele comunităților cucuteniene, din Bazinul Bahluiului, vom prezenta tipologia fiecărei categorii de descoperiri.

V.2. UNELTELE ȘI ARMELE DE SILEX

În analiza tipologică a utilajului litic cioplit, al triburilor cucuteniene, din Bazinul Bahluiului, am avut în vedere caracteristicile uneltelor și armelor moștenite de la cultura Precucuteni, achizițiile tehnologice și funcționale, realizate pe parcursul milenarei lor evoluții interne, precum și influențele primite, prin schimburile interculturale cu comunitățile contemporane vecine, înrudite sau nu.

Așa cum civilizația Precucuteni a moștenit trăsăturile utilajului litic cioplit de la cultura Boian, faza Giulești, și de la cultura liniar-ceramică, cu capete de note muzicale (Marinescu-Bîlcu, 1974, 131; Comșa, 1974, 243-244; Comșa, 1991, 225, 249; Ursulescu, 1991, 188-224), la rândul său, va transmite, civilizației Cucuteni, multe din caracteristicile acestui domeniu al vieții materiale. De aceea, se observă multe asemănări între utilajul cioplit al fazei Precucuteni III, cum ar fi cel descoperit în așezarea de la Târgu Frumos – *Baza Pătule* (Boghian, Tudose, 1994, 147-149; Ursulescu, Boghian, 1997-1998, 13-42) sau la Târpești (Marinescu Bîlcu, 1974, 47-48; Marinescu-Bîlcu, Cărciumaru, Muraru, 1981, 7-15; Marinescu-Bîlcu, 1981, 27 și urm.), cu cel al fazei Cucuteni A, situație care se prelungește până la sfârșitul acestui complex cultural eneolitic.

Nucleele de silex, specifice purtătorilor civilizației Cucuteni, din zona la care ne referim, se individualizează din cultura Precucuteni, fapt care indică o timpurie conturare a tehnologiilor de cioplire a silexului și a altor roci auxiliare, care se vor menține de-a lungul a mai bine de un mileniu și jumătate: **tehnica de cioplire lamelară**, în principal, și cea **așchială**, în secundar (Boghian, 1996 b, 227-289).

Astfel, se întâlnesc următoarele tipuri de nucleee, cu variantele lor: **prismatice** și **cvasiprismatice**, chiar **cvasicilindrice**, de regulă cu două planuri de lovire, **piramidale** și **cvasiconice**, având, cel mai adesea, un singur plan de cioplire, pe corpul cărora se observă, mai întotdeauna, negativele desprinderilor

lamelare, prezente în proporții aproximativ egale (40-45%), și **nuclee neregulate, amorse**, cu multiple planuri de lovire, nu totdeauna individualizate precis, care prezintă urme ale desprinderilor lamelare și așchiale, reprezentând aproximativ 10-20% din totalul acestor piese.

Începând cu faza Precucuteni III, se produce o mărire progresivă a dimensiunilor unor nuclee, pusă în legătură cu confecționarea unor piese mai robuste, caracteristică ce devine evidentă în faza Cucuteni A, așa cum se observă la Hăbășești (**fig. 35/1-6**), unde aceste piese reprezintă 6, 3% din totalul artefactelor de silex, Cucuteni-Băiceni – *Cetățuia* și Costești (**Păunescu, 1970, anexa II/11 D; Hăbășești, 233, fig. 12/11-16; Petrescu-Dîmbovița, 1966, 22**), asemănătoare cu cele descoperite la Trușești (7, 4%), Jora de Sus (9, 4%) și Gura Căinarului (**Păunescu, 1970 anexa II/11A; Sorochin, 1991, 10 și urm.**), dovedind, fără nici o îndoială, producerea locală a utilajului litic.

Aceleași trăsături ale nucleelor se mențin și în fazele Cucuteni A-B și B, așa cum ne demonstrează descoperirile de la Cucuteni-Băiceni – *Dâmbul Morii** și Buznea, fiind foarte apropiate, în toate privințele, de cele de la Traian – *Dealul Fântânilor* (**Păunescu, 1970, anexa II/11E**), Jablona I și XV (**Sorochin, 1991, 49 și urm; Sorochin, 1991 a, 402**), Ghelăiești, Văleni și Podei (**Cucoș, Muraru, 1977-1979, 608-609**).

Aceste tehnici de preparare a nucleului și de cioplire a prefabricatelor, se mențin și în perioada următoare, a civilizației Horodiștea-Gordinești-Erbiceni-Foltești-Tripolie târzie (**Dinu, 1978**)**, cu excepția grupului Usatovo, unde încep să predomine piesele realizate pe așchii (**Movșa, 1985, 247-251; Teleghin a, 1987, 543-557**).

Arătăm că, în aproape toate așezările cucuteniene, s-au descoperit și nuclee de dimensiuni mijlocii și mici, vorbind despre tendința meșterilor producători de unelte de a întrebuința cât mai bine materia primă. Multe nuclee au fost reutilizate ca percutoare, frecătoare, piese intermediare pentru cioplire indirectă, ca presatoare și retușoare, pentru prelucrarea secundară a uneltelor și armelor, sau ca proiectile pentru praștie.

Fără a include nucleele în categoria uneltelor propriu-zise, am insistat asupra prezentării lor din dorința de a reliefa, mai bine, legăturile strânse care există între diferitele tehnici și tehnologii de cioplire și trăsăturile utilajului litic.

Cele mai numeroase produse de debitaj sunt **lamele** (**fig. 35/8-15; 36/6-7, 12-18, 33-36; 37/25-29**). Dintre acestea, încă din cultura Precucuteni, cele mai multe sunt **lamele neretușate**, aproximativ 2/3 din totalul acestor piese, cu forme regulate și laturile, cel mai adesea, paralele, cu profilul longitudinal curbat, rar drept, și cu secțiunea transversală triunghiulară sau trapezoidală, fiind numite și unelte **a posteriori**.

Aceste piese cunosc o creștere gradată, continuă, a dimensiunilor, odată cu mărirea nucleelor și cu abundența de materie primă. Începând cu faza Precucuteni III, predomină lamele mijlocii și mari, tot mai frecvente fiind macrolamele.

Lamele variază numeric, de la așezare la așezare, în funcție de trăsăturile economiei fiecărei comunități. Astfel, în Bazinul Bahluiului, la Târgu Frumos – *Baza Pătule* (sfârșitul fazei Precucuteni III-Cucuteni A₁) (?), lamele ajung la 43, 08%, din totalul utilajului cioplit (**Boghian, Tudose, 1994, tab. II**), și 55, 73% (recalculat) la Hăbășești – *Holm* (Cucuteni A₃) (**Păunescu, 1970, anexa II/11D**). Din păcate, nu dispunem de studii cantitative pentru utilajul litic din celelalte așezări cucuteniene din zona amintită.

Din totalul lamelor, aproximativ 1/3 au fost retușate, proporție care se menține, cu puține excepții, până la sfârșitul complexului cultural. Prelucrarea secundară a acestora s-a realizat prin toate tipurile și dimensiunile de retuș: abrupte și semiabrupte, ascuțite, inverse, solzoase „în pojghiță”, mici, mijlocii și mari.

Din punct de vedere tipologic, se întâlnesc: lame cu o latură sau cu ambele laturi, cu o suprafață sau ambele suprafețe retușate, marginile fiind drepte sau curbe (ușor concave sau convexe), lame-fierăstrău, fin denticulate, cu „dinții” dispuși destul de regulat, lame cu scobituri retușate (*encoche*), lame cu trunchiere dreaptă, oblică sau concavă retușată, cum sunt piesele de la Ruginoasa (**Dumitrescu b, 1927-1932, 61-62, fig. 4/3-8**) (**fig. 56/9-12**), Hăbășești (**Hăbășești, 235-236, fig. 13/3-5; 14/1-5, 8, 10; Al. Păunescu, 1970, anexa II/11D**) (**fig. 36/6-9, 17-18, 20**), Cucuteni-Băiceni – *Cetățuia* (**Schmidt, 1932, 46, fig. 25/14, 17, 18; 26/4, 5; Petrescu-Dîmbovița, 1966, 22**), Giurgești (**fig. 39/9, 13-19**) și Hoisești-Dumești (**fig. 40/4-6, 16**), pentru Cucuteni A, Cucuteni-Băiceni – *Dâmbul Morii* (**fig. 47/1-4, 9-12, 16-19, 30-31**) și Săcărești – *Suhat*, pentru faza Cucuteni A-B, Cucuteni-Băiceni – *Cetățuia* (**Schmidt, 1932, 46-47; Petrescu-Dîmbovița, 1966, 22**) (**fig. 51/4-5**), Buznea (**fig. 52/7, 9, 11, 13-16, 18-19**) și Valea Lupului

* Piese inedite oferite spre cercetare de M. Dinu căruii îi mulțumim cu căldură.

** Materialul litic de la Erbiceni l-am studiat cu permisiunea dr. M. Dinu căruii îi mulțumim încă o dată.

(Dinu, 1955, 67 și urm.; Dinu, 1957, 168, fig. 5/2-3) (fig. 53/15-16), pentru faza Cucuteni B, apropiate de piesele similare, descoperite în stațiunile cucuteniano-tripoliene din Rep. Moldova și Ucraina (Zbenovici, 1989, 48-49, tab. I; Sorochin, 1991, tab. I-II, IV; Sorochin, 1991 a, 402-403; Markeviči, 1981, 16-27, 38-39, 44, 47, 90; Movșa, 1985, 208; 226-248) sau din teritoriul dintre Carpați și Prut (Păunescu, 1970, 190, anexa II/11A, E; Marinescu-Bîlcu, Bolomey, Cărciumaru, 1984, 41-46; Cucuș, Muraru, 1977-1979, 609; Dumitrescu, 1927-1932, 120, fig. 4; Matasă, 1964, 20-22, fig. 6-8).

Dintre piesele retușate, se remarcă tipologic o lamă descoperită la Cucuteni-Băiceni – *Dâmbul Morii*, cu capătul proximal retușat pe ambele suprafețe, iar prin două scobituri simetrice, retușate, se realizează o ștrangulare, care individualizează un vârf cu peduncul, oarecum separat de restul uneltei propriu-zise (fig. 47/11). Mai poate fi amintită o lamă alungită, de 8, 5 cm, cu retușe care realizează un vârf, și o altă lamă mare, cu vârful atent retușat și la bază cu două scobituri mari, retușate. Prima piesă poate fi considerată o lamă de pumnal, în vreme ce a doua a putut fi folosită ca vârf de sulică sau pumnal (fig. 50/1-2).

Funcțional, lamele se utilizau în maniere diverse. Lamele neretușate prinse, firește, în mânere, au fost întrebuințate în calitate de cuțite, pentru tăiat carnea, pentru desprins carnea și pieile de pe carcassele animalelor sacrificate sau vâdate, pentru eviscerare sau pentru prelucrarea peștelui. Lamele masive au servit la prelucrarea lemnului, prin cojire, iar cele trunchiate, fără urme de lustru, erau pregătite pentru a fi întrebuințate ca inserții de seceri și cuțite compuse.

Lamele retușate, pe laturi și suprafețe, au folosit drept cuțite de rabotaj, pentru lemn, lamele denticulate ca minifierăstraie, pentru tăiat lemnul, cornul și osul, iar cele cu scobituri retușate, pentru răzuit crengi și obiecte mărunte. Unele lame masive, atent retușate, au fost întrebuințate în calitate de arme, asemănându-se, ca formă, cu pumnalele de aramă (Sorochin, 1991, 70-100; Sorochin, 1991 a, 404-405; Păunescu, 1970, 96-97; Cucuș, Muraru, 1977-1979, p. 609; Markeviči, 1981, 90-95).

În același timp, lamele au servit ca suporturi pentru realizarea altor unelte și arme: gratoare, racloare, vârfuri de lance și săgeți, piese componente de seceră, străpungătoare etc.

Gratoarele au fost lucrate pe lame și așchii, felul și numărul prefabricatelor, folosite ca suport, variază de la așezare la așezare, fiind, așa cum s-a mai arătat, în strânsă dependență cu specificul economiei și tehnologiilor de realizat utilajul litic cioplit.

Trăsăturile tipologice ale gratoarelor, conturate încă din timpul civilizației Precucuteni, se păstrează, cu puține modificări, în special dimensionale, până la sfârșitul civilizației Cucuteni.

Astfel, dacă în așezarea de la Târgu Frumos – *Baza Pătule*, gratoarele reprezintă 23, 67% (Boghian, Tudose, 1994, 151-152), fiind realizate în proporții de 3/4 pe lame și 1/4 pe așchii, în faza Cucuteni A, la Hăbășești – *Holm* (fig. 36/19-21-40; 37/1-8, 12-13, 15-21; 38/1-4, 9-12, 20-27) aceste piese au atins 18, 03% (recalculat) (Păunescu, 1970, anexa II/11D), din totalul pieselor litice, o proporție mai mică decât la Trușești, 26, 86% (recalculat) (Păunescu, 1970, anexa II/11A), fiind lucrate 2/3 pe lame și 1/3 pe așchii. În zona de referință, s-au mai descoperit gratoare la Ruginoasa (Dumitrescu, 1927-1932, 62, fig. 4/9) (fig. 56/13), Cucuteni-Băiceni – *Cetățuia* (Schmidt, 1932, 46-47, fig. 25/15-16; 26/2-3, 6-9; Petrescu-Dîmbovița, 1966, 22), Giurgești (fig. 39/10) și Hoisești-Dumești (fig. 40/8-9, 14).

Tipologic, s-au realizat gratoare convexe, semicirculare, oblice, duble, unguiforme, laterale, concave, ogivale, ovalare, drepte, crenate, „cu bot”, apropiate de burine mediane. S-au descoperit și piese combinate: gratoare-străpungător, ca la Giurgești (fig. 39/1). Au fost recuperate gratoare care prezintă retușe ascuțite sau abrupte, pe laturile lungi, câteodată fin denticulate, cu urme de uzură pe părțile active, sau scobituri laterale, retușate sau nu. Se constată cazuri în care gratoarele au fost folosite, probabil, ca inserții-piese componente, în cadrul unor unelte compuse, deoarece prezintă, pe laturi, porțiuni lustruite longitudinale sau unghiulare.

Dimensiunile și tipologia gratoarelor, cunoscute pentru faza Cucuteni A, se mențin și în faza Cucuteni A-B, așa cum se observă la Cucuteni-Băiceni – *Dâmbul Morii* (fig. 47/6-8, 13-15; 48/3, 5, 10-13, 17-26) și Săcărești – *Suhat*, fiind lucrate pe lame mijlocii și mari, în proporții de până la 2/3.

De la Cucuteni-Băiceni – *Dâmbul Morii* provin: un gratoar masiv, crenat, amintind prin formă, de exemplarele din paleoliticul superior (fig. 48/22), un alt gratoar, lucrat pe o așchie robustă de gresie și un gratoar care se aseamănă cu piesele segmentoide descoperite la Jablona I (Sorochin, 1991 a, 403), înrudite cu cele din regiunea Dunării de Jos (Sorochin, 1991 a, 412), din cultura Gumelnița, în special. În așezările Cucuteni A-B din Bazinul, Bahluiului, lipsesc, deocamdată, piesele combinate: gratoare-străpungător sau gratoare-burin, situație care se menține și în faza Cucuteni B, deși asemenea piese se întâlnesc în alte stațiuni contemporane.

În stațiunile fazei Cucuteni B de la Cucuteni-Băiceni – *Cetățuia* (Schmidt, 1932, 46-48; Petrescu-Dîmbovița, 1966, 33-34) (fig. 51/2-3, 7-10), Buznea (fig. 52/4-8, 10, 17), și Costești (fig. 53/1-

8) s-au lucrat gratoare pe lame și așchii, convexe, drepte, oblice, circulare, ovalare, laterale, cu una sau ambele laturi lungi, retușate, care se transmit comunităților sintezei culturale următoare: Horodiștea-Gordinești-Erbiceni-Foltești-Tripolie târzie. Ca și în cazul celorlalte piese litice cioplite, gratoarele provenite din așezările culturii Cucuteni din Bazinul Bahluiului, în toate fazele de evoluție, prezintă asemănări tipologice, uneori până la identitate, cu gratoarele provenite din stațiunile contemporane din Moldova, Rep. Moldova și Ucraina (Păunescu, 1970, anexele II/11A-E; Sorochin, 1991, tab III, p. 68, fig. 5/13; Sorochin, 1991 a, 403, 412; Zaec, 1974, 180-184; Cucos, Muraru, 1977-1979, 609-610, Dumitrescu b, 1927-1932, 120; Matasă, 1964, 21, Markeviči, 1981, 16, 38-39, 44, 47; Movša, 1985, 233-234).

Creșterea dimensiunilor gratoarelor, diversitatea tipologică a acestora și/sau combinarea cu străpungătoare și burine, explică, așa cum au arătat studiile traseologice și experimentale, necesități funcționale complexe. De aceea, gratoarele au fost întrebuințate, în primul rând, pentru prelucrarea pieilor crude și argășite, pentru răzuitul grăsimii și părului, în diferite etape tehnologice, sau pentru răzuitul oaselor și lemnului, în cadrul ocupațiilor care solicitau aceste materii prime. Adesea, gratoarele au fost reutilizate, probabil, ca inserții pentru seceri, mai ales atunci când prezintă porțiuni lustruite, longitudinale sau unghiulare. Atunci când există gratoare combinate cu străpungătoare, acestea au servit la răzuire și găurit, iar cele cu burine, la răzuire-adâncit, tăiat, gravat etc. (Leroi-Gourhan, 1968, 266-267; Păunescu, 1970, 95-96; Cucos, Muraru, 1977-1979, p. 610; Sorochin, 1991, 96; Cauvin, Cauvin, 1985, p. 618).

Racloarele fac parte din piesele litice cioplite și retușate, care se întâlnesc destul de rar, și cu totul inegal, în cadrul complexului cultural Cucuteni-Tripolie (Sorochin, 1991, fig. 4/7, 8; 5/16-17; 6/11; 7/10; 11/1-3, 6, 7, 9, 11; 12/1, 13, 15; 13/1-2, 5-6, 10, 12; 15/2; Movša, 1985, 233-251). Deocamdată, în Bazinul Bahluiului nu s-au identificat asemenea piese, faptul datorându-se, evident, lacunelor de cercetare și diferențelor de încadrare tipologică. În locul unor asemenea piese, au fost întrebuințate fie gratoare cu laturile longitudinale retușate, fie lame masive, care s-au folosit la prelucrarea propriu-zisă al pieilor, osului și lemnului (Leroi-Gourhan, 1968, 261; Păunescu, 1970, 95).

O altă categorie de piese litice cioplite, care se întâlnește, la fel de rar, în mediul complexului cultural Cucuteni-Tripolie, inclusiv în zonele la care ne referim, este reprezentată de **burine**, fapt care contrastează cu situația cunoscută pentru civilizația Gumelnița, purtătorii căreia au folosit, adesea, asemenea unelte (Păunescu, 1970, 49-50).

Pentru faza Cucuteni A, este cunoscut doar un burin diedru, lucrat pe lamă fragmentară, descoperit la Hăbășești (Păunescu, 1970, anexa II/11D), iar din faza Cucuteni A-B, de la Cucuteni-Băiceni – *Dâmbul Morii* provin două burine (Boghian, 1996 b, 297) (fig. 47/23, 27). Din faza Cucuteni B nu se cunosc, deocamdată, asemenea piese, în locul lor folosindu-se alte unelte.

Burinele, deși puține, au fost întrebuințate pentru a grava, găuri și șanțuri obiecte de lemn, os și corn, mai ales pentru realizarea canelurilor uneltelor și armelor compuse, în care erau prinse diferite componente și piese geometrice (armăturile), sau în tâmplărie și pentru lucrarea unor ornamente (Leroi-Gourhan, 1968, 258-259; Păunescu, 1970, 95; Sorochin, 1991, 98; Sorochin, 1991 a, 407; Cauvin, Cauvin, 1985, 617). Burinele mediane, cele de unghi și laterale, au servit, după Șt. Cucos, ca instrumente chirurgicale, pentru trepanații (Cucos, Muraru, 1977-1979, 610).

Străpungătoarele (sulele), lucrate în mare majoritate pe lame, cu vârful lung, de regulă, având secțiuni triunghiulare, pătrate sau trapezoidale, sunt realizate cu ajutorul retușelor abrupte, uneori inverse. Se întâlnesc și piese pe așchii, evident, mult mai mici decât primele.

În Bazinul Bahluiului, străpungătoarele fazei Cucuteni A le continuă, tipologic, pe cele din faza anterioară, descoperite la Târgu Frumos – *Baza Pătule* (Boghian, Tudose, 1994, 156-157, tab II). Astfel de piese sunt cunoscute la Ruginoasa (fig. 56/7-8, 14), Hăbășești (fig. 37/27, 30), Cucuteni-Băiceni – *Cetățuia* (Hăbășești, 236, fig. 13/1-2; 14/3-4; Păunescu, 1970, anexa II/11D; Dumitrescu b 1927-1932, 61-62; Schmidt, 1932, 46-48, fig. 25/13; 26/1; Petrescu-Dîmbovița, 1966, 22) și Giurgești (fig. 39/4-7), fiind confecționate pe lame întregi sau trunchiate sau pe așchii, pe care, cu ajutorul retușelor abrupte și semiabrupte, s-au realizat vârfuluri prelungi, cu secțiune transversală triunghiulară sau rectangulară, suprafețele prezentând retușe plate inverse. De regulă, străpungătoarele au partea activă uzată sau lustruită în timpul folosirii, asemănându-se cu cele descoperite în alte stațiuni contemporane (Păunescu, 1970, anexa II/11A; Marinescu-Bîlcu, Cărciumaru, Muraru, 1984, 42-43; Movša, 1985, 208).

În faza Cucuteni A-B, străpungătoarele descoperite la Cucuteni-Băiceni – *Dâmbul Morii* (fig. 47/20-22, 26) și Săcărești – *Suhat* (Boghian, 1996 b, 299-230) se aseamănă cu cele din faza anterioară și cu cele din stațiunile contemporane de la Traian, Corlăteni, Jablona I și XV (Păunescu, 1970, anexa II/11E; Sorochin, 1991, tab. 9; Sorochin, 1991 a, 406), dar sunt destul de reduse numeric. În același număr se mențin străpungătoarele și în faza Cucuteni B, fiind confecționate în aceeași manieră, după cum

ne demonstrează descoperirile de la Cucuteni-Băiceni – *Cetățuia* (Schmidt, 1932, 46-48) (fig. 51/11) și Costești, transmițându-se, fără modificări esențiale, complexului cultural următor (Markeviči, 1981, 16, 38-39, 44, 47; Movșa, 1985, 233-248).

Străpungătoarele de silex au fost întrebuințate pentru găurirea pieilor, oaselor, cornului și lemnului, cele cu vârful uzat și chiar șlefuit au servit ca sfredele („burghie”) și alezoare. Nu este exclus ca, în completarea vârfulor de săgeată și lance, aceste piese să fi fost folosite, probabil, și ca arme. Atunci când există, străpungătoarele combinate cu burine și gratoare au servit în cadrul unor operațiuni complexe, pentru găurit-adâncit, scobit, răzuit (Păunescu, 1970, 96; Cucos, Muraru, 1977-1979, 611; Sorochin, 1991, 98-99; Sorochin, 1991 a, 406-407; Cauvin, Cauvin, 1985, 617). Credem că numărul redus al străpungătoarelor, în fazele Cucuteni A-B și B, se explică prin faptul că s-au utilizat, în același timp, piese din os și aramă.

Piesele componente de seceri au fost lucrate, aproape întotdeauna, pe lame drepte, trunchiate, mici și mijlocii, retușate sau nu, cu urme evidente de lustru continuu sau discontinuu, longitudinal, drept sau curb și unghiular (de „colț”), pe o suprafață sau pe ambele suprafețe ale unei laturi, mai rar pe ambele laturi.

Asemenea piese, prezente în întregul neo-eneolitic, au fost descoperite și în Bazinul Bahluiului, în așezarea precucuteniană de la Târgu Frumos – *Baza Pătule* (Boghian, Tudose, 1994, 157, tab II), continuând să fie folosite în toate fazele civilizației Cucuteni. Astfel, pe lângă caracteristicile enunțate mai sus, în faza Cucuteni A, se întâlnesc și piese componente de seceră realizate chiar pe lame fin denticulate. La Hăbășești, s-au descoperit 56 exemplare, reprezentând 11, 47% (recalculat) (Hăbășești, 236; Păunescu, 1970, anexa II/11D), din totalul utilajului litic, alături de cele de la Ruginoasa (Dumitrescu b, 1927-1932, 61-62), Cucuteni-Băiceni – *Cetățuia* (Schmidt, 1932, 48), Hoisești-Dumești, fiind similare cu piesele de la Trușești, Jora de Sus, Drăgușeni, Polivanov Jar III (12%) (Păunescu, 1970, anexa II/11A; Sorochin, 1991, 10 și urm.; tab. 3; Marinescu-Bîlcu, Bolomey, Cărciumaru, Muraru, 1984, 42-43; Movșa, 1985, 208).

În faza Cucuteni A-B, componentele de seceră sunt la fel de numeroase ca și în faza anterioară, fiind lucrate, câteodată, pe așchii. Componente de seceră au fost descoperite la Cucuteni-Băiceni-*Dâmbul Morii* și Săcărești – *Suhat* (Boghian, 1996 b, 301), uneori refolosindu-se, în acest scop, gratoare, așa cum am văzut când am discutat despre această categorie de piese.

Componentele de seceră, datând din faza Cucuteni B, au fost realizate pe lame mijlocii, mai rar mari, ca cele de la Buznea și Costești. În unele cazuri, așa cum se observă la Costești, s-au folosit, ca piese de seceră, lame mijlocii de gresie. Nu s-au descoperit, deocamdată, seceri confecționate dintr-o singură macrolamă, prinsă într-un mâner drept sau ușor curb, așa cum sunt documentate în stațiuni contemporane din Ucraina și Rep. Moldova (Markeviči, 1981, 16, 27, 36-38, 44, fig. 3/3, 6, 17, 18; 48/8, 12; 79/11-12, 19; Movșa, 1985, 227-242).

Aceste piese au fost juxtapuse în rame drepte sau curbe, din lemn, os sau corn, șanțuite pe curbura interioară, fiind prinse cu ajutorul rășinilor, cerii, bitumului sau, pur și simplu, prin forțare. Asemenea unelte au fost folosite, în contexte cultural-cronologice diferite, până la sfârșitul epocii bronzului.

Cercetările traseologice au arătat că lustrul evident, de pe lamele de seceră, numit „lustru de cereale”, se datorează frecării pieselor cu silicea din tulpinele plantelor, în procesul de tăiere. Pe piesele de obsidian acest lustru apare sub formă de suprafețe mate, lucioase. Cercetările experimentale au dovedit că un asemenea lustru se putea obține nu numai la secerarea gramineelor, ci și la tăierea altor vegetale: stuf (trestie), graminee sălbatice etc., astfel încât prezența acestuia nu implică, în mod obligatoriu, cultivarea plantelor. Referitor la productivitatea acestor seceri, se poate arăta că era foarte apropiată de cea a secerilor de bronz de mai târziu (Semenov, 1965, 216-223; Bibikov, 1962, 3-24; Păunescu, 1970, 99-100; Cucos, Muraru, 1977-1979, 609; Korobkova, 1987, 40-41; Cauvin, Cauvin, 1985, 619-620).

Piesele geometrice reprezintă artefactele care scad numeric, de la fază la fază. Au fost lucrate din lame de mici dimensiuni, retușate sau nu, în formă de trapeze, regulate sau asimetrice, și paralelograme, regulate sau neregulate. Până în prezent, nu s-au descoperit piese geometrice decât la Târgu Frumos – *Baza Pătule* și Hăbășești (Păunescu, 1970, anexa II/11D), lipsind din așezările cucuteniene din celelalte faze, în Bazinul Bahluiului.

Piesele geometrice au servit la realizarea unor unelte și arme compuse: vârful de lance compuse, harpoane cu dinți de silex sau seceri. Odată cu apariția vârfulor de lance, ca arme independente, numărul pieselor geometrice se reduce, dar continuă să fie folosite până la sfârșitul epocii bronzului (Păunescu, 1970, anexa II/11D; Cauvin, Cauvin, 1985, 620).

Vârfurile de săgeată și suliță reprezintă arme propriu-zise, întrebuințate de comunitățile cucuteniene. Vârfurile de săgeată au fost confecționate pe lame și așchii scurte, triunghiulare, cu baza dreaptă, ușor concavă sau ușor convexă, subțiată, având suprafețele plate retușate „în pojghiță” și retușe mărunte, ușor abrupte, denticulate chiar, pe margini și vârfuri. Vârfurile de suliță au o formă triunghiulară, prelungă, de peste 5 cm lungime, cu laturile puțin curbate și cu secțiunea transversală lenticulară. Suprafețele plate au fost retușate cu retușe solzoase mari „în pojghiță”. Marginile și vârfurile acestor piese au fost realizate prin retușe mărunte, semiabrupte și ascuțite, iar baza lor era dreaptă, ușor concavă sau ușor convexă, subțiată.

Deocamdată, în Bazinul Bahluiului, se cunosc vârfuri de săgeată și suliță încă din faza Precucuteni III, la Târgu Frumos – *Baza Pătule** (Boghian, Tudose, 1994, 157). Vârfuri de săgeată triunghiulare sunt, adesea, întâlnite în așezările Cucuteni A, având diferite variante, în funcție de raportul dintre dimensiunile înălțimii și bazei: lungi și înguste (3:1) și mijlocii (3:2), sau în formă de triunghi echilateral. Predomină vârfurile de săgeată cu baza dreaptă, dar se întâlnesc și piese cu baza ușor concavă sau chiar oblică, ca la Hăbășești (*Hăbășești*, 245, fig. 17/7-14; Păunescu, 1970, anexa II/11D) (fig. 37/38-42; 38/5-8, 31-33), Cucuteni-Băiceni – *Cetățuia* (Schmidt, 1932, 46, fig. 25/3-4, 6-8), Hoisești-Dumești (fig. 40/10, 12) și Ruginoasa (Dumitrescu b, 1927-1932, 61-62) (fig. 56/6), mai rar convexă.

Vârfurile de lance se aseamănă, ca formă, cu vârfurile de săgeată, dar sunt mai mari, având dimensiuni cuprinse între 4, 5 și 8-10 cm. Vârfuri de lance au fost descoperite la Hăbășești (*Hăbășești*, 245, fig. 17/1-6; Păunescu, 1970, anexa II/11D) (fig. 37/36-37), Cucuteni-Băiceni – *Cetățuia* (Schmidt, 1932, 46, fig. 25/1), Ruginoasa (Dumitrescu b, 1927-1932, 61-62) (fig. 56/5) și Giurgești (fig. 39/2-3, 8, 12). Ambele categorii de piese își află analogii în stațiunile contemporane din România, Rep. Moldova și Ucraina (Păunescu, anexa II/11A; Dragomir, 1977-1979, 97; Marinescu-Bîlcu, Bolomey, Cârciuamaru, Muraru, 1984, 42-43; Mantu, Știrbu Buzgar, 1995, 120, fig. 2/1-8; Sorochin, 1991, tab. 3 și 6; Movșa, 1985, 208).

În faza Cucuteni A-B, a continuat să se confecționeze vârfuri de săgeată cu dimensiuni cuprinse între 2, 10 și 3, 50 cm, rar mai mari, având, cel mai adesea, baza concavă, subțiată, anunțând piesele Cucuteni B. Astfel de descoperiri s-au făcut la Cucuteni-Băiceni – *Dâmbul Morii* (Boghian, 1996 b, 305-306) (fig. 47/29, 33-36; 48/7-9, 14-16) și Săcărești – *Suhat*. Dintre acestea, se detașează un vârf de obsidian, descoperit la Cucuteni-Băiceni – *Dâmbul Morii* (fig. 47/37), rupt din vechime, provenind din import.

Vârfurile de lance prezintă două tipuri: unul triunghiular, zvelt (fig. 48/6), și altul aproximativ echilateral. Remarcăm că, multe vârfuri de lance și de săgeată, prezintă pe suprafețele plate, doar desprinderea primară din nucleu, altele sunt atent retușate, „în pojghiță”. La Cucuteni-Băiceni – *Dâmbul Morii*, multe vârfuri de săgeată erau calcinate, în urma incendiului care a pus capăt locuirii din această stațiune. De altfel, și în această fază, piesele de acest gen se aseamănă cu cele recuperate din alte stațiuni contemporane: Traian, Jablona I și XV (Păunescu, 1970, anexa II/11E; Sorochin, 1991, tab. 9; Sorochin, 1991 a, 407).

Vârfurile de săgeată și suliță, date în faza Cucuteni B, au fost descoperite la Cucuteni-Băiceni – *Cetățuia*, Târgu Frumos – *Capul Calului*, Belcești – *Dealul Bahlui*, Vișin-Ceplenița – *Valea Doamnei*, Costești – *Cier* (Schmidt, 1932, 46-48, fig. 27; RAJI I, 52, 72; Matasă, 1937-1940, 78-84), observându-se că le continuă pe cele anterioare. Vârfurile de săgeată sunt, în general, de mici dimensiuni și au baza evident concavă, prefigurând piesele din epoca bronzului, neexistând diferențe față de exemplarele descoperite în alte așezări contemporane sau din civilizațiile vecine (Cucos, Muraru, 1977-1979, 611, fig. 6/16-17, 20-22, Dumitrescu b 1927-1932, 120; Matasă, 1964, 21; Markeviči, 1981, 16, 44; Movșa, 1985, 235, 237, 251, fig. 66/22; 68/21).

Așa cum arătam, vârfurile de săgeată și lance (suliță) au fost utilizate, fără nici o îndoială, ca arme de vânătoare sau luptă, în conflictele intertribale (Păunescu, 1970, 100). Aceste vârfuri, cu baza subțiată, erau introduse în capătul despiciat al tije de lemn sau trestie, legat apoi cu fibre vegetale sau fâșii de piele, care, pentru aderență, erau unse cu rășini, permițând vânătoarea și lupta la distanță, în condiții de siguranță și precizie. Existau și modalități de prindere a acestor piese și invers, cu vârful în tijă, atunci când se urmărea uciderea unor animale mari.

V. 3. UNELTE ȘI ARME DE PIATRĂ ȘLEFUITĂ

* Colecția de vârfuri de săgeată și suliță de la Târgu Frumos – *Baza Pătule* s-a îmbogățit prin cercetările mai noi, aceste piese prefigurându-le tipologic și dimensional pe cele din faza Cucuteni A.

Alături de utilajul cioplit, uneltele și armele de piatră șlefuită și/sau perforată au avut o importanță deosebită pentru comunitățile cucuteniene din Bazinul Bahluiului, cunoscând aceeași evoluție firească din civilizația Precucuteni, aceeași tradiționalitate, însoțită de o normală diversificare dimensională tipologică și funcțională, ca urmare a progreselor generale eneolitice (Boghian, 1996 b, 307-309).

Cea mai numeroasă categorie de unelte și arme de piatră cioplită și șlefuită, este reprezentată de piesele **neperforate**, de dimensiuni mari și mijlocii, formând, după profilul longitudinal și transversal, două serii fundamentale: **asimetrice**, plan-convexe, și **simetrice**, biconvexe, toate corespunzând unor cerințe funcționale particulare. De asemenea, se pot stabili și diferențe dimensionale între uneltele șlefuite, exprimate prin raporturile dintre înălțimile și lățimile pieselor.

Dintre piesele neperforate, se detașează **topoarele** de dimensiuni mari și mijlocii, cel mai adesea cu suprafețe plate, respectând proporția 3:1, trapezoidale (cvasitrapezoidale), cvasitriunghiulare și dreptunghiulare. La rândul lor, aceste piese se separă în două subtipuri: cu **profilul longitudinal asimetric** – plan-convexe accentuat, numit și „calapod”, sau atenuat, pseudo-calapod (cvasicalapod), sau de tradiție calapod, având muchia plată sau ușor rotunjită, dreptunghiulară sau plan-convexă în secțiune transversală, iar tăișul aproape drept sau accentuat convex; cu **profil longitudinal simetric**, biconvex, mai mult sau mai puțin accentuat, de diferite grosimi, cu secțiunea transversală dreptunghiulară, cu colțurile rotunjite, ovală sau lenticulară, tăișul drept, ușor sau accentuat convex. În ambele subtipuri, tăișul prezintă, adesea, urme de utilizare și chiar spărturi.

Remarcăm faptul că, odată cu trecerea la fazele mai evolute, numărul pieselor cu profil plan-convex accentuat se diminuează foarte mult, în favoarea acelor cu profil plan-convex atenuat, legată, firește, de o modificare funcțională a acestor piese, de-a lungul timpului.

Topoare, din subtipurile amintite mai sus, au fost descoperite, în zona Bazinului Bahluiului, la Târgu Frumos – *Baza Pătule* (Ursulescu, Boghian, 1997-1998, 13-42), (Precucuteni III-Cucuteni A₁), identice cu piesele recuperate de la Târpești (Neamț) (Marinescu-Bîlcu, Bolomey, Cărciumaru, Muraru, 1977-1979, 653-656; Marinescu-Bîlcu, 1981, 30-50), Hăbășești (*Hăbășești*, 245-252; fig. 18 și 19) (fig. 38/17-19, 28-30, 34-36; 41/1-3, 9-11, 19-24; 45/10-14, 17-20, 24-26), Ruginoasa (Dumitrescu b, 1927-1932, 62-63) (fig. 43/1-19, 33-44, 46-48), Giurgești (fig. 44/2, 4, 6, 8, 14, 20, 27, 31, 34, 49), Cucuteni-Băiceni – *Cetățuia*, pentru faza Cucuteni A, Cucuteni-Băiceni – *Dâmbul Morii* (fig. 48/27-29; 49/1-10; 50/3-8) și *Cetățuia* (Schmidt, 1932 50-53), pentru Cucuteni A-B, Cucuteni-Băiceni – *Cetățuia* (fig. 54/1-4, 8) și Buznea – *Siliște* (fig. 44/10-12, 29, 39-47), faza Cucuteni B, răspunzând unor funcționalități complexe (Petrequin, Jeunesse, 1996, *passim*).

În aceeași categorie a pieselor neperforate se înscriu **dălțile** și **dălțițele**, deosebite, de uneltele anterioare, prin forme mult mai alungite, zvelte, încadrate, de regulă, în proporția 5:1. Și aceste piese au suprafețe plate dreptunghiulare, mai rar trapezoidale și cvasitrapezoidale, fiind, la rândul lor, subîmpărțite în: **plan-convexe** (calapod și pseudo-calapod), și **simetrice** (biconvexe), de diferite grosimi, câteodată chiar plate, cu muchia dreaptă, dreptunghiulară, cu colțurile rotunjite, sau ușor ovală și tăișul drept sau ușor convex. Din faza Cucuteni B, unele tipuri de dălți au fost copiate în aramă, așa cum vom vedea mai departe.

Dălți și dălțițe, de ambele tipuri, au fost descoperite la Târgu Frumos – *Baza Pătule* (Ursulescu, Boghian, 1997-1998, 13-42), Hăbășești (*Hăbășești*, 250-252, fig. 20/1-5, 7-9) (fig. 41/4-8, 12, 14-15), Ruginoasa (Dumitrescu b, 1927-1932, 62-64, fig. 6/10-12; 7/11-12; 8/12, 15-16) (fig. 43/8, 20, 27, 45, 51-52, 54-55), Cucuteni-Băiceni – *Cetățuia* (Schmidt, 1932, 52-55, fig. 27/7-9; Petrescu-Dîmbovița, 1966, 22-23) (fig. 54/5), Giurgești, dintre care o frumoasă piesă trapezoidală din serpintinit, (fig. 44/1, 16, 21), Cucuteni-Băiceni – *Dâmbul Morii*, Costești.

Teslele, cunoscute și sub denumirea franceză de **herminete**, sunt piese șlefuite de dimensiuni mijlocii și mici, cu proporțiile 3:2 și 3:1, lucrate, în general, din roci destul de moi. După cum se observă, fețele plate au dimensiuni apropiate, profilurile longitudinale fiind, mai degrabă, plan-convexe pronunțate sau mai atenuate, decât simetrice, ușor sau evident biconvexe. În secțiune transversală, aceste unelte sunt dreptunghiulare, cu colțurile rotunjite, ovale și lenticulare, aplatizate. Asemenea tesle s-au descoperit la Târgu Frumos – *Baza Pătule* (Ursulescu, Boghian, 1997-1998, 13-42), Hăbășești (*Hăbășești*, 244 și urm; pl. LX, fig. 18-20, 23; Dumitrescu, 1967, 32-34) (fig. 41/25-32; 45/10-11), Cucuteni-Băiceni – *Cetățuia* (Schmidt, 1932, 50-53, fig. 11; foto 27/4, 5, 17; Petrescu-Dîmbovița, 1966, 22), Hlincea (Petrescu-Dîmbovița, 1953, 316, fig. 46), Hoisești-Dumești, Giurgești (fig. 44/13-14, 17-18), Cucuteni-Băiceni – *Dâmbul Morii*, Costești și Buznea (fig. 44/39, 45).

Începând cu faza Cucuteni A-B, au fost confecționate și întrebuințate **topoare neperforate**, realizate din silex de Prut și Nistru, având dimensiuni mijlocii, cu suprafețe plate de formă trapezoidală,

purtând, parțial, urmele de cioplire, și, parțial, mai ales zona tăișului, urme de șlefuire și întrebuințare. Aceste topoare, cu profilul longitudinal simetric și secțiunea transversală dreptunghiulară, cu colțurile rotunjite, sau oval-lenticulară, au fost descoperite la Cucuteni-Băiceni – *Cetățuia* și *Dâmbul Morii* (Schmidt, 1932, 48-49, fig. 11/4), din care unele exemplare sunt încadrate în fazele mai noi, asemănătoare cu cele identificate la Jablona I și XV (Sorochin, 1991, 99; Sorochin, 1991 a, 408).

Topoarele de silex continuă să fie confecționate în faza Cucuteni B, devenind mai numeroase în cadrul complexului cultural Horodiștea-Gordinești-Erbiceni-Tripolie finală (Dinu, 1978; Markeviči, 93, fig. 4/1-9, 11), când apar piesele de mari dimensiuni, dreptunghiulare, robuste, împreună cu dălțițele, realizate din cunoscutul silex de Nistru, și care nu trebuie atribuite numai purtătorilor civilizațiilor paharelor cu gura în formă de pâlnie și amforelor sferice.

Se pare că, unele din aceste piese, au fost confecționate local, în zona Nistrului și Prutului mijlociu, un rol important avându-l influențele primite din partea civilizațiilor vecine: Gumelnița târzie, cultura paharelor cu gura în formă de pâlnie, în fazele Cucuteni A-B și B și a amforelor sferice, pentru complexul Horodiștea-Gordinești-Erbiceni-Foltești-Tripolie târzie (Peleșcișin, 1985, 273-280, fig. 72/9, 10; Svešnikov, 1985, 284; Dumitrescu, 1961, 95-103; Movșa, 1985, 227).

În ceea ce privește funcționalitatea topoarelor, dălților și teslelor, arătăm că a fost variată, în legătură cu fiecare tip și variantă, acestea, servind, de multe ori, în același timp, ca unelte și arme. Astfel, topoarele masive și cele de dimensiuni medii, lucrate din roci dure, chiar din silex, au servit la tăiatul și fasonatul trunchiurilor, despicatul buștenilor în lodbe, blăni sau scânduri, îndepărtarea cioatelor, rezultate în urma defrișării prin foc a unor pâlcuri de pădure. Dălțile, dălțițele și teslele au fost întrebuințate la lucrarea diferitelor componente de lemn ale locuințelor, în confecționarea pieselor de tâmplărie și mobilier, poate chiar în prelucrarea unor obiecte din corn și os. Evident, topoarele și teslele erau prinse în cozi, poate în suporturi din corn de cerb, perforate, căpătând, astfel, o productivitate deosebită (Petrequin, Petrequin, 1988, 65 și urm.).

De asemenea, unele topoare și tesle, care prezintă partea activă puternic uzată, au fost folosite ca săpăligi sau ca unelte aratorii, întărind brăzdarul de plug, pentru lucrul pământului, aceasta fiind una din cele mai dificile munci, pentru săpatul gropilor și șanțurilor din așezări sau din jurul acestora, sau la construirea locuințelor, efortul constructiv al cucuteniano-tripolienilor nefiind deloc neglijabil. Unele topoare, atent lucrate, din roci rezistente sau din silex, au fost utilizate, alături de alte piese, și în calitate de arme, fiind deosebit de eficiente pentru lovit și tăiat.

Dintre uneltele cioplite și șlefuite, neperforate, trebuie remarcate **topoarele-ciocan**, de formă alungită, oarecum rombică în profil longitudinal, cu o gătuire cioplită, în zona centrală, pentru prinderea cozii, numite impropriu „ciocane de minerit”, descoperite la Hăbășești (*Hăbășești*, 259, fig. 23/2, 3; Dumitrescu, 1967, 33, fig. 45) (fig. 46/1-2, 7-8) și Giurgești (fig. 44/5). Se observă că meșterii cucutenieni au ales cu grijă rocile din care au fost confecționate respectivele piese, fiind folosite gresii litice dure, cu o formă naturală adecvată, apropiată de artefactul final, care au fost prelucrate foarte puțin, rezultând unelte foarte eficiente.

Piese similare sunt cunoscute în Oltenia, provenind din mediul sălcuțean (Petre, 1987, 159-165, fig. 1/4; 3/1; Petre-Govora, 1995, 9-15), fiind întrebuințate pentru sfărâmat plăci de piatră, la bătut pari sau în calitate de maiuri. Credem că nu se pot lega ciocanele de acest tip în mod obligatoriu de minerit (Greeves, 1975, 159-160; Sorochin, 1991, 135-136), deoarece în zona la care ne referim nu există minereuri de aramă.

În mediul cucutenian, din Bazinul Bahluiului, au mai fost folosite topoare-ciocan și de alte forme, la a căror confecționare s-au întrebuințat calitățile naturale ale rocilor, cum sunt cele descoperite la Hăbășești (*Hăbășești*, fig. 23/1, 3) și Ruginoasa (Dumitrescu, 1967, 9/15), servind la prestarea aceluiași munci grele.

Uneltele și armele cioplite, șlefuite și perforate, deși mai puține decât cele din categoria anterioară, au avut un loc bine definit în viața comunităților eneolitice din zona Bazinului Bahluiului. Au fost confecționate atât din roci dure cât și din pietre mai puțin dure, perforarea realizându-se, mai ales, în zona centrală a pieselor. Așa cum s-a stabilit și pentru celelalte categorii de arme și unelte, meșterii au confecționat local asemenea piese, în unele așezări ca: Hăbășești, Cucuteni-Băiceni – *Cetățuia* (*Hăbășești*, 249-250, fig. 21/2, 4, 6; 22/2, 4, 9-11, pl. LXI/4, 6-7, 9, 11; H. Schmidt, 1932, 53-54), Giurgești și Buznea, descoperindu-se exemplare în diferite etape de perforare sau cu realizarea unor alte perforări, în locul celor rebutate (fig. 42/2, 4, 8, 10-11; 44/24; 45/21, 27, 29), „dopuri” sau „mieziuri” și artefacte rupte în timpul acestei acțiuni (fig. 42/12, 20, 22), reutilizate în alte scopuri. Perforarea se realiza cu ajutorul unor instalații, „mașini de găurit”, care foloseau tije tubulare de lemn, os și trestie,

străpungătoare-„burghie” de silex, apa, nisipul umed și o mișcare rotativă imprimată cu ajutorul unui arc cu coarda slăbită („arcuș”).

În cadrul pieselor de piatră perforată, s-au conturat mai multe tipuri de unelte și arme: topoare-ciocan, topoare, tesle (săpăligi), ciocane, măciuci.

Topoarele-ciocan perforate, de formă triunghiulară sau cvasitriunghiulară, privite față de planul de perforare, sunt destul de numeroase, între piesele din această categorie. Au fost lucrate din roci dure: silicolit, gresii litice, tufuri, mai rar, din roci moi. Meșterii cucutenieni alegeau cu grijă pietrele din care lucrau respectivele topoare-ciocan, cu o formă cât mai apropiată de produsul finit, având grosimi diferite, realizându-se variante ale acestor piese. Există topoare-ciocan relativ plate, în formă de triunghi isoscel, alungit, cu perforarea realizată în zona centrală sau în treimea superioară, mai lată a piesei, cu secțiune longitudinală și transversală rectangulară, cu colțurile rotunjite. Atunci când tăișul s-a păstrat, este paralel cu sensul direcției de perforare, fiind destul de îngust, uneori chiar rotunjit, sub forma unui vârf, în vreme ce muchia era rectangulară sau poligonală, îngustă.

Mai apropiate de definiția propriu-zisă, a acestei categorii de piese, sunt topoarele-ciocan masive, robuste, de formă triunghiulară, regulată sau neregulată, cu colțurile rotunjite, fiind mult mai groase decât precedentele. Perforarea a fost perpendiculară sau ușor oblică, unidirecțională sau bidirecțională (pornită de pe ambele fețe), aflându-se plasată central, în treimea mai lată sau în treimea tăișului, în ultimele două cazuri, fiind vorba, mai degrabă, de **ciocane-topor**. Secțiunile longitudinale sau transversale, ale acestor piese, sunt dreptunghiulare, cu colțurile rotunjite sau ovale-neregulate, iar tăișul, de lățime medie, este, de asemenea, paralel cu sensul perforării găurii pentru coadă.

Aceste două variante de topoare-ciocan au avut întrebuințări deosebite. Topoarele triunghiulare, relativ plate, au fost folosite ca scormonitoare, icuri (pene) pentru despiciat lemnul, și ca arme, pentru lovit, asemănându-se, în acest sens, cu unele piese din os. Topoarele-ciocan, din cea de-a doua variantă, prin masivitatea lor, au servit pentru bătut, sfărâmat, în activități gospodărești și constructive, calitățile de unelte fiind mai evidente decât cele de arme.

Astfel de piese, sunt cunoscute din civilizația Precucuteni-Tripolie A (**Boghian, 1996 b, 309, fig. XXIII/3-10**), fiind prezente în Bazinul Bahluiului, deocamdată, doar la Hăbășești (**Hăbășești, 254-257, fig. 21/3, 6, 11**) (**fig. 42/3, 9, 13-14, 17-19, 24-25**) și Cucuteni-Băiceni – *Cetățuia* (**Schmidt, 1932, 53-54; fig. 27/24-25**) (**fig. 54/9**).

Un alt tip de piesă perforată este **toporul cu două tăișuri paralele**, dispuse oarecum simetric față de perforare. Fețele lungi, laterale, sunt biconvexe, aproape rombice, secțiunile aproximativ rectangulare, și perforarea realizată central. Pe suprafețele plate ale unor piese, se observă albieri și așchieri, probabil în urma folosirii lor. Credem că asemenea piese, atent lucrate, au fost folosite, mai ales, ca arme, așa cum arăta și Vl. Dumitrescu, ca **topoare de luptă**, sau, poate, sceptre, până la apariția pieselor similare din aramă. Astfel de piese s-au descoperit, până acum, doar la Hăbășești (**Hăbășești, 254-257, fig. 21/1, pl. LXI/1, fig. 21/6, 7**) (**fig. 42/1, 5, 12, 15**), lucrate din jasp cenușiu, și Cucuteni-Băiceni – *Cetățuia* (**Schmidt, 1932, 53-54; fig. 38/7**), apropiate de cele de la Drăgușeni (**Marinescu-Bîlcu, Bolomey, Cărciumaru, Muraru, 1984, 41-46**) și Scânteia (**Mantu, Știrbu, Buzgar, 1995, 120-125, fig. 6/2**).

O mențiune aparte merită, pentru faza Cucuteni B, toporul de luptă descoperit la Valea Lupului, atent lucrat din rocă dură, al cărui tăiș lipsește din vechime, păstrându-se numai partea superioară, relativ cilindrică (**Dinu, 1957, 168, fig. 5/4**) (**fig. 53/17**), asemănător cu multe piese similare descoperite în Rep. Moldova (**Markeviči, 1981, 93, fig. 53/1-3**).

Teslele reprezintă o categorie de unelte litice cioplite, șlefuite și perforate, puțin numeroasă, prezentând diferite forme. Astfel, privite în plan frontal, teslele au fie formă trapezoidală, fie rectangulară, și un profil longitudinal simetric. Zona tăișului era relativ dreaptă, ușor convexă sau chiar oblică, în vreme ce muchia era, de regulă, dreaptă, cu marginile rotunjite. Perforarea s-a realizat aproximativ central, pe suprafețele plate sau puțin deasupra jumătății inferioare, sensul fiind perpendicular pe axul tăișului, obținându-se unelte deosebit de eficiente, prinse în cozi, utilizate fie pentru lucrul lemnului, ca tesle, fie pentru lucrul pământului, ca săpăligi, fiind, în ambele cazuri, productive. Tesle perforate au fost descoperite la Hăbășești (**fig. 42/2, 4, 11**), Cucuteni-Băiceni – *Cetățuia* (**Hăbășești, 254-257, fig. 23/2, 4, 6; Schmidt, 1932, 53-54**) și *Dâmbul Morii*.

Ciocanele de piatră, perforate, sunt puțin numeroase, prezentând o formă ovală, relativ neregulată, cu găurire centrală. Deși au fost robuste, asemenea piese au fost descoperite, de cele mai multe ori, rupte în urma folosirii, chiar reperfurate și reutilizate. Piese de acest tip au fost recuperate de la Hăbășești (**Hăbășești, 253-254, fig. 21/10-12; 22/13-15**) (**fig. 42/17-18, 24-25, 27**), Ruginoasa (**Dumitrescu b, 1927-1932, 63-64, fig. 8/14; 9/9, 13**) (**fig. 43/17, 25, 28**) și Giurgești (**fig. 44/7, 28**) din

faza Cucuteni A, și Buznea, din faza Cucuteni B, fiind întrebuințate ca unelte, în lucrări grele, de bătut, sfărâmat, spart piatră etc, sau ca arme rudimentare.

Capetele de măciucă constituie o categorie interesantă de piese, încadrate în domeniul armelor, fiind confecționate din roci destul de dure sau din alte unelte rebutate sau uzate, perforate și finisate secundar. Aceste piese au forme sferice, ușor aplatizate, unele cu neregularități, perforarea realizându-se pe suprafețele plate. La Hăbășești există piese foarte atent șlefuite și perforate, altele cu încercări de șlefuire sau numai pregătite pentru perforat, cu ușoare alveolări pe părțile plate (*Hăbășești*, 258-259, fig. 22/1-2; 23/9) (fig. 42/8, 16, 23, 26). Sunt amintite asemenea capete de măciuci și la Cucuteni-Băiceni – *Cetățuia* (nivelul A) (Schmidt, 1932, 55), fiind, probabil, caracteristice numai pentru faza Cucuteni A, deoarece lipsesc din așezările celorlalte faze. Există doar măciuci cu patru protuberanțe, aparținând comunităților fazelor Cucuteni A-B-Tripolie BI-BII și Cucuteni B-Tripolie BII-CI-γI, receptate, probabil, de la comunitățile stepice (Schmidt, 1932, 55; Movșa, 1985, 220-223, fig. 57/9. Teleghin, 1985, 165-166, fig. 44/18)*.

Un loc deosebit de important, în viața și gospodăria cucutenienilor, l-au avut o serie de unelte auxiliare, care au fost intens folosite de către aceștia: unelte pentru prelucrarea cerealelor și măcinarea pigmentilor – râșnițele de mână și frecătoare/zdrobitoarele; unelte pentru prelucrarea utilajului – nicovale, percutoare, presatoare, retușoare, pietre abrazive, de ascuțit și polizat, pietre de găurit, sau suporturile rotative, precursore ale roților de olar sau ale „instalațiilor” de perforat.

Râșnițele de mână au fost lucrate din gresii litice, nisipoase, sau din conglomerate, având, de regulă, forme rectangulare, alungite, cu sau fără colțuri rotunjite, ovale, chiar elipsoidale. Există piese de mari dimensiuni, ajungând până la 40-50 cm lungime și 20-30 cm lățime, cu grosimi variabile. Suprafețele de lucru sunt, mai mult sau mai puțin, alveolate, în funcție de gradul de folosire al acestora, de-a lungul timpului. În așezările cucuteniene din Bazinul Bahluiului, s-au descoperit puține râșnițe de mână întregi, cele mai multe s-au spart în timpul utilizării sau în urma distrugerilor, care au dus la încetarea locuirilor (*Hăbășești*, 259, fig. 24/1, 4-8). Râșnițe numeroase s-au descoperit la Buznea și Prigoreni Mici – *Livada cu vișini*, Târgu Frumos – *Capul Calului* care se află în colecțiile Muzeului Târgu Frumos. Practic, nu există stațiune cucuteniană din care asemenea râșnițe să lipsească (fig. 45/30; 46/3, 6, 9-10, 14-15, 18; 60/1-2).

Legate de râșnițele de mână, sunt **frecătoare/zdrobitoarele** pentru mărunțit boabele de cereale, în vederea obținerii „făinei”, care era consumată sub forma unor terciuri fierte sau pentru pregătirea coloranților minerali, obținuți prin fărâmițarea pământurilor naturale, care conțineau oxizi de calciu, de fier, de mangan. Aceste piese au fost lucrate din roci dure: gresii litice, silicolit, silex, având diferite forme: cvasicubice, cu colțurile rotunjite, ovale și sferice, neregulate, poliedrice (polifațetate), cu marginile rotunjite, ca urmare a utilizării. Au mai fost întrebuințate fragmente provenind de la unelte sparte în timpul folosirii și reutilizate, sau nuclee de silex, aflate la diferite stadii de epuizare (*Hăbășești*, 261, fig. 23/7-8; 24/2-3) (fig. 45/30; 46/4-5, 11-13, 16-17, 19-20). De asemenea, frecătoare/zdrobitoarele sunt prezente în toate stațiunile cercetate.

Râșnițele de mână, aflate în **complexe de „măcinat”**, înconjurate cu parapete speciale (margini înălțate, „gardine”), însoțite sau nu de frecătoare/zdrobitoare, piese întregi și fragmentare, situate în alte contexte arheologice: în locuințe, strat de cultură, gropi, au fost descoperite în majoritatea stațiunilor cucuteniene, din Bazinul Bahluiului, în toate fazele de evoluție, denotând importanța acestor unelte, continuitatea și tradiționalitatea lor.

Cu toate că le tratăm la finalul analizei utilajului litic, unelte folosite pentru producerea de unelte de piatră, au avut o deosebită însemnătate. Astfel, **„nicovalele”** reprezentau plăci plate de piatră, de diferite forme și grosimi, de regulă poligonale, realizate din gresii dure, litice, constituind suporturi pentru cioplirea pieselor de silex, iar atunci când erau nisipoase, foloseau și la șlefuirea unor unelte. **Percutoarele** se aseamănă cu frecătoare/zdrobitoare, fiind oval-sferice sau cvasicubice, cu marginile puternic rotunjite, lucrate din nuclee de silex epuizate sau spărturi de topoare și ciocane, purtând, pe suprafața lor, multiple denivelări, rezultate în urma ciopririi directe și indirecte. Unele percutoare de silex prezintă urme evidente de calcinare (*Hăbășești*, 259; Dumitrescu b, 1927-1932, 63-64, fig. 9/10-11). Astfel de piese s-au descoperit în toate așezările cucuteniene cercetate în Bazinul Bahluiului, de-a lungul tuturor fazelor de evoluție, fiind o dovadă clară a confecționării locale a uneltelor de silex și piatră.

Presatoarele și retușoarele au fost lucrate, de regulă, din roci alungite, în formă de baghetă, cu un vârf sau cu două vârfuri. Câteodată, pentru realizarea presatoarelor și retușoarelor, s-au întrebuințat

* Asemenea piese se cunosc de la Verem’je (cultura Tripolie) și Nikolskoe (Nipro-Donetsk Ila) Mariupol, Ždanov (Nipro-Donetsk IIb), situate cronologic la începutul și mijlocul celei de a doua jumătăți a mileniului IV bc.

nuclee prismatice sau poliedrice, epuizate. Pe partea activă, aceste piese poartă urmele activităților la care au servit, unele având pe capătul proximal, perforări transversale, care au servit la agățarea uneltei, după cum se observă la Cucuteni-Băiceni – *Cetățuia* (Schmidt, 1932, 53).

Piesele abrazive, de ascuțit și șlefuit, se prezintă sub forma unor plăci poligonale, confecționate din gresii nisipoase, cu diferite granulații, sau de formă alungită, ca niște cute, prezentând șanțuri longitudinale sau transversale și alveolări.

Deocamdată, în așezările cucuteniene din Bazinul Bahluiului, nu s-au descoperit pietre cu alveole, care au putut servi ca suporturi, tălpi pentru instalații de găurit sau pentru „roți” de olar, așa cum se cunosc în alte zone și așezări (Zbenovici, 1989, 35; Paul, 1992, 45).

V. 4. UNELTE ȘI ARME DIN MATERII ORGANICE DURE

Unelte și armele lucrate din materii prime organice (corn, os, dentiție etc.) prezintă o continuitate neîntreruptă din civilizațiile anterioare, neolitice și eneolitice având o însemnătate deosebită în economia comunităților cucuteniene.

V. 4. 1. UNELTE ȘI ARME DIN CORN

Tipologia utilajului cornular este diversă, apropiindu-se de cea a pieselor litice, fiind complementar acestora. Meșterii cucutenieni au confecționat: străpungătoare, săpăligi și plantatoare, arături – rămocuri, rame de seceri, topoare, topoare-ciocan, topoare de luptă, recipiente pentru ornamentat ceramica, mânere pentru unelte de silex, piatră și aramă, piese suport pentru alte unelte de piatră.

Străpungătoarele au fost lucrate, mai întotdeauna, din părțile terminale ale coarnelor de căprior, secționare transversal, cu lame denticulate de silex sau cu fibre și nisip umed. Vârfurile acestor străpungătoare prezintă fie lustrul natural și urme de uzură, fie au suferit o prelucrare suplimentară, subțindu-se mult partea activă. S-au descoperit străpungătoare de diferite lungimi și grosimi, cu un singur vârf sau cu două vârfuri. Există cazuri, așa cum se observă la Cucuteni-Băiceni – *Cetățuia* (Schmidt, 1932, 57, fig. 28/17-18), când străpungătoarele simple sau duble au fost perforate fiind, în primul caz, ace de mari dimensiuni, în cel de-al doilea, servind la suspendarea (agățarea) uneltei.

Asemenea străpungătoare, s-au mai descoperit la Ruginoasa (Dumitrescu b, 1927-1932, 64-65, fig. 4/23, 26, 27, 32) (fig. 56/29, 38, 43; 57/38, 42, 47) și Hoisești-Dumești (fig. 55/2-3, 5, 8-10; 56/45) nelipsind, probabil, din nici o așezare și fază. Aceste străpungătoare au folosit pentru perforarea pieilor groase de animale, pentru coaserea acestora, la împletit etc. Unele asemenea vârfuri, atunci când prezintă capătul bont, au fost întrebuințate și pentru decorarea ceramicii prin canelare, incizare sau la realizarea alveolelor.

Săpăligile reprezintă unele dintre cele mai importante unelte de corn. Au fost confecționate din ramuri de coarne de cerb sau căprior adult, tăiate la unul sau la ambele capete, cu secțiuni rotunde sau despicate, pe întreaga lungime a piesei, sau numai cioplită și ascuțită, în zona părții active. Fie că este vorba de piese plan-convexe sau rotunde, în secțiune transversală, tășurile în V erau dispuse oblic sau perpendicular pe axul găurii pentru coadă. Perforarea se realiza aproximativ în zona centrală sau în treimea superioară a piesei, în prealabil, această porțiune era pregătită prin cioplire, subțindu-se pentru ușurarea găuririi.

Există săpăligi realizate doar din trunchiul coarnelor de cerb, mai rar de căprior, sau din porțiunile mai lățite, aflate la intersecția ramurilor, acestea fiind perforate în regiunea treimii superioare, dimensiunile lor variind între 10 și 30 cm lungime. Părțile active (tășurile) săpăligilor sunt, adesea, rupte din vechime sau uzate. Remarcăm că există săpăligi care nu prezintă perforare pentru coadă, sau piese care păstrează „rozeta” cornului, cu suprafața netedă a desprinderii naturale, dovadă că pentru confecționarea acestora s-au întrebuințat și coarne de cerb „lepădate”.

Săpăligi de corn, de diferite dimensiuni, au fost descoperite, în Bazinul Bahluiului la Hăbășești (Hăbășești, 265, fig. 25/1) (fig. 57/9), Cucuteni-Băiceni – *Cetățuia* și *Dâmbul Morii* (Schmidt, 1932, 55-56, fig. 28/1-3, 8-9, 13-14), asemănătoare cu descoperirile de la Berești (Dragomir, 1977-1979, 97-98, 104-105, fig. 9/1-2, 4; 10/1-11), Scânteia (Mantu, Știrbu, Buzgar, 1995, 125, fig. 9/1-4), Trușești (Petrescu-Dîmbovița et alii, 1962, 230, fig. 61/6), Frumușica (Matasă, 1946, pl. LXVI, 45), Ghelăiești (Nițu, Cucos, Monah, 1971, fig. 11/7, 9-10), Jora de Sus (Sorochin, 1991, fig. 10/1-3), Brânzeni IV și III, Costești IV (Markeviči, 1981, 98-100), dovedind larga răspândire a acestui tip de unelte în practicarea agriculturii, în toate fazele și așezările culturii Cucuteni, sau pentru săpatul gropilor și șanțurilor, ca niște târnăcoape.

Unele tije de corn, drepte sau puțin curbate, cu urme de uzură pe vârful natural, au putut fi întrebuințate la lucrul pământului ca **plantatoare** și/sau **scormonitoare**, în lucrările agricole de tipul grădinăritului sau la recoltat și cules.

Un loc important în cadrul agriculturii eneolitice, carpato-danubiano-pontic, și implicit al civilizației Cucuteni, inclusiv în cadrul stațiunilor acesteia din Bazinul Bahluiului, l-au avut **brăzdarele din corn de cerb** (aratrurile, rămocurile), puse, evident, în legătură cu folosirea plugului primitiv, cu tracțiune animală, în lucrul pământului.

Astfel de brăzdare au fost descoperite, în zona de referință, la Iași – *Splai Bahlui* (**Martiniuc, Chirica, Nițu, 1977, 189, fig. 3**) (**fig. 56/44a-b**), Cucuteni-Băiceni – *Dâmbul Morii* (**fig. 58/1**) și Valea Lupului (**fig. 58/2-4**) (**Dinu, 1995, 62, fig. 4-5**), fiind confecționate din ramuri robuste, provenind de la cerbi maturi sau chiar bătrâni. Meșterii care prelucrau cornul și osul au procedat, în aceste cazuri, la secționarea unor bucăți mari de corn, de aproximativ 30-50 cm lungime și 6-10 cm diametru, din care s-au păstrat fragmente, fiind deosebit de rare piesele întregi. De regulă, se folosesc bucăți de corn care păstrează „rozeta” (coroana naturală), fie au fost tăiate din zona lătită, de îmbinare a mai multor ramuri, conservându-se corpul rotund al piesei. Unele unelte au fost despicate longitudinal, având secțiunea transversală plan-convexă.

În zona mai lătită a piesei, în treimea superioară, în apropierea capătului proximal, a fost realizată o perforare, care are diferite forme: rotundă, ovală sau rectangulară rotunjită, realizată prin cioplire și tehnica de găurire a pietrei. Taișul brăzdarului este oblic, în profil longitudinal, paralel cu axul găurii.

În mod firesc, asemenea unelte erau prinse în tălpicul de lemn al aratrului, într-un sistem care ne este foarte greu să-l reconstituim în afara analogiilor etnografice (**Dumitrescu, Bănățeanu, 1965, fig. 3 și 4; Neamțu, 1970, 423-438, fig. 1-3; Neamțu, 1975, p. 46-48**), la acest plug fiind înjugate bovine (**Gheție, Mateesco, 1973, 454-461; Dinu, 1995, 1995, 62-63**). Cu ajutorul acestei unelte, se realiza o „arătură”, prin scormonirea pământului în anotimpurile umede sau în zonele de luncă, cu umiditate ridicată. Piese similare, așa cum au arătat cercetările arheologice, au fost descoperite de la începuturile eneoliticului carpato-danubiano-pontic (**Nicolăescu-Plopșor et alii, 1951, 270, fig. 1/1-2**), cunoscând o largă răspândire la nivelul civilizației Cucuteni: Trușești (**Petrescu-Dîmbovița et alii, 1962, 230, fig. 7**), Dolhasca (**Chirica, Tanasache, 1977, 309-311, fig. 1**), Scânteia (**Dinu, 1995, 62, fig. 3**), Berești (**Dragomir, 1996, 133-138, fig. 1**), sau la nivelul civilizațiilor Petrești (**Paul, 1992, 44, pl. XVII/23**) și Gumelnița (**Dumitrescu, Bănățeanu, 1965, 64-65, fig. 1-2; Hasotti, 1997, 95, fig. 89/4**).

Este posibil, totuși, ca unele piese fragmentare, reprezentând ori părțile proximale, ori numai taișurile, să provină de la săpăligi sau topoare-ciocan masive, fără să fie adevărate brăzdare.

Deocamdată, în așezările cucuteniene din Bazinul Bahluiului, lipsesc **ramele de seceri**, așa cum sunt cunoscute în alte civilizații neolitice și eneolitice (**Berciu, 1966, 64, pl. 1/1a, b; Comșa, 1996, 38; Hașotti, 1997, 94**) sau în cultura Tripolie, la Grebeni (**Movșa, 1985, fig. 65/14**), ceea ce ne face să credem că lamele de silex, cu lustru, erau prinse în rame drepte sau curbe, de lemn (**Bibikov, 1953, 35**).

În același timp, unele săpăligi din corn, cu taișul deteriorat în urma folosirii în activitățile dificile de lucrare a pământului, puteau fi reutilizate ca **suporturi** („manșoane”), din care se extrăgea miezul spongios, și se fixau topoare de piatră, săpăligi, tesle, realizându-se unelte compuse, la fel cum sunt cunoscute în unele așezări Boian și Gumelnița (**Comșa, 1974, 79-81, fig. 21/2; Comșa, 1987, 93**).

De asemenea, în stațiunile cucuteniene din Bazinul Bahluiului, nu s-au descoperit **recipiente din corn de cerb**, scobite la interior, folosite pentru pictarea vaselor, la fel cu cel identificat în așezarea Cucuteni A-B de la Huși (**László, 1966, 9-10**), similare celor folosite și azi la decorarea ceramicii (**Slătineanu, Stahl, Petrescu, 1958, 68, fig. 54-55; Iordache, 1996, 103-106, fig. 36a**).

Ciocanele au fost confecționate din porțiuni masive de corn de cerb, provenind din zona naturală, netedă a „rozetei” (cununei), unde este mai lătită și mai rezistentă, care a fost folosită ca parte activă. Este greu de stabilit cum arăta cealaltă parte a ciocanelor de corn, deoarece au fost rupte din vechime. Aceste piese prezintă, de regulă, perforări pentru coadă, și au fost întrebuințate la bătut țărui, pari, cuie de lemn, sau la sfărâmat bulgării de pământ. Un asemenea ciocan a fost descoperit doar la Cucuteni-Băiceni – *Cetățuia* (**Schmidt, 1932, 55, fig. 12/1; tab. 28/1, 68**).

Unele ciocane de corn erau asociate, pe aceeași piesă, cu topoare și săpăligi. În cazul **topoarelor-ciocan**, axul taișului era paralel cu axul perforării, forma acestuia fiind asimetrică, oblică, plan-convexă sau simetrică, în V, în vreme ce la **săpăligile-ciocan** taișul asimetric, plan-convex, sau simetric, în V, este transversal față de sensul găurii pentru coadă.

Ciocanele și topoarele-ciocan masive erau unelte foarte utile pentru tăiat diferite materiale și pentru bătut și sfărâmat, dar credem că piesele de dimensiuni mijlocii, cu secțiunea rotundă, atent lucrate, fără urme de uzură evidentă sau spargere, au fost folosite ca arme, în calitate de **topoare de luptă**, alături

de artefactele de piatră și aramă, așa cum sunt cunoscute, pentru fazele Cucuteni A-B și B, la Cucuteni-Băiceni – *Cetățuia* (Schmidt, 1932, 55-56, fig. 13; tab. 28/4, 7, 11, 12) (fig. 57/56-57, 59), asemănătoare cu cele cucuteniene și tripoliene târzii din Rep. Moldova și Ucraina (Movșa, 1985, fig. 55/11; 56/15; 59/6; 61/1-2; 63/17; Markeviči, 1981, 100-101, fig. 52/1-3, 5-6, 8-10, 12).

Mânerele („manșoanele”) din corn au fost confecționate din părțile rotunjite ale cornului, atent șlefuite, pentru a se atenua asperitățile suprafeței materiei prime, capetele pieselor fiind îngrijit lucrate. În miezul piesei se înfigeau unele unelte de silex, os și aramă. Astfel de mânere s-au descoperit la Ruginoasa (Dumitrescu b, 1927-1932, 64-65, fig. 4/24) (fig. 56/35; 57/39) și Hoisești-Dumești, similare cu piese din Rep. Moldova (Markeviči, 1981, 101, fig. 51/4), demonstrând faptul că meșterii cucutenieni aveau preocupări de a realiza unelte și arme eficiente, asigurându-și supraviețuirea în ecosistemul și timpurile în care au trăit.

V. 4. 2. UNELTE ȘI ARME DE OS

Aceste piese sunt mult mai numeroase decât cele de corn, prezentând o tipologie asemănătoare, materia primă organică, destul de dură, permițând confecționarea unor unelte și arme foarte eficiente. Încadrăm în această categorie de arme și unelte, inclusiv piesele realizate din dentiție prelucrată, în special plachetele provenind de la defense, caninii inferiori de mistreț.

Din punct de vedere tipologic, se observă, în cazul acestei categorii de artefacte, o continuitate firească de la civilizația Precucuteni, alături de firești înnoiri, generate de evoluția milenară a complexului cultural și de influențele primite. Unelte și armele de os realizate de comunitățile cucuteniene din Bazinul Bahluiului sunt asemănătoare cu cele din întreaga civilizație.

Acele de diferite mărimi, au fost lucrate din oase de mici dimensiuni, fie întregi, fie despicate longitudinal, de până la 10 cm lungime. Extremitatea proximală păstrează, de regulă, forma anatomică, naturală, în vreme ce extremitatea distală a fost atent șlefuită, obținându-se un vârf, cu secțiunea transversală rotundă sau ovală. În porțiunea lătită a extremității proximale, s-au realizat perforări rotunde, cu ajutorul unor străpungătoare de silex, servind la trecerea firului, atunci când se cosea.

Deși asemenea piese sunt cunoscute, în Bazinul Bahluiului, de la sfârșitul fazei a III-a a civilizației Precucuteni, așa cum este dovedit de descoperirile de la Târgu Frumos – *Baza Pătule* (Ursulescu, Boghian, 1997-1998, 13-42), nu mai sunt atestate, deocamdată, în așezările din fazele următoare, absență datorată lacunelor de cercetare și transpunerii, unor astfel de piese, în aramă.

Străpungătoarele (sulele, suvacele) au fost confecționate, aproximativ la fel, ca piesele anterioare, pe fragmente de oase despicate longitudinal, pe jumătăți de oase subțiri, sau chiar din oase subțiri, întregi. Există piese mici, de până la 10 cm, cu un singur capăt ascuțit, ca cele descoperite la Cucuteni-Băiceni – *Cetățuia* (Schmidt, 1932, 57, fig. 29/8; Petrescu-Dîmbovița, 1966, fig. 5) (fig. 57/51-52, 54), Ruginoasa (Dumitrescu b, 1927-1932, 64, fig. 4/20-22, 25, 28) (fig. 56/24-28; 36-37, 39-42; 57/33-37, 40-41, 43-46), Hăbășești (*Hăbășești*, 265-266, fig. 25/5, 9-12; 26/5, 8, 9, 11-12) (fig. 57/4-8, 11-13, 16, 18-19, 23-29), Bălțați (Dinu. Marin, 2003, fig. 2-3), Cucuteni-Băiceni – *Dâmbul Morii*, Costești (fig. 57/53), Valea Lupului (Dinu, 1957) (fig. 57/50), sau piese duble, cu ambele extremități ascuțite, corpul acestor sule având secțiune transversală ovală, rotundă sau pătrată, iar vârfurile secțiune rotundă, așa cum s-au recuperat de la Cucuteni-Băiceni – *Cetățuia* (Schmidt, 1932, 57, fig. 12).

Aceste străpungătoare-sule au fost lucrate cu o deosebită grijă, având corpul și vârfurile atent și îndelung șlefuite, până când au căpătat un lustru evident la suprafață. Unele străpungătoare s-au rupt din vechime, în procesul muncii de perforare a lemnului, pieilor și a altor materiale, având o rezistență relativ scăzută.

O variantă, a acestei categorii de străpungătoare, este reprezentată de piesele de dimensiuni mari, de peste 10 cm, confecționate, de regulă, din oase tubulare mai lungi, despicate sau nu longitudinal, șlefuite și ascuțite atent, pe întreaga lungime, sau pe cea mai mare parte a vârfului, cu secțiune rotundă sau ovală. Piesele întregi păstrează extremitatea proximală anatomică, întreagă sau fragmentară.

Din rândul acestei variante, se desprind piesele care au vârful șlefuit sub formă de străpungător, cu secțiune circulară, iar restul piesei este lătit, marginile prezentând un tăiș rotunjit. Aceste piese au avut o funcționalitate multiplă, fiind utilizate atât ca străpungătoare, cât și ca racloare de os, sau chiar pumnale, atunci când s-a păstrat canalul medular, de diferite lungimi, unele exemplare având câte o perforare rotundă la capătul proximal. Străpungătoarele alungite, cu secțiune triunghiulară pot fi considerate adevărate stilette. Astfel de piese s-au descoperit la Cucuteni-Băiceni – *Cetățuia* (Schmidt, 1932, 57-58, fig. 29/1-3), Ruginoasa (Dumitrescu b, 1927-1932, 64, fig. 4/29-31), Hăbășești (*Hăbășești*, 265-266, fig. 25/3-4) (fig. 57/17, 21), care sunt apropiate de cele identificate la Drăgușeni (Bolomey, Marinescu-Bîlcu,

1988, 338-342, fig. 2- 4/1-2, 5), Berești (Dragomir, 1977-1979, 98, fig. 13/1-7), Târpești (nivelul Cucuteni A) (Marinescu-Bîlcu, 1981, 65) și Scânteia (Mantu, Știrbu, Buzgar, 1995, 125, fig. 7/1-17, 21, 25; 8/7).

Atunci când unele străpungătoare prezintă partea activă, extremitatea distală (ED), rotunjită, aceste piese au fost întrebuințate pentru decorarea ceramicii, cu motive adâncite și canelate, de diferite adâncimi și lățimi, așa cum este cunoscută la Hăbășești și Cucuteni-Băiceni – *Cetățuia* (nivelul Cucuteni A₃) (Hăbășești, 276-309, passim; Schmidt, 1932, 24).

Dintre uneltele lucrate asemănător cu străpungătoarele, trebuie remarcată o **andrea** descoperită la Târgu Frumos – *Baza Pătule* (Ursulescu, Boghian, 1997-1998, 13-42), confecționată dintr-un os lung de 19, 5 cm, atent șlefuită. Extremitatea proximală (EP) este rotunjită ușor, iar cea distală (ED) ascuțită, această piesă fiind, deocamdată, un unicat, în neo-eneoliticul carpato-danubiano-pontic, atestând existența împletitului firelor.

Dălțile și dălțițele sunt considerate piese cu extremitatea proximală transversală, fiind lucrate din oase întregi, cu capătul proximal natural, sau din oase fragmentare. Capătul distal a fost tăiat transversal și subțiat prin desprinderi succesive de pe suprafața medulară, în timp ce tăișul drept sau ușor convex, întreg sau rupt, a fost realizat prin polizare atentă și șlefuire. Câteodată, corpul dălților și dălțițelor păstrează secțiunea rotundă sau ovală, a osului din care au fost lucrate, și canalul medular. Datorită formelor lor, aceste piese au fost întrebuințate pentru lucrul obiectelor de lemn, după cum, nu este exclus, așa cum au arătat cercetările traseologice, să fi fost folosite ca răzuitoare pentru obiectele din piele (Sorochin, 1991, 99-100; Markeviči, 1981, 95-96), săpăligi pentru agricultură, spatule și lopățele.

Dălți și dălțițe de os, întrebuințate ca răzuitoare și săpăligi, au fost descoperite la Cucuteni-Băiceni – *Cetățuia* (Schmidt, 1932, 55-56, fig. 29/5, 10-11) și Hăbășești (Hăbășești, 266, fig. 25/2, 6, 8; 26/10) (fig. 57/10, 15, 20, 22), care își găsesc analogii în piesele recuperate de la Târpești (Marinescu-Bîlcu, 1981, fig. 52/81; 53, 8, 13; 138/42-51; 146/5, 7, 17; 147/2) și Drăgușeni (Bolomey, Marinescu-Bîlcu, 1988, 343, fig. 5/1-2).

Spatulele au fost realizate în diferite moduri, ținând cont de destinația lor. Există spatule lucrate cu o deosebită grijă, fiind elocvente uneltele descoperite la Drăgușeni (Bolomey, Marinescu-Bîlcu, 1988, 345-347, fig. 6/1-8), dar care lipsesc, deocamdată, din așezările cucuteniene din Bazinul Bahluiului.

În schimb, sunt prezente spatule lucrate din pereții unor oase late, chiar tubulare, despicate longitudinal, cu extremitatea proximală naturală păstrată, sau fără aceasta, în extremitatea distală atent lucrată, prin abraziune și șlefuire, obținându-se o formă dreaptă, convexă sau ascuțită. Marginile longitudinale, ale spatulelor, au fost subțiate, tot prin abraziune, realizându-se adevărate cozi, mai mult sau mai puțin șlefuite. Merită a fi amintite piesele descoperite la Hăbășești (Hăbășești, 266, fig. 25/6, 8, 13; 26/4) și Cucuteni-Băiceni – *Cetățuia* (Schmidt, 1932, 57-58, fig. 29/5, 6), fiind folosite pentru lucrul ceramicii sau alte activități, neexcluzându-se întrebuințarea lor chiar ca arme, pumnale.

O unealtă interesantă a fost descoperită la Cucuteni-Băiceni – *Cetățuia* (Schmidt, 1932, 57-58, fig. 29/7), lucrată dintr-o plachetă aproximativ triunghiulară din peretele unui os. Piesa este ruptă din vechime, are o latură longitudinală ușor curbată, iar cealaltă cioplită sub forma unor barbeluri, din care una se păstrează iar alta este ruptă. La capătul proximal, vârful prezintă două perforări dispuse longitudinal, aproximativ pe mijlocul piesei. După modul de lucru, această piesă poate fi încadrată fie în categoria **harpoanelor**, cu barbeluri pe o singură latură, folosite pentru pescuit, așa cum sunt cunoscute și în civilizația Gumelnița (Comșa, 1996, 186-188, fig. 10-11) și Precucuteni (Cucuteni, 1997, fig. 213, Buzilă, 1977-1979, 723, fig. 4/1-2), fie poate fi considerat un **cârlig de „tivist”**, pentru capcană de vânătoare, cunoscute în mediul sălcuțean (Comșa, 1996, 147, 159, 171). Se poate ca această piesă să fi fost întrebuințată ca **vârf de suliță**, prins de tijă cu cuie de lemn și fibre (Schmidt, 1932, 58).

Cuțitele și pumnalele se încadrează atât în categoria uneltelor cât și în cea a armelor, fiind lucrate din pereții unor oase despicate longitudinal, prelucrate cu grijă, prin abraziune și șlefuire, mai ales pe partea interioară a canalului medular, obținându-se o extremitate distală atent șlefuită. De asemenea, laturile longitudinale au fost șlefuite cu grijă, realizându-se tăișuri mai mult sau mai puțin ascuțite.

Cuțite și pumnale de os au fost descoperite la Cucuteni-Băiceni – *Cetățuia* (Schmidt, 1932, 58, fig. 29/4) (fig. 55/1-2, 4, 7) și Hoisești-Dumești dar nu au mai fost semnalate și în alte stațiuni din Bazinul Bahluiului. Se pare că descoperirile, menționate mai sus, provin din orizontul Cucuteni B, apropiindu-se de piesele contemporane din Rep. Moldova (Markeviči, 1981, 56) și Ucraina (Movșa, 1985, 228), unele fiind transpuse în aramă.

Ca piese osteologice, mai deosebite, pot fi amintite: o **suveică**, (navetă), pentru războiul de țesut vertical, confecționată dintr-un os lung, plat, cu o ureche laterală, perforată, descoperită la Hăbășești (Hăbășești, 266-267, fig. 26/6), **mânere**, realizate din oase tubulare, unele cu decoruri circulare și

geometrice, în care se prindeau sulele de silex, os sau aramă, recuperate de la Hăbășești (*Hăbășești*, 267, fig. 26/1-2) și Cucuteni-Băiceni – *Cetățuia* (Schmidt, 1932, 59, fig. 29/15), un **vârf de săgeată** identificat în nivelul Cucuteni B de la Cucuteni-Băiceni – *Cetățuia* (Schmidt, 1932, 59, fig. 14), cu laturile zimțate și două perforări pentru prins de tijă, și două fragmente de **plăsele**, lucrate din pereți longitudinali ai unor oase, rotunjite la capete, fiecare prezentând trei perforări, una descoperită în nivelul Cucuteni B de la Cucuteni-Băiceni – *Cetățuia*, alta datând din aceeași fază, găsită la Valea Lupului (Schmidt, 1932, fig. 29/14; Dinu, 1959, 250, fig. 5) (fig. 57/58).

În Bazinul Bahluiului, au fost descoperite **șlefuitoare** de os doar în așezarea precucuteniană târzie de la Târgu Frumos-Baza Pătule, fără a se continua în faza Cucuteni A, așa cum se cunosc la Drăgușeni și Preutești – *Haltă* (Ursulescu, D. Boghian, 1997-1998, 13-42; Bolomey, Marinescu-Bîlcu, 1988, 346; Ursulescu, Ignătescu, 2003, 130).

Unelte și armele de os completau, în chip fericit, utilajul cucutenian, permițând practicarea multor ocupații din economia eneolitică.

V. 5. UNELTELE DE LUT

Deși mai puțin numeroase decât precedentele, aceste piese ocupă un loc distinct în cadrul utilajului cucutenian, având o importanță aparte în practicarea unor ocupații casnice și comunitare.

Fusaiiole sau prâsnele de fus, au fost confecționate din pastă destul de bine epurată, cu nisip fin în compoziție, arsă semireductor sau oxidant, căpătând culori diferite: cenușie, cărămizie, brun-cărămizie. Fusaiiolele cucuteniene din Bazinul Bahluiului au următoarele forme: colaci plăți, relativ circulari, perforați central; bitronconice și conice, mai alungite sau mai aplatizate, cu planul perforării drept sau ușor concav; sferice, găurite vertical sau puțin oblic și plate, realizate din fragmente ceramice, rotunjite prin frecarea de pietre abrazive, perforate central. Unele fusaiiole au fost lucrate cu o deosebită atenție, fiind decorate cu impresiuni de unghii, motive incizate, gropițe, creștături, altele de-a dreptul neglijent, având diametre diferite, de la 2, 5 la 5 cm, cu perforări centrale sau ușor excentrice.

Fusaiiole, de diferite tipuri, s-au descoperit aproape în toate așezările cucuteniene din Bazinul Bahluiului: Hăbășești (*Hăbășești*, 267, fig. 27/1-15; 28/1-14) (fig. 61/1-29), Cucuteni-Băiceni – *Cetățuia* (Schmidt, 1932, 67, fig. 16; *Așezări*, pl.XXXVIII/4) (fig. 61/34-36, 41-43) și *Dâmbul Morii*, Giurgești (*RAJI*, II, fig. 36/1-12) (fig. 61/30-33; 37-40; 44-47), Ruginoasa (Dumitrescu 1927-1932, 65, fig. 10/5), Costești, Buznea (fig. 59/11; 60/5-7), demonstrând faptul că locuitorii acestora torceau fibrele animale și vegetale, obținându-se firele pentru țesut și împletit.

Greutățile de lut ars au fost confecționate dintr-o pastă mai grosieră, compactă, cu nisip în compoziție, arsă la cărămiziu sau brun-cărămiziu. Din categoria acestor artefacte se decelează mai multe variante.

Prima variantă este reprezentată de piese atent modelate, tronconice, cu baza dreaptă, mai lată și partea superioară dreaptă, mai îngustă, sau rotunjită, având, în treimea de sus, o perforare transversală. Cea de-a doua variantă are formă de trunchi de piramidă, cu aceeași perforare în treimea superioară, dar mai robuste și mai grele decât primele. Aceste greutateți serveau la întinderea firelor de urzeală, atunci când se țeseau la războiul vertical, pânze mai subțiri sau mai groase, sau la împletitul rogojinilor. Asemenea greutateți au fost descoperite, deocamdată, la Cucuteni-Băiceni – *Cetățuia* (nivelurile Cucuteni A-B și B) (Schmidt, 1932, 67, fig. 36/4) și Buznea – *Siliște* (fig. 59/6, 9-10; 61/49).

Cea de-a treia variantă este alcătuită din greutateți de lut de formă rotunjită, mai mult sau mai puțin, aplatizată, cu diametre cuprinse între 7 și 10 cm și gaură dispusă central sau excentric, prezentând urmele rosăturilor de sfoară. Specialiștii consideră, în unanimitate, că aceste piese au constituit greutateți pentru plasele de pescuit. Astfel de greutateți au fost găsite la Cucuteni-Băiceni – *Cetățuia* (Schmidt, 1932, 67), Giurgești (fig. 59/1) și Buznea (fig. 59/2; 60/3-4, 8).

Mai sunt cunoscute și alte variante, specifice pentru faza Cucuteni B: greutateți de lut cilindrice, neregulate, și greutateți de lut paralelipipedice, neregulate, ambele cu perforări longitudinale, descoperite la Cucuteni-Băiceni – *Cetățuia* (Schmidt, 1932, 67)*, întrebuițate, probabil, tot pentru plasele de pescuit.

Un accesoriu, deosebit de important, pentru arderea superioară a ceramicii și pentru metalurgia aramei, a fost **duza de lut** de la foale incipiente, considerate de unii specialiști *idoli phaloi* (Monah, 1997, 90-91, 106-107, fig. 84-85, 125/3-6; 128/6; *Hăbășești*, 513, fig. 50; C. Matasă, 1946, 82, pl. LVIII/440; Dragomir, 1977-1979, 101-103, fig. 25-26; Cucos, 1977-1979, 268; Cucos, 1974-1976, fig.

* O piesă cilindrică neregulată a mai fost descoperită în așezarea Cucuteni B₁ de la Părâuți – *Muncelul* (jud. Suceava).

5/3; 21/4-9; 24/1-4, 6), și, de aceea, au fost tratate la plastica cucuteniană antropomorfă, considerându-se, pe baza asemănării relative cu penisul, că reprezintă zeități antropomorfe masculine ale fecundității, reflectând principiul *pars pro toto*.

Aceste piese au fost modelate dintr-o argilă destul de omogenă, având nisip fin în compoziție, și au fost arse oxidant, la roșu-cărmiziu sau brun-cărmiziu. Au o formă cilindrică alungită, cu capătul distal conic, rotunjit, având o perforare conică, cu diametrul mai mare la capătul proximal de aproximativ 1, 3-1, 5 cm și mult mai mic, de 0, 5-0, 7 cm în porțiunea opusă. De cele mai multe ori, capătul distal prezintă o ardere diferită de restul piesei, rezultată în urma expunerii îndelungate la temperaturi ridicate.

Referitor la destinația acestor piese, suntem de acord cu părerea lui M. Brudiu (**Brudiu, 1986, 7-13**), care le consideră ca fiind duze de foale, mijlocind suflarea aerului în cuptoare, și numai în legătură cu această funcționalitate, credem că au avut și o semnificație spirituală. Această accepțiune utilitară, pentru zisele piese, a fost susținută și de alți specialiști*, mai ales atunci când vorbesc despre dezvoltarea metalurgiei aramei, bronzului și fierului. Foalele ajutau la obținerea acelor temperaturi deosebit de ridicate, necesare atât arderii ceramicii de bună calitate, reducerii, topirii și turnării aramei. De aceea, acolo unde se întâlnesc asemenea duze, considerăm că se poate vorbi de existența unui centru de olărit, chiar metalurgic sau a unor preocupări în aceste domenii. Până în prezent, astfel de piese s-au descoperit, în Bazinul Bahluiului, la Cucuteni-Băiceni – *Cetățuia* (**Schmidt, 1932, 70**), unde o duză este considerată pâlnie fragmentară, atribuită straturilor târzii (H = 9 cm, d = 3,5 cm), Hăbășești (**Hăbășești, fig. 50/1-3**) (**fig. 59/3-5**) și Buznea – *Siliște* (**fig. 61/48**).

Un **suport de lut**, de formă ușor tronconică, cu baza dreaptă și partea superioară puțin albiată, lucrat din argilă amestecată cu pleavă și nisip, a fost descoperit la Iași – *Curtea Domnească* (**Andronic, Neamțu, Dinu, 1967, fig. 10/4**) (**fig. 59/8**), fiind, probabil, un reazem pentru cap, cum se cunosc ulterior, și o **bilă** de lut în care a fost prins un ciob, folosită ca proiectil (?), recuperat de la Spinoasa – *Poala Catargului* (**Așezări, fig. 178/2**) (**fig. 59/7**), reprezintă piese de lut mai puțin obișnuite în mediul cucutenian.

Complementaritatea și specializarea uneltelor de lut, vorbesc despre importanța acestor piese, în cadrul complexei economii eneolitice a comunităților cucuteniene din Bazinul Bahluiului.

V. 6. UNELTE ȘI ARME DE ARAMĂ

Cu toate că aceste artefacte nu sunt foarte numeroase, sunt foarte importante, vorbind despre progresele înregistrate în domeniul metalurgiei aramei, la nivelul civilizației Cucuteni. Produse local sau importate, unelte și armele de aramă, completează repertoriul utilajului cucutenian, ridicându-l la nivelul celor mai evolute civilizații, fiind la fel de variate. În zonă, uneletele și armele de aramă sunt cunoscute din eneoliticul timpuriu, asemenea piese fiind destul de numeroase la Târgu Frumos – *Baza Pătule* (**Ursulescu, Boghian, 1997-1998, 13-42; Boghian, Ursulescu, et alii, 2003, 324**).

Acele au fost confecționate din sârmă de aramă, cu secțiunea rotundă, având capătul proximal subțiat și îndoit în formă de ureche, iar capătul distal ascuțit, fiind foarte apropiate de piesele din perioadele ulterioare. Deocamdată, în Bazinul Bahluiului, s-a descoperit un ac tipic și un al doilea, fără vârf, ușor îndoit și urechea desfăcută, provenind din așezarea Cucuteni A de la Hăbășești (**Hăbășești, 269-270, fig. 29/4, 7**) (**fig. 62/25**).

Străpungătoarele (sulele) sunt cele mai numeroase unelte de aramă descoperite în stațiunile cucuteniene. Sunt confecționate din sârmă groasă, cu lungimi cuprinse între 5 și 10 cm, cu secțiunea pătrată, dreptunghiulară sau rotundă, având extremitatea proximală boantă, iar cea dorsală ascuțită sau uzată. Se remarcă piesele descoperite la Târgu Frumos-*Baza Pătule* (**Ursulescu, Boghian, 1997-1998, 13-42**) (**fig. 62/2-3**), Hăbășești (**Hăbășești, 270, fig. 29/3, 5-6**) (**fig. 62/24-27**) și Cucuteni-Băiceni – *Cetățuia* (**Schmidt, 1932, 61-62, fig. 15/1-2, 30/2-6, 9**) (**fig. 62/11, 14, 16-21**) (unul din nivelul Cucuteni A, restul din Cucuteni A-B și B). Unele străpungătoare sunt întregi, altele fragmentare, drepte sau îndoite. Asemenea piese erau prinse în mânere realizate din corn, os și lemn, fiind folosite pentru găurirea prefabricatelor și produselor din lemn, os, corn, piele etc.

Cârligele de undiță au fost realizate tot din sârmă de cupru, fiind de diferite mărimi. Un astfel de mic cârlig de undiță a fost recuperat de la Ruginoasa (**Dumitrescu b, 1927-1932, 65**), servind,

* Duze de lut și unelte metalurgice se cunosc la Baba-Derviș, în cultura Kuro-Araxes (mileniul IV bc) din Transcaucazia (**Gimbutas, 1989, 151, fig. 47/3.**), Prișib (Voroșilovgrad) (**Bratčenko, Sapošnikova, 1985, 409, pl. VII, color; Kolcin, Krug, 1965, fig. 5**); Kubrat, Kirilovo, Oriakovo, Drama (Bulgaria) (**Lichardus, Lichardus-Itten, 1993, fig. 30**).

neîndoelnic, la pescuit. Aceste trei tipuri de unelte de aramă, se aseamănă cu cele din alte stațiuni cucuteniene: Izvoare (Vulpe, 1957, 263-265, fig. 273/1-5; Comșa, 1980, 208, fig. 2/1, 3; 4/5, 7, 9; 5/1-2), Frumușica (Matasă, 1946, 88-89, fig. 436/a-c; 464, pl. LII/384), Târpești (Marinescu-Bîlcu, 1981, 57, 181, fig. 198-199), Drăgușeni (Crâșmaru, 1970, 268, fig. 12/2), Bod (Comșa, 1980, 211, nota 15, pl. 2/7, 14-15; 3/11; 4/1, 4, 11), Traian – Dealul Fântânilor (Comșa, 1980, 214, nr. 19, fig. 6/1-4, 7).

Cuțitele de aramă aveau o formă aproximativ semilunară. S-a descoperit numai un cuțit la Cucuteni-Băiceni – *Cetățuia* (fig. 62/28) (nivelul Cucuteni B), având o lungime de 6, 4 cm, lățimea la o extremitate de 0, 7 cm, iar la cealaltă 1, 8 cm, lama fiind strâmbă și deteriorată la margini și tăiș. Vârful cuțitului era lățit și arcuit, iar capătul dinspre mâner, drept, fiind lucrat din aramă curată (Schmidt, 1932, 60, fig. 30/14). Această piesă a putut fi folosită ca brici sau ca răzuitoare, poate cosor, fiind, parțial, asemănătoare cu cuțitele-cosor descoperite la Târgu Ocna-Podei (Matasă, 1964, 23, fig. 8/27) sau Echimăuți (Ryndina, 1961, 204-209, fig. 1/6), care se prelungesc și în eneoliticul final.

Pumnalele sunt prezente în mediul cucutenian din faza Cucuteni B, având mai multe variante, bine definite în literatura de specialitate. În Bazinul Bahluiului este cunoscut doar un singur pumnal, descoperit la Cucuteni-Băiceni – *Cetățuia*, dar descoperit în afara săpăturilor. A fost lucrat din aramă arsenicală, turnată în tipar bivalv, lama păstrată având o lungime de 19, 2 cm, cu o formă triunghiulară alungită, cu o nervură mediană pe ambele fețe și secțiune transversală rombică. Partea dinspre mâner era trapezoidală și păstrează patru găuri pentru nituri (Schmidt, 1932, 60, fig. 30/1; Ryndina, Indenblum, Kolosova, 1993, 137-145), cu ajutorul cărora se prindeau plăselele. Asemenea piese sunt bine cunoscute la sfârșitul eneoliticului, și al civilizației Cucuteni, unde au pătruns din mediul bronzului timpuriu helladic, pumnale cu lamă, cu sau fără nervură mediană, cu două, trei și patru nituri pentru mâner, fiind descoperite la Frumușica, Târgu Ocna-Podei și Hănești (Matasă, 1954, 23-24, fig. 8/26-30; Crâșmaru, 1970, 282; Matasă, 1946, 88-89, pl. LII/384), sau în necropolele și așezările tripoliene târzii (Dergačev, Manzura, 1991, fig. 26/5; 38/4; 39/4; 49/10; 58/3; 59/7; 60/2, 8; 62/6), când au fost întrebuințate ca arme.

Topoarele au reprezentat importante unelte, arme și însemne sociale, lucrate prin turnare, în tipare monovalve și bivalve, și retușate cu o deosebită grijă.

În așezările cucuteniene din Bazinul Bahluiului, nu se cunosc, până în prezent, topoare Pločnik. Se cunoaște, în schimb, toporul-ciocan de tip Vidra (*Hammeräxte*) descoperit în stațiunea Cucuteni-Băiceni – *Cetățuia* (Petrescu-Dîmbovița, 1965, 157, fig. 3; Petrescu-Dîmbovița, 1966, 23, fig. 7; Vulpe, 1975, 22, pl. 3/26) (fig. 62/1, 31), (nivelul Cucuteni A₃). Toporul-ciocan avea corpul pentagonal și „umerii” unghiulari, destul de proeminenți. Extremitatea ciocanului este mai scurtă, are o secțiune transversală și o muchie dreptunghiulară, cu latura interioară ușor concavă, în vreme ce extremitatea tăișului este mai lungă, cu secțiunea transversală dreptunghiulară, cu laturile lungi convexe (rectangular-lenticulară) și partea activă ușor evazată și convexă. În zona treimii superioare, la îmbinarea celor două brațe, se află perforarea, realizată prin rezervare încă din timpul turnării. Turnarea a fost destul de îngrijită, ulterior toporul fiind atent finisat prin abraziune.

Toporul-ciocan descoperit la Cucuteni-Băiceni – *Cetățuia*, este foarte apropiat de piesele de același tip identificate la Mărgineni (Bacău) (Monah, 1980-1982, 31-32, fig. 1 și 2/1), Lupești (Vaslui) (Popușoi, 1979, 301-303, fig. 1), Reci (Székely, 1962, 328, fig. 4/1), Berezovka (Ucraina) (Ryndina, 1971, 117; Zbenovici, 1969, 138, fig. 2/3), în arealul Cucuteni A₂-A₃-Tripolie BI, sau cele de la Vidra și Prundu (Gumelnița A₂) (Vulpe a, 1975, 22-23, fig. 1, pl. 2/22; Tudor, 1972, 19, fig. 1/1), fiind întrebuințate ca topoare de luptă, arme de paradă sau însemne, sceptre, ale unor conducători ai comunităților.

Deocamdată, pentru așezările Cucuteni A, nu se cunosc în Bazinul Bahluiului, alte tipuri de topoare, dar bănuim că au existat și piese cu brațele în cruce, așa cum ne demonstrează fragmentul de tăiș, cu profil simetric, descoperit la Hăbășești (Hăbășești, 271, fig. 29/1), sau modelele miniaturale de lut ars, găsite la Hăbășești și Cucuteni-Băiceni – *Cetățuia* (Cucuteni A) (Hăbășești, 469-472, fig. 46/12, 19-21; Schmidt, 1932, 71, fig. 19; 35/25; 37/9).

Pentru faza Cucuteni A-B, nu există descoperiri de topoare de aramă, în zona la care ne referim, faptul datorându-se doar lacunelor de cercetare. În faza Cucuteni B, sunt semnalate, în Bazinul Bahluiului, două variante de topoare de tip Jaszládany. La Erbiceni – *Pe Pisc* a fost descoperit un topor cu brațele în cruce, care, am putea spune, definește o nouă variantă. A fost turnat, probabil, prin metoda *à cire perdue* și are brațele aproximativ egale ca lungime. Brațul superior, transversal pe tăiș, are extremitatea terminată convex, în timp ce brațul inferior este ușor arcuit, încheindu-se cu un cioc. Perforarea, rezervată la turnare, se află aproximativ central, la îmbinarea dintre cele două brațe, de o parte și de cealaltă găsiindu-se două proeminențe ascuțite (un fel de aripioare) (Dinu, 1995, 1-5). Piese aparținând acestei variante, care a fost denumită *Erbiceni*, au mai fost descoperite la Brânzeni IX – Mersyn (Rep. Moldova) (Markeviči, 1981, 104, fig. 54/1) și Moeciu – *Drumul Carului* (jud. Brașov) în sud-estul Transilvaniei (Costea, Coșuleț, 1989, 5-7; Mareș, Cojocaru, 1995-1996, 207-208).

O altă piesă aparținând topoarelor cu brațele în cruce, este atestată la Cucuteni-Băiceni – *Cetățuia* (fig. 62/30) (orizontul Cucuteni B₂), unde s-a descoperit o jumătate de topor (Schmidt, 60, fig. 30/10), încadrată în varianta Târgu Ocna. Este vorba de brațul inferior, păstrat pe o lungime de 9, 5 cm și cu o lățime a tășului de 3, 5 cm. Se conservă și o porțiune a găurii, inclusiv o parte din tubul perforării. Prin toate caracteristicile sale, piesa de la Cucuteni-Băiceni – *Cetățuia*, se aseamănă cu topoarele descoperite la Târgu Ocna-Podei (Matasă, 22-23, fig. 8/27-29; Vulpe a, 1975, 49, nr. 219-221, pl. 29/219-221), Calu-Piatra Șoimului (Vulpe a, 1975, 49, nr. 222, pl. 29/222), și Odorheiul Secuiesc (Szekely, 1967, 330; Vulpe a, 1975, 50, nr. 225).

Tot din stațiunea eponimă, de la Cucuteni-Băiceni – *Cetățuia*, provine un **topor plat** (fig. 62/15), de tipul daltă, care definește seria topoarelor **tip Cucuteni**. Această piesă are 12 cm lungime, lățimea tășului 4 cm, lățimea părții superioare 2, 5 cm și o grosime de 1, 2 cm, având o suprafață plată, iar cealaltă ușor convexă, ca urmare a turnării metalului într-o formă monovalvă deschisă (Schmidt, 1932, 59-60, fig. 37/11). Dacă partea proximală este dreaptă, tășul este ușor convex cu colțurile ieșite în afară. Forma generală a piesei, aduce cu toporul-teslă, artefacte asemănătoare descoperindu-se la Vișoara (Bacău) (Nițu, Buzdugan, 1971, 97, fig. 5/2; Popovici, 1983, 8, tab. 3) și Conțești-Sascut (Bacău) (Vulpe, 1975, 58, nr. 263, pl. 33/263; Comșa, 1980, 216, nr. 35, fig. 9/7-10), fiind utilizate, probabil, la lucrarea lemnului.

V. 7. Utilajul de lemn

O categorie foarte importantă a utilajului comunităților cucuteniene din Bazinul Bahluiului, și, în general, din întreg arealul de răspândire al complexului cultural, a fost constituită de **unelte, armele și recipientele de lemn**, care, din nefericire, fiind confecționate din acest material deosebit de perisabil, s-au pierdut, pentru totdeauna, vorbind de un **inventar invizibil** din punct de vedere arheologic. Bogăția, varietatea și tipologia acestuia o putem intui numai pe baza descoperirilor contemporane, din cadrul neoliticului lacurilor (Petrequin, Petrequin, 1988, 100-130), a unor piese care au fost transpuse în lut și os și pe baza analogiilor etnografice, cu civilizația tradițională a lemnului din spațiul est-carpatic.

De altfel, purtătorii civilizației Cucuteni-Tripolie, sunt descendenții unor civilizații în care inclusiv ceramica se decora în tehnica cioplirii motivelor ornamentale în lemn: Boian și Precucuteni, tradiții care s-au menținut, probabil, în prelucrarea diverselor obiecte din lemn. Exemple de cum ar fi putut arăta utilajul de lemn al cucutenienilor ne sunt oferite de exponatele Muzeului Lemnului din Câmpulung Moldovenesc, Muzeul Tehnicii populare din Rădăuți și Muzeul Instalațiilor țărănești *ASTRA* din Dumbrava Sibiului.

Credem că purtătorii civilizației Cucuteni, din Bazinul Bahluiului au întrebuințat o gamă largă de: unelte agricole – săpăligi, lopeți, căușe, plug de lemn, pe care se atașau unelte aratorii de piatră și corn, furci, îmblăcie, sădile, chitonage, pive, boroane, coșuri, cozi și mânere pentru alte unelte, ciocane, pari, țărui; unelte pentru creșterea vitelor – linguroaie, vase pentru lapte, donițe; arme pentru vânătoare – arcuri, tije de săgeți, sulite de lemn, bâte, ghioage; unelte pentru pescuit – vârșe și lese; unelte pentru cules – coșuri și coșulețe; unelte pentru meșteșugurile casnice – furci de tors, tije pentru fus, războaie verticale pentru țesut și împletit, ace, vârtelnițe, piepteni; numeroase recipiente – cupe, vase pentru măsurat cereale, linguri, piese de mobilier; mijloace de transport – sânni și care cu patru roți etc., asigurându-și confortul traiului zilnic și desfășurarea corespunzătoare a activităților productive.

În același timp, au confecționat accesorii pentru unelte, din piele și fâșii de piele: teci, suporturi, recipiente; din fibre animale și vegetale: sfori, plase, rogojini, suporturi pentru vase pe “roata olarului” etc.

Așa cum am văzut, utilajul litic, cornular, osteologic, de lut, aramă și presupusele unelte de lemn prezintă o deosebită diversitate, în cadrul unor tipuri care s-au păstrat pe întregul parcurs al eneoliticului, dovedind atingerea unei funcționalități deosebite. Tradiționalismul relativ al utilajului cucutenian a fost însoțit de numeroase inovații, care au dus la apariția unor subtipuri și variante, denotând capacitatea creatoare a meșterilor și adaptarea funcțională la provocările vieții cotidiene.

Mai dinamic s-a dovedit utilajul de aramă, reflectând atât progresele realizate, cât și existența unor centre metalurgice diferite, care au furnizat multe din unelte și armele existente în mediul cucuteniano-tripolian.

În mod evident, cercetările viitoare vor aduce noi descoperiri, iar aplicarea metodelor moderne de studiu: traseologice, tafonomice, de arheologie experimentală, de analiză cantitativo-calitativă, de analiză spectrală și fizico-chimică, va permite obținerea de noi date, care să permită înțelegerea multilaterală a acestei categorii de artefacte și asamblarea lor în viața complexă a comunităților eneolitice.

CAP. VI CERAMICA

VI.1. CARACTERISTICI GENERALE ȘI CLASIFICARE

Unul dintre cele mai însemnate produse ale gândirii și muncii umane, realizat începând cu neoliticul, a fost ceramica, rezultat al unor complexe tehnici și arte de prelucrare a argilelor, în urma cărora se obțin, prin omogenizarea amestecului plastic, modelarea acestuia, decorarea, uscarea și arderea lui, diferite obiecte, în special vesela, intens folosită în protoistorie și istorie.

Cercetarea arheologică a stabilit că, prin diferitele sale categorii, forme și decoruri, în asociere cu alte vestigii, ceramica reprezintă un important **limbaj arheologic** (Mansuelli, 1978, I, 59-60), o fosilă directoare (Childe, 1966, 102-105; Childe, 1967, 61-62), un **marker cultural**, pe baza căreia se reconstituie profilul etno-cultural al unor populații precum și încadrarea temporală a acestora.

De asemenea, studierea ceramicii, din toate punctele de vedere, poate să releve, pe lângă reale elemente de cultură materială și civilizație, și caracteristici ale unor componente spirituale, deoarece, așa cum arăta Mircea Eliade: „Olarul care, primul, a reușit datorită focului, să întărească în mod conștient <<forme<> pe care le dădea argilei, a simțit, cu siguranță, beția demiurgică: descoperise un agent al transmutației” (Eliade, 1996, 78) și a căpătat o poziție deosebită în societate.

Mai mult, prin categoriile sale deosebite, prin unele forme și destinații de cult, și prin semnificațiile decorului, indiferent de maniera de realizare a acestuia, ceramica oferă unele indicii legate de structura socială a comunităților care au produs-o și au folosit-o, sau vorbește despre componentele unei spiritualități complexe, care este greu de reconstituit.

Din punct de vedere material, ceramica reprezintă o invenție care a marcat profund viața de toate zilele și evoluția ulterioară a comunităților umane, servind la stocarea și pregătirea superioară a hranei, păstrarea resurselor de apă, transportul unor lichide alimentare, măsuri pentru cereale etc. De asemenea, a fost întrebuințată în anumite procesiuni religioase sau pentru înfrumusețarea ambientului gospodăresc, din rațiuni estetice, artistice, cultice.

Pe parcursul neoliticului și eneoliticului, oamenii au realizat progrese însemnate în cunoașterea proprietăților diferitelor categorii de argile, pregătirea acestora în vederea obținerii unor materiale plastice de calitate, modelarea formelor ceramicii, prin folosirea unor suporturi rotative sau a altor accesorii, în perfecționarea ornamentării, în special pictate, a compozițiilor decorative și creșterii complexității semanticii acestora. În același timp, s-a acordat o atenție deosebită perfecționării pirotehnologiei produselor ceramice, în cuptoare din ce în ce mai evoluat, cu două camere și însuflarea de aer, pentru realizarea unei arderi (coaceri) oxidante și uniforme, olăritul devenind un meșteșug de sine stătător, existând chiar centre de olărit (Movșa, 1971, 228-233; Comșa, 1976, 23-33), care își desfășeau produsele în anumite zone, variabile ca întindere sau între care s-au manifestat interferențe.

La nivelul civilizației Cucuteni-Tripolie, parte integrantă și culme a eneoliticului sud-est european cu ceramică pictată, confecționarea ceramicii a constituit una dintre cele mai însemnate preocupări ale vieții materiale și spirituale, având, pentru specialiști, o importanță particulară în stabilirea periodizării acestei civilizații și a unor trăsături ale modului de gândire a purtătorilor acesteia.

Deși s-au făcut însemnate progrese, în cunoașterea ceramicii cucuteniene din punct de vedere material și tehnologic, au existat mai puține preocupări pentru relevarea funcționalității diferitelor tipuri de vase, de care sunt legate, în secundar, forma, textura pastei, decorul etc., precum și pentru o corectă atribuire a denumirilor de vase (Petricovits, 1972, 131-132; Hilgers, 1969, *passim*), cu atât mai mult cu cât se observă o accentuată standardizare a formelor și mărimilor vaselor, poate în cadrul unei producții de serie.

Astfel, ca și în cazul celorlalte comunități umane eneolitice de la răsărit de Carpați, purtătorii civilizației Cucuteni, din Bazinul Bahluiului, au creat mai multe specii ceramice, din care unele de foarte bună calitate, rivalizând cu cele mai de seamă realizări contemporane, în acest domeniu.

Categoriile ceramice, din stațiunile identificate în zona la care ne referim, sunt asemănătoare cu cele decelate pentru ansamblul complexului cultural, separarea acestora făcându-se după calitatea pastei, tehnica de lucru, modul și tehnica de ardere, și, nu în ultimul rând, după forme și decoruri. Astfel, s-au

putut stabili speciile: fină, semifină, grosieră, numită și uzuală sau de caracter gospodăresc, și cea zisă Cucuteni "C", considerată intruzivă și străină de mediul propriu-zis cucutenian.

Ceramica fină, de factură superioară, aproape întotdeauna decorată, în special prin pictare, a fost lucrată dintr-o argilă aleasă cu multă atenție, bine înmuiată și amestecată, având ca degresanți doar particulele naturale de nisip și mică, modelată cu multă grijă, mai ales pe partea exterioară, unde se aplica pictura, cel mai adesea, înainte de ardere. Arderea acestei specii ceramice a fost întotdeauna superioară, oxidantă, la temperaturi cuprinse între 800-900 și 1100°C, pereții fiind uniform pătrunși, căpătând o culoare egală, variabilă de la centru la centru: alb-gălbui, portocalie, roșiatică, roșiatic-cărămizie, cu o deosebită rezonanță la lovire, în cazul vaselor întregi. De cele mai multe ori, vasele din această categorie și-au păstrat culoarea dată prin ardere, de-a lungul timpului, fapt care ne arată că nu au fost utilizate pentru pregătirea hranei, arderea secundară, uneori până la vitrifiere, fiind „obținută” doar accidental, în urma incendiilor locuințelor și anexelor gospodărești în care au fost păstrate.

Ceramica semifină se aseamănă, în bună măsură, cu cea prezentată mai sus, deosebindu-se de aceasta prin modul mai puțin îngrijit de alegere a argilei și o cantitate mai mare de degresanți, în special, nisip cu bobul mai mare, bucăți mici de calcar sau cioburi mărunț pisate. Modelarea vaselor a fost destul de atentă, recipientele fiind decorate prin pictare, canelare și realizarea unor motive adâncite. Arderea acestor vase a fost bună, oxidantă, de cele mai multe ori, la temperaturi de până la 900°C, pereții nefiind întotdeauna uniform pătrunși, căpătând culori diferite: roșiatic-cărămizie, brun-cărămizie sau cenușie deschisă, miezul fiind mai închis decât suprafețele interioare și exterioare. Cel mai adesea, culorile neuniforme se datorează arderilor secundare.

Ceramica grosieră sau de uz gospodăresc a fost lucrată într-o argilă de bună calitate, cu o ardere asemănătoare cu cea a speciilor ceramicii anterioare. Pasta acesteia conținea, ca degresanți: nisip cu granulație mai mare, pietricele, cioburi pisate (șamotă) și, uneori, în faza Cucuteni A, materiale organice (pleavă și paie tocate). Modelarea vaselor a fost mai puțin îngrijită, pereții fiind mult mai groși, suprafața exterioară decorată cu barbotină organizată, câteodată acoperită cu decoruri adâncite, șiruri de creștături și gropițe (alveole), ornamente realizate cu „măturica” etc. Culoarea recipientelor din această categorie nu a fost întotdeauna uniformă, deoarece vasele, pe lângă arderea inițială, care credem că a fost suficient de egală, au suferit, adeseori, o ardere secundară, în urma folosirii lor pe vatră, căpătând nuanțe diferite, de la brun-cărămiziu la cenușiu.

Ceramica zisă Cucuteni "C", denumită în literatura arheologică rusă, ucraineană și basarabeană „ceramică de bucătărie”, a fost lucrată într-o argilă comună, de calitate inferioară aceleia din care au fost confecționate speciile anterioare, mai puțin îngrijit pregătirea, având ca degresanți nisip și scoici pisate. Arderea acestei specii ceramice a fost semireducătoare și reducătoare, la temperaturi scăzute, de până la 500°C (Gâță, 2000, 126-127), din care cauză vasele erau foarte friabile și au căpătat o culoare neagră-cenușie. Ca decoruri, ceramica Cucuteni "C" prezintă: motive zgâriate, realizate cu „piepteni”, cu creștături, motive ștanțate, ornamente șnurate, „monticuli” etc. Câteodată, această ceramică a fost lucrată într-o pastă mai bună, mult mai densă, cu mai puține scoici pisate în compoziție, arsă oxidant, indicând un evident proces de „cucutenizare” a acesteia, inclusiv prin preluarea unor motive specifice ceramicii pictate.

2. PROCESUL TEHNOLOGIC AL CONFECTIONĂRII CERAMICII

În continuare, este necesar să facem o incursiune în „procesul tehnologic” de confecționare a speciilor ceramicii cucuteniene, care a făcut deja obiectul unor cercetări speciale, relevându-se progresele deosebite atinse în acest domeniu (Ellis, 1984, *passim*; Ellis, 1987, 178-180; Chiribuță, 1977-1979, 709-717; Rice, 1990, 45-54; Leeuw, 1990, 55-70; Markeviči, 1991, 119-134; Gâță, 2000, 111-129).

Pornind, în analiza noastră, de la considerentul că, prin calitatea sa deosebită, ceramica cucuteniană era produsul unor meșteri olari specializați, recrutați din anumite familii, deopotrivă, bărbați și femei, care posedau importante cunoștințe în acest domeniu, pe care le transmiteau din generație în generație, în cercuri închise, ca și în cazul altor meșteșuguri: confecționarea utilajului cioplit și șlefuit și metalurgia aramei.

Cunoștințele practice ale acestora erau legate de: alegerea celor mai potrivite luturi (argile), de pregătirea minuțioasă a acestora, modelarea unor forme relativ standardizate, folosindu-se mai multe accesorii, dintre care un suport rotativ, probabil precursorul independent al roții olarului, existența unui repertoriu de motive decorative, relativ tipizate, cu puternice reflexe simbolico-spirituale, magico-religioase, pictura comportând o pregătire specială a olarului-decorator, alături de cele referitoare la

construirea unor cuptoare perfecționate, cu două camere, și controlul arderii (coacerii) ceramicii, printr-un aeraj dirijat.

Hotărâtoare, pentru obținerea unei ceramicii de bună calitate, cu o deosebită densitate a pastei, cum este cea cucuteniană, a fost alegerea argilelor, din care se confecționa materialul plastic de modelat, și pregătirea acestora, în mai multe etape, fiecare având importanța sa. Chiar dacă multe din achizițiile cucutenienilor în acest domeniu s-au pierdut, studiile fizico-chimice realizate și analogiile etnografice ne permit să reconstituim, parțial, acest proces.

Pentru confecționarea ceramicii fine, semifine și grosiere, se foloseau luturi locale, argile de bună calitate, aflate pretutindeni în Bazinul Bahluiului, olarii cucutenieni cunoscând faptul că nu orice argilă era corespunzătoare pentru realizarea vaselor și plasticii. De aceea, pentru confecționarea fiecărei categorii ceramice, erau întrebuințate diferite tipuri de argile, în amestec natural și antropoc cu diverși degresanți.

Pentru ceramica fină era întrebuințată o argilă fină, slab nisipoasă, într-un amestec natural cu particule de cuarțit, mică și diferiți oxizi, care căpătau caracterul de degresanți naturali, provenind din depozite alese cu o deosebită grijă, așa cum se observă din analizele micro-petrografice efectuate pe materiale de la Hăbășești (*Hăbășești, Apendice III, 595, 600*), Costești, Buznea, asemănătoare cu cele de la Ghelăiești (*Chiribuță, 1977-1979, 709-717*).

Luturi de calitate superioară, pentru lucrul ceramicii, se aflau pretutindeni în Podișul Moldovei (*Băcăuanu, 1968, 28-30, 189-194; Șandru, Băcăuanu, Ungureanu, 1972, 34-36; Ellis, 1984, 81-83, fig. 32*). Olarii cucutenieni procurau argila prin săparea gropilor și șanțurilor din așezări sau din imediata apropiere a acestora, din „lutării”, similare cu cele ulterioare.

După extragere, lutul (argila plastică), era lăsat, așa cum ne arată analogiile etnografice (*Klush, 1981, 256 și urm*), la degerat, la „dospit”. „Dospirea” contribuia la sporirea plasticității și consistenței naturale a argilei, deoarece, prin înghețarea apei din interspațiile celulare se ajunge la desfacerea în particule microscopice, iar microorganismele pot acționa asupra substanțelor organice din lut. Această dospire avea o durată variabilă, de la câteva zile, la câteva luni, mai ales peste iarnă, deoarece, cu cât această operațiune era mai îndelungată, cu atât lutul devine mai bun pentru prelucrarea ceramicii (*Hodges, 1968, 20; Chiribuță, 1977-1979, 709-711; Iordache, 1996, 78-83; Florescu Bobu, 1964, 578 și urm*).

Următoarea operație era frământarea lutului cu picioarele, așa-numita călcătură, de către oameni, la care se adăuga folosirea bovinelor și baterea cu maiul (*Olariu-Paveliuc, 1981, 19-20; Iordache, 1996, 80-83*). Probabil că, în vechime, această operațiune se desfășura în condiții rituale, care implicau călcarea în cerc a lutului, de un anumit număr de ori. Cu acest prilej, se realizează o organizare superioară a pastei de lucru, eliminându-se spațiile haotice, care pot afecta calitatea materialului plastic și scăderea bruscă în volum a vaselor.

Având în vedere densitatea și duritatea deosebită a pastei unor vase, presupunem că pentru olăria cucuteniană de calitate superioară se realiza o cernere și o spălare a argilei, eliminându-se impuritățile, obținându-se fracțiuni fine și foarte fine, utilizate, mai ales, pentru finisarea vaselor și angobare. Astfel, materialul plastic devine mai moale, mai omogen, mai dens. Unii specialiști consideră că a fost întrebuințată și argila iluvială, adusă de râuri cu prilejul inundațiilor de primăvară și vară (*Markeviči, 1981, 120-121*).

Alegerea lutului, frecatul în mână și bătutul în palmă, duceau la înlăturarea ultimelor impurități. Lutul se frământa până când devenea ca ceara sau ca aluatul, putând fi întins fără să plesnească, după care se făceau turte și se puneau lângă suportul de modelat, să se jilăvească (*Markeviči, 1981, 120-121; Iordache, 1996, 80-83*).

Evident, o asemenea atenție se acorda numai confecționării pastei ceramicii fine, pictate, de factură superioară și a unor categorii de statuete. Pentru ceramica semifină și, mai ales, pentru ceramica uzuală, prepararea lutului era mai puțin atentă iar în ultima parte a acestei etape a procesului tehnologic se adăugau, pe lângă degresanții naturali, alte componente, de exemplu, nisip fin sau cioburi pisate, provenite din rebuturi și deșeuri, așa-numita șamotă, care aveau o importanță particulară, pentru a evita scăderea în volum a vaselor la uscare, crăparea pereților și pentru a oferi calități termice deosebite veselei gospodărești. Atunci când în pastă erau amestecate bucățele de calcar, acestea prin ardere deveneau higroscopice și, ulterior, „împușcau” peretele vasului. Accidental, în pasta pregătită au fost cuprinse semințe și sămburi de fructe, o dovadă certă că modelarea ceramicii se realiza în anotimpurile călduroase (*Passek, 1935, 45; Černyš, 1952, passim; Comșa, Dimitriu, 1976, 152; Voevodski, 1936, 51-79; Markeviči, 1981, 120-121*).

Din analiza materialului ceramic, se observă o evoluție, o perfecționare a activității de pregătire a lutului, pentru confecționarea vaselor și plasticii, de la cultura Precucuteni la cultura Cucuteni și, implicit, de la faza Cucuteni A până în faza Cucuteni B.

Modelarea sau formarea vaselor era o altă operațiune, deosebit de importantă, în realizarea ceramicii, prin care materia (argila) amorfă căpăta forma dorită de meșterul olar.

Studierea materialului ceramic fragmentar, aparținând comunităților cucuteniene, a condus la concluzia, pe baza modului de spargere a vaselor, că erau lucrate din fâșii, „colaci” de lut, dispuși succesiv și neteziți pe un suport rotativ, până se obțineau pereții, procedeu care s-a păstrat pe întreg parcursul civilizației.

Astfel, vasele de mici dimensiuni, cupele și paharele, în special, se modelau dintr-un singur „colac” de lut, care se dispunea peste un fund plat, care se putea roti ușor, realizându-se pereții subțiri în forma dorită, care apoi era atent finisată.

Vasele de dimensiuni mijlocii, amforele, străchinile, vasele tronconice și bitronconice se modelau, cel mai adesea, din două părți, realizate, la rândul lor, din „colaci” de lut: o parte superioară, cuprinzând umărul și gura vasului, și o parte inferioară, alcătuită din corpul și fundul vasului, care, mai apoi, se îmbinau aproximativ în zona centrală, și se „sudau” prin finisare. Vasele de mari și foarte mari dimensiuni se modelau din trei părți, în aceeași tehnică a „colacilor”: partea superioară – umărul și gura vasului, partea centrală, de mijloc – corpul tronconic sau semisferic, și partea inferioară – fundul vasului, care se îmbinau, în final, într-o singură piesă (**Markeviči, 1981, 123, fig. 24/1-8**). La Târgu Frumos – *Baza Pătule* s-au descoperit, în L8 și L11, niște turtă de lut, rotunde, de regulă, plan convexe, în secțiune transversală, care pot fi interpretate, fie ca suporturi pentru confecționarea ceramicii, fie ca bucăți de lut, pregătite pentru prelucrare, care au ars odată cu incendiul prin care au trecut locuințele.

Probabil că, la început, se modela partea inferioară a vasului. O turtă jilăvită de lut era pusă pe suportul de modelat, presărat cu anumite substanțe organice, probabil pleavă de cereale sau nisip, iar din faza Cucuteni B, pe bucăți de țesătură sau împletitură, care ușurau rotirea substanței de modelat, urme care s-au imprimat puternic pe fundul vaselor așa cum s-au descoperit și la Buznea – *Siliște* (**fig. 109/7-8**). Din această turtă, se modela, prin aplatizare, fundul vasului, peste care se dispuneau alți colaci de lut, din care se confecționau pereții inferiori, la grosimea dorită, potrivit mărimii vasului.

Astfel, pentru vasele de mici dimensiuni, pereții erau subțiri, până la 5 mm, la vasele de dimensiuni mijlocii între 5 și 10 mm, în vreme ce, pentru vasele mari se ajungea la grosimi cuprinse între 10 și 30 mm. Evident, părțile inferioare și zonele de îmbinare aveau grosimi mai mari decât restul pereților.

Pentru „sudare”, în fâșia inferioară de lut se practica un șanțuleț în care se introducea partea de jos a următorului „colac” ș.a.m.d., urmând o spirală. La interiorul vaselor, se observă urmele lăsate, la modelare, de degetele olarului sau de unele unelte, un fel de spatule din lemn și os.

Pereților exteriori li se acorda o atenție deosebită, fiind finisați cu grijă, cu ajutorul spatulelor de os și lemn, a unor „cosoare” din defense de mistreț (**Crâșmaru, 1970, 2, p. 272, fig. 12/1; Crâșmaru, 1977, 22-23, fig. 14/1-5; Bolomey, Marinescu-Bîlcu, 1988, 331-354; Marinescu-Bîlcu, Bolomey, 2000, fig. 67. 11-13; Markeviči, 1981, 122**), sau a unor lame de silex, urmele fiind șterse prin netezire.

În fazele Cucuteni A și A-B s-a întrebuițat, din câte se cunoaște, până în prezent, doar modelarea simplă, fără utilizarea unui suport rotativ propriu-zis, în timp ce, în faza Cucuteni B, s-a folosit, cu siguranță, un precursor al roții olarului, așa cum ne arată descoperirile de la Varvarovka VIII, Văleni, Ghelăiești-Neamț și Podei-Târgu Ocna (**Markeviči, 1981, 129 și urm; Ellis, 1984, 117 și urm.; Ellis, 1987, 178-180**) sau analizele petrografice, prin difracția razelor X, care au evidențiat puternica aliniere a particulelor de mică, în pereții vaselor din această fază, rezultată, evident, în urma lucrării ceramicii la o turație destul de ridicată (**Ellis, 1984, 117 și urm.**). Cel mai adesea, pe suprafața exterioară a vaselor de factură fină se aplica o angobă realizată dintr-o suspensie omogenă de argilă subțire, bine spălată (filtrată), amestecată sau nu cu pigmenți minerali, care astupa toți porii vasului, și care, după uscare, era atent lustruită, fiind pregătită pentru a primi decorul pictat. Angoba era aplicată fie prin scufundarea vasului în această suspensie, fie prin pensulare, într-un strat sau în mai multe straturi, pătrunzând în interiorul pereților, sau după aplicarea picturii, în ultimul caz fiind lustruită, și care, din cauza unor condiții improprie de zacere, se exfoliază, uneori, la descoperire.

În mod evident, ceramica grosieră era lucrată tot din pastă bună, conținând degresanții cunoscuți – nisip, pietricele, cioburi pisate, dar se acorda mai puțină atenție finisării suprafețelor exterioare a pereților, făcându-se prin folosirea unei barbotine omogene, organizată cu ajutorul spatulelor, măturelor sau a degetelor, în care se trasau, de regulă, puținele decoruri adâncite, cunoscute pentru această categorie ceramică.

O mențiune aparte merită specia ceramică, numită impropriu Cucuteni “C”, pătrunsă, în mediul complexului cultural Cucuteni-Tripolie, de la nivelul fazei A_{3b} (sau A₄), odată cu înaintarea, spre apus, a comunităților stepice, nord-pontice, de tip Cernavoda Ia, așa cum se observă în stațiunile Drăgușeni (Botoșani), Berești – *Dealul Bulgarului* (Galați), Chetrești (Vaslui) și Fedeleșeni – *Dealul Cănepăriei*, ultima din Bazinul Bahluiului (Dragomir, 1977-1979, 95, 101-102, fig. 19/2-3; 20, 21; Dumitrescu, 1973, 177; Dumitrescu 1973, (1974), 33 și urm; Marinescu-Bîlcu, 1989, 217, 231; Marinescu-Bîlcu, Bolomey, 2000, 104-110; Nițu, 1977, 154; Cucos, 1977-1979, 63-64; Hașotti, Popovici, 1992, 25-39; Lazurcă, 1991, 13-19, pl. II/5-9; III, V; Nestor, Zaharia, 1968, p. 18; Hașotti, 1997, 119-137; Dodd-Oprîțescu, 1981, 511-528; Dodd-Oprîțescu, 1983, 222-234; Burger, 1987, 223-235; Monah, 1991, 397-398).

Din punct de vedere tehnologic, această specie ceramică intruzivă, este, așa cum am văzut, rudimentară și de calitate inferioară, modelată fără folosirea unui suport rotativ (Cucos, 1977-1979, 63-71; Gâță, 2000, 126-127). Modul „neglijent” de pregătire a pastei acestei categorii ceramice, modelarea și decorarea mai puțin îngrijită a vaselor, ne creează impresia că asemenea piese au fost lucrate nesistematic, pe lângă fiecare locuință, de către persoane venite în mediul cucuteniano-tripolian, având un caracter gospodăresc sau, poate, alte destinații. Modelarea se realiza tot din „colaci” de lut, finisarea a fost mai puțin îngrijită, iar motivele ornamentale, au fost trasate cu obiecte dințate, “piepteni” (?), cu vârfuri triunghiulare sau rectangulare, în etapele Cucuteni A₃-A₄ și A-B₁ iar în etapele evolute, Cucuteni A-B₂ și B, cu șnurul răsucit și înfășurat (Cucos, 1977-1979, 63-71; Dodd-Oprîțescu, 1981, 511-528; Dodd-Oprîțescu, 1983, 222-234), așa cum vom vedea mai jos.

După modelare și finisare, vasele, din diferitele categorii ceramice, erau puse la uscat, la umbră, în încăperi și paravane, special amenajate în acest scop, asigurându-se o ventilație corespunzătoare. Astfel, uscarea se făcea lent, evitându-se crăparea, fisurarea pereților vaselor, și, deci, rebutarea lor. În urma uscării, prin pierderea unei cantități însemnate de apă, vasele își micșorau dimensiunile și volumul, până la 25% (Iordache, 1996, 80-83).

Decorarea ceramicii fine, semifine și grosiere (uzuale), avea o importanță aparte, necesitând, mai ales în cazul picturii, cunoștințe deosebite în ceea ce privește alegerea și pregătirea pigmentilor, care proveneau cel mai adesea, din așa-numitele „pământuri colorate”, în special oxizii minerali de fier sau mangan. În funcție de proporția și tipul de oxizi și hidroxizi ai fierului și manganului, pigmentii au o culoare deosebită: galben, galben-închis, galben-roșiatic, brun, brun-închis. Pentru culoarea albă, se foloseau oxizi de calciu. Prezența alumino-silicaților determină o „deschidere” a culorilor, o creștere a capacității de acoperire, a opacității acestora (Chiribută, 1977-1979, 710-711; Mihalcu, 1996, 198-199; Ellis, 1984, 83-119; Ellis, 1996, p. 80-85).

Ca pigmenți, au fost folosiți: hematitul – Fe₂O₃, goethitul – Fe₂O₃ x H₂O, limonitul – Fe₂O₃ x H₂O și maghemitul, ca oxizi și hidroxizi de fier, recuperați fie din fierul aluvionar („de baltă”), care se găsea în anumite văi, de vârstă cuaternară, fie din zonele unde se află zăcăminte feroase, oxizi de fier, sub formă de lentile, în intercalațiile marno-calcaroase, din cretacicul inferior, localizate în flișul Carpaților Orientali (Ellis, 1984, 83-120; Olteanu, 1983, p. 87-92; Maxim-Alaiba, 1983-1984, 99; Pântea, 1983-1984, 413), oxizi de mangan: piloruzită – MnO₂, iacobsit – MnFe₂O₄, hausmanit – Mn₃O₄ și ilit, aflați în depozite cuaternare, sedimentar-aluvionare, remaniate, sau în zona montană (Ellis, p. 83-120; Mantu, Vlad, Niculescu, 2001, 191-210; Mantu, Vlad, Niculescu, 2002, 9-31); silicați de aluminiu: caolin – Al₂O₃ x 2SiO₂ x 2H₂O, format, din degradarea feldspaților, onctuos, cu o granulație foarte fină, hidroxidul de calciu – Ca(OH)₂, și carbonatul de calciu – CaCO₃, care se găseau în anumite depozite sedimentare (Mihalcu, 1996, 17-19), silicați de calciu, metacaolin și calcit, calcit și protoenstatit și alți compuși cromatofori (Mantu, Vlad, Niculescu, 2001, 191-210; Mantu, Vlad, Niculescu, 2002, 9-31; Pălăguță, 1998, 107). Nu este exclusă și utilizarea unor compuși de fier și mangan, remaniați, alcătuiind surse sedimentare apropiate de centrele de olărit, așa cum s-a presupus pentru stațiunea de la Drăgușeni (Gâță, 2000, 121-122).

În același timp, olarii cucutenieni cunoșteau „comportamentul” acestor pigmenți în decursul arderii, deoarece hausmanitul, în condițiile unei arderi la o temperatură mai mică de 1000°C, dă o culoare roșie-brună, și, numai peste această temperatură, culoarea neagră (Ellis, 1984, 83-120). Aceleași modificări suferă și oxizii de fier, culoarea oferită variind între galben, roșu viu și brun cu nuanțe diferite.

În unele așezări cucuteniene și tripoliene, s-au descoperit bucăți de vopsea roșie (ocru), așa cum s-a observat la Dumești (Vaslui) (Maxim-Alaiba, 1983-1984, 99; Pântea, 1983-1984, 413; Maxim-Alaiba, 1992, 81-83), Varvarovka VIII (Markeviči, 1981, 127) și Buznea – *Siliște* (Cucuteni B_{1b}), în locuința de cult (două bucăți de pigment mineral roșu și brun, probabil compuși de fier, au fost descoperite în locuința de cult de la Buznea și se află în colecția Muzeului Târgu Frumos).

Oxizii erau măcinați în cadrul așezărilor, pe râșnițe, asemănătoare cu cele utilizate pentru mărunțitul cerealelor, apoi pulberile rezultate erau amestecate cu apă sau cu lichide organice (caseină, carbohidrați), pentru a asigura o aderență deosebită la suprafața de aplicare, fiind pregătite pentru pictarea vaselor.

Pictarea vaselor cucuteniene, cu complexitatea de motive ornamentale, a depășit stadiul de meșteșug propriu-zis, devenind o adevărată artă. Ceramica fină a fost decorată, în marea majoritate a cazurilor, prin pictare, înainte sau după ardere. În ambele cazuri, s-a acordat o atenție deosebită trasării motivelor decorative pe pereții vaselor.

În faza Cucuteni A, era ornamentat întregul corp al vaselor din categoria fină, fiind prezentă chiar dispunerea tectonică a decorului pictat, ultima trăsătură transmițându-se fazelor ulterioare. De asemenea, după cum se vede din descoperirile de la Hăbășești și Cucuteni-Băiceni – *Cetățuia*, în etapa Cucuteni A₃, decorul cu motive pictate, înainte sau după ardere, a fost asociat și cu motive canelate, incizate și adâncite. În aceste situații, decorarea ceramicii urmărea anumite etape distincte: pe angoba alb-crem a vaselor din categoria fină, se trasau motivele ornamentale, prin incizie fină, pe peretele vasului, sau cu benzi subțiri de culoare neagră, după care se acoperea suprafața cu culoare de fond: albă sau brun-roșie, așa cum sunt cunoscute cele două serii (**Schmidt, 1932, 14 și urm; Nițu, 1984, 13-22**), iar motivele spiralice și geometrice erau umplute sau rezervate cu culoare.

V.G. Childe presupunea, analizând perfecțiunea realizării unor motive pictate cucuteniene, că pentru trasarea acestora s-au folosit anumite tipare (șabloane), realizate din scoarță de copac sau din țesătură dar, așa cum arăta Vl. Dumitrescu, în așezările cucuteniene rar se pot găsi două vase cu un decor absolut identic (**Dumitrescu, 1979, p. 19**). De asemenea, chiar dacă se vorbește de perfecțiunea deosebită a picturii cucuteniene, există numeroase cazuri când decorul pictat a fost realizat în grabă, cu mai puțină atenție, culorile aplicate depășind marginile motivelor sau motivistica „necanonică” arată că meșterul nu a găsit cele mai bune forme de expresie.

În ceea ce privește uneltele folosite pentru pictat, deși acestea nu s-au păstrat, putem presupune că au fost: pensoanele de diferite mărimi, din păr de porc, câine, bovine, prinse în cozi, cu ajutorul rășinilor naturale, pentru decorarea exteriorului vaselor, și unelte de tipul „gaiței” sau „chișitei”, pentru ornamentarea părților interioare (**Slătineanu, Stahl, Petrescu, 1958, 66-80; Iordache, 1996, 103-106**). Urme ale acestor pensoane se observă, în unele cazuri, atât în trasarea motivelor cât și în aplicarea angobei. Cu pensoanele subțiri se trasau liniile de margine ale motivelor sau benzile liniare, iar cu cele mai groase se umpleau benzile cu culoare.

Nu excludem nici posibilitatea întrebuințării altor unelte pentru pictat, asemănătoare celor atestate etnografic: cornuri de vită și cerb, în vârful cărora se fixau tuburi subțiri sau alte dispozitive pentru scurgerea vopselelor (**László, 1966, 9-10; Slătineanu, Stahl, Petrescu, 1959, 68, fig. 54-55; Iordache, 1996, 103-106, fig. 36a**) sau cornuri de lut (**Iordache, 1996, 103-106, fig. 36b**), asemănătoare cu vasele cu tub de scurgere descoperite la Ghelăiești și Buznea (**Cucoș, 1974, 125-130; Monah, 1972-1973, 269-275; Mihai, Boghian, 1977-1979, 432, 434-435, fig. 5/1, 7/1**), care, probabil, au putut fi folosite și în acest scop, mai ales pentru trasarea liniilor subțiri. Se pare că meșterii olari cucutenieni au folosit instrumente diferite pentru aplicarea fiecărei culori. Decorurile adâncite, canelate și incizate, erau trasate cu ajutorul unor vârfuri din lemn și os, mai groase și boante, pentru realizarea canelurilor de diferite lățimi și adâncimi, precum și a șirurilor de gropițe, în vreme ce vârfurile ascuțite erau întrebuințate pentru obținerea motivelor incizate. Considerăm că aceste motive incizate și canelate, erau realizate, imediat după modelarea vasului, în pasta încă moale, înainte de punerea la uscat.

În mod similar credem că se proceda la ornamentarea ceramicii din specia Cucuteni “C”, motivele șnurate fiind trasate cu anumite instrumente cioplite în lemn sau os, sau modelate în lut, asemănătoare cu cele care s-au folosit, mult mai târziu, la decorarea ceramicii culturii Babadag (**Topoleanu, Jugănar, 1995, 206, fig. XV/3**).

O altă etapă importantă, în algoritmul confecționării ceramicii cucuteniene, era arderea acesteia, în condiții superioare, care și-au pus amprenta asupra calității vaselor realizate. Astfel, așa cum am văzut deja, când am discutat despre cuptoarele de olărit, ca importante instalații gospodărești, în cadrul unor așezări, și când ne-am referit la unele unelte din lut, în speță duzele pentru foale, în cadrul civilizației Cucuteni, s-au acumulat importante cunoștințe pentru arderea superioară a ceramicii, cu reflexe și în alte domenii de activitate, în special în metalurgie.

Cuptoarele evolute de ars ceramica, cu două camere: focăria și camera de ars oalele (**Hăbășești, 192-198; Schmidt, 1932, pl. 36/3; Nestor et alii, 1951, 63 și nota 1 p. 136; Comșa, 1976, 23-33; Dinu, 1957, 164-165; Markeviči, 1981, 131-132, fig. 96; Ellis, 1984, 130-156**), erau umplute, cu vase, în diferite variante, așa cum ne arată analogiile etnografice (**Iordache, 1996, 124-148**) și, apoi, se trecea la

realizarea focului, operație comportând mai multe etape, folosindu-se diferite tipuri de combustibil (**Iordache, 1996, 143-145; Ellis, 1984, 157-159**). Numărul vaselor, care compuneau o „sarjă”, era diferit, în funcție de dimensiunile pieselor ceramice și ale fiecărui cuptor.

La început, așa cum observăm din analogiile etnografice, oalele se încălzeau câteva ore la foc redus, realizat cu rădăcini, mai mult cu fum fierbinte decât cu flacără, pentru ca vasele să nu se contracteze brusc și să se fisureze (**Iordache, 1996, 143-145**), după care focul era împins, în camera focăriei, întărindu-se, treptat, cu lemne mai bune de plop, carpen sau fag și stejar. În tot acest timp olarii vegheau la creșterea treptată și controlul temperaturii, ajungându-se până la 900°-1000°-1100°C, mai ales în fazele Cucuteni A-B și B (**Dumitrescu, 1979, 14; Ellis, 1984, 157-159; Iordache, 1996, 143-144**), într-o atmosferă oxidantă, nefiind exclusă dirijarea curentului de aer cu ajutorul unor foale incipiente (**Brudiu, 1986, 7-13**), realizându-se, astfel, o economie de combustibil. Din studiile etnologice, s-a ajuns la concluzia că, arderea vaselor cu pereții mai subțiri dura între 5 și 12 ore, în vreme ce vasele cu pereții groși erau arse 14-16 ore (**Iordache, 1996, 143-144**), producându-se mai multe fenomene fizice și chimice*, care aveau ca urmare obținerea unei ceramici oxidante, rezistente, cu un sunet clar la lovirea ușoară (**Klusch, 1981, 258**), iar pictura se fixa foarte bine pe suprafața recipientelor (**Ellis, 1996, 157-158; Gâță, 2000, 123-127**).

După răcirea cuptorului, vasele erau scoase și depozitate, probabil, în „magazii” special amenajate, de unde erau desfăcute în așezările din apropierea centrului de olărit, fiind purtate din loc în loc, fie în spate, legate pe sfoară, sau cu carele, așa cum ne arată analogiile etnografice, olarii primind în schimb lor diferite produse (**Iordache, 1996, 190-198**).

VI. 3. FORMELE CERAMICII CUCUTENIENE

Tipologia ceramicii cucuteniene a fost stabilită pe măsura extinderii cercetărilor metodice, prelucrării și sistematizării materialelor descoperite, în primele trei decenii ale secolului nostru, repertoriul acestora îmbogățindu-se, în perioada ulterioară, astfel încât, dispunem astăzi de un set apreciabil de forme de bază, cu variante, în funcție de fazele și etapele evolutive, și în relație directă cu centrele de producție.

Olarii cucutenieni, au realizat, în special, pentru ceramica fină, forme de o eleganță deosebită, armonioase, cu un desăvârșit simț al proporțiilor și al liniilor profilului, indiferent dacă este vorba de vase de mari dimensiuni sau de recipiente miniaturale.

În același timp, din analiza tipologico-comparativă a repertoriului ceramicii cucuteniene, inclusiv a aceleia provenind din stațiuni aflate în Bazinul Bahluiului, se observă o evoluție continuă a acestora de la civilizația Precucuteni la faza Cucuteni A, și din această perioadă până la sfârșitul acestei culturi. De asemenea, această continuitate a formelor ceramicii culturii Cucuteni, a fost însoțită de o anumită standardizare a acestora, dovedind o concepție cvasiunitară, putând fi, credem, obiectul, la timpul viitor, unor studii speciale, de morfologie analitică numerică, așa cum s-a realizat pentru alte epoci (**Teodor, 1996, passim**) sau matematico-statistică (**Maxim-Kalmar, Tarcea, 1999, 647-673**).

În continuare, vom încerca să realizăm o sinteză a formelor ceramice provenind din stațiunile cucuteniene din Bazinul Bahluiului prezentând caracteristicile fiecăreia și ale variantelor lor, filiația și evoluția lor, cu modificările firești, suferite de-a lungul timpului, și, acolo unde a fost posibil, funcționalitatea lor.

I. PAHARELE

Aceste vase reprezintă o importantă categorie a repertoriului formelor cucuteniene, constituind o moștenire din civilizația Precucuteni (**Marinescu-Bîlcu, 1974, 78-79**), fiind denumite convențional, de anumiți specialiști, vase „cilindroidale”, ulciacă, cești sau cupe (**Vulpe, 1957, 122-123; Matasă, 1946, 55**), dovedind numeroasele ambiguități care există în definirea acestei forme, cât și a celei următoare (**DEXLR, 1975, 136 (ceașcă), 219 (cupă); 644 (pahar); Scorpan, 1995, I, 40-41, cupă; 73-pahar**) (fig. 63/Ia-i; 64/Ia-o; 65/Ia-s).

* Până la 250°C se evaporă apa coloidală (de absorbție) și crește porozitatea pereților vasului; la 300°C se carbonizează humusul, eliberând CO₂, între 450-600°C se elimină apa chimică (aproximativ 14% din volumul materialului); la 700°C vasul devine roșu, dacă conține 5% și peste 5% oxid de fier (Fe₂O₃) și oxid de aluminiu (Al₂O₃), între 850-900 °C carbonul rezultat din arderea humusului, se oxidează și se elimină sub formă de dioxid de carbon CO₂, iar prin oxidare pirita elimină dioxidul de sulf (SO₂) și calcarul se descompune eliminând CO₂. Când flăcările care se ridică din cuptor, devin albe-albăstrui, arderea se termină, vasele fiind „coapte”.

Încadrăm în această categorie, vasele de dimensiuni mici, de până la 25 cm înălțime, descoperite în așezări, de tip **Cucuteni A**, de la Giurgești (fig. 80/2, 4), Costești (Matasă, 1937-1940, 75, fig. 4/1-4; Cucos, 1973, fig. 36; 39) (fig. 82/1-4, 6-11, 19-25), Hăbășești (*Hăbășești*, 278 și urm., pl. LXXIV/1b, 1c, 1f) (fig. 66/1-40; 67/1-20; 68/1, 3-17; 69/1-36; 87/8-9), Cucuteni-Băiceni – *Cetățuia* (Schmidt, 1932, 17-18, fig. 4a; pl. 8/1-4; 9/1; 11/5; Formentafel A/1a-d) (fig. 84/3, 7-8; 87/5-6), Filiași – *Dealul Mare* (fig. 85/6), Ruginoasa (Dumitrescu b, 1927-1932, fig. 14/1-3, pl. I/2) (fig. 91/6-7; 93/2-6), Bălțați – *Iazul nr. 3/D. Mândra* (Dinu, Marin, fig. 7/1, 3, 5, 9), care au corpul cilindric, fără umăr și gât diferențiat, și fundul tronconic, puțin profilat, asemănătoare cu descoperirile de la Izvoare (Vulpe, 1957, 157-158, fig. 88/3-5; Cucos, 1973, fig. 8, 29-30; 37) și Frumușica (Matasă, 1946, pl. XIII/87, 89; XV/106; Cucos, 1973, fig. 9-11, 23-28, 31-35, 38, 40-41), sau cu corpul ușor sferic, cu pereții ușor aplecați spre interior, cu sau fără buză diferențiată și baza puțin evidențiată, similare cu descoperirile de la Trușești (Petrescu-Dîmbovița, 1957, fig. 114; Petrescu-Dîmbovița, 1999, 267, 277, fig. 163-171) și Drăgușeni (Crâșmaru, 1977, fig. 20/1a-d; 63/6; 64/1, 2; Marinescu-Bîlcu, 1989, 217 și urm; fig. 1, 2/1-3, 5-13, 15; 3/1-4, 6-8, 10-16; 14/1-2, 4-5; 15/1-2, 5).

În categoria paharelor au fost cuprinse, încă din faza Cucuteni A, și vase pe care au fost realizate una sau două tortițe, dispuse în diferite părți ale corpului, sub, pe și deasupra diametrului maxim al recipientului, pe umăr sau sub buza acestuia, fiind numite, de foarte multe ori, și cupe.

În ceea ce privește decorul, aceste vase au fost acoperite, în faza Cucuteni A, cu pictură bicromă și tricromă, pe întregul corp, uneori și la interiorul părții superioare, în unele cazuri, și cu decor adâncit, asociat cu alveole, așa cum se observă la Cucuteni-Băiceni – *Cetățuia* (Schmidt, 1932, 17-18, fig. 4a, pl. 8/1-4; 9/1; 11/5) și Hăbășești (*Hăbășești*, 278 și urm, fig. 30/1a, c, d, pl. LXIII/1-19; LXIV/1-19, LXV/1-2, LXXV-LXXVII, LXXIX-LXXXIII).

În faza **Cucuteni A-B**, paharele aveau, cel mai adesea, corpul bombat, sferic, cu gura largă, înaltă și cilindrică, uneori cu marginile aplecate spre interior sau, câteodată, spre exterior, fiind, în acest din urmă caz, ușor evazate, cu fundul slab profilat. După cum se vede din descoperirile de la Fedeleșeni și Drăgușeni (Crâșmaru, 1977, fig. 20/1a-d; 63/6; 64/1, 2; Marinescu-Bîlcu, 1989, 217 și urm; fig. 1, 2/1-3, 5-13, 15; 3/1-4, 6-8, 10-16; 14/1-2, 4-5; 15/1-2, 5), paharele din etapa Cucuteni A₄ (sau A_{3b}, după A. Nițu), evoluează spre cele ale fazei Cucuteni A-B, așa cum sunt cunoscute la Cucuteni-Băiceni – *Dâmbul Morii* (fig. 98/2, 5, 10, 12; 99/3, 5) și *Cetățuia* (Schmidt, 1932, 25-26, Formentafel, B/1a-d; Petrescu-Dîmbovița, 1966, 16-34, *Așezări*, pl. XXXIX/2, 5, 13) sau la Crivești (*Așezări*, 184-185, pl. XXXVI/3-4) (fig. 100/3, 4-9), fiind parțial similare cu cele de la Corlăteni (Nestor et alii, 1952, 84 și urm.), Huși (László, 1966, 10) sau Traian – *Dealul Fântânilor* (Dumitrescu, 1941-1944, 40, fig. 19/3a-f).

În faza Cucuteni A-B, așa cum se observă din materialele de la Cucuteni-Băiceni – *Dâmbul Morii*^{*}, paharele devin mai zvelte, cu partea superioară scundă sau mai înaltă, cilindrică sau ușor tronconică, individualizată față de corpul globular sau puțin bitronconic, al vasului (fig. 99/3, 5). Către sfârșitul acestei faze, se accentuează bitronconismul corpului paharelor, anunțând caracteristicile acelor din faza Cucuteni B. Uneori, paharele fazei Cucuteni A-B, din Bazinul Bahluiului, prezintă o tortiță sau două tortițe, dispuse simetric pe linia despărțitoare dintre corp și gât.

Paharele fazei Cucuteni A-B au fost decorate, de regulă, pe două treimi din suprafața exterioară a corpului, zona dimprejurul bazei fiind mai rar ornamentată. Câteodată, o dungă pictată subliniază marginea interioară a vasului, alteori a fost pictat chiar fundul acestuia.

În faza **Cucuteni B**, paharele suferă unele modificări, atât în ceea ce privește forma generală a corpului, care evoluează spre un bitronconism evident, uneori deosebit de accentuat, alteori mai moderat, cât și în ceea ce privește gâtul vasului, mai înalt și cu buza răsfrântă, în afară, mai rar cilindric sau ușor conic, sau cu gâtul scund și cu buza mult răsfrântă în exterior, creând imaginea unei pâlnii. S-au descoperit și exemplare de pahare care prezintă, pe linia de demarcație dintre gât și corpul propriu-zis, una sau două tortițe, dispuse simetric, străpunse orizontal. Asemenea pahare, au fost descoperite, în Bazinul Bahluiului, la Buznea – *Siliște* (fig. 105/1-4, 7; 107/4; 108/1-4, 6; 109/5), Costești (Matasă, 1937-1940, fig. 6/2, 4; materiale inedite în colecția Muzeului Târgu Frumos), Prigoreni Mici (Ion Neculce) (fig. 109/1-3)), Cucuteni-Băiceni – *Cetățuia* (Schmidt, 1932, 25-26; Formentafel B/1a-d, pl. 12/1-2, 16/1; 20/6; Petrescu-Dîmbovița, 1966, 16-34) (fig. 116/B2, 6; 117/5; 118/10-12; 120/16-18), Valea Lupului (Dinu, 1955, 65 și urm) (fig. 118/6; 125/10-11; 127/2, 4) etc.

* Materiale inedite în Colecția Seminarului de Istorie veche și Arheologie al Universității “Al. I. Cuza” Iași, puse la dispoziție de dr. M. Dinu, căruia îi mulțumim încă o dată.

Paharele descoperite în aceste așezări se aseamănă, în bună măsură, cu cele identificate în alte situri contemporane ca: Ghelăiești (Nițu et alii 1971, fig. 14/7; 17/1-3; 18/1-3), Poduri (Monah et alii, 1983-1985, fig. 3/2-5), Văleni-Piatra Neamț (Cucos, 1974-1976, fig. 12/3; 13/3, 5; 14/1-4; 17/2; 20/1-3), Ștefănești-Stânca (Nițu, Șadurschi, 1994, fig. 7/1-4, 7, 8; 8/2; 9/1-2, 8, 10), Podei-Târgu Ocna (Matasă, 1964, fig. 10-12), Drăgușeni-Suceava (Dumitrescu, 1927-1932, fig. 7/10; 8/1-2; 9/1; 15/6, 9), Onești-Gura Văii (Nițu et alii, 1971a, 59-61, fig. 21/1, 4-5; 22/1-2; 23/2-3), vorbind de o uniformizare a acestei forme cu variantele sale, pe un areal întins.

Aceste pahare au fost decorate prin pictare, în conformitate cu principiile specifice pentru această fază, motivele ornamentale, fiind dispuse tectonic, în funcție de părțile vaselor. De regulă, treimea inferioară a paharelor și fundul acestora nu au fost decorate, în vreme ce, pe suprafața interioară a buzelor, au fost trasate benzi negre subțiri, asociate cu motive triunghiulare.

Așa cum arătam, această formă a fost, adesea, numită, în literatura de specialitate, și cupă, dar nu se încadrează exact în această definiție. Paharele au avut atât o funcționalitate cotidiană, fiind utilizate pentru păstratul și servitul diferitelor lichide, pentru transvazarea acestora sau ca măsură, astfel explicându-se numărul lor deosebit de mare din așezări, dar și în cadrul diferitelor ritualuri, ca accesorii de cult (vase de fundație, piese în complexe de cult, recipiente pentru ofrande și consumarea lichidelor sfințite etc.).

II. CUPELE

Această formă cuprinde, potrivit definiției, vase de tipul paharelor cu gura largă și recipiente a căror lărgime este mai mare decât adâncimea, cărora li s-a adăugat un picior, mai scund sau mai înalt, și, de aceea, au mai fost numite și pahare cu picior sau cupe cu picior, dar considerăm că este mai corect să fie numite cupe, subînțelegându-se că au, în mod obligatoriu, și picior (fig. 63/IIa-f).

Din studierea materialului cucutenian, se observă că acest tip de vas este caracteristic pentru faza **Cucuteni A**, deși este redus numeric, lipsind, deocamdată, în fazele **Cucuteni A-B** și **B**. De regulă, vasele de această formă au înălțimi de până la 20 cm, dar s-au descoperit și piese care depășesc, cu puțin, 30 cm, acestea integrându-se, mai degrabă, în rândul vaselor cu picior. În Bazinul Bahluiului, asemenea vase s-au descoperit în stațiunile Cucuteni-Băiceni – *Cetățuia* (Schmidt, 1932, 18, Formentafel A/2, pl. 8/3) (fig. 85/4; 86/4), Hăbășești (*Hăbășești*, 351, pl. LXXXIV/1-11) și Ruginoasa (Dumitrescu b, 1927-1932, 66-67, fig. 13/1-2, 6; pl. I/1) (fig. 91/3; 93/8-9, 11). Vasele de acest tip sunt, în general, zvelte, aspect accentuat și de existența piciorului, mai scund sau mai înalt, tronconic, scobit la interior, cu partea inferioară evazată, pentru a spori stabilitatea recipientului. În ceea ce privește partea superioară a acestei forme, arătăm că a fost modelată diferit de la caz la caz. Astfel, se cunosc cupe cu picior cu partea superioară semisferică, cu marginea dreaptă sau puțin aplecată spre interior, descoperite la Cucuteni-Băiceni – *Cetățuia* (Schmidt, 1932, 18, pl. 8/3, Formentafel A/2 și B/2), la ultima fiind vorba tot de o formă Cucuteni A, și Hăbășești (*Hăbășești*, 351, pl. LXXXIV/7), similare cu o piesă recuperată de la Drăgușeni (Crășmaru, 1977, fig. 28/9) și cu partea superioară, oarecum sferică, sau bitronconică, de la care pornește, în sus, un gât cilindric, înalt, cu buza dreaptă, sau ușor curbată în exterior, cu sau fără tortițe, dispuse deasupra diametrului maxim al recipientului, așa cum sunt cele de la Hăbășești (*Hăbășești*, 351, pl. LXXXIV/1-3, 5) și Ruginoasa (Dumitrescu b, 1927-1932, 66-67, fig. 13/1-2, 6) (fig. 93/8), asemănătoare, parțial, cu cele de la Frumușica (Matasă, 1946, 157, pl. XIV/96; 21/138; L/388).

Cupele cu picior au fost decorate cu pictură bicromă și tricromă, având acoperită întreaga suprafață exterioară a vaselor, inclusiv picioarele/suport. Unele realizări de acest gen, din cauza dimensiunilor lor foarte mici, credem că trebuie incluse în categoria vaselor miniaturale, în vreme ce, acelea de dimensiuni mai mari, pot fi cuprinse, cum anticipam, în categoria vaselor cu picior. Având în vedere numărul mic de cupe, credem că acestea erau mai degrabă legate de practicile cultice și mai puțin de funcționalități obișnuite.

III. VASE PIRIFORME ȘI RELATIV PIRIFORME

O însemnată parte a vaselor de dimensiuni mari și foarte mari, descoperite în așezările cucuteniene din Bazinul Bahluiului, este constituită din vasele **piriforme propriu-zise** și vase **relativ piriforme**, cu diferite subtipuri și variante, mai apropiate sau mai deosebite față de definiția formei de bază (fig. 63/IIIj; 64/IIIc-d; 65/IIIe-f). Dintre acestea, pentru faza **Cucuteni A**, sunt caracteristice câteva vase cu corpul în formă de pară întoarsă, cu partea bombată în sus, fără gât propriu-zis sau cu gât slab diferențiat și marginea înclinată spre interior. Partea inferioară a acestor vase era tronconică, terminată cu sau fără un picior scund, tronconic, destul de evazat. Astfel de vase, au fost descoperite la Cucuteni-

Băiceni – *Cetățuia* (fig. 84/2) (Schmidt, 1932, Formentafel A/14, fig. 5b), Hăbășești (fig. 74/1) (*Hăbășești*, 282, 284, fig. 30/3, pl. LXVII/1, LXIX/1) și Giurgești (fig. 81/1), Bălțați – *Iazul nr. 3/D. Mândra* (Dinu, Marin, 2003, fig. 7/2), asemănându-se cu vasele de mari dimensiuni de la Trușești (Petrescu-Dîmbovița, 1999, 284, 290, fig. 178/5-8, 179-182) și Drăgușeni (Crâșmaru, 1977, fig. 20/60a-b; Marinescu-Bîlcu, 1989, p. 223, fig. 17/1; Marinescu-Bîlcu, Bolomey, 2000, 97, fig. 90/3, 92/2), ajungând, probabil, în zona de care ne ocupăm, în urma influențelor centrelor ceramice din aceste două ultime aspecte regionale. Susținem acest lucru și datorită faptului că, la Hăbășești, aceste vase au fost decorate, cu predilecție, cu motive decorative adâncite, asociate sau nu cu pictură (*Hăbășești*, 282, 284).

În această fază s-au realizat și vase relativ piriforme, la care, pornindu-se de la forma de bază pară întoarsă sau aflată în poziție normală, olarii au modelat gâturi mai mult sau mai puțin înalte, tronconice, cilindrice sau cu marginea ușor răsfrântă în afară (fig. 63/IIIa-i, k-l), cu corpul bombat sau anunțând vasele bitronconice, așa cum s-au descoperit la Cucuteni-Băiceni – *Cetățuia* (fig. 84/1, 4, 9), Hăbășești (fig. 74/3-4; 75/3; 78/2, 8) și Giurgești (fig. 81/2-3).

De asemenea, nu trebuie trecute cu vederea diferitele categorii de vase piriforme cu corpul modelat în formă de pară în poziție normală și care sunt numite diferit în literatura de specialitate și incluse în tipul de vase cu corpul bombat, cu diferite forme de gât și buze (Petrescu-Dîmbovița, 1999, 277, 284), care s-ar putea înscrie ca o subvariantă.

În faza Cucuteni A-B, așa cum se sesizează din descoperirile de la Cucuteni-Băiceni – *Dâmbul Morii** vasele piriforme „pierd” piciorul și evoluează, fie păstrând gâtul slab profilat, fie dezvoltând un gât scund, evident, cilindric sau ușor tronconic. Între corpul propriu-zis al vasului și gât a fost realizată o șanțuire, devenind, în acest caz, vas piriform cu umăr, așa-numitul *Schultergefäße*, care, credem, că este, la rândul său, o variantă a acestei forme, având diferite mărimi, așa cum se vede și la Traian – *Dealul Fântânilor* (Dumitrescu, 1941-1944, fig. 9/4a-f). La rândul său, acest tip de vas piriform, are mai multe variante, stabilite în funcție de felul de modelare al gâtului și al bazei, cu corpul mai mult sau mai puțin bombat, fiind relativ apropiate de forma inițială (fig. 64/IIIa-b, e-i), dintre care unele etajate sau cu partea superioară dublu boltită. În același timp, pe partea cea mai bombată, au fost realizate proeminențe – torți perforate, cu rol utilitar, relativ sau mai evident.

Către sfârșitul fazei Cucuteni A-B, se observă la unele vase piriforme, cu sau fără umăr, o oarecare înălțare a gâtului vasului, modelat relativ cilindric sau cu gura în formă de pâlnie, atât de caracteristice pentru faza Cucuteni B. Vase piriforme propriu-zise, cu sau fără șanțuire pentru evidențierea umărului, derivate din cele ale fazei anterioare, se întâlnesc și în așezările Cucuteni B, din Bazinul Bahluiului: Cucuteni-Băiceni – *Cetățuia* (Schmidt, 1932, Formentafel B/10, fig. 6c, pl. 12/1 dreapta sus), Buznea – *Siliște*, Valea Lupului (Dinu, 1955, p. 65 și urm; Dinu, 1957, 161-170; Dinu, 1959, 247-257). Este necesar să subliniem, mai ales pentru începutul fazei, că vasele relativ piriforme aveau partea superioară, uneori, destul de bombată, iar gâtul era redat cilindric, sau ușor tronconic, evidențiat sau, dimpotrivă, slab profilat, fără marginile răsfrânse în afară, sau cu buza în formă de pâlnie (fig. 65/IIIb-d, g-h), așa cum se observă la Buznea – *Siliște* (fig. 109/6) și Valea Lupului (fig. 118/6; 124/1). De multe ori, chiar dacă nu au torți sau tortițe, dispuse simetric, pe linia diametrului maxim sau pe umărul unor asemenea vase, au fost numite: cele mari – amfore, iar cele mai mici – amforete, având ca variante, atât formele de acest tip, cu corpul mai turtit, sau cu cele cu corpul mai elongat, în funcție de destinație și volum, mai ales când serveau la stocarea diferitelor produse și lichide, cu partea inferioară tronconică mai scurtă sau mai întinsă.

Astfel de vase piriforme, de diferite mărimi, au fost asemănătoare cu cele descoperite în stațiunile contemporane de la Ghelăiești (Nițu et alii, 1971, 41-46, fig. 19/3-4), Văleni (Piatra Neamț) (Cucoș, 1974-1976, fig. 12/1, 4, 6; 20/5), Ștefănești-Stânca (Nițu, Șadurschi, 1994, fig. 8/1), Podei-Târgu Ocna (Matasă, 1964, fig. 27/4; Cucoș, 1999, 78-104) și cele din Rep. Moldova (Markeviči, 1981, 119-134).

Considerăm că modelarea diferită a gâtului și a buzei, de la partea superioară a vaselor piriforme propriu-zise și relativ piriforme, era făcută în legătură cu destinația acestora și cu modul lor de acoperire, cu alte vase, care erau întrebuințate în calitate de capace: străchini, boluri, capace tronconice și de tip clopot cu buton, în faza Cucuteni A, sau capace în formă de coif „coif suedez” (*Schwedenhelm*), în fazele Cucuteni A-B și B. Vasele piriforme au fost ornamentate, și în Bazinul Bahluiului, în faza Cucuteni A, pe întregul corp, atât prin pictare, cu sau fără asociere cu decor adâncit, incizat, canelat, în vreme ce în fazele Cucuteni A-B și B, motivele picturale erau dispuse tectonic, acoperind numai părțile superioare și

* Materiale inedite în Colecția Seminarului de Istorie veche și Arheologie al Universității “Al. I. Cuza” din Iași consultate cu permisiunea dr. M. Dinu, căruia îi adresăm mulțumirile noastre.

centrale ale acestora, aproximativ 1/2 - 2/3 din suprafața exterioară și, mai rar partea interioară a marginii. De multe ori, este destul de greu de definit acest tip de vase, deoarece se apropie de forma următoare.

Ca utilitate, date fiind dimensiunile vaselor piriforme, acestea au servit, în special, pentru stocarea diferitelor produse lichide și solide, în calitate de vase de provizii, cele mici și mijlocii putând avea și o destinație cultică.

IV. VASELE BITRONCONICE

Aceste vase reprezintă o altă categorie însemnată a ceramicii cucuteniene, putând fi divizată, încă de la început, în două mari grupe: **a. vase relativ bitronconice cu corpul bombat** (numite, în literatura arheologică rusă și ucraineană **vase sferoconice**), care se apropie de cele piriforme; și **b. vase accentuat bitronconice**, cu corpul mai scund sau mai alungit (**fig. 63/IVa-g; 64/IVa-k; 65/IV a-b**).

Vasele relativ bitronconice sunt legate, oarecum, și de vasele din tipul anterior, având părțile superioară și inferioară, realizate sub forma a două trunchiuri de con, cu laturile ușor rotunjite, unite pe linia bazei mari, care formează, în fapt, diametrul maxim al corpului. La partea superioară a fost modelat gâtul, care, în funcție de felul de reprezentare, a determinat apariția unor subvariante, cu un anumit specific.

În faza **Cucuteni A**, în Bazinul Bahluiului, la Hăbășești (**Hăbășești, 355-360, pl. LXXIV/6**), Cucuteni-Băiceni – *Cetățuia* (**Schmidt, 1932, Formentafel A/10, 11a-d și 13**) Giurgești și Filiași – *Dealul Mare*, aceste vase au fost numite ulcioare (**Krug**), sau oală (**Topf**), sau vase cu corpul bombat (**Schmidt, 1932, 19-22; Hăbășești, 355-360**), deoarece, așa cum se știe deja, bitronconismul nu era evident în această fază, iar profilul vertical al pieselor era rotunjit în zona diametrului maxim. Din punct de vedere dimensional, aceste vase au avut mărimi diferite, unele exemplare depășind 50 cm înălțime, iar proporțiile diferitelor părți componente, au fost, de asemenea, variabile.

În ceea ce privește modul de realizare a gâtului și a marginii acestor vase, arătăm că au existat mai multe tipuri. Astfel, într-o variantă trebuie încadrate, mai ales, vasele bitronconice, cu gâtul mediu, reprezentat ușor tronconic, cu lărgimi variabile și cu buza puțin oblică, spre interior. Într-o altă variantă, a vaselor bitronconice, pot fi incluse recipientele cu gât tronconic, înalt și buza ușor răsfrântă în afară. De asemenea, pe unele exemplare, mai ales în zona diametrului maxim, sau puțin deasupra acestuia, au fost realizate **torți**, perforate vertical sau transversal. Mai poate fi separată și varianta vaselor bitronconice cu corpul deosebit de alungit.

În faza **Cucuteni A-B**, vasele bitronconice bombate, au fost, de asemenea, strâns înrudite, ca mod de realizare, cu vasele piriforme, având aceeași rotunjime a profilului vertical și **torți** dispuse pe diametrul maxim, sau puțin deasupra acestuia. Gâtul acestor vase a fost modelat, mai întotdeauna, distinct, tronconic și cilindric, cu buza dreaptă, sau, către sfârșitul acestei faze, cu gâtul scurt și buza în formă de pâlnie, umărul rotunjit având, câteodată, o ușoară șanțuire, în zona de îmbinare cu gâtul. Asemenea vase au fost descoperite la Cucuteni-Băiceni – *Dâmbul Morii* (**Schmidt, 1932, 19-22, Formentafel B/9; Așezări, pl. XXXIX/1, 4, 6**) (**fig. 99/9**) și Crivești (**Așezări, pl. XXXVII/1, 6, 9**) și stau la baza unor vase apropiate, specifice pentru faza Cucuteni B.

Dintre vasele bitronconice, cu corpul bombat, se detașează, ca o subvariantă, în faza Cucuteni A-B, exemplarele cu gât înalt, cilindric, de diferite lărgimi, cu umărul etajat câteodată.

Vasele bitronconice bombate, descoperite în faza **Cucuteni B**, le continuă, într-o oarecare măsură, pe cele din faza anterioară, fiindu-le specifice gâtul scurt și gura în formă de pâlnie, de diferite mărimi. Astfel de vase, cu sau fără **torți**, plasate pe diametrul maxim al corpului, au fost recuperate de la Cucuteni-Băiceni – *Cetățuia* (**Schmidt, 1932, 19-22**) (**fig. 118/8**) și Buznea – *Siliște* (**fig. 105/5; 106/3**), care au dimensiuni mari, fiind întrebuințate, la stocarea unor produse din așezările cucuteniene. Într-o altă variantă a vaselor bitronconice, din faza Cucuteni B, pot fi cuprinse și exemplarele cu corpul alungit, modelate întru totul asemănător cu cele anterioare, dar cu un bitronconism accentuat, elongate, cu gura în formă de pâlnie, mult mai pronunțată, așa cum s-au descoperit la Buznea-Siliște, având, datorită mărimilor diverse, diferite funcționalități, în special pragmatice.

Decorul pictat și adâncit a fost aplicat în faza Cucuteni A, pe întreaga suprafață exterioară a acestor vase, același principiu al dispunerii tectonice a ornamentului pictat, pe 1/2-2/3 din suprafața exterioară a vasului, fiind caracteristic pentru fazele Cucuteni A-B și B.

V. VASELE-CRATER

Vasele-crater, reprezintă o altă formă importantă a repertoriului ceramic cucutenian, care începe să se standardizeze din faza Cucuteni A, și se întâlnește frecvent în așezările din Bazinul Bahluiului. Deși

a fost decelată de H. Schmidt, care a introdus-o între străchinile și ceștile fazei Cucuteni B (Schmidt, 1932, 26, Formentafel B/6), această formă apare încă din faza Cucuteni A (Dumitrescu, 1941-1944, 43; Marinescu-Bîlcu, 1989, 223, fig. 17/4; 18/2)(fig. 63/Va-e; 64/Va-g; 65/Va-k).

La bază, craterul poate fi considerat o îmbinare între vasele ușor piriforme, cu umărul și pântecul destul de slab profilate și castroanele adânci. Sunt vase cu gura largă și cu buza dreaptă sau răsfrântă ușor în afară, aflată în continuarea unui gât scurt sau mai înalt, câteodată, aproximativ, cilindric sau tronconic.

În mod firesc, craterul prezintă diferite variante și dimensiuni, legate de funcționalitatea diversă pe care au avut-o acestea în cadrul gospodăriei. Această formă, se întâlnește atât în domeniul ceramicii fine cât și în cel al ceramicii uzuale sau al ceramicii Cucuteni "C", de cele mai multe ori, fiind inclus la alte forme și variante.

De aceea, considerăm că vasele piriforme, cu umărul slab profilat, și vasele tronconice, de diferite dimensiuni și adâncimi, cu deschizătura gurii largă și foarte largă, cu gâtul drept, cilindric sau tronconic, cu buza aplecată spre interior sau ușor răsfrântă în afară, cu două-patru tortițe dispuse simetric, pe linia despărțitoare dintre umăr și gât sau sub buză, descoperite la Cucuteni-Băiceni – *Cetățuia* (Schmidt, 1932, 20-21, așa-numitul *Mischgefäß*, Formentafel A/12) (fig. 84/10), Hăbășești (*Hăbășești*, 360-361, pl. LXXIV/6c, 6e, 7a1-a3) (fig. 75/1-2, 4-8) și Fedeleşeni (Dumitrescu, 1941-1944, 43), pot fi încadrate în această categorie a craterelor, piesele din ultima stațiune fiind asemănătoare cu cele de la Drăgușeni-Botoșani (Marinescu-Bîlcu, 1989, 223, fig. 17/4; 18/2). În această fază, vasele-crater au fost decorate pe toată suprafața exterioară prin pictură, asociată sau nu cu motive incizate, dispuse, oarecum, tectonic, în funcție de părțile componente ale vaselor, câteodată și pe partea inferioară a buzei.

În faza Cucuteni A-B, craterul a avut, în așezările cucuteniene din Bazinul Bahluiului, mai multe subtipuri, dimensiuni și adâncimi. Astfel, au fost descoperite cratere cu corpul puțin bitronconic, gâtul potrivit, cilindric, și buza ușor evazată, cu două sau patru **tortii**, perforate sau nu, situate simetric, la îmbinarea dintre gât și umăr, sau vase tronconice, sau cu partea centrală ușor cilindrică și cu gâtul alungit, aproape cât jumătate din înălțimea corpului așa cum se cunosc la Cucuteni-Băiceni – *Dâmbul Morii* (Schmidt, 1932, 26, Formentafel B/6) și Crivești (*Așezări*, pl. XXXVII/7) (fig. 101/7), similare cu cele identificate la Traian – *Dealul Fântânilor* (Dumitrescu, 1941-1944, 43, fig. 19/10a-c; Dumitrescu b et alii, 1953, fig. 7), Frumușica (Matasă, 1946, pl. XXXV/284-285; XXXVI/283, XXXVII/286-287), Ghelăiești-*Nedeia* (Cucoș, 1973, 60-61, fig. 86-89, Cucoș, 1973a, 209-210, fig. 4/2-3; Cucoș, 1999, 109-110).

În faza Cucuteni B, la Cucuteni-Băiceni – *Cetățuia* (Schmidt, 1932, 26, Formentafel B/6; Petrescu-Dîmbovița, 1966, fig. 8) (fig. 116/B5), Buznea-Siliște și Valea Lupului (Dinu 1955, p. 65 și urm; Dinu, 1957, 161-170; Dinu, 1959, 247-257) (fig. 118/7; 123/1; 124/4), continuă să se utilizeze cratere, din cele două subvariante, individualizate încă din faza anterioară: bitronconice cu umărul profilat mai slab sau mai evident, de la care pornește o deschizătură largă, un gât moderat de înalt, de regulă, cilindric și o buză ușor răsfrântă în afară, cu două tortii perforate orizontal, amplasate pe linia dintre gât și umărul rotunjit, și vase cu un bitronconism accentuat al corpului, gâtul înalt, puțin tronconic sau cilindric, deschizătura gurii largă și marginea răsfrântă în afară. În ceea ce privește decorul craterelor, în fazele Cucuteni A-B și B, era dispus tot pe aproximativ 2/3 din suprafața exterioară a acestora, registrele ornamentale picturale fiind diferite. În cazul ceramicii Cucuteni "C", unele vase-crater au avut câte patru piciorușe iar decorurile adâncite, ștanțate (imprimare), crestate și cele plastice, în relief, au fost realizate doar pe umărul și marginile recipientelor.

Aceste vase erau folosite în multe activități gospodărești, în calitate de lichene, pentru stocat unele resurse, pregătit hrana, transportat pe distanțe scurte. Este posibil ca aceste vase să fi fost utilizate și în unele ritualuri, pentru ofrande.

VI. CASTROANE, STRĂCHINI, FARFURII

Categoria deosebit de numeroasă a „vaselor de masă” cuprinde aceste tipuri de recipiente, care, deși sunt denumite diferit, prezintă anumite caracteristici care le apropie și, de aceea, se observă o anumită confuzie, o anumită tratare unitară a lor, fără a se face nici o distincție morfologică și funcțională (Scorpan, 1995, 30-31, 45, 91).

De aceea, de la început, trebuie să arătăm că, în cadrul stațiunilor cucuteniene, din Bazinul Bahluiului, există două serii de castroane și străchini: prima formată din **vase tronconice**, cea de-a doua, compusă din **vase tronconice cu umăr** (destul de apropiate de cratere), mai puțin profilat, în faza Cucuteni A, mai accentuat, vertical, aplecat în afară sau spre interior, în fazele Cucuteni A-B și B (fig. 63/VI a-k; 64/VI a-m; 65/VI a-x).

Pe lângă aceste asemănări morfologice, între castroane, străchini, și, posibil, farfurii, există o serie de diferențieri, care țin de corecta lor definire și atribuire, precum și de funcționalitatea care le-a fost rezervată în cadrul activităților casnice sau legate de alimentele gătite, care se serveau în acestea.

Astfel, castroanele cucuteniene sunt vase care aveau diametrul deschiderii cuprins între 15-45 cm și adâncimea mai mare de 7 cm, în unele cazuri fără **torți**, sau având, cel mai adesea, două sau patru **torți**, perforate orizontal sau vertical, dispuse sub buză, la o distanță mai mică sau mai mare de margine. De cele mai multe ori, raportul dintre adâncime și diametrul maxim al deschiderii era cuprins între 1:2 și 1:4.

Spre deosebire de castroane, străchinile cucuteniene erau vase care aveau deschiderea gurii cuprinsă între 20-35 cm, și o adâncime între 5-7 cm, deci un raport între aceste două dimensiuni de 1:4 – 1:7, în vreme ce farfuriile, numite și străchinuțe, sunt asemănătoare cu primele, dar au o adâncime de până la 5 cm și o deschidere foarte largă, întinse, ambele tipuri neprezentând, decât foarte rar, **torți** sau **tortițe**.

În faza **Cucuteni A**, au fost identificate castroane tronconice, încadrate în dimensiunile și subtipurile prezentate mai sus, la Cucuteni-Băiceni – *Cetățuia* (Schmidt, 1932, 18-19, Formentafel A/5) (fig. 86/5), Hăbășești (*Hăbășești*, 363-367, pl. LXXIV/10a2-a5, a8) (fig. 77/62-64, 67-70; 81/4), Costești (fig. 82/16) și Giugești. Tot în aceste stațiuni, au mai fost descoperite și unele castroane cu corpul aproximativ sferic, cu aspectul unor **boluri** de dimensiuni medii, cu marginea dreaptă, sau răsfrântă în afară, de cele mai multe ori, cu o **tortiță** sub formă de protomă zoomorfă (Schmidt, 1932, 18-19, Formentafel A/6; *Hăbășești*, 367, pl. LXXIV/10b2-b3). În această fază, străchinile și castroanele au fost decorate atât la exterior, cât și la interior, cu pictură bicromă și tricromă, asociată, în unele cazuri, și cu decoruri incizate.

Castroanele și străchinile suferă o serie de schimbări morfologice semnificative, în faza **Cucuteni A-B**. Astfel, pe lângă castroanele și străchinile, tronconice și sferice, de diferite lărgimi și adâncimi, apare varianta cu fundul tronconic, mai mult sau mai puțin conturat, cu umăr individualizat și carenat și cu marginea ușor verticală, răsfrântă în afară sau aplecată spre interiorul vasului. Castroanele și străchinile din această variantă, aveau una sau, mai adesea, două **tortițe**, dispuse pe diametrul maxim al vasului. Castroane și străchini, din toate cele trei variante, au fost recuperate de la Cucuteni-Băiceni – *Dâmbul Morii* (*Așezări*, pl. XXXIX/3) și Crivești (*Așezări*, pl. XXXVII/2-4) (fig. 101/2-3), aceste tipuri de vase fiind asemănătoare cu cele descoperite la Corlăteni, Huși și Traian – *Dealul Fântânilor* (Nestor et alii, 1952, fig. 3; László, 1966, 10-12; Dumitrescu, 1941-1944, 43-44, fig. 19/91-d; 19/13a-e). Ultima variantă de străchini și castroane, stă la baza majorității pieselor ceramice, de acest fel, cunoscute în faza Cucuteni B. În faza Cucuteni A-B, străchinile și castroanele au fost pictate tectonic, la exterior și, în destul de multe cazuri, la interior.

Cele trei variante de străchini și castroane: tronconice simple și tronconice cu umăr, și semisferice, sunt prezente și în așezările cucuteniene ale fazei **Cucuteni B**, din Bazinul Bahluiului, suferind, evident, și unele modificări morfologice. Astfel, castroanele și străchinile tronconice simple au marginea terminată oblic sau răsfrântă în afară, așa cum se observă și în cazul pieselor semisferice, ultimele căpătând, datorită fundului foarte puțin profilat, aspectul unor **boluri propriu-zise**. Castroanele și străchinile tronconice, cu umăr distinct, ușor carenat, cu marginea dreaptă sau ușor aplecată în afară, au avut diferite dimensiuni ale pereților.

Din analiza castroanelor și străchinilor cu umăr, se constată că, în etapa Cucuteni B₁, această variantă mai prezintă apropieri de piesele fazei anterioare, în timp ce, în etapele Cucuteni B₂ și B₃, ele capătă un anumit specific, prin accentuarea tronconismului și carenării și standardizarea modului de realizare a marginii. Astfel de străchini și castroane au fost recuperate, în zona la care ne referim, de la Cucuteni-Băiceni – *Cetățuia* (Schmidt, 1932, 26, Formentafel B/3a-c; B/4a-b; Petrescu-Dîmbovița, 1966, 26-28) (fig. 116/1; 118/9), Buznea – *Siliște* (fig. 106/1; 107/2; 108/5-6), Costești (Matasă, 1937-1940, fig. 6), Prigoreni Mici (Ion Neculce) – *Fosta Livadă cu vișini*, pentru etapa Cucuteni B₁, apropiate de descoperirile contemporane de la Ghelăiești (Nițu et alii, 1971, 41, 45-46, fig. 14/5; 16/1; 17/4, 6; Cucoș, 1973, 55-56, fig. 82-85; Cucoș, 1973a, fig. 4/4) și Văleni-Piatra Neamț (Cucoș, 1974-1976, 45, fig. 17/1, 3; 18/3).

În același timp, de la Cucuteni-Băiceni – *Cetățuia* (Schmidt, 1932, 26, Formentafel B/3a-c; B/4a-b; Petrescu-Dîmbovița, 1966, 26-28) (fig. 117/6), Valea Lupului (Dinu, 1955, fig. 3/1-3; Dinu, 1957, 165, fig. 4/1-3) (fig. 118/3; 123/3, 6; 124/3; 125/2-4; 126) și Iași – *Curtea Domnească* (Andronic, Neamțu, Dinu, 1967, fig. 10/2-3) (fig. 118/2) se cunosc străchini și castroane caracteristice pentru etapa Cucuteni B₂, asemănătoare cu cele de la Frumușica, Târgu Ocna-Podei (Matasă, 1946, pl. XXXIX/316, 320, 325; Matasă, 1964, fig. 11/1), Varvarovka VIII și XV (Markeviči, 1981, fig. 24/18, 25, 26-30; 25/6-9, 11, 13-14; 33/30-41; 35/1-16).

În ceea ce privește farfuriile, arătăm că acestea sunt cunoscute, în Bazinul Bahluiului, doar în unele așezări ale fazei Cucuteni B, cum sunt cele de la Cucuteni-Băiceni – *Cetățuia* (Schmidt, 1932, 26, Formentafel B/7) și Hodora – *Dealul Calafat* (Așezări, pl. LVI/17). Este vorba de vase cu o deschizătură extrem de largă, tronconice sau ușor sferice, cu buza rotunjită sau îngroșată, având o funcționalitate bine determinată, în cadrul activităților comunităților cucuteniene.

Din punct de vedere decorativ, remarcăm că aceste vase continuă tradiția ornamentării tectonice, cunoscută din faza anterioară. A fost pictat, mai ales, umărul vaselor, suprafața interioară, mai rar, cea exterioară, tronconică. Cel mai adesea, suprafața exterioară a părții inferioare tronconice prezintă, sub umăr, două benzi negre, paralele, trasate pe întreaga circumferință a acesteia.

Castroanele, străchinile și farfuriile au avut o funcționalitate foarte apropiată de cea de astăzi, pentru păstrarea, transportul, prepararea, servirea și consumarea alimentelor. Unele castroane au putut fi folosite în calitate de capace ale unor vase mai mari, iar altele se regăsesc și în cadrul unor situații cultice, la Buznea – *Siliște* un castron tronconic, așezat cu gura în jos, acoperirea componenta centrală a complexului de cult.

VII. CAPACELE

Capacele sunt, propriu-zis, vase-anexă, întrebuințate la acoperirea, etanșizarea, vaselor gospodărești, provenind, *ab initio*, dintr-o strachină răsturnată căreia i s-a atașat, la partea superioară, un buton, unele fiind tronconice, altele semisferice.

Capacele fazei **Cucuteni A**, din așezările aflate în Bazinul Bahluiului, evoluează din cele ale civilizației Precucuteni III. În faza Cucuteni A s-au conturat așa-numitele **capace-clopot**, cu mai multe variante: **tronconice simple** sau **cu umărul ușor dublu etajat**, printr-o ușoară șanțuire aflată la jumătatea distanței dintre margine și partea superioară a butonului, cu o tortiță sau două, simetrice, perforate orizontal, plasate aproximativ la 1/3 a distanței dintre buză și buton. Toate aceste capace, prezintă un buton cilindric sau puțin conic, mai mic sau mai mare, în funcție de dimensiunile piesei suport. Mai există **capace semisferice**, cu calota puternic bombată, cu buza înaltă individualizată clar de restul corpului, printr-o profilare concavă, sau cu corpul mai puțin proeminent și buza terminată oblic, având la partea superioară un buton cilindric sau ușor conic, cu baza mică în jos, mult mai scund decât în cazul variantei precedente (fig. 63/VII a-e).

Capace din ambele variante, cu subtipurile lor au fost descoperite la Giurgești (fig. 81/3), Costești (fig. 82/5), Hăbășești (*Hăbășești*, 379-383; pl. LXXIV/12a-d.) (fig. 72/1-20; 78/13; 79/2-5, 7-15), Cucuteni-Băiceni – *Cetățuia* (Schmidt, 1932, 21-22, Formentafel A/15) (fig. 86/1), Ruginoasa (Dumitrescu, 1927-1932, 71-72), Bălțați – *Iazul nr. 3/D. Mândra* (Dinu, Marin, 2003, fig. 7/4, 7), fiind similare cu cele cunoscute în alte stațiuni contemporane. La Hăbășești a fost semnalată existența unui capac apropiat de forma „coif suedez” (fig. 74/11) specific pentru faza următoare, cu partea superioară bombată și marginea înaltă, oblică (*Hăbășești*, 380, pl. XCIII/14), care ar putea fi considerat și ca vas-crater (?). În Bazinul Bahluiului nu s-au descoperit, deocamdată, **capace de formă tronconică**, înaltă, cu partea superioară ușor rotunjită, cu proeminențe laterale, așa cum se cunosc pentru etapa Cucuteni A₄ (A_{3b}, după A. Nițu), la Drăgușeni (Marinescu-Bîlcu, 1989, fig. 11/7, 10), care au evoluat, ulterior, spre așa-numitul capac în formă de „coif suedez”, atât de bine cunoscut în faza Cucuteni A-B și la începutul celei următoare.

Referitor la decorarea capacelor fazei Cucuteni A, trebuie să arătăm că a fost exclusiv exterioară, în unele cazuri, cu o bandă de culoare, fiind bordată partea interioară a buzei. Trebuie menționată împărțirea decorului capacelor în registre decorative, diferite pentru buton și corpul propriu-zis al pieselor, realizate atât prin pictare cât și cu ajutorul motivelor adâncite.

Așa cum arătăm, în așezările fazei **Cucuteni A-B**, din Bazinul Bahluiului, ca de altfel și în alte situri contemporane, este caracteristic, **capacul în formă de „coif suedez”** (*Schwedenhelm*), cuprinzând două variante: **cu calota rotundă**, aproape semisferică, de la partea superioară a căreia pornesc două proeminențe-tortițe, perforate sau nu, dispuse simetric, și marginea oblică, mai puțin sau mai mult, răsfrântă în afară, și **cu calota aplatizată**, dreaptă sau ușor concavă, la partea superioară, uneori cu moștenirea unui buton plat, având aceleași două proeminențe-tortițe simetrice și buza răsfrântă în afară. În această fază, este posibil să fi fost întrebuințate, în calitate de capace simple, și castroanele și străchinile semisferice, cu buza răsfrântă spre exterior, care au fost tratate anterior (fig. 64/VII a-p).

Capace în formă de „coif suedez”, cu variantele lor, au fost descoperite la Cucuteni-Băiceni – *Dâmbul Morii* (Schmidt, 1932, 28-29, Formentafel B/12a-b; Petrescu-Dîmbovița, 1966, 26-28) și Crivești (Așezării, pl. XXXVI/2, 7; XXXVII/5) (fig. 100/2, 7; 101/5), fiind într-un totu asemănătoare cu cele recuperate de la Corlăteni (Nestor et alii, 1952, fig. 3-4), Traian – *Dealul Fântânilor* (Dumitrescu,

1941-1944, 43-44, fig. 19/11a-b), Ghelăiești (nivelul Cucuteni A-B₂) (Cucos, 1973, fig. 4/5; Nițu et alii, 1971, fig. 14/1-2; 16/2) și Frumușica (Matasă, 1946, pl. XXXV/289, 291; XXXVII/288, 290). În această fază, capacele au fost decorate la exterior, prin pictare, fie prin aplicarea aceluiași motiv, pe tot corpul vasului, fie prin realizarea de registre distincte, pentru partea superioară, aplatizată a calotei, umărul vasului și buza acestuia. Câteodată tema decorativă a capacului este strâns legată de cea a vasului pe care l-a acoperit.

După cum se observă, acest tip de capac continuă să fie realizat și folosit și în faza **Cucuteni B** (fig. 65/VII a-r), fiind, din punct de vedere morfologic, aproape nemodificat în etapa B₁, așa cum reiese din descoperirile de la Cucuteni-Băiceni – *Cetățuia* (Schmidt, 1972, pl. 28-29, Formentafel B/12a-b) (fig. 104/1-2), Buznea – *Siliște* (Boghian, Mihai, 1987, fig. 6/4) (fig. 105/6; 107/5, 7), și din alte stațiuni contemporane – Vânători-Popricani (*Așezări*, pl. CXV/1, 3) și Podu Iloaiei – *Văleanca* (RAJI, II, fig. 32/1, 10). În același timp, există o serie de capace tronconice, mai joase sau mai înalte, cu partea superioară modelată, în forma unui buton, cilindric masiv, aplatizat, sau fără acesta, cu pereții arcuiți în afară și buza mai mult sau mai puțin îngroșată, care par a proveni din castroane întoarse și folosite în acest scop, așa cum se observă la Cucuteni-Băiceni – *Cetățuia* (Schmidt, 1932, pl. 28, Formentafel B/14a-b, pl. 9/3; 12/3).

Capacele Cucuteni B, din prima categorie, au fost pictate la partea exterioară, decorul fiind dispus tectonic, în trei registre: unul pe partea superioară, rotunjită sau aplatizată a calotei, al doilea pe pereții vasului și al treilea pe buza acestuia. Nu excludem ca, în calitate de capace să fi fost întrebuințate, în toate fazele, în funcție de necesități, așa cum am prezentat mai sus, și alte vase: castroane și străchini, în principal, cu atât mai mult cu cât, pentru faza Cucuteni B; s-a încercat demonstrarea acestui fapt, prin existența unei mari apropieri între unghiul de înclinare al pereților acestor vase tronconice și cel al buzelor și gâturilor în formă de pâlnie, ale unor recipiente de mari dimensiuni (Gusev, 1995, 132-133, fig. 37).

VIII. SUPORTURI

Suporturile nu sunt vase propriu-zise, deoarece le lipsește fundul (fig. 63/VIII a-h) și, de aceea, pot fi considerate, mai degrabă, accesorii pentru susținerea altor recipiente, așa cum vom vedea mai departe, pătrunzând, în mediile civilizațiilor Precucuteni și Cucuteni, din cadrul culturii Petrești, unde această formă a fost foarte bine cunoscută (Paul, 1992, 62-63, pl. XXIX).

Forma generală este cea relativ cilindrică, cu pereții ușor oblici sau arcuiți, cu corpul gol la interior și extremitățile, superioară și inferioară, evazate (Schmidt, 1932, 19), cu dimensiuni diferite, de la câțiva centimetri până la piese de aproximativ 60 cm înălțime. De aceea, din categoria suporturilor, credem că pot fi decelate trei categorii: **mici**, de la 10 la 25 cm, **mijlocii** 25-40 cm și **mari** 40-60 cm. De asemenea, în toate aceste trei grupe de suporturi, există, în funcție de diametrul relativ al corpului, diferite grade de robustețe a pieselor: suporturi mici, mijlocii și înalte, subțiri, de o zveltețe deosebită, și suporturi mici, mijlocii și înalte, mai masive, cu o mai bună stabilitate, și, deci, mai apropiate de destinația lor. Credem că cele mai funcționale au fost suporturile mici și mijlocii robuste, care erau, de altfel, și cele mai numeroase, în cadrul așezărilor etapelor Cucuteni A și în ansamblul civilizației, în general.

În același timp, se observă că partea superioară era modelată ca o strachină, ușor concavă, fără fund, cu marginea oblică, sau ușor arcuită, această redare permițând așezarea altui vas, cu fundul ușor conic sau rotunjit, în vreme ce, extremitatea inferioară era executată, în așa fel încât avea un diametru al deschiderii mult mai mare, decât restul piesei, pentru a asigura o stabilitate deosebită. Pe umărul, sau puțin deasupra umărului vaselor-suport, au fost practicate două, în unele cazuri mai multe, perforări rotunde sau, câteodată, ușor ovale, a căror destinație nu a fost pe deplin elucidată.

Foarte puține suporturi au forma a două trunchiuri de con, reunite în zona bazei mici. Suporturile au fost decorate la partea superioară, ornamentele fiind dispuse în registre picturale, lipsind, deocamdată, în Bazinul Bahluiului, formele cu motive adâncite.

Suporturi datate în faza Cucuteni A, au fost descoperite, în Bazinul Bahluiului, la Giurgești (fig. 80/3, 7; 81/2), Costești (Ciurea, 1938, fig. 2-3) (fig. 82/21, 23; 83/3), Filiași – *Dealul Mare*, Hăbășești (*Hăbășești*, 370-371, pl. LXXIV/11a1-a6) (fig. 70/1-2, 10-12; 71/6, 8), Cucuteni-Băiceni – *Cetățuia* (Schmidt, 1932, 19, Formentafel A/8a-c) (fig. 86/3), Ruginoasa (Dumitrescu, 1927-1932, 68-70, fig. 18/2, 5) (fig. 89/17; 90/3; 93/3) și Bălțați – *Iazul nr. 3/D. Mândra* (Dinu, Marin, 2003, fig. 8/1, 3-4, 6-10).

În fazele **Cucuteni A-B** și **B**, numărul suporturilor se reduce simțitor și nu au mai fost atât de atent lucrate și pictate dispărând, probabil, în faza Cucuteni B. Forma generală a acestor suporturi este cea a două trunchiuri de con unite la partea mai îngustă, cele două recipiente comunicând între ele. La partea superioară prezintă găuri rotunde, simetrice. Astfel de suporturi s-au descoperit la Cucuteni-Băiceni – *Dâmbul Morii* și *Cetățuia* (Schmidt, 1932, 19, Formentafel B/8), fiind parțial asemănătoare cu cele de la Huși (László, 1966, 12), și Traian – *Dealul Fântânilor* (Dumitrescu, 1941-1944, fig. 19/2b-c).

Faptul că aceste suporturi reproduc forma schematizată a corpului uman și că au fost întrebuințate la susținerea unor alte vase, probabil, în cadrul unor ritualuri de cult, vorbește, credem, de destinația deosebită a acestora. De asemenea, nu trebuie exclusă și o funcționalitate pragmatică a suporturilor, legată de servirea și consumarea, din poziție așezată, a diferitelor alimente și băuturi.

În același timp, ne întrebăm, retoric deocamdată, dacă nu cumva a existat o legătură între împuținarea deosebit de semnificativă a suporturilor în faza Cucuteni A-B și apariția, încă la nivel de Cucuteni A₃ și generalizarea ulterioară, a vaselor-binoclu.

IX. VASELE CU PICIOR

Aceste vase ocupă un loc bine definit în repertoriul formelor ceramicii cucuteniene din Bazinul Bahluiului, putând fi clasificate în **categoria vaselor compuse cu suporturi înalte și medii**: strachină (castron), fructieră, cu picior înalt sau mediu, vase piriforme și vase cu corpul bombat (sferic), cu picior înalt (fig. 63/IX a-j).

Această categorie de vase poate fi, la rândul ei, subîmpărțită în mai multe variante, atât după felul de modelare a părții superioare, cât și după înălțimea și robustețea piciorului-suport. Astfel, există suporturi înalte, a căror parte superioară a fost modelată ca o farfurie ușor concavă, cu fund, sau ca un castron semisferic, cu un picior înalt sau mediu, mai zvelt sau mai robust, născându-se o formă nouă – **fructiera**. Unele fructiere au una sau două tortițe dispuse simetric, la îngemănarea dintre partea superioară și corpul propriu-zis al piciorului-suport, în asociere, sau nu, cu două perforări opuse, situate în zona cea mai proeminentă a pereților arcuiți ai suportului. Aceste vase – fructieră au fost decorate pe întreaga suprafață exterioară, prin pictare, în registre decorative diferite, pentru vasul superior și pentru picior. Vasul, aflat la partea de sus a formei, a fost pictat, uneori, și pe întreaga suprafață interioară.

O altă variantă, încadrată în această categorie, este compusă din vasele piriforme și sferice cu picior înalt sau mediu. Vasele de la partea superioară au fost modelate asemănător cu cele descrise la tipurile III și IV, fiind de dimensiuni mijlocii, piciorul-suport, gol la interior, cu pereții arcuiți și baza evazată, având dimensiuni mari și medii, cu tortițe și perforări în zonele indicate mai sus. Din punct de vedere decorativ, vasele piriforme și sferice cu picior au fost ornamentate prin pictare, în asociere, sau nu, cu motive adâncite.

Astfel de fructiere și vase piriforme și sferice cu picior au fost descoperite, în Bazinul Bahluiului, în stațiunile **Cucuteni A**, de la Giurgești (fig. 80/1; 81/3), Cucuteni-Băiceni – *Cetățuia* (Schmidt, 1932, Formentafel A/6 și 9) (fig. 84/5), Hăbășești (*Hăbășești*, 371-372, pl. LXXIV/11b1-b7; 11c1-c4) (fig. 70/3-6, 9, 13-14; 71/1-5, 7, 9), Bălțați – *Iazul nr. 3/D. Mândra* (Dinu, Marin, 2003, fig. 8/2a-b, 5) și Ruginoasa (Dumitrescu, 1927-1932, 68-70, fig. 13/10, 12; 17/4; 18/1, 3, 4) (fig. 89/23; 92/1; 93/4, 7), fiind asemănătoare cu cele de la Frumușica (Matasă, 1946, pl. XXVIII/241) și Izvoare (Vulpe, 1957, 165, fig. 150-151, pl. VII), Trușești (Petrescu-Dîmbovița, 1999, 284, 290, fig. 183-186) și Drăgușeni (Marinescu-Bîlcu, Bolomey, 2000, 95-96, fig. 91, 93, 95).

Vasele-fructieră continuă să fie realizate, și în fazele **Cucuteni A-B** și **B**, uneori fără modificări, alteori prezentând unele inovații, nefiind totuși prea numeroase, în vreme ce, celelalte vase piriforme și sferice cu picior, se pare că dispar. Vasele-fructieră, din fazele Cucuteni A-B și B, aveau piciorul tronconic sau ușor arcuit, sau aproximativ circular, cu partea inferioară evazată. Există cazuri când, pe peretele piciorului, au fost realizate două perforări rotunde simetrice (fig. 64/IX a-d).

Partea superioară a acestei categorii de vase a fost realizată sub formă de castron tronconic, semisferic sau puțin bitronconic, având, câteodată, și tortițe dispuse simetric, pe diametrul maxim sau la îmbinarea dintre cele două părți ale formei. Aceste vase-fructieră au fost decorate prin pictare, conform canoanelor și tectonicii ornamentării, specifice fazelor Cucuteni A-B și B.

Vase-fructieră au fost descoperite, în Bazinul Bahluiului, la Cucuteni-Băiceni – *Dâmbul Morii* (Schmidt, 1932, pl. 16/5) (fig. 98/14) și Crivești (*Așezări*, pl. XXXVII/8) (fig. 101/8), pentru Cucuteni A-B, fiind parțial asemănătoare cu cele de la Traian – *Dealul Fântânilor* (Dumitrescu, 1941-1944, fig. 19/2a-c) și Huși (László, 1966, p. 10, fig. 9), dar nu au fost identificate, încă, în așezările fazei Cucuteni B, așa cum se cunosc la Târgu Ocna-Podei (Matasă, 1964, p. 29, fig. 13/3).

În cea ce privește funcționalitatea acestor recipiente, nu trebuie exclusă utilizarea lor, ca accesorii, în cadrul unor ritualuri, după cum poate fi admisă și întrebuințarea în cadrul activităților cotidiene de servire și consumare, din poziție așezată (bine cunoscută în civilizațiile orientale, anatoliene și mediteraneene până în epocă clasică), a diferitelor alimente și băuturi, sau în cadrul unor festinuri cultice și nu numai.

X. VASUL-BINOCLU

Vasul-binoclu reprezintă o formă caracteristică pentru civilizația Cucuteni-Tripolie, apărută, așa cum ne demonstrează ultimele cercetări, în partea nordică a arealului acestei culturi, unde se găsește la nivel de Tripolie A finală (Precucuteni III-Cucuteni A₁-A₂) (**Dumitrescu, 1974 b, 547-548**). În faza Cucuteni A este cunoscut, deocamdată, doar în stațiunile din Câmpia Moldovei, la Trușești (**Petrescu-Dîmbovița et alii, 1962, 230; Petrescu-Dîmbovița, 1999, 290, 306, fig. 192-197**), Drăgușeni (**Crâșmaru, 1977, 57, fig. 20/13-13a; 19/10; 40/1-6; pl. IV/1; Marinescu-Bîlcu, 1989, 226-228, fig. 12/1-2; 13/2-3; 15/3-4, Marinescu-Bîlcu, Bolomey, 2000, 101-103, fig. 108-109, 112/4, 143/1, 144**), Cuconești Vechi (**Markeviči, 1985, fig. 49**), fiind atent lucrate. Se pare că aceste vase sunt înrudite, atât ca formă cât și ca funcționalitate, probabil, cu unele vase-suport (**fig. 64/X a-c**).

Vasele-binoclu se compun din două suporturi, goale la interior, de dimensiuni mici și mijlocii, având corpul propriu-zis cu pereții dreپți sau ușor arcuiți în afară, iar părțile superioare și inferioare de formă tronconică, cu marginea simplă, evazată sau ușor răsfrântă în afară, sau de formă semisferică. Suporturile au fost reunite prin două sau trei punți: cea de sus realizată sub forma unei benzi arcuite și ușor supraînălțate, reunind buzele părților superioare; cea din mijloc modelată tot ca o bandă, dispusă orizontal, pe cant, din care s-a tras, în sus sau în jos un triunghi, cu două laturi arcuite, câteodată aceasta având o perforare rotundă la mijloc; cea inferioară, atunci când există, fiind, de asemenea, dreaptă. Aceste punți erau prinse prin „dopuri”, înfipite în pereții cruzi ai cilindrilor-suporturi și apoi sudate prin netezire, la exterior. Datorită faptului că aceste vase au extremitățile în formă de pâlnie, au fost puse în legătură cu o eventuală influență venită din partea civilizației *Trichterbecher* (**Dumitrescu, 1955, 913-923**).

În Bazinul Bahluiului se cunosc, deocamdată, vase-binoclu provenind din noile cercetări de la Cucuteni-Băiceni – *Dâmbul Morii** (**Cucuteni A-B**), asemănătoare cu celelalte descoperiri din stațiunile contemporane de la Corlăteni (**Nestor et alii, 1951, fig. 16; Nestor et alii, 1952, fig. 3**), Traian (**Dumitrescu, 1941-1944, 44, fig. 19/12a-b; Dumitrescu b et alii, 1953, 54; Dumitrescu b, 1954, fig. 10, Dumitrescu b, 1955a, 460**), Ghelăiești (**Cucoș, 1993, 71, fig. 7/2; 11/1**), neidentificându-se, încă, o asemenea formă în stațiuni **Cucuteni B**.

Aceste vase-binoclu au fost ornamentate, în Cucuteni A-B, numai prin pictare, motivele fiind dispuse în anumite registre, conform tectonicii acestei faze, câteodată fiind decorat și interiorul extremităților și punțile de legătură.

Fără a avea funcționalitate gospodărească, aceste vase au fost întrebuințate în anumite ritualuri, unii specialiști considerând că au servit la arderea unor mirodenii (**Andrieșescu, 1912, 62**), pentru susținerea altor vase, în practicile magico-religioase (**Passek, 1941, 56; Marinescu-Bîlcu, 1989, 227-228**) sau pentru „sfințirea” unor artefacte, așa cum s-a observat în stațiunile Tripolie BI-BII de la Klișčev (**Zac, Ryžov, 1992, 42-43, 61**) sau Jura (**Bibikov, 1954, 207-208; Rybakov, 1965 b, 25**).

Menționăm, de asemenea, că în Bazinul Bahluiului nu au fost identificate vase-binoclu modelate în formă de picioare umane, ca cele recuperate de la Nezvisko (**Černyš, 1982, 247, fig. LXV/7**), Șipeniț și Koszyłowce (**Kandyba, 1937, 35-36, fig. 90**), sau vase trinoclu, ca cele de la Veselyi Kut (**Cvek, 1993, fig. 6**). denotând, încă o dată, apartenența acestei forme la repertoriul vaselor rituale, de cult (**Monah, 1997, 159-160**).

XI. POLONICE ȘI LINGURI, CĂUȘE

Fără să reprezinte vase propriu-zise ci, mai degrabă, accesorii ceramice gospodărești și/sau de cult, **polonicele** și **lingurile** sunt numeroase în stațiunile **Cucuteni A** din Bazinul Bahluiului, fiind o formă care evoluează din civilizația Precucuteni III, devenind aproape inexistente în fazele **Cucuteni A-B** și **B** (**fig. 63/XI a-d**).

* Piese inedite în colecția Seminarului de Istorie veche și Arheologie al Universității “Al. I. Cuza” din Iași; de asemenea un cilindru de vas-binoclu se află în colecția Muzeului Târgu Frumos

Polonicele și lingurile au fost lucrate atât din pastă fină, specifică ceramicii pictate, cât și din argilă mai puțin atent prelucrată. Încadrăm în categoria poloniceilor piesele cu căușul semisferic, adânc, cu diametrul mai mare de 5 cm, cu cozi de peste 10 cm lungime, iar în grupa lingurilor piesele sub aceste dimensiuni. În continuarea corpului semisferic, a fost realizată coada acestor piese, triunghiular-alungită, având, aproape întotdeauna, o perforare realizată aproape de baza ei. Există și polonice și linguri cu cozi modelate antropomorf, care vor fi tratate la plastică. Polonicele și lingurile au fost, cel mai adesea, pictate pe corpul propriu-zis, la interior și exterior și pe ambele fețe ale cozilor.

Astfel de polonice și linguri au fost descoperite, în Bazinul Bahluiului, în stațiunile Cucuteni A de la Giurgești, Costești – *Cier* (Matasă, 1937-1940, fig. 5/5-8) (fig. 102/4, 6-7, 9), Cucuteni-Băiceni – *Cetățuia* (Schmidt, 1932, Formentafel A/17), Hăbășești (Hăbășești, 283, pl. LXXIV/14a-b2) (fig. 76/1-17, 21, 27-28), Filiași – *Dealul Boghiului*, Ruginoasa (DumitrescuError! Bookmark not defined. b, 1927-1932, pl. V/2, 4, fig. 10/8-11; 12/1) (fig. 89/7-8, 12-15; 92/4-5; 93/1), Bălțați – *Iazul nr. 3/D. Mândra* (Dinu, Marin, 2003, fig. 7/8) ș.a.

În categoria căușelor pot fi încadrate câteva vase semisferice, cu sau fără o bază dreaptă, și cozi scurte și late, pentagonale, oarecum antropomorfizate, perforate în zona îmbinării cu corpul propriu-zis. Și aceste vase au fost decorate prin pictare, la interior și exterior, așa cum se observă din descoperirile de la Hăbășești (fig. 76/18-20, 22-26) (Hăbășești, 383-384, pl. CVI/6; CVIII/3-4, 9-10).

Nu se cunosc, deocamdată, polonice, linguri și căușe din ceramică care să fi fost descoperite în stațiunile Cucuteni A-B și B din zona de referință, dar nu este exclus ca asemenea piese să fie găsite în viitor, deoarece, deși sunt extrem de puține, acestea există în alte stațiuni contemporane (Cucos, 1971, 49, fig. 17/5; Zec, Ryžov, 1992, tab. 3, fig. 42/13).

XII. VASELE MINIATURALE

Vasele miniaturale reprezintă o categorie destul de însemnată între produsele ceramice cucuteniene, moștenite de la civilizația anterioară, fiind lucrate atât în pastă fină cât și în pastă grosieră. În fapt, acestea reproduc aproape toate formele de vase, produse și folosite în stațiunile cucuteniene, unele respectând proporțiile și profilurile recipientelor imitate, altele fiind, însă, mult simplificate și modelate sumar (fig. 63/XII a-b; 64/XII a-c; 65/XII a-d) și, de aceea, au fost considerate produse întâmplătoare, datorate jocului (Schmidt, 1932, 28). Unele vase miniaturale au fost decorate prin pictare sau cu decoruri în relief, mai ales când imită piese de tip Cucuteni "C".

Asemenea vase miniaturale nu lipsesc din nici o stațiune cucuteniană, descoperită în zona Bazinului Bahluiului: Giurgești, Costești – *Cier* (fig. 82/22), Hăbășești (Hăbășești, 385, 393) (fig. 77/1-47), Cucuteni – *Cetățuia* (Schmidt, 1932, 28), Ruginoasa (DumitrescuError! Bookmark not defined. b, 1927-1932, fig. 10/3; 11/7; 13/4, 7) (fig. 93/10), (Cucuteni A), Cucuteni-Băiceni – *Dâmbul Morii* (Cucuteni A-B), Buznea – *Siliște* (fig. 128/11, 14), (Cucuteni B) ș.a.

Din punct de vedere funcțional, este greu de crezut că aceste vâscioare au fost întrebuințate ca jucării sau erau rezultate ale învățării olăritului de către copii (Hăbășești, 385) deoarece, deși există, sunt totuși puține, și, de aceea, considerăm că au fost, mai degrabă, folosite în anumite ritualuri casnice, care reproduceau scene gospodărești (Bibikov, 1953, 144-145) sau, poate, pentru prepararea și păstrarea unor lichide, unguente și poțiuni medicinale, în cadrul practicilor magico-religioase.

XIII. FORME DEOSEBITE

Încadrăm în această categorie vasele care apar ca unicate sau într-o serie foarte mică, reprezentând, poate, creații proprii ale unor centre de olari sau influențe regionale, primite, probabil, din partea civilizațiilor vecine.

XIII. 1. DIVERSE

AICI trebuie menționat, în primul rând, **vasul/paharul cu trei guri**, o nouă formă apărută în repertoriul ceramicii cucuteniene. Este vorba de o derivație de la un pahar propriu-zis, cu corpul puțin ovaloid, care, în loc de o deschidere, are trei guri, modelate distinct, în continuarea a trei gâturi tronconice, dispuse în plan, aproximativ într-un triunghi echilateral (fig. 83/4; 94/1), descoperită la Costești – *Cier* (Cucuteni A) (Boghian, 1997, 64-66, fig. 3a-c), pictat tricrom, și un fragment provenind de la partea superioară a unui alt vas similar, pictat în stilul ε, descoperit la Buznea – *Siliște* (Cucuteni B) (fig. 94/2) (Boghian, 1997, 66-68, fig. 4a-b, 5; 6/1a-b), care nu au, deocamdată, analogii decât în cultura Wietenberg (Horedt, 1960, 125, 129, fig. 11/7-8; 12/1, 2), din epoca mijlocie a bronzului transilvan, înscriindu-se în seria vaselor de cult cu guri multiple, bine cunoscută în eneoliticul carpato-danubiano-

pontic (Nițu, 1971, 86 și urm, fig. 2/5; Marinescu-Bîlcu, 1974, 84; Dumitrescu, 1979, 91, 189, 234, fig. 79; 197; 254).

Tot în categoria vaselor cu deschideri multiple, încadrăm fragmentele descoperite la Hăbășești (*Hăbășești*, 385, pl. CX/7, 11), considerate de descoperitor „tubușoare cilindrice îndoite în unghi drept” (fig. 94/4-5) provenind de la vase-ulcior, și un alt „vas” asemănător de la Bălțați (Dinu, Marin, 2003, 80, fig. 6/6), despre care credem că reprezintă, în realitate, gâturi ale unor recipiente cu mai multe guri, considerate de unii specialiști *kernoi*, așa cum se cunosc la Târgu Frumos și Trușești (Höckmann, 1997, fig. 97; Petrescu-Dîmbovița, 1999, 446, fig. 331/2-4). De asemenea, amintim un alt fragment descoperit la Hăbășești (*Hăbășești*, pl. XCIII/21) (fig. 73/21), care, după modul de realizare, pare apropiat de descoperirile de la Trușești (Petrescu-Dîmbovița, 1999, 446, fig. 331/2-4).

Tot de la Hăbășești, provine un **vas dublu**, fragmentar (fig. 73/11), reprezentând, inițial două cupe de mici dimensiuni, care erau legate printr-o punte, perforată, prin care cele două corpuri comunicau (*Hăbășești*, 383, pl. LXXIV/13; XCIII/11), având și o toartă laterală, dar care, credem, că făceau parte dintr-un ansamblu de patru asemenea piese, cum se cunosc și în mediul civilizației Gumelnița (Berciu, 1961, 442, fig. 231), având o evidentă destinație cultică.

În acest context, trebuie să menționăm **vasele cu tub**, modelate sub forma unor pahare miniaturale, din pastă grosieră, din umărul cărora pornește un mic tub, perforat, care se păstrează sau nu, care au fost descoperite, în Bazinul Bahluiului, în așezările Cucuteni B de la Cucuteni-Băiceni – *Cetățuia* (Schmidt, 1932, pl. 12/2, central) și Buznea – *Siliște* (Mihai, Boghian, 1977-1979, 432, fig. 7/1; Boghian, Mihai, 1987, 314, fig. 6/1) (fig. 107/3), asemănătoare cu alte piese de acest fel, datate în Cucuteni A₂-A₃ și B de la Răucești (Dumitroaia, 1992, 105, fig. 4/2) și Ghelăiești (Neamț) (*Cucuteni*, 1997, fig. 131), considerate vase-biberon (Cucos, 1974, 125-130) sau vase de cult, folosite în diferite ceremoniale, pentru libații (Monah, 1972-1973, 269-275), dar nu excludem, așa cum am arătat deja, să fi fost folosite la pictarea vaselor (Iordache, 1996, 103, fig. 36b).

La Hăbășești a fost descoperit un vas în formă de **solniță**, oval, cu un perete despărțitor (fig. 77/48) și patru mici cupe dispuse, aproximativ, simetric pe buza recipientului (*Hăbășești*, 392, pl. CXV/8; CXVII/1), și o altă piesă asemănătoare, recuperată de la Cucuteni-Băiceni – *Dâmbul Morii*, ambele fiind apropiate de cele tripoliene (Passek, 1941, 464, fig. 16).

Un **vas rectangular** (fig. 73/15) realizat ca un trunchi de piramidă inversat, cu pereții ușor oblici și două **torți** dispuse simetric, pe două laturi opuse, a fost descoperit la Hăbășești (*Hăbășești*, pl. XCIII/15), apropiindu-se, întrucâtva, de vasele de acest tip de influență Turdaș (Dumitrescu, 1974c, fig. 15) și Tiszapolgár-Bodrogkeresztúr (Dumitrescu, 1979, 102, fig. 125). Un alt **vas rectangular**, realizat oarecum paralelipipedic, cu **gâtul tronconic**, a fost descoperit la Cucuteni-Băiceni – *Cetățuia* (*Așezări*, pl. XXXVIII/12) (fig. 94/3), având pe fiecare latură lungă, la îmbinarea dintre corp și gât, patru perforări, iar pe cea scurtă, două, asemănându-se, într-o oarecare măsură, cu un recipient de la Izvoare (Dumitrescu, 1974c, fig. 120).

XIII. 2. VASELE ANTROPOMORFE

O altă categorie importantă a ceramicii cucuteniene, este constituită de **vasele antropomorfe** (fig. 63/XIII; 65/XIII) care sunt bine reprezentate în faza **Cucuteni A**, având aceeași origine sudică și un simbolism apropiat de cel al reprezentărilor feminine, putând fi clasificate în mai multe tipuri și variante (Nițu, 1967, 549 și urm; Nițu, 1970, 75 și urm; László, 1970, 39 și urm; Marinescu-Bîlcu, 1974b, 170 și urm; Marinescu-Bîlcu, 1989, 229; Dumitrescu, 1974, 228-230; Dumitrescu, 1979, 83-85; Crâșmaru, 1977, 58-59; Chirica, 1983, p. 71 și urm; Nițu, Chirica, 1988, 1988, 17 și urm.; Nițu, Chirica, 1987, 287 și urm; Dragomir, 1983-1984, 85 și urm; Dragomir, 1987, 289 și urm; Mantu, 1991, 328 și urm; Mantu, 1993, 129 și urm; Chirica, 1995, 203-224; Boghian, 1997, 63-65).

Apărute tot din neolitic, odată cu răspândirea comunităților Sesklo-Starčevo-Criș și Vinča (Nițu, 1968, 387-394; László, 1970, 62 și urm), aceste piese pot fi subîmpărțite în: **vase antropomorfe propriu-zise** și **vase (suporturi) antropomorfizate** (Monah, 1997, 145-147), având, la rândul lor, variante.

Vasele antropomorfe propriu-zise respectă forma generală a corpului uman, fiind lucrate din aceeași pastă ca și ceramica de factură fină, foarte bine epurată, amestecată și modelată cu atenție, arsă la roșu-cărămiziu, cu rezonanță deosebită. Astfel de piese reprezintă partea inferioară a corpului uman, de la gât sau de la mijloc în jos, fără a ști dacă exista, la partea superioară, un eventual capac, modelat în formă de cap uman.

Este de subliniat atenția deosebită cu care erau modelate asemenea vase, redând, în funcție de necesitățile ritualului, multe dintre detaliile anatomice ale părții inferioare ale corpului omenesc. Au fost realizate vase antropomorfe terminate cu un picior stabil, la care, sub forma fundului de vas, s-a redat realist laba (sau labele) de picior, cu sau fără încălțăminte. Un asemenea picior de vas, dreptul, a fost descoperit la Ruginoasa (Dumitrescu, 1927, 1932, 73-74, fig. 11/2-3) (fig. 147/3) modelat cu încălțăminte și vopsit cu culoare roșie închisă, care nu poate fi încadrat în reprezentările de picioare ale divinităților, după principiul *pars pro toto*, bine cunoscute în civilizația Gumelnița (Nițu, 1947-1949, 108-125; Șimon, Șerbănescu, 1987, 29-34).

Din așezarea cucuteniană de la Hăbășești (Hăbășești, 384-385, pl. LXXIV/15 și CIX/1-15), provin mai multe vase antropomorfe feminine (fig. 149/1-16), dintre care unul întreg, altele întregibile și multe fragmente, modelate oarecum unitar, care, pornind de la pahare cu dimensiunile cuprinse între 10 și 20 cm, au fost lucrate în forma convențional-realistă a părții inferioare a corpului omenesc, fără a avea capace. Gura acestor vase era largă, ușor ovală, partea superioară, care reprezenta trunchiul, era oarecum cilindrică și ușor turtită dorso-ventral, prezentând, câteodată, săni modelați plastic. De asemenea, la partea superioară, prinse de buză sau sub aceasta, au fost realizate două tortițe, dispuse simetric, lateral, și străpunse orizontal, semnificând probabil brațele.

Zona mediană și inferioară, fesele și coapsele, sunt redată destul de realist. Șoldurile și fesele au fost modelate arcuit, nu prea proeminent, iar picioarele sunt indicate printr-o șanțuire verticală care le individualizează, terminându-se într-o singură bază, redată conic, cu reprezentarea unei labe sau a ambelor labe, crestate uneori, astfel indicându-se degetele. Vl. Dumitrescu considera că toate aceste vase au fost pictate la exterior dar numai puține mai păstrează urmele decorului, ca urmare a condițiilor improprii de zacere.

Vase antropomorfe din faza Cucuteni A au mai fost descoperite, în Bazinul Bahluiului, la Bălțați –Iazul nr. 3/D. Mândra (Dinu, Marin, 2003, fig. 7/4, 7), din care un fragment redă destul de explicit partea inferioară a picioarelor. De la Giurgești provin fragmente de la partea inferioară a două vase antropomorfe, unul terminându-se conic, celălalt cu baza mai largă. Tot în această categorie se încadrează vasul descoperit la Cucuteni-Băiceni – *Cetățuia* (Schmidt, 1932, 65, pl. 34/5a-b) (fig. 143/23), redând partea inferioară a unui corp feminin, cu șoldurile și coapsele destul de proeminente, triunghiul sexual și picioarele fiind individualizate prin ușoare șanțuiri. Picioarele se termină sub forma unui soclu circular, foarte ușor evazat. În zona mediană, lateral, deasupra șoldurilor au fost realizate două tortițe, perforate orizontal, dispuse simetric. Deși se aseamănă, foarte mult, cu vasele antropomorfe aparținând fazei Cucuteni A, modul de realizare al tortițelor, pictura, cu benzi brune-ciocolatii, precum și condițiile de descoperire, conduc la încadrarea acestei piese mai degrabă în Cucuteni B, asemănându-se cu statuetele feminine din această fază (Schmidt, 1932, 65, pl. 34/5a-b; Monah, 1997, 148). Este de remarcat că, până în prezent, au fost descoperite numai vase antropomorfe feminine.

Vasele antropomorfe din Bazinul Bahluiului au fost realizate aproximativ în același mod și au avut aceleași semnificații ca și recipientele descoperite în alte stațiuni, care pot fi datate în etapele A₂-A₄ ale civilizației Cucuteni: Ruseștii Noi, Târpești, Frumușica, Scânteia, Trușești și Drăgușeni (Markeviči, 1985, 62, 41; Marinescu-Bîlcu, 1981, 68; Marinescu-Bîlcu, 1989, 229; Marinescu-Bîlcu, Bolomey, 2000, 136-138, fig. 161, 171; Crâșmaru, 1977, 58-59; Matasă, 1946 159, pl. LV/402-403, 405; pl. LVIII/437; Chirica, 1983, 71 și urm; Nițu, 1988, 17 și urm; Nițu, Chirica, 1987, 287 și urm; Mantu, 1991, 328 și urm.; Petrescu-Dîmbovița, 1999, 395, 417, fig. 284-287), fiind, se pare, o caracteristică importantă a acestei faze. În același timp, aceste vase au fost întrebuințate, probabil, ca accesorii de cult, în cadrul unor ritualuri, pentru stimularea fecundității și fertilității sau pentru libații (Monah, 1997, 149-154-155).

În cea de-a doua categorie, a **vaselor antropomorfizate**, pot fi încadrate piesele care prezintă anumite elemente ale corpului omenesc, în special reprezentări ale feței umane, stilizate sau redată convențional-realist, cum sunt descoperirile de la Hoisești-Dumești (Boghian, 1997, 63-65) și Ruginoasa (Dumitrescu, 1927-1932, 73-74, fig. 16/2-3; 25/1-2), la care se adaugă piesele inedite rezultate din noile cercetări (Văleanu, 2002, 274).

În primul caz, este vorba de un fragment provenind de la partea superioară a unui vas a cărui formă nu se poate reconstitui, deoarece lipsește partea inferioară. Partea păstrată a fost modelată ca un glob, creând imaginea unei fețe umane (d. max. = 116 mm). Din partea superioară a calotei pornește gura vasului propriu-zis, modelată în formă de pâlnie cu buza ușor rotunjită (d. gurii = 105 mm). De sub buză pornesc, simetric, spre diametrul maxim al globului, două **torti** curbate spre exterior (fig. 88/2a-c).

Pe partea centrală a globului, pe o suprafață ușor aplatizată, au fost redată, în alto-relief moderat, detaliile anatomice ale unei fețe umane, într-o manieră cvasirealistă, cu ajutorul unor benzi de argilă.

Nasul a fost realizat vertical și prezintă, în zona firească, fosele nazale, practicate prin două împunsături puțin adânci. Sprâncenele continuă linia nasului, cea dreaptă fiind mai arcuită decât cea stângă. Extremitățile sprâncenelor sunt reprezentate sub formă de volute, cea stângă elipsoidală iar cea dreaptă cvasirotundă, redând, probabil, urechile. Gura a fost, de asemenea, modelată în relief, buzele fiind trasate, printr-o ușoară șanțuire orizontală, în vreme ce ochii au fost, probabil, realizați prin pictare și s-au șters (Boghian, 1997, 63-65, fig. 1).

Impresia generală a reprezentării are un evident caracter antropomorf, deși ar putea fi interpretată și ca o eventuală mască zoomorfă. În zona dorsală a capului au fost redată detalii de coafură, prin trei benzi verticale roșii, mărginite cu linii negre. De asemenea, la partea inferioară a capului, în zona șanțuirii și partea superioară a corpului, au fost desenate cu roșu și negru, alte elemente anatomice și vestimentare. Astfel, prin două extremități de spirale simple, liniare, a fost trasată barba feței umane și un pandantiv rombic în care este înscris un cerc.

Deși fragmentar, acest vas oferă impresia generală a unui personaj feminin care poartă pe cap un recipient, susținut lateral cu mâinile. Indiferent cum se întregeste la partea inferioară, ca un pahar de dimensiuni mai mari, amforetă sau vas-suport, această piesă îmbogățește repertoriul vaselor de cult cucuteniene, încadrându-se, potrivit clasificărilor lui A. Nițu, în categoria denumită „Zeita cu vas pe cap”, completând tipurile și varietățile vaselor antropomorfe. Această piesă descoperită la Hoisești-Dumești își află analogii parțiale într-un vas descoperit la Trușești (Nițu, 1970, 86, fig. 12/3) și în unele vase antropomorfe identificate în civilizațiile Precucuteni/Tripolie A (Bibikov, 1953, 136, fig. 42g, 55g; Zbenovici, 1989, 107, fig. 61/2), Gumelnița (Dumitrescu, 1974 c, 230-231, fig. 251/1; 252; 253; Nițu, 1970, 86, 93, fig. 12/2-3) și Lengyel-Ludanice (Lichardus, Vladar, 1964, 125-128, fig. 51/32).

Tot între vasele antropomorfizate au fost incluse fragmentele ceramice cu reprezentări de fețe umane de la Ruginoasa, realizate în tehnica alto-reliefului. Prima piesă, un fragment de pahar, reprezintă, sub buză, o față umană, cu nasul lung și drept, orbitele adâncite, ochii redați prin două pastile circulare și arcadele puternic reliefate. La mijlocul nasului există o perforare orizontală, cu rolul de tortiță (Dumitrescu, 1927-1932, 73-74, fig. 16/2; 25/1; László, 1970, 46, fig. 3/3; Dumitrescu, 1975 c, 219, fig. 233; Dumitrescu, 1979, 82, fig. 172) (fig. 146/21). Al doilea exemplar, provine tot de la un pahar, fața umană fiind realizată aproximativ asemănător cu reprezentarea plastică precedentă dar prezintă anumite trăsături particulare, cum ar fi: conturul rotund al figurii, nasul ușor arcuit și ochii redați prin două incizii (Dumitrescu, 1927-1932, 74, fig. 16/3; 25/2; László, 1970, 46) (fig. 146/20). Aceste reprezentări ale feței umane, împreună cu noile materiale asemănătoare de la Hoisești-Dumești – *La Pod* (inedite) și cele de la Ruginoasa (Văleanu, 2002, 274), sunt apropiate de descoperirea de la Scânteia (Mantu, 1993, 130-131, fig. 3/1), chiar dacă există unele diferențieri de modelare.

Deocamdată, nu se cunosc, în Bazinul Bahluiului, descoperiri de reprezentări de fețe umane, pe ceramica stațiunilor Cucuteni A-B, în schimb, acestea sunt prezente pe vasele de mari dimensiuni de la Valea Lupului (Cucuteni B)*, realizate prin pictură, și fac parte dintr-o categorie mai largă, a vaselor cu decor facial (Bikbaev, 1993), redând, probabil, chipul unor zeități (Rybakov, 1965, 56), cu virtuți apotropaice față de conținutul respectivelor recipiente de provizii, și a utilizatorilor acestora (Monah, 1997, 158).

Tot în categoria vaselor cu caractere antropomorfe pot fi cuprinse acele recipiente *phitoi*, folosite, în general, pentru depozitarea proviziilor, care au figurată mâna, redată la capetele torților, uneori modelată naturalist, alteori numai schematizată, cu rol apotropaic, ca simbol al fecundității și fertilității (Maxim, Maxim, 2001, 275-279) și, de ce nu, al proprietății, prezente într-o perioadă cuprinsă între Precucuteni III și Cucuteni A (Marinescu-Bîlcu, 1974, 101, fig. 84/7-8; Marinescu-Bîlcu, 1981, fig. 90/8-9; Monah, 1997, 158-159), considerate de influență Stoicani-Aldeni-Bolgrad (Dragomir, 1983, 82-83). În Bazinul Bahluiului, fragmente ceramice cu reprezentarea imaginii mâinii, au fost descoperite, până în prezent la Târgu Frumos – *Baza Pătule* și Hăbășești (*Hăbășești*, pl. CXII/8), ultima fiind apropiată de fragmentul de la Izvoare-Neamț (Vulpe, 219, fig. 217/3 și 219/2).

Un număr mare de vase antropomorfe este constituit din **suporturi**, subîmpărțite în mai multe variante: **suporturi cilindrice antropomorfizate**, prin torți care sugerează brațele, **suporturi de cariatide stilizate**, **suporturi de tip „horă”**, – naturaliste sau stilizate (Paul, 1992, 62, 71, 77, 104-108; Marinescu-Bîlcu, 1974, 94, fig. 86/3; 87/8; Marinescu-Bîlcu, 1974 b, 168-173; Marinescu-Bîlcu, Bolomey, 2000, 138-139; Matasă, 1946, 123-125, pl. XXVII/246; pl. XXX/269; Zbenovici, 1989, fig.

* Vase inedite în colecția Seminarului de Istorie veche și Arheologie al Universității “Al. I. Cuza” Iași. Informații dr. M. Dinu, căruia îi suntem recunoscători

61/2, 9; 65/13; 68/10; 70/9; Crâșmaru, 1977, 55-56; Dragomir, 1987, 289 și urm), considerate a fi vase de cult de influență Petrești, prezente la răsărit de Carpați încă din civilizația Precuteni III/Tripolie A, goale la interior sau cu un perete intermediar, între partea inferioară și cea superioară. În zona supusă analizei, s-au descoperit fragmente ceramice, provenind de la vase-suport de tip „horă” stilizată, la Târgu Frumos – *Baza Pătule* și la Tăutești (com. Rediu) – *Valea Apăreștilor* (**RAJI, II, 343**), vorbind de existența acestor piese de cult cu o semnificație complexă (**Monah, 1997, 160-166**).

XIII. 3. VASELE ZOOMORFE

Vasele zoomorfe, vasele cu atribute zoomorfe, figurinele zoomorfe servind ca toartă, proeminențele cornute, protomele zoomorfe în *ronde-bosse*, siluetele zoomorfe în basorelief, protomele în relief, siluetele zoomorfe incizate și pictate, apărute încă din neoliticul timpuriu (**Nițu, 1972, 14-15**), cunosc o interesantă perpetuare în eneoliticul de la răsărit de Carpați, fiind întrebuințate, probabil, tot într-o serie de ritualuri, ca vase de ofrandă, substituind animalul reprezentat și produsele obținute (**fig. 63/XIII; 65/XIII**). În zona de referință se cunosc două fragmente provenind de la Hăbășești, care au fost reconstituite, de către Vladimir Dumitrescu, ca vase cu corpul în formă de animal sprijinit pe patru picioare (**fig. 152/15; 155/1**) (**Hăbășești, 385, pl. XCIII/22; CIX/16**).

La acestea se adaugă, pentru faza Cucuteni B, descoperirea a două vase zoomorfe, lucrate în pastă bună, arsă la roșu-cărămiziu, primul reprezentând o ovină, cu capul modelat realist și urechile redată înapoi descoperit la Cucuteni-Băiceni – *Cetățuia* (**Schmidt, 1932, 70, pl. 11/1**), și cel de-al doilea având protoma-cap lipsă, găsit la Prigoreni Mici (Ion Neculce – *Fosta livadă cu vișini*), din care se păstrează recipientul corpului, coada și cele patru piciorușe (**fig. 153/34**) (**Boghian, 2000, 229, fig. 10/2**).

Până în prezent, nu au fost descoperite în stațiunile cucuteniene din Bazinul Bahluiului, vase zoomorfe de tip *rhyton* și *askos* (*rhyta, askoi*), dar acest fapt se datorează, evident, lacunelor de cercetare.

Un alt tip de reprezentare plastică zoomorfă este legată de vasele decorate cu figurine și protome zoomorfe, categorie în care se înscrie o descoperire făcută la Hăbășești (**Hăbășești, pl. CXIV/13**) (**fig. 155/13**), considerată a reda o pasăre rapace în zbor (**Nițu, 1972, 29, fig. 18/6**). Din faza Cucuteni B provine o figurină zoomorfă, fixată vertical în picioare, pe buza unui capac sau a unei tipsii, descoperită la Valea Lupului (**Dinu, 1957, 168, fig. 6/5**) (**fig. 147/24**), lucrată în pastă bună, roșiatică. Figurina are capul rupt din vechime, iar în partea dorsală, sub coadă, este indicat, printr-o perforare, sexul sau anusul unui animal femelă, probabil o felină de mari dimensiuni, asemănătoare cu redarea de la Târgu Ocna-Podei (**Vulpe, 1938, 58-59, fig. 3 și pl. 33/1-2**).

O grupă însemnată de reprezentări zoomorfe este compusă din protomele și proeminențele cornute, realizate, de regulă, pe umărul vaselor de forme și dimensiuni diverse, unele neperforate, altele perforate și transformate în adevărate torți, având atât o formă decorativă, cât și o destinație funcțională (**Nițu, 1972, 31-32**). Proeminențe cornute au fost realizate pe ceramica fină descoperită la Hăbășești, acestea fiind caracteristice mai ales pentru faza Cucuteni A. Acestea prezintă mai multe variante: plate, asimetrice, cu o latură externă frântă și cea internă arcuită, cu vârful rupt (**Hăbășești, pl. CXII/26; Nițu, 1972, 32, fig. 25/8**), obișnuite, izolate, sau grupate, mici și mari, cu corpul plat sau oval în secțiune și vârful conice, ascuțite (**Hăbășești, 385-386, pl. CXII/2, 7, 10, 15, 20, 41**) (**fig. 152/5-14, 17-18; 155/2-3, 5-8, 10-12, 14-27**). Astfel de piese au mai fost recuperate de la Giurgești și Costești. Tot în Bazinul Bahluiului, se mai remarcă protomele zoomorfe de ovine, modelate destul de realist, și cele ornitorfe. Protome de ovine au fost descoperite la Hăbășești (**Hăbășești, 431, pl. CXIII/1, 4, 6, 9, 12-13; CXIV/3, 5, 12, 13-16; CXXIII/14-15**), Hoiești-Dumești și Cucuteni-Băiceni – *Cetățuia* (**Schmidt, 1932, pl. 4/15**), pe respectivele reprezentări fiind redată detalii anatomice: botul cu nările, ochii prin înțepături sau pastile, urechile și coarnele. În acest sens, remarcăm și protoma unui bovid, realizată pe partea centrală a unui vas-suport de mici dimensiuni, pictat tricrom, cu decorul corodat, descoperit la Giurgești (**fig. 147/1**) (**Boghian, 2000, 230, fig. 1/4**). De asemenea, trebuie menționate protomele ornitorfe, aplicate la nivelul gurii și umărului vasului, recuperate de la Hăbășești (**Hăbășești, 432, pl. CXIV/4, 9**), reprezentând, în general, păsări cu gâtul lung, cu elemente anatomice ale capului, redată destul de realist (**fig. 155/4, 9**).

În zona de care ne ocupăm, protomele zoomorfe lipsesc, deocamdată, în faza Cucuteni A-B și sunt foarte rare în stațiunile Cucuteni B. Astfel, de la Valea Lupului se cunosc protome de bovidee, prinse pe umărul unor vase pictate (**Dinu, 1959; Nițu, 1972, 40**), redată în relief, iar la Cucuteni-Băiceni – *Cetățuia* (**Petrescu-Dîmbovița, 1966, fig. 16; Nițu, 1972, 47, fig. 24/3, 5**), aceleași reprezentări plastice au fost redată în relief, dintre care două pe ceramică Cucuteni “C”.

Dintre piesele de mobilier cultic, cu decor zoomorf, trebuie menționat un colțar, provenind de la o măsuță-altar cu marginile rotunjite, care reprezintă un bovid cu coarnele scurte și picior masiv, pictat cu roșu pe fondul roșiatic al vasului, descoperit la Hăbășești (**Nițu, 1972, 52, fig. 29/6**).

Vasele zoomorfe, protomele, celelalte piese plastice de pe ceramică, descoperite în stațiunile cucuteniene din zona Bazinului Bahluiului, se aseamănă cu creațiile similare, provenind de la Poienești, Frumușica, Trușești, Drăgușeni și Scânteia (Nițu, 1972, fig. 19; Nițu, 1972-1973, 15 și urm; Nițu, Mantu, 1983-1984, 78-80; Nițu, Mantu, 1987, 301-307, fig. 1/2; 2/1a-b; Florescu, 1959, 185, fig. 3; Petrescu-Dîmbovița et alii, 1952, 66-68, fig. 5; Petrescu-Dîmbovița et alii, 1953, 17, fig. 7; Petrescu-Dîmbovița, 1999, 417, fig. 290-304; Matasă, 1946, *Frumușica*, 68 și urm., pl. XLIII/351; XLIV/351; XVIII/433a-b; Vulpe, 1957, 58, 75, 109, 151, 223, fig. 16/2; 17/2a-b; 44; 81/3; 132/1; 224/4; Mantu, 1994, 161-164; Marinescu-Bîlcu, 1981, 168; Marinescu-Bîlcu, Bolomey, 2000, 142-146), pentru faza Cucuteni A, Traian –Dealul Fântânilor, Trușești, Ghelăiești, Tg. Ocna-Podei (Dumitrescu, 1979, 197, fig. 8; Matasă, 1964, 31, 45, fig. 14/5; 32/5, 11; Nițu et alii, 1971, 59, fig. 23/1-2; 24/6, 8; Cucos, 1975, 12, fig. 1-4) și cu cele din Rep. Moldova (Markeviči, 1996, 253-262) și Ucraina (Kandyba, 1937, 116, fig. 5a-b), pentru fazele Cucuteni A-B și B, compunând, împreună cu statuetele și figurinele de același tip, un interesant ciclu plastic zoomorf, cu importante implicații spirituale. Probabil, statuetele, vasele și piesele plastice zoomorfe erau utilizate în cultul fecundității și fertilității, completând fericit semnificația și destinația vaselor și plasticii antropomorfe. Deși nu s-au descoperit, deocamdată, vase și statuete zoomorfe dispuse în complexe de cult, credem că acestea au fost întrebuințate, probabil, în ritualuri care vizau creșterea animalelor, în cadrul calendarului eneolitic, pentru asigurarea perpetuării turmei domestice, pentru apărarea acestora în fața bolilor și animalelor sălbatice, precum și pentru creșterea cantității de produse animaliere, indispensabile supraviețuirii comunităților umane.

De aceea, este posibil ca aceste reprezentări și recipiente cu caractere zoomorfe să fi fost accesorii în cadrul acestor ritualuri, care ne vor rămâne, din păcate, aproape necunoscute, chiar dacă unele piese, în special vasele zoomorfe, au fost interpretate ca simboluri ale puterii conducătorilor, ca sceptre (?) (Radunčeva, 1971, *passim*), sau chiar ca obiecte utilitare, lămpi (Georgiev, 1961, 77), atribuiri care sunt mai greu de acceptat (Cucos, 1975, 13).

Multe dintre vasele descoperite, în Bazinul Bahluiului, prezintă una sau mai multe torți (toarte), modelate diferit, cu rost funcțional dar și ornamental: sub formă de mici urechiușe, abia perforate orizontal sau vertical, pentru vasele de mici dimensiuni; mari, realizate din benzi îngroșate de argilă dispuse sub, pe sau deasupra diametrului maxim al vasului, modelate orizontal sau vertical, sau la îmbinarea dintre gât și umăr. Pe unele vase, în special din categoria Cucuteni "C", au fost realizate mici tortițe, din pastile aplicate sub forma unor monticuli. Remarcabile sunt torțile modelate antropomorf și zoomorf.

* * *

Rezumând, descoperirile arheologice au adus la lumina zilei cantități uriașe de ceramică, recuperată din stațiunile cucuteniene, din Bazinul Bahluiului, arătând importanța deosebită a acestor artefacte în economia eneolitică. Ceramica a fost descoperită atât în certe contexte gospodărești, în locuințe, în „bucătării de vară”, în stratul de cultură și gropi menajere, cât și în complexe rituale, ca vase de fundație, accesorii de cult, cu o destinație specială și în morminte.

Referitor la funcționalitatea diferitelor forme ceramice, arătăm că aceasta a variat în funcție de dimensiunile și formele vaselor, acestea împărțindu-se în **vase pentru păstrarea proviziilor** de apă, cereale și alte produse, **vase pentru prepararea hranei**, **vase pentru servirea mâncării și băuturilor**, **vase pentru transportul diferitelor produse** și **vase-accesorii de cult**.

Pentru păstrarea rezervelor de cereale, apă și alte produse, credem că s-au întrebuințat vasele piriforme și bitronconice de dimensiuni mari și mijlocii, amforele, unele cratere mari și foarte mari, adevărate chiupuri, care erau, cel mai adesea, acoperite cu capace, și care, pentru a avea o stabilitate mai mare, erau, parțial, îngropate în pământ sau așezate în magazii speciale.

Prepararea hranei prin fierbere, frigerea cărnii sau coagularea produselor lactate se realiza, probabil, în vase crater, de dimensiuni mijlocii, inclusiv în cele ale ceramicii Cucuteni "C", în vase piriforme și bitronconice, cu gâtul înalt, în special din categoria grosieră, gospodărească, care aveau rolul de oale și ulcioare și care puteau servi și la transportul unor produse și lichide, în calitate de ambalaje, în cadrul schimburilor comerciale eneolitice.

Pentru servitul bucatelor și băuturilor, s-au întrebuințat diferite piese de veselă: castroane pentru adusul produselor la masă, străchini și farfurii, polonice și linguri, pentru consumul acestora, vase piriforme cu gâtul înalt pentru băuturi, pahare și cupe pentru servitul acestora, fructiere etc.

În mod evident, presupunem, pe baza analogiilor etnografice că pe lângă recipientele gospodărești, realizate din ceramică, comunitățile cucuteniene au întrebuințat, o gamă largă de tacâmuri și vase din lemn. De asemenea, ne întrebăm dacă nu cumva diferitele categorii ceramice, forme și decoruri

ale vaselor corespund unei anumite structurări și ierarhizări sociale din cadrul comunităților eneolitice cucuteniene.

VI. 4. DECORAREA CERAMICII CUCUTENIENE

Un capitol deosebit de interesant și spectaculos, în același timp, în studierea ceramicii cucuteniene, este legat de ornamentarea acesteia prin pictare, incizare, imprimare, aplicații plastice etc., cu toate elementele care le presupun (modalități de realizare, motivistică, semantică).

După cum se știe deja, în Bazinul Bahluiului, pictura propriu-zisă, aplicată înainte și după ardere, apare la nivelul civilizației Precucuteni, faza a III-a, folosindu-se, e drept timid, roșul și albul crud care însoțeau motivele spiralice, meandrice și geometrice, așa cum se observă la Târgu Frumos – *Baza Pătule* (Ursulescu, Boghian, 2000-2001, 11-20), procedee asemănătoare cu cele constatate la Poduri – *Dealul Ghindaru* (Precucuteni II), în cazul statuetelor din complexul de cult (Monah, 1982, 11-13; Monah, 1984, 19; Monah et alii, 1983, 3-22), Târpești (Marinescu-Bîlcu, 1974, 77-78; Marinescu-Bîlcu, 1981, 38 și urm.), Târgu Negrești (Nițu, 1955, 1-20) și Ruseștii Noi (Rep. Moldova) (Markeviči, 1970), care, de altfel, se vor extinde în etapa Cucuteni A₁.

Se pare că, tot din faza Precucuteni III apar cele două fonduri pe care s-a aplicat, ulterior, pictura, **alb și brun**, atât de caracteristice pentru întreaga civilizație cucuteniană, precum și manierele de realizare a ornamentării: pozitivă, prin pictare, și negativă, prin rezervarea cu culoare, dispunerea decorului în sistemul *horror vacui* și dublarea și reduplicarea motivelor decorative (Marinescu-Bîlcu, 1974, 85-87), specifice pentru faza A.

Această pictură incipientă, de factură precucuteniană, a apărut ca urmare a influențelor receptate din partea civilizațiilor Petrești, Boian final și Gumelnița A₁ și Stoicani-Aldeni-Bolgrad (Dumitrescu, 1963a, 53 și urm.; Petrescu-Dîmbovița, 1953, 13 și urm.; Dragomir, 1970, 77; Monah, Cucos, 1985, 31-33), evoluând, probabil, datorită unor noi influxuri culturale, plenar în cadrul civilizației Cucuteni. În același timp, credem că decorul bicrom, așa cum a fost postulat de Vl. Dumitrescu (Dumitrescu, 1963a, 69 și urm.), specific pentru etapa Cucuteni A₁, apare mai devreme, cel puțin de la sfârșitul fazei Precucuteni III, așa cum s-a constatat la Târgu Frumos și Poduri – *Dealul Ghindaru* (Monah, Cucos, 1985, 32).

În faza **Cucuteni A**, în funcție de etapele evolutive, în decorul ceramicii, s-au asociat procedee mai vechi: incizia și canelura cu pictură bicromă și tricromă, toate în proporții diferite. Astfel, **bicromia** etapelor de început se caracterizează prin întrebuintarea unui înveliș-fond de culoare relativ închisă, brună-roșiatică sau brun-închis, moștenit din civilizația anterioară, cel mai adesea lustruit, pe care motivele au fost pictate cu alb-mat, mai rar cu roșu, în combinație sau nu cu elemente decorative, alcătuite prin linii de bordură incizate sau trasate prin canelare, și se deosebește de cea a etapelor finale, realizată în tehnica decorului policrom, cu două dintre culorile acestuia (Dumitrescu, 1979, 17-18). De la sfârșitul etapei Cucuteni A₁ apare **pictura tricromă**, în care una dintre cele trei culori, albul sau roșul (brun), constituie fondul-înveliș, iar celelalte două, roșul și negrul, în primul caz, și albul și negrul, în cel de-al doilea caz, reprezintă pigmenții cu care se pictează sau se rezervă motivele ornamentale, singulare sau în asociere/complementaritate cu decoruri incizate și canelate (Dumitrescu, 1979, 18; Nițu, 1984, 13-15).

Dintre cele trei culori, binecunoscute pentru spațiul cucutenian: alb, roșu și negru, ultima a fost întrebuintată, în faza A, pentru trasarea și rezervarea benzilor mai late, medii sau mai înguste ale motivelor decorative, în vreme ce, primele două, au fost folosite pentru umplerea benzilor simple și liniare cu culoare sau pentru acoperirea interspațiilor (Dumitrescu, 1979, 17-18; Nițu, 1984, 13-15). Există și cazuri în care s-a obținut o reală **tetracromie**, sporind efectul artistic al decorului (Dumitrescu, 1979, 17-18), atunci când s-au folosit oxizi minerali, care au dat nuanțe diferite, în care cele trei culori au fost folosite pentru a se realiza o policromie pe fondul brun-roșcat sau roșiatic-natural al vasului.

Din punctul de vedere al trasării motivelor în faza de început (A), în Bazinul Bahluiului, ca, de altfel, și în celelalte zone ale cucutenianului, se observă că s-au realizat prin benzi late și mijlocii, în etapele Cucuteni A₁-A₃, și cu benzi mijlocii și înguste la sfârșitul etapei A₃ și în etapa A₄, prefigurând procedeele picturale ale fazei următoare. De asemenea, din etapele Cucuteni A₃ și A₄, pe lângă benzile pline de culoare apar și benzi și interspații umplute cu linii subțiri, între care se vede fondul natural sau cel de înveliș (Nițu, 1984, 14-15), specifice pentru fazele următoare. Din punctul de vedere al dispunerii ornamentelor pictate, chiar dacă se respectă acel *horror vacui*, atât de caracteristic pentru această fază, multe motive au fost plasate tectonic, în funcție de formele vaselor și părțile componente ale acestora, uneori chiar în **frize** și **metope**, prefigurând, de asemenea, manierele din fazele următoare.

Asemenea maniere de realizare a decorului pictat se cunosc la Giurgești și Costești (**Matasă, 1937-1940, fig. 5-6**) (Cucuteni A₂-A₃), Cucuteni-Băiceni – *Cetățuia* (**Schmidt, 1932, 14 și urm.**), Hăbășești (**Hăbășești, 374 și urm.**), Iași – *Curtea Domnească* (**Andronic, Neamțu, Dinu, 1967, 186, fig. 9/1-4**) (Cucuteni A₃), Ruginoasa (**Dumitrescu, 1927-1932, fig. 12, 14-18, 22-24, pl. I-V**), Iași – *Splai Bahlui* (**Martiniuc, Chirica, Nițu, 1977, 192-194**), Bălțați – *Dealul Mândra*, Fedeleșeni (Cucuteni A₄ sau A_{3b}, după A. Nițu).

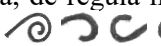

O altă manieră de realizare a decorului ceramicii din faza Cucuteni A este cea prin adâncire (incizare și canelare), care apare în sau fără asociere cu ornamentele pictate. Cu ajutorul unor vârfuri rotunjite, de os, lut ars și/sau lemn, au fost trasate, în lutul moale, șiruri orizontale, oblice și verticale de alveole de diferite mărimi și profunzimi, motive circulare, caneluri simple sau multiplicat, orizontale, oblice sau verticale, uneori foarte fine, adevărate pliseuri, precum și linii drepte și circulare dispuse în diferite poziții, care mărginesc diferitele motive, mai ales, și care, ulterior, au fost reluate în pictură, după cum s-a observat la Hăbășești, Cucuteni-Băiceni – *Cetățuia*, Spinoasa-Erbiceni, Popricani – *Dealul Vulturului*, Belcești – *Scarchi*, Spinoasa-Erbiceni – *Poala Catargului*, Costești (**Hăbășești, 276-309; Dumitrescu, 1974c, 113-114; Dumitrescu, 1979, 20-23; Schmidt, 1932, pl. 10; 11/5; Așezări, pl. CXI/12, C/13-18; pl. CLXXXVII/2, 8**), Bălțați – *Iazul Nr. 3/D. Mândra* (**Dinu, Marin, 2003, 81, fig. 1-4**), vorbind, după caz, de o manifestare cvasigeneralizată a influențelor aspectelor Hăbășești și Drăgușeni (**Boghian, 2001, 97, 99; Sorochin, 2002, 102-134**).

Această manieră de ornamentare este specifică, mai ales, pentru ceramica fină și semifină, pe când olăria uzuală (grosieră) a fost decorată, pe lângă aplicarea de barbotină, organizată sau neorganizată, cu motive incizate, realizate în modul prezentat mai sus sau cu măturica, obținându-se șiruri paralele de fascicule de linii, mai lungi sau mai scurte, șiruri de creștături, verticale sau oblice, în asociere cu motive plastice, așa cum se observă la Hăbășești, Ruginoasa și Costești (**Hăbășești, 386-397; Dumitrescu b, 1927-1932, fig. 20-21; Matasă, 1937-1940, fig. 5/3**).

În ceea ce privește motivele picturale și adâncite (spiralice, meandrice, unghiulare și geometrice), arătăm că, multe din acestea, prezintă o evidentă continuitate morfologică și sintactică din perioada anterioară, dar trebuie să remarcăm, în același timp, marea varietate a acestora, modul lor armonios, simetric, ritmic de dispunere pe suprafața exterioară și, în multe cazuri, pe cea interioară, a vaselor, folosindu-se motive unice, duplicate, reduplicate și chiar multiplicat de un număr de ori, prin pictare și rezervare, compunând un registru ornamental cu formule stilistice și cu o semantică deosebită (**Schmidt, 1932, 15 și urm; Dumitrescu, 1974c, 99-103, Dumitrescu, 1979, 19-41; Nițu, 1984, 14-22; Nițu, 1992, 5-22**), alcătuind, poate, un adevărat limbaj figurativ, cultic.

Categoriile motivistice de bază, pentru pictura ceramicii cucuteniene din așezările fazei A, din Bazinul Bahluiului, au fost cele spiralice și unghiulare, în formă de zig-zag, elipsoidale și geometrice (**Nițu, 1969, 25 și urm; Nițu, 1975, 21 și urm**), cu o serie întreagă de combinații și complicații ornamentaționale, denotând derivarea creatoare a unor canoane și formule inițiale, pe baza cărora s-a realizat o mare diversitate decorativă, în cadrul unor specificități ale centrelor de olărit.

Dintre acestea, **motivele spiralice** ocupă locul principal în ornamentarea pictată, și nu numai. Astfel, spirala cucuteniană compune o serie decorativă realizată într-o multitudine de varietăți: motive în formă de „S” simplu: verticale, orizontale, oblice, în formă de „S” inversat (spirală întoarsă) , sau cu capetele îngroșate , cu capetele cu buclă simplă sau cu volută dublă . Aceste spirale se regăsesc, mai rar, dispuse individual în cazul motivelor ornamentale, cel mai adesea apărând variante de tipul spirală îmbucată sau spirală continuă (fugătoare) , uneori cu buclele unite strânse, fiind realizate atât la exteriorul unor vase, mai ales pe capace și pe corpul proeminent al vaselor piriforme și bitronconice sau la interiorul unor vase cu gura largă, străchini, castroane, cupe cu picior (suport) etc. așa cum sesizăm la Giurgești (**fig. 80/1-57; 81/1-3**), Costești (**Matasă, 1937-1940, fig. 5/6**) (**fig. 82/1-21, 24, 27**), Hăbășești (**Hăbășești, 330 și urm.**) (**fig. 66-72**), Cucuteni-Băiceni – *Cetățuia* (**Schmidt, 1932, 19 și urm, pl. 1/2, 3; 2/1-4; 3; 6/1, 4; 7/1-4; 8/4, 6; 9/1-2**) (**fig. 84/1-10; 85/1-2, 5; 86/1-4**), Ruginoasa (**Dumitrescu b, 1927-1932, 69 și urm, fig. 15/1, 3, 5-6; 17/5; pl. I/1, 3; II, III/1; IV-V**) (**fig. 90/4, 6; 91/1, 3-7; 92/1-3, 5**), Bălțați (**Dinu, Marin, 2003, 80-81, fig. 6/4-5, 8, 7/2-3, 9**).

De cele mai multe ori, motivele spiralice nu sunt singulare, ele făcând parte din compoziții, cu o anumită complicație ornamentală, de regulă multiplicat, iar în spațiile rămase libere, între motive, erau trasate capete (bucle) de spirală etc. Există asocieri de spirale în „S”, spirale – motive geometrice, motive în formă de *triskelion*, *tetraskelion* , ultimele obținute din combinarea și

reduplicarea unor spirale cu volute duble, câteodată obținându-se ornamente de un deosebit rafinament artistic, cu o simbolistică aparte.

O altă serie decorativă, specifică și pentru stațiunile Cucuteni A, din Bazinul Bahluiului, este cea a **decorurilor unghiulare**, care au ca punct de plecare tot motivele spiralice, prezentate mai înainte, obținându-se registre de benzi unghiulare. Astfel, spirala simplă în „S” a fost derivată într-un motiv unghiular, normal sau inversat , cu sau fără capete îndoite sau dublate ; în motive în formă de cu capetele oblice, sau jumătăți de motive unghiulare , pictate sau rezervate, dispuse vertical, oblic sau orizontal, acoperind suprafața exterioară a vaselor și, câteodată, și cea interioară (Dumitrescu, 1974c, 129-130, Dumitrescu, 1979, 37-38, fig. 24-27). Se observă, uneori, juxtapunerea motivelor unghiulare cu motive spiralice, geometrice, *triskelion*, *tetraskelion*, frunzulițe, precum și dublarea și reduplicarea decorurilor realizate prin pictare și rezervare.

Astfel de motive unghiulare, realizate prin pictare, prin adâncire, fie asociat, au fost realizate pe ceramica de la Giurgești, Costești (Matasă, 1937-1940, fig. 5-6), (fig. 82/18, 24, 27; 102/3, 7), Hăbășești (Hăbășești, 330 și urm., pl. LXXXIX/1, 8, 12, 15-16; XC/4; XCI/6, 14; XCII/5), (fig. 74; 78, 79/1, 6, 11; 80/9; 81/4), Cucuteni-Băiceni – Cetățuia (Schmidt, 1932, 19 și urm., pl. 4/6, 14; 9/1; 10), Ruginoasa (Dumitrescu b, 1927-1932, 69 și urm., pl. III/2; VI/1-4; fig. 23-24) (fig. 89/27-32; 90/1-3, 5; 91/2, 5; 93/13-22), Bălțați (Dinu, Marin, 2003, 80-81, fig. 6/7, 7/7).

Un loc aparte, în realizarea decorului ceramicii fazei Cucuteni A, din stațiunile aflate în Bazinul Bahluiului, revine **motivelor geometrice** curboliniare sau unghiulare, care au fost întrebuințate atât în calitate de decoruri singulare cât și în asociere cu motivele spiralice și unghiulare, completându-le semnificația, devenind, astfel, accesorii foarte importante. Între acestea, foarte mult folosite au fost: cercurile simple, cercurile concentrice, elipsele (ovele)   , semicercurile și semiovele (semiovele)   , unghiurile singulare sau continue, jumătățile de dreptunghi, romburi, cruci, triunghiuri, benzi dispuse în X   , frunzulițe drepte sau ușor curbate   etc. (Dumitrescu, 1974c, 130-131, Dumitrescu, 1979, 23-32; Nițu, 1969, 11 și urm.), realizate din benzi mai late sau mai înguste, conform modalităților arătate mai înainte.

Aceste motive geometrice au fost, de asemenea, realizate prin pictare și incizare, fiind componente decorative importante la Giurgești (fig. 80/6, 8; 81/2), Costești (fig. 82/1-4, 6-16) (Matasă, 1937-1940, fig. 5-6), Hăbășești (fig. 66; 69/19-15; 70; 71; 79/2-5, 7-10; 12-15) (Hăbășești, 330 și urm., pl. LXXXI-LXXXV), Cucuteni-Băiceni – Cetățuia (fig. 84/2, 4, 7; 87/1-3; 97) (Schmidt, 1932, 19 și urm., pl. 4-5; 8/1, 5), Ruginoasa (fig. 93/1) (Dumitrescu b, 1927-1932, 69 și urm., fig. 12/1; 14/7-10; 15/2, 4; pl. I/2; II; III/3; V/2), Bălțați (Dinu, Marin, 2003, 80-81, fig. 6/4, 7/1, 4, 6, 8-9).

După cum se observă din analiza materialului ceramic, în stațiunile din partea finală a fazei Cucuteni A se manifestă o creștere gradată a importanței culorii negre, care a fost folosită, nu numai, pentru trasarea motivelor, ci și pentru trasarea fondului și realizarea propriu-zisă a benzilor decorative, și dispunerea, cu predilecție, a decorurilor pictate în frize, registre tectonice și metopice.

Așa cum se vede din descoperirile de la Drăgușeni, Scutari-Mileanca (Marinescu-Bîlcu, 1989, 228 și urm.; Marinescu-Bîlcu, Bolomey, 2000, 91-110), Scânteia (Mantu, Țurcanu, 1999, 78-100), Dumești (Maxim-Alaiba, 1983-1984, 99-148), din jurul Bazinului Bahluiului, și de la Fedeșeni, Bălțați, Săcărești – Tinoasa (Nițu, 1984, fig. 3/1-4), în interiorul acestei zone, datate în etapa Cucuteni A₄ (sau A_{3b} după A. Nițu), încă din această secvență temporală apar elementele specifice grupelor picturale α - δ; caracteristice pentru faza Cucuteni A-B.

Pictorii-olari ai fazei Cucuteni A-B au continuat să folosească, pentru pictură, aceleași două fonduri, moștenite de la pictura policromă a fazei anterioare, fondul alb și fondul brun, care sunt specifice grupei stilistice α (Schmidt, 1932, 30-31; Nițu, 1984, 22-23). Benzile decorative ale acestei faze nu au mai fost umplute cu culoare, ci au fost realizate din mai multe (2-5) benzi subțiri, liniare, rezervate sau pictate.

Decorul pictat Cucuteni A-B înlocuiește, în stațiunile Bazinului Bahlui, elementele decorului incizat care existase în faza anterioară, observându-se o uniformizare a acestuia și a grupelor stilistice, care au fost decelate de H. Schmidt (Schmidt, 1932, 30-38) și definite mai exact de Vl. Dumitrescu (Dumitrescu, 1941-1944, p. 11-114, passim), I. Nestor (Nestor, 1935-1936, 121-133) și A. Nițu (Nițu, 1984, 22 și urm.). În același timp, deși se mențin decorurile spiralice, unghiulare și geometrice, ele compun noi complicații ornamentale, care sunt specifice acestei „faze de tranziție” spre cea următoare, indicând căutarea, identificarea și utilizarea unor noi formule de expresie artistică, estetică și semantică.

În Bazinul Bahluiului nu s-au descoperit, deocamdată, stațiuni cucuteniene care să poată fi încadrate în secvența inițială A-B_{1a} a acestei faze, care să furnizeze ceramică pictată în grupele: **AB α** , cu motivele realizate din benzi desenate cu culoare albă, mărginite cu negru, aproximativ egale ca grosime, pe fondul roșiatic al vasului, cu interspațiile acoperite cu negru, **$\alpha\alpha_1$** , cu pictură tricromă pe fondul alb, și **$\alpha\alpha_2$** , cu pictură tricromă pe fondul roșiatic (Dumitrescu, 1941-1944, 47; Nestor 1935-1936, 121-133), dar elemente ale picturii în aceste stiluri apar la Ruginoasa și Fedeleşeni (Nestor, 1935-1936, 128 și urm.), fiind asemănătoare cu cele de la Drăgușeni (Marinescu-Bîlcu, 1989, fig. 2/2; 15/1; 20/5), Dumești (Maxim-Alaiba, 1983-1984, 99-148, *passim*), Chetrești* (Alaiba, 2002, 52-59) sau cu descoperirile de la Scutari-Mileanca (Crășmaru, 1979, p. 99 și urm.).

În schimb, este bine reprezentată grupa stilistică **α** , cu subgrupele sale: **α_1** , **α_{1a}** , **α_2** , **α_{2a}** , **α_3** , (Schmidt, 1932, 30-31, pl. 5/6; 13/1; 15/1-3; Dumitrescu, 1941-1944, 47-49; Dumitrescu b, 1952, 129-132). Subgrupa **α_1** se caracterizează printr-o pictură tricromă cu negru și roșu pe fond alb, motive liniare sub formă de „ghirlande” (semiove liniare), benzi liniare roșii, dispuse în spirale simple, „frunzulițe” dispuse atât pe gâtul cât și pe corpul vaselor, și este evidențiată la Cucuteni-Băiceni – *Dâmbul Morii* (fig. 99/3) (Schmidt, 1932, 30, pl. 13/1; Petrescu-Dîmbovița, 1966, 34, fig. 35)** și Crivești (fig. 100/3-4) (Așezări, pl. XXXVI/3-4).

Subgrupa **α_2** se caracterizează printr-o pictură tricromă, cu negru și alb pe fond brun, motivele decorative liniare, albe, compunând „ghirlande”, „pastile” hașurate, „frunzulițe” hașurate cu linii albe, benzi simple, fiind aplicate pe ceramica descoperită la Cucuteni-Băiceni – *Dâmbul Morii* (Schmidt, 1932, 31, pl. 5/6; Nițu, 1984, 23-25).

Variantele subgrupelor stilistice **α_{2a}** și **α_3** nu au fost identificate, deocamdată, în stațiunile Cucuteni A-B din zona la care ne referim, și, de aceea, considerăm că au fost, mai degrabă, invenții ornamentaționale locale. Multe din principiile decorative ale subgrupelor stilistice **α_1** și **α_2** au fost reluate și dezvoltate în subgrupele stilistice **δ_{2a}** și **γ** .

Grupa stilistică **β** a fost definită de H. Schmidt în urma cercetărilor de la Cucuteni (Schmidt, 1932, 31-33), iar subgrupele sale au fost completate în urma noilor cercetări efectuate în stațiunea eponimă din punctul Cucuteni-Băiceni – *Dâmbul Morii* (Nițu, 1984, 25-30). Astfel, s-au decelat: subgrupa **β_1 - β_{1a}** , cu pictură cu trei culori, în două variante de pictură bicromă, cu negru sau cu roșu pe alb; și **β_2 - β_{2a}** , cu pictură cu trei culori în două variante de pictură bicromă, cu alb pe negru sau roșu (Nițu, 1984, 25-30, fig. 7-8; 9/4-5). În mod real, diferența esențială dintre subgrupele **β_1** și **β_2** constă în inversarea tehnicilor picturale, în cazul secundeia față de prima.

În această grupă stilistică, cu variantele sale, s-au realizat motive pictate pozitive și, numai secundar, negative, rezervate. Dintre motivele picturale, cel mai adesea folosite au fost, așa cum se observă la Cucuteni-Băiceni – *Dâmbul Morii* (Schmidt, 1932, 31-33, pl. 13/5-6; 14/1-5; 15/4-6; 16/5; Petrescu-Dîmbovița, 1966, 34) (fig. 98/6, 14-16; 99/5-11) și Crivești (Așezări, 195, pl. XXXVI/5) (fig. 100/7), capetele de spirală (volutele) de mai multe ori răsucite, spirala singulară, invers mergătoare sau creând rânduri de spirale legate, elipse foarte alungite, motivul în formă de „labirint” („calea rătăcită”), în formă de „rinichi”, „frunzulițe”, benzi spiralice în „S”. Se pare că, din grupa **β** , prin evoluție, se ajunge, în secvențele ulterioare, la diferite variante ale grupeii **δ** (**δ_1** , **δ_{1a}** , **δ_{1b}** , **δ_{2a}** , **δ_4**).

Ca și grupa stilistică **α** , grupa **β** își află, la rândul său, începuturile, după părerea noastră, în unele motive picturale (aplicate înainte sau după ardere) realizate în asociere cu caneluri de la sfârșitul fazei Cucuteni A, cum sunt cele de la Drăgușeni (Marinescu-Bîlcu, 1989, fig. 9/1; 17/4; 18/2; 19/2), care pregătesc maniera de ornamentare și motivistica acesteia, după cum se observă la Scutari-Mileanca (Crășmaru, 1979, p. 99 și urm.).

Cele două grupe stilistice **α** și **β** , cu subgrupele lor, au și o valoare cronologică, putând fi întrebuintate pentru realizarea periodizării Cucuteni A-B, acestea apărând chiar asociate pe unele vase: **α_1** + **β_1** sau **α_2** + **β_1** . Maniera decorativă de realizare a grupeii stilistice **β** , cu subgrupele sale, din stațiunile Cucuteni A-B din Bazinul Bahluiului, își află analogii în descoperirile de la Corlăteni, Traian, Huși (Nestor, et alii, 1951, 71-72, fig. 16-17, 20; Nestor et alii, 1952, 89, fig. 3-4; Dumitrescu, 1941-1944, 49-51; László, 1964, 10-12) ș.a.

Din punct de vedere cronologic și pictural, în cea de-a doua etapă a fazei Cucuteni A-B apare grupa stilistică **γ** , cu subgrupele sale, deși anumite procedee și motive ornamentale, specifice acesteia,

* Materiale inedite în Colecția Seminarului de Istorie veche și Arheologie al Universității “Al. I. Cuza” din Iași, consultate cu acordul dr. M. Dinu, căruia îi mulțumim încă o dată.

** Materiale ceramice rezultate din noile cercetări au putut fi consultate prin amabilitatea dr. M. Dinu.

sunt cunoscute încă de la sfârșitul fazei Cucuteni A (Drăgușeni – Marinescu-Bîlcu, Bolomey et alii, 2001, 96-97, fig. 127/1, 128/2; Chetrești – Alaiba, 2003, fig. 21). Decelată de H. Schmidt, în urma cercetărilor de la Cucuteni (Schmidt, 1932, 33-36), definiția acestei grupe și a variantelor sale a fost îmbogățită de Vl. Dumitrescu, prin analiza materialelor de la Traian (Dumitrescu, 1941-1944, 51-63).

Din punct de vedere tehnic, se observă că olarii cucutenieni ai fazei Cucuteni A-B au folosit, pentru realizarea grupeii stilistice γ , cu predilecție, fondul brun. Astfel, subgrupele γ_1 - γ_{1a} se caracterizează prin pictură tricromă, cu negru și alb întins sau liniar, pe fond brun, motivele constând din bucle de spirală, benzi tangente, ornamente cordiforme, în formă de „inimă răsturnată”, „frunzulițe”, spirale în „S”, romburi, acestea fiind trasate cu benzi liniare negre și linii-hașuri negre, interspațiile fiind acoperite cu alb întins sau hașuri liniare, într-o varietate de compoziții decorative (Schmidt, 1932, 33-35; Dumitrescu, 1941-1944, 51-53, pl. III/1-7; XI/2b; XVII/7; Nițu, 1984, 30-31).

Subgrupele γ_2 - γ_{2a} prezintă o pictură tricromă, cu negru și alb întins sau liniar pe fond brun, prin care s-au realizat motive principale, cu benzi liniare negre, dublate cu benzi exterioare albe, libere și/sau liniare: spirale umplute cu linii negre, benzi liniare negre, meandre, benzi de șiruri de X-uri, triunghiuri, semiove etc., interspațiile dintre acestea fiind acoperite cu negru liniar (Schmidt, 1932, 35, pl. 13/7-8; Dumitrescu, 1941-1944, 53-55, pl. III/8-15; IV/1-28; Nițu, 1984, 31).

Subgrupelor γ_3 - γ_{3a} le este specific un decor tricrom, cu negru și alb întins sau liniar pe fond brun. Motivele au fost trasate cu benzi albe, libere și liniare, constând din așa-numitele tangente la cerc (*Tangentenkreisband*), bucle și „ghirlande”, triunghiuri, spațiile dintre acestea fiind realizate cu negru liniar (Schmidt, 1932, 35, 37, pl. 15/11-13; Dumitrescu, 1941-1944, 61-63, pl. VII/3-4, 8, 10, 12; Nițu, 1984, 31). Pe bună dreptate, grupa γ a fost considerată ca prima sinteză decorativă a fazei A-B, constituind o manifestare plenară a acesteia (Nițu, 1984, 41).

Ceramică decorată în subgrupele γ_1 - γ_{1a} , γ_2 - γ_{2a} , γ_3 - γ_{3a} a fost descoperită, în Bazinul Bahluiului, la Cucuteni **Error! Bookmark not defined.**-Băiceni – *Cetățuia și Dâmbul Morii* (fig.98/8) (Schmidt, 1932, 33-37, pl. 13/7-8; 15/11-13; Petrescu-Dîmbovița, 1966, 34; fig. 36) și Crivești (fig.100/1-2; 101/5,9) (*Așezări*, 185, pl. XXXVI), asemănătoare, în parte, cu cea recuperată de la Traian – *Dealul Fântânilor* și Huși (Dumitrescu, 1941-1944, 51-63, pl. III/1-15, IV/1-28; VII/3-4, 8, 10, 12; XI/2b; László, 1964, 10-12, fig. 5/4-6; 6/1-3).

În unele orizonturi de locuire Cucuteni A-B, din Bazinul Bahluiului, au fost descoperite materiale ceramice decorate în grupa stilistică δ , cu subgrupele sale. Această grupă a fost definită tot de H. Schmidt (Schmidt, 1932, 36-38) și completată de Vl. Dumitrescu, în urma cercetărilor de la Traian (Dumitrescu, 1941-1944, 63-85), existând astăzi o imagine clară asupra acesteia. Aceasta a devenit sinteza finală a grupelor de stil A-B, prin însumarea creatoare a elementelor grupelor β și γ (Nițu, 1984, 42).

Subgrupa δ_1 a fost divizată în: δ_{1a} și δ_{1b} . Subgrupa δ_{1a} prezintă o pictură bicromă, cu negru sau cu roșu pe fond alb, spațiile dintre motivele picturale fiind umplute cu negru întins, liniar și/sau liber, motivele decorative fiind realizate din benzi libere, cu sau fără contur, sau cu benzi liniare cu contur, dotate sau nu cu benzi exterioare libere. Există și o variantă bicromă de culoare roșie. Ca motive s-au utilizat benzi tangente (*Tangentenkreisband*), derivații ale „labirintului”, „frunzulițe”, ove etc. (Schmidt, 1932, 36-37, pl. 16/7; 19/1; 20/1; Vl. Dumitrescu, 1941-1944, 65-69, pl. IX/10, X/1-5; Nițu, 1984, 42).

Subgrupeii δ_{1b} îi este proprie o pictură tricromă, realizată cu negru și roșu pe fond alb sau cu roșu și negru secundar pe fond alb, spațiile fiind umplute cu negru întins și motivele trasate cu benzi liniare roșii, sau cu roșu întins, liniar și/sau liber și motivele trasate cu benzi liniare roșii sau conturate cu negru secundar, câteodată existând chiar motive anexe, conturate cu negru secundar. Ca motive decorative ale acestei subgrupe stilistice s-au uzitat: cercuri cu benzi tangente, „frunzulițe”, ove, spirale simple, motivul „labirint” (Dumitrescu, 1941-1944, 69, pl. X/13; Nițu, 1984, 42).

La rândul său, subgrupa stilistică δ_2 a fost divizată în două variante: δ_{2a} și δ_{2b} . Subgrupa stilistică δ_{2a} se caracterizează printr-o pictură tricromă, cu negru și alb secundar (de regulă pentru decorul realizat pe umărul vaselor), sau cu negru și alb și cu alb secundar pe fond brun. Spațiile dintre ornamente au fost umplute cu negru întins, motivele principale fiind trasate cu benzi liniare negre sau albe, în timp ce motivele anexe au fost desenate cu alb secundar. Există variante în care interspațiile sunt umplute cu negru liniar, motivele principale au fost realizate cu benzi liniare negre, cu sau fără contur, prevăzute sau nu cu benzi exterioare mărginite cu alb secundar, sau cu benzi liniare albe sau umplute cu alb întins, sau cu benzi conturate cu alb secundar, sau cu motive uniliniare negre, dublate cu o linie albă și motive anexe cu alb secundar. De asemenea, se cunosc vase pictate în subgrupa δ_{2a} cu interspațiu liber, cu motive principale și anexe sau numai motive principale realizate cu benzi brune, libere, cu contur, prevăzute cu

benzi exterioare albe libere, sau cu benzi albe libere (Schmidt, 1932, 37, pl. color 4-8; 18/1-6; 19/3; 20/3; Dumitrescu, 1941-1944, p. 72-73; Nițu, 1984, 42-43).

Ca motive principale și anexe, înscrise în această subgrupă, putem aminti: „ghirlande”, motivul „în labirint”, cu borduri de puncte albe, motive spiralice, rombice, unghiulare, „frunzulițe”, motive cordiforme, volute de spirale. În această subgrupă au început să fie folosite, pentru prima dată, motivele antropomorfe pictate, așa cum se cunosc la Traian, Ghelăiești – *Nedeia* și Poduri (Dumitrescu, 1954, 43-44, fig. 5; Dumitrescu, 1960, 31-52; Cucos, 1970, 101-113, fig. 1-3; Cucos, 1971, 91-94, fig. 1/1-2; Dumitrescu, 1931, 10-17; Monah, Dumitroaia, 1996, 39 și urm.), dar care nu au apărut, până în prezent, și în Bazinul Bahluiului.

Subgrupe δ_{2b} îi este specifică o pictură tetracromă cu negru și roșu, culori principale, și cu alb secundar, pe fond brun, spațiile dintre motive fiind acoperite cu negru întins, în vreme ce decorurile principale au fost realizate cu benzi liniare roșii și motive anexe cu alb secundar (Dumitrescu, 1941-1944, 76-78; Nițu, 1984, 43).

Subgrupa stilistică δ_3 a fost împărțită în: δ_{3a} și δ_{3b} . Subgrupa δ_{3a} este reprezentată prin pictură bicromă cu negru pe fond brun, cu interspațiile redată cu negru întins, liniar și/sau liber, cu motivele realizate cu benzi liniare, cu sau fără contur, sau cu benzi liniare negre prevăzute sau nu cu benzi exterioare libere, cu contur, și motive anexe, cu sau fără contur (Schmidt, 1932, 37, pl. 15/14; Nițu, 1984, 43). Subgrupa δ_{3b} este caracterizată prin pictură tricromă, cu negru și roșu pe fond brun, cu interspațiile libere și motivele realizate cu benzi liniare roșii (Nițu, 1984, 43).

Subgrupe δ_3 îi pot fi atribuite foarte puține fragmente ceramice, descoperite la Cucuteni-Băiceni – *Cetățuia* (Schmidt, 1932, 37, pl. 15/14), apărând, de altfel, foarte rar, așa cum se cunoaște la Boureni-Moțca (Dumitrescu, 1941-1944b, 527, fig. 4).

De asemenea, a mai fost decelată și o subgrupă δ_4 , în cadrul căreia pictura a fost realizată cu culoare neagră pe fondul natural sau brun-roșcat al vasului, motivele principale fiind trasate cu benzi negre liniare: spirale, spirale-volute, „frunzulițe”, benzi-tangente la cerc sau în formă de „rinichi”, cu interspațiile hașurate cu negru, care a fost descoperită, deocamdată, la Traian (Dumitrescu, 1941-1944, 82-85, pl. XVII/1-26), Huși (László, 1964, 10-12, fig. 8/5-6) și într-un mare număr de așezări Cucuteni A-B, finale, din Rep. Moldova (Vinogradova, 1972, 46-50), fiind, se pare, o caracteristică regională din acea zonă.

Ceramică decorată în diferite variante ale grupe δ a fost descoperită în Bazinul Bahluiului, deocamdată, numai la Cucuteni-Băiceni – *Cetățuia* (Schmidt, 1932, 37-38) (fig. 99/12-16) anunțând elementele decorative specifice pentru faza Cucuteni B.

Pe ceramica Cucuteni A-B nu s-au găsit, decât foarte rar, motive picturale desenate într-o singură grupă sau subgrupă stilistică, existând decoruri complexe, compuse din asocieri de grupe și subgrupe stilistice, dovedind folosirea concomitentă a acestora, unele fiind „îmbătrânite”, evolute lent, altele fiind „tinere”, mai recente, putând fi uzitate și ca repere cronologice. S-au putut stabili următoarele asocieri de subgrupe stilistice picturale: $\alpha_1 + \beta_1$; $\alpha_1 + \delta_1$; $\alpha_2 + \beta_1$; $\alpha_2 + \gamma_{2a}$; $\alpha_2 + \delta_2$; $\alpha_3 + \delta_{1a}$; $\gamma_1 + \gamma_2$; $\gamma_1 + \gamma_3$; $\gamma_1 + \delta_2$; $\gamma_1 + \delta_4$; $\gamma_1 + \gamma_2 + \gamma_{2a}$; $\gamma_1 + \delta_{1a}$; $\gamma_1 + \gamma_2 + \delta_2$; $\gamma_1 + \gamma_2 + \delta_4$; $\gamma_2 + \delta_2$; $\gamma_2 + \delta_4$; $\gamma_2 + \delta_{1a} + \gamma_3$; $\gamma_2 + \gamma_3 + \delta_4$; $\gamma_{2a} + \delta_2$; $\delta_{1a} + \gamma_2$ (γ_1 sau γ_{2a}); $\delta_2 + \gamma_2 + \delta_4$; $\delta_{2a} + \delta_4$; $\delta_{2a} + \delta_{1a}$; $\delta_4 + \delta_2$; $\delta_4 + \delta_{1a}$; $\delta_2 + \delta_1$; $\delta_1 + \delta_{1a}$; toate acestea fiind, la un moment dat, contemporane, în etapa A-B₂ (Schmidt, 1932, pl. 18/7-8; Dumitrescu, 1941-1944, 49-51, 60-61, 69-74, 78-79, 80-82, 85-86, 87-88).

În faza Cucuteni B se observă, în cadrul decorului ceramicii provenind din așezările zonei la care ne referim, ca, de altfel, în întregul areal al acestei civilizații, o creștere deosebită a importanței culorii negre pentru pictare în grupele stilistice ϵ și ζ , o „aerisire” a modului de dispunere a ornamentelor pe suprafața interioară și exterioară a vaselor, chiar dacă se mențin unele „canoane”, o îmbogățire a repertoriului motivelor decorative, multe dintre acestea devenind adevărate pictograme.

A continuat să se practice dispunerea tectonică a picturii, ornamentele fiind aplicate în metope, frize și registre, atât pe suprafața exterioară cât și pe cea interioară a vaselor. În primul caz, au fost decorate gura, gâtul, umărul și diametrul maxim, partea inferioară rămânând numai cu fondul natural angobat, în vreme ce, în cel de-al doilea, doar bordura interioară a gurii și suprafețele străchinilor, castroanelor și bolurilor.

Grupele stilistice ϵ și ζ au fost stabilite tot de H. Schmidt (Schmidt, 1932, 38-42, 109, pl. 21/3-5), și definite mai exact de A. Nițu (Nițu, 1984, 66 și urm.), care le-a divizat în subgrupe stilistice: ϵ_{1a} , ϵ_{1b} , ϵ_2 , ζ_{1a} , ζ_{1b} , ζ_2 , precizând caracteristicile acestora.

Subgrupa stilistică ϵ_{1a} este bine cunoscută, fiindu-i specifică o pictură bicromă, cu negru pe fond alb sau brun, interspațiile au fost umplute cu negru întins, „luminat” sau nu cu puncte albe negative, sau

cu negru liniar, sau cu intervalele libere „înviorate” sau nu cu puncte negre pozitive sau conturate cu negru secundar. Motivele decorative au fost trasate prin benzi libere sau prevăzute cu benzi exterioare libere, motive elipsoidale cu benzi liniare negre, motive anexe libere sau hașurate, „animate” cu un punct negru, sau conturate cu negru secundar, la care se adaugă siluetele antropomorfe, ornitomorfe și zoomorfe redată cu negru (Schmidt, 1932, 39-42; Nițu, 1984, 67).

Subgrupeii ϵ_{1b} i-a fost proprie o pictură tricromă, cu negru și roșu liniar pe fond alb sau brun, cu interspațiile trasate cu culoare neagră întinsă și motivele desenate cu benzi liniare roșii, care cuprind și siluete zoomorfe negre. Pictura subgrupeii ϵ_2 , este, de asemenea, tricromă, cu negru și alb, pe fond brun, cu interspațiile trasate cu negru liniar liber sau conturat cu alb secundar, motivele fiind realizate cu benzi brune libere, dublate cu benzi exterioare libere sau cu benzi albe libere.

Dintre motivele decorative, folosite pentru pictarea vaselor în subgrupele grupeii ϵ , pot fi menționate: „ghirlande” și arcuri din benzi liniare, cercuri și benzi tangente, cercuri cu cruci liniare, puncte, desene lenticulare, spirale îmbucate, spirale continue, rețele etc., așa cum se observă la Prigoreni Mici (Berlescu, 1955, 156 și urm.) (fig.109/1-3), Cucuteni-Băiceni – *Cetățuia* (orizontul B₁) (Schmidt, 1932, 39-42, pl. 11-14; 17/3-7, 8; 19/2a-b; 20/3-4; 21/3-13; Petrescu-Dîmbovița, fig. 10/11) (fig.104;117/1-5,8,10), Buznea (fig.105/1,3-7;106/1-3;109/6) (Mihai, Boghian, 1977-1979, fig. 6/1-4; 7/2-4; Boghian, Mihai, 1987, fig. 2/12, 5/1-4; 6/3-6; 7/1-2; 8/1-3), asemănătoare cu cele de la Ghelăiești – *Nedeia* (Nițu et alii, 1971, 43, 50-53, fig. 15/2, 20/1-2; Cucos, 1978, pl. I-III), Văleni-Piatra Neamț (Cucos, 1976-1978, fig. 12-20), Gura Văii-Onești (Nițu et alii, 1971, 59 și urm.), Stânca-Ștefănești (Nițu, Șadurschi, 1994, fig. 7-9), dateate în secvențele B_{1a} și B_{1b} ale acestei faze.

Un loc distinct, în motivistica fazei Cucuteni B din Bazinul Bahluiului, este ocupat de decorul zoomorf și ornitormorf, fiind reprezentate siluete de carasiere, șerpi și păsări, într-un interesant ciclu semantic. Dintre acestea, se remarcă vasele cu decor ornitormorf, recuperate de la Buznea (fig.105/5;106/1-3) (Nițu, 1975, 45-54; Boghian, Mihai, 1987, 313-334; Boghian, 1995, 195-200, fig. 1/1-2; 2/1-3), asemănătoare, parțial, cu cele de la Ștefănești-Stânca (Stânca Doamnei) (Nițu, 1975, 47-48, fig. 2) și cu cele ulterioare din Rep. Moldova și Ucraina (Markeviči, 1981, 17, 25, 27, 42, 144-145, fig. 7/4; 24/13; 27/2; 57/10).

Rezultă că grupa ϵ reprezintă, așa cum s-a arătat, o ultimă sinteză a grupelor ceramicii pictate, fiind o continuare și o simplificare a grupelor stilistice anterioare (Nițu, 1984, 47).

O nouă etapă și manieră de simplificare a decorului fazei Cucuteni B este reprezentată de grupa stilistică ζ , definită tot de H. Schmidt (Schmidt, 1932, 41-42, 75, 109) și dezvoltată, ulterior, de A. Nițu (Nițu, 1978-1979, 149 și urm; Nițu, 1984, 75-82), fiind subîmpărțită în ζ_{1a} , ζ_{1b} și ζ_2 .

Pentru subgrupa ζ_{1a} este proprie o pictură bicromă și tricromă, cu negru și roșu întins sau chiar liniar pe fond alb, interspațiile fiind acoperite cu negru întins sau liber, cu motive realizate cu benzi roșii libere, cu benzi exterioare roșii libere sau cu benzi exterioare cu nervură roșie, sau cu benzi liniare negre interioare, cu motive obținute din benzi în zig-zag roșii sau cu nervură roșie, sau numai cu contur negru, sau cu benzi serpentiforme și semilunare roșii, sau numai cu contur negru. Există și motive realizate cu benzi rectiliniare roșii, cu contur negru punctat, având ca decoruri anexă benzi în zigzag, serpentiforme, sau semilunare roșii sau cu nervură roșie, sau cu motive serpentiforme uniliniare negre, în care sunt cuprinse siluete zoomorfe roșii, sau numai cu contur negru sau brun, siluete zoomorfe negre și siluete antropomorfe negre (Nițu, 1984, 75-82, fig. 32-36, pl. I-IV).

Subgrupa ζ_{1b} se caracterizează printr-o pictură bicromă, cu negru pe fond alb, cu interspațiile umplute cu negru întins sau liber, și motivele obținute prin trasarea de benzi libere sau liniare, cu decoruri anexe în formă de benzi în zig-zag și serpentiforme liniare, împreună sau nu cu siluete zoomorfe cu contur negru (Nițu, 1984, 76, fig. 32/1-2; 35/1-2; 36/8).

Subgrupa ζ_2 apare în secvența finală a etapei B₂ și are o pictură bicromă și tricromă, cu negru și alb întins pe fondul brun, cu interspațiile libere și motivele desenate cu benzi albe libere sau cu benzi serpentiforme albe libere, la care se adaugă anexe semilunare cu contur negru (Nițu, 1984, fig. 36/2, 5-6).

Ca motive picturale, realizate în subgrupele ζ , putem aminti: spirale orizontale și verticale, ochiuri de spirale sub forma cercurilor simple, cercurile concentrice cu cruci liniare, motive cordiforme, unghiulare, „frunzulite”, semiove (motive semilunare), motive zoomorfe: carasiere în poziții de atac, șerpi redați realist sau stilizați, coarne de tauri, motive care compun măști antropomorfe faciale, așa cum este vizibil pe ceramica pictată de la Cucuteni-Băiceni – *Cetățuia* (Schmidt, 1932, 41-42, pl. I/9; 14/6; 21/12-14; 37/2; Petrescu-Dîmbovița, 1966, pl. III/2; Nițu, 1975, 28-40) (fig.119/1-7,9-12), Valea Lupului (nivelul B₂) (Dinu, 1957; Dinu, 1959) (fig.123-126), Iași – *Curtea Domneasca** (fig.118/1,3;119/13) ș.a., asemănătoare, într-o anumită măsură cu descoperirile de la Frumușica (Matasă,

* Materiale inedite aflate la Complexul Muzeal Moldova – Iași; Informații regretatul arheolog N. N. Pușcașu, căruia îi suntem recunoscători.

1946, fig. 12/2; 17/2; 24/2; 26/2), Trușești (Petrescu-Dîmbovița, 1963, 172-186; Petrescu-Dîmbovița, 1999, p. 454-455, 470), Varvarovka VIII și XV (Markeviči, 1981, fig. 24; 26-29; 33, 37).

În mod evident, în etapa Cucuteni B₃, așa cum susțin unii specialiști, se observă o continuitate a ceramicii pictate, în paralel cu realizarea unor motive pictate într-o nouă manieră a decorurilor adâncite, contribuind la geneza ornamentației complexului cultural Horodiștea-Erbiceni-Gordinești-Gorodsk-Usatovo, din perioada de tranziție la epoca bronzului (Nițu, 1977; Dinu, 1987, 133-143; Cucoș, 1987, 125-132; Dumitroaia, 2000, 23-67).

* * *

Înceind prezentarea evoluției decorului adâncit și pictat, al ceramicii semifine și fine, din stațiunile cucuteniene din Bazinul Bahluiului, subliniem că acesta a avut, pe lângă o evidentă funcție cronologică și trăsături particulare, regionale de dezvoltare, o deosebită valoare artistică și semantică, vorbind, prin maniera de realizare, culori și motivistică, de concepția despre lume și viață a acestor comunități, care au dezvoltat o civilizație asemănătoare, în multe privințe cu cele contemporane din Orient (Deshayes, 1976, I, *passim*), lumea micro-asiatică și sud-est europeană.

Dacă sunt foarte bine cunoscute atât tehnica de realizare a decorului pictat și adâncit cât și evoluția artistică a acestuia, mult mai puțin a fost studiată semnificația sa, relevându-se, totuși, cu titlul de concluzie generală, că ornamentele spiralice, în special, cu toate complicațiile lor motivistice, ne vorbesc despre reprezentarea, în culoare, a unor componente ale cultului fecundității și fertilității, adevărate simboluri neolitice și eneolitice, fiecare cu rol bine determinat, atât individual cât și cuprinse în ansambluri, cu evidente atribute cosmogonice și antropogonice, constituind un limbaj, o mitologie care așteaptă să fie descifrate (Dumitrescu, 1979, 13-68, *passim*; Rybakov, 1965a, 24-46; Rybakov, 1965b, 13-33; Pălăguță, 1999, 148-159).

* * *

Ceramica Cucuteni "C" prezintă, nu numai o tehnică deosebită de confecționare și o funcționalitate uzuală, ci și o manieră decorativă diferită. Astfel, ceramica "C" a etapelor Cucuteni A₃-A₄ și A-B₁ a fost decorată prin imprimare, stampare, cu un instrument dințat, probabil, de tipul pieptenului, cum am văzut anterior, ornamentul pectinat fiind dispus pe gât și umăr, ca la Fedeleșeni (fig.129/14) (Nestor, Zaharia, 1968, 18), asemănător parțial cu cele de la Drăgușeni (Crășmaru, 1977, 271, fig. 5/2; Marinescu-Bîlcu, 2000, 108-110) și Târgu Berești (Dragomir, 1977-1979, 101-102, fig. 20-21), putând fi puse în legătură cu pătrunderea timpurie a comunităților Cernavoda Ia-Ib, în mediul gumelnițean și cucutenian.

Pentru etapa Cucuteni A-B₁, așa cum se observă la Cucuteni-Băiceni – *Dâmbul Morii* (Petrescu-Dîmbovița, 1966, 34), decorul ceramicii Cucuteni "C" era compus din creștături dispuse pe buză, benzi de linii incizate în șiruri oblice, fascicule orizontale sau în val, împunsături și motive plastice, sub formă de butoni sau proeminențe-perechi de butoni, similare cu materialele de același tip recuperate de la Corlăteni (Botoșani) (Nestor, Zaharia, 1968, p. 21).

Din etapa Cucuteni A-B₂, se produce o oarecare inovație în motivistica ceramicii Cucuteni "C", legată, probabil, de pătrunderea unor noi comunități cernavodene din subfaza Ic. Astfel, alături de motivele amintite mai sus, încep să fie folosite: decorurile cu șnurul răsucit, dispus câteodată și în val, motivele unghiulare realizate în zig-zag, motivul șnurat în formă de omidă, creștăturile, alveolele, proeminențele-butoni, așa cum se observă în materialele recuperate de la Cucuteni-Băiceni – *Cetățuia* (Schmidt, 1932, 77 și urm; Petrescu-Dîmbovița, 1966, 28), care au analogii la Traian-Dealul Fântânilor, Huși, Calu ș.a. (Dumitrescu, 1963, 291; László, 1966, 19, fig. 10; Vulpe, 1937-1940, 41-42, fig. 27).

În faza Cucuteni B, ceramica Cucuteni "C" sporește cantitativ și cunoaște un proces de „cucutenizare” a modului de confecționare, având chiar o culoare roșiatică, uneori cu o angobă aplicată. Ca decoruri se remarcă: fasciculele oblice, verticale și orizontale, benzile liniare incizate, în val simplu, asociat cu mici împunsături circulare, alveolele, motivele unghiulare, motivele ștanțate, șnurul înfășurat, răsucit, „șnurul fals”, proeminențele conice, protomele plastice în *alto-relief* plat, monticuli etc., descoperite la Cucuteni-Băiceni – *Cetățuia* (Schmidt, 1932, 77 și urm, pl. 22/1; 23/2; Petrescu-Dîmbovița, 1966, 28) (fig.128/6,9-10,12), Buznea – *Siliște* (fig.128/13-16,19-20), Costești (fig.129/15-20) (Matasă, 1937-1940, 38, fig. 6/6, 8), Valea Lupului, în ultima stațiune apărând vasul cu patru piciorușe (Dinu, 1957, 168), analoage cu cele de la Ghelăiești – *Nedeia*, Văleni-Piatra Neamț (Nițu et alii, 1971, 11 și urm; Cucoș, 1974-1976, fig. 17/6; 19/2; 20/4, 6-8; 21/1, 3, 6; Cucoș, 1999, 118-122) ș.a.

Pătrunderea treptată, din ce în ce mai puternică, a acestei specii ceramice, a fost legată de complexe restructurări etnoculturale care s-au produs în spațiul nord-pontic în eneoliticul clasic și final, punând puternic problemele relațiilor cu civilizațiile contemporane stepice.

Analiza materialului ceramic provenit din stațiunile cucuteniene din Bazinul Bahluiului, din punct de vedere etno-arheologic, funcțional, estetic și antropologic, vorbește de nivelul înalt atins de

aceste comunități, care au ocupat un loc important în cadrul acestei civilizații, fiind defnitoriu pentru viața materială, socială și spirituală a creatorilor și utilizatorilor, într-o complexă societate eneolitică.

CAP. VII PLASTICA

Alături de ceramica pictată, plastica antropomorfă și zoomorfă reprezintă un capitol deosebit de incitant al cercetării civilizației Cucuteni, care a exercitat o nealterată atracție asupra specialiștilor neoliticului și eneoliticului.

Într-o lume extrem de complexă, pe care nu o vom cunoaște niciodată suficient, în care sacrul și profanul se aflau într-o strânsă și naturală intercorelare, în mentalul individual și colectiv, „chipurile cioplite”, idolii antropomorfi și zoomorfi, lucrați din argilă, os, piatră, aur și aramă, au jucat un rol important atât în viața cotidiană cât, mai ales, în spiritualitatea comunităților neolitice și eneolitice, vorbind despre concepțiile magico-religioase ale acestora.

Pentru cunoașterea sensurilor și funcționalității plasticii antropomorfe și zoomorfe, cercetarea arheologică trebuie să facă apel la demersul interdisciplinar, un rol de seamă, în interpretarea acestora, revenind istoriei religiilor preistorice și protoistorice.

Plastica antropomorfă și zoomorfă cucuteniană, rezultat al unor complexe sinteze spirituale, este la rândul său, o manifestare plenară a neoliticului și eneoliticului sud-est european, microasiatic și oriental. Istoricul cercetării plasticii cucuteniene urmează îndeaproape evoluția studierii civilizației în ansamblul său, fapt care se poate releva și pentru stațiunile din Bazinul Bahluiului.

VII. 1. CARACTERISTICI GENERALE

Astfel, încă de la primele cercetări în stațiunea eponimă de la Cucuteni-Băiceni – *Cetățuia*, atenția arheologilor a fost atrasă și de plastică (**Beldiceanu, 1885, 184-187 și urm; Buțureanu, 1889, 26**), încercându-se o primă clasificare și interpretare a decorului acestor piese (**Diamandi, 1890, 406-408**). Săpăturile sistematice ale lui H. Schmidt au condus la descoperirea unui însemnat număr de statuete valorificate în monografia publicată în anul 1932 (**Schmidt, 1932, 63-68**).

Cunoștințele despre plastica cucuteniană, provenită din stațiunile din Bazinul Bahluiului, s-au îmbogățit prin cercetările de la Ruginoasa (**Dumitrescu b, 1927-1932, 56-58**), Costești-com. Costești (**Ciurea, 1938, 9-11; Popovici, Simiciuc, 1978; Popovici, Simiciuc 1979-1980**), analiza colecțiilor Beldiceanu și Buțureanu, adunate în perioada interbelică la Muzeul de Antichități din Iași, în care se aflau și statuete provenind de la Cucuteni (**Bujoreanu, 1937-1938, 23-29**), săpăturile și concluziile referitoare la plastica descoperită la Hăbășești (**Hăbășești, 403-422**), Valea Lupului (**Dinu, 1957, 164-165; Dinu, 1959, 249-251**), noile rezultate ale cercetărilor de la Cucuteni-Băiceni – *Cetățuia și Dâmbul Morii* (1961-1966, 1977-1978, 1989) (**Petrescu-Dîmbovița, 1966, 5-34; Berlescu, 1964, 67-104; informații dr. Marin Dinu pentru care îi mulțumim și pe această cale**), Giurgești (**Mihai, 1972-1973, 12-13**) și Buznea (Târgu Frumos) (**Mihai, Boghian, 1977-1979, 429, 452; Boghian, Mihai, 1987, 313-324**) etc.

Concluziile la care s-a ajuns astăzi, tipologia plasticii antropomorfe și zoomorfe și decelarea semnificațiilor acestora nu ar fi fost posibile fără analizarea descoperirilor din celelalte stațiuni cucuteniene și tripoliene, asupra cărora, cu scuzele de rigoare, nu insistăm acum, și fără realizarea unor lucrări de sinteză legate de acest domeniu, dintre care amintim pe cele ale Meluței Marin (**Marin, 1948, 17 și urm**), Nataliei Berlescu (**Berlescu, 1964, 67-104, passim**), Vl. Dumitrescu (**Dumitrescu, 1968; Dumitrescu, 1974 c, 207-233; Dumitrescu 1979, 72 și urm.**), Gimbutas (**Gimbutas, 1973; Gimbutas, 1989 a; Gimbutas, 1989 b; Gimbutas, 1991**), A. P. Pogoževa (**Pogoževa, 1983**), E. Comșa (**Comșa, 1995**). O mențiune aparte merită lucrare de sinteză a lui D. Monah, care constituie un etalon și un model de abordare completă, multilaterală, interdisciplinară a plasticii cucuteniano-tripoliene, consemnând un remarcabil pas înainte în tratarea acestei complexe probleme (**Monah, 1997, cu toată bibliografia aferentă**), care ne-a permis analizarea descoperirilor din zona la care ne referim într-o nouă viziune.

Spre deosebire de plastica antropomorfă, plastica zoomorfă, nefiind tot atât de spectaculoasă, nu s-a bucurat de abordări de sinteză fiind tratată doar secundar, cu prilejul prezentării celorlalte descoperiri din săpături, cu toate că există unele legături interesante între cele două categorii de statuete.

Trecând la abordarea propriu-zisă a subiectului, arătăm că statuetele antropomorfe și zoomorfe și alte reprezentări asemănătoare au fost descoperite într-o multitudine de situații și contexte arheologice: în

locuințe, așa cum s-a constatat la Târgu-Frumos (ne referim la cazul sigur al locuințelor de suprafață cu platformă L8/1996 și L11/1998, în zona cărora au fost descoperite asemenea piese), la Hăbășești, în nouă din cele 44 de locuințe (statuete antropomorfe) și aproape în fiecare locuință (statuete zoomorfe) (*Hăbășești*, 83, 97, 422), Cucuteni-Băiceni – *Cetățuia* și *Dâmbul Morii* (Schmidt, 1932, 66; Petrescu-Dîmbovița, 1966, 5-34; informații M. Dinu), Valea Lupului (Dinu, 1957, 164); în gropi, după cum s-a observat la Târgu Frumos (Ursulescu, Boghian, 1996, 45-46), Giurgești (două gropi din partea de sud a așezării), Hăbășești (plastică antropomorfă a fost descoperită în 13 din cele 85 gropi cercetate în acest sit, în vreme ce statuete zoomorfe au fost recuperate aproape din toate gropile) (*Hăbășești*, 18-201 *passim*), Săcărești – *Suhat* (piese antropomorfe și zoomorfe au fost descoperite în gropile 1 și 2/1980), Valea Lupului (Dinu, 1959, 250); și în **straturile de cultură**, din interiorul așezărilor, în aceste cazuri plastica antropomorfă și zoomorfă aflându-se în **condiții nerituale**, secundare, fapt confirmat, de altfel, și de descoperirile din întregul areal Cucuteni-Tripolie (Monah, 1997, 29-31; Černyš, 1982, 241-244).

Dintre **condițiile rituale** de descoperire a plasticii antropomorfe și zoomorfe, în Bazinul Bahluiului, pot fi amintite doar **locuința-sanctuar** și **complexul de cult** de la Buznea (Târgu Frumos) (Mihai, Boghian, 1977-1979, 429-452; Boghian, Mihai, 1987, 313-324), manifestare a complexei spiritualități a comunităților Cucuteni B, aflate într-o strânsă conexiune cu alte construcții de cult din cadrul neoliticului și eneoliticului carpato-danubiano-pontic, sud-est european, microasiatic și oriental (Lazarovici, 1986, 14; Lazarovici, 1989, 149 și urm.; Dumitrescu, 1970, 9 și urm.; Paul, 1992, 103-108; Monah et alii, 1983, 15 și urm.; Monah, 1982, 11 și urm.; Monah, 1984, 19 și urm.; Makarevici, 1960, 209 și urm.; Petrescu-Dîmbovița, 1963, 172 și urm.; Petrescu-Dîmbovița, 1999, 528-530; Maxim-Alaiba, 1983-1984, 99 și urm.; Cucos, 1973, 207 și urm.; Todorova et alii, 1983; Gimbutas, 1980, 41-50; Mellaart, 1967). Lipsesc, deocamdată, descoperirile de contexte rituale din locuințe, prin asocierea dintre vetre și cuptoare cu plastica antropomorfă și zoomorfă, utilizarea acestor piese în ritualurile de fundare și consacrare și în cele funerare, cunoscute în alte stațiuni și necropole (Monah, 1997, 31-50; Passek, 1949, 146-151; Dergačev, 1978, 9-11; Markeviči, 1981, 50-53).

Un capitol important al acestei problematice este legat de materialele, modalitățile și tehnicile de confecționare a statuetelor antropomorfe și zoomorfe și a celorlalte piese încadrate în categoria plasticii. S-a utilizat, în marea majoritate a cazurilor, argila, materia primă aflată permanent la îndemâna acestor comunități, folosită și în realizarea ceramicii, și, numai secundar, arama, aurul, piatra și osul.

Din observațiile făcute se pot extrage o serie de concluzii interesante. Astfel, după dimensiuni, destinații și semnificații, statuetele antropomorfe și zoomorfe au fost modelate din pastă diferită, de la caz la caz, arderea prezentând aceleași deosebiri. Din acest punct de vedere, pasta din care erau lucrate statuetele și modul lor de realizare se aseamănă cu cele ale diferitelor categorii ale ceramicii cucuteniene: uzuală (grosieră), semifică și fină.

D. Monah a stabilit trei categorii de pastă din care erau confecționate statuetele antropomorfe, care se pot extinde și la plastica zoomorfă:

- pastă grosieră, poroasă, cu resturi vegetale, asemănătoare lipiturilor de perete, finisată destul de atent la suprafață, cu ardere inegală;
- pastă din argilă naturală, cu impurități: nisip, pietricele, poroasă, arsă inegal, la temperaturi relativ scăzute, care au dat culori diferite, în special brun-cărmiziu;
- pastă foarte fină, bine „macerată” și epurată, având particule de degresanți naturali, foarte fine (mică și feldspați), în amestec, arsă omogen, la roșu-cărmiziu, chiar portocaliu (Monah, 1997, 52).

Din ultima categorie de pastă au fost confecționate și vasele antropomorfe și zoomorfe, reprezentările de pe pereții vaselor și protomele.

Modelarea statuetelor antropomorfe din categorii diferite de pastă a mai fost subliniată de Meluța Marin, (Marin, 1948, 18-22), S.N. Bibikov, (Bibikov, 1953, 204 și urm) și Vl. Dumitrescu (*Hăbășești*, 406-422; Dumitrescu, 1979, 72 și urm.). Este vizibilă o certă evoluție a calității pastei de confecționat plastica antropomorfă și zoomorfă de la civilizația Precucuteni la faza Cucuteni A și, în continuare, spre faza Cucuteni B, din toate punctele de vedere: preparare-epurare, densitate, ardere.

Credem că utilizarea pe scară largă a argilei pentru confecționarea plasticii s-a datorat nu numai abundenței și facilității de lucrare a acesteia ci reflectă, după părerea noastră, o concepție străveche a **consubstanțierii**, prezentă în teogonia, cosmogonia și antropogonia neolitică și eneolitică.

Cercetările interdisciplinare, întreprinse în ultimul timp, au condus la identificarea în pasta unor statuete antropomorfe feminine, cu aspect poros și ardere slabă, a unor amestecuri de pleavă, cariopse de cereale și făină (Bibikov, 1953, 206 și urm; Berlescu, 1964, 68; Pogoževa, 1983, 11, 115, 116; Höckmann, 1997, 90-91; Dumitroaia, 1983-1985, 28; Monah, 1992, 188; Monah, 1997, 52-54), legate de complexe structuri mentale ale agricultorilor eneolitici, prin care se încerca, prin magie simpatetică,

asigurarea supraviețuirii spiritului grâului, imortalitatea zeităților agrare și ideea *transubstanțierii* (Monah, 1997, 54-55), relevând concepții religioase foarte elaborate. Din păcate, până în prezent, în așezările cucuteniene din Bazinul Bahluiului nu s-au descoperit statuete antropomorfe care să prezinte amprente de cariopse în pastă. În schimb, pe loturile de statuete antropomorfe și zoomorfe, descoperite în așezările cucuteniene din această zonă, s-au putut face interesante observații în legătură cu modalitățile și tehnicile de modelare a acestora.

Astfel, s-a stabilit că au existat mai multe modalități de confecționare a statuetelor antropomorfe: dintr-o singură bucată de lut, din care s-au modelat convențional-realist, în special, statuetele de mici dimensiuni și care se păstrează, cel mai adesea, întregi, la care se adaugă piesele neornamentate; din două bucăți simetrice, din care erau realizate atât picioarele cât și torsul, care erau lipite, apoi, de-a lungul unei linii de „sudură” longitudinală, zonă în care idolii se sparg, cel mai adesea; din trei bucăți – din două părți erau modelate picioarele, lipite pe linia mediană care, mai apoi, erau „sudate” de torsul statuetei, confecționat separat, asemenea piese spărgându-se în două sau trei fragmente.

Uneori, pentru a se facilita îmbinarea părților într-un corp comun se întrebuinta drept ax un băț subțire, după care corpul statuetelor se finisa deosebit de atent, obținându-se o suprafață netedă pe care se realiza decorul prin incizare, pictare sau aplicare de elemente plastice.

Capul se modela, cel mai adesea, sub forma unei coloane, prinse de una din jumătățile torsului, trăsăturile feței fiind realizate printr-o ușoară apăsare între degete a părții superioare a capului, la începutul fazei Cucuteni A, sau prin aplicarea de pastile de lut, pentru nas, și redarea *en bec d’oiseau* a figurii, de la sfârșitul fazei Cucuteni A și până în faza Cucuteni B, cuprinzând, câteodată, detalii de pilozitate și coafură, ochii fiind redați sub forma unor perforări circulare.

Pe trup erau plasate, la partea superioară, pastilele rotunde sau alungite ale sânilor, brațele au fost modelate sub forma unor amorse, abdomenul era redat plat sau proeminent. De asemenea, pe torsul statuetelor antropomorfe, artistul cucutenian a redat uneori detalii de podoabe, piese vestimentare (centuri, brâie, diagonale) și alte aplicații plastice.

La partea inferioară a statuetelor antropomorfe erau trasate certe trăsături sexuale: pântecul, cu sau fără însemnele gravidității, triunghiul sau ovalul pubian feminin și *phallus*-ul, și, câteodată, elemente de încălțăminte (Dumitrescu b, 1927-1932, 81-82; Marin, 1948, 20-22; Hăbășești, 406; Berlescu, 1964, 68; Monah, 1997, 58-61). În fazele Cucuteni A-B și B, statuetele antropomorfe, feminine și masculine aveau perforări în zona amorselor umerilor, în zona șoldurilor, a pântecului și chiar a genunchilor.

Modelarea statuetelor antropomorfe din două bucăți de argilă a fost pusă, pe drept cuvânt, credem, în legătură cu anumite concepții dualiste referitoare la divinități, reprezentând principiul *coincidentia oppositorum* (Monah, 1997, 59-61). Tipul și tehnica de modelare au făcut ca anumite statuete antropomorfe să fie foarte fragile și, fie intenționat, în cadrul unor ritualuri, fie neintenționat, în urma unor accidente, acestea să se spargă, în special extremitățile.

Indiferent de dimensiunile pieselor de plastică antropomorfă și particularitățile de realizare, pentru fiecare fază, arătăm că acestea au fost modelate convențional-realist, părțile corpului au fost redade proporțional, cu toate că unele au fost realizate schematizat, în special capul și brațele. În ceea ce privește vasele antropomorfe și zoomorfe, de care am vorbit mai sus, la realizarea lor meșterul olar a ținut cont atât de exigențele legate de confecționarea ceramicii fine, cât și de necesitățile de modelare a unor recipiente cu destinații speciale.

Statuetele zoomorfe erau confecționate, cel mai adesea, dintr-o singură bucată de argilă, din care se modela corpul propriu-zis, capul cu trăsăturile anatomice, picioarele și partea din spate, cu coada și unele detalii sexuale (Dumitrescu b, 1927-1932, 84-85), pe baza cărora se poate determina, uneori, cu destulă greutate, specia animalului reprezentat, chiar dacă au fost realizate tot într-un stil convențional-realist.

Spre deosebire de plastica antropomorfă, care evoluează mult mai repede, plastica zoomorfă a fost mult mai tradiționalistă, progresând tehnic și tipologic mult mai lent. Există diferențieri cantitative între diferitele specii de animale reprezentate în așezările cucuteniene, fapt legat de structura speciilor crescute în turma domestică și a celor existente în ecosistem, vânată sau nu.

Fără îndoială, nefiind rezultatul unei producții de serie, plastica și vasele de cult cu caracter antropomorf și zoomorf erau confecționate numai de anumiți meșteri olari, care respectau unele restricții de ordin magico-religios (ritualuri de purificare, posturi alimentare, abținere sexuală ?) pentru a putea conferi un caracter sacru respectivelor reprezentări, utilizate în diferite ritualuri individuale, colective, de trecere, sociale și calendaristice, agricole.

Dintre celelalte materiale întrebuințate pentru confecționarea pieselor de plastică, în Bazinul Bahluiului a fost semnalată doar o statueta de os descoperită la Costești (com. Costești) (**Popovici, Simiciuc, 1979-1980, 643, 648, fig. III/1**), asemenea idoli fiind foarte rari în cadrul civilizației Cucuteni.

Din punctul de vedere al genezei, plastica cucuteniană, antropomorfă și zoomorfă își află rădăcinile în cea precucuteniană (**Marinescu-Bîlcu, 1974, 89-103; Monah, 1997, 52, 59-61**), care a fost, la rândul său, rezultatul unui însemnat proces de sinteză spirituală, petrecut la sfârșitul neoliticului și începutul eneoliticului, în spațiul est-carpatic și sud-est transilvan, între reprezentările plastice ale comunităților Boian-Giulești (**Comșa, 1974, 193-199, fig. 74; Comșa, 1991, 237-238**), cu extrem de puțină plastică a civilizației ceramicii liniare (în schimb sunt prezente reprezentări plastice pe pereții vaselor, vasele antropomorfe și protomele animaliere) (**Ursulescu, 1991, 217; Comșa, 1995; Larina, 1994 a; Larina, 1994 b, 57; Zaharuk, Teleghin, 1985, 126-133**), la care s-au adăugat însemnate, chiar determinante influențe de tip Vinča (**Marinescu Bîlcu, 1974 89-103; Ursulescu, Dergačev, 1991, 157-172; Monah, 1991, 297-304; Drașoveanu, 1996, 89-100**) și Hamangia (**Marinescu-Bîlcu, 1974, 89-103; Marinescu-Bîlcu, 1972, 29-36; Marinescu-Bîlcu, 1964, 307-312; Marinescu-Bîlcu, 1977, p. 37 și urm.**).

VII. 2. PLASTICA ANTROPOMORFĂ

Pentru prezentarea tipologică a plasticii antropomorfe, provenită din așezări aflate în Bazinul Bahluiului, am adoptat clasificarea complexă a lui D. Monah (**Monah, 1997, 65-68**), cele zece criterii generale, cu diviziunile lor, ajutând la o mai bună și completă înțelegere a acestor piese, pe faze de evoluție.

Astfel, în unele așezări cucuteniene aparținând **fazei A**, din zona la care ne referim, au fost descoperite **figurine**, modelate sumar, neglijent, chiar neîndemânat, dintr-o pastă de calitate mediocră, nepreparată special, și arse la o temperatură scăzută, din care cauză au căpătat o culoare neuniformă, cu miezul nepătruns de foc (**Monah, 1997, 68-69**). Asemenea piese, care se pare că au fost întrebuințate ocazional, poate ca personaje și divinități inferioare, casnice, în cadrul unor ritualuri mai puțin importante, pentru o perioadă foarte scurtă și apoi abandonate, au fost descoperite la Târgu Frumos – *Baza Pătule*, Giurgești (**Boghian, 2000, 223**), Hăbășești (**Hăbășești, 406-417, fig. 37/1-6, 8, 11-16, 19-21**) (**fig. 148/1-4, 6-7, 9, 13, 15, 16-18, 23-24, 26-27**) și Cucuteni-Băiceni – *Dâmbul Morii* (**Boghian, 2000, 223**), lipsind în faza Cucuteni B (**Monah, 1997, 212-213**).

În schimb, **statuetele** cuprind reprezentările de piese plastice realizate, așa cum am văzut, dintr-o pastă bine pregătită, epurată, modelată, ornamentată și arsă, fiind folosite o perioadă mai îndelungată, chiar dacă erau sparte ritual, în anumite etape ale practicilor magico-religioase, și aruncate în diferite locuri (**Monah, 1997, 69-70**). Diferențele de materiale și de realizare dintre cele două categorii de reprezentări plastice, se datorează, după părerea noastră, și unor destinații diferite, aceste piese fiind, probabil, efigii ale unor zeități comunitare, „universale”, cu un loc central în cadrul cultelor.

În ceea ce privește mărimea statuetelor și figurinelor fazei **Cucuteni A**, arătăm că au fost descoperite puține piese de dimensiuni mici, până la 8 cm, așa cum sunt cele de la Hăbășești (**Hăbășești, 406-417, fig. 34/5, 7; 37/3, 5, 11-16, 20-21**) și Giurgești. Marea majoritate a pieselor plastice sunt cuprinse în categoria statuetelor și figurinelor de dimensiuni mijlocii, între 8 și 25 cm, încadrându-se în aceleași canoane ca și artefactele similare descoperite în alte stațiuni (**Monah, 1997, 70**), neexistând reprezentări mari și foarte mari, așa cum au fost identificate în alte așezări, de exemplu cele de la Trușești (**Marin, 1948, fig. 11/1; Petrescu-Dîmbovița, 1963, 180; Petrescu-Dîmbovița, 1999, 528-530; Monah, 1997, 69-70**).

Referitor la redarea poziției statuetelor și figurinelor, precizăm că se încadrează în categoriile cunoscute deja, pentru civilizația Cucuteni-Tripolie; **verticale** (în picioare), **așezate** (șezânde și semi-șezânde) și **diverse** (**Monah, 1997, 71-72**), având, la rândul lor, mai multe variante.

Statuetele redată în poziție verticală aveau, de cele mai multe ori, capul modelat sub forma unei proeminențe conice, mai mult sau mai puțin alungită, prezentând, în unele cazuri, schițate trăsăturile feței, fie printr-o ușoară ciupire a lutului crud între degete, fie, în etapele mai evoluate, prin realizarea aceluia *bec d'oiseau*, care va fi cunoscut pe scară largă în fazele următoare, Cucuteni A-B și B. În această din urmă reprezentare, nasul a fost redat sub forma unei nervuri mediane, existând statuete care aveau modelați ochii, ca la Costești – *Cier* (**Marin, 1948, fig. 11/1**) (**fig. 130/3**), sau trasată gura, sub forma unei creștături orizontale, așa cum se observă în cazul unei piese de la Războieni – *Tarlaua Experiență* (Târgu Frumos) (**Boghian, 2000, 223, fig. 1/2**).

Torsul se modela, cel mai adesea, plat, ușor plan-convex, cu partea ventrală proeminentă, sau ușor biconvex, cu o secțiune transversală lenticulară. Brațele sunt redată în prelungirea umerilor, fiind modelate sub forma unor „cioturi”, plate sau ușor conice, obținându-se niște „amorse”, așa cum se observă pe statuetele de la Costești (**Marin, 1948, fig. 11/2**) (**fig. 130/10**), Ruginoasa (**Dumitrescu b, 1927-1932, fig. 26/1, 3; 27/1-2**) (**fig. 130/9, 11-12**), Cucuteni-Băiceni – *Cetățuia* (**Petrescu-Dîmbovița, 1966; Marin, 1948; N. Berlescu, 1964, pl. I/2-3, 8**) (**fig. 131/1-6; 132/1, 3-4, 8-12**), Giurgești (**fig. 133/1; 134/1**) (**Boghian, 2000, 224, fig. 3/1-4**). Torsul statuetelor este prezentat în mai multe variante: întru-totul vertical, puțin aplecat în față sau ușor arcuit pe spate, după cum se vede în cazul unor statuete descoperite la Ruginoasa, Cucuteni și Giurgești. Pe bust, în locurile anatomice normale, au fost aplicate pastile de lut, care marchează sânii, aceste detalii fiind realizate, uneori, prin perforații ca, de altfel, și ombilicul.

Talia statuetelor era biconcavă, mult îngustată față de linia umerilor și a șoldurilor voluminoase. În cazul statuetelor feminine, zona șoldurilor și a bazinului era prezentată amplu, vorbindu-se de o „steatopigie” a acestora, în vreme ce statuetele masculine aveau această parte a corpului mai îngustată. Remarcăm că nu toate statuetele **Cucuteni A** aveau zona bazinului și șoldurilor redată voluminos, existând și piese antropomorfe modelate mult mai suplu (**Dumitrescu, 1979, 76; Monah, 1997, 71-72**). Considerăm, așa cum vom vedea și pentru fazele ulterioare, că modelarea diferită, în volum, a zonei mediane trebuie pusă pe seama atributelor divinității sau personajului redat: cele voluminoase, cu „steatopigie”, fiind legate de fertilitatea Zeiței-Mamă, care revarsă puterea sa și asupra credincioșilor, în vreme ce statuetele modelate suplu reprezentau o zeitățe feminină nubilă (**Dumitrescu, 1979, 72; D. Monah, 1997, 72, 87, 88**), deci fără calitățile maternității și fecundității debordante sau cu acestea de-abia schițate.

Partea inferioară a statuetelor și figurinelor a fost modelată oarecum diferit, cele mai multe în formă conică, nediferențiată, sau picioarele au fost redată aparte, printr-o simplă incizie sau canelură, mai evidentă sau mai puțin pronunțată, pe partea anterioară și cea dorsală, ca în cazul statuetelor de la Costești (**Matasă, 1937-1940, fig. 1/2**) (**fig. 130/6**), Ruginoasa (**Dumitrescu b, 1927-1932, fig. 26/3; 27/3-4**) (**fig. 130/8**), Hăbășești (**Hăbășești, fig. 33/3, 12; 34/4**) (**fig. 130/14**), Cucuteni-Băiceni – *Cetățuia* (**Marin, 1948, fig. 4, 9; Petrescu-Dîmbovița, 1966; Berlescu, 1964, pl. I/8**) (**fig. 131/3-4; 132/1-25**), Giurgești (**fig. 133/3; 134/2**). Există, e drept mai puține, statuete cu partea inferioară modelată sub forma unui singur picior, a unei terminații conice, sprijinită pe un capăt lățit, ca un suport discoidal, și, în special statuetele masculine, cu picioarele depărtate, fiecare membru fiind redat destul de realist, inclusiv laba piciorului, care, câteodată, s-au rupt și se găsesc fragmentare în unele așezări: Cucuteni-Lețcani (**Așezări, pl. XXXV/15**) (**fig. 131/10**), Hăbășești (**Hăbășești, fig. 34/9-10; 35/3, 5**) (**fig. 135/17, 21; 136/19, 22**) și Fedeleșeni (**Marin, 1948, fig. 11/2**) (**fig. 132/2**). Unele statuete și figurine au fost modelate, la partea inferioară, sub forma unor suporturi cilindrice, terminate tot discoidal, cu sau fără indicii de separare, prin incizie, a picioarelor.

Statuetele redată așezate, în poziție șezând și semi-șezând, prezintă multe asemănări, în modelare, cu reprezentările verticale. Astfel, principala diferențiere constă în modul de realizare a părții inferioare, deoarece așezate pe o suprafață plană sunt stabile, datorită feselor voluminoase, în timp ce, acele așa numite semi-șezânde, au fost, probabil, sprijinite (**Dumitrescu, 1979, 75-76; D. Monah, 1997, 72-73**).

În această categorie se observă mai multe variante: cu torsul relativ dreptunghiular-alungit, modelate asemănător cu statuetele discutate mai sus, formând un unghi de 90° cu partea inferioară, spartă din vechime, așa cum este semnalată la Hăbășești (**Hăbășești, fig. 335/4**) (**fig. 135/12**), piesă care aduce, mai mult, cu spătarele de „tron”, reprezentate antropomorf; cu torsul redat asemănător cu cel al statuetelor verticale și fesele și șoldurile voluminoase realizate realist ca la Giurgești (**fig. 134/2**); cu picioarele flexate sau neflexate, individualizate sau nu, printr-o incizie sau canelură, în primul caz fiind, probabil, așezate pe un scăunel-„tron”, cum se vede din descoperirea de la Popești (**RAJ, II, pl. 31/9**) (**fig. 131/8**). Este greu de stabilit cum se terminau, la partea inferioară, aceste statuete, deoarece, cu puține excepții, sunt fragmentare.

Se observă că statuetele descoperite în așezările cucuteniene din faza A, din Bazinul Bahluiului, respectă, în întregime, canoanele plasticii cunoscute și pentru celelalte stațiuni, reflectând o viziune cvasiunitară în realizarea lor, urmare a unei cvasiunități spirituale, magico-religioase, eneolitice, de la răsărit de Carpați.

Dintre statuetele care nu se înscriu în canoanele indicate, merită menționată o piesă, descoperită la Târgu Frumos – *Baza Pătule*, modelată în poziție ghemuită „de naștere”, care reprezintă, deocamdată, un *unicum* la nivelul sfârșitului civilizației Precucuteni și început de Cucuteni A (**Ursulescu, Boghian, 2000-2001, 11-20**), asemănătoare cu piese descoperite la Căscioarele (civilizația Gumelnița)

(Dumitrescu, 1979, 228-230, fig. 245), și în neoliticul și eneoliticul egeo-balcano-anatolian, unde această temă religioasă a fost suficient de bine ilustrată plastic (Gimbutas, 1989 a, p. 106, fig. 175; Gimbutas, 1989 b, 87, fig. 14; Skafida, Toufexis, 1994, 18, pl. I/10).

În ceea ce privește criteriul compozițional, arătăm că, și în Bazinul Bahluiului, plastica antropomorfă **Cucuteni A**, reprezintă doar personaje izolate, neexistând, deocamdată, o asociere a acestora în cadrul unor complexe rituale, după cum lipsesc și piesele redată în grupuri statuare (Monah, 1997, 73-74).

Sunt, în schimb, prezente reprezentări ale unor statuete feminine în asociere cu șerpi, așa cum este o piesă descoperită la Cucuteni-Băiceni – *Cetățuia* (Schmidt, 1932, 64, fig. 31/2, 32/1) (fig. 132/1), care are redat pe talie un ofidian, realizat destul de realist, iar pe cap un alt animal asemănător, de dimensiuni mai mici. Se pare că pe picioarele modelate conic, a fost redat, în partea dorsală, tot un șarpe de mici dimensiuni, considerate de H. Schmidt: diademă, centură și jambieră. Această statueta, destul de bine realizată, se apropie, în ceea ce privește redarea șarpelui, de alte piese descoperite la Răucești-Neamț (Dumitroaia, 1983-1985, 23, fig. 4/1), Scânteia-Iași (Mantu, 1993, 59, fig. 2/9) și o piesă fără loc sigur de descoperire din Moldova (Berlescu, 1964, 69, pl. IV/3), reprezentând, foarte probabil, Marea Zeiță în asociere cu șarpele apărător (apotropaic), binefăcător și fertilizator, temă religioasă bine cunoscută în ornamentarea ceramicii și plasticii neolitice și eneolitice din sud-estul Europei (Rybakov, 1965 a, 35-36; Monah, 1997, 74-77), perpetuându-și existența în epocile următoare și, în diferite forme, până astăzi, cum este atestat de etnologie (Evseev, 1983, 131-168; Coman, 1986, vol. I, 110-114, 183-196; Kernbach, 1989, 565; Vulcănescu, 1985, 524-525).

Trecând la analizarea plasticii antropomorfe cucuteniene din prisma modului de realizare a decorului, arătăm că, încă de la începuturile cercetării acestor obiecte, s-au stabilit mai multe tipuri: piese simple, nedecorate, și piese mai complexe, pe care s-au trasat decoruri incizate și pictate ori s-au aplicat ornamente plastice.

Statuetele și figurinele nedecorate variază numeric, de la așezare la așezare, ajungând, așa cum s-a stabilit, până la 1/4 din totalul acestor piese, neexcluzându-se acoperirea acestora cu culoare roșie crudă, cu o evidentă semnificație cultică (Monah, 1997, 78; Marinescu-Bîlcu, 1981, 66; Mantu, 1993, 53, fig. 116). Pe corpul acestor statuete au fost redată doar elementele anatomice ale feței, amorsele umerilor, cu sau fără perforații, sânii și zona ombilical-inghinală, care marchează trăsăturile sexuale distinctive. Astfel de piese plastice nedecorate s-au descoperit la Hăbășești (*Hăbășești*, 403-410, fig. 33-34) (fig. 135/12, 17, 20; 136/1-3, 5-10, 12-14, 16-20, 22-23), Cucuteni-Băiceni – *Cetățuia* (Petrescu-Dîmbovița, 1966) (fig. 132/3-4), Răucești (*RAJI*, II, fig. 31/12) (fig. 131/7), Popești (*RAJI*, II, 1985, fig. 31/9) (fig. 131/8), Spinoasa-Erbiceni (*Așezări*, pl. CX/6) (fig. 135/5) și altele.

Referitor la statuetele decorate, arătăm că există piese ornamentate în întregime, cu motive incizate, plastice și pictate, sau numai parțial, pe anumite zone. De asemenea, există statuete decorate numai într-o singură tehnică sau au fost ornamentate asociat: decor incizat-decor plastic și decor incizat-decor pictat. Decorurile plastice sunt simple, sub formă de aplicații de pastile circulare, reprezentând, probabil, discuri de metal și lut, folosite ca elemente de vestimentație și înfrumusețare, podoabe etc. (*Hăbășești*, 434, fig. 41/1; 459-463, fig. 45; Ursachi, 1991, 339 și urm., pl. II), benzi, suluri subțiri de lut aplicate în chip de colane și șiraguri de mărgelă (Monah, 1997, 79-80), eșarfe, reprezentări ale unor șerpi (Schmidt, 1932, 64, fig. 31/2, 32/1), diagonale-centuri, modelate în relief și crestă sau nu, detalii de coafură (Monah, 1997, 80, 200, fig. 83/1) etc.

Statuete decorate numai parțial, cu ornamente plastice, s-au descoperit, în Bazinul Bahluiului, la Giurgești (fig. 133/1), Hăbășești (*Hăbășești*, fig. 32/1, 33/9, 34/1, 4, 8) (fig. 135/7; 136/4, 11, 15, 21), reprezentând fie aplicații de pastile-discuri, fie colane, eșarfe și centuri în relief. Există cazuri când decorurile plastice le completează pe cele incizate, așa cum se observă pe o statueta de la Hăbășești (*Hăbășești*, fig. 32/3).

Cele mai numeroase sunt, în faza **Cucuteni A**, și în Bazinul Bahluiului, statuetele decorate cu motive incizate. Și în cazul acestora, au fost semnalate statuete ornamentate doar parțial, în special cele masculine, și statuete decorate aproape în întregime, excepție făcând zona capului și a picioarelor.

Deși se respectă canonul nudității rituale, decorul incizat, însoțit sau nu cu motive plastice și pictate (încrustate), redă elemente de vestimentație. Motivele ornamentale sunt realizate cu linii adâncite subțiri și medii, de o adâncime moderată și, foarte rar, largi și profunde sau superficiale. A existat o anumită ordine și sintactică în realizarea decorurilor incizate ale statuetelor **Cucuteni A**, o dispunere tectonică a acestora în funcție de părțile corpului, obținându-se reprezentări cu o semantică magico-religioasă complexă.

De regulă, capul și gâtul statuetelor nu sunt decorate, realizându-se, așa cum am mai arătat, numai o serie de trăsături anatomice. Există, și o serie de statuete care au pe gât trasate motive unghiulare și curbo-liniare, individualizând această parte a corpului pieselor plastice respective și indicând detalii de îmbrăcăminte: gulere înalte, rotunjite, gulere *en coeur*, decolteuri și podoabe, în special pandantive rombice, inspirate din lumea reală, așa cum se pot decela pe unele statuete de la Costești (Marin, 1948, fig. 11/1; Matasă, 1937-1940, fig. 5/10) (fig. 130/3, 7), Cucuteni-Băiceni – *Cetățuia* (Petrescu-Dîmbovița, 1966) (fig. 131/1-4; 132/6, 8, 9-11).

Pe bustul pieselor plastice, detaliile anatomice: sânii, amorsele brațelor și ombilicul au fost completate cu ornamente incizate și plastice. Astfel, cu motive liniare, oblice, dispuse relativ în unghi, cu vârful în sus și cu vârful în jos, orizontal sau circular, în asociere cu puncte incizate, credem că au fost trasate unele piese de îmbrăcăminte, destul de sofisticate, din cadrul „modei” cucuteniene, probabil, din cadrul portului de cult, cu o semnificație imagistică deosebită. Și în această grupare de statuete există piese realizate mai simplu, cu motive incizate: unghiulare, orizontale și circulare, așa cum este cazul descoperirilor de la Cucuteni-Băiceni – *Cetățuia* (Petrescu-Dîmbovița, 1966; Berlescu, 1964, pl. I/2) (fig. 131/1-2, 4-6; 132/7-8, 11-12), Costești (Matasă, 1937-1940, fig. 5/9; Marin, 1948, fig. 2) (fig. 130/1, 10), Giurgești (fig. 133/3; 134/1-2), Hăbășești (*Hăbășești*, fig. 32/2, 5-7, 9, 13) (fig. 130/13-14; 135/9, 14, 16, 19), Ruginoasa (Dumitrescu b, 1927-1932, fig. 26/1, 4; 27/2-4) (fig. 130/8-9), sau în asociere cu puține elemente plastice și adâncite, în special discuri și reprezentări de pandantive *en violon*, care completeau ansamblul vestimentar al părții superioare al unor piese plastice de la Costești (Matasă, 1937-1940, fig. 5/10; Marin, 1948, fig. 11/1) (fig. 130/3, 7), Ruginoasa (Dumitrescu b, 1927-1932, fig. 26/3) (fig. 130/12), Cucuteni-Băiceni – *Cetățuia* (Petrescu-Dîmbovița, 1966) (fig. 132/8-10), Fedeleșeni (Marin, 1948, fig. 7) (fig. 138/1). Se observă că, începând cu Cucuteni A₄ (A_{3b} după A. Nițu), pe unele statuete antropomorfe, motivele incizate sunt deosebit de subțiri, fapt care poate fi legat, probabil, și de îngustarea generală a benzilor decorative pictate, de pe ceramica acestei etape.

Deosebit de interesant, sub aspectul complicațiilor ornamentale este decorul unei statuete descoperite la Costești (Matasă, 1937-1940, fig. 5/10) (fig. 130/7) și al celor două statuete provenite de la Cucuteni-Băiceni – *Cetățuia* (Petrescu-Dîmbovița, 1966; Monah, 1997, fig. 83/1) (fig. 131/3 și 132/2), pe pieptul și pântecul cărora sunt redată motive serpentiforme incizate, completând registrul plastic, prezentat mai înainte, cu aceeași semnificație. Motivele ornamentale de pe fața anterioară a statuetelor se prelungesc pe cea posterioară fiind, însă, mult mai simple.

În partea mediană, centrală a statuetelor, pe abdomenul mai mult sau mai puțin proeminent al acestora, pe lângă motivele decorative prezentate mai sus, au fost redată și ornamente rombice și cruciforme. De regulă, a fost realizat un romb, care este împărțit, cu puține excepții, în patru spații, cu ajutorul unor linii în cruce, dispuse aproximativ perpendicular pe laturile rombului, de asemenea rombice, iar, în fiecare dintre acestea, cel mai adesea, câte un punct sau câte o linie scurtă incizată după cum se observă pe unele piese de la Cucuteni-Băiceni – *Cetățuia* (fig. 131/1-4, 6; 132/1, 8-9), și Giurgești (fig. 133/3 și 134/1). Există și motive rombice foarte bine realizate, înscrise, la rândul lor, într-un alt romb, așa cum au fost trasate pe două statuete de la Cucuteni-Băiceni – *Cetățuia* (fig. 131/3, 4), sau realizate mai stângaci și fără elemente suplimentare. Pe abdomenul unor statuete au fost trasate doar linii circulare, care descriu sau nu motive spiralice, ca la Ruginoasa (Dumitrescu b, 1927-1932, fig. 25/3, 27/1-2) (fig. 130/8, 11) și Giurgești, și linii dispuse în cruce ca la Giurgești (fig. 134/2), cu anumite semnificații cultice.

S-a susținut că rombul simplu, împărțit în spații cu sau fără punct (creștătură) central, ar reprezenta câmpul însămânțat, făcându-se legătură între fertilitatea pământului și fertilitatea femeii (Rybakov, 1965 a, 30-31) Fără a contesta această interpretare, arătăm că pandantive rombice, ca piese independente, cu patru perforări în colțuri, sau reprezentări ale acestora pe gâtul unor statuete, s-au răspândit pe un larg areal est-balcanic (Pandrea, 2001, 105-114), la nord de Dunăre apărând încă de la sfârșitul civilizației Boian, în așa-numita fază de trecere la cultura Gumelnița (la Ipotești și Tangâru) (Comșa 1974, fig. 76/1, 4-5), transmițându-se purtătorilor aspectului cultural Aldeni **Error! Bookmark not defined.**-Stoicani-Bolgrad (Petrescu-Dîmbovița, 1953, 100, fig. 41/6; Dragomir, 1983, 104-105, fig. 56/11, 14, 15; fig. 57; Coman, 1980, 130, 189, 265, 306, fig. 96), de unde au ajuns și în mediul Precucuteni III (Marinescu-Bîlcu, 1974, fig., 76/1, 3-4; Zbenovici, 1989, fig. 73/13; 74/4, 7; 75/2, 6), unde acest motiv este redat pe abdomenul statuetelor feminine, și, de aceea considerăm că trebuie legate și de componenta uraniană, având în vedere semantica figurii geometrice indicate în asociere cu crucea solară, care potența fertilitatea și viața, în general. De altfel, acest motiv/simbol a fost întrebuițat cu predilecție doar la sfârșitul fazei Precucuteni III și în faza Cucuteni A, în fazele următoare apărând mult mai rar, doar ca o moștenire, de exemplu la Jablona I (Sorochin, Borzic, 2001, 115-136).

Picioarele statuetelor antropomorfe au fost decorate cu motive simple, din linii incizate dispuse în V cu vârful în sus sau în zig-zag, care înconjoară, de regulă, fiecare picior, până la genunchi sau mai jos de genunchi, până la vârful conului, câteodată, în asociere și cu motive liniare, spiralice și geometrice, redată mai ales pe fesele proeminente, subliniindu-le volumul, după cum vedem la Hăbășești (*Hăbășești*, fig. 32/5, 7-8, 10-11, 14) (fig. 130/13-15; 135/8, 13, 15, 18), Costești (Popovici, Simiciuc, 1979-1980, 644, fig. V/4; Matasă, 1937-1940, fig. V/11-12) (fig. 130/4-6), Cucuteni-Băiceni – *Cetățuia* (Berlescu, 1964, *passim*) (fig. 131/3-4, 6; 132/2, 5), Ruginoasa (Dumitrescu b, 1927-1932, fig. 26/2; 27/2-4) (fig. 130/8, 9), Fedeleșeni (Marin, 1948, fig. 7) (fig. 138/1), Giurgești (fig. 133/3; 134/1, 2) ș.a. Există statuete ale căror picioare au fost decorate numai până sub genunchi, unde a fost trasată o linie orizontală. Interesantă este redarea picioarelor unei statuete Cucuteni A de la Costești (Marin, 1948, fig. 10) (fig. 130/2), pe care au fost redată plastic, în relief, două „centuri” (?), pe jumătatea inferioară a coapselor și trei asemenea „centuri” (?) pe genunchi, lăsând impresia că se prezintă un personaj legat, a cărui semnificație ne scapă, precum și o altă piesă de la Hăbășești, care are partea inferioară decorată cu șiruri de mici alveole incizate (*Hăbășești*, fig. 32/4) (fig. 135/11).

O statueta cu decor pictat a fost descoperită, în zona la care ne referim, doar la Hăbășești, (fig. 156/5), modelată din două bucăți și pictată tricrom, într-o tehnică ce reproduce în culoare motivele incizate. Astfel, pe bust și spate, din fondul roșu s-au rezervat romburi, mărginite cu culoare neagră, în timp ce pe pântec și șolduri s-au rezervat linii subțiri roșii (*Hăbășești*, 410, pl. CXX/1). Această statueta se aseamănă cu alte piese descoperite la Târpești (Neamț) (Marinescu-Bîlcu, 1981, 67), Trușești, Mărgineni – *Cetățuia* (Monah, 1997, 85), Scânteia (Mantu, 1993, 59), anunțând piesele plastice pictate, din fazele Cucuteni A-B și B.

Aceste decoruri, așa cum am văzut, diferite de la un tip de reprezentare la altul, au fost realizate în funcție de importanța personajelor și zeităților redată, prezentând multe elemente din realitate: piese de îmbrăcăminte și decorul acestora, obiecte de podoabă, într-o strânsă interdependență a sacrului cu profanul, în conformitate cu nedesluite, suficient, elemente de dedublare a lumii. În aceste condiții, conducătorii comunităților, adorantii, „preoții” își însușeau și practicau aceleași poziții și acțiuni rituale ca și zeitățile, într-un complex cult al fertilității și fecundității, redat și prin decorul statuetelor. Credem că nu mai este actuală, conform noului stadiu al cercetării, părerea că decorul statuetelor precucuteniene și cucuteniene ar reprezenta detalii anatomice ale suprafeței cutanate și subcutanate a corpului omenesc (Dumitrescu c, 1973, 449), dar nu trebuie exclusă, în unele cazuri, redarea unor tatuaje (Dumitrescu, 1979, 88) și marcate corporale, acestea având, în toate societățile tradiționale și cele „suspendate în preistorie”, evidente conotații cultice, sociale (statut de vârstă, sex, poziție, apartenență etnică), estetice (Coquet, 1999, 402-403). În același timp, este vorba și de redarea îmbrăcămintei cu modele diferite, într-o simbolistică complexă (Comșa, 1989, 39-46). Redarea nudității rituale a Zeiței-Mamă (*Hăbășești*, 422) nu vine în contradicție cu decorul care imită piese de îmbrăcăminte și marcate corporale, deoarece goliciunea sacră transpare printr-un eventual vestmânt, semantica decorului vestimentației divine completând și potențând caracterul acestor statuete, legat de arhetipul fertilității (Gimbutas, 1989 a, 113-124; Gimbutas, 1989 c, 82-106; Monah, 1997, 84-85).

Deși suntem de acord cu împărțirea statuetelor antropomorfe feminine în reprezentări de femeie bătrână – „strămoasă”, femeie matură – „matroană” și femeie tânără – „fecioară nubilă” (Mellaart, 1967, 168-172), nu credem că în cadrul plasticii cucuteniene se poate face o separare a acestora numai pe baza felului de modelare, de redare a sânilor și a zonei bazinului (Marinescu-Bîlcu, 1977 a, 16 și urm; Marinescu-Bîlcu, 1977 b, 42), ci este necesară asocierea și cu analiza semanticii decorului, aceasta putând vorbi și despre reprezentarea și statutul gravidității. De asemenea, este foarte greu de stabilit cărui tip îi aparține o statueta atunci când se păstrează numai partea ei superioară.

Astfel, credem că statuete, reprezentând „fecioara nubilă” s-au descoperit la Hăbășești (*Hăbășești*, 32/7; 33/2-3, 12) (fig. 130/13, 36/2, 3, 18) și Ruginoasa (Dumitrescu b, 1927-1932, fig. 27/2-3) (fig. 130/8-9), în vreme ce „matroanele”, mai numeroase, purtând și semne de graviditate redată evident, așa cum am văzut prin „rombul fertilității”, au fost recuperate din toate stațiunile Cucuteni A, din Bazinul Bahluiului, mai importantă fiind o piesă de la Ruginoasa (fig. 137/2) care prezintă o cavitate în zona abdominală (Dumitrescu b, 1927-1932, 82, fig. 27/4, 28 a-b/5).

Dacă statuetele feminine sunt majoritare în plastica antropomorfă, relevând rolul zeităților feminine în panteonul cucutenienilor, statuetele masculine sunt mai puține la începutul fazei Cucuteni A, înmulțindu-se în etapele evolute. Deși nu au întotdeauna sexul bine marcat, prin felul de modelare, cu șoldurile înguste, cu picioarele depărtate și cu redarea unei centuri crestate sau nu, se deosebesc de statuetele feminine. Asemenea statuete masculine s-au descoperit deocamdată la Fedeleșeni (Marin, 1948, fig. 11/2) (fig. 138/2) și Cucuteni-Lețcani (*Așezări*, pl. XXXV/15) (fig. 131/10).

Nu încadrăm în categoria statuetelor antropomorfe masculine, așa cum am văzut când am discutat despre uneltele din lut ars, așa-numiții *phaloi* (reprezentări *phaloide*) considerați ca expresie a elementului masculin, conform principiului *pars pro toto* (Monah, 1997, 90-91; Petrescu-Dîmbovița, 1999, 539-540).

O discuție interesantă comportă prezența idolilor androgini, cu o deosebită semnificație cosmogonică și antropogonică, mitologică (Ursulescu, Batariuc, 1987, 309-312), dar în stațiunile Cucuteni A din Bazinul Bahluiului nu au fost descoperite, deocamdată, asemenea piese, așa cum s-a presupus pentru alte așezări contemporane: Izvoare, Trușești, Dumești, Scânteia (Monah, 1997, 91).

Din punct de vedere artistic, statuetele antropomorfe Cucuteni A, deși sunt redată schematic, insistându-se doar pe elementele cu adevărat importante, pentru punerea în valoare a semnificativului, sunt totuși convențional-realiste, respectând proporțiile corpului omenesc, indiferent de dimensiunile lor, subliniind tocmai legătura dintre lumea reală și dedublarea acesteia, lumea divinităților.

Pentru faza Cucuteni A, etapa A₃, în Bazinul Bahluiului sunt cunoscute **pandantivele-amuletă en violon**, relevând interesante concepții și raporturi cronologico-culturale. Aceste piese plastice sunt, de regulă, plate, fiind lucrate, în zona la care ne referim, din lut. Pasta din care au fost confecționate aceste pandantive *en violon*, este bine epurată și arsă la roșu-cărmiziu sau brun-cărmiziu.

Acești idoli *en violon* pot fi clasificați în două categorii: **simpli**, având forma abia schițată și doar perforațiile ochilor, care serveau și la agățat (suspendat), și **complecși**, care au trasate unele detalii anatomice și elemente decorative, în special împunsături care imită tehnica *au repoussé*, o dovadă în plus că au existat și arhetipuri, piese lucrate în metal (aur și aramă) care, din lipsa posibilităților, au fost transpuse în lut.

În categoria idolilor *en violon* simpli, pot fi încadrate piesele care sunt doar modelate în forma unei cutii de vioară cu capul și corpul rotunjite, așa cum sunt unele descoperiri de la Giurgești (Boghian, 2000, 226, fig. 8/4) (fig. 133/2) și Hăbășești (Hăbășești, 410-417, fig. 36/9, 11, 16) (fig. 146/3-4, 8-11, 13, 15-16), sau cu capul redat oarecum rectangular și corpul aproximativ rombic, cu laturile rotunjite sau nu, după cum se observă în cazul unor obiecte de acest tip găsite tot la Hăbășești (fig. 146/5). Acest din urmă tip ne duce cu gândul la o eventuală înrudire a lor cu pandantivele rombice descoperite în mediul Boian final – Gumelnița A₁, care pătrund și în arealul Aldeni **Error! Bookmark not defined.**-Stoicani-Bolgrad și Precucuteni III-Cucuteni A, despre care am discutat anterior.

Piesele complexe au, în general, aceleași forme arătate mai sus, prezentând, totuși, unele variante, între care trebuie amintiți: idolii-pandantive cu capul aproximativ trapezoidal și corpul relativ triunghiular, cu colțurile rotunjite, așa cum sunt cei descoperiți la Hăbășești (Hăbășești, fig. 36/1) (fig. 146/1-2). Este important de arătat că nu s-au descoperit, până în prezent, două piese identice, fapt care pledează pentru caracterul deosebit al acestora, fiecare idol fiind un unicat în felul său.

Decorul acestor idoli-pandantive este, de asemenea, individualizat, pentru fiecare piesă, variind de la simple împunsături, dispuse fie de jur-împrejurul capului și corpului, într-un singur șir sau în două șiruri, cum se observă în cazul a două descoperiri de la Hăbășești (fig. 146/6-7), sau pe întreaga suprafață dorsală, ca în cazul unor exemplare de la Hăbășești (fig. 146/12) și Cucuteni **Error! Bookmark not defined.**-Băiceni – Cetățuia (Hăbășești, fig. 36/6-7, 12; Schmidt, 1932, fig. 33/6). Alteori, cu ajutorul împunsăturilor dispuse în linii verticale sau orizontale, se redau detalii de coafură sau, eventual, diademe, așa cum se observă pe două piese recuperate de la Hăbășești (fig. 146/1-2). Alte piese prezintă, ca decor, doar perforările ochilor și găuri dispuse în părțile unghiulare ale idolilor sau în zona inferioară a acestora, cum se vede la Hăbășești (fig. 146/8, 14) și Cucuteni-Băiceni – Cetățuia (fig. 146/17-18) (Hăbășești, fig. 36/1-2, 8, 13-14; Monah, 1997, fig. 259/2) sau o gaură realizată oarecum central, care indică, probabil, sexul feminin. Un idol descoperit la Hăbășești (Hăbășești, fig. 36/1) (fig. 146/1) prezintă un decor deosebit, atât pe partea anterioară cât și pe partea superioară. Astfel, pe partea anterioară sunt redată două benzi unghiulare, cu capetele rotunjite, realizate prin incizie, umplute, fiecare, cu câte un șir de puncte, cu vârful în sus, iar pe partea dorsală s-a rezervat un motiv oarecum cruciform, cu ajutorul unor triunghiuri hașurate sau nu.

Au fost descoperiți și idoli *en violon* care prezintă pe cap și gât creștături sau zimți rotunjiți, așa cum sunt la Hăbășești (fig. 146/2) și Făcuți (Podișu **Error! Bookmark not defined.** – Dealul Boghiului) (Hăbășești, fig. 36/2; Așezări, p. 193, pl. CLXXIV/1) (fig. 146/19), reprezentând, probabil, detalii de coafură.

Menționăm că idolii *en violon*, proveniți din așezările cucuteniene din Bazinul Bahluiului, prezintă unele asemănări cu cei de la Trușești (Petrescu-Dîmbovița et alii, 1955, 170, fig. 5/2; Petrescu-Dîmbovița, 1957, fig. 8/1-2; Petrescu-Dîmbovița, 1999, 521-523), Drăgușeni (Crășmaru, 1977, 70, fig. 44/10-11; Marinescu-Bîlcu, Bolomey, 2000, 134-135, fig. 159, 7), Igești (Popușoiu, 1987, 263-267, fig.

1/2-4), Scânteia (Mantu, Țurcanu, 1999, 142, fig. 355) ș.a., fiind considerați ca apărând încă din neolitic, odată cu răspândirea complexelor Sesklo-Starčevo-Criș și Vinča (Monah, 1997, 143-144).

Idolii *en violon* sunt bine cunoscuți și în chalcoliticul egeo-anatolian, est-central și sud-est european (Dumitrescu, 1961, p. 93 și urm; D. Monah, 1978-1979, p. 163 și urm; Marinescu-Bîlcu, 1980, p. 57 și urm; Monah, 1997, 143-144; Dumitrescu, 1974 c, 270-271; Dumitrescu, 1979, 77; Comșa, 1977, 45 și urm.; Höckmann, 1968, fig. 1/5; Höckmann, 1968 b, *passim*; Rutkowski, 1980, 119-120; Weinberg, 1951, 121 și urm; Renfrew, 1969, 1-5), unde au fost realizați din aur și aramă, fiind prezenți la răsărit de Carpați, încă din faza de început a culturii Precucuteni (Marinescu-Bîlcu, 1974, 157-158; Monah, 1997, 143-144).

Asemenea idoli *en violon* erau purtați ca amulete de către femei, așa cum se observă pe unele statuete din care una descoperită la Cucuteni-Băiceni – *Cetățuia* (Monah, 1997, fig. 91/1), fiind socotiți stilizări ale Zeiței-Mamă, în ipostaza femeii-mamă, care naște, sau sunt reprezentări ale unei zeițe ocrotitoare a nașterii, considerându-se, probabil, că aveau virtuți apotropaice și fertilizatoare. Nu este exclus ca idolii *en violon* să reprezinte o stilizare extremă (severă) a statuetelor convențional-realiste redată în poziții de naștere, despre care am vorbit mai sus.

Plastica antropomorfă a fazei Cucuteni A-B evoluează organic din cea a fazei Cucuteni A, prezentând aceleași trăsături specifice unei perioade de căutări, de tranziție spre Cucuteni B. De aceea, în interiorul acestei categorii de artefacte sacre se pot decela, la începutul fazei, unele moșteniri din Cucuteni A, în partea a doua apărând elementele caracteristice Cucuteni B, existând multe asemănări între acestea (Dumitrescu, 1979, 84).

Deși mai puțin cunoscute decât plastica fazei Cucuteni A, din cauza nepublicării unor materiale importante, statuetele antropomorfe Cucuteni A-B au avut același rol important în spiritualitatea comunităților cucuteniene, în special a celor din Bazinul Bahluiului. Astfel, de o reală importanță pentru studierea problemei în cauză sunt piesele plastice descoperite la Cucuteni-Băiceni – *Dâmbul Morii** (Petrescu-Dîmbovița, 1966, fig. 34; Boghian, 2000, 222-227, fig. 5/1-9, 6/3).

Așa cum am văzut pentru plastica antropomorfă Cucuteni A, și reprezentările Cucuteni A-B se pot împărți, după pastă, mod de modelare, finisare și decorare, durată de folosire, utilitate cultică etc., tot în două grupe: **figurine** și **statuete** (Monah, 1997, 96).

Figurinele sunt lucrate dintr-o pastă destul de bună, arsă la brun-cărmiziu. De la Cucuteni-Băiceni – *Dâmbul Morii* se cunoaște o figurină modelată schematic, cu capul și gâtul redată conic ca și amorsele brațelor (fig. 139/9), fiind asemănătoare, ca mod de realizare, cu descoperirile de la Jablona I (Rep. Moldova) și Traian (Monah, 1997, fig. 104/4; 107/4, 7-8, 12; 112/2; 114/1; Sorochin, Borzic, 2001, 115-136). În stadiul actual al cercetărilor, se pare că numărul figurinelor este mult mai redus în faza Cucuteni A-B decât în cea anterioară.

Statuetele sunt lucrate dintr-o pastă bine epurată și amestecată, fiind modelate, finisate și decorate cu mult mai multă atenție decât piesele anterioare, din una, două sau mai multe bucăți, și arse uniform la roșu-cărmiziu, brun-cărmiziu și, doar atunci când au fost arse secundar, au căpătat o culoare cenușie. Deși au fost realizate mult mai atent, statuetele întregi sunt mult mai puține, predominând și în Bazinul Bahluiului cele fragmentare. Din punct de vedere dimensional, cele mai numeroase sunt statuetele de dimensiuni mijlocii (8-25 cm), neexistând, până în prezent, piese mari și foarte mari, fapt care este de altfel valabil și pentru așezările din alte zone (Monah, 1997, 97).

Chiar dacă statuetele antropomorfe ale fazei Cucuteni A-B sunt modelate tot convențional-realist, ele se diferențiază, într-un anumit fel, de cele ale fazei Cucuteni A. Atât statuetele feminine cât și cele masculine sunt redată mult mai alungit, atât torsul cât și picioarele, la care se adaugă o anumită reducere, în primul caz a dimensiunilor șoldurilor și coapselor, dublată de o aplatizare dorso-ventrală a pieselor. Astfel, statuetele capătă un aspect mult mai zvelt, unele devenind chiar fusiforme (Dumitrescu, 1974 c, 207-208; Dumitrescu, 1979, 84-85; Monah, 1997, 97), fiind cunoscut, deocamdată, numai tipul vertical.

Statuetele de la Cucuteni-Băiceni – *Dâmbul Morii* aveau capul modelat, cel mai adesea, discoidal, trăsăturile feței fiind redată prin clasicul *bec d'oiseau*, gâtul în formă de coloană scurtă, umerii în formă de amorse conice unghiulare sau ușor rotunjite, perforate sau nu (fig. 138/4; 139/1-2, 5). Picioarele erau modelate în continuarea părții mijlocii, de care erau separate printr-o ușoară șanțuire (fig. 138/4; 139/1, 4). Câteodată, în partea superioară a șoldurilor, erau practicate două perforații, dispuse lateral-simetric (fig. 138/4) care subliniau și mai mult talia îngustă. Pe torsul statuetelor feminine au fost redați sânii, prin mici pastile aplicate (fig. 138/4; 139/1), și ombilicul, realizat tot printr-o

* Marea majoritate a statuetelor antropomorfe de la Dâmbul Morii sunt, din păcate, inedite. Mulțumim Domnului dr. M. Dinu pentru permisiunea de a utiliza în lucrarea de față piesele plastice provenind din campania 1977

mică pastilă de lut (**fig. 139/1**), în timp ce la statuetele masculine erau reprezentate elementele de vestimentație: centuri formate din două linii incizate, în care erau dispuse șiruri de puncte (**fig. 139/2, 5**), diagonale, formate tot din linii incizate (**fig. 139/2, 5**) și coliere compuse din mici alveole în semicerc (**fig. 139/5**) (**Boghian, 2000, 222-227, fig. 5/1-9, 6/3**).

Partea inferioară a statuetelor feminine a fost realizată, mai întotdeauna, sub forma unui picior unic, din care s-a individualizat fiecare membru, uneori printr-o ușoară șanțuire anterioară și posterioară, câteodată mai profundă (**fig. 138/4; 139/4, 6, 8**). Triunghiul sexual a fost redat prin linii incizate (**fig. 139/1**) sau sugerat la îmbinarea dintre abdomen și picioare (**fig. 139/6**). Există și cazuri în care sexul feminin a fost redat printr-o perforare în zona anatomică (**fig. 139/4**) sau a fost prezentat evasirealist (**fig. 139/8**). Fesele statuetelor feminine Cucuteni A-B, de la Cucuteni-Băiceni – *Dâmbul Morii* nu au volumul celor din faza anterioară, fiind mai reduse. Genunchii au fost modelați sub forma unei mici proeminențe conice, picioarele terminându-se tot conic.

Remarcăm că o statueta descoperită la Cucuteni **Error! Bookmark not defined.**-Băiceni – *Dâmbul Morii* (**Petrescu-Dîmbovița, 1966, 34**) (**fig. 138/4**) se aseamănă foarte mult cu cea din faza Cucuteni A₄ (sau A_{3b} după A. Nițu) de la Fedeleşeni (**Marin, 1948, fig. 7**) (**fig. 138/1**), vorbind de o anumită filiație tipologică.

Statuetele antropomorfe masculine de la Cucuteni **Error! Bookmark not defined.**-Băiceni – *Dâmbul Morii* prezintă picioarele modelate separat (**fig. 139/2, 7**), continuând, de asemenea, seria tipologică a pieselor din faza Cucuteni A₄ (sau A_{3b} după A. Nițu), cunoscute la Fedeleşeni, Scânteia (**Marin, 1948, fig. 11/2; Mantu, 1993, 59-62, fig. 10; 11**), Dumești (**Maxim Alaiba, 1987, 269-286, fig. 7-12**) și Răucești (**Dumitroaia, 1983-1985, fig. 8/1-2; 10/2, 4**), sau cele din faza Cucuteni A-B de la Jablona (Rep. Moldova) (**Monah, 1997, fig. 103/1; 104/1, 6-7; 105/1; 108/1; Sorochin, Borzic, 2001, 115-136**).

În ceea ce privește ornamentarea părții inferioare a pieselor plastice de la Cucuteni **Error! Bookmark not defined.**-Băiceni – *Dâmbul Morii*, trebuie să arătăm că a fost realizată prin incizie, redând detalii de îmbrăcăminte, un fel de șorț cu franjuri sau un *cache sex* pentru o statueta feminină (**fig. 138/4**) (**Petrescu-Dîmbovița, 1966, fig. 34**) sau linii incizate, completate cu puncte, pentru piciorul unei statuete masculine (**fig. 139/7**), maniera de decorare fiind parțial asemănătoare cu piesele provenind din bogata colecție de la Jablona **Error! Bookmark not defined.** I (**Monah, 1997, fig. 99/1-4; 101/6; 102/2; Sorochin, Borzic, 2001, 115-136**).

Considerăm că, cel puțin, unele statuete antropomorfe au fost decorate prin pictare, cu motive liniare și unghiulare, așa cum se cunosc la Jablona **Error! Bookmark not defined.** I (**Monah, 1997, fig. 108/4-5; Sorochin, Borzic, 2001, 115-136, fig. 3/1, 7/5-6**) și Traian (**Monah, 1997, fig. 109/1-2, 7; 110/7**), dar culorile s-au șters din cauza condițiilor de zacere. Dintre piesele plastice stilizate, probabil, antropomorfe, de un caracter aparte, trebuie menționat un disc plan-convex, cu diametrul de 20 mm, având două mici perforări, dispuse într-o margine, la distanță de 6 mm una de alta, care prezintă un decor, oarecum, incizat, descoperit tot la Cucuteni **Error! Bookmark not defined.**-Băiceni – *Dâmbul Morii* (**fig. 139/3**), a cărui semnificație va trebui elucidată în viitor, deoarece nu cunoaștem analogii, până în prezent.

Nu se cunosc, deocamdată, în Bazinul Bahluiului piese plastice antropomorfe, provenind din stațiuni Cucuteni A-B₂, cu excepția celor fragmentare de la Săcărești **Error! Bookmark not defined.** – *Suhat*, care prezintă elemente specifice pentru faza Cucuteni B, așa cum se observă și în situl de la Traian (**Monah, 1997, fig. 109/1-2, 7; 110/7; 112/7, 8; 113/1-3, 6-9; 114/1-6; 115/1-2**).

Așa cum am văzut deja, plastica antropomorfă a fazei Cucuteni B denotă o continuitate organică, evoluând firesc din cea a fazei precedente, încă din Cucuteni A-B₂ individualizându-se, mai precis, tipurile specifice ale acesteia. **Figurinele antropomorfe** apar doar accidental în faza Cucuteni B, această categorie de piese necunoscându-se în așezările contemporane din Bazinul Bahluiului.

În schimb, **statuetele antropomorfe masculine și feminine** sunt mult mai bine reprezentate, fiind executate din aceeași pastă fină, foarte bine epurată, amestecată și arsă oxidant, conferind o calitate deosebită acestor piese (**Dumitrescu, 1974, 207-212; Petrescu-Dîmbovița, 1963, 184-186; Monah, 1997, 113**). Se remarcă, cu titlu de generalizare, finisarea deosebit de atentă a suprafețelor statuetelor, destul de multe fiind acoperite cu angobă și pregătite să primească pictura specifică fazei. Din așezarea de la Costești – *Cier*, nivelul Cucuteni B₁, provine o statueta antropomorfă, lucrată în os, fiind, așa cum am văzut, una dintre rarele piese realizate în acest material (**fig. 143/4**) (**Popovici, Simiciuc, 1979-1980, 648, pl. III/1**).

Referitor la dimensiunile statuetelor antropomorfe Cucuteni B, arătăm că, și în Bazinul Bahluiului, piesele mici (3-8 cm) sunt foarte puține, predominând cele mijlocii, cuprinse între 8-25 cm, necunoscându-se, până în prezent, statuete mari și foarte mari. În ceea ce privește poziția, este de

remarcat preponderența statuetelor verticale, în picioare, dar și existența unor piese redată așezat, fie pe un scăunel-„tron”, fie pe o suprafață plană. În același timp, deși predomină, în continuare, statuetele antropomorfe feminine, se înmulțește numărul statuetelor masculine, redată în cele trei poziții, și, chiar, reprezentările androgine.

În cadrul statuetelor verticale, marea majoritate a pieselor sunt zvelte, fusiforme, alungite, cu solduri moderate, reprezentând zeități și femei-fecioare, nubile, cu toate că nu lipsesc și piese modelate mai masiv, cu solduri și fese mai pronunțate (Monah, 1997, 113).

Din prima categorie se desprind, mai multe subtipuri, stabilite, mai ales, după modul de modelare a părții inferioare. În mai toate cazurile, partea superioară a fost modelată după anumite canoane, ce indică o destul de accentuată standardizare. Astfel, capul a fost realizat sub forma unui disc din care s-a individualizat nasul, prin ciupirea, între degete, a lutului moale, obținându-se clasicul *bec d'oiseau*. De o parte și de alta a nasului, s-au realizat ochii, prin perforări simetrice, și, probabil, detalii de coafură, prin alte perforări simetrice, diferite numeric de la două la patru.

Gâtul este redat sub forma unei mici coloane, mai groase sau mai înguste, și face legătura capului cu torsul statuetelor. Umerii au fost modelați, de asemenea, sub formă de amorse conice, ascuțite sau rotunjite, prezentând, cel mai adesea, perforări. Talia este suplă, iar torsul este plat, prezentând o secțiune transversală plan-convexă, lenticulară sau ușor rombică. Sâni au fost marcați, adesea, prin pastile aplicate, iar abdomenul era redat plat sau proeminent, perforat sau nu (fig. 138/5-11; 143/1-8). Există și statuete cu torsul mai lat și sâni redați prin pastile alungite, indicând, evident, personaje feminine în vârstă.

Partea inferioară a acestor statuete prezintă mai multe variante de realizare. În primul rând, cele mai multe piese plastice se termină într-un picior unic, conic, încheiat ascuțit, rotunjit sau cu o mică talpă, modelată destul de realist, cu detalii de încălțăminte, incizate sau pictate, așa cum se observă în cazul descoperirilor de la Cucuteni **Error! Bookmark not defined.**-Băiceni – *Cetățuia* (Schmidt, 1932, fig. 32/6; 33/4; Petrescu-Dîmbovița, 1966, fig. 35; Berlescu, 1964, fig. VII/14) (fig. 138/8, 10; 142/17, 18; 145/7, 9), Buznea– Siliște (fig. 140/2; 141/2) (Boghian, Mihai, 1987, fig. 3/2; 4/2), Costești – *Cier* (fig. 144/1, 5, 15) (Marin, 1948, fig. 22; Popovici, Simiciuc, 1979-1980, fig. 1/12), Prigoreni Mici – *La Cimitir* (fig. 142/9) (*Așezări*, pl. CIII/22), Vânători – *Dealul Rufeni* (fig. 142/11) (*Așezări*, pl. CXVII/22). Uneori, picioarele erau individualizate prin trasarea unei șanțuri verticale, realizate atât pe partea anterioară cât și pe partea posterioară, alteori sunt redați genunchii sub forma unor mici ridicături sau ușoare protuberanțe.

O altă grupă de statuete antropomorfe prezintă partea inferioară cilindrică, cu sau fără indicarea fiecărui picior printr-o șanțuire în partea anterioară sau posterioară, terminată cu un mic suport discoidal care îi asigură stabilitatea. În această categorie se înscriu două statuete descoperite la Cucuteni **Error! Bookmark not defined.**-Băiceni – *Cetățuia* (fig. 145/2-3a-c) (Schmidt, 1932, 64-65, fig. 32/6-7; Marin, 1948, fig. 30), una feminină, cu picioarele și pubisul redată prin incizii, cu sâni mici, amorsele și pliurile de deasupra taliei fiind perforate, capul aflat în continuitatea unui gât masiv, fața modelată oarecum *en bec d'oiseau*, cu ochii realizați prin perforări, dispuse simetric față de nas, și cu o prezentare deosebit de realistă a unei coafuri, și cealaltă masculină (sau androgină ?), cu sexul evidențiat plastic, o diagonală incizată, și sâni redați prin pastile, la care se adaugă câteva fragmente provenind de la statuete găsite la Costești – *Cier*.

Între statuetele antropomorfe verticale, există un tip cu picioarele modelate separat, terminate fiecare cu câte o talpă, așa cum s-au descoperit la Cucuteni **Error! Bookmark not defined.**-Băiceni – *Cetățuia* (fig. 145/1) (Marin, 1948, fig. 27) și Sinești (fig. 142/10) (*RAJI*, II, fig. 31/10).

Ca și statuetele verticale, cele redată șezând au o importantă tradiție în perioada anterioară, putându-se, la rândul lor, separa în mai multe subtipuri. Există statuete modelate cu picioarele întinse înainte, ușor flexate, cu membrele modelate separat, destul de realist, redându-se genunchii prin două proeminente și labelle redată cu degete, în vreme ce capul, gâtul și torsul erau realizate ca la celelalte statuete, cum este cazul a două piese fragmentare, probabil masculine, descoperite la Cucuteni **Error! Bookmark not defined.**-Băiceni – *Cetățuia* (fig. 145/4, 8) (Berlescu, 1964, fig. XV/1, 3). Aceste statuete erau așezate în cadrul ritualurilor, foarte probabil, pe o suprafață plană.

Un alt subtip este cel al statuetelor cu partea inferioară redată sub forma unui picior unic, îndoit de la genunchi, sub un unghi care variază de la 90° la 110-120°, membrele fiind fie nediferențiate, fie numai sugerate cu ajutorul unor ușoare linii incizate. În această categorie se înscrie statueta masculină descoperită la Buznea – Siliște (fig. 140/1a-c) (Mihai, Boghian, 1977-1979, 431, fig. 8 și 10; Boghian, Mihai, 1987, 314, fig. 3/1), modelată la partea superioară asemănător cu celelalte piese, cu excepția redării unui singur ochi și a unei diagonale, realizate prin mici împunsături, și patru statuete găsite la

Costești – *Cier* (fig. 143/12; 144/14, 19-20) (Popovici, Simiciuc, 1979-1980, fig. IV/1, 3-4; Monah, 1997, 118, fig. 179/7), chiar dacă nu, întotdeauna, știm cum se terminau picioarele.

Se pare că aceste statuete, redată șezând, au fost așezate pe scăunele-„tronuri”, de tipul celui descoperit la Cucuteni-Băiceni – *Cetățuia* și asemănătoare cu cele de la Lipcani și Costești IX (Rep. Moldova) (Schmidt, 1932, 70, pl. 24/2 stânga; Ambrojevici, 1927-1932, 39, 42-43, fig. 8; Mareș, 1996, 65, fig. 2/1; Markeviči, 1981, 46, 50, 156-157, fig. 78/6), reprezentând arhetipuri ale unor zeități sau personaje de seamă, care s-au perpetuat, în acest complex cultural, mai bine de un mileniu.

În ceea ce privește ornamentarea statuetelor antropomorfe Cucuteni B, menționăm că se observă o continuare a tradițiilor decorative din faza anterioară, atât în realizarea decorurilor plastice, incizate, cât și a celor pictate. Cu ajutorul aplicațiilor plastice s-au redat detalii anatomice, coafuri, piese de îmbrăcăminte, acestea fiind completate sau nu și cu motive adâncite. Astfel, este remarcabil prezentată coafura unei statuete feminine descoperite la Cucuteni-Băiceni – *Cetățuia* (Schmidt, 1932, 64-65, pl. 32/6-7), care reprezintă o pieptănătură a unui păr lung, prinsă la capăt cu o podoabă (fig. 145/3a-c). De la Costești – *Cier* provine o statueta pe mijlocul căreia, cu ajutorul unei benzi de lut este sugerată o centură, încheiată cu o paftă (fig. 144/13) (Matasă, 1937-1940, fig. 6/9). Inciziile au fost folosite pentru a reda trăsăturile sexuale ale zeităților și personajelor imortalizate în lut, centuri și diagonale, podoabe. Se pot remarca, în acest sens, statuetele descoperite la Cucuteni-Băiceni – *Cetățuia* (fig. 138/3, 6, 142/7, 145/1-2, 9) (Schmidt, 1932, pl. 33/2, 4-5; Marin, 1948, fig. 18/2), Costești (fig. 144/4, 11, 18) (Matasă, 1937-1940, fig. 6/14; Marin, 1948, fig. 26; Popovici, Simiciuc, 1979-1980, pl. I/9), Buznea (fig. 140/1) (Boghian, Mihai, 1987, fig. III/1).

Important a fost și decorul pictat, moștenit din faza anterioară (Monah, 1997, 123-124), chiar dacă nu s-a păstrat pe toate statuetele pe care a fost realizat, prezent atât sub formă de motive ornamentale, cu anumită dispunere și semantică, cât și sub formă de acoperire totală a corpului pieselor plastice cu vopsea neagră sau roșie. Astfel, folosindu-se benzi subțiri, un fel de dungi orizontale, verticale, circulare, sau dispuse în unghiuri, pe unele părți sau pe întregimea corpului statuetelor, au fost sugerate, probabil, diferite elemente de vestimentație, sexuale, „tatuaje” (?), dispuse simplu sau chiar intersectate etc., completând destinațiile complexe ale reprezentărilor plastice. În acest sens, se înscriu statuetele descoperite la Cucuteni-Băiceni – *Cetățuia* (fig. 142/1-4; 143/16, 18-22; 145/10) (Schmidt, 1932, fig. 33/8-11; 34/1-4), Costești – *Cier* (fig. 144/7-8, 12) (Popovici, Simiciuc, 1979-1980, pl. II/2-4), Prigoreni Mici (Ion Neculce) – *Livada cu vișini* și Sinești (fig. 142/10) (RAJI, II, 1985, fig. 31/10). Așa cum se observă, din exemplele oferite, există o anumită specificitate a modului de redare a decorului pictat, pentru fiecare parte a corpului.

Procentual, statuetele antropomorfe din Bazinul Bahluiului reprezintă, în majoritate, zeități și personaje feminine în ipostazele cunoscute de: femeie-fecioară, matroană și femeie bătrână (Monah, 1997, 127-128), în această din urmă grupă putând fi inclusă o statueta de la Cucuteni-Băiceni – *Cetățuia* (fig. 143/15; 145/11) (Petrescu-Dîmbovița, 1966, fig. 28 jos), care are sâinii redați prin două pastile alungite, sugerând o mamă care a alăptat mai mulți copii, asemănătoare cu exemplarele descoperite la Răucești-Neamț (Dumitroaia, 1983-1985, fig. 10/1) și Văleni-Piatra Neamț (Cucos, 1981-1982, fig. 22/3; 23/6).

Interesante și importante, în același timp, sunt, reprezentările plastice masculine, descoperite, în zona Bazinului Bahluiului la Cucuteni-Băiceni – *Cetățuia* (fig. 138/3; 145/2) (Schmidt, 1932, fig. 33/2; Marin, 1948, fig. 30), Buznea – *Siliște* (fig. 140/1) (Boghian, Mihai, 1987, fig. III/1), Costești – *Cier* (fig. 144/5-6, 9) (Matasă, 1937-1940, fig. 6/9; Popovici, Simiciuc, 1979-1980, pl. I/10, 12-13) și, probabil, cele androgine de la Cucuteni-Băiceni – *Cetățuia* (fig. 145/4-5, 8) (Berlescu, 1964, pl. IV/1; XV/1-3), încadrate, pe baza asemănării cu alte statuete, într-o serie largă de piese plastice bisexuate (Ursulescu, Batariuc, 1987, 309 și urm; Monah, 1997, 128-131).

Modificările produse, în fazele Cucuteni A-B și B, în canoanele de realizare a plasticii antropomorfe, în ponderea diferitelor piese, în modalitățile de decorare și semantica ornamentației, denotă o structurare mai clară a cultelor și practicilor magico-religioase, odată cu evoluția generală, de-a lungul secolelor, a modului de viață și de gândire cucuteniană.

Modelând și decorând reprezentările plastice antropomorfe, artizanul cucutenian ne-a redat o parte a realității cotidiene lui, atât în ceea ce privește viața materială, prin prezentarea unor elemente etnografice de vestimentație feminină și masculină, de încălțăminte, podoabă și coafură (Cucos, 1971, 65-78; Popușoi, 1971, 89-94; Comșa, 1986, 51-60; Comșa, 1989, 39-56; Comșa, 1995, 77-106, *passim*; Monah, 1997, 195-200), care altfel nu ni s-au păstrat arheologic, cât și cele referitoare la o parte a complexei lor vieți spirituale, într-o lume în care sacrul și profanul se aflau într-o strânsă împletire.

Posedând un mental individual și colectiv structurat pe principiul dedublării lumii reale, după lumea ideală, a cosmosului divin, omniprezent, omnipotent și etern, cucutenienii au dezvoltat un complex cult al fecundității și fertilității pământului, naturii, oamenilor, cu cele două componente interdependente ale sale: uraniană și chthoniană, în care reprezentările plastice, de toate categoriile, au avut un loc extrem de important în ilustrarea temelor religioase eneolitice, a unor practici, rituri și ritualuri magico-religioase, menite să refacă și să perpetueze cosmogonia, antropogonia și viața generală a acestor comunități în rodnicia, forța creatoare și imacularea timpului originar, primordial (*illo tempore*) (Eliade, 1978, p. 33-45; Eliade, 1990, 124, 131-132; Eliade, 1992, p. 381 și urm; Eliade, 1994, p. 108).

Ultimele cercetări arată, din ce în ce mai clar, că panteonurile politeiste și mitologia timpurilor și populațiilor istorice din Orient, lumea micro-asiatică și sud-estul Europei, își află începuturile în neolitic și eneolitic, realizându-se, odată cu trecerea vremii, suprapuneri și sinteze între diferite straturi spirituale. În acest context, în straturile de început, în panteonul cucutenienilor, credem, un loc important era ocupat de arhetipul Marii Zeițe-Mamă (*Magna Mater* sau *Terra Genitrix*) reprezentată la diferite vârste și în diverse ipostaze: zeiță-fecioară, zeiță însărcinată, zeiță matroană, zeiță în vârstă (strămoasă ?) (Mellaart, 1970, 167-168; Marinescu-Bîlcu, 1974 b, 339-346; Monah, 1992, 189-190). Nu se știe, în ce măsură, cucutenienii credeau doar într-o singură zeitate, care avea toate aceste vârste religioase și atribute, sau, în panteonul acestor comunități eneolitice apăruseră, probabil, pentru fiecare ipostază, zeiți separați. Noi înclinăm pentru cea de-a doua ipoteză.

Panteonul cucutenienilor nu era lipsit de una sau, probabil, mai multe divinități masculine, reprezentând acolitul (paredrul) cu care Marea Zeiță Mamă realiza hierogamia divină, prin care se recrea periodic lumea cunoscută, ca un rezultat al împreunării principiului feminin, teluric (chthonian), cu cel masculin, solar (uranian) (Monah, 1997, 201-202, 205, 208-210). Solaritatea divinităților masculine este sugerată și de orientarea spre răsărit a unei asemenea statuete în complexul de cult de la Buznea – *Siliște* (Boghian, Mihai, 1987, 313-314).

Fertilitatea, fecunditatea, abundența, puteau fi stimulate și apărute prin asocierea mării divinități feminine cu șarpele de casă, cu elemente zoomorfe și vegetale sau prin cuprinderea homeopatică a făinii de cereale în pasta statuetelor feminine, sugerând migrația spiritului grâului. În acest sens, se observă, la comunitățile cucuteniene, concretizarea cuplului agricol Demeter și Chore (Phersephone), cunoscut foarte bine, mai apoi, în mitologia greacă clasică (Monah, 1992, 191-192; Monah, 1997, 212-213).

Zeița Mamă a mai fost reprezentată și în ipostaza de *kourotrophoi*, de femeie-mamă, care alăptează și, firește, protejează copiii, viața în general (Monah, 1997, 211). De asemenea, tot în această perioadă, se conturează rădăcinile mitului androginului, considerat tot o ipostază a Marii Zeițe, capabilă de autoregenerare, androginia fiind o caracteristică cvasigenerală a zeităților timpurii ale vegetației (Monah, 1997, 128-129, 204-205).

Complexele de cult, descoperite în neoliticul și eneoliticul carpato-danubiano-pontic dovedesc apariția, cel puțin la acest nivel, a unui sistem religios coerent, cvasiunitar, răspândit pe zone întinse, în care personaje distincte se ocupau de „serviciul religios”, în cadrul unor practici, rituri, ritualuri, ceremoniale. În Bazinul Bahluiului, este cunoscut, încă din faza Precucuteni III/Cucuteni A₁?, un complex-altar pictat, casnic, descoperit în L. 11 de la Târgu Frumos **Error! Bookmark not defined.** – Baza Pătule (fig. 159), care pare să fi avut o destinație specială (Ursulescu, Boghian, Cotiugă, Merlan, 2001-2002, 61-64; Ursulescu, Boghian, Cotiugă, 2003, 27-40). Redând, probabil, două busturi umane mult schematizate în apropierea unei vetre din locuință, locuitorii din această stațiune au reprezentat un cuplu divin, alcătuit din Marea Zeiță Mamă și acolitul ei sau Marea Zeiță Mamă și Zeița Fiică (Demeter-Chore), așa cum s-au mai utilizat în alte stațiuni neolitice și eneolitice (Ursulescu, Boghian, Cotiugă, Merlan, 2001-2002, 61-64; Lazarovici, Drașovean, Maxim, 2001).

Pentru faza Cucuteni B este de remarcă cunoscutul complex de cult din locuința sanctuar de la Buznea – *Siliște* (Mihai, Boghian, 1977-1979, 429 și urm; Boghian, Mihai, 1987, 313-315), înscrinduse pe aceeași linie cu alte descoperiri ca cele de la Parța (Lazarovici, 1989, 147-174), Căscioarele (Dumitrescu, 1970, 5-24; Dumitrescu, 1986, 69-72; Dumitrescu b, 1968, 381-394; Dumitrescu b, 1973, 311-316), Poduri (Monah et alii, 1983, 15; Monah, 1982, 11 și urm; Monah, 1984, 19), Sabatinovka (Makarevici, 1960, 290 și urm), Ghirbom (Aldea, 1972, 3-18; Aldea, 1974, 40-47), Ghelăești (Cucoș, 1973, 207-214; Cucoș, 1993, 59-80), Trușești (Petrescu-Dîmbovița, 1957, 1-22; Petrescu-Dîmbovița, 1963, 172-186; Petrescu-Dîmbovița, 1999, 528-531), în care statuetele antropomorfe feminine și masculine, vasele antropomorfe și alte reprezentări cu caracter plastic aveau un loc bine determinat, unele fiind folosite ca accesorii, probabil, în ritualuri agricole calendaristice, rituri de inițiere, rituri de trecere etc. Nu în ultimul rând, au existat numeroase sanctuare casnice, domestice, după

cum plastica antropomorfă și zoomorfă a putut fi utilizată și în anumite ritualuri de magie albă și neagră, așa cum par să indice anumite descoperiri din aria civilizației vinčiene (**Drașovean, 1998, 205-212**).

VII. 2. PLASTICA ZOOMORFĂ

Așa cum arătam, la începutul acestui capitol, spre deosebire de plastica antropomorfă, cea zoomorfă, este mult mai tradiționalistă, fiind modelată, aproximativ, din aceeași pastă în toate fazele, dar a fost arsă în culori variate: de la roșu la brun cărămiziu și chiar cenușiu. Plastica zoomorfă prezintă, în general, aceleași dimensiuni și varietăți tipologice (**Dumitrescu, 1979, 89**) și, de aceea, o vom analiza în ansamblu, pentru toate fazele.

Astfel, au fost decelate **statuete de animale domestice** și **statuete de animale sălbatice**, ciclul plastic zoomorf fiind legat, în ceea ce privește destinația și, parțial, semnificația, de cel antropomorf.

Statuetele zoomorfe se dezvoltă din plastica similară a civilizației Precucuteni III (**Marinescu-Bîlcu, 1974, 94-95, 102-103; Zbenovici, 1989, fig. 77/1-8, 12-13, 19**), evoluând foarte lent, aproape nesemnificativ în cadrul culturii Cucuteni. În stațiunile cucuteniene din Bazinul Bahluiului, au fost descoperite statuete zoomorfe în locuințe, gropi și în stratul de cultură, dar nu s-au descoperit, până în prezent, complexe de cult care să conțină asemenea piese. Dintre toate cercetările, se desprinde colecția de la Hăbășești – *Holm*, compusă din 420 de exemplare, din care 150 aproape întregi sau fragmente mai importante (**Hăbășești, 472**), dar se pare că ponderea lor era inegală în așezări (**Schmidt, 1932, 66; Matasă, 1946, 82; Dumitrescu, 1927-1932, 84**).

Din punct de vedere dimensional, se desprind următoarele grupe: mici – până la 5 cm, mijlocii – între 5 și 10 cm, mari – între 10 și 15 cm și foarte mari – peste 15 cm. Majoritatea acestor piese este cuprinsă în grupele statuetelor zoomorfe mici și mijlocii, cele mari fiind rare, iar cele foarte mari apărând doar excepțional.

Modelarea statuetelor zoomorfe respectă stilul convențional-realist, unele fiind lucrate mai atent, putându-se identifica, după trăsăturile morfologice, animalul care a fost reprezentat, altele au fost doar schițate, sau stilizate, nemaiputându-se recunoaște ce a vrut artizanul să redea. De regulă, meșterul folosea, pentru realizarea pieselor zoomorfe, un sul de lut, din care „trăgea” capul pe care-l modela mai atent, cioturile tronconice ale picioarelor și cozii precum și unele caracteristici sexuale, feminine și masculine. Oricum erau modelate, static sau sugerând mișcarea, aceste reprezentări zoomorfe erau redade pentru a sta în picioare.

Din punct de vedere tipologic, și aceste reprezentări plastice zoomorfe pot fi împărțite în: **statuete propriu-zise** și **figurine**. Din analiza colecțiilor de statuete zoomorfe, se observă că acestea, conțin, în mare majoritate, **patrupede**, iar, dintre acestea, animalele care fac parte din turma domestică au fost cel mai adesea modelate. O remarcă se poate face referitor la felul de modelare a picioarelor acestor statuete. Astfel, în fazele **Cucuteni A** și **A-B**, patrupedele reprezentate aveau fiecare picior modelat separat, dar în faza **Cucuteni B** se observă că, pe lângă piese cu picioarele redade independent, apare și o grupă de statuete cu picioarele redade alipit, două câte două, cele anterioare și cele posterioare (**Popovici, Simiciuc, 1978, 561**).

Dintre patrupedele redade, cornutele sunt cele mai multe: bovine și ovicaprine. Acestea au fost realizate destul de corect, bovinele domestice și sălbatice (zimbri și/sau bouri) au capul redat realist cu coarne și urechi, câteodată și unele detalii ale ochilor și botului. În cazul bovinelor, sunt reprezentate, așa cum vom vedea și la protome, atât animale cu coarnele în formă de liră cât și cu coarnele în formă de V sau arcuite în jos, cu gâtul puternic și gușa redată destul de corect, spinarea lată și uneori masivă, prezentând, câteodată, creasta greabănului, și cu picioare care sugerează masivitatea. Coadă era redată în continuarea trupului ca o prelungire țuguată, aplecată, cel mai adesea, în jos. Astfel de piese au fost descoperite la Hăbășești (**fig. 151/6, 9, 21, 32, 33, 36; 154/22, 26**) (**Hăbășești, 427-429, fig. 38/3, 8, 12-13; 39/3, 19; 40/17, 19**), Cucuteni (**fig. 154/3, 5**) (**Schmidt, 1932, 66, pl. 35/22**), Ruginoasa (**fig. 153/1, 6-7, 15**) (**Dumitrescu, 1927-1932, p. 84-85, fig. 30/1, 4, 7; 32/4, 6**), Giurgești (**fig. 153/29, 35**) și Filiași (**fig. 153/44-45**) (**Boghian, 2000, 228-229, fig. 9/1-6; 10/1-2**), pentru faza Cucuteni A.

Ovicaprinele ocupă un loc aparte între reprezentările plastice zoomorfe, situație sesizată și în viața de toate zilele, prin studierea resturilor osteologice recuperate din așezări. Capul acestor statuete a fost redat, de multe ori, destul de realist, fiind ușor alungit, cu sugerarea ochilor și botului, prin unele perforări. De la partea superioară a capului pornesc lateral urechile sau, în cazul berbecilor, sunt redade

coarnele răsucite, iar în cel al țapilor, în formă de V. Gâtul acestor statuete era puternic, modelat ușor tronconic.

În cazul redării unor caprine, gâtul era modelat mult mai alungit decât la ovine, respectând, și în acest fel, detaliile anatomice deosebite, ale celor două subspecii. Corpul a fost modelat alungit cu picioarele ușor tronconice, scurte și coada ușor ascuțită sau rotunjită. Atunci când erau redade femele gestante, pântecul acestora era modelat realist, proeminent. Pe corpul unor asemenea statuete au fost realizate decoruri prin alveole mai mici sau mai mari și mici incizii cu unghia, subliniindu-se existența unor pete colorate și detalii de blană.

Statuete reprezentând cornute mici, ovine și caprine, au fost descoperite în Bazinul Bahluiului la Cucuteni (fig. 154/1-2, 4) (Schmidt, 1932, 66-67, pl. 33/13, 15-18), Hăbășești (fig. 151/1-2, 34-35, 37, 43) (*Hăbășești*, 427-429, fig. 38/1-2, 14, 17; 39/4-5, 9, 14; 40/18, 22-24), Ruginoasa (fig. 153/2-3, 14, 42) (Dumitrescu *Error! Bookmark not defined.*, 1927-1932, 84-85, fig. 30/11; 31/1, 6, 8; 32/8), Giurgești (fig. 153/30, 40) și Costești (fig. 154/13, 17) (Popovici, Simiciuc, 1978, 561-565, pl. I/8, 10; 2/4).

Alte statuete de patrupeze, descoperite în stațiunile cucuteniene din Bazinul Bahluiului, reprezintă porcine, domestice și sălbatice, cu trăsăturile morfologice modelate realist. Astfel, capul a fost modelat alungit, cu un bot ascuțit, sub forma unui rât, cu urechi mici și o ridicătură în partea dorsală. Corpul prezintă o anumită masivitate grupată în partea anterioară, partea dorsală fiind mai redusă, cu coada ascuțită în prelungire. Câteodată, la femele au fost redade, pe abdomen, două rânduri de gurguie mamelare, reprezentând animale gestante sau care alăptează, iar la masculi, elemente sexuale, în special testiculele proeminente, ca simbol al virilității. Reprezentări de porcine s-au găsit la Hăbășești (fig. 151/26-27, 45) (*Hăbășești*, 429, fig. 39/16; 40/11-12, 27-28), Ruginoasa (fig. 153/23, 32) (Dumitrescu *Error! Bookmark not defined.*, 1927-1932, 84-85, fig. 30/5; 31/10 și 32/2), Costești (fig. 154/10) (Popovici, Simiciuc, 1978, pl. I/9) și Rediu (fig. 154/18) (*RAJI*, II, fig. 30/9).

Canidele sunt reprezentări zoomorfe incluzând atât statuete de câini cât și de lupi și vulpi. Deși modelarea este destul de sumară, artizanul cucutenian a reușit să redea unele elemente anatomice, apropiindu-se de realitate. Capul a fost modelat cu botul ascuțit, cu urechile ridicate, iar corpul mai zvelt, cu picioarele mai scurte, se termină cu o coadă mai lungă, redată în jos sau ridicată. O statueta descoperită la Hăbășești (fig. 151/20) aduce, potrivit siluetei generale, cu o vulpe (*Hăbășești*, 429, fig. 38/10). Statuete care redau, probabil, câini, au fost recuperate, de la Hăbășești (fig. 151/12-14), Ruginoasa (fig. 153/33, 43), unele reprezentând exemplare feminine, care alăptează, cu două rânduri de mamele, modelate plastic (*Hăbășești*, fig. 38/6; 39/7; Dumitrescu *b*, 1927-1932, fig. 30/8-12). O statueta descoperită la Costești (fig. 154/8) pare să reprezinte, potrivit siluetei generale, un urs, cu capul mic și corpul masiv (Popovici, Simiciuc, 1978, pl. I/3).

De asemenea, în această regiune, au mai fost descoperite statuete de păsări. Astfel, două asemenea statuete au fost descoperite la Târgu Frumos *Error! Bookmark not defined.* – Baza Pătule, lucrate în pastă brun-cărămizie, fiind modelate destul de realist, redând exemplare cu picioare înalte. Alte asemenea piese au fost descoperite la Hăbășești: o mică rățușcă (fig. 154/6), o pasăre cu picior înalt, cilindric și o mică bază de susținere (fig. 154/11) și o a treia pasăre, cu capul mic și coada mare, având picioarele rupte din vechime (fig. 151/5) (*Hăbășești*, 429-430, fig. 39/1-2; 40/3), fiind asemănătoare cu piesele descoperite la Frumușica (Matasă, 1946, 82, pl. LVIII/432-434), reprezentând păsări picioroange sau de apă, greu de identificat.

Din nefericire, din cauza stării fragmentare a multor piese plastice zoomorfe cucuteniene, din zona de referință, nu s-a putut face o determinare a speciei și sexului fiecărei reprezentări, unele fiind, de-a dreptul, caricaturale și, de aceea, sunt tratate general. În afară de trăsăturile anatomice, decorarea prin alveole și mici incizii curbe, plastica zoomorfa din zona de referință pare să nu fi fost ornamentată și prin pictare, fapt care va trebui lămurit prin cercetările viitoare.

Prin modul de realizare și speciile reprezentate, plastica zoomorfa din Bazinul Bahluiului se aseamănă cu cea descoperită în alte stațiuni cucuteniene: Frumușica, Izvoare, Târpești, Drăgușeni, Scânteia, Trușești (Matasă, 1946, 82, pl. LVIII/432-434; Vulpe, 1957, 109, fig. 81/3; 84/3; Marinescu-Bîlcu, 1981, 67-69; Crîșmaru, 1977, 61-62; Marinescu-Bîlcu, Bolomey, 2000, 141-148, fig. 172-176; Mantu, 1994, 161-168; Petrescu-Dîmbovița, 1999, 533-538) ș.a., jucând un rol important în spiritualitatea acestor comunități. În acest context, reprezentările plastice zoomorfe trebuie studiate împreună cu decorul zoomorf pictat, cu reprezentările plastice antropomorfe și cu temele antropomorfe pictate, vorbind, toate împreună, de un complex ciclu al vieții, dominant în gândirea cucuteniană. De aceea, tema religioasă a „Marii Stăpâne a animalelor” – *Potnia theron*, justificată atât de pertinent, de Dan Monah (Monah, 1997, 185-186), pare să fi avut un rol deosebit de important în spiritualitatea politeistă a comunităților cucuteniene.

În același timp, este posibil, ca unele reprezentări zoomorfe să fi fost reflexe ale unor totemuri (?), sau componente ale altor teme religioase, care vor trebui surprinse în viitor, deoarece acest stil zoomorf a fost destul de extins începând cu neoliticul timpuriu (Nițu, 1972, 9-96 *passim*).

În mod evident, rămâne în sarcina cercetărilor viitoare, precizarea mult mai exactă a destinației și semnificației plasticii antropomorfe și zoomorfe, prin acumularea de noi informații și interpretarea acestora, în ansamblul manifestărilor spirituale ale acestor comunități.

CAP. VIII

OBIECTE DE CULT

În cadrul complexelor manifestări ale cultelor eneolitice comunitare, casnice și individuale, de la răsărit de Carpați, membrii comunităților cucuteniene au întrebuințat, în strânsă legătură cu ceramica și plastica antropomorfă și zoomorfă, o serie de obiecte de cult, care pot fi considerate accesorii în cadrul complexelor practici magico-religioase.

De aceea, în acest capitol vom analiza, în continuarea celor prezentate anterior, unele dintre descoperirile de acest fel, făcute în stațiunile cucuteniene din Bazinul Bahluiului, piese realizate din diferite materiale, în special din lut și, mai puțin, din aramă și os.

Un loc important în această categorie de obiecte este ocupat de **măsuțele-altar** aparținând fazei Cucuteni A. Acestea erau lucrate, de regulă, din pastă bună, asemănătoare cu cea a ceramicii fine și semifine, arsă la roșu-cărămiziu, mai rar la brun-cărămiziu. Aveau, de regulă, o formă rectangulară, cu colțurile terminate în unghi drept sau ușor rotunjite, cu picioarele modelate relativ triunghiular sau rotund. Tăbliile acestora erau, mai întotdeauna, plate sau ușor alveolate, fiind pictate sau nu.

Picioare rotunjite, provenind de la asemenea **măsuțe-altar**, au fost descoperite la Târgu Frumos **Error! Bookmark not defined.** – *Baza Pătule* (Ursulescu, Boghian, 1997-1998, 13/42), vorbind de existența unor piese destul de mari. Picioare prismatice, relativ triunghiulare, de măsuțe-altar au fost descoperite la Giurgești (Costești) și Hoisești-Dumești, în vreme ce măsuțe, rectangulare, cu colțurile rotunjite, plate sau alveolate, s-au identificat la Hăbășești – *Holm* (*Hăbășești*, 469, pl. CX/ 2-4).

Dintre aceste piese, de la Hăbășești se detașează o măsuță dreptunghiulară, având tăblia pictată cu motive în S unghiular pe fondul roșiatic (*Hăbășești*, 469, pl. CX/1) (**fig. 156/1**), și un fragment mai deosebit, descoperit la Giurgești. Este vorba de colțul unei măsuțe-altar rectangulare, cu marginile rotunjite. Pe fața plată era redată, în relief, o ușoară alveolare, iar spre centru, păstra o perforare rotundă a piesei, cu diametrul de aproximativ 5 cm (**fig. 156/11**).

Arătăm că, în zona la care ne referim, nu au fost descoperite măsuțe-altar de tipul celor prezentate mai sus, în așezările cucuteniene din fazele A-B și B. În schimb, în așezarea de la Cucuteni **Error! Bookmark not defined.** – Băiceni – *Cetățuia* (din nivelurile de locuire A-B sau B), provine o măsuță rotundă, plată, cu diametrul tăbliei de 31, 5-32 cm, sprijinită pe un picior înalt de 10-10, 5 cm și diametrul bazei de 15 cm, fără analogii până în prezent (**Schmidt, 1932, 70, pl. 36/2**).

Măsuțele-altar rectangulare, de regulă, sunt prezente în neoliticul carpato-danubiano-pontic, începând cu civilizația Starčevo-Criș (**Kutzian, 1944, vol. II, pl. 36 V/5, XXXV/3, XXXVI/11, 12; Popușoi, 1990-1992, 23, 25, fig. 413, 10/1**), continuând în celelalte civilizații Vinča-Turdaș, Precucuteni, Stoicani-Aldeni, Gumelnița, Sălcuța (**Roșka, 1941, pl. XCVIII/8, 12; Marinescu-Bîlcu, 1974, 105-106; Marinescu-Bîlcu, 1981, 37-38; Dragomir, 1983, 136, fig. 713; Marinescu-Bîlcu, Ionescu, 1967, pl. XVII/10-13; XXII; Berciu, 1961, 325, fig. 148/6**), precum și în alte stațiuni cucuteniene: Frumușica, Târpești, Izvoare, Traian **Error! Bookmark not defined.** – *Dealul Fântânilor*, Drăgușeni, Berezovka (**Marinescu-Bîlcu, 1981, 72, fig. 198/36; Marinescu-Bîlcu, Ceacîru, 1995, XIX, 104, fig. 14/1-2; Matasă, 1946, pl. X/34; Crășmaru, 1977, pl. 66/3; Cvek, 1996, fig. 7/1-2**) ș.a.

Cu sau fără legătură cu măsuțele-altar sunt modelele de **scăunele** sau „**tronuri**”, reprezentate prin diferite forme și moduri de realizare. Și aceste piese sunt prezente în neoliticul și eneoliticul carpato-danubiano-pontic, în civilizațiile Vinča-Turdaș, Hamangia, Precucuteni, Gumelnița (**Berciu, 1966, 10, fig. 3/3; Roșka, 1941, pl. XCVII/5, XCVIII/7, 18; Marinescu-Bîlcu, 1974, 105-106, fig. 90/112, 4-8, 92/3; Marinescu-Bîlcu, 1981, 37-38; Zbenovici, 1989, fig. 73/417, 11, 12; Comșa, 1995, 100, 103-104, fig. 113-115; Makarevici, 1960, 290-292, fig. 1; Monah, 1982, 11-13; Cucuteni, 1997, 179-181; Ursulescu, 2001, 51-67**) ș.a., fiind cunoscute și în toate fazele culturii Cucuteni, chiar dacă lipsesc, deocamdată, în unele așezări.

În Bazinul Bahluiului, asemenea piese sunt cunoscute în așezarea de la Târgu Frumos – *Baza Pătule*, dar cele mai multe provin de la Hăbășești, unele fiind modelate din pastă roșiatică, foarte bine epurată, altele dintr-un material lucrat mai puțin atent. Una din aceste descoperiri a fost încadrată în categoria plasticii antropomorfe, tratată mai înainte (*Hăbășești*, 420, pl. CXXI/2). Celelalte piese au fost confecționate mai puțin atent, cu tăblia rectangulară sau rotunjită, dreaptă sau ușor alveolată (*Hăbășești*,

469, pl. CX/1, 5, 9, 10). Picioarele acestor scăunele-„tronuri”, acele care s-au păstrat, au diferite forme: cilindrice și paralelipipedice, alungite. Multe din aceste scaune-„tronuri” au avut patru piciorușe (fig. 156/3-4, 6-10).

Spătarele acestor scăunele-„tronuri”, descoperite la Hăbășești, au fost modelate diferit, în unele cazuri neputând fi reconstituite. Astfel, un spătar a fost modelat antropomorf (fig. 156/5) (*Hăbășești*, 420, pl. CXXI/2), altul drept și pictat (fig. 156/12) (*Hăbășești*, 469, pl. CX/1). Considerăm că unele dintre așa-numitele torți plate, mari, cu punte între laturi, au putut reprezenta eventuale spătare modelate mai realist (fig. 156/7-10) (*Hăbășești*, 386, pl. CXXII/26, 39).

Până în prezent, în Bazinul Bahluiului nu au fost descoperite scăunele-„tronuri” rotunjite, fără piciorușe și cu spătarul sub forma unor „cornițe” laterale, apropiate de cele precucuteniene, așa cum au fost recuperate de la Târpești (nivelul Cucuteni A₁ – A₂) (Marinescu-Bîlcu, 1981, 72, fig. 198/34-35).

Deocamdată, pentru faza Cucuteni A-B, nu sunt cunoscute scăunele-„tronuri”, care să provină din stațiunile din Bazinul Bahluiului, fapt care se datorează doar întâmplării, deoarece o asemenea piesă provine din nivelul Cucuteni B de la Cucuteni-Băiceni – *Cetățuia* (Schmidt, 1932, 70, pl. 24/2, sus stânga). „Tronul” era de mici dimensiuni, cu lățimea de aproximativ 3, 2 cm, cu patru piciorușe, aproximativ paralelipipedice, cu înălțimea de 3, 3 cm, prezentând spătarul rupt, din vechime. De la tăblia ușor alveolată a scăunelului-„tron”, în partea din spate, porneau, în zona spătarului, probabil, două reprezentări plastice, de felul celor redată pe tronul de la Lipcani, considerat și altar (Ambrojevici, 1927-1932, 10-39, 42-43, fig. 8).

Pe lângă analogiile, îndepărtate în timp, cu scăunelele-„tron”, sau cu spătarul antropomorf, prezente mai sus, piesa de la Cucuteni **Error! Bookmark not defined.**-Băiceni – *Cetățuia* își mai află apropiere în obiectul similar descoperit la Costești IX (R. Moldova) (Markeviči, 1981, 46, 50, 150-157, fig. 78/6), încadrat la sfârșitul fazei Cucuteni B, și într-o altă piesă, aflată în colecțiile Complexului Muzeal Bucovina, provenind dintr-o localitate necunoscută (Mareș, 1996, 65, fig. 2/1).

Tot de la Cucuteni **Error! Bookmark not defined.**-Băiceni – *Cetățuia* provine un scăunel-taburet miniatural, cu patru piciorușe scurte. Tăblia acestuia era rotundă, ușor albiată, cu diametrul de 4, 4 cm și înălțimea picioarelor de 2, 5 cm (Schmidt, 1932, 71, fig. 24/2 dreapta sus), reprezentând un model miniatural al unei piese de mobilier, folosită în activitatea de cult (Comșa, 1980; Comșa, 1995, 103-115).

O altă piesă, din această așezare, era rectangulară, alungită (lungimea de 4, 9 cm, lățimea de 3, 7 cm și înălțimea de 3,4 cm, având partea superioară albiată, cu capetele scurte modelate plastic și patru piciorușe, considerată de descoperitor ca „șezlong” (Schmidt, 1932, 70, pl. 24/2 stânga sus) (sau pat după părerea noastră). Nu știm care a fost destinația exactă a acestor piese miniaturale de mobilier, dar, datorită faptului că sunt puține, nu suntem de acord că au fost jucării pentru copii (Schmidt, 1932, 70), ci au fost întrebuințate, după părerea noastră, în anumite culte casnice, care reproduceau, prin dedublare, imaginea locuinței și familiei divine, așa cum se observă și în cazul unor modele de locuințe și sanctuare, fiind, probabil, accesorii în cadrul unor scene sacre (Todorova et alii, 1973, 113-126; Marinescu-Bîlcu, 1974, 107).

Un loc important între obiectele de cult ale comunităților cucuteniene din Bazinul Bahluiului este ocupat de așa-numiții **idoli conici** a căror funcționalitate nu a fost elucidată pe deplin, fiind, cel mai adesea, încadrați între așa-numitele reprezentări falice și *phaloide*. Astfel de piese, perforate sau nu, au fost descoperite la Hăbășești într-o multitudine de situații; aproape în fiecare locuință, în gropi sau în strat (*Hăbășești*, 466-467, fig. 47. 1-2, 4-10, 12-15), câteodată asociate. De asemenea, conuri de lut au fost găsite la Ruginoasa (Dumitrescu **Error! Bookmark not defined.** b, 1927-1932, fig. 10/1, 11/44, 6) și în gropile de la Giurgești. Aceste piese sunt cunoscute încă din faza a II-a a culturii Precucuteni, așa cum au arătat descoperirile din complexe de cult de la Isaiia (com. Răducăneni) (Ursulescu, 2001a, 51-65; Ursulescu, Boghian, Cotiugă, Merlan, 2001-2002, 64-76), și au avut o deosebită răspândire în faza Cucuteni A, după cum au demonstrat descoperirile de la Ariușd, Bod, Scânteia, Trușești (Petrescu-Dîmbovița et alii, 1955, 170, fig. 5/1; Petrescu-Dîmbovița et alii, 1999, 539, fig. Mantu, Turcanu, 1999, nr. 265-270 din catalog; Marinescu-Bîlcu, Bolomey, 2000, 149-150), unele modelate cu trăsături anatomice schematice.

Deocamdată nu se cunosc, în zona de referință, idoli conici care să fie atribuiți și altor stațiuni și faze ale culturii Cucuteni. Având în vedere forma lor și unele condiții de descoperire, se consideră că aceste piese au avut o destinație cultică sau au fost piese/fise de joc, instrumente contabilești, ștampile de tatuat etc. (Petrescu-Dîmbovița et alii, 1999, 539; Marinescu-Bîlcu, Bolomey, 2000, 149-150).

Interesante sunt și alte reprezentări conice, cu perforări transversale pe corpul pieselor, drepte sau ușor curbate, considerate obiecte *phaloide*, așa cum sunt cele de la Cucuteni **Error! Bookmark not**

defined.-Băiceni –*Cetățuia* (Schmidt, 1932) și Giurgești, similare cu descoperirile de la Trușești (Petrescu-Dîmbovița et alii, 1999, 539, fig. 380/1-4, 6), legate, probabil tot de domeniul spiritual.

Prezența **modelelor miniaturale de lut ale unor topoare**, în special din aramă dar și din piatră, denotă existența, la comunitățile eneolitice, a unor culte legate de sacralizarea acestor artefacte, care vor trebui elucidate, după posibilități, în viitor. Astfel de piese au fost imitate în faza Cucuteni A, necunoscându-se, cel puțin deocamdată, pentru stațiunile din fazele următoare. La Hăbășești – *Holm* au fost descoperite 21 de modele miniaturale și un singur exemplar, fragmentar, de dimensiuni normale (fig. 157/1-5, 11-14, 22-27, 39-41, 48-51) (*Hăbășești*, 469, fig. 46/1-22). Marea majoritate a acestora reprezentau topoare din piatră, neperforate și perforate și topoare-ciocan, imitate după tipurile reale ale uneltelor și armelor de acest fel identificate în această așezare. Sunt lucrate sumar dintr-o pastă semifină, prezentând în general forma piesei imitate (*Hăbășești*, 469-472).

Foarte interesante, între aceste piese, sunt modelele care imită topoare contemporane din aramă: fie topoare-ciocan de tip Vidra, fie topoare cu brațele în cruce, în diferite variante contemporane (Brad, Ariușd, Varna – varianta Brad etc.), descoperite la Hăbășești – *Holm* (*Hăbășești*, 470-472, fig. 46/9-21) (fig. 157/48-51) și Cucuteni **Error! Bookmark not defined.**-Băiceni – *Cetățuia* (Schmidt, 1932, 71, pl. 35/25; fig. 19a) (fig. 148/34). O jumătate dintr-un topor de lut, probabil cu brațele în cruce, ruptă în dreptul perforării, descoperit la Hăbășești, a reprezentat, împreună cu capătul lipsă, o piesă în mărime naturală (fig. 157/51) (*Hăbășești*, 471, fig. 46/19).

Asemenea modele de lut sau aramă au mai fost descoperite la Târpești (nivelul Cucuteni A₁-A₂) și Drăgușeni (Marinescu-Bîlcu, 1981, 70-71; Marinescu-Bîlcu, Bolomey, 2000, 151, fig. 178/45-46; 180/4-7) și au fost considerate piese votive (*Hăbășești*, 469), amulete, cu scopul de a asigura forța și sănătatea celor care le posedau și le purtau (*Hăbășești*, 472; Marinescu-Bîlcu, 1981, 71), simboluri ale „meșteșugului” și chiar însemne ale puterii (Marinescu-Bîlcu, 1981, 71), având în vedere că topoarele de aramă aveau și această destinație, de marcarea a ierarhiei sociale și religioase. Nu excludem nici o destinație pragmatică a acestora, mai ales atunci când sunt modelate realist, ca modele ale artizanilor metalurghi pentru piese de aramă sau chiar ca șabloane pentru tipare, în cazul artefactelor redată în mărime naturală.

O categorie însemnată de piese, pe care le introducem în categoria obiectelor de cult, este reprezentată de *pintadere*, de formă circulară, relativ plate, cu partea ventrală ornamentată cu motive incizate, geometrice și spiralice, iar pe partea dorsală cu un mic mâner, câteodată perforat transversal, sau conic, neperforat alteori. Astfel de piese, cunoscute încă din timpul civilizațiilor Sesklo, Criș-Starčevo și Vinča (Seferiadis, 1993; Ursulescu, 2001; Comșa, 1993; Marijanovici, 1993; Marinescu-Bîlcu, 1993; Lazarovici, 1993; Chapman, 1988; Drașoveanu, 1996; Petrescu-Dîmbovița, 1957, 65-78, fig. 1-8; Coman, 1980, 131), sunt prezente, în cadrul civilizației Cucuteni, doar în faza A, în Bazinul Bahluiului, fiind cunoscute la Hăbășești – *Holm* (fig. 147/14-20) (*Hăbășești*, 466, fig. 44/1, 5, 47/11) și Ruginoasa (fig. 147/8) (**Error! Bookmark not defined.** b, 1927-1932, 66, fig. 10/8), asemănătoare cu cele de la Ariușd (László, 1911, 237, fig. 78), Frumușica (Matasă, 1946, pl. II/366-372), Târpești (Marinescu-Bîlcu, 1981, 69, fig. 198/31; 200/8), Scânteia (Mantu, Țurcanu, 1999, nr. 352-353 din catalog) și Berești (Dragomir, 1977-1979, p. 104, fig. 28/24). Dintre acestea, se detașează o *pintaderă* mare, cu diametrul de 9 cm, descoperită la Hăbășești (*Hăbășești*, p. 466, fig. 44/1), un exemplar deosebit între piesele de acest fel (fig. 147/19).

Deși au fost considerate, potrivit etimologiei din limba portugheză, obiecte destinate tatuării corpului omenesc sau imprimării textilelor (*Hăbășești*, 466, fig. 44/1; Schmidt, 1932, 103, 122), datorită numărului extrem de redus într-o așezare săpată exhaustiv, cum a fost cea de la Hăbășești, și modelelor reprezentate spiralice și geometrice, solare, este posibil ca aceste piese să fi fost întrebuințate în cadrul cultelor sau erau „pecețile” unor personaje importante din comunitate.

Interesante sunt trei descoperiri de la Cucuteni **Error! Bookmark not defined.**-Băiceni – *Cetățuia*, care considerăm că se află tot în legătură cu cultele eneolitice. Prima este un **disc de lut**, cu diametrul de 5, 4 cm și o grosime de 0, 7 cm, având o suprafață netedă, iar pe cealaltă decorată prin incizie, cu un motiv cruciform central, și cu câte două motive unghiulare; între brațele crucii (Schmidt, 1932, 69, pl. 37, 6 sus), oarecum asemănător cu o serie de plachete de la Scânteia (Mantu, Țurcanu, 1999, din 272-271-276 din catalog), fiind posibil să aibă aceeași destinație și semnificație cu *pintaderele*, descrise mai sus, chiar dacă nu s-a precizat orizontul de descoperire.

Cea de-a doua piesă are o formă ovală alungită, cu un capăt rotunjit și celălalt mai ascuțit, cu lungimea de 6, 2 cm, lățimea 3, 2 cm și 2, 1 cm înălțime. Piesa a fost considerată de descoperitor drept un **model** miniatural de **pâine**, având partea inferioară dreaptă și cea superioară bombată decorată cu linii

paralele, adâncite în corpul obiectului (Schmidt, 1932, pl. 37, 6 sus), fiind folosită, probabil, în cultele legate de fecunditate și fertilitate. Această piesă provine, cu siguranță, din nivelul Cucuteni B.

A treia piesă de formă ovoidă, cu patru brațe (protuberanțe), din care două mai depărtate, dispuse oarecum perpendicular pe corpul obiectului, și două îndreptate în jos, mai apropiate, avea înălțimea de 3, 7 cm și lățimea maximă de 3, 8 cm, fiind numită, de descoperitor, „obiect în formă de smochină cu patru cocoase” (Schmidt, 1932, pl. 24/2 dreapta jos). Deși nu reiese din descriere și fotografie dacă această piesă a fost perforată central și pentru că nu există alte analogii în stațiunile contemporane, considerăm că o soluție în interpretarea acestei descoperiri ne oferă amuletele vinčiene cu patru brațe, considerate stilizări ale unor idoli antropomorfi (Drașoveanu, 1996, 64, pl. XXXI-XXXII), rămânând ca această presupunere să fie validată ulterior.

Printre cele mai importante descoperiri, legate de progresele realizate în mai multe domenii ale vieții materiale și spirituale, sunt roțițele de car de cult, identificate și în mediul civilizației Cucuteni, implicit și în Bazinul Bahluiului. Astfel, din așezările Cucuteni A₃ de la Doroșcani – Dealul Viei (fig. 146/22) (Bichir, 1964, 67-86; Dinu, 1980, 40-41, fig. 1; Dinu, 1980 a, 7) și Cucuteni-Băiceni – Cetățuia* provin două roțițe de car. Ambele piese au fost lucrate în pastă fină, roșiatică, fiind rotunde, plate cu perforare centrală. În zona perforării, pe ambele suprafețe, a fost modelată câte o proeminență tronconică, reprezentând tubul în care se fixa osia căruciorului. Prima piesă are suprafețele plate, în vreme ce, cea de-a doua prezintă suprafețele decorate cu împunsături (pectinări).

Astfel de piese sunt cunoscute, în cadrul civilizației Cucuteni, de la nivelul fazelor A₂-A₃, la Bonțești, Malnaș-Băi, Puricani (Dinu, 1980a, 7), Tripolie BI-BII și BII-CI-γI (Markeviči, 1981, 142; Gusev, 1995 215-216, fig. 68/2, 69) (la Nemirov, Vorosilovka, Vladimirovka, Karolino sunt semnalate și coșuri pentru cărucioare de cult), Gumelnița A₂-B₁, Sudiți-Gherăseni, Tangâru, Căscioarele (Bichir, 1964, 78; Dinu, 1980, 41), și Cernavoda I, Ulmeni și Hârșova (Schuster, 1996, 117-118; Hașotti, 1997, fig. 130/2, 131/3, 5-6, deși au fost considerate fusaiole).

Roți de care miniaturale de cult au mai fost descoperite și în așezările civilizațiilor din perioada de trecere de la eneolitic la epoca bronzului: Horodiștea-Erbiceni Error! Bookmark not defined., Cernavoda III-II, Coțofeni (Dinu, 1980, 41-42; Dinu, 1980a, 7-8; Markeviči, 1981, 142, fig. 97/7, 9-10) și în aproape toate civilizațiile epocii bronzului din spațiul carpato-danubiano-pontic (Bichir, 1964, 67-86; Schuster, 1996, 117-137), punând problema pătrunderii acestui mijloc de transport în spațiul carpato-balcanic. De altfel, credem că se poate asocia apariția acestui mijloc de transport cu începuturile pătrunderii ceramicii zisă Cucuteni “C” și a sceptorilor de piatră în formă de cap de cal, cu dinamismul mult mai mare al comunităților eneolitice de tip Petro Svistunovo-Suvorovo-Casimcea și ulterior Cernavoda I, noua invenție fiind adusă și în acest spațiu din Orientul Apropiat, prin Caucaz, stepele nord-pontice și estul Peninsulei Balcanice (Schuster, 1996, 120).

Aceste cărucioare de cult, în componența cărora intrau și roțițele, confundate de multe ori cu fusaiolele, au avut, probabil, un rol determinant în cadrul cultului, sau au fost piese votive, în nici un caz jucării (Schuster, 1996, 120), deoarece sunt extrem de puține.

În mod evident, există și obiecte pe care le tratăm la alte categorii de descoperiri și care au fost întrebuințate și în practicile de cult, în special, obiectele de podoabă, realizate din diferite materiale, care făceau parte din „arsenalul” și „echipamentul” participanților la aceste manifestări spirituale.

Suntem siguri că, aceste piese nu reprezintă toate descoperirile care pot fi încadrate în domeniul, atât de generos, al obiectelor de cult, și că pe lângă obiectele de lut, metal, piatră, os, au mai fost întrebuințate și alte accesorii din lemn, piei, textile etc., pe care nu le vom cunoaște niciodată, după cum este aproape imposibil de reconstituit modul de întrebuințare a acestor artefacte în cadrul cultelor și practicilor magico-religioase cucuteniene.

* Piesa de la Cucuteni-Băiceni - Cetățuia provine din cercetări de teren și este inedită în colecția Seminarului de Istorie veche și Arheologie a Universității din Iași; Informații dr. Marin Dinu, căruia îi mulțumim și pe această cale.

CAP. IX

OBIECTE DIVERSE

În afară de unelte, arme, ceramică, plastică și obiecte de cult, comunitățile cucuteniene, în general, și cele, la care ne referim în lucrarea de față, din Bazinul Bahluiului, în special, au mai folosit în diferite domenii ale vieții cotidiene, diverse obiecte, cu caracter practic sau spiritual.

IX. 1. OBIECTE DIVERSE DIN LUT

Este binecunoscută tendința oamenilor de a se înfrumuseța și aceasta s-a văzut, cu atât mai mult, la nivelul civilizației Cucuteni, podoabele ocupând un loc central între obiectele deosebite, fiind atât piese de artă, exprimând nivelul estetic al producătorilor și utilizatorilor, cât și elemente de distincție socială, cu sau fără reflexe magico-religioase, cu atât mai mult atunci când apar asociate în complexe, în depozite.

Dintre podoabele cucuteniene confecționate și purtate de oamenii din Bazinul Bahluiului pot fi amintite, în primul rând, **mărgелеle (perlele)**, lucrate din lut, aramă, canini de cerb și, uneori, din os.

Mărgелеle de lut au fost confecționate din pastă bună, arsă la roșu sau brun-cărămiziu, și au avut diferite forme: cilindrice-alungite, perforate longitudinal, central sau ușor lateral, unele apropiindu-se de forma de butoiș descoperite la Târgu Frumos **Error! Bookmark not defined.** – Baza Pătule, Hăbășești (fig. 157/19, 21, 31, 32, 37-38) (*Hăbășești*, 456, fig. 43/10, 15-17, 22-23), Cucuteni-Băiceni – *Cetățuia* (Schmidt, 1932, 68, fig. 18/d-f, pl. 35/9, 10) și Giurgești, biconice și conice, la diferite mărimi recuperate de la Cucuteni-Băiceni – *Cetățuia* (Schmidt, 68, fig. 18/b, c, e, pl. 35/6, 7) și Hăbășești (fig. 157/20) (*Hăbășești*, 456, fig. 43/14) sferice și sferice aplatizate ca la Hăbășești (fig. 157/34-36, 43, 53-54) (*Hăbășești*, fig. 43/12-13, 18-21, 25-28), Cucuteni-Băiceni – *Cetățuia* și *Dâmbul Morii* (Schmidt, 1932, 68-69, fig. 18/g, h, pl. 35/7, 8). Considerăm că așa-numitele „inele de lut”, descoperite la Cucuteni-Băiceni – *Dâmbul Morii* erau, datorită dimensiunilor lor, tot mărgеле*. Astfel de mărgеле de lut, au mai fost descoperite la Târpești (nivelul A₁-A₂) (Marinescu-Bîlcu, 1932, 72, fig. 189/16, 198/22-30, 200/6-7), Trușești (Petrescu-Dîmbovița, 1999, 540, fig. 381/9), Drăgușeni (Marinescu-Bîlcu, Bolomey, 2000, 151, fig. 178/37, 179/12), Scânteia (Mantu, Țurcanu, 1999, nr. 375-382 din catalog).

Foarte interesante sunt **mărgелеle cruciforme și stelate**, cu patru sau cinci colțuri, ascuțite sau rotunjite, perforate central, lucrate dintr-o singură bucată de lut sau din două bucăți de lut suprapuse, descoperite la Hăbășești (fig. 157/6-10, 15-18) (*Hăbășești*, 456, fig. 43/1-9), care par să fi avut o destinație specială. Astfel de piese au mai fost descoperite și la Scânteia (Mantu, Țurcanu, 1999, nr. 384-385 din catalog) și Drăgușeni (Marinescu-Bîlcu, Bolomey, 2000, 151, fig. 179/15).

În același timp, în unele stațiuni cucuteniene au fost realizate **perle din lut** care imită **caninii de cerb**, dovedind importanța acestor podoabe, așa cum sunt cunoscute la Hăbășești (1 exemplar) (fig. 157/28) (*Hăbășești*, 459, fig. 43/11) și Giurgești (5 exemplare), suplinind raritatea pieselor originale, și, de aceea, au mai fost reluate și în piatră, după cum se cunoaște la Târpești (Marinescu-Bîlcu, 1981, 72). Piese similare se cunosc și la Drăgușeni (Marinescu-Bîlcu, Bolomey, 2000, 151, fig. 179/1-11) și probabil Scânteia (Mantu, Țurcanu, nr. 383 din catalog).

Dintre piesele mai deosebite, lucrate în lut, descoperite la Hăbășești, poate fi amintit un mic obiect, dintr-o plachetă curbă, ovală, cu două perforări la partea superioară (*Hăbășești*, 456, fig. 43/29), care este posibil, să fie replica în argilă a unui pandantiv din os sau scoică (fig. 157/47).

Din aceeași materie primă, au fost confecționate **brățări** de mai multe tipuri, care se găsesc în stare fragmentară în stațiunile cucuteniene. S-au descoperit brățări cu secțiunea rotundă la Giurgești (fig. 146/27), semicirculare, cvasicirculare și triunghiulare, decorate cu perforări sau linii incizate, la Hăbășești (fig. 147/17-18, 21-22) (*Hăbășești*, 459, fig. 44/2-4, 6-7). În cazul brățărilor de lut cu secțiune triunghiulară, este posibil ca acestea să constituie replici ale unor asemenea piese din aramă, os sau scoică.

Discurile de lut reprezintă o altă categorie importantă de piese cu destinații deosebite, fiind, foarte probabil, copiile unor artefacte similare lucrate din aramă sau aur, deoarece aceste obiecte de lut au

* Piese din *Hăbășești*, fig. 43/24 și 30, de forma unor discuri perforate central, nu pot fi încadrate, credem, ca mărgеле ci mai degrabă pot fi considerate fusaiole.

fost realizate într-o tehnică și cu niște detalii specifice celor metalice. Aceste piese, care se păstrează întregi sau fragmentare, au fost descoperite în gropi sau în stratul de cultură și au fost modelate din pastă fină, nu întotdeauna arsă la roșu. Aceste discuri sunt rotunde, partea superioară modelată convex-conic, iar cea inferioară este concavă.

Discurile de lut sunt subdivizate în mai multe tipuri, după mărime sau în funcție de decorul realizat pe suprafețele superioare ale acestor piese. În funcție de mărime, există discuri mici, cu diametrul în jur de 2 cm, și discuri mijlocii și mari, de regulă între 3, 5-5 cm în diametru, așa cum se observă în descoperirile de la Hăbășești (*Hăbășești*, 463, fig. 45/1-13, 49/4, 14-15), Giurgești (într-o groapă) și Ruginoasa (fig. 147/6) (DumitrescuError! Bookmark not defined. b, 1927-1932, fig. 12/3), respectând dimensiunile discurilor de aramă, așa cum sunt cunoscute în depozitul de la Hăbășești (*Hăbășești*, 435, fig. 41/1), sau de aur și aramă, în depozitul de la Brad (Ursachi, 1991, 339, 341-342, pl. II/1-2, III/1, 2, XIV/1-3, XV/1-3).

După modul de ornamentare, **discurile** de lut pot fi subîmpărțite în: **simple**, fără nici un decor sau cu două perforări, mai apropiate sau mai depărtate, simetrice, dispuse la partea superioară sau spre centrul piesei, și **discuri ornamentate** pe partea convexă-conică, cu un cerc de perforări, penetrante, sau numai mici alveole, dispuse pe marginea pieselor, sau cu trei-patru cercuri concentrice, realizate în același mod, dispuse de la margine către proeminența conică. Într-o manieră foarte asemănătoare de ornamentarea *au repoussé*, a obiectelor din metal, au fost decorate și unele discuri de lut, prin înțepături, dinspre fața concavă spre suprafața convexă, obținându-se cercuri și cercuri concentrice din puncte în relief, cu sau fără cele două perforări la partea superioară a piesei, descoperite în toate cele trei stațiuni amintite mai sus.

Aceste piese de lut completează repertoriul celor din aur și aramă și au fost caracteristice pentru etapele A₂ – A₄ a fazei Cucuteni A, fiind cunoscute și în stațiunile Târpești (Marinescu-Bîlcu, 1981, 72, fig. 198/17-20), Brad (Ursachi, 1991, pl. IV/1), Drăgușeni (Crâșmaru, 1977, fig. 44/1-4; Marinescu-Bîlcu, Bolomey, 2000, 150-151, fig. 178/1-2, 10, 13; 179/14, 16, 18, 26-27; 180/8), Scânteia (Mantu, Țurcanu, 1999, nr. 354, 356 din catalog), precum și în alte civilizații neolitice și eneolitice, anatoliene și europene (DumitrescuError! Bookmark not defined. b, 1961, 82; Ivanov, 1978, 93, fig. 10).

Credem că funcționalitatea acestor piese de lut a fost similară cu a celor de aur și aramă, fiind întrebuințate, de unii membri ai comunității, în ceremoniile religioase ale timpului (Ursachi, 1991, 350). Nu credem că asemenea piese ar fi fost simple accesorii vestimentare, nasturi, pentru prinderea îmbrăcămintei (*Hăbășești*, 459, 463) sau plăci pentru centură.

Bile de lut, aproximativ sferice, neperforate sau numai cu început de perforare cu diametrele diferite, de până la 2-3 cm, au fost descoperite la Hăbășești (fig. 150/9, 17), având o destinație care nu a putut fi elucidată până în prezent: jucării pentru copii, mărgelile în stadiul de confecționare, proiectile de praștie (*Hăbășești*, 459, fig. 48/5-6, 8-9, 12).

Un **cap de măciucă** de lut, cu diametrul de 3, 5 cm, lucrat din pastă bună, arsă la brun-cărămiziu, modelat cvasisferic și perforat parțial, în zona centrală, a fost descoperit la Costești – Cier.

IX. 2. OBIECTE DIVERSE DIN PIATRĂ

Piatra a fost folosită mult mai puțin pentru confecționarea unor podoabe, avându-se în vedere dificultatea mai mare a prelucrării diferitelor roci. Astfel, în Bazinul Bahluiului, sunt cunoscute nouă mărgelile de calcar descoperite în depozitul de la Hăbășești (*Hăbășești*, 440, fig. 41/6, CXXIV/5), de formă cilindrică, lucrate după aceeași metodă ca și mărgelile cilindrice de aramă, și o mărgică aplatizată din piatră, găsită la Cucuteni-Băiceni *Dâmbul Morii* (Schmidt, *Cucuteni*, 69, fig. 18/9).

În așezările cucuteniene din Bazinul Bahluiului nu au fost descoperite, deocamdată, **mărgelile (perle)** din marmură, cum se cunosc la Târpești (Marinescu-Bîlcu, 1981, 72) și în depozitul de la Brad, sau din pastă sticloasă descoperite, de asemenea, în complexul de la Brad (Ursachi, 1991, 340-341). Dincolo de semnificația socială și religioasă, aceste artefacte vorbesc de schimburile pe care comunitățile cucuteniene le-au avut cu civilizațiile contemporane. O mențiune aparte, între podoabele confecționate din piatră, merită fragmentul de brățară de silex descoperit la Târgu FrumosError! Bookmark not defined. – *Baza Pătule*, perfect șlefuită, cu secțiunea plan-convexă și cu diametrul de 5, 5 cm, constituind, deocamdată un unicat în mediul precucuteniano-cucutenian (Ursulescu, Boghian, Cotiugă et alii, 2001, 254).

În această categorie, a obiectelor diverse de piatră, trebuie să prezentăm **sceptrele în formă de cap de cal** descoperit la Fedeleșeni (Dumitrescu, 1955, 925-936) și Ruginoasa (Burtănescu, Țurcanu, 1997, 75-96), care pun, alături de ceramica zisă Cucuteni "C", problema contactelor cu o serie de

elemente străine, venite din stepele nord pontice. Piesa de la Fedeleșeni a fost lucrată într-o rocă dură (probabil diorit), prezentând destul de sugestiv capul acestui animal. Botul cu nările sunt redade destul de realist, gura printr-o bandă îngustă în relief, iar ochii prin două proeminențe simetrice. În zona creștetului capului au fost realizate două gurguie, care reprezentau urechile, și serveau la prinderea piesei, de un mâner de lemn sau os (Dumitrescu, 1955, 925-936; Dumitrescu, 1974, 258-260, fig. 286; Dumitrescu, 1979, 91-92, fig. 188). Sceptrul de la Ruginoasa este fragmentar, reprezentând un cap de cal schematizat lucrat din microdiorit porfiric cu piroxen, o rocă care poate proveni din Munții Bârgăului, fiind lucrat, probabil, local și apropiat de cele descoperite la Jora de Sus, Obârșeni, Berezovskaja GES, Bârlălești (Dergačev, Sorochin, 1986, 54-65; Burtănescu, Turcanu, 1997, 75-96).

Aceste sceptre, apărute în mediul civilizației Cucuteni la nivelul fazei Cucuteni A₃, au fost încadrate în două serii tipologice: **A** – sceptre zoomorfe schematizate, mai timpurii, și **B** – sceptre redade realist (Ghetov, 1980, 91-96; Dodd-Oprîțescu, Mitrea, 1983, 69-98; Brudiu, 1975, 169-179; Brudiu, Coman, 1979, 101-103; Rusev, 2003, 53-56). Sceptrul de la Ruginoasa poate fi încadrat în seria tipologică A, în timp ce sceptrul de la Fedeleșeni se încadrează în seria tipologică B, fiind asemănător cu piesele descoperite la Casimcea, Sălcuța, Fitionești, Suvorovo (R. Moldova), Terekli Mekteb (vestul Caucazului), Rezevo, Drama, Kjulekvo (Bulgaria) (Popescu, 1937-1940, 85-91; Berciu, 1961, 174-180; Ghetov, 1980, 91-96; Dodd-Oprîțescu, Mitrea, 1983, 69-98), care au fost vehiculate, în eneoliticul carpato-balcanic, de către războinicii civilizației Cernavoda I (Hașotti, 1997, 130-131). Acestea sunt considerate însemne princiare ale puterii (Dumitrescu, 1979, 91-92; Ghetov, 1980, 92), în cadrul comunităților care s-au deplasat de la Est spre Vest în intervalul 4400-4200 BC/3600-3400 bc.

IX. 3. OBIECTE DIVERSE DIN LUT ȘI DENTIȚIE

Osul și dentiția prelucrată au avut un loc aparte, mai ales, în realizarea unor podoabe ale cucutenienilor, din Bazinul Bahluiului. Din oase relativ tubulare, cu secțiune rotundă sau evasitriunghiulară, rotunjită, au fost confecționate mărgelile evasicilindrice alungite, așa cum s-au descoperit la Târgu Frumos **Error! Bookmark not defined.** – *Baza Pătule*, capetele fiind atent tăiate și șlefuite iar pentru trecerea firului se folosea canalul medular natural al suportului.

Ca piese executate din dentiție pot fi menționate **mărgelile/”perlele”** din caninii vestigiali de cerb, sumar prelucrate și întotdeauna perforate, așa cum se cunosc, douăzeci și două de asemenea obiecte, în depozitul de la Hăbășești (fig. 158/4, 6) (*Hăbășești*, 440, fig. 41/4, CXXIV, 6). Aceste „perle” erau perforate în zona rădăcinii, transversal, între suprafețele plate și erau asamblate ca pandantive în coliere, șiraguri, în asociere cu mărgelile de aramă, calcar, marmură etc., obținându-se un efect artistic deosebit.

Asemenea „perle” din canini de cerb, au fost descoperite mai ales în depozite, așa cum este cazul complexelor de la Cărbuna (Sergheev, 1963, 145, fig. 12) și Brad (Ursachi, 1991, 341-342), vorbind de rolul lor deosebit în viața cucutenienilor, aparținând unor personaje importante, cu rol social și spiritual în cadrul comunităților umane eneolitice.

Din plachete semilunare, realizate din peretele lingual al defenselor (caninilor inferiori) de porc mistreț, perforate la un capăt sau la ambele capete, au fost confecționate **pandantive semicirculare**, care au fost prinse, de asemenea, în coliere (șiraguri) sau au fost purtate ca piese singulare. Astfel de piese au fost descoperite în stațiunea de la Târgu Frumos **Error! Bookmark not defined.** – *Baza Pătule* (Ursulescu, Boghian, 1997-1998, 13-42) și Cucuteni **Error! Bookmark not defined.** – Băiceni – *Cetățuia* (Schmidt, 1932, 69, pl. 35/15), fiind asemănătoare cu cele descoperite la Drăgușeni (Bolomey, Marinescu-Bîlcu, 1988, 351, fig. 9/3; Marinescu-Bîlcu, Bolomey, 2000, 76, fig. 67/11-13).

Ambele categorii de podoabe, realizate din dentiție prelucrată, completau piesele cu destinație decorativă ale indivizilor, jucând, probabil, și rolul de obiecte de cult, amulete cu un anumit caracter apotropaic și stimulator, fiind apanajul unor personalități din vârful ierarhiei eneolitice.

IX. 4. OBIECTE DIVERSE DIN ARAMĂ

În stațiunile cucuteniene, din Bazinul Bahluiului, au fost descoperite și **podoabe de aramă**, care aveau o valoare deosebită în diferite planuri ale lumii eneolitice, dar nu au fost găsite, deocamdată, podoabe de aur. Arătăm că podoabele de aramă sunt cu atât mai valoroase cu cât se află, uneori, asociate în depozite cu alte piese, vorbind despre semnificația acestora.

Mărgelile/”perle” de aramă cilindrice, lucrate din tablă rulată, au fost descoperite în nivelul Precucuteni III/Cucuteni A₁ (?) de la Târgu Frumos-*Baza Pătule* (fig. 62/6) (Ursulescu, Boghian, 1997-1998, 13-42), în gropi și stratul de cultură, vorbind de începuturile utilizării pe scară largă, a acestui material. „Perle” de aramă, aproximativ 20 de piese, sub forma unor discuri găurite, tăiate dintr-un

cilindru de tablă, având diametre ce variau între 9 și 13 mm, provin din depozitul de la Hăbășești (**fig. 158/A/5-6; B/4-5**) (*Hăbășești*, 439, **fig. 41/5, pl. CXXIV, 4**) iar de la Cucuteni-Băiceni – *Cetățuia*, nivelul B, o mărgică tubulară (**Schmidt, 1932, 42, pl. 30/2**). Acest tip de mărgice, a mai fost descoperit și în alte stațiuni Cucuteni A: Cărbuna (**Sergheev, 1963, 139, fig. 5-6**), Târpești (**Marinescu-Bîlcu, 1981, 69**), Ariușd (**László, 1911, 224**), Brad (**Ursachi, 1991, 339-340, 350-351, pl. IV/2,4; V/4,5**), precum și în alte civilizații eneolitice vecine, fiind folosite în șiraguri, alături de alte piese din piatră, canini de cerb etc.

Brățările de aramă au, de asemenea, o mare importanță între artefactele cucuteniene, fiind lucrate din tablă sau din sârmă, cu diferite secțiuni. Astfel, de la Târgu Frumos **Error! Bookmark not defined.** – *Baza Pătule* a fost descoperită o brățară bispiralată lucrată din tablă de aramă (**Ursulescu, Boghian, 1997-1998, 13-42**), cu diametrele cuprinse între 4-4, 5 cm și o lățime a benzii de 0, 3-0, 6 cm, fiind una dintre piesele cele mai vechi de acest tip (**fig. 62/10**). Tot de la Târgu Frumos – *Baza Pătule* provin și fragmente din alte brățări, lucrate în maniere asemănătoare sau din tub de tablă de aramă, recent descoperindu-se o piesă întreagă, masivă, din bară subțire de cupru cu secțiunea cvasirombică, cu capetele suprapuse (diametre exterioare 6, 5 x 6, 2 cm și interioare 4, 55 x 5 cm, greutatea 99, 62 g) (**Boghian, Ursulescu, Cotiugă et alii, 2003, 324**), care are analogii în etapa Cucuteni A₂ (**Mareș, 2002, 125**). Mai merită menționate o serie de plăcuțe de tablă de cupru, arcuite, cu capetele întoarse (îndoite) (**Boghian, Ursulescu, Cotiugă et alii, 2003, 324**), asemănătoare cu cele de la Cărbuna (**Sergheev, 1963, 135-151**) și Târpești (**Marinescu-Bîlcu, 1981, 69-71**). Toate aceste piese de aramă de la Târgu Frumos – *Baza Pătule*, încadrate la sfârșitul fazei Precucuteni III și probabil începutul celei următoare, arată că tezaurul/depozitul de la Cărbuna nu este un caz izolat, în acea perioadă existând o frecventă utilizare a diferitelor piese metalice de acest fel.

La Hăbășești, în cunoscutul tezaur/depozit, au fost descoperite două brățări plurispiralice, confecționate din sârmă de aramă. Prima a fost lucrată dintr-o sârmă aproape perfect cilindrică, cu diametrul de 5 mm, răsucită în spirală de cinci ori și subțiată la capete, cu diametrul exterior de 6, 8 cm (**fig. 158/A/2; B/12**) (*Hăbășești*, 439, **fig. 41, 2, pl. CXXIV, 2**). A doua este lucrată tot din sârmă mai subțire, cu diametrul de 5 mm în partea centrală, aproximativ cilindrică, cu ușoare muchii, răsucită de două ori și jumătate, având un diametru exterior de 7 cm (**fig. 158/A/3; B/3**). O altă jumătate de spirală, din sârmă cu același diametru, pare să fi făcut parte din aceeași piesă, având înaintea de rupere trei spirale. Ambele brățări au fost confecționate din aramă cu puritatea de 99, 9% (*Hăbășești*, 472, **fig. 41. 3, CXXIV. 3, nota 1**).

Dintre descoperirile făcute la Cucuteni **Error! Bookmark not defined.**-Băiceni – *Cetățuia*, numai o brățară poate fi atribuită nivelurilor cucuteniene de acolo, fiind formată dintr-o spirală cu un capăt suprapus cam 1/3 peste corpul piesei (**Schmidt, 1932, 62, fig. 30/3**). Celelalte piese pot fi atribuite epocii bronzului, potrivit analizelor chimice ale materialelor. De asemenea, o brățară cu o singură spirală, cu capetele libere, având un diametru de aproximativ 4 cm a fost recuperată de la Ruginoasa (**fig. 60/29**) (**Dumitrescu **Error! Bookmark not defined.** b, 1929-1932, 65, fig. 1/12**) reprezentând o formă simplă a acestei categorii de piese. O brățară plurispirală din sârmă de aramă a fost descoperită în recente săpături de salvare de la Hoisești-Dumești – *La Pod* (**Inedită**).

Brățări simple, cu o singură spirală, sau cu mai multe spirale, lucrate din sârmă cu diferite profile, au mai fost descoperite în mediul cucutenian la: Cărbuna (**Sergheev, 1963, 139, fig. 3/4, 4/1-2**), Târpești (**Marinescu-Bîlcu, 1981, 72, fig. 198/6, 199/6, 7, 12**), Brad (**Ursachi, 1991, 338, 344-345, fig. 9, 10, pl. V/1**), Scânteia (**Mantu, Țurcanu, 1999, nr. 279-280, 282 din catalog**) și în cadrul altor civilizații eneolitice contemporane (**Ursachi, 1991, 344-345**), făcând parte tot din „echipamentul” unor personaje de seamă din acele situri (conducători, preoți).

Tot din aramă au mai fost lucrate **discuri convexe**, realizate din tablă subțire ambutisată pe anumite forme conice, decorate cu șiruri de puncte, în tehnica *au repoussé*, dispuse în cerc, pe marginea acestor piese. Un asemenea disc a fost descoperit în depozitele de la Hăbășești (*Hăbășești*, p. 435, 439, **fig. 41. 1, pl. CXXIV. 1**), oarecum elipsoidal, din cauza oxidării parțiale a marginii, având în prezent un diametru maxim de aproximativ 9, 4 cm. Din cauza acestei alterări, o parte a cercului de puncte *au repoussé* s-a deteriorat, acest ornament nemairămânând decât pe o treime a marginii piesei. În interiorul cercului, am spune în partea superioară a acestuia, s-au realizat două perforări, deasupra cărora a fost trasată o linie orizontală, compusă din zece mici proeminente, făcute tot în tehnica *au repoussé* (**fig. 158/1; B/1**).

Pe lângă acest disc, în același context, s-au mai descoperit fragmente mici de tablă, provenind probabil, de la un alt disc (*Hăbășești*, 440), deteriorat însă din cauza condițiilor de zacere ale depozitului, asemănător, poate, cu cel descris mai sus, și unul întreg, descoperit la Bălțați, decorat cu două cercuri

perlate pe margine, realizate în tehnica *au repoussé*, și două perforări la partea superioară, indicând, probabil, ochii (**Dinu** Error! Bookmark not defined., **Marin, 2003, 78, fig. 4/1**).

Asemenea discuri sau piese apropiate, cu perforare rotundă centrală, au fost considerate pandantive, fiecare dintre acestea cu mai multe variante, confecționate fie din aur, fie din aramă. Astfel de piese au mai fost descoperite la Cărbuna (**Sergheev, 143-145, fig. 11/1, 2**), Târpești (**Marinescu-Bîlcu, 1981, 72, fig. 198/6, 199/2, 199/3, 13**), Brad (**Ursachi, 1991, p. 339, 341, 347-350, fig. II/1-2, III/1-2, XIV/1-3, XV/1-3**) și în alte civilizații eneolitice (**Ursachi, 1991, 347-350; Dumitrescu** Error! Bookmark not defined. **b, 1961, 69-93**), multe fiind reproduse, așa cum am văzut, din cauza rarității metalului, și în argilă, vorbind de complexitatea socială și spirituală a destinației acestora.

Descoperirea unor depozite, înglobând diferite categorii de obiecte de podoabă rare, de aramă, canini de cerb, mărgele de calcar ș.a. sau de aur, în asociere sau nu cu topoare de aramă, vorbesc, credem, suficient de clar, de existența unei ierarhii în cadrul comunităților cucuteniene, acestea fiind purtate cu ocazia unor ceremoniale de factură socială și/sau religioasă de către preoți, conducătorii ginților și triburilor (**Monah, 2003, 129-140**). În cadrul altor civilizații eneolitice contemporane, multe din asemenea piese, care exprimau rangul și importanța socială, îl însoțeau pe posesor și în lumea de dincolo (**Ivanov, 1975, 25 și urm; Ivanov, 1978, passim; Movša, 1964, 131-145; Movša, 1964, 213-222; Lichardus, Lichardus-Itten, 1985, 363-364, Maikop, 376, Varna, 385-388, Tiszapolgár-Bodrogkeresztúr**).

În categoria podoabelor de aramă mai pot fi încadrate, în așezările cucuteniene din Bazinul Bahluiului, **inelele** și/sau **cerceii** din sârmă descoperite la Ruginoasa (**Dumitrescu, 1932 b, 65, fig. 4/13**), Hăbășești (**Hăbășești, 465, fig. 29/8, 10-11**) (**fig. 62/32, 35-36**), unul sub formă de verigă, celelalte spiralate, apropiate de micile inelușe de la Târpești (**Marinescu-Bîlcu, 1981, 72, fig. 199/1, 11**), și doi **butoni**, cu diametrul 1, 8 cm, lucrați ca niște mici discuri în spirală, cu piciorușe, care au servit ca niște aplici, prinse de eventuale centuri (diagonale) din piele, recuperați tot de la Hăbășești (**Hăbășești, 465-466, fig. 29/12**) (**fig. 62/37**).

Toate aceste obiecte diverse, cu diferitele lor destinații, ne vorbesc, alături de utilaj, ceramică, plastică, obiecte de cult ș.a., de complexa viață materială și spirituală a purtătorilor civilizației Cucuteni din Bazinul Bahluiului, parte integrantă a marelui complex eneolitic cu ceramică pictată, de la răsărit de Carpați, similară în multe privințe cu cea a civilizațiilor și complexelor culturale din Europa est-centrală, Europa de sud-est, Asia Mică și Caucaz.

CAP. X

PROBLEMA RITULUI FUNERAR

La populațiile preistorice, riturile și ritualurile funerare au fost deosebit de complexe, redându-ne doar parțial, pe cale arheologică, elementele care ne vorbesc despre concepția acestora despre viață (existență), moarte (postexistență) și reînviere, toate încadrate într-un ciclu natural, cosmic (Eliade, 1992 a, 7-11, 43-45; Eliade, 1992 b, 39), în care omului i se acorda un loc și un rol bine determinat în trecerea de la un nivel de existență la altul. Astfel, moartea încetează a fi doar un fenomen biologic și cosmic, devenind o problemă de cultură (Tănase, 1980, 205), de istoria religiilor și antropologie culturală (Bernard, Vitebsky, 1999, 442-445).

Unul dintre capitolele cele mai nelămurite, ale studierii civilizației Cucuteni **Error! Bookmark not defined.**-Tripolie, este legat de ritul și ritualul funerar și, mai ales, de necropolele purtătorilor acesteia, rămânând o însemnată direcție de cercetare pentru viitor.

În zona Bazinului Bahluiului, și, în general, în întreg arealul de dezvoltare al civilizației Cucuteni **Error! Bookmark not defined.**-Tripolie, informațiile referitoare la înmormântări sau la existența eventualelor necropole, cu excepția fazelor târzii, sunt cu totul incerte și insuficiente, contrastând evident cu situația din spațiul complexului cultural Boian-Gumelnița (Comșa, 1974, 199-221; Comșa, 1990, 104-106; Cantacuzino, 1967, 379-397; Cantacuzino, 1969, 45-59; Hașotti, 1997, 86-89).

Astfel, încă de la primele săpături de la Cucuteni **Error! Bookmark not defined.**-Băiceni – *Cetățuia*, au fost descoperite mai multe schelete, înhumate în poziție chircită, pe dreapta, cu sau fără inventar, aflate imediat sub stratul vegetal, deasupra lutuiei locuințelor cucuteniene. Cinci dintre aceste schelete au fost analizate de antropologul Eugène Pittard, care le-a atribuit, pe baza trăsăturilor antropologice, populațiilor curganilor, dintr-o etapă post-cucuteniană, așa cum au dovedit și cercetările ulterioare (Pittard, 1904, 365-378). Tot în această stațiune, au mai fost semnalate calote și porțiuni de crani umane (Pittard, 1904, 365-378; Dumitrescu b, 1954, 399-430; Dumitrescu, 1957, 97-116).

Ulterior, prin săpăturile metodice, efectuate în campania din anul 1978, M. Petrescu-Dîmbovița a descoperit, în aceeași stațiune, patru schelete, din care două chircite, probabil, pe stânga, și două calote, care sunt greu de încadrat cultural (apud Mantu, Botezatu, Kromer, 1994, 87-88).

Tot în acest context, merită a fi amintită și descoperirea realizată de M. Petrescu-Dîmbovița, în anul 1981, în stațiunea Cucuteni A de la Cucuteni-Băiceni – *Dealul Mănăstirii*, unde au fost identificate câteva morminte de înhumăție, fără inventar edificator (RAJI, I, 107).

În literatura de specialitate, legată de această problemă, mai sunt menționate descoperirile de la Costești și Hăbășești. Prin cercetările de teren și săpăturile efectuate la Costești (lângă Târgu Frumos **Error! Bookmark not defined.**), în perioada interbelică, au fost găsite, la adâncimi cuprinse între 0, 70-1, 20 m, mai multe morminte de înhumăție, unele care conțineau schelete depuse în poziție chircită, *hocker*, altele în poziție întinsă, pe spate, atribuite unei perioade foarte largi, din eneolitic până în epoca medievală (Ciurea, 1938 a, 3-12; Matasă, 1937-1940, 74-75; Marin, 1951, 91).

Cercetările metodice, întreprinse de colectivul științific condus de Vl. Dumitrescu, în stațiunea Cucuteni A de pe *Holmul* de la Hăbășești, au dus la descoperirea, printre alte materiale arheologice, a unui fragment de calotă craniană umană, de mici dimensiuni, aflat chiar în apropierea depozitului cu obiecte de aramă (*Hăbășești*, 440).

În acest context, amintim o semnalare de pe teritoriul satului Ruginoasa, referitoare la un mormânt de înhumăție, în care, lângă schelet, s-ar fi descoperit fragmente ceramice Cucuteni A (RAJI, II, 354), informație care nu a fost verificată, fiind grevată de un mare coeficient de probabilitate, și, de aceea, nu o luăm în calcul.

Cu toate aceste descoperiri, analiza critică a lor relevă o incertitudine a încadrării în cadrul ritului funerar cucutenian și, de aceea, facem o serie de precizări. În ceea ce privește descoperirile funerare de la Cucuteni **Error! Bookmark not defined.**-Băiceni – *Cetățuia*, considerăm că acestea ar putea fi atribuite unei necropole aparținând civilizației Horodiștea-Gordinești-Erbiceni **Error! Bookmark not defined.**, cu

atât mai mult cu cât, în apropiere, în punctul *Laiu III*, a fost identificată, prin cercetările de după 1961, un sit de acest tip (Petrescu-Dîmbovița, 1966, 36). Pentru această încadrare, ar mai pleda și determinarea antropologică făcută de E. Pittard, la începutul secolului, și asemănările cu mormintele din necropolele eneolitice târzii și perioada de trecere la epoca bronzului din Rep. Moldova și Ucraina (Pittard, 1904, 365-376; Dergačev, 1980, *passim*; Dergačev, Manzura, 1991, *passim*; Markeviči, 1981, 50-54, 190-191; Larina, 2003, 57-80).

Referitor la înmormântările descoperite la Cucuteni **Error! Bookmark not defined.**-Băiceni – Dealul Mănăstirii, considerăm că pot fi legate, mai degrabă de așezările geto-dacice din apropiere, din punctele *Rediu** și *Mlada* (László, 1969, 65-90) sau de necropola datată în sec. IV-III î.Chr., de pe Dealul Gosanu (Dinu, Măgirescu, Boghian, 1983-1984, 115-130; Dinu, Măgirescu, Boghian 1985, 17-26; Dinu, 1995, 103-119), știut fiind faptul că geto-dacii își înhumau copiii și tinerii morți (Crișan, 1986, 123-126; Crișan, 1993, I, 236-278; Sârbu, 1993, *passim*; Sanie, 1995, 52-54).

La Costești (com. Costești) – Cier, așa cum reiese din materialele mai vechi publicate, dar și din cele mai noi, recuperate cu prilejul unor cercetări de teren (*RAJI*, I, 107)**, există și ceramică încadrată în cultura Horodiștea-Erbiceni. Din observațiile făcute de noi, cu prilejul salvării a două morminte de înhumatie, cu scheletele depuse în poziție chircită, reiese că acestea erau ulterioare stratului Cucuteni B₁ din această așezare, perforând acest nivel, și aveau ca inventar: vase mari piriforme, cu gâtul cilindric și buza răsfrântă în afară, crestată, și torți în formă de „pieptene”, specifice pentru Horodiștea-Gordinești-Erbiceni II. De aceea, excludem, cel puțin mormintele cu schelete chircite, descoperite la Costești, de la încadrarea în orizonturile de locuire cucuteniană din această așezare.

Fragmentul de calotă craniană descoperit la Hăbășești, ca și maxilarul inferior uman, găsit în groapa 34/2000 din stațiunea de la Târgu Frumos – Baza Pătule (Ursulescu, Boghian, Cotiugă, Haimovici et alii, 2001, 253), considerăm că pot fi legate, mai degrabă, de anumite culte și ritualuri ale precucutenienilor și cucutenienilor: cultul craniului, ritualuri antropofage (?), sacrificii rituale, așa cum s-a constatat și în alte cazuri, în care au apărut fragmente osoase umane dispartate, unele cu urme de intervenție antropică (Bolomey, 1984, 159 și urm.; Monah, 1995, 16-18; Haimovici, 2003, 97-100), fără a indica practici funerare propriu-zise.

Așadar, nedispunând, deocamdată, de nici o descoperire legată de ritul funerar al cucutenienilor din Bazinul Bahluiului, pentru reconstituirea acestor practici trebuie să recurgem la datele respective din întregul areal Precucuteni-Cucuteni **Error! Bookmark not defined.**-Tripolie.

De altfel, cunoașterea ritului funerar al comunităților neolitice și eneolitice de la răsărit de Carpați este o problemă deschisă, deoarece nu au fost identificate, până în prezent, decât câteva morminte de înhumatie și incineratie aparținând civilizațiilor: Starčevo-Criș (Ursulescu, 1994, 67-69; Comșa, 1995, 71-77; Popușoi, 1992, 30-36)***, ceramicii liniare (Zaharuk, Teleghin, 1985, 128; Hoffmann, 1973, 71-103; Svešnikov, 1956, p. 57-58)**** și Precucuteni-Tripolie (Gohman, 1958, 123-132; Movša, 1965, 92-95; Bibikov, 1953, 57, 194;***** Zbenovici, 1989, 46; Sorochin, 1994 a, 26; Sorochin, 1994 b, 71; Necrasov, 1987, 145, nota 8), unele dintre acestea fiind legate de practicile de cult ale acelor comunități umane.

Mormintele descoperite, nu au fost cuprinse, întotdeauna, în necropole, așa cum se cunosc pentru civilizațiile: Hamangia, Boian, Gumelnița și Aldeni **Error! Bookmark not defined.**-Stoicani-Bolgrad (Comșa, 1974, 199-221; Comșa, 1990, 104-106; Cantacuzino, 1967, 379-397; Cantacuzino, 1969, 45-59; Hașotti, 1997, 86-89; Bălțeanu, 1997, 93-95; Dragomir, 1983, 107; Sorochin, 1994 a, 61-62; Sorochin, 1994 b, 74). Această situație se perpetuează și în cadrul civilizației Cucuteni **Error! Bookmark not defined.**-Tripolie.

În faza Cucuteni **Error! Bookmark not defined.** A – Tripolie BI, înmormântări propriu-zise pot fi considerate mormintele de la Scânteia (jud. Iași) (Mantu, Botezatu, Kromer, 1994, 87-104) și Nezvisko (Ucraina) (Necrasov, 1987, 150; Necrasov, Cristescu, Botezatu, Miu, 1990, 195), în vreme ce scheletele de la Girov (jud. Neamț), prin descoperirea lor într-o locuință arsă, creează impresia unor

* Punctul *Rediu* se află la SV de așezarea *Mlada*, dincolo de izvoarele pârâului Cucuteni, unde, în cadrul Șantierului arheologic Cucuteni, Livia Măgirescu a întreprins în anul 1980 un sondaj.

** Materiale osteologice inedite din cercetări de teren se găsesc în Muzeul Tg. Frumos.

*** Amintim și mormântul descoperit de noi împreună cu C. Mihai la Balș – *Coasta Clopoșelului* și aflat la Muzeul Târgu Frumos

**** Sunt menționate două morminte: unul de înhumatie, la Baev, și celălalt la Nezvisko, de incineratie incompletă; în spațiul carpato-nistrian nu se mai cunosc, deocamdată, alte morminte liniar-ceramice.

***** În mormântările sunt considerate practici de cult pentru stimularea fertilității.

victime ale unui accident, ale unui incendiu prin care a trecut construcția în care trăiau (Necrasov, 1987, 148; Necrasov, Cristescu, Botezatu, Miu, 1990, 194). În acest context, trebuiau amintite și descoperirile de crani și oasele disparate, găsite în așezări, în diferite contexte arheologice, de la: Ariușd, Drăgușeni, Mărgineni, Poduri, Frumușica și Hăbășești (Bolomey, 1984, 159 și urm.; Monah, 1995, 16-18; Monah et alii, 1996, 88-89; Hăbășești, 440; Matasă, 1946, 11, 43; Botezatu, Monah, 2001, 194-195; Bem, Monah, 2002, 243), care nu reprezintă înmormântări propriu-zise ci indică dispoziții rituale, practici antropofage (?), un cult al craniului, într-o complexă concepție religioasă, pe care nu o vom putea descifra suficient niciodată.

Pentru faza următoare, Cucuteni A-B – Tripolie BI-BII, pot fi menționate mormintele de la Traian - Dealul Fântânilor* (Dumitrescu b, 1954, 399-430; Dumitrescu b, 1957, 97-116; Dumitrescu b, 1958, 407-423) cu tot caracterul lor ritual, Orheiul Vechi (Vinogradova, Beilekči, Bârnea, 1974, 70), Jablona (Borziac, Dergačev, 1978, 465; Sorochin, 1994 a, 48; Sorochin, 1994 b, 87), Tripolie (Hvoiko, 1901, 56-60; Hvoiko, 1913, 16; Vinogradova, 1973, 21) și Verem'je (Necrasov, 1987, 150; Necrasov, Cristescu, Botezatu, Miu, 1990, 195), în timp ce pentru faza Cucuteni B – Tripolie BII-CI-I pot fi amintite craniile de la Kolomișciina și Lipcani (Bolomey, 1984, 164), mormintele de Doboșeni (jud. Covasna) (Székely, 1957, 147 și urm) și, poate, Glăvănești Vechi (jud. Iași) (Comșa, 1995, 72). Nu pot fi luate în calcul, decât sub aspect antropologic, scheletele din grota prăbușită de la Bilče Zlote (Rep. Ucraina) (Stojanovski, 1942; Velikanova, 1975; Necrasov, 1987, 150-152; Necrasov, Cristescu, Botezatu, Miu, 1990, 195).

Cu toate aceste descoperiri, este greu de precizat care a fost ritul funerar al purtătorilor civilizației Cucuteni-Tripolie. Se poate concluziona că au existat morminte de înhumare, în poziție întinsă și chircită, înmormântări rituale de copii, tineri și adulți, în întregimea cadavrului sau numai părți din corpul decedatului și/sau sacrificatului, fără ca acestea să fie uniforme și generale, în timp și spațiu.

De aceea, în acest domeniu, continuăm să ne aflăm pe tărâmul ipotezelor de lucru, care urmează să fie verificate sau infirmate la timpul viitor. De asemenea, având în vedere întinderea complexului cultural, în timp și spațiu, credem că nu trebuie să ne așteptăm să identificăm doar un singur rit funerar al acestor comunități, vivacitatea fondurilor genetice, forța evoluției și influențele receptate punându-și amprenta asupra acestei importante laturi spirituale eneolitice.

Astfel, luând în calcul legătura genetică directă, care a existat între civilizațiile Boian și Precucuteni-Cucuteni-Tripolie, precum și legătura genetică inversă între complexul cultural Horodiștea-Gordinești-Erbiceni-Foltești-Tripolie finală și complexul Precucuteni-Cucuteni-Tripolie, ne putem aștepta să apară, și în acest mediu, manifestarea clară a ritului funerar al înhumării, cu morminte cuprinse în necropole de felul celor identificate în Boian, Gumelnița-Karanovo VI, Cernavoda I (Comșa, 1974, 199-221; Comșa, 1990, 104-106; Cantacuzino, 1967, 379-397; Cantacuzino, 1969, 45-59; Hașotti, 1997, 86-89; Bălțeanu, 1997, 93-95; Dragomir, 1983, 107; Sorochin, 1994 a, 61-62; Sorochin, 1994 b, 74) etc., și credem, în continuare, că doar neșansa a refuzat descoperirea acestora, în cei 120 de ani de cercetări. În același timp, pare de neînțeles, în stadiul actual al cunoașterii, că, deși purtătorii complexului cultural Precucuteni-Cucuteni-Tripolie au preluat multe elemente de cultură materială și spirituală, de la predecesorii lor sudici, nu au receptat și ritul funerar de tip Boian-Gumelnița-Karanovo VI, această problemă necesitând un răspuns complex, de antropologie culturală.

De asemenea, așa cum susține M. Petrescu-Dîmbovița, cel puțin pentru așezarea de la Cucuteni-Băiceni – Cetățuia, sunt necesare săpături metodice și investigații moderne, pe suprafețe mari, în afara stațiunilor, mai ales dincolo de șanțurile de apărare, în afara perimetrului locuit, pentru a se găsi necropolele acestor comunități (Petrescu-Dîmbovița, Morintz, 1978, 396-407).

De aceea, în afară de aceste conexiuni logice, ne putem întreba, cu titlul de ipoteză de lucru, dacă nu cumva, purtătorii culturii cu ceramică liniară, de pe teritoriul Moldovei, care nu este exclus să fi practicat și ritul funerar al incinerării, au preluat prin aculturație, elemente ale civilizației Boian, formând împreună civilizația Precucuteni, și au transmis, comunităților noi sinteze, sau, cel puțin, unor triburi, practicile funerare ale incinerării, așa cum sunt cunoscute și în mediul altor culturi născute pe fond liniar-ceramic (Lichardus, Lichardus-Itten, 1985, 283-284, 296, 299, 388-389; Ostrošenko, Mocja, 1989, 20-22), fiind vorba de o continuitate de populație. De altfel, așa cum se știe, în răspândirea lor spre nord și

* Mormintele I și II/1952 și mormântul I/1956 erau simple, în vreme ce mormântul II/1956 era dublu.

nord-est, în faza a II-a de dezvoltare, comunitățile precucuteniene au supus alte triburi liniar-ceramice, mult întârziate, întărind fondul spiritual anterior, inclusiv păstrând, probabil, ritul incinerăției.

În această accepțiune, purtătorii complexului cultural Precucuteni-Cucuteni-Tripolie ar fi putut practica și incinerăția (**Bolomey, 1984, 159 și urm.**) ca rit funerar, moștenit, prin legătură genetică directă, de la componenta liniar-ceramică, legat, de altfel, de dezvoltarea laturii uraniene, solare, în cadrul culturii fecundității și fertilității, și de la înflorirea pirotehnologiilor, între acestea existând o strânsă interdependență. În același timp, înhumăția putea fi folosită pentru înmormântarea persoanelor care nu atinseseră o anumită vârstă religioasă, copii și unii tineri, a celor impure, „blestamate”, precum și a celor care veneau din alte civilizații, în mediul cucutenian, sau în cazul unor ritualuri sacrificiale, pentru creșterea fecundității solului, oamenilor, naturii (**Dumitrescu, 1958, 417-423; Frazer, 1980, V, 5-76**).

În legătură cu aceste practici funerare, trebuie puse și concepțiile despre cultul strămoșilor, unul dintre cele mai importante în neolitic și eneolitic și în epocile ulterioare.

Astfel, nu ar mai părea curioasă apariția la sfârșitul eneoliticului, într-un mediu unde a existat o tradiție cucuteniană, a mai multor ritualuri funerare, printre care și necropolele de incinerăție ca cea de la Suceava, considerată ca prezentând însemnate influențe tripoliene târzii de tip Gorodsk (**Ursulescu, 1994, 193-199**). Se observă că înhumăția, în necropole plane și tumulare, alături de incinerăție, se răspândește, în complexul Horodiștea-Gordinești-Tripolie **Error! Bookmark not defined.** târzie, în contextul restructurărilor etno-culturale, care au avut loc la sfârșitul eneoliticului și trecerea la epoca bronzului, în spațiul nord-pontic, carpato-balcanic și est-central european.

În aceste condiții, arheologii trebuie să fie pregătiți să caute și urme ale ritului funerar al incinerăției, după cum nu trebuie excluse încercările de a găsi alte elemente care să documenteze folosirea înhumăției sau așa-numitelor ritualuri ascunse, de multe ori „invizibile” arheologic, de ce nu chiar manifestarea antropofagiei rituale, prin care se credea că se preluau trăsăturile fizice și spirituale ale defuncților, în condițiile unor strânse relații familiale, gentilice.

Am formulat aceste ipoteze de lucru din dorința de a ține treaz interesul pentru problema în cauză, deoarece dacă încetăm să ne punem întrebări nu vom mai fi incitați să găsim răspunsuri. Pentru a părăsi acest tărâm al incertitudinilor și supozițiilor și a intra pe terenul ferm al materialelor faprice, este necesară o investigație interdisciplinară a problemei, cercetarea atentă, cu ajutorul mijloacelor și metodelor moderne de prospecție a întregului teritoriu al stațiunilor și împrejurimilor, pentru a identifica necropolele acestui complex cultural, așa cum sunt cunoscute pentru celelalte civilizații eneolitice.

CAP. XI

PERIODIZARE ȘI CRONOLOGIE

Periodizarea și cronologia au o valoare deosebită în arheologie, contribuind la încadrarea temporală a descoperirilor și surprinderea evoluției civilizațiilor și complexelor culturale, favorizând realizarea unor construcții istorice propriu-zise.

De-a lungul celor aproape 120 ani de cercetări, s-au realizat progrese importante în conturarea unei periodizări și cronologii coerente a civilizației Cucuteni, chiar dacă nu s-a ajuns la o părere unanim acceptată. De asemenea, a existat o directă determinare între progresele înregistrate în cunoașterea generală a civilizației Cucuteni și periodizarea și cronologia acesteia, un rol însemnat căpătându-l, în ultimul timp, pe lângă studierea tipologico-comparativă a formelor de cultură materială, sincronismele cu celelalte civilizații eneolitice contemporane și datarea cronologică absolută prin C_{14} și arheomagnetism.

Este bine știut că prima periodizare a descoperirilor de la Cucuteni a fost realizată de către H. Schmidt, care, pe baza observațiilor stratigrafice și a analizei stilistice a formelor și decorurilor ceramice, a stabilit două faze ale evoluției interne a civilizației, pe care le-a denumit A și B (**Schmidt, 1911, 582-602**), pentru ca mai apoi să vorbească tot de două faze: A și B, dar lăsând să se înțeleagă că, între acestea, a putut exista o fază de tranziție A-B (**Schmidt, 1924, 137; Schmidt, 1932, 14 și urm., 75, nota 1**). Importantă a fost, așa cum am arătat, contribuția lui C. Dascălu, reprezentantul autorităților române, în campania din 1910, pe lângă echipa germană (H. Schmidt, G. Bersu) de cercetări de la Cucuteni-Băiceni – *Cetățuia*, care a susținut că între fazele Cucuteni A și B a existat un strat intermediar, nesesizat de responsabilii săpăturii (**Dascălu, 1910, 195; Ionomu, 1996, 167**).

Existența acestei faze de tranziție, Cucuteni A-B, a fost certificată de către Vl. Dumitrescu, încă din anul 1926 (**Dumitrescu, 1926-1927, 257-308**)*, fiind definită mai precis ulterior, în urma cercetărilor de la Traian **Error! Bookmark not defined.** – *Dealul Fântânilor* (**Dumitrescu, 1941-1944, 11-114 passim**), când marele savant a decelat noi subgrupe și asocieri de subgrupe stilistice, completând analiza făcută de H. Schmidt.

Cercetările întreprinse în perioada interbelică și postbelică au contribuit la îmbogățirea repertoriului așezărilor cucuteniene, inclusiv a celor din Bazinul Bahluiului, ceea ce a dus la definirea, în cadrul fazelor mari ale civilizației, a unor etape și secvențe cronologice, detaliindu-se evoluția acesteia și cunoașterea ei. Astfel, I. Nestor a propus introducerea fazei Cucuteni D, care să cuprindă descoperiri de tip Horodiștea-Foltești, iar D. Berciu a considerat necesară înlocuirea sistemului clasic de periodizare a civilizației Cucuteni cu un alt sistem, marcat prin cifre romane I-IV (**Nestor 1959, 249 și urm., Berciu, 1961, 129; Monah, Cucos, 1985, 34**).

Utilizând toate datele obținute de cercetarea civilizației, până în anul 1963, Vl. Dumitrescu a detaliat periodizarea inițială a acesteia, divizând fazele în etape: Cucuteni A₁, A₂, A₃ și A₄, Cucuteni A-B₁ și A-B₂ și Cucuteni B₁, B₂ și B₃ (**Dumitrescu, 1963 a, 51-78; Dumitrescu, 1963 b, 285-308; Marinescu-Bîlcu; 1996, 34-36**) sistem care a intrat în uzul curent al specialiștilor. Pentru întocmirea acestei periodizări mai fine, a civilizației Cucuteni, Vl. Dumitrescu a utilizat atât observațiile stratigrafice, obținute între timp, inclusiv pe cele de la Cucuteni-Băiceni – *Cetățuia* și *Dâmbul Morii* (campaniile 1961-1962) (**Ursulescu, 2000, 23-24**), o mai atentă analiză tipologico-comparativă a formelor și decorurilor ceramicii pictate, mult îmbogățită, în urma extinderii cercetărilor sistematice, sincronismele cu civilizațiile contemporane, precum și datele radiocarbon (**Dumitrescu, 1974 a, 99-105; Dumitrescu, 1974 b, 23-39**). Chiar dacă nu menționăm toate contribuțiile aduse la periodizarea civilizației Cucuteni, trebuie să arătăm că, fiecare cercetare și descoperire mai importantă au dus la precizarea mai exactă a periodizării și cronologiei eneoliticului est-carpatic.

În acest sens, se înscriu contribuțiile lui M. Petrescu-Dîmbovița și ale lui Marin Dinu, care, prin observațiile de stratigrafie verticală și orizontală, efectuate în timpul cercetărilor metodice de la Cucuteni-

* Silvia Marinescu-Bîlcu dorește să acrediteze ideea că, în această lucrare, Vl. Dumitrescu a introdus, în literatura de specialitate, faza A-B a culturii Cucuteni, fapt care este discutabil, fără a diminua cu nimic meritele marelui savant la cercetarea acestei civilizații (**Marinescu-Bîlcu, 1996, 28-29**).

Băiceni – *Cetățuia și Dâmbul Morii*, precum și în alte puncte, au precizat mai nuanțat periodizarea fazelor A, A-B și B ale civilizației Cucuteni (Petrescu-Dîmbovița, 1966, 17-18, 21). Totodată, trebuie subliniată cercetarea lui A. László de la Huși, pe baza căreia a presupus că faza Cucuteni A-B a evoluat de-a lungul a trei etape (László, 1966, 19-20).

Un pas înainte, în periodizarea civilizației cucuteniene, a fost făcut de către A. Nițu, care a continuat analiza atentă a grupelor și subgroupurilor stilistice ale ceramicii pictate, cu variantele acestora, decelând în interiorul fazelor și etapelor stabilite de H. Schmidt și Vl. Dumitrescu, secvențe temporale de evoluție. Astfel, în cadrul etapelor Cucuteni A₂, A₃, A-B₁, A-B₂, B₁ și B₂, a stabilit câte două secvențe evolutive, notate după cum urmează: A_{2a} și A_{2b}, A_{3a} și A_{3b}, A-B_{1a} și A-B_{1b}, A-B_{2a} și A_{2b}, B_{1a} și B_{1b}, B_{2a} și B_{2b}. Secvența temporală A_{3b}, din periodizarea lui A. Nițu, se suprapune, din punct de vedere cronologic, cu etapa Cucuteni A₄, din periodizarea lui Vl. Dumitrescu, în vreme ce etapa Cucuteni B₃, din periodizarea lui Vl. Dumitrescu, a fost inclusă complexului cultural Horodiștea-Erbiceni-Foltești-Gorodsk-Usatovo (Tripolie finală), pentru ca, ulterior, A. Nițu să revină și să accepte existența distinctă a acesteia (Nițu, 1973, 65 și urm.; Nițu, 1977, 159 și urm.; Nițu, 1978-1979, 97 și urm.; Nițu, 1980, 167 și urm.; Nițu, Bazargiuc, 1980, 21 și urm.; Nițu, 1984, *passim*).

În același timp, pentru o mai corectă periodizare a civilizației Cucuteni, s-au întrebuițat sincronismele și cronologia de contact, împreună cu datările radiocarbon, care au completat încadrările relative. În acest sens, s-au evidențiat racordurile stabilite cu aria tripoliană și cu civilizațiile Petrești, Gumelnița, Tiszapolgár-Bodroghkeresztúr, Trichterbecher, Cernavoda I ș.a. (Passek, 1949 *passim*; Passek, 1965, 68 și urm.; Gimbutas, 1966; Movša, 1972; Movša 1984, 60-83; Movša, 1985, 253-255; Černyš, 1982, 165-282; Vinogradova, 1983; Zbenovici, 1974; Dergačev, 1980; Markeviči, 1981; Dergačev, Manzura, 1991; Burdo, 1993, 19-29; Černjakov, 1993, 5-18; Gusev, 1995, 27-31, 137-158; Paul, 1992, 117-135; Vl. Dumitrescu, 1964, 59 și urm.; Dumitrescu 1974-1976, 23 și urm.; Dumitrescu, 1972, 25-51; Comșa, 1987, 81 și urm.; Comșa, 1987, p. 52-68; Dumitrescu, 1955, 917-922; Dumitrescu, 1961, 65-93; Hașotti, Popovici, 1992, 15-44; Hașotti, 1997, 72-76, 120-125; Mantu, 1998, *passim*; Oanță, 1997, *passim*; Bem, 1998-2000, 337-359). De asemenea, noile datări radiometrice și arheomagnetice au permis o mai bună corelare a fazelor, etapelor și secvențelor evolutive ale civilizației Cucuteni, fapt care ajută la înțelegerea corespunzătoare a dezvoltării istorice a purtătorilor acesteia (Monah, 1978, 33-41; Monah, 1987, 67-79; Monah, Cucos, Popovici, Dumitroaia, 1986, 137-142; Petrescu-Dîmbovița, 1987 b, 19-29; László, 1993, 62-76; László, 1997, 237-243; Mantu, 1995, 213-235; Mantu, 1998 *passim*; Oanță, 1997, *passim*; Bem, 1998-2000, 337-359).

Trebuie să arătăm că, în ultimele decenii, s-au făcut progrese importante în definirea unor variante regionale în cadrul civilizațiilor Cucuteni și Tripolie, pe faze și etape evolutive (Dumitrescu, 1973, 1-20; Dumitrescu, 1973 (1974), 33-47; Dumitrescu, 1974 c, 545-554; Dumitrescu, 1976, 167-176; Boghian, 2001, 71-114), cunoașterea acestora conducând la realizarea unei periodizări și cronologii dinamice și elastice, pe zone geografice, eliminându-se o serie de factori perturbatori, între care socotirea ca diferențe cronologice a unor aspecte culturale contemporane.

Trecând la discutarea periodizării așezărilor cucuteniene din Bazinul Bahluiului și la încadrarea cronologică a acestora (fig. 13), subliniem că am realizat această importantă operațiune pe baza aceluiași criterii folosite și până acum: stratigrafia verticală și orizontală, analiza tipologico-comparativă a ceramicii pictate, care, prin forme și decor, reprezintă un însemnat limbaj arheologic, analiza plasticii antropomorfe, care urmează îndeaproape dinamismul reperului material anterior, la care se adaugă o serie de piese „străine” de mediul cucutenian: ceramica zisă Cucuteni “C”, obiectele de aur și aramă, vorbind de sincronismele cu populațiile contemporane, vecine sau nu. Celelalte elemente de cultură materială: utilajul litic și osteologic, tipurile de așezare și locuințe, plastica zoomorfă etc., au evoluat mult mai lent și sunt nesemnificative pentru analiza evoluției interne a acestei civilizații.

Trecerea de la civilizația Precucuteni la cea cucuteniană comportă, în Bazinul Bahluiului, o serie de specificități față de zonele din sudul Moldovei sau din Subcarpați. Astfel, așezarea de la Târgu Frumos **Error! Bookmark not defined.** – *Baza Pătule* prezintă, în domeniul ceramicii și plasticii, atât caracteristici pentru faza a III-a a civilizației Precucuteni, secvențele finale, cât și trăsături care anunță trecerea la mult discutata etapă Cucuteni A₁ (Proto-Cucuteni).

Întrebuițarea, de către locuitorii orizontului al treilea din această așezare, a picturii „crude” cu roșu și alb și a picturii înainte de ardere, cu alb și negru, alături de folosirea locuințelor de suprafață cu porțiuni de platformă sau platforme întregi, ne permit să considerăm că ne aflăm în fața unei secvențe evolute a fazei Precucuteni III sau, dacă respectăm regula progresului, într-o secvență inițială a etapei Cucuteni A₁ (Proto-Cucuteni), în care apare pictura bicromă, așa cum a fost definită de către Vl. Dumitrescu. De altfel, ceramica protocucutenianului prezintă, pentru formele de mari dimensiuni, care nu

se deosebesc prea mult de cele precucuteniene finale, o pastă destul de grosieră, lucrată mai puțin îngrijit, arsă la negru-cenușiu sau brun-cărmiziu, în vreme ce ceramica fină, reprezentată prin forme de dimensiuni mijlocii și mici, ce caracterizează printr-o pastă mult mai atent confecționată, mai omogenă, arsă, destul de adesea, la roșu-cărmiziu. Se pare că, din această etapă, se conturează cele două fonduri pe care s-a realizat pictura ceramicii: roșu sau cenușiu-negru, pe care s-a pictat cu culoare albă sau roșie, și alb peste care s-au așternut motive cu culoare roșie și neagră, care vor fi atât de caracteristice pentru bicromia și tricromia etapelor următoare.

Pentru așezarea de la Târgu Frumos - *Baza Pătule* există o datare C_{14} -5830 \pm 100 BP/5055-4445 BC sau 3880 \pm 100 bc necalibrat, care aparține, însă, orizonturilor mai vechi de locuire, și, deci, nu este relevantă pentru discuția noastră. Materialele de tip Gumelnița A₁ sau Stoicani-Aldeni **Error! Bookmark not defined.**-Bolgrad, descoperite în stațiunea de la Târgu Frumos, par să confirme contribuția acestor civilizații la trecerea la civilizația cucuteniană propriu-zisă.

Trebuie menționat că tradițiile precucuteniene, manifestate prin utilizarea pe scară largă a ceramicii decorate cu caneluri și incizii, sunt foarte puternice, fapt reliefat, de altfel, și în alte stațiuni contemporane, parțial, cu cea de la Târgu Frumos: Târgu Negrești, Ruseștii Noi, Târpești și „nivelul intermediar” de la Poduri (Nițu, 1955, 1-28; Markeviči, 1970, 56-68; Marinescu-Bîlcu, 1974, 81-82; Marinescu-Bîlcu, 1981, 61-62; Monah, 1987, 70-72). De aceea, considerăm, cu titlu de ipoteză de lucru, că ultimul orizont de locuire din stațiunea de la Târgu Frumos poate fi încadrat într-o secvență inițială a protocucutenianului, respectiv A_{1a}, în vreme ce complexele ceramice de la Izvoare II₁ și Frumușica (cu bicromie) (Vulpe, 1957, 115-122, 125, 128, fig. 88/3, 90, 91/1, 94/1; Matasă, 1946, pl. XXVI/194-195, 202, XXVII/210, XXVIII/219-220, 226, 234, XXIX/227) pot fi atribuite unei secvențe evolute, Cucuteni A_{1b}, chiar dacă se consideră că această etapă de început a civilizației Cucuteni ar fi fost foarte scurtă, de numai 50 de ani (Cucuteni, 1997, 46). În sprijinul acestei din urmă ipoteze, au fost aduse datele C_{14} de la Poduri - *Dealul Ghindaru* - „nivelul intermediar”, respectiv - B_{1n} 2783-5690 \pm 50 BP = 4662-4469 BC cal sau 3740 bc necal, și B_{1n} 2784-5680 \pm 60 BP = 4662-4465 BC cal sau 3730 BC necal, sau Târpești-Grn 4424-5530 \pm 85 BP - 4465-4339 BC cal sau 3580 bc necal (Monah, 1987, 70-72, tab 1; Cucuteni, 1997, 46, Marinescu-Bîlcu, 1974, 140; Bem, 1998-2000, 337-359), ceea ce ne face să credem că etapa Cucuteni A₁, în sensul definiției lui Vl. Dumitrescu (Dumitrescu, 1963 a, 69 și urm), a durat, în fapt, mai mult, aproximativ 100 de ani, între 4550-4450 BC cal (suma probabilităților) sau 3700-3600 bc necal.

Deocamdată, secvența Cucuteni A_{1b} lipsește în zona Bazinului Bahluiului, existând unele diferențe de dezvoltare, poate diferențieri regionale timpurii între așezările din zona Subcarpaților, cele din sudul Moldovei și acelea din centrul Moldovei, situație care va trebui clarificată prin cercetările viitoare.

Etapă Cucuteni A₂ se caracterizează prin prezența, aproape egală, a bicromiei și tricromiei, către sfârșitul acestui interval temporal, balanța înclinând în favoarea ultimei, alături de care mai persistă și ceramica decorată cu motive incizate și canelate. În această etapă, bicromia inițială pe fond alb și pe fond brun va evolua spre tricromie pe fond alb și fond brun, transmitându-se etapei următoare, într-o mare varietate de motive ornamentale și maniere de realizare (Dumitrescu, 1963 a, 69 și urm; Nițu, 1984, 13-15).

În cadrul etapei Cucuteni A₂ credem că pot fi decelate trei secvențe temporale, Cucuteni A_{2a-c}. Astfel, în secvențele Cucuteni A_{2a} în cadrul căreia bicromia are un rol important, așa cum se observă în așezările de la Bonțești și Izvoare II_{1b} (Dumitrescu, 1927-1932, 98-114; Vulpe, 1957, 158 și urm, fig. 139/2; Nițu, 1973, 93-94), nu putem încadra, deocamdată, nici o stațiune din Bazinul Bahluiului.

În secvența Cucuteni A_{2b} am inclus prima locuire de la Costești - *Cier* (Matasă, 1937-1940, 73-84, fig. 4/2) și primul nivel de la Cucuteni-Băiceni - *Dâmbul Morii* (Petrescu-Dîmbovița, 1966, 21 și urm; Nițu, 1978-1979, 121), fiind contemporane parțial cu stațiunile de la Frumușica, Calu-Piatra Șoimului, Malnaș-Băi, Mărgineni și Poduri (Nițu, 1973, 93-94; Matasă, 1946, pl. XIII, XIV/115, 118, XV/102, 120, 124, XVI/123, 127; XXI/151, 152; XXII/183, 185, XXX/251, 253; Cucos, 1973, 20-21; Monah, Cucos, 1984, 35; Vulpe, 1937-1940, 11-68; László, 1993, 62-78; Cucuteni, 1997, 46).

Într-o secvență finală a etapei Cucuteni A₂, pe care am îndrăzni să o numim A_{2c}, pot fi încadrate așezările Giurgești - *Dealul Mănăstirii/Chetrosu* și primul nivel de locuire de pe *Cetățuia* de la Cucuteni-Băiceni, care face trecerea spre următoarea etapă Cucuteni A₃ (Petrescu-Dîmbovița, 1966, 16; Petrescu-Dîmbovița, 1996, 20-21), atât de bine cunoscută în literatura de specialitate, ceramica tricromă devenind predominantă.

Considerăm că această împărțire a etapei Cucuteni A₂, în trei secvențe temporale, reprezintă o periodizare mai elastică, acoperind mai bine evoluția mai îndelungată a comunităților cucuteniene,

reflectată, de altfel, și prin datările radiocarbon: **4450-4300 (4250) BC** cal (suma probabilităților) sau **3600-3450 (3400) bc** necal (Monah, 1987, tab I; Mantu, 1995, fig. 2, anexa II; Mantu, 1998, tab. 7; László, 1993, 62-76, lista cu datările C₁₄; Bem, 1998-2000, 337-359).

Următoarea etapă evolutivă, Cucuteni A₃ a fost împărțită, așa cum am văzut, în două secvențe temporale: A_{3a} și A_{3b}, de către A. Nițu, ultima suprapunându-se cronologic peste etapa Cucuteni A₄, stabilită de către Vl. Dumitrescu (Nițu, 1973, 65 și urm.; Nițu, 1977, 159 și urm.; Nițu, 1978-1979, 97 și urm.; Nițu, 1980, 167 și urm.; Nițu, Bazargiuc, 1980, 21 și urm.; Nițu, 1984, *passim*). În prima secvență, Cucuteni A_{3a}, pot fi încadrate, în zona Bazinului Bahluiului, stațiunile de la Hăbășești – Holm, Cucuteni-Băiceni – Cetățuia – al doilea nivel de locuire, Iași – Curtea Domnească, Filiași – Dealul Boghiu/Dealul Mare (Hăbășești, *passim*; Petrescu-Dîmbovița, 1966, 16 și urm.; Tafrali, 1935, 51-54; Andronic, Neamțu, Dinu, 1967, 169-189; Berlescu, 1955, 153-155), asemănătoare cu orizonturile contemporane de la Târpești, Topile, Gura Văii (Onești), Leca-Ungureni, Preutești-Haltă etc. (Marinescu-Bîlcu, 1968, 415, 421; Marinescu-Bîlcu, 1977, 125-144; Marinescu-Bîlcu, 1983, 116-128; Monah, Cucos, 1985, 35; Ursulescu, Ignătescu, 2003, *passim*), tricromia pe fond alb și fond brun fiind trăsătura esențială, alături de care continuă să fie utilizate decorurile adâncite și bicromia.

Se pare că între aceste stațiuni există unele decalaje cronologice, fiind posibilă în viitor, printr-o mai bună cunoaștere a materialului ceramic și a complexelor de locuire, o eventuală divizare a acestei secvențe în cel puțin două subunități temporale: Cucuteni A_{3a1} și A_{3a2}, cu atât mai mult cu cât noile cercetări au pus în evidență o diversitate de artefacte aparținând acestei faze și date radiocarbon cuprinse, potrivit sumei probabilităților, între **4300 (4250)-4200 (4150) BC** sau **3450 (3400)-3350 (3300) bc** (Monah, 1987, tab I; Mantu, 1995, fig. 2, anexa II; Mantu, 1998, tab. 7; László, 1993, 62-76, lista cu datările C₁₄; Bem, 1998-2000, 337-359).

Tot în această etapă a fazei Cucuteni A, sunt cunoscute mai precis aspectele regionale din jumătatea de nord a Moldovei: aspectul Hăbășești, în Bazinul Bahluiului și zona centrală a Rep. Moldova, inclusiv partea a doua a cursului mijlociu al Nistrului; și aspectul Trușești, în Depresiunea Prutului mijlociu (Câmpia Moldovei și Câmpia Bălților) până în zona primei jumătăți a cursului Nistrului mijlociu, unde poate fi numit Horodnița – Horodîște, între aceste variante existând o parțială contemporaneitate și interferență (Dumitrescu, 1973, 1-20; Dumitrescu, 1973 (1974), 33-47; Dumitrescu, 1974 c, 545-554; Dumitrescu, 1976, 167-176; Boghian, 2001, 71-114; Petrescu-Dîmbovița, 1996, 15-25; Petrescu-Dîmbovița, 1999, 550-552; Sorochin, 1997, 7-81 *passim*).

Indiferent cum numim ultima etapă a fazei Cucuteni A, A_{3b} sau A₄, aceasta reprezintă secvența ei finală, în zona Bazinului Bahluiului observându-se o generalizare a ceramicii pictate tricrom, împuținarea și dispariția decorului adâncit. În cadrul motivelor pictate tricrom, un loc important îl capătă banda îngustă, anunțând unele grupe stilistice picturale ulterioare. În această secvență temporală, încadrăm, așezările de la Ruginoasa, Bălțați – Dealul Mândra, Fedeleșeni – Dealul Cănepăriei, Iași – Splai Bahlui și Săcărești – Tinoasa (DumitrescuError! Bookmark not defined. b, 1927-1932, 56-87; Eug. Zaharia, 1996, 129; Martiniuc, Chirica, Nițu, 1977, 185-194; Nițu, 1984, 100, fig. 3/1-4; Haimovici, 1997, 31; Dinu, Marin, 2003, 75-96), care prezintă, în ceramică, elemente similare cu cele de la Scânteia (Mantu, 1991, 238-334; Mantu 1992, 307-315; Mantu, 1993, 51-67; Mantu, 1994, 161-168; Nițu, Chirica, 1979, 17-37; Mantu, Turcanu, 1997, *passim*) și Tg. Berești (Dragomir, 1977-1979, 93-139; Dragomir, 1992, 27 și urm.; Dragomir, 1996, 233-251), în jumătatea de sud a Moldovei, și Drăgușeni-Jura (Dumitrescu, 1973, 1-20; Dumitrescu, 1973 (1974), 33-47; Dumitrescu, 1974 c, 545-554; Dumitrescu, 1976, 167-176; Marinescu-Bîlcu, 1989, 215-240; Sorochin, 1997, 37-76; Sorochin, 2002, *passim*; Boghian, 2001, 93-99), în partea de nord a Moldovei și Rep. Moldova.

Datările radiocarbon pentru această etapă (Cucuteni A 3_b/A₄), judecând și după cele anterioare și cele ale fazei Cucuteni A-B, par a indica o sumă a probabilităților cuprinsă între **4200 (4150) – 4100 (4050) BC** sau **3350 (3300) – 3250 (3200) bc** (Monah, 1987, tab I; Mantu, 1995, fig. 2, anexa II; Mantu, 1998, tab. 7; László, 1993, 62-76, lista cu datările C₁₄; Bem, 1998-2000, 337-359).

Odată cu etapa Cucuteni A₃ pentru periodizarea civilizației se pot utiliza unele elemente noi: plastica antropomorfă masculină, mult mai abundentă, și ceramica zisă Cucuteni “C” timpurie, care conduc la o mai bună precizare a plasării în timp a stațiunilor din această unitate temporală. De altfel, în domeniul ceramicii pictate apar motive ornamentale ale stilurilor Cucuteni A-B, iar piesele de aramă, din ce în ce mai numeroase, în special topoarele, permit realizarea unor sincronisme. Chiar dacă circulă, ca obiecte de valoare, o perioadă mai îndelungată, sau au fost teaurizate, topoarele de aramă de tip Pločnik au fost specifice pentru etapele Cucuteni A₁ – A₂, cele de tip Vidra și Ariușd în etapele Cucuteni A₂ – A₃, iar tipul Varna-varianta Brad în Cucuteni A_{3b} (Cucuteni A₄) (Dumitrescu, 1974 b, tab. 2; Mantu, 1995, anexa II).

Pe parcursul mai multor etape, care țin deja de istoricul cercetărilor din spațiul tripolian (**Passek, 1949, 30 și urm; Gimbutas, 1966, 462, tab. 1 și 2; Černyš, 1982, p. 160-320 passim**), s-au stabilit o serie de racorduri între ramura de vest și cea de est a vastului complex eneolitic de la răsărit de Carpați. Deoarece civilizația Precucuteni s-a format într-un spațiu relativ restrâns, SE Transilvaniei și SV Moldovei, nu există o fază corespunzătoare pentru Precucuteni I în spațiul tripolian. Faza Precucuteni II, de extindere a acestei civilizații spre nord-est și est, a fost paralelizată cu Tripolie A₁ (tipice fiind stațiunile de la Bernașevka și Florești), iar faza Precucuteni III cu Tripolie A₂ (așezările Luka Vrublevețkaja, Gaivoron, Sabatinovka, Putinești ș.a.), fiind necesare unele detalieri, pe etape și secvențe temporale, așa cum se impune în urma cercetărilor recente (**Zbenovici, 1989, 124-143**).

Faza Cucuteni A a fost sincronizată cu Tripolie BI, care, la rândul său, a fost subîmpărțită în mai multe etape: Tripolie B Ia (Polivanov Jar III), Tripolie B Ib (Nezvisko-orizontul inferior) și B Ic (Solonceni II) (**Passek, 1949, 30 și urm; Gimbutas, 1966, 462, tab. 1 și 2**), sau Tripolie B I₁ = Cucuteni A₁ – A₂, Tripolie B I₂₋₃ = Cucuteni A₃ și Tripolie B I₄ = Cucuteni A₄ (**Černyš, 1982, 160-320 passim**), periodizare mai apropiată de cea a specialiștilor români și de complexa evoluție a complexului cultural.

De asemenea, s-au putut stabili o serie de sincronisme între o etapă de evoluție a fazei Precucuteni III și Gumelnița A₁ (Radovanu), Cucuteni A₁ – A₃ cu Gumelnița A₂ (la rândul acesteia, putând fi împărțită în mai multe secvențe temporale), Cucuteni A_{3b} (A₄) - Cucuteni A – B₁ cu Gumelnița B₁ și Cernavoda Ia și Ib (**fig. 14**) (**Dumitrescu, 1974 b, tab. 2; Dumitrescu, 1976, 355 și urm; Comșa, 1987, 81-87; Hașotti, Popovici, 1992, 15-44; Hașotti, 1997, 75-76, 120-125; Mantu, 1998, fig. 51**).

Pătrunderea comunităților eneolitice, nord-pontice, de tip Chvalynsk-Novo-Danilovsk-Petro Svistunovo-Suvorovo **Error! Bookmark not defined.**-Casimcea, dinspre est spre vest și nord-vest, aproximativ în intervalul 4450-4250 BC/3600-3400 bc, a reprezentat începutul unor însemnate relații dintre cele două medii culturale, care au durat, cu diferite intensități și direcții, de-a lungul mai multor sute de ani. Aspectul cultural Aldeni **Error! Bookmark not defined.**-Stoicani-Bolgrad „dispare”, iar masivul etno-cultural gumelnițean a suferit o treptată modificare culturală, de la est la vest și de la nord la sud, ducând la nașterea civilizației Cernavoda I, în vreme ce complexul cucuteniano-tripolian a receptat noile influențe, dar și-a păstrat structurile și evoluția organică proprie.

O serie de comunități stepice au pătruns prin culoarul Nistrului spre Transilvania și Ungaria, dând naștere grupului intruziv Decea Mureșului-Csóngrad. Această deplasare nepașnică, realizată pe la 4300 (4250)-BC cal/3450-3400 bc necal (**Dodd-Oprițescu, 1983, 222-234; Telegin, 1985, 305-320; Sorochin, 1994, 63-67; Manzura, 1994, 93-101; Manzura, Sava, 1994, 147-155**), a produs, credem, o bulversare a comunităților cucuteniano-tripoliene din zona Nistrului și Prutului mijlociu, și a avut ca urmare constituirea aspectelor regionale Horodnița-Trușești-Cuconești Vechi și Hăbășești, în care se resimt o serie de tradiții mai vechi în decorul ceramicii, de factură tripoliană.

Aceasta este și perioada când s-au răspândit, în mediul cucutenian, la sfârșitul etapei Cucuteni A₃, ceramica cu scoici pisate în pastă, zisă Cucuteni “C”, cu decoruri simple, fără șnur, numai cu „pieptenele”, și sceptrele în formă de cap de cal, specifice pentru purtătorii civilizației Cernavoda Ia și Ib, așa cum se cunosc, în Bazinul Bahluiului, la Fedeleșeni și Ruginoasa (Cucuteni A_{3b}, sau A₄) (**Nestor, Zaharia, 1968, 17 și urm; Cucoș, 1977-1979 (1984), 63-64, fig. 1/1; Dumitrescu, 1955, 925-936; Brudiu, 1975, 169-175; Brudiu, Coman, 1979, 171 și urm; Dodd-Oprițescu, Mitrea, 1983, 5-11; Burtănescu, Țurcanu, 1997, 75-96**).

Importante sunt și sincronismele cu civilizațiile din spațiul intracarpatic și vest-carpatic, deschizând calea racordurilor culturale cu eneoliticul est-central european. Astfel, faza Precucuteni II poate fi paralelizată cu faza Petrești A₁, Precucuteni III cu Petrești A₂, (primele secvențe), în vreme ce etapele Cucuteni A₁ – A₂ sunt sincrone cu sfârșitul fazei Petrești A₂ – Petrești A-B₁, iar Cucuteni A₃ – A₄ cu Petrești A-B₁ final și Petrești A-B₂ (**Paul, 1992, tab. 2; Maxim, 1999, 27-128**). Dintre corelațiile cu civilizațiile din Europa est-centrală și nord-vestul Peninsulei Balcanice pot fi amintite următoarele: Cucuteni A₁ – A₂ – Tiszapolgár (Românești) A – etapa târzie Sopot-Lengyel III – faza târzie Vinča-Pločnik-Sălcuța IIa și IIb și Cucuteni A₃ început de A₄, Tiszapolgár (Românești) B-Iclod II/III – Lengyel IV incipient – Sălcuța IIc-IIIa (**Dumitrescu, 1972, 25-51; Dumitrescu, Bolomey, Mogoșanu, 1983, 30-50; Dumitrescu, Vulpe, 1988, 36-40; Comșa, 1987, 58-68; Lazarovici, 1991, 10-13; Maxim, 1999, 27-128**).

Așa cum arătam mai sus, periodizarea fazei Cucuteni A-B a fost stabilită odată cu evoluția cercetării civilizației, contribuții deosebite aducând: Vl. Dumitrescu, cu săpăturile și studierea materialului ceramic de la Traian **Error! Bookmark not defined.** – *Dealul Fântânilor* (**Dumitrescu, 1941-1944, 11 și urm.; Dumitrescu, 1963 b, 285 și urm.; Dumitrescu, 1972, 441-448**), M. Petrescu-

Dîmbovița și Marin Dinu cu noile cercetări de la Cucuteni-Băiceni – *Cetățuia* și *Dâmbul Morii*, punând, pentru prima dată, în literatura de specialitate, problema dezvoltării acestei faze de-a lungul a două etape Cucuteni A – B₁ și Cucuteni A – B₂, surprinsă în stratigrafie orizontală și prin analiza ceramicii (Petrescu-Dîmbovița, 1965, 157-161; Petrescu-Dîmbovița, 1966, 17 și urm; Petrescu-Dîmbovița, 1968, 15-26), sistem acceptat, în anul 1963, și de Vl. Dumitrescu, A. László, care în urma descoperirilor de la Huși propunea plasarea acestei așezări într-o etapă intermediară între Cucuteni A – B₁ și Cucuteni A – B₂ (László, 1966, 7-22), idee preluată de I. Nestor și Eugenia Zaharia care divizau această fază tot în trei etape, numite: Corlăteni, Huși și Traian (Nestor, Zaharia, 1968, 20-21).

Ulterior, pe baza analizei detaliate a materialului ceramic, A. Nițu a conceput o periodizare mai elastică a fazei Cucuteni A-B, în două etape cu patru secvențe temporale (Nițu, 1978-1979, 97 și urm; Nițu, 1980, 167 și urm; Nițu, 1984, tab 1), reluând, peste timp, unele presupuneri ale lui Vl. Dumitrescu. Mai recent, pe baza materialelor descoperite la Drăgușeni (Cucuteni A₄) și într-o serie de așezări vecine, printre care Scutari-Mileanca, Silvia Marinescu-Bîlcu readuce în discuție existența a trei etape în evoluția acestei faze, respectiv Cucuteni A – B₁, (Scutari-Mileanca), Cucuteni A – B₂, (Corlăteni și alte stațiuni similare), și A – B₃, (Traian, Frumușica, Ghelăiești) (Marinescu-Bîlcu, 1989, 231; Crășmaru, 1979, (1980), 98-120).

Considerăm, în urma ultimelor cercetări, că varianta de periodizare propusă de A. Nițu reflectă, deocamdată, cel mai bine evoluția continuă, organică, a așezărilor din faza Cucuteni A-B, fiind firește susceptibilă de noi completări. Astfel, în zona Bazinului Bahluiului, elemente ale fazei Cucuteni A-B apar încă de la nivelul etapei Cucuteni A_{3b} (Cucuteni A₄), în așezări ca Fedeleșeni și Bălțați – *Iazul nr. 3/Dealul Mândra*, situație asemănătoare cu cea de la Drăgușeni (Botoșani), Scânteia (Iași), Dumești și Chetrești (Vaslui) (Marinescu-Bîlcu, 1989, Mantu, Turcanu, 1999, 13-21; 215-240; Nițu, 1984, 17-25; Nițu, 1978-1979, 141 și urm.; Alaiba, 2003, *passim*).

Dacă se admite valoarea cronologică a stilurilor picturale, în secvența inițială Cucuteni A – B_{1a} trebuie inclusă stațiunea de la Scutari-Mileanca (Botoșani), unde apar grupele stilistice AB α , α și β , păstrându-se încă multe moșteniri de tip Cucuteni A₄, și care nu are, deocamdată, corespondențe în celelalte zone, inclusiv în Bazinul Bahluiului.

Către sfârșitul acestei secvențe temporale și pe tot parcursul celei următoare, Cucuteni A-B_{1b}, se dezvoltă, în regiunea de referință, stațiunile Cucuteni-Băiceni – *Dâmbul Morii* (locuirea din interiorul șanțului de apărare, caracterizată prin ceramică pictată în stilurile α și β) și Crivești – *Hârtop*, asemănătoare prin ceramica pictată cu materialele descoperite în așezarea de la Corlăteni (Botoșani) (fig. 13) (*Așezări*, p. 185, pl. XXXV/1, 9, CLXIV/12-13; Nestor et alii, 1950, 31-32; Nestor et alii, 1951, 68-72; Nestor et alii, 1952, 84-89).

Cândva, pe parcursul secvenței temporale Cucuteni A – B_{1b}, și-a început existența așezarea de la Crivești – *Holm*, care a evoluat paralel cu cea de-a doua etapă a stațiunii de la Cucuteni-Băiceni – *Dâmbul Morii*, până în Cucuteni A-B_{2a}, când apare ceramica pictată în grupa stilistică γ , precum și cu începutul locuirii Cucuteni A-B de la Traian **Error! Bookmark not defined.** – *Dealul Fântânilor*, care s-a dezvoltat, fără întrerupere, până către sfârșitul acestei faze. Totodată, aceste așezări, din Bazinul Bahluiului, au fost contemporane cu stațiunea de la Huși, caracterizată prin ceramică pictată în stilurile β și γ , dar cu evoluție mai scurtă decât precedentele.

Habitatul Cucuteni A-B a continuat la Cucuteni-Băiceni, unde locuitorii de la *Dâmbul Morii* s-au mutat, probabil, pentru scurtă vreme, pe *Cetățuia*, poate, cândva, la nivel de Cucuteni A-B_{2a} final, dând naștere unui orizont sporadic de locuire, ce poate fi datat în Cucuteni A-B_{2b}, care ar fi fost contemporan cu stațiunea de la Săcăraști – *Suhat*, etapa a doua a locuirii de la Traian **Error! Bookmark not defined.** – *Dealul Fântânilor* și cu orizontul Cucuteni A-B₂ de la Frumușica (Bodești-Neamț) (Matasă, 1946, pl. XXXV/248, 278, 279, XXXVIII/306-307). Acest orizont Cucuteni A-B_{2b}, de la Cucuteni-Băiceni – *Cetățuia*, se caracterizează prin ceramica pictată în grupele γ și δ , fiind, parțial, contemporan și cu nivelul de la Ghelăiești – *Nedeia* (Petrescu-Dîmbovița, 1966, 27 și urm; Nițu, Cucos, Monah, 1971, 11-64; Cucos, 1999, 141-147).

Drept criterii pentru periodizarea fazei Cucuteni A-B, pe lângă stilurile ceramicii pictate, mai pot fi folosite: ceramica Cucuteni “C”, decorată, în etapa A-B₁, cu impresiuni realizate cu ajutorul unui obiect dințat (pieptene?) sau al unor scoici, evoluând din faza precedentă, iar în etapa A-B₂, cu snurul înfășurat și răsucit (Cucos, 1977-1979, 64-68; Dodd-Oprițescu, 1981, 511-528); plastica antropomorfă, feminină și masculină, care în etapa Cucuteni A – B₁, a fost redată convențional-realist, pentru ca apoi să sufere un accentuat proces de schematizare în etapa Cucuteni A – B₂ (Monah, 1997, 95-109), anunțând-o pe cea a

fazei următoare; unele obiecte de aramă și aur (**Vulpe a, 1975, 42-44; Comșa, 1980, 200; Dumitrescu, 1961, 69-93**), favorizând desprinderea unor sincronisme cu civilizațiile vecine.

Cronologic, faza **Cucuteni A-B** credem că poate fi cuprinsă între **4100 (4050) – 3900 (3850) BC** (suma probabilităților) sau 3250 (3200) – 3050 (3000) bc, pentru această încadrare pledând puținele date C_{14} , obținute din așezările acesteia, așa cum sunt cele de la Cucuteni-Băiceni – *Dâmbul Morii*. Pentru Cucuteni A–B₁ și început de A–B₂: HD 14761-5246 ± 24, respectiv 3296 ± 24 bc necal sau 4214-4002 BC cal 1 σ sau 4221-3995 BC cal 2 σ; HD 14831-4996 ± 26, respectiv 3046 ± bc necal sau 3902-3715 BC cal 1 σ sau 3939-3703 BC cal 2 σ; HD 14544-5188 ± 18, respectiv 3238 ± 18 bc necal sau 4032-3989 cal 1 σ sau 4037-3978 cal 2σ (**Monah, Cucos, 1985, 39; Cucuteni, 1997, 47; Mantu, 1995, 221 și urm., anexa II, Mantu, 1998, tab. 7**). Aceste date sunt oarecum în concordanță cu cele obținute prin cronometrie radiocarbon pentru așezările Tripolie B I-B II/Cucuteni A-B de la Veselyi Kut: 3200-3100 bc necal, respectiv 4100-4000 BC cal, Klișev (Le 1060-3150 ± 50 bc necal, respectiv 4150 BC cal) (**Zagnji, Rusakov, 1982, 120 și urm.**). Datările arheomagnetice și geomagnetice de la Klișev: 3300, 3200 și de două ori 3100 î.Chr., la care se adaugă două datări arheomagnetice de la Racoveț/Cucuteni A–B₂: 3300 și 3000 î.Chr. (**Zagnji, Rusakov, 1982, 120 și urm.**), nu pot fi luate în calcul (**Bem, 1998-2000, 343**). Nu se cunosc, deocamdată, datări pentru etapa Cucuteni A – B₂, dar unele date obținute pentru etapa Cucuteni B₁, permit concluzia că această fază s-a încheiat în jur de **3900 (3850) BC**, adică 3050/3000 bc necal.

Din punct de vedere al racordurilor cu spațiul tripolian, faza Cucuteni A–B, a fost paralelizată fie cu începutul fazei Tripolie B II, fie cu faza intermediară Tripolie BI-BII, introdusă în ultimul timp în literatura de specialitate, subdivizată în două etape de evoluție (**Passek, 1949, 30 și urm; Movșa, 1965, 100; Movșa, 1972, 3-24; Movșa, 1985, p. 253-255; Vinogradova, 1972, 36-56; Vinogradova, 1983 passim**), similare acelorora din aria cucuteniană.

Va trebui lămurită, la timpul viitor, problema existenței unor aspecte regionale și decalaje cronologice în cadrul fazei Cucuteni A-B/Tripolie BI-BII, așa cum se prefigurează în cadrul stațiunilor de la vest de Prut, în cazul așezărilor dintre Prut și Nistru sau în zona răsăriteană (**Vinogradova, 1972, 36-56; Vinogradova, 1973, 20-27; Zaec, 1974, 184-200; Zaec, 1975, 19; Zaec, Ryžov, 1992, passim; Cvek, 1996, 89-113; Gusev, 1995, 89-105, 137-142, 240-253; Boghian, 2001, 99-108**), unde se cunosc numai anumite stiluri picturale și persistența îndelungată a ceramicii cu decoruri adâncite și canelate.

În ceea ce privește sincronismele cu celelalte civilizații eneolitice, din spațiul carpato-balcanic, arătăm că faza Cucuteni A-B a fost contemporană cu Gumelnița B₁, în Muntenia, și Cernavoda Ib și Ic, în zona Dunării de Jos, cu Bodrogkeresztúr (Gornești) A (I) și început de B (II), în arealul intracarpatic, Srednyi Stog Ia și Ib și Nipru-Donetsk Ilc – IIIa, în zonele stepice (**Dumitrescu, 1974-1976, 23-36; Monah, Cucos, 38; Hașotti, Popovici, 1992, 15-44; Dodd-Oprîțescu, 1983, 222-234; Dodd-Oprîțescu, 1981, 511-528; Mantu, 1998, fig. 51; Luca, 1999, 42-48**). De altfel, legăturilor cu ultimele două civilizații, se datorează pătrunderea ceramicii decorate cu șnurul în mediul etapei Cucuteni A – B₂ (**Dodd-Oprîțescu, 1981, 511-528; Cucos, 1977-1979 (1984), 64-68 (fig. 14)**).

Faza Cucuteni B cunoaște, probabil, în Bazinul Bahluiului, cele trei etape de evoluție, care au avut, și după părerea noastră, cel puțin câte două secvențe temporale fiecare. Astfel, în secvența Cucuteni B_{1a} se păstrează ceramica pictată în grupele stilistice γ și δ alături de care apare stilul ε, așa cum se observă în stațiunile de la Costești – *Cier* și Prigoreni Mici-*Cimitir* (**Berlescu, 1955, 154-163**), asemănătoare, parțial cu cele de la Ghelăiești – *Nedeia*, Poduri – *Dealul Ghindaru*, Văleni-Piatra Neamț și Miorcani (**Nițu, Cucos, Monah, 1971, 11-64; Cucos, 1974-1976, 52-53; Monah, Popovici, Dumitroaia, Cucos, Bujor, 1983-1985, 9-14; Monah, Cucos, 1985, 36; Nițu, 1969, 279-298; Cucos, 1999, 141-147 (fig. 13)**).

În secvența Cucuteni B_{1b} se păstrează ceramica pictată în stilul δ predominând vasele pictate în stilul ε, cu subgrupele sale. În această secvență temporală încadrăm, în Bazinul Bahluiului, așezările Cucuteni-Băiceni – *Cetățuia*, Buznea – *Siliște*, pe care am atribuit-o anterior în secvența precedentă (**Mihai, Boghian, 1977-1979, 429-452; Boghian, Mihai, 1987, 313-324**), și Valea Lupului, cu multe similitudini cu stațiunile contemporane de la Stânca Ștefănești – *Stânca Doamnei* și Drăgușeni-Fălticeni (**Nițu, Șadurschi, 1994, 181-193; Dumitrescu, 1927-1932 b, 115-149; Nițu, 1984, tab 1**).

Etapa Cucuteni B₂ a fost divizată în două secvențe temporale: B_{2a}, în așezările căreia apar, pe lângă subgrupele stilului ε, subgrupele stilului ζ, și B_{2b}, în care predominantă a fost ceramica decorată în stilul ζ și a apărut ceramica mixtă de tip Monteoru (**Nițu, 1984, 66-82**). În zona la care ne referim, în secvența Cucuteni B_{2a} pot fi încadrate stațiunile de la Cucuteni-Băiceni – *Cetățuia* (nivelul B₂ I), Iași – *Curtea Domnească* (nivelul B₂) și Valea Lupului (**Petrescu-Dîmbovița, 1966, 18 și urm.; Andronic,**

Neamțu, Dinu, 1967, 172, 186; Dinu, 1955, 65 și urm.), prezentând caracteristici apropiate cu cele de la Frumușica (nivelul Cucuteni B₂) (Matasă, 1946, pl. XXXVIII/306-307, 309a, 312, XXXIX/314) și Trușești (Petrescu-Dîmbovița, 1999, 552), în vreme ce, în secvența B_{2b}, încadrăm nivelurile II-III din stratul Cucuteni B₂ de la Cucuteni-Băiceni – *Cetățuia* (Petrescu-Dîmbovița, 1966, 18 și urm.; Nițu, 1984, tab 1), aparținând aceluiași orizont temporal cu așezările Târgu Ocna-Podei, Gura Văii (Onești) și Monteoru (Matasă, 1964, 11-46; Nițu et alii, 1971, 31-80; Nestor, Zaharia, 1955, 497-501; Zaharia, 1976, 525; Cucos, 1999, 141-147).

Deși s-a considerat că etapa Cucuteni B₃ s-ar justifica numai din punct de vedere al analizei stilistice al decorului ceramicii pictate (Monah, Cucos, 1985, 37; Nițu, 1978-1979, 93 și urm.), considerăm, pe baza analogiilor cu descoperirile din spațiul cucutenian dintre Prut și Nistru (Markeviči, 1981, 56-68, fig. 89, tab. 1), că aceasta a avut corespondențe în realitatea istorică, și poate fi divizată, la rândul ei, în două secvențe temporale, în care se păstrează elemente picturale ε și ζ, prin care s-a realizat trecerea la complexul cultural Horodiștea-Gordinești-Usatovo-Gorodsk, succesorul și moștenitorul tradiției cucuteniano-tripoliene. Pentru zona Bazinului Bahluiului, nu se cunosc, deocamdată, așezări încadrate în secvențele Cucuteni B_{3a}, așa cum sunt cele ale treptei Badragi (Rep. Moldova) (Markeviči, 1981, 56-68, fig. 89, tab. 1), sau Cucuteni B_{3b}, similare cu cele de la Bălteni și Cărnăeni, în Bazinul Prutului mijlociu, aparținând așa-numitei trepte Brânzeni (RAJI, II, 433, fig. 33; Așezări, 269, fig. CCXIV/4; Markeviči, 1981, 56-68, fig. 89, tab. 1), bine cunoscută în Rep. Moldova, dar nu este exclus să apară, având în vedere apropierea de aceste descoperiri.

În ceea ce privește încadrarea cronologică a fazei Cucuteni B, se consideră că poate fi cuprinsă între 3900 (3850) – 3700 (3650) BC (suma probabilităților), adică 3050/3000 – 2800/2700 bc necal. În sprijinul acestei plasări cronologice, pot fi aduse o serie de datări C₁₄, cum ar fi cea de la Mihoveni **Error! Bookmark not defined.** – *Cahla Morii*, pentru etapa Cucuteni B₁: HD 14791-4890 ± 29 BP, respectiv 2940 ± 29 bc necal, sau 3772-3646 BC cal 1 σ, sau 3779-3635 BC cal 2 σ, și Valea Lupului, considerată aparținând etapei B₂: Grn-1982-4950 ± 60 BP, sau 2980 ± 60 bc necal, respectiv 3787-3694 BC cal 1 σ sau 3945-3640 BC cal 2σ (Mantu, 1995, 221, anexa II; Mantu, 1998, tab. 7; Bem, 1998-2000, 343-344)*, datări care sunt cu totul insuficiente pentru a clarifica evoluția acestei faze, cu atât mai mult cu cât nu există datări pentru etapa Cucuteni B₃, rămânând în sarcina cercetărilor viitoare acumularea de noi informații în acest domeniu, cu atât mai mult cu cât această lipsă se resimte și în mediul tripolian*.

Sincronismele cu civilizațiile vecine indică vitalitatea mediului cucuteniano-tripolian, în contextul importantelor modificări etno-culturale care continuă pe parcursul primelor două-trei veacuri ale mileniului III î.Chr. Astfel, faza Cucuteni B a fost contemporană cu stațiunile fazei Tripolie B II-C I-γ I, cu sfârșitul fazei Cernavoda Ic, Gumelnița B₂, sfârșitul fazei Bodrogkeresztúr B (II) și vastul complex Sălcuța **Error! Bookmark not defined.** IV-Cheile Turzii-Băile Herculane-Hunyadihálom (Dumitrescu, 1974-1976, 23-36; Roman, 1981, 241-245; Dumitrescu, Vulpe, 1987, 37-41; Manzura, 1994, p. 95-99; Dergačev, 1980, passim; Dergačev, Manzura, 1991, passim; Monah, Cucos, 39-40; Oanță, 1997, passim) (fig. 14).

Cercetările viitoare, prin descoperirea de noi materiale arheologice, prin reanalizarea celor deja publicate, în condițiile noilor achiziții aduse de cunoașterea civilizației Cucuteni și a celor vecine, sau prin publicarea numeroaselor săpături, care nu au văzut încă lumina tiparului, vor aduce noi și importante clarificări legate de periodizarea și cronologia acestei însemnate civilizații eneolitice.

Se observă că periodizarea și cronologia stațiunilor cucuteniene, din Bazinul Bahluiului, se înscriu pe linia generală a evoluției civilizației, existând anumite particularități și detalieri de care va trebui să se țină cont în continuare.

* Nu putem lua în calcul, pentru poziționarea cronologică a fazei Cucuteni B, o dată C₁₄ de la Mihoveni – *Cahla Morii*-HD-14710-5162 ± 37 BP, respectiv 3212 ± 37 bc necalibrat sau 3999-3970 BC cal 1 σ și 4038-3822 BC cal 2 σ, și o altă datare de la Cucuteni-Băiceni – *Cetățuia*-HD-15075-5065 ± 19 BP, respectiv 3115 ± 19 bc necal sau 3951-3814 BC (1 σ) și 3966-3787 BC (2 σ) care pot fi legate, mai degrabă, de faza anterioară, Cucuteni A-B.

* Pentru Tripolie B II sunt semnalate datările de la Soroca - *Ozero* (Cucuteni B₂)-BM-494-2842 ± 105 bc necal; BM-495-2990 ± 105 bc necal (Teleghin, 1982, 10-21) și una arheomagnetică – 2700 î. Chr. (Zagnji, Rusakov, 1982, 120 și urm.), Čeapaevka – 2920 ± 100 bc necal, Varvarovka XV-3040 ± 110 bc necal, 2940 ± 60 bc necal; Evminka I – 2840 ± 100 bc necal, Majdaneck – 2940 ± 50 bc necal și Novorozanovki – 2954 ± 300 bc necal (Movša, 1985, 255).

CAP. XII

CONSIDERAȚII FINALE

Așa cum reiese din capitolele anterioare, comunitățile cucuteniene, din Bazinul Bahluiului, au dezvoltat un înalt nivel de civilizație materială și cultură spirituală, asemănător, în multe privințe, cu eneoliticul sud-est european, microasiatic și chiar oriental. Dezvoltarea deosebită, cunoscută de aceste comunități, nu exclude momentele de discontinuitate și este mult mai evidentă dacă încercăm să înțelegem această civilizație ca o societate cu structuri complexe, reconstituite prin metodele antropologiei culturale, deoarece izvoarele arheologice o relevă doar parțial.

În reconstituirea structurilor acestei civilizații, un rol important îl are cunoașterea spațiului geografic în care acestea au evoluat, în funcție de care au dezvoltat diferite particularități economice, sociale, spirituale, asamblându-se ca parte în sistemul general eneolitic. În aceste condiții, spațiul geografic, văzut ca un sistem care cuprinde mediul fizic (cu totalitatea resurselor de viață) și cel antropic, a devenit un spațiu social, organizat, cucutenienii dezvoltând o veritabilă cultură a spațiului, ca proiecție a societății în teritoriu (**Emandi, 1996, 18-19**)

Astfel, Bazinul Bahluiului oferă un exemplu grăitor de parte integrantă a spațiului est-carpatic, care a oferit prin relief, rețea hidrografică, vegetație și faună, condiții excelente de întemeiere a așezărilor umane eneolitice, fapt care s-a repercutat favorabil în densitatea comunităților cucuteniene și a populației din cadrul lor. Din studierea hărții de răspândire a stațiunilor cucuteniene, din zona la care ne referim, se observă o aglomerare, o grupare a acestora, în toate fazele, de-a lungul Bahluiului și Bahluietului și a afluenților lor, de stânga și de dreapta, care erau, în același timp, și drumuri preistorice*, între Bazinul Siretului și cel al Prutului, între zona carpatică și subcarpatică și depresiunea Prutului **Error! Bookmark not defined.** mijlociu (Câmpia Moldovei și a Bălților), sau între Podișul Central Moldovenesc și Câmpia Moldovei.

În această accepțiune, prin poziționarea sa geografică și caracteristicile sale, Bazinul Bahluiului a reprezentat o veritabilă placă turnantă în cadrul spațiului est-carpatic, cu o anumită individualitate, atât în timpurile preistorice și protoistorice, cât și în cele istorice, asigurând legăturile dintre regiunile de la vest spre est și de la sud spre nord, acestea fiind căile prin care s-au transmis numeroase influențe culturale.

O situație, oarecum, diferită, se observă în zona forestieră dintre Câmpia Moldovei și Podișul Central Moldovenesc și în regiunea de la izvoarele Bahluiului, unde am constatat o reducere a densității stațiunilor cucuteniene, datorată, credem, faptului că pădurea era destul de extinsă în preistorie și istorie.

În zona de care ne ocupăm nu au fost semnalate, cel puțin deocamdată, stațiuni cucuteniene foarte mari, de tipul celor din aria tripoliană, dar lipsa acestora a fost suplinită de deosebită densitate a stațiunilor sincrone, de dimensiuni mici și mijlocii, fapt asemănător cu situația din spațiul est-carpatic din secolele II-IV d. Chr., ceea ce vorbește, destul de clar, de o creștere demografică deosebită pentru vremurile eneolitice, similară cu cea din unele perioade istorice. Nu excludem posibilitate ca prin cercetările viitoare să fie descoperite, și în spațiul dintre Carpați și Prut, inclusiv în Bazinul Bahluiului, așezări mari și foarte mari, așa cum se prefigurează a fi cele de la Iași – *Curtea Domnească* și zona înconjurătoare și Movileni – *NE de sat*. Această concentrare demografică cucuteniană a determinat o intervenție consistentă în ecosistem, fapt care a contribuit, parțial, la transformarea acestei civilizații, în perioada de la sfârșitul Atlanticului și începutul Subborealului.

În schimb, au fost întemeiate așezări cucuteniene în toate tipurile de relief, deschise sau fortificate, compacte și/sau răsfricate, durabile și sezoniere, în care ierarhizarea stațiunilor, cel puțin de-a lungul văilor, avea un rol foarte important, vorbind, probabil, de existența unor centre administrative, militare, religioase, tribale, și, poate, de forme de organizare statală incipientă în cadrul sistemului *chefferie/chiefdom*.

Predominarea în cadrul așezărilor cucuteniene, în toate fazele, a stațiunilor întemeiate în forme joase ale reliefului, șes, prima terasă de luncă, terase inferioare și mijlocii, conuri dejecție, nefortificate,

* Drumurile au avut, în toate epocile istorice, un rol formativ și evolutiv asupra așezărilor dispuse de-a lungul lor, acestea devenind centre specializate de producție, stocare, transformare și redistribuire a produselor agricole și meșteșugărești (**Emandi, 1996, 19**).

de cele mai multe ori, nu credem că reprezintă numai o caracteristică a Bazinului Bahluiului, ci confirmă, mai degrabă, caracterul agrar-pastoral al economiei acestor comunități eneolitice și dependența lor de centrele tribale, situate în pozițiile înalte și fortificate natural și/sau antropice, cu șanțuri la care s-au adăugat valuri și alte elemente de apărare, unele cu sisteme destul de perfecționate.

În același timp, din analiza efectuată, atunci când au existat cercetări arheologice metodice, s-a observat o evoluție istorică a unor așezări cucuteniene din Bazinul Bahluiului, în conformitate cu principiile etnografice, cu creșterea demografică, existând o deplasare a vetrei inițiale, o lărgire a arealului locuit, și chiar o „roire” a unor grupuri umane, în zone relativ apropiate, sau, alteori, o restrângere a locuirii etc.

În ceea ce privește modul de amplasare a locuințelor, în cadrul așezărilor, arătăm că acesta a depins de spațiul avut la dispoziție pentru construcție, de tradițiile moștenite, de modul de organizare socială, de concepțiile spirituale, fiind atestată aranjarea acestora în cercuri, cu sau fără legătură între ele.

Cele mai importante complexe gospodărești din stațiunile cucuteniene, aflate în Bazinul Bahluiului, au fost locuințele, prezentând majoritatea tipurilor cunoscute în arealul civilizației: locuințe – adâncite (bordeie), locuințe de suprafață fără platformă, locuințe de suprafață cu platformă de lut ars, „atelier” etc., mono și pluricelulare, neetajate, cu pereții realizați dintr-o sub construcție lemnoasă, unsă cu lut, și acoperite cu plase de paie și/sau stuf (trestie), reflectând o adaptare creatoare, dinamică, la condițiile concrete de mediu ale fiecărei așezări. În ultimul timp, în zona la care ne referim, a fost evidențiată maniera de construcție a locuințelor cu stâlpi îngropați în gropi de fundație.

Gropile menajere și de provizii, aflate în locuințe sau în afara acestora, vetrele simple și cele evoluat, interioare și exterioare, cuptoarele de olărit, atelierile, vorbesc de marea apropiere de situația acestor complexe din alte stațiuni contemporane, din spațiul carpato-nistrian, reflectând o oarecare uniformitate a dezvoltării, dublată de o rapidă penetrare a unor inovații tehnice, întregind imaginea habitatului eneolitic, care, deși nu a atins, în spațiul dat, nivelul urban propriu-zis, a fost reprezentat de importante centre și complexe rurale, cele mai dezvoltate și plasate în locuri geografice centrale având funcții de nuclee administrative, militare și religioase tribale.

De asemenea, amplasamentele stațiunilor cucuteniene din Bazinul Bahluiului au favorizat dezvoltarea unei economii complexe, bazată pe cultivarea plantelor, creșterea animalelor, practicarea unor meșteșuguri casnice și comunitare, vânătoare, cules, alături de care s-au manifestat, din plin, elementele unei dinamice economii de schimb, cu comunitățile înrudite din zonele și civilizațiile vecine, mai apropiate sau mai îndepărtate, de-a lungul unor trasee comerciale E-V, S-N, și invers, bine conturate încă din preistorie, fapt care se va observa și în structurile vieții materiale și spirituale.

În domeniul vieții materiale, uneltele și armele de silex, piatră, corn, os, lut, aramă, prezintă atât trăsături generale, pentru întregul areal al complexului cultural, cât și un specific zonal. Astfel, prin diversitatea tipurilor de roci întrebuințate pentru confecționare, tehnicile de cioplire, retușare, și varietatea tipologică a artefactelor din silex și piatră se observă, în zona la care ne referim, o specializare meșteșugărească în acest domeniu.

Fiind o zonă de permanente contacte umane, în aceste stațiuni cucuteniene, s-au întrebuințat, pentru confecționarea uneltelor și armelor cioplite, roci aduse, mai ales, din „import”, în special silexuri din regiunile cursurilor mijlocii ale Prutului și Nistrului, din Dobrogea, sau din alte spații, situație care este valabilă și pentru utilajul șlefuit și perforat, realizat din silicolit și gresii litice silicioase, aduse din zona montană, submontană sau din albiile unor râuri care ferestrează Carpații Orientali.

Tipologic, se constată împletirea unor tradiții locale, legate de perpetuarea unui utilaj cioplit pe lame și așchii, moștenit din civilizațiile anterioare, puternica standardizare a tipurilor de nuclee și artefacte, cu o serie de influențe, venite odată cu materia primă și uneltele finite folosite.

În această zonă, se constată o creștere a dimensiunilor pieselor de la sfârșitul fazei Precucuteni III și până la sfârșitul fazei Cucuteni B, dublată de o grijă deosebită pentru prelucrarea secundară a acestora, în special printr-o retușare din ce în ce mai atentă. În acest domeniu, s-a confecționat o mare varietate de unelte și arme, simple sau compuse: lame neretușate, lame cu o latură sau cu ambele laturi, cu o suprafață sau cu ambele suprafețe retușate, lame denticulate (fierăstrău), lame cu scobituri retușate (*encoche*), lame cu trunchiere dreaptă, oblică sau concavă retușată, gratoare pe lame și așchii, convexe, drepte, oblice, laterale, concave, ogivale, crenate, gratoare – burin, gratoare – străpungător, străpungătoare, racloare, burine, piese – componente de seceri, piese geometrice, vârfuri de săgeată și sulită.

Aceste caracteristici generale sunt specifice și pentru piesele șlefuite și/sau perforate, diversificarea tipologică fiind proprie unei economii mixte. Din piatră șlefuită au fost confecționate două serii de unelte și arme: asimetrice (plan-convexe) și simetrice (biconvexe) – topoare, dălți și dălțițe, tesle,

topoare de silex, topoare – ciocan, ciocane, topoare cu două tăișuri paralele, capete de măciucă, râșnițe de mână, nicovale, percutoare, frecătoare – zdrobitoare, presatoare, retușoare, piese abrazive.

Utilajul din corn și os, a fost divers în stațiunile cucuteniene din zona de referință, fiind reprezentat prin străpungătoare și ace, săpăligi, plantatoare (scormonitoare), dălți și dălțițe, spatule, cuțite și pumnale, vârfuri de săgeată, harpoane, șlefuitoare, brăzdare din corn de cerb, ciocane, topoare – ciocan, topoare de luptă, mânere, plăsele ș.a., denotând o completare tipologică și funcțională a uneltelor și armelor de piatră, făcând posibilă practicarea ocupațiilor eneolitice.

Aceleași considerații se pot face și asupra uneltelor de lut: fusaiole, greutăți de lut ars, pentru războiul de țesut și pentru plasele de pescuit, duzele de lut, bilele și suporturile, care, deși nu au fost foarte numeroase, au jucat un rol de seamă în practicarea unor meșteșuguri casnice sau comunitare.

Repertoriul uneltelor și armelor cucuteniene, din Bazinul Bahluiului, a fost îmbogățit de piesele din aramă: ace, străpungătoare, cârlige de undiță, cuțite, pumnale, topoare – ciocan, topoare cu brațele în cruce și topoare daltă, punând problema existenței unor variante particulare, legate de anumite trasee de difuzare a acestor bunuri, dinspre aria carpatică, transilvăneană, sau dinspre cea balcanică, în contextul schimburilor eneolitice, amintite și mai înainte.

Vedem, astfel, că numai simpla enumerare a tipurilor de unelte și arme, confecționate din diferite materiale, și folosite în stațiunile cucuteniene din zona Bahluiului, vorbește, credem, de la sine, de specializarea deosebită a ocupațiilor și deci de nivelul înalt al economiei eneolitice, care dispunea de mijloacele necesare în vederea adaptării dinamice la ecosistem.

Așa cum au relevat studiile efectuate de-a lungul timpului, dintre ocupațiile practicate, de comunitățile de care ne ocupăm, se detașează olăritul, în anumite așezări care au devenit, cu timpul, adevărate centre eneolitice de confecționare a ceramicii.

Meșteșug de sine stătător, olăritul a fost practicat, deopotrivă, de bărbați și femei, așa cum ne arată analogiile etnografice, cunoscând un nivel de dezvoltare comparabil cu cel al eneoliticului sud-est european, microasiatic și oriental. S-a acordat o atenție deosebită atât extragerii și preparării argilei plastice, epurării sau amestecării cu diferiți degresanți, modelării remarcabile, a ceramicii fine, semifine și chiar uzuale, folosindu-se suporturi rotative, în condițiile unei accentuate standardizări a formelor, cât și arderii superioare a vaselor, oxidante, în cuptoare mai simple, în fazele Cucuteni A și A-B, sau în cuptoare evoluate, în faza Cucuteni B, în condițiile controlului riguros al aerajului, prin insuflare de oxigen, cu ajutorul unor foale, și obținerea unor temperaturi, de până la 1100° - 1200° C, realizându-se produse a căror calitate ne impresionează și astăzi.

Din punctul de vedere al tipologiei formelor ceramice, se sesizează, așa cum arătam, o standardizare a acestora încă din faza A, cunoscându-se pahare, cupe, vase piriforme, vase bitronconice, vase – crater, castroane, străchini, farfurii, suporturi, vase cu picior, vase – binoclu, capace, vase miniaturale, vase antropomorfe și zoomorfe, evoluția fiind, ulterior, realizată numai în cadrul seturilor de vase apărute, inovațiile fiind destul de puține.

La același nivel calitativ s-a ridicat și ornamentarea ceramicii, în special a celei fine, prin pictare, denotând însemnate cunoștințe legate de identificarea și utilizarea pigmentilor minerali și dispunerea acestora în registre decorative cu o semnificație definită și un deosebit efect artistic, care intră, însă, în sfera preocupărilor spirituale ale acestor comunități.

În faza Cucuteni A, în Bazinul Bahluiului, alături de decorul pictat, s-au întrebuițat, pe scară destul de largă pentru decorarea ceramicii fine și semifine, ornamente incizate și canelate, care au definit, cel puțin pentru etapa A₃, aspectul regional Hăbășești, ale cărui așezări sunt cunoscute în întregul areal studiat. Nașterea acestui aspect regional s-a datorat, probabil, și începutului restructurărilor etno-culturale, legate de pătrunderea primelor comunități de păstori stepici în culoarele Nistrului și Prutului, care au dizlocat o parte a populațiilor cucuteniano-tripoliene, din acele zone, împingându-le spre sudul Câmpiei Moldovei, unde s-au interferat cu comunitățile locale. De aceea, credem că acest aspect regional a reprezentat un amestec original ale unor trăsături ale variantei Horodnița – Trușești cu cele ale eneoliticului cucutenian din sudul Moldovei sau zona subcarpatică, deoarece formele și decorurile ceramicii cu motive adâncite au multe asemănări cu cele din prima variantă, în vreme ce ceramica pictată se leagă, mai mult, de realitățile din zona meridională.

În domeniul ceramicii cucuteniene pictate, din Bazinul Bahluiului, este vizibilă o relativă unitate a motivelor picturale, mai ales pentru fazele Cucuteni A-B și B, meșterii olari receptând influențe din toate zonele vecine, pe care, mai apoi, le-au aplicat creator. De altfel, putem considera Bazinul Bahluiului, zona prin care s-au difuzat, de la sud spre nord și de la vest spre est, în unele condiții și invers, multe inovații legate de confecționarea ceramicii și ornamentarea acesteia, astfel încât se constată un amestec de

caracteristici, în acest domeniu, care vor trebui decelate, mai exact, prin cercetările viitoare, constituind specificul acestei zone "etnografice" eneolitice.

De asemenea, pătrunderea relativ timpurie a ceramicii Cucuteni "C" evidențiază legăturile care au existat între populațiile din stepa nord-pontică și cele cucuteniene, reflectând continuarea restructurărilor etno-culturale, care vor deveni tot mai clare în perioadele de sfârșit ale eneoliticului est-carpatic.

În același timp, va trebui să ne gândim, la timpul viitor, în ce măsură, existența diferitelor specii ceramice cucuteniene, a fost și reflexul unei mai precise structurări sociale, în cadrul societății eneolitice, între aristocrația gentilică și tribală, pe de o parte, și marea masă a populației rurale, pe de cealaltă parte.

Totodată, va trebui definită mai exact semnificația mitologică a decorului pictat și adâncit, în cadrul mai larg al eneoliticului sud-est european, pentru că se observă multe elemente care îl apropie de simbolurile întrebuițate în etapa inițială a scrisului, semantica acestuia fiind încă insuficient relevată.

În ceea ce privește plastica, marea diversitate a statuetelor și figurinelor antropomorfe și zoomorfe, dovedește existența unui cult, bine structurat al fecundității și fertilității pământului, turmelor, oamenilor, naturii, cu două componente esențiale: una chtoniană, telurică, feminină, și cealaltă, solară, uraniană, masculină, exprimat în apariția panteonului cu zeiți eneolitice, care se vor individualiza, se vor particulariza, ulterior, în divinitățile cunoscute istoric, locul central fiind ocupat de **Marea Zeiță-Mamă**.

Prin plastica antropomorfă, cu formele și temele sale religioase, spiritualitatea cucuteniană, în majoritatea formelor sale de manifestare, a fost o prelungire a celei orientale și anatoliano-geene, vorbind de existența unor elemente asemănătoare ale mentalului, în cadrul unor societăți complexe.

Mai mult, acest cult al fertilității și fecundității, cu forme casnice și comunitare, ni se relevă și prin existența complexelor de cult și sanctualelor, cum a fost cel de la Târgu Frumos **Error! Bookmark not defined.** – *Baza Pătule* (Precucuteni III/Tripolie A₁ ?) și Buznea (Cucuteni B), care, alături de cele ale complexului cultural (de la Poduri, Sabatinovka, Isaiia, Trușești, Ghelăiești) sau cele din neoliticul și eneoliticul carpato-balcanic, dovedesc locul și rolul determinant ocupat, în cadrul spiritualității cucuteniene, de edificiile și „instituțiile” de cult, de o serie de personaje distincte, care se ocupau de această latură a mentalului în cadrul comunității. De asemenea, trebuie să presupunem că de unele practici cultice răspundeau anumite persoane în fiecare familie sau grupe de familii, care aveau în grijă și riturile și ritualurile agricole, calendaristice, de inițiere, de trecere etc.

În mod normal, în cadrul diferitelor rituri și ritualuri, idei, credințe și practici magico-religioase se întrebuițau numeroase piese de mobilier, accesorii și vestimentație cultică, prin care, în cadrul „serviciului divin”, se asigurau legăturile cu divinitățile protectoare. În același timp, credem că progresul deosebit al pirotehnologiilor, exprimat în confecționarea ceramicii și metalurgia aramei, a determinat, la comunitățile cucuteniene, dezvoltarea componentei uraniene, a cultului fecundității și fertilității, care s-a materializat ulterior în apariția unui cult solar de sine stătător, care nu exclude, firește, supraviețuirile spirituale anterioare.

Ritul și ritualul funerar al comunităților cucuteniene din Bazinul Bahluiului, ca imagine a specificului spiritualității eneolitice, rămâne o problemă deschisă, așteptând noi descoperiri, prin aplicarea metodelor moderne de prospectare arheologică, și o atentă analiză de antropologie culturală, în care specialiștii trebuie să se aștepte să găsească și alte explicații, în legătură și cu transformările economice, sociale și mentale prin care a trecut societatea, în general.

Purtătorii civilizației cucuteniene au întreținut vii contacte economice și spirituale cu comunitățile culturilor vecine, contemporane, Aldeni **Error! Bookmark not defined.**-Stoicani-Bolgrad, Gumelnița, Petrești, Tiszapolgár-Bodrogkeresztúr, Trichterbecher, Nipru-Donck, Srednyi-Stog etc. pe baza lor stabilindu-se, așa cum am văzut când am discutat despre periodizare și cronologie, sincronisme cu acestea, obținând un tablou global al dezvoltării lumii eneolitice din spațiul carpato-balcanic și cel nord-pontic.

Prin aceste legături, cucutenienii și-au primenit, și-au îmbogățit formele de cultură materială și spirituală, oferind, la rândul lor, celorlalte civilizații, elemente de acest tip în cadrul schimburilor de valori eneolitice. Moștenitoare și continuatoare a neoliticului și eneoliticului sud-est și est-central european, civilizația cucuteniană a reprezentat o plină manifestare a forței de creație a comunităților de la răsărit de Carpați, reflectarea unei societăți complexe, din punct de vedere economic, social și spiritual, care, dacă nu ar fi fost perturbată de pătrunderea unor noi, și din ce în ce mai puternice, valuri de păstori nord-pontici, în prima jumătate a mileniului al IV-lea BC., ar fi făcut pasul, în cadrul Vechii Europe, spre o nouă dezvoltare, istorică propriu-zisă, așa cum a fost cunoscută în cazul unor populații orientale, în care s-au cunoscut urbanizarea, scrierea propriu-zisă, accentuata specializare în producție și organizarea statală.

CAP. XIII

REPERTORIUL ARHEOLOGIC AL STAȚIUNILOR CUCUTENIENE DIN BAZINUL BAHLUIULUI

În această parte a lucrării am repertoriat doar așezările cucuteniene aflate în Bazinul Bahluiului, existând numeroase cazuri de unități administrative (comune în special) a căror teritoriu face parte din mai multe bazine hidrografice (ex. Coarnele Caprei, Heleșteni, Holboca, Horlești, Ruginoasa, Strunga etc.). De aceea, ne-am străduit să încadrăm cât mai exact, din punct de vedere geografic, toate semnalările, să facem precizări personale, când am cunoscut nemijlocit situația din teren, sau să realizăm mențiuni atunci când am considerat, pe baza analizelor și verificărilor detaliate a hărților topografice, că un sit este amintit sub mai multe denumiri și descrieri geografice, pentru a evita creșterea artificială a numărului de situri cucuteniene. În acest sens, un util instrument de lucru, care dezvoltă viziunea tradițională despre repertoriul arheologic, este și lucrarea *Așezări neo-eneolitice din Moldova*, care, din păcate, nu elimină acest inconvenient (**Văleanu, 2003 a, passim**)

Pe lângă instrumentele de lucru citate la fiecare voce, pentru localizarea cât mai exactă a siturilor cucuteniene din regiunea amintită, am utilizat hărțile topografice ale județelor Botoșani și Iași, scara 1: 50000, ediția a II-a, 1974, folosite ca material didactic la Facultatea de Istorie și Geografie a Universității „Ștefan Error! Bookmark not defined. cel Mare” Suceava, care, din cauza **caracterului secret (Sic!)** al acestor documente, nu au putut fi reproduse, din păcate (în condițiile în care NASA pune la dispoziția celor interesați, prin *Internet*, detalii geografice, și nu numai, din toate țările și regiunile lumii).

În același timp, ne exprimăm regretul că informația circulă foarte greu, chiar și când este oficială, și nu am putut face modificările necesare în actualul repertoriu, în conformitate cu noile comune înființate în zona de referință. De aceea, menționăm că în zona Târgu Frumos au fost înființate **comunele Balș**, cu satele Balș, Boureni și Coasta Măgurii, și **Costești**, cu satele Costești și Giurgești (conform **Monitorul Oficial, nr. 310, 7 aprilie 2004**), și rugăm cititorii să țină cont de aceste noi realități administrative când parcurg prezentul repertoriu arheologic.

I. COMUNA ARONEANU

I. 1. Sat Aroneanu

I.1.A. NV de sat (1). Pe coasta unui deal, aflat în această parte a satului, se situează o așezare Cucuteni A, distrusă de alunecările de teren.

RAJI, I, p. 40; Popovici, 2000, 105.

I.1.B. La Râpă (2). O așezare Cucuteni B, din care au fost recuperate fragmente ceramice corodate, cu slabe urme de pictură, și lame de silex, fragmentare, a fost identificată pe marginea râpoasă a platoului, aflat la NV de sat.

Așezări, p. 167; RAJI, I, p. 40.

I.1.C. SE de sat (3). La circa 1,5 km SE de sat și 100 m S de plantația de salcâmi, a fost descoperită ceramică pictată provenind dintr-o așezare Cucuteni B.

Așezări, p. 167, nota 1; RAJI, I, p. 40.

I. 2. Sat Dorobanț

I.2.A. Sud de Iezătură (5). La aproximativ 400-500 m sud de sat, în dreptul vechiului iaz, pe panta estică a dealului Șorogari, din care se evidențiază, în stânga pârauului Ciric, un promontoriu de mici dimensiuni, a fost descoperită o așezare Cucuteni A.

Așezări, p. 190; RAJI, I, p. 42; Monah, Cucos, 1985, 56; Popovici, 2000, 105.

I.2.B. Coada Iazului (6). În coada Iazului Dorobanț, pe o suprafață ușor înclinată a interfluviului dinspre pârauul Neagra, au fost descoperite materiale ceramice aparținând unor stațiuni Cucuteni A și Cucuteni B, cu elemente Cucuteni “C”.

Așezări, p. 189; RAJI, I, p. 42; Monah, Cucos, 1985, 56; Popovici, 2000, 104-105.

I.2.C. Panta NE a dealului Șorogari (7). Pe suprafața plană a terasei cu pante râpoase, situată la baza de NE a dealului Șorogari, în dreptul S.C. Agricolă Iași (fostul IAS), se găsesc niveluri de locuire Cucuteni A, B și Horodiștea-Erbiceni, recuperându-se și un topor plat din marnă gălbuie.

Așezări, p. 189; *RAJI*, I, p. 42; *Monah, Cucuș, 1985, 56; Popovici, 2000, 105.*

I.2.D. Lutărie-Iezătura de lângă sat (8). În partea sudică a satului, pe suprafața interfluviului dintre pâraiele Ciric și Sărături (Neagra), au fost identificate așezări Cucuteni A și Cucuteni B, conținând ceramică Cucuteni "C".

Așezări, p. 188-189; *RAJI*, I, p. 42; *Monah, Cucuș, 1985, 56; Popovici, 2000, 105..*

I. 2 .E. Podiș (9). La NNE de sat și la est de punctul numit *La Chișcă*, pe platoul delimitat la vest de un afluent și la sud de izvoarele pâ râului care curge pe la est de sat, a fost descoperită ceramică Cucuteni B₃ (tip Cărnicieni-Holm) și un gratoar de silex calcinat.

RAJI, I, p. 42.

I. 3. Sat Rediu Aldei

I.3.A. Holmul cel Mare (11). La 2 km est de sat, în jurul movilei aplatizate de pe podiș, au fost descoperite fragmente ceramice eneolitice, probabil cucuteniene, probabil din faza A.

Zaharia, 1955b, 902; Zaharia, 1961, 32. Așezări, p. 214; *RAJI*, I, p. 43; *Monah, Cucuș, 1985, 139; Popovici, 2000, 105.*

I. 4. Sat Șorogari

I. 4. A. Tarlaua 64/2 (15). Pe versantul vestic al interfluviului dintre lacul Aroneanu și pâ râul satului, pe panta lină care coboară spre iazurile Aroneanu și Dorobanț, în aval și amonte de barajul dintre ele, până la izvorul Hârtoș, ce mărginește la nord Tarlaua 64, au fost descoperite bogate materiale Horodiștea-Erbiceni, de tradiție Cucuteni.

RAJI, I, p. 44, fig. 6/8.

I. 4. B. Dealul Șorogari (4). Pe acest deal este semnalată existența unei stațiuni Cucuteni A, care nu mai este menționată în *RAJI*.

Zaharia, 1955a, 288; Monah, Cucuș, 1985, 150; Popovici, 2000, 105.

II. COMUNA BĂLȚAȚI

II. 1. Sat Bălțați

II.1.A. Livada Stațiunii Pomicole Iași, (fostă a IAS) (16). Punctul se află pe terasa inferioară a Bahluietului, numită de N. Zaharia și Livada Gospodăriei de Stat, furnizând ceramică aparținând fazei Cucuteni A (*RAJI*, I, p. 45) și B (în celelalte lucrări).

Așezări, 169; *RAJI*, I, 45, *Monah, Cucuș, 1985, 59; Popovici, 2000, 106.*

II.1.B. Cantonul CFR, nr. 38-39 (17). Între sat și calea ferată, de-a lungul terasei inferioare din stânga Bahluietului, între cantoanele 38-39, au fost identificate bogate materiale arheologice încadrate în fazele Cucuteni A și Cucuteni B, împreună cu ceramică din specia Cucuteni "C".

Așezări, 168-169; *RAJI*, I, p. 45; *Monah, Cucuș, 1985, 59; Popovici, 2000, 106.*

II.1.C. Dealul Mândra-La Iazul 3 (18). La 2 km NNE de sat, pe malul stâng al pâ râului Recea și al iazului nr. 3 (Mădârjești), în punctul numit *La Gorciu*, pe panta lină a dealului cu înclinație SSE, a fost identificată o întinsă așezare Cucuteni A_{3b}.

Sondaj M. Dinu, 1981; recunoașteri V. Chirica, 1983, D. Boghian și C. Mihai 1984-1985; RAJI, I, p. 45; *Haimovici, 1997, 31-37; Popovici, 2000, 106, Dinu, Marin, 2003, 75-96.*

II.1.D. Confluența Bahluiet-pâ râul Gugii (19). La aproximativ 1, 2 km VSV de sat, pe suprafața conului de dejecție, aflat pe terasa inferioară din stânga Bahluietului, la confluența acestuia (nu Bahlui, cum apare în unele lucrări) cu pâ râul Gugii, și la nordul lizierei și căii ferate Târgu Frumos-Iași, s-au descoperit materiale arheologice aparținând unor niveluri Cucuteni A și B.

Așezări, p. 169; *RAJI*, I, p. 47; *Monah, Cucuș. 1985, 59; Popovici, 2000, 106.*

II. 2. Sat Cotârgaci

II.2.A. Dealul Cotârgaci (20). În fața gării Sârca, la 500 m est de aceasta, în partea dreaptă a pâ râului Bahluiet, pe dealul Cotârgaci, afectat de alunecări de teren au fost descoperite materiale aparținând fazei Cucuteni A.

RAJI, I, p. 47; *Popovici, 2000, 106.*

II. 3. Sat Filiași

II.3.A. Dealul Mare (Dealul Boghiului) (24). La aproximativ 400 m VSV de sat, pe un promontoriu orientat spre nord, ce se ridică deasupra pârauului Valea Oilor (Recea), a fost identificată o bogată stațiune Cucuteni A₃.

Tafrali, 1935-1936, 15 și urm; Tufescu, 1940, p. 354; Berlescu, 1955, 153 și urm; Cercetări D. Boghian, C. Mihai, 1984-1986.

II. 4. Sat Mădârjești

II. 4. A. Cantonul CFR 40 (21). În dreptul cantonului 40, la circa 1 km SV de stația CFR Sârca, pe terasa inferioară din stânga Bahluietului, a fost descoperită ceramică Cucuteni B. Acest punct pare să facă parte din aceeași așezare cu cea menționată mai jos.

Așezări, p. 217; RAJI, I, p. 47.

II.4.B. Marginea de SV a satului (22). În marginea de SV a satului Mădârjești, între șoseaua dintre această localitate și Lungani și grădina locuitorului Bejenaru I. Vasile, pe terasa inferioară din stânga Bahluietului, pe o lungime de 400 m, au fost descoperite materiale ceramice Cucuteni B. Optăm pentru încadrarea aici și a punctului II.4.A.

RAJI, I, p. 47.

II. 5. Sat Podișu

II.5.A. Dealul Boghiu (Tarlaua Pădure) (10). Pe suprafața plată a promontoriului orientat NV-SE, cu pante râpoase, înconjurat din trei părți de văi torențiale și pârauul Valea Oilor (Recea), la aproximativ 600 m SV de sat, (nu NV cum apare în *RAJI*, I, p. 48), a fost descoperită o stațiune Cucuteni A₃ de înălțime, care a furnizat un bogat material arheologic, din care se remarcă ceramica pictată tricrom, plastica antropomorfă, dintre care un idol *en violon*, numeroase lipituri de platformă, cu impresiuni de butuci despicați.

Tafrali, 1933-1934, 51; Tafrali, 1935-1936, 15 și urm; Tufescu, 1940, p. 354; Berlescu, 1955, 153 și urm; Așezări, 193; RAJI, I, 47-48.

II. 6. Sat Sârca

II. 6. A. La Lutărie (25). În partea de SE a sectorului SV al satului Sârca, la circa 1, 5 km NE de Stația CFR Sârca, pe terasa inferioară din stânga Bahluietului, în dreptul iezăturii vechi a fost descoperită o așezare Cucuteni B.

Așezări, 217; RAJI, I, 48.

II. 6. B. La Movilă (27). Pe panta lină a terasei inferioare a Bahluietului, aflată la SE de sat, în jurul unei movile, au fost recuperate materiale Cucuteni B.

Așezări, 217; RAJI, I, 48.

II. 6. C. La sud de Valea Oilor (28). Punctul se află undeva în apropierea așezărilor semnalate la numerele II.A și B, pe terasa inferioară din stânga Bahluietului, la aproximativ 1 km SV de confluența acestuia cu pârauul Valea Oilor, în dreptul unor ruine. Acolo s-au descoperit materiale Cucuteni B.

Așezări, 217; RAJI, I, 48.

III. COMUNA BELCEȘTI

III. 1. Sat Belcești

III. 1. A. Mădârjești (29). Punctul se află la circa 7 km SE de sat, dincolo de punctul *Livadă*, pe partea dreaptă a căii ferate Belcești-Spinoasa. S-au recoltat două topoare de marnă, atribuite, de descoperitori, unei locuiri cucuteniene, fază neprecizată.

RAJI, I, 50.

III. 1. B. Dealul (Coasta) Hucului – La sondă (30). La aproximativ 4 km SE de sat, de pe suprafața interfluviului aflat la confluența pârauului Huc cu Bahluiul, s-au recoltat materiale ceramice Cucuteni B. De aici mai provin 11 topoare și dălți din gresie și marnă, neperforate, cu tăișul convex, cu urme de întrebuințare, unele putând aparține nivelului Cucuteni B.

Așezări, 169-170; RAJI, I, 50-52.

III. 1. C. Scarchi (31). La 2 km SSE de sat, pe panta nordică a acestui deal, delimitat la SV de pârauul Morii și N și NE de Bahlui, a fost descoperită o stațiune Cucuteni B, cu ceramică, trei dălțițe de marnă și gresie, alături de un topor din rocă dură.

RAJI, I, 52; Păunescu, Tudose-ȚurcanuError! Bookmark not defined., 1996, 9

III. 1. D. *Pe loturi* (32). La aproximativ 400 m ESE de punctul *La Nisipărie*, aflat la rândul său, în marginea de ESE a satului, la poalele dealului Huc, în apropiere de fântâna lui Olteanu, au fost descoperite materiale ceramice cucuteniene, fază neprecizată.

RAJI, I, 52.

III. 1. E. *La Budăie* (33). La circa 1, 5 km SE de sat, între viile de pe coasta vestică a dealului Huc, în apropierea Budăilor, au fost descoperite dovezi de locuire aparținând fazelor A și B ale culturii Cucuteni.

Zaharia, 1955a, 289; Așezări, 169; RAJI, I, 52; Monah, Cucuș, 1985, 60.

III. 1. F. *Pe Huc* (34). În marginea de sud a satului, în viile de pe muchia nordică a dealului Huc, până la terasamentul căii ferate, se află o așezare Cucuteni A cu locuințe distruse de lucrările agricole.

Moisil, 1910, 116-117; Moisil, 1911, 172; Zaharia, 1955a, 289; Așezări, 170; RAJI, I, 52; Monah, Cucuș, 1985, 60; Popovici, 2000, 108.

III. 1. G. *Dealul Scarchilor* (35). Pe marginea unui segment de terasă din dreapta Bahluiului, lângă șesul Boroiului, la 3-4 km de sat se află o stațiune cu niveluri de locuire din fazele A și B.

Zaharia, 1955a, 289; Așezări, 170; RAJI, I, 52; Monah, Cucuș, 1985, 60; Popovici, 2000, 107.

III. 1. H. *Vatra satului II* (36). În jurul școlii generale din sat s-au descoperit materiale Cucuteni B.

Așezări, 170; RAJI, I, 52.

III. 1. I. *Dealul Bahluiului* (37). În partea sudică a fostului sat Ruși, în zona de SE a localității Belcești, pe Dealul Bahluiului înconjurat la V și N de acest râu, și tăiat la est de calea ferată, a fost identificată o stațiune Cucuteni B din care au fost recuperate vârfuri de săgeată, un toporaș de marnă și ceramică pictată.

RAJI, I, 52.

III. 1. J. *În Deal la Crețu - La izvor la Simirea* (38). La NV de sat, pe partea stângă a șoselei Belcești-Hodora, pe un platou delimitat la SE de o ravenă și la SV de o cornișă de alunecări de teren, s-a descoperit o așezare Cucuteni B, cu locuințele distruse de lucrările agricole, din care s-a recuperat o greutate de lut, masivă, tronconică, perforată orizontal.

RAJI, I, 53.

III. 2. Sat Satu Nou

III. 2. A. *Cotârca* (40). La 600 m NE de sat, într-o zonă mărginită la SV de o ravenă împădurită, și la NE de șoseaua Belcești-Coarnele Caprei, pe partea stângă a acesteia, înainte de a se ajunge la Iazul Plopi, a fost descoperită o așezare Cucuteni B, de unde s-au recoltat fragmente ceramice pictate, gratoare și vârfuri de săgeată de silex.

RAJI, I, 54.

III. 3. Sat Ulmi

III. 3. A. *Pe Odaie* (42). La aproximativ 1, 5 km NV de satul Polieni (azi Ulmi), în apropierea iazului de pe pârâul Putina, este semnalată o așezare încadrată în faza Cucuteni A, care nu mai este menționată în ***RAJI, I, vocea Belcești.***

Zaharia, 1955 a, 289; Monah, Cucuș, 1985, 60.

III. 3. B. *La Odaie (Curțile Boierești)* (12). În partea de NE a satului, pe terasa inferioară din dreapta Bahluiului, în punctul *La Odaie* sau *Curțile Boierești*, a fost depistată o stațiune arheologică, cu niveluri de locuire din fazele A și B ale culturii Cucuteni, care au oferit ceramică pictată și un vas mare de provizii, aflat în stare fragmentară.

Zaharia, 1955 a, 289; Așezări, p. 211; RAJI, I, p. 55; Monah, Cucuș, 1985, 159; Popovici, 108.

III. 3. B. *La Curte* (43). Pe malul Iazului Tansa-Belcești, lângă sat, pe promontoriul numit *La Curte*, pe panta joasă, în parte inundată a laturii estice, au fost descoperite materiale Cucuteni A și B. Din locuirea Cucuteni B s-a recuperat un fragment de fructieră, decorat la interior cu un șir de triunghiuri sub care au fost trasate mai multe benzi înguste.

RAJI, I, 54; Popovici, 2000, 108.

IV. COMUNA BÂRNOVA

IV. 1. Sat Bârnova

IV. 1. A. *Dealul Rusului* (13). La 300 m nord de cabană și 400 m est de tunelul pentru calea ferată, pe cumpăna de ape dintre Bazinul Bahluiului și Bârladului, este semnalată o stațiune Cucuteni A.

Așezări, 314; Monah, Cucuș, 1985, 63; Popovici, 2000, 108.

IV. 2. Descoperiri neprecizate

IV. 2. A. De pe teritoriul satului Bârnova, din puncte diferite, provin mai multe piese litice, din care unele pot fi datate în eneolitic (o daltă și un toporaș de silex și alte două din gresie).

Cojocaru, 1981-1982, 253-254; *RAJI*, I, 71.

V. COMUNA BRĂEȘTI

V. 1. Sat Brăești

V. 1. A. *La Curte – Pe dealul Cier* (44). La circa 1 km NNV de sat, pe un martor de eroziune orientat N-S, aflat între valea pârâului Albești și un afluent al său, au fost descoperite materiale ceramice cucuteniene, fază neprecizată.

RAJI, I, 63.

V. 2. Sat Buda

V. 2. A. *Vatra satului* (45) În vatra satului, în perimetrul curții locuitorului Samson Z. Ștefan, a fost găsit un topor de piatră, care poate proveni dintr-o așezare cucuteniană (?).

RAJI, I, 65.

V. 3. Sat Cristești

3. A. *Via Cristești* (46). La circa 1, 5 km VNV de sat, pe partea stângă a drumului Cristești – Tg. Frumos, pe un platou înalt, plantat cu vii, în zona de SE a acestuia, a fost identificată o statuie Cucuteni B, distrusă de plantarea butucilor de vie.

RAJI, I, 65.

V. 3. B. *Lacurile – Izvoare* (47). La aproximativ 0,5 km NNV de sat, pe partea dreaptă a drumului Cristești – Tg. Frumos, pe versantele de est și vest ale Dealului Izvoarele, a fost descoperită o așezare Cucuteni A, parțial distrusă de lucrările agricole, care au adus la lumina zilei materiale ceramice pictate, unelte de piatră și plastică antropomorfă.

RAJI, I, 65; Popovici, 2000, 108.

V. 3. C. *Dealurile Porcureț și Călugărul* (48). În perioada interbelică, în zona acestor dealuri din partea de sud a satului Cristești, au fost semnalate două stațiuni cucuteniene, faze neprecizate.

Balica, 1963, 145; *RAJI*, I, 65.

V. 3. D. *Cristioaia* (49). La aproximativ 1, 5 km NV de sat, pe panta orientată SV a dealului Cristioaia, aflat pe partea dreaptă a drumului Cristești – Tg. Frumos, spre est de *Podul lui Iliescu* a fost semnalată o stațiune Cucuteni B. Se pare că această stațiune a mai fost numită *Via lui Iliescu*.

RAJI, I, 65; Cercetare D. Boghian, C. Mihai, 1984.

V. 4. Puncte neprecizate

IV. 4. A. *Dealul Cier*. O stațiune Cucuteni A este semnalată în acest punct, care a furnizat un toporaș de piatră, piese de silex, plastică antropomorfă, fusaiole. Așezarea nu se află pe teritoriul satului Rediu (Popovici, 2000, 109).

RAJI, I, 65.

VI. COMUNA CEPLENIȚA

VI. 1. Sat Buhalnița

VI. 1. A. *Cetățuia* (14). O așezare Cucuteni A de înălțime este menționată pe o mică platformă aflată la o altitudine relativă de 20-25 m, situată la 250 m nord de Pârâul Buhalnița amplasat în partea de sud a satului. Această locuire nu a mai fost menționată în *RAJI*, I.

Așezări, 173; Monah, Cucoș, 1985, 70-71; Popovici, 2000, 109.

VI. 2. Sat Ceplenița

VI. 2. A. *Tarlaua Prosia* (52). La aproximativ 2,5-3 km E de sat, la nord de șoseaua spre Coarnele Caprei, la vest de valea Gropu Ciofu, pe podișul care mărginește această mică râpă, a fost descoperită ceramică Horodiștea-Erbiceni (spre brațul drept al râpei) și Cucuteni A, cu ceramică pictată și un toporaș de marnă (spre brațul stâng).

RAJI, I, 72; Popovici, 2000, 109.

VI. 2. B. *Dealul Valea Doamnei* (53). La aproximativ 3 km est de sat, pe partea dreaptă a șoselei spre Coarnele Caprei, se află două mici promontorii despărțite de o râpă. Pe cel de-al doilea promontoriu s-a descoperit ceramică Cucuteni B și două vârfuri de săgeată, din care unul cu baza concavă.

RAJI, I, 72.

VI. 2. C. *Între Ceplenița și Zlodica* (54). Pe partea dreaptă a șoselei Tg. Frumos – Hârlău, pe versantul de SV al dealului dintre Zlodica și Ceplenița s-a găsit un toporaș fragmentar ce poate fi atribuit eneoliticului.

RAJI, I, 72.

VI. 3. Sat Zlodica

VI. 3. A. *Dealul Cătălina* (55). Pe versantul de ENE a dealului Cătălina, în malul ce mărginește spre sud un mic platou, a fost cercetată în 1943 o așezare Cucuteni A, identificându-se și un suport pictat.

RAJI, I, 74; Popovici, 2000, 109-110.

VI. 4. Descoperiri neprecizate

VI.4.A. Pe teritoriul satului Ceplenița a fost identificată înainte de primul război mondial o așezare preistorică, poate eneolitică, având în vedere profilul preocupărilor lui N. Beldiceanu și Gr. Buțureanu.

RAJI, I, 74.

VII. COMUNA CIUREA

VII. 1. Sat Ciurea

VII. 1. A. *Tinoasa* (56). Pe un fragment din terasa de 5-6 m ce domină malurile abrupte ale pârâului Nicolina, la 1 km de fostul sat Lunca Ciurei, a fost descoperită o stațiune Cucuteni A.

Zaharia, 1955a, 292; Așezări, 177; RAJI, I, 79; Popovici, 2000, 110.

VII. 1. B. *Râpa și Fântâna de pe Podiș* (57). La aproximativ 1,5 km SV de Stația CFR Ciurea, în lungul râpei din preajma unei fântâni, s-au descoperit materiale ceramice cucuteniene (fază neprecizată).

Așezări, 178; RAJI, I, 79.

VII. 1. C. *La Crihan* (58). Pe panta NE a Dealului lui Vodă pe promontoriul numit *La Crihan*, aflat la 1 km S de Stația CFR, în marginea fostului sat Lunca Ciurei, au fost descoperite materiale ceramice Cucuteni B.

Așezări, 177; RAJI, I, 79.

VII. 2. Sat Lunca Cetățuii

VII. 2. A. *Zane* (59). În partea de SE a fostului sat Zane, în jurul cimitirului, s-a identificat o așezare bogată, cu niveluri de locuire Cucuteni A și B.

Zaharia, 1955b, 905; Zaharia, 1956, 45; Așezări, 177-178; RAJI, I, 82, pct. XIII.5.A.

VII. 3. Sat Piciorul Lupului

VII. 3. A. *Spre Pădure* (60). La aproximativ 2 km NV de sat, spre șoseaua Iași-Vaslui, nu departe de stațiunea dacică de la Dumbrava, a fost descoperită o stațiune Cucuteni A.

RAJI, I, 82.

VIII. COMUNA COARNELE CAPREI (numai partea aflată la SV de satul Petroșica și satul Coarnele Caprei se găsește în Bazinul Bahluiului). Nu există semnalări de stațiuni cucuteniene deocamdată.

IX. COMUNA COTNARI

IX. 1. Sat Cotnari

IX. 1. A. *Dealul Cătălina* (61). În partea de nord a satului se află Platoul Cătălina, pe care este amplasată celebra cetate geto-dacică, unde sunt semnalate și vestigii eneolitice, probabil cucuteniene.

Așezări, 182-183; Florescu, 1971, 110-117; RAJI, I, 94-96; Monah, Cucos, 1985, 80; Popovici, 2000, 111.

IX. 1. B. *Țiglăele (Țihliile) lui Baltă* (62). În partea de NE a satului, unde există trei mamelonări înșiruite pe culme, din deschiderile unor săpături de carieră, s-au recuperat vestigii arheologice aparținând unor niveluri Cucuteni A și B.

Așezări, 182; RAJI, I, 96; Monah, Cucos, 1985, 80; Popovici, 2000, 111.

IX. 1. C. *Ferma nr. 1 Măgura* (64). La poalele dealului Măgura, cu ocazia desfășurării terenului pentru plantarea viței de vie, a fost descoperit un topor cioplit din silex de Nistru, cu urme de șlefuire pe 2/3 din suprafețe, care poate aparține sfârșitului eneoliticului.

RAJI, I, 97.

IX. 1. D. *La Via Veche* (65). Pe terenul fermei viticole aflate în partea de NE a satului, a fost descoperită ceramică eneolitică, probabil cucuteniană.

Așezări, 182; RAJI, I, 97.

IX. 2. Sat Cârjoaia

IX. 2. A. *Ferma Cârjoaia* (66). La circa 200 m N de sediul Fermei Cârjoaia a SC Agricola SA Cotnari, în via ce se află pe terasa inferioară din dreapta pârâului Cârjoaia, este semnalată o stațiune Cucuteni A.

RAJI, I, 98.

IX. 2. B. *Est de sat* (67). Pe un monticul, aflat în partea stângă a șoselei Cotnari-Pășcani, în apropierea podului lui Ștefan cel Mare, s-a identificat o stațiune Cucuteni B.

RAJI, I, 98.

IX. 3. Sat Hodora

IX. 3. A. *Dealul Morii* (68). Pe panta nord-estică a Dealului Morii (sau Hodora), într-o plantație de salcâmi și în jurul a două movile, au fost descoperite materiale ceramice Cucuteni B. În unele lucrări este menționat și un nivel Cucuteni A (**Zaharia, 1955 a, 290; Popovici, 2000, 111-112**).

Așezări, 196-197; RAJI, I, 99.

IX. 3. B. *Dealul Calafat* (69). Pe podișul numit Dealul Calafat, aflat la est de sat, între Hodora și Belcești, într-un loc delimitat de pante râpoase, a fost descoperită o așezare Cucuteni B din care provin piese de silex calcinat și un topor de marnă cenușie cu dungi negricioase, găsite printre numeroasele platforme de locuințe răvășite. Aici a mai fost semnalată o locuire Cucuteni A (**Zaharia, 1955 a, 290**).

Așezări, 196; RAJI, I, 99; Popovici, 2000, 111.

IX. 3. C. *La Movilă* (70). Pe podișul dealului Hodora s-au identificat fragmente ceramice Cucuteni B.

Așezări, 197; RAJI, I, 99.

IX. 3. D. *Harbuzărie* (71). În acest punct sunt semnalate locuințe cucuteniene cu platformă. S-ar putea ca acest toponim să se afle în Dealul Calafat, pct. IX.3.B.

RAJI, I, 99.

IX. 3. E. *Dealul Catarg (D. Hotar)* (23). În acest punct, numit și Dealul de pe Valea Popii, este menționată o stațiune Cucuteni A.

Zaharia, 1955 b, 900; Monah, Cucos, 1985, 106; Popovici, 111.

IX. 3. F. *Vatra satului* (26). În sat, fără alte precizări legate de poziționare, este semnalată o stațiune Cucuteni A.

Zaharia, 1955 b, 900; Monah, Cucos, 1985, 106; Popovici, 111.

IX. 4. Sat Lupăria

IX. 4. A. *La Școală*. Acest punct menționat în *RAJI, I*, p. 100, ca aparținând de comuna Cotnari se află, în realitate, în comuna Prăjeni, jud. Botoșani și nu face parte din Bazinul Bahluiului.

Așezări, 251; RAJI, I, 100; RAJB, I, 1976, 205-208; II, 1976, 320-354.

X. COMUNA CUCUTENI

X. 1. Sat Băiceni

X. 1. A. *Dealul Mănăstirii. La Dobrin* (72). Pe platoul care se află în partea de SSV a satului, la nord de râpa ce se deschide între dealul Gosan, punctul Mlada, și Dealul Mănăstirii, a fost descoperită o stațiune Cucuteni A₃ de înălțime, care a fost sondată de M. Petrescu-Dîmbovița în anul 1981. Aici au fost descoperite materiale provenind de la platforme de locuințe, ceramică pictată tricrom, plastică antropomorfă. Scheletele de copii descoperite, cu această ocazie, par să aparțină unei necropole ce poate fi legată de stațiunea geto-dacică din punctul Mlada.

Semnalare D. Boghian, E. Tudose, C. Chiriac, 1979; Sondaj M. Petrescu-Dîmbovița, 1981; RAJI, I, 107; Popovici, 2000, 115 (localizare eronată).

X. 1. B. *Cetățuia* (73). În acest punct se află stațiunea eponimă a civilizației Cucuteni. Așezarea este situată în partea de NV a satului Băiceni, la circa 400 m NV de clădirea Școlii Generale din sat, pe un martor de eroziune (pinten), desprins spre est din întinsul platou Laiu, mărginit pe trei laturi (sud, est și nord) de pante râpoase.

Cu prilejul cercetărilor efectuate, au fost aduse la lumina zilei numeroase materiale arheologice: locuințe cu platformă de lut ars și piatră, ceramică pictată, de uz comun și Cucuteni "C", arme și unelte din piatră, silex, os, corn și aramă, plastică antropomorfă și zoomorfă, vase și mobilier de cult, șanțuri de apărare, dateate în fazele Cucuteni A₂, A₃, A-B₂, B₁, B₂. Materialele rezultate din cercetările mai noi – M. Petrescu-Dîmbovița și M. Dinu în anii 1961-1966 și 1977 sunt în bună parte inedite.

Schmidt, 1932, passim; Petrescu-Dîmbovița, 1966, 5-32; RAJI, I, 107; Monah, Cucos, 1985, 82-84, Popovici, 2000, 112-115, cu toată bibliografia aferentă.

X. 1. C. Dâmbul Morii (74). Pe partea ridicată a mariorului de eroziune care se află în partea de est a satului Băiceni, între pâraul Recea și pâraul Morii, a fost descoperită și cercetată o stațiune cucuteniană, cu mai multe niveluri de locuire: Cucuteni A₂, Cucuteni A-B₁ și A-B₂. Urmele locuirii Cucuteni A-B₂ se găsesc spre nord de șanțul de apărare, în partea de nord a mariorului de eroziune. Săpăturile arheologice întreprinse în această așezare au dus la identificarea unui șanț de apărare care separă două etape de locuire ale fazei Cucuteni A-B. Marea majoritate a materialelor rezultate din cercetările conduse de M. Dinu (1961-1966, 1977-1978, 1989) sunt inedite.

Schmidt, 1932, passim; Petrescu-Dîmbovița, 1966, 21; RAJI, I, 112; Monah, Cucos, 1985, 84-85; Popovici, 2000, 115 (cu unele încadrări deosebite).

X. 1. D. La Bazin (fost Gostat) (75). La aproximativ 700 m VNV de Școala Generală Băiceni au fost descoperite materiale ceramice Cucuteni B.

RAJI, I, 112.

X. 1. E. Hurez (76). La NE de Cetățuia, sub panta platoului, la vest de drumul ce duce spre Băiceni-Baia (com. Todirești), în preajma locuinței lui Bodai Gheorghe, au fost descoperite materiale ceramice Cucuteni A. În anul 1978 M. Petrescu-Dîmbovița a efectuat un sondaj în acest punct.

RAJI, I, 112; Popovici, 2000, 116.

X. 1. F. Dâmbul lui Pletosu (78). Pe mamelonul aflat în partea de NNV a satului, mărginit la ENE de pâraul Recea, au fost descoperite sporadice vestigii Cucuteni A, fără a putea forma un nivel de cultură.

Spinei, 1970, 62-72; Spinei, 1978-1979, 261-272; RAJI, I, 114-115; Monah, Cucos, 1985, 58; Popovici, 2000, 115-116.

X. 1. G. Siliște (79). Pe terasa joasă de pe partea dreaptă a pâraului Recea, în apropiere de Dâmbul lui Pletosu, au fost descoperite foarte puține materiale ceramice cucuteniene.

Petrescu-Dîmbovița, 1966, 35-36.

X. 1. H. Gosanul (77). Pe acest deal aflat la sud de satul Băiceni este menționată o așezare cucuteniană dintr-o fază neprecizată. Este posibil să fie o confuzie cu așezarea Dealul Mănăstirii. La Dobrin din apropiere, deoarece cercetările efectuate nu au condus la descoperirea unor materiale eneolitice.

Nestor et alii, 1952; Monah, Cucos, 1985, 58.

X. 2. Sat Cucuteni

X. 2. A. Vatra satului (80). În partea de sud a vetrei satului, de pe terasele râpoase ale pâraului Cucuteni, au fost culese materiale ceramice și piese litice aparținând unei așezări cucuteniene dintr-o fază neprecizată.

Cercetare D. Boghian, 1979-1980.

X. 2. B. Sud de sat (81). La aproximativ 400 m sud-vest de sat, pe un etaj de alunecare ce se ridică deasupra pâraului Cucuteni, în dreapta drumului spre Săcărești, în zona și alături de proprietatea familiei Petraru (Cantea), au fost descoperite materiale ceramice și litice provenind dintr-o locuire cucuteniană, fază neprecizată.

Cercetare D. Boghian, 1981-1982.

X. 2. C. Ismiceanu (82). La 1 km est de satul Cucuteni, pe panta orientată spre ESE a Dealului Tomarului, la sud și la nord de drumul de țară Cucuteni-Balș au fost descoperite materiale ceramice cucuteniene, fază neprecizată.

Cercetare D. Boghian, 1977; Semnalare D. Boghian, C. Chiriac, E. Tudose, 1979.

X. 2. D. Târla Luncanului (83). La aproximativ 2, 5 km SE de satul Băiceni și 1, 5 km NE de satul Cucuteni, în partea de SE a locului Coasta Nucului pe un mamelon orientat E-V, născut prin succesive alunecări de teren spre pâraul Recea, au fost descoperite fragmente ceramice confecționate dintr-o pastă roșiatică, cretoasă, lame de silex și numeroase așchii încadrate probabil în faza A a culturii Cucuteni.

Cercetare D. Boghian, 1979; Semnalare D. Boghian, C. Chiriac, E. Tudose, 1979.

X. 3. Sat Bărbătești

X. 3. A. *Tarlaua Grajd* (84). În partea de est și sud-est a satului, pe terasa din partea stângă a pâraului Chetrosu, la nord și la sud de drumul de țară Bărbătești-Cucuteni a fost descoperită o întinsă stațiune cu materiale cucuteniene, fază neprecizată.

RAJI, I, 116.

X. 4. Sat Săcărești

X. 4. A. *Suhat* (85). La circa 500 m NV de sat, în punctul *Suhat*, pe malul înalt al pâraului Probota (Valea lui Mihai), delimitată la ENE și SV de râpe torențiale a fost descoperită o stațiune Cucuteni A-B₂. În anul 1980, autorul acestor rânduri a efectuat un sondaj, săpându-se un șanț de control pe axul longitudinal al așezării, în suprafață de 120 m². Cu acest prilej s-a descoperit un complex gospodăresc-vânătoresc, cu multe unelte de silex, o locuință de suprafață, fără platformă, două gropi menajere, dintre care una cu pereții arși pentru păstrarea rezervelor de hrană. Ca forme ceramice se remarcă: vasele cu umăr șanțuit, cupele, vasele-suport, amforele, iar plastica este reprezentată de câțiva idoli antropomorfi fragmentari. Materialul arheologic rezultat din sondaj este valorificat în prezenta lucrare.

RAJI, I, 116; Popovici, 2000, 116 stațiunea este greșit încadrată în faza Cucuteni A.

X. 4. B. *Tinoasa* (86). În acest punct, care se află în partea de nord a satului, la aproximativ 1 km, pe marginea înaltă din stânga pâraului Probota (Valea lui Mihai), a fost descoperită o stațiune Cucuteni A₄.

Nițu, 1987, fig. 1, 3/1, 4; Petrescu-Dîmbovița, 1987, 21, nota 16.

X. 4. C. *Vatra Satului* (87). În vatra satului Săcărești, pe un mic pînten orientat spre SV, care se ridică pe partea stângă a pâraului Probota, în dreptul gospodăriei familiei Brânză Petruț, au fost descoperite materiale ceramice Cucuteni A, cu decorul pictat corodat și lipituri masive de platformă de locuință.

Cercetare D. Boghian, 1986; Materiale în colecția Muzeului Târgu Frumos

X. 4. D. *Laiu* (88). La aproximativ 1 km N de satul Săcărești, în zona izvoarelor pâraului Probota, în partea de est a acestora, au fost identificate fragmente ceramice Cucuteni B și lipituri masive de locuințe.

Cercetare D. Boghian, 1981.

XI. COMUNA DELENI

XI. 1. Sat Deleni

XI. 1. A. *Margine* (51). La aproximativ 150 m V de biserică și sanatoriul TBC, pe platou și panta Dealului Margine, au fost descoperite materiale ceramice care pot fi încadrate, într-o etapă de locuire eneolitică, probabil cucuteniană.

RAJI, I, 122.

XI. 1. B. *La Grecu I (Cotu Strâmb)* (39). Pe un mic promontoriu, delimitat la vest și est de două pâraie, aflat pe partea stângă a pâraului Gurguiata, în zona numită Cotu Strâmb, la 250 de o magazie, la 2 km SE de ferma de oi Deleni au fost descoperite materiale ceramice cucuteniene, fază neprecizată.

Văleanu, Chirica, 1999-2000-2001, 28.

XI. 1. C. *Dealul Grecu II* (41). La 1 km VSV de Movila Strâmbă și 2 km est de ferma de oi Deleni, la confluența a două pâraie care formează un afluent de stânga a Gurguiatei a fost identificată o stațiune Cucuteni A, cu altitudinea relativă de 20-25 m, din care provin multe fragmente ceramice și lipituri de platformă de locuință cu amprente de bârne. Deși între cele două puncte este o distanță de aproximativ 1 km, nu excludem ca să fie vorba de aceeași stațiune sau de două situri din faze diferite

Văleanu, Chirica, 1999-2000-2001, 28-29.

XI: 1. D. *Cotu Strâmb – Sub Dealul Grădiștii* (50). La 3 km SSE de ferma de oi Deleni, pe partea dreaptă a Gurguiatei, pe un martor de eroziune orientat NV-SE, cu altitudinea relativă de 30 m, apărut natural pe laturile de SV, N și NE, aflat între Dealul Tabla Ulucilor și Dealul Grădiștii a fost descoperită o bogată stațiune Cucuteni A, posibil fortificată antropic.

Văleanu, Chirica, 1999-2000-2001, 29.

XI. 2. Sat Maxut

XI. 2. A. *Gurguiata* (89). Pe platoul care se află în spatele Pescăriei Deleni, pe partea dreaptă a șoselei Hârlău-Botoșani, a fost descoperită o stațiune Cucuteni A, de înălțime.

RAJI, I, 123; Popovici, 2000, 116.

XI. 2. B. Vatra Satului (90). În grădina locuitorului Vasile Cotnăreanu, situată la marginea de SE a satului, la desfundarea terenului pentru plantarea viei, s-a distrus parțial o stațiune arheologică cu niveluri de locuire Cucuteni A și B, răspândită până la marginea șoselei Hârlău-Botoșani.

Așezări, 291; *RAJI*, I, 123; Monah, Cucos, 1985, 116; Popovici, 2000, 117.

XII. COMUNA DUMEȘTI

XII. 1. Sat Banu

XII. 1. A. Dealul Crucii (Dealul Rușilor) (95). Pe un promontoriu tabular, aflat în marginea de SE a Dealului Crucii, aproximativ la jumătatea distanței dintre satul Banu și Iazul Cucuteni (Lețcani), aproape de cărarea ce duce din Stația CFR Lețcani, spre Cogeasca, au fost descoperite materiale ceramice Cucuteni A. Deși a fost localizat în comuna Dumești, acest punct face parte, în mod real, din comuna vecină Lețcani.

Așezări, 167-168; *RAJI*, I, 133; Monah, Cucos, 1985, 57; Popovici, 2000, 118.

XII. 1. B. La Lutărie (96). Pe panta de NE a Dealului Crucii, în dreptul Hârtopului, aflat la 1 km SE de sat, s-au descoperit fragmente ceramice Cucuteni A.

Zaharia, 1955 b, 903; *Așezări*, 168; *RAJI*, I, 133; Monah, Cucos, 1985, 57, Popovici, 2000, 118.

XII. 2. Sat Dumești

XII. 2. A. Dealul Dumești (92). Pe promontoriul nordic al acestui deal a fost semnalată o stațiune Cucuteni A.

Așezări, 190-191, nota 53; *RAJI*, I, 133, Monah, Cucos, 1985, 92; Popovici, 2000, 118.

XII. 2. B. Coasta Viei – Tarlaua Izvor (93). Pe platoul care se află la 1 km NE de Școala Generală Păușești, în partea de SV a satului Dumești, apărât natural spre SV și NV, a fost descoperită o stațiune întinsă cu niveluri de locuire din fazele Cucuteni A și B. A fost recoltată ceramică pictată împreună cu plastică antropomorfă, decorată prin incizii.

RAJI, I, 153; *RAJI*, II, 463; Popovici, 2000, 118.

XII. 2. C. Dealul Cogeasca (Cotul Osânzenei) (94). Pe terasa aflată pe dealul Cogeasca, în cotul Osânzenei, la aproximativ 1 km est de sat, au fost descoperite materiale ceramice Cucuteni A și B.

Zaharia, 1955 b, 904; *Așezări*, 191; *RAJI*, I, 133; Monah, Cucos, 1985, 92, Popovici, 2000, 118.

XII. 3. Sat Hoisești

XII. 3. A. Pe Curte (98). În partea de SV a satului, pe pîntenul dealului *Pe Curte*, aflat la aproximativ 500 m S de biserică, s-au descoperit fragmente ceramice Cucuteni A și B însoțite de piese litice, din care se distinge un gratoar dublu convex.

RAJI, I, 134; Popovici, 2000, 118-119.

XII. 3. B. Lângă Pod (99). La intrarea în satul Hoisești dinspre NE, în dreptul podului de lemn ridicat peste Bahluiul, în meandru amplu al acestuia, săpat într-un con de dejecție, a fost descoperită o bogată stațiune Cucuteni A₃ și materiale Cucuteni B. De aici, s-a recuperat o însemnată cantitate de ceramică pictată bi- și tricrom, un vas antropomorf, plastică antropomorfă și piese de cult, piese litice. În malul Bahluiului se observă două niveluri de locuire cucuteniană separate printr-un strat de aluviuni. În anul 2003, prin mutarea albiei Bahluiului și construirea unui pod de beton, a fost distrusă o bună parte a acestei stațiuni. Săpăturile de salvare din 2003 au fost efectuate de un colectiv de cercetare condus de N. Ursulescu.

Cercetare D. Boghian, Istov M., 1990-1991; Boghian, 1997, 63-65; Săpături de salvare 2003 (Responsabil de șantier N. Ursulescu).

XII. 4. Sat Păușești

XII. 4. A. Culmea dealului Păușești (100). În marginea de vest a satului, la baza promontoriului pe care este plantată livada fostei CAP, în grădina cetățenilor Haraga I.C. Mihai, Cernăuți Constantin și Vasile a fost identificată o bogată așezare Cucuteni A și B. Materialele aduse la lumina zilei, prin lucrările agricole, sunt: platforme de locuințe, ceramică pictată, piese de silex, unelte șlefuite și perforate, fusaiole, plastică antropo- și zoomorfă.

RAJI, I, 134; Popovici, 2000, 119.

XII. 4. B. *Botul Vrancei* (101). La aproximativ 1 km est de Biserica de lemn, pe un pisc afectat de intense alunecări de teren, s-au recoltat fragmente ceramice Cucuteni, fază neprecizată.

RAJI, II, 463.

XIII. COMUNA ERBICENI

XIII. 1. Sat Bârlești

XIII. 1. A. *La Moară (Islazul de deasupra morii)* (113). În lutăria din acest punct, aflat pe terasa inferioară a Bahluiului, pe partea dreaptă a șoselei Podu Iloaiei-Erbiceni, au fost identificate materiale arheologice aparținând fazelor A, A-B și B ale culturii Cucuteni. În anii 1973 și 1979, 1980, cu ocazia unor lucrări edilitare efectuate în această zonă, au fost descoperite între 0,30 și 0,70 cm adâncime platforme de locuințe cucuteniene, însoțite de ceramică Cucuteni A, A-B și B.

Zaharia, 1961, 29; *Așezări*, 171; *RAJI*, I, 142-143; *Monah*, *Cucoș*, 1985, 63; *Popovici*, 2000, 119.

XIII. 1. B. *Pepinieră* (114). În perimetrul pepinierii aflate la poala Dealului Țintei, pe terasa joasă din stânga Bahluiului, la aproximativ 1 km SE de sat, cu ocazia lucrărilor de desfundare a terenului, au fost descoperite materiale ceramice, Cucuteni "C", care presupune existența unor locuiri cucuteniene aferente, și Horodiștea-Erbiceni. S. Marinescu-Bîlcu presupunea, pe baza unei statuete decorate cu striuri, existența unui posibil nivel Cucuteni A.

Așezări, 170-171; *Marinescu-Bîlcu*, 1974, 154-155; *RAJI*, I, 143; *Monah*, *Cucoș*, 1985, 63; *Popovici*, 2000, 119.

XIII. 1. C. *La curtea boierească* (115). În vatra satului Bârlești, pe terasa inferioară a Bahluiului, înclinată ușor spre șes (Dealul Zăvârca), în punctul *Curtea boierească*, au fost recuperate materiale ceramice din faza B a culturii Cucuteni.

Așezări, 171; *RAJI*, I, 143; *Monah*, *Cucoș*, 63.

XIII. 1. D. *Pe loturile Totoieștilor* (116). Pe terasa inferioară a Bahluiului, aflată în partea de SE a satului și pe partea dreaptă a șoselei Erbiceni-Podu Iloaiei, din șanțurile drumului și de pe arătură, s-au cules materiale arheologice încadrate în Cucuteni A-B.

Așezări, 171; *RAJI*, I, 143; *Monah*, *Cucoș*, 1985, 63.

XIII. 2. Sat Erbiceni

XIII. 2. A. *Movila de lângă Podul de Fier* (102). Pe un martor de eroziune, pe care a fost ridicată o movilă, lângă cel de-al doilea pod de fier de pe partea dreaptă a căii ferate Erbiceni-Spinoasa, au fost descoperite materiale ceramice Cucuteni B, în asociere cu specia Cucuteni "C".

Așezări, 218; *RAJI*, I, 140; *Monah*, *Cucoș*, 1985, 147.

XIII. 2. B. *Vatra satului. La Curtea Veche* (103). Pe promontoriul terasei inferioare a Bahluiului, pe care se află biserica satului, ruinele fostului han de poștă și cele ale Curții Vechi, au fost identificate fragmente ceramice cucuteniene, fază neprecizată.

Așezări, 192; *RAJI*, I, 140; *Monah*, *Cucoș*, 1985, 94.

XIII. 2. C. *Dealul La Buci* (104). La 5 km N de sat, de pe suprafața plană a locului La Buci, pe partea stângă a Văii Doroșca, s-a descoperit o stațiune Cucuteni A cu ceramică pictată, lame de silex și un topor plat din marnă. Se pare că această așezare a fost fortificată.

Așezări, 192; *RAJI*, I, 140; *Monah*, *Cucoș*, 1985, 93; *Popovici*, 2000, 119-120.

XIII. 2. D. *Iazul Ursului – În Curcan* (105). La est de Iazul Ursului, pe dealul numit *În Curcan*, aflat la 4 km N de sat, s-au descoperit materiale arheologice aparținând unei așezări Cucuteni A: ceramică corodată, lipituri de la podinile de locuințe, lame de silex. Așezarea pare să fi avut șanț de apărare, afectat de alunecările de teren.

Așezări, 192; *RAJI*, I, 140; *Monah*, *Cucoș*, 1985, 93; *Popovici*, 2000, 120.

XIII. 2. E. *Botul Chiscului* (106). La 1, 5 km NV de vatra satului, pe interfluviul Lunga Veche – Lunga Nouă (extremitatea sudică), pe un promontoriu ce domină zona de confluență, a fost semnalată o stațiune Cucuteni B, cu ceramică pictată și din specia Cucuteni "C".

RAJI, I, 140.

XIII. 2. F. *Pe Pisc* (107). La 4 km NNV de sat, pe Dealul Pisc, cuprins între pâraiele Lunga Veche și Lunga Nouă, de pe ogorul cetățeanului Lupu Constantin s-au cules fragmente ceramice pictate Cucuteni B.

Așezări, 192; *RAJI*, I, 140; *Monah*, *Cucoș*, 1985, 93.

XIII. 2. G. Lutăria din Valea Doroșca (108). La 1 km est de sat, în apropierea viilor de pe muchia dealului Nucușorul, de pe pantele înclinate spre Valea Doroșca, s-au recoltat materiale ceramice cucuteniene, fază neprecizată.

Așezări, 192; *RAJI*, I, 140; *Monah, Cucuș*, 1985, 93.

XIII. 2. H. Sub Pisc la Dumitru Babei (109). Pe versantul vestic al dealului numit Pisc, în via cetățeanului Dumitru Babei, s-au descoperit fragmente ceramice Cucuteni B, cu pictură neagră sau brun-închisă pe fond alb ori aplicată direct pe fondul natural al vasului, împreună cu piese din specia Cucuteni "C".

Așezări, 192; *RAJI*, I, 140; *Monah, Cucuș*, 1985, 93.

XIII. 2. I. Spinoasa I (Sub Budăi în fânațul de pe șes) (63). Pe un martor de eroziune din șesul Bahluiului, aflat la poalele Dealului Budăi (Catarg), la 2, 5 km vest de stația CFR Erbiceni este menționată o stațiune cucuteniană, fază neprecizată.

Zaharia, 1955 a, 289; *Zaharia*, 1961, 28 și urm.; *Monah, Cucuș*, 1985, 93.

XIII. 3. Sat Spinoasa

XIII. 3. A. Poala Catargului – Coasta Budei (120). La circa 1 km SV de halta CFR Spinoasa, aflată în fața satului cu același nume, pe partea dreaptă a Bahluiului, pe Dealul Catargul, cu ocazia desfășurării cercetărilor în cadrul Șantierului arheologic Suceava-Cetatea Neamțului, au fost descoperite materiale aparținând fazelor A și B ale culturii Cucuteni, cu ceramică Cucuteni "C", ceramică pictată tricrom și bicrom, plastică antropomorfă și zoomorfă și toporașe din gresie silicioasă și marnă.

Suceava-Cetatea Neamțului, 1954, 315; *Zaharia*, 1955 a, 289; *RAJI*, I, 144-145; *Monah, Cucuș*, 1985, 148; *Popovici*, 2000, 120.

XIII. 3. B. Movila de la nordul haltei CFR (121). La 2 km NV de halta CFR Spinoasa, în movila secționată de terasamentul căii ferate, s-au descoperit fragmente ceramice cucuteniene, fază neprecizată.

Așezări, 218; *RAJI*, I, 145; *Monah, Cucuș*, 1985, 147.

XIII. 3. C. Pe Huc (122). La aproximativ 3 km NV de halta CFR Spinoasa, pe prelungirea nordică a Dealului Sârca, în punctul *Trestianul* (Pe Huc), au fost identificate fragmente ceramice Cucuteni A, însoțite de plastică antropomorfă și zoomorfă și două străpungătoare lucrate din oase de pasăre.

Zaharia, 1955 a, 289; *Așezări*, 281; *RAJI*, I, 145; *Monah, Cucuș*, 1985, 148; *Popovici*, 2000, 120.

XIII. 3. D. Dealul Huc (123). La aproximativ 4-5 km NV de satul Spinoasa, în apropierea unor lutării aflate lângă un platou delimitat de două vâlcele, s-au descoperit materiale ceramice Cucuteni B, greutăți de lut ars, piramidale sau conice.

RAJI, I, 145.

XIII. 3. E. Panta estică a Dealului Spinoasa (91). La 2, 5 km NV de halta CFR Spinoasa, în deschiderea unor viituri săpate în marginea drumului spre Belcești, este menționată o stațiune Cucuteni A. Probabil este aceeași stațiune cu Spinoasa – *Pe Huc*.

Zaharia, 1955 a, 298; *Monah, Cucuș*, 1985, 147.

XIII. 4. Sat Sprânceana

XIII. 4. A. Tarlăua După Sat (126). În fața haltei CFR Erbiceni, pe partea dreaptă a Bahluiului, se află un platou înalt, apărat natural de la SSE până la NV. În partea de NV a punctului *Tarlăua După Sat* au fost distruse locuințe de suprafață cu platformă, din interiorul cărora s-au recoltat materiale litice și ceramice Cucuteni B.

RAJI, I, 146.

XIII. 4. B. Via Bârlăleștilor (97). În marginea de NE a satului, pe suprafața plană a Dealului Sprânceana, în punctul *Via Bârlăleștilor*, a fost identificată o stațiune Cucuteni A.

Așezări, 219; *RAJI*, I, 146; *Monah, Cucuș*, 1985, 148; *Popovici*, 2000, 120.

XIII. 5. Sat Totoiești

XIII. 5. A. Dochia (128). Pe panta de vest a Dealului Dochia, aflat la aproximativ 5 km N de sat, a fost descoperită o așezare Cucuteni A, cu ceramică pictată tricrom.

RAJI, I, 146; *Popovici*, 2000, 121.

XIII. 5. B. Platoul Recea (129). La aproximativ 6,5 km N de sat se află un platou (în apropierea hotarului cu com. Gropnița) pe care s-a găsit o așezare Cucuteni B din care s-a adunat ceramică pictată cu benzi negre subțiri, pe fondul roșiatic al vasului, uneori acoperite cu angobă lustruită în stilul e.

RAJI, I, 146.

XIV. ORAȘ HÂRLĂU

XIV. 1. Oraș Hârlău

XIV. 1. A. În spatele Fabricii de mobilă (140). La aproximativ 1 km NE de Fabrica de mobilă, pe versantul de NV al dealului, a fost găsită o așezare cu materiale arheologice cucuteniene, fază neprecizată.

RAJI, I, 181.

XIV.2. Sat Pârcovaci

XIV. 2. A. La Sângeap (Cetățuia) (142). În partea de sud a dealului Cetățuia, între doi afluenți de dreapta ai pârâului Pârcovaci, pe locul fostei vetre a satului Sângeap, au fost descoperite fragmente ceramice Cucuteni A.

Zaharia, 1955 a, 290; Așezări, 211; RAJI, I, 183; Monah, Cucuș, 1985, 129; Popovici, 2000, 124.

XV.COMUNA HELEȘTENI

XV.1. Sat Movileni

XV. 1 A. La Movile (Între cele două movile mici de la Movileni) (110). Pe culmea dealului Crivești, în partea de NV a satului, pe suprafețele unor mici movile, au fost descoperite materiale arheologice Cucuteni A și B.

Așezări, 291; RAJI, I, 169 (XXXIV. 2. C); Văleanu, Chirica, 1999-2000-2001, 32-33.

XV. 1. B. Marginea de NE a satului (111). Pe podișul din partea de NE a satului, la 400 m est de cele două movile mari, în lungul drumului ce duce la carierele de piatră de la Pietriș au fost descoperite vestigii arheologice Cucuteni B

Așezări, 291; RAJI, I, 169 (XXXIV. 2. D); Văleanu, Chirica, 1999-2000-2001, 31-32.

XV. 1. C. Muchia Dealului (112). Pe un martor de eroziune ce se desprinde din Muchia Dealului, la 200 m NE de sat, au fost recuperate piese arheologice provenind dintr-o întinsă așezare Cucuteni B cu elemente Cucuteni „C”. S-ar putea ca această așezare să se răspândească și în punctul menționat anterior.

RAJI, I, 169.

XVI. 1. D. Dealul Fântânilor (130). La SSV de sat, pe panta vestică a Dealului Fântânilor sunt menționate materiale cucuteniene, fază neprecizată.

Așezări, 292; RAJI, I, 169.

XVI. 1. E. Hârtopul de la est de sat (131). În hârtopul care se deschide la est de sat a fost identificată o stațiune Cucuteni B. Este posibil ca această așezare să formeze corp comun cu cea de la Crivești – *În Hârtop-Spre Budăi.*

Zaharia, 1955 b, 904; RAJI, I, 169.

XVII. COMUNA HOLBOCA

XVII. 1. Cristești

XVII. 1. A. Dealul Zăvoiului (132). În zona cumpenei de ape dintre Bahlui și Jijia, pe un promontoriu aflat pe terasa inferioară din stânga Bahluiului, la 2 km est de Holboca și 1, 5 km SV de Cristești, a fost identificată o stațiune Cucuteni A.

Așezări, 183-184; RAJI, I, 174; Monah, Cucuș, 1985, 81; Popovici, 2000, 124.

XVII. 2. Sat Holboca

XVII. 2. A. Cantonul 282 (133). În dreptul cantonului 282, pe partea dinspre șesul Braniștei, cu prilejul construirii șoselei Iași-Ungheni, au fost descoperite fragmente ceramice cucuteniene, fază neprecizată.

Așezări, 199; RAJI, I, 174; Monah, Cucuș, 1985, 106.

XVII. 3. Sat Rusenii Noi

XVI. 3. A. *Valea Satului-Sub Pădure* (134). La aproximativ 3-4 km de sat, la vest de pădurea Cănănaș, a fost descoperit un fragment de daltă din marnă, care poate proveni dintr-un nivel cucutenian.

RAJI, I, 176.

XVII. 3. B. *Fundul Văii Satului* (135). O stațiune cucuteniană, posibil din faza A, este menționată la marginea sudică a pădurii Rediul-Aldei.

Zaharia, 1955 a, 291; Monah, Cucos, 1985, 141; Popovici, 124.

XVIII. COMUNA HORLEȘTI

XVIII.1. Sat Scoposeni

XVIII. 1. A. *Dealul Cheșcului* (137). La aproximativ 1, 5 km V de vatra satului, în marginea sudică, a dealului *La Coșere*, se află un pinten de terasă joasă a pârauului Horlești, de formă patrulateră, numit Dealul Cheșcului, pe care s-a descoperit o așezare cu niveluri de locuire Cucuteni B.

Zaharia, 1955 b, 905; Așezări, 216; RAJI, I, 179-180; Monah, Cucos, 1985, 143.

XVIII. 1. B. *La Coșere* (138). La circa 1 km SV de sat, pe panta vestică a Dealului Cheșcului, în viile din jurul locuinței cetățeanului Ion Miclăuș, pe partea stângă a pârauului Horlești, a fost cercetată o stațiune Cucuteni, fază neprecizată.

Zaharia, 1955 b, 905; Așezări, 216; RAJI, I, 180; Monah, Cucos, 1985, 143.

XVIII. 1. C. *Dealul Vișoara* (139). La 2 km VSV de sat, pe un pinten de terasă al pârauului Horlești, situat la poala Dealului Vișoara, în apropierea vetrei fostului iaz al lui Vârnav, au fost recoltate materiale ceramice Cucuteni, fază neprecizată.

Zaharia, 1955 b, 905; Așezări, 216; RAJI, I, 180; Monah, Cucos, 1985, 143.

XVIII. 1. D. *Peste Baltă (La Iezătură/La Fântânele)* (136). Pe panta estică a Dealului *Coșere* (Coșereni), la vest de sat, peste pârauul care formează o baltă, în dreptul unei vechi iezături, s-a descoperit o așezare Cucuteni, fază neprecizată. În *RAJI, I, 179* este menționată, pe lângă alte materiale, doar o descoperire neolitică.

Zaharia, 1955 b, 905; Așezări, 216; Monah, Cucos, 1985, 143.

XIX. ORAȘUL IAȘI

XIX. A. *Ceairul lui Peretz* (143). Pe panta estică a dealului În *lungul Vântului* și pe terasa numită Ceairul lui Peretz, în marginea nordică a cimitirului evreiesc, au fost recoltate materiale ceramice aparținând unui orizont cucutenian, fază neprecizată.

Zaharia et alii, 1956, 32; Așezări, 203; RAJI, I, 186; Monah, Cucos, 1985, 108.

XIX. B. *Terasa inferioară a Bahluiului–Strada Palat nr. 1–Str. C. Negri–Hala Centrală* (145). Pe terasa inferioară a Bahluiului, în zona Palatului Culturii – Hotel Moldova – Biserica Sf. Lazăr – Hala Centrală – Casa Dosoftei, cu prilejul săpăturilor arheologice întreprinse pentru a cerceta Curtea Domnească de la Iași, s-au descoperit fragmente ceramice pictate tricrom, aparținând fazei Cucuteni A (probabil A₃), locuințe cu platformă, fusaiole, greutăți de lut ars, materiale osteologice provenind de la animale domestice și sălbatice și ceramică pictată sau Cucuteni "C" datate în faza Cucuteni B.

Andronic; Neamțu; Dinu, 1967, 168-278; RAJI, I, 188-191 cu toată bibliografia; Monah, Cucos, 1985, 108; Popovici, 2000, 125-126.

XIX. C. *Splaiul Bahlui* (146). În șesul îngropat al râului Bahlui, între Podul Roș și Podul Trancu, cu prilejul unor lucrări de construire a unui canal colector, a fost cercetată o stațiune Cucuteni A_{3b}, secvența inițială. Traseul șanțului a secționat opt locuințe de suprafață, cu platformă realizată pe bârne de lemn despicate. Ca unelte s-a recuperat un brăzdar din corn de cerb perforat lângă coroană. Ceramica pictată face parte din specia cu fond alb sau brun cu benzi late, medii și înguste.

Martiniuc, Chirica, Nițu, 1977, 185-197; RAJI, I, 191; Monah, Cucos, 1985, 109; Popovici, 2000, 126.

XIX. D. *Str. Maior Popescu Irimia, nr. 7* (147). Pe această stradă, la numărul indicat, din cartierul Târgu Cucului, au fost descoperite câteva fragmente Cucuteni A.

Zaharia, et alii, 1956, 29; RAJI, I, 191; Popovici, 2000, 126.

XIX. E. *Dealul Socola* (?) (148). Pe dealul Socola, în dreptul proprietății lui Constantin Mitrofan, în apropierea drumului ce duce la Schitul Tărăță, a fost identificată o stațiune Cucuteni A. Probabil este vorba de o așezare cucuteniană cunoscută încă din 1933, cu materiale trimise la MNA București, și care este, probabil, localizată pe dealul Bucium Repedeia.

Așezări, 174; RAJI, I, 192; Monah, Cucos, 1985, 108; Popovici, 2000, 125.

XIX. F. *Strada Trei Ierarhi* (149). În spatele bisericii Trei Ierarhi, pe strada cu același nume, pe terasa inferioară a Bahluiului, cu ocazia realizării unui canal de drenaj, au fost descoperite materiale Cucuteni A și B, putând face parte din așezarea menționată deja în jurul Palatului Culturii.

RAJI, I, 191-192; Popovici, 2000, 126.

XIX. G. *Școala Generală nr. 2* (150). La sud de Școala Generală nr. 2, aflată în cartierul Bucium, pe un martor de eroziune desprins din dealul situat între pâraiele Vămășoaia și Păun, a fost identificată o așezare Cucuteni A, cu ceramica pictată corodată.

RAJI, I, 192; Popovici, 2000, 126.

XIX. H. *Pădurea Repedea* (151). La baza versantului dinspre Iași a dealului Repedea, pe partea stângă a șoselei Iași-Vaslui, mai jos de Sanatoriul de Copii, a fost identificată o stațiune Cucuteni A, cu ceramică corodată, și urmele unor șanțuri vechi.

RAJI, I, 192; Popovici, 2000, 126.

XIX. I. *Dealul Nicolina* (152). La aproximativ 600 m S de Târgușorul Nicolina, pe versantul sudic al dealului Nicolina, au fost recoltate materiale ceramice din faza Cucuteni A.

Cihodaru et alii 1951, 228; RAJI, I, 192; Popovici, 2000, 126.

XIX. J. *Târgușorul Nicolina III* (153). De pe panta de SV a dealului Nicolina, aflată în interfluviul dintre pâraiele Nicolina și Valea Adâncă, lângă șoseaua Iași-Ciurea, au fost identificate vestigii arheologice aparținând fazei Cucuteni A, cu ceramică pictată tricrom.

Zaharia, 1955 b, 828; Așezări, 202-203; RAJI, I, 192; Popovici, 2000, 127.

XIX. K. *Strada Ciurchi nr. 51* (154). În lutăria din acest punct, s-au descoperit fragmente ceramice cucuteniene, fază neprecizată.

Zaharia et alii, 1956, 19; Așezări, 205; RAJI, I, 192.

XIX. L. *Cartierul Nicolina* (155). Între pasarela Nicolina și CUG, în zona de blocuri aflată în stânga străzii, pe partea stângă a pârâului Nicolina, a fost descoperită o așezare cucuteniană cu ceramică pictată, aparținând fazei B.

Informația prof. M. Tanasachi.

XIX. M. *Groapa lui Vodă* (156). În apropierea acestui punct, aflat în fostul cartier Șorogari, pe partea stângă a pârâului Cacaina, la aproximativ 500 m S de poligonul de tragere, au fost identificate fragmente ceramice cucuteniene, fază neprecizată.

Zaharia et alii, 1956, 30; RAJI, I, 192; Monah, Cucos, 1985, 109.

XIX. N. *Panta de NE a dealului Cetățuia* (157). La aproximativ 500 m de fostul sat Lunca Cetățuiei, pe panta de NE a dealului Cetățuia, s-au recuperat ceramică și fragmente de lipitură de locuințe de factură cucuteniană.

Așezări, 206; RAJI, I, 193.

XIX. O. *Hlincea* (160). În marginea de sud a orașului Iași, pe ambele maluri ale pârâului Nicolina, din satul Hlincea și Târgușorul Nicolina, în zona parțial afectată de CUG, au fost recuperate materialele Cucuteni A (la baza Cetățuiei și pe malul stâng al Nicolinei). Între 1975-1978 au fost întreprinse săpături de salvare (dr. I. Ioniță), cercetându-se și 5 locuințe cucuteniene.

Petrescu-Dîmbovița et alii, 1953, 312-334; Petrescu-Dîmbovița et alii, 1954, 233-245; Petrescu-Dîmbovița et alii, 1955, 587-601; RAJI, I, 195-197; Monah, Cucos, 1985, 109, Popovici, 2000, 125.

XIX. P. *Iași-Bucium-Plopîi fără soț* (161). Pe platoul dealului aflat în perimetrul zonei numite *Plopîi fără soț*, peste pârâul Păun, au fost descoperite materiale arheologice Cucuteni A și B.

RAJI, I, 205.

XIX. R. *Iași-Bucium-La ENE de Spital* (162). Pe partea stângă a șoselei Iași-Repedea, în spatele Întreprinderii Mecanice Bucium, pe panta dealului situat la ENE de Spitalul nr. 7, într-o zonă afectată de alunecări de teren, s-au descoperit materiale ceramice Cucuteni A și B.

RAJI, I, 205; Popovici, 2000, 125.

XIX. S. *Livada IAS Bucium* (163). La est de dealul Căprița, deasupra cotului făcut de pârâul Vămășoaia, pe terenul fostei *Via Florica*, lângă halta CFR Socola, au fost identificate fragmente ceramice Cucuteni B (?).

RAJI, I, 205.

XIX. Ș. *Dealul Plevnei* (141). Pe un promontoriu desprins din terasa inferioară a Bahluiului, aflat la est de *Curtea Domnească* sunt semnalate materiale cucuteniene, fază neprecizată.

Așezări, 201; Monah, Cucos, 1985, 109.

XIX. T. *Hanul (Moara) Beldiman* (144). În cartierul Păcurari, în apropierea fostei bariere și a *Hanului Beldiman* este menționată existența unei stațiuni Cucuteni B.

Zaharia, 1955 b, 898; Monah, Cucos, 1985, 109.

XIX. Ț. *Trei Calici* (158). Lângă o cărămidărie din fostul cartier *Trei Calici*, sub Dealul Galata, a fost semnalată o locuire cucuteniană, fază neprecizată.

Zaharia, 1955 b, 898; Monah, Cucoș, 1985, 109

XX. COMUNA LEȚCANI

XX. 1. Sat Bogonos

XX. 1. A. *Dealul din Mijloc* (173). La aproximativ 2,5 km N de sat, pe un promontoriu cuprins între pâraul Siliștei și o gâră seacă, la N de dealul Horincea, a fost cercetată o stațiune Cucuteni B.

Petrescu-Dîmbovița et alii, 1950, 114; Zaharia, 1955 a, 290; Așezări, 172; RAJI, I, 219; Monah, Cucoș, 1985, 66.

XX. 1. B. *Iazul Bogonos I* (174). La aproximativ 2 km VNV de sat, pe panta de ENE a dealului Fânaț (Coasta Mare), la VNV de iazul Bogonos, au fost descoperite fragmente ceramice atipice Cucuteni A.

RAJI, I, 219; Popovici, 2000, 127.

XX. 1. C. *Iazul Bogonos II* (175). La răsărit de așezarea precedentă, pe malul opus al iazului Bogonos, a fost descoperită ceramică pictată, plastică și un fragment ceramic Cucuteni "C", lucrat cu spatula, în mai multe direcții, toate încadrate în secvența finală a fazei Cucuteni A.

RAJI, I, 219, fig. 5/4, 9; Popovici, 2000, 127.

XX. 2. Sat Cogeasca

XX. 2. A. *La Lutărie* (176). Pe versantul sudic al Dealului Crucii (Dealul Rușilor), în lutăria de lângă iazul Cogeasca, au fost descoperite două locuiri cucuteniene faza A și B.

Așezări, 179-180; RAJI, I, 219-220; Monah, Cucoș, 1985, 77.

XX. 2. B. *Tarlaua Bărboși – La Izvoare* (267). La SSV de sat, la izvoarele unui pârau care face un ocol și trece prin sat, pe tarlaua Bărboși a fost semnalată o stațiune cucuteniană, fază neprecizată.

RAJI, I, 220.

XX. 2. C. *La Coșere* (159). Pe muchia dealului de la SV de sat, s-a găsit o așezare Cucuteni B.

Așezări, 180; RAJI, I, 220; Monah, Cucoș, 1985, 76.

XX. 3. Sat Cucuteni

XX. 3. A. *Dealul Cucuteni* (177). Pe suprafața micii platforme situate pe vârful dealului Cucuteni, înclinată spre SE și având două laturi râpoase, s-a descoperit ceramică și plastică Cucuteni A și B.

Zaharia, 1955 b, 900; Așezări, 185-186; RAJI, I, 220; Monah, Cucoș, 1985, 85; Popovici, 2000, 128.

XX. 4. Sat Lețcani

XX. 4. A. *Valea Ilenii* (164). De pe panta sudică a interfluviului Bahlui-Valea Ilenii, în dreptul bifurcării căilor ferate Iași-Pășcani și Iași-Dorohoi, de pe suprafața unor cenușare, s-a recuperat ceramică pictată Cucuteni B, împreună cu specia Cucuteni "C".

Așezări, 208; RAJI, I, 214; Monah, Cucoș, 1985, 113.

XX. 4. B. *Vatra satului – Terasa de la biserică* (165). În jurul bisericii, până la circa 100 m S, pe terasa inferioară a Bahluiului, a fost descoperită o bogată stațiune arheologică cu niveluri de locuire Cucuteni A și B, din care provine ceramică pictată, ceramică din specia Cucuteni "C", un fragment de brăzdar din corn de cerb.

Zaharia, 1955 a, 291; Așezări, 206-207; RAJI, I, 214; Monah, Cucoș, 1985, 113, Popovici, 2000, 128.

XX. 4. C. *Marginea de SE a satului* (166). Cu ocazia săpării șanțului șoselei, în partea de SE a satului, au fost descoperite materiale ceramice aparținând unei locuiri Cucuteni B.

Așezări, 207; RAJI, I, 214.

XX. 4. D. *Iazul Bulgăriei* (167). La circa 2,5 km NV de sat, pe terasa inferioară a Bahluiului, într-o ruptură torențială, s-au identificat fragmente ceramice Cucuteni B, inclusiv specia "C".

Așezări, 207-208; RAJI, I, 214, 216; Monah, Cucoș, 1985, 113.

XX. 4. E. *Movila din șes (Movila Vătăvoaiei – Cogeasca Nouă)* (168). În apropierea movilei ce se află la 2 km vest de sat, pe terasa inferioară a Bahluiului, tăiată de terasamentul căii ferate, au fost descoperite materiale litice și ceramice aparținând unei locuiri Cucuteni A și un nivel Cucuteni B (?).

Așezări, 208; RAJI, I, 216 Monah, Cucuș, 1985, 113; Popovici, 2000, 128.

XX. 4. F. *Holm* (169). Sub poala de SV a dealului Holm, aflat la N de sat, în dreptul celui de-al doilea canton CFR, a fost semnalată o stațiune Cucuteni A.

Așezări, 207; RAJI, I, 216, Monah, Cucuș, 1985, 113; Popovici, 2000, 128.

XX. 4. G. *La Nisipărie* (170). În gropile nisipărilor aflate pe terasa inferioară a Bahluiului, la aproximativ 500 m NV de Valea Ilenii, s-au recuperat materiale ceramice Cucuteni B.

Așezări, 208; RAJI, I, 216; Monah, Cucuș, 1985, 113.

XX. 4. H. *La Damian (Cogeasca Nouă)* (171). În dreptul ruinelor de pe locul *La Damian* (Hanul Poștei), pe terasa din stânga Bahluiului, la aproximativ 3 km N de sat, a fost identificată o stațiune Cucuteni, fazele A și B.

Așezări, 208; RAJI, I, 216; Monah, Cucuș, 1985, 113; Popovici, 2000, 128.

XX. 4. I. *Tarlaua fostului CAP* (172). Pe panta de est a dealului Băbeni, situată la aproximativ 600 m N de sat, au fost recuperate fragmente ceramice Cucuteni, fază neprecizată

RAJI, I, 216.

XX. 4. J. *La 200 m nord de intersecția DN 28 Roman-Iași cu calea ferată Lețcani-Movileni* (271). Pe interfluviul dintre pârâul Ileana și Bahlui, la 200 m N de intersecția căii ferate Lețcani-Movileni cu DN 28, pe un fragment de terasă din spatele caselor, pe dreapta văii Ileana, au fost descoperite fragmente ceramice Cucuteni B, decorate în stil ε. S-ar putea ca acest punct să se afle în legătură cu *Valea Ilenii*, prezentat mai sus, sau cu cele de pe pantele sud-estice ale Dealului Vătăvoaia.

Văleanu, Chirica, 1999-2000-2001, 24-25.

XX. 4. K. *La kilometrul 54 al DN 28 Roman-Iași* (269). Pe un fragment din terasa joasă a din stânga Bahluiului, în dreapta DN 28, între km. 54 și 54 + 700, la 300 m vest de ferma de bovine și la sud de cele două movile, într-o bogată depunere arheologică cu mai multe niveluri de locuire, se găsește și o așezare Cucuteni B cu urme de locuințe și material ceramic pictat.

Văleanu, Chirica, 1999-2000-2001, 22-23.

XX. 4. L. *La 500 m est de ferma de bovine de la kilometrul 54 + 700 m al DN 28 Roman-Iași* (124). La extremitatea sudică a pantelor meridionale ale Dealului Vătăvoaia, pe partea stângă a DN 28, la 500 m est de ferma de bovine și 100 m nord de șosea, au fost descoperite sporadice materiale cucuteniene, fază neprecizată. Acestea ar putea proveni din așezarea învecinată *Movila din șes (Movila Vătăvoaiei – Cogeasca Nouă)* sau din punctul anterior și cel următor.

Văleanu, Chirica, 1999-2000-2001, 23-24.

XX. 4. M. *Pantele sudice ale Dealului Vătăvoaia* (270). La 1 km NE de ferma de bovine de la km 54 + 700 al DN 28, de pe suprafețele pantelor line, cu expunere sudică, ale Dealului Vătăvoaia, au fost recoltate fragmente ceramice cucuteniene, fază neprecizată.

Văleanu, Chirica, 1999-2000-2001, 24.

XXI. COMUNA LUNGANI

XXI. 1. Sat Goești

XXI. 1. A. *La SE de sat* (181). Pe marginea vestică a podișului aflat la SE de sat, la aproximativ 700 m est de ultimele case aflate în partea de sud a satului, se află o stațiune cu niveluri de locuire Cucuteni A și B, de unde s-au recuperat materiale ceramice pictate și un vârf de săgeată nefinisat. Din păcate acest punct a fost atribuit greșit satului Crucea (**Popovici, 2000, 129**).

RAJI, I, 224.

XXI. 1. B. *NV de sat* (182). La circa 1 km NV de biserica satului Goești, de pe un bot de deal, orientat spre SE, care se desprinde din platoul de deasupra satului, s-au recoltat materiale ceramice pictate, provenind dintr-o stațiune cucuteniană, afectată de alunecări de teren. A fost găsit și un fragment Cucuteni "C".

RAJI, I, 224.

XXI. 2. Sat Lungani

XXI. 2. A. *După Biserică* (178). Pe partea de SV a unui mic platou, care se găsește între pâraiele Albești și Goești, la est de bahna Cerbolea, în preajma bisericii satului, au fost recuperate materiale ceramice și plastică Cucuteni A.

RAJI, I, 222.

XXI. 2. B. *La Gostat – Sărături* (179). La aproximativ 1,5 km VSV de Lungani și 2 km ESE de Albești (com. Brăiești), pe culmea cea mai înaltă a platoului (156 m) de pe partea dreaptă a pâraului Albești, numit pe această porțiune și Cerbolea, au fost găsite materiale arheologice Cucuteni B.

RAJI, I, 222.

XXI. 3. Sat Zmeu

XXI. 3. A. *Dealul Pandeale* (183). La circa 1 km est de sat, pe un promontoriu afectat la bază de alunecări de teren, cu poziție dominantă între văile pâraielor Sinești și Prisăcii, se află o stațiune cucuteniană de înălțime, cu niveluri de locuire A, A-B și B.

RAJI, I, 224.

XXII. COMUNA MIROSLAVA

XXII. 1. Sat Brătuleni

XXII. 1. A. *Dealul Holm – Dealul Brătuleni* (187). La aproximativ 1, 5 km NV de sat, sub poala nordică a Dealului Brătuleni (Holm), spre șesul Bahluiului, au fost identificate materiale ceramice Cucuteni B.

Zaharia, 1955 b, 903; Așezări, 172; RAJI, I, 235; Monah, Cucos, 1985, 69; Popovici.

XXII. 1. B. *La Râpă* (188). La aproximativ 1 km N de sat, într-o veche ruptură de la poala dealului Brătuleni, în dreptul unor canale vechi, săpate în șesul Bahluiului, s-a descoperit ceramică Cucuteni A. În unele lucrări nu se precizează încadrarea descoperirilor cucuteniene (*Așezări, 172; RAJI, I, 235.*

Monah, Cucos, 1985, 69-70; Popovici, 2000, 130.

XXII. 2. Sat Ciurbești

XXII. 2. A. *Dealul Ciurbești spre Cornești* (191). Pe panta de SV a dealului Ciurbești, în apropierea izvoarelor spre satul Cornești, au fost recoltate materiale arheologice Cucuteni A.

Așezări, 175; RAJI, I, 236; Monah, Cucos, 1985, 75; Popovici, 2000, 131.

XXII. 2. B. *Dealul Bârca II* (192). La aproximativ 2 km SSV de sat și circa 400 m est de așezarea din punctul Bârca I, pe suprafața podișului în pantă ușoară și deasupra marginilor râpoase ale dealului, s-a descoperit ceramică Cucuteni A și B.

Zaharia, 1955 a, 293; Așezări, 176; RAJI, I, 236; Monah, Cucos, 1985, 75; Popovici, 2000, 130.

XXII. 3. Sat Cornești

XXII. 3. A. *La NE de sat* (193). La aproximativ 700 m E de satul Cornești, pe panta dealului dinspre satul Dancaș, în apropierea unor mamelonări rotunde, a fost identificată o stațiune Cucuteni A.

RAJI, I, 236; Popovici, 2000, 131.

XXII. 4. Sat Horpaz

XXII. 4. A. *La N de sat* (300). Pe podișul din sudul lacului Iezăreni, spre satul Horpaz, sunt semnalate mai multe așezări eneolitice, probabil, Cucuteni.

RAJI, I, 240.

XXII. 5. Sat Miroslava

XXII. 5. A. *Ferma Galata* (184). La aproximativ 150 m VNV de Oțelăria electrică CUG (azi Fortus SA), lângă ferma Galata, s-au descoperit materiale ceramice Cucuteni A.

RAJI, I, 233; Popovici, 2000, 131.

XXII. 5. B. *Dealul Miroslava I* (301). Sub poala de NE a dealului Miroslava, în gropile pentru extragerea lutului, s-au descoperit fragmente ceramice Cucuteni, fază neprecizată.

Zaharia et alii, 1956, 40; RAJI, I, 233.

XXII. 6. Sat Proselnici

XXII. 6. A. *Dealul Belcea* (196). Pe pantele dealului Belcea, aflat la marginea satului, s-a descoperit o așezare Cucuteni A.

Așezări, 213; *RAJI*, I, 238; Monah, Cucuș, 1985, 135; Popovici, 2000, 131.

XXII. 7. Sat Uricani

XXII. 7. A. *Combinatul avicol* (198). Pe partea dreaptă a șoselei Iași-Podu Iloaiei, în fața Combinatului avicol, lângă șosea, de pe suprafața unei movile aplatizate, care se distruge prin lucrările agricole, s-au recoltat piese litice atipice și fragmente ceramice cucuteniene, fază neprecizată.

RAJI, I, 238.

XXII. 8. Sat Valea Adâncă

XXII. 8. A. *Marginea de NE a satului* (200). Pe tarlaua aflată în dreptul Fermei pomicole, situată pe suprafața podișului din marginea de NE a satului, în stânga pâraului, se găsește o așezare Cucuteni A.

RAJI, I, 239; Popovici, 2000, 131.

XXII. 9. Sat Valea Ursului

XXII. 9. A. *Cetățuia* (202). În apropiere de cătunul Ciubota Roșie, în prelungirea dealului Condurache, pe înălțimea Cetățuia, cu pante abrupte spre S și line spre V și N, se află niveluri de locuire Cucuteni, fază neprecizată.

Se pare că stațiunea cucuteniană a fost fortificată pe laturile de E și V, unde se observă urmele unui sistem de val și șanț (pe latura de E valul este lung de 20 m și lat de 4 m, iar pe cea de V, lung de 6 m, având o lățime medie de 0,70 m).

RAJI, I, 239.

XXIII. COMUNA MOGOȘEȘTI**XXIII. 1. Sat Mogoșești**

XXIII. 1. A. *Dealul Țintirim* (204). Pe promontoriul nu prea înalt, situat la intrarea în sat, pe partea dreaptă a șoselei, s-au descoperit fragmente ceramice cucuteniene, fază neprecizată.

RAJI, I, 244.

XXIII. 1. B. *Pe Grui – În Lut* (205). În partea de nord a centrului satului (față de Consiliul local), pe o ridicătură alungită N-S, au fost depistate locuințe cucuteniene de suprafață, fază neprecizată, distruse de lucrările agricole.

RAJI, I, 244.

XXIII. 1. C. *Dealul Bățului* (206). În sectorul nordic al satului, numit cartierul Galata, pe dealul Bățului, în jurul căruia s-au descoperit urme de întăritură, s-au găsit materiale arheologice Cucuteni, fază neprecizată.

Așezări, 208-209; *RAJI*, I, 244, 246.

XXIV. COMUNA OȚELENI**XXIV. 1. Sat Hândrești**

XXIV. 1. A. *Zgâia I* (272). La aproximativ 1,5 km VNV de satul Hândrești, pe partea dreaptă a șoselei Brătulești-Hândrești, spre un mic pâraiaș, s-au descoperit materiale ceramice cucuteniene, fază neprecizată.

RAJI, II, 297.

XXIV. 1. B. *Zgâia II* (208). La aproximativ 1 km NE de punctul anterior, pe culmea dealului Zgâia, a fost identificată o așezare Cucuteni A, din care provin două topoare fragmentare din gresie.

RAJI, II, 297; Popovici, 2000, 133.

XXIV. 1. C. *Tarlaua Bahnă* (209). La aproximativ 2,5 km de sat, pe podișul la poalele căruia începe pădurea, s-au recuperat: un fragment ceramic Cucuteni A, trei topoare trapezoidale, lustruite pe toate fețele, din silex de Nistru, patru topoare din marnă, de același tip, două dălțițe fragmentare din marnă, un toporaș din rocă neagră, dură, plat, lustruit pe toate fețele, un toporaș din gresie dură, cenușie

cu pigmentație alburie, două topoare ciocan, unul întreg și altul fragmentar, perforate, patru fusaiole bitronconice, încadrate toate în eneolitic (cultura Cucuteni).

RAJI, II, p. 298; Popovici, 2000, 133.

XXIV. 1. D. *Partea de N a vetrei satului Hândrești* (210). De pe platoul din partea de N a satului au fost culese: 12 topoare din gresie sau silex de Nistru, cinci dălțițe întregi din marnă sau gresie, un fragment de protomă de bovideu, nouă fusaiole plate, rotunde sau bitronconice, o figurină antropomorfă, care pot fi eneolitice.

RAJI, II, 298.

XXV. COMUNA PODU ILOAIEI

XXV. 1. Sat Budăi

XXV. 1. A. *La intrare în satul Budăi dinspre Sârca* (273). Pe terasa din stânga Bahluietului, pe partea stângă a DN 28 Roman-Iași, la intrarea în satul Budăi dinspre Sârca, în malul tăiat de șosea, la primele case de după pod, au fost descoperite fragmente ceramice cucuteniene, fază neprecizată.

Văleanu, Chirica, 1999-2000-2001, 20.

XXV. 2. Sat Cosișeni

XXV. 2. A. *Marginea de E a satului* (216). La aproximativ 500 m E de biserică, între ramificațiile de NE și S ale satului, pe un mic platou, orientat spre SE și afectat de alunecări de teren, s-a descoperit o stațiune Cucuteni A, cu locuințe de suprafață cu platformă, fragmente ceramice pictate și din specia Cucuteni "C".

RAJI, II, 311; Popovici, 2000, 135.

XXV. 2. B. *La Baraj* (217). La aproximativ 1 km NE de sat, pe partea stângă a căii ferate Podu Iloaiei – Tg. Frumos, cu ocazia construirii barajului lacului de acumulare și piscicol, s-au descoperit fragmente ceramice Cucuteni, fază neprecizată.

RAJI, II, 311.

XXV. 3. Sat Holm

XXV. 3. A. *Dealul Podișu (Holm)* (274). La E de sat, pe marginea de SE a dealului Podișu (Holm), situat pe partea dreaptă a Bahluiului, s-au găsit fragmente ceramice Cucuteni B.

Nestor et alii, 1952, 28-29; RAJI, II, 307 (acest punct era trecut la satul Podu Iloaiei).

XXV. 3. B. *Podișul de deasupra pădurii Țiclău* (218). Pe fruntea teșită a dealului Holm (Țiclău, Podișu), la marginea de V a pădurii și aproximativ 300 m SV de punctul **Țiclău** (vezi XXV. 3. D), au fost recoltate fragmente ceramice cucuteniene corodate, ceramică Cucuteni "C", un toporaș plat din rocă mărnoasă, împreună cu așchii microlitice patinate. Se pare că așezarea cucuteniană de aici este aceeași cu cea semnalată în punctul Țiclău (Cucuteni B).

Zaharia, 1961, 30; Așezări, 199; RAJI, I, 311.

XXV. 3. C. *Panta de S a dealului Holm* (275). Este vorba de panta de SE a dealului Holm (nu sudică așa cum apare în **Așezări, 199**), ușor înclinată, orientată spre cotul Bahluiului, unde s-au identificat materiale arheologice aparținând unei așezări Cucuteni B. Se pare că așezarea Cucuteni B este una și aceeași cu cea menționată anterior la punctul XXIII/3.A. Dealul Podișu.

Așezări, 199; RAJI, I, 311.

XXV. 4. Sat Podu Iloaiei

XXV. 4. A. *Siliște* (211). La NV de Podu Iloaiei, în apropiere de șoseaua Iași-Tg. Frumos, pe poala prelungă a dealului Henciu, care formează terasa joasă de pe partea dreaptă (nu stângă cum apare în **Nestor et alii, 1952, 29**) a Bahluiului, s-a identificat o stațiune Cucuteni B.

Nestor et alii, 1952, 29; RAJI, II, 307.

XXV. 4. B. *Dealul Henciu* (212). La baza dealului Henciu, pe partea dreaptă a drumului Românești-Podu Iloaiei, în lutăria imașului, s-a descoperit o stațiune Cucuteni A.

Așezări, 211; RAJI, II, 309; Monah, Cucoș, 130-131; Popovici, 2000, 135.

XXV. 4.C. *Văleanca* (213). La aproximativ 1, 5 km ESE de gară, pe partea dreaptă a Bahluietului, se găsește un platou înalt ce domină împrejurimile, apărat natural pe laturile de N, E și V, numit Dealul Holm. În partea sa de NV, în urma alunecărilor de teren, s-a distrus o stațiune cucuteniană cu două niveluri de locuire A-B și B, din care s-au recuperat numeroase fragmente ceramice pictate, ceramică Cucuteni "C".

RAJI, II, p. 309, fig. 32/2, 6, 10, 34/2, 35/1, 4, 16, 17.

XXV. 4. D. Țiclău (214). Pe marginea de NV a dealului Podișu (numit și Holm), la marginea de V a satului Holm, pe un martor de eroziune numit Țiclău, s-au recuperat materiale ceramice Cucuteni B, cu piese Cucuteni "C". Se presupune și existența unui nivel Cucuteni A. În unele lucrări (**Monah, Cucos, 1985, 106-107; Popovici, 2000, 135**) acest sit este atribuit satului Holm.

Nestor et alii, 1952, 29; RAJI, II, 309; Monah, Cucos, 1985, 106-107; Popovici, 2000, 135.

XXV. 4. E. La Cimitir (215). În cimitirul satului, prin săparea gropilor pentru morminte se distruge o stațiune Cucuteni B, din care provin fragmente ceramice decorate cu pictură, vase miniaturale, o greutate de lut ars, plată.

RAJI, II, 309.

XXV. 4. F. Cantonul CFR (276). Pe terasa din stânga Bahluietului (nu Bahluiului), la aproximativ 2 km vest de Podul Iloaiei, în dreptul cantonului CFR, este atestată o stațiune Cucuteni A.

Zaharia, 1955 a, 289; Monah, Cucos, 1985, 130; Popovici, 2000, 135.

XXV. 4. G. Șesul Târgului (277). Pe terasa inferioară din stânga Bahluiului, la 2 km de la ieșirea din Podu Iloaiei spre Iași, în dreptul bornei km 51 a DN 28 Roman-Iași, în stânga șoselei, pe lângă alte materiale arheologice au fost descoperite puține vestigii Cucuteni B. Stațiunea a fost sondată în anul 2000 de un colectiv condus de V. Chirica.

Văleanu, Chirica, 1999-2000-2001, 20; Chirica et alii, 2001, 189.

XXV. 4. H. Parcare de la kilometrul 52 a DN 28 Roman-Iași (278). Pe terasa inferioară din stânga Bahluiului și din stânga DN 28 Roman-Iași, la 3 km de la ieșirea din Podu-Iloaiei spre Iași, în dreptul bornei kilometrice 52, este semnalată și o așezare eneolitică, probabil cucuteniană, fază neprecizată.

Văleanu, Chirica, 1999-2000-2001, 21.

XXV. 5. Sat Scobâlteni

XXV. 5. A. La VSV de sat (219). La aproximativ 1 km VSV de sat, pe al doilea promontoriu de pe partea dreaptă a iazurilor, la SSE de marginea sudică a satului Podu Iloaiei, s-au recoltat puține fragmente Cucuteni A.

RAJI, I, 311; Popovici, 2000, 136.

XXV. 5. B. Dealul Budăi (220). În marginea de NV a satului, spre iazul Scobâltenilor, la baza dealului Budăi, s-au descoperit materiale ceramice Cucuteni B. Sunt menționate și materiale Cucuteni A.

Zaharia, 1955 a, 289; Așezări, 215; RAJI, II, 312; Monah, Cucos, 1985, 143.

XXVI. COMUNA POPEȘTI

XXVI. 1. Sat Doroșcani

XXVI. 1. A. Fântâna Cazacului (223). La circa 400-500 m NE de Dealul Viei, pe promontoriul terasei inferioare a pârâului Hârpășești (Dudău), tăiat de șoseaua Popești-Scobâlteni, pe locul numit Fântâna Cazacului (care nu se mai păstrează astăzi), s-au găsit materiale ceramice Cucuteni, fază neprecizată.

Zaharia, 1955 a, 293; Așezări, 190; RAJI, II, 314; Monah, Cucos, 1985, 90.

XXVI. 1. B. Dealul Corobana – La Odaie (224). La aproximativ 500 m S de satul Doroșcani, pe botul de deal numit Corobana și pe pantele de la S care înconjoară în semicerc pârâul numit Izvorul lui Brânză sau Izvorul La Odaie, a fost descoperită o stațiune Cucuteni A. Se pare că aici este punctul Doroșcani – *Toponim neprecizat* (**Monah, Cucos, 1985, 89**)

RAJI, II, 314-316.

XXVI. 1. C. Dealul Sărături I (226 a). La aproximativ 3 km NNV de sat, pe partea dreaptă a șoselei Podu Iloaiei-Popești, în zona nordică a dealului Sărături, s-au găsit fragmente ceramice Cucuteni A.

RAJI, II, 316.

XXVI. 1. D. Dealul Sărături II (226 b). În zona sudică a platoului dealului Sărături, a fost semnalată o așezare Cucuteni A. Se pare că cele două așezări Cucuteni A, semnalate pe acest platou, compun, de fapt, o singură locuire.

RAJI, II, 316.

XXVI. 1. E. Dealul Viilor (225 a). La aproximativ 3 km NNE de satul Popești, la aproximativ 400-500 m N de dealul Sărături, pe partea stângă a șoselei Podu Iloaiei-Popești, spre valea Iugani, a fost distrusă o așezare cu niveluri de locuire Cucuteni A.

RAJI, II, p. 316, Monah, Cucos, 1985, 133; Popovici, 2000, 136.

XXVI. 1. F. Dealul Viilor III (225 b). Este vorba de un alt punct decât cel anterior și decât cel care în *RAJI*, II, p. 317 a fost numerotat Dealul Viilor II. Acesta se află la aproximativ 1, 5 km NNV de satul Doroșcani, localizat anterior în teritoriul satului Popești, în vatra fostului sat Doroșcanii Vechi, unde au fost descoperite materiale arheologice Cucuteni A. De aici provine o roțiță de la un model de car, datată în faza Cucuteni A₃.

Nestor et alii, 1952, 27; *Așezări*, 190; Dinu, 1980, 40; *RAJI*, II, 316, Monah, Cucos, 1985, 89; Popovici, 2000, 136.

XXVI. 1. G. Dealul Armanca (279). La aproximativ 2 km NE de vatra satului Doroșcani, pe culmea dealului Armanca, la circa 300 m NV de o movilă, se află o stațiune cucuteniană, fază neprecizată.

RAJI, II, 316.

XXVI. 2. H. Vatra nouă a satului (227). În vatra nouă a satului, în grădina locuitorului Tincu Dumitru, a fost identificată o așezare Cucuteni A, cu plastică antropomorfă și zoomorfă.

Zaharia, 1955, 293; *Așezări*, p. 190; *RAJI*, II, 316.

XXVI. 2. Sat Popești

XXVI. 2. A. În Țigănim (221). La aproximativ 1 km SSV de Preventoriul Popești, la aproximativ 1, 5 km SE de satul Obrijeni, pe marginea podișului de deasupra pâraului Sineștilor, pe locul numit *În Țigănim*, a fost descoperită o întinsă așezare Cucuteni B.

Așezări, 212; *RAJI*, II, 314.

XXVII. COMUNA POPRICANI

XXVII. 1. Sat Cârlig

XXVII. 1. A. Marginea satului Cârlig (231). În marginea satului Cârlig, fără nici o altă precizare, a fost semnalată o stațiune cucuteniană, fază neprecizată.

Cihodaru et alii, 1951, 228; *RAJI*, II, 326; Monah, Cucos, 1985, 76.

XXVII. 2. Sat Cuza Vodă

XXVII. 2. A. Dealul Cuza Vodă I (232). Pe versantul de ESE al dealului Cuza Vodă, pe panta lină ce coboară spre iazul Dorobanț, în partea de E a satului, a fost identificată o așezare Cucuteni A.

RAJI, II, 323; Popovici, 2000, 136.

XXVII. 3. Sat Popricani

XXVII. 3. A. Dealul Vultur (228). De pe suprafața terasei inferioare a pâraului Neagra, la confluența sa cu pâraul Plopilor, la circa 3 km E de sat, la poala Dealului Vultur, a fost semnalată o așezare Cucuteni A și Cucuteni B.

Zaharia, 1955 a, 292; *Așezări*, 212; *RAJI*, II, 319; Monah, Cucos, 1985, 134; Popovici, 2000, 137.

XXVII. 3. B. Dealul Viei-Curmătură (229). Pe platoul din partea de NE a satului Popricani, începând cu locul numit Curmătură, îndeosebi pe partea stângă a drumului Popricani – Cotu Morii, s-au găsit materiale arheologice Cucuteni A (?).

Așezări, 258; *RAJI*, II, 319; Popovici, 2000, 137.

XXVII. 3. C. Dealul Delenilor (230). Pe panta vestică a Dealului Rusului, la circa 1 km S de Ciritelul Mare, pe coasta Delenilor, s-au descoperit materiale Cucuteni B.

Zaharia, 1955 a, 292; *Așezări*, p. 212-213; *RAJI*, II, 321; Monah, Cucos, 1985, 133.

XXVII. 3. D. Cîrteiu Mic (280). Pe panta răsăriteană a dealului situat între pâraiele La Plopi și Valea Neagră, la 3 km est de sat, în apropierea dealului Vultur, se găsește o așezare cu niveluri de locuire Cucuteni A și B.

Zaharia, 1955 a, 292; *Așezări*, 212; Monah, Cucos, 1985, 133; Popovici, 2000, 137.

Celelalte puncte de pe teritoriul satului Popricani: *Intrările I și II*, *Marginea de NE a pădurii Popricani*, *Cărămidărie-Grădina lui Anton*, *Sub muchia dealului* unde sunt menționate stațiuni cucuteniene, fac parte nemijlocit din Bazinul Jijiei.

XXVII. 4. Sat Vânători

XXVII. 4. A. Dealul Rufeni (Dealul Bursucăriei) (233). Pe partea stângă a șoselei Iași – Popricani, pe suprafața degradată a terasei de luncă din lungul pâ râului Breazu, spre confluența cu pâ râul Cacaina, a fost descoperită o întinsă stațiune Cucuteni A și B.

Petrescu-Dîmbovița, 1953, 448; Așezări, 225; *RAJI*, II, 325; Monah, Cucuș, 1985, 164; Popovici, 2000, 138.

XXVII. 5. Sat Vulturi

XXVII. 5. A. Hotar-Frasini (234). Pe traseul noii șosele Vânători-Popricani, în marginea dinspre Popricani, la întretăierea cu vechea șosea, s-au recoltat materiale ceramice Cucuteni A-B.

RAJI, II, 326.

XXVII. 5. B. Dealul Frasinului (235). La 1 km nord de satul Vulturi, în partea stângă a drumului Vânători – Sculeni, la S de dealul Vultur, pe un interfluviu înconjurat din trei părți de pâraie și smârcuri, a fost descoperită o așezare Cucuteni A și B, recuperându-se ceramică pictată, fragmente Cucuteni “C”, lame de silex, pietre de râșnițe și un *phallus* din lut. Au fost distruse 18-19 locuințe.

Zaharia, 1955 a, 288; Așezări, 225; *RAJI*, II, 326; Monah, Cucuș, 1985, 164; Popovici, 2000, 137; Văleanu, Chirica, 1999-2000-2001, 27.

XXVII. 5. C. Panta estică a Dealului Cortez, la sud de podul peste Ciric (281). La 300 m sud de podul peste Ciric, a drumului Iași-Sculeni, pe partea dreaptă a pâ râului, pe panta estică a Dealului Cortez, a fost descoperită o stațiune Cucuteni B.

Văleanu, Chirica, 1999-2000-2001, 26-27.

XXVIII. COMUNA REDIU**XXVIII. 1. Sat Rediu**

XXVIII. 1. A. La E de Rediu (236). Pe stânga văii aflată la 600-700 m E de sat, de pe suprafața unei mamelonări, s-a descoperit o așezare Cucuteni A.

Zaharia, et alii, 1956, 34; *RAJI*, II, 339; Popovici, 2000, 139.

XXVIII. 1. B. La Gunoște (237). De pe monticulul aflat pe panta vestică a dealului Breazu, pe teritoriul fostului sat Capu Rediului, la 1 km SE de satul Rediu, s-au recoltat materiale ceramice Cucuteni, fază neprecizată.

Zaharia, 1955 b, 899; Așezări, 174; *RAJI*, II, 339; Monah, Cucuș, 1985, 139. Popovici, 2000, 139.

XXVIII. 1. C. Via Teodorescu (238). Pe terasa inferioară a Bahluiului, în sectorul din marginea de SV a satului, la sud de locul numit Moara Beldiman, între viile din apropierea unui izvor a fost descoperită o stațiune Cucuteni B. Această stațiune ar putea fi sinonimă cu Iași – *Hanul (Moara Beldiman)*.

Nestor et alii, 1952, 32; Zaharia, 1955 a, 288; Zaharia et alii, 1956, 24; Așezări, 214-215; *RAJI*, II, 339; Monah, Cucuș, 1985, 139.

XXVIII. 2. Sat Tăutești

XXVIII. 2. A. La sud de sat (240). În marginea de S a satului, pe versantul sudic al dealului ce coboară spre partea dreaptă a iazului Florești, s-a descoperit o bogată așezare Cucuteni A cu multă ceramică pictată, plastică antropo- și zoomorfă, ceramică Cucuteni “C” timpurie, fragmente de râșnițe, resturi de locuințe, un topor-ciocan fragmentar.

RAJI, II, 342; Popovici, 2000, 139.

XXVIII. 2. B. Hârtopul Lingurarului (241). La NV de pădurea Tăutești, pe suprafețele boltite ale terenului, pe partea dreaptă a drumului Tăutești – Horlești, sunt menționate materiale arheologice Cucuteni B.

Zaharia, 1955 a, 291; Așezări, 220; *RAJI*, II, 342; Monah, Cucuș, 1985, 152.

XXVIII. 2. C. Vatra Apăreștilor (242). La circa 1 km NE de suprafața unui pînten de deal, înconjurat de smârcuri, a fost identificată o bogată stațiune Cucuteni A, din care provine un fragment de „horă”.

Petrescu-Dîmbovița, 1953, 448; Zaharia, 1955 a, 291; Așezări, 221; *RAJI*, II, 343; Monah, Cucuș, 1985, 152; Popovici, 2000, 139.

XXVIII, 2. D. *Vatra satului* (282). Pe o terasă joasă aflată în partea de SE a satului se găsește o stațiune Cucuteni A. S-ar putea să fie aceeași așezare cu *La sud de sat*.

Așezări, 221; Monah, Popovici, 1985, 152; Popovici, 2000, 139.

XXVIII. 3. Sat Valea Lupului

XXVIII. 3. A. *Fabrica Chimică* (243). La V de sat, de o parte și de alta a șoselei Iași – Tg. Frumos, pe grindul scund, pe care s-a construit Fabrica de Antibiotice, în partea de VSV a terasei, a fost cercetată metodic o locuire Cucuteni B cu locuințe de suprafață, dispuse în grupuri, instrumentar litic, săpăligi din corn de cerb, greutatea de lut, ceramică pictată și Cucuteni “C”, plastică zoomorfă și antropomorfă, materiale osteologice, gropi. Zece gropi Cucuteni B au fost cercetate cu prilejul săpării movilei de aici.

Petrescu-Dîmbovița et alii, 1954, 246-251; Dinu, 1955, 65-84; Dinu, 1955, 703-707; Dinu, 1957, 161-177; Dinu, 1959 a, 247-255; Dinu, 1959 b, 203-209; *RAJI*, II, 346; Monah, Cucoș, 1985, 160.

XXIX. COMUNA ROMÂNEȘTI

XXIX. 1. Sat Românești

XXIX. 1. A. *Valea Părului* (244). La aproximativ 1 km S de sat, Valea Părului și pârâul ce vine din fostul sat Buțuluc, delimitează un promontoriu mic, pe al cărui versant sudic au fost descoperite materiale ceramice Cucuteni A.

RAJI, II, 348; Popovici, 2000, 140.

XXX. COMUNA RUGINOASA

XXX. 1. Sat Dumbrăvița

Punctele semnalate la NE și E de sat sunt încadrate în Bazinul Bahluiului, în timp ce cele care se află la NV și V se situează în Bazinul Siretului.

XXX. 1. A. *Tarlaua Iezerul* (248). La 2 km N de satul Dumbrăvița, în stânga șoselei Ruginoasa-Todirești, la vest de lacul Iezerul, între lac și pădurea Holm, pe marginea podișului, pe o suprafață de aproximativ 10 ha, a fost descoperită o bogată stațiune Cucuteni B, din care s-au recuperat idoli fragmentari, lame, un vârf de săgeată, percutoare și unelte șlefuite. Se pare că punctul Ruginoasa – Holm reprezintă o prelungire a acestei stațiuni.

RAJI, II, 352-353.

XXX. 2. Sat Rediu

XXX. 2. A. *Grădina lui Toma Melinte* (249). Pe terasa din stânga pârâului lui Melinte, în grădina acestui locuitor, s-au descoperit materiale litice eneolitice, care pot fi atribuite, probabil, culturii Cucuteni.

RAJI, II, 353.

XXX. 3. Sat Ruginoasa

XXX. 3. A. *Colina lui Drăghici* (245). Pe înălțimea ce se ridică cu 50-60 m deasupra văii ce o desparte de sat, la aproximativ 200 m S de gară, Pe cumpăna de ape dintre Bazinul Siretului și Bahluiului, a fost descoperită o bogată stațiune Cucuteni A₃ cu mai multe etape de evoluție. În anul 1926, H. Dumitrescu a săpat o suprafață de 444 m². Din anul 2000 au fost reluate săpăturile sistematice de către un colectiv condus de Cornelia-Magda Mantu Lazarovici.

Dumitrescu b, 1927-1932, 56-87; Mantu Lazarovici et alii, 2002, 272-274; Lazarovici, Lazarovici, Țurcanu, 2003, p. 263-265.

XXX. 3. B. *La nord de comună* (246). În partea de N a comunei la întretărirea șoselelor Ruginoasa-Todirești-Pășcani, pe partea stângă a șoselei Ruginoasa-Todirești, de pe promontoriile ce se ridică deasupra pârâului Hărmănești, aflate pe cumpăna de ape dintre Bazinul Bahluiului și cel al Siretului, s-au cules materiale ceramice datate în faza A a culturii Cucuteni.

RAJI, II, 352; Popovici, 2000, 140.

XXX. 3. C. *Holm* (247). De pe promontoriul aflat la marginea pădurii Holm, la mică distanță de lacul Iezerul, au fost recuperate materiale ceramice, probabil, cucuteniene.

RAJI, II, 352.

XXX. 3. D. Semnalare neverificată

Pe teritoriul satului Ruginoasa, s-a descoperit un mormânt de înhumăție împreună cu materiale ceramice Cucuteni A (?).

RAJI, II, 354.

XXX. 4. Sat Vascani

XXX. 4. A. Vatra satului (250). În vatra satului, în jurul grădinii lui Ion Iorgu (în 1955), a fost descoperită o stațiune cucuteniană cu niveluri de locuire Cucuteni A și B.

Așezări, 296; RAJI, II, 353; Monah, Cucuș, 1985, 161; Popovici, 2000, 140.

XXX. 4. B. Podiș (251). Pe platoul înalt, aflat la NE de sat, numit Podiș, situat între pâraiele Drăgoteni (Varnița) și Bahluiet (Răgoaza, Pădureni), la nord de Fabrica de telemea, a fost descoperită o așezare cucuteniană de înălțime, fază neprecizată, apărută natural pe laturile de E și V.

RAJI, II, 353.

XXX. 4. C. Lutărie (252). În partea de E a satului, între pâraul Puiului și pâraul Drăgoteni (Varnița), pe partea dreaptă a drumului Vascani-Giurgești, se află un mic promontoriu pe care se observă urme de locuire, gropi menajere, ceramică și plastică antropomorfă, încadrate în cultura Cucuteni, fazele A-B și B.

Așezări, 296; RAJI, II, 353; Monah, Cucuș, 1985, 161.

XXX. 4. D. Tarlaua Pășcănia (283). În stânga pâraului Drăgoteni, deasupra suhatului cu același nume, în partea de N a satului, pe Tarlaua Pășcănia, a fost identificată o așezare Cucuteni B. Se pare că stațiunea Cucuteni B se extinde și deasupra suhatului Pășcănia, la 300-400 m de locurile anterioare, de unde s-au cules piese de silex și unelte șlefuite.

RAJI, II, 353.

XXX. 4. E. Tarlaua Grindu (284). La aproximativ 1 km N de sat, în marginea unui izvor, al doilea afluent de dreapta al pâraului Drăgoteni, pe platoul înalt, au fost descoperite două nuclee de silex eneolitice, probabil, cucuteniene.

RAJI, II, 353.

XXXI. COMUNA SCOBINȚI**XXXI. 1. Sat Bădeni**

XXXI. 1.A. Dealul Vișinului (254). La aproximativ 1 km E de sat, la circa 500-600 m SV de Movila Grădiștei, au fost descoperite materiale ceramice Cucuteni A alături de piese litice.

Așezări, 168; RAJI, II, 365; Monah, Cucuș, 1985, 58.

XXXI. 1. B. Râpa Strâmbului (255). La aproximativ 6 km N de sat, pe marginea râpoasă a podișului Gurguiet (Dealul Grădiștei), în dreptul iazului Strâmbu, a fost identificată o stațiune Cucuteni A, cu ceramică pictată, un topor plat din marnă silicioasă și o figurină antropomorfă fragmentară, cu suport plat la bază.

Așezări, 168; RAJI, II, 357; Popovici, 2000, 143; Popovici, 2000, 143.

XXXI. 1. C. Dealul Țelina (285) La 2 km SV de Movila Grădiștei, pe Dealul Țelina, se găsește o stațiune Cucuteni A.

Zaharia, 1955 a, 290; Monah, Cucuș, 1985, 58; Popovici, 2000, 143.

XXXI. 2. Sat Scobinți

XXXI. 2. A. Dealul Basaraba (253). Pe pantele nordice ale dealului Basaraba, spre pârau, au fost descoperite materiale ceramice și piese litice, resturi de locuințe cucuteniene.

Florescu, 1971, 104; Așezări, 215; RAJI, II, 365; Monah, Cucuș, 1985, 143.

XXXII. COMUNA SINEȘTI**XXXII. 1. Sat Stornești**

XXXII. 1. A. Dealul Budoaia (256). Pe dealul Budoaia, aflat la NV de sat, spre Goești (com. Lungani), au fost găsite materiale ceramice Cucuteni A, de tradiție precucuteniană, alte piese ceramice din faza Cucuteni B₂, împreună cu o fusaiolă și o statueta masculină.

RAJI, II, 369-370; Popovici, 2000, 143.

XXXII. 1. B. Dealul Storneștilor (257). De pe acest deal provin cinci topoare din marnă, lustruite, cu tăișul convex, datate în eneolitic, probabil, cultura Cucuteni.

RAJI, II, 370.

XXXIII. COMUNA STRUNGA

XXXIII. 1. Sat Crivești

XXXIII. 1. A. *În Hârtop – Spre Budăi* (263). Pe partea dreaptă a drumului ce duce la Movileni, la V de Crivești și de carierele de piatră, pe mamelonările hârtopului cu mai multe etaje de alunecare și pe marginea podișului, desprins din dealul Petriș, situat în partea stângă a pâraului Criva, s-a descoperit o bogată stațiune arheologică cu mai multe niveluri, aparținând culturii Cucuteni, fazele A, A-B, și B, cu ceramică pictată și Cucuteni "C".

Dumitrescu, 1951, 93; *Așezări*, 185; *RAJI*, II, 379; Monah, Cucuș, 1985, 81.

XXXIII. 1. B. *Holm* (264). În partea de SE a satului, pe Holmul cuprins între pâraiele Criva și Găureana, a fost identificată o așezare Cucuteni A-B. Se pare că în acest loc, în prelungirea dealului Viilor, s-au descoperit și fragmente Cucuteni B.

Dumitrescu, 1951, 93; *Așezări*, 185; *RAJI*, II, 379; Monah, Cucuș, 1985, 81.

XXXIII. 1. C. *Dealul Viilor* (117). La sud-est de sat, în prelungirea Dealului Viilor, au fost descoperite materiale Cucuteni B.

Dumitrescu, 1951, 93; *Așezări*, 185; *RAJI*, II, 379; Monah, Cucuș, 1985, 81

Punctul Crivești-Dealul Corbului (Monah, Cucuș, 1985, 82; Popovici, 2000, 144) se află pe teritoriul satului Crivești (com. Vânători, jud. Iași).

XXXIII. 2. Sat Fedeleşeni

XXXIII. 2. A. *La Cruce în Fundoie* (265). La NE de sat, Colectivul șantierului arheologic Hăbășești, a efectuat un sondaj, descoperindu-se materiale ceramice Cucuteni B.

Gostar, Hăbășești, 554; *RAJI*, II, 380.

XXXIII. 2. B. *Dealul Cănepăriei* (266). Spre SE de punctul anterior, dincolo de vâlcea, se află Dealul Cănepăriei, unde, în 1927, I. Andrieșescu, continuat de I. Nestor, au efectuat un sondaj, într-o așezare Cucuteni A, cu ceramică pictată decorată cu pictură în bandă îngustă, de unde provin și materialele ceramice Cucuteni "C" timpurii și un sceptor din piatră, în formă de cap de cal. Situl apare, în unele lucrări, ca *Toponim neprecizat* (Monah, Cucuș, 1985, 94; Popovici, 2000, 144)

Gostar, Hăbășești, 554; *RAJI*, II, 383.

XXXIII. 3. Sat Gura Văii (Găureana)

XXXIII. 3. A. *Lutărie* (125). În lutăria din marginea de ESE, pe un platou înalt, lângă drumul Crivești-Strunga, au fost descoperite fragmente ceramice Cucuteni A.

Așezări, 194; *RAJI*, II, 380-381.

XXXIII. 3. B. *Dealul Găureana* (118). Pe suprafața unei frânturi din platoul numit Dealul Găureana, cu pante râpoase, situat lângă pădurea aflată la 2 km NE de sat, s-au recuperat fragmente ceramice Cucuteni B.

Așezări, 194; *RAJI*, II, 380-381.

XXXIII. 4. Sat Hăbășești

XXXIII. 4. A. *Holm* (127). La N de sat, pe un martor de eroziune care se desprinde din dealul Holm, se află stațiunea Cucuteni A₃, cercetată integral în anii 1949-1950, descoperindu-se 44 de locuințe de suprafață cu platformă, numeroase gropi, vetre, cuptoare, un bogat inventar litic, osteologic, unelte și podoabe de aramă, un însemnat material ceramic decorat prin pictare și adâncire, numeroase statuete antropomorfe și zoomorfe. Această așezare a fost fortificată cu două șanțuri de apărare.

Hăbășești, 5-254; Dumitrescu, 1967, *passim*; Monah, Cucuș, 1985, 102-103; Popovici, 2000, 144-145.

XXXIII. 4. B. *Siliște* (119). Din acest punct aflat la sud de sat, s-au recuperat materiale arheologice încadrate în cultura Cucuteni, fază neprecizată.

Așezări, 288; *RAJI*, II, 383; Monah, Cucuș, 1985, 103.

XXXIII. 4. Sat Strunga

XXXIII. 4. A. *Cornișa dealului Dârmoxa* (258). De pe platoul dealului Dârmoxa și de sub cornișa care se întinde în plantația de pomi de la 1 km N de sat, s-au recuperat materiale ceramice încadrate în cultura Cucuteni (fazele A și B).

Așezări, 295; *RAJI*, II, 377; Monah, Cucuș, 1985, 149; Popovici, 2000, 145-146.

XXXIII. 4. B. Dealul Dârmoxa (259). La est de punctul anterior, în lungul șoselei Tg. Frumos-Strunga, pe panta estică a dealului Dârmoxa, la 100-150 m NV de indicatorul kilometric 156, s-au identificat materiale ceramice Cucuteni A.

Așezări, 295; *RAJI*, II, 377; Monah, Cucos, 1985, 149; Popovici, 2000, 146 (toponimele *Marcaj 156* și *Borna de marcaj 156*).

XXXIII. 4. C. Indicator kilometric 23 (260). Pe partea stângă a șoselei Tg- Frumos-Strunga, în malul râpos al livezii cu meri, aflat în dreptul indicatorului kilometric 23, s-au descoperit materiale ceramice Cucuteni B.

Așezări, 295; *RAJI*, II, 377; Monah, Cucos, 1985, 149; Văleanu, Chirica, 1999-2000-2001, 16.

XXXIII. 4. D. Calda I (261). La circa 1, 5 km NE de Strunga, pe partea stângă a șoselei Tg. Frumos-Strunga, pe panta lină din apropierea iazului, la sud de acesta și de așezarea de secolul IV p. Chr. (pe care o desemnăm drep *Calda II*), într-un teren cu hârtoape și succesive alunecări de teren, au fost descoperite materiale ceramice Cucuteni B.

RAJI, II, 377; Monah, Cucos, 1985, 149 (toponimul *Caldar*); Cercetare de teren D. Boghian 1992-2003.

XXXIII. 4. E. Indicator kilometric 152/Dealul Găureana (262). De pe panta estică, lină, a dealului Găureana, pe partea stângă a pâraului Strunga și a pâraului Bogdănești (Dârmoxa), în stânga drumului Strunga-Tg. Frumos, au fost recuperate materiale ceramice Cucuteni A.

Așezări, 295; *RAJI*, II, 377. Cercetare de teren D. Boghian 1993-1994, când au fost descoperite vestigiile cucuteniene; Văleanu, Chirica, 1999-2000-2001, 15-16.

XXXIV. ORAȘ TÂRGU FRUMOS

XXXIV. A. Capu Calului-Adâncata (286). În partea de NNE a orașului, la aproximativ 500 m N de abatorul de păsări, lângă lizieră, pe un martor de eroziune, orientat N-S, mărginit la S și V de pâraul Adâncata, a fost descoperită o stațiune Cucuteni B, din care provin piese litice, frecătoare și râșnițe, ceramică pictată și Cucuteni "C".

Cercetare D. Boghian, C. Mihai; *RAJI*, II, 415.

XXXIV. B. Baza Pătule (287). Pe un martor de eroziune, delimitat din terasa pâraului Adâncata, în partea de NNE a vetrei orașului, la 200 m NE de Fabrica de confecții "Donatric SA", în perimetrul Bazei Pătule a fostului RomCereal Iași, azi proprietatea S.C Teoval SRL, s-a descoperit și cercetat între 1990-2003, o stațiune precucuteniană târzie în care se observă trecerea la faza Cucuteni A a culturii Cucuteni.

Ursulescu, Boghian, 1996, 38-72; Ursulescu, Boghian, 1997-1998, 13-42.

XXXIV. C. Nisipărie (288). Pe pantele Dealului Buznei aflate pe partea dreaptă a DN 28 Roman-Iași, la 300 m sud, la km 24 + 800, s-au descoperit fragmente ceramice Cucuteni, fază neprecizată.

Văleanu, Chirica, 1999-2000-2001, 17.

XXXV. COMUNA TÂRGU FRUMOS

XXXV. 1. Sat Balș

XXXV. 1.A. Mamelon (289). În partea de vest a satului Balș, în stânga șoselei Tg. Frumos-Hârlău, la 250 m vest de sediul fostului CAP Balș, din via aflată pe pantele ușor terasate ale dealului Mamelon, s-au recoltat materiale ceramice confecționate din pastă cretoasă, roșiatică, aparținând unei locuri cucuteniene, fază neprecizată.

Cercetare de teren D. Boghian, 1985.

XXXV. 2. Sat Buznea

XXXV. 2. A. Dealul Buznei (290). Pe două din suprafețele plate, situate pe panta estică a Dealului Buznei, în dreptul fostei Stațiuni experimentale agricole Tg. Frumos, s-au descoperit materiale ceramice corodate de tip Cucuteni B.

Așezări, 221; *RAJI*, II, 413.

XXXV. 2. B. Dealul Beci (291). Pe panta nordică a dealului Beci, aflat în partea de nord a satului Buznea și în partea de sud a orașului Tg. Frumos, s-au descoperit materiale ceramice Cucuteni A, pictate tricrom sau decorate cu motive incizate. Această așezare a fost semnalată în *Așezări*, ca aparținând de orașul Tg. Frumos.

Așezări, 222; *RAJI*, II, 413, 415; Verificare D. Boghian, C. Mihai, 1989-1990.

XXXV. 2. C. Valea Lupului II- Recea II (292). La aprox. 2, 4-4 km SSV de Buznea și 3, 5 km VNV de Gănești, în partea de S-SV a iazului Recea, la sud de punctul Valea Lupului I (Recea I), de pe panta lină ce coboară spre apă, au fost recuperate materiale ceramice Cucuteni A, alături de numeroase piese litice și statuete zoomorfe.

Cercetare D. Boghian, C. Mihai, *RAJI*, II, 417.

XXXV. 2. D. Livadă (293). La aproximativ 1, 5 km V de satul Buznea și la vest de livada fostului CAP, pe panta lină a unui deal care coboară spre SE spre pâraul Lupului (Recea), au fost descoperite fragmente ceramice cucuteniene, încadrate într-o fază neprecizată.

Cercetare D. Boghian, C. Mihai, 1991.

XXXV. 2. E. Siliște (După Grădini) (294). În partea de SE a vetrei satului Buznea, pe versantul de SE al Dealului Buznea (În Lungul Vântului), ce coboară spre pâraul Bahna, a fost descoperită și cercetată parțial o însemnată stațiune Cucuteni B, din care provine o importantă cantitate de ceramică pictată și grosieră, piese litice, un complex de cult și o locuință-sanctuar, plastică antropomorfă și zoomorfă, ceramică Cucuteni "C".

Mihai, 1972-1973, 12-13; Mihai, Boghian, 1977-1979, 429-452; Boghian, Mihai, 1987, 413-421; Monah, Cucos, 1985, 73.

XXXV. 2. F. Dealul Brocea (295). La 250 m S-SE de punctul *Siliște*, pe un martor de eroziune orientat E-V, ridicat deasupra pâraului Bahna, la 150 m E de drumul de țară Buznea-Gănești, a fost identificată o stațiune Cucuteni B, care pare a fi o extindere a așezării din punctul *Siliște*.

Cercetare D. Boghian, C. Mihai, 1981; *RAJI*, II, 418.

XXXV. 3. Sat Boureni

XXXV. 3. A. Bejeneasa (296). La 1, 5 km SE de satul Boureni, pe marginea de SV a dealului Bejeneasa, care formează o pantă lină spre pâraul Valea Oilor și iazul Bejeneasa, s-a descoperit o așezare Cucuteni A.

Cercetare D. Boghian, C. Mihai, 1981; *RAJI*, II, 416.

XXXV. 3. B. Dealul Hârtop (Hârtochi) (180). La aproximativ 2 km SE de satul Boureni, pe pantele estice ale dealului Hârtop, afectate de alunecări de teren, au fost culese fragmente ceramice aparținând unei așezări cucuteniene, fază neprecizată.

Cercetare de teren, D. Boghian, 1987.

XXXV. 4. Sat Costești

XXXV. 4. A. Pietrăria din Valea Hainei (185). La 0,5 km vest de satul Costești, pe pantele estice ale dealului Pietrăriei (Dealul Viei), odată cu extragerea pietrei sarmațiene, au fost recuperate materiale arheologice încadrate în faza Cucuteni A.

Zaharia, 1955 b, 903; Așezări, 181; *RAJI*, II, 418; Monah, Cucos, 1985, 78.

XXXV. 4. B. Cier (Vatra satului-Lângă școală) (186). Pe terenul din jurul școlii generale Costești, aflat pe un mic promontoriu fragmentat desprins din terasa situată într-un meandru al pâraului Bahluiet, s-au descoperit, prin sondajele întreprinse și cercetările ulterioare de teren în perioada interbelică, materiale arheologice cucuteniene aparținând fazelor A, A-B și B. Au fost sesizate suprapuneri de locuire și au fost adunate fragmente ceramice provenind de la cupe, boluri, vase suport, linguri, vase de provizii, pictate sau nu, plastică antro- și zoomorfă, fusaiole, greutăți de lut ars, unelte de silex și piatră, precum și morminte în poziție întinsă, considerate ca medievale, și chircite, considerate ca eneolitice, toate aflându-se la adâncimi cuprinse între 0, 70-1, 20 m.

Cercetările mai noi, întreprinse între 1985-1991, au permis realizarea unor observații mai atente, recuperându-se o cantitate însemnată de ceramică pictată, încadrată în fazele Cucuteni A₃, A-B₂ și B₁, Horodiștea-Erbiceni. S-a precizat apartenența înmormântărilor, din acest punct, la cultura Horodiștea-Erbiceni și existența elementelor de fortificare antropică a așezării, cel puțin din nivelul Cucuteni B.

Precizăm că nu este vorba de două așezări cucuteniene în aceste puncte, așa cum reiese din *RAJI*, II, p. 418, ci de una singură, denumită diferit de-a lungul timpului. De asemenea, localizarea acestei așezări pe dealul Coasta Mănăstirii nu corespunde adevărului, fiind vorba, în acest caz, de stațiunea cucuteniană de la Giurgești.

Ciurea, 1938 a, 28-31; Ciurea b, 1938, p. 3-11; Matasă, 1937-1940, 73-84; Mateescu, 1940, 63-69; Marin, 1951, 89-98; Așezări, p. 181; *RAJI*, II, p. 418; Monah, Cucos, 1985, 78; Popovici, 2000, 150-151; Cercetări de teren D. Boghian, C. Mihai, 1985-1991.

XXXV. 4. C. Podișu I (297). O așezare Cucuteni B a fost identificată la aproximativ 1 km SE de satul Costești și 1 km N de satul Dădești. Această stațiune se află situată pe pantele line de SE ale

Dealului Olmiș, la vest de pârâul Probota (Valea Bunei). S-au recoltat fragmente ceramice din pastă fină și grosieră, provenind de la cupe, castroane, vase mari de provizii. Ceramica fină a fost pictată cu negru pe fondul roșiatic sau crem al vasului.

Cercetări de teren D. Boghian, C. Mihai, 1983, *RAJI*, II, 418.

XXXV. 5. Sat Gănești

XXXV. 5. A. *Siliște* (189). La 1, 5-1, 7 km SV de biserica satului Gănești, la 700 m de locuința cetățeanului Rusu Gh. și la aproximativ 700 m V de drumul Gănești-Hândrești, a fost descoperită o bogată stațiune Cucuteni A, din care s-a adunat o însemnată cantitate de ceramică pictată tricrom, plastică antropomorfă și zoomorfă.

Cercetări de teren D. Boghian, C. Mihai, 1981, *RAJI*, II, 419.

XXXV. 5. B. *Draga II. Via lui Prutinică* (298). La aproximativ 5 km SSE de orașul Tg. Frumos, între satele Gănești și Cristești (Brăiești), pe versantul estic al Dealului Draga, și probabil pe platoul acestuia, cu prilejul arăturilor adânci pentru plantarea viței de vie, în anii 1979-1980, au fost afectate mai multe locuințe Cucuteni A, din care s-au recuperat fragmente ceramice din pastă cărămizie, unelte din piatră șlefuită, fusaiole, elemente de plastică.

***RAJI*, II, 464. Verificare D. Boghian, C. Mihai, 1987.**

XXXV. 6. Sat Giurgești

XXXV. 6. A. *Dealul Mănăstirii (Chetrosul, Sub Pădure)* (190). În partea de NE a satului Giurgești, pe dealul Mănăstirii, situat la marginea de SV a pădurii ce se prelungește până la Bărbătești (Cucuteni), în apropierea confluenței pârâului Pășcănia (Chetrosu, Bărbătești) cu Bahluietul, a fost identificată o bogată stațiune Cucuteni A₂₋₃ de înălțime, care a avut, pe lângă fortificația naturală, una antropică.

Cu prilejul unui sondaj efectuat de Ec. Vulpe, în anul 1942 precum și prin cercetările de teren întreprinse de prof. C. Mihai, au fost recuperate numeroase materiale arheologice: lipituri masive, provenind de la platforme de locuințe, ceramică fină, pictată tricrom, prezentând ca forme vase piriforme, amfore, cupe, boluri, vase-suport, vase cu picior, castroane. În unele cazuri, decorul pictat a fost însoțit cu motive incizate compunând un bogat registru ornamental. De asemenea, au fost descoperite statuete antropo- și zoomorfe, piese litice, greutatea de lut ars, fusaiole, obiecte de podoabă din lut.

Vulpe b, 1944, 37-38; Mihai, 1972-1973, 11-12; *RAJI*, II, 419; Monah, Cucoș, 1985; 100; Popovici, 2000, 151.

XXXV. 6. B: *Vatra satului* (299). În marginea de NE a vetrei satului Giurgești este semnalată o stațiune Cucuteni A, cu multă ceramică și o fusaiole globulară.

***Așezări*, 288; *RAJI*, II, 419; Monah, Cucoș, 1985; 100; Popovici, 2000, 151 .**

XXXV. 7. Ion Neculce (Prigoreni Mici)

XXXV. 7. A. *La Cimitir* (194). În lătură din marginea de N a cimitirului și satului Ion Neculce, au fost descoperite vestigii arheologice Cucuteni A și B. Stațiunea este situată pe terasa inferioară de pe partea dreaptă a Bahluietului, aproape de confluența cu pârâul Ciunca.

Nestor et alii, 1952, 27; Berlescu, 1955, 156-163; *Așezări*, 213; *RAJI*, II, 420; Monah, Cucoș, 1985, 110; Popovici, 2000, 151.

XXXV. 7. B. *Fosta Livadă cu Vișini* (195). La aproximativ 3 km ESE de orașul Tg. Frumos, la circa 900 m NV de satul Ion Neculce, pe platoul și panta estică a dealului care se ridică deasupra Bahluietului, în locul unde se afla o livadă cu vișini (tăiată după 1992), a fost identificată o așezare Cucuteni B, distrusă de lucrările de plantare a pomilor. S-au recoltat fragmente ceramice pictate, unelte de piatră, os și silex, precum și idoli feminini fragmentari.

Cercetare D. Boghian, C. Mihai, 1977-1985, *RAJI*, II, 420.

XXXV. 8. Prigoreni Mari

XXXV. 8. A. *La Curte I* (197). În marginea de NV a satului Prigoreni Mari, pe panta de NE a dealului La Curte, ce se ridică în dreapta Bahluietului, s-au descoperit materiale arheologice aparținând unei locuiri Cucuteni B. Stratul Cucuteni B a fost puternic afectat de lucrările agricole, prilej cu care au fost distruse mai multe locuințe de suprafață cu platformă.

Cercetări de teren D. Boghian, C. Mihai, 1984, *RAJI*, II, 465.

XXXV. 8. B. *La Curte II* (199). La răsărit de punctul La Curte I, pe platoul dealului și pe panta care coboară spre E și SE, spre sat, s-a descoperit o așezare Cucuteni A.

Cercetări de teren D. Boghian, C. Mihai, 1984, 1987, *RAJI*, II, 464.

XXXV. 9. Sat Războieni

XXXV. 9. A. *În față la Ferma Centru* (203). La V de satul Războieni, în fața Fermei Centru a SC Agricola SA Târgu Frumos, între șosea și calea ferată, acolo unde între anii 1991-1995 s-a construit un nou cartier al localității amintite, a fost descoperită și o stațiune Cucuteni A.

Cercetări de teren D. Boghian, C. Mihai, 1984-1987, *RAJI*, II, 420.

XXXV. 9. B. *Cantonul 24* (207). La S de sat și la NV de cantonul CFR 24 (nu 28 cum apare în unele lucrări), pe terasa inferioară a Bahluietului, s-a descoperit o așezare cucuteniană cu niveluri de locuire din fazele A și B.

***Așezări*, 213-214; Verificare și precizare D. Boghian, C. Mihai, 1983, *RAJI*, II, 420; Monah, Cucoș, 1985, 138.**

XXXVI. COMUNA TODIREȘTI

În Bazinul Bahluiului sunt cuprinse doar satele Băiceni și Stroiești.

XXXVI. 1. Sat Băiceni

XXXVI. 1. A. *Platoul de la VSV de Vatra satului* (302). În partea de VSV a vetrei satului, pe platoul de pe dreapta pârauului Recea, la circa 0, 5- 0, 7 km N de *Cetățuia*-Cucuteni Băiceni, este semnalată o stațiune cucuteniană de înălțime.

Informație Ungureanu Alexandru din satul Băiceni (com. Todirești).

XXXVI. 2. Stroiești

XXXVI. 2. A. *Pietrărie* (303). Pe platoul înalt, aflat la aproximativ 500 m est de sat, este situată o așezare Cucuteni A, distrusă, în bună măsură, prin lucrările agricole. Se pare că aici au efectuat, la sfârșitul secolului trecut, un sondaj Gr. Buțureanu și N. Beldiceanu (**Monah, Cucoș, 1985, 149, *Punct neprecizat***).

Andrieșescu, 1912, 68; *RAJI*, II, 403; Popovici, 2000, 148; Recunoaștere D. Boghian în 1986, ocazie cu care s-a recuperat un castronaș Cucuteni B, după formă și pictura corodată.

XXXVI. 2. B. *Bârghici* (218). Pe un platou relativ înalt, situat la SV de sat, delimitat spre NE de pâraul Recea, a fost descoperită o stațiune cucuteniană, fază neprecizată.

***RAJI*, II, p. 403.**

XXXVII. COMUNA TOMEȘTI

XXXVII. 1. Sat Tomești

XXXVII. 1. A. *Opinca (Vatra Satului)* (201). În partea de sud a satului, pe partea stângă a pârauului Opinca, se află o suprafață plană de pe care s-au recuperat materiale arheologice Cucuteni A.

***Așezări*, 222; *RAJI*, II, 404; Monah, Cucoș, 1985, 154.**

XXXVIII. COMUNA VOINEȘTI

XXXVIII. 1. Sat Voinești

XXXVIII. 1. A. *La Basculă* (222). La circa 1,5 km E de sat, pe partea dreaptă a unei gârle, în punctul "La Basculă", a fost descoperită o stațiune Cucuteni A.

***RAJI*, II, p. 457.**

XXXVIII. 1. B. *Dealul Chiclui* (239). La aproximativ 300 m ESE de marginea de SE a satului, pe dealul Chiclui, afectat de alunecări de teren, a fost identificată o stațiune Cucuteni A, de înălțime.

***RAJI*, II, p. 457.**

THE CUCUTENIAN COMMUNITIES IN THE BAHLUI BASIN

(Summary)

The work, brought out for analysis, was conceived as a synthesis of the evolution of the communities which gave birth to Cucuteni civilization in the geographical micro-region of the Bahlui Basin, in the light of the present-day stage of investigation; we also tried to underline, when possible, the specifics of their development within the cultural complex Ariuşd-Cucuteni-Tripolye. The present thesis for doctor's degree was structured in 13 chapters, preceded by *Contents*, *Abbreviations list* and *Introduction* and ends up with *Bibliography* and *Illustrations*.

We were suggested the theme of this paper by acad. prof. univ. dr. doc. Mircea Petrescu-Dîmbovița who was acquainted with our preoccupation in the field. During the documentation and elaboration stages, we covered a significant part of the Romanian and foreign archaeological bibliography, related to this issue; we studied a great deal of unpublished archaeological material in the Ancient History Seminar of "Al. I. Cuza" University, the National Museum of History in Bucharest, the Museum in Târgu Frumos or in some private collections, in our attempt to offer an image as complete as possible of the Cucutenian inhabiting of this geographical micro-zone.

CHAPTER I. INTRODUCTION

In the introductory chapter we presented the importance of archaeological investigation on territorially restricted and geographically unitary regions, like hydrographical Basins or some relief units, which may be considered pre – and proto-historical "ethnographic" micro-zones, a fact that allows a detailed understanding of several civilizations. It is also in this chapter that we addressed our greetings to all those who helped us, directly or indirectly, with elaborating this work.

CHAPTER II. THE RESEARCH HISTORIC

In this chapter we made a brief presentation of the archaeological investigations carried out in the Cucutenian settlements in the Bahlui Basin, which fitted in the general effort to comprehend and define the features of the entire civilization.

In the beginning we made reference to the report made by Odobescu in this "Cestionar" and by Th. Burada, and to the investigations carried out by N. Beldiceanu, D. Butculescu, Gr. C. Buțureanu, G. Diamandi at the end of the 19th century, in the eponym site from Cucuteni – Băiceni – *Cetățuia* and other settlements: Belcești, Ceplenița, Stroiști (Todirești) and Cotnari – *Cătălina*, as well as to the publishing of the first results, by Gr. C. Buțureanu, Al. Odobescu and G. Diamandi, at 10th International Congress of Prehistorical Anthropology in Paris, in 1889.

Further on, we showed the importance of the first methodical archaeological excavations carried out at Cucuteni – Băiceni – *Cetățuia* and *Dâmbul Morii* by H. Schmidt in association with G. Bersu. On the basis of the stratigraphic observations and of a rigorous analysis of the shapes and décors of the ceramics, H. Schmidt made a first period division of the culture, with phases A and B, between which he interposed a transition phase A-B, and elaborated the first thorough monography of the civilisation.

The period between the two World Wars saw an increasing interest in investigating the Cucutenian settlements in the Bahlui Basin, with investigations made by Hortensia Dumitrescu (Ruginoasa, 1926), I. Andrieșescu and I. Nestor (Fedeleșeni, 1927), O. Tafrali and co-workers (Podișu – *Dealul Boghiu*, 1934-1935), V. Ciurea and C. Matasă (Costești, 1937-1939), Ecaterina Vulpe (Giurgești, 1942) and Meluța Miroslav-Marin (Costești, 1942).

After World War II, the number of Cucutenian settlements methodically investigated increased. Thus, the research collective, made up of Vl. Dumitrescu, Hortensia Dumitrescu, M. Petrescu-Dîmbovița and N. Gostar exhaustively excavated the settlement from Hăbășești – *Holm* (1940-1950), the rich

archaeological material being published in the monography of the settlement. Of great importance were the investigations of Marin Dinu (Valea Lupului, 1953-1955), Mircea Petrescu-Dîmbovița (Hlincea-Iași, Natalia Berlescu (Războieni și Prigoreni Mici – *Cimitir*).

Mircea Petrescu-Dîmbovița and Marin Dinu's resuming the methodical investigations in the eponym site of Cucuteni – Băiceni – *Cetățuia* and Cucuteni – Băiceni – *Dâmbul Morii* in the eponym site (1961-1966, 1977-1978, 1979) triggered the completion of the Cucuteni culture period division, the determination of the dwelling building technique, of the fortifying system and of the household and spiritual complexes features.

In the same time, it is worthwhile reminding the investigations of the collective composed of Al. Andronic, Eugenia Neamțu, M. Dinu in Iași – *Curtea Domnească* (1958, 1960-1961), N. N. Pușcașu's investigations on the site of the hotel "Moldavia" (1976-1978), those of C. Martiniuc, V. Chirica, A. Nițu in Iași – *Splai Bahlui* (1975-1976) or the author's ones in the settlement from Săcărești - Cucuteni (1980).

We must say that, to the completion of the image about Cucutenian inhabiting in the Bahlui Basin, a great contribution came from the field investigations carried out, after World War II by N. Zaharia, M. Petrescu-Dîmbovița, Emilia Zaharia, materialized in the work *Settlements in Moldavia*, or those of V. Chirica and M. Tanasachi comprised in the two volumes of *The Archaeological Repertoire of Iași District*. In this respect, we mention that Mihai Constantin and this paper's author distinguished themselves in the area of Târgu Frumos.

New elements, regarding the transition from Precucuteni to Cucuteni civilization, emerged after the methodical excavations carried out by N. Ursulescu and D. Boghian at Târgu Frumos – *Baza Pătule* (1990-2003).

A lot of Cucutenian archaeological material discovered in the Bahlui Basin, made the object of several special and synthesis studies written by Vl. Dumitrescu, R. Vulpe, M. Petrescu-Dîmbovița, E. Comșa, M. Dinu, A. Nițu, S. Marinescu-Bîlcu, D. Monah, A. László, N. Ursulescu, Șt. Cucoș, C. Magda Mantu, D. N. Popovici, Gh. Dumitroaia. s. o., shaping more precisely the features of this Eneolithic civilization's evolution.

CHAPTER III. THE MAN AND ENVIRONMENT IN THE BAHLUI BASIN

In this chapter, we tried to present the geographical features of the Bahlui Basin, a region about 2000 squares kilometres within which the Suceava Plateau combines with the Moldavian Plain and the Central Moldavian Plateau to offer a special individuality. The approximate 1350 squares kilometres of the Bahlui Basin which lie in the south-western part of the Moldavian Plain, the sub-sector of the Bahlui and Bahluiet Plain, distinguish themselves through a multi staged relief from NV towards SE, giving a wide – waved aspect, with relatively high hills (Dumbrava Hodora – 240 m), Cărbunăria-Ceplenita – 227 m, Aroneanu-Iași – 215 m, Rediu-Aldei – 209 m, Breazu-Iași – 206 m, Izmana-Belcești – 204 m, Dodolea-NE Hârlău – 203 m, Cărlig-Iași – 202 m), associated with contact depressions (Hârlău-Hodora, Bârnova-Voinești), terraces (Bahlui, Bahluiet and the tributaries), hilly interfluves, glacis, alluvial fans, low tablelands, plains and cuestas (Coasta Iașilor/Iași Cuesta, Coasta Bahlui/Bahlui Cuesta, Coasta Bahluiet/Bahluiet Cuesta).

Approximately 550 square kilometres of the Bahlui Basin comprise the SE part of Suceava Plateau and the Ruginoasa-Strunga Saddle, which was also called *Poarta Târgului Frumos/The Târgu Frumos Gate* by the geographer V. Tufescu. This relief comprises the massif Dealul Mare-Hârlău, characterized through the tops Dealul Mare (587 m) and Holm (530 m) combined with the structural tableland (Broscăria-Laiu and Sângeap) and classical cuestas (the Superior Bahlui cuesta, Buhalnița cuesta and Cârjoaia cuesta).

The *Ruginoasa-Strunga Saddle/The Târgu Frumos Gate* is the passing point from the Suceava Plateau to the Central Moldavian Plateau and the Moldavian Plain, from the Siret Basin to the Prut Basin. As relief forms, one can mention multi-staged cuestas (of the Crivești and Bahluiet brooks) and the interfluves (Rediu-Crivești, Rediu-Bahluiet).

Almost 100 square kilometres of the Central Moldavian Plateau are comprised in the Bahlui Basin and are represented by hills and structural tablelands (D. Tănăsă-466 m and D. Bârnova, 416 m).

The hydrographic network in the Bahlui Basin is very dense. The Bahlui gathers from its Basin 24 important tributaries among which, we can mention Bahluiet and Gurguiata brooks spreading from NW to SE in the south part of the Moldavian Plain.

Beside the surface hydrographic network, it is of great importance mentioning the rich aquifer, which manifests itself through powerful slope sources.

The chernozemic soils though thin in the Eneolithic were extremely fertile and influenced along with the hydrographic network and a positively favourable Atlantic climate, the development of a rich and diverse vegetation and fauna.

We underlined that, as part of vegetation, a special role was played by the sylvo-steppe plants and by the deciduous forest, the latter being much more extended then nowadays. Also, during the development of the Cucuteni civilization, as shown by the archaeobotanical investigations, the wheat and barley fields as well as some vegetables had grown familiar in the landscape, cultivating along with culling, playing a very important role in securing the food supply for the human communities.

In the same time, reminding the zoo-archaeological investigations carried out on osteological material recovered from the Cucutenian settlements in the Bahlui Basin zone, we showed that there was a great proximity between the Eneolithic biotope and the present one, the domestic animals gaining primacy over the wild ones acquired by hunting, in the struggle for survival.

Although this chapter may appear a bit voluminous we focused on the environmental features of the Bahlui Basin because it is the environment that facilitated, through its relief forms hydrographic network, climate, soils, vegetation and fauna, the human habitation during the development of the Cucuteni culture, producing an outstanding density of human settlements.

CHAPTER IV. SETTLEMENTS, DWELLINGS, HOUSEHOLD COMPLEXES AND DEFENCE SYSTEM

In this chapter we analysed the evolution of the habitat and household complexes of the Cucutenian communities in the Bahlui Basin.

IV. 1. Settlements

Following the geographical-ethnological interdisciplinary principle, proposed by D. Monah and Șt. Cucuș, and the relational-ecological one, sustained by Al. Bolomey, we spotted 363 Cucutenian settlements (150 – Cucuteni A, 12 – Cucuteni A-B, 122 – Cucuteni B and 79 – Cucuteni – undetermined phase), spread out in all relief forms of the area.

One can notice, in all phases of evolution, a certain preference for lower relief forms: plain, lower and medium terraces, where more than half of the spotted settlements were set; we have put this kind of setting in connection with this community's agrarian and cattle raising specifics.

Further on, we presented, on evolution phases, the settlements on high and relatively high positions or the ones on low settings, trying to stress the higher hierarchy that some central, fortified settlements in low positions and served as real economical, tribal, military and religious centres, in chiefdom system.

As for the size of the Cucutenian settlements in the Bahlui Basin, it can be showed that most of them are medium (1-2 ha) and big (2-5 ha), the number of those which were very big (2-5 ha) or small (up to 1 ha) being reduced. In the area that we analyse there are no gigantic settlements, yet the lack of those was substituted with the density of the other habitations.

In the same time, it seems that there had been settlement annexes of small sizes, belonging to some closer and relatively contemporary settlements: Costești – Cier, Giurgești – Dealul Mănăstirii, Ion Neculce (Prigoreni Mici) – Cimitir, Ion Neculce (Prigoreni Mici) – Fosta livadă cu vișini, Buznea – Dealul Brocea, Buznea – Siliște. Regarding the dynamics of the Cucutenian settlement evolution, it can be noticed in some cases, like those from Hăbășești – “Holm” and Cucuteni-Băiceni – Dâmbul Morii, that they first occupied small land areas and only later, these would progressively extend, a fact that can be noticed through horizontal stratigraphy. We were also able to remark the existence of settlements with levels of sporadic, seasonal habitation and settlements with a longer functioning, materialized in thick archaeological deposits, very closely related to the occupations of those communities, the resources and other objective or subjective factors.

PHASE	SETTLEMENTS NUMBER	Among which					
		Lower Terraces T I – II	Medium terraces T II–III)	Upper terraces (T IV – V)	Promon- tories	Plains	Unlo- cated
Cucuteni A	150	50	28	25	30	2	15
Cucuteni A–B	12	4	3	0	5	0	0
Cucuteni B	122	44	20	16	25	0	17
Cucuteni undetermined	79	14	17	16	7	2	23
TOTAL	363	112	68	57	67	4	55
Precucuteni II – III	31	14	10	0	4	0	3
Horodiștea- Erbiceni	81	16	15	26	13	1	10

Referring to the Cucutenian *demographic boom*, we must show that, for the time being, it can be set only at global level, a more complete approach on evolution phases, stages and sequences of the Cucutenian settlements in an area being necessary. The same conclusions can be drawn for the attempt of establishing the number of inhabitants in a settlement was an “organism” economically and socially dynamic.

The manner of dwelling organization inside the settlements in the Bahlui Basin could be hypothetically established at Hăbășești – *Holm* where it was assumed that the 44 dwellings exhaustively investigated, made up of two or three circular groups, more or less regulated, similar to the arrangement inside other Cucuteni-Tripolyan settlements. For the time being, there are no traces of other ways of dwelling arrangement in the area, like parallel lines, concentric circles, etc.

IV. 2. Dwellings

In the introduction of the subchapter, we presented a series of considerations, as they come out in the field literature, on the construction and function of the Cucutenian dwellings and their typology. Further on we analysed the types of Eneolithic dwellings in the Bahlui Basin. At the beginning we presented **the dwellings – huts** from Târgu Frumos – *Baza Pătule* (Precucuteni III) and Ruginoasa (news discoveries), which are well known at Nezvisko, Cuconești Vechi, Vasilievka, Putinești II and III, Jablona I, Reci – Telek, Klisčev, Vorošilovka.

There are in the area **surface dwellings without platform** which have their antecedents in the settlements from Târgu Frumos – *Baza Pătule* (Precucuteni III), with two types: with **clay floor** and with **stone floor**, the latter being spotted by the help of the great mass of domestic archaeological material, in association or not with fire places, as it is noticeable at Ruginoasa and Cucuteni – Băiceni – *Cetățuia*. They were medium – sized and rectangular – shaped, fact confirmed by some miniature clay models. **Simple surface dwellings** without platform were discovered at Hăbășești – *Holm* (dwellings 5, 6, 7, 22, 29, 39), Săcărești – *Suhat*, Buznea – *Siliște*, resembling those at Hangu (Cucuteni A), Mugeni (Harghita), Ștefănești – Stâncă – *Stâncă Doamnei*, Roma – *Balta lui Ciobanu*.

Surface dwellings with burned clay platform were built, with predilection, in all phases displaying a quasi-unitary architectonic conception. This superior type of dwelling was developed within the civilizations of Vinča – Turdaș, Hamangia, Vădastra, Petrești, Aldeni – Stoicani – Bolgrad, Boian, Gumelnița A₁, and was taken over by the bearers of Precucuteni – Tripolie A civilization and, then, transmitted to the Cucutenian communities, including those from the Bahlui Basin. Dimensionally speaking, the following categories could be established: **small dwellings** (up to 25 m²), **medium** (25-50 m²), **big** (75-100 m²) and **very big** (more than 100 m²).

The case study of the exhaustive investigations carried out in the settlement from Hăbășești allows us to conclude that, of a member of 44 dwellings, more than half of them were small and medium and only two very big. Very big dwellings were also discovered at Cucuteni – Băiceni – *Dâmbul Morii*. Further on, we relieved the ways of constructing surface dwellings with platform, beginning with the clean-up and arrangement of the setting, its “consecration”, to the actual construction of the timber substructure, platform, walls and roof and their covering with clay. In the so much disputed issue of the

burning of the Cucutenian clay platforms, we have gone along with the hypothesis emitted by Vl. Dumitrescu and those of some Russian and Ukrainian specialists, who consider this burning to be intentional, fire representing, in this case, a **technologically constructive factor** and it is only when we are dealing with accidental destruction of the dwelling that **fire becomes a destructive factor**.

This type of dwelling, present in phase Precucuteni III final – Cucuteni A₁, at Târgu Frumos – *Baza Pătule* (D₈ and ₁₁), was discovered in many of the Cucutenian settlements in the area, distinguishing itself through the following variants: with forks stuck into a rectangular sill of beams, or with pillars stuck into the ground (Hăbășești and Valea Lupului), some constructions displaying interior compartmentalizing and plastic decorations on the exterior walls, having to deal, sometimes, with special preoccupations of this kind.

Referring to **the superposed dwellings**, though one may suppose that they are present at Hăbășești (D₂₅, ₂₇, ₄₄), we believe that, for the time being, the demonstration needs new archaeological arguments and experimental testing, some miniature models of this kind representing, in our opinion, images of some cult constructions or serving some other purposes. Lately, in the Bahlui Basin, too, it has been raised the problem of the existence of the hut-dwellings within some high-placed settlements (Ruginoasa) or that of the existence of the foundations trenches for holding up the pillars of the dwelling walls (Hoisești – Dumești).

The miniature clay models of the dwellings are important cult pieces, plaster models that can suggest architectonical details and constructing means or, they represented, in some cases, images of some sanctuaries, utilitarian constructions (towers), pieces of furniture and interior (kilns) etc.

Among the complexes inside the dwellings, we presented **the kilns, the hearths, the proper pits, the benches and beds made of clay** and, relying on other Neolithic and Eneolithic discoveries and on ethnographic analogies, we assumed the use of some timber furniture, mats, weavings, carpets, hides and furs etc.

IV.3. External household complexes

Among the household complexes discovered outside the dwellings, we presented **the garbage pits** with the following shapes: bag-like, sack-like, cylindrical, with funnel-opening, bell-like, simple, deepened, and with diverse contents: parts of the floor and walls, tools and weapons, adornments, plastics, ceramics, entire and fragmentary pieces discovered in many of the investigated settlements; **supply pills**, bell-shaped, with the walls consolidated or not and bummed; **the simple exterior hearths**, with sand in their composition and lifted margin, built directly on the ground, and **the developed hearths** with stone and gravel substructure, **the exterior kilns** for baking bread and cooking, **simple**, with only one chamber in which the burning and baking took place and **developed**, provided with two superposed chambers: one where the fire was set and one where the burning took place, separated by a pierced grate, **kilns for burning ceramics: simple and developed** like those discovered at Hăbășești – *Holm*, Cucuteni – Băiceni – *Cetățuia* and Valea Lupului, as well as other places.

The presence of this latter type of kilns or parts of them, especially the pierced plates of the kiln grates and the clay air-blast nozzles enable us to postulate the existence of some pottery centres, in the sense of T. G. Movșa and E. Comșa's definitions.

It is also worthwhile mentioning some other household complexes archeologically identified: tool workshops, summer kitchens, household areas for working on animal secondary products etc.

IV. 4. Defence systems

The fortification of some Cucutenian settlements from the Bahlui Basin was analysed in this chapter, in the larger context of the Carpathian – Balcanic neo-Eneolithic. After presenting the contributions brought to the investigations of the Cucutenian defence systems, we made reference to **the simple defence cover trenches** completed with a paling or palisades, from Hăbășești – *Holm* (Cucuteni A₃) and Cucuteni – Băiceni – *Dâmbul Morii* (Cucuteni A-B₁) with analogies at Trușești, Topile and Traian – *Dealul Fântânilor* and to **the complex systems** provided with a cover trench, rampart and palisade from Cucuteni – Băiceni – *Cetățuia* (Cucuteni A₃ and B₁) resembling those from Malnaș – Băi, Sfântu Gheorghe, Bixad, Polivanov – Jar III and Cuconești Vechi (Cucuteni A), Butești I, Badragii Vechi IX, Badragii Noi – *Ostrov*.

In the Bahlui Basin, fortifications have also been spotted within the following settlements: Târgu Frumos – *Baza Pătule*, Costești – *Cier*, Giurgești – *Dealul Mănăstirii*, Târgu Frumos – *Dealul Beci*, Erbiceni – *Iazul Ursului* – *În Curcan* and maybe Valea Ursului (Miroslava) – *Cetățuia*.

In all the cases, the artificial defence systems complete the natural ones, most often on steep slopes. The existence of a reduced number of fortified settlements, set on dominant positions, some kind of “acropolis”, raises the same issue of the economic, administrative, military, religious Cucutenian centres, within a hierarchical society, which controlled areas different in stretch.

CHAPTER V. THE CUCUTENIAN TOOLS AND WEAPONS IN THE BAHLUI BASIN

The tool and weapon manufacture represented an important occupation practiced by the Cucutenian communities from the Bahlui Basin, reaching the level of communitary craftsmanship. After a series of general considerations, we presented the raw material which the Cucutenian equipment was made of: **sedimentary rocks**: flint (of Prut, Nistru, Dobrogea (Balcanic), volhynian, central Moldavian, of Vrancea), silicolithe, jasper, sandstone, marls_tuffs; **volcanic rocks**: granite, obsidian, basalt; **metamorphic rocks**: schists (gneisses); **skeletal materials**: osteologic material and elements of dentition, **clay** and **copper**, relieving, when necessary, their local processing.

Further on, we analysed the features of the tools and weapons made of flint, from nucleuses and chipping debris (products), to un-retouched and retouched blades, scrapers (*grattoirs*, *racloirs*), piercing tools (awls), component pieces of sickles, geometrical pieces, arrow and spear tips, presenting their evolution, typology and functions on phases and settlements.

For the tools and weapons, we discussed **unperforated pieces** which formed two fundamental series, according to the longitudinal profile: **unsymmetrical**, plane-convex and **symmetrical**: the axes, the chisels and chisel-lets, the adzes, the flint axes, the axe with two parallel edges, adzes, hammers, club heads, underlining their typological evolution and their function. We have also stressed the typology of the other lithical tools: hand-mills, rubbers-crushers, “anvils”, plungers, pressing tools, retouching tools, and abrasive pieces.

We have made use of the same evolutionary, typological and functional algorithm in the presentation of **the tools and weapons made of horn**: piercing tools, grubbing hoes, planting/scratching tools, furrowing tools made of stag horns, hammers, hammer-axes, hammer-grubbing hoes, fighting axes (with handles); and of **those made of bones**: the piercing needles and one knitting needle, chisels and chisel-lets, spatulas, harpoons, knives and daggers, one shuttle, handles, an arrow tip, handles, polishing tools.

As **clay tools**, in the Cucutenian settlements from the Bahlui Basin, there were made and used: truncated-conical **twisting spindles** weights and pyramid-trunk-like weights for the weaving loom, and circular weights flat, cylindrical and parallelepipedic for the fishing net, clay nozzles, supports, balls etc.

Among **the copper tools and weapons** discovered in this area, we mentioned: the needles, the piercing tools, the hooks for the fishing rod, the knives, the daggers, the Vidra hammer-axes, the axes with **crossed branches** of Erbiceni – and Târgu Ocna – type and the chisel-axes of Cucuteni type.

In the same time, we assumed, on the basis of the ethnographical analogies and, given the traditional economy in the area, the use of rich equipment made of timber, but which did not archaeologically fossilize. At the end of the chapter, we insisted upon the necessity of employing the modern methods of tool and weapon-study: microwear analysis and taphonomic, the experimental archaeology, the quantity-quality analysis, the physical, chemical and spectral analysis which are indispensable for the multilateral understanding of this category of artefacts.

CHAPTER VI. THE POTTERY

In this chapter, which is the most extended in the present work, we referred to one of the most important products of the Cucutenian communities, **the pottery**, a significant archaeological language. After some general considerations, we presented the categories of Cucutenian pottery: **fine pottery**, **semi-fine pottery**, **domestic pottery** and the so-called Cucuteni “C” pottery, relieving the technological characteristics of each of them.

In spite of the limited space, we tried to present, further on, the stages of the technological process of pottery manufacturing, as they can be recomposed in the physical-chemical studies and the ethnographic analogies, beginning with choosing and extracting the plastic clays, rising and kneading, purging the impurities, adding some substance admixture (vegetal, mineralogical, broken ceramics fragments), beside the natural ones, fine sand and pounded potsherds, manufacturing the pottery by the

use, at least in the evolved phases, of some rotating supports and some pieces of tissue or weaving, the technique of joining the pieces, separately moulded from clay rings, which made use of different tools made of flint, bones, wild boar teeth, wood, ornamentation through painting, with mineral calcium oxides, iron, manganese, incision and punching, drying and burning.

By underlining the special care for the preparation of the pottery paste, with obvious progress from phase Cucuteni A to Cucuteni B, its careful moulding by using a forerunner of the potter's wheel, the painting which reached a very high artistic level (as they mastered the pigments' behaviour), within the process and the superior, oxidizing burning, in evolved kilns and controlling the aeration and the burning at frequent temperatures of 900-1100° C, we wished to emphasize the outstandingly high technological level of Cucutenian pottery, individualized as an independent craftsmanship that came very close to the Greek and Roman ones.

Referring to the pottery form typology, we showed that it distinguished itself through the extensive methodical investigations, the processing and the systemizing of the materials taken out, so that today we have an appreciable set of basic forms which reflect certain standardization, with variants, according to the phases, the stages and the production centres. We suggested the necessity of enterprising some special studies of numerical analytic morphology and of establishing the function of the different forms for obtaining new data, which should emphasize its archaeological importance.

It should, also, be underlined that there is some continuity between most of the pottery forms of the phase Precucuteni III and those of Cucuteni A, as well as between the latter and those of the subsequent phases. In the same time, a certain dynamics of form emergence and disappearance, especially of the cult forms, can be noticed, a phenomenon which is put into connection with the transformations that the entire cultural complex underwent.

Further on, we reviewed the forms of the Cucutenian pottery identified in the Bahlui Basin: **goblets, cups, piriforme and relatively piriform pots, crater-pots, porringers, bowls, plates, lids, supports, one-footed pots, binoculars-pots, ladles, spores, miniature pots, pots with special forms (three-mouthed cups a new form in the repertoire of the Cucutenian painted pottery, *kernoi*, the double pot, the pot with a tube, rectangular pot), anthropomorphic pots, zoomorphic pots**, with their own variants, underlining their evolution throughout the three phases of the civilization, the developed variants, their features, the ornamentation pattern and the analogies with the discoveries in the neighbourhood areas.

As for their function, closely related to their sizes and forms, the pots were used for preserving the supplies, preparing food, serving food and drinks, transporting different produces and also, as cult accessory-pots. In the same time, we are wondering whether, by any chance, the existence of the several pottery categories and especially, of the fine one, with many special forms, does not reflect a certain hierarchical structuring of the Cucutenian society.

The ornamentation of Cucutenian pottery, especially by painting, represents a very interesting and spectacular chapter in this civilization's study. We showed that the pottery ornamentation by painting appears, in the Bahlui Basin, too, even in the phase Precucuteni III, as it can be seen at Târgu-Frumos – *Baza Pătule* acquiring new technological features and a great proportion, along with new influences received from the following civilizations: Petrești, Stoicani-Aldeni-Bolgrad, Gumelnița. It seems that it is still at the end of Precucuteni civilization when the two substances that the painting is applied to, distinguish themselves: brown and white, as well as, the ornamentation pattern: positive, though painting and negative, through reservation.

It is, also, worthwhile mentioning that the analysis of the painted décor features, for all evolution phases, with all its components, was first made on the basis of the material discovered in the settlements in the Bahlui Basin, so that they are very well known, reminding in this respect, the contributions of H. Schmidt, Vl. Dumitrescu, M. Petrescu-Dîmbovița, A. Nițu.

We revealed the features of the painted ceramics discovered in settlements of the phase Cucuteni A, the employment of the *horror vacui* principle, the doubling and reduplication of the ornamental motifs, the different bi-chromatic and tri-chromatic proportions, on evolution stages, the connections between the sizes of the painted strip: wide, medium and narrow, the diversity of the spiral, meander and geometrical motifs, the features of the incised and fluted décor, proper to the Hăbășești cultural aspect as well as those of domestic pottery ornamentation and those of early Cucuteni "C" presenting the analogies with contemporary settlements.

Further on, we pointed out the connections between the painting in phase Cucuteni A-B and that in the previous phase. In the analysis of the painted décor in this phase, as well as in the following one which finds itself in direct continuity, we used the stylistic groups, as they were established by H.

Schmidt, Vl. Dumitrescu, I. Nestor, A. Nițu: AB α , α , β , γ , δ , ε and ζ along with their subgroups, variants and associations, with the proper motifs: with spirals and meanders, geometrical, anthropomorphic, zoomorphic, vegetal, establishing, whenever necessary, the analogies with the neighbourhood areas. In the same time, given the proportion of Cucuteni "C" pottery, we paid special attention to the presentation of its ornamentation.

We have also underlined, throughout the chapter, that generally, the pottery and, especially, the painted décor had a special artistic significance and they denote a certain semantic, revealing these Eneolithic communities' elaborated spirituality.

CHAPTER VII. THE PLASTIC ART

The anthropomorphic and zoomorphic plastic art represents a significant chapter of the Cucutenian communities' spirituality in the Bahlui Basin. We began by presenting the main preoccupations that aimed at investigating the Cucutenian plastic art, among which it is worth mentioning those of Meluța Marin and D. Monah, whose analysis patterns we used in our work.

We made it clear that the anthropomorphic and zoomorphic plastic art was discovered in dwellings and pits, in the culture layer, especially in non-ritual conditions. Among the ritual conditions of anthropomorphic plastic art findings, we mentioned the cult complex and the sanctuary – dwelling form Buznea – *Siliște*, with an important role in the understanding of these communities spirituality. Then, we insisted upon the types of paste used for plastic art piece-manufacturing, most of it, resembling the paste of fine and semi-fine ceramics.

In this context, we pointed out that the use of clay, mostly for plastic piece manufacturing, reflects an ancient concept of *consubstantiation* and we agree that the use of ash mixture, cariposes and flour in the paste of some anthropomorphic feminine statuettes is related to the idea of *transubstantiation*.

Further on, we presented the techniques of anthropomorphic plastic art manufacturing, most often made up of two welded pieces, probably reflecting the *coincidentia oppositorum* principle, and seldom of only one or three pieces; we, also, presented the way of moulding the head, especially *en bec d'oiseau*, the torso, the pelvis and the legs on development stages, with their anatomical and garment details, evolving in the fastest way. The zoomorphic plastic art pieces were worked most often in a conventional-realistic style displaying much more conservative features than the anthropomorphic ones.

In the same time, we underlined the continuity of the Cucutenian anthropomorphic and zoomorphic plastic art, in the Bahlui Basin, from phase Precucuteni III and the fact that this was the result of a special production, which increased the sacredness of those pieces.

Passing to the typological presentation of the Cucutenian anthropomorphic plastic art, on evolution phases, we mention that in the analysis, we adopted the ten general criteria established by D. Monah. We, thus, set up, for all phases, the existence of two types of plastic pieces: **figurines** and **statuettes**, distinguished from one another by technical and semantic differences, with small sizes (up to 8 cm), medium (8-25 cm) and big (more than 25 cm).

Also, the types of vertical sitting, semi-sitting and diverse statuettes begin to develop during the Precucuteni civilization and perpetuate up to the end of the civilization with obvious and natural modifications according to its temporal evolution, from naturalism to schematising and to standardization.

Further on, we analysed the features of the feminine and masculine anthropomorphic plastic art, discovered in this area, on evolution phases, stressing the specifics of the more significant pieces, the anatomical and decorative details made through incision and painting as well as the garment details and made references to the significance of these "divinities" displayed in different situations and cult attitudes within the Cucutenian pantheon by *The Great Mother Goddess*. The analysis was based on the pieces taken out at Târgu Frumos, Cucuteni – Băiceni – *Cetățuia*, Giurgești, Hăbășești, Ruginoasa, Fedeleșeni, Cucuteni – Băiceni – *Dâmbul Morii*, Buznea – *Siliște*, Valea Lupului etc. We did not fit those *phaloi-idols* in the anthropomorphic plastic art category because we believe them to represent nuzzles used for conducting air into the kilns, by the help of some bellows.

For the plastic art of the phase Cucuteni A, we also focused on the *en violon* idols, classified into two categories: simple and complex, playing an important cultural and chronological role.

Regarding the zoomorphic plastic art, we analysed it on the whole for all phases, since it displays but very few evolutionary differences. One of these is related to the way of moulding the legs: separate in phases Cucuteni A and A-B, separate and united two by two, the front and back legs, in phase

Cucuteni B. We divided the zoomorphic statuettes, too, according to the manufacture pattern, into statuettes and figurines. The great majority of the zoomorphic plastic art-pieces display domestic and wild quadrupeds (*bovinae*, *ovinae* – *caprinae*, *suinae*, *caninae*), sometime naturalistically, some other time negligently rendered. Birds are rarely displayed. All these representations probably illustrate the religious theme of the ***Great Master Goddess of the animals – Potnia theron***.

The entire chapter stresses the significant role, played by the anthropomorphic and zoomorphic plastic art in the spirituality of the Cucutenian communities in the Bahlui Basin, within the Eneolithic cults.

CHAPTER VIII. CULT OBJECTS

In this chapter we presented the other cult pieces and accessories discovered in the Cucutenian settlements in the area: **the altar tablets, the chair-lets or “thrones”, the miniature clay models of some axes, pintaderas, a conical idols, a clay disc, a miniature model of bread, an ovoid piece with four protuberances, the small wheels of a cult chariot** used in different individual or commune magic-religious practices of the communities, underlining some pieces unfairly forgotten by the archaeological bibliography and establishing analogies with the other zones.

CHAPTER IX. DIVERSE OBJECTS/*VARIA*

Beside the other mobile elements of material culture: tools and weapons, ceramics, plastic art, cult objects, previously dealt with, in this chapter we referred to the adornment objects and other pieces: **“pearls”, made of clay (cylindrical-lengthened bi-conical and conical, spherical, star-like and stay canine tooth-like), made of copper (cylindrical, tubular, disc-like), made of stag canine teeth and stone, clay and copper bracelets (simple and multi-spiralled), clay and copper discs (simple and adorned), rings, earrings, belt buttons, clay balls, a clay club head, a horse head-like sceptre**, considered to be garment accessories for embellishing, with a certain cult significance or sceptres and mashes indicating authority etc., in the complex life of these human groups.

CHAPTER X. THE FUNERARY RITE ISSUE

The funerary rite of the Cucutenian populations brings about numerous uncertainties since there were found only isolated tombs some of these indicating cult practices and no necropolises.

After a brief presentation of the discoveries from the Bahlui Basin related to the Cucutenian funerary rite, we pointed out that they are not clarifying in this respect (see the tombs from Cucuteni – Băiceni – *Cetățuia* and *Dealul Mănăstirii* and Costești – *Cier*) considered by Magda Mantu to be Cucutenian because they are dated in other historical periods. This area, too, enrols from this point of view, in the civilization's general context.

That is why we tried to explain this situation by appealing to the discoveries from the other Eneolithic civilizations, related to it, and to the critical analysis of the funerary discoveries, considered to be certain from the area of the Cucuteni-Tripolye civilization. Thus, taking into consideration the indirect relation to the Linear-Pottery civilization and its subsequent civilizations, where besides inhumation, incineration was also practiced, we uphold that archaeologists should expect to find other funerary rites besides inhumation, and that detection of some incineration traces should be endeavoured.

Also, as M. Petrescu-Dîmbovița upholds, it is necessary to intensify the methodical investigations on large areas and to make use of the modern prospecting methods for the identification of necropolises as they are known for other Eneolithic civilizations, or for other epochs.

CHAPTER XI. PERIODISATION AND CHRONOLOGY

In the beginning of this chapter, we reminded the preoccupations for establishing some period division and chronology outlines of the Cucuteni civilization, underlining the contributions of H. Schmidt, Vl. Dumitrescu, M. Petrescu-Dîmbovița, M. Dinu, A. Lászlo, A. Nițu going for the last one, which seemed to us to detect the best the evolution, showing more elasticity, variation and capability of completion, according to the same algorithm.

Further on, according to the horizontal and vertical stratigraphy, the typological-comparative analysis of the painted pottery, the anthropomorphic plastic art and the imported pieces, we divided the Cucutenian settlements from the Bahlui Basin. Thus, we considered that the last inhabiting horizon from Târgu Frumos – *Baza Pătule* partially contemporary with the discoveries from Târgu Negrești, Rusești Noi, Târpești and the intermediary level from Poduri, can be framed into an initial sequence Cucuteni A₁ (A_{1a}) of the Cucuteni culture. For the moment, there is no settlement in the area that can be dated Cucuteni A_{1b}. According to C₁₄ dating, we set the stage Cucuteni A₁ between 4550-4450 BC cal. (probability sum) or 3700-3600 bc.

Within the stage Cucuteni A₂ dated by C₁₄ between 4450-4300 (4250) BC cal. or 3600-3450 bc, we believe that three temporal sequences can be detected, Cucuteni A_{2a-c}. Thus, in the sequence Cucuteni A_{2a}, in which bi-chromatics plays an important role, as it can be noticed in the settlements from Bonțești and Izvoare III b, we cannot fit in, for the moment any site. In the sequence Cucuteni A_{2b} we included the first habitation from Costești – *Cier* and the first layer from Cucuteni-Băiceni – *Dâmbul Morii*, partially contemporary with the settlements from Frumușica, Calu – *Piatra Șoimului*, Malnaș – Băi, Mărgineni and Poduri. On the other hand, we can include in sequence Cucuteni A_{2c} the settlements from Giurgești – *Dealul Mănăstirii/Chetrosu* and the first habitation level from Cucuteni-Băiceni – *Cetățuia*, which continues its evolution in the following sequence A_{3a}.

In the first temporal sequence (A_{3a}) of the stage Cucuteni A₃ in the Bahlui Basin, we can enrol the settlements from Hăbășești – *Holm*, Cucuteni – Băiceni – *Cetățuia* (the second habitation level), Iași – *Curtea Domnească*, Filiași – *Dealul Boghiului* – *Dealul Mare*, resembling those from Târpești, Topile, Gura Văii (Onești), Leca-Ungureni, Preutești – *Haltă*. Due to its temporal length (4300/4250-4200/4150 BC or 3450/3400-3350/3300 bc) and to the great number of sites belonging to this sequence it would be possible for us to divide it into two temporal subunits: A_{3a1} and A_{3a2}. It is, also, this sequence of the stage Cucuteni A₃ in the Bahlui Basin that the Hăbășești aspect belongs to, partially contemporary with the Trușești aspect in the Moldavian Plain.

The phase Cucuteni A ends up, in the Bahlui Basin, too, with sequence A_{3b} (according to A. Nițu) which interposes over the stage A₄, established by Vl. Dumitrescu, 4200 (4150)-4100 (4050) BC cal. (probability sum) or 3350 (3250)-3250 (3200) bc, distinguishing itself through the following settlements: Ruginoasa, Bălțați – *Iazul nr. 3/Dealul Mândra*, Fedeleșeni – *Dealul Cănepăriei*, Iași – *Splai Bahlui*, Săcărești – *Tinoasa*, synchronous with those from Scânteia and Târgu Berești.

In the same time, the author pointed out the special role played, in the period division and chronology of the phase Cucuteni A, by the pieces made of copper especially the different types of copper axes (Pločnik, Vidra, Ariușd, Varna – the Brad variant) and beginning with the stage A₃, the role played by the masculine anthropomorphic plastic art, the early Cucuteni "C" pottery, providing us with different synchronizing schemes of this phase with Tripolie BI. We, also, presented the synchronisms that can be established, for this period, between different Eneolithic civilizations: Precucuteni II – Petrești A₁; Precucuteni III – Petrești A₂, an evolved stage Precucuteni III – Gumelnița A₁, Cucuteni A₁-A₂ – Petrești A₂ – A-B₁, Cucuteni A₁-A₃ – Gumelnița A₂, Cucuteni A_{3b} (A₄) – Cucuteni A-B₁ – Gumelnița B₁ – Cernavodă Ia and Ib, Cucuteni A₁-A₂ – Tiszapolgár (Românești) A – the late stage Sopot-Lengyel III – the late phase Vinča-Pločnik-Sălcuța Ia-Ib, Cucuteni A₃-A₄ – Tiszapolgár (Românești) B – Iclod II/III – incipient Lengyel-Sălcuța IIc-IIIa.

After presenting the steps undertaken throughout the period, for the division of phase Cucuteni A-B, we have adopted the scheme proposed by A. Nițu, with two stages, each of them with two temporal sequences. The first sequence of the phase Cucuteni A-B_{1a}, as it distinguished itself in the findings from Scutari-Mileanca, has no correspondence in the whole Bahlui Basin. Towards the end of this sequence and in the next one, Cucuteni A-B_{1b}, an evolution took place in the settlements from Cucuteni-Băiceni – *Dâmbul Morii* and Crivești – *Hârtoap* contemporary with that from Corlăteni (Botoșani). At the end of the chronological sequence Cucuteni A-B_{1b} it started the development of the settlement from Crivești – *Holm*, which continues its evolution throughout the next sequence Cucuteni A-B_{2a}, synchronous with the second level of the settlement from Cucuteni-Băiceni – *Dâmbul Morii*, the first level from Traian – *Dealul Fântânilor* and with that from Huși.

We can include in the sequence A-B_{2b}, in the Bahlui Basin, the habitations from Săcărești – *Suhat* and the sporadic horizon from Cucuteni – Băiceni – *Cetățuia*, partially contemporary with the levels from Traian – *Dealul Fântânilor*, Frumușica (Bodești) and Ghelăiești – *Nedeia*. Chronologically speaking, the phase Cucuteni A-B can be dated between 4100 (4050)-3900 (3850) BC cal. (probability sum) or 3250 (3200)-3050 (3000) bc.

As for synchronisms, for the phase Cucuteni A-B, we can mention those with the following civilizations: Gumelnița B₁ (in Muntenia) and Cernavoda Ib and Ic (in the region of the Lower Danube), Bodrogheresztúr (Gornești) A (I) and the beginning of B (II) in the inter-Carpathian area, Tripolie BI-BII₁ and BI-BII₂ in the eastern space, Srednyi Stog Ia and Ib and Dnepr-Donetsk IIC-IIIa, in the steppe areas.

The phase Cucuteni B, dated between 3900 (3850)-3700 (3650) BC cal. (probability sum) or 3050 (3000)-2800/2700 bc displays, in the reference zone, probably three evolution stages, each of them with two temporal sequences. We can enrol, in the sequence Cucuteni B_{1a}, the settlements from Costești – Cier and Prigoreni Mici – Cimitir, partially contemporary with those from Ghelăiești – Nedeia, Poduri – Dealul Ghindaru, Văleni – Piatra Neamț and Miorcani. The settlements from Cucuteni – Băiceni – Cetățuia, Buznea – Siliște and Valea Lupului (B₁) belong to the sequence Cucuteni B_{1b} and are synchronous with the settlements from Stânca-Ștefănești – Stânca Doamnei and Drăgușeni-Fălticeni.

The sequence Cucuteni B_{2a} comprises the settlements from Cucuteni – Băiceni – Cetățuia (level B_{2a}), Iași – Curtea Domnească (level B₂), Valea Lupului contemporary with the settlement from Frumușica (level B₂) whereas in the sequence Cucuteni B_{2b} we can include levels II-III in the horizon Cucuteni B₂ from Cucuteni – Băiceni – Cetățuia, which are similar with Târgu Ocna-Podei, Gura Văii (Onești) and Monteoru. Although there hasn't been reported yet any Cucutenian B₃ settlement traces in the Bahlui Basin, the fact that they were discovered in the near areas shows that we are only dealing with an investigation lacuna.

As for synchronisms, the phase Cucuteni B was contemporary with Tripolie BII-CI-γ₁, the end of the phase Cernavoda Ic, Gumelnița B₂, the end of the phase Bodrogheresztúr B (II) and the vast complex Sălcuța IV-Cheile Turzii-Băile Herculane-Hunyadihalom.

CHAPTER XII. FINAL CONSIDERATIONS

In the last chapter of the work, we showed that, by their features, the Cucutenian communities from this area display both, resemblances with the trunk of the cultural complex and a certain specifics, determined by the special geographical position of the Bahlui Basin, at the meeting point of the three subunits of the Moldavian Plateau.

This geographical frame influenced positively the density of the Cucutenian settlements, thronged along the Bahlui and Bahluiet rivers and their tributaries, set on all relief forms, especially the lower ones. These settlements, most of them open, were grouped around some centres located on high position and fortified which served economical, administrative, military, religious, tribal purposes some of them provided with improved defence systems. The inhabitants of these settlements practiced agriculture in a quite advanced manner, cattle breeding, some craftsmanhips: tool manufacture, pottery etc. which, by far, exceeded the sphere of commune needs.

All the elements of material culture, the different types of dwellings (surface dwellings with platform, without platform, the more rare huts), the lithic, osteologic, horn-made, metallic and clay tools and pieces, the occupations, some of them reaching a high technological level, the anthropomorphic and zoomorphic plastic art, the cult pieces, all of them reveal a highly evolved society, with an **exchange economy** a social structure hierarchy, an elaborated spirituality; conceptually and institutionally speaking, this society was, by no means, inferior to those from the Anatolian-Balkan area or the Oriental one and if it hadn't been for the successive waves of North-Pontic herdsmen who disturbed its development, it would have probably reached the level of the civilizations which knew urbanization, an incipient state organization etc.

The Cucutenian civilization manifested itself as an important factor in the dynamic connections with other contemporary Eneolithic cultures: Aldeni-Stoicani-Bolgrad, Gumelnița, Petrești, Tiszapólgár-Bodrogheresztúr, Dnepr-Donetsk, Srednyi Stog etc., involving in the spiritual and material value-exchange.

In this context, the archaeological data, coming from the Bahlui Basin, are decisively contributing to the more exact understanding of the Cucuteni civilization, in general.

CHAPTER XIII. THE ARCHAEOLOGICAL REPERTOIRE OF THE CUCUTENIAN SETTLEMENTS IN THE BAHULI BASIN

In this part of the paper we only dealt with the Cucutenian settlements from the Bahlui Basin, since there are many cases of administrative units (especially villages) whose territory stretches

throughout several hydrological Basins (e.g. Coarnele Caprei, Heleşteni, Holboca, Horleşti, Ruginoasa, Strunga etc.). That is why we strived to frame in, as exactly as possible, from the geographical point of view, all the reports, to give personal explanations when we were directly acquainted to the situation, or to make references when, on the basis of the detailed analysis and verifications of the topographic maps, we considered that a site appears under several names and geographical descriptions.

Beside the work instruments cited at every voice, for localizing, as exactly as possible, the Cucutenian sites in the region, we used the topographic maps of Botoşani and Iaşi counties at the scale of 1:50.000, the second edition, 1974, which serve as didactic material at the History-Geography Faculty within the University of Suceava, details which unfortunately, could not be reproduced because of their secret nature.

Translated by prof. Sergiu Ruptaş and Alexandru Dan Boghian

LES COMMUNAUTÉS CUCUTÉNIENNES DU BASSIN DE BAHLUI (Résumé)

L'ouvrage a été conçu comme une synthèse de l'évolution des communautés créatrices de la civilisation de Cucuteni appartenant à la microrégion géographique du Bassin de Bahlui, tenant compte du stade actuel des recherches. Dans cet ouvrage l'auteur a essayé de souligner, quand cela a été possible, le spécifique du développement de ces communautés dans l'ensemble culturel Ariuşd – Cucuteni – Tripolie. Initialement, cet ouvrage a été élaboré comme thèse de doctorat à l'Université „Al. I. Cuza” de Iași, et a été structuré en 13 chapitres, précédés par *La liste des abréviations* et *Introduction* et conclu par *Bibliographie* et *Illustrations*.

Le thème de cet ouvrage nous a été suggéré par le academicien prof. univ. dr. doc. Mircea Petrescu Dîmbovița, qui connaissait nos préoccupations dans ce domaine. Au cours des étapes de documentation et élaboration de l'ouvrage, nous avons parcouru une partie notable de la littérature de spécialité, roumaine et étrangère, concernant ce problème, nous avons étudié de nombreux matériaux archéologiques inédits qui se trouvent au Séminaire d'Histoire Ancienne de l'Université „Al. I. Cuza” Iași, Le Musée National d'Histoire Bucarest, Le Musée Târgu – Frumos, ou dans certaines collections particulières, en aspirant à offrir une image des plus complètes possible de la habitation cucuténiennne dans la microrégion géographique de référence.

CHAPITRE I. INTRODUCTION

Dans le chapitre introductif, nous avons fait une présentation de l'importance de la recherche archéologique, par des régions géographiques restreintes de point de vue territorial, unitaires de point de vue géographique, dans cette situation étant les bassins hydrographiques ou certaines unités de relief qui peuvent être considérées micro zones ethnographiques pré et protohistoriques, qui permet la compréhension en détail de certaines civilisations. Toujours dans ce chapitre, nous avons adressé des remerciements à tous ceux qui, directement ou indirectement, nous ont aidé à l'élaboration de cet ouvrage.

CHAPITRE II. HISTORIQUE DES RECHERCHES

Dans ce chapitre, nous avons réalisé une présentation succincte des recherches archéologiques effectuées dans les stations cucuténiennes du Bassin de Bahlui, recherches qui font partie de l'effort général qui a comme but la connaissance et la définition des traits de cette civilisation dans sa totalité.

Dans la première partie nous nous sommes rapporté à la mention, dans *Cestionarul* d'Odobescu et par Th. Burada, à la recherche, réalisée par N. Beldiceanu, Gr. C. Buțureanu, G. Diamandi à la fin du XIX-ème siècle, de la station éponyme de Cucuteni – Băiceni - *Cetațuie* et des autres stations: Belcești, Cepelnița, Stroiești (Todirești) et Cotnari - *Cătălina*, mais aussi à la publication de premiers résultats par Gr. Buțureanu, Al. Odobescu et G. Diamandi, à l'occasion du X-ème Congrès International d'Anthropologie Préhistorique de Paris, 1889.

A la suite, nous avons souligné l'importance des premières fouilles archéologiques méthodiques, effectuées à Cucuteni – Băiceni – *Cetațuie* et *Dâmbul Morii* par H. Schmidt en association avec G. Bersu. En partant des observations stratigraphiques et d'une analyse rigoureuse des formes et des décors céramiques, H. Schmidt a réalisé une première périodisation de cette culture, avec les phases A et B, entre lesquelles a enregistré une phase de transition A-B, et il a élaboré la première monographie importante de cette civilisation.

L'époque entre les deux guerres mondiales a marqué une extension des recherches effectuées dans les stations cucuténiennes du Bassin de Bahlui par Hortensia Dumitrescu (Ruginoasa, 1926), I.

Andrieșescu et I. Nestor (Fedeleșeni, 1927), O. Tafrali et les collaborateurs (Podișu – *Dealul Boghiului*, 1934–1935), V. Ciurea et C. Matasă (Costești, 1937, 1939), Ecaterina Vulpe (Giurgești, 1942) et Meluța Miroslav Marin (Costești, 1942).

Après la deuxième guerre mondiale, le nombre des stations cucuténienes fouillées méthodiquement a sensiblement grandi. De cette façon, le collectif de recherche, composé par VL. Dumitrescu, Hortensia Dumitrescu, M. Petrescu – Dîmbovița, N. Gostar, a fouillé complètement la station de Hăbășești – *Holm* (1949 - 1950), le matériel archéologique riche étant valorisé dans la monographie de la station. Les recherches de M. Dinu (Valea Lupului, 1953–1955), M. Petrescu – Dîmbovița (Hlincea-Iași), Natalia Berlescu (Războieni – *Dealul Boghiului*, Prigoreni Mici - *Cimitir*) ont eu une exceptionnelle importance.

La reprise des recherches méthodiques de la station éponyme de Cucuteni – Băiceni, par M. Petrescu – Dîmbovița (*Cetățuia*, 1961–1966, 1977–1978; *Dealul Mănăstirii – La Dobrin* – 1981) et par M. Dinu (*Dâmbul Morii*, 1961–1966, 1977–1978, 1989), a déterminé le complètement de la périodisation de la culture Cucuteni et l'éclaircissement concernant la modalité de bâtir les habitations, les systèmes de fortification et les caractéristiques des complexes administratifs et spirituels.

En même temps, il faut souligner les recherches du collectif constitué de Al. Andronic, Eugenia Neamțu, M. Dinu, à Iași – *Curtea Domnească* (1958, 1960–1961), de N. N. Pușcașu à Iași sur l'emplacement du Hôtel Moldova (1976–1978), de C. Martiniuc, V. Chirica, A. Nițu à Iași – *Splai Bahlui* (1975–1976), ou le sondage de l'auteur dans la station de Săcărești – *Suhat* (com. Cucuteni, 1980).

Il faut remarquer que, pour compléter l'image sur les habitats cucuténiens du Bassin de Bahlui, un rôle très important ont les recherches de terrain entreprises après la deuxième guerre mondiale par N. Zaharia, M. Petrescu – Dîmbovița, Emilia Zaharia, recherches concrétisées dans l'ouvrage *Așezări din Moldova* ou celles effectuées par V. Chirica et M. Tanasachi concrétisées dans les deux recueils du *Repertoriul arheologic al Județului Iași*. Dans ce contexte il faut préciser que dans la région de Târgu Frumos se sont remarqués M. Constantin et l'auteur de ces pages auxquelles s'ajoutent les nouvelles recherches archéologiques réalisées par M. Văleanu et V. Chirica (2000–2003).

De nouveaux éléments, concernant le passage de la civilisation Precucuteni à la civilisation Cucuteni, ont surgi à la suite des fouilles méthodiques réalisées par N. Ursulescu et D. Boghian à Târgu Frumos – *Baza Pătule* (1990 - 2003).

Beaucoup de matériaux archéologiques cucuténiens découverts dans le Bassin de Bahlui constituent l'objet des études spéciales et de synthèse écrites par VL. Dumitrescu, R. Vulpe, M. Petrescu – Dîmbovița, E. Comșa, M. Dinu, A. Nițu, Silvia Marinescu - Bîlcu, D. Monah, A. László, N. Ursulescu, Șt. Cucoș, Cornelia Magda Mantu, D. N. Popovici, Gh. Dumitroaia et autres, mettant en évidence plus clairement les traits de l'évolution de cette civilisation néolithique.

CHAPITRE III L'HOMME ET LE MILIEU GEOGRAPHIQUE DANS LE BASSIN DE BAHULI

Dans le premier chapitre, nous avons essayé de présenter les caractéristiques géographiques du Bassin de Bahlui, région qui a environ 2000 km², dans l'intérieur de laquelle se joint le Plateau de Suceava à la Plaine de la Moldavie et au Plateau Central Moldave, les trois sous – divisions de relief du Plateau de la Moldavie, qui lui donne une individualité singulière. Les environs 1350 km² du Bassin de Bahlui, situés dans la partie de Sud – Ouest de la Plaine de Moldavie, le sous – secteur de la Plaine de Bahlui et de Bahluiet, se caractérisent par un étagement du relief du Nord – Ouest vers Sud – Est qui lui donne un aspect largement ondulé, avec collines plus hautes (Dumbrava Hodora - 240 m, Cărbunăria-Ceplenița – 227 m, Aroneanu – Iași – 215 m, Rediu – Aldei – 209 m, Breazu – Iași – 206 m, Izmana – Belcești – 204 m, Dodolea – NE Hârlău – 203 m, Cârlig – Iași – 202 m), associées avec des dépressions de contact (Hârlău – Hodora, Bârnova - Voinești), terrasses (Bahlui, Bahluiet et les affluents), plaines et interfluves, des glacis, cônes de déjections, plateaux bas, plaines et cuestas (Coasta Iașului, Coasta Bahluiului, Coasta Bahluietului).

Approximativement 550 km² du Bassin de Bahlui renferment la partie de Sud – Est du Plateau de Suceava et Șaua Ruginoasa – Strunga qui a été nommé, par le géographe V. Tufescu „La porte de Târgu - Frumos”. Le relief de ceux – ci est composé du massif Dealul Mare – Hârlău, qui est caractérisé par les sommets Dealul Mare (587 m) et Holm (530 m) joints aux plateaux structuraux (Broscăria – Laiu et Sângeap) et cuestas classiques (Coasta Bahluiului Superior, Coasta Buhalniței și Coasta Cârjoaia).

Le pas Ruginoasa-Strunga ou „La porte de Târgu - Frumos” fait le passage du Plateau de Suceava au Plateau Central Moldave et La Plaine de la Moldavie, entre le Bassin du Siret et celui de Prut. En ce qui concerne le relief, on peut remarquer les cuestas étagées (des ruisseaux Crivești et Bahlueț) et les interfluves (Rediu - Crivești, Rediu - Bahlueț).

Du Plateau Central Moldave, au Bassin du Bahlui appartiennent les environ 100 Km, qui ont comme caractéristiques les collines et les plateaux structuraux (D. Tanasă - 466 m et D. Bârnova - 416 m).

Le réseau hydrographique dans le Bassin de Bahlui est très dense. Le Bahlui a 24 affluents importants, parmi lesquels on peut remarquer Bahluiet et Gurguiata, qui sillonnent du Nord-ouest vers Sud-est la partie Sud de La Plaine de la Moldavie. A côté du réseau hydrographique de surface, on remarque aussi la nappe phréatique riche qui se manifeste sous forme de sources de versant puissantes.

Comme sols, les tchernozioms, même minces à l'époque de l'énéolithique, étaient caractérisés par une importante fertilité et ils ont influence, à côté du réseau hydrographique et un climat atlantique positivement favorisant, le développement d'une végétation et d'une faune riches et divers.

Nous avons souligné que, en ce qui concerne la végétation, un rôle très important est revenu aux plantes de sylvestre et à la forêt constituée d'arbres à feuilles caduques, la dernière étant plus étendue qu'aujourd'hui. De plus, pendant la civilisation de Cucuteni, ainsi que les recherches paléobotaniques le prouvent, dans le paysage de la région sont devenus familiers les champs de blé, orge et certaines plantes légumineuses, la culture des plantes ayant une place très importante à côté de la cueillette pour assurer la nourriture nécessaire aux communautés humaines.

En même temps, en passant en revue les recherches paléozoologiques effectuées sur les matériaux ostéologiques récupérés de certaines stations cucuténiennes de la région du Bassin de Bahlui, nous avons démontré que entre le biotope énéolithique et celui de nos jours a existé un important rapprochement, étant donnée l'augmentation de l'importance des animaux domestiques, pour assurer la survivance, au détriment des animaux sauvages, procurés par la chasse.

Même si ce chapitre peut sembler trop volumineux, nous avons insisté sur les caractéristiques du milieu géographique du Bassin de Bahlui parce que celui a favorisé, par le relief, le réseau hydrographique, le climat, les types de sol, la végétation et la faune, les habitats humains, déterminant une extraordinaire densité des ceux-ci.

CHAPITRE. IV. HABITATS, HABITATIONS, COMPLEXES MENAGERES ET SYSTEMES DE DEFENSE

Dans ce chapitre, nous avons réalisé une analyse de l'évolution de l'habitat et des complexes ménagers des communautés cucuténiennes du Bassin de Bahlui.

IV. 1. Habitats

En utilisant le principe interdisciplinaire géographique ethnographique, proposé par D. Monah et Șt. Cucuș, et celui relationnel écologique soutenu par Al. Bolomey, dans l'analyse des conditions d'emplacement et de fonctionnement des stations cucuténiennes, nous avons enregistré 363 habitats cucuténiens (150 – Cucuteni A, 12 – Cucuteni A-B, 122 – Cucuteni B et 79 Cucuteni phase imprécise), distribués sur tout le relief de la région.

On peut observer, pendant toutes les phases de l'évolution de la civilisation, une prédisposition pour le relief bas: plaines, terrasses inférieures et moyennes, où a été placé plus de la moitié du nombre d'habitats localisés, emplacement que nous avons mis en relation avec le spécifique agricole et de l'élevage de cette communauté.

A la suite, nous avons présenté, selon les phases d'évolution, les stations situées dans des positions hautes et relativement hautes ou celles situées sur des emplacements bas, en essayant de mettre en évidence l'hierarchie des certains habitats centrales, fortifiés, qui dominaient des groupes de habitats ouverts, situés dans des positions basses, véritables centres économiques, tribales, militaires, religieux, dans le système de la *chefferie*.

En ce qui concerne les dimensions des habitats cucuténiens du Bassin de Bahlui, on peut montrer que la plupart représentent des stations moyennes (1-2 ha) et grandes (2-5 ha), le nombre de celles très grandes (5-10 ha) et de celles petits (jusqu'à 1 ha) étant réduit. Dans la région dont nous nous occupons il

n'y a pas d'habitats gigantesques, mais le fait qu'ils manquent a été compensé par la densité des autres habitats.

PHASE	NOMBRE TOTAL HABITATS	DESQUELS					
		Terrasses inférieures (T I)	Terrasses moyennes (T II – III)	Terrasses supérieures (T IV – V)	Promon- toires	Plaines	Imprécis
Cucuteni A	150	50	28	25	30	2	15
Cucuteni A–B	12	4	3	0	5	0	0
Cucuteni B	122	44	20	16	25	0	17
Cucuteni neprecizat	79	14	17	16	7	2	23
TOTAL	363	112	68	57	67	4	55
Precucuteni II - III	31	14	10	0	4	0	3
Horodiștea- Erbiceni	81	16	15	26	13	1	10

En même temps, il est possible qu'il aient existé des stations annexes, de petites dimensions, des certains habitats plus proches et relativement contemporains: Costești – Cier- Giurgești – Dealul Mănăstirii, Ion Neculce (Prigoreni Mici) - Cimitir- Ion Neculce (Prigoreni Mici) – Fosta Livadă cu vișini, Buznea – Dealul Brocea – Buznea – Siliște. En ce qui concerne la dynamique de l'évolution des habitats, on peut observer, dans certaines situations, comme celles de Hăbășești – Holm et Cucuteni – Băiceni – Dâmbul Morii, l'occupation, au début des surfaces restreintes, pour que, celles-ci s'étendent progressivement, fait qui peut être observé par stratigraphie horizontale. De plus, nous avons réussi à établir l'existence des habitats aux niveaux discontinus, saisonniers et stations avec une période de fonctionnement plus longue, concrétisée par dépôts archéologiques épaisses, étroitement liés des occupations des communautés respectives, des ressources et d'autres facteurs objectifs ou subjectifs.

Quant à l'explosion démographique cucuténienne, nous montrons que, pour l'instant, elle peut être établie seulement globalement, étant nécessaire une connaissance plus complète, par phases, étapes et séquences d'évolution, des stations cucuténienes appartenant à une certaine zone. On peut formuler les mêmes conclusions pour la tentative d'établir le nombre d'habitants d'une station cucuténienne; dans ce cas aussi, on doit tenir compte de nombreux facteurs objectifs et subjectifs qui prouvent qu'un habitat a représenté un organisme économique et social dynamique.

La modalité d'organisation des habitation, au contexte des habitats du Bassin de Bahlui, a été établie, hypothétiquement, à Hăbășești – Holm, où on a supposé que les 44 habitations, analysées exhaustivement, constituaient deux ou trois groupes circulaires, plus ou moins réguliers, semblables à la disposition d'autres stations cucuténienes – tripoliennes. On ne connaît pas, pour l'instant, d'autres modalités de disposition des habitations: en séries parallèles, en cercles concentriques ou autres.

IV. 2. Habitations

Au début du sous chapitre, nous avons présenté une série de considérations, présentes dans la littérature de spécialité, sur la construction et sur les fonctionnalités des habitations cucuténienes, mais aussi des considérations sur la typologie. A la suite, nous avons analysé les types d'habitations énéolithiques découvertes dans le Bassin de Bahlui. Après la présentation de l'**habitation enfocée** de Târgu Frumos – Baza Pătule (Precucuteni III), nous montrons que ce type d'habitation a été découvert et à Ruginoasa (les nouvelles fouilles), comme dans autres habitats cucuténienes: Nezvisko, Cuconești Vechi, Vasilievka, Putinești II et II, Jablona I, Berești, Reci-Telek, Kliščev, Vorošilovka.

Dans la zone étudiée, sont connues des **habitations de surface sans plate-forme**, qui se retrouvent aussi dans la station de Târgu Frumos – Baza Pătule (Precucuteni III). On connaît deux types d'habitation: à **plancher en terre** et à **plancher en pierre**, le dernier type, le fait est visible à Ruginoasa și Cucuteni – Băiceni – Cetățuie, étant découvert d'après les agglomérations de matériaux archéologiques

domestiques, associés ou non avec des foyers. Les dimensions des celles-ci étaient moyennes et elles avaient une forme rectangulaire, faite prouvée aussi par les modèles miniatures en terre cuite. Habitations de surface simples ont été découverts à Hăbășești – *Holm* (les constructions 5, 6, 7, 22, 29, 39), Săcărești – *Suhat*, Buznea – *Siliște*, étant semblables aux celles de Hangu (Cucuteni A), Mugeni (Harghita), Ștefănești – Stâncă – *Stâncă Doamnei*, Roma – *Balta lui Ciobanu*.

Les habitations de surface à plate-forme en terre cuite ont été construites dans toutes les phases, par les communautés cucuténiennes du Bassin de Bahlui, celles-ci prouvant une vision architectonique quasi unitaire.

Ce type particulier d'habitation est présent dans les civilisations Vinča-Turdaș, Hamangia, Vădastra, Petrești, Aldeni-Stoicani-Bolgrad, Boian, Gumelnița A₁, étant assimilé par les populations de la civilisation Precucuteni-Tripolie A, d'où a été transmis aux communautés cucuténiennes ci-inclus celles du Bassin de Bahlui. De point de vue dimensionnel, on a réussi à établir les catégories suivantes: habitations **petites** (jusqu'à 25 m²), **moyennes** (25-50 m²), **grandes** (75-100 m²) et très grandes (plus de 100 m²). De l'étude de cas, permis par les recherches exhaustives effectuée dans la station de Hăbășești, résulte que, de celles 44 d'habitations, plus d'une moitié étaient petites et moyennes, 19 grandes et seulement deux très grandes. Des habitations très grandes ont été découvertes aussi à Cucuteni – Băiceni – *Dâmbul Morii*.

A la suite, nous avons mis en évidence les modalités de construction de certaines habitations de surface à plate - forme, du nettoyage et aménagement de l'emplacement, la consécration de celui – ci, jusqu'à la construction proprement dite de la structure en bois de la plate – forme, des parois et du toit, et le recouvrement de ceux – ci avec de l'argile. En ce qui concerne le problème beaucoup disputé de brûlement des plate-formes en terre cucuténiennes, nous avons choisi l'hypothèse formulée par Vl. Dumitrescu et celles-ci des certains spécialistes, russes et ukrainiens, qui considèrent ce brûlement comme délibéré, le feu étant, dans ce cas **un facteur technologique constructif**, et seulement dans le cas de la destruction accidentelle de l'habitation il devient **un facteur destructif**.

Ce type d'habitation, est présent de la phase Precucuteni III finale – Cucuteni A₁, à Târgu Frumos – *Baza Pătule* (L 8 et 11), étant découvert dans beaucoup de stations cucuténiennes appartenant à cette zone; il se caractérise par les variantes: à fourches plantées dans une plaque de fondation rectangulaire formée de poutres ou à piliers plantés dans le sol (Hăbășești și Valea Lupului), certaines constructions ayant des compartiments intérieurs et décorations plastiques des parois extérieures, parfois, dans ce sens – la, se manifestant des préoccupations singulières.

Quant aux **habitations étagées**, même si on peut supposer la présence de telles constructions à Hăbășești (L 25, 27, 44), nous considérons que la démonstration faite, jusqu'au présent, nécessite de nouveaux arguments archéologiques et vérifications expérimentales, certains modèles en miniature de ce genre représentant, selon nous, images des constructions de culte ou avec d'autres destinations.

Les modèles en miniature en terre cuite des habitations représentent d'importantes pièces de culte, maquettes qui sont capables de nous suggérer des modalités et des détails architectoniques concernant le relèvement de ces constructions, ou, dans certaines situations, elles représentent des images des sanctuaires, des constructions utilitaires (des tours), pièces de mobilier et intérieur (des fours) et autres.

Des complexes qui se trouvent à l'intérieur des habitations, nous avons présenté **les fours, les foyers et les fosses joints, les banquettes et les lits en terre**, et nous avons supposé, selon d'autres découvertes néolithiques et énéolithiques et selon les analogies ethnographiques, l'utilisation d'un mobilier en bois, paillassons, treillages, tapis (?), peaux et fourrures ou autres.

Dans la dernière partie, nous avons montré que les types d'habitations, la modalité de construction et les dimensions des celles - ci ont évolué en rapport avec le niveau de civilisation des communautés cucuténiennes, formant un micro – espace sacré, où se déroulait la vie de ces hommes, de leur naissance jusqu'à leur mort.

IV. 3. Complexes ménagères extérieures

Des complexes ménagères, découverts en dehors des habitations, nous avons présenté les fosses ménagères, sous forme de sachet, sous forme de sac, cylindriques, la bouche sous forme d'entonnoir, de cloche, d'alvéoles. Les fosses ménagères ont une composition variée: boussillages brûlés de plate – forme et des parois, outils et armes, parures, plastique, céramique, pièces entières et fragmentaires matériaux archéologiques découverts dans beaucoup d'habitats étudiés. Nous avons présenté aussi les fosses de provisions, sous forme de cloche, les parois glazés ou non et brûlés, les foyers extérieurs simples, à

torchis avec sable et au bord relevé, construits directement sur le sol, et réalisés à la suite d'une structure de pierre et gravier, les fours extérieurs, pour cuire le pain et pour la cuisine, simples, avec une seule pièce, dans laquelle on faisait le feu et la cuisson, et évolués, avec deux pièces, la chambre du feu et la chambre de la cuisson, séparées par une grille, des fours de potier simples et évolués, tels que sont ceux trouvés à Hăbășești - *Holm*, Cucuteni – Băiceni – *Cetățuie*, Valea Lupului et autres.

La présence du dernier type des fours mentionnés, la présence de certains éléments de leur structure, notamment les plaques perforées de grille et les ajustages en terre cuite, nous permet d'affirmer l'existence des centres de poterie, dans le sens des définitions proposées par T.G. Movșa et E. Comșa.

Il faut rappeler aussi d'autres complexes ménagères archéologiquement identifiés: ateliers pour le perfectionnement des outils, cuisines d'été ou pour l'usinage des sous produits animaliers.

IV. 4. Systemes de defense

La fortification des certains habitats cucuténiennes, du Bassin de Bahlui, a été analysée dans ce chapitre, en réalisant l'intégration des ceux –ci dans le contexte plus vaste du néo –lithique carpato – balkanique. Après la présentation des contributions qui concernent la recherche des systèmes de fortification cucuténiens, nous nous sommes rapporté aux fossés de défense simples, complétés de la haie ou des palissades, de Hăbășești – *Holm* (Cucuteni A₃) et Cucuteni – Bceni – *Dâmbul Morii* (Cucuteni A-B₁) avec analogies à Trușești, Topile et Traian – *Dealul Fântânilor*, et aux systèmes complexes composés de fossé, vallum, palissade de Cucuteni – Băiceni – *Cetățuie* (Cucuteni A₃ și B₁) semblables aux ceux de Malnaș-Băi, Sfântu Gheorghe, Bixad, Polivanov – Jar III et Cuconești Vechi (Cucuteni A), Butești I, Badragii Vechi IX, Badragii Noi II – *Ostrov*.

Dans le Bassin de Bahlui, des fortifications ont été signalées aussi dans les stations : Târgu Frumos - *Baza Pătule*, Costești – *Cier*, Giurgești - *Dealul Mănăstirii*, Târgu Frumos – *Dealul Beci*, Erbiceni – *Iazul Ursului/În Curcan* et peut être Valea Ursului (Miroslava) – *Cetățuia*. Dans tous les cas, les systèmes de défense anthropiques ont le rôle de compléter ceux naturels, à pentes escarpées, le plus souvent. L'existence d'un nombre réduit d'habitations fortifiées, situés dans des positions dominantes, une sorte d'acropoles, pose le même problème des centres économiques, administratives, militaires, religieux cucuténiens, dans les conditions d'une société hiérarchisée, centres qui contrôlaient zones différentes comme étendue.

CHAPITRE V. L'OUTILLAGE ET L'ARMEMENT CUCUTENIEN DU BASSIN DE BAHLUI

Le confectionnement des outils et des armes a représenté une occupation importante, pratiquée par les communautés cucuténiennes, du Bassin de Bahlui, devenant un métier indépendant de la communauté.

Après une série de considérations générales, nous avons présenté les matières premières utilisées pour la production des outils et des armes: **roches sédimentaires**: silex, (de Prut, Nistru, balkanique (de Dobroudja), volkhynopodolien, centrale moldave, de Vrancea), silicolithe, jaspe, grès, marnes, tufs volcaniques; **roches magmatiques**, granite, obsidienne, basalte, **roches métamorphiques**, schistes (gneiss), **matériaux squelettiques**: ostéologiques en corn et éléments de dentition, **la terre cuite et le cuivre**, en mettant en évidence, où c'était le cas, l'usinage locale des ceux-ci.

A la suite, nous avons analysé les caractéristiques des outils et des armes en silex, des noyaux et des produits de débitage, jusqu'aux lames retouchées et sans retouches, grattoirs, racloirs, poinçons, les pièces composantes des faucilles, pièces géométriques, les pointes de flèche et de lance; nous avons présenté l'évolution, la typologie et la fonctionnalité des ceux – ci, selon les phases et les habitats.

Pour les outils et les armes en pierre, nous avons discuté les **pièces sans perforation** qui, d'après le profile longitudinal, ont formé deux séries fondamentales – **asymétriques**, plan-convexes, et **symétriques**: les haches, les ciseaux et les petits ciseaux, les herminettes, les haches en silex, les haches marteau, et les **pièces perforées** – des haches marteau, la hache à deux tranchants parallèles, herminettes, marteaux, bouts de massue, en soulignant leur évolution et leur fonctionnalité. En plus, nous avons souligné la typologie d'autres outils lithiques: les meules à main, les frotteurs broyeur, les enclumes, les percuteurs, les pressateurs (pressiers), les pièces à retoucher, les pièces abrasives.

Nous avons utilisé le même algorithme, évolutif, typologique, et fonctionnel, dans la présentation **des outils et des armes en corne** : poinçons, serfouettes, plantoirs/fouilleurs, socs en corne de cerf, marteaux, haches - marteaux, serfouettes - marteaux, haches de lutte, manches et de **ceux en os** : aiguilles

poinçons et une aiguille, ciseaux et petits ciseaux, spatules, harpones, couteaux et poignards, une navette, manches, point de flèche et polisseurs.

Comme **outils en terre cuite**, dans les habitations cucuténiennes du Bassin de Bahlui, ont été réalisés et utilisés: fusaiïoles, poids tronconiques et pyramidales, pour le métier à tisser, et poids circulaires plates, cylindriques et parallélépipédiques, pour le filet de pêche, ajustages en terre cuite, des supports, billes etc.

Parmi les **outils et les armes en cuivre**, découverts dans cette zone, nous avons mentionné: les aiguilles, les poinçons, les hameçons, les couteaux, les poignards, les haches marteau Vidra, les haches aux bras en croix de type Erbicieni et Târgu Ocna et haches ciseaux de type Cucuteni.

En même temps, nous avons supposé, selon les analogies ethnographiques, avec l'économie traditionnelle de cette zone, l'utilisation d'un riche outillage en bois, mais qui ne se pas fossiliser. A la fin du chapitre, nous avons insisté sur la nécessité de la mise en pratique des méthodes modernes dans l'étude de l'outillage et des armes des communautés cucuténiennes: archéologie expérimentale, taphonomiques, tracéologiques, analyse quantitative- qualitative, analyse physique chimique et spectrale, indispensables pour la compréhension multilatérale de cette catégorie d'artefacts.

CHAPITRE VI. LA CERAMIQUE

Dans ce chapitre, le plus volumineux de l'ouvrage, nous avons analysé l'un des plus importants produits des communautés cucuténiennes, **la céramique**, important langage archéologique. Après quelques considérations générales, nous avons présenté les catégories de la céramique cucuténienne: **céramique fine**, **céramique demi-fine**, **céramique grossière** et **céramique dite Cucuteni "C"**, en relevant les caractéristiques technologiques de chacune.

Malgré l'espace limité, nous avons essayé de présenter, à la suite, les étapes du processus technologique, de la production de la céramique, étapes qu'on peut reconstituer à l'aide des études physiques chimiques réalisées, et des analogies ethnographiques, du moment du choix et de l'extraction des argiles plastiques, la fermentation et le modelage, l'épuration, l'adjonction dans la pâte des dégraissants, à côté des ceux naturels, du sable fin et des débris pilés (argiles réfractaire), la production de la céramique par l'utilisation, au moins dans les phases évoluées, des certains supports rotatifs et des morceaux de toile ou treillage, dans la technique de l'assemblage des morceaux, distinctement modelés des cercles en argile, en utilisant, dans ce but, différents outils en silex, en os, défenses de sanglier, bois, décoration par peinture, avec oxydes minérales de calcium, fer, manganèse, incision et matriçage, dessèchement et combustion.

En soulignant le souci particulier pour la préparation de la pâte céramique, avec progressions évidents de la phase Cucuteni A à la phase Cucuteni B, pour la modeler avec attention, par l'utilisation d'un précurseur de la roue du potier, de la peinture qui est devenue de plus en plus artistique, en connaissant le comportement des pigments, durant le processus, et de la combustion supérieure, oxydante, dans des fours évolués, dans les conditions du contrôle de l'aérage et de la combustion, aux températures fréquentes de 900-1100°C, nous avons eu l'intention de remarquer le haut niveau technologique de la poterie cucuténienne, individualisée comme métier indépendant, pratiqué à la fois par des hommes et des femmes, dans certains centres, tout proche du niveau atteint à l'époque grecque ou romaine.

Quant à la typologie des formes de la céramique cucuténienne, nous avons montré qu'elle s'est mise en évidence à la mesure de l'extension des recherches méthodiques, de l'usinage et de la systématisation des matériaux découverts, disposant (ayant aujourd'hui à notre disposition) aujourd'hui d'un set important de formes de base, qui reflète une certaine standardisation des celles-ci, avec variantes, selon les phases, les étapes et les centres de production. Nous avons suggéré la nécessité de la réalisation des études spéciales de morphologie analytique numérique et de détermination de la fonctionnalité des certaines formes, pour obtenir de nouvelles dates qui puissent accentuer l'importance archéologique de celle-ci.

De plus, il faut souligner qu'il y a une continuité entre la plupart des formes céramiques de la phase Precucuteni III et celles de la phase Cucuteni A, mais aussi entre celles-ci et celles appartenant aux phases suivantes. En même temps, on peut observer une certaine dynamique de l'apparition et de la disparition des formes, surtout celles destinées au culte, en relation avec les transformations subies par tout le complexe culturel.

A la suite, nous avons passé en revue les formes de la céramique cucuténienne, identifiées dans le Bassin de Bahlui: **les gobelets, les coupes, les vases piriformes, et relativement piriformes, les vases tronconiques, les vases cratère, les soupières, les écuelles, les assiettes, les couvercles, les vases support, vases à pied, vases binoche, les louches, les cuillers, cuillerons, les vases miniatures, vases à formes singulières (gobelet à trois bouches, forme nouvelle dans le contexte de la céramique peinte cucuténienne, des *kernoi*, le vase double, le vase à tube, les vases rectangulaires), les vases anthropomorphes proprement dites et vases (supports) anthropomorphisés, les vases zoomorphes**, avec leurs variantes, en soulignant leur évolution pendant les trois phases de la civilisation, les variantes développées, leurs caractéristiques, la façon de décoration et les analogies avec les découvertes des zones voisines.

En ce qui concerne la fonctionnalité, étroitement liée aux dimensions et à leurs formes, les vases ont été utilisés pour garder les provisions, pour la préparation de la nourriture, pour servir la nourriture et les boissons, le transport des produits et comme vases accessoires de culte. En même temps, nous nous demandons si c'est possible que l'existence de plusieurs catégories céramiques, et surtout la catégorie de la céramique fine, à côté des beaucoup de formes particulières, reflète une certaine structure hiérarchique de la société cucuténienne.

La décoration de la céramique cucuténienne, surtout par peinture, représente un chapitre très important et spectaculaire dans l'étude de cette civilisation. Nous avons montré que la décoration de la céramique par peinture a fait son apparition dans le Bassin de Bahlui, du niveau de la phase Precucuteni III, fait qu'on peut observer à Târgu Frumos – *Baza Pătule*, acquérant des nouvelles caractéristiques technologiques et une ampleur très importante, en même temps avec les nouvelles influences reçues de la part des civilisations: Petrești, Stoicani – Aldeni – Bolgrad, Gumelnița. Il semble que, toujours de la fin de la civilisation Precucuteni, prennent contours les deux fonds, sur lesquels on applique ultérieurement la peinture: brun et blanc, mais aussi les modalités de réalisation de l'ornementation: positive, par peinture, et négative, par réservation.

De plus, nous voulons préciser que l'analyse des caractéristiques du décor peint, pour toutes les phases d'évolution, avec toutes ses composantes, a été faite, du début, conformément aux matériaux découverts dans les habitats du Bassin de Bahlui, de façon qu'elles soient très bien connues, retenant dans ce sens-la les contributions de H. Schmidt, Vl. Dumitrescu, M. Petrescu-Dîmbovița, A. Nițu.

Nous avons mis en évidence les traits de la peinture de la céramique découverte dans les habitats de la phase Cucuteni A, la mise en pratique du principe *horror vacui*, le doublage et la réduplication des motifs décoratifs, les proportions différentes, par étapes d'évolution, de la bichromie et de la trichromie, les rapports entre les dimensions des bandes peintes: larges et moyennes et celles étroites, la diversité des motifs en spirales, méandriques et géométriques, les caractéristiques du décor creusé et en cannelures, spécifique à l'aspect culturel Hăbășești, mais aussi les caractéristiques de l'ornementation de la céramique usuelle et de celle de type Cucuteni "C" précoce, présentant les analogies avec les stations contemporaines.

A la suite, nous avons montré les relations qui existent entre la peinture de la phase Cucuteni A-B et celle de la phase antérieure. Dans l'analyse du décor peint de cette phase et de la suivante, qui se trouve en continuité directe, nous avons utilisé les groupes stylistiques établis par H. Schmidt, Vl. Dumitrescu, I. Nestor, A. Nițu: $AB\alpha$, $\alpha\alpha$, α , β , γ , δ , ε și ζ avec les sous groupes, les variantes et leurs associations, avec les motifs afférentes, en spirales et méandrique, géométrique, anthropomorphe, zoomorphe, végétale, établissant, quand cela a été possible, les analogies avec les zones voisines. En même temps, étant donné l'importance de la céramique Cucuteni "C", nous avons accordé une attention spéciale à la présentation de l'évolution de celle-ci.

Dans ce chapitre, nous avons souligné aussi que la céramique, en général, et le décor peint, en spécial, ont eu une grande importance artistique et prouvent une sémantique particulière, parlant de la spiritualité élaborée des ces communautés énéolithiques.

CHAPITRE VII. LA PLASTIQUE

La plastique anthropomorphe et zoomorphe représente un chapitre important de la spiritualité des communautés cucuténiennes, du Bassin de Bahlui. Au début du chapitre, nous avons présenté les principales préoccupations qui ont visé la recherche de la plastique cucuténienne, parmi lesquelles il faut remarquer celles de Meluța Marin et de D. Monah, dont nous avons utilisé les modèles d'analyse dans notre ouvrage.

Nous avons précisé que la plastique anthropomorphe et zoomorphe a été découverte dans des habitations, dans des fosses, dans le niveau de culture, surtout dans des conditions non rituelles. Des conditions rituelles de découverte de la plastique anthropomorphe nous avons mentionné le complexe de culte et l'habitation sanctuaire de Buznea – *Siliște*, avec un très important rôle dans la compréhension de la spiritualité des ces communautés. Ensuite, nous avons insisté sur les types de pâte utilisée pour la production des pièces plastiques, en grande mesure, semblable avec celle de la céramique fine et demi fine. Dans ce contexte, nous avons souligné que l'utilisation avec prédilection de l'argile, pour le confectionnement des pièces plastiques, reflète une conception ancienne de la *consubstantialité*, et nous sommes d'accord que l'utilisation du mélange de balle de blé, des caryopses de céréales et de la farine dans la pâte des quelques statuettes anthropomorphes, féminines est lié à l'idée de la *transsubstantiation*.

A la suite, nous avons montré les modalités techniques de réalisation de la plastique anthropomorphe, le plus souvent de deux morceaux unis, qui représentent, probablement, le principe *coincidentia oppositorum*, plus rarement d'un seul morceau ou de trois parties, la modalité de modeler la tête, surtout "en bec d'oiseau", le torse, le bassin, et les pieds, par phases d'évolution avec leurs détails anatomiques et vestimentaires. Les pièces plastiques zoomorphes ont été exécutées, le plus souvent, dans un style conventionnel réaliste, étant plus traditionalistes que celles anthropomorphes.

En même temps, nous avons souligné la continuité de la plastique anthropomorphe et zoomorphe cucuténienne, du Bassin de Bahlui, de celle appartenant à la phase Precucuteni III, et nous avons souligné aussi le fait que celle-ci a été le résultat d'une production spéciale, qui consolidait(augmentait) la sacralité des pièces.

En passant à la présentation typologique de la plastique cucuténienne, par phases d'évolution, nous prouvons que nous avons accepté, dans l'analyse, les dix critères généraux, établis par D. Monah. Ainsi, pour toutes les phases on a établi qu'il y avaient deux types de pièces plastiques: **figurines** et **statuettes**, entre celles-ci existant des différences techniques et de sémantique, avec petites dimensions (jusqu'à 8 cm), moyennes (8-25 cm) et grandes (plus de 25 cm). En outre, les types de statuettes verticales, assises, demi-assises et diverses prennent contours de l'époque de la civilisation de Precucuteni et se perpétuent jusqu'à la fin de la civilisation, évidemment, avec modifications naturelles en fonction de l'évolution temporelle de celle-ci, du naturalisme au schéma, à la standardisation.

A la suite, nous avons analysé les caractéristiques de la plastique anthropomorphe féminine et masculine, découverte dans cette zone, par phases d'évolution, en mettant en évidence le spécifique des pièces plus importantes, les détails anatomiques et décoratives, réalisés par incision et peinture, et les détails concernant l'habit; nous avons fait aussi des observations qui visent les significations des ces divinités, présentées dans différentes situations et attitudes de culte dans le contexte du panthéon cucuténien dominé par **La Grande Déesse Mère**. Dans l'analyse qu'on a fait nous avons utilisé les pièces de Târgu Frumos, Cucuteni – Băiceni - *Cetățuie*, Giurgești, Hăbășești, Ruginoasa, Fedeleșeni, Cucuteni – Băiceni – *Dâmbul Morii*, Buznea – *Siliște*, Valea Lupului etc. Nous n'avons pas inclus dans la catégorie de la plastique anthropomorphe les **idoles** de type *phaloi*, parce que nous considérons qu'elles représentent des ajustages utilisés à la conduite de l'air dans des fours, à l'aide des soufflets.

Pour la plastique de la phase Cucuteni A, nous nous sommes arrivés aussi sur les idoles *en violon*, rangées en deux catégories: **simples** et **complexes**, ayant un rôle important de point de vue culturel et chronologique.

En ce qui concerne la plastique zoomorphe, nous l'avons analysé en totalité, pour toutes les phases, parce qu'elle ne présente beaucoup de différenciations évolutives. L'une de ces différenciations vise la modalité de modelage des pieds: distinctement, dans les phases Cucuteni A et A-B, séparés et unis deux par deux, ceux antérieurs et ceux postérieurs, dans la phase Cucuteni B. Nous avons rangé aussi les statuettes zoomorphes, d'après la façon de réalisation, en **statuettes proprement-dites** et **figurines**. La plupart des pièces plastiques zoomorphes représentent quadrupèdes domestiques et sauvages (bovinés, ovinés, suidés, canidés), parfois représentés naturellement, d'autres fois négligemment, et plus rarement, des oiseaux, illustrant probablement le thème religieux de la **Grande Maîtresse des animaux – Potnia theon**.

Le chapitre tout entier suggère le rôle très important que la plastique anthropomorphe et zoomorphe a eu dans la spiritualité des communautés cucuténiennes du Bassin de Bahlui parmi les autres cultes énéolithiques.

CHAPITRE VIII. OBJETS DE CULTE

Dans ce chapitre, nous avons présenté d'autres pièces et accessoires de culte, découvertes dans les stations cucuténienues de la zone : **les petites tables-autel, les tabourets ou "les trônes", les modèles en miniature en terre cuite des haches, les idoles coniques, les estampilles/pintaderas, un disque en terre, un modèle en miniature de pain, une pièce ovoïdale à quatre protubérances, les roulettes de chariot de culte**, utilisés dans certaines pratiques magiques religieuses domestiques ou au cadre de la communauté, en mettant en relief des pièces, injustement oubliées par la littérature de spécialité et établissant des analogies avec les autres zones.

CHAPITRE IX. OBJETS DIVERS/*VARIA*

Hors les autres éléments mobiles de culture matérielle: outils et armes, céramique, plastique, objets de culte, présentés antérieur, dans ce chapitre nous avons parlé des objets de parure et autres pièces: **perles: en terre cuite** (cylindriques – allongées, biconiques et coniques, sphériques et sphériques aplaties, étoilées et en forme de canines de cerf), **en cuivre** (cylindriques, tubulaires, discoïdes), **des canines de cerf et pierre, bracelets en terre cuite et cuivre** (simples et pluri spiralées), les **disques en terre cuite et en cuivre** (simples et ornementés), anneaux, boucles, boutons de ceinture, **billes en terre cuite, tête de massue en terre cuite, sceptre en forme de tête de cheval**, considérés accessoires vestimentaires, pour l'embellissement, avec certaines significations de culte ou sceptres et d'autres signes du pouvoir etc.

CHAPITRE X. LE PROBLEME DU RITE FUNERAIRE

Le rite funéraire des populations cucuténienues présente de nombreuses incertitudes parce qu'on ne connaît que des tombeaux isolés, certains indiquant des pratiques de culte, et aucune nécropole.

Après avoir passé en revue les découvertes de la zone du Bassin de Bahlui, en ce qui concerne le rite funéraire cucuténien, nous avons montré que les découvertes ne sont pas significatives dans ce sens-la, (à voir les tombeaux de Cucuteni – Băiceni – *Cetățuie* et *Dealul Mănăstirii* et Costești – *Cier*), considérés par Magda Mantu cucuténienus, parce qu'ils sont datés dans d'autres époques historiques. De cette façon, cette zone s'inscrit elle aussi, de ce point de vue et non seulement, dans le contexte général de la civilisation.

C'est pourquoi, nous avons essayé d'expliquer cette situation, en faisant appel aux découvertes d'autres civilisations énéolithiques, voisines, et à l'analyse critique des découvertes funéraires considérées comme certes, du milieu de la civilisation Cucuteni-Tripolie. De cette façon, étant donné le voisinage indirect avec la civilisation linéaire céramique et les civilisations qui lui succèdent, où à côté de l'inhumation avait été pratiqué l'incinération, nous considérons qu'il faut que les archéologues attendent afin de trouver d'autres rites funéraires que l'inhumation, ils doivent essayer de trouver vestiges (traces) de l'incinération.

De plus, comme affirme M. Petrescu Dîmbovița, est nécessaire le renforcement des recherches méthodiques sur de grandes surfaces et l'utilisation des méthodes modernes de prospection pour identifier les éventuelles nécropoles, conformément aux situations d'autres civilisations ou d'autres époques historiques.

CHAPITRE XI. PERIODISATION ET CHRONOLOGIE

Dans la première partie de ce chapitre, nous avons passé en revue les préoccupations pour la réalisation des schémas de périodisation et chronologie de la civilisation de Cucuteni, en soulignant les contributions de H. Schmidt, Vl. Dumitrescu, M. Petrescu Dîmbovița, M. Dinu, A. László, A. Nițu. Nous avons choisi le dernier schéma parce nous avons considéré qu'il surprend mieux l'évolution, étant plus flexible, plus nuancé, et plus capable pour le complètement, conformément au même algorithme.

À la suite, en partant de la stratigraphie horizontale et verticale, de l'analyse typologique et comparative de la céramique peinte, de la plastique anthropomorphe et des pièces d'import, nous avons périodisé les stations cucuténienues du Bassin de Bahlui. Ainsi, nous avons considéré qu'on peut inclure le dernier niveau d'habitat de Târgu Frumos-*Baza Pătule* dans une séquence initiale Cucuteni A₁(A_{1a}) de

la culture Cucuteni, ce niveau étant partiellement contemporain aux découvertes de Târgu Negrești, Ruseștii Noi, Târpești et au *niveau intermédiaire* de Poduri. Pour l'instant, on ne connaît pas, dans la région, aucune station qui pourrait être datée comme Cucuteni A_{1b}. En conformité avec les analyses C₁₄ nous avons inclus l'étape Cucuteni A₁ entre 4550-4450 BC cal (somme des probabilités) ou 3700-3600 bc necal.

Dans l'étape Cucuteni A₂, datée par C₁₄ entre 4450-4300 (4250) BC cal. (somme des probabilités) ou 3600-3450 bc necal, nous croyons qu'on peut identifier trois séquences temporelles Cucuteni A_{2a-c}. Ainsi, la séquence Cucuteni A_{2a}, qui se caractérise par l'importance de la bichromie, aspect qu'on peut observer au cas des stations de Bontăști et Izvoare II_{1b}, nous ne pouvons pas inclure pour l'instant aucune station. Dans la séquence Cucuteni A_{2b} nous avons inclus le premier habitat de Costești – *Cier* et le premier niveau de Cucuteni – Băiceni – *Dâmbul Morii*, étant contemporaines partiellement aux stations de Frumușica, Calu – *Piatra Șoimului*, Malnaș-Băi, Mărgineni și Poduri. En échange, dans la séquence Cucuteni A_{2c} on peut inclure les habitats de Giurgești – *Dealul Mănăstirii/Chetrosu* et le premier niveau d'habitat de Cucuteni – Băiceni – *Cetățuia*, qui continue son évolution dans la séquence suivante A_{3a}.

Dans l'étape Cucuteni A₃ la première séquence temporelle (A_{3a}), on peut inclure, dans le Bassin de Bahlui, les stations Hăbășești – *Holm*, Cucuteni – Băiceni – *Cetățuia* (le deuxième niveau d'habitat), Iași – *Curtea Domnească*, Filiași – *Dealul Boghiului* – *Dealul Mare*, semblables aux stations de Târpești, Topile, Gura Văii (Onești), Leca – Ungureni, Preutești – *Haltă*. A cause de l'extension temporelle (4300/4250-4200/4150 BC ou 3450/3400-3350/3300 bc) et à cause de nombreuses stations qui sont intégrées à l'intérieur de cette séquence, il serait possible une éventuelle segmentation de celle-ci en deux sous divisions temporelles A_{3a1} et A_{3a2}. Toujours dans cette séquence de la phase Cucuteni A₃, est connu, dans le Bassin de Bahlui, l'aspect Hăbășești, partiellement contemporain à l'aspect Trușești de La Plaine de la Moldavie.

La phase Cucuteni A finit dans le Bassin de Bahlui avec la séquence A_{3b} (d'après A. Nițu), qui se superpose sur l'étape A₄, étape établie par Vl. Dumitrescu, 4200(4150)-4100 (4050) BC cal (somme des probabilités) ou 3350(3300)-3250 (3200) bc necal. et caractérisée par les stations Ruginoasa, Bălțați – *Dealul Mândra*, Fedeleșeni – *Dealul Cănepăriei*, Iași – *Splai Bahlui*, Săcărești – *Tinoasa*, contemporaines aux stations de Scânteia et Târgu Berești.

En même temps, l'auteur a souligné l'importance, dans la périodisation et la chronologie de la phase Cucuteni A, des pièces en cuivre, surtout les différents types de haches en cuivre (Pločnic, Vidra, Ariușd, Varna-la variante Brad) et, du moment où s'est manifesté l'étape Cucuteni A₃, de la plastique anthropomorphe masculine, la céramique Cucuteni C précoce. L'auteur présente aussi les différents schémas de synchronisation de la dernière phase mentionnée avec Tripolie BI. En outre, nous avons présenté les synchronismes qu'on peut établir, pour cette époque, entre différentes civilisations énéolithiques: Precucuteni II-Petrești A₁; Precucuteni III-Petrești A₂; une étape évoluée Precucuteni III - Gumelnița A₂; Cucuteni A₁ – A₂-Petrești A₂ - A – B₁; Cucuteni A₁ – A₃- Gumelnița A₂; Cucuteni A_{3b} (A₄) – Cucuteni A – B₁ – Gumelnița B₁ – Cernavodă I_a et I_b; Cucuteni A₁ – A₂ – Tiszapolgár (Românești) A – l'étape tardive Sopot – Lengyel III - la phase tardive Vinča – Pločnic – Sălcuța I_a – I_b; Cucuteni A₃ – A₄ – Tiszapolgár (Românești) B – Iclod II/III – Lengyel de début – Sălcuța II_c – III_a.

Après avoir mis en évidence les démarches réalisées au cours du temps pour la périodisation de la phase Cucuteni A – B, nous avons choisi le schéma proposé par A. Nițu, avec deux étapes, chacune ayant deux séquences temporelles. La séquence initiale de la phase, Cucuteni A – B_{1a}, connue des découvertes de Scutari – Mileanca, n'a pas de correspondance, en totalité, dans le Bassin de Bahlui. Les stations Cucuteni – Băiceni – *Dâmbul Morii* et Crivești – *Hârtoș*, contemporaines de la station Corlăteni (Botoșani) ont évolué vers la fin de celle-ci et pendant la suivante, Cucuteni A – B_{1b}. A la fin de la séquence chronologique Cucuteni A – B_{1b}, a commencé le développement de la station Crivești – *Holm*, qui continue son évolution dans la séquence suivante Cucuteni A – B_{2a}. Cette station est synchrone avec la deuxième étape de la station Cucuteni – Băiceni – *Dâmbul Morii*, avec la première étape du habitat Traian – *Dealul Fântânilor* et avec celle de Huși.

Dans la séquence A – B_{2b} on peut encadrer, dans le Bassin de Bahlui, les habitats de Săcărești – Suhat et le niveau discontinu de Băiceni – Cucuteni – *Cetățuia*, partiellement contemporaines des niveaux de Traian – *Dealul Fântânilor*, Frumușica (Bodești) et Ghelăiești – *Nedeia*. De point de vue chronologique, la phase Cucuteni A-B peut être encadrée entre 4100 (4050) – 3900 (3850) BC cal. (somme des probabilités) ou 3250 (3200) – 3050 (3000) bc necal.

Comme synchronismes, pour la phase Cucuteni A-B, on peut rappeler ceux avec la civilisation Gumelnița B₁ (de Muntenia) et Cernavodă I_b et I_c (dans la région du Danube, en aval) avec

Bodrogkeresztúr (Gornești) A (I) et début de B (II), dans la zone intra carpatique, Tripolie BI – BII₁ și BI – BII₂, dans l'espace de l'Orient, Srednyi Stog I_a et I_b et Nipru-Donetsk II_c – III_a, dans les zones de steppe.

La phase Cucuteni B, chronologiquement encadrée entre 3900 (3850)-3700 (3650) BC cal. (somme des probabilités) ou 3050 (3000)-2800/2700 bc necal, englobe, dans la zone de référence, probablement trois étapes d'évolution, chaque étape ayant deux séquences temporelles. Dans la séquence Cucuteni B_{1a}, on peut inclure les stations Costești – *Cier* et Prigoreni Mici - *Cimitir*, partiellement contemporaines des Ghelăiești – *Nedeia*, Poduri – *Dealul Ghindaru*, Văleni - Piatra Neamț et Miorcani. Les habitats Cucuteni – Băiceni – *Cetățuie*, Buznea – *Siliște* et Valea Lupului (B₁), appartiennent à la séquence Cucuteni B_{1b}, étant synchrones avec les stations Stâncă – Ștefănești – *Stâncă Doamnei* et Drăgușeni-Fălticeni.

Dans la séquence Cucuteni B_{2a} ont été placés les stations Cucuteni – Băiceni – *Cetățuie* (le niveau B₂ I), Iași – *Curtea Domnească* (le niveau B₂), Valea Lupului, synchrones avec l'habitat de Frumușica (le niveau B₂), pendant que dans la séquence Cucuteni B_{2b} on peut inclure les niveaux II-III, de la couche Cucuteni B₂, de Cucuteni – Băiceni – *Cetățuie*, similaires avec Târgu Ocna - Podei, Gura Văii (Onești) et Monteoru. Même si des stations cucuténiennes B₃ n'ont pas été signalées pour l'instant dans le Bassin de Bahlui, la découverte des celles-ci dans les zones limitrophes prouve qu'il ne s'agit que d'un vide de recherche.

Comme synchronismes, la phase Cucuteni B a été contemporaine de Tripolie BII – CI - γI, la fin de la phase Cernavodă I_c, Gumelnița B₂, la fin de la phase Bodrogkeresztúr B (II) et le vaste complexe Sălcuța IV - Cheile Turzii – Băile Herculane - Hunyadihalom.

CHAPITRE XII. CONSIDERATIONS FINALES

Dans le chapitre final de l'ouvrage, nous avons montré que, par leurs traits, les communautés cucuténienes de cette zone présentent des ressemblances avec le complexe culturel mais aussi un certain spécifique, déterminé par la position géographique du Bassin de Bahlui, à la jonction des trois sous unités du Plateau Moldave, véritable plaque tournante de l'espace est carpatique.

Ce cadre géographique a favorablement influencé la densité des habitats cucuténiens, agglomérés le long du Bahlui, de Bahluiet et de ses affluents, établis dans tous les types de relief, et surtout dans ceux bas. Ces habitations, la plupart ouvertes, étaient groupées autour des stations situées dans des positions hautes, fortifiées, qui constituaient des centres économiques, administratifs, militaires, religieux, tribales, certains ayant des systèmes de fortification assez performants. A l'intérieur des habitats ouverts on pratiquait l'agriculture, dans une façon assez avancée, l'élevage, certains métiers: la réalisation, de l'outillage, la poterie etc., qui ont beaucoup dépassé la sphère des nécessités de la communauté.

Tous les éléments de culture matérielle: des habitations de différents (habitations de surface à plate-forme, habitations de surface sans plate-forme et les peu nombreuses habitations creusées), l'outillage et les pièces lithiques, ostéologiques, en corne, métalliques et en terre cuite, les occupations, parmi lesquelles certaines ont atteint un niveau technologique très haut, la céramique peinte, la plastique anthropomorphe et zoomorphe, les pièces de culte, parlent d'une société très évoluée, où existaient une économie d'échange, une hiérarchie des structures sociales, une spiritualité élaborée, conceptuellement et institutionnellement, avec rien d'inférieur aux communautés de l'espace anatolien - balkanique et même oriental, qui, si on ne l'aurait perturbé dans son évolution par les vagues successives de bergers nord pontiques, avaient atteints, probablement, le niveau des civilisations qui ont connu l'urbanisation proprement dite, l'organisation d'état connue de point de vue historiquement etc.

La civilisation cucuténienne a représenté un élément important dans les rapports dynamiques avec d'autres cultures énéolithiques contemporaines: Aldeni – Stoicani - Bolgrad, Gumelnița, Petrești, Tiszapolgár – Bodrogkeresztúr, Nipru - Donetsk, Srednyi Stog etc., en participant à l'échange de valeurs matérielles et spirituelles.

Dans ce contexte, les informations archéologiques, provenant du Bassin de Bahlui ont une contribution décisive, à la compréhension plus exacte de la civilisation cucuténienne, en général.

CHAPITRE XIII. LE REPERTOIR ARCHEOLOGIQUE DES STATIONS CUCUTENIENNES DU BASSIN DE BAH LUI

Dans cette partie de l'ouvrage nous avons enregistré seulement les habitats cucuténiens situés dans le Bassin de Bahlui, existant de nombreux cas d'unités administratives (surtout communes) dont le

territoire fait partie de plusieurs Bassins hydrographiques (par ex. Coarnele Caprei, Heleşteni, Holboca, Horleşti, Ruginoasa, Strunga etc.). C'est pourquoi, nous avons essayé d'encadrer le plus exactement possible, de point de vue géographique, toutes les informations, de faire des précisions personnelles, dans les cas où nous avons connu directement la situation de terrain, ou faire des mentions quand nous avons considéré, en partant des analyses et vérifications détaillées des cartes topographiques, qu'un site apparaît sous plusieurs noms et descriptions géographiques.

A cote des instruments de travail mentionnés à chaque chapitre, pour localiser le plus exactement possible les sites cucuténiens de la région, nous avons utilisé les cartes topographiques des départements de Botoşani et Iaşi, échelle 1: 50000, la II-ème édition, 1974, cartes qui constituent le matériel didactique de la Faculté d'Histoire et Géographie de l'Université „Ştefan cel Mare” Suceava et qu'on ne peut pas reproduire à cause de leur caractère secret.

Traduction de Otilia Ignătescu

INDICE GENERAL

A

Aibunar, 14
Alaiba (Maxim) Ruxandra Elena, 11, 26, 74,
109, 130 - 131, 140 - 149, 174
Alba-Iulia, 7, 18, 23
Albești (pârâu), 50, 185
Albești (sat), 197, 198
Aldea Al. I., 11, 152
Aldeni (localitate), 70
Aldeni-Stoicani-Bolgrad, 17, 28, 61, 65, 78,
125, 145, 147, 155, 166, 173, 180, 216, 219,
223, 228, 231, 236
Alexandrescu Alexandra D., 11, 44
Alexoaie I., 31, 65
Alistar Didi, 43
Ambrojevici Ceslav, 11, 150, 156
Anatolia, 26
Anau, 39, 40
Andrieșeni, 20, 44
Andrieșescu I., 11, 19, 30, 40, 41, 121, 206, 210,
213, 225
Andronic Al., 11, 42, 57, 59, 68, 102, 117, 128,
172, 175, 194, 214, 225
Aricescu A., 15, 65
Arișd, 5, 14, 22, 25, 27 - 28, 33, 41, 63, 68, 74,
79 - 80, 87, 156 - 157, 162, 167, 172, 213,
222, 224, 234
Armenia, 85
Aroneanu, 46, 57, 181 - 182, 214, 226
Asia, 15
Asia Mică, 163
Atudorei D., 41
Atena, 18, 32

B

Babadag, 33, 110
Baba-Derviș, 102
Bacău, 7, 11, 13, 15, 26, 27, 33, 103, 104
Băcăuanu V., 11, 33, 45 - 52, 84 - 85, 107
Bădeni, 205
Bădilița, 49
Badragi, 176
Badragii Noi II, 81, 229
Badragii Vechi IX, 81
Baev, 166
Băgu Gh., 11, 85
Bahlui, 12, 25, 39, 42, 44, 45, 46, 48 - 49, 50,
57, 59, 66, 67, 92, 98, 183
Bahluiet, 6, 42 - 43, 45 - 51, 57 - 59, 177, 179,
182, 184, 190 - 198, 200 - 205, 208 - 209,
214, 223, 226, 235

Bahluiul Mic, 50
Baia (județ), 14, 18, 24, 41
Băiceni (com. Cucuteni), 20, 22, 30, 38 - 43, 57,
58 - 61, 64, 66 - 67, 69 - 75, 77 - 81, 84 - 86,
88 - 104, 113, 119, 145, 147, 151, 159, 174 -
175, 187 - 188, 210, 213 - 214, 216 - 217, 220
- 223, 225, 227 - 229, 232 - 235
Băiceni (com. Todirești), 210
Balcani, 11 - 14, 24, 31
Balș (com. Balș), 48, 59, 166, 181, 188, 207
Bălțați, 17, 20, 41, 43, 57, 59, 73, 75 - 77, 80,
99, 112, 114, 118 - 120, 122 - 124, 129 - 130,
162, 172, 174, 182, 222, 234
Bălțeanu Cezarina Ana, 11, 166 - 167
Bălteni, 176
Banat, 17
Bănățeanu T., 19, 60, 98
Băncilă I., 11, 84, 85, 86
Banu, 190
Bar, 21
Bâra I., 27, 76
Bărbătești, 189, 209
Bari, 23, 41
Bârlești, 57, 191
Bârnea P. P., 35, 167
Bârnova, 14, 48, 49, 184, 185, 214, 226
Bârzu Ligia, 11, 83
Bas-Danube, 16, 25
Batariuc Paraschiva V., 34, 66, 147, 151
Bazargiuc Violeta V., 29
Bazinul Bahluiului, 6, 37, 38 - 53, 56 - 61, 63,
65 - 66, 69, 70 - 72, 74 - 88, 90 - 105, 107,
109, 111 - 135, 139 - 144, 146 - 149, 151 -
161, 163, 165 - 166, 169 - 181, 184, 186 -
187, 204, 210
Bazinul Prutului, 176
Bazinul Siretului, 53, 177, 204
Beilekçi V. S., 11, 35, 55, 167
Belcești, 30, 39, 43, 46, 57, 59, 68, 85, 92, 129,
183, 184, 187, 192, 213 - 214, 225 - 226
Beldiceanu N., 11, 39, 139, 186, 210
Beldiman C., 29, 86
Bem C., 11, 68, 167, 170, 171, 172, 175, 176
Benac A., 11, 65
Beograd, 7, 19, 20, 21
Berciu D., 11, 78, 98, 123, 155, 161, 169
Berescu Cr., 14
Berești, 17, 63 - 64, 68, 72, 86, 97 - 98, 100,
109, 157, 172, 228
Berezovka, 71, 103, 155

Berlescu Natalia, 12, 42, 59, 67, 134, 139 - 141, 143 - 146, 150 - 151, 172, 175, 183, 209, 214, 225
 Berlin, 7, 8, 9, 21, 32, 40
 Bernard C., 12, 165
 Bernaševka, 65, 173
 Bernovo Luka, 63
 Bersu Gerhard, 40
 Beșliu C., 12, 23, 87
 Bessarabie, 11
 Bibikov S. N., 12, 65, 84, 91, 98, 121, 122, 125, 140, 166
 Bichir Gh., 12, 158
 Bikbaev V., 12, 125
 Bilce Zlote, 167
 Bistrița, 14
 Bixad, 80, 217, 229
 Blasco Sancho Maria Fernanda, 12, 86
 Bod, 103, 156
 Bodești, 174, 222, 235
 Bodrogkeresztúr, 23, 29, 59, 87, 123, 163, 170, 175, 176, 180, 235, 23
 Boghian Alexandru-Dan, 2, 224
 Boghian D., 5, 12, 14, 17, 26, 34 - 35, 43 - 44, 57, 59, 63 - 66, 74, 77, 81 - 83, 87 - 93, 95, 99, 100 - 102, 110, 119, 122 - 126, 128 - 129, 134, 139, 140, 142 - 143, 147 - 153, 155 - 156, 160 - 162, 166, 170, 172, 175, 182 - 183, 185, 187 - 190, 207 - 210, 214, 225
 Bogonos (iaz), 50, 196
 Boian, 11, 14 - 15, 18, 27, 61, 70, 78, 87, 98, 104, 128, 142, 145, 147, 165 - 167, 216, 228
 Bojadjiev J., 12, 65
 Bolomey Alexandra, 12 - 13, 19 - 20, 25, 51, 55, 57, 60, 68 - 69, 76, 86, 89, 91 - 93, 95, 99 - 101, 108 - 109, 114, 120 - 121, 124 - 125, 127, 130 - 131, 147, 154, 156 - 157, 159 - 161, 166 - 167, 173
 Bonte P., 12, 15, 27
 Bontăști, 17, 158, 171, 222, 234
 Bordașani-Popină, 11, 25
 Borziac I., 13, 32, 63, 145, 148, 149, 167
 Botezatu D., 13, 23, 28, 165, 166, 167
 Botoșani, 8, 13 - 15, 18, 24, 29, 31, 45, 49, 109, 116, 135, 174, 181, 187, 189 - 190, 222, 224, 235 - 236
 Botzan M., 13, 60
 Boureni, 57, 59, 133, 181, 208
 Brad, 33, 157, 160 - 163, 172, 222, 234
 Brăești, 185
 Brăila, 8, 34
 Braniște, 86
 Brânzeni, 81, 97, 103, 176
 Brașov, 7, 15, 103
 Bratčenko S. N., 13, 102
 Bratislava, 8
 Brătuleni (com. Miroslava), 57, 198

Braudel F., 13, 45
 Braunschweig, 9
 Breuil H., 34, 41
 Brudiu M., 13, 75, 102, 111, 161, 173
 Bruxelles, 8
 Bucșani, 68
 București, 7 - 9, 11 - 36
 Buda, 48, 185
 Budăi, 192, 193, 200 - 201, 206
 Budapesta, 7, 22, 29
 Bug, 86
 Buhalnița, 47, 48, 50, 185, 214, 226
 Bujor A., 26, 175
 Bujoreanu Șt., 13
 Bulgaria, 20 - 21, 23, 33, 102, 161
 Burdo N. B., 13, 170
 Burger G., 13, 109
 Burtănescu Fl., 13, 160, 173
 Butculescu D., 39, 213
 Butești I., 81, 217, 229
 Butură V., 13
 Buțureanu Gr. C., 13, 16, 39, 139, 186, 210
 Buzdugan C., 29, 31, 65, 104, 176
 Buzgar N., 23, 92, 95, 97, 100
 Buzilă A., 13, 100
 Buznea, 12, 26, 41, 43, 57, 59, 65, 68, 86 - 91, 93, 94, 96, 101 - 102, 107 - 110, 112, 114 - 119, 122 - 123, 134 - 135, 139 - 140, 150 - 152, 175, 180, 207 - 208

C

Cacaina (pârâu), 50, 195, 203
 Călărași, 7, 15, 18, 25, 33, 35
 Călimani-Harghita, 85
 Calu, 35, 104, 135, 171, 222, 234
 Cambridge, 7 - 8
 Căpățână P., 42
 Câmpia (Podișul) Jijiei inferioare și a Bahluiului, 45
 Câmpia (Podișul) Jijiei superioare și a Bașeului, 45
 Câmpia Bălților, 45, 51, 172, 177
 Câmpia Iașilor, 46
 Câmpia Moldovei, 24, 29, 37, 44 - 49, 51, 53, 121, 172, 177, 179
 Câmpia (Depresiunea) Jijiei și Bahluiului, 45
 Câmpia Jijiei inferioare și Bahluiului, 45 - 49
 Câmpia (Depresiunea) Bahluiului și Bahluietului, 45
 Câmpiei (Depresiunea) Jijiei inferioare și Miletinului, 45
 Cantacuzino Gh., 13, 165 - 167
 Cărbuna, 161 - 162
 Carcaliu, 23
 Cârcea, 28

- Cârciumaru M., 13, 25, 51, 52, 55, 68, 69, 76,
79, 84 - 85, 87, 89, 90, 91, 92, 93, 95
Cârciumaru Em., 13, 85
Cârjoaia, 47, 48 - 49, 187, 214, 226
Cârlig, 46, 202, 214, 226
Cârnăeni, 176, 182
Carpathian Basin, 22
Carpathian-Pontic Region, 19
Carpați, 11, 16 - 17, 34, 39, 51, 55, 64, 69, 81,
85, 89, 105, 125 - 126, 143, 148, 155, 163,
166, 173, 177, 180
Carpații Orientali, 25 - 26, 84 - 86, 109, 178
Casal J.-M., 13, 82
Căscioarele, 18, 19, 33, 61, 70, 78
Casimcea, 31, 158, 161, 173
Cașin, 85
Çatal Hüyük, 26
Caucaz, 158, 163
Cauvin J., 13, 90, 91, 92
Cauvin M. C., 13, 90, 91, 92
Ceacâru D., 25, 155
Čeapaevka, 176
Centralnom Balcanu, 21
Ceplenița, 39, 46, 48, 92, 185, 186, 213, 214,
226
Cernavoda, 11, 17, 21, 82, 109, 135, 158, 161,
167, 170, 173, 175 - 176
Cernica, 13
Cernivec 'ka oblasti, 35
Černjakov N. T., 14, 170
Černyh E. N., 14, 87
Černyš E. K., 14, 63, 84, 107, 121, 140, 170,
172, 173
Cetățuia (Valea lui Loghin), 50
Chalain, 30
Chapman J., 14
Chetrești (jud. Vaslui), 11, 109, 131, 174
Childe V. G., 14, 105, 110
China, 30
Chiperești, 14, 21, 44
Chiribuță P., 14, 106 - 107, 109
Chirica V., 8, 14, 25, 29, 31, 35, 42 - 44, 57, 60,
66 - 67, 83, 98, 123 - 124, 129, 172, 182, 189,
193 - 194, 197, 200 - 201, 203, 207, 214, 225
Chirița (pârâu), 47, 50
Chișinău, 7, 11, 16, 19, 22, 25, 32, 35
Chitoveni, 45
Chvalynsk-Novodanilovsk, 173
Čičerkovka, 70, 71
Ciric (pârâu), 47, 50, 181, 182, 203
Ciudin N., 14, 21, 44
Ciunca (Cristești) (pârâu), 50
Ciurbești, 198
Ciurea V., 14, 41, 49, 67, 119, 139, 165, 186,
195, 209
Ciurea (jud. Iași), 49, 57, 186, 195
Clairvaux, 30
Cluj/ Cluj-Napoca, 7 - 8, 12, 13, 19, 22, 31
Coarnele Caprei, 181, 184, 185, 186, 224, 236
Coasta Bahluietului, 46, 226
Coasta Bahluiului, 46
Coasta Iașilor, 46, 49, 50, 214, 226
Coasta Măgurii, 181
Cogeasca, 190, 196, 197
Cojocaru M., 14, 185
Cojocaru I., 24, 103
Coman Ghenuță, 13 - 14, 145, 157, 161, 173
Coman M., 14, 144
Comitat de Hâromszék, 22
Comșa E., 14 - 15, 44, 55, 61 - 63, 65, 74 - 76,
78, 83 - 85, 87, 98, 100, 103 - 105, 107, 110,
139, 142, 145 - 146, 148, 151, 155 - 157, 165
- 167, 170, 173 - 17
Condurachi E., 41
Constanța, 8, 21
Conțești-Sascut (Bacău), 104
Coquet M., 15, 146
Corlăteni, 69, 90, 112, 117 - 118, 121, 131, 135,
174, 222, 235
Cormani, 63, 84
Coroliuc Anca, 20, 35, 52, 77
Cosac M., 13, 85
Cosițeni (Podu Iloaiei), 59, 200
Costăchescu M., 15, 51
Costea F., 15, 103
Costești, 14, 24 - 25, 41, 57 - 60, 67, 70, 73, 75 -
76, 80 - 81, 85, 88, 90, 91 - 93, 99, 101, 107,
112, 117, 118 - 119, 122, 126, 128 - 130, 135,
139, 142 - 143, 145 - 146, 149 - 151 154 - 155
160, 165 - 166, 171, 175, 181, 208 - 209, 213,
215, 217, 221 - 223, 225, 227, 229, 233 - 235
Costești IV, 81, 97
Costești IX, 75 - 76, 81, 150, 156
Costin Nicu-Ioan, 43
Coșuleț S., 15, 103
Cotârgaci, 182
Coteț P., 15, 45
Cotiugă V., 12, 34 - 35, 65 - 66, 74, 77, 87, 152,
156, 160, 162, 166
Cotnari, 39, 47 - 48, 59, 186 - 187, 213, 225
Cotoi O., 15, 85, 86
Coțușca, 13
Coucouteni, 16, 39
Cracovia, 7, 32
Craiova, 7
Crâșmaru A., 15, 57, 103, 108, 112 - 114, 121 -
125, 131, 135, 147, 155, 160, 174
Crasnaleuca, 13
Criș, 28, 33, 61, 78
Crișan I. H., 15, 166
Criș-Starčevo, 157
Cristescu M., 28, 166 - 167
Cristești (com. Brăiești), 50, 57, 185, 193, 209

Crivești, 48 - 49, 57 - 60, 112, 115 - 118, 120,
131 - 132, 174, 193, 206, 214, 222, 226, 235
Cuconeștii Vechi, 63, 80, 121, 173, 216, 217,
228, 229
Cucoș Șt., 5, 15 - 16, 26 - 27, 29, 39, 40, 44, 55 -
57, 59 - 63, 66, 68 - 70, 75, 84 - 85, 88 - 92,
97, 101, 109 - 110, 112 - 114, 116 - 117, 119,
121 - 123, 127 - 128, 132, 134 - 135, 140, 151
- 152, 169 - 176, 181 - 182, 184 - 188, 190 -
210, 214 - 215, 225, 227
Cucuteni, 5 - 7, 11 - 35, 37, 38 - 44, 47-48, 50 -
52, 55 - 135, 139 - 149, 151 - 167, 169 - 210,
213 - 235
Cucuteni (cultură), 13, 15 - 16, 20 - 22, 26 - 27,
30 - 31, 33, 105, 110, 124, 128, 139, 142, 157
- 159, 161, 163, 169 - 171, 176, 187
Cucuteni (Valea Oardei, pârau), 50
Cucuteni (com. Lețcani), 143, 146, 196
Cucuteni-Băiceni, 30, 39 - 40, 59, 67, 72, 78, 80,
88, 91 - 93, 99, 101, 104, 110, 112 - 124, 126,
128 - 135, 139 - 140, 142 - 151, 155 - 162,
165 - 167, 169, 171 - 176, 215, 222
Cucuteni-Tripolie, 12, 24, 37, 70, 105, 109, 121,
140, 142, 165 - 167, 233
Cuza Vodă, 202
Cvek E (O), 16, 85, 121, 155, 175
Cviklivci/Cviklovcy, 27

D

Dacia, 11
Danube, 21
Dascălu C., 16, 40, 169
Davidescu G., 14
Dealul Mare – Hârlău, 47 - 49, 226
Decea Mureșului-Csóngrad, 173
Deleni (jud. Iași), 48, 189
Depresiunea Bârnova – Voinești, 48
Depresiunea Frumușica, 48
Depresiunea Hârlău-Hodora, 48
Depresiunea Prutului mijlociu, 45, 172, 177
Dergačev V., 13, 16, 34, 56, 59, 63, 103, 140,
142, 161, 166 - 167, 170, 176
Deshayes J., 16
Deva, 35
Diamandi G., 16, 39, 139
Dimitriu S., 15, 107
Dimov T., 12, 65
Dincă Rodica, 13, 85
Dinu Marin, 11, 16, 17, 34, 38, 42 - 44, 57, 59,
60, 67 - 68, 71 - 75, 81, 84, 88 - 89, 94 - 95,
98 - 99, 101 - 103, 110, 112, 114, 116 - 120,
122 - 126, 128 - 131, 134 - 135, 139 - 140,
148, 158, 166, 169, 172-173, 175, 182, 188,
194, 202, 204, 214, 221, 225, 234
Dnepropetrovsk, 27

Dnestre, 12, 27, 29
Dnestrovsko – Prutskogo meždureci'ja, 32, 35
Doboșeni (jud. Covasna), 167
Dobrogea, 21, 84, 85, 178, 218
Dobrovody, 70
Dodd-Oprițescu Anne, 17, 109, 161, 173, 174,
175
Dokukutenskoj kultury, 11
Dolhasca, 14, 98
Donau, 25
Dorobanț, 57, 181, 182, 202
Doroșcani, 158, 201, 202
Dörpfeld W., 32, 40
Dragomir I. T., 17, 19, 42, 55, 62 - 65, 68, 72,
75, 78, 86, 92, 97 - 98, 100 - 101, 109, 123,
125, 128, 135, 145, 155, 157, 166 - 167, 172
Drăgușeni, 5, 12 - 13, 15, 18, 20, 24 - 25, 32, 41,
57, 66, 68 - 69, 91, 95, 99 - 101, 103, 109, 112
- 114, 116, 118, 120 - 121, 124, 126, 129 -
131, 135, 147, 154 - 155, 157, 159 - 161, 167,
172, 174, 223, 235
Drăgușeni (Fălticeni), 113, 175
Drama, 102, 161
Drașovean Fl., 17, 22, 65, 142, 152, 157-158
Drumul Carului (jud. Brașov), 15, 103
Druță I, 68, 69
Dudești, 14, 70
Dumbrăvița (Ruginoasa), 58, 59, 204
Dumești (jud. Vaslui), 26, 109, 130-131, 147,
149, 174
Dumești (jud. Iași), 44, 57, 58, 59, 64, 67, 74, ,
174, 190, 217
Dumitrescu Vl., 5, 17 - 19, 21, 25, 41, 44, 58 -
64, 66 - 68, 70, 72, 76, 78, 79, 81, 89, 93 - 95,
98, 109 - 114, 116 - 118, 120 - 133, 135, 139,
140 - 141, 143 - 144, 146, 148 - 149, 152 -
154, 160 - 161, 163, 165, 168 - 176, 204, 206,
213 - 214, 217, 219 - 222, 225, 228, 231, 234
Dumitrescu Horia, 19, 146
Dumitrescu Hortensia, 18 - 19, 41, 88, 90 - 93,
95 - 97, 99, 101 - 102, 112 - 113, 116, 118 -
122, 124 - 125, 129 - 131, 139, 141, 143, 145
- 146, 152 - 154, 156 - 157, 160, 162 - 163,
165, 167, 172, 204
Dumitroaia Gh., 16, 19, 25 - 27, 41, 44, 63, 123,
133 - 134, 140, 144, 149, 151, 170, 175, 225
Dunaja, 11
Dunăre, 7, 11, 15, 18, 29, 33 -34, 40, 89, 175
Durușca (pârau), 50
Düsseldorf, 21

E

Echimăuți, 103
Edinburgh, 26

Eliade M., 19, 61, 62, 66, 72, 82, 105, 152, 165
 Ellis Linda, 5, 19, 59, 60, 63, 69, 70, 76, 82,
 106, 107, 108, 109, 110, 111
 Emandi E. I., 19, 177
 Eminovici C., 29,
 Enache Gh., 43
 Erbiceni, 43, 56, 59, 60, 67, 80, 88, 90, 94, 103,
 170, 182, 185, 191, 192, 208, 216, 217, 218,
 227, 229, 230
 Erdeli I., 33, 59
Erösd, 22
 Europa, 15, 21, 23, 30 - 31, 61, 163, 173
Europe, 11 - 25, 32 - 33
 Evminka, 176
Evropa, 12, 14, 31
 Evseev I., 19, 144

F

Făcuți (Podișu), 147
 Fălticeni, 14, 39, 175, 223, 235
 Fedeleşeni, 41 - 42, 80, 109, 112, 116, 129 -
 130, 135, 143, 145 - 146, 149, 160 - 161, 172
 - 174, 206, 213, 220, 222, 225, 232, 234
 Feredeni, 48
 Fetești (com. Adâncata, jud. Suceava), 12, 64,
 66, 81
 Fetești (com. Cotnari), 48
 Filiași, 58 - 59, 67, 80, 112, 115, 119, 122, 153,
 172, 183, 222, 234
 Florența/Firenze, 8, 24, 30
 Fitionești, 161
 Florescu A. C., 20, 30, 42 - 43, 79, 80, 81
 Florescu M., 20, 30, 79
 Florescu Bobu Florea, 20, 107
 Florescu Radu, 70
 Florești, 173, 203
 Foltești, 16, 88, 90, 94, 167, 170
 Frankfurt am Main, 7
 Frazer J. G, 20, 168
 Frumușica, 13, 24, 68, 97, 103, 112 - 113, 116 -
 117, 119 - 120, 124, 126, 134, 154 - 157, 167,
 171, 174 - 175, 222 - 235

G

Gaivoron, 173
 Galați, 7, 17, 32
 Galbenu Doina, 15, 65
 Gănești, 208, 209
 Gâță Gh., 20, 106, 109, 111
 Găureni, 47
 Georgiev G., 20, 127
 Georgieva P., 22

Ghelăiești, 14, 15, 16, 29, 66, 70, 88, 97, 107,
 108, 110, 113, 114, 116, 117, 119, 121, 123,
 127, 132, 134, 135, 174, 175, 180
 Gheorghiu C. V., 20, 40
 Gheorghiu E, 20, 48
 Gheție B., 20, 60, 98
 Ghetov L., 20, 161
 Ghirbom (com. Berghin, jud. Alba), 11, 152
 Gimbutas Marija, 20, 70, 102, 139, 140, 144,
 146, 170, 172 - 173
 Giulești, 87, 142
 Giurgești, 26, 41, 43, 57 - 60, 67, 73, 75, 80, 84
 - 85, 88 - 90, 92 - 95, 101, 112, 114 - 115, 117
 - 120, 122, 124, 126, 128 - 130, 139 - 140,
 142 - 147, 153 - 156, 159 - 160, 171, 205,
 209, 213, 215, 217, 220, 222, 225, 227, 229,
 232, 234
 Glăvăneștii Vechi, 15, 75, 76, 167
 Goești, 197, 205
 Gohman J. J., 20, 166
 Gordinești II, 81
 Gorj, 30
 Gornești, 175, 223, 235
 Gorodsk, 16, 28
 Gostar N., 42, 206, 213, 225
 Grădinile, 28
 Grasu C-tin, 15, 85, 86
 Grebeni, 98
 Greci, 85
 Greeves T. A. P., 20, 87, 94
 Grenovka, 65
 Gridan T., 20, 84, 85, 86
 Gucal A. P., 35, 84
 Gumelnița, 14 - 15, 18, 27-28, 29, 33, 59, 61,
 64, 68, 70, 78, 80, 87, 89-90, 94, 98, 100, 103,
 123 - 125, 128, 143, 145, 147, 155, 158, 166 -
 167, 170 - 171, 173, 175 - 176, 180, 216, 219,
 222 - 223, 228, 231, 234 - 236
 Gura Căinarului, 88
 Gura Văii (Găureana), 206
 Gura Văii (Onești/ Gheorghe Gheorghiu-Dej),
 29, 134, 172, 175, 222, 223, 234, 235
 Gurguiata (pârâu), 46, 50, 59, 189, 214, 226
 Gusev S. O., 20, 63, 69, 70, 119, 158, 170, 175

H

Hăbășești, 5, 18 - 19, 21, 41, 52, 57 - 64, 66 -
 77, 79, 84 - 97, 99 - 103, 107, 110, 112 - 120,
 122 - 126, 128 - 130, 139 - 147, 153 - 157,
 159 - 163, 165 - 167, 172 - 173, 179, 206,
 213, 215 - 217, 219 - 220, 222, 225, 227 -
 229, 231 - 232, 234
 Hačılar, 26
 Haimovici S., 20, 35, 52, 77 - 78, 166, 172, 182
 Halle/Saale, 8

Hamangia, 11, 24, 65, 142, 155, 166, 216, 228
 Hândrești, 41, 48 - 49, 199 - 200, 209
 Hangu, 61, 65, 75, 216, 228
 Hârlău, 33, 46, 48, 50, 186, 189 - 190, 193, 207, 214, 226
 Hărpășești (Dudău) (pârâu), 50, 201
 Hârșova, 21, 158
 Harțuche N., 21
 Hașotti P., 21, 55, 65, 80, 98, 109, 158, 161, 165 - 167, 170, 173, 175
 Heleșteni, 181, 193, 224, 236
 Hilgers W., 21, 105
 Hlăpești, 68
 Hlincea, 30, 42, 57, 93, 195, 214, 225
 Hlipiceni, 45
Hmelnic'ka oblasti, 35
 Höckmann O., 21, 123, 140, 148
 Hodges H., 21, 107
 Hodora, 46 - 48, 58, 68, 118, 184, 187, 214, 226
 Hoffmann E., 21, 166
 Hoisești (com. Dumești), 43 - 44, 46, 57, 59, 64, 67, 88 - 89, 91 - 93, 97, 99 - 100, 124 - 126, 155, 162, 190, 217
 Hoisești (pârâu), 50
 Holboca, 57, 181, 193, 224, 236
 Holercani, 63
 Holm (Dealul Mare), 48, 213, 226
 Holm (com. Podu-Iloaiei), 58, 200
 Horedt K., 21, 83
 Horlești, 48 - 49, 181, 194, 203, 224, 236
 Horodiștea-Erbiceni, 16, 42, 43, 56, 134, 158, 166, 182, 208
 Horodiștea-Foltești, 16, 169
 Horodiștea-Gordinești-Erbiceni, 90, 94, 165, 166, 167
 Horodiștea-Gordinești-Tripolie, 168
 Horodiștea-Gordinești-Usatovo-Gorodsk, 134, 176
 Horodnița 172, 173, 179
 Horpaz, 198
 Hriban C., 23
 Hunedoara, 23
Hungary, 29
 Huși, 22, 98, 112, 117, 120, 131 - 133, 135, 170, 174, 222, 235
 Hvoiko V. V., 21, 41, 167

I

Iacobdeal, 85
 Ialomița, 25
 Iași, 7 - 8, 11 - 17, 19 - 23, 25 - 36, 39, 41 - 47, 49 - 51, 57, 59, 64, 66 - 67, 98, 102, 112, 114, 117, 121, 125, 128, 131, 134, 139, 144, 158, 166 - 167, 172, 174 - 175, 177, 181 - 182,

186, 193 - 197, 199 - 201, 203 - 204, 206 - 207, 214, 222 - 226, 234 - 236
Iassy, 11, 17, 31
 Iclod, 22, 78, 79, 80, 173, 222, 234
 Iconomu C., 21, 39, 40, 44, 169
 Ielenicz M., 21, 45 - 46
 Igești (com. Blăgești, jud. Vaslui), 31, 147
 Ignătescu Otilia, 2, 236
 Ignătescu S., 12, 35, 64, 81, 101, 172,
 Ileana (pârâu), 47, 50, 197
 Ilișeni, 45
 Indenblum G. V., 31, 103
 Indus, 13
 Insula Melos, 85
 Ion Neculce (Tg. Frumos), 38, 42, 43, 59, 112, 117, 126, 151, 209, 215, 227
 Ionescu B., 25, 155
 Ionesi L., 21, 27, 84 - 86
 Iordache Gh., 21, 98, 107, 109, 110, 111, 123
 Iosupeni (pârâu), 47
 Ipotești (Muntenia), 145
 Isaiia (com. Răducăneni), 34, 44, 64 - 65, 156, 180
 Istanbul, 7
 Istov M., 190
 Ivanov I., 21, 59, 160, 163
 Izard M., 12, 15, 27
 Izvoare, 5, 25, 35, 55, 103, 112, 120, 123, 125, 147, 154 - 155, 171, 185, 196, 222, 234

J

Jablona (r. Glodeni), 13, 31 - 32, 61, 63, 86, 88 - 90, 92, 94, 145, 148 - 149, 167, 216, 228
 Jakobovski V. I., 35, 84
 Jaszladany, 103
 Jijia, 45 - 50, 65, 193, 202
 Jijioara (pârâu), 46
 Jora de Sus, 88, 91, 97, 161
 Jovanovici B., 21, 87
 Jugănaru G., 33, 110
Jugoslavije, 21
 Junghans S., 21, 87
 Jura, 5, 12, 32, 121, 172
Južnogo Buga, 35

K

Kalicz N., 21, 65
 Kandyba O., 21
 Karanovo VI, 64, 80, 87, 167
 Kărbuna, 32
 Karolino, 158
Karpato-Dunajskie zemli, 16
Katakombnaja kultura, 13
 Kernbach V., 21, 144

Kiev, 7, 8, 11, 13, 21, 22, 29, 32, 33, 35, 36
 Kišiniov, 8
 Kjulekvo, 161
 Kliščev, 35, 63, 121, 175, 228
 Klush H., 21, 107
 Kolcin B. A., 21, 102
 Kolešnikov O. G., 22, 63, 67, 69
 Kolomišciina, 61, 167
 Kolosova V. S., 31, 103
 Korobčîn (raionul Kirovograd), 84
 Korobkova G. F., 22, 78, 83, 91
Körös kultura, 22
 Košilovče-Oboz (Koszyłowce), 76, 121
 Kremeneckji K. V., 22, 51
 Kromer B., 23, 165, 166
 Krug Iu. O., 21, 102
 Kubrat, 102
Kukuteni, 27
Kultura voronkovidnyh sosudov, 30
 Kutzian-Bugnar (Kutzian), 22, 59, 155

L

La Grece, 32
 Larga Jijia, 44
 Larina O., 22, 142, 166
 László A., 22, 28, 41, 44, 62 - 63, 66, 68, 79 - 80, 98, 110, 112, 117, 120, 123, 125, 131 - 133, 135, 170 - 172, 174
 László Ferenc, 22, 28, 41, 68, 79 - 80, 157, 162
 Lazarovici Cornelia-Magda, 12, 22 - 23, 44, 63, 65-66, 80
 Lazarovici Gh., 12, 22 - 23, 26, 43 - 44, 63, 65 - 66, 78 - 80, 82, 87, 140, 152, 157, 173, 204
 Lazurcă E., 23, 109
 Leca-Ungureni, 172, 222
 Leeuw van der E. Sander, 23, 106
 Leipzig, 8, 21, 32
 Lencăuți, 63, 65
 Lengyel (Lengyel-Ludanice), 125, 173, 222, 234
 Leningrad, 22, 25
 Leroi-Gourhan A., 23, 90
Les Carpathes meridionales, 22
 Lessandro D., 23, 41
 Lețcani, 46, 50, 57, 60, 190, 196, 197
 Lévi - Strauss Cl., 32, 61
Levoberežja Ukrainy, 33
 Lichardus J., 13, 23, 65, 78, 80, 83, 102, 125, 163, 167
 Lichardus-Itten Marion, 13, 23, 65, 78, 80, 83, 102, 163, 167
 Liège, 11, 12, 15, 21, 22, 24, 25, 32
 Lipcani, 24, 150, 156, 167
 Liveni, 20, 84
 London, 8
 Londra, 20, 21

Los Angeles, 23, 31
 Luca A. S., 23, 66, 175
Ludanice Gruppe, 23
 Luka Vrubleveckaja, 12, 63
 Luka-Ustinskaja, 20
 Lunca Cetățuii, 186, 195
 Lungani, 183, 197, 198, 205
 Lungu (pârâu), 50
 Lupești (jud. Vaslui, 31, 103
 Lupu-Bratiloveanu N., 20, 48

M

Macarovici N., 23, 39
 Măcin, 85
 Măgiurescu L. L., 17, 166
 Măgura (Văcăria sau Cârjoaia, pârâu), 50
 Maikop, 163
 Mainz, 28
 Majdaneck, 176
 Makarevici M., 23, 63, 140, 152, 155
 Malnaș, 22, 66, 68, 80, 158, 171, 217, 222, 229, 234
 Manoliu V., 41
 Mansuelli G., 23, 83, 105
 Mantu Cornelia-Magda, 5, 16, 23 - 24, 29, 35, 43 - 44, 60, 63, 65 - 66, 75, 92, 95, 97, 100, 109, 123 - 126, 130, 144, 146 - 147, 149, 154, 156 - 157, 159 - 160, 162, 165 - 166, 170, 172 - 176, 204, 214, 221, 225, 233
 Manzura I. V., 16, 24, 82, 166, 170, 173, 176
 Mareș I., 12, 24, 44, 64, 66, 70, 81, 87, 103, 150, 156, 162
 Mărgineni (jud. Bacău), 103, 146, 167, 171, 222, 234
 Marea Neagră, 24
 Marijanovič Br., 11, 24, 65
 Marin Meluța (Miroslav), 23-24, 34, 41, 139 - 143, 145 - 146, 149 - 151, 213, 220, 232
 Marin Demetrio, 23
 Marin Tamilia, 17, 43, 73, 75, 99, 114, 118 - 120, 122 - 124, 129 - 130, 162, 172, 182
 Marinescu Fl., 25, 78
 Marinescu-Bîlcu Silvia, 11 - 13, 20, 24 - 25, 42, 44, 51 - 52, 55 - 57, 61 - 63, 65 - 66, 68 - 69, 76, 78 - 79, 82 - 87, 89 - 93, 95, 99, 100 - 101, 103, 108, 109, 111 - 112, 114, 116, 118, 120 - 125, 127 - 128, 130 - 131, 135, 142, 144 - 148, 152 - 157, 159 - 163, 169, 171 - 172, 174, 191, 214
 Mariupol, 96
 Markeviči V. I., 25, 55, 60 - 63, 69, 70 - 71, 73, 75 - 77, 80 - 81, 89 - 92, 94 - 95, 97, 99 - 100, 103, 106 - 110, 114, 117, 121, 124, 127 - 128, 134, 140, 151, 156, 158, 166, 170 - 171, 176

Martiniuc C., 25, 42, 49, 57, 60, 66 - 67, 98,
129, 172, 194, 214, 225
Masivul Ucrainean, 45
Masson V. M., 25, 83
Matașă C., 25, 41 - 42, 67 - 68, 75, 89 - 90, 92,
97, 101, 103, 111 - 114, 116 - 117, 119 - 120,
122, 124 - 125, 127 - 130, 134, 135, 143, 145
- 146, 151, 153 - 155, 157, 165, 167, 171, 174
- 175, 209, 213, 225
Mateescu (Mateesco) C. N., 19 - 20, 25, 26, 41,
60, 65, 78, 82, 98
Maxim Zoia (Kalmar), 23, 26, 61, 65, 111, 125,
152, 173
Maxim Ioana, 26, 125
Maxut (Deleni), 59
Mediterranean Orientală, 24
Mehedinți S., 26, 45, 62
Mellaart J., 26, 140, 146, 152
Merlan V., 34, 44, 55, 64 - 65, 152, 156
Mihai C., 12, 14, 26, 38, 43, 57, 63, 65, 73, 110,
119, 123, 134, 139 - 140, 150 - 152, 166, 175,
182 - 183, 185, 189 - 190, 207 - 210, 214
Mihalcu M., 26, 109
Mihoveni (com. Șcheia), 34, 66, 176
Miletin, 45
Miorcani, 14, 175, 223, 235
Miroslava, 42, 80, 198, 217, 229
Mitoc, 29, 84
Mitrea I., 17, 161, 173
Mitteleuropa, 21
Miu G., 28, 166 - 167
Mocanu A., 11, 85
Mocja O. P., 29, 167
Moeciu, 15, 103
Mogoșanu Fl., 19, 173
Mogoșești-Siret, 17, 49, 199
Moldau, 18, 30, 32
Moldavie, 16, 17, 18, 25, 27, 34, 39
Moldavji, 7, 16, 18, 25
Moldova, 5, 7, 11 - 17, 20 - 21, 24 - 25, 27 - 28,
32 - 33, 35 - 36, 39, 42 - 46, 48 - 51, 57, 64,
68 - 69, 76, 78, 81, 84 - 85, 89 - 92, 95, 99 -
100, 103, 134, 144, 156, 161, 167, 170 - 173,
176 - 177, 179, 181, 194, 225
Monah, 5, 11, 13, 16, 26 - 27, 29, 39, 40, 44, 51,
55 - 57, 59 - 61, 63, 66, 69, 72, 75 - 76, 83,
97, 101, 103, 109 - 110, 113, 121, 123 - 126,
128, 133, 139 - 155, 163, 166 - 167, 169 -
172, 174 - 176, 181 - 182, 184 - 188, 190 -
210, 214 - 215, 220, 225, 227, 232
Monah Felicia, 13, 16, 27, 51, 76-77
Monteoru, 175, 223, 235
Morintz S., 27, 30, 78, 167
Moscova (Moskva), 7 - 8, 21 - 22, 29, 31 - 33,
35
Movileni, 177, 193, 197, 206

Movșa T. G., 27, 70, 76, 80 - 81, 84, 88, 90 - 92,
94, 96, 98 - 100, 105, 163, 166, 170, 175 -
176, 217, 229
Mugeni (Harghita), 65, 216, 228
Muller J.-C., 27, 82
Muntenia, 29, 84, 175, 223, 235
Munții Harghitei, 85
Munții Perșani, 86
Muraru A., 13, 16, 25, 27, 51, 52, 55, 68, 69, 76,
79, 84, 85, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 95
Mureș, 86
Museum für Volkerkunde, 40
Mutihac, 27, 84 - 86

N

Nandriș J., 27, 58, 82
Năstasă L., 27, 40
Neamț, 14, 15, 16, 18, 19, 25, 26, 27, 32, 93,
108, 113, 114, 123, 125, 134, 135, 144, 146,
151, 166, 174, 223, 235
Neamțu Eugenia, 11, 42, 57, 59, 68, 102,
117, 128, 172, 175, 194, 214, 225
Neamțu V., 27, 98
Necrasov O., 27, 28, 52, 76, 77, 78, 166, 167
Nemirov, 158
Nessebur, 22, 31
Nestor I., 28, 40 - 42, 58, 69, 75, 109 - 110, 112,
117 - 118, 121, 130 - 131, 135, 169, 173 -
174, 176, 188, 200 - 203, 206, 209, 213, 220,
225, 231
New York, 26
Nezvisko, 63, 84, 87, 121, 166, 173, 216, 228
Nica M., 28, 78
Nicolae Bălcescu, 45
Nicolăescu-Plopșor C., 28, 63, 65, 75, 83, 98
Nicolina (pârâu), 47 - 48, 50, 186, 195
Niculescu Gh., 23, 24, 109
Niculică B. P., 12, 64, 66, 81
Niculitel, 33
Nikolov V., 28, 67
Nikolskoe, 96
Nimigeanu V., 11, 46
Nipru-Donetsk, 96, 180
Nipru, 86
Nistru, 59, 72, 80 - 81, 83 - 84, 86, 94, 172 -
173, 175 - 176, 178 - 179, 186, 199 - 200,
218, 229
Nițu A., 5, 25, 28 - 29, 41 - 42, 44, 57, 60, 63,
65 - 67, 97 - 98, 104, 109 - 110, 112 - 114,
117 - 119, 122 - 126, 128 - 135, 145, 149,
154, 170 - 172, 174 - 176, 189, 192, 194, 214,
219, 220 - 222, 225, 231, 234
Novodanilovskogo tipa, 33
Novorozanovki, 176
Novosibiirsk, 31

Novye Rusești, 25

O

Oanță S., 29, 170, 176
 Obreja Al., 29, 45, 48
 Odessa, 8, 9
 Odobescu Al., 29, 33, 39
 Odorheiul Secuiesc, 104
 Oișteanu A., 29, 66
 Ojevo, 84
 Okopy, 65
 Olariu-Paveliuc Angela, 29, 107
 Olaru A., 12, 23, 87
 Olteanu Șt., 29, 109, 184
 Oltenia, 30, 94
 Oltenița, 25
 Onești-Gura Văii, 113
 Orașul Nou (Satu Mare), 85
 Orheiul Vechi, 167
 Oriakovo, 102
 Orientul Apropiat, 158
 Orlea, 28
 Orzeni (pârâu), 50
 Osoi (Sinești), 49
Ostasien, 32
 Ostroščenko V. V., 29, 167
 Otea A., 13, 85
 Oțeleni, 199
 Otte M., 29, 86
 Ovčearovo, 33, 70
 Ovkinnikov E., 29, 71
 Oxford, 7, 19, 24

P

Pălăguță I., 29, 30, 109, 135
 Pandrea Stănică, 29, 145
Pannonie du sud, 24
 Pantazică M., 29, 50
 Pântea C., 30, 109
 Pârâul Mare, 50
 Pârâului Oii, 50
 Pârcovaci (Hârlău), 59
 Pârvan Vasile, 30
 Părhăuți, 101
 Paris, 7, 13, 23, 30 - 31, 39
 Parța, 22, 152
 Pășcănia (Chetrosu), 50
 Passek Tatjana, 5, 29, 61 - 63, 80, 84, 107, 121, 123, 140, 170, 172 - 173, 175
 Patay P., 29, 59
 Paul I., 29 - 30, 55, 62 - 63, 65, 67 - 68, 97 - 98, 119, 125, 140, 170, 173
 Păunescu Al., 8, 30, 83, 85, 88, 89, 90, 91, 92
 Pavel Emilia, 29, 64

Peleșcișin N. A., 30, 94
 Peninsula Balcanică, 40, 158, 173
 Penjak S. I., 35, 84
 Petre (Govora) Gh., 30, 94
 Petrequin P., Jeunesse C., 30, 93
 Petrequin P., 30, 51, 77, 94, 104
 Petrequin Anne, 30, 51, 77, 94, 104
 Petrescu P., 30, 32, 70, 98, 110
 Petrescu-Dîmbovița M., 5, 11, 17, 20, 26, 30, 34, 36 - 37, 39 - 44, 57 - 61, 63 - 69, 71 - 75, 79 - 81, 88 - 90, 93, 97 - 99, 103, 112, 114, 116 - 118, 120 - 121, 123 - 124, 126 - 128, 131 - 132, 134 - 135, 139 - 140, 142 - 145, 147 - 152, 154, 156 - 157, 159, 165 - 167, 169 - 175, 187 - 189, 195 - 196, 203 - 204, 213 - 214, 219, 221, 231
 Petrești (cultura), 29, 65, 67 - 68, 70, 98, 119, 125, 128, 170, 173, 180, 216, 219, 222 - 223, 228, 231, 234, 236
 Petrikovits H. von, 30, 105
 Petro Svistunovo, 158, 173
 Piatra Neamț, 7 - 8, 12 - 13, 15 - 17, 19, 21, 23 - 25, 27, 29 - 32, 117, 151, 175
 Piatra Șoimului, 104, 171, 222, 234
 Piciorul Lupului, 186
 Pippidi D. M., 8
 Pittard E., 31, 165, 166
 Platforma Moldovei, 45, 49
 Platforma Rusă, 45
 Platforma structurală Broscăria - Laiu, 48
 Platforma Moldo-Volhyno-Podoliană, 85
 Platon N., 31, 65
 Pločnik, 103, 172 - 173, 222
Pobužžja, 20
 Podei-Târgu Ocna, 85, 108, 113, 114
 Podișu, 41, 58, 59, 67, 183, 200, 201, 209, 213, 225
 Podișul Bârladului, 11, 32
 Podișul Central Moldovenesc, 37, 45, 47 - 51, 53, 177
 Podișul Moldovei, 37, 45, 53, 107
 Podișul Sucevei, 14, 20, 37, 45 - 51, 53
 Podișul Moldo-Volhyno-Podolian, 45, 52, 85
Podneprov'ja, 27, 33
Podnestrovija, 12, 14, 29, 35
 Podu Iloaiei, 14, 43, 46, 50, 58, 60, 119, 191, 199 - 201
 Poduri, 5, 11, 13, 26 - 27, 66, 113, 128, 132, 152, 167, 171, 175, 180, 222 - 223, 234 - 235
 Poghirc P., 32, 49
 Pogoževa A. P., 31, 139, 140
 Poienești (Vaslui), 29, 126
 Polieni (Belcești), 184
 Polivanov Jar III, 80, 84, 87, 91, 173
 Polivanov Jar II, 84
 Poljanica, 70
 Polonia, 5

Pop D., 23, 87
 Popenki, 12
 Popescu Achim, 42
 Popescu Dorin, 31, 161
 Popești, 43, 59, 143, 144, 201, 202
 Popov S. I., 31, 63
 Popovici D. N., 13 - 14, 21, 26 - 27, 31, 44, 63, 65 - 66, 83, 85, 87, 104, 109, 139, 142, 146, 149, 150 - 151, 153 - 154, 170, 173, 175, 181 - 182, 184 - 210, 214, 225
 Popricani, 59, 119, 129, 202, 203
 Popudnija, 70 - 71
 Popușoi (Popușoiu) Eugenia, 31, 103, 147, 151, 155, 166
 Praga, 7, 9, 12, 20, 24 - 25, 27, 30
 Precucuteni (cultura), 11 - 14, 20, 23 - 25, 27, 34, 51 - 52, 55 - 56, 61, 63 - 65, 74, 77 - 79, 87 - 89, 92 - 93, 95, 99 - 100, 104, 108, 111, 118 - 119, 121, 125, 128, 140, 143, 145, 147 - 148, 152 - 153, 155 - 156, 161 - 162, 166 - 167, 170, 173, 178, 180, 214, 216 - 217, 219 - 220, 222, 225, 227 - 228, 231 - 232, 234
 Precucuteni-Cucuteni/Tripolie, 11
 Preda C., 8
 Preutești, 5, 34, 101, 172, 222, 234
Pricernomorija, 8, 36
 Prigoreni Mari, 210
 Prigoreni Mici, 12, 41 - 43, 96, 112, 117, 126, 134, 150 - 151, 175, 209, 214 - 215, 223, 225, 227, 235
 Prisăcani, 45
 Prišib (Vorošilovgrad), 102
 Probota (Valea Bunei, pârau), 50, 81, 209
 Proselnici, 199
 Prundu, 103
 Prut, 14, 45, 51, 53, 58 - 59, 69, 72, 80 - 81, 83 - 84, 89, 94, 172 - 173, 175 - 178, 214, 218, 226, 229
Pruta, 11
Prutsko-Dnestrovskogo mezhdurecija, 35
 Puha E. 31, 45
 Puricani, 158
 Purice I., 42
 Pușcașu N. N., 42, 134, 214, 225
 Putina (pârau), 50, 184
 Putinești, 61, 63, 69, 173, 216, 228

R

Racoșu de Jos, 86
 Racoveț, 175
 Rădășeni, 39
 Rădăuți-Prut, 84
 Radingrad, 70
 Radovanu, 15, 61, 173
 Răducăneni, 34, 64, 156

Radunčeva A., 31, 127
RAJI, 8, 31, 39 - 40, 43, 57 - 59, 67, 72, 80, 92, 101, 119, 126, 143 - 144, 150 - 151, 154, 165 - 166, 176, 181 - 210
 Râmnicu-Vâlcea, 30
 Rapoport A., 31, 62
 Rast-Dolj, 28
 Răucești, 19, 123, 144, 149, 151
 Războieni (Târgu Frumos), 12, 42, 57, 142, 210, 214, 225
 Rânghilești 45
 Reci, 63, 103, 216, 228
 Rediu, 46, 49 - 50, 57, 59, 61, 72 - 76, 126, 144, 154, 166, 185, 203, 214, 226
 Rediu (Fundul Văii) (pârau), 50
 Rediu Aldei, 182
 Rediu (Ruginoasa), 204
 Rediul (pârau), 50, 194
 Reka-Devnija, 23
 Renfrew C., 31, 148
 Rep. Moldova, 90, 114, 127 - 128, 133 - 134, 148 - 150, 166, 172, 176
 Reșița, 7
 Rezevo, 161
 Rice M. Prudence, 31, 106
 Ripiceni, 14, 30, 84
 Roma, 7, 17
 Roma (jud. Botoșani), 31, 65
 Roman, 31, 41, 176, 197, 200, 201, 207, 219
 Românești, 59, 60, 173, 200, 204, 222, 234
 Românești-Gornești, 59
 România, 5, 8, 11, 13 - 15, 17 - 18 - 28, 30 - 34, 39, 42 - 43, 45, 92
 Roșka M., 31, 155
 Roșu Al., 31, 45
Roumanie, 12, 14 - 17, 19, 23, 25 - 26, 28 - 29, 32 - 34
 Rudna Glava, 21
 Ruginoasa, 18, 22 - 23, 35, 41, 43, 45, 47 - 50, 57 - 59, 63 - 64, 66 - 68, 72, 80, 88 - 99, 101 - 102, 112 - 113, 118 - 120, 122, 124 - 125, 129 - 130, 139, 143, 145 - 146, 153 - 154, 156 - 157, 160 - 163, 165, 172 - 173, 181, 204 - 205, 213 - 214, 216 - 217, 220, 222, 224 - 226, 228, 232, 234, 236
Rumänien, 15, 18, 22, 28, 35
 Rusakov O. M., 174 - 176
 Rusenii Noi, 194
 Ruseștii Noi, 61, 87, 124, 128, 171, 222, 234
 Rusev N., 31, 161
 Rutkowski B., 31, 65, 148
 Rybakov B. A., 31, 121, 125, 135, 144, 145
 Ryndina N. V., 31, 69, 87, 103
 Ryžov S. N., 35, 63, 69, 121 - 122, 175

S/Ş

- Saarbrücken, 8
 Sabatinovka, 63, 152, 173, 180
 Săcăreşti (com. Cucuteni), 43, 59, 65, 72 - 73, 76, 81, 88 - 92, 130, 140, 149, 172, 174, 188 - 189, 214, 216, 222, 225, 228, 234 - 235
 Sălaj, 12
 Sălcuţa, 78, 155, 161, 173, 222 - 235
 Sălcuţa IV-Cheile Turzii-Băile Herculane-Hunyadihálom, 176
 San Francisco, 20
 Şandru I., 33, 46 - 52, 107
 Sangmeister E., 21, 87
 Sanie S., 32, 166
 Sankt Peterburg, 8
 Sapošnikova O. G., 13, 102
 Sărata-Monteoru, 32
 Sărături (Neagra), 182
 Sârbu V., 32, 66, 166
 Sârca, 46, 57, 182, 183, 192, 200
 Satu Nou, 184
 Şaua Ruginoasa – Strunga, 45, 47, 48 - 49, 58, 226
 Sava E., 24, 82, 173
 Săveni, 15
 Scânteia, 14, 23, 75, 95, 97 - 98, 100, 124 - 126, 130, 144, 146 - 147, 149, 154, 156 - 157, 159 - 160, 162, 166, 172, 174, 222, 234
 Scara Mohs, 83 - 86
 Schipenitz/Şipeniţ, 21, 28, 121
 Schmidt H., 27, 32, 39 - 40, 58 - 59, 64, 66 - 67, 74 - 75, 79, 88 - 104, 110, 112 - 120, 122 - 124, 126, 128 - 140, 144, 147, 150 - 151, 153 - 162, 169 - 170, 188
 Schröder M., 21, 87
 Schuster Cr., 32, 158
 Scobâlţeni, 201
 Scobinţi, 205
 Scoposeni, 194
 Scorpan C., 32, 76, 111, 116
 Scutari-Mileanca, 130, 131, 174, 222
 Seferiadis Ch. I. M., 32, 65, 74, 157
 Semenov S. A., 32, 91
 Sergheev G. P., 32, 161, 162
 Şerbănescu Done, 33, 124
 Sesklo, 70, 74, 123, 147, 157
 Sfântu Gheorghe, 7 - 8, 32, 80
 Sibiu, 8, 21, 23, 25, 32
 Simiciuc C., 31, 139, 142, 146, 149 - 151, 153 - 154
 Şimon M., 33, 124
 Sineşti (localitate), 150, 151, 205
 Sineşti (pârâu), 49 - 50, 198
 Siria de Nord, 40
 Šiška S., 33, 87
 Skafida Evangelia, 32, 144
 Slătineanu B., 32, 98, 119
 Slovacia, 22, 33, 85
 Sofia, 7 - 8, 20 - 22, 27 - 28, 31, 33
 Sofia-Slatina, 28, 67
 Soloncenii II, 27, 173
 Şomuzul Mare, 34
 Sopot-Lengyel, 173, 222
 Soroca - Ozero, 176
 Sorochin, 5, 16, 32, 56, 59, 61, 63, 65, 68 - 69, 72, 77, 84, 86 - 92, 94, 97, 100, 129, 145, 148 - 149, 161, 166 - 167, 172 - 173
 Şorogari, 181 - 182, 195
 Spanţov, 18, 27
 Spinoasa (Erbiceni), 47, 102, 129, 144, 183, 191, 192
 Sprânceana, 68, 192
Srednego Pridneprov'ja, 21
Srednem Podnestrov'je, 27
Srednestogovskaja kultura, 33
 Srednyi-Stog, 180
 Stahl P. H., 32, 98, 110
 Stânca Doamnei (Stânca-Ştefăneşti, jud. Botoşani, 29
 Stănescu I., 32, 49
 Starčevo-Criş, 31, 51, 70, 123, 147, 155, 166
 Starom Orhee, 35
 Ştefan Gh., 7, 15, 33, 70, 185
 Ştefăneşti, 29, 65, 84, 113 - 114, 134, 175, 216, 223, 228, 235
 Ştirbu M., 23, 27, 52, 76 - 78, 92, 95, 97, 100
 Stoica Georgeta, 30, 70
 Stoicani-Aldeni-Bolgrad, 17, 28, 125, 128, 171
 Stojanovski K., 32, 167
 Storneşti, 205
 Stratone N., 31, 45
 Stroieşti, 39, 48, 210, 213, 225
 Strunga, 41, 48 - 50, 57, 59 - 61, 181, 206 - 207, 214, 224, 226, 236
 Studeniţa (muntele Beloj, r. Kamenet-Podolsk), 84
 Stuttgart, 8, 24
 Subcarpaţi, 15, 62, 85, 170
 Suceava, 2, 7, 9, 12, 14, 24, 31, 33 - 35, 41, 64, 66, 101, 192
Sudbulgarien, 20
 Sudiţi-Gherăseni, 158
Susianie, 17
 Šušková, 70, 71
 Suvorovo, 82, 158, 161, 173
 Suvorovo-Novo Danilovsk-Chvalynsk-Srednyi Stog, 82
 Svešnikov I. K., 32, 94, 166
 Szekely Z., 32 - 33, 63, 80, 103 - 104, 167

T/Ț

Tafrali O., 33, 41, 67, 172, 183, 213, 225
 Tanasachi, 8, 14, 31, 43
 Tănase Al., 33, 165
 Tangăru, 145, 158
 Tarcea L., 26, 61, 111
 Târgoviște, 13, 31
 Târgu Berești, 135, 222, 234
 Târgu Frumos, 6, 12, 20, 26, 33 - 35, 43 - 44, 38, 41, 48 - 50, 57 - 59, 63 - 66, 68, 73 - 74, 76 - 77, 87 - 93, 96, 99 - 102, 108 - 109, 112, 121, 123, 125 - 126, 128, 139 - 140, 142 - 143, 152, 154 - 155, 159 - 162, 165 - 166, 170 - 171, 180 - 182, 185-186, 189, 200, 204, 207 - 210, 213 - 214, 216 - 217, 219 - 220, 222, 225, 228 - 229, 231 - 232
 Târgu Jiu, 30
 Târgu Negrești, 28, 128, 171, 222, 234
 Târgu Ocna, 25, 103 - 104, 117, 175, 218, 223, 230, 235
 Târgu Ocna-Podei, 25, 103, 104, 120, 126 - 127
 Târpești, 5, 24 - 25, 55, 61, 63, 65, 68, 79, 87, 93, 100, 103, 124, 128, 146, 154 - 157, 159 - 160, 162 - 163, 171 - 172, 222, 234
 Tăutești (com. Rediu), 126, 203
 Techirghiol, 15
 Teleghin N. A., 33, 88
 Teleghin D. Ja., 33, 36, 96, 142, 166, 176
 Tencariu F., 34, 44, 55, 64, 65
 Teodor S., 33, 111
 Terekli Mekteb, 161
 Thessaloniki, 16
 Timișoara, 17, 22 - 23, 26
 Timoșciuk B. O., 35, 84
 Tisza, 65
 Tiszapolgár, 59, 87, 123, 163, 170, 173, 180, 222, 234, 236
 Tiszapolgar-Basatanya, 22
Tiszapolgarsko kultura, 33
 Titov V. S., 33, 59
 Todî C-tin, 43
 Todirești, 39, 48, 188, 204, 210, 213, 225
 Todorova H., 12, 33, 65, 70, 87, 140, 156
 Tokaj, 85
Tomašev'ka local'na grupa, 27
 Tomești, 47, 210
 Topile, 24, 79, 172, 217, 222, 229, 234
 Topoleanu F., 33, 110
 Totoiești, 50, 192
 Toufexis G., 32, 144
 Traian, 18 - 19, 61, 65 - 66, 68, 81, 88, 90, 92, 103, 112, 114, 116 - 118, 120 - 121, 127, 131 - 133, 135, 148 - 149, 155, 167, 169, 174, 217, 222, 229, 235
 Transcaucazia, 102

Transilvania, 7, 12, 22, 26, 28, 32 - 33, 41, 79, 103, 173
Transylvanie, 8, 22
 Trento, 8, 18
 Trestiana, 31
Trichterbecher, 18, 121, 170, 180
 Trifești, 21, 44
Tripil'ja/Tripol'ja, 16, 27, 31, 32, 35
Tripil's'ka kultura/Tripil's'koj kultura 13, 14, 20, 29, 33, 35
Tripol'skoj kultury, 14, 27, 35, 36
 Tripolie, 5, 12, 16 - 19, 22, 24, 26 - 29, 32, 41, 52, 55, 61 - 65, 70, 74, 83, 87 - 88, 90, 94 - 96, 98, 103 - 104, 121, 125, 158, 166 - 167, 170, 173, 175 - 176, 180, 216, 222 - 224, 228, 234 - 235
Tripolye, 16, 19 - 20, 23, 25, 26, 29
 Troja (Ilion), 32
 Trușești, 5, 20, 26, 30, 60 - 61, 64, 66, 68 - 69, 74, 79, 88 - 89, 91, 97 - 98, 112, 114, 120 - 121, 123 - 126, 134, 142, 146 - 147, 152, 154, 156, 159, 172 - 173, 175, 179 - 180, 217, 222, 229, 234
 Tudic C., 42
 Tudor D., 33, 39
 Tudor E., 33, 103
 Tudora (comună), 49
 Tufescu V., 33, 41, 45, 48 - 49, 51, 183
 Tulcea, 8, 23, 33
 Țurcanu (Tudose) Senica, 12 - 13, 22 - 23, 30, 44, 60, 63, 65 - 66, 75, 80, 87 - 92, 130, 147, 156, 157, 159, 160, 162, 172, 173, 174, 183, 204
 Turdaș, 23, 28, 65, 123, 155, 216, 228
 Turkmenistan, 39, 40
 Tyrgoviște, 70

U

Ucraina, 5, 29, 32, 35, 41, 69, 81, 89 - 92, 99, 100, 103, 127, 134, 166 - 167
 Ujvari I., 33, 50
 Ulmeni, 158
 Ulmi (com. belcești), 57, 184
 Ungaria, 173
 Ungureanu Al., 25, 33, 45 - 52, 107, 210
 Ungureanu Carmen, 23
 Ungureanu I., 31, 45
 Uricani, 42, 47, 199
 Ursachi V., 33, 144, 160 - 163
 Ursulescu N., 6, 12, 33 - 35, 38, 41, 44, 55, 61, 63 - 66, 74, 77, 82, 87, 93, 99 - 102, 128, 140, 142 - 143, 147, 151 - 152, 155 - 157, 160 - 162, 166, 168 - 169, 172, 190, 207, 214, 225
 Usatovo, 28, 88

V

Văcaru S., 14
 Vădastra, 25, 26, 65, 78
 Valea Moldovei, 21
Valachie, 27
 Valea (Pârâul) Oii (Broscăria/Recea), 50
 Valea Adâncă, 195, 199
 Valea Jijiei, 28, 42
 Valea Lupului, 13, 16, 20, 42, 46, 57, 59, 61, 68, 70 - 78, 84 - 86, 89, 95, 98, 99, 101, 112, 114, 116 - 117, 125 - 126, 134 - 135, 139 - 140, 175 - 176, 204, 208, 214, 217, 220, 223, 225, 228 - 229, 232, 235
 Valea Lupului (pârâu), 50
 Valea Mare, 50
 Valea Oilor, 46 - 47, 59, 183, 208
 Valea Troțușului, 85
 Valea Ursului, 80, 199, 217, 229
 Valea Voinești, 50
 Văleanu M. C., 14, 23, 34 - 35, 43 - 45, 48, 52, 124 - 125, 181, 189, 193, 197, 200 - 201, 203, 207, 225
 Văleni, 15, 88, 108, 113 - 114, 117, 134 - 135, 151, 175
 Vălenii de Munte, 7
 Vămeșoaia (pârâu), 47
 Vânători (Neamț), 19
 Vânători (com. Popricani), 59, 119, 150, 203, 206
 Varna, 21, 59, 157, 163, 172, 222, 234
 Varșovia, 33
 Varvarovka, 108 - 109, 117, 134, 176
 Vascani, 48, 58, 60, 67, 72, 205
 Vasilievka, 63, 216, 228
 Vaslui, 7, 14, 26, 29, 31, 74, 103
 Vechiul Orient, 16
 Velikanova M. S., 35, 167
Vengrij, 33
 Verbicioara, 78
 Verem'je, 96, 167
 Vermești, 26, 66
 Veselyi Kut, 121, 175
 Videjko M. Yu., 35, 84
 Vidra, 31, 78, 103
 Viena, 18, 21
 Viișoara, 29, 104
 Vinča, 14, 17, 26, 34, 65, 70, 78, 87, 123, 142, 147, 155, 157, 173, 216, 222, 228, 234
 Vinnița, 20
 Vinogradova N. M., 35, 133, 167, 170, 175
 Vinokur I. S., 35, 84
 Vitebsky P., 12, 165
 Vlad Ana-Maria, 23, 24, 109
 Vladar I., 23, 125
 Vlădiceni, 47

Vladimirovka, 158
 Voevodski N. M., 35, 107
 Voinești, 47 - 49, 210, 214, 226
 Volontir Nina, 35, 52
 Voroșilovka, 63, 70, 158, 216, 228
 Vulcănescu M., 35, 72, 144
 Vulpe R., 34 - 35, 41, 44, 51, 55, 87, 103 - 104, 111 - 112, 120, 125 - 127, 135, 154, 171, 173, 176
 Vulpe Al., 19, 35, 103 - 104, 173-174
 Vulpe Ecaterina, 35, 41, 209, 213, 226
 Vulpoiul (pârâu), 50
 Vulturi, 203
Vyhvatinskoji mogil'nik, 16

W

Weinberg S., 36, 148
Wietenbergkultur (Wietenberg), 21, 122

Z

Zaec, 35 - 36, 63, 69, 90, 121 - 122, 175
 Zagavia, 48
 Zagnji Ju. F., 36, 175 - 176
 Zaharia, 11, 35 - 36, 42, 61, 172, 176, 182, 184, 186 - 187, 190 - 198, 200 - 203, 205, 208, 214, 225
 Zaharia Em., 11, 36, 42
 Zaharia Eug., 28, 36, 109, 135, 172 - 174, 176
 Zaharuk J. N., 36, 142, 166
Zakarpats'ka oblasti, 35
 Zalău, 7
 Zaragoza, 12
 Zbenovici V. G., 36, 55, 63, 65, 84, 89, 97, 103, 125, 145, 153, 155, 166, 170, 173
 Ždanov, 96
 Zin'kovskji K. V., 36, 70
 Zlodica, 186
 Zmeu, 198
 Zsofia von Torma, 31
 Žvanec, 76, 81

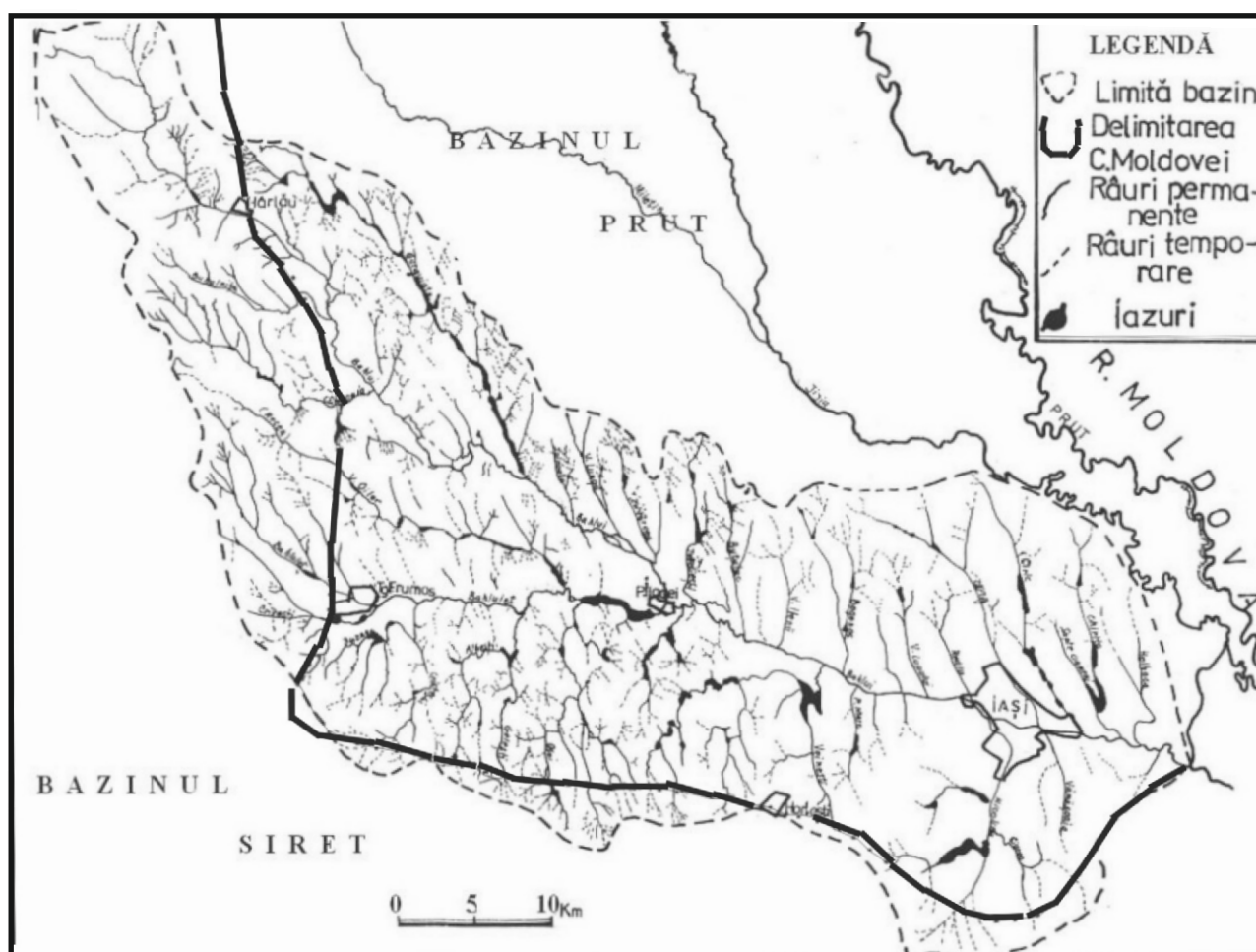
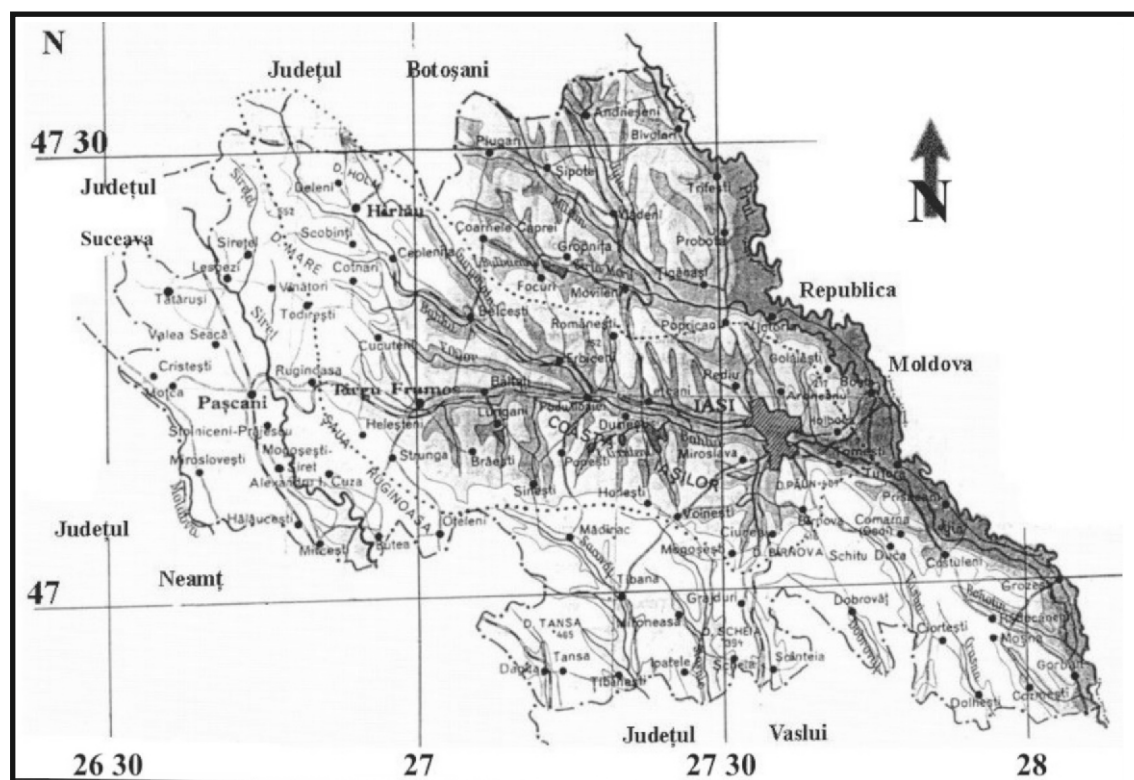

Fig. 3. Rețeaua hidrografică a Bazinului Bahluiului/The hydrographic network of the Bahlui Basin/Le réseau hydrographique du Bassin de Bahlui (apud Pantazică)

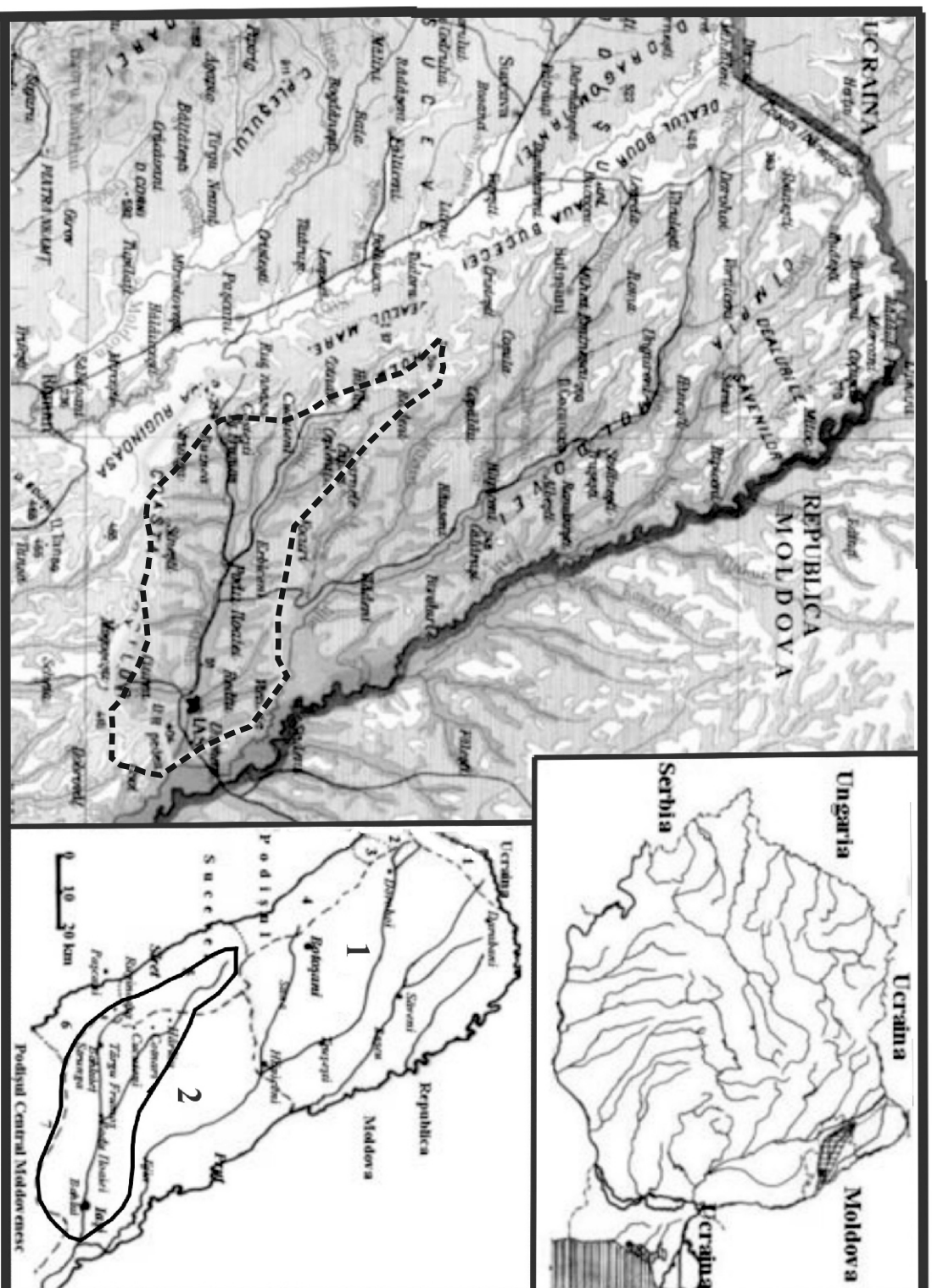

Fig. 4. Regionarea geografică a Cămpiei Moldovei/The geographic division of the Moldavian Plain/La division géographique de la Plaine de la Moldavie. 1. Cămpia Jijiei superioare și a Băseului/Upper Jijia and Băseu Plain/La Plaine de la Jijie supérieure et du Băseu; 2. Cămpia Jijiei inferioare și a Bahluiului/Lower Jijia and Bahlui Plain/La Plaine de la Jijie inférieure et du Bahlui (apud Băcăuțanu)

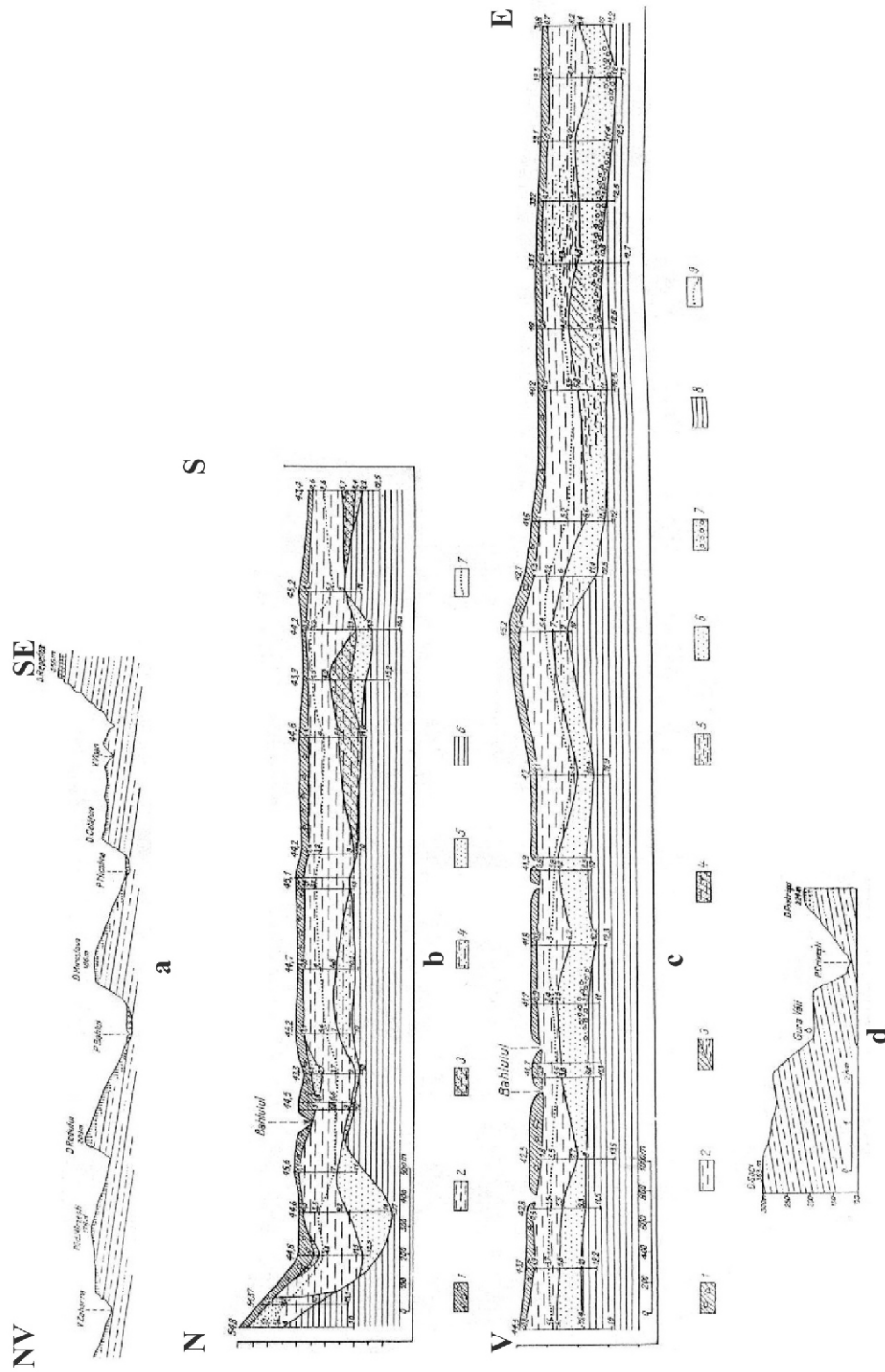

Fig. 5. Secțiuni prin diferite forme de relief ale Câmpiei Jijiei inferioare și Bahluiului unde se află stațiuni cucuteniene/Sections through the Lower Jijia and Bahlui Plain where there are Cucutenian settlements/Sections à travers la Plaine de la Jijie inférieure et du Bahlui où se trouvent des établissements cucuteniens. A. Secțiune NV-SE în partea de SV a orașului Iași/ NW-SE section in the SW of Iași/Section NO-SE à SV de Iași; B, C. Secțiune N-S prin șesul Bahluiului în zona Iași/ N-S section in the Bahlui plain in Iași zone/Section N-S à travers la plaine de Bahlui dans la zone de Iași; d. Secțiune prin terasele pârâului Crivești/Section through the Crivești rivulet terraces/Section à travers les terrasses du ruisseau Crivești (apud Băcăuanu)

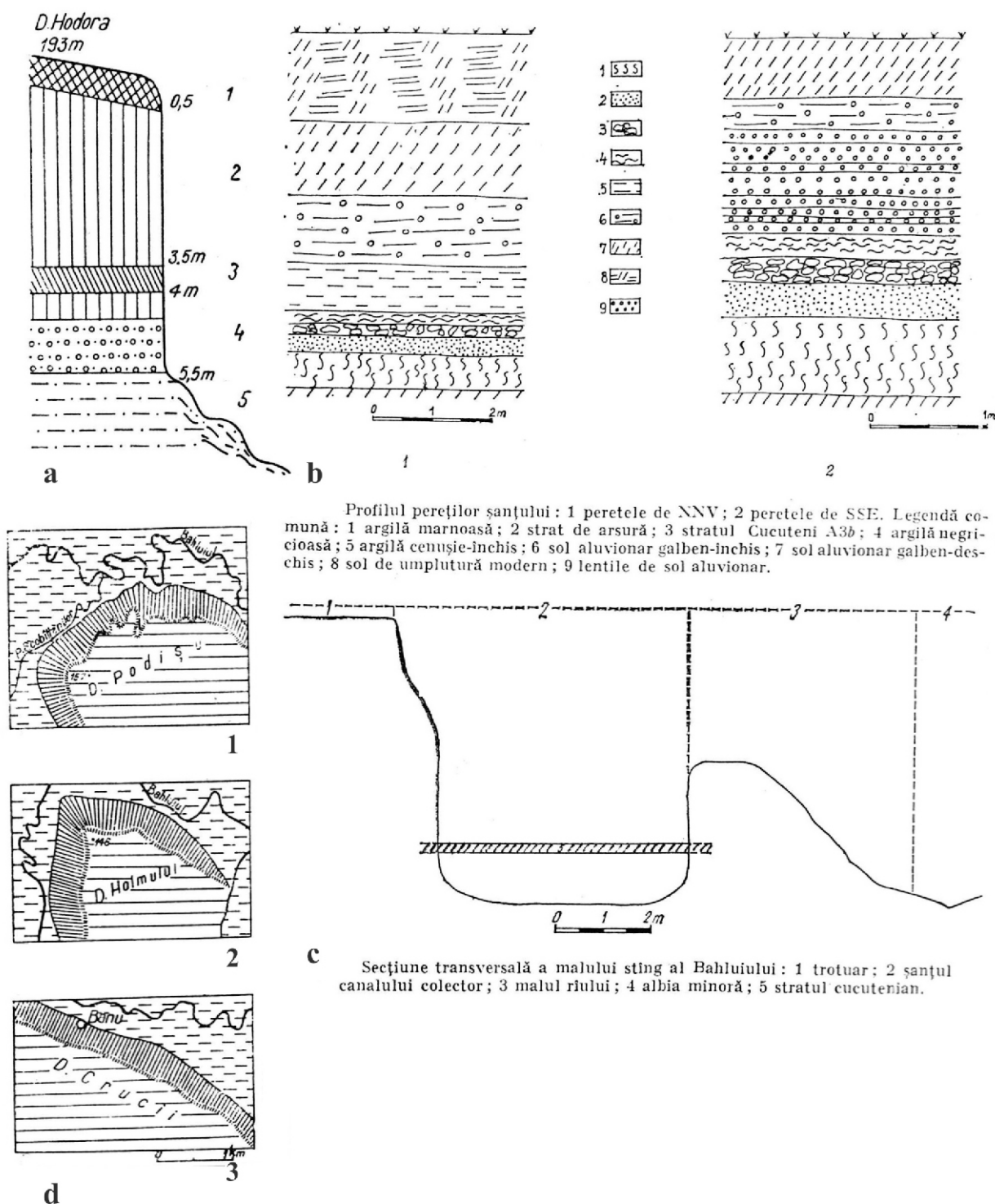
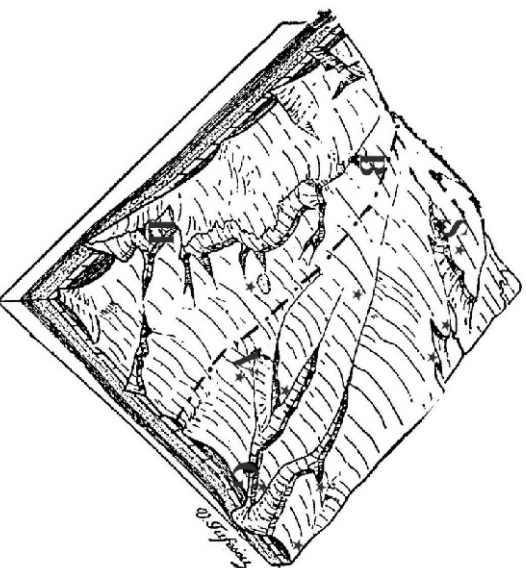
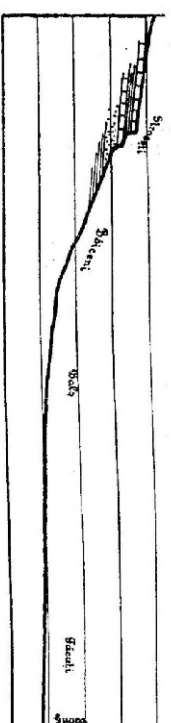
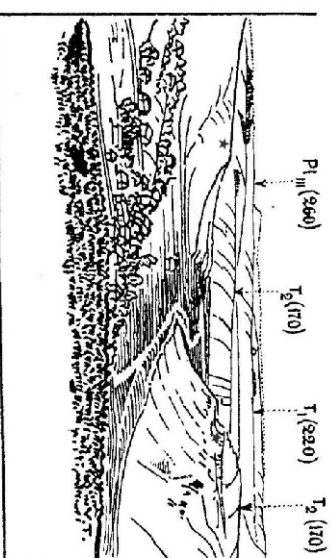

Fig. 7. Profiluri de terasă și planuri de cuate din Bazinul Bahluiului unde se află stațiuni cucuteniene/Terrace profiles and cuesta drafts from the Bahlui Basin where there are Cucutenian settlements/Profils des terrasses et des plans des cuestas du bassin de Bahlui où se trouvent des établissements cucuteniens. A. Profilul teraselor Bahluiului în cursul superior/The profile of the Upper Bahlui terraces/Profil des terrasses du Bahlui Supérieur; B, C. Profilul și secțiunea stațiunii cucuteniene Iași - *Splai Bahlui*/The profile and the section of the Iași - *Splai Bahlui* Cucutenian settlement/Le profil et la section de l' établissement Iași - *Splai Bahlui*; D. Planuri de cuate în zona cursului mijlociu al Bahluiului/Cuesta drafts in the Middle Bahlui area/Plans des cuestas du Bahlui moyen (apud Băcăuanu, Martiniuc, Chirica, Nițu)

b. Profil longitudinal al Pârâului Broscăria /Recea când coboară de pe platforma structurală

a. Bloc-diagramă cu platformele structurale de la nord de Ruginosa
S=Stroiești, V=Vascani, G=Giurgești, H=Hărmanești * Situri

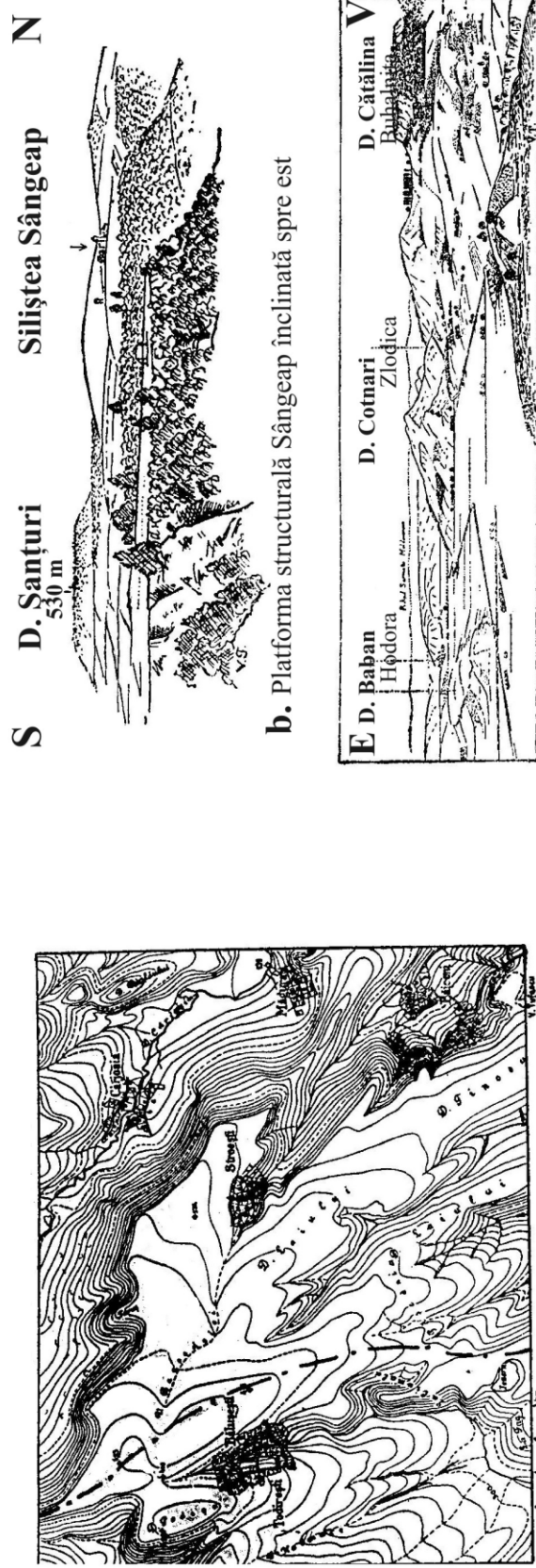

c. Terasse dezvoltate din mijlocul Șeii Ruginosa-Stringa (Schitâ de la Găureana spre nord)

d. Schiță panoramică de pe platforma structurală Broscăria spre est. Câmpia Moldovei pătrunde sub Coasta Măguri iar dincolo de Valea Bahluiului se etalează dealurile văluite ale câmpiei

Fig. 8. Profil longitudinal, bloc-diagramă și schițe panoramice din Câmpia Moldovei la contactul cu Podișul Sucevei/Longitudinal profile, block-diagram and panoramic draft from the Moldavian Plain at the contact point with the Suceava Plateau /Profil longitudinal, bloc-diagramme et esquisses panoramiques de la Plaine de la Moldavie au contact avec le Plateau de Suceava (apud Tufescu)

b. Platforma structurală Sângeap înclinată spre est

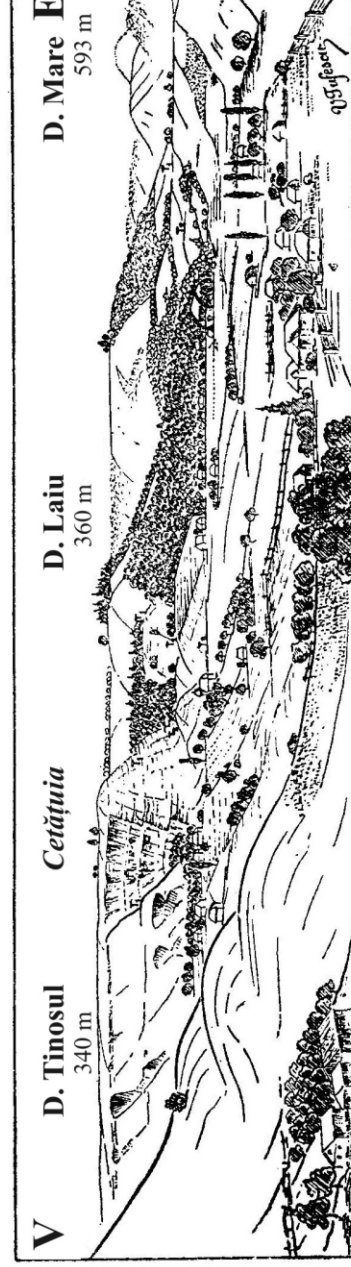
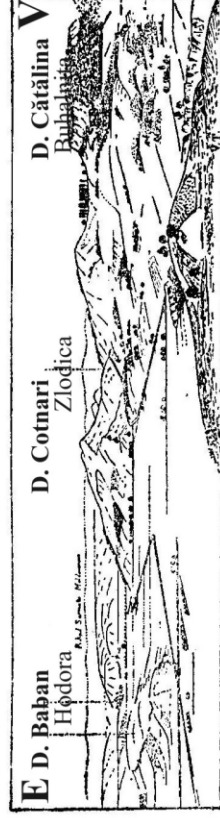

Fig. 9. Schiță topografică și desene panoramice ale unor platforme structurale și depresiuni de contact între Podișul Sucevei și Câmpia Moldovei/Topographic draft and panoramic design of some structural platforms and contact depressions between the Suceava Plateau and the Moldavian Plain/Esquisse topographique et dessins panoramiques des plate-formes structurales et des dépressions de contact entre le Plateau de Suceava et la Plaine de la Moldavie (apud Tufescu)

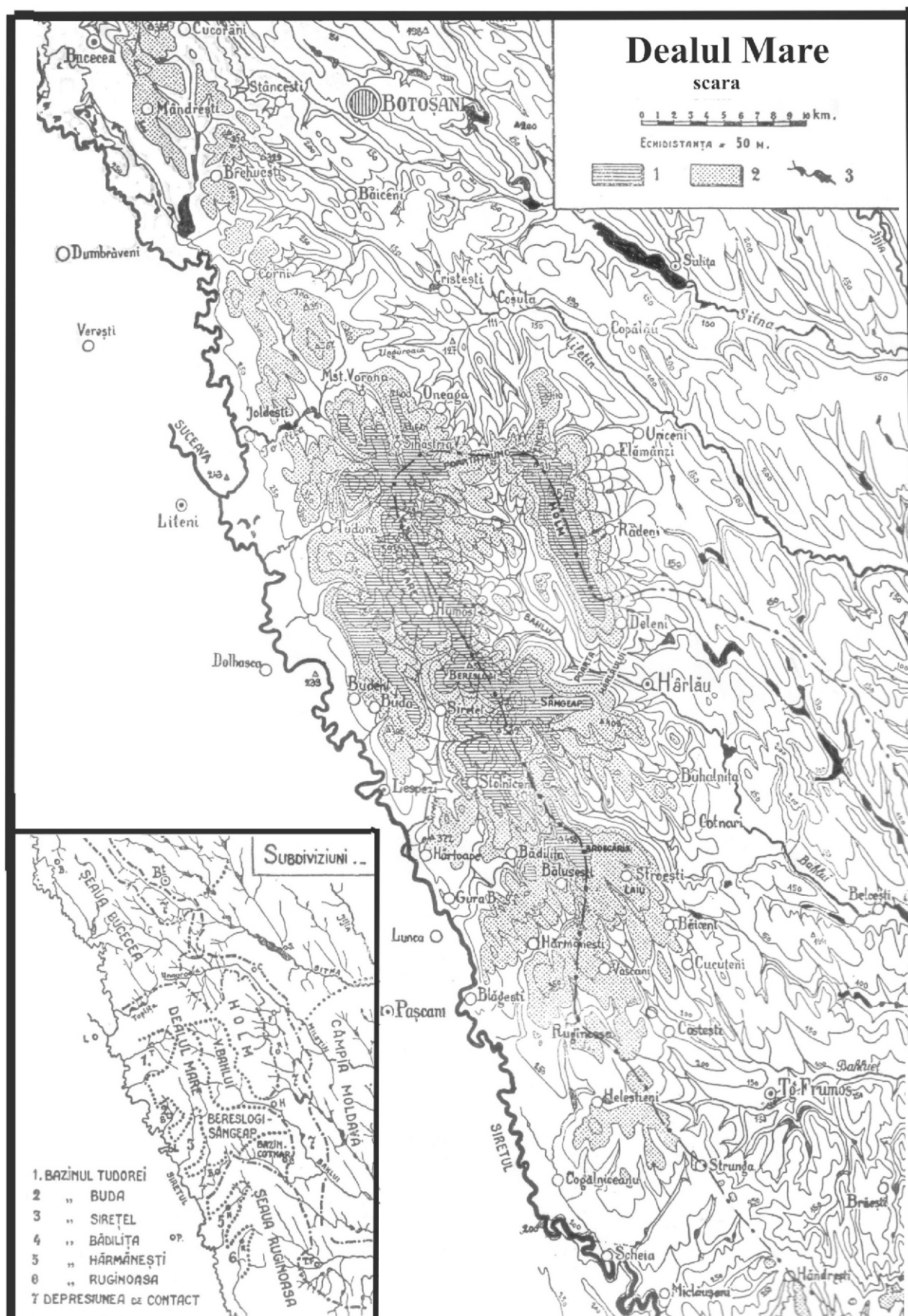

Fig. 11. Harta topografică a Dealului Mare/The topographic map of Great Hill/La carte topographique de la Grande Colline. 1. Altitudini peste 400 m/Altitudes over 400 m/Altitudes au-dessus 400 m; 2. Altitudini între 300-400m/Altitudes between 300-400 m/Altitudes entre 300-400 m; 3. Iazuri/Lakes/Lacs (apud Tufescu)

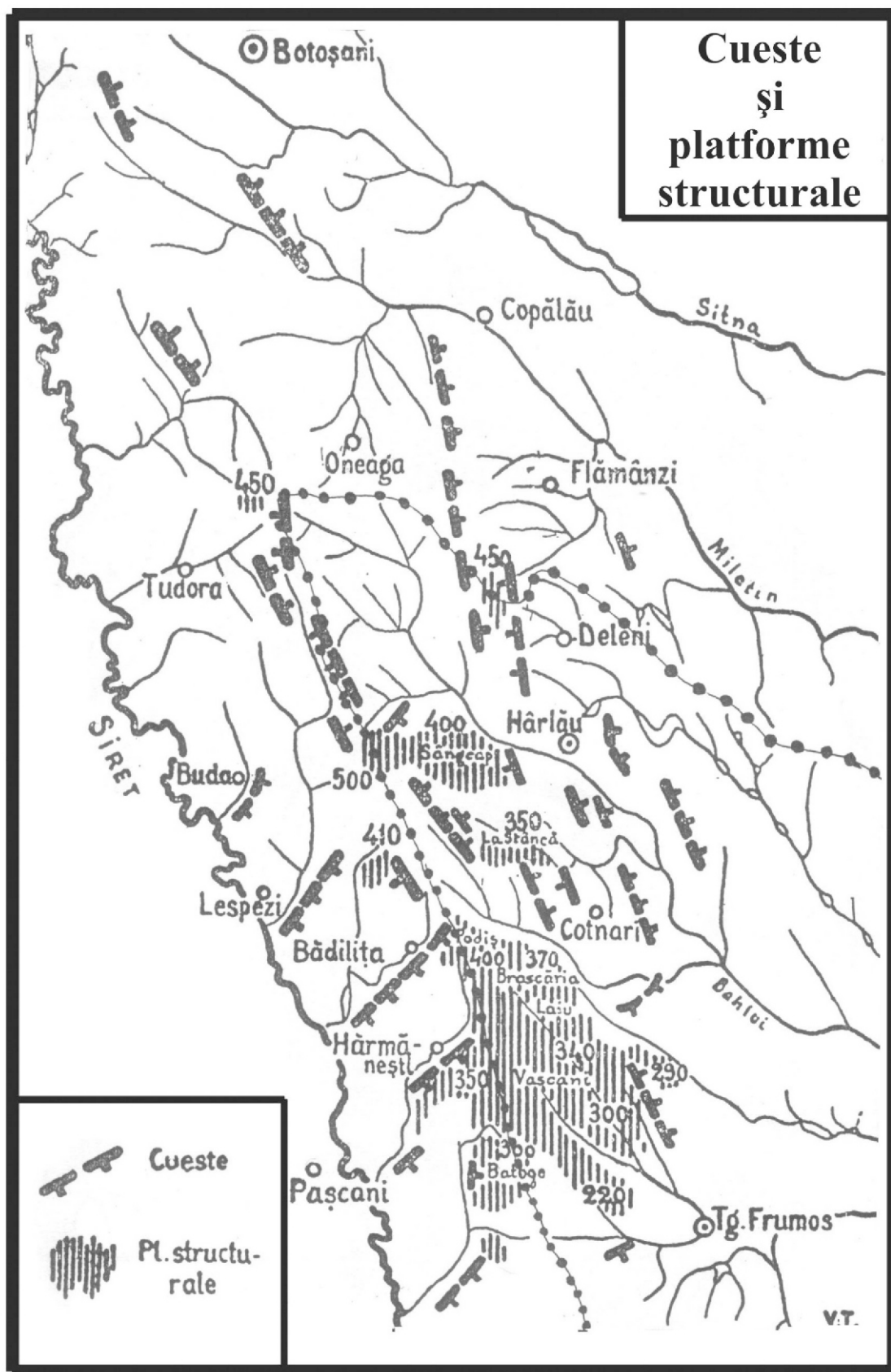

Fig. 12. Schiță de hartă cu cuestele și platformele structurale din Dealul Mare - Hârlău (bazinele superioare ale Bahluiului și Bahluietului)/Map draft with the cuestas and structural platforms from the Great Hill - Hârlău (Upper Bahlui and Bahluiet Basins)/Esquisse de carte avec les cuestas et les plate-formes structurales (les Bassins supérieures du Bahlui et du Bahluiet) (apud Tufescu)

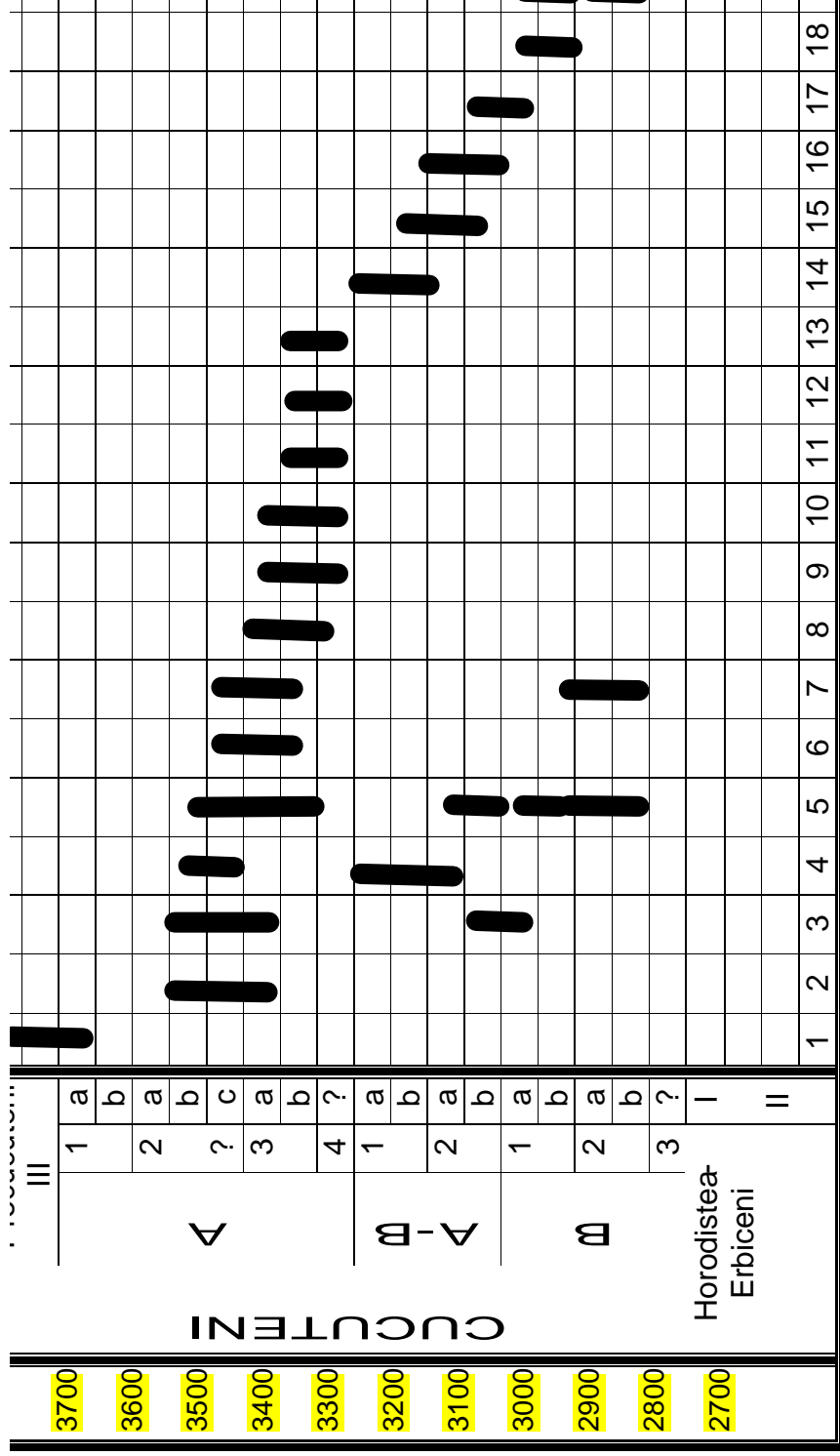

Fig. 13. Tabelul sinoptic cu poziția cronologică a stațiunilor cucuteniene din bazinul Bahluiului/The sinoptic table with the framing of the Cucutenian settlements from the Bahlui Basin/Le tableau synoptique avec l'encadrement chronologique des établissements cucuteniens du bassin de Bahlui. 1. Târgu Frumos - *Baza Pătule*; 2. Giurgești; 3. Costești; 4. Cucuteni-Băiceni - *Dâmbul Morii*; 5. Cucuteni Băiceni - *Cetățuia*; 6. Hăbășești; 7. Iași - *Curtea Domnească*; 8. Filiași. 9. Ruginoasa; 10. Iași - *Splai Bahlui*; 11. Fedeleșeni; 12. Bălțați; 13. Săcărești - *Tinoasa*; 14. Crivești - *Hârtop*; 15. Crivești - *Holm*; 16. Săcărești - *Suhar*; 17. Prigoreni Mici (Ion Neculce) - *Cimitir*; 18. Buznea - *Siliște*; 19. Valea Lupului.

Regiuni și civilizații		Vârsta
ani bc	OLTENIA MUNTENIA DOBROGEA TRAN-SILVANIA MOLDOVA Rep. MOLDOVA UCRAINA A SE	ani BC
4000	YADASTRA GIULESTI MAN-III VIDRAGIA TISZA PRECUCUTENI T	4700
3900		4600
3800		4500
3700		4400
3600		4300
3500		4200
3400		4100
3300		4000
3200		3900
3100		3800
3000		3700
2900		3600
2800		3500
2700		3400

Fig. 14. Tabelul sincronismelor civilizației Cucuteni cu culturile contemporane/ The synchronisms table of the Cucuteni civilization with contemporaneous cultures/ Le tableau des synchronismes de la civilisation de Cucuteni avec les cultures contemporaines

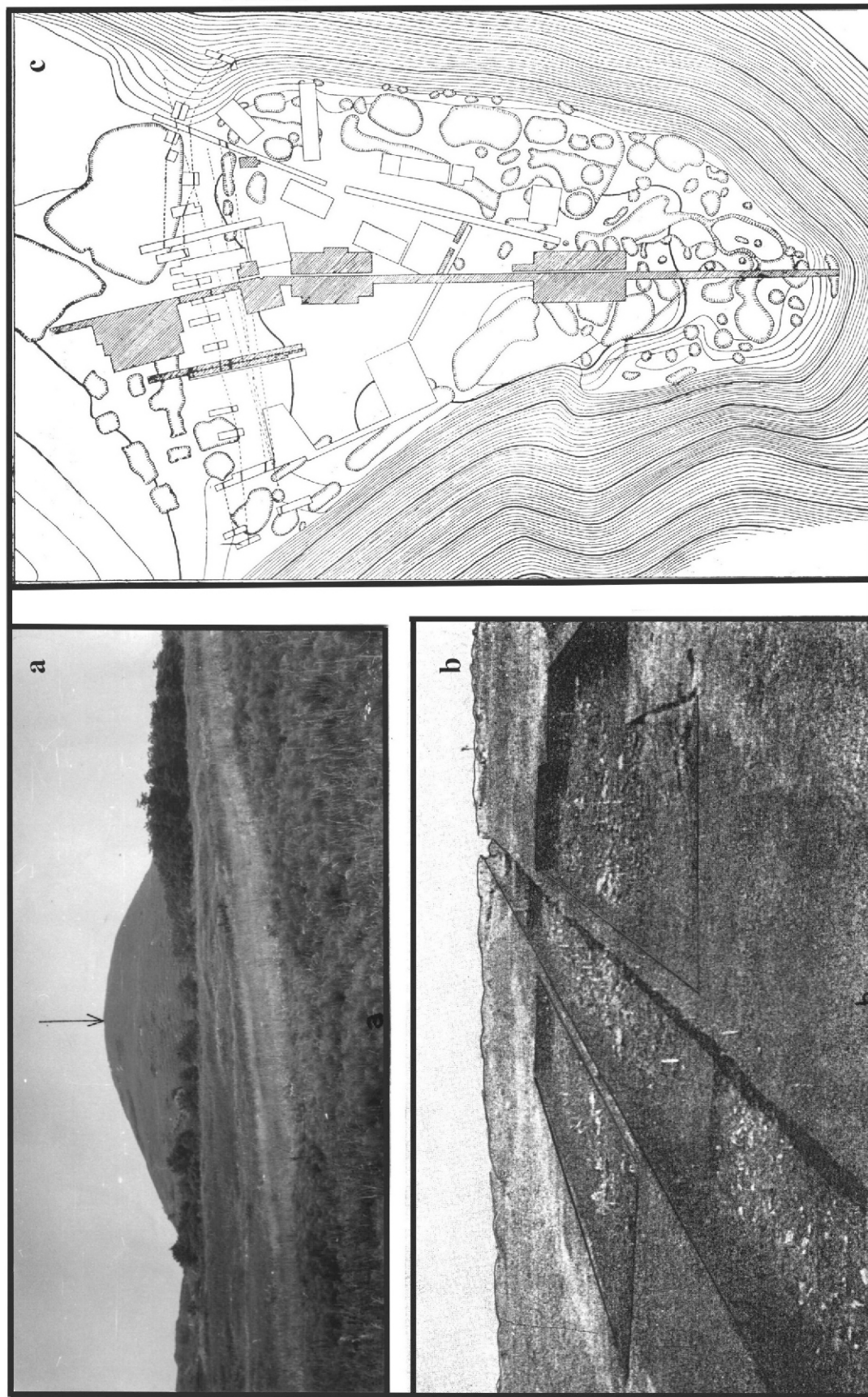

Fig. 15. Stațiunea Cucuteni-Băiceni - *Cetățuia*/Cucuteni-Băiceni - *Cetățuia* settlement/L' établissement Cucuteni-Băiceni - *Cetățuia*. A. Vedere dinspre est/View from the east/Vue du côté d'est; B. Săpături recente/Recent excavations/Fouilles récentes; C. Planul săpăturilor arheologice/Excavations draft/Le plan des fouilles archéologiques - H. Schmidt; - recent/recent/recent excavations; - Petrescu Dîmbovița)

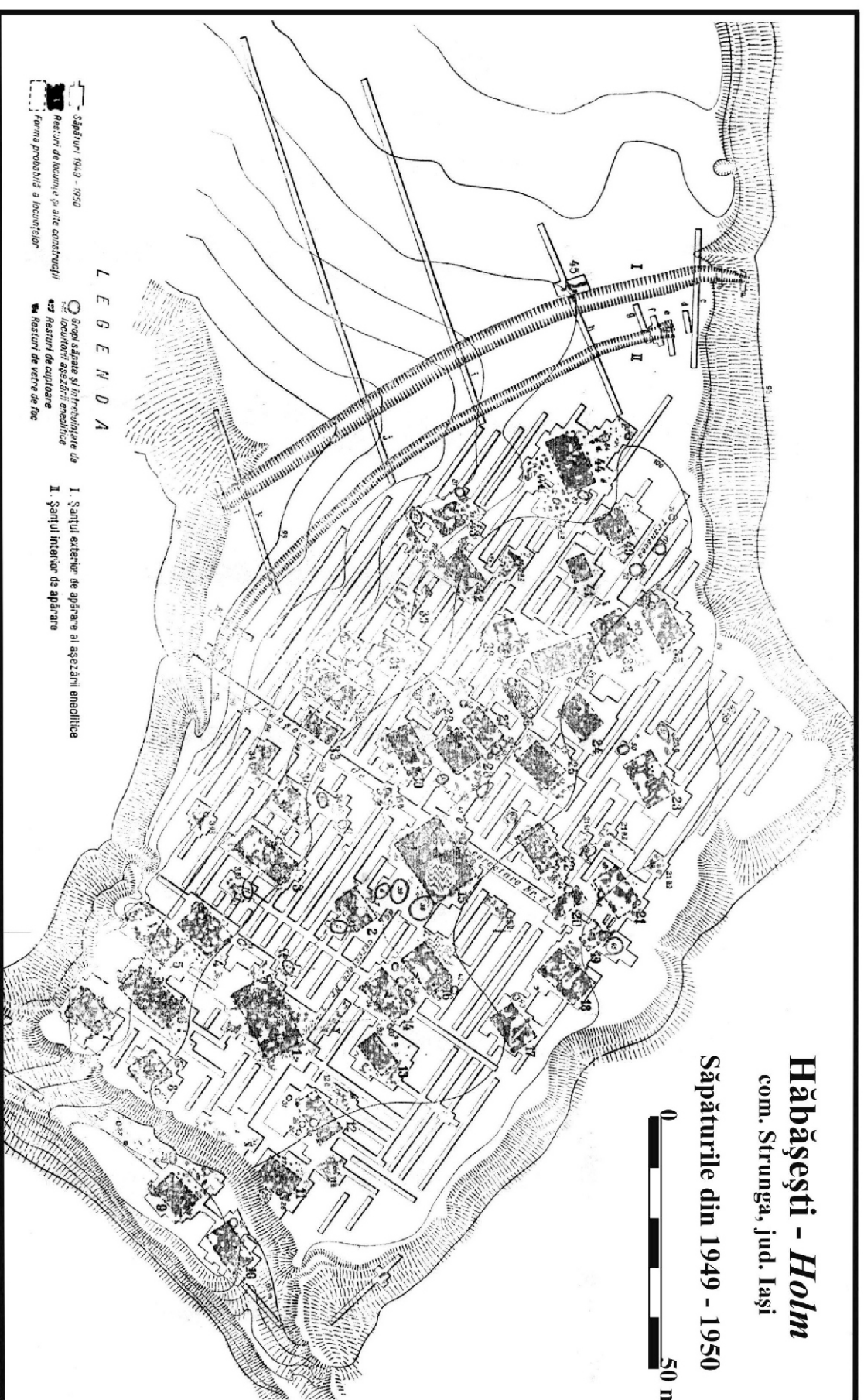

Fig. 16. Planul general al săpăturilor arheologice de pe *Holmul* de la Hăbășești/The general excavation draft from Hăbășești *Holm/Le plan général des fouilles archéologiques de Hăbășești Holm* (apud Dumitrescu VI.)

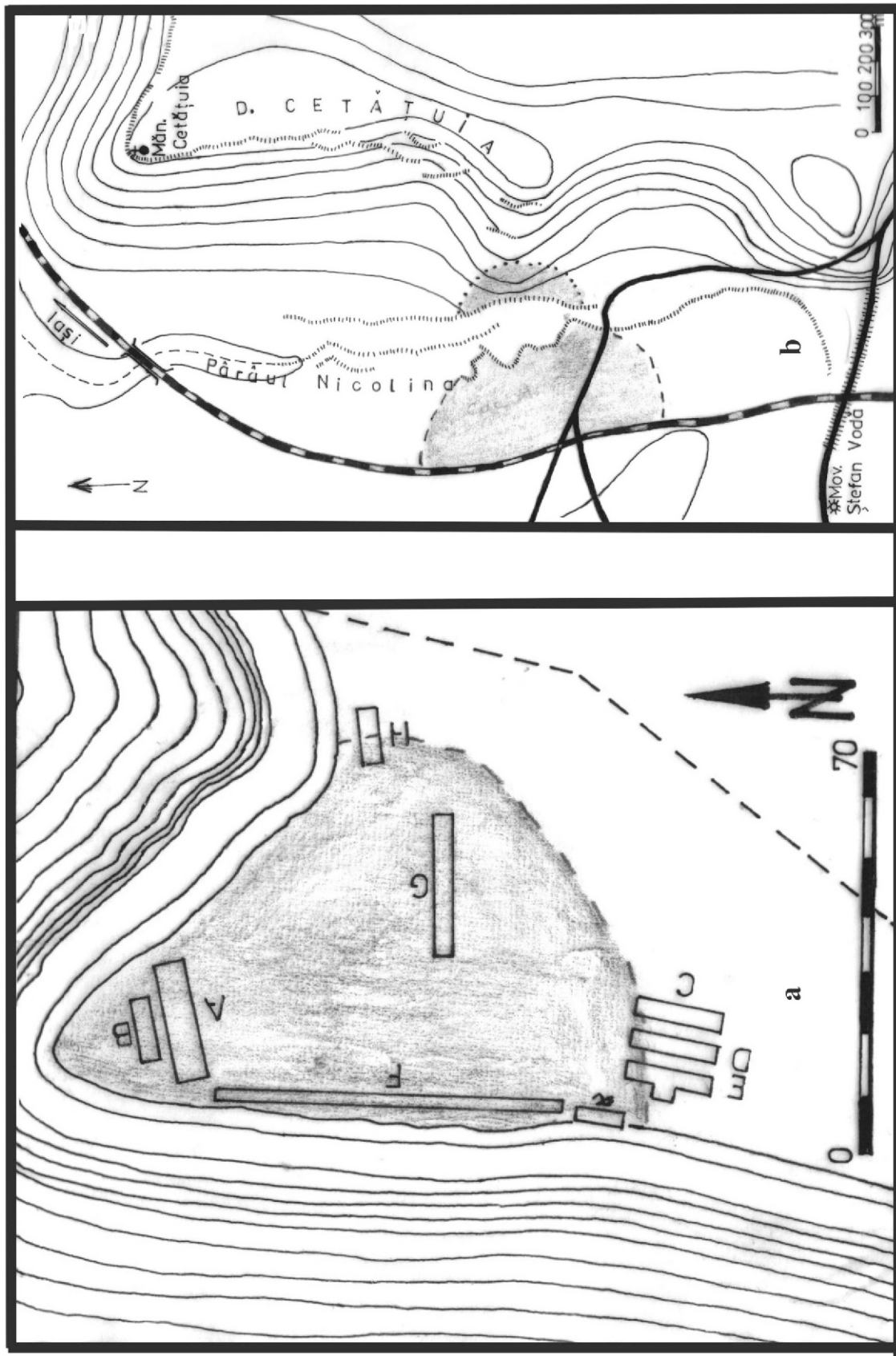

Fig. 17. Planurile stațiunilor cucuteniene Ruginoasa - Colina Dăghici (A) și Hlincea- Iași/The Cucutenian settlement drafts from Ruginoasa - Colina Dăghici (A) and Hlincea- Iași/Les plans des établissements cucuteniens de Ruginoasa - Colina Dăghici (A) et de Hlincea- Iași (apud Dumitrescu H., Petrescu-Dîmbovița)

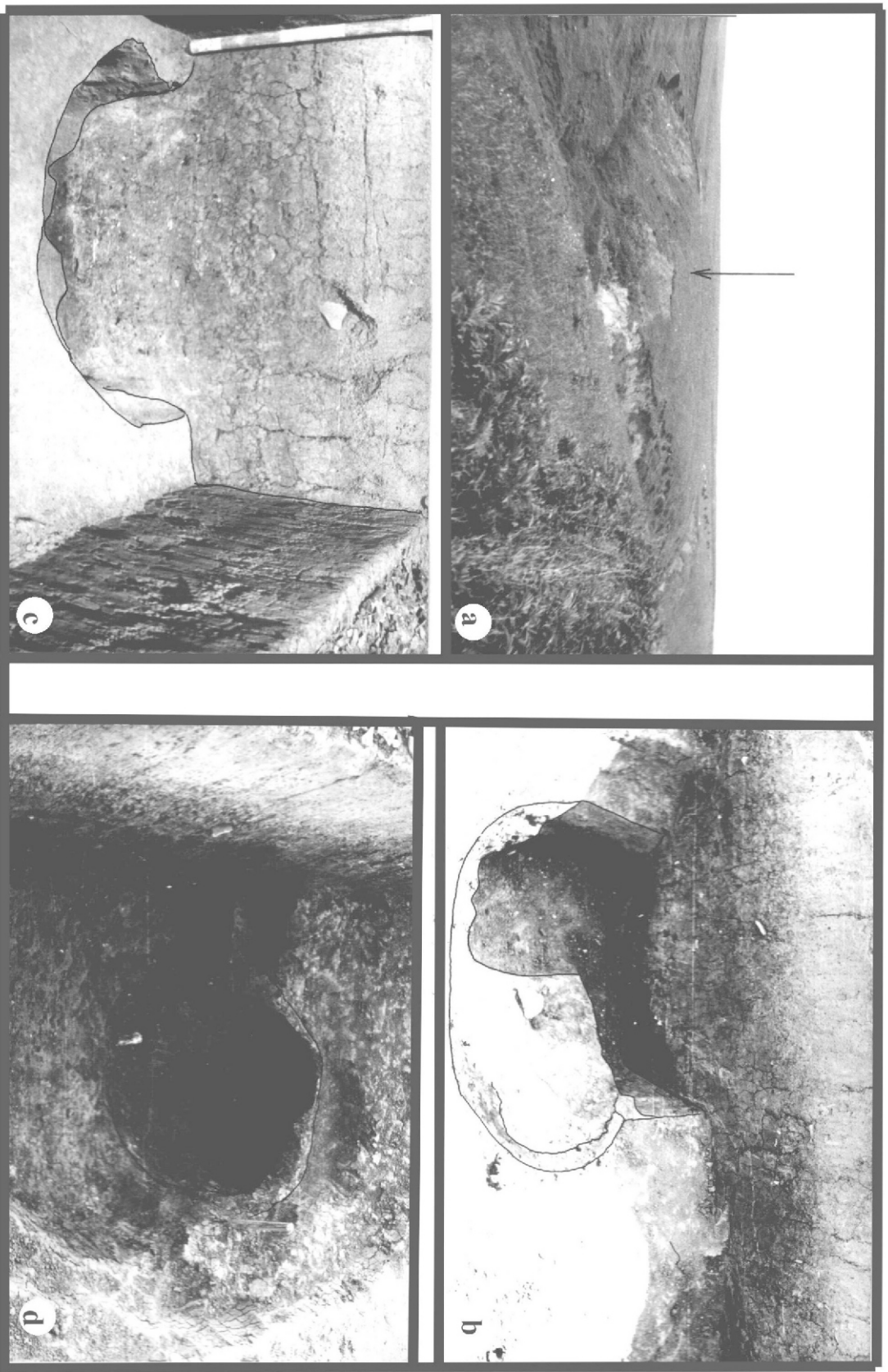

Fig. 18. Stațiunea Cucuteni A-B de la Săcărești - *Suhat* (com. Cucuteni)/The Cucuteni A-B settlement from Săcărești - *Suhat* (com. Cucuteni)/L'établissement Cucuteni A-B de Săcărești - *Suhat* (com. Cucuteni). A. Vedere generală dinspre SE/General view from SE/Vue du côté de SE; B, D. Groapa nr. 1/1980/The pit no. 1/1980/La fosse no. 1/1980; C. Groapa nr. 2/1980/The pit no. 2/1980/La fosse no. 2/1980

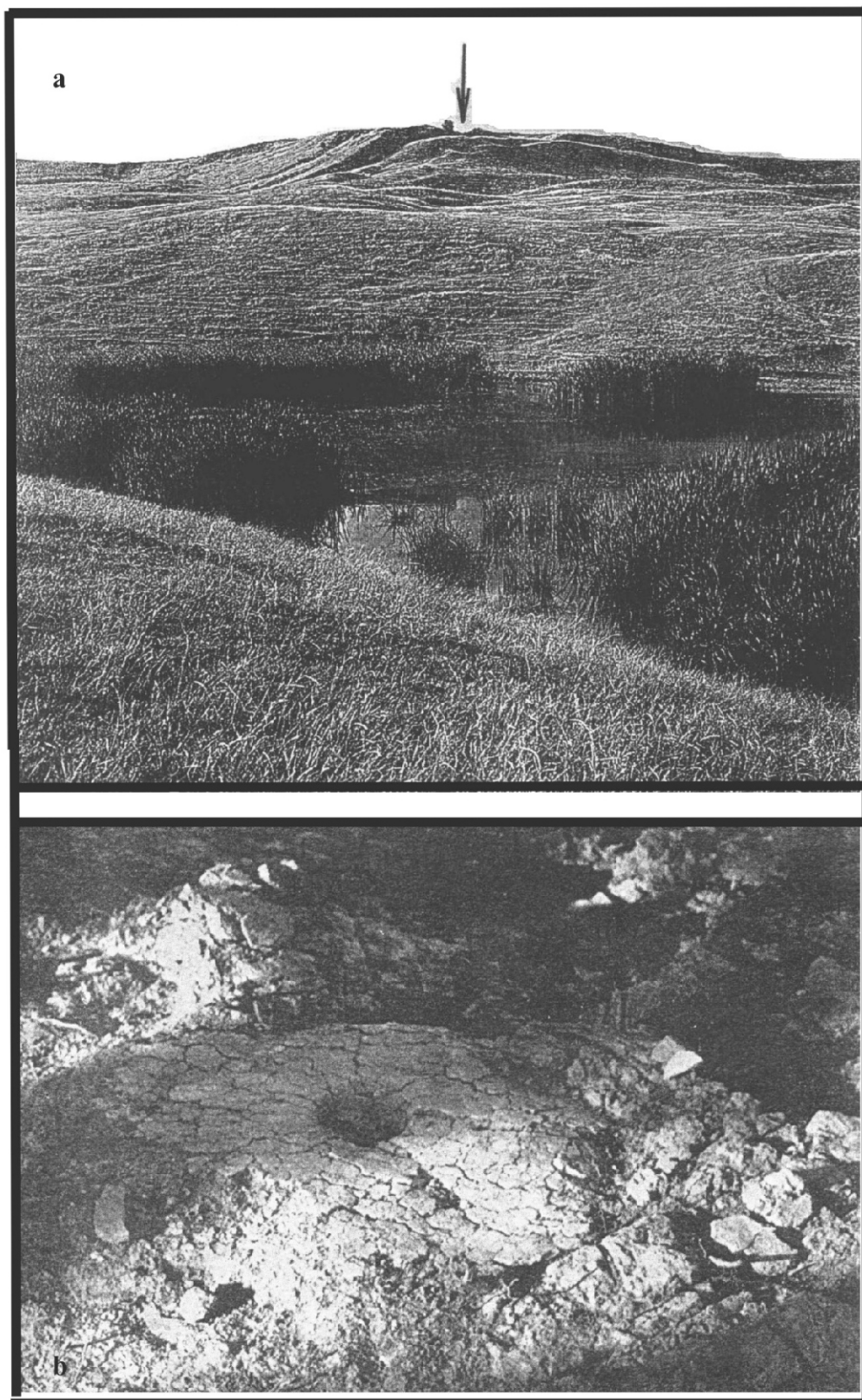

Fig. 19. Stațiunea cucuteniană de la Hăbășești - *Holm* (A) și vatră circulară din stațiunea Cucuteni A-B de la Cucuteni-Băiceni - *Dâmbul Morii* (B)/The Cucutenian settlement from Hăbășești - *Holm* (A) and a circular hearth in the Cucuteni A-B settlement from Cucuteni-Băiceni - *Dâmbul Morii* (B)/L'établissement cucutenien de Hăbășești - *Holm* (A) et âtre circulaire de l'établissement Cucuteni A-B de Cucuteni-Băiceni - *Dâmbul Morii* (B) (apud *Cucuteni*, 1997, Petrescu-Dîmbovița)

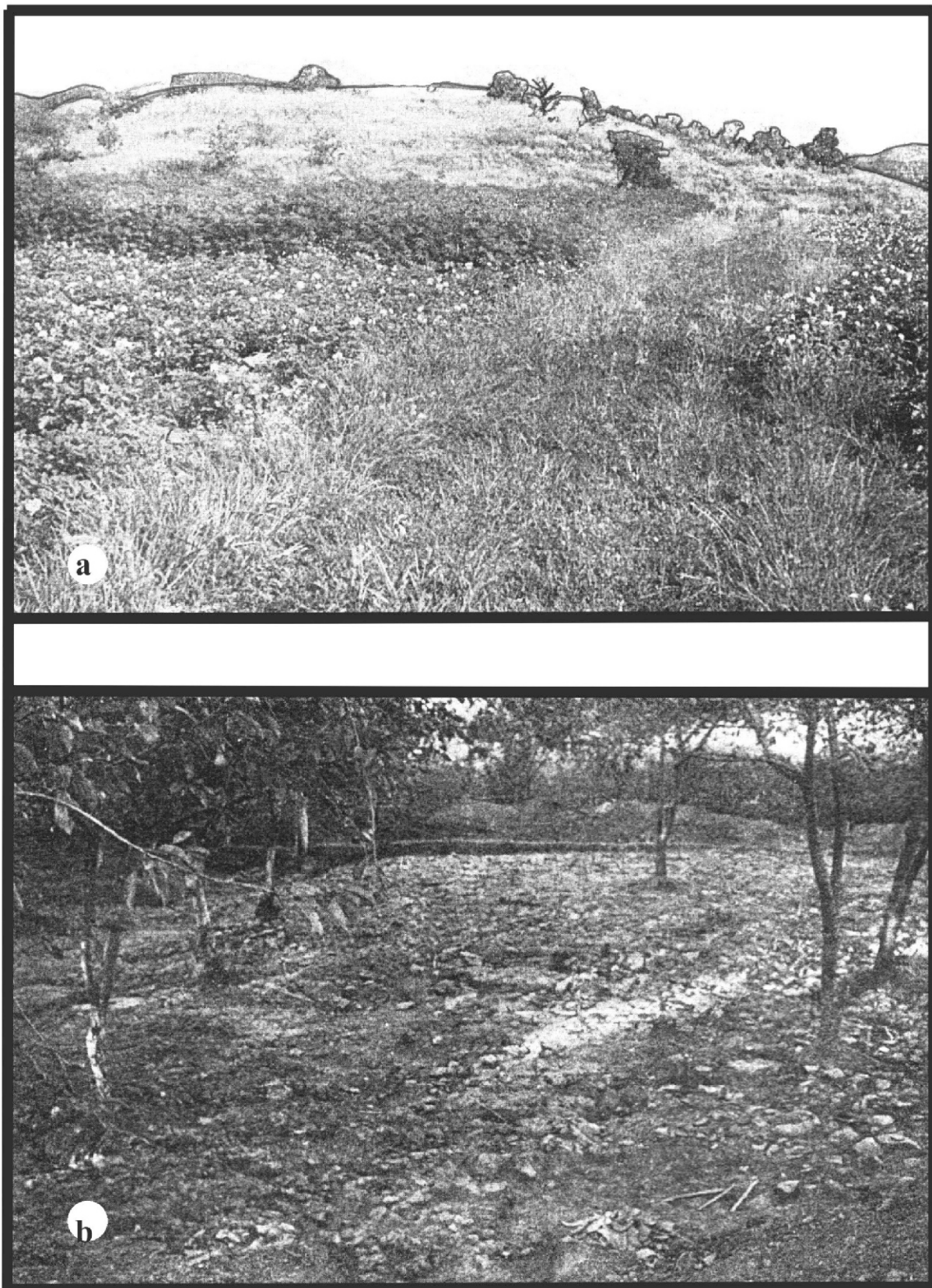

Fig. 20. Stațiunea Cucuteni-Băiceni - *Dâmbul Morii*. Vedere dinspre sud (A) și locuință de suprafață cu platformă (B)/The Cucutenian settlement from Cucuteni-Băiceni - *Dâmbul Morii*. View from the south (A) and surface dwelling with platform (B)/L'établissement cucutenienne de Cucuteni-Băiceni - *Dâmbul Morii*. Vue du côté de sud (A) et habitation de surface à plate-forme (B) (apud Petrescu-Dîmbovița)

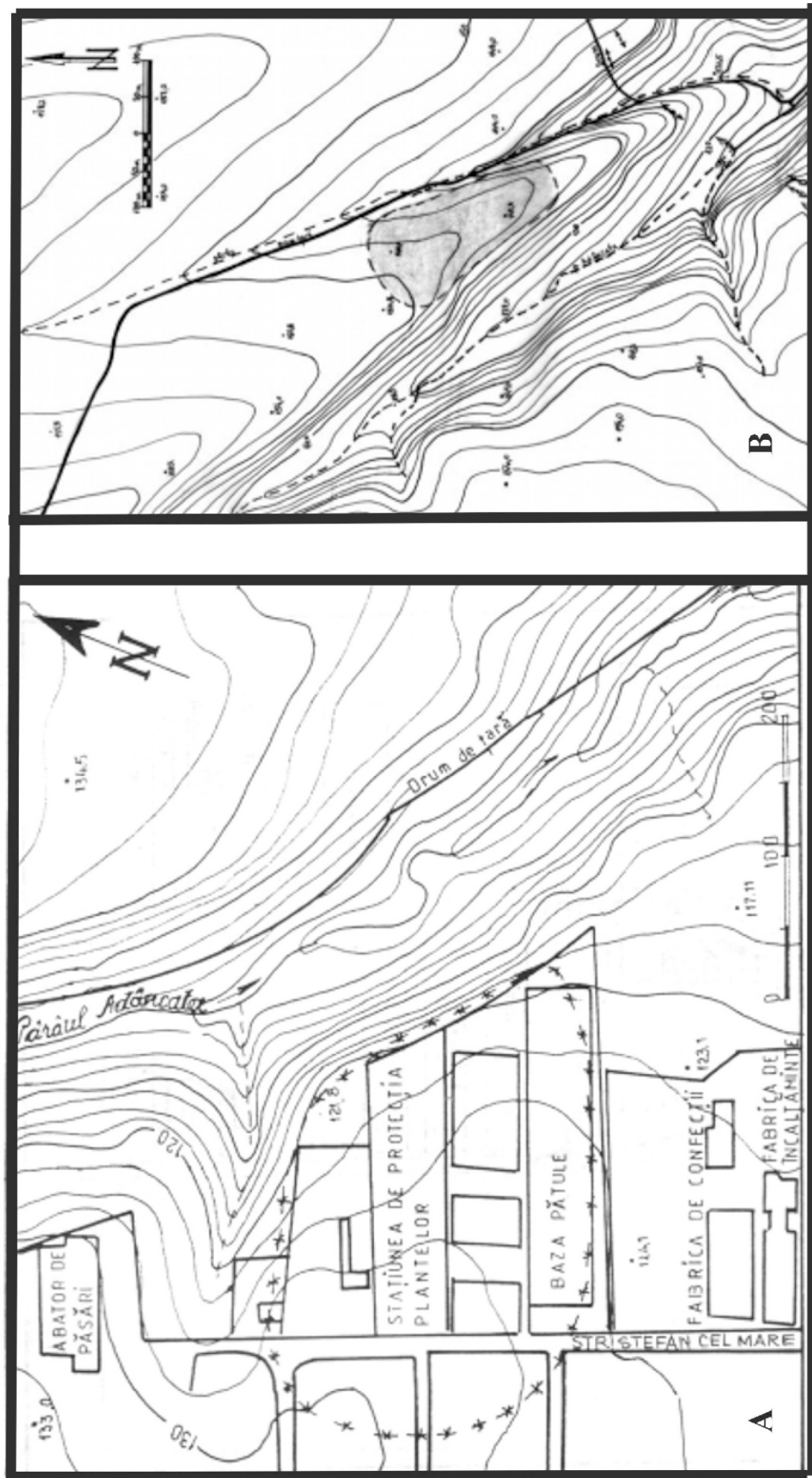

Fig. 21. Stațiunea Precucuteni III/Cucuteni A 1 de la Târgu Frumos - Baza Pătuțe (A) și așezarea Cucuteni B de la Târgu Frumos - Capul Calului (B)/The site Precucuteni III/Cucuteni A 1 from Târgu Frumos - Baza Pătuțe - (A) and Cucuteni B settlement from Târgu Frumos - Capul Calului (B)/La station Precucuteni III/Cucuteni A 1 de Târgu Frumos - Baza Pătuțe (A) et l'établissement Cucuteni B de Târgu Frumos - Capul Calului (B)

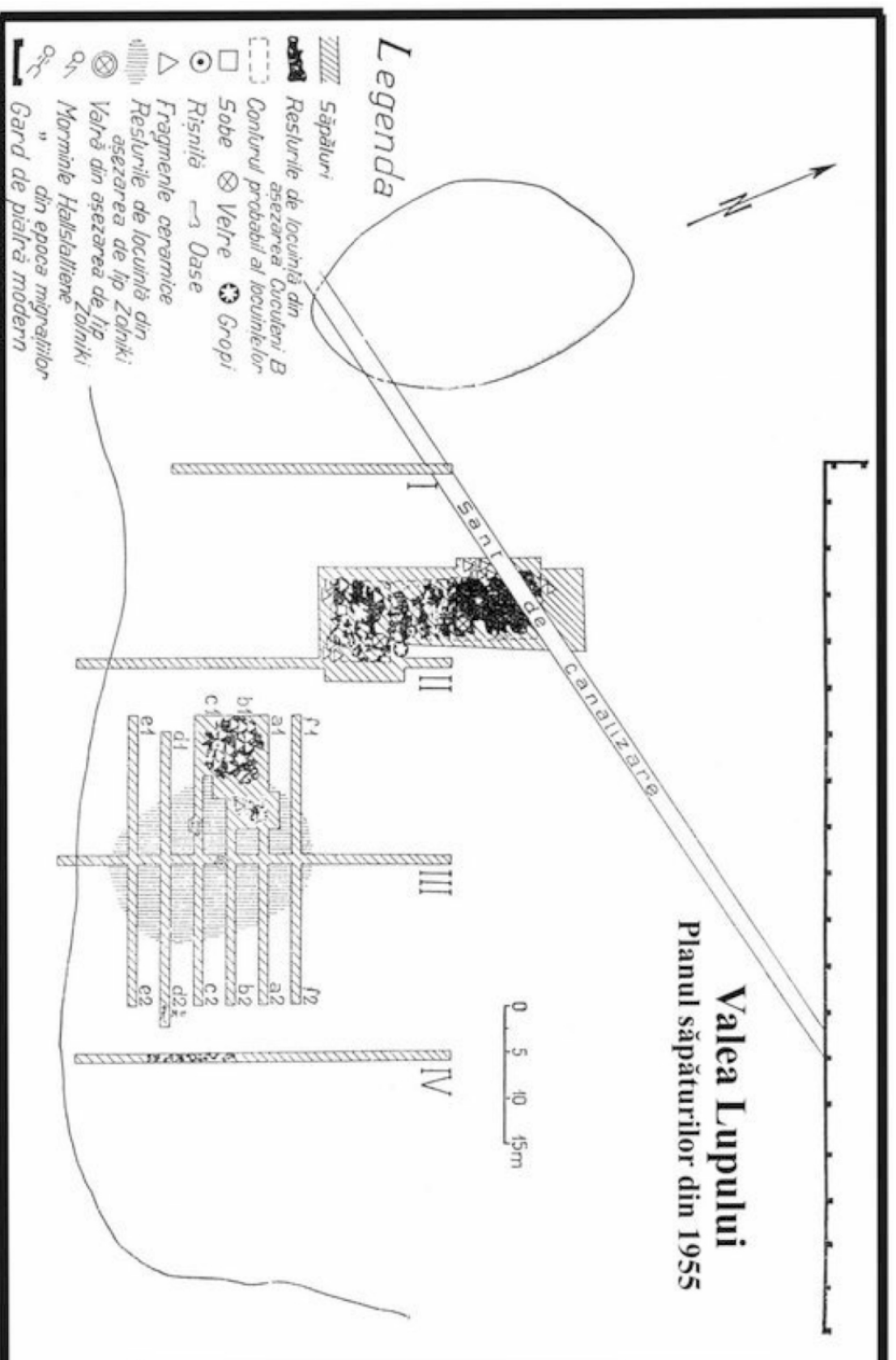
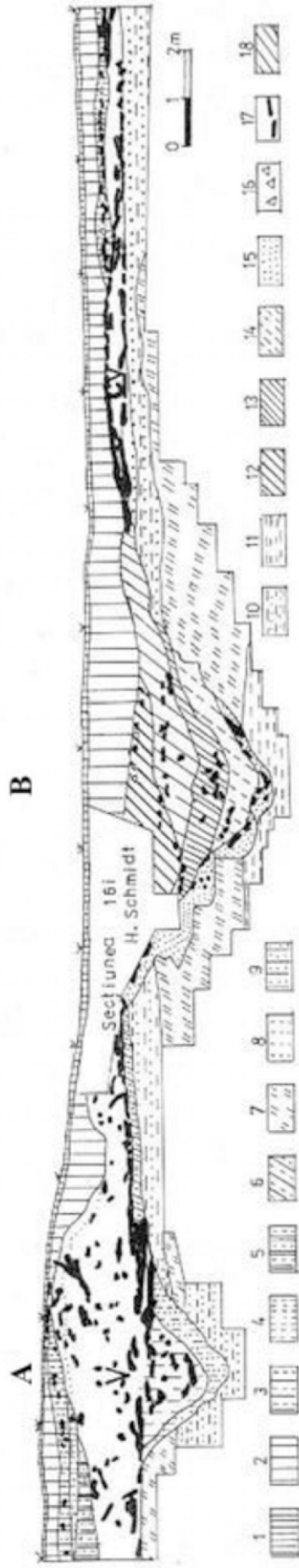

Fig. 22. Valea Lupului-Iasi. Planul săpăturilor din anul 1955 în așezarea Cucuteni B/Valea Lupului-Iasi. The 1955 excavation draft in the Cucuteni B settlement Valea Lupului-Iasi. Plan des fouilles archéologiques de 1955 dans l'établissement Cucuteni B (apud Dinu)

1. Sol vegetal actual; 2. Sol cu humus; 3. Sol brun - cenușiu cu resturi Cucuteni B; 4. Sol brun - cenușiu cu granulație fină; 5. Sol cenușos (denivelare); 6. Sol brun - cenușiu cu resturi Cucuteni A de sub baza valului; 7. Calcare dislocate cu dispoziție haotică; 8. Balast din pietre și nisip din umplutura șanțului Cucuteni A; 9. Nisip galben cenușiu din umplutura șanțului din faza Cucuteni A; 10. Nisipuri oolitice provenind din dezagregarea gresilor oolitice calcaroase; 11. Nisip argilos brun - verzui; 12. Depunere cafenie - negricioasă din umplutura șanțului Cucuteni B; 13. Sol cu umplutură cenușie închisă amestecat cu multe pietre; 14. Umplutură cenușie deschisă amestecată cu pietre mici; 15. Sol brun nisipos, utilizat la amenajarea taluzului Cucuteni B; 16. Fragmente ceramice cucuteniene; 17. Pietre; 18. Depunere cu granulație fină; A = șanț Cucuteni A; B = șanț Cucuteni B; V = val; CV = contraval.

Fig. 23. Cucuteni-Băiceni - *Cetățuia*. Secțiune prin cele două șanțuri de apărare/Cucuteni-Băiceni - *Cetățuia*. Section through the two defence trenches/Section à travers les deux fossés de défense (apud. Florescu)

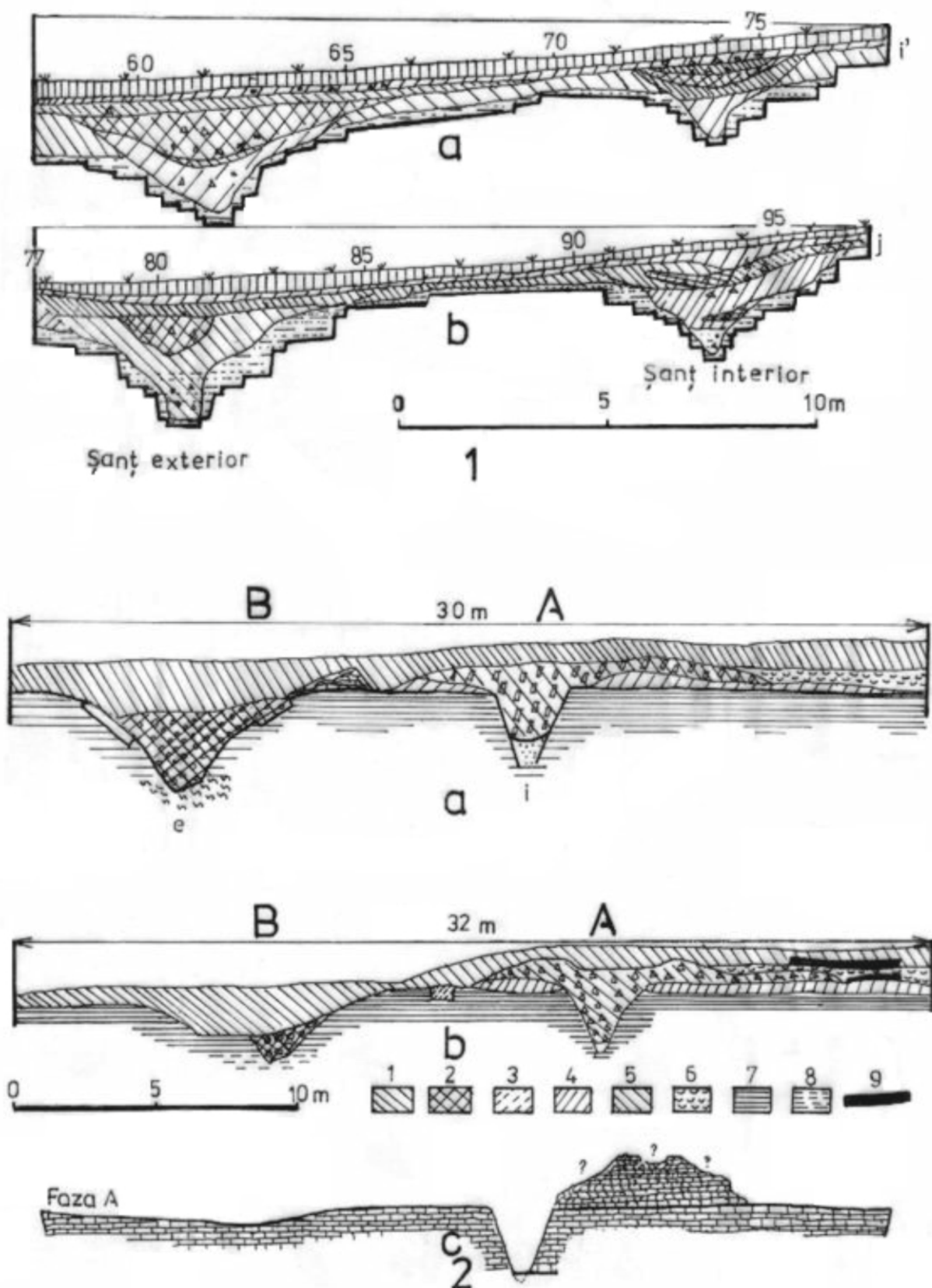

Fig. 24. Șanțuri cucuteniene de apărare/Cucutenian defence trenches/Fossés cucuteniennes de défense. 1a-b. Hăbășești; 2a-c. Cucuteni-Băiceni - *Cetățuia* (apud Schmidt, *Hăbășești*)

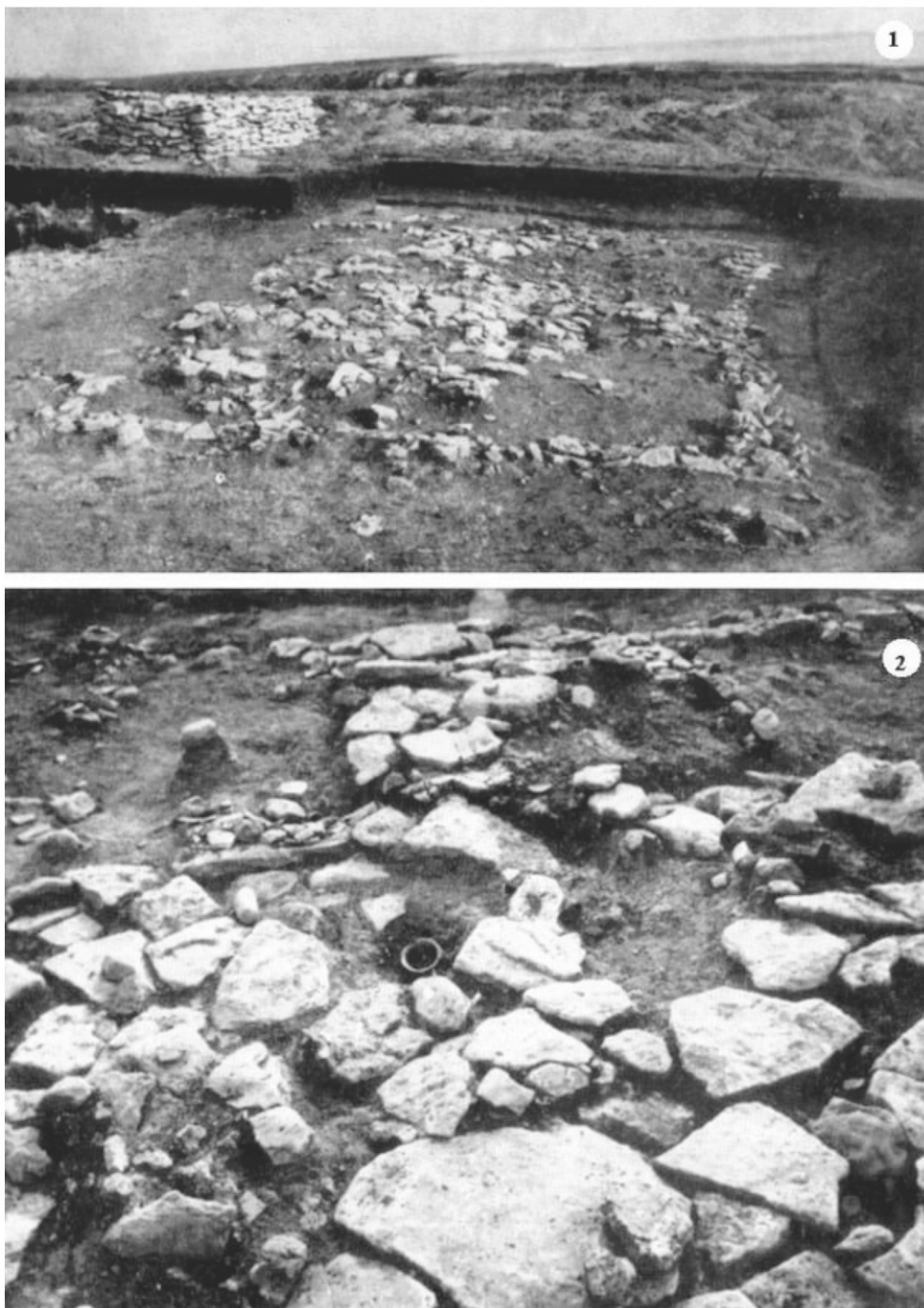

Fig. 25. Cucuteni-Băiceni - *Cetățuia*. Locuință de suprafață cu platformă de piatră (Cucuteni B): vedere generală (1) și detaliu (2)/Cucuteni-Băiceni - *Cetățuia*. Surface dwelling with stone platform (Cucuteni B): general view (1) and detail (2)/ Cucuteni-Băiceni - *Cetățuia*. Habitation de surface à plate-forme en pierre (Cucuteni B): vue générale (1) et détail (2) (apud Petrescu-Dîmbovița)

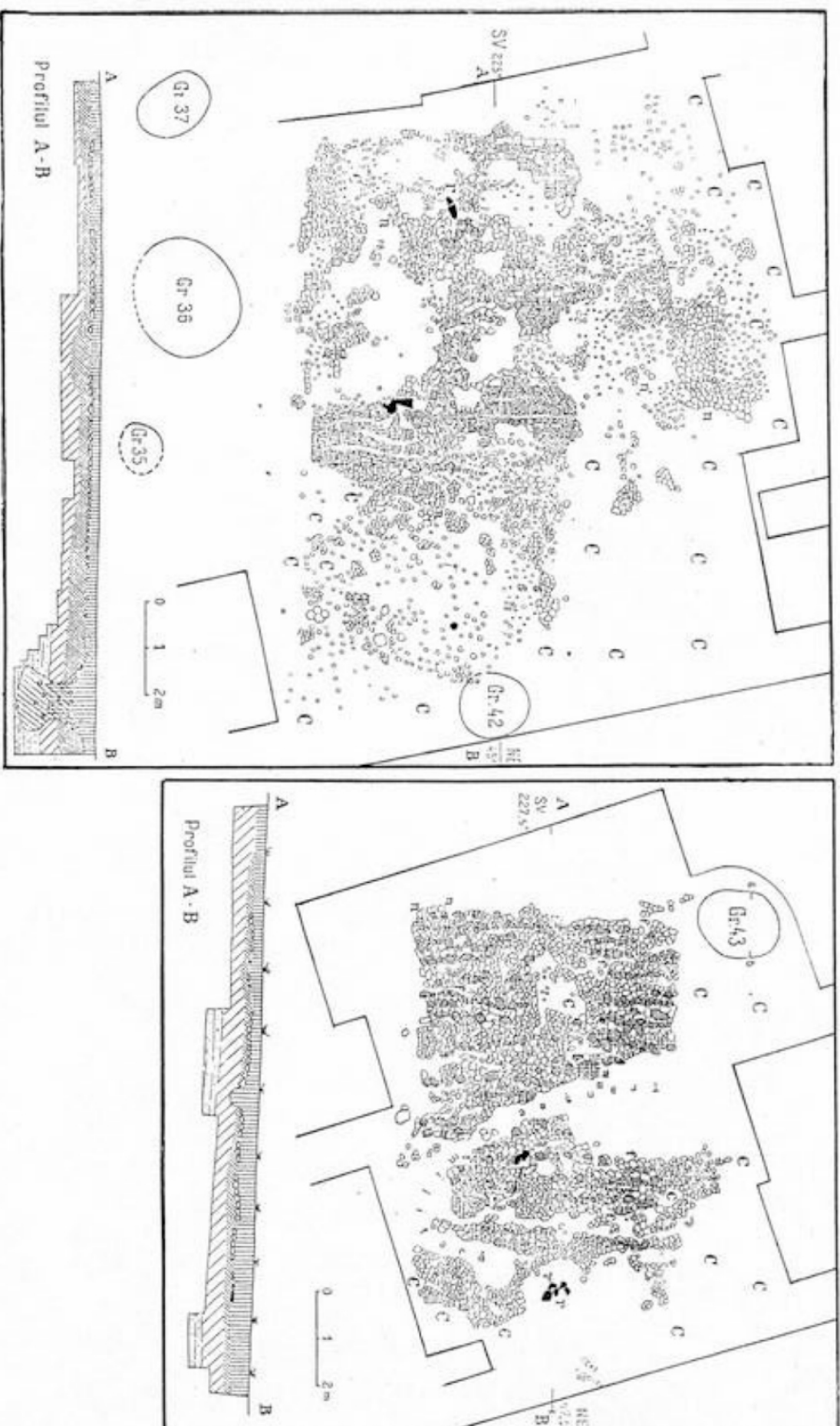

Fig. 26. Hăbășești. Planurile locuințelor de suprafață nr. 16 și 17, cu platformă de lut/ Hăbășești. The drafts of the surface dwellings with clay platform no. 16 and 17/Hăbășești. Les plans des habitations de surface avec plate-forme en argile no. 16 et 17 (apud *Hăbășești*)

Fig. 27. Hăbășești. Planurile locuințelor de suprafață nr. 23 și 25, cu platformă de lut/Hăbășești. The drafts of the surface dwellings with clay platform no. 23 and 25/Hăbășești. Les plans des habitations de surface avec plate-forme en argile no. 23 et 25 (apud Hăbășești)

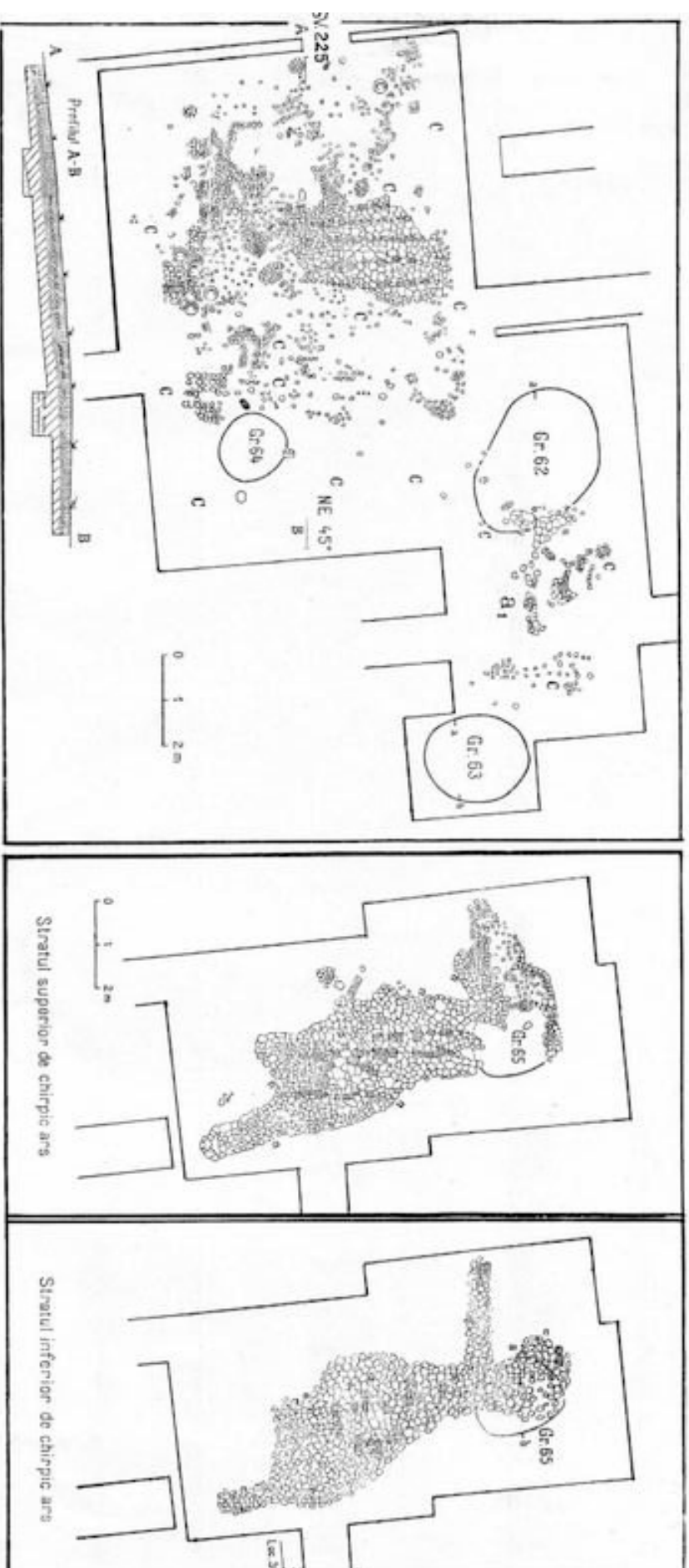

Fig. 28. Hăbășești. Planul locuinței de suprafață nr. 34 cu platformă de lut ars/Hăbășești. The draft of the surface dwelling with clay platform no. 34/Hăbășești. Le plan de l'habitation de surface avec plate-forme en argile no. 34 (apud *Hăbășești*)

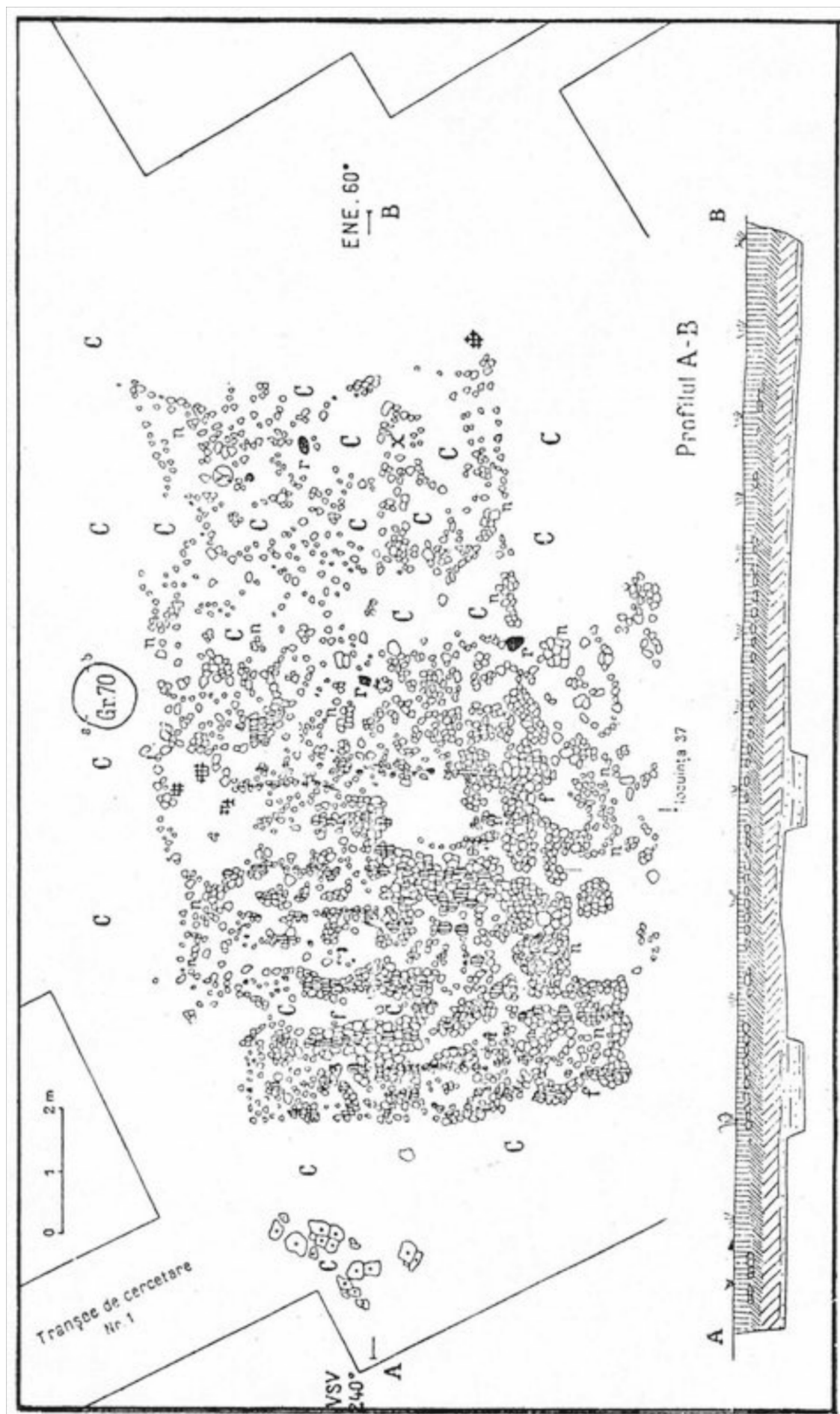

Fig. 29. Hăbășești. Planul locuinței de suprafață nr. 36 cu platformă de lut ars/Hăbășești. The draft of the surface dwelling with clay platform no. 36/Hăbășești. Le plan de l'habitation de surface avec plate-forme en argile no. 36 (apud *Hăbășești*)

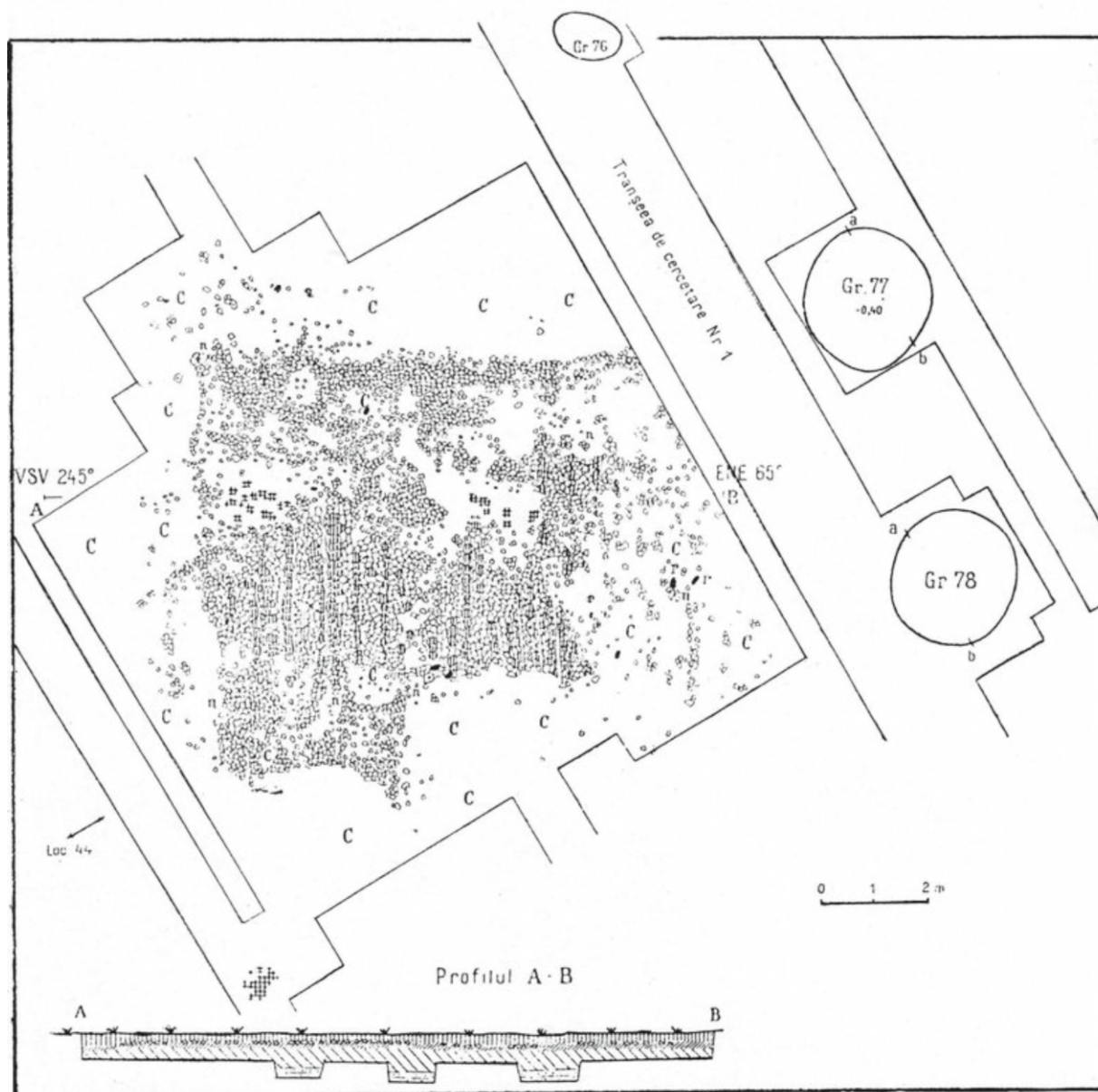

Fig. 30. Hăbășești. Planul locuinței de suprafață nr. 40 cu platformă de lut ars/Hăbășești. The draft of the surface dwelling with clay platform no. 40/Hăbășești. Le plan de l'habitation de surface avec plate-forme en argile no. 40 (apud Hăbășești)

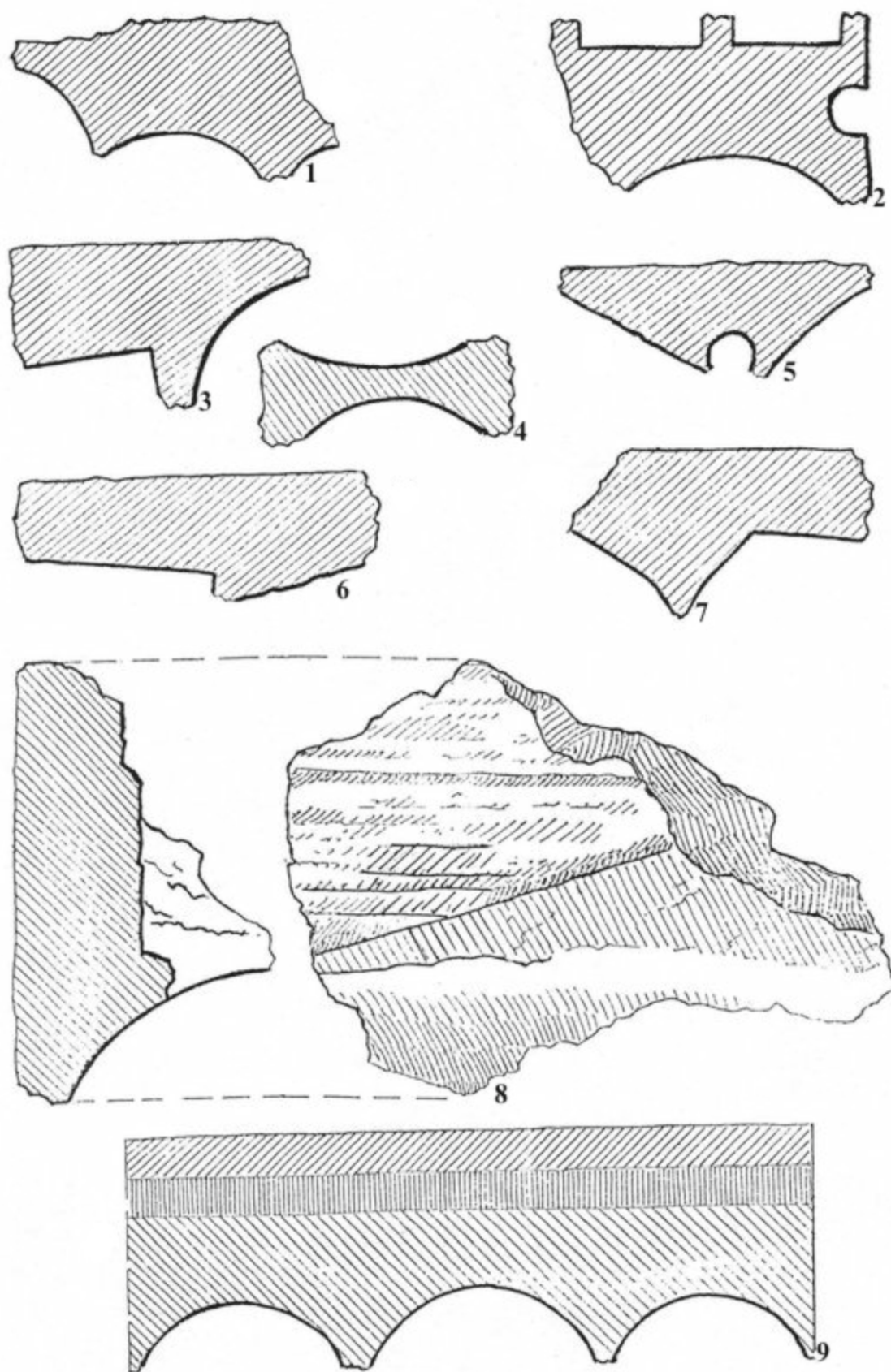
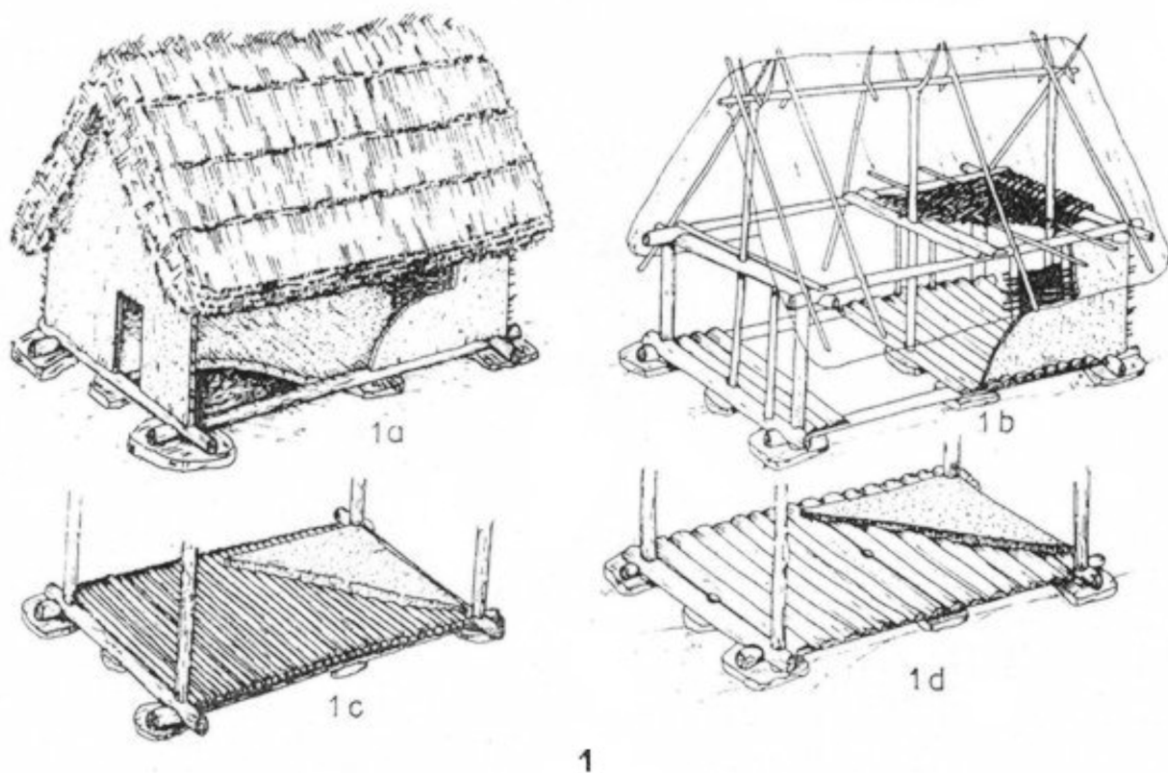
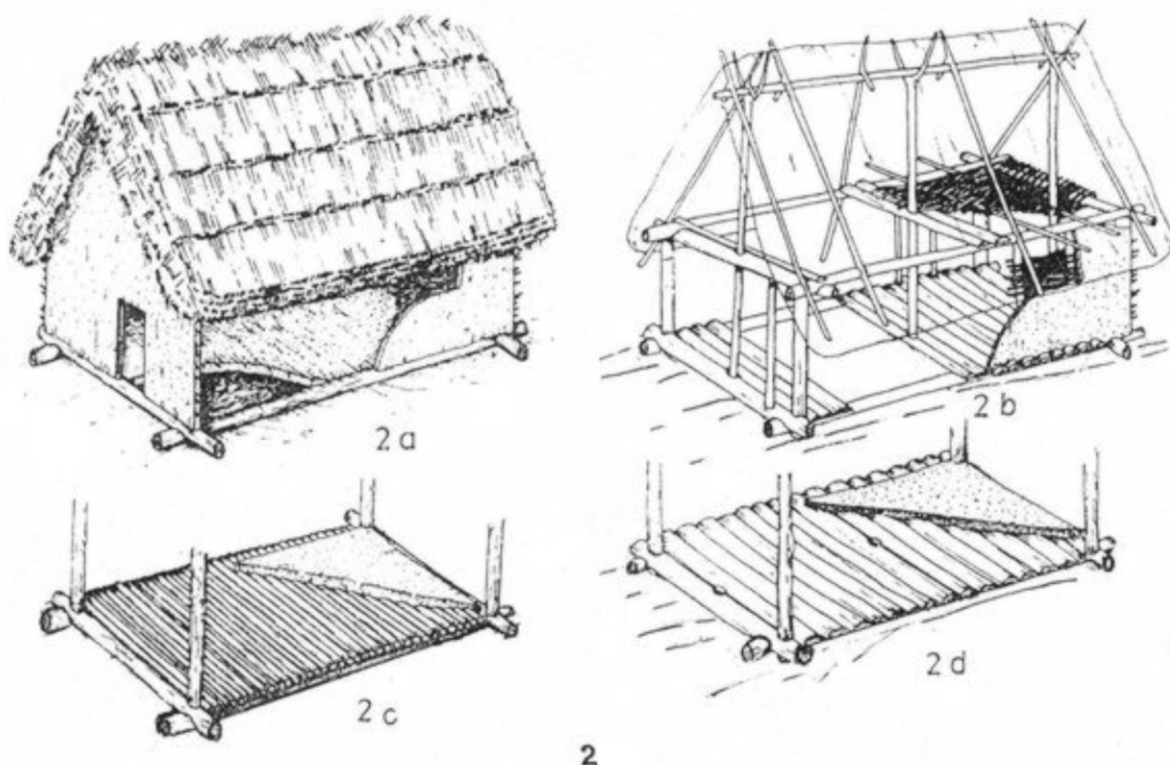

Fig. 31. Hăbășești. Secțiuni prin fragmente de lutuială de podea și perete cu urme de substrucție lemnoasă/Hăbășești. Sections through fragments of clay platform and wall, with traces of timber carcase/Hăbășești. Sections à travers de fragments de boussillages brûlés de plate-forme et parois avec traces de ligneux squelette (apud *Hăbășești*)

1

2

Fig. 32. Încercări de reconstituire a unei locuințe eneolitice de suprafață cu platformă de lut ars/Attempts of reconstituting an Eneolithic surface dwelling with burned clay platform/Reconstitutions d'une habitation énéolithique de surface a plate-forme en terre cuite (apud Paul)

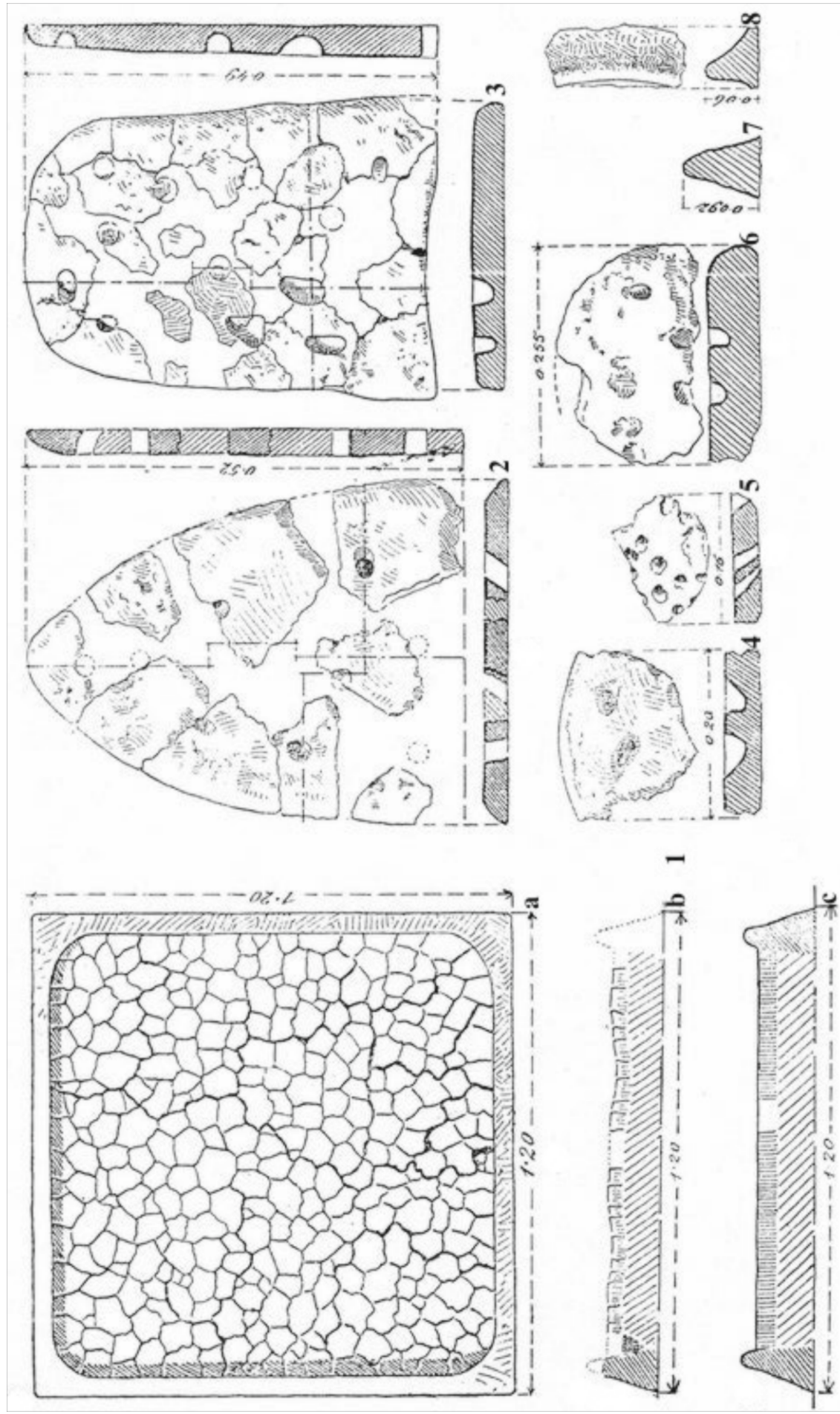

Fig. 33. Hăbășești. 1a-c. Vatră rectangulară cu marginile ridicate din loc. nr. 27; 2-6. Plăci de cuptoare cu perforări; 7-8. Fragmente de margine ridicată (gardină)/Hăbășești. 1a-c. Rectangular hearth with lifted edges from D. 27; 2-6. Pierced plates of the kiln grates; 7-8. Lifted edge fragments (chime)/Hăbășești. 1 a-c. Âtre rectangulair à haute bordure de l'habitation no. 27; 2-6. Plaques de fours à perforations; 7-8. Fragments de haute bordure (jable) (apud Hăbășești)

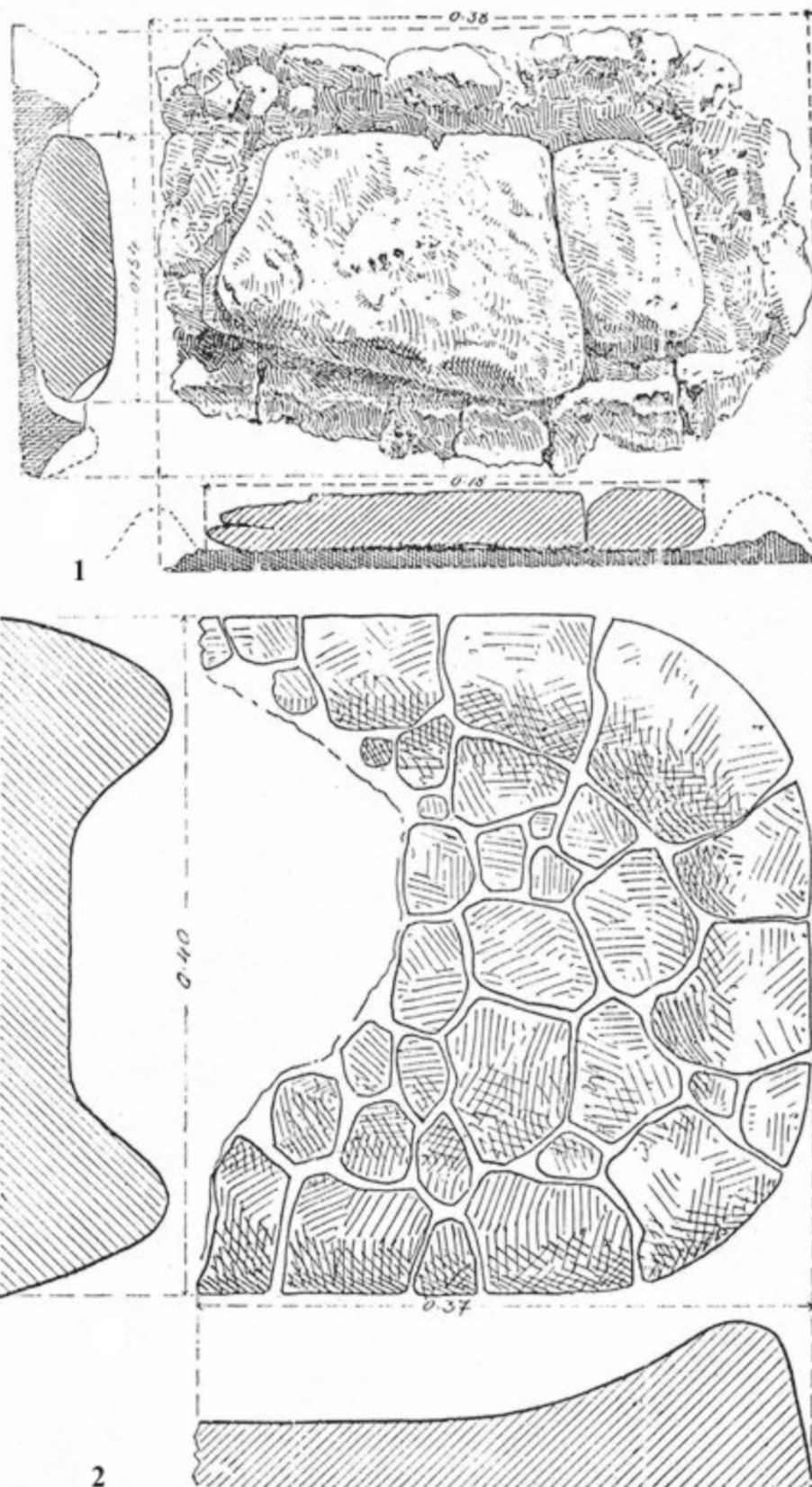

Fig. 34. Hăbășești. Instalații gospodărești. 1. Ramă de lut ars cu râșniță de piatră din loc. nr. 27; 2. Rama de lut ars din loc. 33/Hăbășești. Householding devices. 1. Burned clay edge with stone hand-mill from D. 27; 2. Burned clay edge from D. 33/Hăbășești. Installations ménagères. 1. Bordure en argile cuites avec moulin à bras en pierre de H. 27; 2. Bordure en argile cuites de H.33 - (apud Hăbășești)

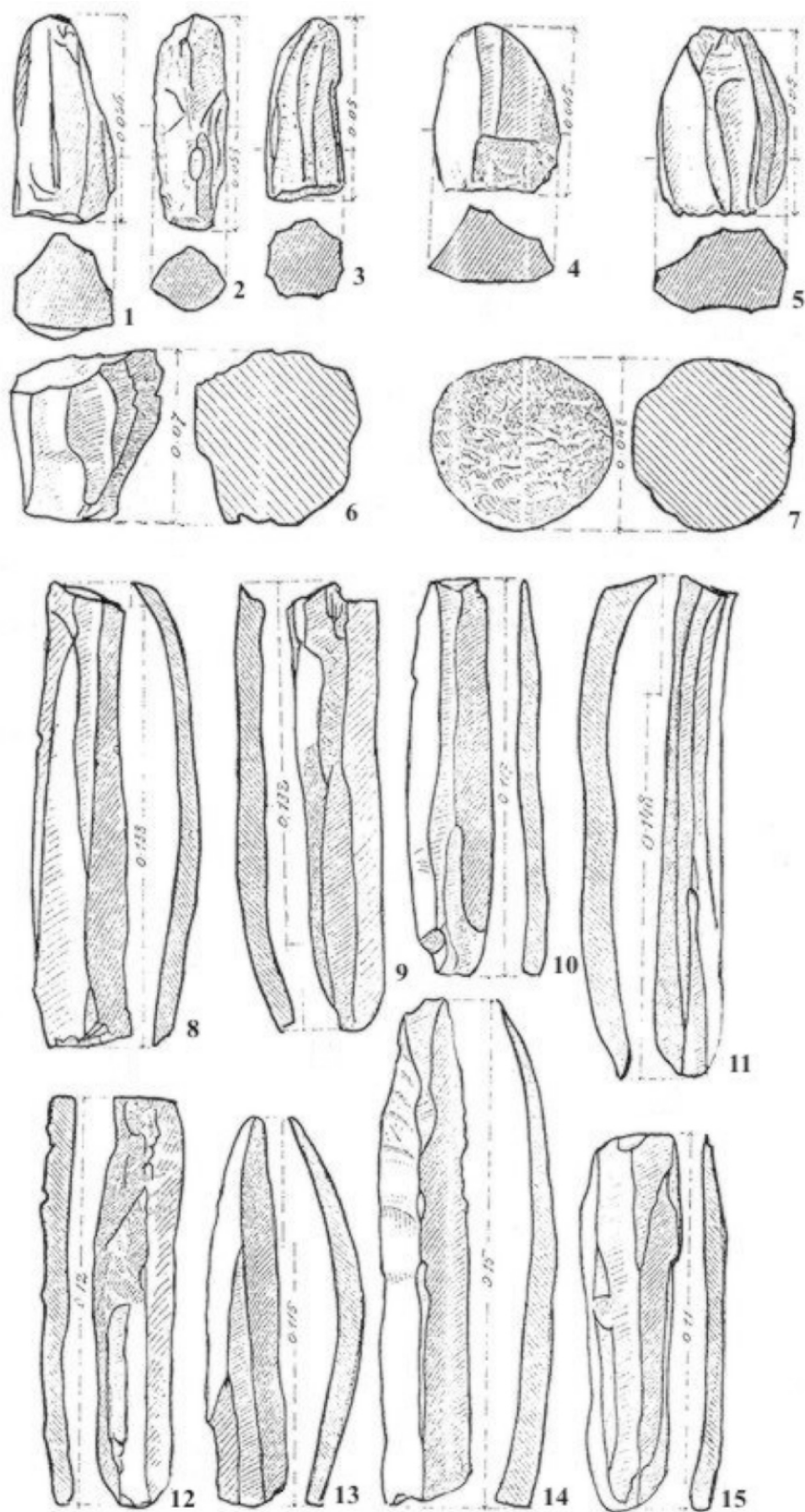

Fig. 35. Unelte de silex/Flint tools/Outils en silex. 1-15. Hăbășești (apud Hăbășești)

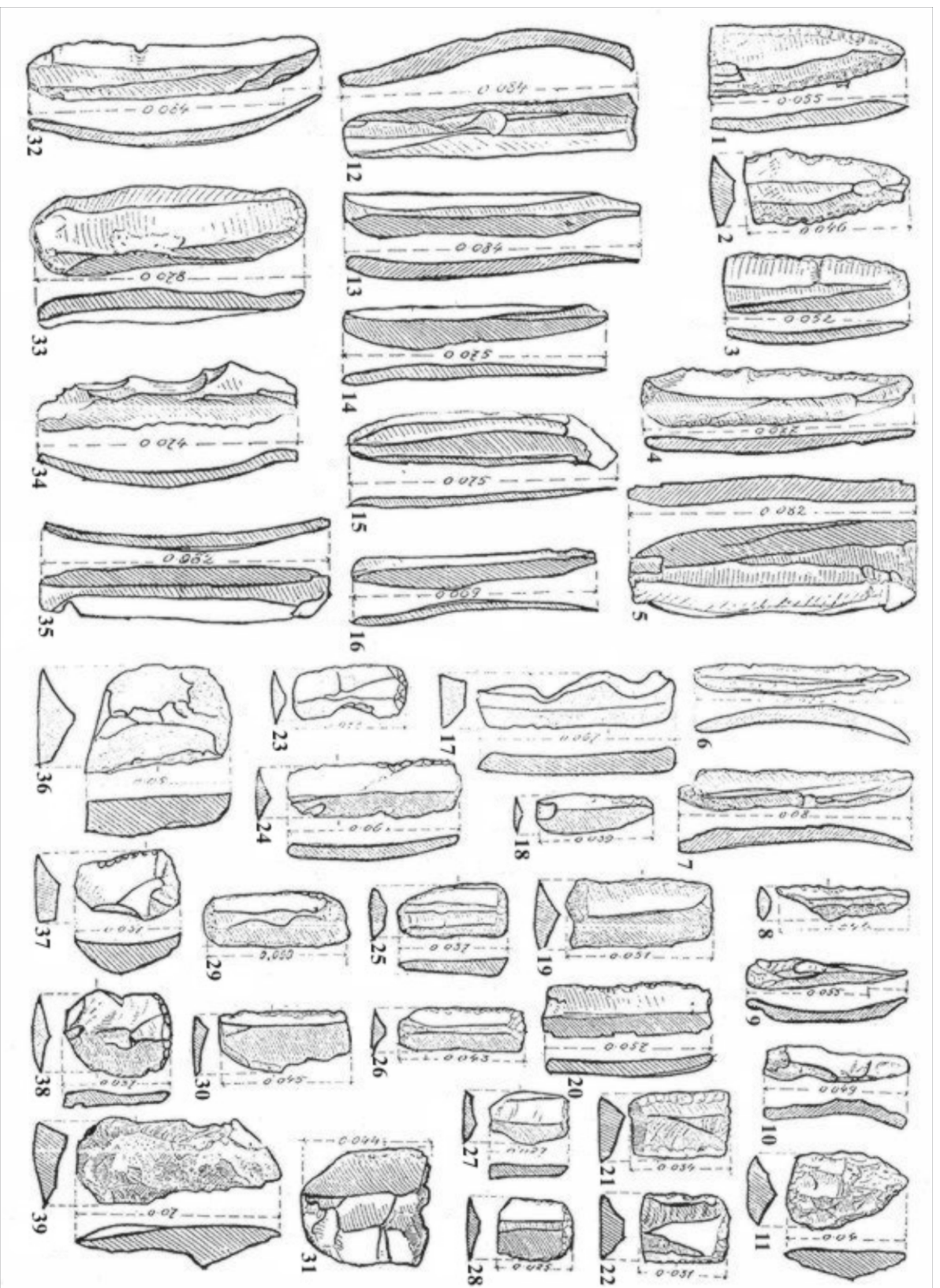

Fig. 36. Unele de silex/Flint tools/Outils en silex. 1-40. Hăbășești (apud *Hăbășești*)

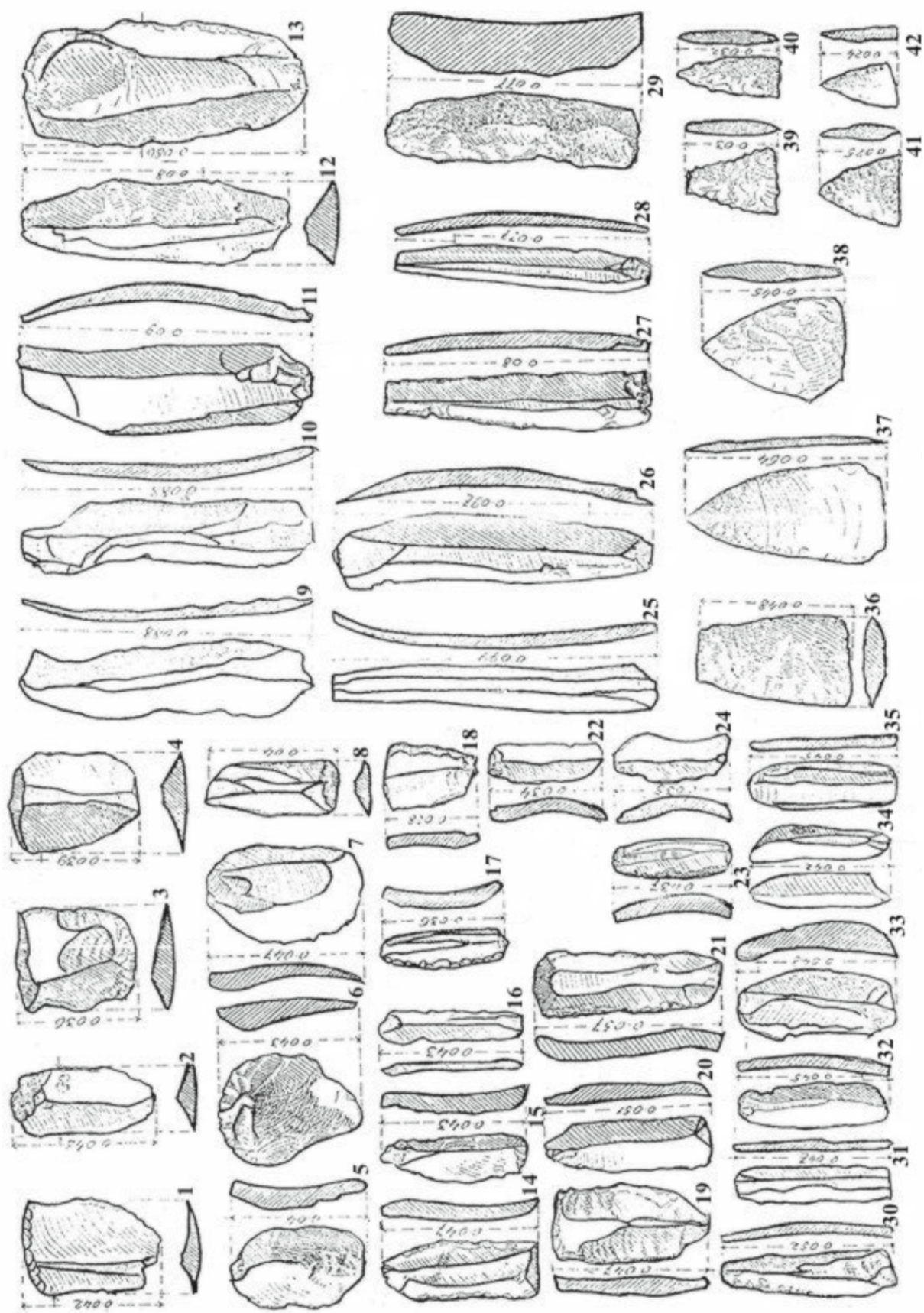

Fig. 37. Unelte și arme de silex/Flint tools and weapons/Outils et armes en silex. 1-42. Hăbășești (apud Hăbășești)

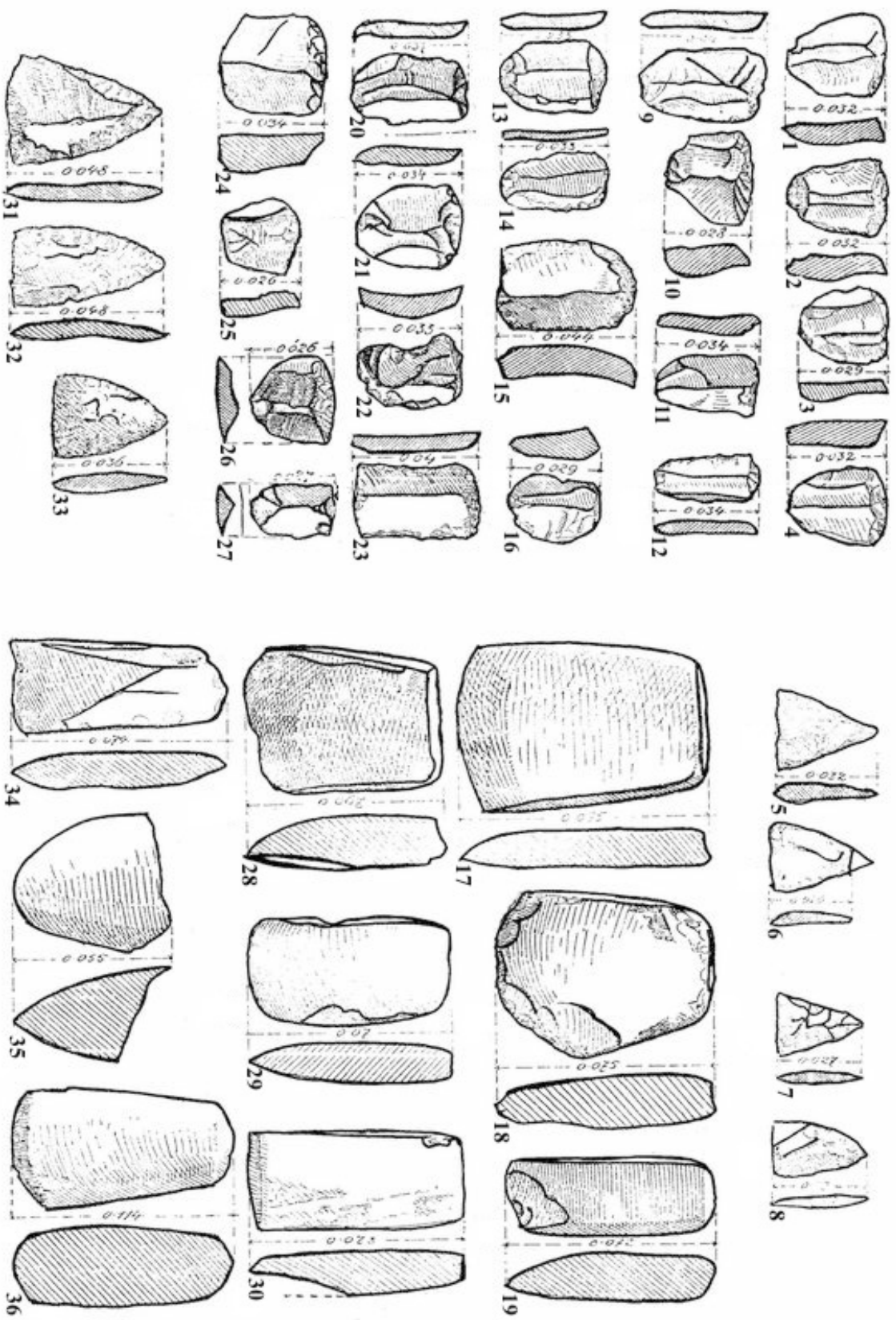

Fig. 38. Unele și arme de piatră cioplită și șlefuită/Chipped and polished stone tools and weapons/Outils et armes en pierre taille et polie. 1-36. Hăbășești (apud *Hăbășești*)

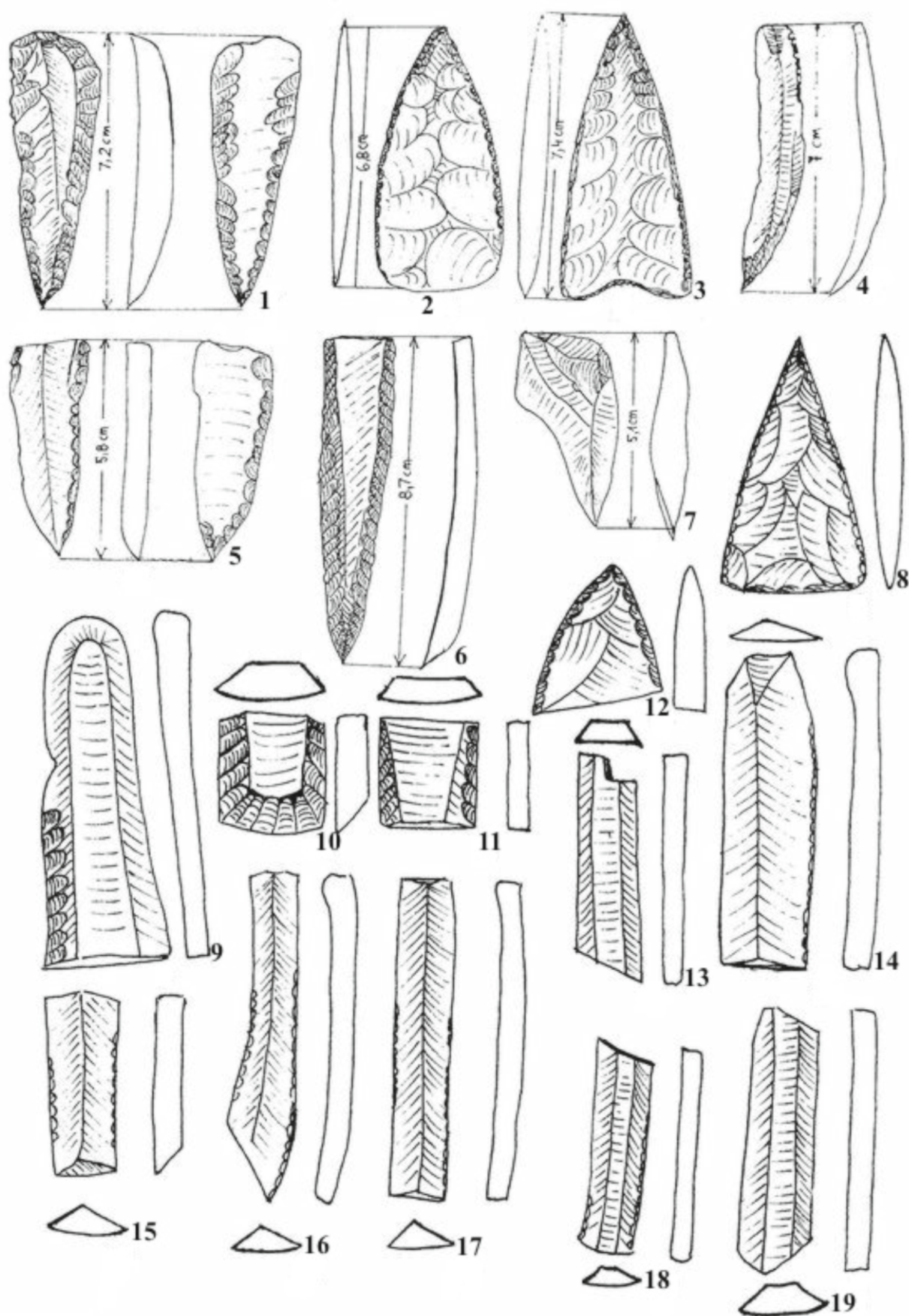

Fig. 39. Unelte și arme de silex/Flint tools/Outils en silex. 1-19. Giurgești

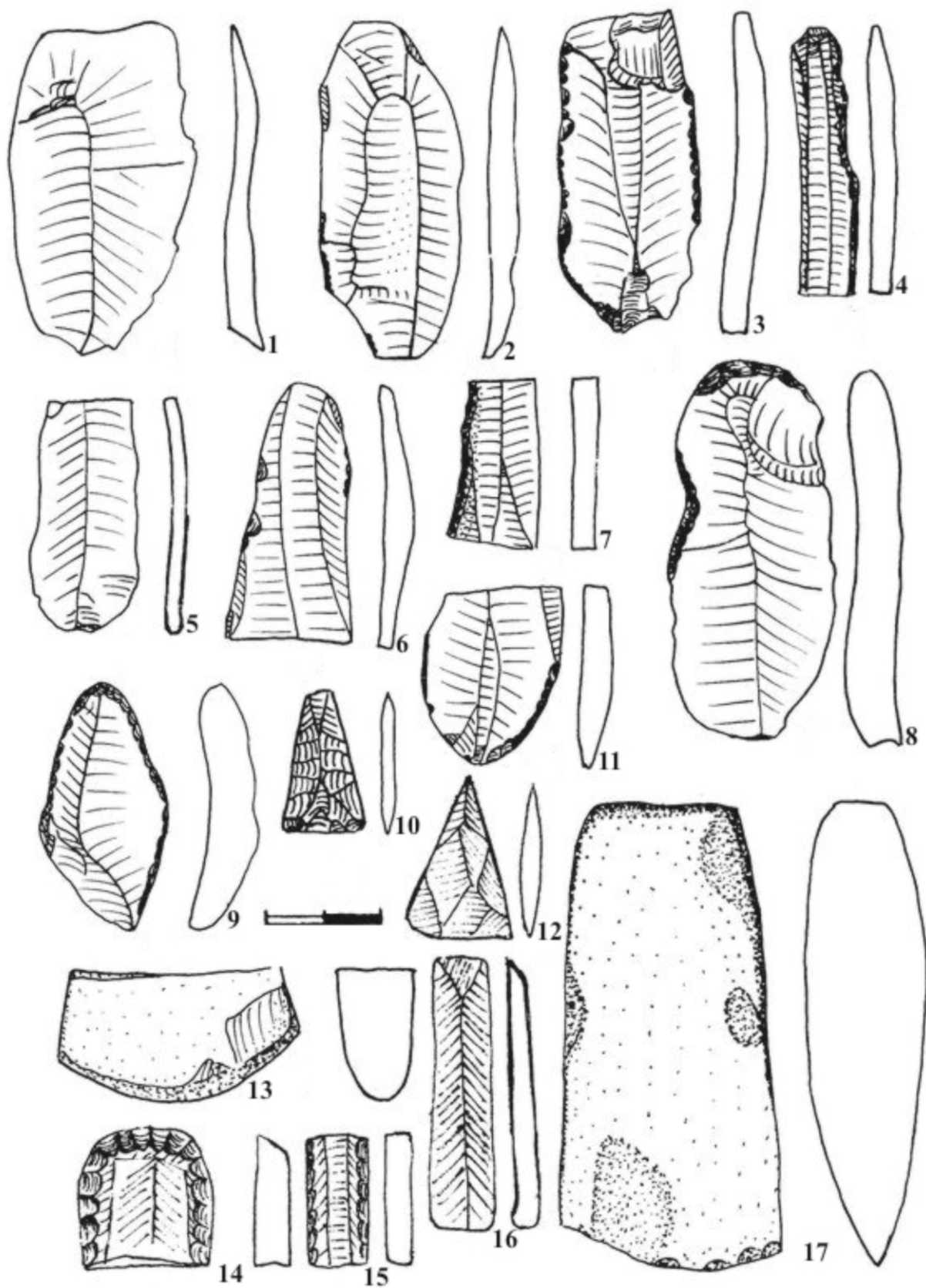

Fig. 40. Unelte și arme de silex și piatră șlefuită/Flint and polished stone tools and weapons/Outils et armes en silex et pierre polie. 1-17. Hoisești-Dumești

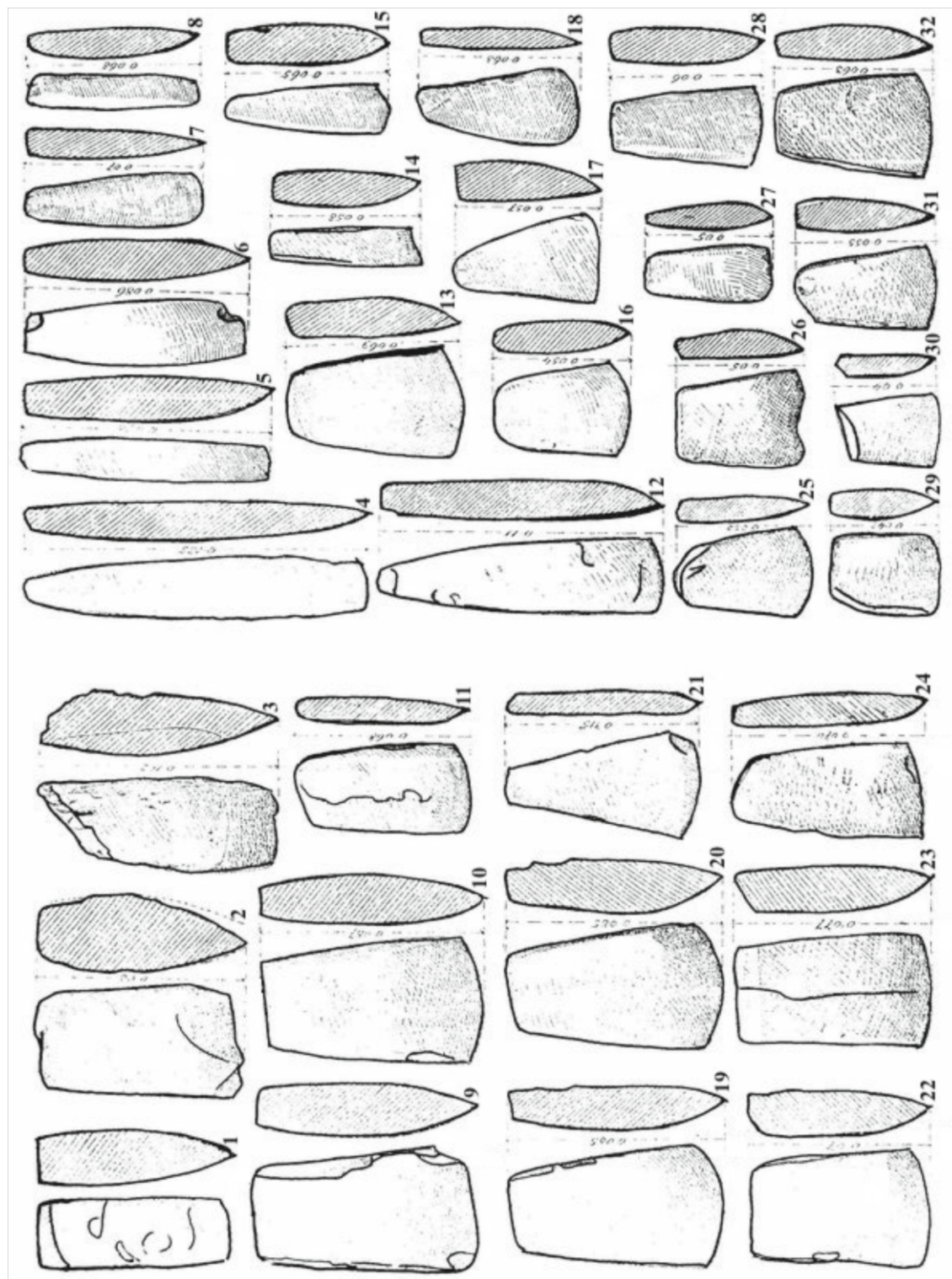

Fig. 41. Unelte și arme de piatră șlefuită/Polished stone tools and weapons/Outils et armes en pierre polie.
1-32. Hăbășești (apud *Hăbășești*)

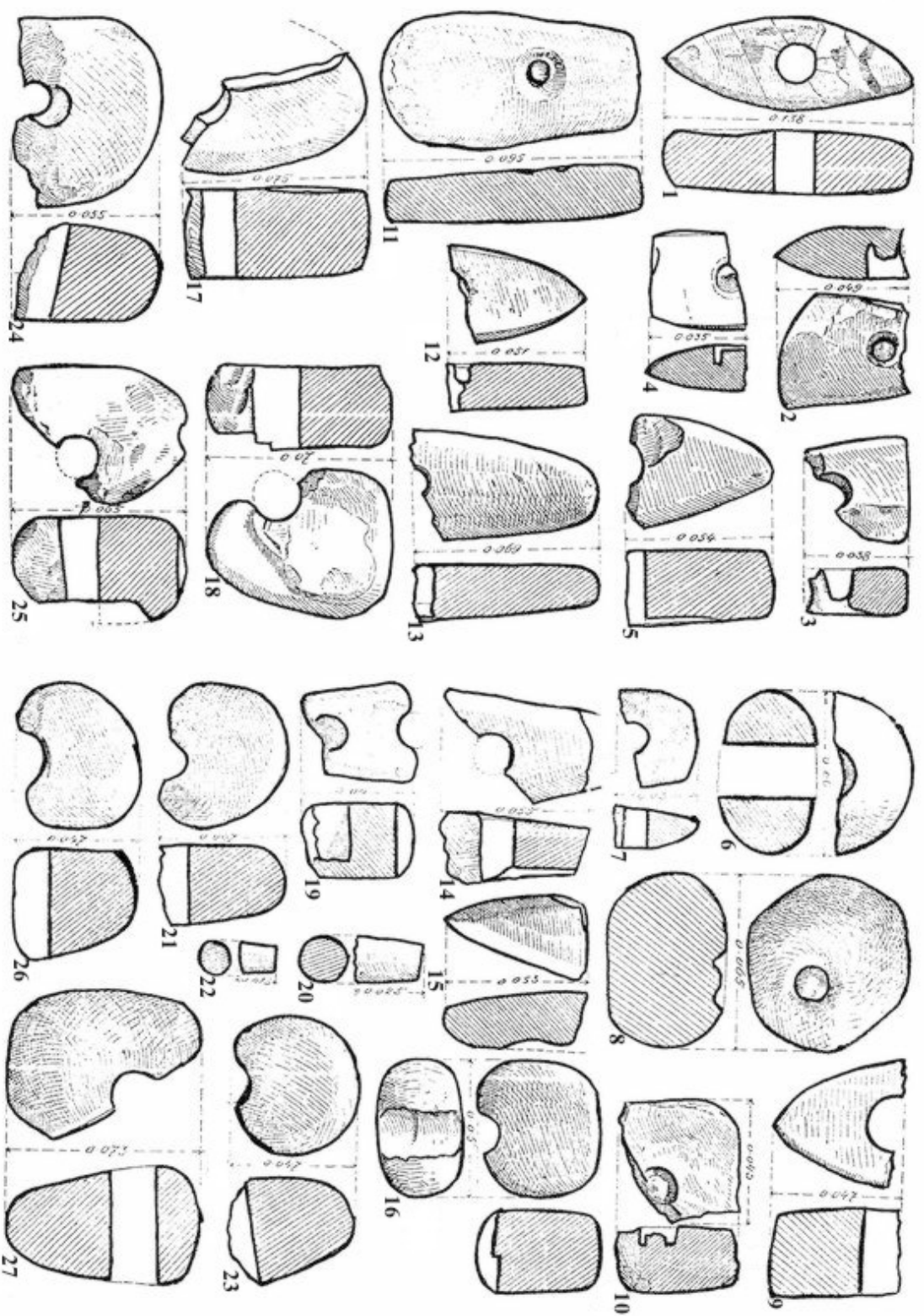

Fig. 42. Uneelte și arme de piatră șlefuită/Polished stone tools and weapons/Outils et armes en pierre polie. 1-27. Hăbășești (apud *Hăbășești*)

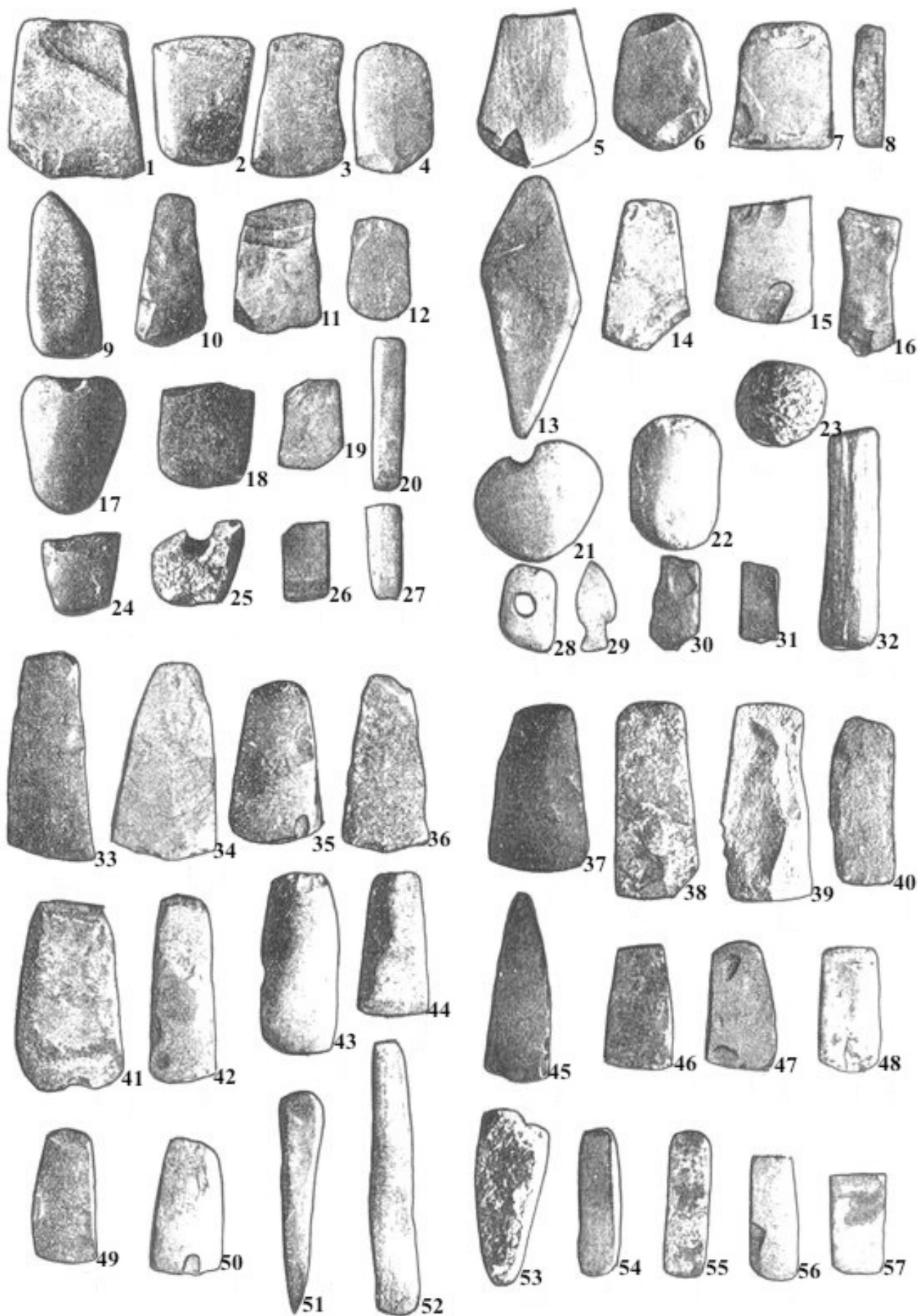

Fig. 43. Unelte și arme de piatră șlefuită și perforată/Polished and perforated stone tools and weapons/Outils et armes en pierre polie et perforée. 1-57. Ruginoasa (apud Dumitrescu H.)

Fig. 44. Unelte și arme de piatră șlefuită și perforată/Polished and perforated stone tools and weapons/Outils et armes en pierre polie et perforée. 1-8, 13-18, 20-28, 30-34, 48-49. Giurgești (Cucuteni A); 9-12, 19, 29, 35-47. Buznea (Cucuteni B)

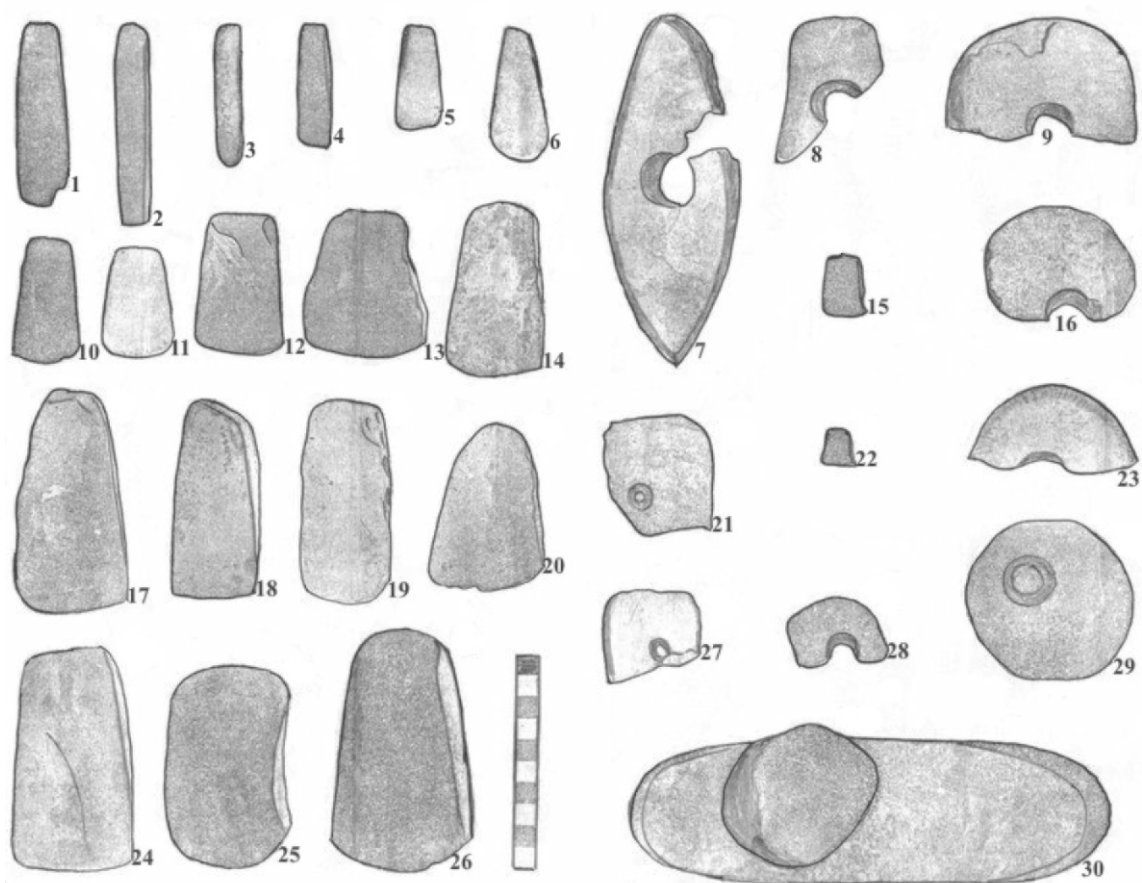

Fig. 45. Unelte și arme de piatră șlefuită și perforată/Polished and perforated stone tools and weapons/Outils et armes en pierre polie et perforée. 1-30. Hăbășești (apud Hăbășești)

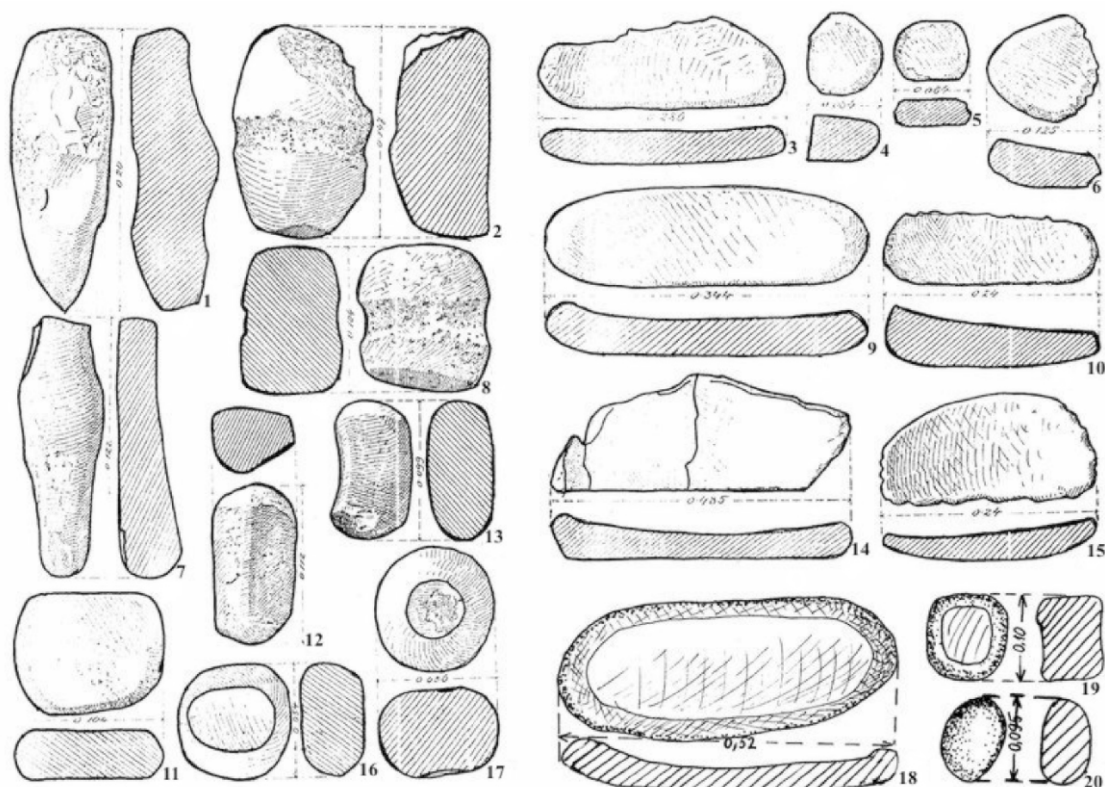

Fig. 46. Unelte și arme de piatră șlefuită și perforată/Polished and perforated stone tools and weapons/Outils et armes en pierre polie et perforée. 1-17. Hăbășești; 18-20. Costești (apud Hăbășești)

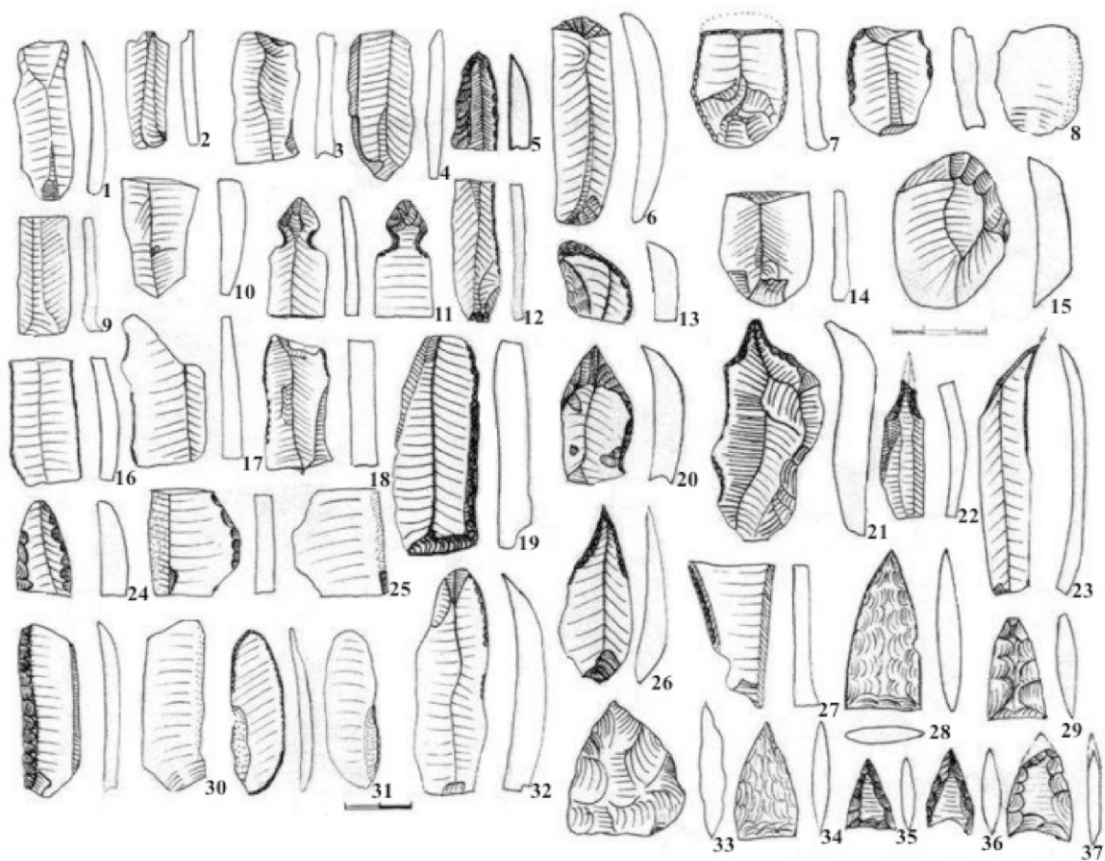

Fig. 47. Unelte și arme de silex Cucuteni A-B/Flint tools and weapons Cucuteni A-B/Outils et armes en silex Cucuteni A-B. 1-37. Cucuteni-Băiceni - Dâmbul Morii

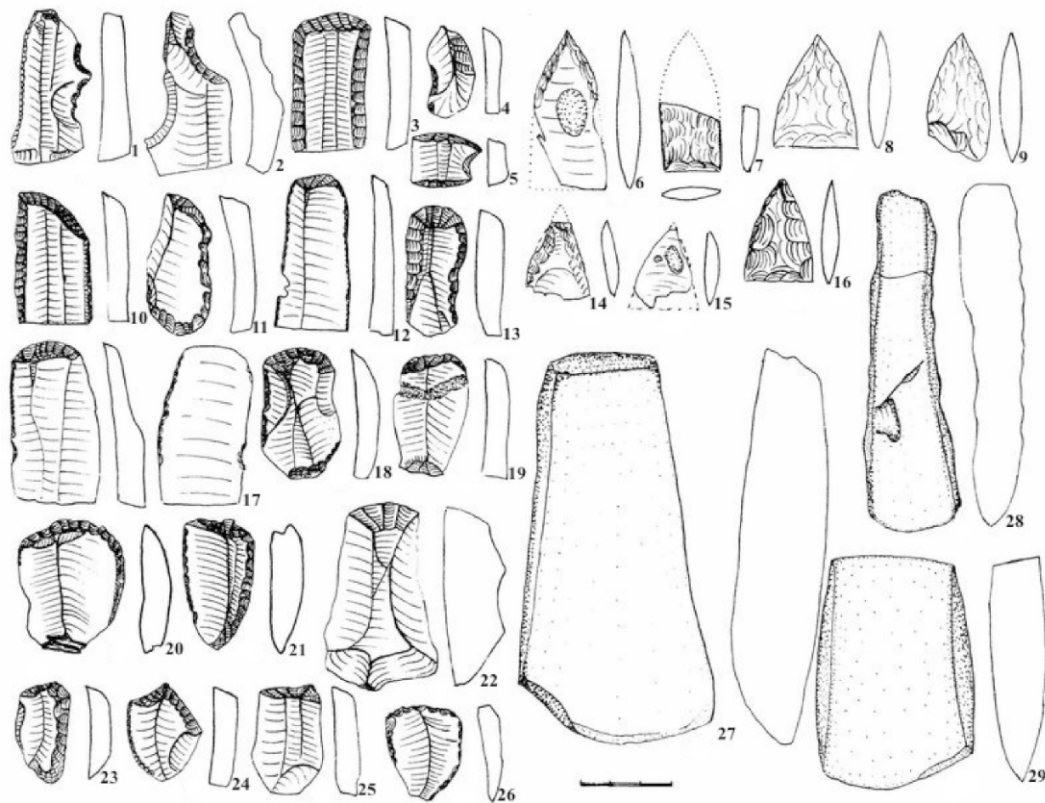

Fig. 48. Unelte și arme de silex și piatră șlefuită Cucuteni A-B/Flint and polished stone tools and weapons Cucuteni A-B/Outils et armes en silex et pierre polie Cucuteni A-B. - 1-29. Cucuteni-Băiceni - Dâmbul Morii

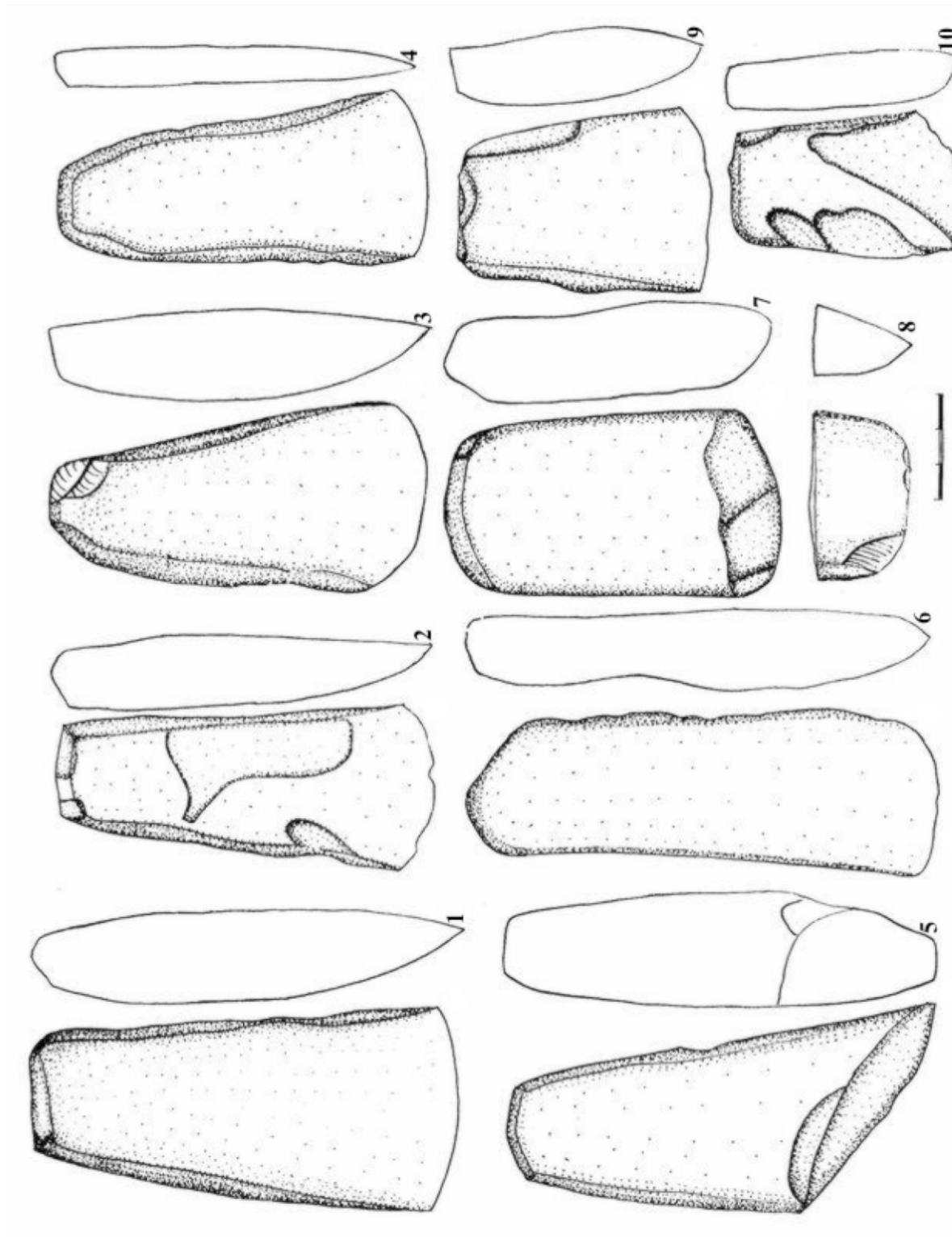

Fig. 49. Unelte și arme de piatră șlefuită Cucuteni A-B/Polished stone tools and weapons Cucuteni A-B/Outils et armes en silex et pierre polie Cucuteni A-B.. 1-10. Cucuteni-Băiceni - Dâmbul Morii

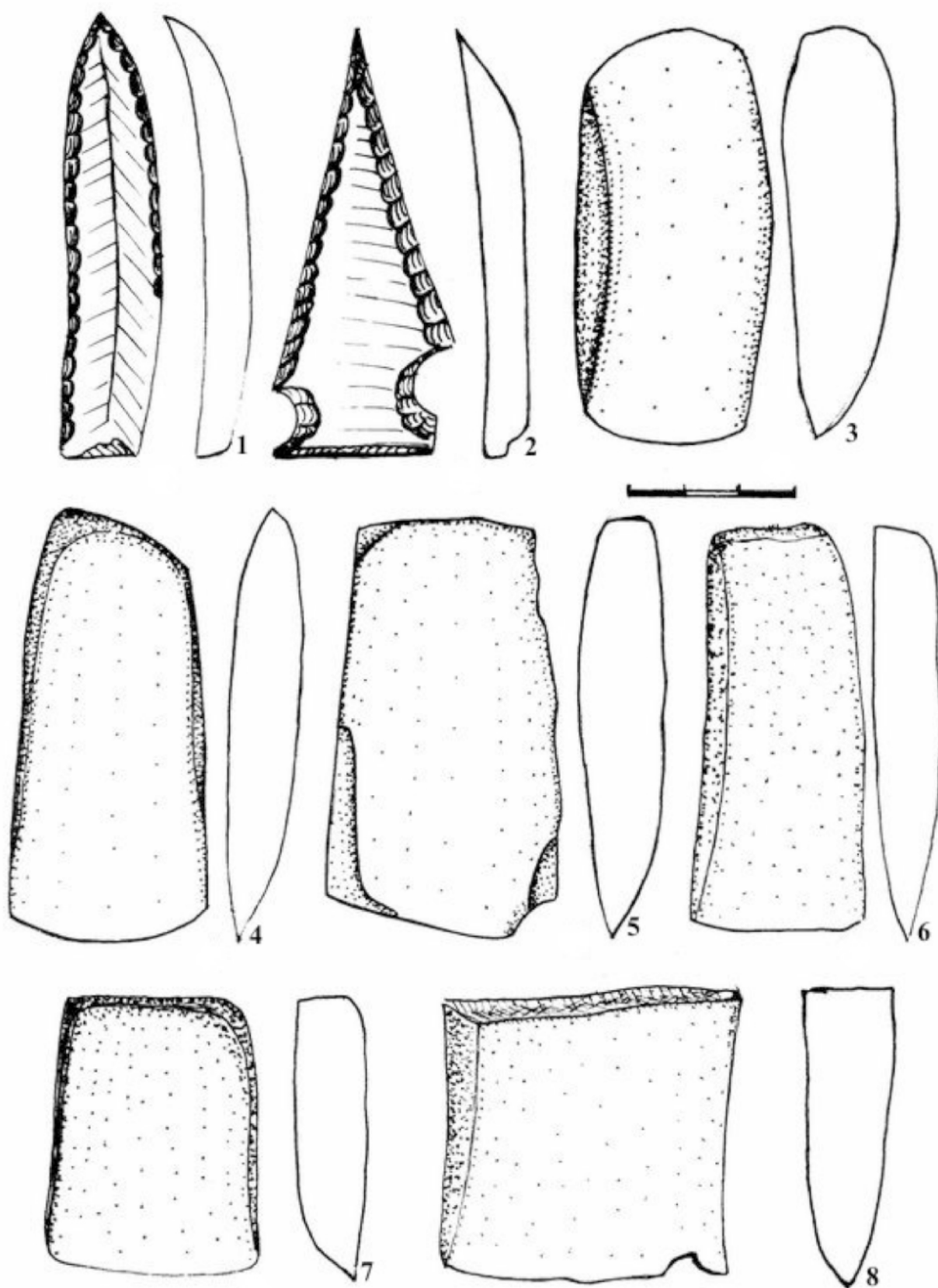

Fig. 50. Unelte și arme de silex și piatră Cucuteni A-B/Flint and stone tools and weapons Cucuteni A-B/Outils et armes en silex et pierre Cucuteni A-B. 1-8. Cucuteni-Băiceni - *Dâmbul Morii*

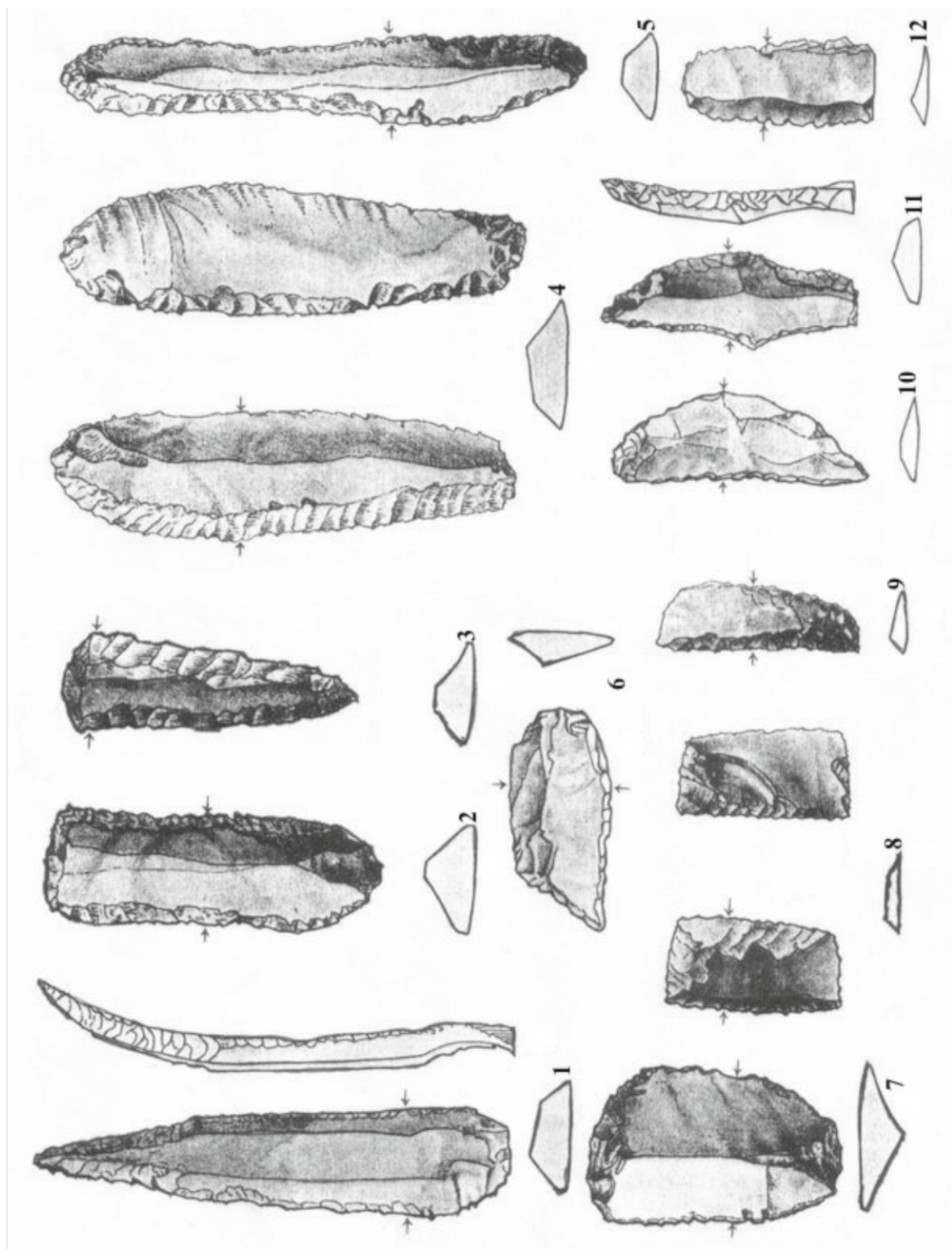

Fig. 51. Unelte de silex/Flint tools/Outils en silex. 1-12. Cucuteni-Băiceni - *Cetățuie* (apud Schmidt)

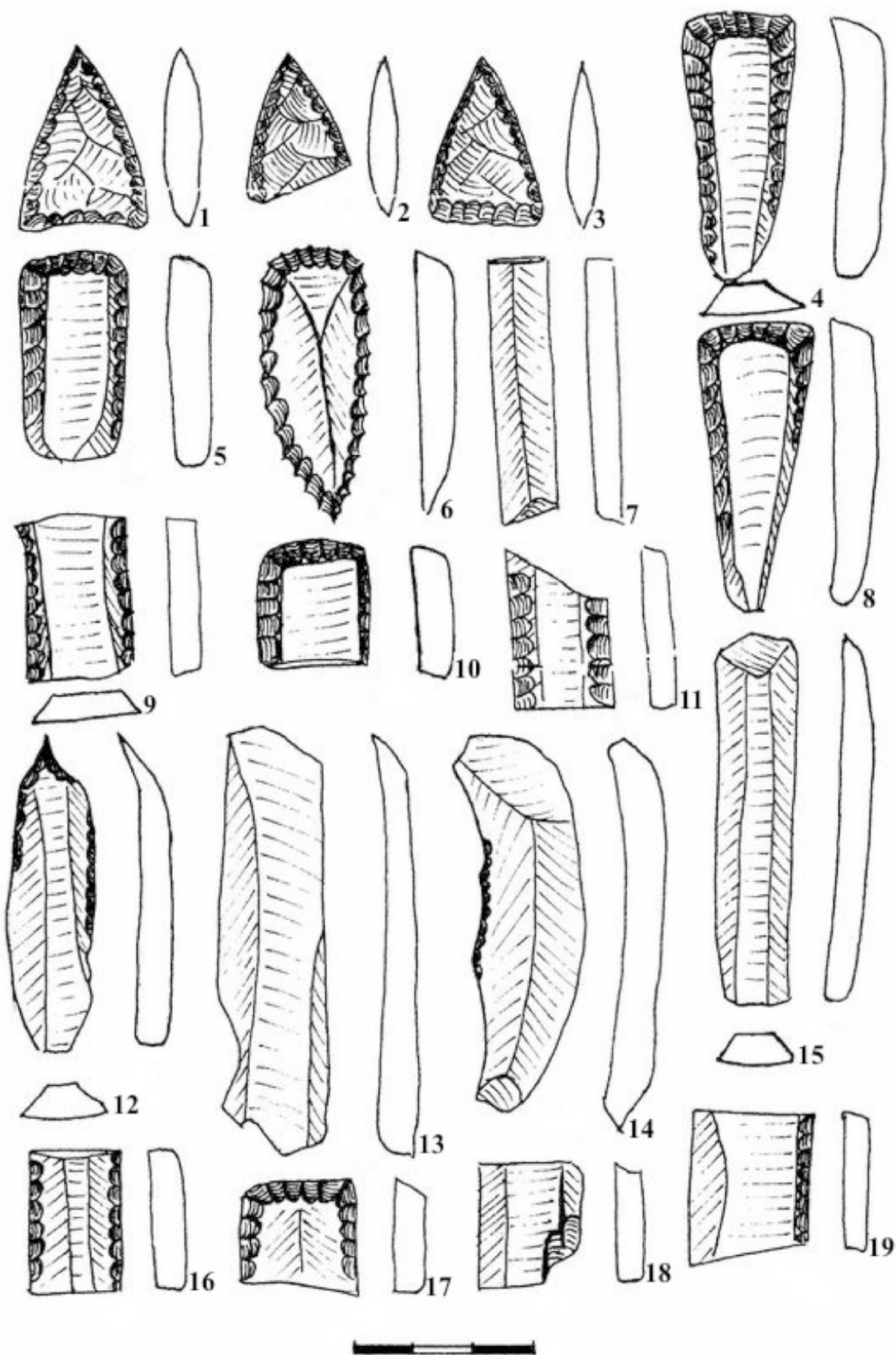

Fig. 52. Unelte și arme de silex/Flint tools and weapons/Outils et armes en silex. 1-19. Buznea

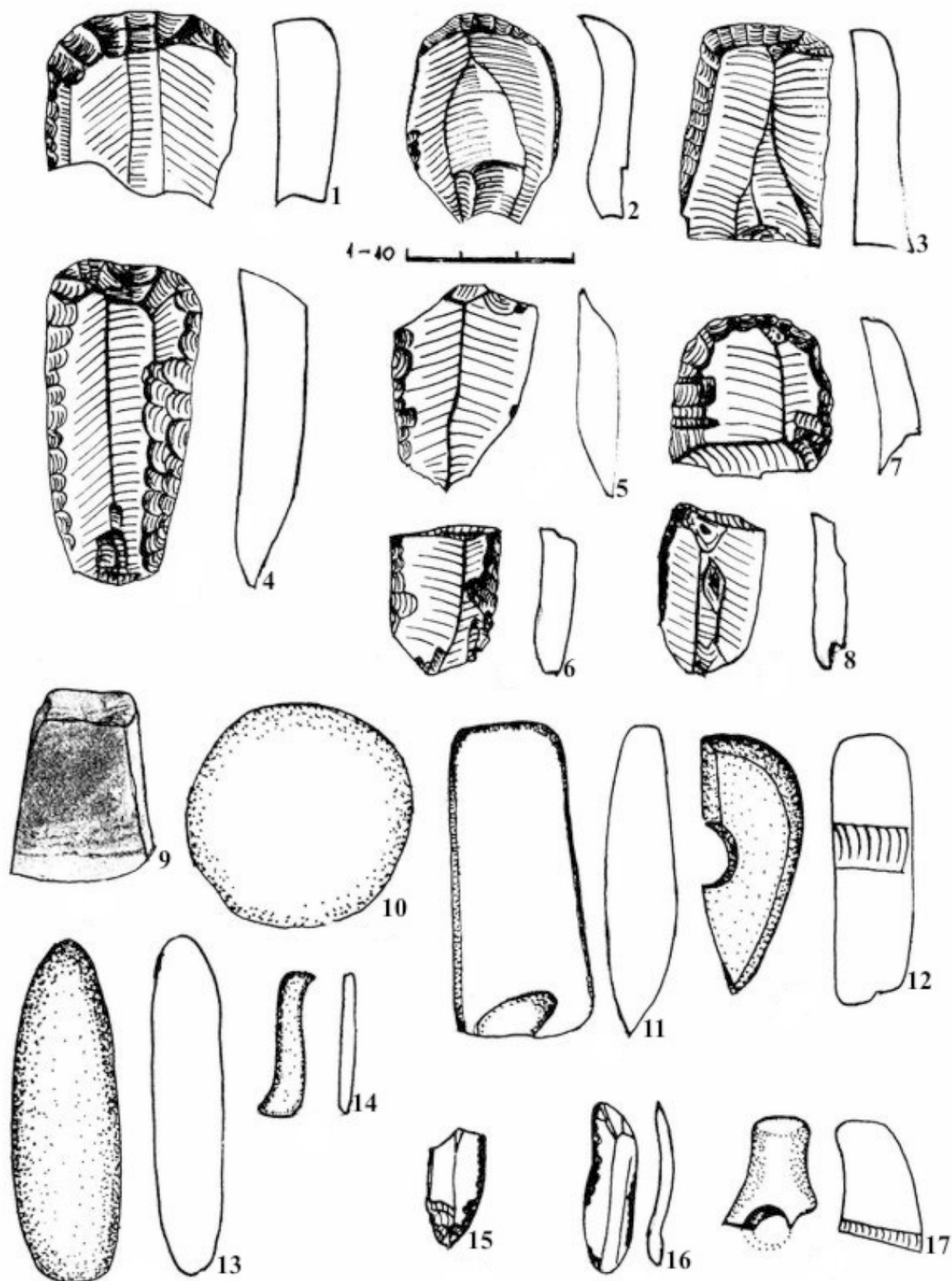

Fig. 53. Unelte și arme de silex și piatră șlefuită și perforată/Flint and polished and perforated stone tools and weapons/Outils et armes en silex et pierre polie et perforée. 1-8, 10-12. Costești; 9. Spinoasa (com. Erbiceni) - *Poala Catargului*; 13-14. Buznea; 15-17. Valea Lupului (apud Așezări, Dinu)

Fig. 54. Unelte și arme de silex și piatră șlefuită și perforată/Flint and polished and perforated stone tools and weapons/Outils et armes en silex et pierre polie et perforée. 1-9. Cucuteni-Băiceni - *Cetățuia*; 10-11. Dorobanț; 12-13. Holm (Podu Iloaiei); 14, 18. Spinoasa (Erbiceni); 15. Lungani; 16-17. Lețcani; 19, 21-24. Popricani; 20, 25. Iași-*Manta Roșie* (Horodiște-Erbiceni) (Schmidt, *RAJI*, I, *Așezări*)

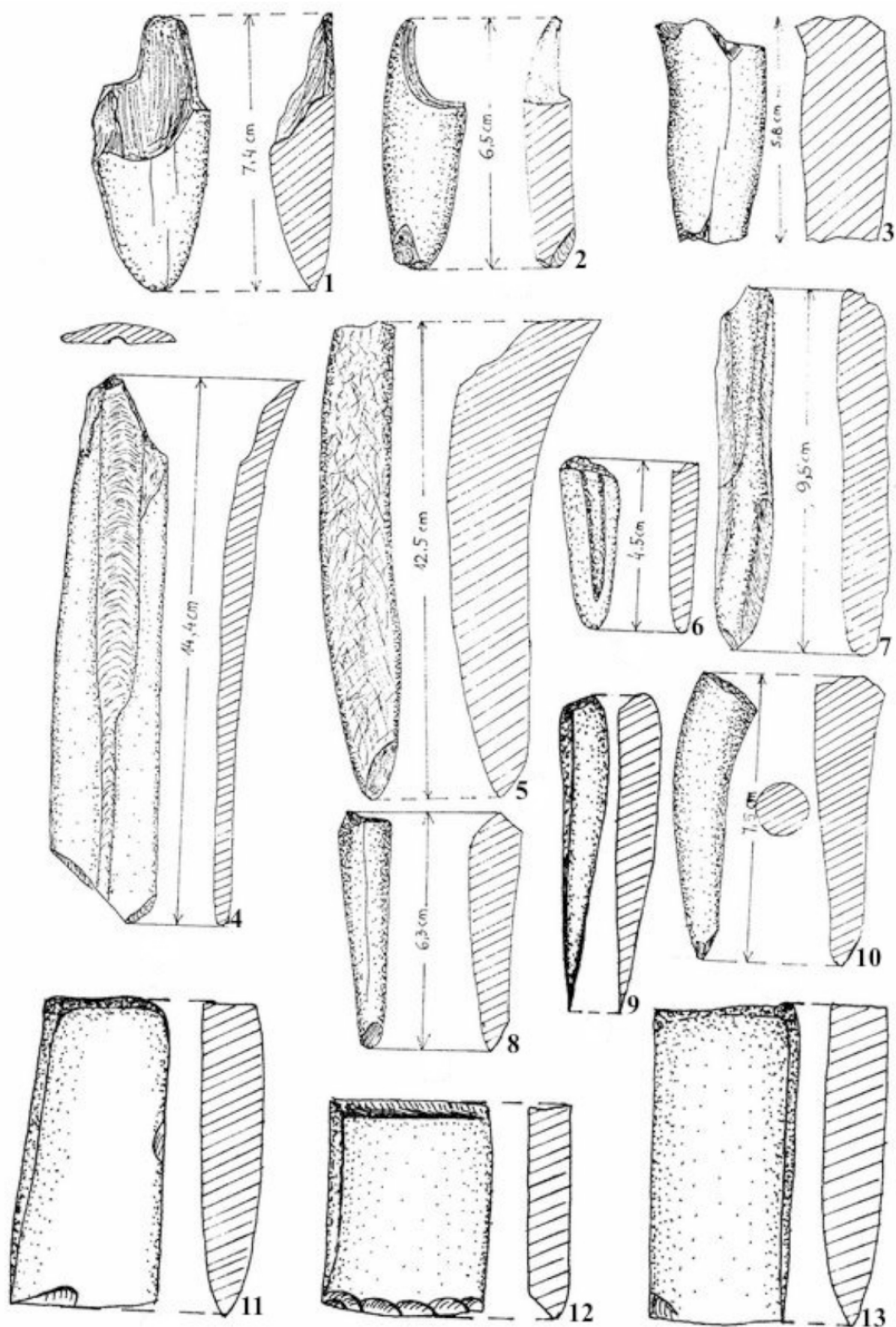

Fig. 55. Unelte de piatră și os/Stone and bone tools/Outils en pierre et en os. 1-13. Hoisești-Dumești

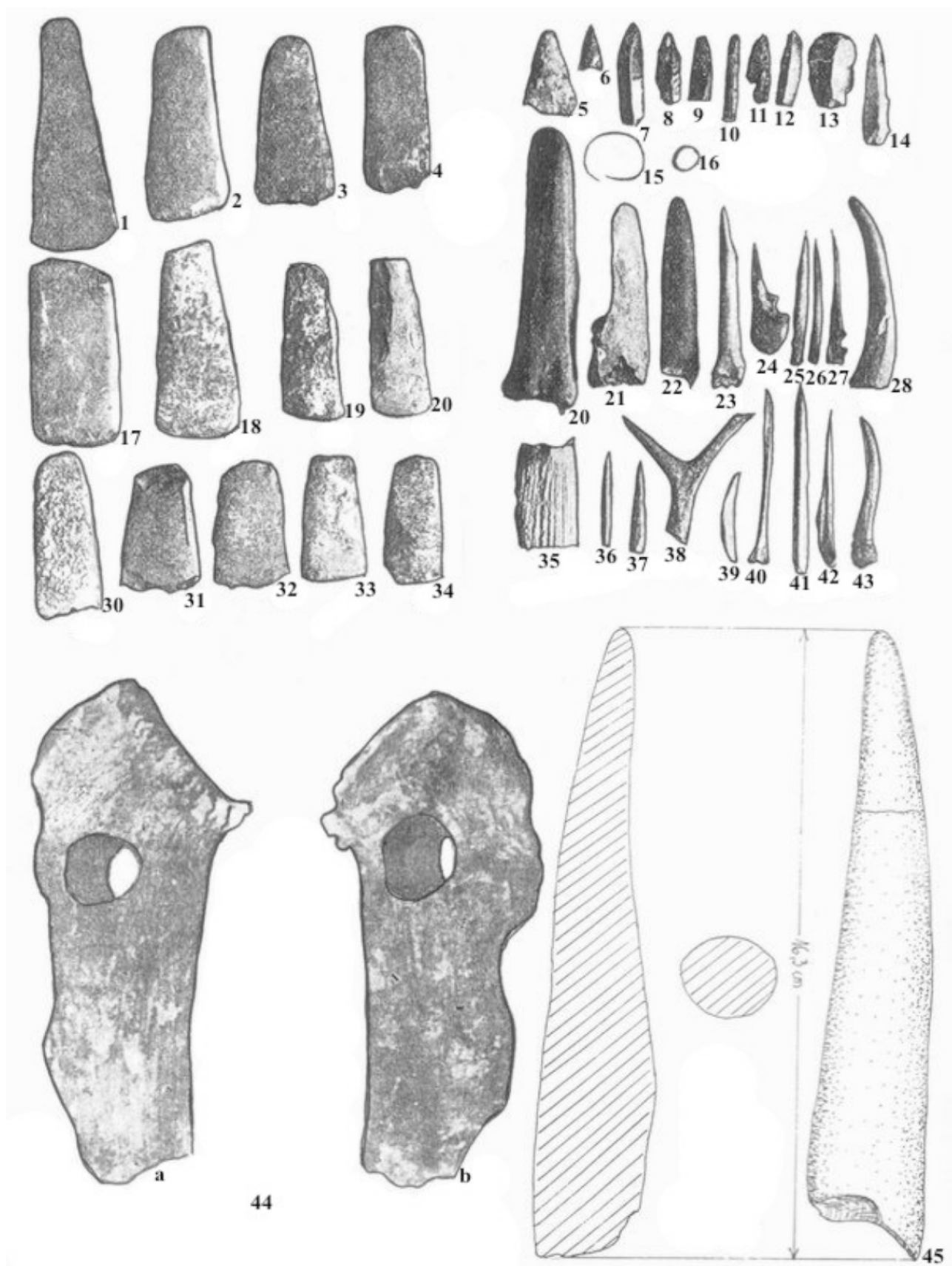

Fig. 56. Unelte de silex, piatră, os, corn, aramă/Flint, stone, bone, horn and copper tools/Outils en silex, pierre, os, bois et cuivre. 1-43. Ruginoasa; 44. Iași - *Splai Bahlui*, 45. Hoisești-Dumești (apud Dumitrescu H., Martiniuc, Chirica, Nițu)

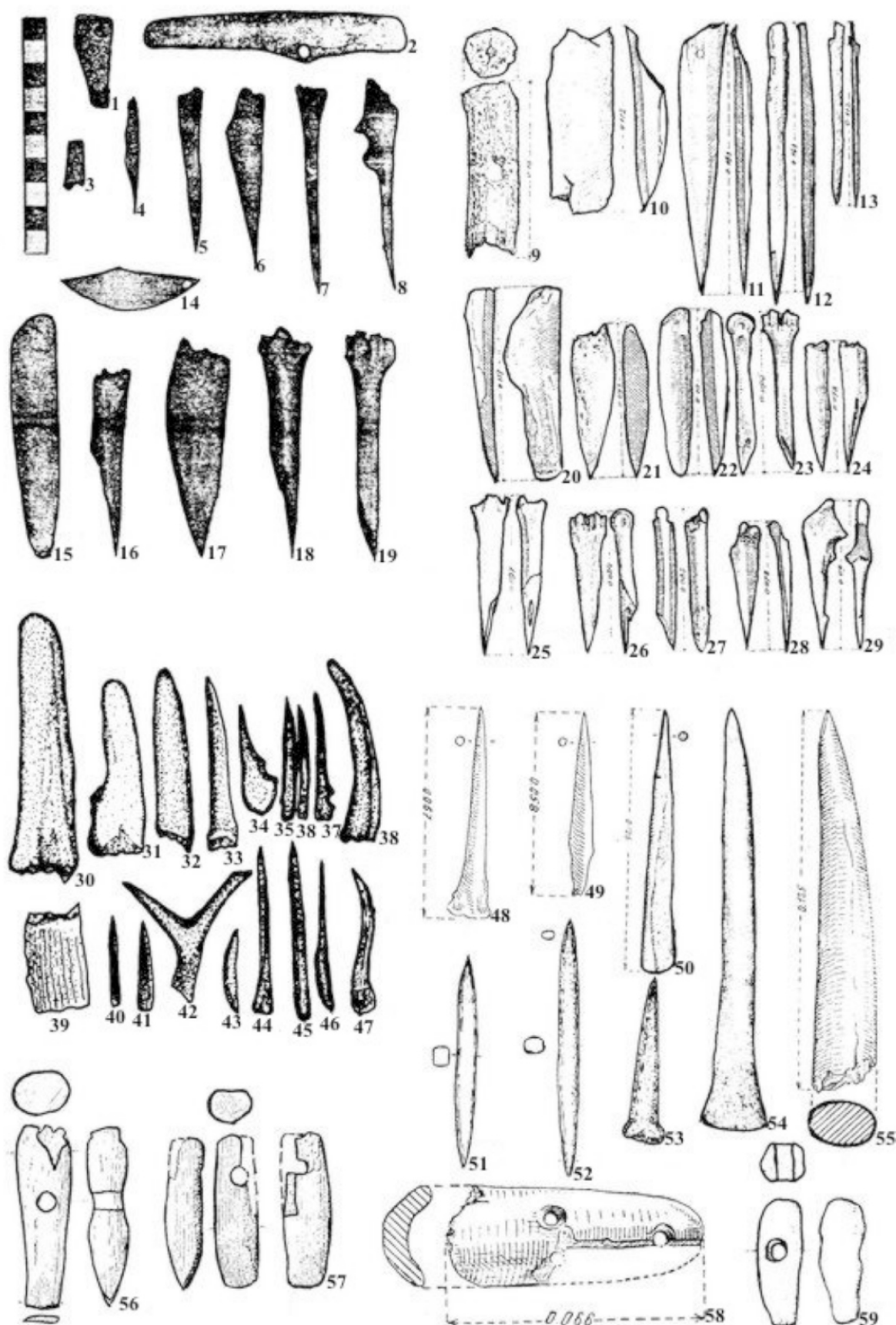

Fig. 57. Unelte de os și corn/Bone and horn tools/Outils en os et en bois. 1-29. Hăbășești; 30-47. Ruginoasa; 48-49. Spinoasa (Erbiceni); 50, 58. Valea Lupului; 51-52, 54, 56-57, 59. Cucuteni-Băiceni - *Cetățuia*; 53. Costești; 55. Iași (apud Hăbășești, Dumitrescu H., Petrescu-Dîmbovița, Schmidt, Dinu)

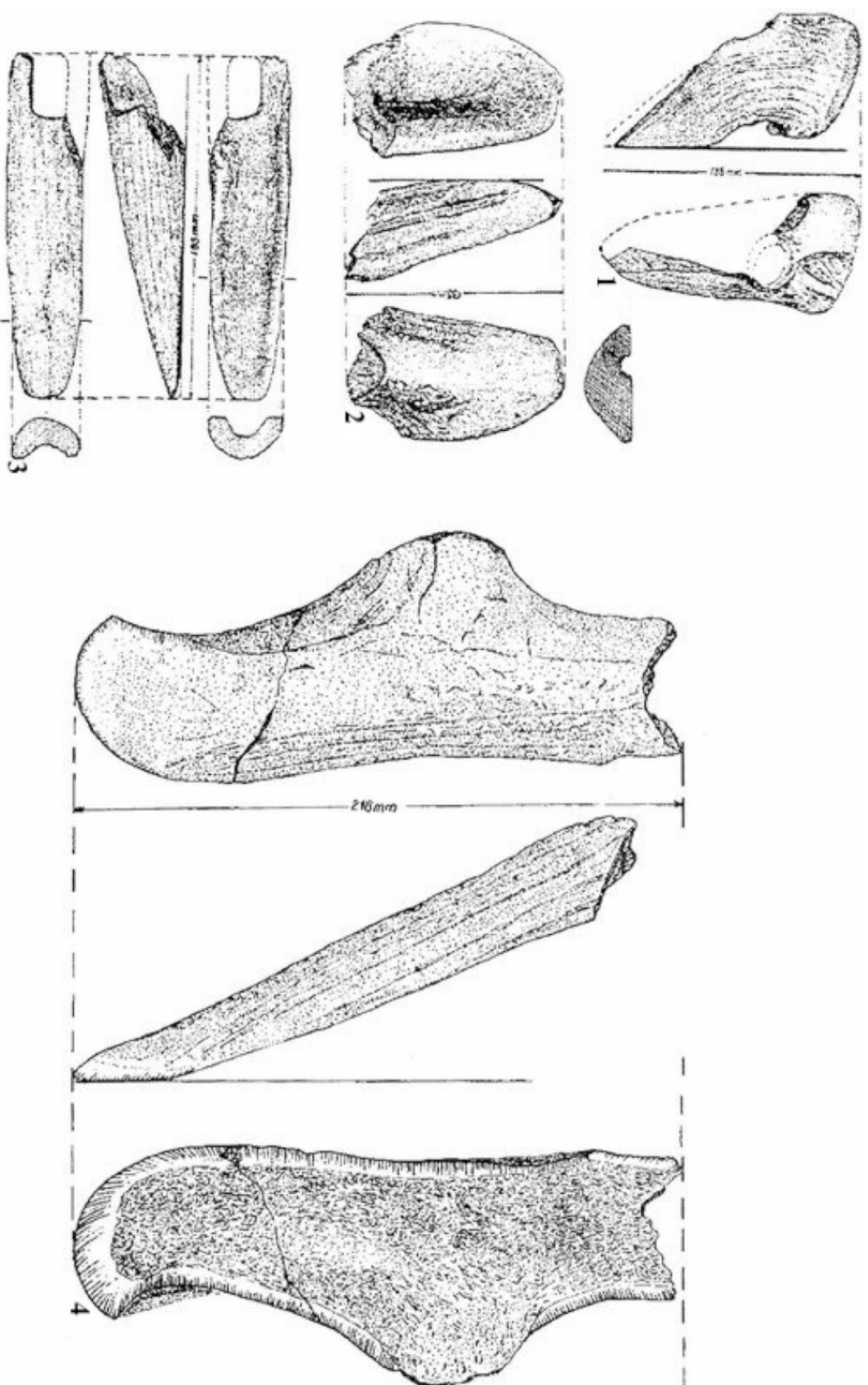

Fig. 58. Brăzdare de corn de cerb/Stag horn couplers/Socs en corne de cerf. 1. Cucuteni-Bălceni-*Dâmbul Morii*; 2-4. Valea Lupului (apud Dinu)

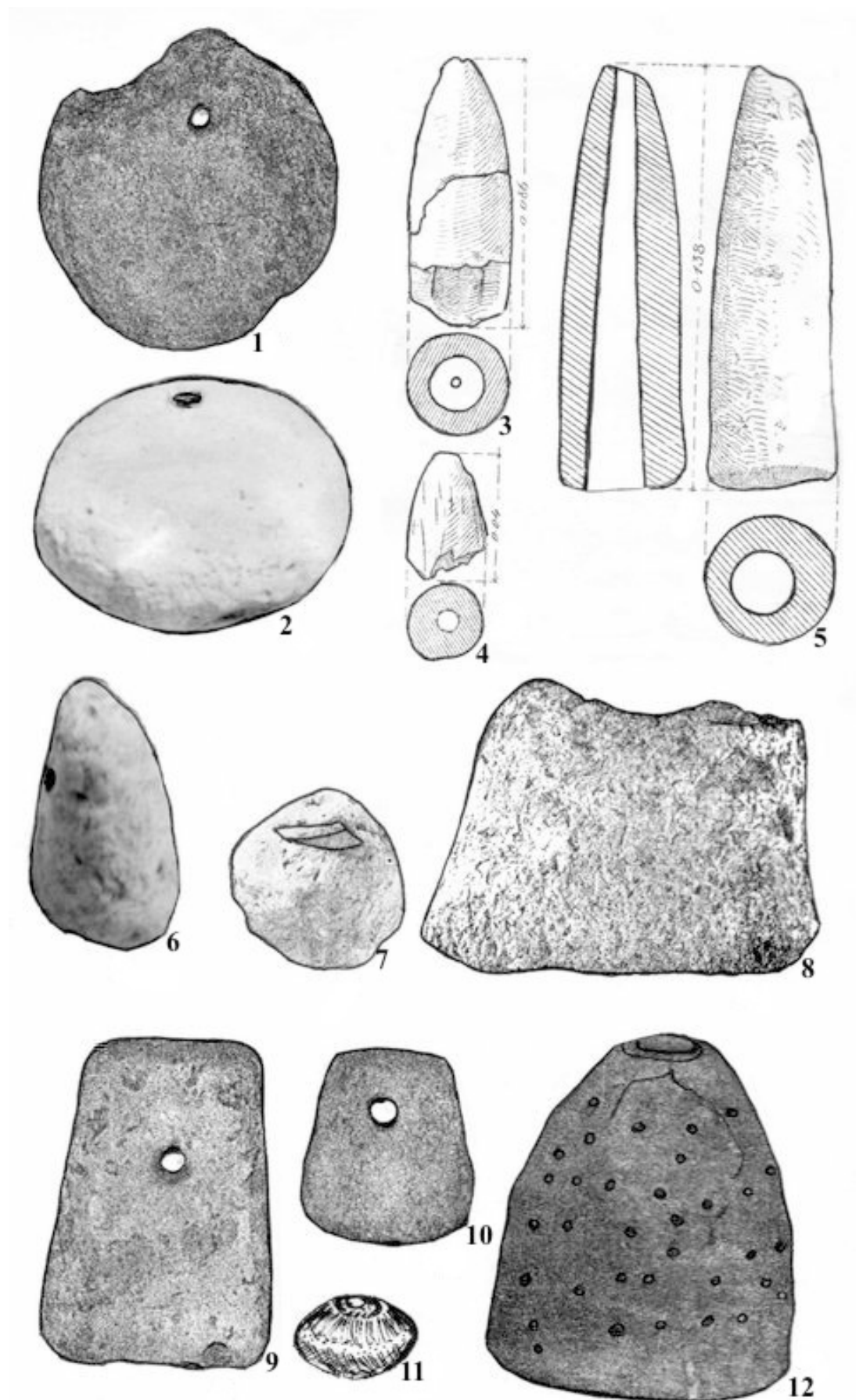
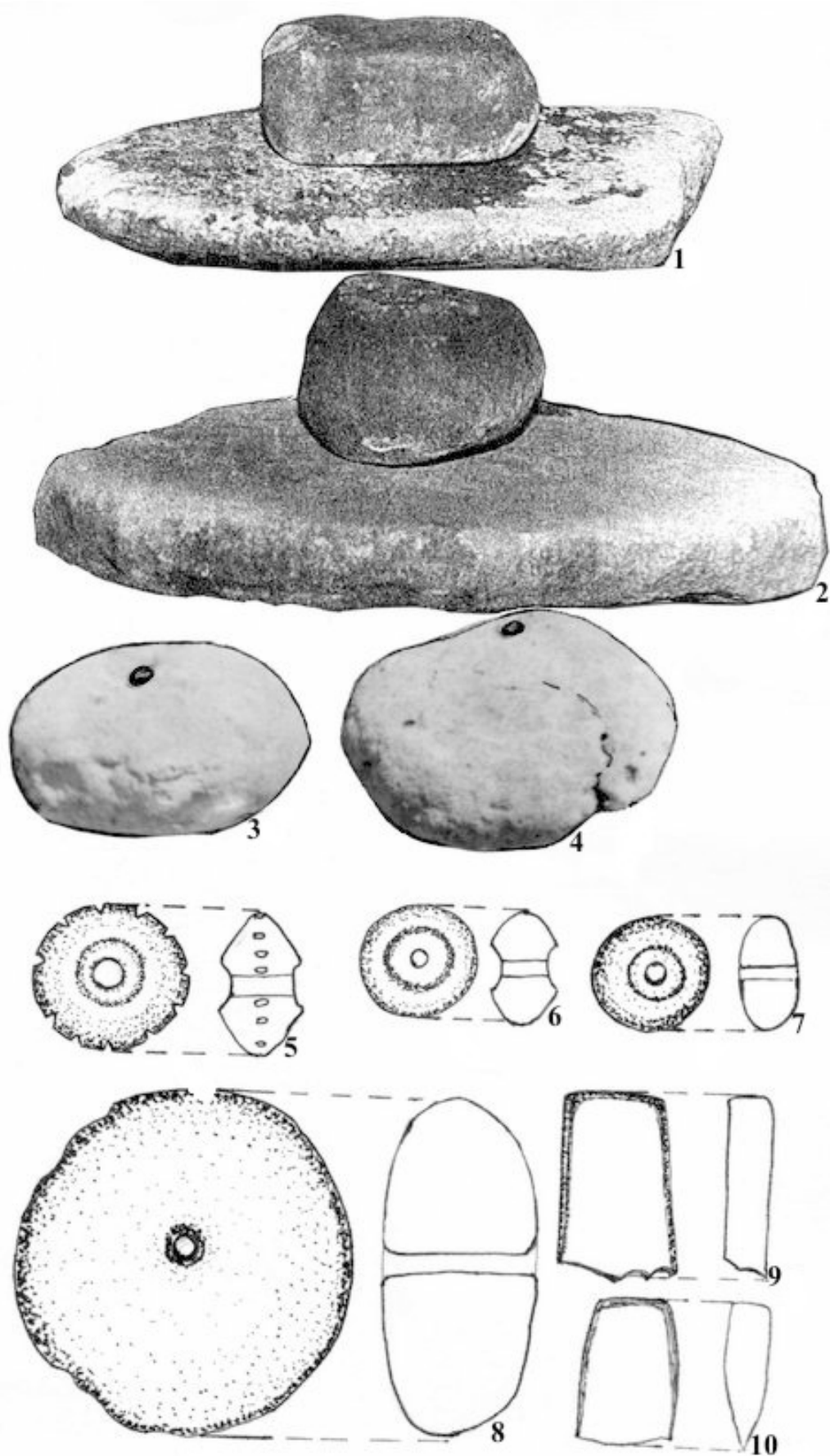

Fig. 59. Unelte de lut/Clay tools/Outils en terre cuite. 1. Giurgești; 2, 9-12. Buznea; 3-5. Hăbășești; 7. Spinoasa (Erbiceni); 8. Iași - Curtea Domnească (apud Hăbășești, Așezări, Andronic, Neamțu, Dinu)

**Fig. 60. Buznea. Unelte de lut (1-8) și piatră (9-10)/Buznea. Clay tools (1-8) and stone tools (9-10)/
Buznea. Outils en terre cuite (1-8) et en pierre (9-10)**

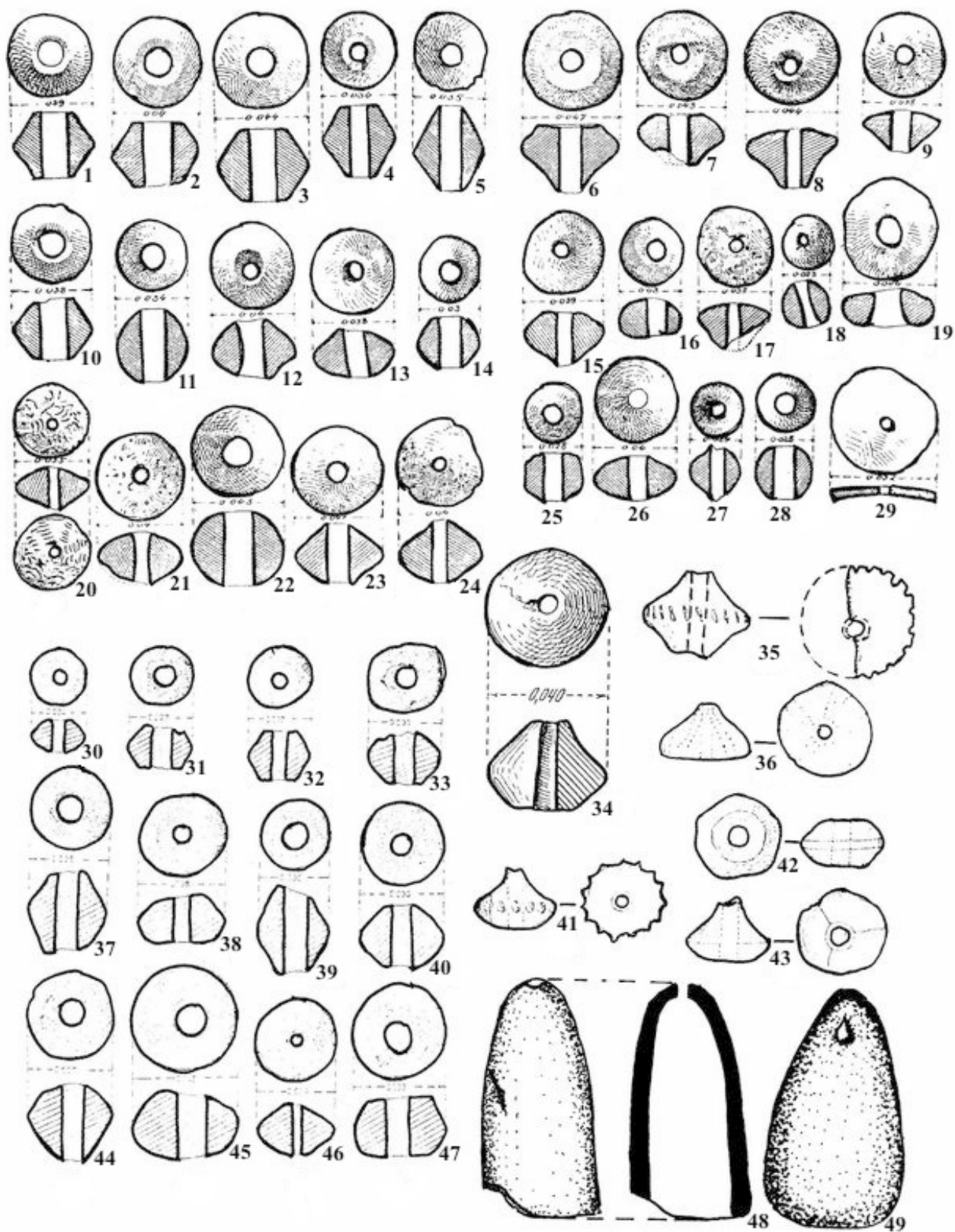

Fig. 61. Unelte de lut/Clay tools/Outils en terre cuite. 1-29. Hăbășești; 30-33, 37-40, 44-47. Giurgești; 34-36, 41-43. Cucuteni-Băiceni - *Cetățuia*; 48-49. Buznea (apud Hăbășești; *RAJI*, II; Schmidt)

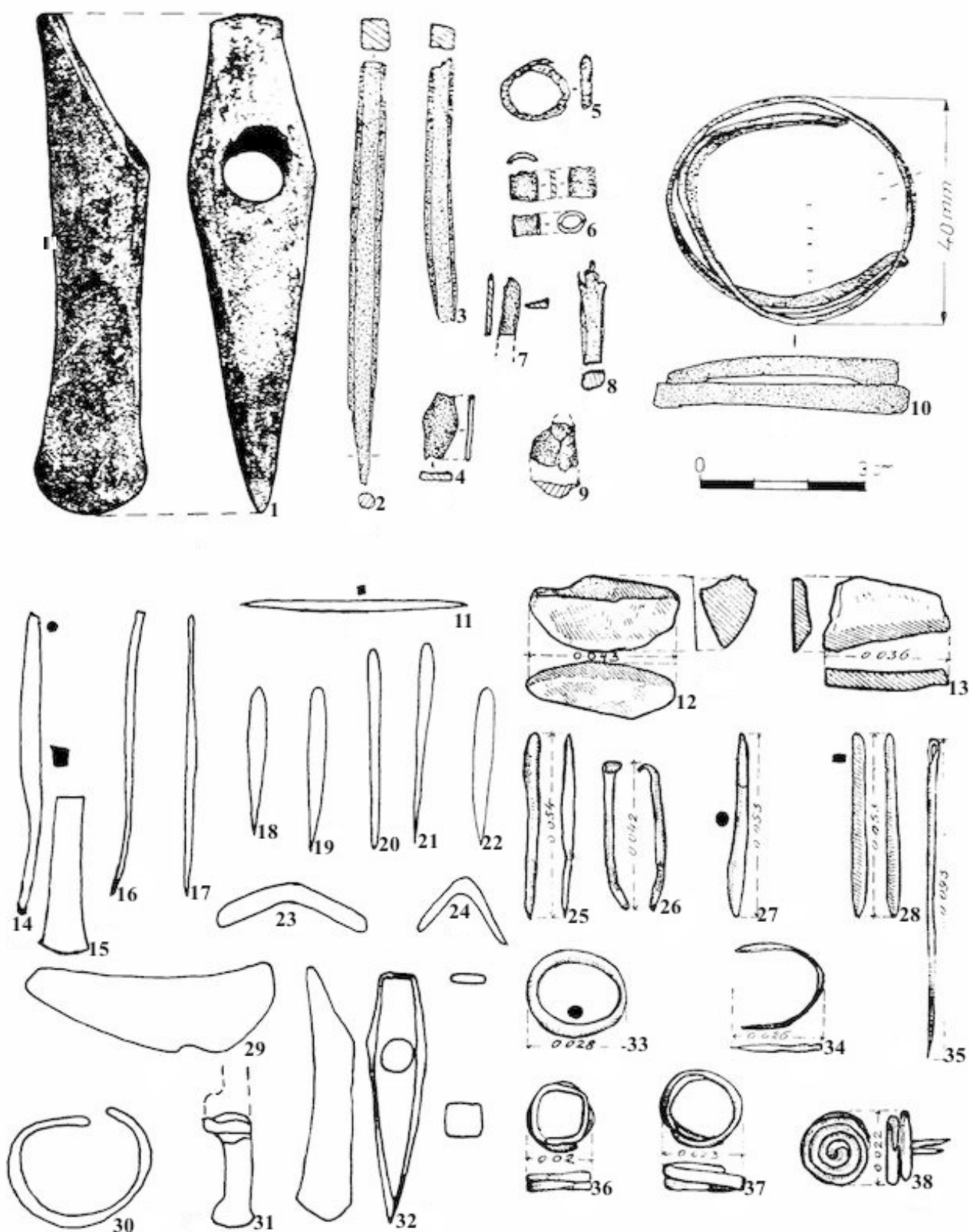

Fig. 62. Unelte, arme și podoabe de aramă/Copper tools, weapons and adornments/Outils, armes et parures en cuivre. 1, 11, 14-23, 28, 30-31. Cucuteni-Băiceni - *Cetățuie*; 2-10. Târgu Frumos - *Baza Pătule*; 12-13, 24-27, 32-37. Hăbășești; 29. Ruginoasa (apud Schmidt, Petrescu-Dîmbovița, Dumitrescu H., *Hăbășești*, Ursulescu, Boghian)

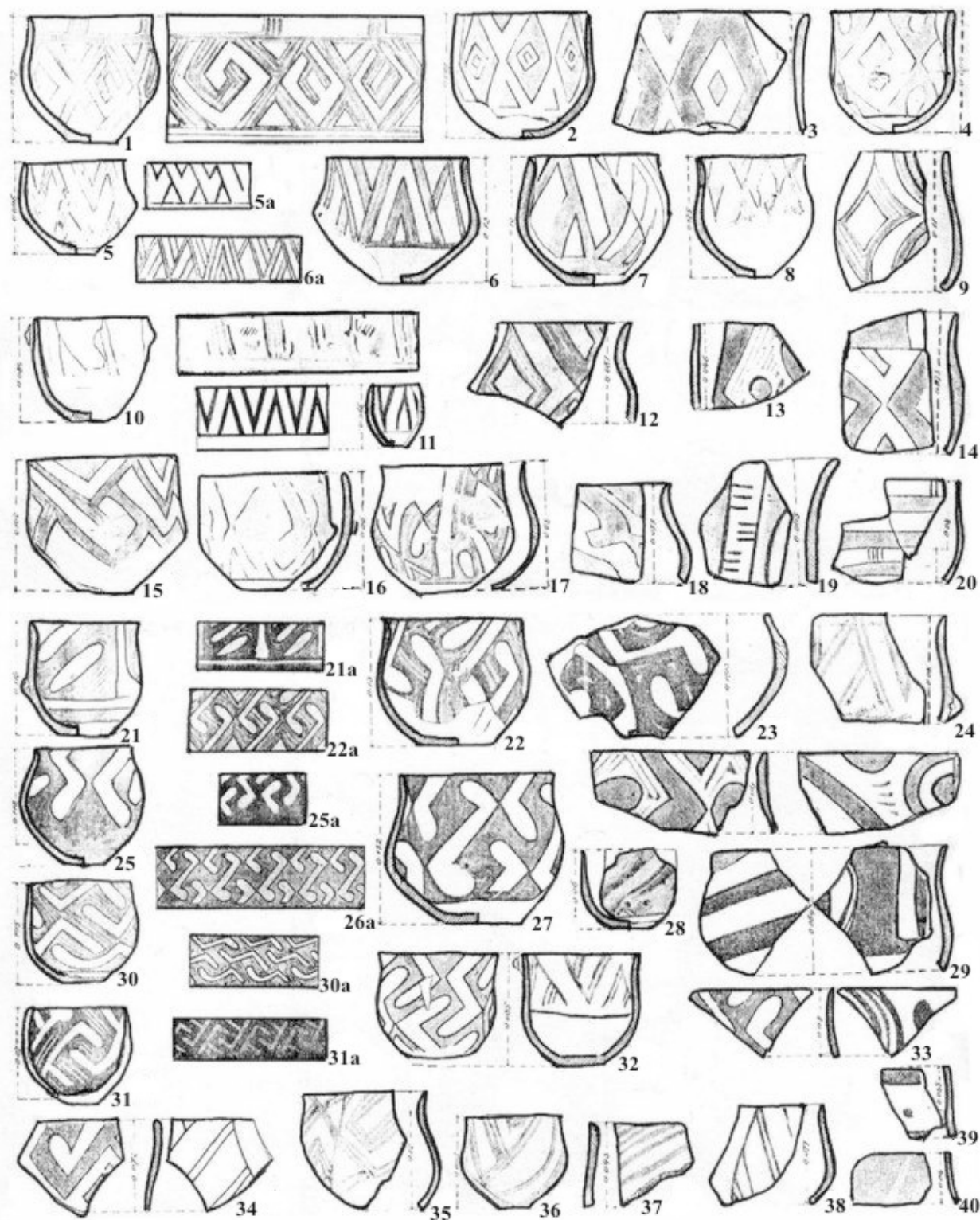

Fig. 66. Pahare cu pictură bicromă și tricromă, unghiulară și meandrică/Goblets with bi-chrome and tri-chrome painting, with angular and meander motifs/Gobelets à peinture bichrome et trichrome, avec motifs angulaires et méandriques. 1-40. Hăbășești (Cucuteni A) (apud Hăbășești)

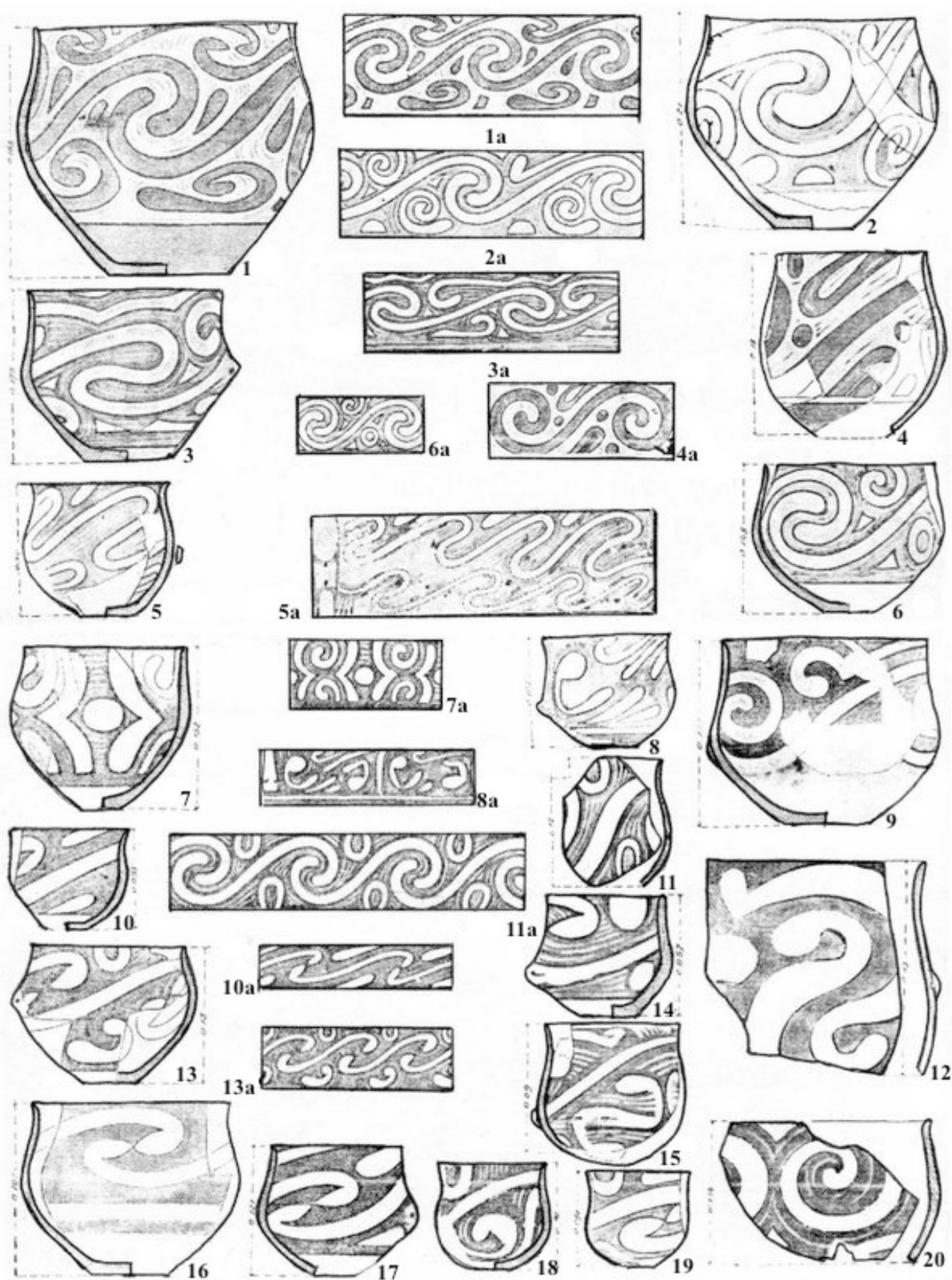

Fig. 67. Pahare cu pictură tricromă spiralică/Goblets with tri-chrome spiral painting/Gobelets à peintures trichrome, en spirale. 1-20. Hăbășești (Cucuteni A) (apud Hăbășești)

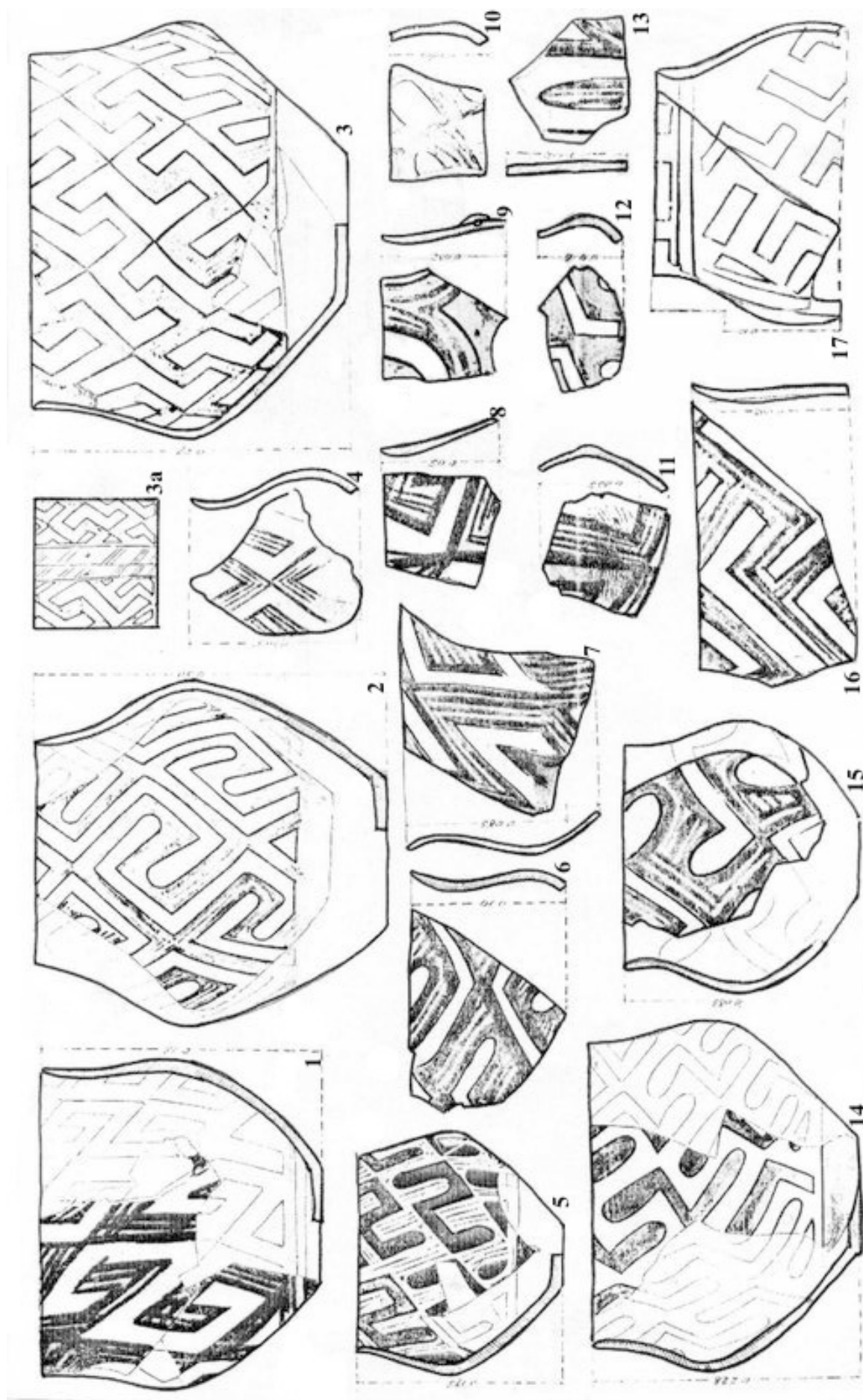

Fig. 68. Pahare și vase cvasipiriforme cu pictură tricoloră, spirală și meandrică/ Goblets and relatively piriform pots with bi-chrome and tri-chrome painting, with spiral and meander motifs/Gobelets et vases cvasi-piriformes à peinture bichrome et trichrome, avec motifs en spirale et méandriques. 1-17. Hăbășești (Cucuteni A) (apud Hăbășești)

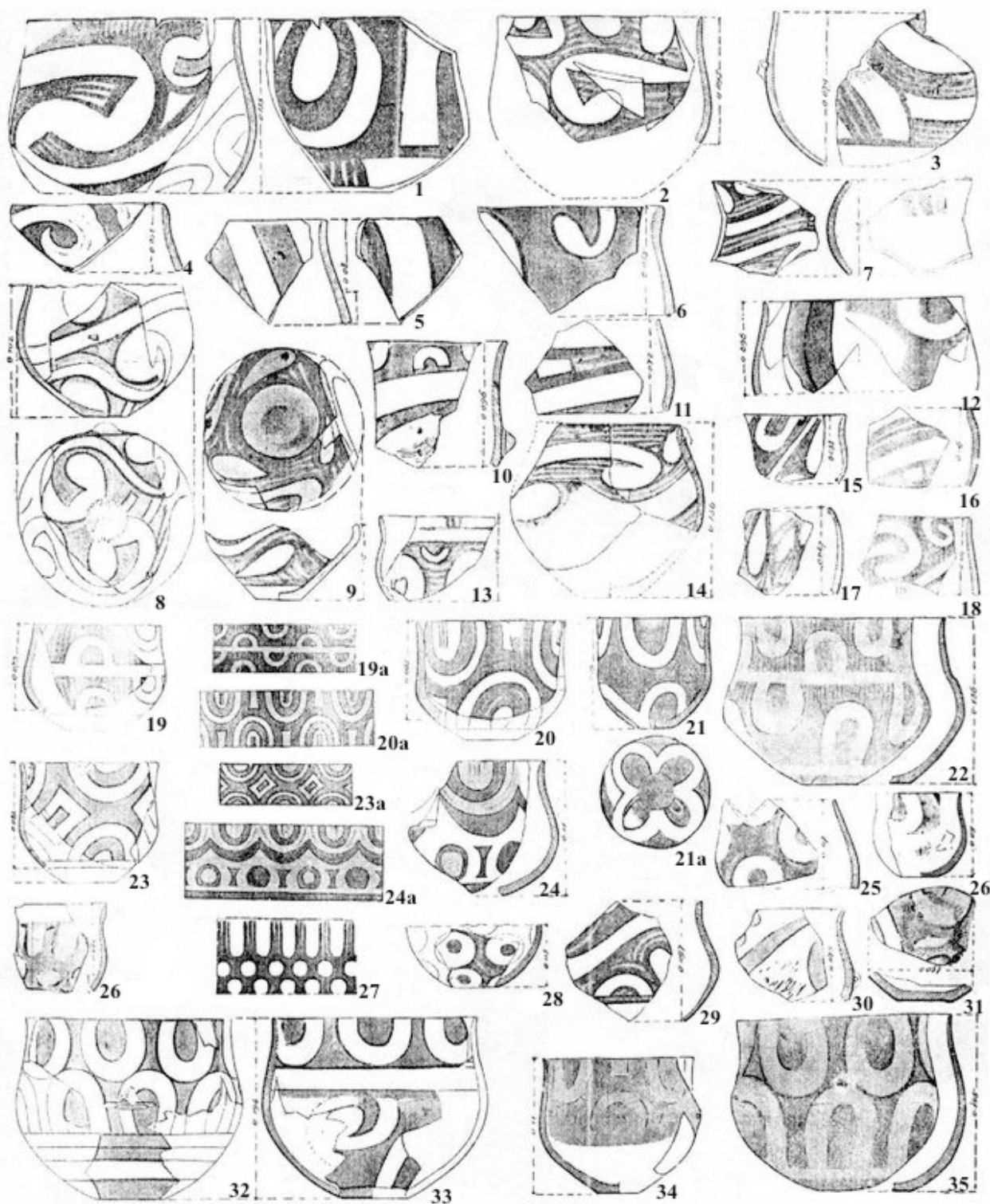

Fig. 69. Pahare cu pictură tricromă și motive geometrice: ove, cercuri, ghirlande/Goblets with tri-chrome painting and geometrical motifs: semi-circles, circles, garlands /Gobeletes à peinture trichrome et motifs géométrique: demi-cercles, cercles, guirlandes 1-35. Hăbășești (Cucuteni A) apud Hăbășești)

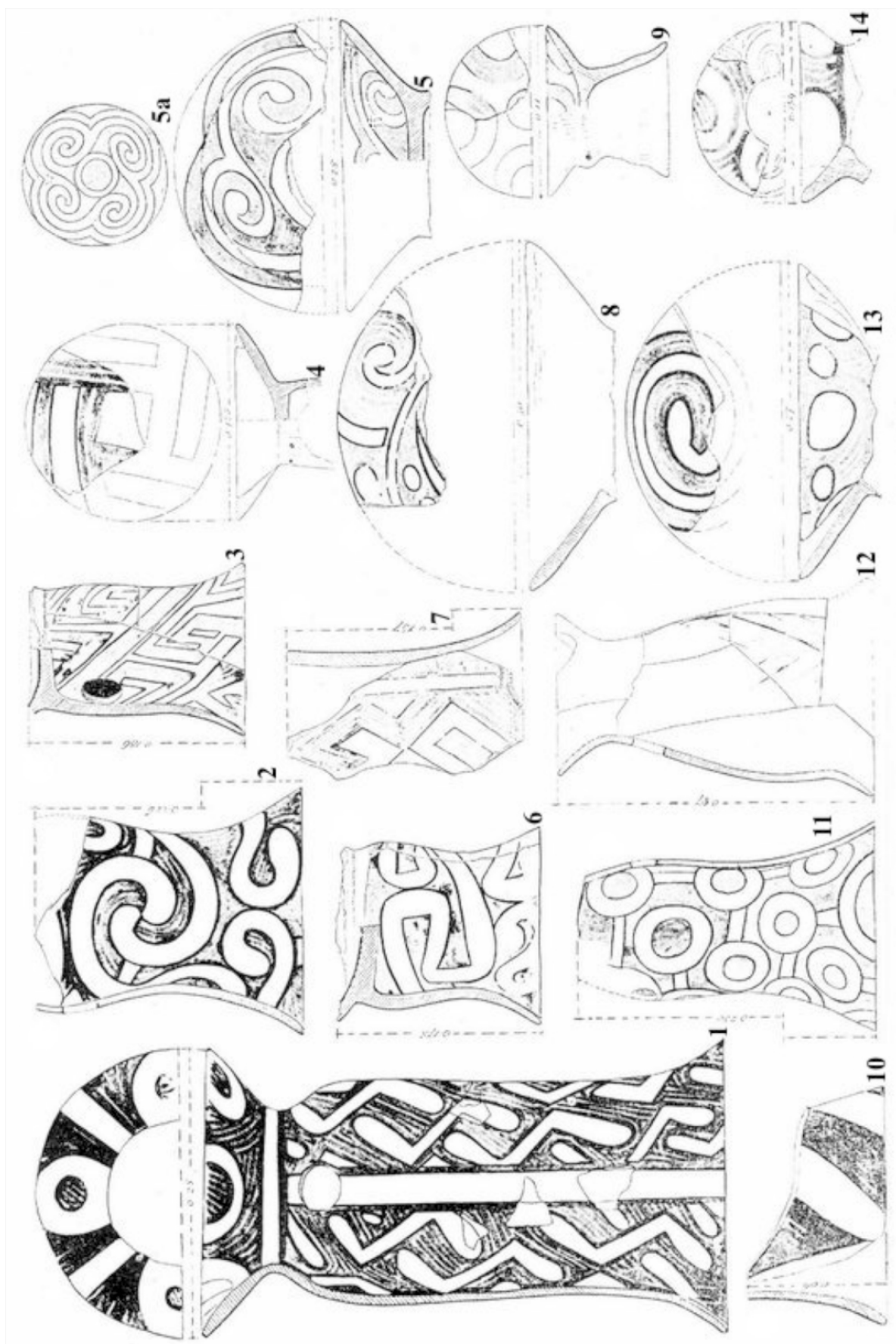

Fig. 70. Suporturi și fructiere cu picior/Supports and footed fruitstands /Supports et vases à fruits à pied. 1-14. Hăbășești (Cucuteni A) (apud *Hăbășești*)

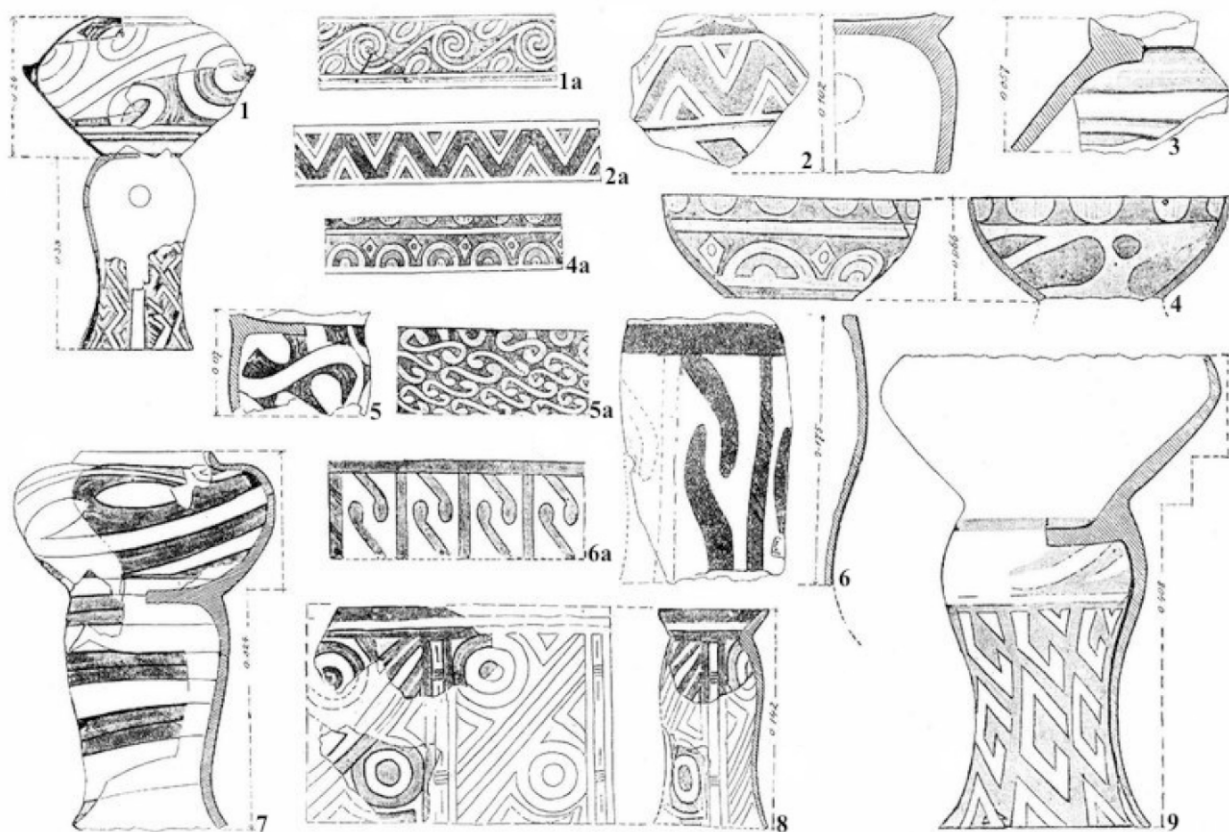

Fig. 71. Vase cu picior și suporturi/Supports and footed fruitstands /Supports et vases à fruits à pied. 1-19. Hăbășești (Cucuteni A) (apud Hăbășești)

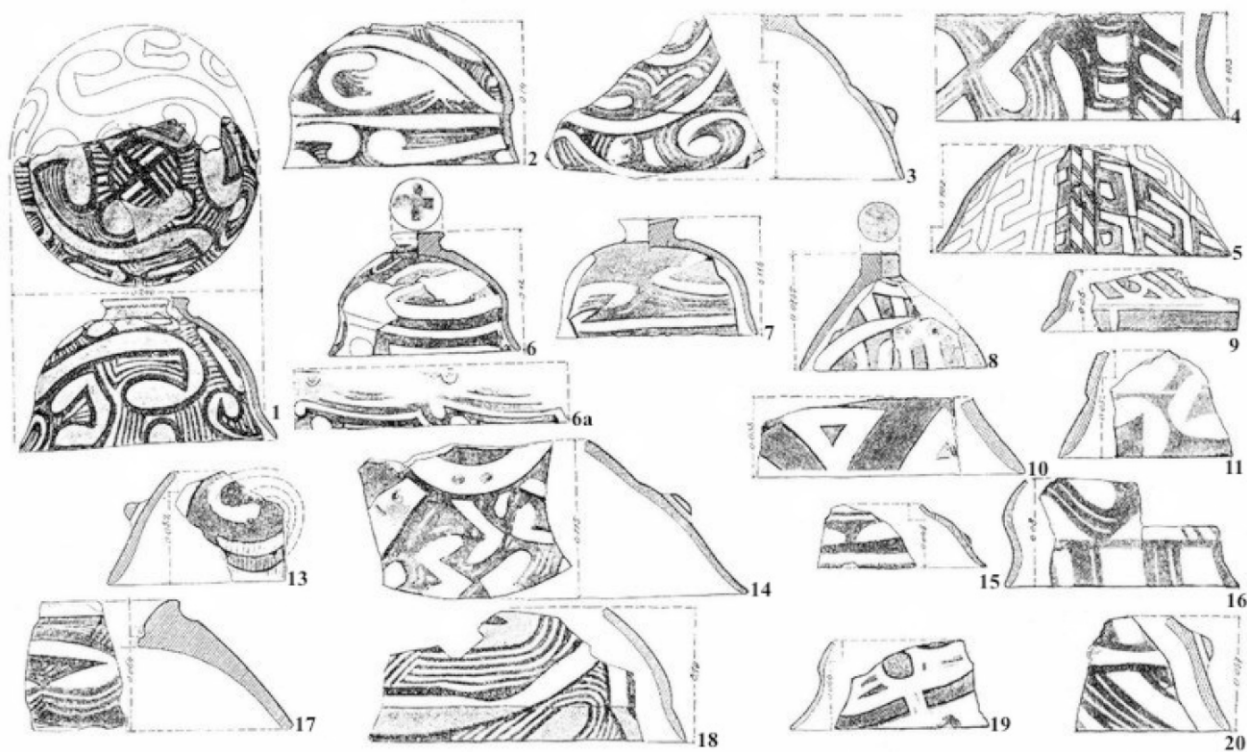

Fig. 72. Capace cu pictură tricromă/Lids with tri-chrome painting /Couvercles à peinture trichrome 1-20. Hăbășești (Cucuteni A) (apud Hăbășești)

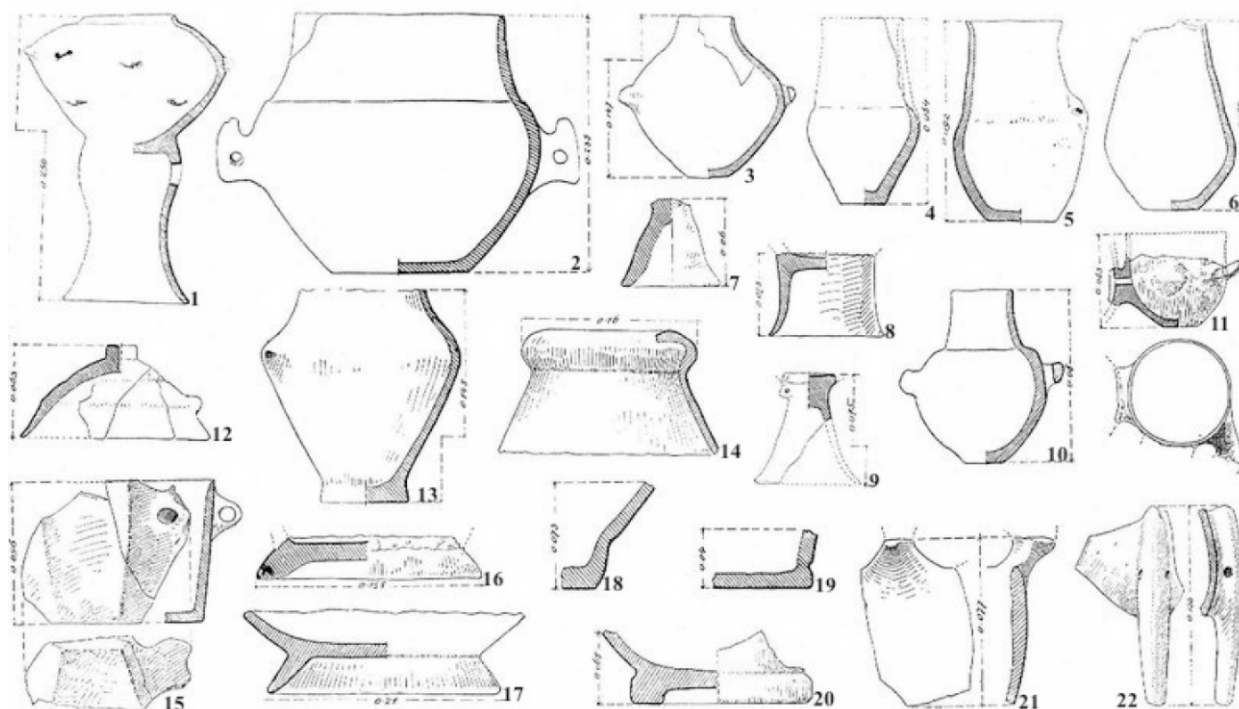

Fig. 73. Vase diverse Cucuteni A)/Cucuteni A diverse pots /Vases divers. 1-22. Hăbășești (apud Hăbășești

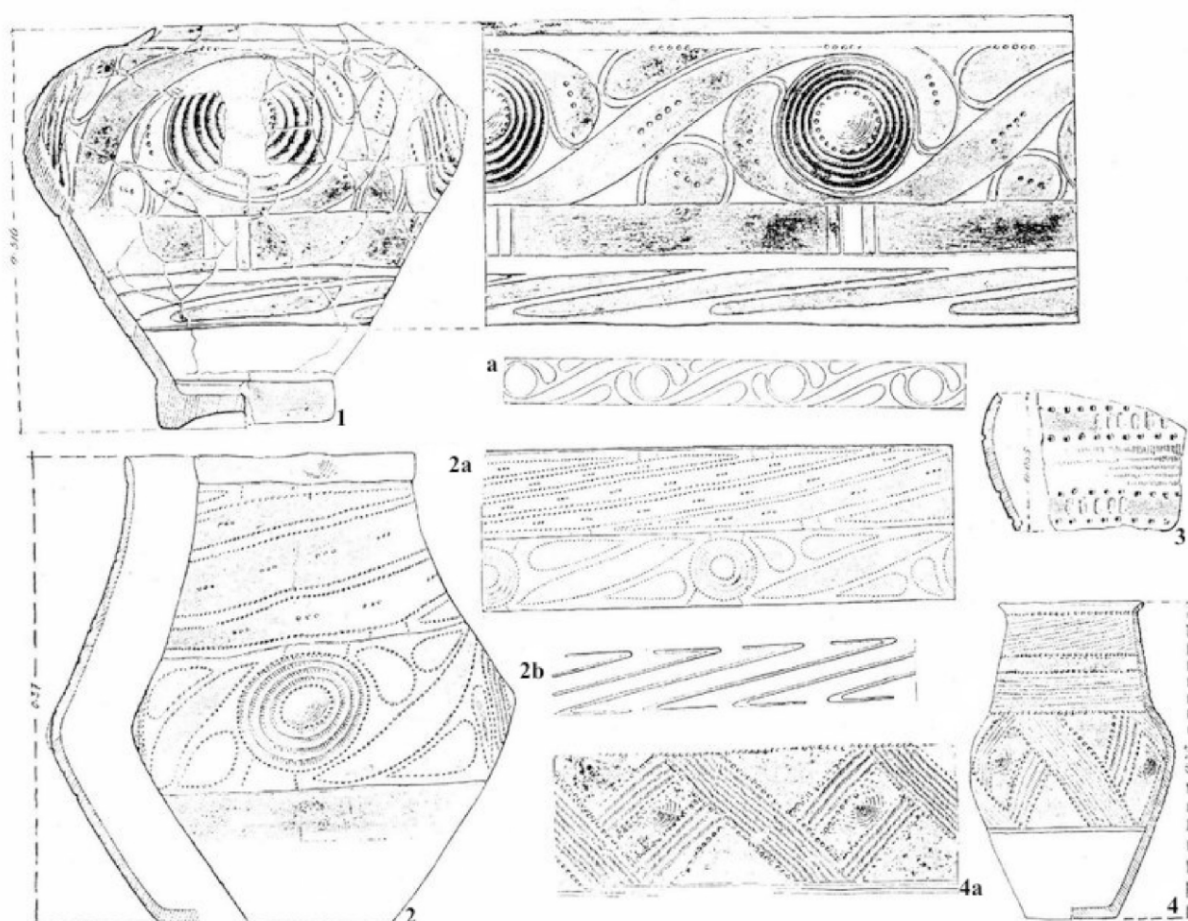

Fig. 74. Vase piriforme și cvasi-piriforme cu decoruri adâncite)/Piriform and relatively piriform pots with incised decors. /Vases pirifomes et quasi-piriformes à décors creusés. 1-4. Hăbășești (apud Hăbășești

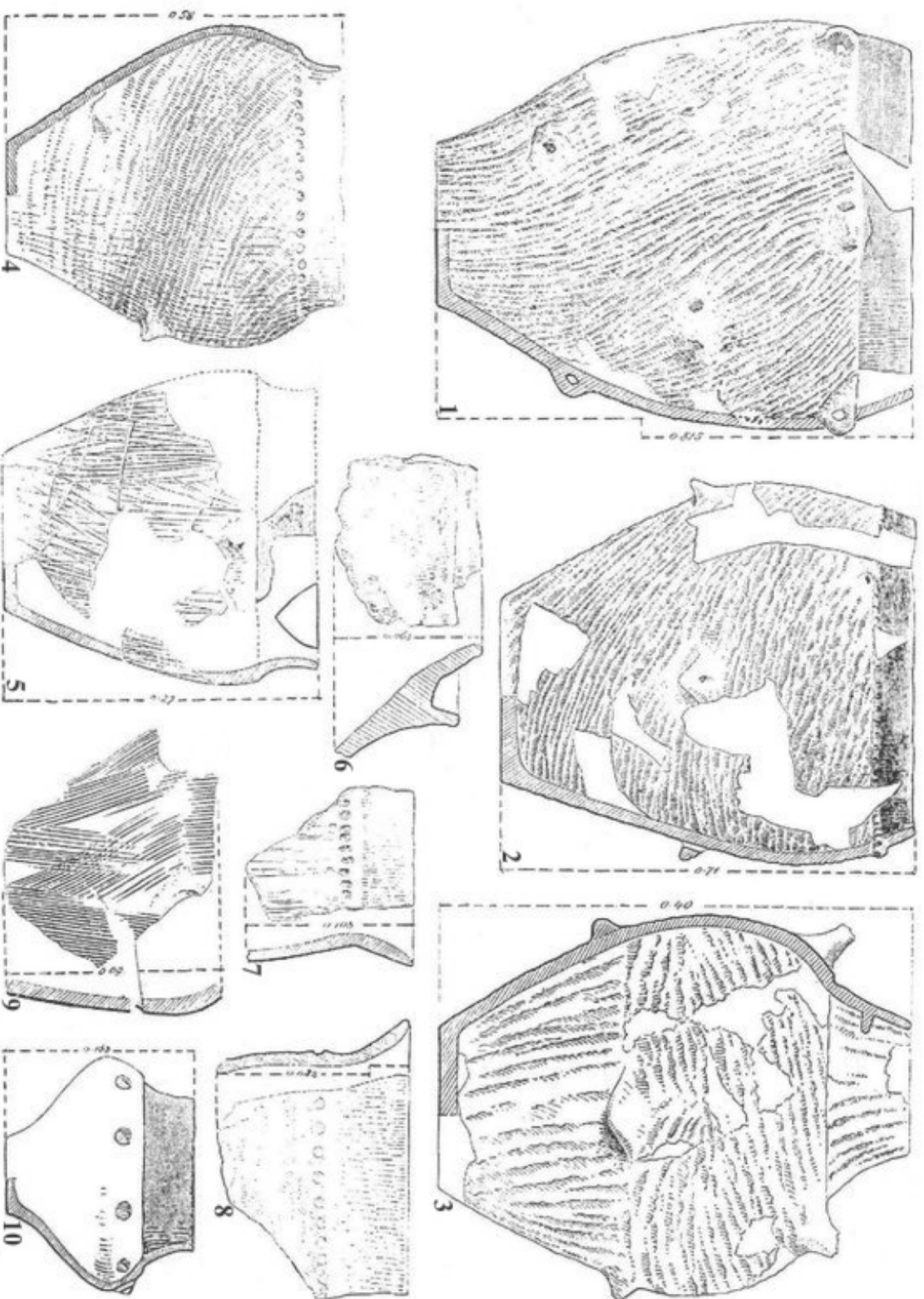

Fig. 75. Ceramică Cucuteni A de uz gospodăresc/Cucuteni A domestic pottery/Céramique Cucuteni A d'usage courant. 1-10. Hăbășești (apud *Hăbășești*)

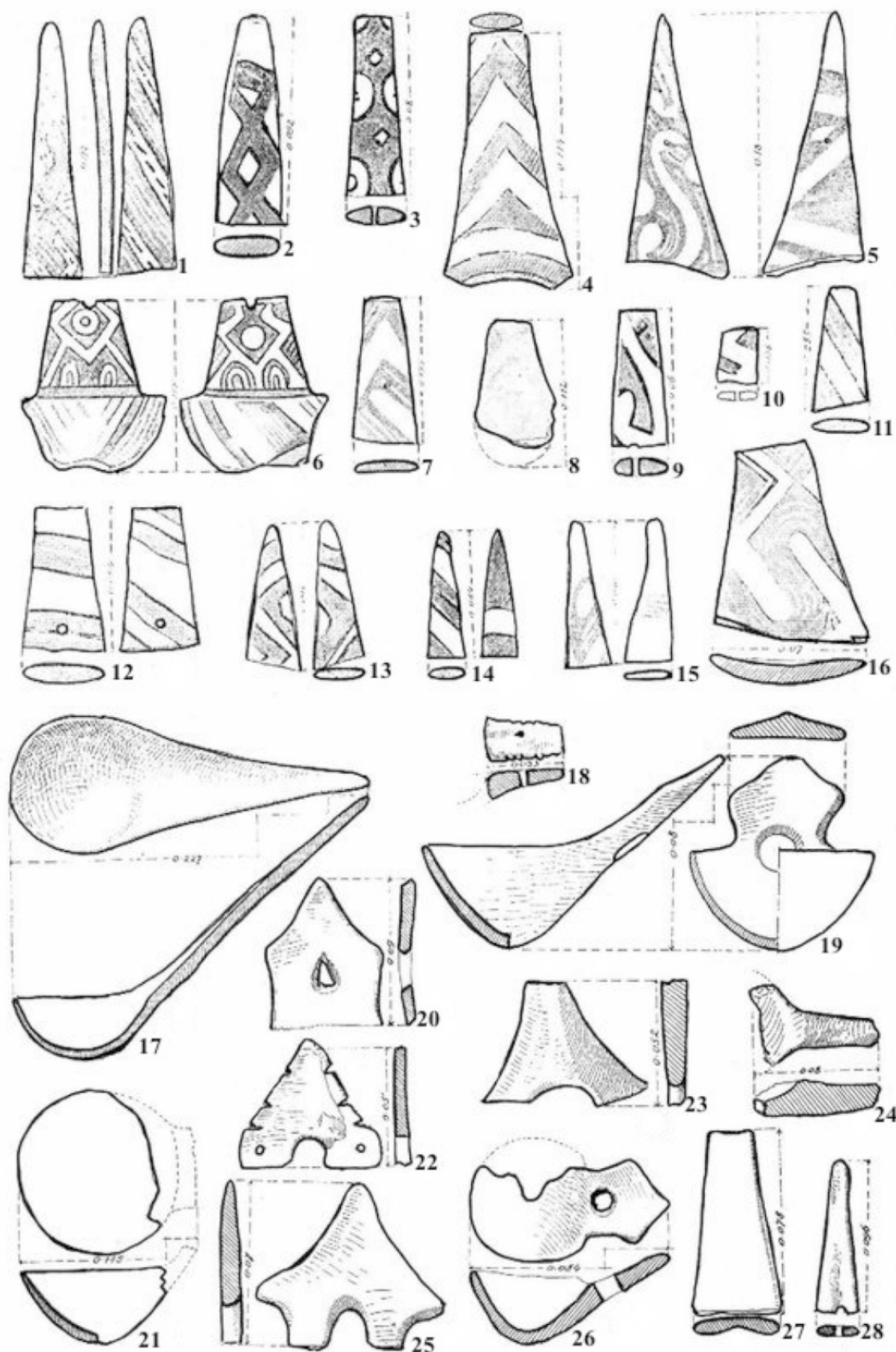

Fig. 76. Polonice, linguri și căușe cu pictură bicromă și tricromă/Ladles, spoons and dippers with bi-chrome and tri-chrome painting/Louches, cuillers et cuillerons à peinture bichrome et trichrome. 1-28. Hăbășești (apud Hăbășești)

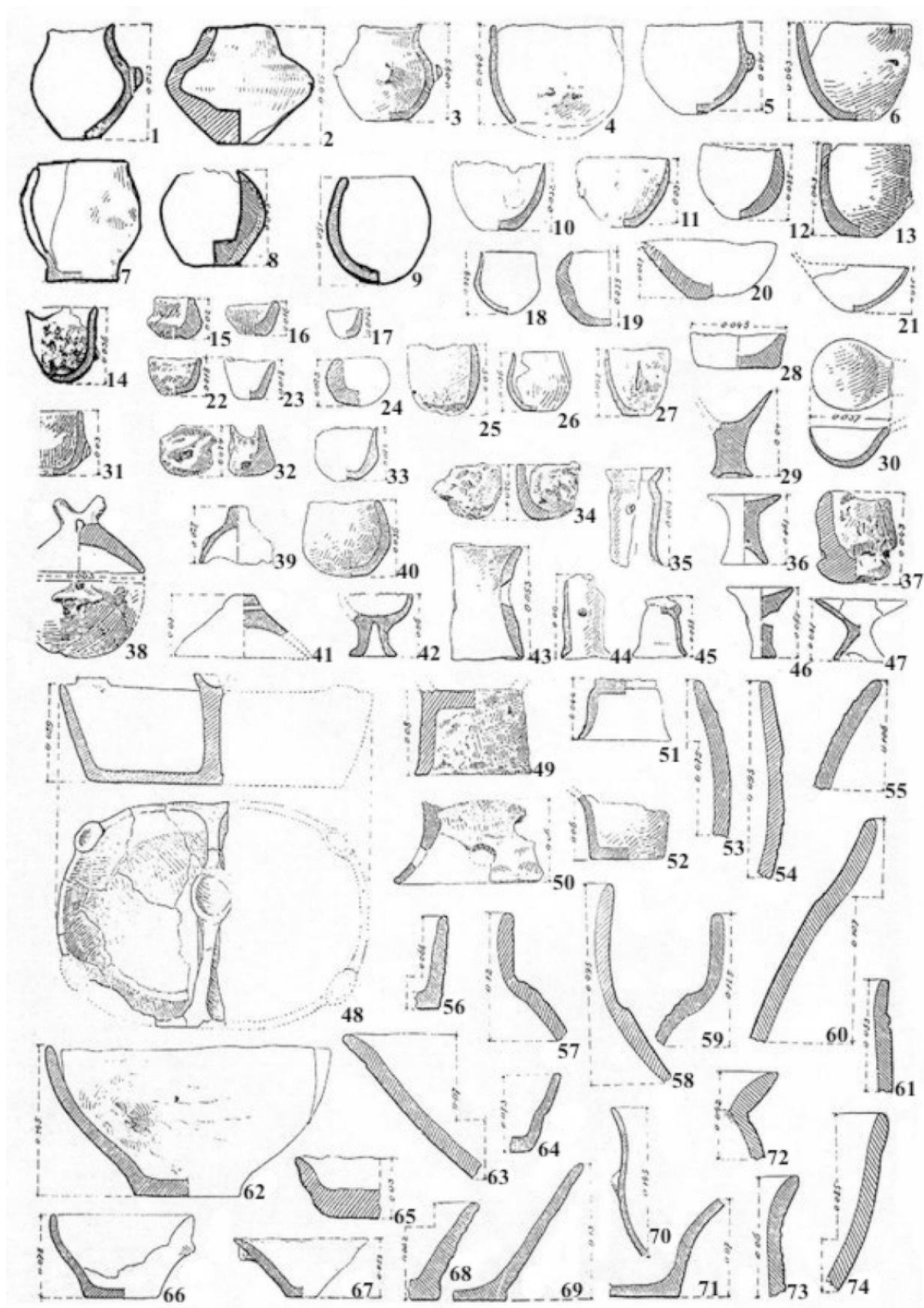

Fig. 77. Vase miniaturale și ceramică de uz gospodăresc Cucuteni A/Cucuteni A miniature pots and domestic pottery /Vases en miniature et céramique d'usage courant Cucuteni A. 1-73. Hăbășești (apud Hăbășești)

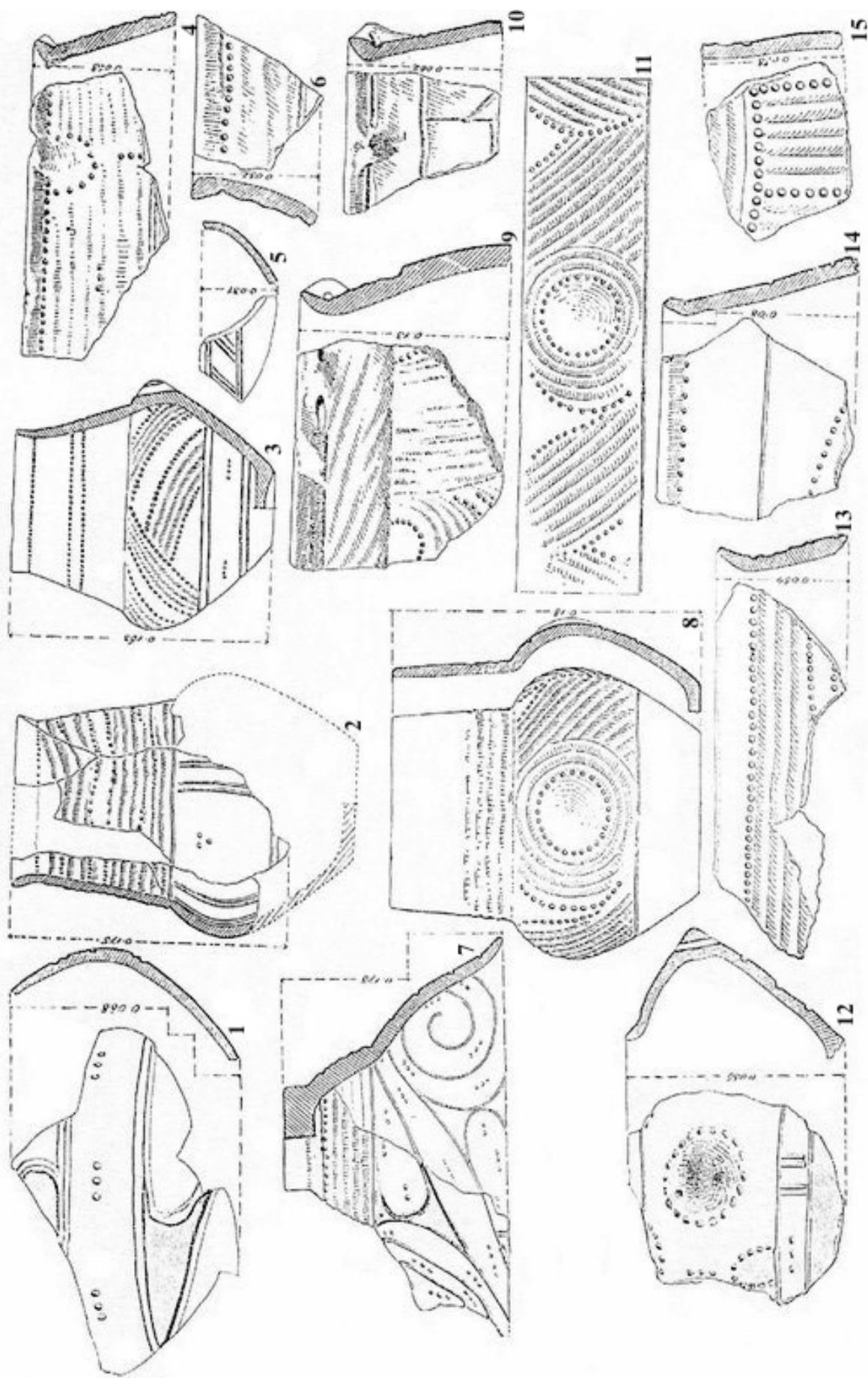

Fig. 78. Vase Cucuteni A cu ornamentare adâncită și canelată/Cucuteni A pots with incised and fluted ornamentation/Vases Cucuteni A à ornamentation creusée et cannelée. 1-15. Hăbășești (apud Hăbășești)

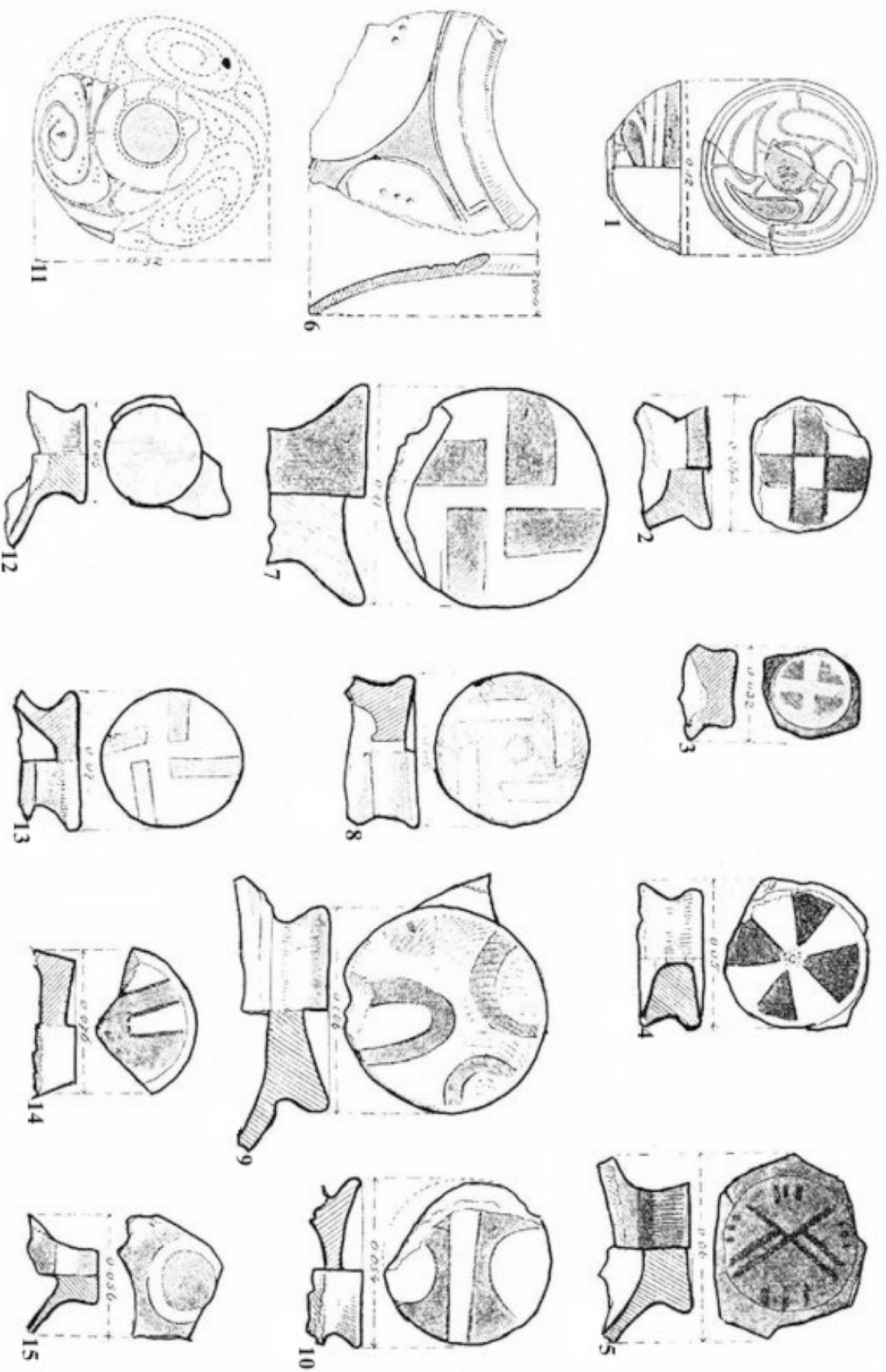

Fig. 80. Ceramică Cucuteni A cu decoruri pictate și adâncite/Cucuteni A pottery with painted and incised decors/Céramique Cucuteni A à décors peints et creusés. 1-9. Giurgepti

Fig. 81. Ceramică Cucuteni A cu decoruri pictate și adâncite/Cucuteni A pottery with painted and incised decors/Céramique Cucuteni A à décors peints et creusés. 1-3. Giurgepti; 4. Hăbășești

Fig. 82. Ceramică pictată Cucuteni A/Cucuteni A painted pottery/Céramique peinte Cucuteni A. 1-27. Costești (apud Ciurea, Matasă)

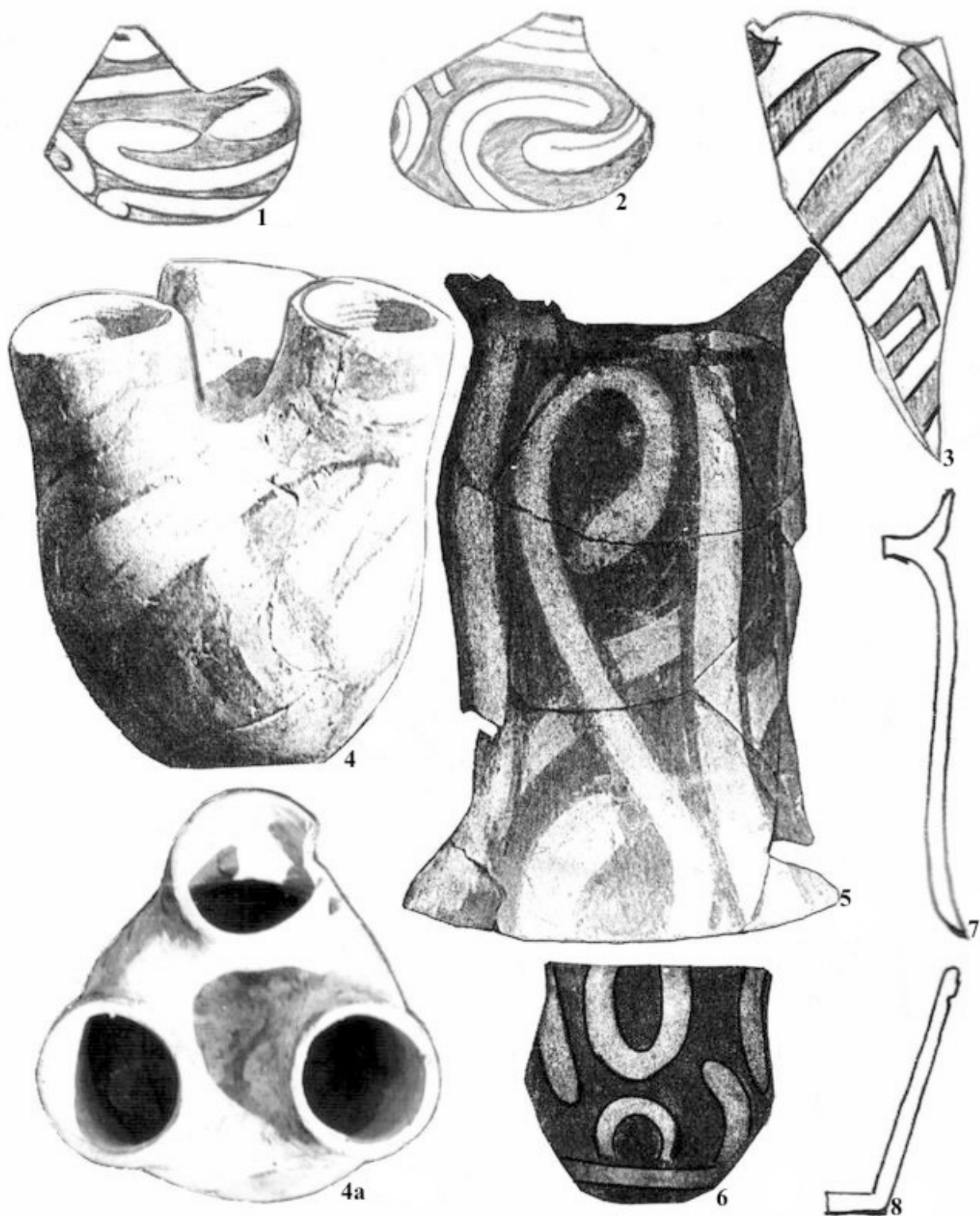

Fig. 83. Ceramică Cucuteni A/Cucureni A painted pottery/Céramique peinte Cucuteni A.
1-4. Costești; 5-8. Filiași

Fig. 84. Ceramică Cucuteni A cu decoruri pictate și adâncite/Cucuteni A painted and incised pottery/Céramique peinte et creusée Cucuteni A. 1-10. Cucuteni-Băiceni - *Cetățuia* (apud Schmidt)

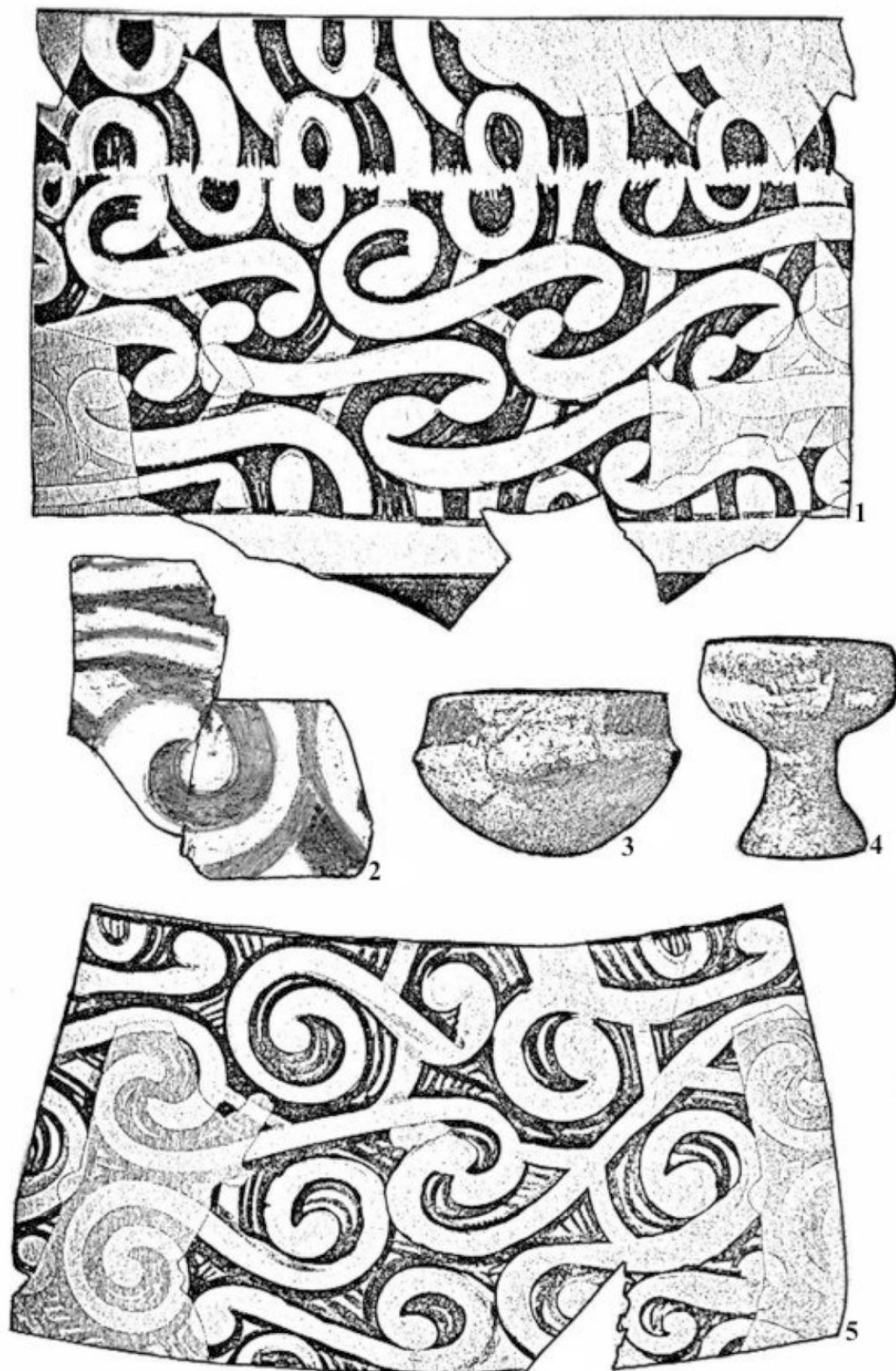

Fig. 85. Ceramică Cucuteni A cu decoruri pictate și adâncite/Cucuteni A painted and incised pottery/Céramique peinte et creusée Cucuteni A. 1-5. Cucuteni-Băiceni - *Cetățuia* (apud Schmidt)

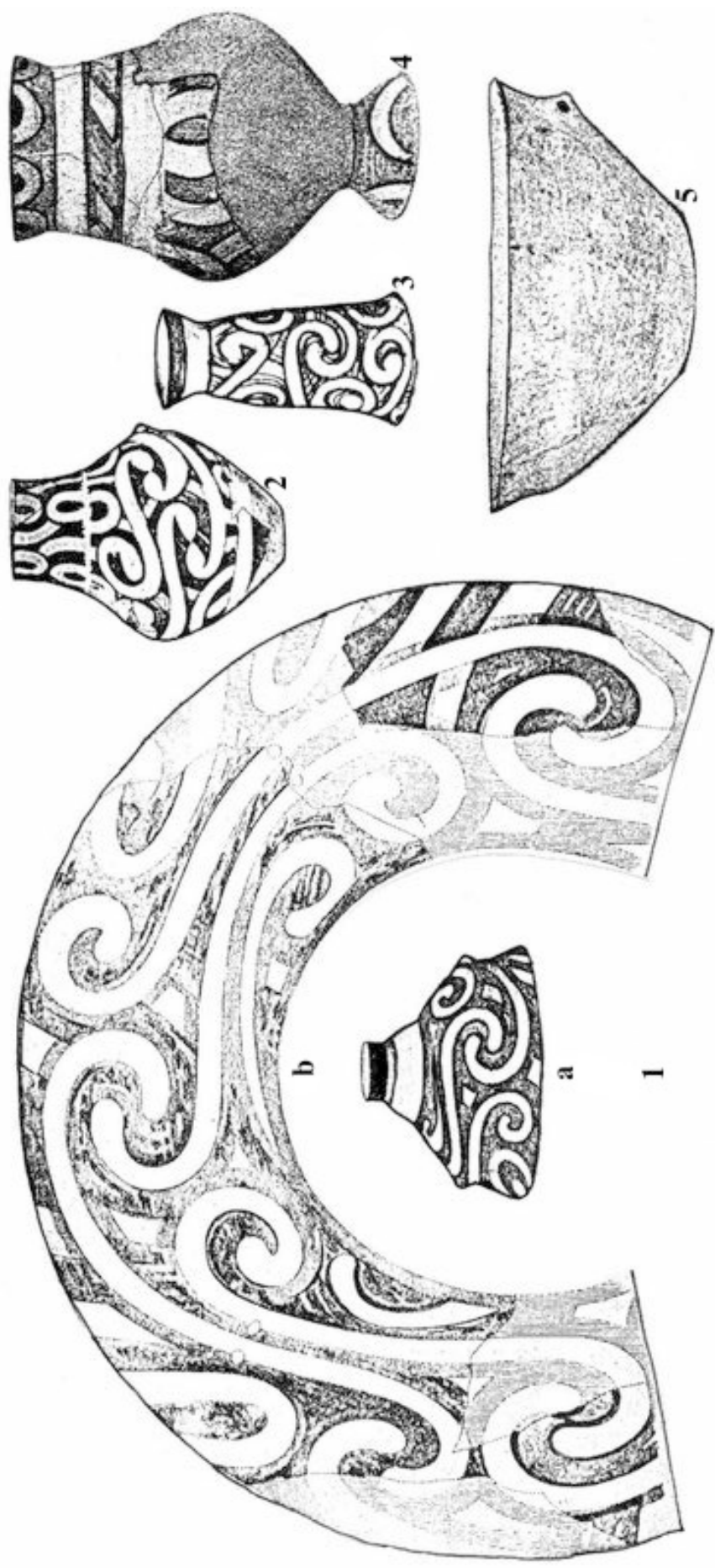

Fig. 86. Ceramică Cucuteni A pictată și nepictată/Cucuteni A painted and unpainted pottery/Céramique peinte et sans peinture Cucuteni A. 1-5. Cucuteni-Băiceni - *Cetățuia* (apud Schmidt)

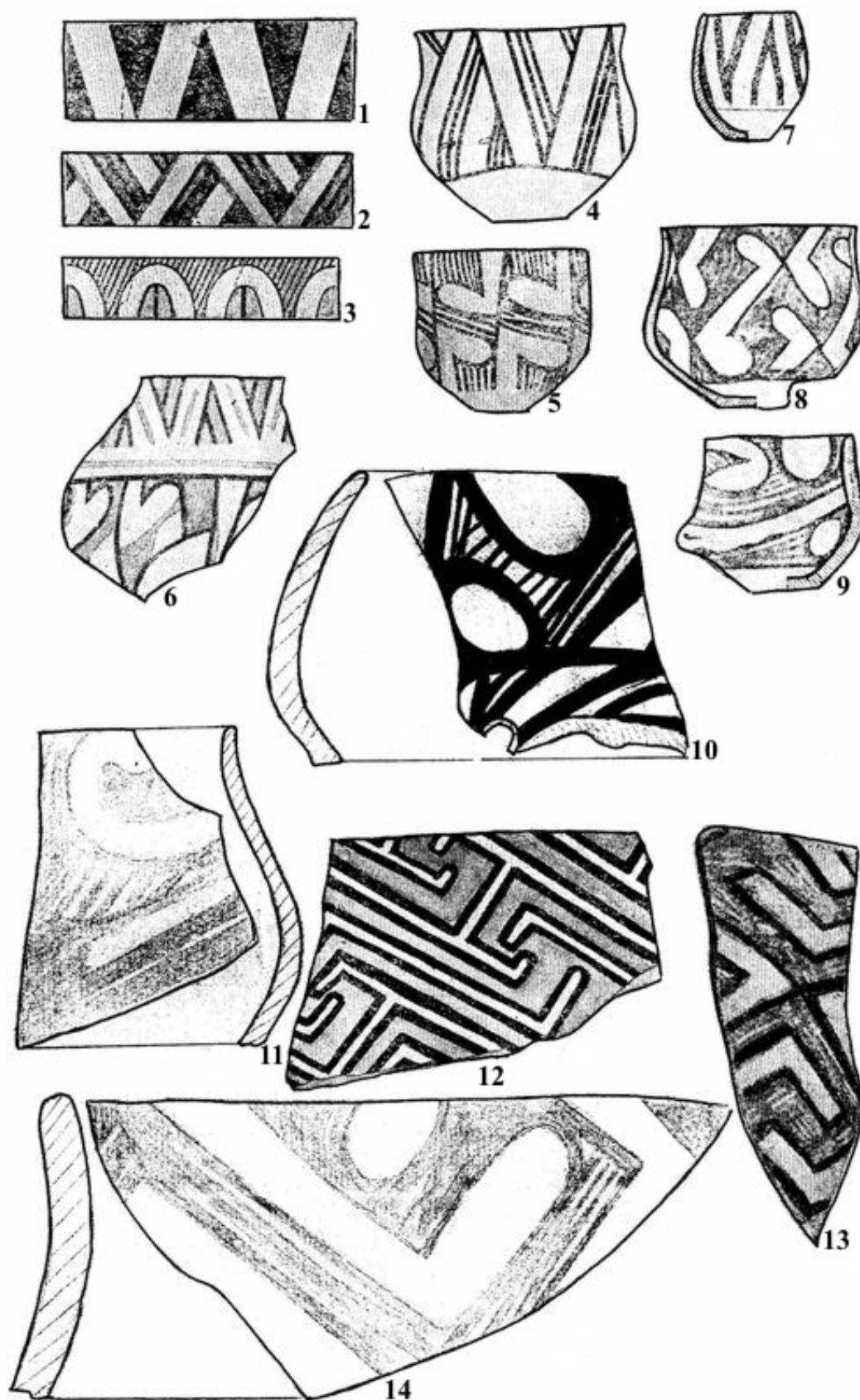

Fig. 87. Ceramică Cucuteni A pictată/Cucuteni A painted pottery/Céramique peinte Cucuteni A. 1-3, 6. Cucuteni-Băiceni - *Cetățuia* (Cucuteni A₃); 5. Cucuteni-Băiceni - *Cetățuia* (Cucuteni A₂); 4. Cucuteni-Băiceni - *Dâmbul Morii* (Cucuteni A₂); 7-9. Hăbășești (Cucuteni A₃); 10-11, 14. Hoisești-Dumești (Cucuteni A₃); 12-13. Săcărești - *Tinoasa* (Cucuteni A_{3b}) (apud Schmidt, Petrescu-Dîmbovița, Nițu, *Hăbășești*)

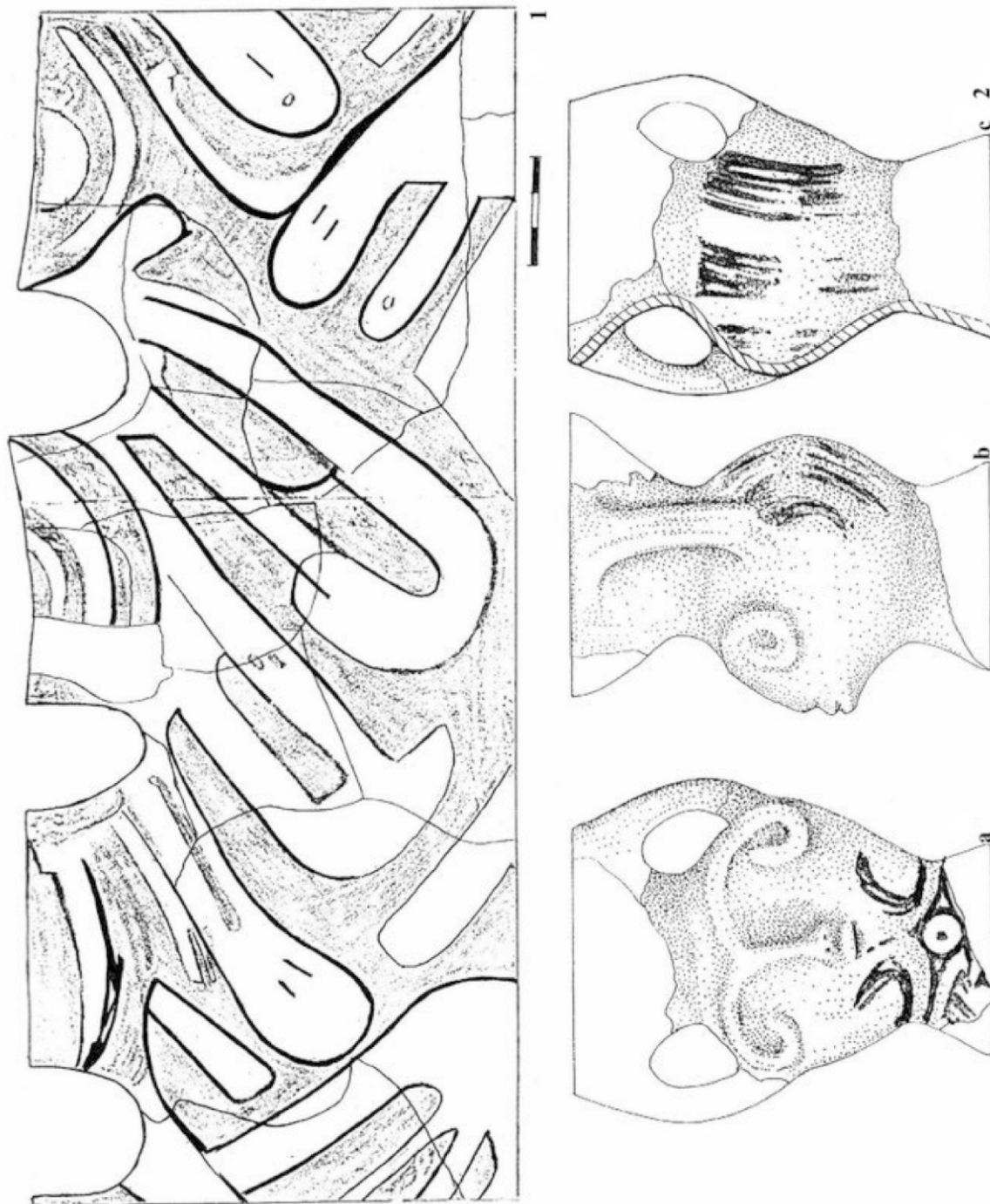

Fig. 88. 1. Costești. Pahar cu trei guri (decor desfășurat)/Three-mouthed goblet (unfolded design)/Gobelet à trois ouvertures (dessin déroulé); 2 a-c. Hoisepti-Dumepti. Vas antropomorf/Anthropomorphic pot/Vase anthropomorphe (apud Boghian)

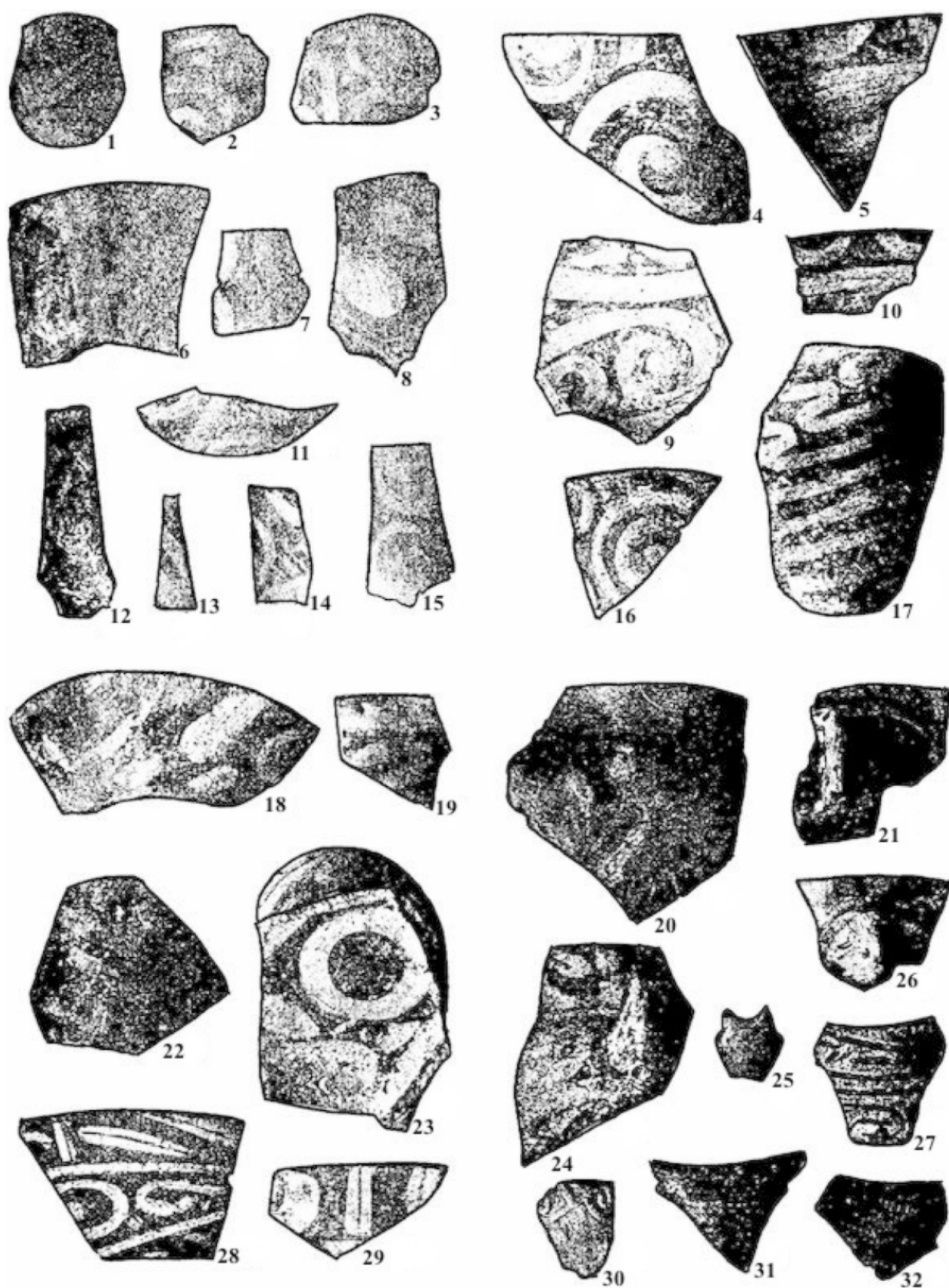

Fig. 89. Ceramică Cucuteni A pictată și cu decoruri adâncite/Cucuteni A painted and incised pottery/Céramique peinte et creusée Cucuteni A. 1-32. Ruginoasa (apud Dumitrescu H.)

Fig. 90. Ceramică pictată Cucuteni A/Cucuteni A painted pottery/Céramique peinte Cucuteni A. 1-6. Ruginoasa (apud Dumitrescu H.)

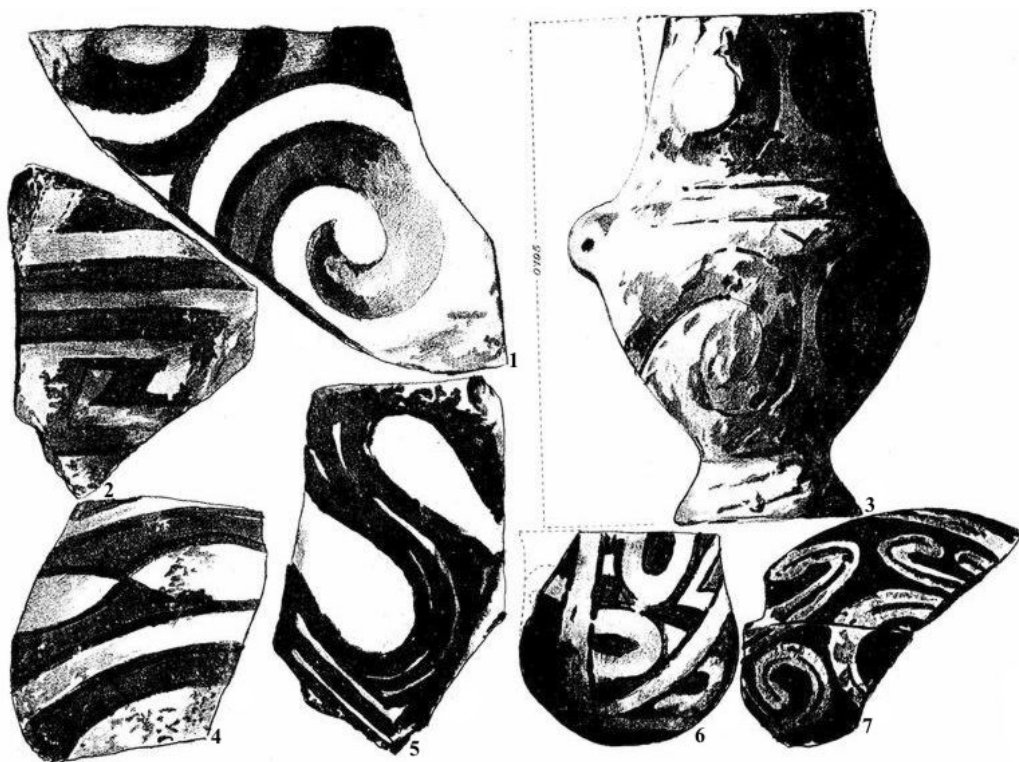

Fig. 91. Ceramică pictată Cucuteni A/Cucuteni A painted pottery/Céramique peinte Cucuteni A. 1-6. Ruginoasa (apud Dumitrescu H.)

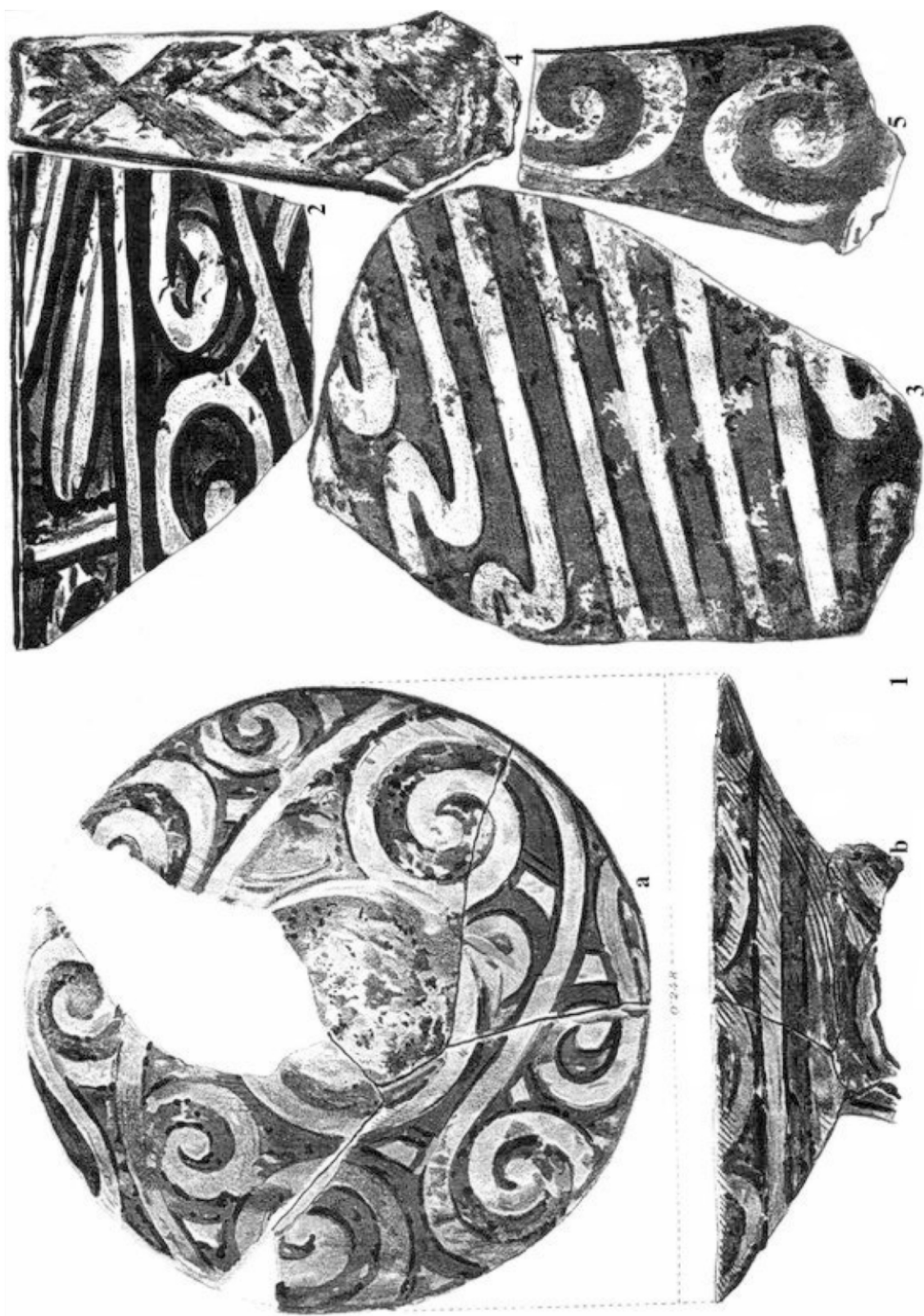

Fig. 92. Ceramică pictată Cucuteni A/Cucuteni A painted pottery/Céramique peinte Cucuteni A. 1-5. Ruginoasa (apud Dumitrescu H.)

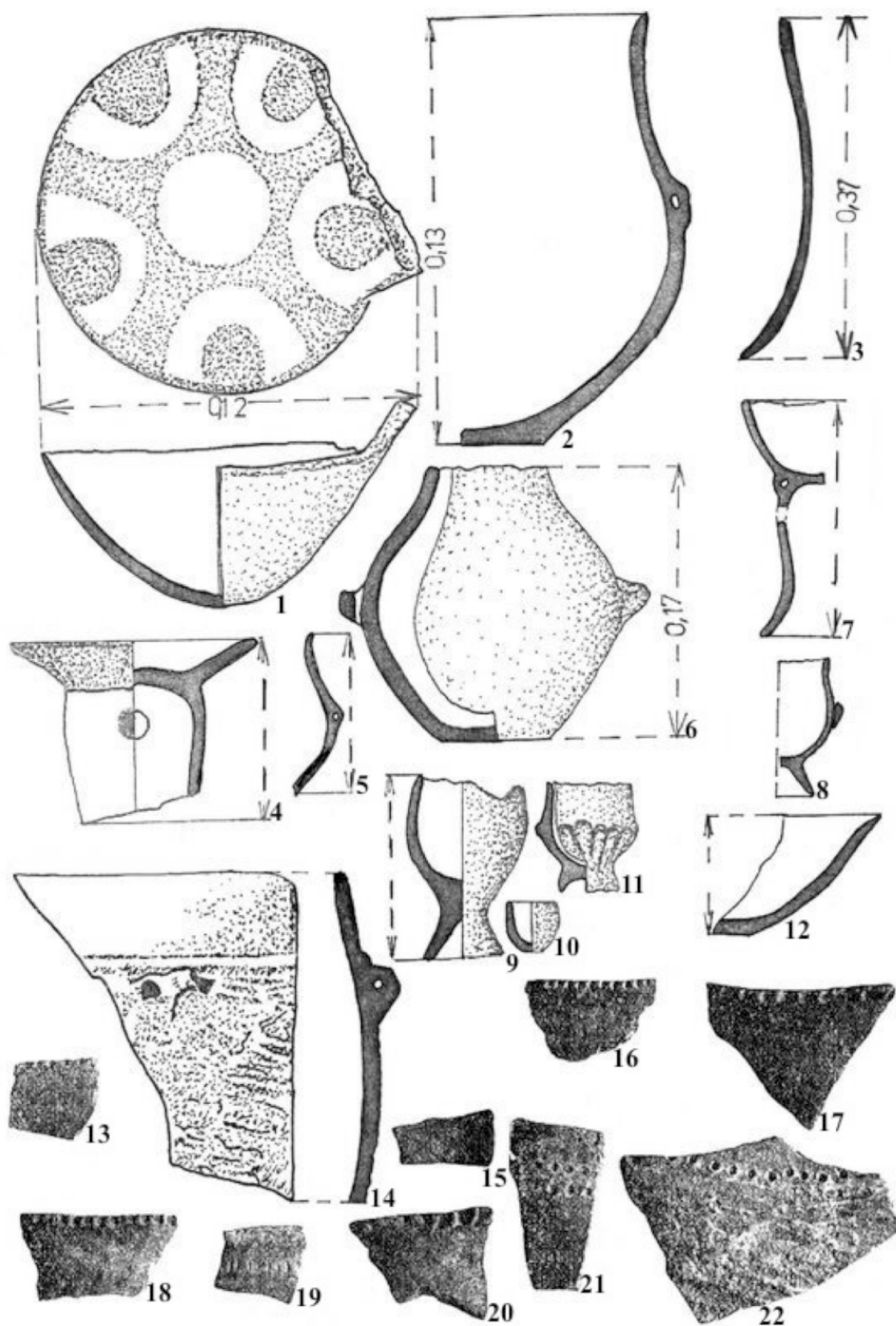

Fig. 93 Ceramică pictată și de uz gospodăresc Cucuteni A/Cucuteni A painted and domestic pottery/Céramique peinte et domestique Cucuteni A. 1-22. Ruginoasa (apud Dumitrescu H.)

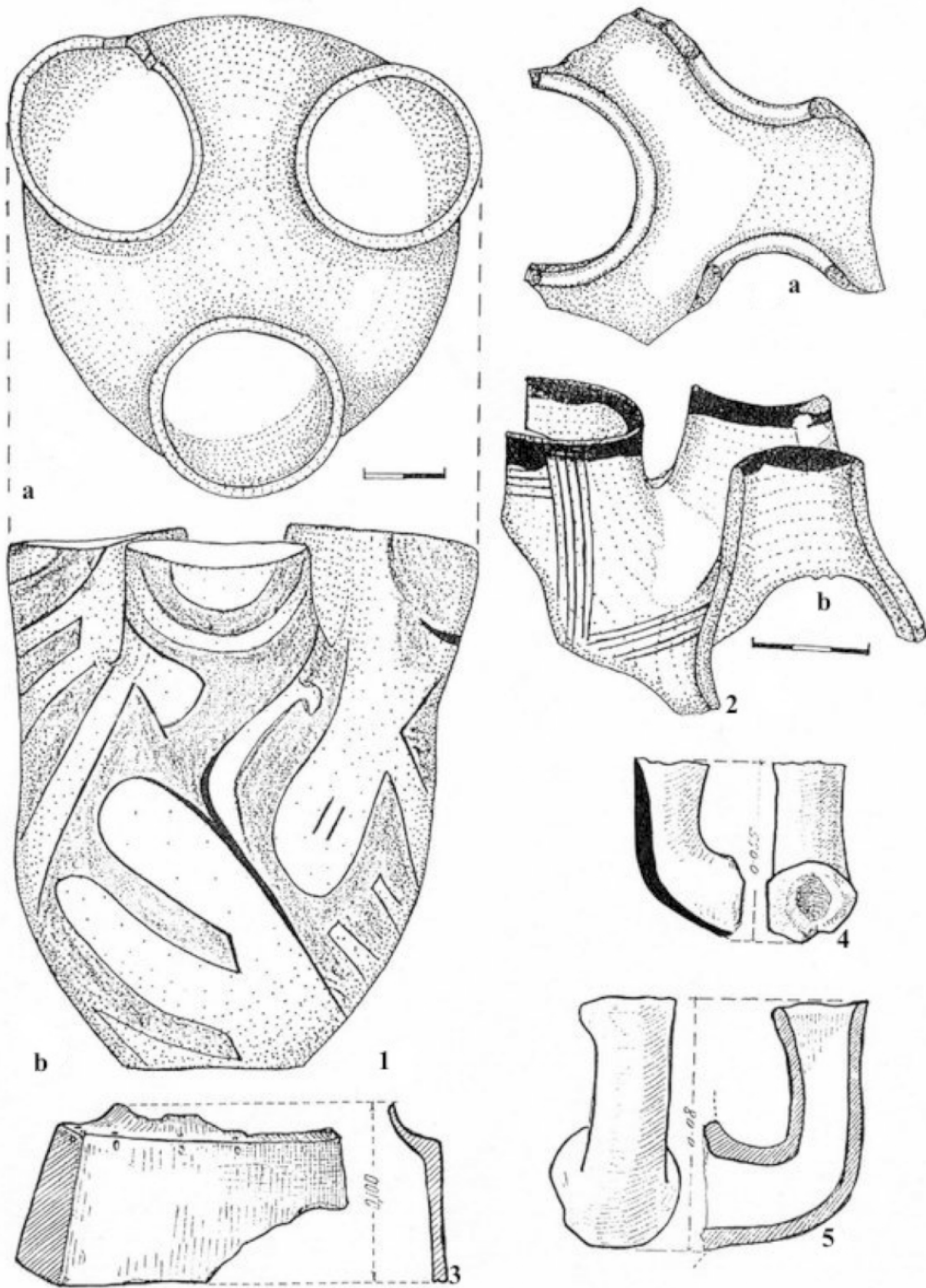

Fig. 94. Ceramică Cucuteni A/Cucuteni A pottery/Céramique Cucuteni A. (1, 3-5) și B (2).
1. Costești; 2. Buznea; 3. Cucuteni-Băiceni-Cetățuia (apud Boghian, *Așezări, Hăbășești*)

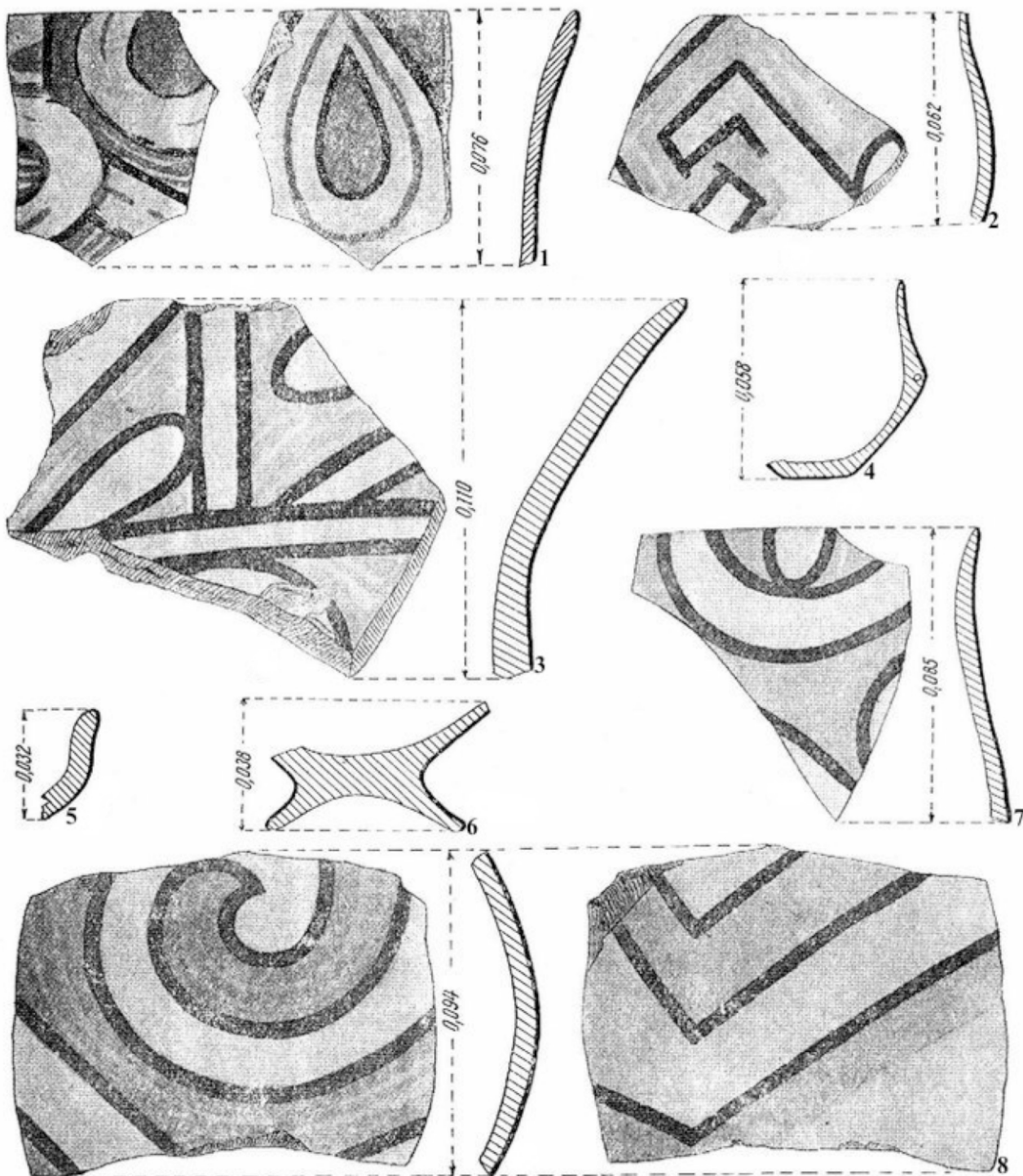

Fig. 95. Ceramică pictată Cucuteni A/Cucuteni A painted pottery/Céramique peinte Cucuteni A.
1-8. Cogeasca Veche (com. Lețcani) - Lutărie (apud Așezări)

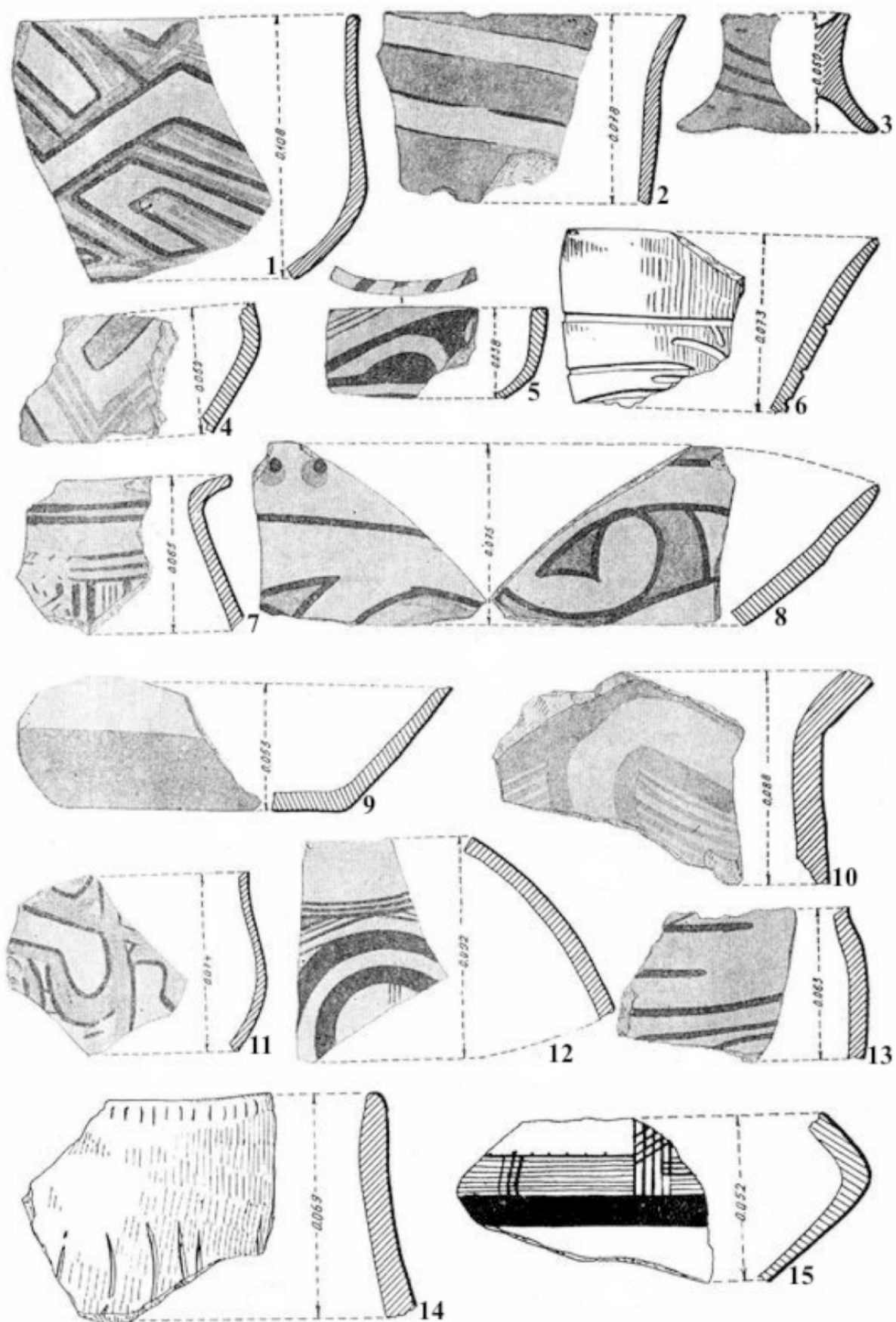

Fig. 96. Spinoasa (com. Erbiceni) - *Poala Catargului*. Ceramică pictată și cu decoruri adâncite Cucuteni A/Cucuteni A painted and incised pottery/Céramique peinte et creusée Cucuteni A (1-4, 6, 8-11, 14) și Cucuteni B/and Cucuteni B/et Cucuteni B (5, 7, 12-13, 15) (apud Așezări)

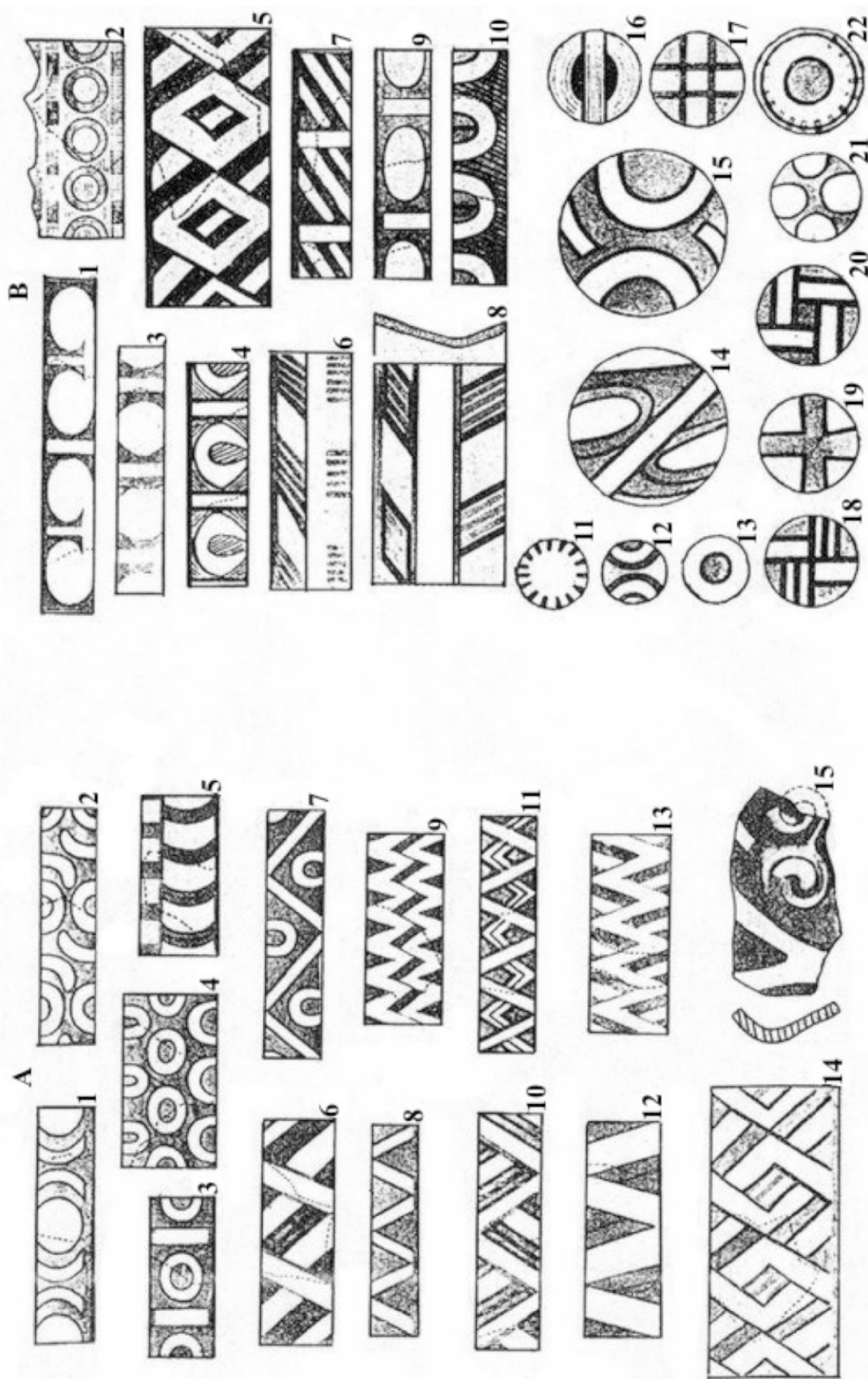

Fig. 97. Motive decorative ale ceramicii pictate de la Cucuteni-Băiceni - *Cetățuia* / Decorative motifs of Cucuteni A painted pottery from Cucuteni-Băiceni - *Cetățuia* / Motifs décoratifs de la céramique peinte Cucuteni A de Cucuteni-Băiceni - *Cetățuia* (apud Schmidt)

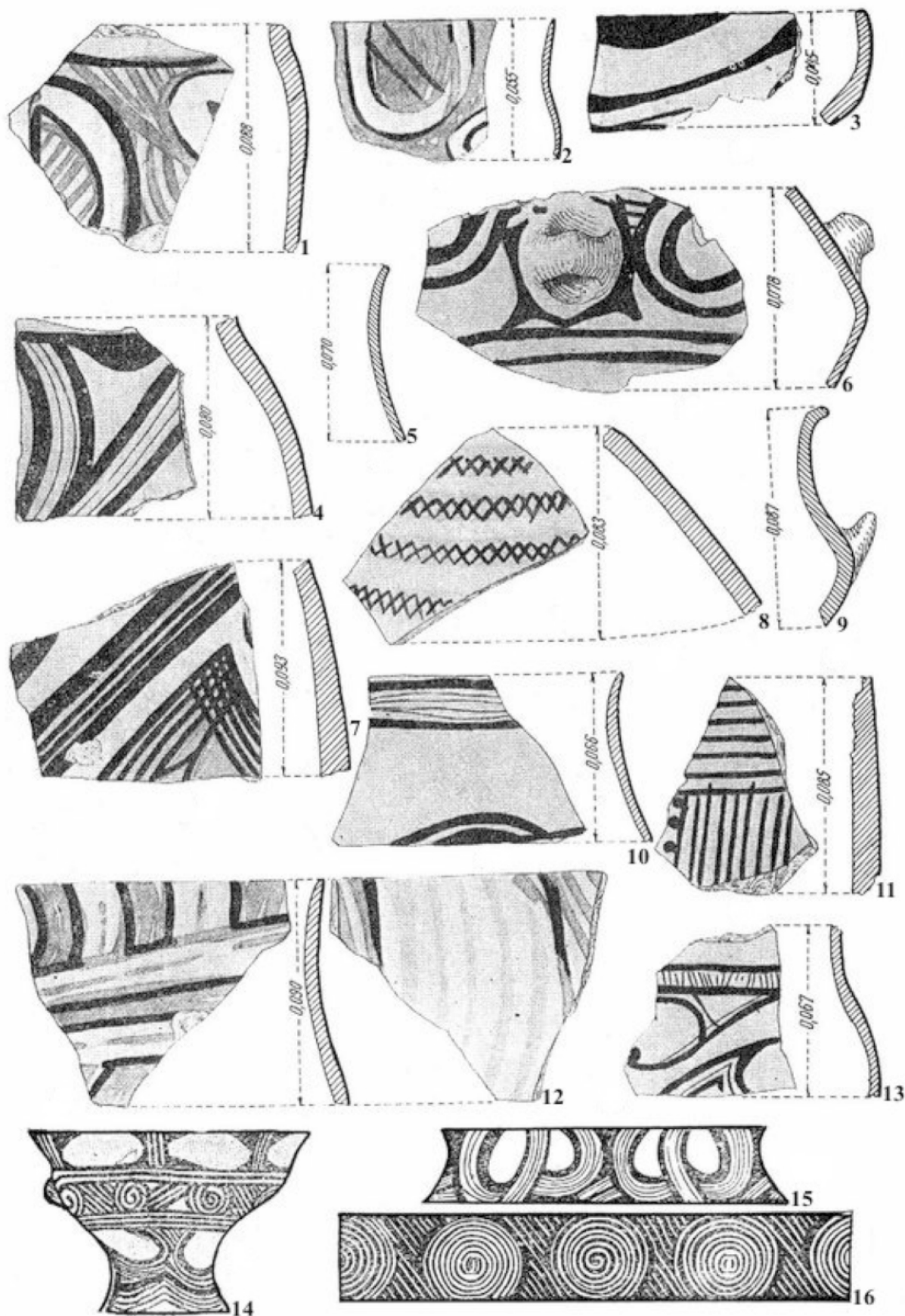

Fig. 98. Ceramică pictată Cucuteni A-B/Cucuteni A-B painted pottery/Céramique peinte Cucuteni A-B. 1-16. Cucuteni-B iceni - D mbul Morii (apud A ez ri, Ni u)

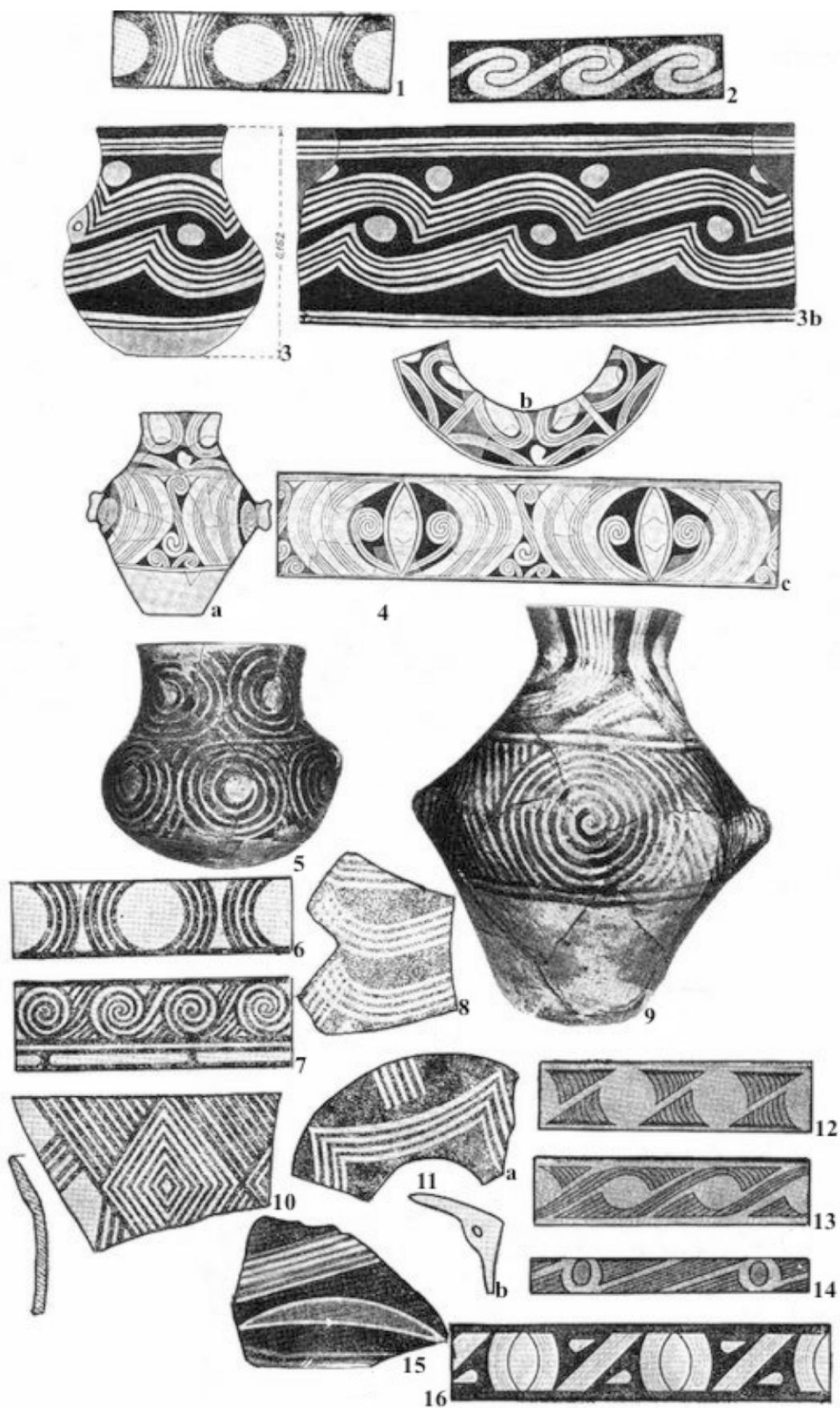

Fig. 99. Ceramică pictată Cucuteni A-B/Cucuteni A painted pottery/Céramique peinte Cucuteni A-B. 1, 3-11. Cucuteni-Băiceni - *Dâmbul Morii*; 2, 12-16. Cucuteni-Băiceni - *Cetățuia* (apud Schmidt, Petrescu-Dîmbovița)

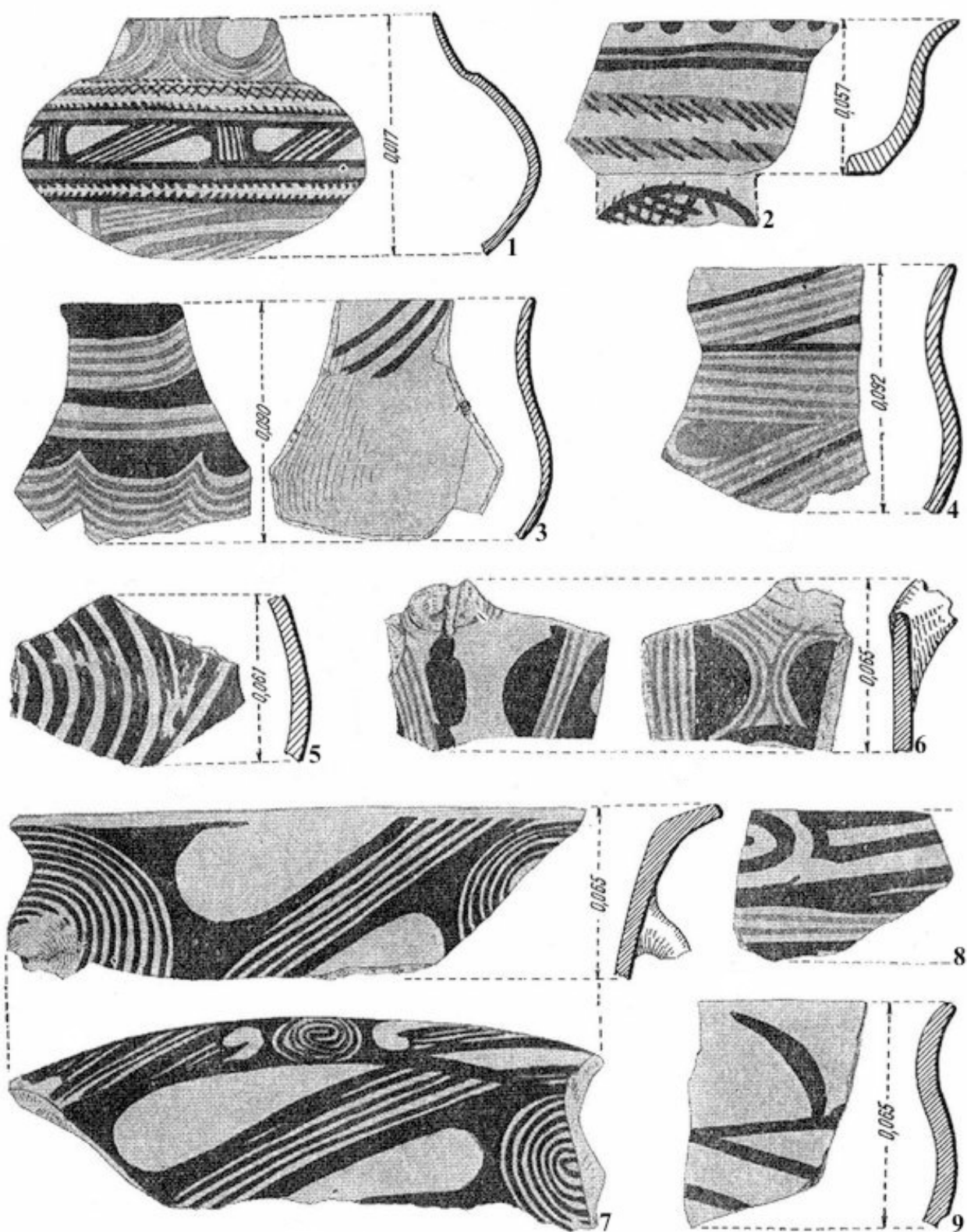

Fig. 100. Ceramică pictată Cucuteni A-B/Cucuteni A-B painted pottery/Céramique peinte Cucuteni A-B. 1-4, 6-9. Crivești - Holm; 5. Crivești - Hârtop (apud Așezări)

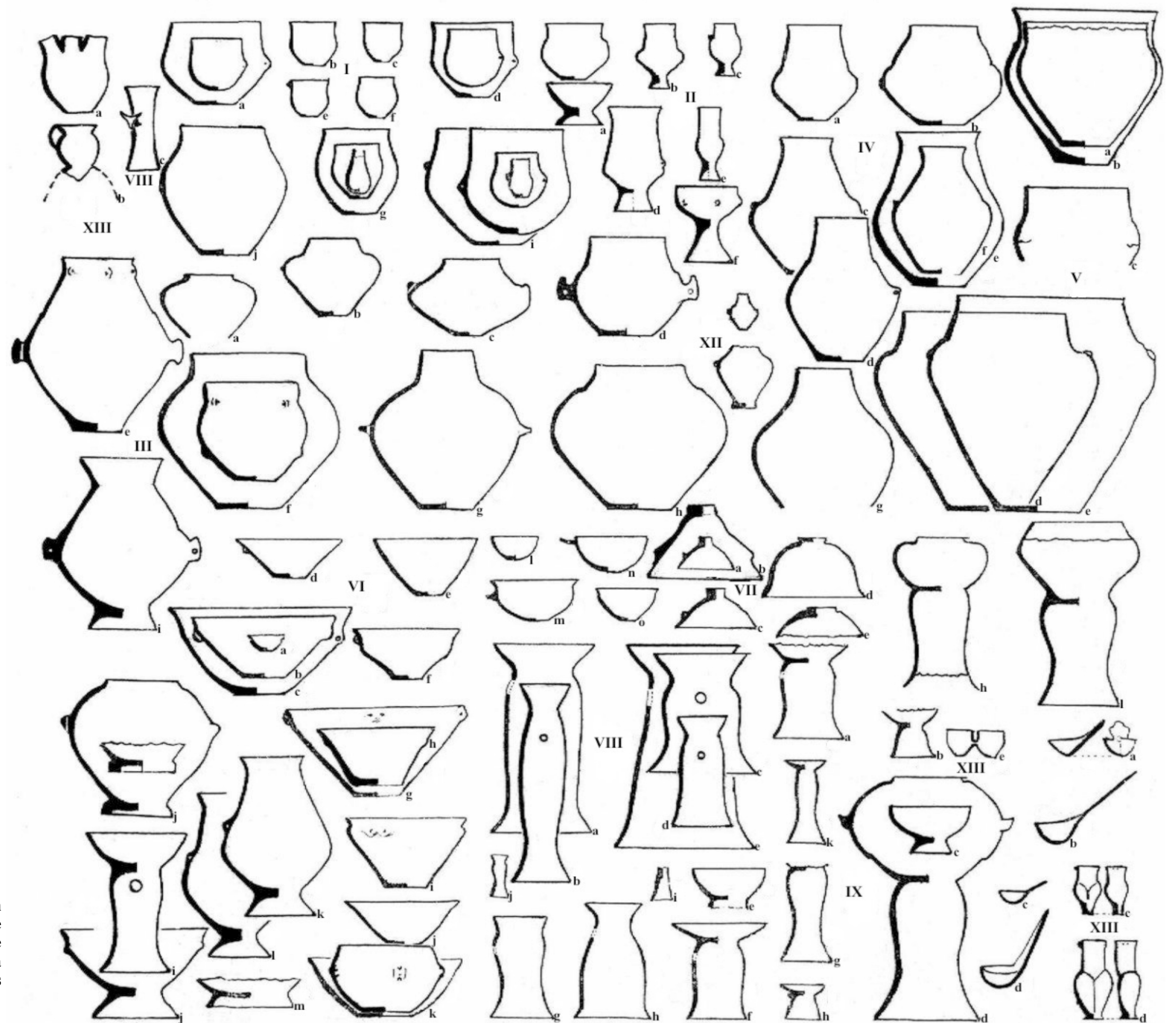

Fig. 63. Formele ceramicii fazei Cucuteni A din așezările aflate în Bazinul Bahluiului/The pottery forms of the Cucuteni A phase from the settlements in the Bahlui Basin/Les formes de la céramique Cucuteni A, trouvées dans les établissements du Bassin de Bahlui

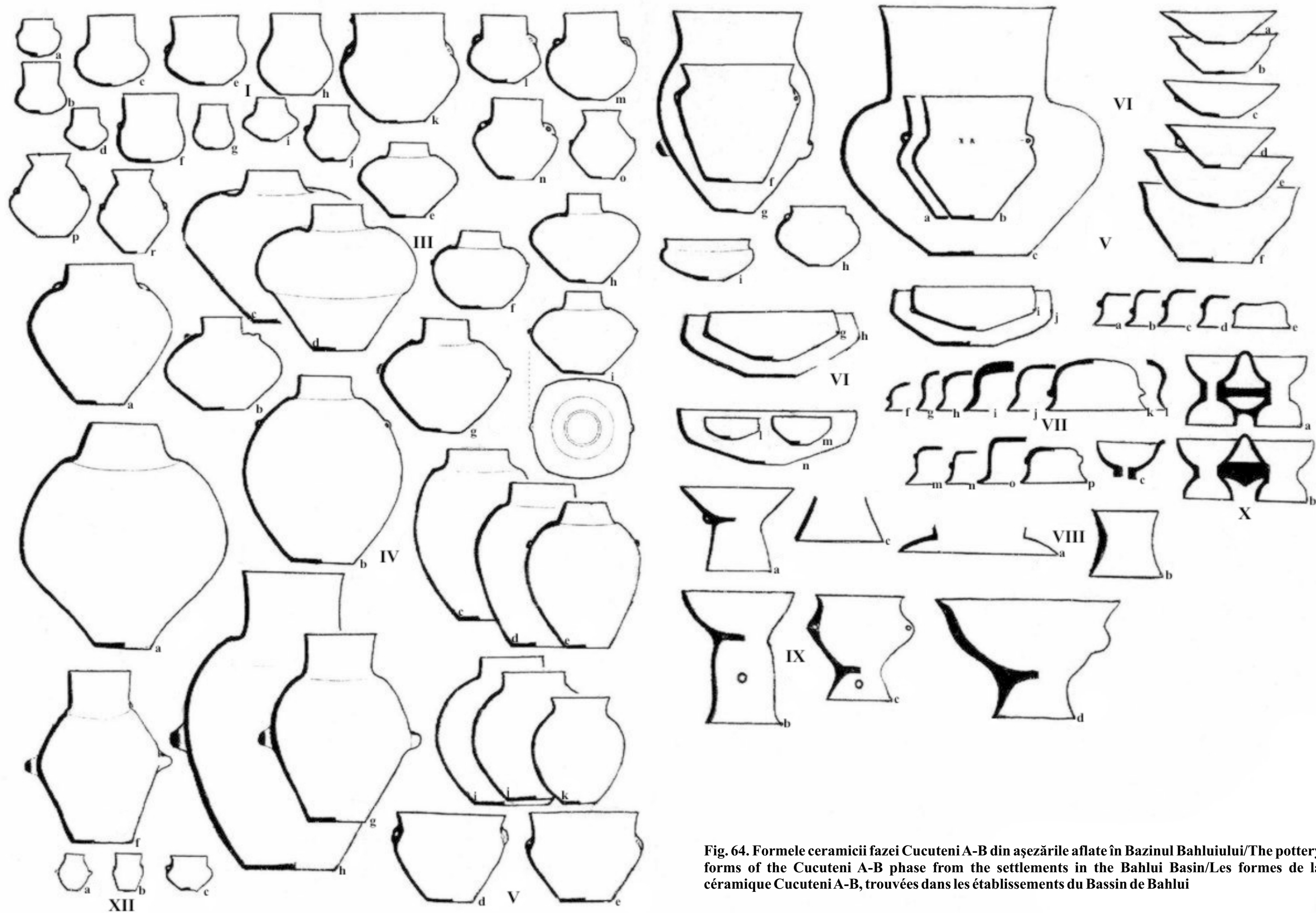

Fig. 64. Formele ceramicii fazei Cucuteni A-B din așezările aflate în Bazinul Bahluiului/The pottery forms of the Cucuteni A-B phase from the settlements in the Bahlui Basin/Les formes de la céramique Cucuteni A-B, trouvées dans les établissements du Bassin de Bahlui

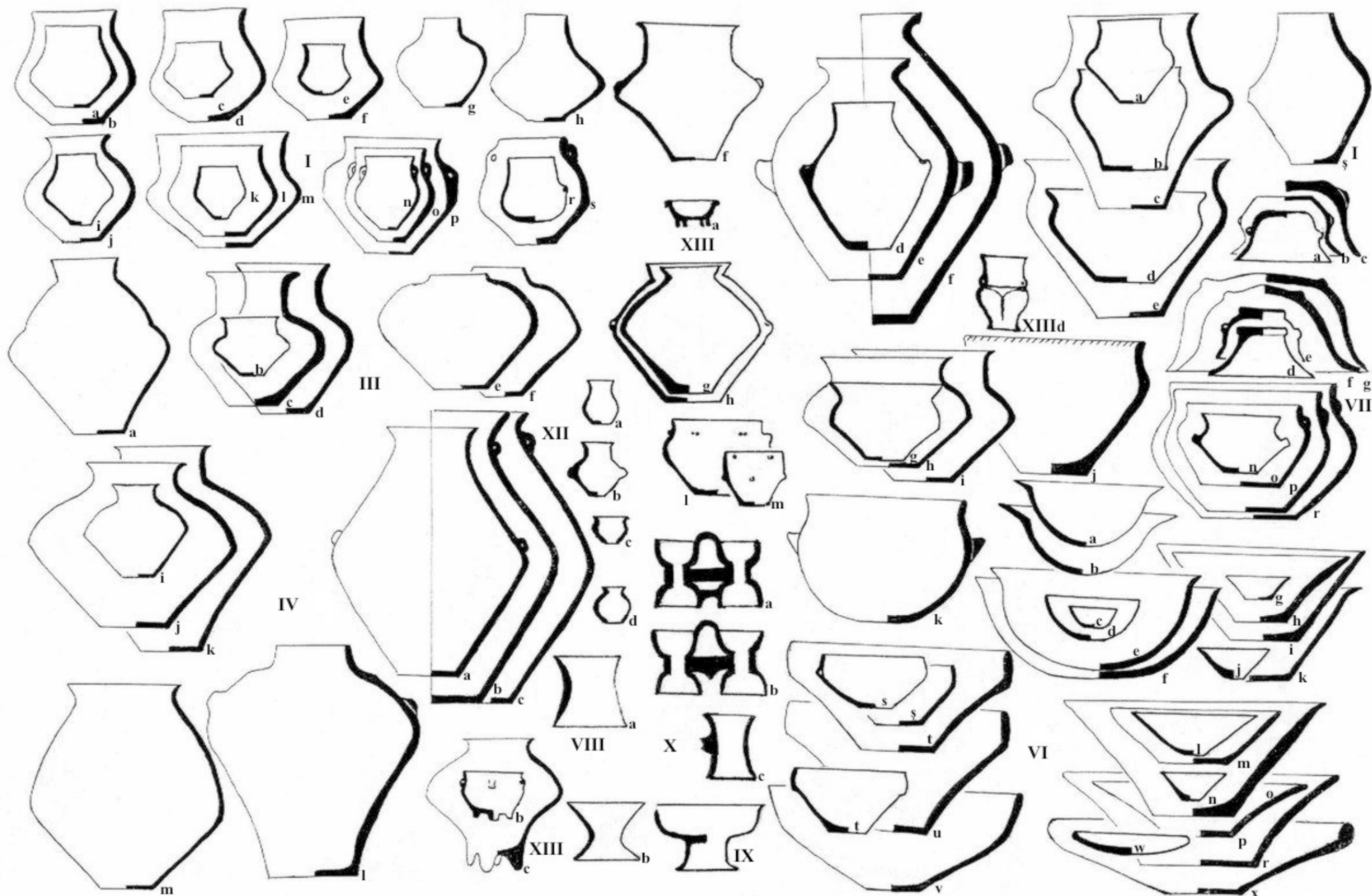

Fig. 65. Formele ceramicii fazei Cucuteni B din aşezările aflate în Bazinul Bahluiului/The pottery forms of the Cucuteni B phase from the settlements in the Bahlui Basin/Les formes de la céramique Cucuteni B, trouvées dans les établissements du Bassin de Bahlui

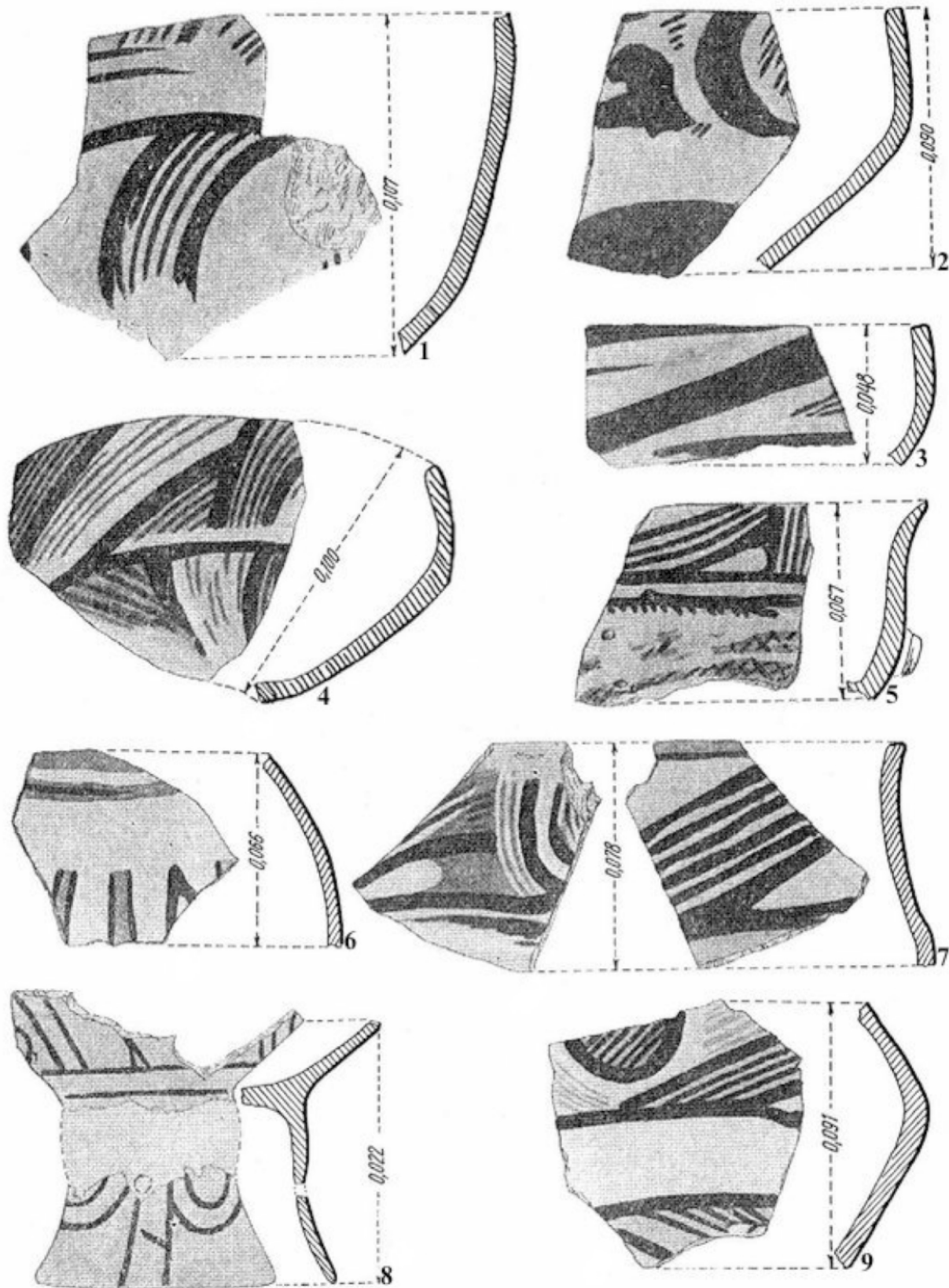

Fig. 101. Ceramică pictată Cucuteni A-B/Cucuteni A-B painted pottery/Céramique peinte Cucuteni A-B. 1-9. Criveşti - Holm (apud A ez ri)

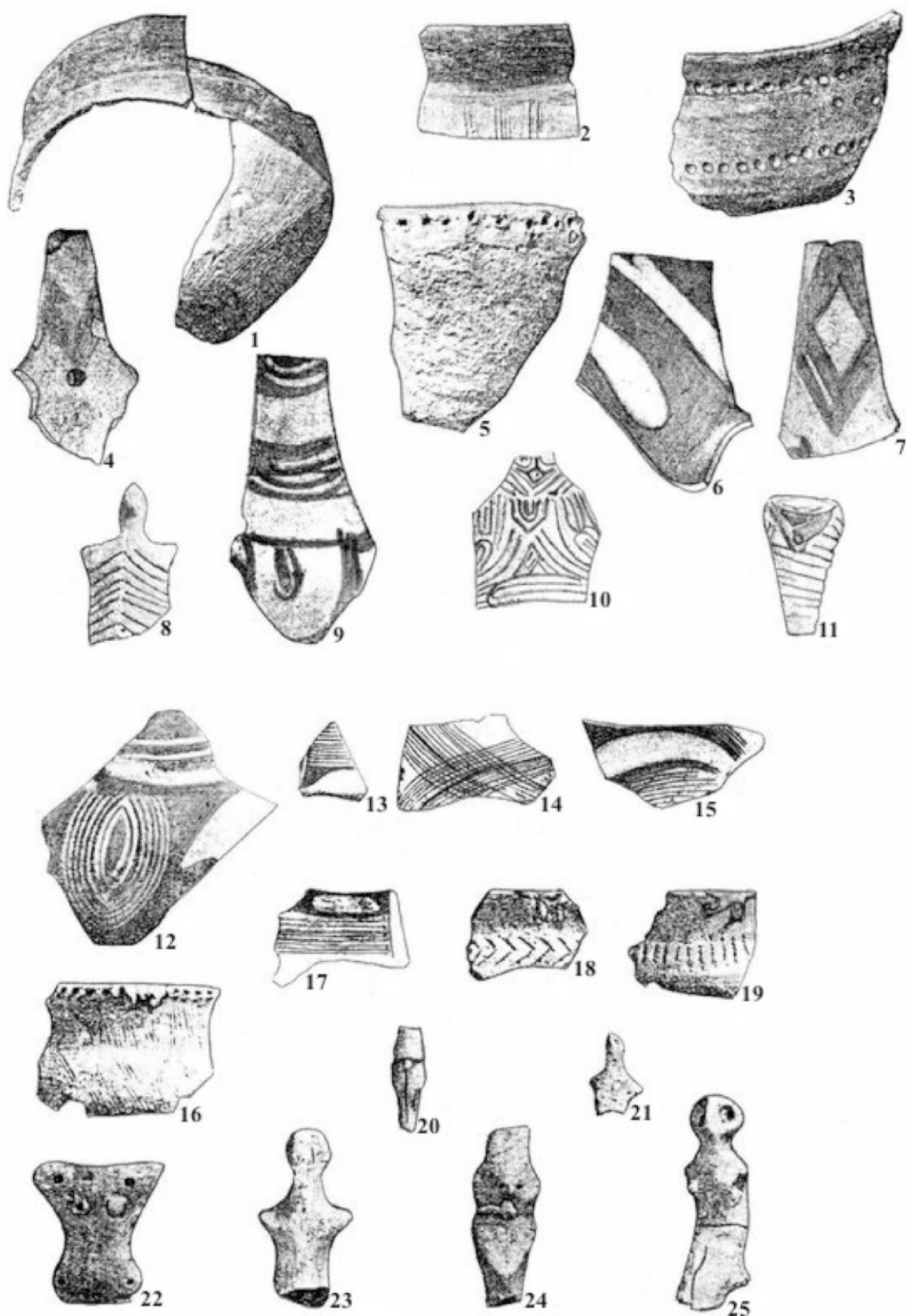

Fig. 102. Costești. 1-11. Ceramică pictată și plastică antropomorfă Cucuteni A/Cucuteni A painted pottery and anthropomorphic plastic /Céramique peinte et statuettes anthropomorphes Cucuteni A: 12-25. Ceramică pictată, Cucuteni „C” și plastică antropomorfă Cucuteni B/Cucuteni „C” painted pottery and Cucuteni B anthropomorphic plastic /Céramique peinte et Cucuteni „C” et statuettes anthropomorphes Cucuteni B (apud Matasă)

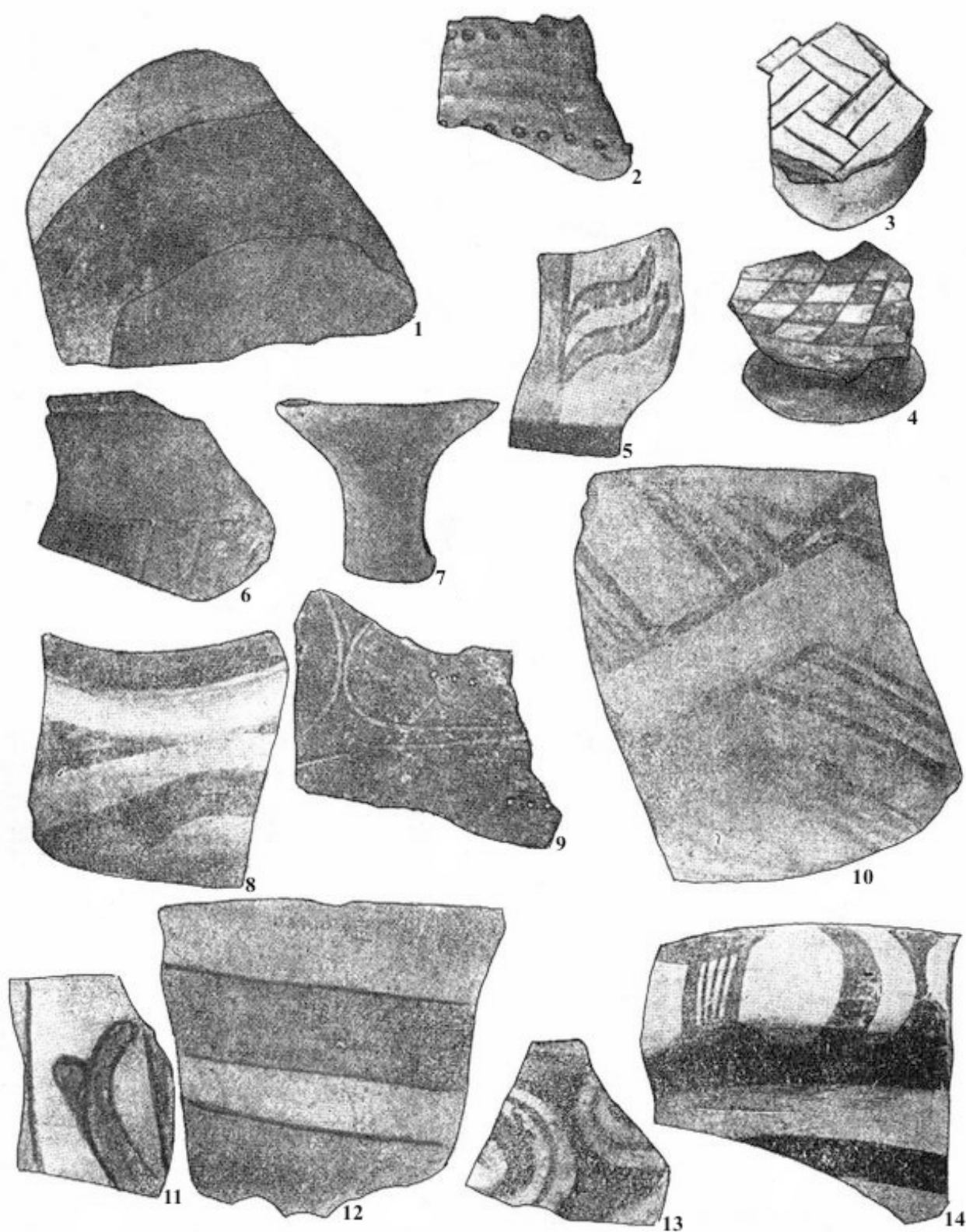

Fig. 103. Spinoasa (com. Erbiceni) - Poala Catargului. Ceramică pictată și cu decoruri adâncite/Painted pottery with incised decors Cucuteni A (1-4, 6-10, 12-13) and Cucuteni B (5, 11, 14)/Céramique peinte et à décors creusés (apud Așezări)

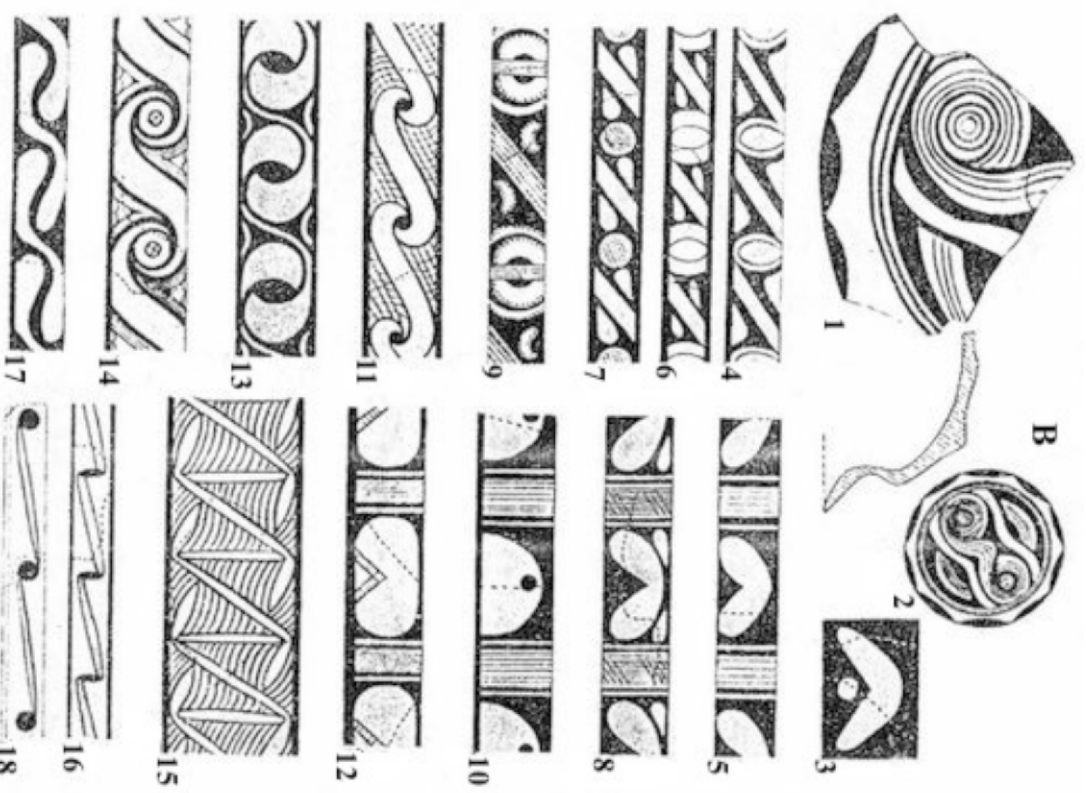
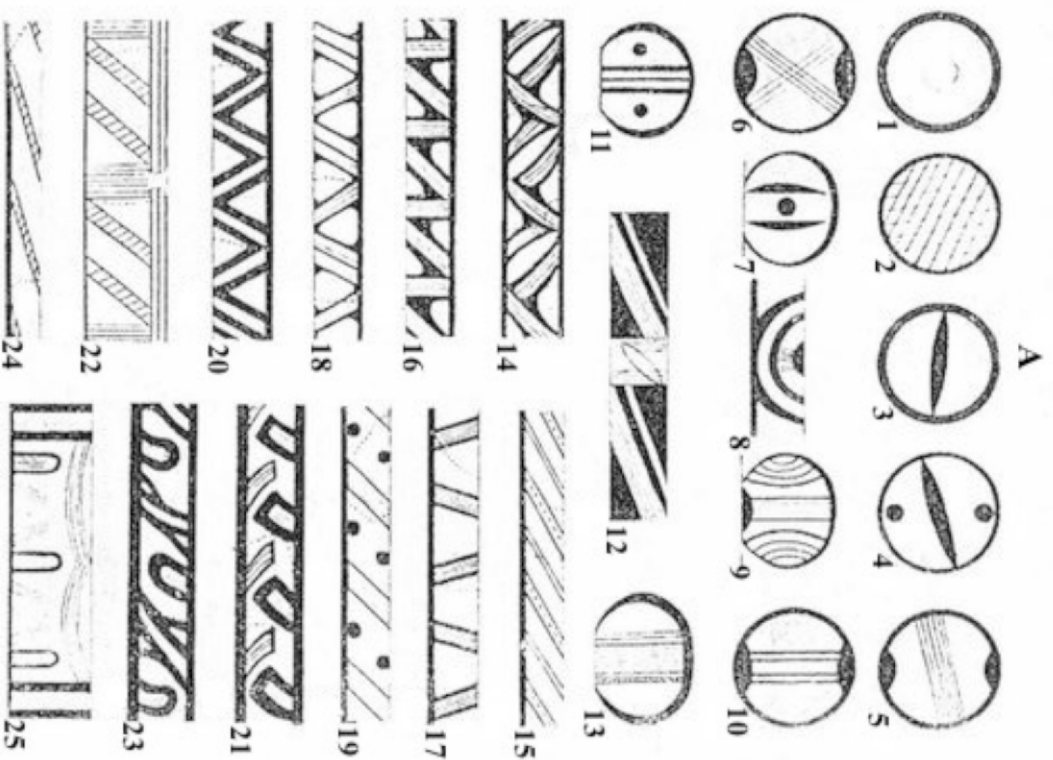

Fig. 104. Motive decorative ale ceramicii pictate din stațiunea Cucuteni - Băiceni - *Cetașuia*/Motifs décoratifs de la station Cucuteni - Băiceni - *Cetașuia* (apud Schmidt)

Fig. 105. Buznea. 1-7. Ceramică pictată Cucuteni B/Cucuteni B painted pottery/Céramique peinte Cucuteni B (apud Boghian, Mihai)

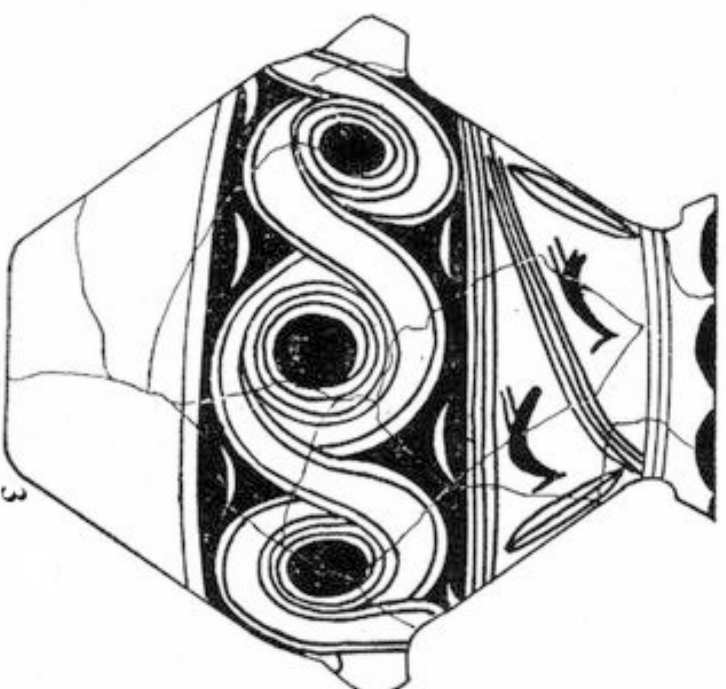
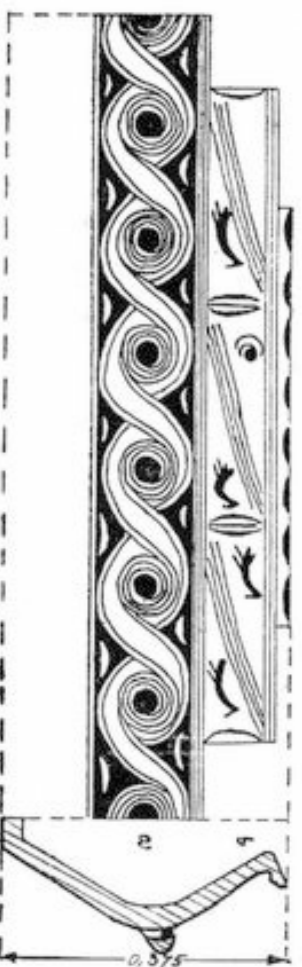
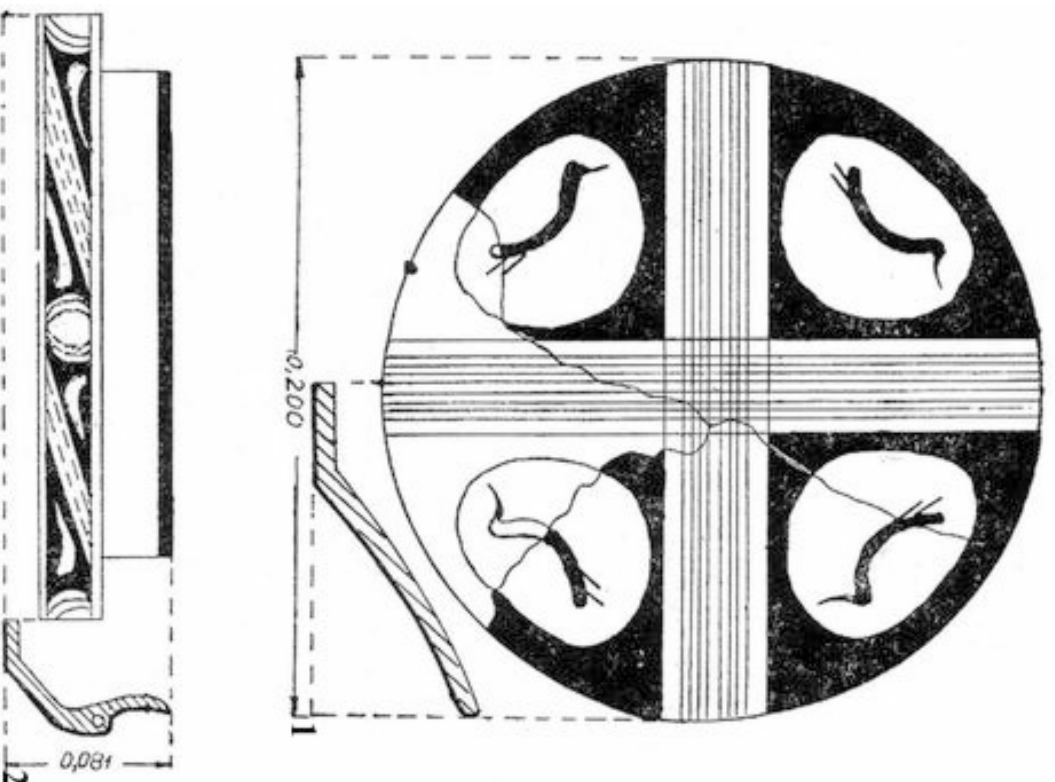

Fig. 106. Buznea. 1-3. Ceramică pictată Cucuteni B/Cucuteni B painted pottery/C  ramique peinte Cucuteni B
(apud Boghian, Mihai)

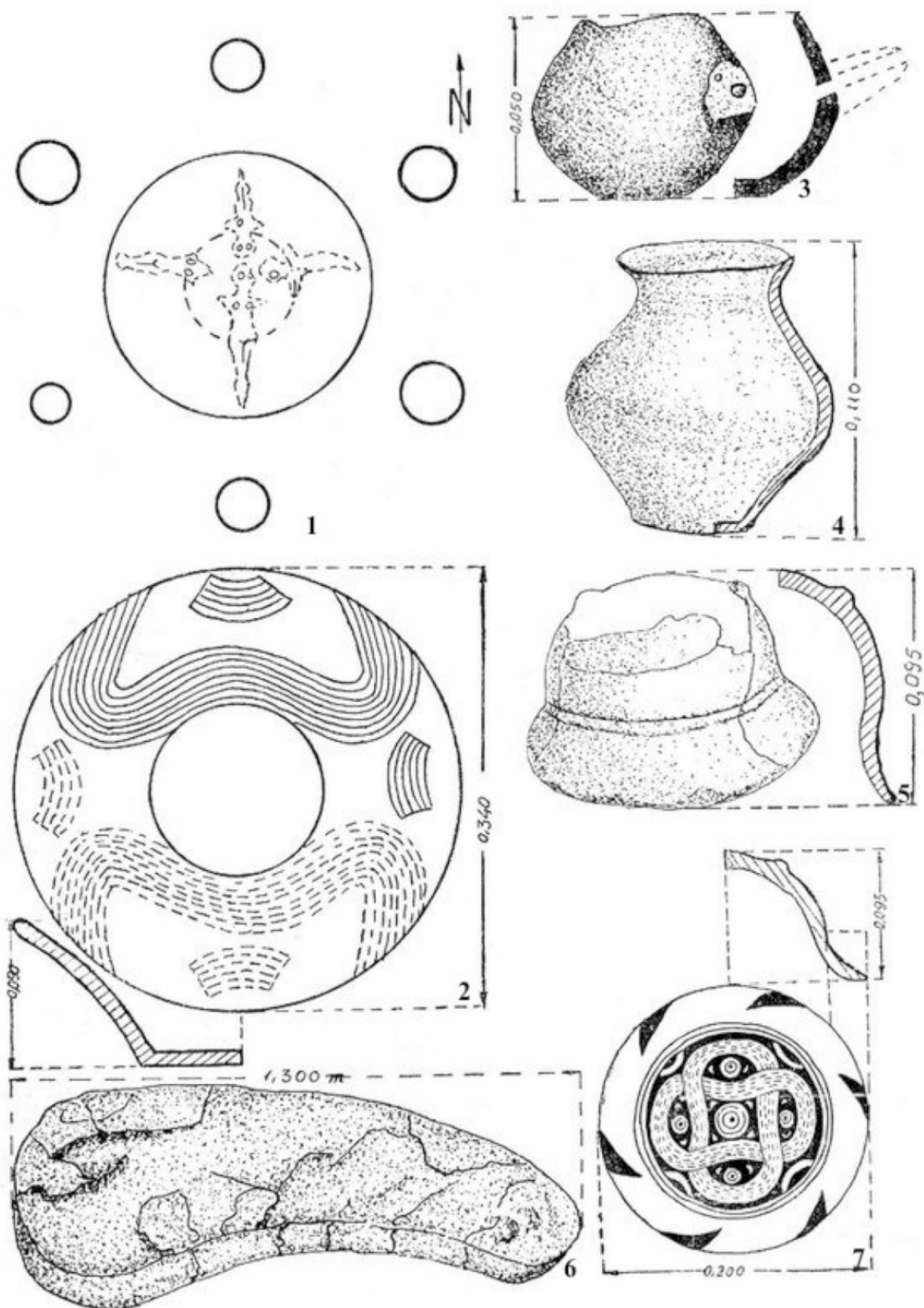

Fig. 107. Buznea. 1-7. Piese din complexul de cult/Pieces from the cult complex/Pièces du complexe de culte (apud Boghian, Mihai)

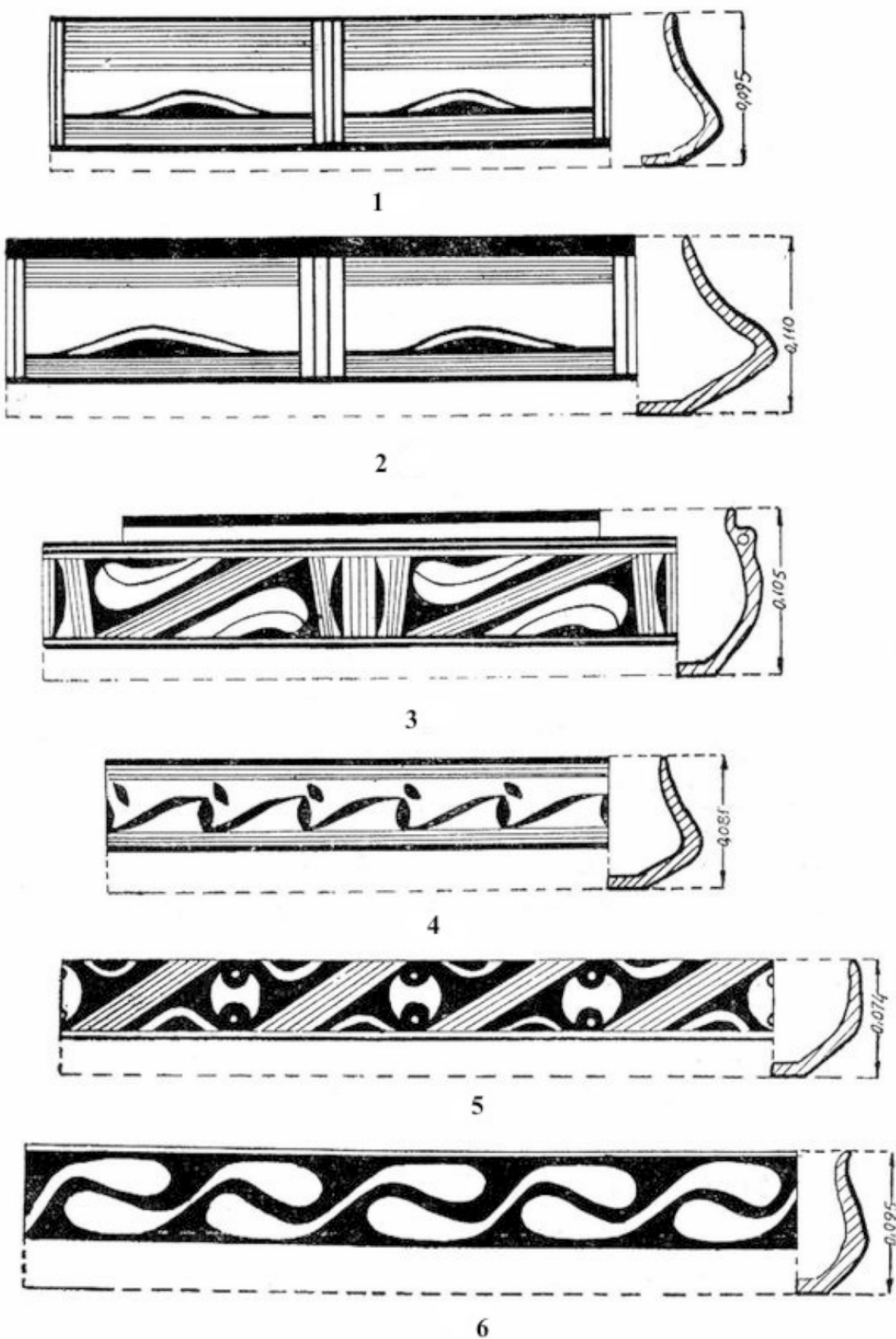

Fig. 108. Buznea. 1-6. Motive decorative ale ceramicii pictate Cucuteni B/Decorative motifs of the Cucuteni B painted pottery/Motifs décoratifs de la céramique peinte (apud Boghian, Mihai)

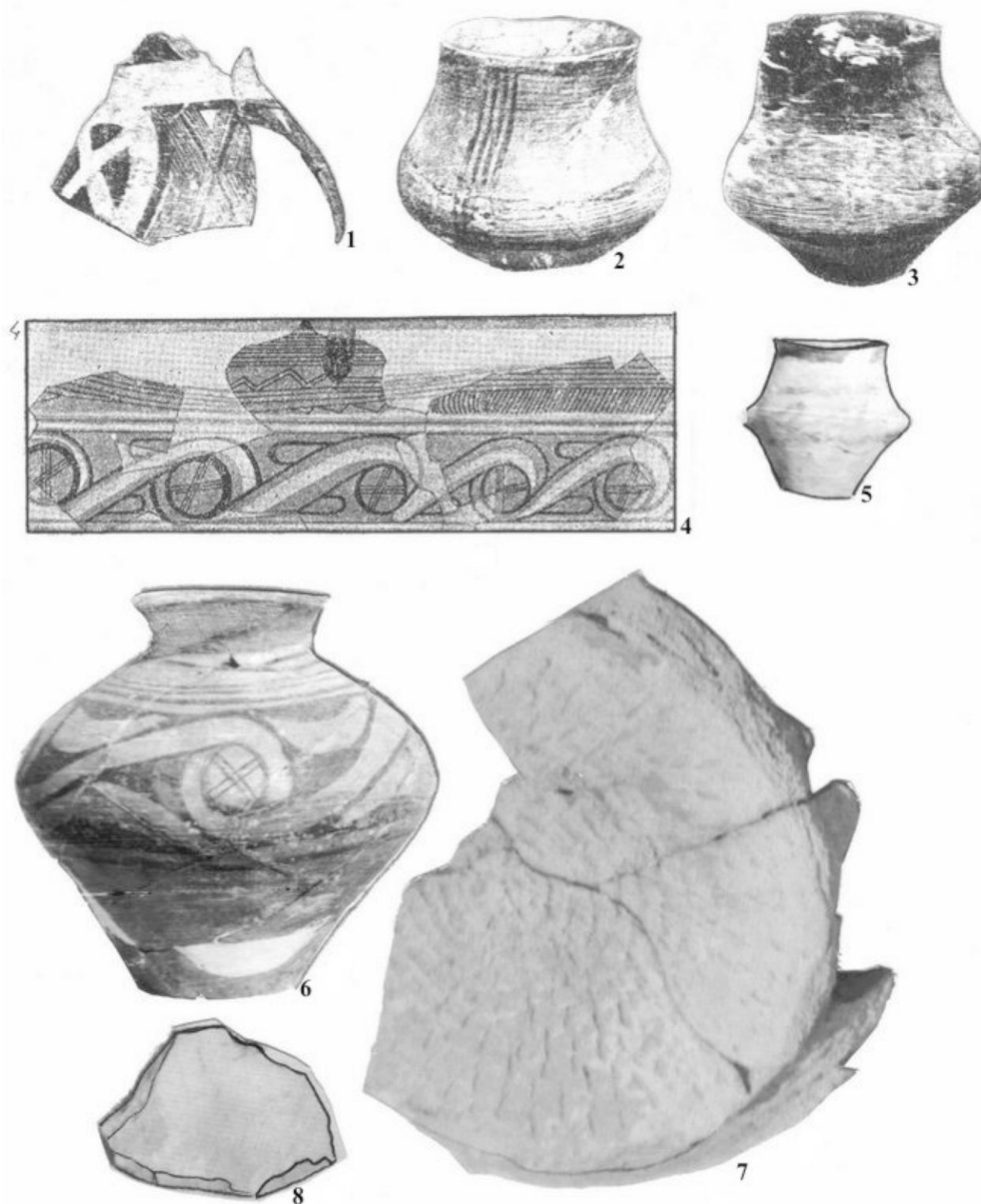

Fig. 109. Ceramică pictată Cucuteni B/Cucuteni B painted pottery/Céramique peinte Cucuteni B. 1-3. Prigoreni Mici (Ion Neculce) - *Fosta Livadă cu vișini*; 4. Prigoreni Mici (Ion Neculce) - *Cimitir*; 5-8. Buznea

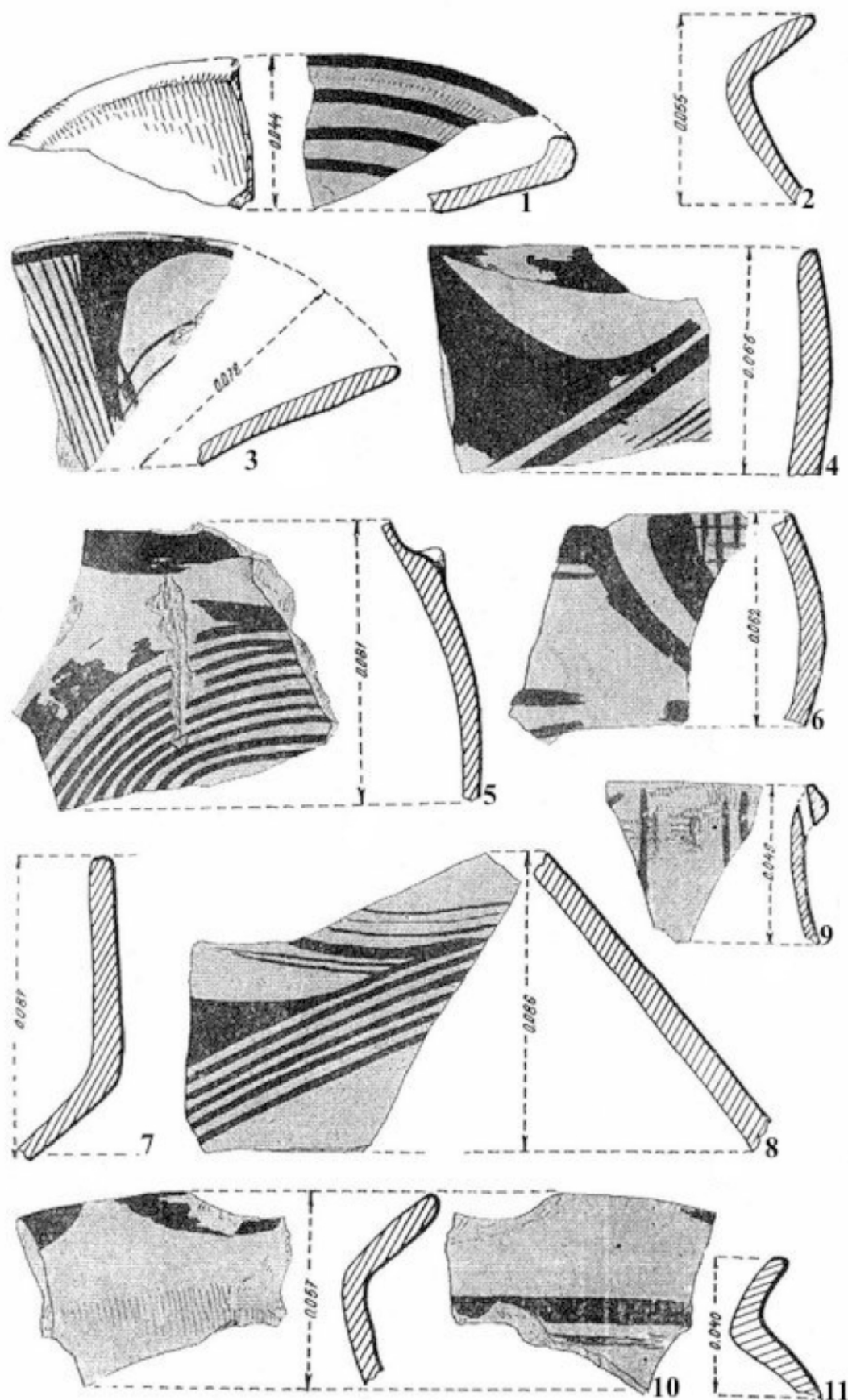

Fig. 110. Ceramică pictată Cucuteni B/Cucuteni B painted pottery/Céramique peinte Cucuteni B.
1-11. Hodora (com. Cotnari) - Dealul Calafat (apud A ez ri)

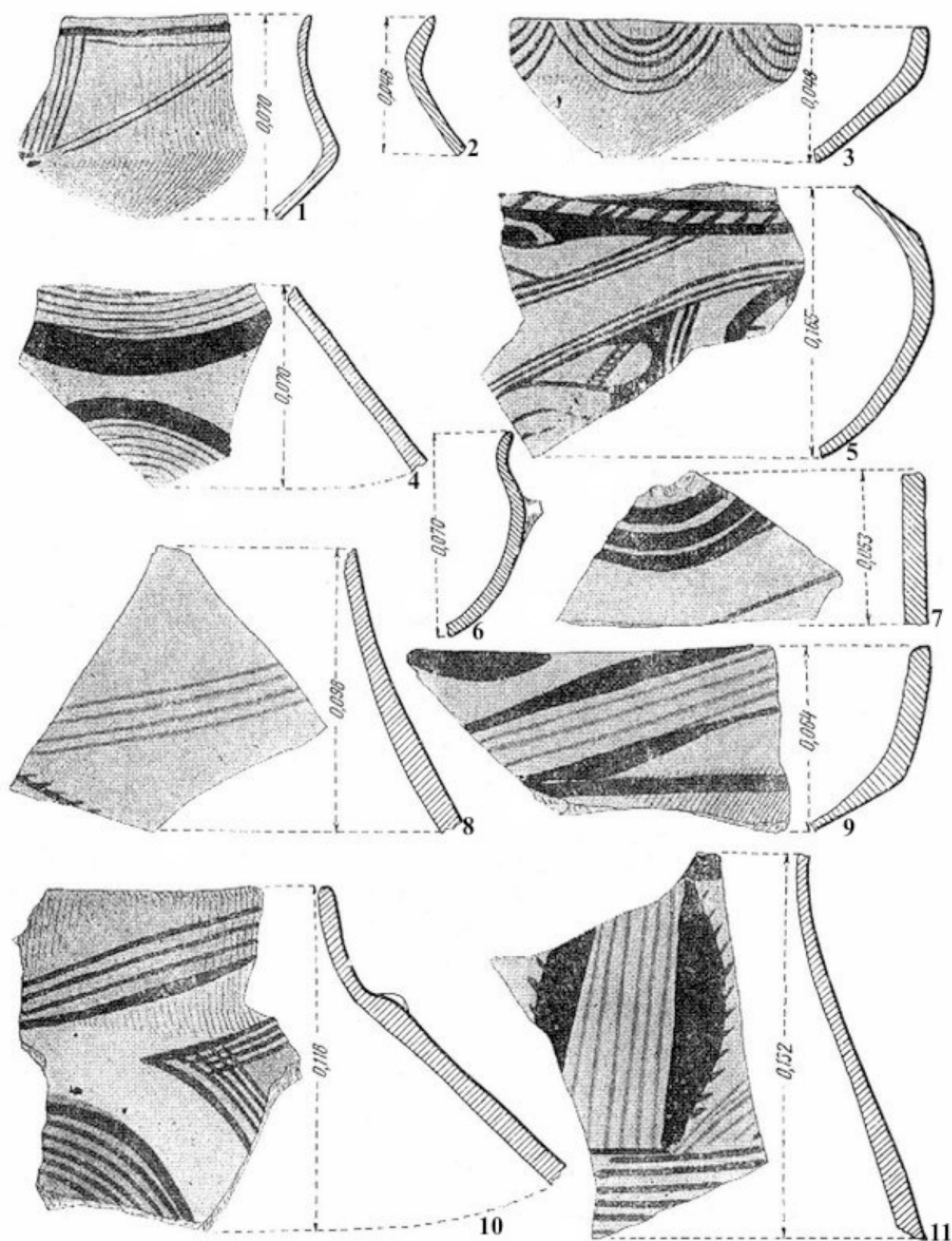

Fig. 111. Ceramică pictată Cucuteni B/Cucuteni B painted pottery/C  ramique peinte Cucuteni B. 1-11. Bogonos (com. Le ceni) - Dealul din Mijloc (apud Așezări)

Fig. 112. Ceramică cucuteniană pictată și cu decoruri adâncite/Cucutenian painted pottery with incised decors. (1-6, 10-11. Cucuteni A; 7-9, 12-21. Cucuteni A-B și B). 1-6. Popricani - *Dealul Vulturii*; 7-8. Popricani - *Ciriteiul Mic*; 9. Popricani - *Coasta Delenilor*; 10-11. Spinoasa (com. Erbiceni) - *Pe Huc*; 12-13, 15-18. Podu Iloaiei - *Văleanca*; 19-20. Hodora (com. Cotnari) - *Dealul Morii*; 21. Sinești (apud *Așezări, RAJI*, II)

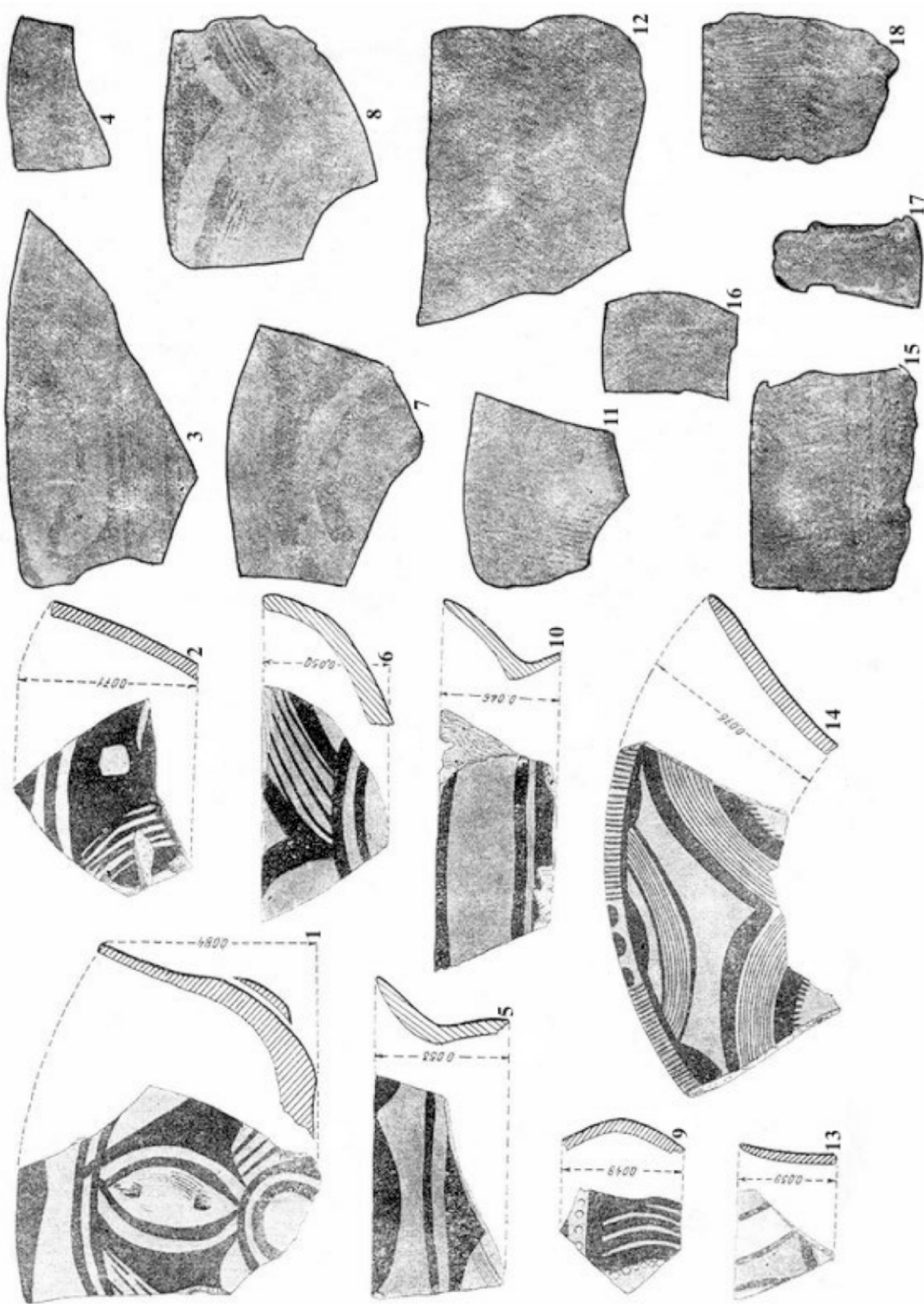

Fig. 113. Vânători (com. Popricani) - Dealul Frasin. Ceramică pictată/Painted pottery/Céramique peinte)/Céramique cucuténienne peinte et à décors creusés (9, 13. Cucuteni A; 1-8, 10, 13-14. Cucuteni B) și Cucuteni „C”/and/et Cucuteni ‘C’ (11-12, 15-18) (apud Așezări)

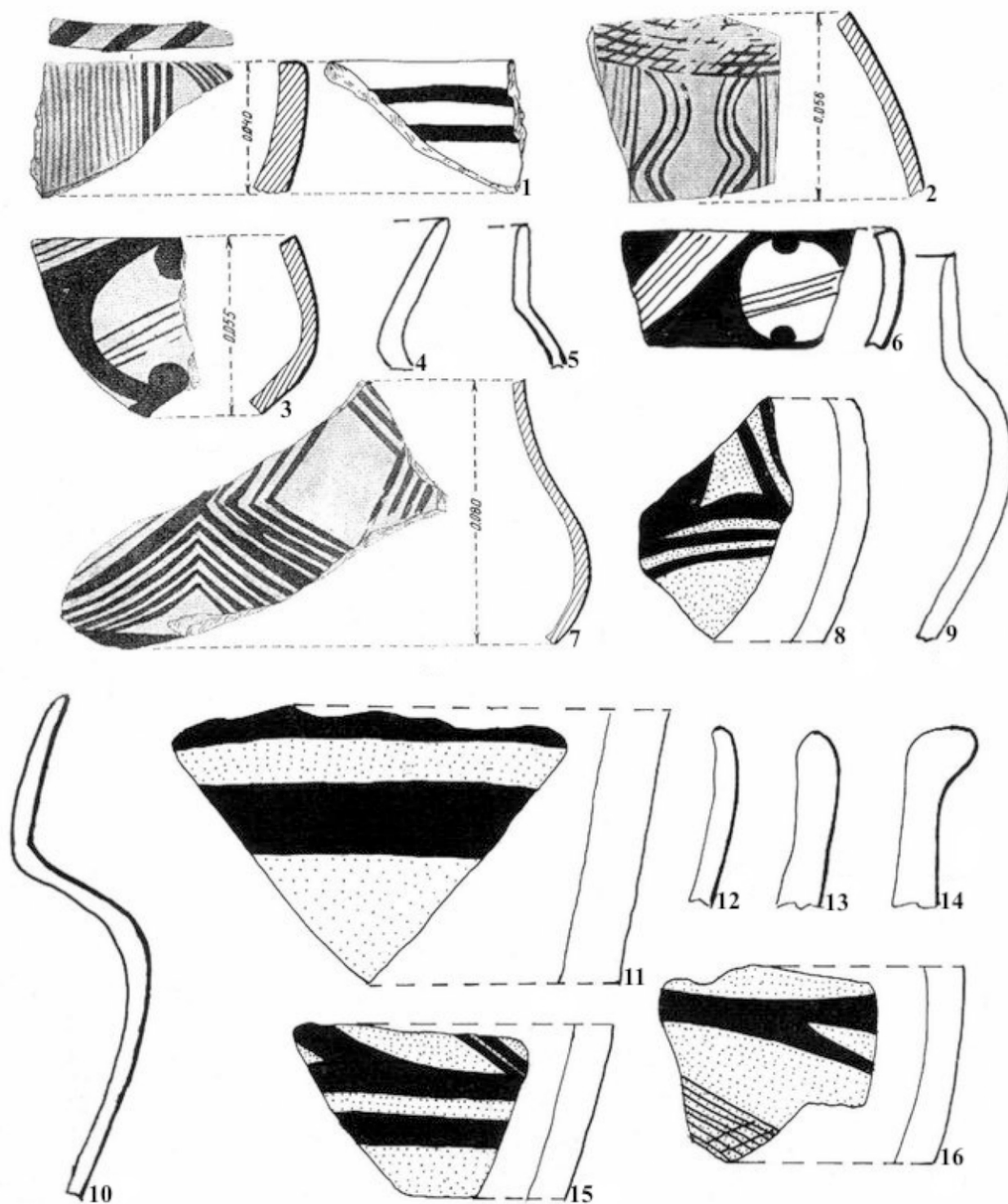

Fig. 114. Ceramică pictată Cucuteni B/Cucuteni B painted pottery/Céramique peinte Cucuteni B. 1-9. Erbiceni - *Pe Pisc*; 10-16. Erbiceni - *Podul de Fier* (1-3, 7 apud *Așezări*)

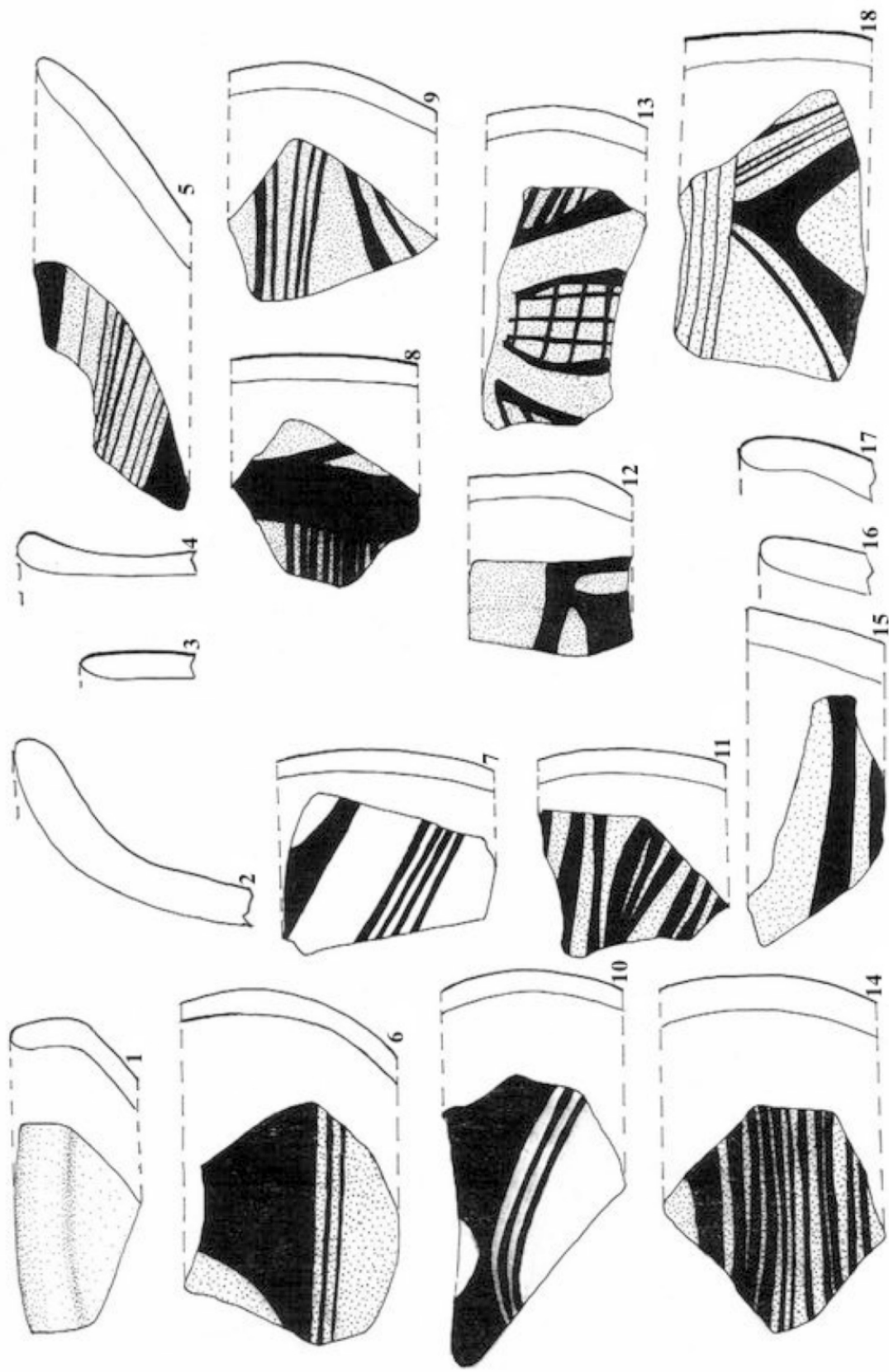

Fig. 115. Ceramică pictată Cucuteni B/Cucuteni B painted pottery/Céramique peinte Cucuteni B. 1-2, 6-7, 10-11, 14. Erbiceni - Pisc; 3-5, 8-9, 12-13. Erbiceni - Sub Pisc la D. Ababei; 15-18. Botul Piscului

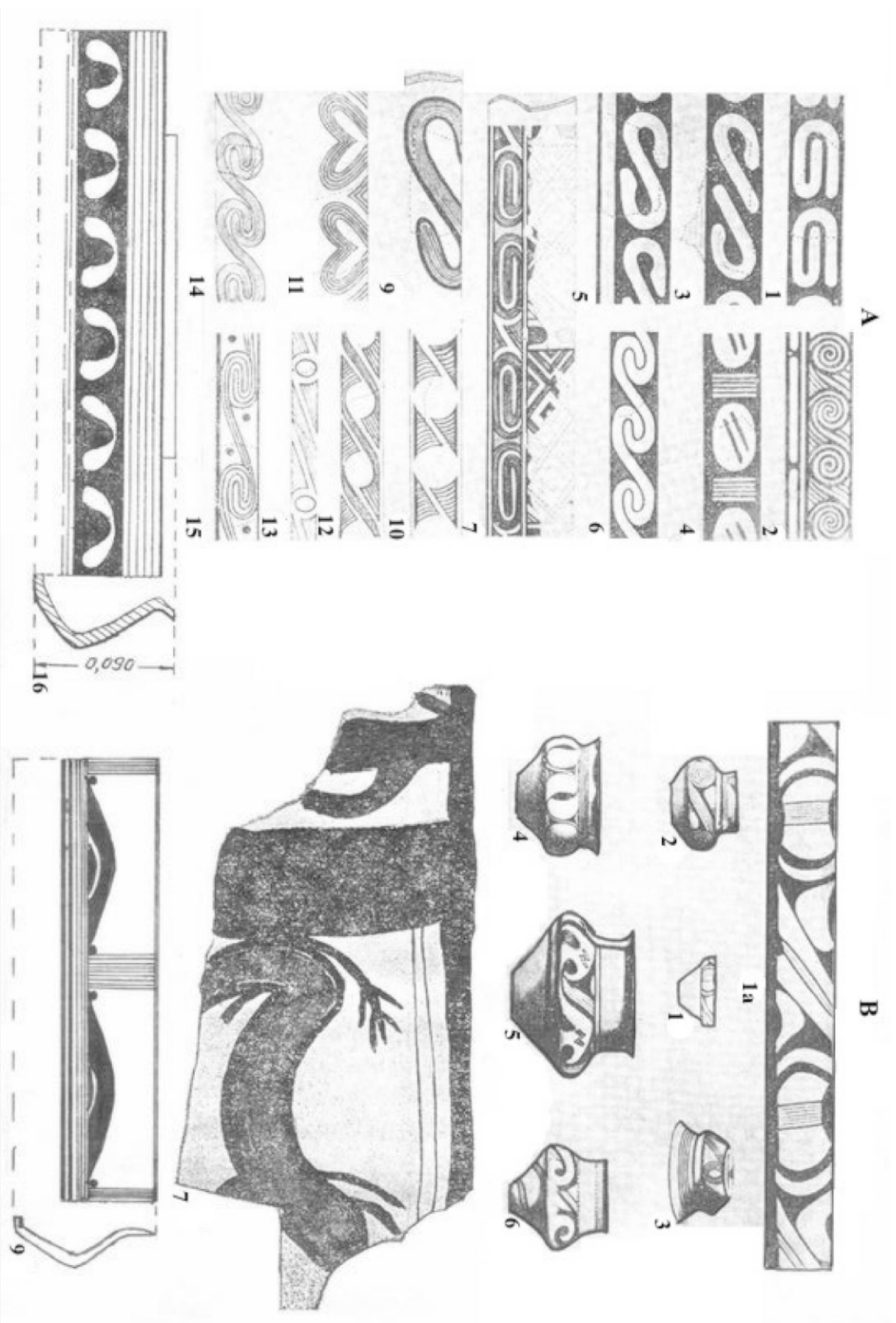

Fig. 116. Motive decorative Cucuteni A-B și B/Cucuteni A-B and B decorative motifs/Motifs décoratifs Cucuteni A-B et B. A. 1-15, B. 1-7. Cucuteni-Bălceni - *Cetățuia și Dâmbul Morii*; A. 16, B. 8. Buznea (apud Schmidt, Petrescu-Dîmbovița, Boghian, Mihai)

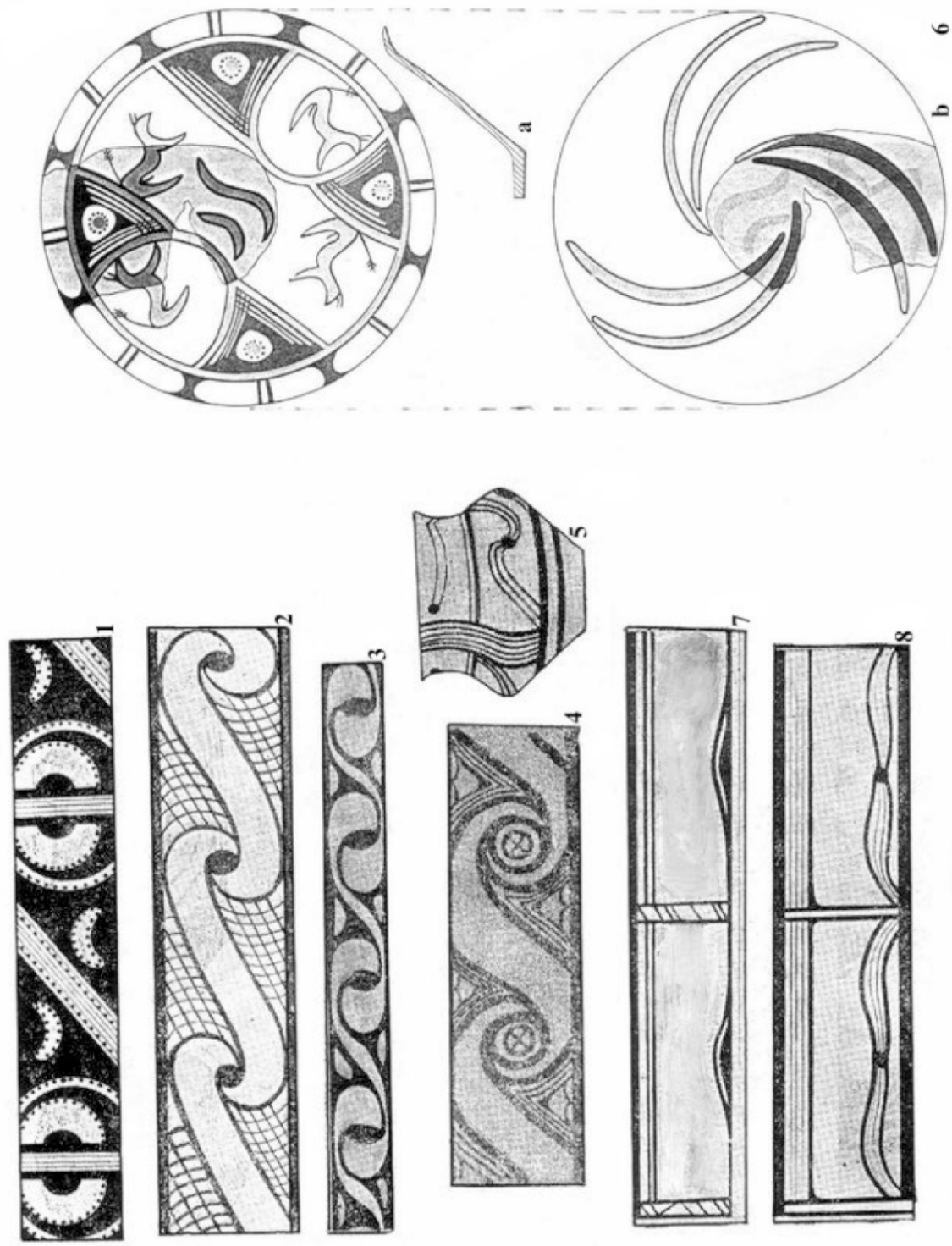

Fig. 117. Motive decorative Cucuteni B/Cucuteni B decorative motifs/Motifs décoratifs Cucuteni B. 1-8.
Cucuteni-Băiceni - *Cetățuia* (apud Petrescu-Dîmbovița, Schmidt)

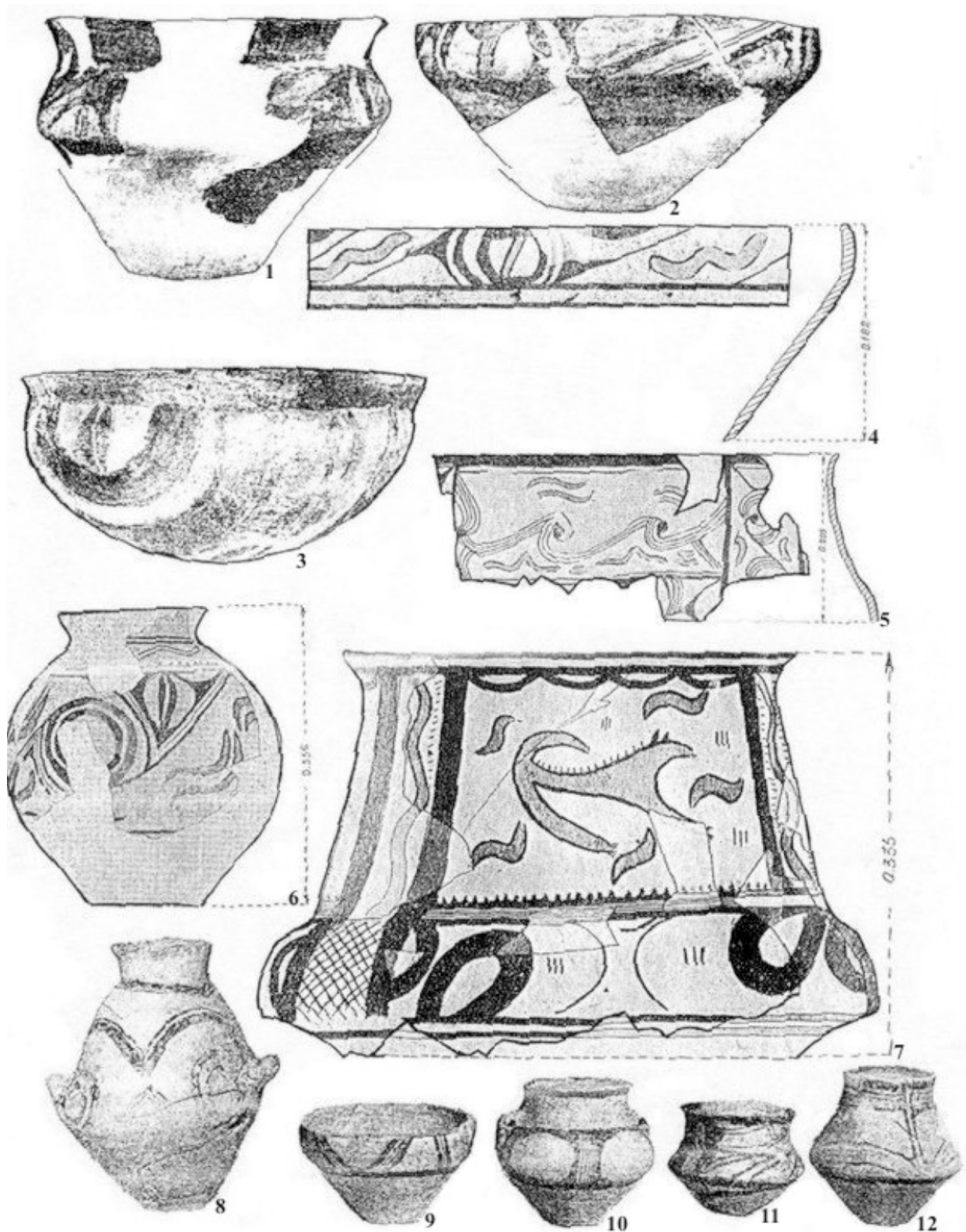

Fig. 118. Ceramică pictată Cucuteni B/Cucuteni B painted pottery/Céramique peinte Cucuteni B. 1-3. Iași - *Curtea Domnească*; 4-7. Valea Lupului; 8-12. Cucuteni-Băiceni - *Cetățuia* (apud Andronic, Neamțu, Dinu, Petrescu-Dîmbovița)

Fig. 119. Ceramică pictată Cucuteni B/Cucuteni B painted pottery/Céramique peinte Cucuteni B. 1-12. Cucuteni-Băiceni - *Cetățuia*; 13. Iași - *Curtea Domnească* (apud Petrescu-Dîmbovița, Nițu)

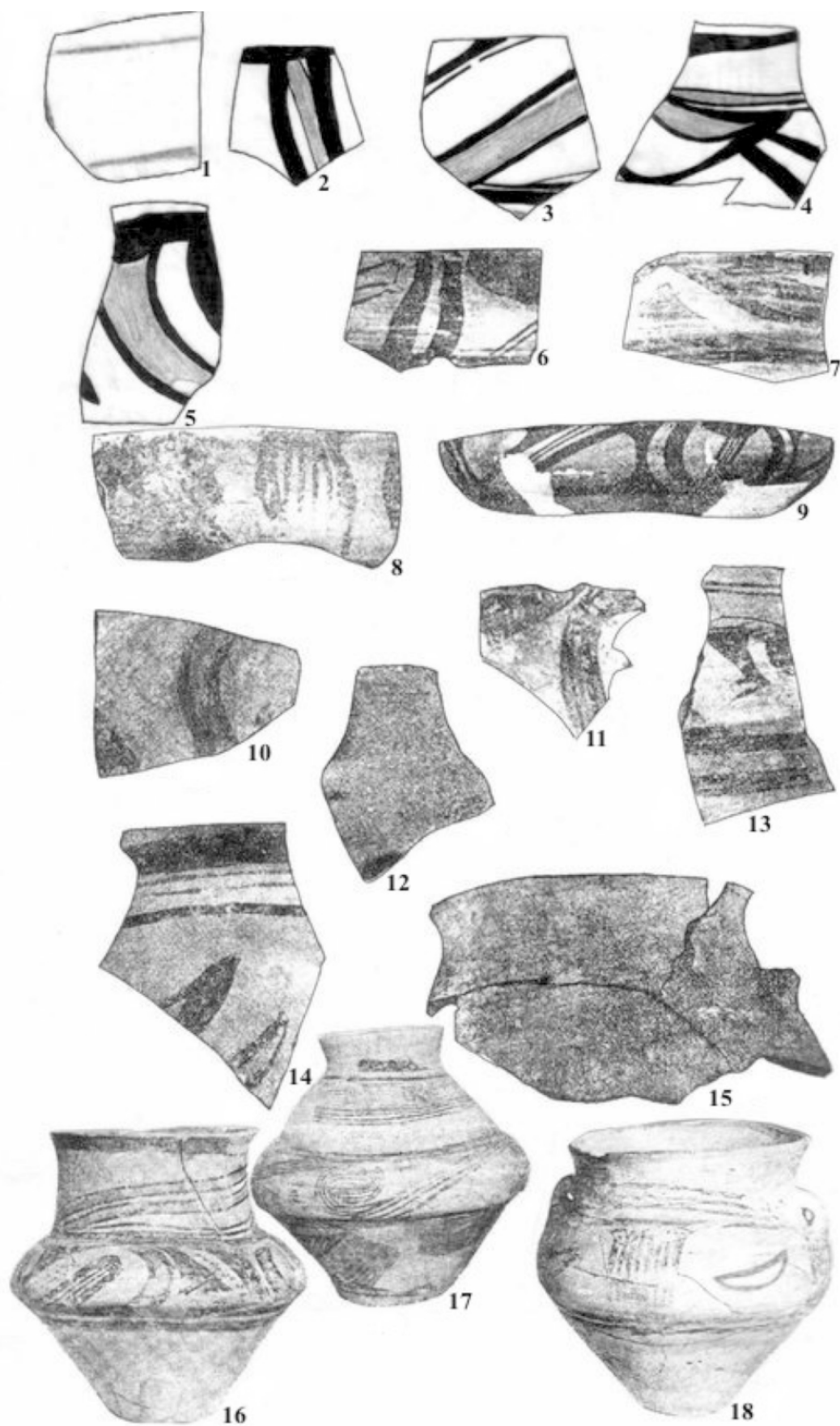

Fig. 120. Ceramică pictată Cucuteni A/Cucuteni A painted pottery/Céramique peinte Cucuteni A (1-5) și/and/et Cucuteni B (6-18). 1- 15. Iași - *Curtea Domnească*; 16-18. Cucuteni-Băiceni - *Cetățuia* (apud Andronic, Neamțu, Dinu, Petrescu-Dîmbovița)

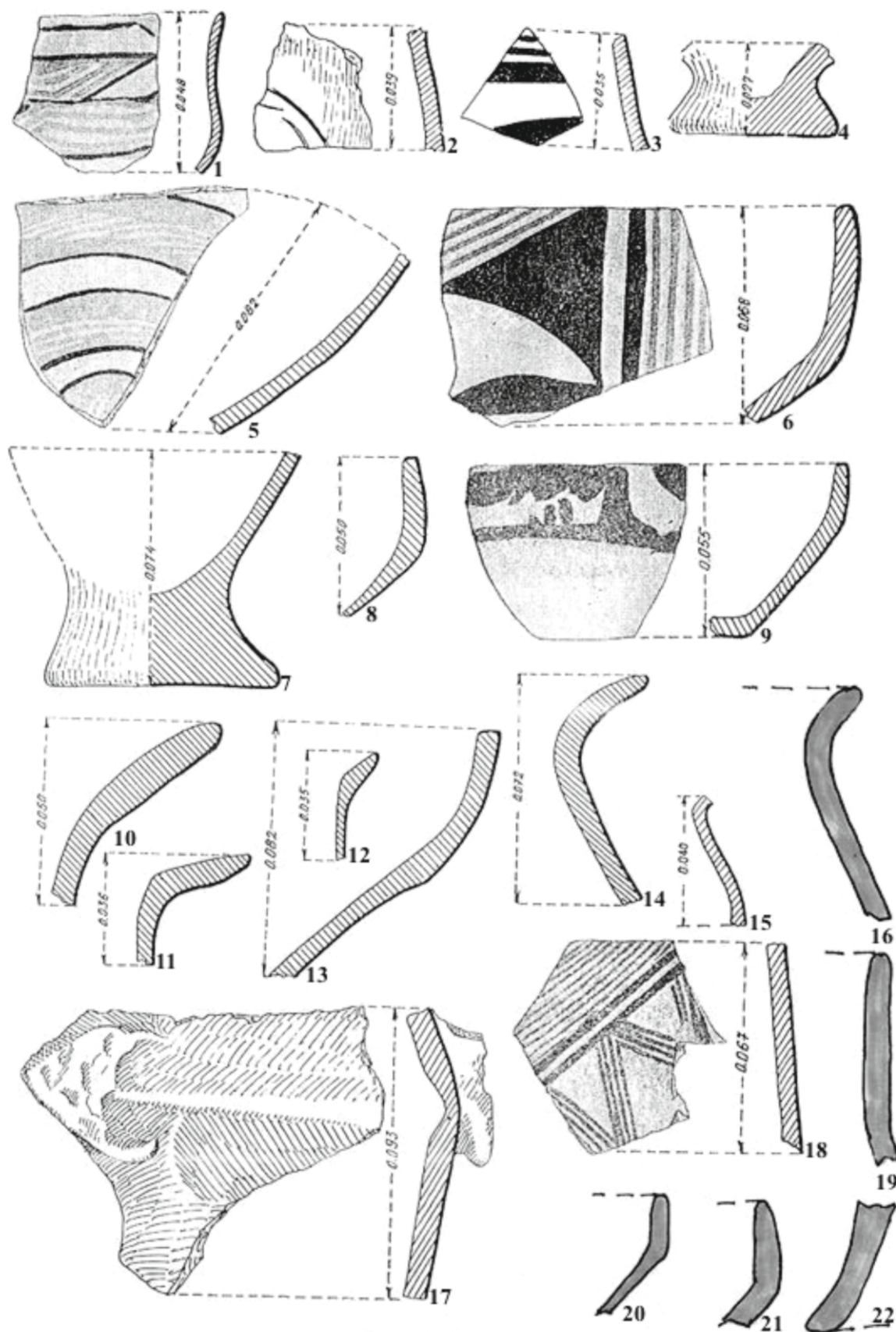

Fig. 121. Ceramică pictată și cu decor adâncit Cucuteni A (1-5, 7) și Cucuteni B (6, 8-22)/Cucuteni A (1-5, 7) and Cucuteni B (6, 8-22) painted pottery with incised décor/Céramique peinte et à décor creusé Cucuteni A (1-5, 7) et Cucuteni B (6, 8-22). 1-5, 7. Lețcani - *Movila din Șes* ; 6 . *Lețcani* - *Vatra Satului*; 8. Lețcani - *Holm*; 9. Ulmi (Polieni) - *La Odaie*; 10-22. Popești - *În Țigăname*

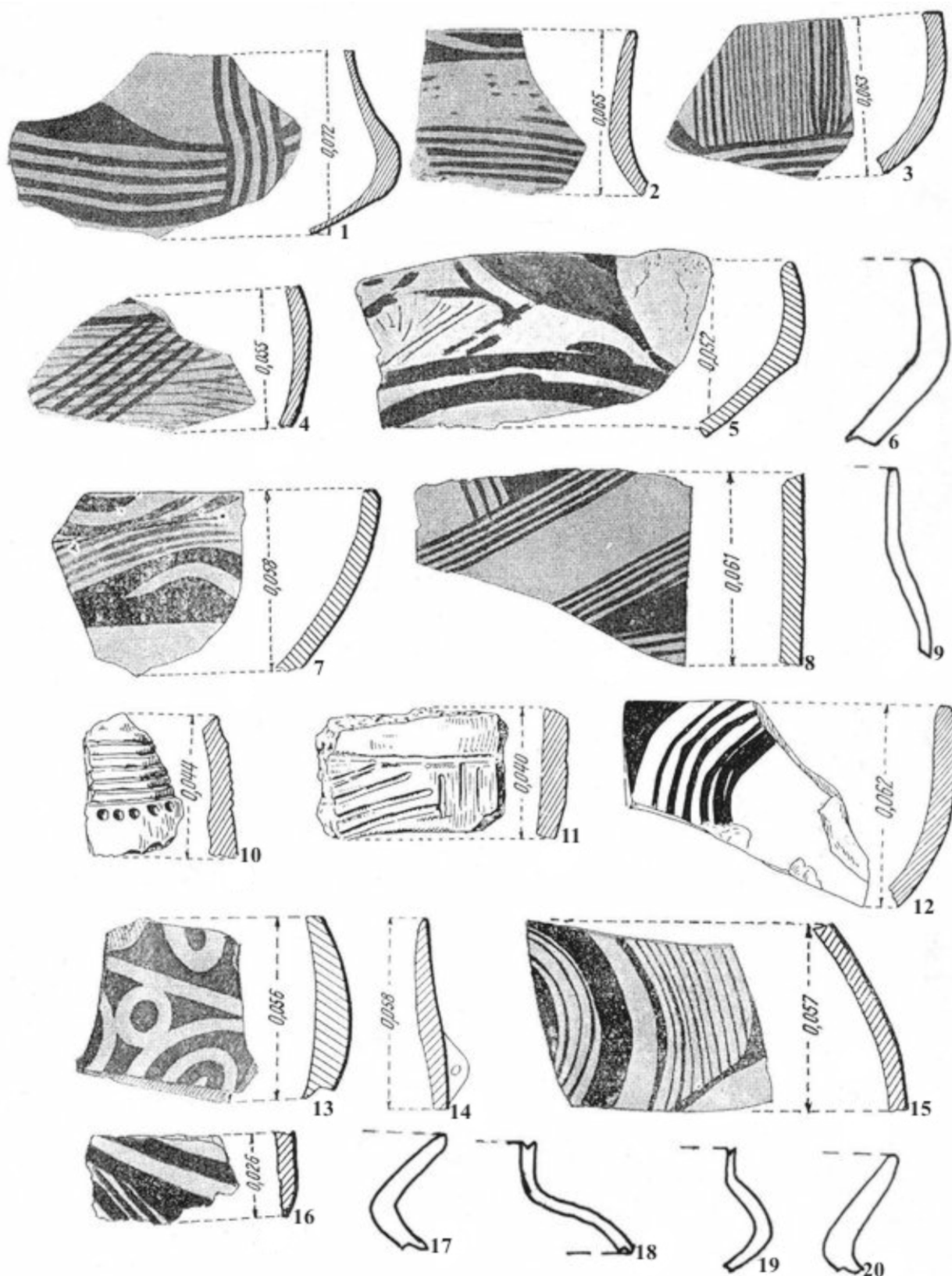

Fig. 122. Ceramică pictată și cu decor adâncit/Painted pottery with incised decor/Céramique peinte et à décor creusé Cucuteni A (10-11, 13-14) și/and/et Cucuteni B (1-9, 12, 15-20). 1-4. Bârlălești (com. Erbiceni) - *La Moară*; 5-6. Bârlălești - *La Curtea Boierească*; 7. Bârlălești - *Sud de Sat*; 8-9. Bogonos (com. Lețcani) - *Dealul din Mijloc*; 10-12. Bălțați - *Canton 38*; 13-14. Ciurbești (com. Ciurea) - *Bârca II*; 15. Cogeasca Veche - *Coșere*; 16-20. Dorobanțu - *Panta de NE a Dealului Șorogari* (apud Așezări)

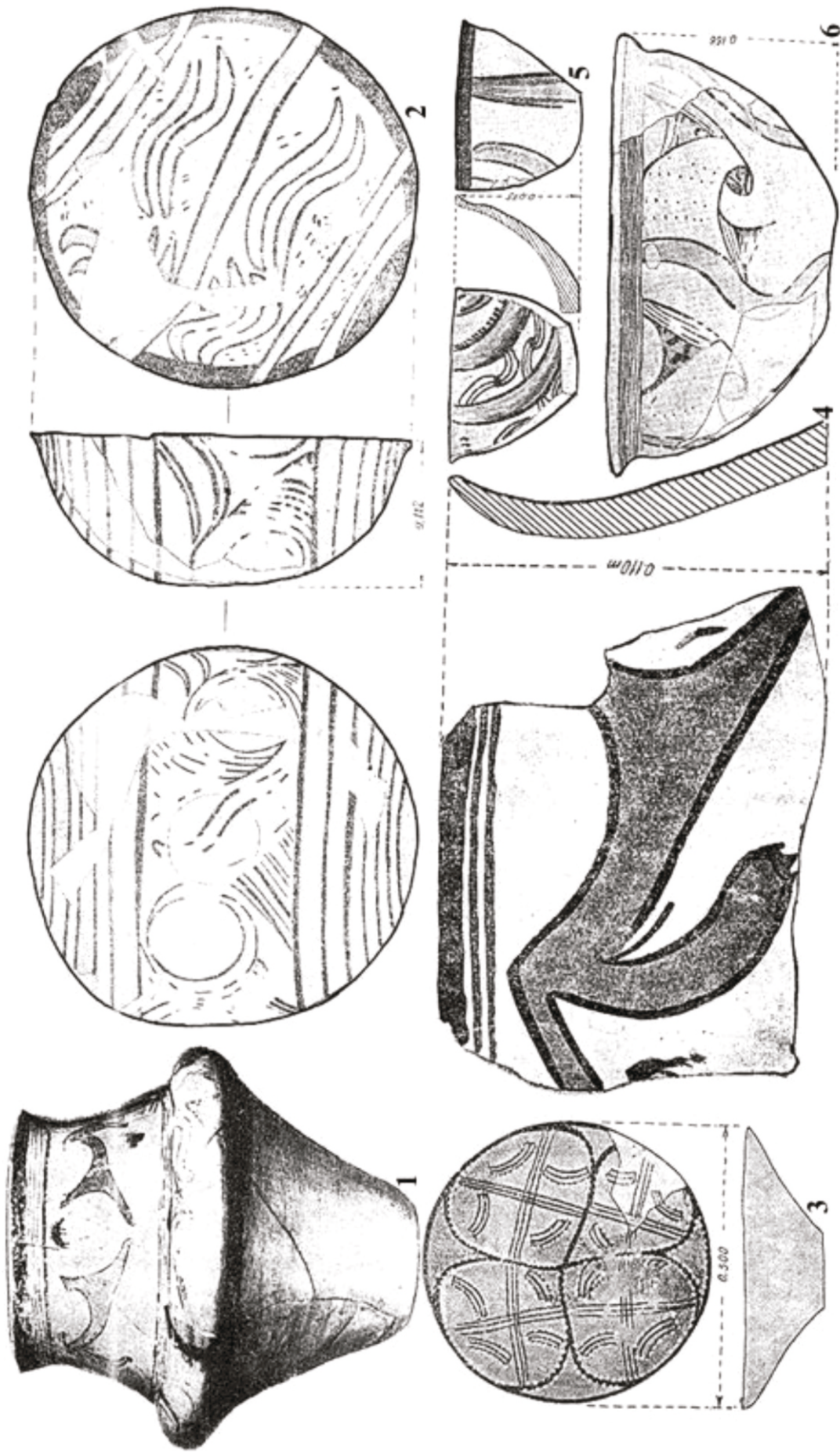

Fig. 123. Ceramică pictată Cucuteni B/Cucuteni B painted pottery/Céramique peinte Cucuteni B. 1-6. Valea Lupului-Iași (apud Dinu)

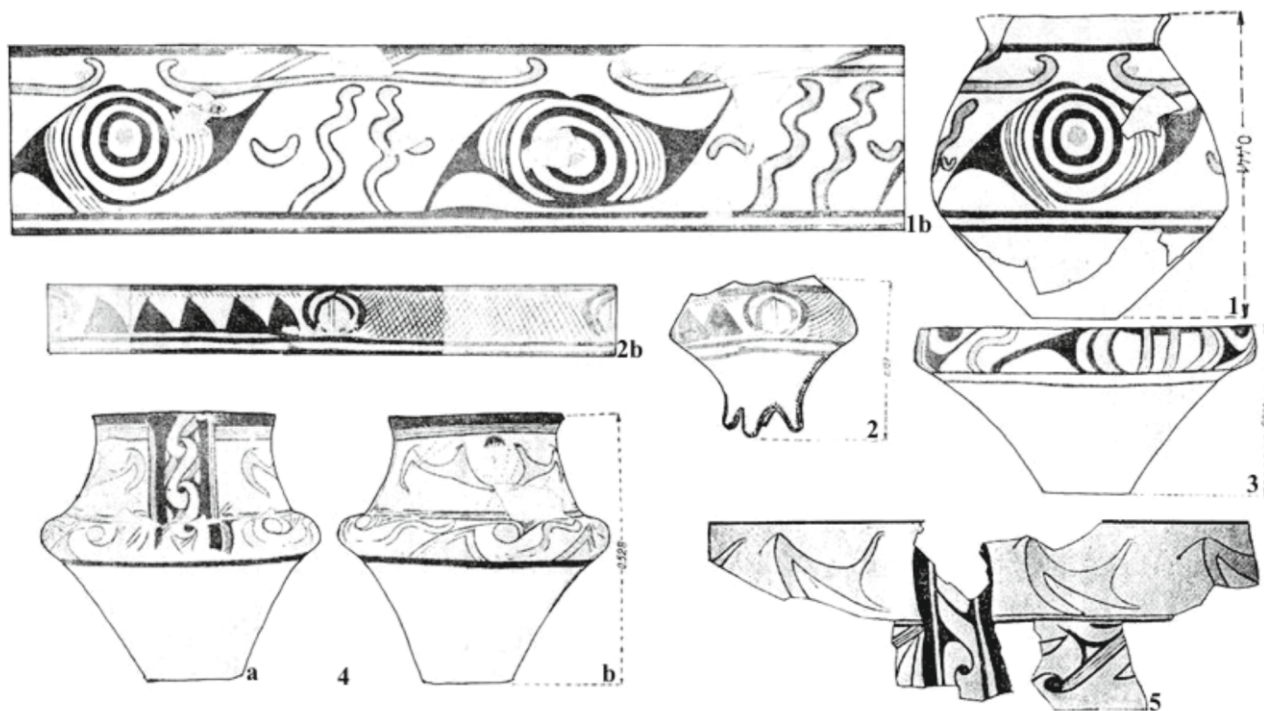

Fig. 124. Ceramică pictată Cucuteni B/Cucuteni B painted pottery/Céramique peinte Cucuteni B. 1-5. Valea Lupului-Iași (apud Dinu)

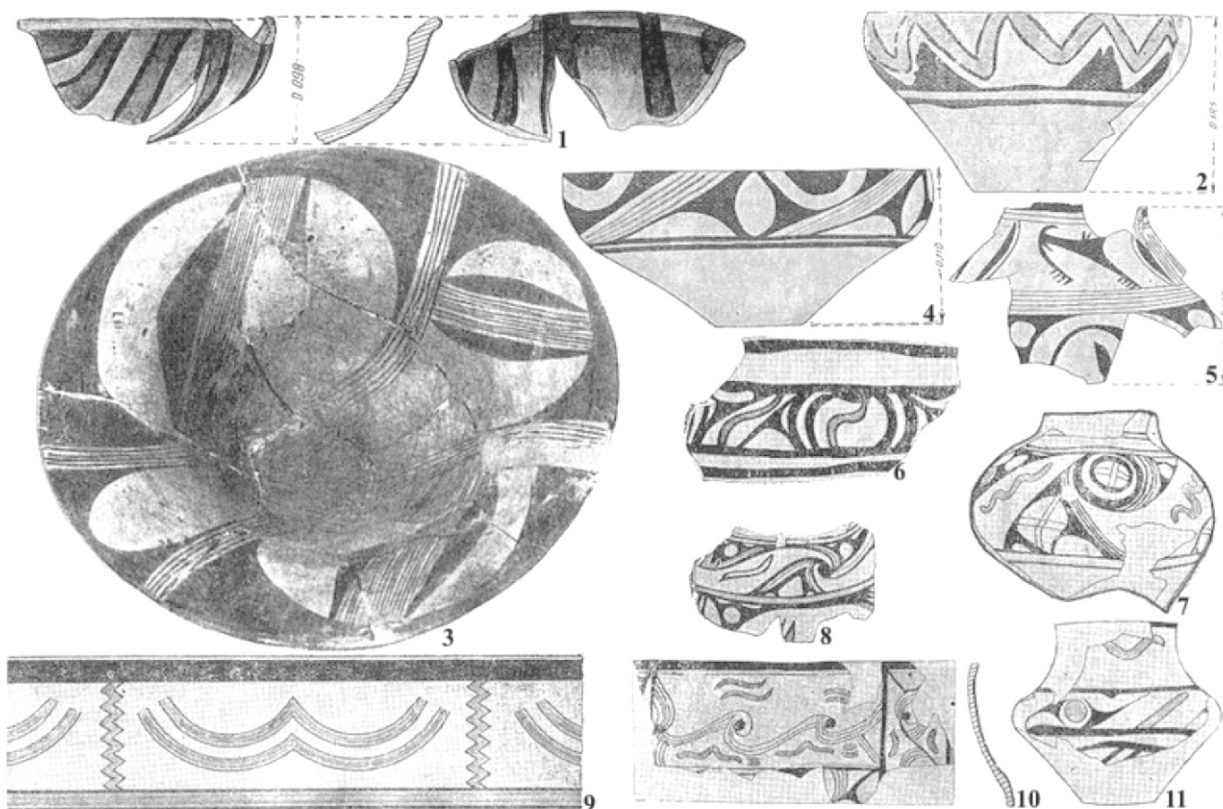

Fig. 125. Ceramică pictată Cucuteni B/Cucuteni B painted pottery/Céramique peinte Cucuteni B. 1-11. Valea Lupului-Iași (apud Dinu)

Fig. 126. Ceramică pictată Cucuteni B/Cucuteni B painted pottery/Céramique peinte Cucuteni B. 1-2. Valea Lupului-Iași (apud Dinu)

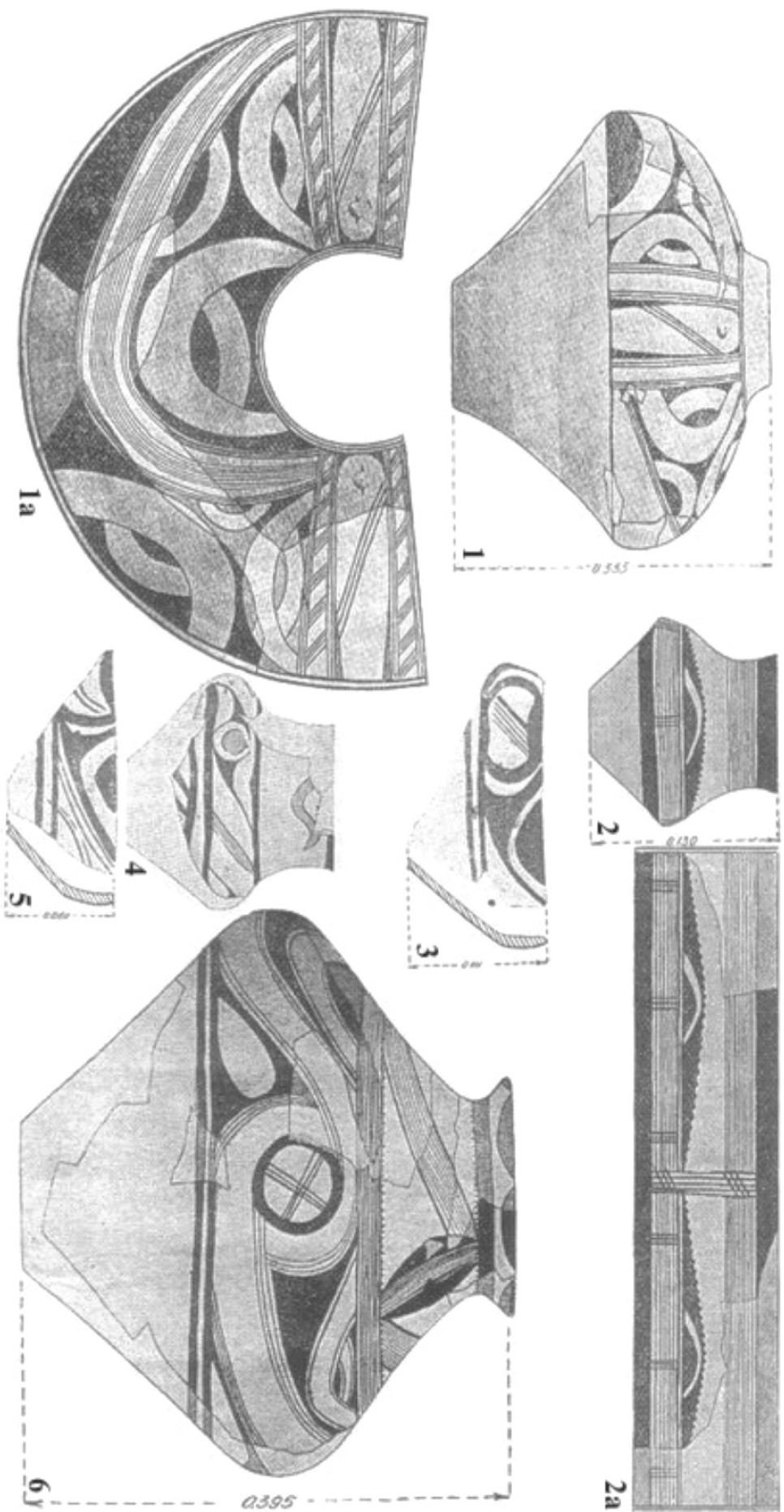

Fig. 127. Ceramică pictată Cucuteni B/Cucuteni B Painted pottery/C  ramique peinte Cucuteni B. 1-6. Valea Lupului-Ia i (apud Dinu)

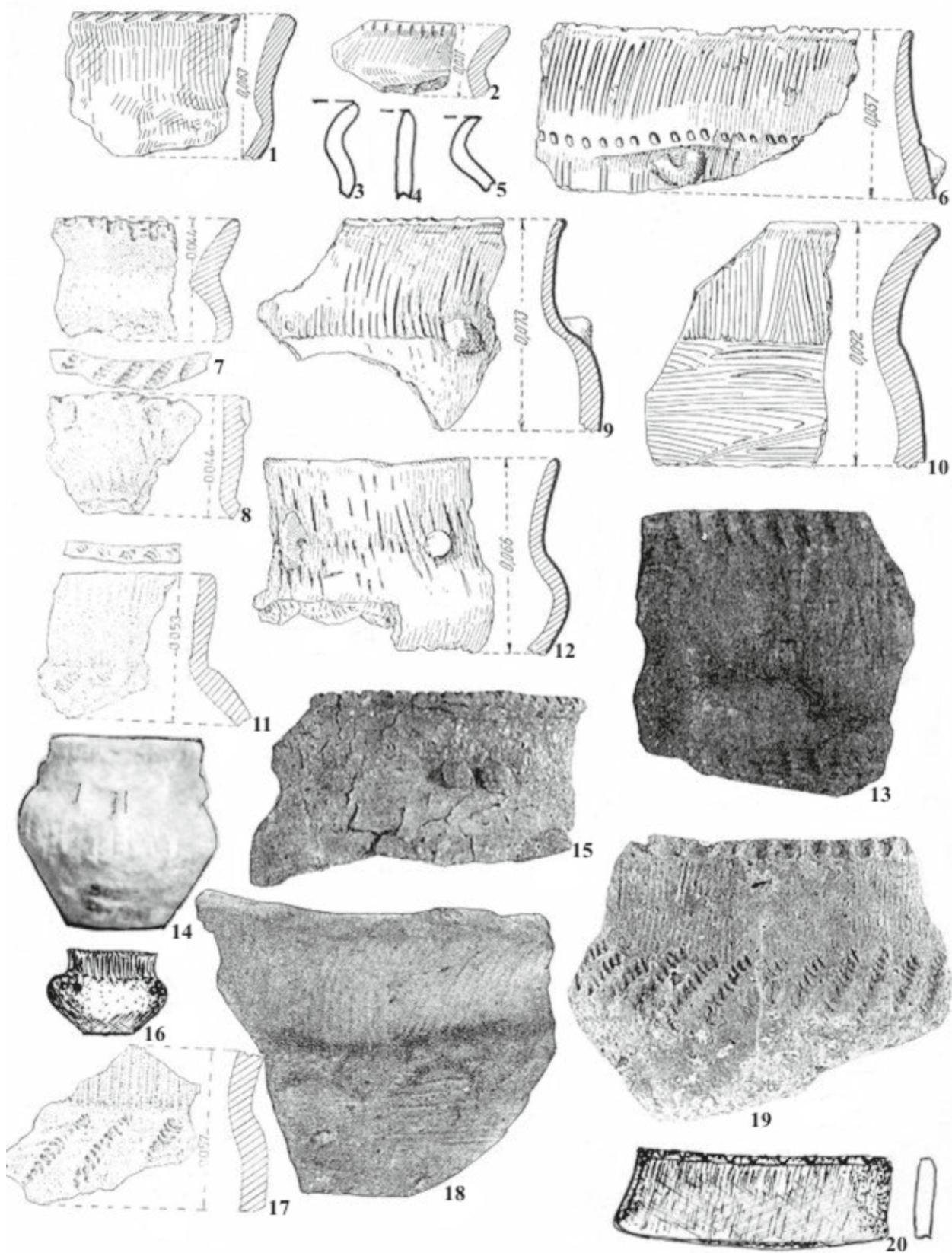

Fig. 128. Ceramică Cucuteni „C”/Cucuteni “C” pottery/Céramique Cucuteni “C”.
 1-5. Bârlălești (com. Erbiceni) - *La Pepinieră*; 6, 9-10, 12. Cucuteni-Băiceni - *Cetățuia*; 7-8, 11, 17.
 Podu Iloaiei; 13-16, 19-20. Buznea; 18. Spinoasa (com. Erbiceni) (apud *Așezări, RAJI, II*)

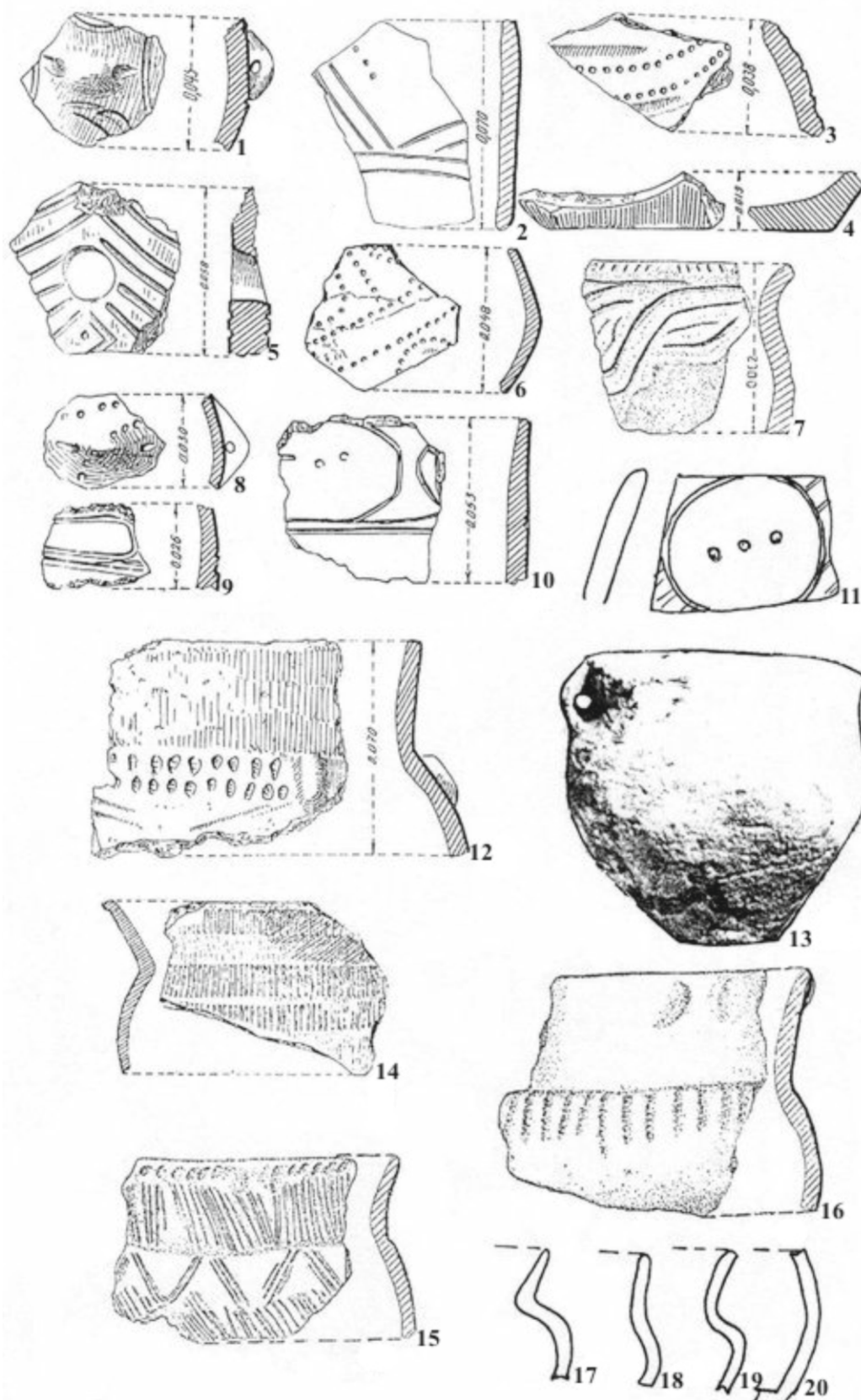

Fig. 129. Ceramică Cucuteni A cu decor adâncit (1-11) și Cucuteni „C” (12-20)/Cucuteni A pottery with incised décor (1-11) and Cucuteni “C” (12-20) /Céramique Cucuteni A à décor creusé (1-11) et Cucuteni „C” (12-20). 1. Cucuteni-Băiceni - *Dâmbul Morii*; 2-4, 6. Spinoasa (com. Erbiceni) - *Poala Catargului*; 7. Sinești; 8-11. Vânători - *Dealul Rufeni*; 12. Lețcani - *Vatra Satului*; 13. Buznea; 14. Fedeleșeni; 15-20. Costești (apud *Așezări*; *RAJI*, I-II, Cucuș)

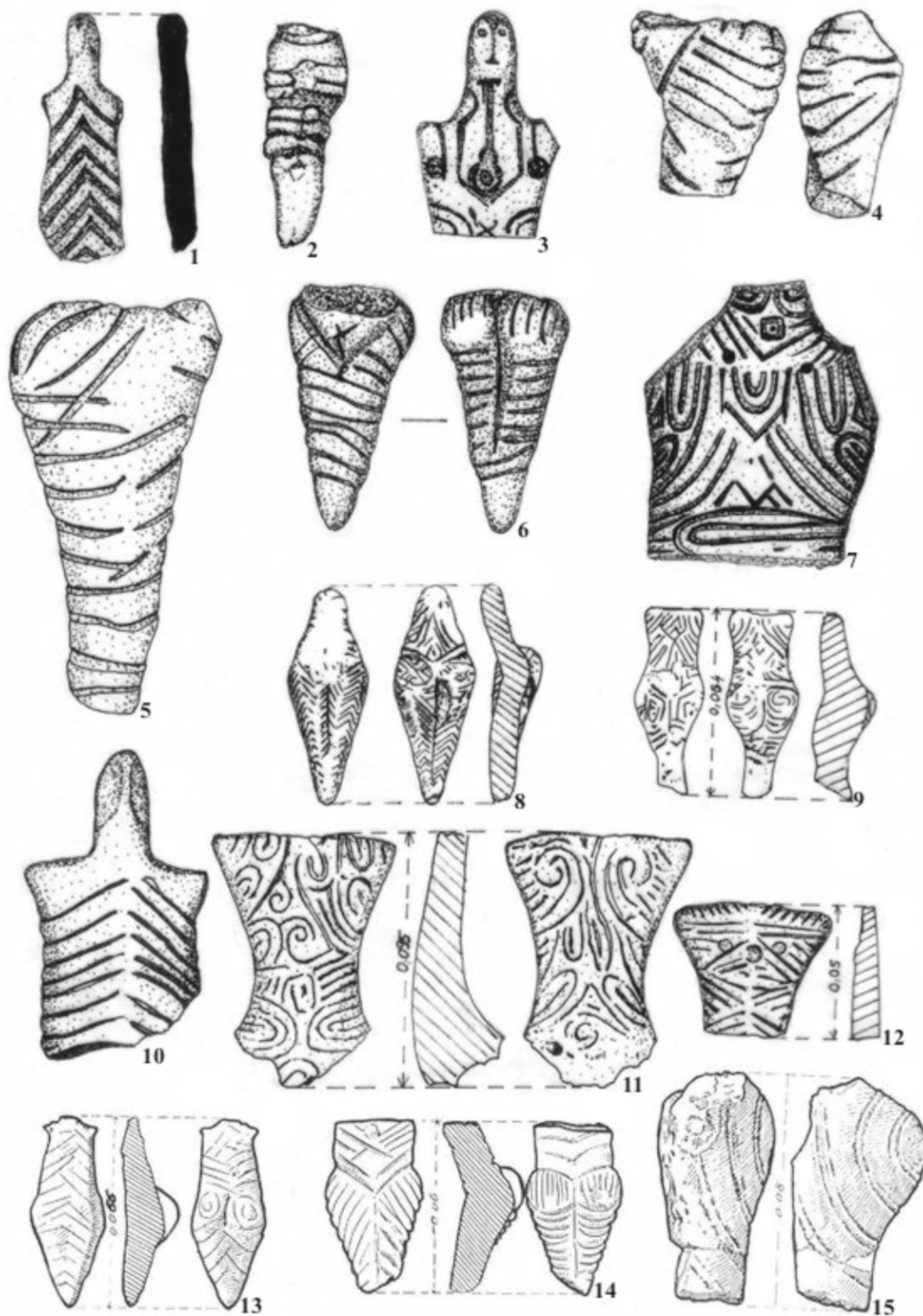

Fig. 130. Plastică antropomorfă Cucuteni A/Cucuteni A anthropomorphic plastic/Plastique anthropomorphe Cucuteni A. 1-7, 10. Costești; 8-9, 11-12. Ruginoasa; 13-15. Hăbășești (apud Marin, Matasă, Popovici & Simiciuc, Monah, Dumitrescu H.)

Fig. 131. Plastică antropomorfă Cucuteni A/Cucuteni A anthropomorphic plastic/Plastique anthropomorphe Cucuteni A. 1-6. Cucuteni-Băiceni - *Cetățuia*; 7. Reditu; 8. Popești; 9. Lețcani - *Vatra Satului*; 10-11. Cucuteni (com. Lețcani) - *Dealul Cucuteni* (apud Petrescu-Dîmbovița, Marin, Monah, *Asezări, RAJ*)

Fig. 132. Plastică antropomorfă Cucuteni A/Cucuteni A anthropomorphic plastic/Plastique anthropomorphe Cucuteni A 1-12. Cucuteni-Băiceni - *Cetățuia* (apud Petrescu-Dîmbovița, Marin, Berlescu)

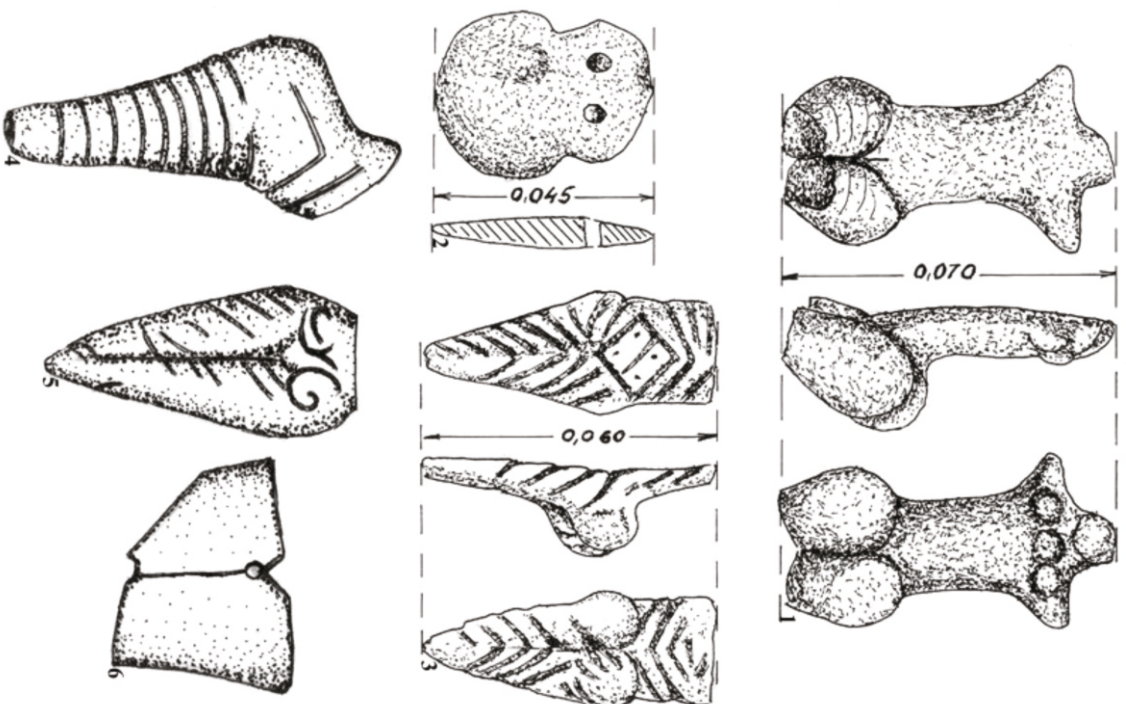

Fig. 133. Plastică antropomorfă Cucuteni A/Cucuteni A anthropomorphic plastic/Plastique anthropomorphe Cucuteni A. 1-6. Giurgești

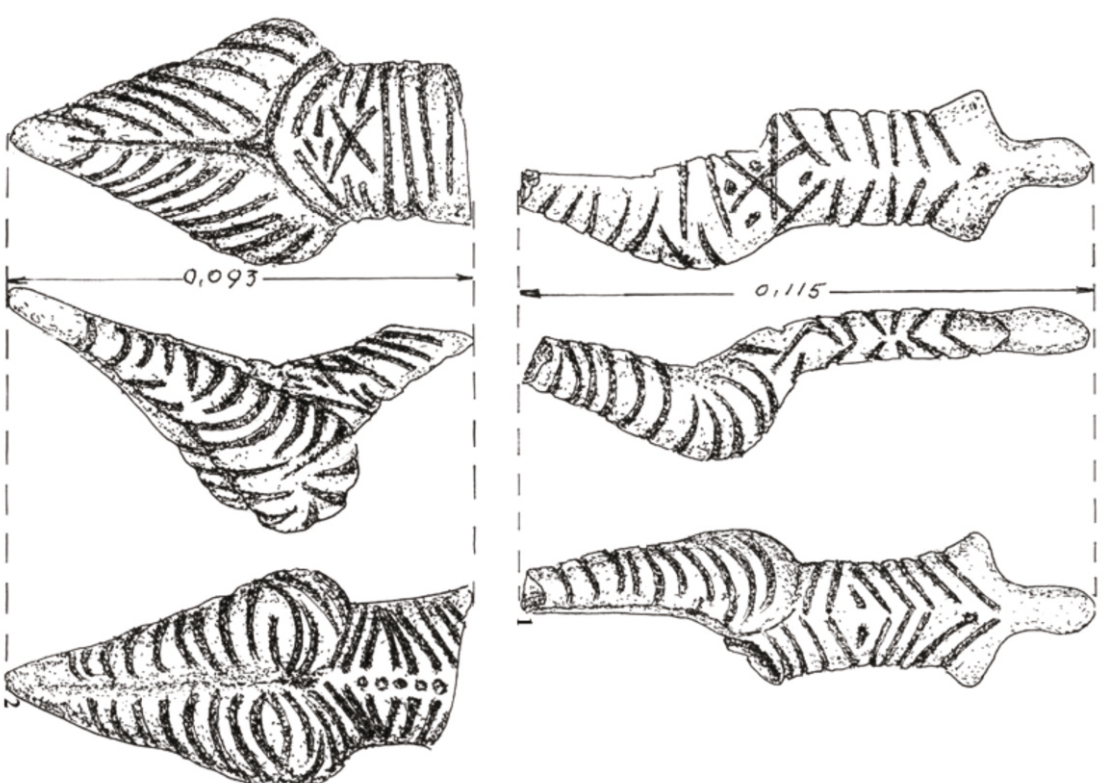

Fig. 134. Plastică antropomorfă Cucuteni A/Cucuteni A anthropomorphic plastic/Plastique anthropomorphe Cucuteni A. 1-2. Giurgești

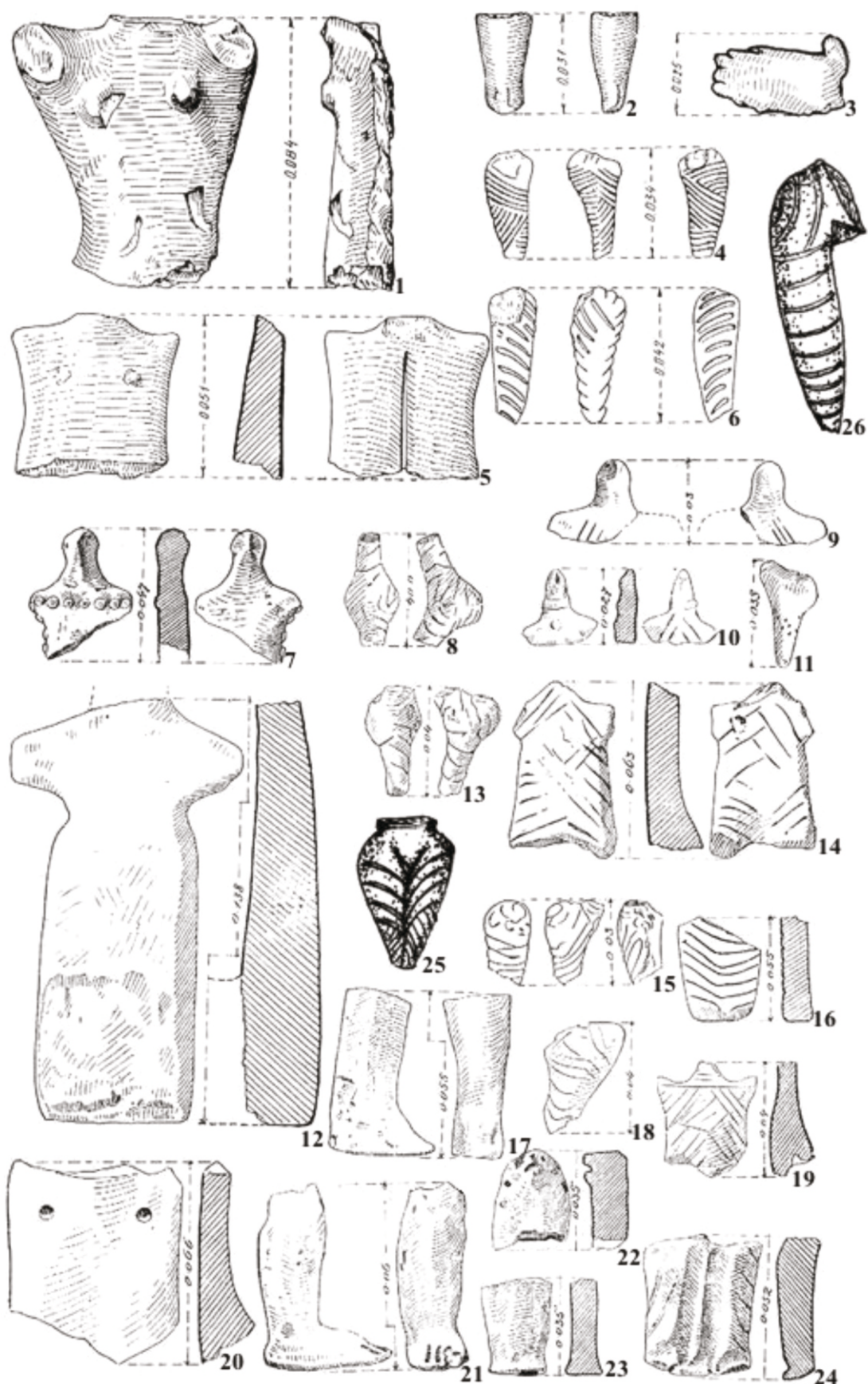

Fig. 135. Plastică antropomorfă Cucuteni A/Cucuteni A anthropomorphic plastic/Plastique anthropomorphe Cucuteni A. 1. Totoiești - *La Odaie*; 2-4. Spinoasa (com. Erbiceni) - *Pe Huc*. 5. Spinoasa - *Poala Catargului*. 7-24. Hăbășești; 25-26. Cristești - *Izvoare* (apud Hăbășești, *Așezări*)

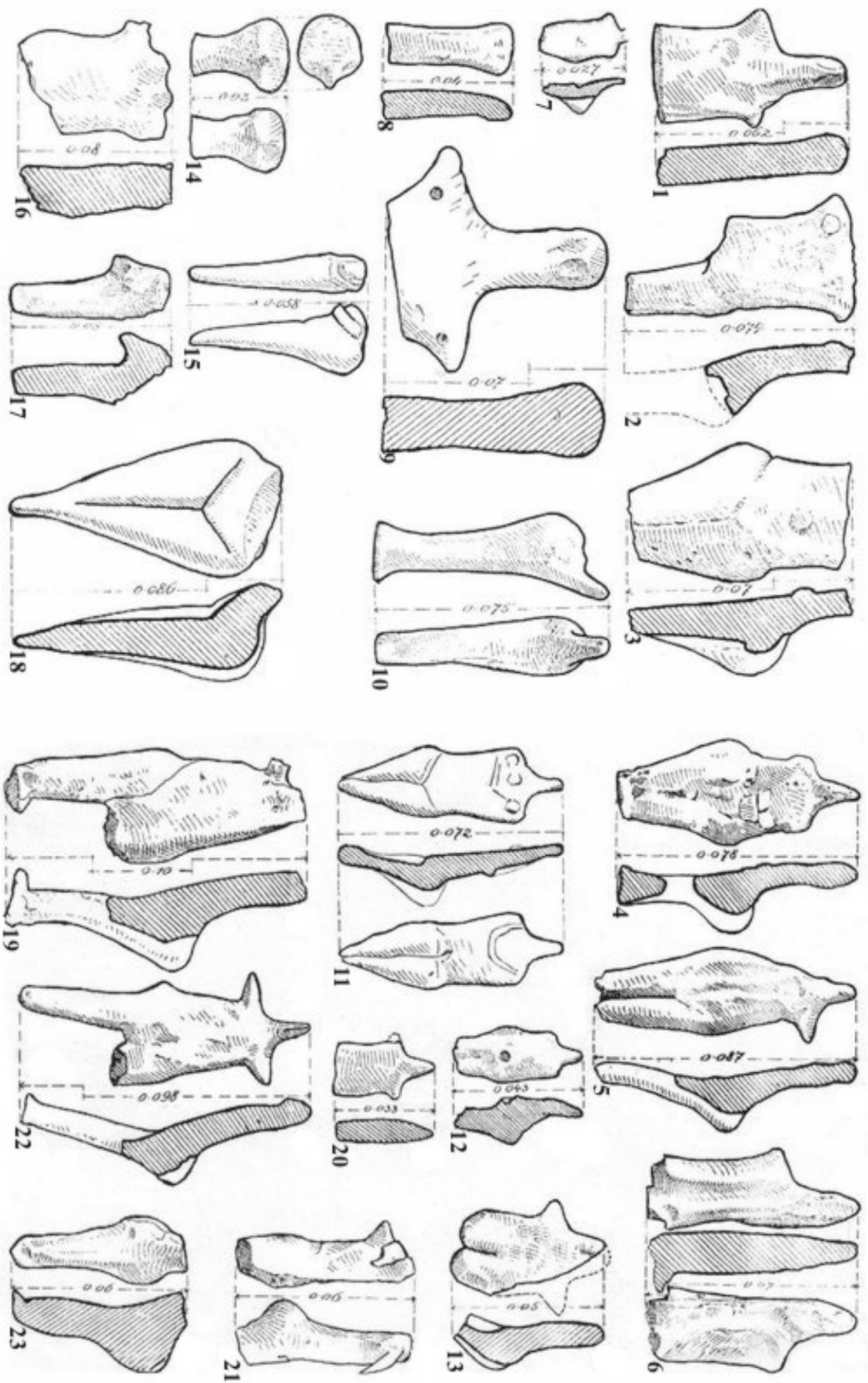

Fig. 136. Plastică antropomorfă Cucuteni A/Cucuteni A anthropomorphic plastic/Plastique anthropomorphe Cucuteni A. 1-23. Hăbășești (apud *Hăbășești*)

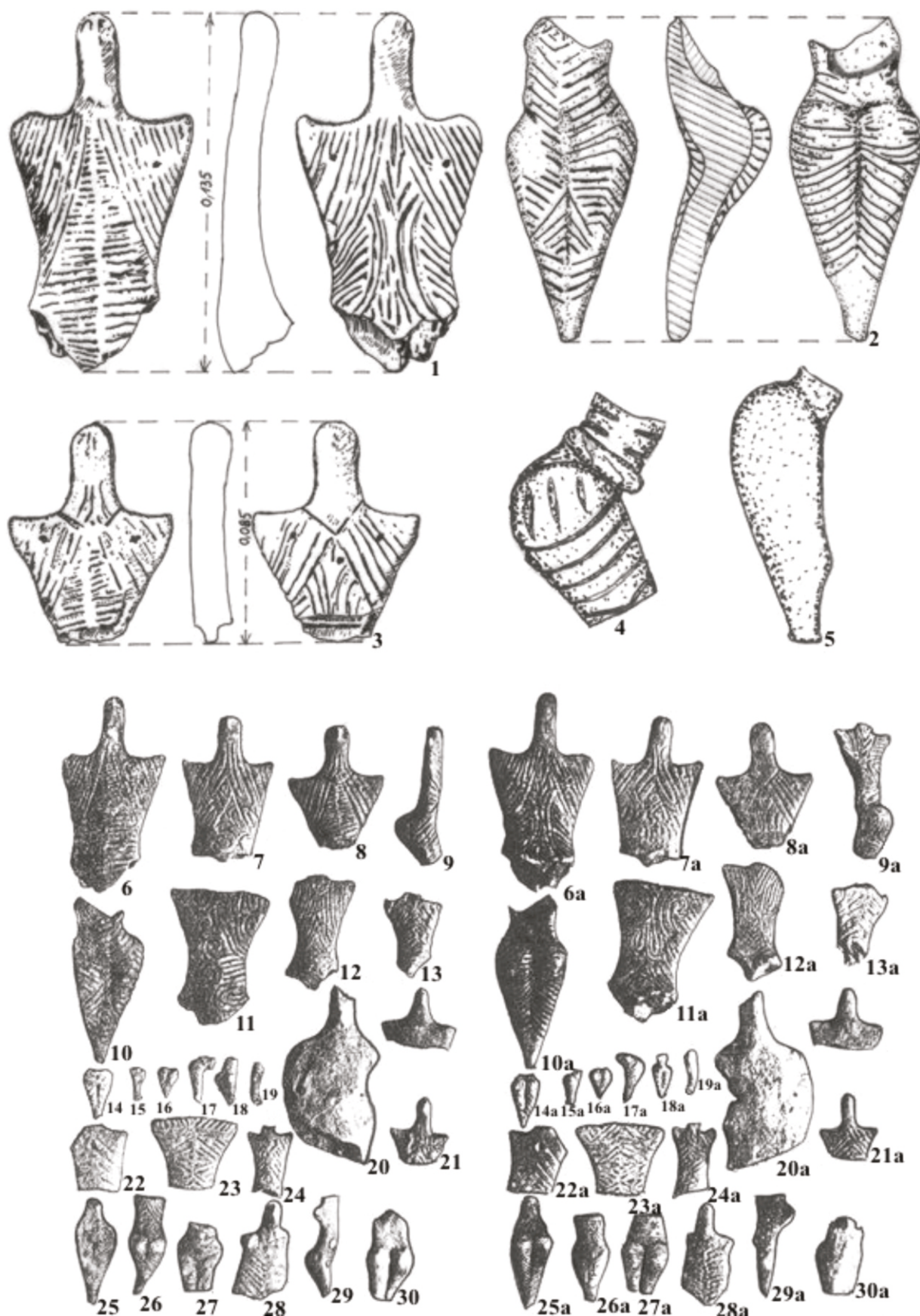

Fig. 137. Plastică antropomorfă Cucuteni A/Cucuteni A anthropomorphic plastic/Plastique anthropomorphe Cucuteni A. 1-3, 6-30. Ruginoasa; 4-5. Filiași - Dealul Mare (apud Dumitrescu H., Monah)

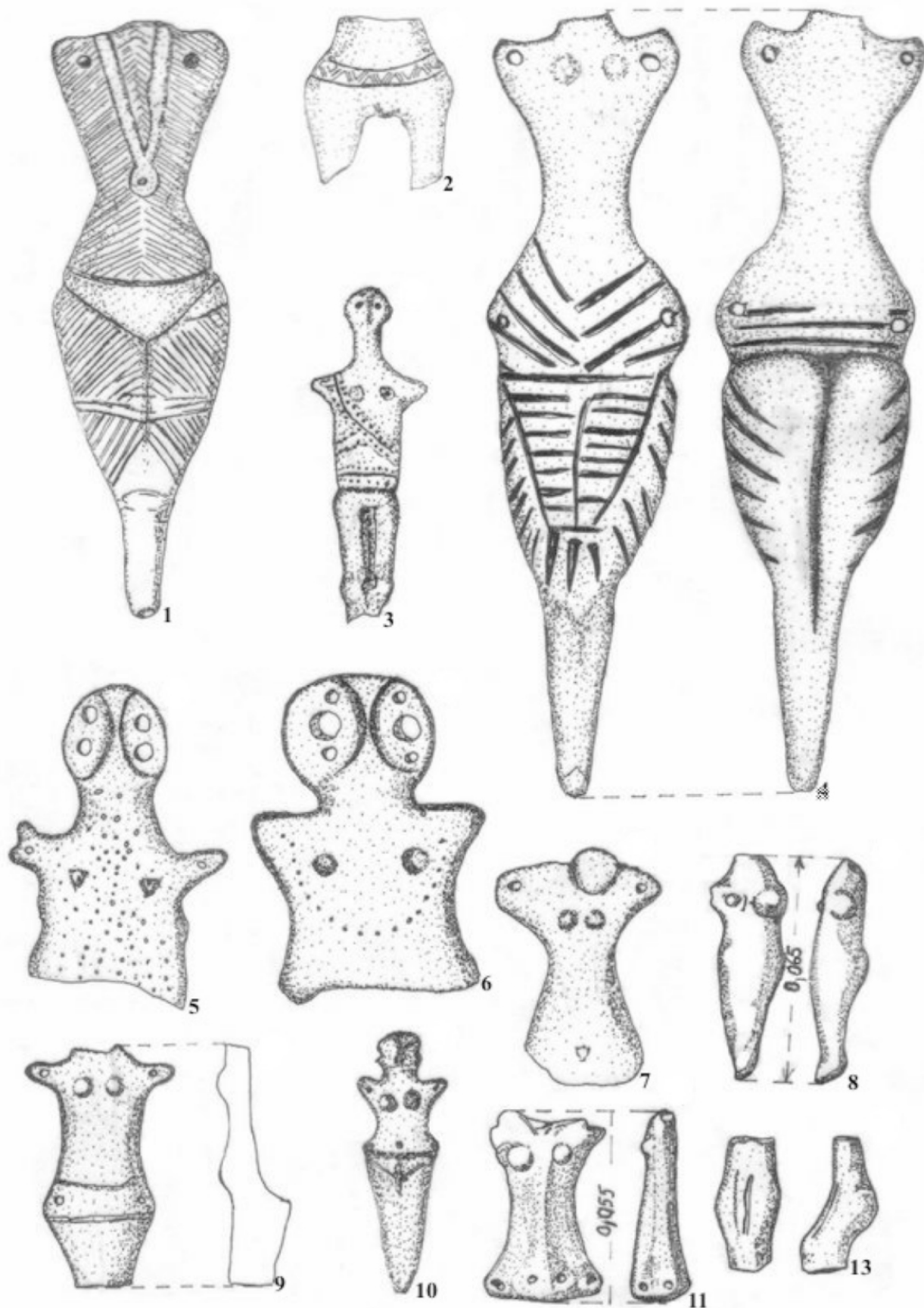

Fig. 138. Plastică antropomorfă/Anthropomorphic plastic/Plastique anthropomorphe Cucuteni A (1-2), Cucuteni A-B (4) și Cucuteni B (3, 5-12). 1-2. Fedeleșeni; 3, 5-12. Cucuteni-Băiceni - Cetățuia; 4. Cucuteni-Băiceni - Dâmbul Morii (apud Marin, Berlescu, Petrescu-Dîmbovița, Schmidt)

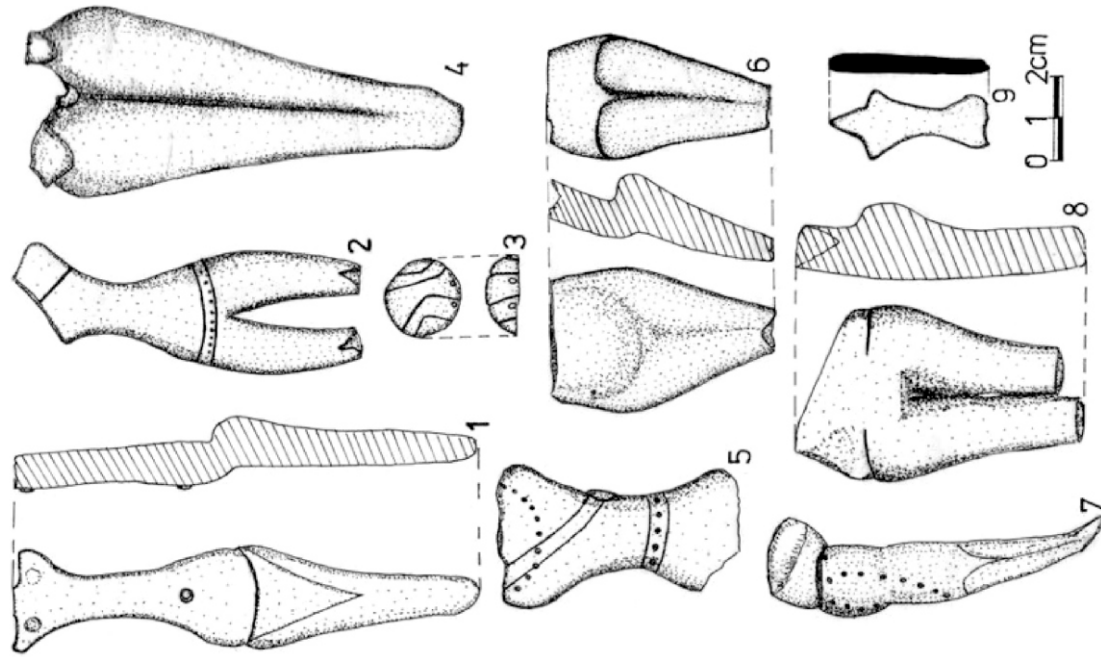

Fig. 139. Plastică antropomorfă Cucuteni A-B/
Cucuteni A-B anthropomorphic plastic/Plastique
anthropomorphe Cucuteni A-B. 1-9. Cucuteni-
Băiceni - Dâmbul Morii

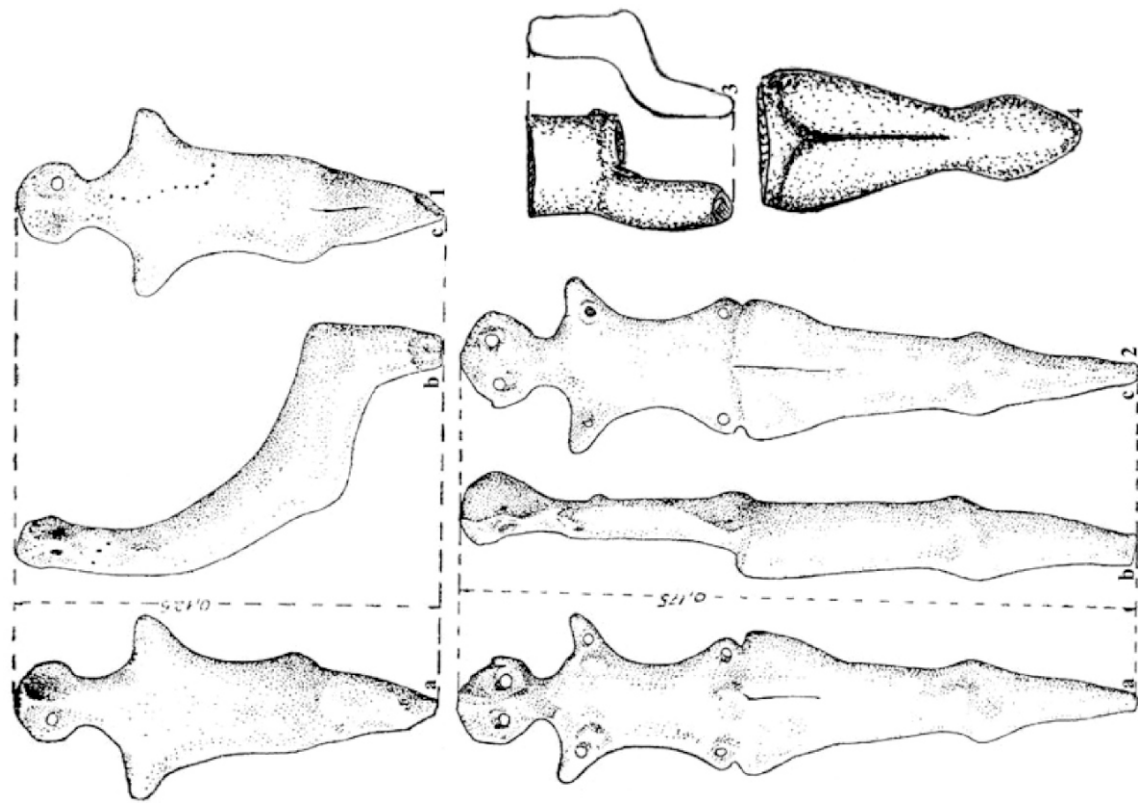

Fig. 140. Plastică antropomorfă Cucuteni B/Cucuteni B
anthropomorphic plastic/Plastique anthropomorphe
Cucuteni B. 1-4. Buznea

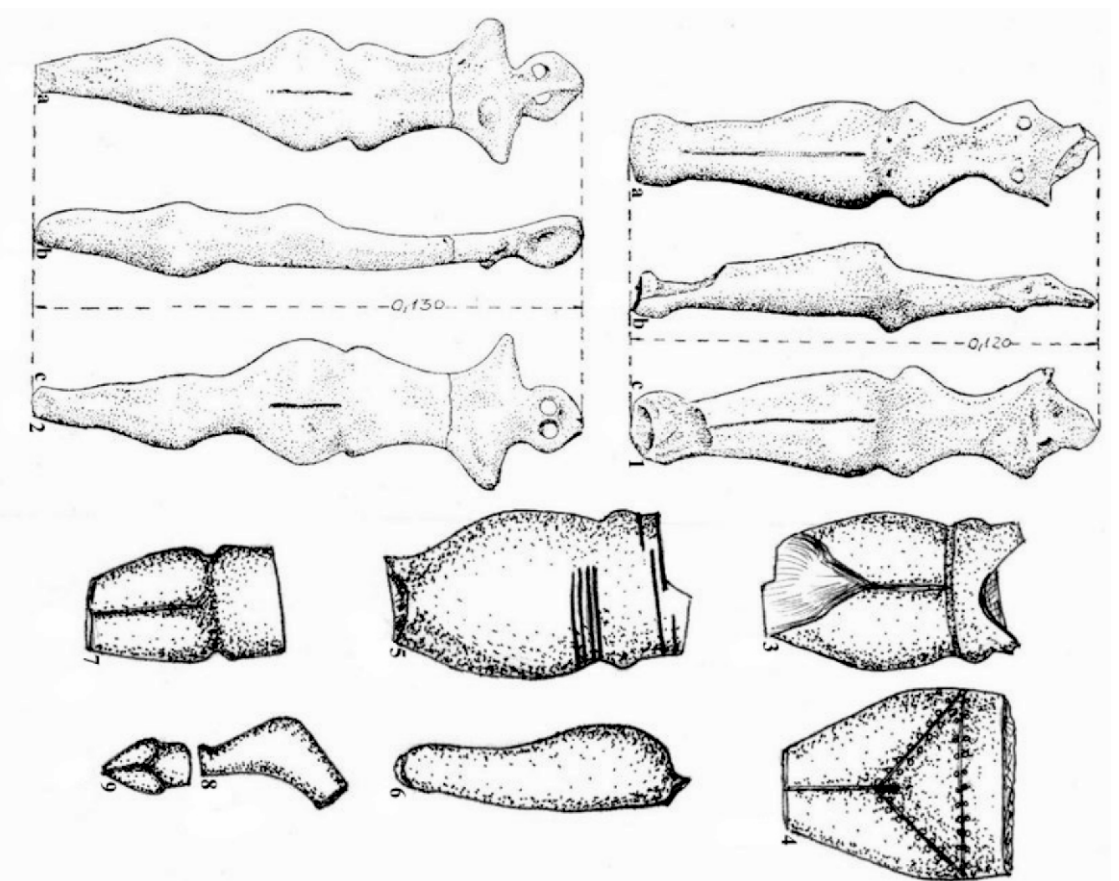

Fig. 141. Plastică antropomorfă Cucuteni B/Cucuteni B anthropomorphic plastic/Plastique anthropomorphe Cucuteni B. 1-9. Buznea

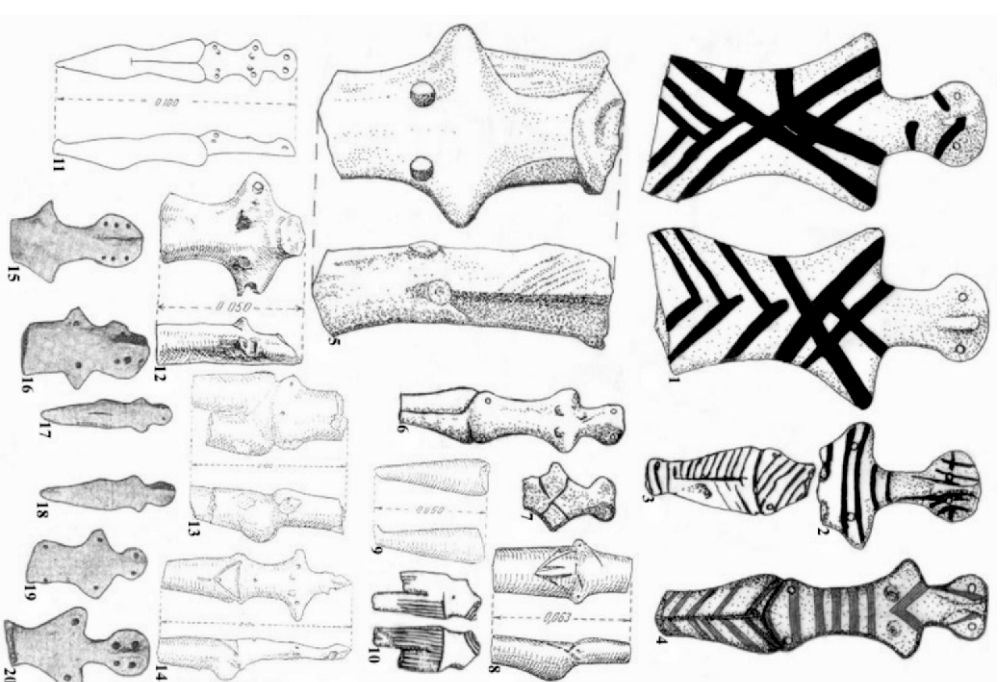

Fig. 142. Plastică antropomorfă Cucuteni B/Cucuteni B anthropomorphic plastic/Plastique anthropomorphe Cucuteni B. 1-8, 15-20. Cucuteni-Băiceni - Cetățuia; 9. Prigoreni Mici (Ion Neculce) - La Cimitir, 10. Sinești; 11. Vânători (com. Popricani) - Dealul Rușeni; 12-14. Valea Lupului (apud Așezări, RAJ, II, Petrescu-Dîmbovița, Dinu, Monah)

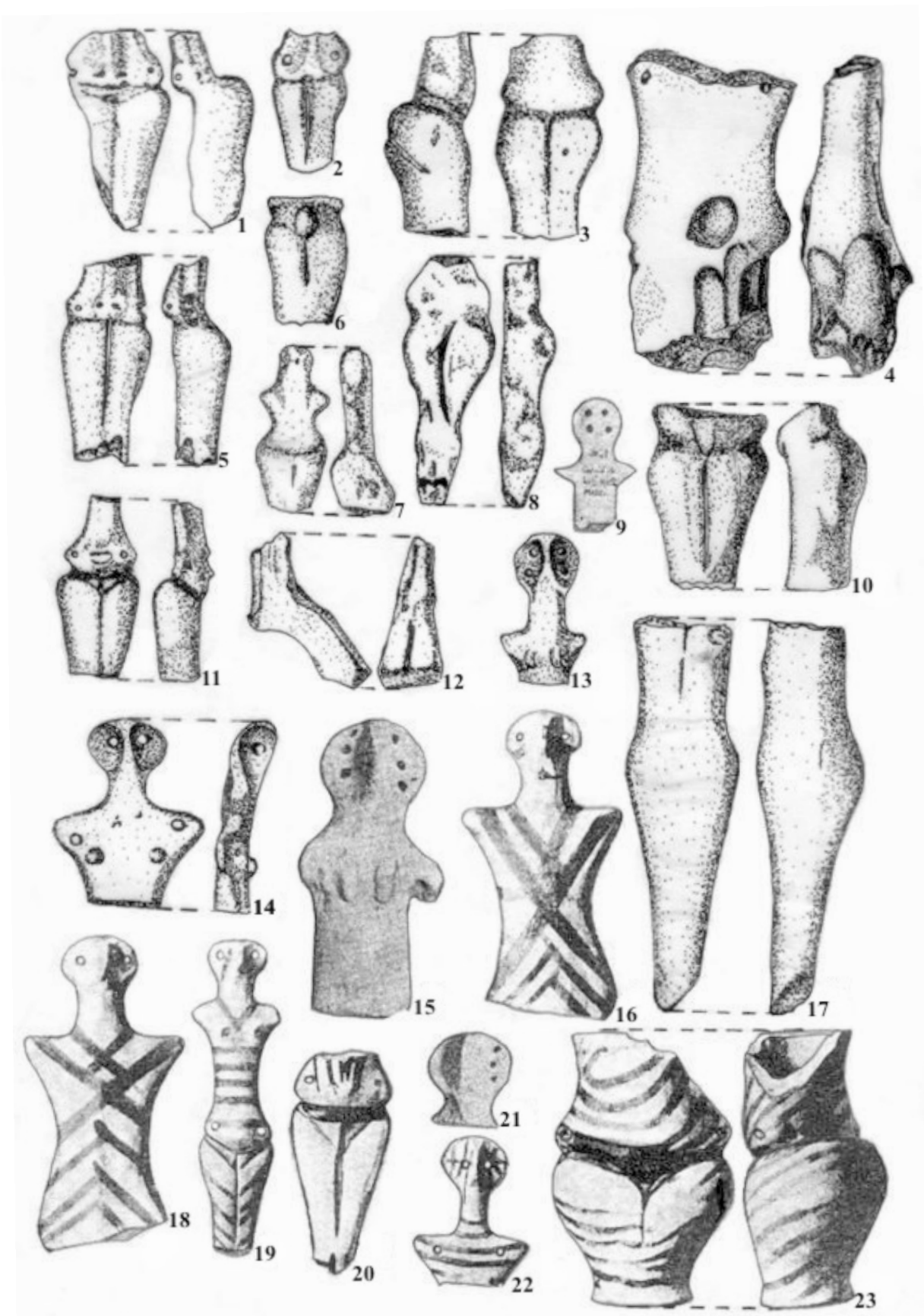

Fig. 143. Plastică antropomorfă Cucuteni B (1-22) și vas antropomorf (23)/Cucuteni B anthropomorphic plastic (1-22) and an anthropomorphic pot/Plastique anthropomorphe Cucuteni B (1-22) et vase anthropomorphe (23). 1-8, 10-14, 17. Costești; 9, 15-16, 18-23. Cucuteni-Băiceni - *Cetățuia* (apud Popovici & Simiciuc, Petrescu-Dîmbovița, Schmidt)

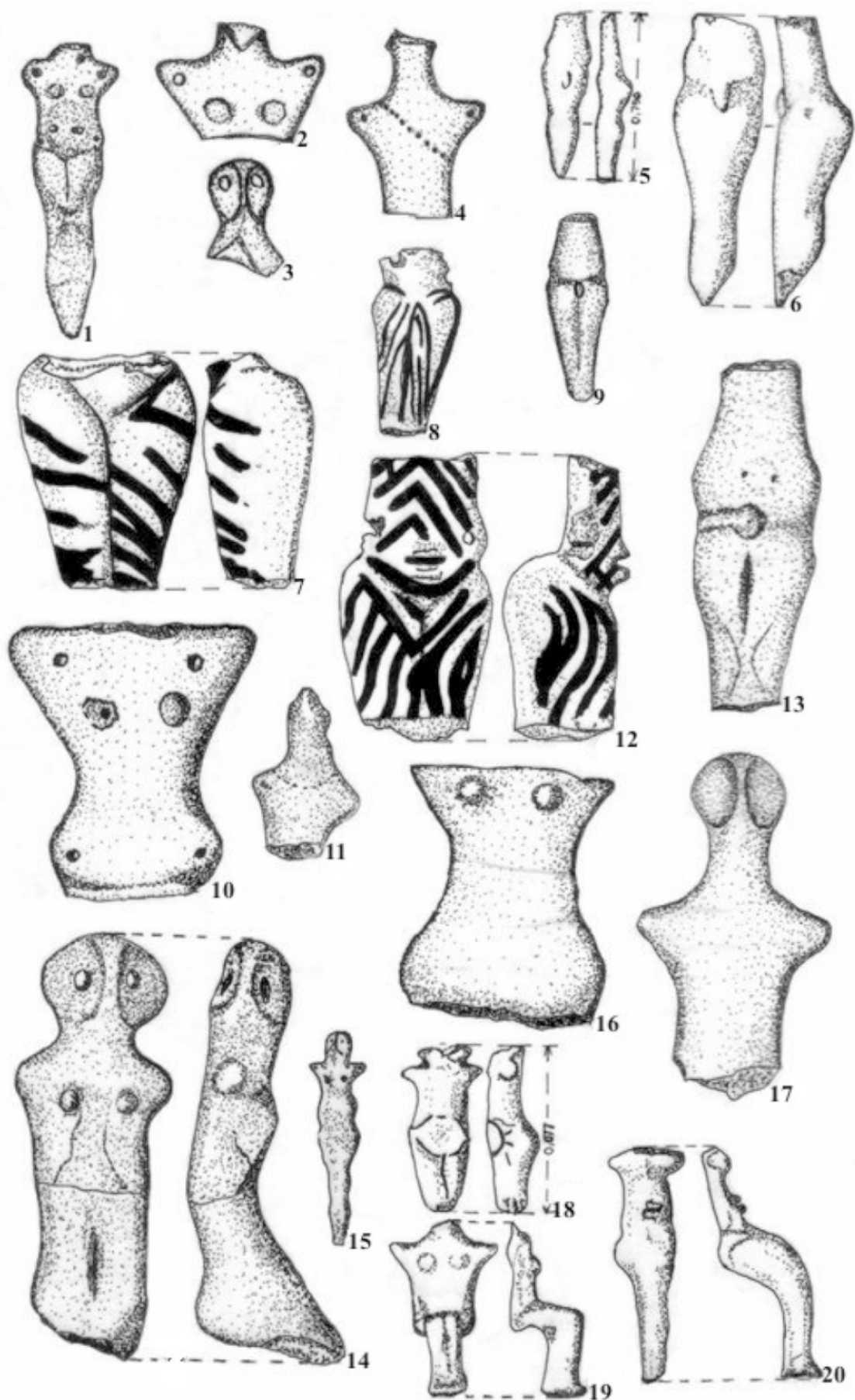

Fig. 144. Plastică antropomorfă Cucuteni B/Cucuteni B anthropomorphic plastic/Plastique anthropomorphe Cucuteni B. 1-20. Costești (apud Marin, Popovici & Simiciuc, Matasă)

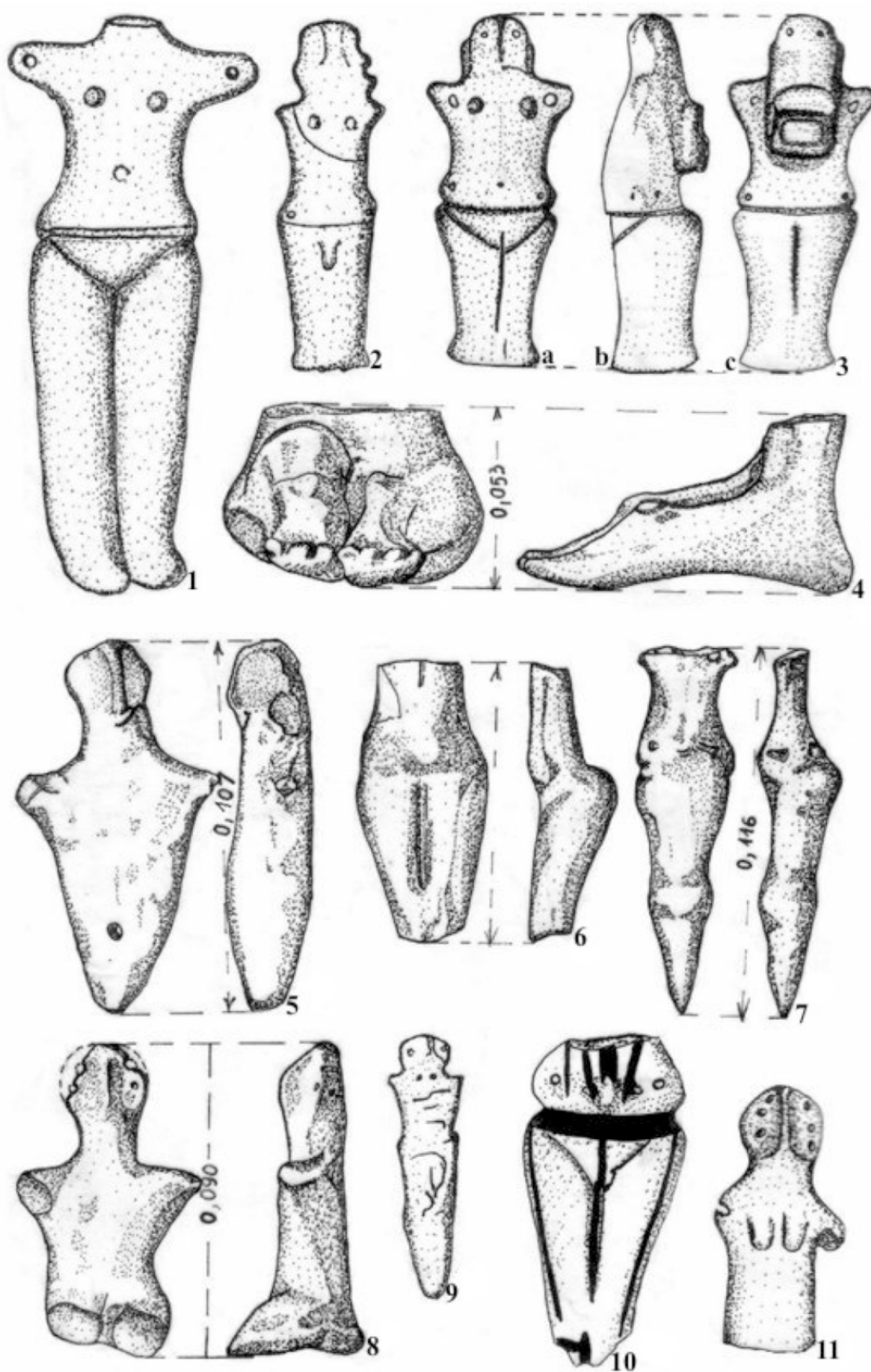

Fig. 145. Plastică antropomorfă Cucuteni B/Cucuteni B anthropomorphic plastic/Plastique anthropomorphe Cucuteni B. 1-11. Cucuteni-Băiceni - *Cetățuia* (apud Schmidt, Berlescu, Petrescu-Dîmbovița)

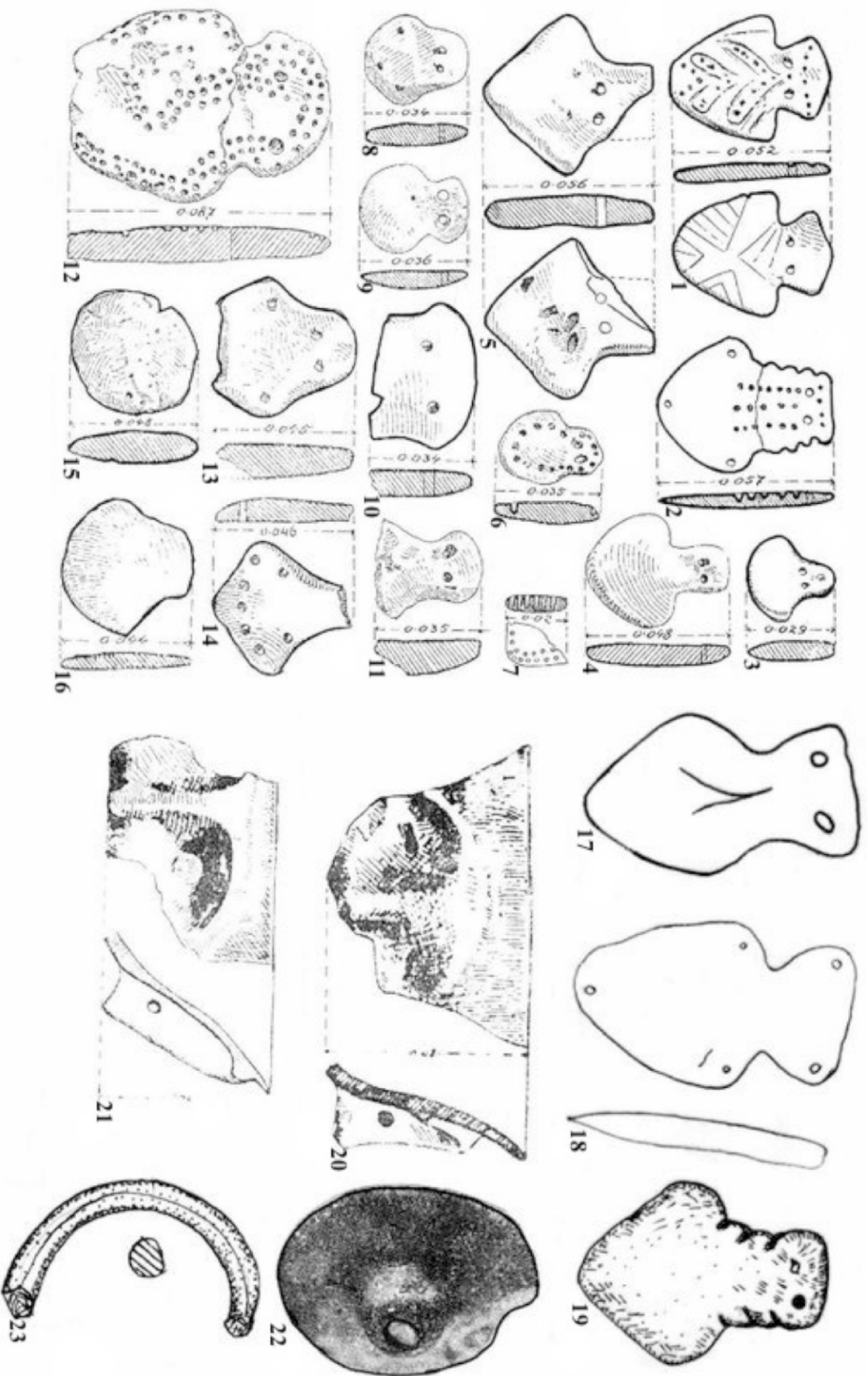

Fig. 146. Idoli en violon/En violon idols /Idoles en violon (1-19), vase cu reprezentări de față umană/ pots with human face representations/ vases à représentations de visage humain (20-21), roțiță de car de cult/cult wagon wheel-lefroulette de chariot de culte (22) și brățară de lut/and a clay bracelet/et bracelet en terre cuite (23). 1-16. Hăbășești; 17-18. Cucuteni-Bălceni - *Cetățuia*; 19. Podișu (Făcăuți); 20-21. Ruginoasa; 22. Doroscani; 23. Giurgești (apud *Hăbășești*, Iconomu, *Așezări*, Dumitrescu H., Dinu)

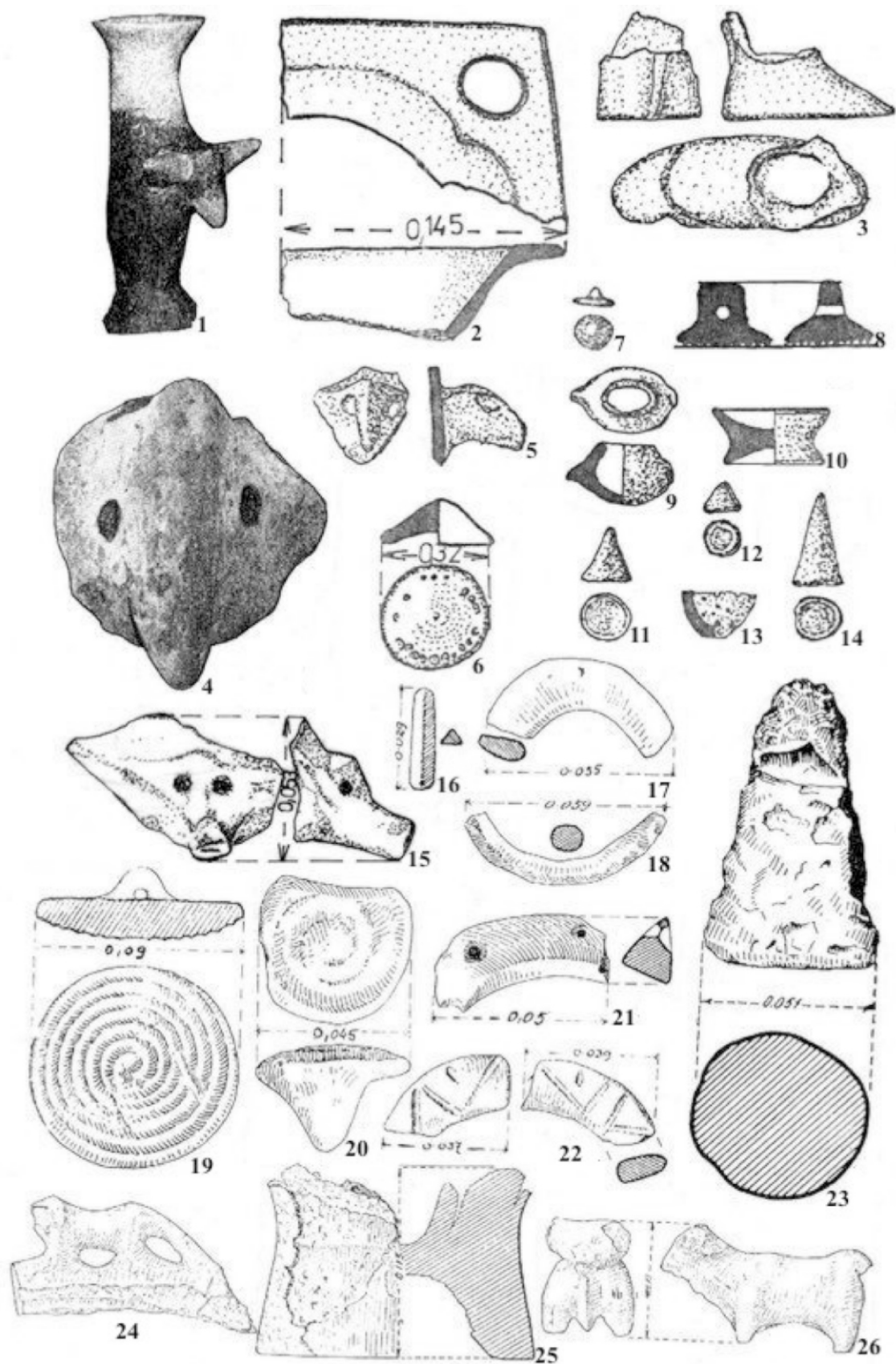

Fig. 147. Diferite piese de cult, vase și plastică zoomoră/Different cult pieces, pots and zoomorphic plastic/Différentes pièces de culte, vases et plastique zoomorphe. 1. Giurgepti; 2-3,5-14. Ruginoasa; 4. Spinoasa (com. Erbiceni) - *Poala Catargului*; 15. Rediu; 16-22. Hăbășești; 23. Vânători (com. Popricani) - *Dealul Frasin*; 24-26. Valea Lupului (apud Dumitrescu H.,

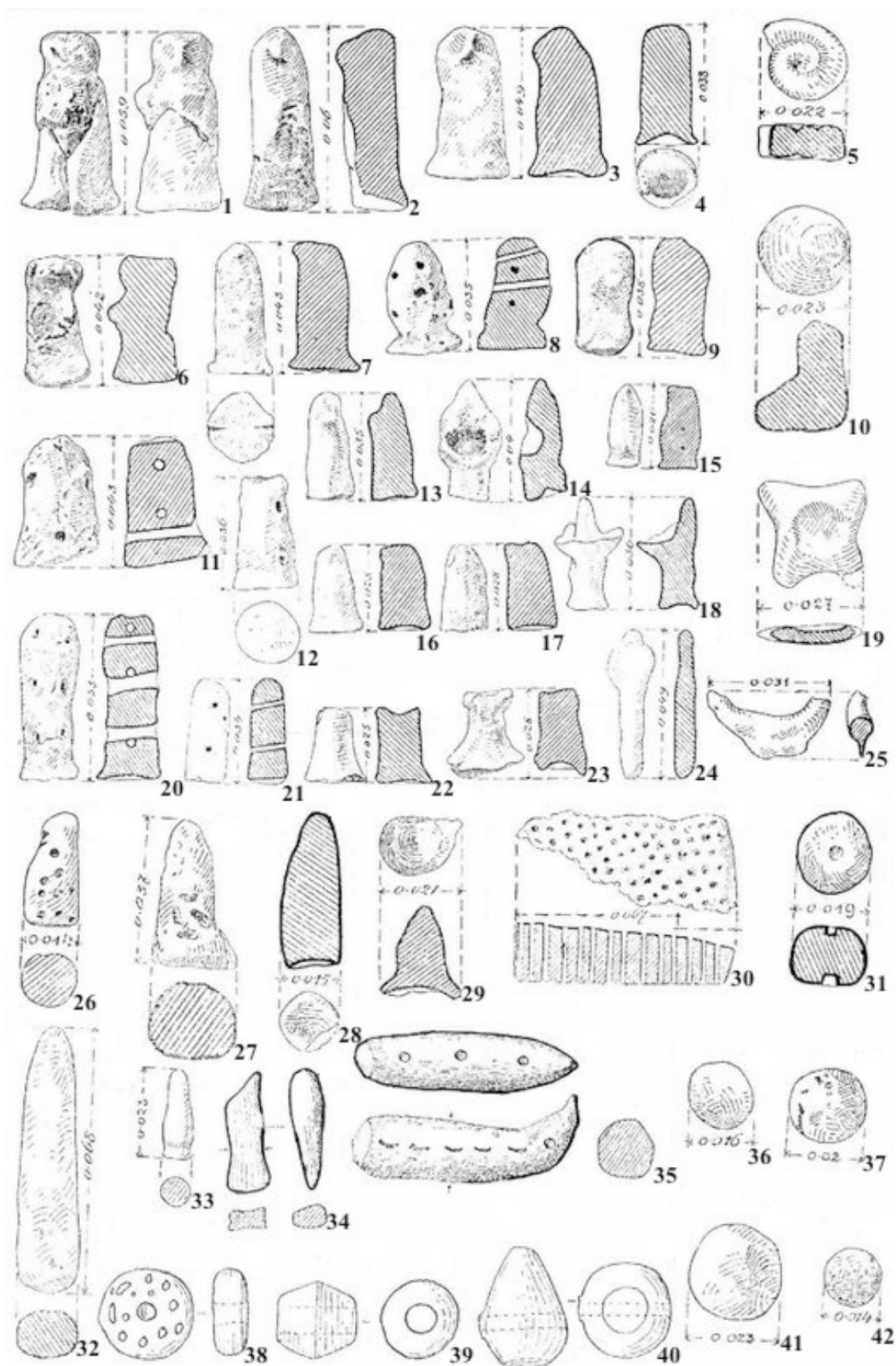

Fig. 148. Figurine și diferite obiecte de lut ars/Figurines and different burned clay objects/Figurines et différents objets en terre cuite. 1-33, 36-37, 41-42. Hăbășești; 34-35, 38-40. Cucuteni-Băiceni - Cetățuia (apud Hăbășești, Schmidt)

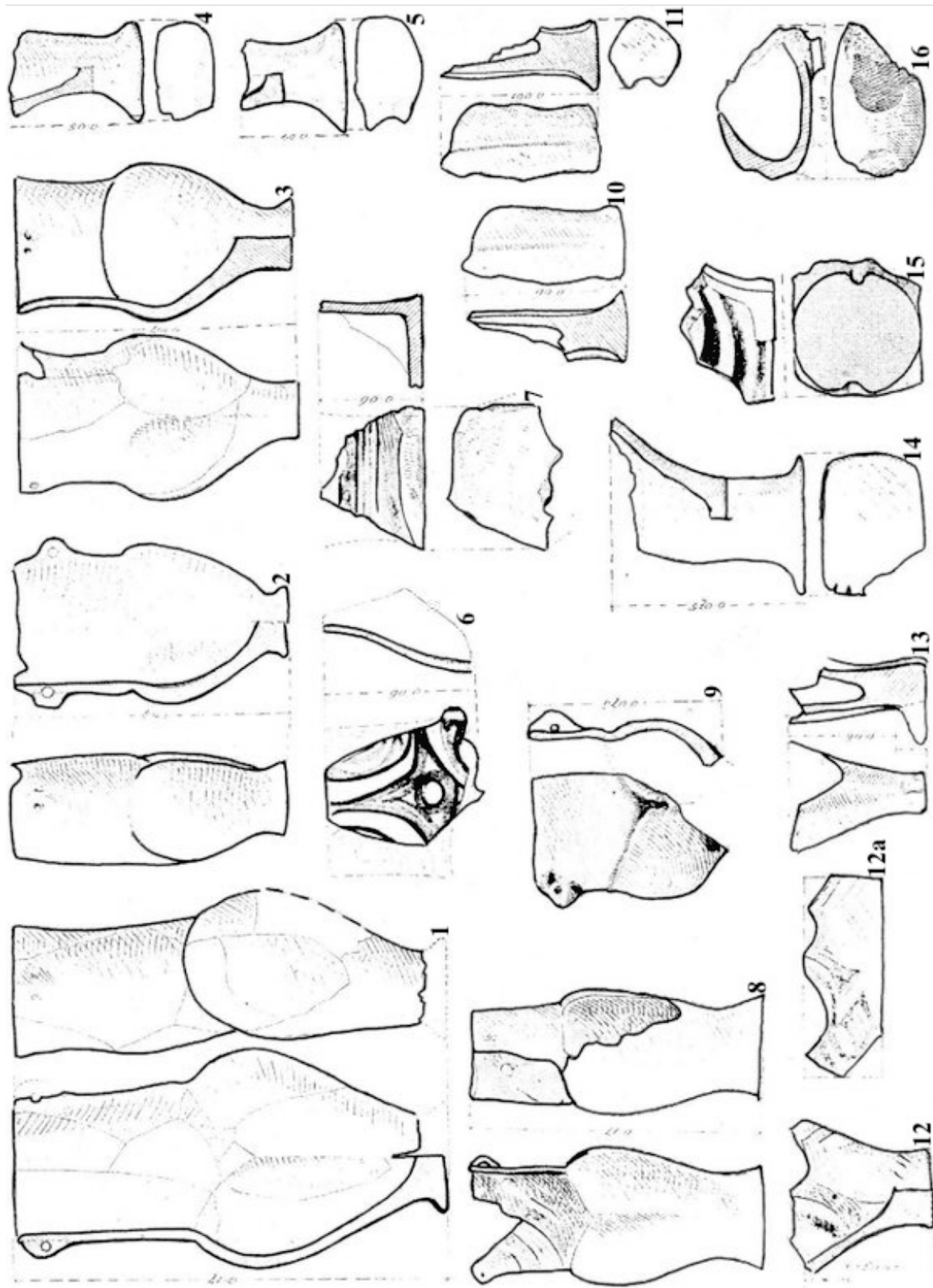

Fig. 149. Vase antropomorfe, întregi și fragmentare/Entire and fragmentary anthropomorphic pots/Vases anthropomorphes, entiers et fragmentaires. 1-16. Hăbășești (apud Hăbășești)

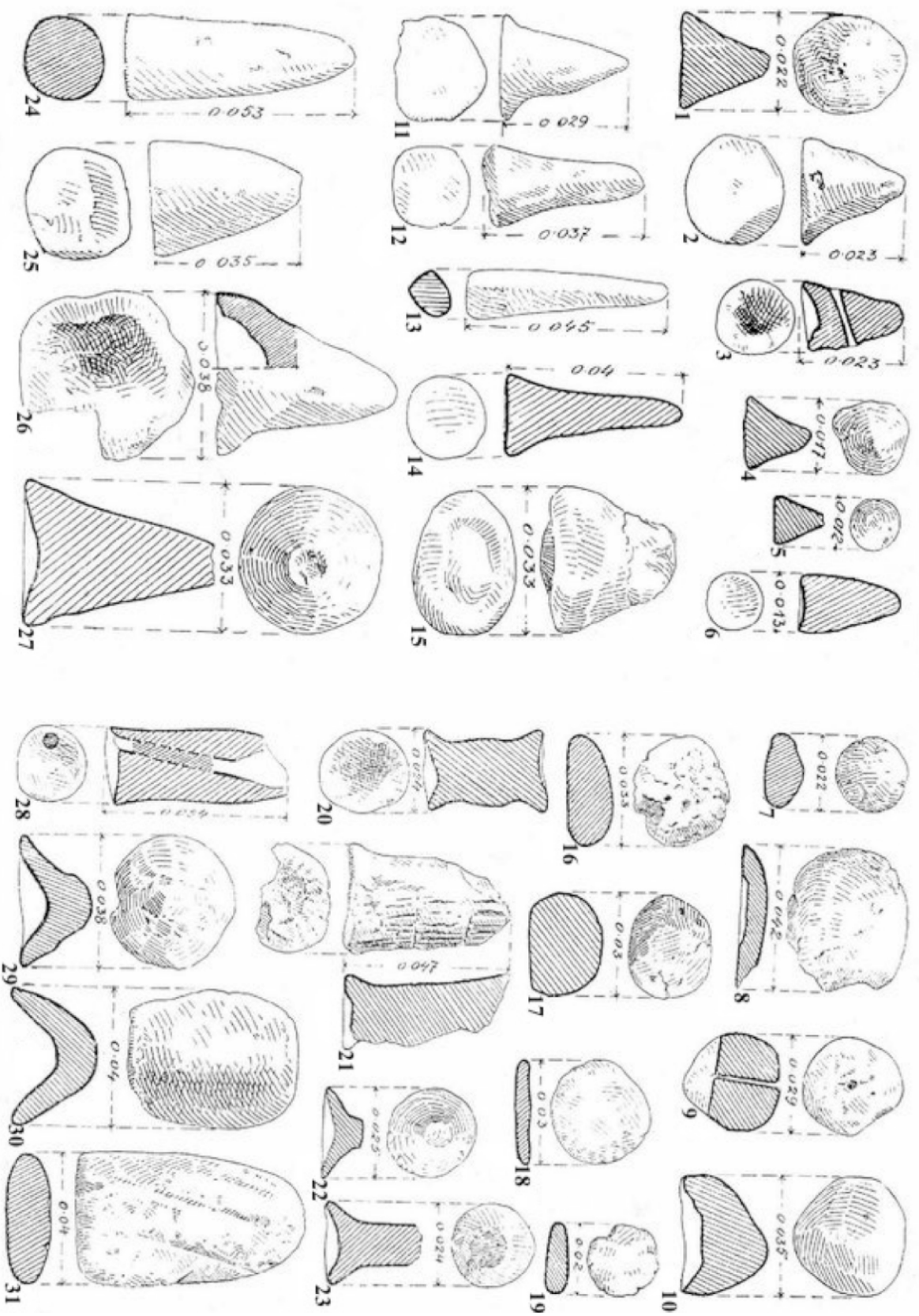

Fig. 150. Conuri și diferite obiecte de lut ars/Cones and different burned clay objects/Cones et différents objets en terre cuite. 1-31. Hăbășești (apud *Hăbășești*)

Fig. 151. Plastică zoomorfă Cucuteni A/Cucuteni A zoomorphic plastic/Plastique zoomorphe Cucuteni A. 1-47. Hăbășești (apud Hăbășești)

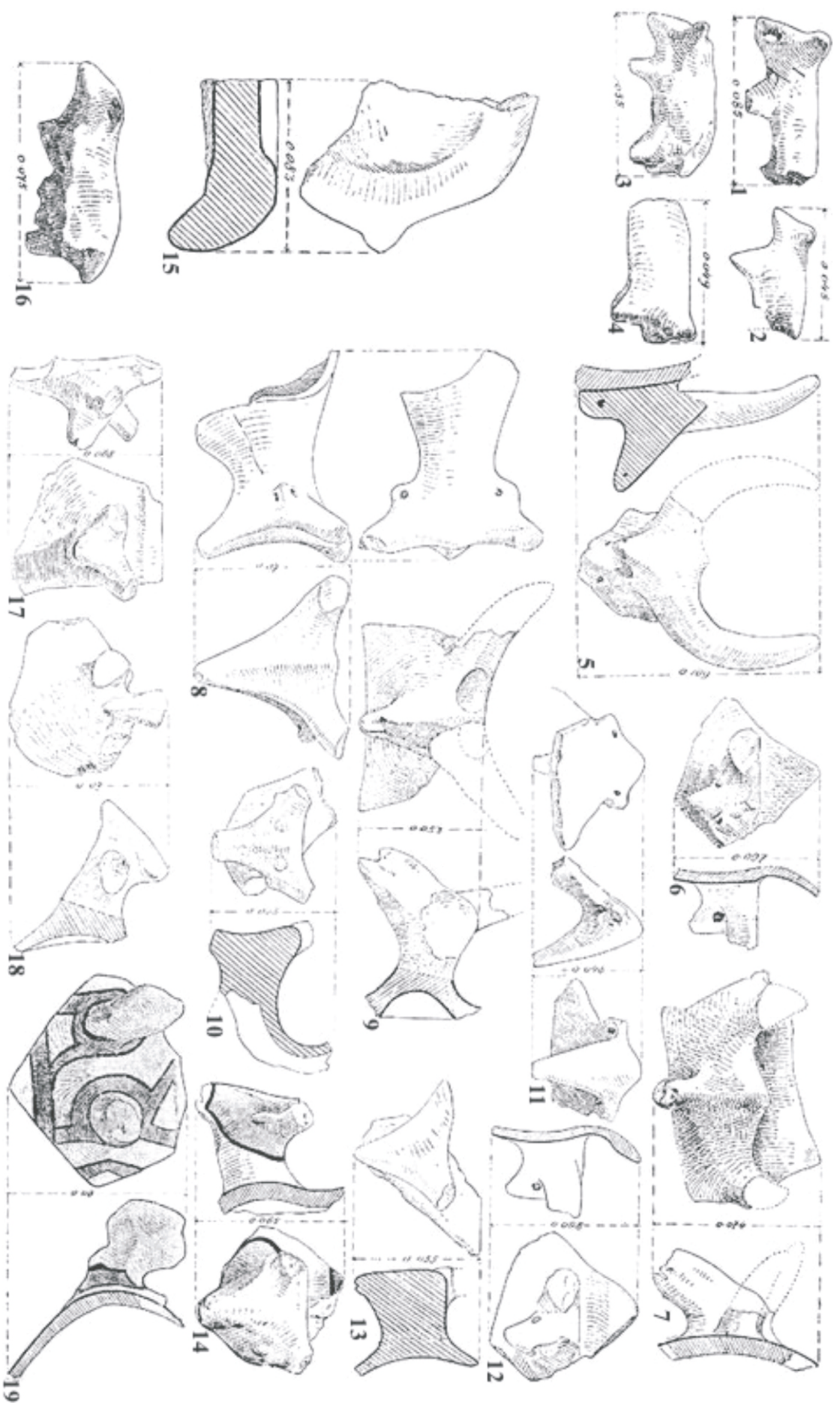

Fig. 152. Plastică zoomorftă și protome Cucuteni A/Cucuteni A zoomorphic plastic and protomas/Plastique zoomorphe et protomés Cucuteni A.1-19. Hăbășești (apud *Hăbășești*)

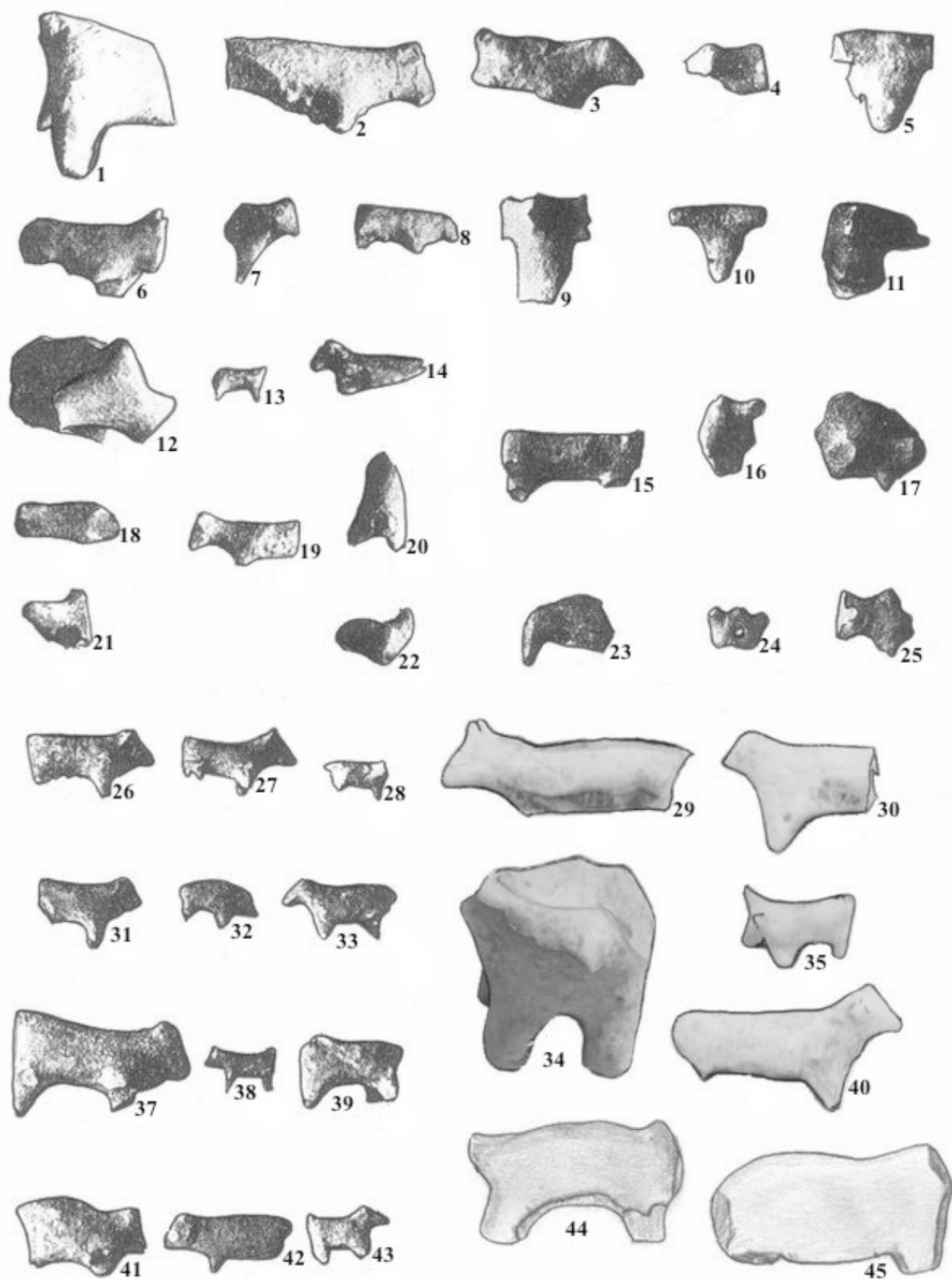

Fig. 153. Plastică zoomoră Cucuteni A/Cucuteni A zoomorphic plastic Cucuteni A/Plastique zoomorphe Cucuteni A/ (1-33, 35-45) și vas zoomorf Cucuteni B/and Cucuteni B zoomorphic pot/et vase zoomorphe Cucuteni B (34). 1-28, 31-33, 37-39, 41-43. Ruginoasa; 29-30, 35, 40, 44. Giurgești; 34. Prigoreni Mici (Ion Neculce) - *Fosta Livadă cu vișini*; 45. Filiași (apud Dumitrescu H.)

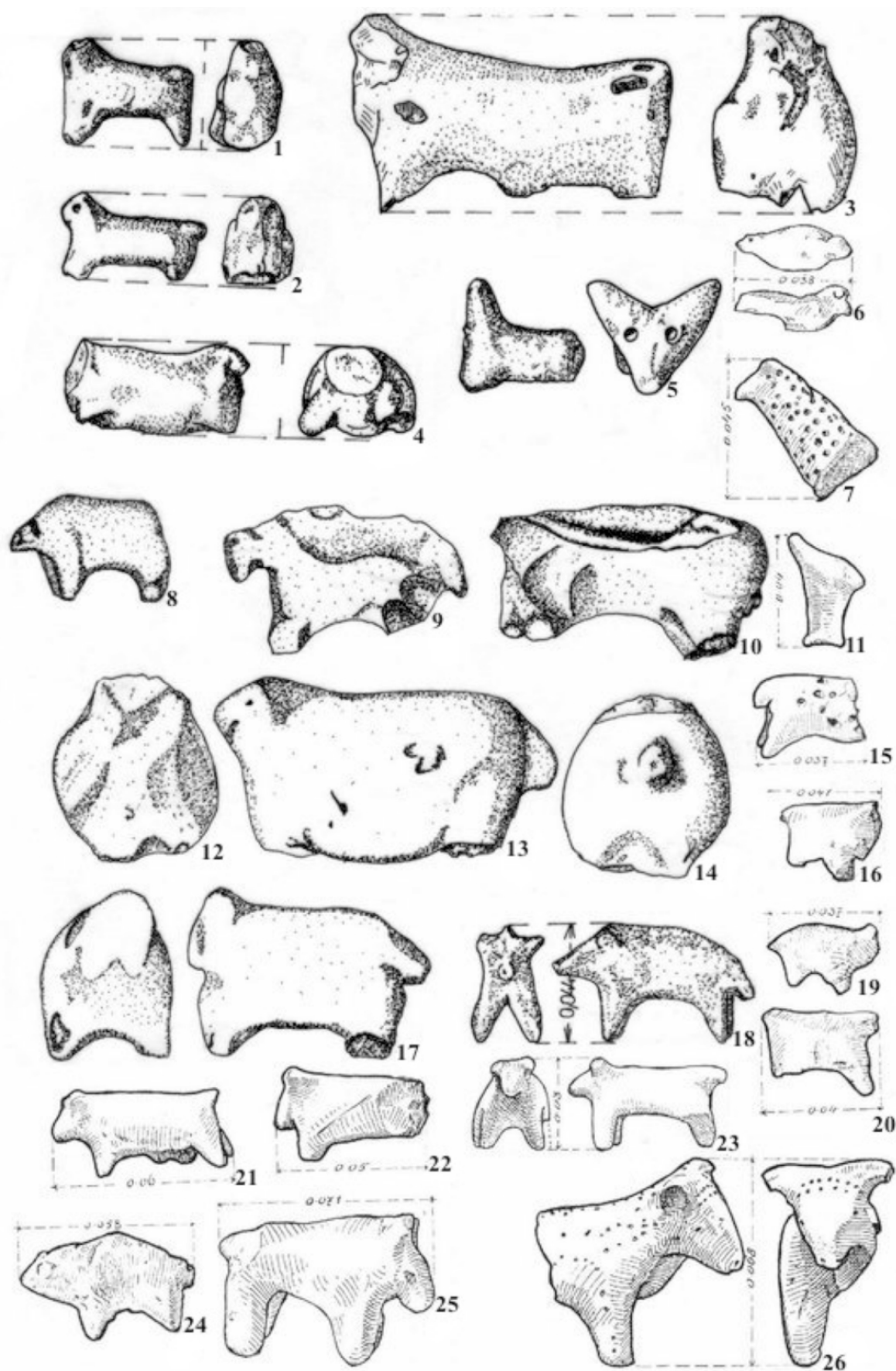

Fig. 154. Plastică zoomoră/Zoomorphic plastic/Plastique zoomorphe. 1-5. Cucuteni-Băiceni - Cetățuia; 6-7, 11, 15-16. Hăbășești; 8-10, 12-14, 17. Costești; 18. Reditu (apud Berlescu, *Hăbășești*, *RAJ*, II, Popovici & Simiciuc)

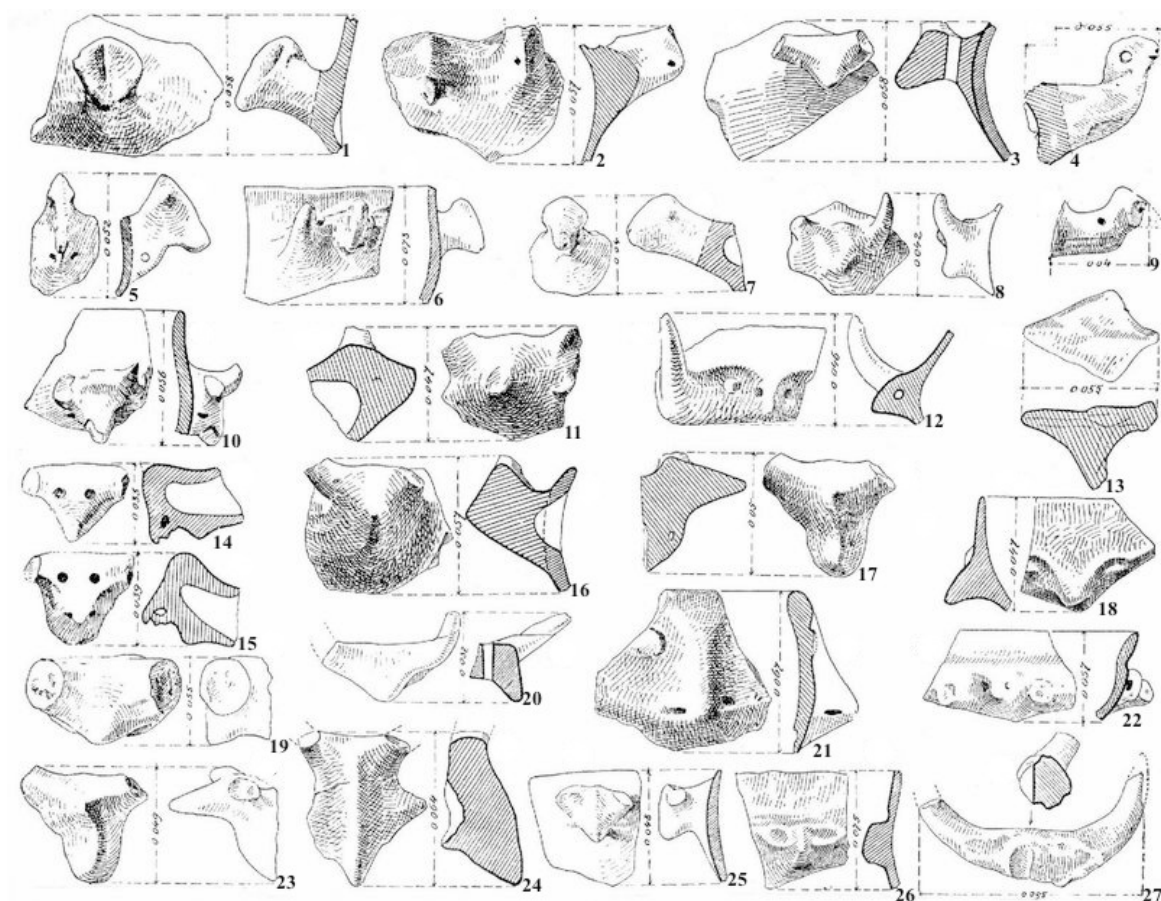

Fig. 155. Protome zoomorfe Cucuteni A/Cucuteni A zoomorphic protomes/Cucuteni A zoomorphes protomés. 1-27 Hăbășești (apud Hăbășești)

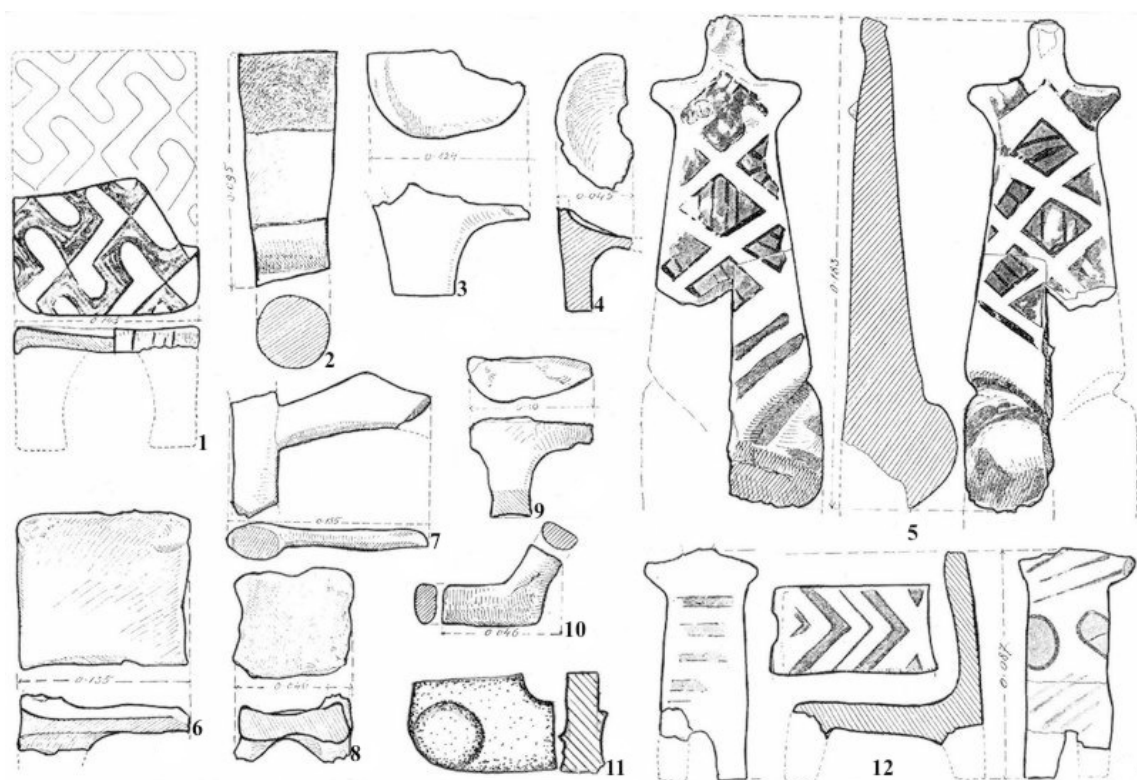

Fig. 156. Măsuțe, scaune-„tronuri” și alte piese de cult/Tablets, “thrones”-chairs and other cult pieces /Petites tables, chaises-“trones”et autres pièces de culte. 1-10, 12. Hăbășești; 11. Giurgești (apud Hăbășești)

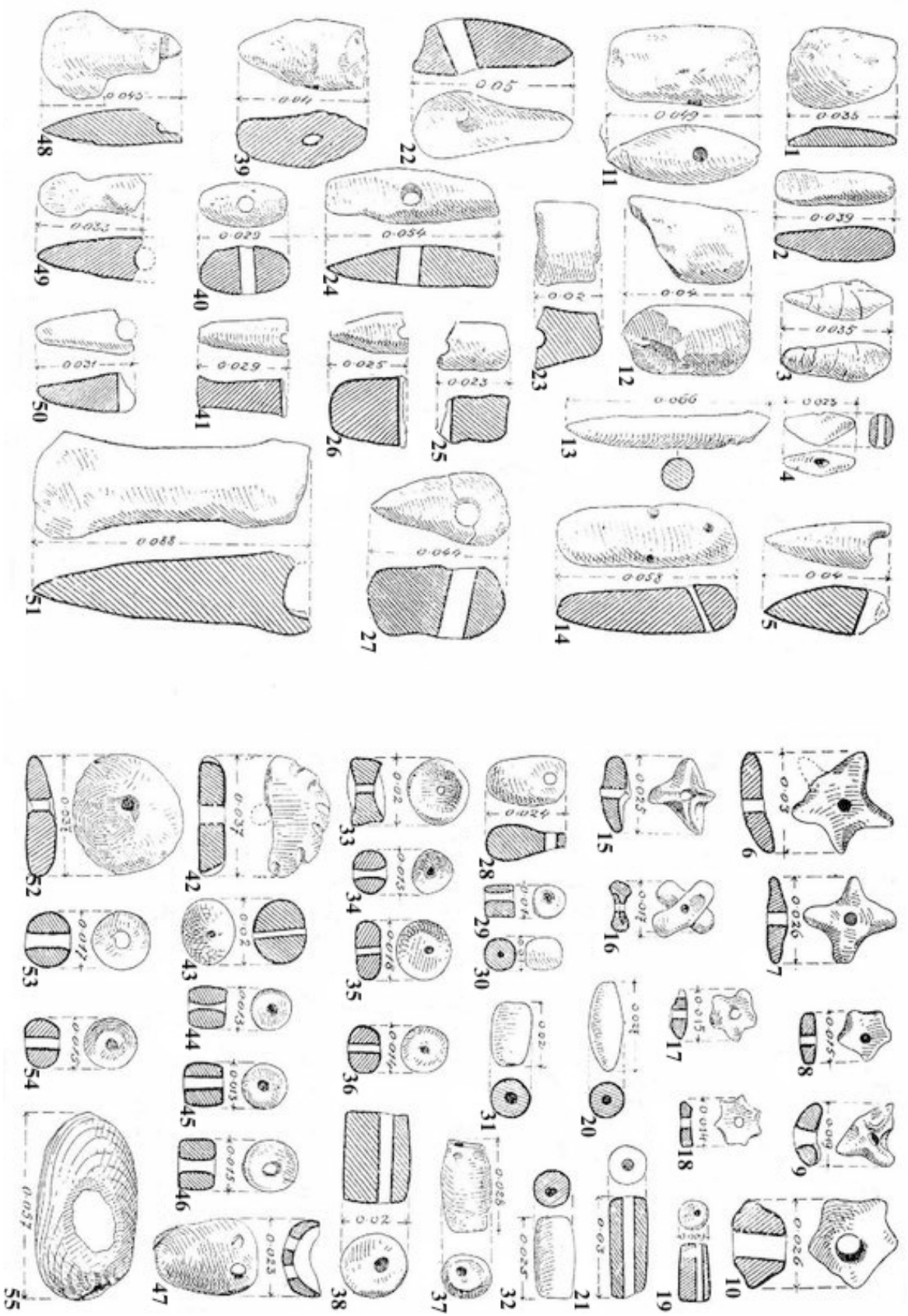

Fig. 157. Topoare de lut ars și diferite obiecte de podoabă/Burned clay axes and different adornment objects/Haches en terre cuites et différents objets de parure. 1-55. Hăbășești (apud *Hăbășești*)

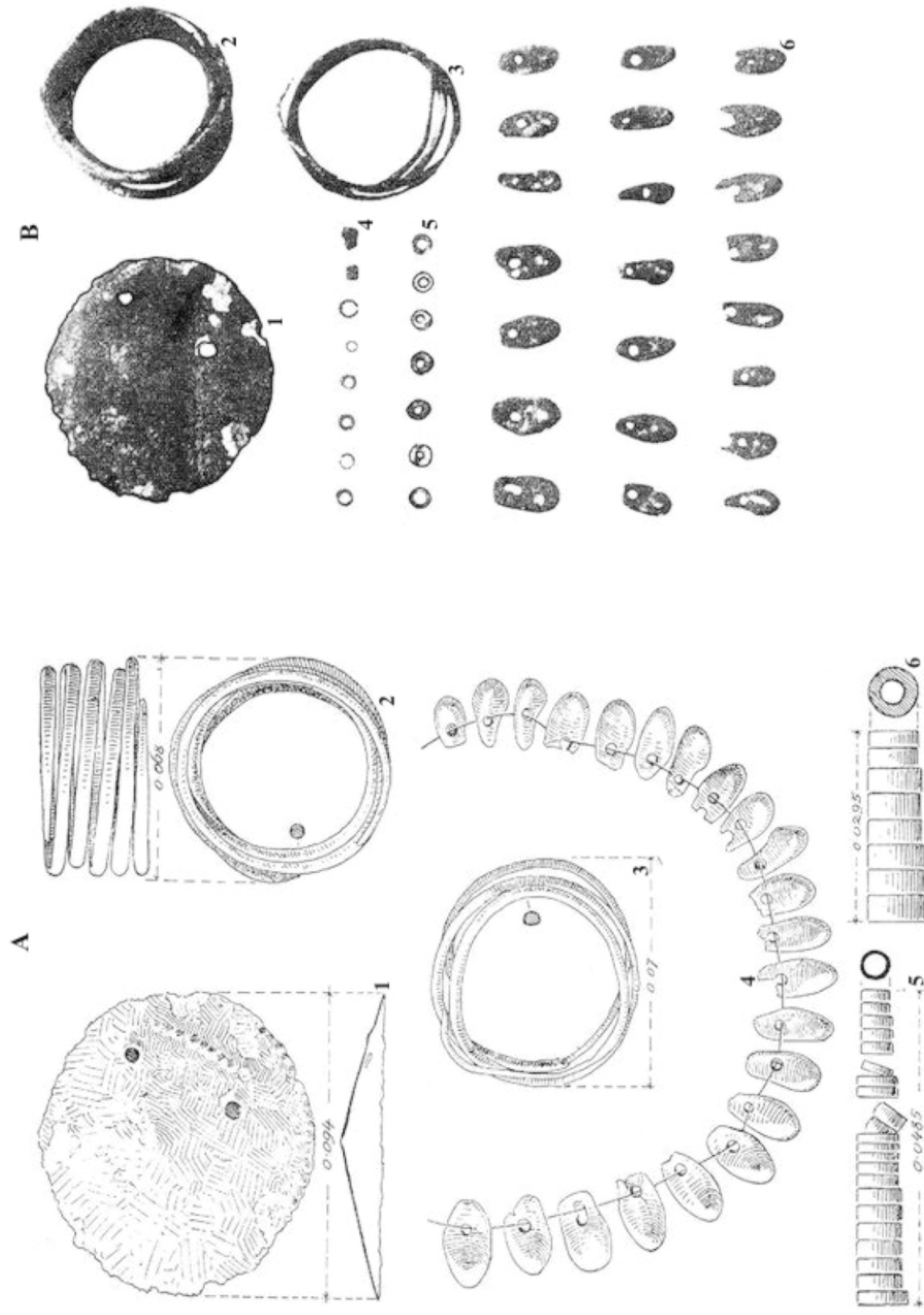
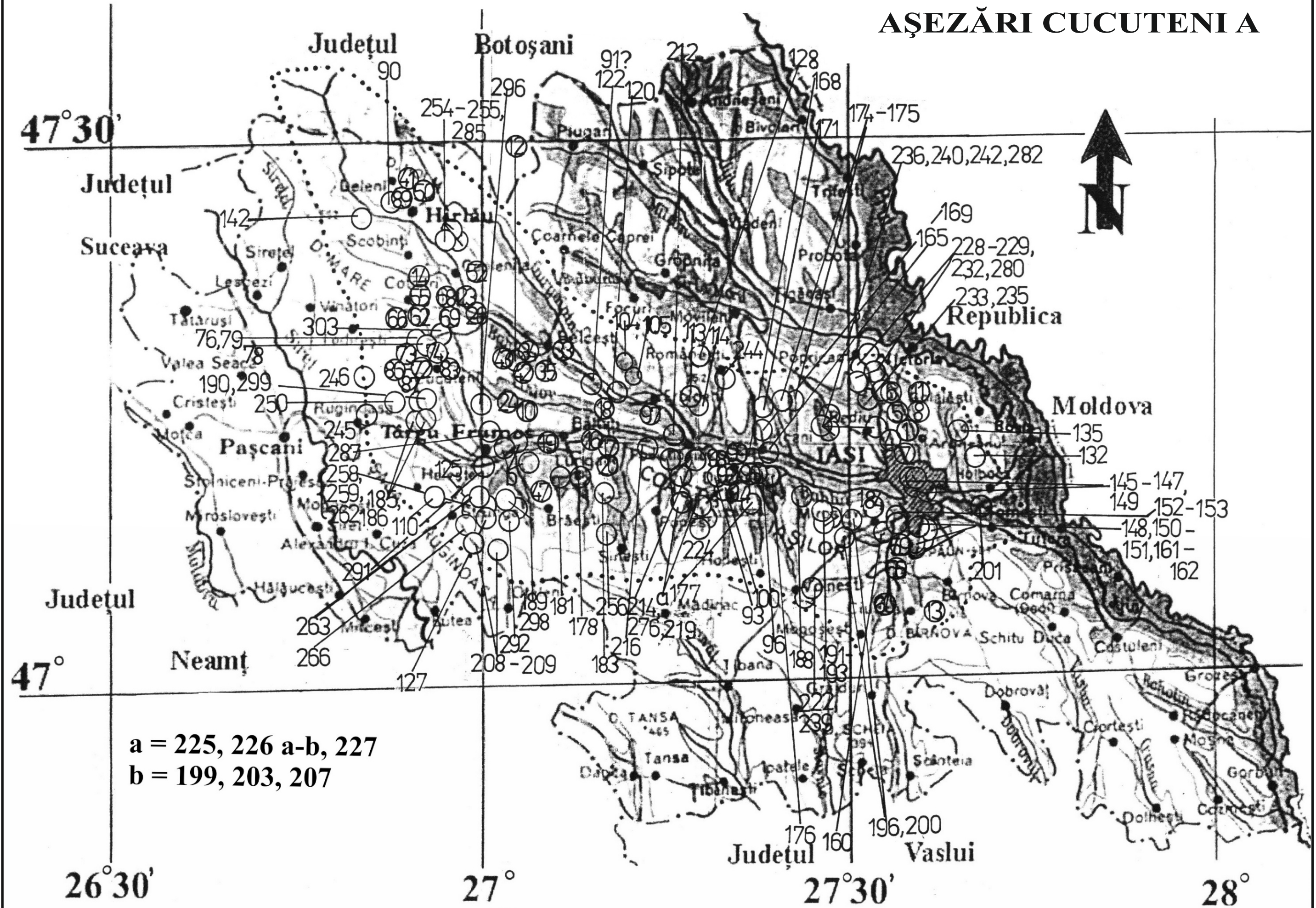
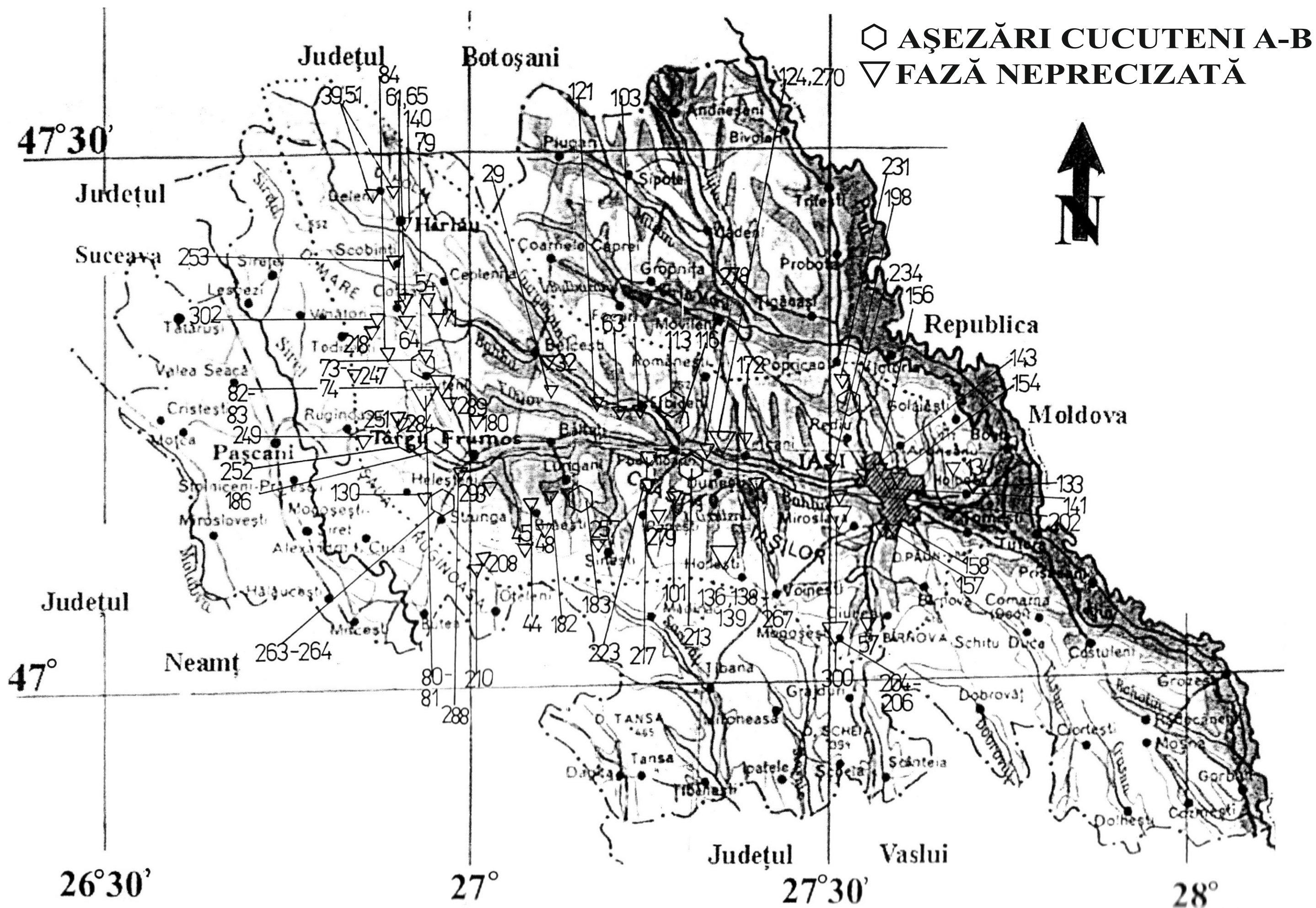

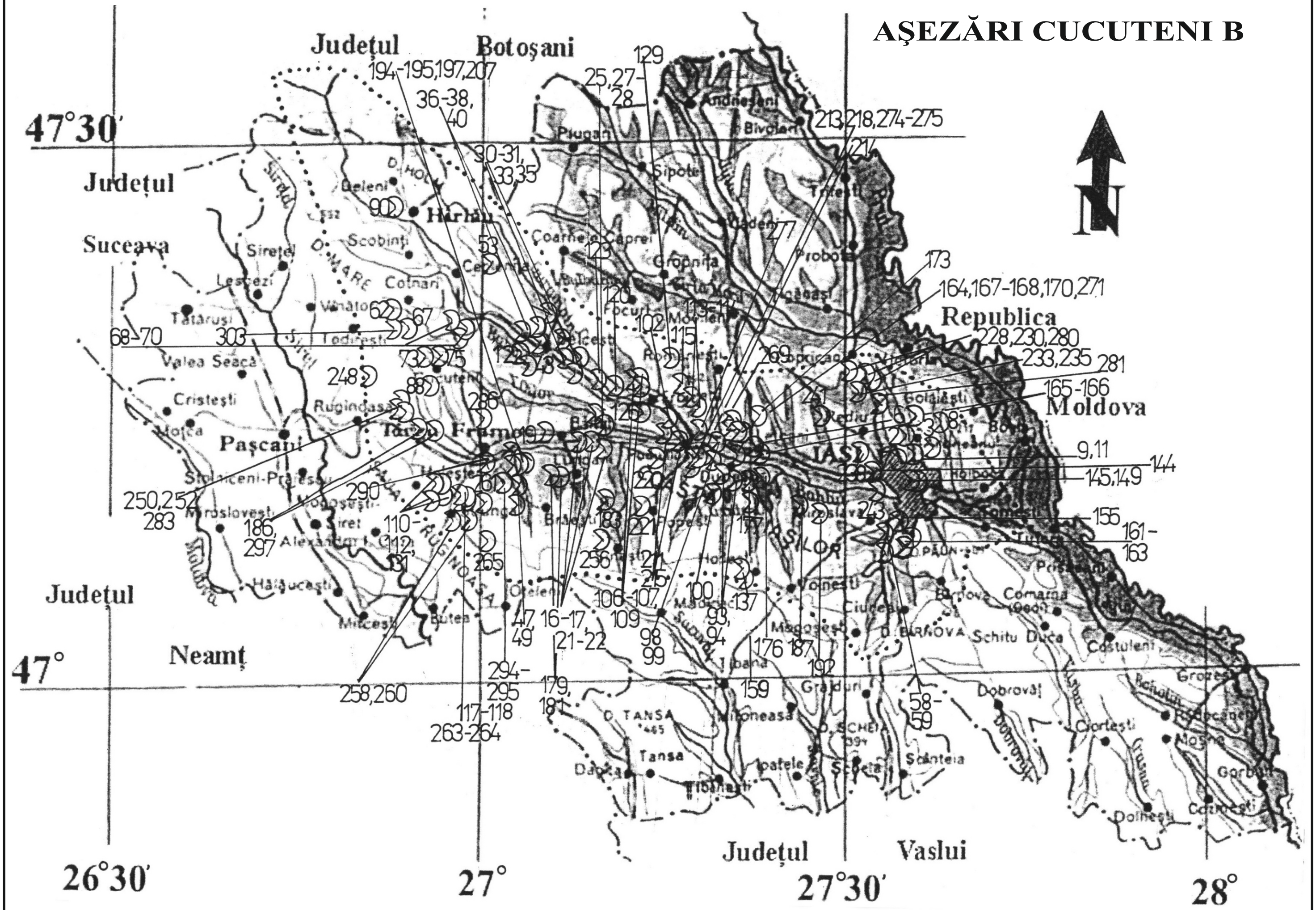
Fig. 158. Depozitul cu obiecte de aramă și „perle” din canini de cerb de la Hăbășești/The deposit with copper objects and stag canines “perls” from Hăbășești/Le dépôt avec objets en cuivre et “perles” de canines de cerf de Hăbășești (apud Hăbășești)

AȘEZĂRI CUCUTENI A

AŞEZĂRI CUCUTENI B

CUPRINS

Cuvânt înainte	5
Lista abrevierilor	7
Bibliografie	11
CAP. I. Introducere	37
CAP. II. Istoricul cercetărilor	39
CAP. III. Omul eneolitic și mediul geografic în Bazinul Bahluiului	45
CAP. IV. Așezări, locuințe, complexe gospodărești și sisteme de fortificare	55
IV. 1. Așezările	55
IV. 2. Locuințele	62
IV. 3. Complexele gospodărești exterioare	72
IV. 4. Sisteme de fortificare	78
CAP. V. Utilajul și armamentul cucutenian din bazinul bahluiului	83
V. 1. Materii prime	83
V.2. Uneltele și armele de silex	87
V. 3. Unelte și arme de piatră șlefuită	92
V. 4. Unelte și arme din materii organice dure	97
V. 4. 1. Unelte și arme din corn	97
V. 4. 2. Unelte și arme de os	99
V. 5. Uneltele de lut	101
V. 6. Unelte și arme de aramă	102
V. 7. Utilajul de lemn	104
CAP. VI. Ceramica	105
VI.1. Caracteristici generale și clasificare	105
VI.2. Procesul tehnologic al confecționării ceramicii	106
VI.3. Formele ceramicii cucuteniene	111
I. Paharele	111
II. Cupele	113
III. Vase piriforme și relativ piriforme	113
IV. Vasele bitronconice	115
V. Vasele-crater	115
VI. Castroane, străchini, farfurii	116
VII. Capacele	118
VIII. Suporturi	119
IX. Vasele cu picior	120
X. Vasul-binoclu	121
XI. Polonice și linguri, căușe	121
XII. Vasele miniaturale	122
XIII. Forme deosebite	122
XIII. 1. Diverse	122
XIII. 2. Vasele antropomorfe	123
XIII. 3. Vasele zoomorfe	126
VI.4. Decorarea ceramicii cucuteniene	128
CAP. VII. Plastica	137
VII. 1. Caracteristici generale	137
VII. 2. Plastica antropomorfă	140
VII. 3. Plastica zoomorfă	150
CAP. VIII. Obiecte de cult	153
CAP. IX. Obiecte diverse	157
IX. 1. Obiecte diverse din lut	157
IX. 2. Obiecte diverse din piatră	158

IX. 3. Obiecte diverse din lut și dentiție	159
IX. 4. Obiecte diverse din aramă	159
CAP. X. Problema ritului funerar	163
CAP. XI. Periodizare și cronologie	167
CAP. XII. Considerații finale	175
CAP. XIII. Repertoriul arheologic al stațiunilor cucuteniene din Bazinul Bahluiului	179
The Cucutenian Communities in The Bahlui Basin (summary)	209
Les Communautés Cucuténiennes du Bassin De Bahlui (résumé)	221
Indice general	234
Planșe	

Tel: 0230217518 Fax: 0230200103
10002004 la Tipografia Libana
Tipari executivi and comandati
ste Casa Unit, de 35. Succesiva

IX. 3. Obiecte diverse din lut și de altfel	158
IX. 4. Obiecte diverse din aramă	159
CAP. X. Problema ritului funerar	161
CAP. XI. Periodizare și cronologie	167
CAP. XII. Considerații finale	176
CAP. XIII. Repertoriu arheologic al stațiilor eneolitice din Bazinul Dabluului	177
The Neolithic Communities in the Dablu Basin (summary)	206
Les Communautés Néolithiques du Bassin De Dablu (résumé)	221
Index general	234
Pluse	

Tiparul executat sub comanda
1666/2004 la Tipografia Lidana
str. Calea Unirii, nr. 35, Suceava
Tel.: 0230/517518 Fax: 0230/206268

